NEDERLANDSCH
NIEUW GUINEA

EN

DE PAPOESCHE EILANDEN.

HISTORISCHE BIJDRAGE.

± 1500—1883.

DOOR

A. HAGA.

Kolonel.

IN TWEE DEELEN MET EENE KAART.

EERSTE DEEL.

± 1500 1817.

Uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

BATAVIA, W. BRUINING & Co. | 's HAGE, M. NIJHOFF.

1884.

NEDERLANDSCH
NIEUW GUINEA
EN
DE PAPOESCHE EILANDEN.

HISTORISCHE BIJDRAGE.

± 1500—1883.

DOOR

A. HAGA.
Kolonel.

IN TWEE DEELEN MET EENE KAART.

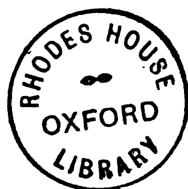
EERSTE DEEL.

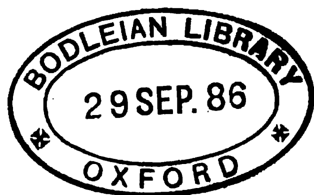
± 1500--1817.

Uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

BATAVIA, W. BRUINING & Co. | 's HAGE, M. NIJHOFF.

1884.

RHODES HOUSE
OXFORD
LIBRARY

BODLEIAN LIBRARY
29 SEP. 86
OXFORD

INLEIDING.

Aanvankelijk had ik mij, naar aanleiding eener mij officieel opgedragen taak, slechts ten doel gesteld te onderzoeken, op welke gronden Nederland's bezitrecht op het eiland Nieuw Guinea steunt.

De raadpleging van boeken en archief-stukken van den lateren tijd leidde tot geene bevredigende oplossing dier vraag. Ik stuitte op menige tegenstrijdigheid en onzekerheid, terwijl het in 't bijzonder mijne aandacht trok, dat de meeste schrijvers zich beroepen op toestanden in vroegere eeuwen, zonder dat het mij gelukken mocht dit beroep door deugdelijke bewijzen gestaafd te zien.

Allengs vestigde zich dan ook de overtuiging, dat alleen eene chronologische behandeling der gebeurtenissen tot het doel zou kunnen leiden; en toen ik nu een aanvang maakte met het verzamelen der gegevens, bleek mij al zeer spoedig, dat de geschiedenis onzer aanrakingen met Nieuw Guinea zich niet liet scheiden van de historie der Papoesche eilanden; ja, dat het zelfs noodzakelijk was nu en dan een blik te slaan op de gebeurtenissen, waarvan de Oostersche provinciën in 't algemeen en de Molukken in 't bijzonder getuigen waren.

Mijne aanteekeningen kregen dientengevolge zulk eene uitgebreidheid, dat ze tot bouwstoffen konden dienen voor een geschiedkundig overzicht van de aanrakingen der Europeanen — speciaal der Nederlanders — met Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden; en daar ik meende, dat een dergelijk overzicht niet onwelkom zou zijn aan hen, die in de geschiedenis onzer Oost

Indische bezittingen belang stellen, ben ik tot de bewerking dezer bijdrage overgegaan.

Zij beweegt zich op historisch gebied, terwijl overigens slechts vermeld wordt, wat onmisbaar toescheen om zich eenigszins thuis te gevoelen op het tooneel, waarop de verhaalde gebeurtenissen spelen.

Amusant te zijn mocht mijn streven niet wezen; maar gaat het den lezer, zooals het den schrijver ging, dan zal de belangstelling, die door de onsamenhangende gebeurtenissen van het begin dezer geschiedenis slechts weinig voedsel bekomt, langzamerhand meer geprikkeld worden, wanneer de onvermijdelijke wet van oorzaak en gevolg meer op den voorgrond treedt.

Zooveel mogelijk heb ik slechts van *oorspronkelijke bronnen* gebruik gemaakt.

Eene volledige opgave der gebezigde bronnen wordt aangetroffen in de bijlage C, terwijl de tusschen ( ) in den tekst geplaatste cijfers naar deze bijlage verwijzen.

Bij eene vluchtige inzage dier lange lijst blijkt reeds terstond, hoezeer ik mijn voordeel gedaan heb met den arbeid van anderen, die de vruchten hunner bronnenstudie of de ervaringen hunner reizen publiceerden.

Ben ik dus aan al die schrijvers grooten dank verschuldigd, meer in 't bijzonder is erkentelijkheid plicht tegenover de heeren **P. I. B. C. Robidé van der Aa** en wijlen **P. A. Leupe**, zonder wier werken over Nieuw Guinea het mij waarschijnlijk niet mogelijk geweest zoude zijn, mijne bijdrage te schrijven.

Hoeveel er nu ook over Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden gepubliceerd moge zijn, al ras bleek mij, dat er nog leemten bestonden in de geschiedenis onzer verhoudingen tot die landen. Van daar mijne pogingen om die leemten uit de archieven — vooral uit het zoogenaamd „oud archief te Batavia" — aan te vullen.

Vroeger zou het onmogelijk geweest zijn, in een redelijken tijd, de noodige gegevens te verzamelen; maar sedert het oud archief behoorlijk geordend is en zich in het bezit van een uitmuntenden gids (*) mag verheugen, is die arbeid veel gemakkelijker gemaakt.

Dank zij deze omstandigheden, zal men in dit werk menige episode vermeld vinden, die tot nog toe niet of slechts ten deele bekend was, al blijft er, niettegenstaande mijne pogingen om, waar noodig, door critiek tot de kennis der waarheid te komen, in menig opzicht nog onzekerheid bestaan.

Ten slotte een woord van welgemeenden dank aan **Mr. J. A. van der Chijs** en **Mr. H. Kuneman**, die mij met zooveel welwillendheid behulpzaam waren bij het zoeken naar gegevens in de archieven te Batavia, en aan den heer **D. J. W. A. G. Coops**, die zijne zeer gewaardeerde hulp verleende bij het inschetsen van de bij dit werk gevoegde kaart.

Batavia Juni 1884. DE SCHRIJVER.

(*) Inventaris van 's Lands Archief te Batavia, 1602—1816, zamengesteld en uitgegeven op last der Nederlandsch-Indische Regering; door Mr. J. A. van der Chijs. Batavia, Landsdrukkerij, 1882.

INHOUD.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

EERSTE HOOFDSTUK.

± 1500—1600.

Nieuw Guinea was in het begin der 16de eeuw bij de Europeërs niet bekend, en het is ook nog niet gebleken of de inwoners der Molukken destijds reeds aanraking hadden met de bevolking van dat eiland.

Zoodra wij evenwel, op historisch gebied, kennis maken met de betrekkingen tusschen de Molukken en Nieuw Guinea, blijkt met voldoende zekerheid, dat de Moluksche vorsten hunne ware of vermeende rechten op sommige streken van Nieuw Guinea niet rechtstreeks uitoefenden, maar daarvoor de bemiddeling noodig hadden van de Papoesche koningen, of de radja's der zoogenaamde Papoesche eilanden.

Onder die Papoesche eilanden begreep men in lateren tijd meer bepaaldelijk de Waigeoe-Misool archipel; maar het is er verre van af, dat men dezelfde concrete beteekenis zou mogen hechten aan de uitdrukkingen: „Papoesche-eilanden" of „landen," „het „land der Papoes", enz.

Onder deze benamingen werden soms zeer verschillende landen verstaan, zoodat het dikwijls zeer moeilijk is, te bepalen, op welk land de verhaalde gebeurtenissen betrekking hebben.

Niet alleen toch de Waigeoe-Misool archipel, ook de eilanden benoorden de Geelvinkbaai, de kust van Nieuw Guinea, Maba, Weda en Patani op Halmaheira, ja zelfs het oostelijk gedeelte van de noordkust van Ceram, en de oostkust van dat eiland,

worden soms bedoeld, als er sprake is van „het land der Papoes" of „de Papoesche landen," terwijl een andermaal onder „het eiland Papoe" alleen Misool verstaan wordt.

Het komt mij dan ook voor, dat men het spoor der overleveringen omtrent de overheersching der Papoesche eilanden door Moluksche vorsten, niet altijd op die eilanden, maar veeleer elders moet zoeken. Vooral Ceram speelt hierin eene belangrijke rol.

Zal later blijken, dat de Nederlanders niet naar de Molukken, maar naar Ceram gingen, toen zij voor de eerste maal trachtten inlichtingen te bekomen omtrent Nova Guinea; werd dit eiland zelf op oude kaarten soms met Ceram verward, Valentijn weet in de „Beschrijving van Amboina" te verhalen, hoe van ouds de Papoes van Misool nederzettingen hadden op de noordkust van Ceram, van Hatoewé tot Hote, terwijl de meer oostelijk en noord-oostelijk van Hote wonende Papoes, met name die van Weda en Salawatti, vijandig tegen over die van Misool stonden, en nederzettingen hadden op de oostkust van Ceram (hoofdzakelijk Rarakit).

Hote, de voornaamste verzamelplaats van de Papoes van Misool en ten zuiden daarvan gelegen, is aldus genoemd, zegt Valentijn, omdat het de grensscheiding uitmaakte op Ceram tusschen de Misoolsche en meer oostelijk wonende Papoes, door hem soms de Tidoreesche Papoes genoemd; want Hote beteekent: „grenspaal."

Dat er dus van ouds verband bestaan heeft tusschen Ceram en de Papoesche landen, is boven allen twijfel verheven en de geschiedenis der latere eeuwen bewijst, dat dit verband, gedurende langen tijd, min of meer is blijven bestaan.

De aard van dit verband zal hier en daar in het vervolg van dit onderzoek vrij duidelijk blijken. Maar opmerkelijk is het zeker, dat wij den Sultan van Batjan telkens naar zijn bezitrecht op Lisabatta en andere Noord Ceramsche dorpen zien verwijzen.

wanneer hij met zijne aanspraken op een gedeelte der Papoesche eilanden voor den dag komt.

Niet minder trof het mijne aandacht, dat de *overlevering* sommige belangrijke gebeurtenissen op de Papoesche eilanden in dezelfde jaren stelt, die blijkens geschiedkundige gegevens, getuige waren van gelijksoortige gebeurtenissen op de kust van Ceram.

Het voorafgaande zal, naar ik vertrouw, voldoende zijn, om te verklaren, waarom er in het vervolg van dit onderzoek nu en dan sprake zal zijn van gebeurtenissen, op Ceram voorgevallen. Zeer goed begrijpende, dat die gebeurtenisse niets *bewijzen* kunnen, meen ik toch, dat ze kunnen bijdragen tot de *verklaring* van sommige overleveringen, die de heerschappij over een gedeelte der Papoesche landen aan sommige Moluksche vorsten toekennen.

Volgens eene overlevering, die — voor zoo ver mij bekend — pas in 1879 geboekstaafd werd (1), zoude Gebe de oudst bekende overheerscher van het land der Papoes geweest zijn.

Tegen het einde der 14ste of in het begin der 15de eeuw, zou Gebe door Tidore onderworpen zijn, ten gevolge waarvan de rechten, die Gebe op het land der Papoes had, op Tidore overgingen.

Het onwaarschijnlijke — en wat de tijdrekening betreft, het onmogelijke — dezer overlevering werd reeds door eene zeer bevoegde hand aangetoond (2), zoodat zij uit een oogpunt van historische critiek verworpen moet worden.

De bekende legende der vier draken-eieren wijst op oude betrekkingen tusschen Batjan en de Papoesche eilanden. Uit die eieren toch zouden de stamvorsten van Batjan, Boeton en de Papoesche eilanden voortgekomen zijn. In verband hiermede, en met hetgeen over de verhouding tusschen Ceram's noordkust en

Misool gezegd werd, verdient vermelding, wat Valentijn verhaalt van den Giloloschen prins Djamiloe en van prins Bakar, zoon van den koning van Batjan (3).

Blijkbaar heerscht hier verwarring, want van beide prinsen wordt nagenoeg hetzelfde verhaald; maar toch mogen we aanteekenen, dat er eene overlevering bestaat, volgens welke de Batjansche prins Bakar, omstreeks 1465 of 1480, zijnen broeder aanstelde tot orang-kaja van Lisabatta, en zijne zuster ten huwelijk gaf aan pati Matalian van Goram.

Volgens eene andere overlevering, door van der Crab medegedeeld (2), zou Djelman, broeder van den Sultan Djainalabdin van Batjan, omstreeks 1512, door de bewoners van Misool tot hun radja verkozen zijn.

Deze overlevering nu heb ik nergens bevestigd gevonden; misschien is zij eene andere lezing van 't verhaal van prins Bakar; maar meer waarschijnlijkheid bestaat er, dat met Djelman dezelfde persoon bedoeld wordt, dien Valentijn Colipa noemt (3[a]).

Deze Colipa toch was ook een broeder van denzelfden Batjanschen vorst, en hij veroverde, omstreeks 1512, de plaatsen op de noordkust van Ceram (waaronder Lisabatta, Permata en Hote), die met Misool in verbinding stonden.

Eene merkwaardige overeenkomst dus tusschen de beide overleveringen, die volmaakt zou zijn, indien ten eenen male mocht blijken, dat de veroveringen van Colipa op Ceram de verkiezing van Djelman op Misool ten gevolge gehad hebben.

Valentijn schijnt van die veroveringen der Batjanners in dien tijd niet veel te gelooven; en wij mogen ook niet uit het oog verliezen, dat het Ternataansche adelijke geslacht der Tammagolo's, reeds in 1488, begonnen was met het veroveren van vreemde landen voor de kroon van Ternate; en dat Samarau, een telg van dat geslacht, zich, omstreeks gelijktijdig met Colipa, in de wateren van Ceram ophield, waar hij o. a. Boeroe veroverde. Deze Sa-

marau had een zoon, die Djoemali heette, een naam, die wel eenige overeenkomst heeft met Djelman.

Maar laat ons de overleveringen voorloopig laten rusten, om na te gaan, wat schrijvers uit de 16[de] eeuw ons van de landen der Papoes en Nieuw Guinea weten mede te deelen.

Het oudste bericht, waarin de naam Papoea voorkomt, dateert van omstreeks 1521, en is afkomstig van Antonio Pigafetta, den reisgenoot van Magelaan (2); hij spreekt van een radja-Papua, die aan 't hoofd stond van de heidenen („les Gentils") van Gilolo.

Het schijnt twijfelachtig welke radja hier bedoeld kan zijn, daar, volgens berichten der Spanjaarden — zegt Robidé van der Aa — in de 16de eeuw geen Papoes woonden op het eiland Gilolo.

Intusschen geeft Pigafetta's bericht ons de zekerheid, dat het bestaan van minstens één Papoeschen koning, ongeveer in 1521, bekend was.

De Papoesche eilanden werden voor het eerst vermeld in het journaal van den Spanjaard Martin de Uriarte, die er omstreeks 1527 langs voer. Hij gaf de namen van acht dezer eilanden op, die evenwel door Tiele, aan wiens studie ik deze mededeeling ontleen (4), niet worden vermeld.

Omstreeks denzelfden tijd werd Dom Jorge de Menezes, de nieuw benoemde Portugeesche gouverneur, op zijne reis naar Ternate, door wind en stroom naar de Papoesche eilanden gedreven, waar hij in een goede haven bezuiden den evenaar, Versija genoemd (waarmede volgens Tiele misschien Warsai op Nieuw Guina bedoeld wordt), overwinterde (5).

In 1528 werd Alvaro de Saavedra door den Spaanschen gouverneur van Tidore naar Mexico gezonden; het gelukte hem evenwel niet, zijne bestemming te bereiken.

Al spoedig na zijn vertrek werd hij genoodzaakt, een maand lang, bij een door Papoes bewoond eiland, op gunstigen wind te

wachten. Dit eiland — waarschijnlijk een der Schouten-eilanden, zegt Tiele — wordt nu eens „isla del oro", dan eens „Hamey" genoemd.

De reis in oostelijke richting voortzettende, kwam Saavedra, na 14 dagen, bij een eiland, gelegen op 1° 40' Z. B., waar eveneens Papoes woonden, die de Spanjaarden vijandelijk ontvingen; dit eiland noemt Granado: Urais la grande.

In October kwam Saavedra van een verloren reis op Tidore terug; maar reeds in Mei 1529 beproefde hij op nieuw, Mexico langs denzelfden weg te bereiken.

Volgens Galvâo kreeg Saavedra nu op 2° Z. B. eene kust in 't gezicht, waar men goede ankerplaatsen aantrof, en die hij volgde tot 5° Z. B. (6).

Daar deze kust geene andere dan de noordkust van Nieuw Guinea geweest kan zijn, wordt Saavedra meestal de ontdekker van dat land genoemd (7), hoewel er eenige waarschijnlijkheid bestaat, dat Menezes — zoo als wij zagen — reeds vroeger eenige maanden op Nieuw Guinea doorbracht.

Uit de berichten van Andres de Urdaneta, een Spanjaard, die van 1526 — 1535 in de Molukken vertoefde, blijkt, dat destijds eenig goud — weinig, maar van fijne qualiteit — te Batjan werd aangebracht, van de eilanden: „los Papuas", die talrijk waren volgens het zeggen der Maleiers (8).

De namen van die eilanden worden hier niet opgegeven; maar ook hieromtrent wordt weldra eenig licht verspreid.

Deelt Valentijn toch mede, dat de Moluksche vorsten, in 1534, alle Papoesche koningen wisten over te halen, toe te treden tot het door hen gesloten verbond, dat zich de uitdrijving der Portugeezen ten doel stelde (9), Castanheda (die deze gebeurtenis in 1535 schijnt te stellen) noemt de radja's-bondgenooten op. Zij waren: de radja's van Vaigama, Vaigue, Quibibi en Mincimbo (10).

In den eersten naam herkent men gemakkelijk met Tiele, Wai-

gama; Mincimbo (wellicht een gruwelijke verbastering van Misool, zegt Robidé van der Aa), laat zich moeilijk verklaren; en of onder Quibibi, Gebe, verstaan moet worden, blijft zeer zeker twijfelachtig (*). Vaigue houdt Tiele voor Waigeoe; en het is mogelijk, dat dit juist gezien is; ik meen echter, dat Vaigue of Weige op de noordkust van Misool of op de eilanden van Way gezocht moet worden, eene veronderstelling, die — wat Weige aangaat — reeds door Leupe gemaakt werd (24).

Het schijnt intusschen zeker, dat hier een gedeelte der eilanden-groep bedoeld werd, die in lateren tijd meer bepaald de Papoesche genoemd is. Of het echter een der eigenlijke Papoesche eilanden was, waar de bemanning der verongelukte schepen van den Spanjaard Hernando de Grijalva grootendeels werd omgebracht, komt mij twijfelachtig voor.

Uit de berichten van Couto, Herrera en Galvão toch blijkt, dat deze schepen, die in 1537 van Peru naar de Molukken voeren, de eilanden Acea, de Visschers-eilanden (dos Pescadores), Haime, Apia, Seri, Coroa, Meonsum, Bufu, alle doôr Papoes bewoond, gezien hebben, vervolgens de Gueles of Gelles en Moro bezochten, om daarna nog andere eilanden aan te doen, die niet genoemd worden (11).

Van de door Papoes bewoonde eilanden, hierboven genoemd, behooren waarschijnlijk, zegt Tiele, Haime (het Hamey van Saavedra), Apia, Seri en Coroa tot de eilanden-groep ten noorden der Geelvinkbaai; Meonsum en Bufu behooren denkelijk tot de Meossoe of Meospaloe eilanden; en onder de Gueles eilanden zal men waarschijnlijk de Mapia of St. Davidsgroep hebben te verstaan.

De eigenlijke Papoesche eilanden schijnen dus, op de reis naar

---

(*) De naam Quibibi gelijkt nog het meest op Kapiboi (eiland Saonek) bij Waigeoe, vermeld op de kaart van Robidé van der Aa.

de Molukken, niet bezocht te zijn; en zijn de schepen werkelijk op een dier eilanden verongelukt, dan moeten ze een anderen terugweg gezocht hebben, toen zij genoodzaakt werden de Molukken te verlaten.

De hiervoren vermelde reizen hadden — zooals gebleken is — de door Papoes bewoonde eilanden niet ten doel. Winden en stroomen maakten de reizigers meestal tot de onwillekeurige bezoekers van deze onbekende streken.

Aan de Portugeezen schijnt de eer toe te komen, het eerst eene rechtstreeksche poging te hebben aangewend, om kennis te maken met de Papoesche eilanden.

Valentijn verhaalt ons, dat de Portugeesche landvoogd Galvâo (bij V. Galvaan), in 1539, Joannes Focatia naar de Papoesche eilanden zond, „die ten deele door zijn beleid, ten deele door „wapenen alle die Koningskens onder hun verbond, en van daar „een grooten overvloed van mondkost behouden in Ternate „bracht" (12).

Blijkt uit deze mededeeling niet, welke opdracht de vlootvoogd ontving, Tiele licht ons hieromtrent, op gezag van Castanheda en Couto, beter in (13).

De hier bedoelde tocht had plaats in 1538, onder Joâo Fogaça, en werd ondernomen om onderzoek te doen naar de schepen van Grijalva, en tevens, volgens Couto, om te onderzoeken, of hier kans bestond op uitbreiding van het Christendom.

Van Grijalva's schepen, welke bleken vergaan te zijn, werd geen spoor ontdekt; maar Fogaça sloot vriendschap met de koningen dier eilanden, en kwam van daar met een voorraad levensmiddelen terug.

Van de mogelijkheid om het Christendom in te voeren, vernemen wij niets, hetgeen te meer te betreuren is, omdat Valentijn ons op gezag van Jarricus mededeelt, dat er omstreeks 1550

eenige Christenen geweest zouden zijn op de Papoesche eilanden, zonder nader te melden welke eilanden bedoeld worden (14).

Omtrent het verbond, met de koningen gesloten, stemmen beide berichten overeen, terwijl ook door beide schrijvers vermeld wordt, dat Fogaça eene groote hoeveelheid levensmiddelen medebracht.

Wij hebben dus niet de minste zekerheid, waar Fogaça eigenlijk geweest is; het blijkt niet eens, dat hij het eiland bezocht, waar Grijalva's schepen vergaan waren.

Dat Bernardo della Torre, die in 1543 van Serangan naar Mexico onder zeil was gegaan, en in 1544 op Tidore terugkwam, vele mijlen langs het N. O. gedeelte van het Papoesche land gevaren en op de hoogte van de Arimoa-eilanden eene landing gedaan zou hebben, zooals door sommige berichtgevers vermeld wordt (7), mag, na de mededeelingen van Tiele omtrent deze reis, m. i. verworpen worden.

Het groote eiland, door della Torre bezocht, was zeker Celebes, en de Papoes, die men wellicht meent gezien te hebben, waren waarschijnlijk de negrito's van de Filippijnen.

De landing bij de Arimoa-eilanden had plaats in 1545, een jaar, dat voor de geschiedenis van Nieuw Guinea van groote beteekenis is.

Dit land toch, hoewel, zooals wij zagen, reeds door de Spanjaarden en misschien ook door de Portugeezen bezocht, was nog niet onder den naam „Nieuw Guinea" bekend.

Wel had Andres de Urdaneta omstreeks 1535 aan de Spaansche regeering voorgesteld, van de reeds gedane ontdekkingen partij te trekken en o. a. pogingen aan te wenden, om het groote Zuidland, waarvan de door Saavedra bevaren kust, naar men meende, een deel uitmaakte, verder te ontdekken, maar zijne voorstellen hadden bij keizer Karel V geen ingang gevonden (15).

Het was wederom het toeval, dat de verdere ontdekking en den doop van Nieuw Guinea ten gevolge had.

Den 16den Mei 1545 nl. was Inigo Ortiz de Retes, met het schip de San Juan, door den Spaanschen landvoogd Villalobas naar Mexico gezonden; het doel der reis werd echter wederom niet bereikt.

Den 3den October keerde Ortiz onverrichter zake op Tidore terug. Maar hoogst belangrijk is deze reis voor het onderwerp, dat ons bezig houdt. d' Escalante toch deelt ons uit het dagboek van Ortiz o.a. het volgende mede (16):

„Den 15den Juni zag men op 1° Z. B. twee eilanden op 300 „mijlen afstands van de Molukken, die men „la Sevillana" en „la „Gallega" noemde; denzelfden avond weder twee eilanden (naar „het scheen), die men „los Martires" heette. Den 16den kwamen „zij aan een eiland, waar elf kleinere omheen lagen. Van het „grootste roeiden 23 prauwen, met Papoes bemand, naar hen toe „en gaven hun door teekens te kennen, dat het schip in een „baai van het eiland voor anker zou gaan, doch toen men door„zeilde, schoten zij pijlen af, om dit te beletten, maar werden „door het geschut verdreven [waarschijnlijk Biak en de groep „ten Oosten van Biak, zegt Tiele].

„Na deze eilanden te zijn voorbij gevaren, kreeg men ten Oos„ten daarvan een ander zeer groot eiland in het gezicht, met hoog „land en een zeer schoon voorkomen, waar wij 230 mijlen langs „voeren zonder het einde te kunnen zien. . . . .
„Den volgenden dag bevond men zich op 2° Z. B. vlak bij de „kust; den 18den voer men een eilandje voorbij, dat men „la „Ballena" noemde, en den 20sten ging het schip op dezelfde „breedte voor anker aan de monding eener rivier op het groo„te eiland [waarom eiland?] om water en brandhout in te ne„men, hetgeen niemand belette, daar de kust hier onbewoond „was. *Het was hier, dat de Kapitein bezit nam van het eiland „voor de Spaansche kroon, en het den naam gaf van Nieuw Guinea*".

De laatste regels werden door mij gecursiveerd, omdat ik bij andere schrijvers wèl vermeld vind, dat de naam „Nieuw Guinea" van Ortiz afkomstig is, maar *niet*, dat dit land voor de Spaansche kroon in bezit werd genomen.

Volgens de zeer aannemelijke verklaring van Tiele, bereikte Ortiz de kust van Nieuw Guinea iets ten Oosten van de delta der Amberno. De reis werd nu langs de kust voortgezet, volgens het journaal tot 5°, volgens Gaytan (die evenwel niet meevoer) tot 6° à 7° Z. B.

Men passeerde verscheidene eilanden, waar men soms, evenals aan de kust, vijandelijk ontvangen werd; den 9den Augustus was Ortiz waarschijnlijk ter hoogte van de Astrolabe-baai.

Latere tochten naar Nieuw Guinea, in de 16de eeuw, zijn er, voor zoo ver mij uit de geraadpleegde geschriften gebleken is, niet bekend. Toch is het niet onmogelijk, dat een nader onderzoek der Spaansche en Portugeesche archieven nieuwe bijzonderheden aan het licht zou brengen.

Kan men toch veronderstellen, dat Ortiz eenvoudig van „een eiland" sprak, waar hij Nieuw Guinea aanduidt, omdat hij aan een groot vastland niet gedacht heeft, men vindt ergens vermeld, dat op oude Portugeesche kaarten, Nieuw Guinea voorkomt als „een eiland" onder den naam: Ceiram, en Dr. G. Hassel deelt in het „*Handbuch der neuesten Erdbeschreibung*" mede (7), dat zich in de Groot-Hertogelijke kaarten-verzameling te Weimar, eene Spaansche zeekaart bevindt *van het jaar* 1558, op welke Nieuw Guinea reeds in omtrek staat aangeteekend, doch zonder benaming.

Er zijn dus nog leemten in de geschiedenis van de eerste betrekkingen der Europeërs met Nieuw Guinea; en zeer zeker heeft de geheimhouding der gedane ontdekkingen voor de tijdgenooten, groot deel aan de onzekerheid, waarin we thans te dien opzichte verkeeren. Zoo is het b. v. een feit, dat Valentijn in 1724 nog

een kaart leverde (17), waarop Nieuw Guinea als een deel van het groote Zuidland staat afgebeeld, terwijl de Torres-straat, zooals we nu weten, reeds ruim een eeuw vroeger ontdekt was (*).

Evenzeer laten de schrijvers uit de 16[de] eeuw ons in het onzekere omtrent de betrekkingen, die er destijds tusschen de Molukken, Nieuw Guinea en de eilanden der Papoes bestaan hebben.

Valentijn schreef in de 18[de] eeuw, en mag om deze reden niet dan onder reserve geloofd worden, waar hij van oude toestanden spreekt, terwijl het bovendien meermalen zeer onzeker is, op welke tijdperken zijn „van ouds" betrekking heeft. Maar toch verdient het opmerking, dat deze schrijver het aantal eilanden, dat onder sultan Baab van Ternate behoorde, als 72 opgeeft, hetgeen volkomen overeenstemt met de berichten van pater Marta; terwijl deze pater met name vermeldt: „de eilanden „van Na, Noloa en Guinea, die velen zijn en goed bevolkt, 50 „mijlen ten Oosten van Ternate" (18).

Welke eilanden kunnen hier bedoeld zijn?

Dit zal wel met geene zekerheid uit te maken zijn; maar de aanduiding *schijnt* dan toch te doelen op de streek, waar de Papoesche eilanden liggen, en misschien ook op een deel der kust van Nieuw Guinea.

Pater Marta's mededeeling is geput uit zijnen brief aan Gomez Pirez, gouverneur der Filippijnen, en werd geschreven tusschen 1590 en 1593, dus eenige jaren nadat sultan Baab zich, op grond zijner veroveringen, heer van 72 eilanden noemde (19).

Nu zagen wij reeds, dat Fogaça, in 1538, met de Ternatanen eenige Papoesche eilanden onderwierp, of in bondgenootschap bracht met de Portugeezen, en dus ook met de Ternatanen.

(*) Vergelijk hieromtrent ook: Mededeelingen uit het Oost Indisch archief door Mr. L. C. D. van Dijk. Amsterdam 1859.

Sedert maakten de Ternataansche vorsten meermalen van elke gelegenheid gebruik om hun gezag uit te breiden.

Zoo werd in 1553, Laulata naar de veroverde landen gezonden om de belangen der Ternataansche kroon op krachtige wijze te bevorderen; en in 1572 was het hem zelfs gelukt, de Portugeezen naar Tidore te verdrijven.

In dat zelfde jaar zien wij de Tidoreezen voor het eerst verschijnen op het tooneel, waar de hier behandelde geschiedenis speelt.

Want de verdreven Portugeezen riepen niet te vergeefs de hulp der Tidoreezen tegen de Ternatanen in.

De Tidoreesche vlootvoogd, Kaytsjili Salama, ging de door de Ternatanen onderworpen landen op Boeroe, Ceram en elders opzoeken, en slaagde er aanvankelijk in, die gewesten te veroveren, om er echter weldra weder uit verdreven te worden door den Ternataansche landvoogd Roebohongi.

Hij was dus genootzaakt terug te trekken; maar op dien terugtocht deed Salama Ceram aan, en bracht de Oostkust van dat eiland, van Keffing tot Waroe, onder Tidore.

In 1583 voerde Sultan Said van Ternate den oorlog tegen Tidore met voordeel; of de Tidoreezen toen evenwel van Oost-Ceram verdreven zijn, is mij niet gebleken.

Intusschen mogen wij uit de aangehaalde gebeurtenissen met voldoende zekerheid opmaken, dat de Ternatanen in de 16de eeuw veroveringen gemaakt hebben in de nabijheid van Nieuw Guinea.

Wat men onder de eilanden van Na, Noloa en Guinea te verstaan heeft, blijft evenwel onzeker; en de door Valentijn geleverde opgave der eilanden welke, in later tijd, tot Ternate behoorden (20), kan zeker niet strekken om licht te doen schijnen over de quæstie.

Houdt men zich aan de grenzen, die Valentyn opgeeft van het

rijk van Sultan Baab, en neemt men, in verband daarmede, den meridiaan van Banda als oostelijke grens aan, dan zouden eenige eilanden, als: Gebe, Liang, Gagie, Pappa, een gedeelte van Misool, enz. binnen die grens vallen.

Maar het zou te gevaarlijk zijn, te beweren, dat deze eilanden werkelijk door pater Marta bedoeld werden.

Met de veronderstelling, dat Gebe omstreeks het midden der 16de eeuw onder Ternate behoorde, zou echter niet in strijd zijn, wat d'Escalante van de gebeurtenissen van 1545 op dat eiland mededeelt (21).

Toen nl. eenige Spaanjaarden door inboorlingen van Suma op Halmaheira en van Gebe — „een berucht zeerooversnest" — gevangen waren genomen, zond de Sultan van Tidore tien prauwen uit, waarop zich ook 60 Spanjaarden bevonden, om de zeeroovers te straffen. Op Halmaheira gelukte dit; maar op Gebe stootten ze het hoofd.

Deze gebeurtenis nu werd beschouwd als één der zulken, die het moeilijk maakten den vrede tusschen Spanjaarden en Portugeezen, volgens overeenkomst te blijven handhaven. „De „vorst van Gilolo nam dan ook in deze expeditie aanleiding, om „aan Villalobas voor te stellen, zich met hem en Tidore tegen „de Portugeezen te verbinden." . . . . .

Wanneer nu het eiland Gebe destijds onafhankelijk geweest ware, of althans niet onder Ternate (waar de Portugeezen gevestigd waren) behoorde, dan kan men zich moeilijk voorstellen, waarom de vrede tusschen Portugeezen en Spanjaarden door de expeditie naar dat eiland in gevaar gebracht had kunnen worden.

Ik haast mij intusschen te verklaren, dat ik aan deze conjecturen, die ik volledigheidshalve vermeende niet te mogen verzwijgen, zeer weinig waarde hecht.

Van meer belang zijn de mededeelingen der Jezuiten zendelingen uit de laatste helft der 16de eeuw (22).

Den 10^den^ Februari 1569 schreef Nic. Nunez, „dat hij bij „den vorst van Batjan sommige radja's van het volk der Pa-„pua's ontmoet (had), „die dezen vriendschappelijk kwamen be-„zoeken. Zij woonden in een groot land, dat reeds bijna 200 „mijlen ver ontdekt was en vele vorsten bezat, en wenschten „gedoopt te worden."

In hetzelfde jaar schreef Christof d'Acosta, dat deze Papoes op het vaste land woonden, hetwelk zich „zooveer naar het „Zuiden uitstrekte, dat de Spanjaarden, die de kust langs voe-„ren, er het einde niet van konden vinden."

Hetzelfde bericht vindt men in eene mededeeling, waarschijnlijk afkomstig van pater Marcos Prancudo, die in 1561 in de Molukken kwam.

Maar deze voegt er bij, dat het land der Papoes in vier rijken rijken verdeeld was, n. l. Miam, Missol, Ogueo en Noton, waar één taal gesproken werd.

„In de drie laatste namen", zegt Tiele, „zijn de eilanden „Misool, Waigeoe, en misschien de kust van Nottan (Westkust „van Nieuw Guinea) te herkennen."

Op de vraag, welke gevolgtrekkingen alsnu uit de vermelde gegevens getrokken mogen worden, ten opzichte van de kennis, die de Europeërs in de 16de eeuw hadden van Nieuw Guinea en de eilanden ten N. en N. W. daarvan, meen ik het volgende te mogen antwoorden.

Men was bekend met het bestaan van Nieuw Guinea en van een groot aantal eilanden in de nabijheid daarvan, door Papoes bewoond.

Nieuw Guinea zelf werd door de tijdgenooten in 't algemeen als een deel van het groote zuidland beschouwd, hoewel later bekend geworden kaarten uit de 16de eeuw schijnen aan te

duiden, dat er ingewijden waren, die wisten — of althans met grond meenden te mogen vermoeden, — dat het een eiland was.

Wanneer er in de 16de eeuw sprake is van eilanden, door Papoes bewoond, of Papoesche eilanden, moet men daaraan geen te concrete beteekenis hechten; zoowel de eilanden ten Noorden van Nieuw Guinea als die ten N. W. worden daaronder begrepen, ja, het is waarschijnlijk, dat men soms — van Papoesche eilanden sprekende — een gedeelte van Nieuw Guinea, Halmaheira of Ceram op het oog had.

Hoewel meer dan één vijandelijke ontmoeting met de Papoes vermeld wordt, blijkt het niet, dat men zich een bijzonder slecht denkbeeld van dit menschenras maakte; integendeel scheen men te verwachten, dat het Christendom ingang zoude vinden, en spreekt men meer dan eens van aanrakingen, die een vriendschappelijk karakter droegen.

Uit twee onderling onafhankelijke berichten weten wij, dat er minstens vier koningen van het land der Papoes of van de Papoesche eilanden bekend waren.

Dat minstens één dier koningen op Misool gezeteld was, hieromtrent schijnen beide berichten overeen te komen.

Welke plaatsen of eilanden onder Mincimbo en Quibibi van den oudsten of Miam en Notan van den jongsten berichtgever verstaan moeten worden, blijft onzeker. Of het „Vaigue" van Castanheda hetzelfde is als het „Ogueo" van Prancudo en Waigeoe beteekent, schijnt nog twijfelachtig; misschien ligt het eerste op de Noordkust van Misool.

In 1534 of 1535 werden deze koningen door de Moluksche vorsten *overgehaald* tot een *verbond* tegen de Portugeezen.

Mij dunkt, dat dit feit voldoende is, om te constateeren, dat de Papoesche koningen destijds onafhankelijk waren, zoodat men — tenzij het tegendeel uit overtuigende bewijzen mocht

blijken, mag aannemen, dat de verhalen omtrent de overheersching der Papoesche koningen door een der Moluksche vorsten, vóór 1535, tot de legende verwezen moeten worden.

Omstreeks dezen tijd en later treffen we verschillende berichten aan, die getuigen van meerdere aanraking tusschen de Moluksche en Papoesche koningen; en het zou niet dan natuurlijk zijn, dat het bondgenootschap daartoe aanleiding heeft gegeven.

Omstreeks 1535 werd eenig goud van de eilanden der Papoes naar Batjan gebracht, en vóór of in het jaar 1569 bezochten sommige Papoesche koningen den vorst van Batjan vriendschappelijk.

Maar ook nu vinden wij geene bewijzen voor het bestaan van eigenlijk gezegde rechtstreeksche heerschappij der Moluksche vorsten over de Papoesche koningen.

Heeft eene dergelijke heerschappij bestaan, dan is er de meeste waarschijnlijkheid, dat zij uitgeoefend is door Ternate, als een gevolg der gebeurtenissen van 1538, terwijl de mogelijkheid bestaat, dat ze in de oorlogen van de laatste helft der 16de eeuw geheel of gedeeltelijk op Tidore is overgegaan.

Het meest aannemelijke schijnt echter, dat er in 't geheel geen' overheersching bestond van het eigenlijke land der Papoes, maar wel van de noord- en oostkust van Ceram, de Ceramlaut-groep, enz, die met de Papoes in connectie stonden.

Deze stelling aannemende, vindt men in de verhaalde gebeurtenissen de sporen van de aanspraken van Ternate, Batjan en Tidore terug.

Batjan beschouwde, op grond van het tijdelijk bezit der noordkust van Ceram, Misool en de Papoes van 't westen als onderdanen of bondgenooten, maar kon dat bezit niet handhaven tegenover Ternate, waaronder volgens Valentijn, in het laatst der 16de eeuw o.a. behoorden: „Ceram ten deele, Halmaheira ten groo„ten deele."

Tidore zal zijne eerste aanspraken op sommige landen der Papoes en de zuidwestkust van Nieuw Guinea misschien gronden op de verovering van Ceram's oostkust van Keffing tot Waroe.

Ten slotte dient nog nota genomen te worden van de inbezitneming van Nieuw Guinea voor de Spaansche kroon.

TWEEDE HOOFDSTUK.

1601—1700.

Dat de Nederlanders bij hunne komst in den archipel niet dan zeer onzekere gegevens omtrent Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden konden bekomen, is zeer natuurlijk.

Al spoedig echter gevoelden zij behoefte, van die onbekende landen iets naders te vernemen.

Reeds den 10den April 1602 werd door den admiraal Wolphert Harmensz ter reede van Banda besloten, het jacht Duyfke onder het bevel van den Opperkoopman, Claes Gaeff, en den schipper, Willem Cornelisz Schouten, voor den handel naar Ceram te zenden, en aldaar eenige havens te doen bezoeken.

In hunne instructie werd hun o. a. gelast, bij de inboorlingen te vernemen, „off sij oock kennisse hebben van Nova Guinea; off „oock van daer ooyt schepen gevaeren, ofte van Nova Guinea „op Ceram gecomen sijn" (23).

Uit het „Cort verhael van eenige eylanden daer die van 't „eylant Ceram en Banda haer handel mede drijven", voorkomende achter een M. S. journaal van Wolphert Harmensz, blijkt, dat deze eilanden waren: Mossy, Bantay, Gorram, Papou, Lille, Tymar, Beura en Nova-Guinea (24).

Hoewel slechts enkele dezer namen met zekerheid te herkennen zijn, mogen wij uit de omstandigheid, dat Papou en Nova Guinea er onder behooren, en dat op sommige dier eilanden het hout Mossy — dat waarschijnlijk massooi beteekent — voorkwam, op-

maken dat, althans door eenige, Papoesche eilanden worden aangeduid.

Omtrent Nieuw Guinea wordt gezegd: van „dat eiland van „Nova Guinea geene wissigheid, dan weten te zeggen dat daer „blanck volck woond aen de Zuidzijde, bewoond met Portugeezen; „dan nooyt geen Portugeesche schepen vernomen; zy weten van „hare handelingen noch coopmanschappen niets te zeggen" (24).

Hierbij valt op te merken, dat op de kaarten uit het begin der 17[de] eeuw, door Valentijn gereproduceerd, het land der Papoes geplaatst is ongeveer waar de zuidwestkust van Nieuw Guinea ligt, terwijl de naam Nova Guinea gegeven wordt aan een land, dat Z. Z. O. daarvan geteekend is.

Het spreekt van zelf, dat de O. I. Compagnie zich niet tevreden kon stellen met de sobere gegevens, die men van de Cerammers verkregen had.

Op „d' expresse bevelen van de heeren Maijoores" werd dan „ook diversche malen ijverlijk getracht, het grote landt van Nova „Guinea en andere onbekende Oost en Suijderlanden tijdelijck „t' ontdecken".

De eerste dier ontdekkingstochten werd ondernomen in het jaar 1606, met het jacht „het Duyfke" onder bevevel van Willem Jansz (van Amsterdam) (*).

Slechts weinige bijzonderheden zijn van deze reis bekend, daar het journaal verloren is gegaan; maar zóó veel schijnt zeker, dat de zuidwestkust van Nieuw Guinea tusschen ± 5° Z. B. en Torresstraat bezocht werdt, en dat ook de Kei- en Aroe-eilanden werden aangedaan. Of het Duyfke ook op Lakahia en

(*) Zie over dezen Willem Jansz:
Willem Jansz van Amsterdam, Admiraal en Willem Jansz: van Amersfoort, vice-commandeur der O. I. C[ie] in de eerste helft der 17e eeuw, door Leupe. (Opgenomen in de „Bijdragen" enz. III[e] volgreeks, 7de deel, pag: 298.

Poeloe Adi geweest is, zooals door prof: Lauts beweerd wordt (23); is nog onzeker.

De landen, die men gezien had, waren meerendeels woest en hier en daar door wilde, wreede, zwarte, barbaarsche menschen bewoond, die eenige van onze matrozen (volgens Lauts elf van de dertig, waaruit de bemanning bestond) (52) doodgeslagen hebben.

Geen wonder, dat men onder deze omstandigheden weinig of niets van het land en de bewoners vernemen konde, zoodat de vruchten van de reis, die bovendien wegens gebrek aan vivres en andere noodwendigheden bekort moest worden, luttel waren.

In hetzelfde jaar 1606, was de Spanjaard Luis Vaes de Torres nagenoeg de geheele zuidkust van Nieuw Guinea langs gezeild, toen hij in Augustus van dat jaar, geen kans ziende om benoorden den Louisiade-archipel om te zeilen, den steven westwaarts gewend had.

Uit een brief, den 12[den] Juli 1607 door dezen zeevaarder aan den koning van Spanje geschreven, blijkt, dat hij den doortocht vond, die later (*) naar hem Torres-straat genoemd werd.

Van de zwarte, vrij lijvige en naakt loopende menschen werd een twintigtal gevangen gemaakt.

Den tocht langs de kust voortzettende, ontmoette de Torres bij Onin eenige Moorsche kooplieden, die den Islam onder de inwoners verspreidden, en vertrok vervolgens naar Batjan. Wanneer nu die kooplieden Batjanners waren, welke meening ook Robidé van der Aa is toegedaan, dan zou dit wijzen op eene destijds bestaande verhouding tusschen Batjan en Misool, aangezien later blijken zal, dat het slechts de Misoolsche Papoes waren, die met Onin in betrekking stonden.

(*) Die naam werd aan de straat gegeven door Dalrymple, nadat hij in de archieven van Manilla het verslag van de Torres gevonden had, toen die stad, in 1762, in handen der Engelschen gevallen was. Zie (229).

De contracten, in 1607 en 1609 met de Moluksche vorsten gesloten, verspreiden niet veel licht over de vraag, wie destijds meesters waren van de Papoesche eilanden.

In het contract van Matelief, den 26 Mei 1607 met den koning van Ternate gesloten, komen Cambello en Loehoe onder de onderzaten van de kroon van Ternate voor, terwijl er ook uit blijkt, dat onderdanen van Ternate op Gilolo gevestigd waren (25).

In Juli 1609 werd dit contract door Wittert bevestigd en hier en daar iets uitgebreid.

Onder de „Ternatanen ende alle geallieerde" komen daar o. a. voor: „Cambelle, Loehoe . . . . Gilolo en alle andere „eylanden ende natien onder den koninck van Ternaten sorterende" (26).

Of onder deze eilanden misschien sommige Papoesche eilanden begrepen waren, kan natuurlijk niet uitgemaakt worden; maar het komt me voor, dat, wat Ceram betreft, alleen klein Ceram, en — in verband ook met het contract van Hoen dd: 26 (?) Augustus 1609 (27) — een deel der zuidkust van groot Ceram aan Ternate werd toegekend.

Wel meent Jhr. Mr. de Jonge, dat uit laatstgenoemd contract zou blijken, dat geheel Ceram onder Ternate behoorde (27), maar mij dunkt, dat in dat geval wel andere namen dan Loehoe, Lissydy en Cambello genoemd zouden zijn, terwijl dezelfde schrijver, elders dit contract besprekende (28), dan ook zegt, dat het o. a. betrekking had op „sommige districten van het eiland „Ceram" (*).

Intusschen was het eiland Batjan in 1609 door de O. I. Compagnie veroverd; en den 10den December van dat jaar sloot Hoen een

(*) Opmerking verdient, dat pater Marta (18) ook slechts Veranula (d. i. klein Ceram) en omliggende eilanden onder Ternate brengt.

eeuwig verbond tusschen Ternate, de Compagnie en den „Coninck „Louding, Coninck van alle de eylanden, leden ende steden van „Batjan" (29).

Het is opmerkelijk, dat in dit contract, onder medewerking van Ternate tot stand gekomen, geene omschrijving van grondgebied voorkomt, terwijl in de contracten, met Ternate en de Hitoeëezen gesloten, blijkbaar getracht is, die omschrijving zoo duidelijk mogelijk te maken.

In het Batjansche contract wordt slechts bepaald, dat de „eylan-„landen van Cayo" (zeker de Kajoa of Riouw-eilanden), die door Batjan veroverd waren, aan Ternate moesten worden teruggegeven.

Ik meen hieruit te mogen opmaken, dat slechts de Batjan- en Obi- groepen met de kleine omliggende eilandjes, als Batjansch grondgebied beschouwd werden.

Het is niet aan te nemen, dat Batjan geene andere aanspraken gemaakt heeft; want de Sultan wist al zeer spoedig bij den Nederlandschen „Capitain en oppercoopman S^r^. Adriaen van der „Dussen", het denkbeeld ingang te doen vinden, dat hij deugdelijke rechten had op sommige eilanden, buiten bovenbedoelden kring gelegen.

Dit blijkt duidelijk uit van der Dussen's brief van 24 December 1610, aan Heeren XVII gericht (30).

Deze brief is voor ons onderwerp van zeer veel gewicht, daar het eiland Papoea er met name in genoemd wordt, en wij hier ook voor het eerst uit eene Nederlandsche bron iets vernemen van de verhouding van een der Moluksche vorsten tot eene Papoesche bevolking. Van der Dussen begint met te klagen over het gebrek aan bevolking op Batjan en het daaronder sorteerende eiland Wilato, ten gevolge waarvan de rijke nageloogst bijna geheel verloren ging.

De bevolking van Wilato was „door persuasie van des Coninex

„broeder, die tegen hem geconspireert hadde, op een eylant ge-„naempt Poerematten" gevlucht.

Dit eiland was zeer goed bevolkt en leverde veel sago op; en de koning van Batjan had aan van der Dussen verzekerd, dat Poerematten hem toebehoorde. De inwoners waren in „diverse „steedjens" verdeeld en voerden onderling oorlog.

Reeds had het Nederlandsche opperhoofd, op aanzoek des konings, besloten, met het jacht „de Jager" en 10 coracora's, Poerematten te bezoeken en goed- of kwaadschiks volk van daar op te lichten, ten einde Batjan en Wilato daarmede te bevolken, toen de tweede gevangenschap van v. Caarden en 't verlies van het jacht „de Jager" de uitvoering van dit plan onmogelijk maakten.

Van der Dussen geeft intusschen den raad, deze zaak niet uit het oog te verliezen, want: „door 't *veroveren* (ik onderstreep) „van dees plaets (Poerematten) hoope de handelinge van sagu „op het eiland Papouwa mette compste van de nieuwe vloot tot „seer groot proffijte van de Comp[ie] te stabilleren". . . . .

„De Regeringe van dit volckryck eylant bestaet in drie Coninck-„rycken, namentlyck Weige, Mishol ende Weigamo, zynde niet-„temin als vassalen van dees coninck, sonder met eenige andere „natie in vruntschap te wesen, maer alle hostille proceduyren te-„gen deselve thoonen, niet willende deese yemant, als dese Bat-„siannesen handelinge consenteeren. Zij rooven gestadich op de „custe van Seram, daerse niet weynich beutten van gout en sla-„ven van daen halen; syn onder 't volck van dees Moluques seer „veracht, slecht ende bot in haer handelinge te dryven, leven al „te samen sonder wett, behalve haer Coningen en haer kinderen, „die door vreese van dees Coninck haer hebben laeten besnyden „en 't moors gelooff aanhangen".

Verder blijkt nog uit den brief, dat van der Dussen den konstabel, Adriaen Jacobsz Cuff, met het schip Middelburg naar de

Papoesche koningen gezonden had, om hen naar Batjan te brengen, waar men hoopte een voordeelig contract met hen te sluiten.

Of Cuff reeds onverrichter zake teruggekeerd was, toen van der Dussen zijnen brief schreef, schijnt mij wel waarschijnlijk, maar niet zeker.

Dat die koningen er destijds nog niet geweest waren, wordt uitdrukkelijk gezegd; en daar we hieromtrent nader niets vernemen en geene rechtstreeksche handelsbetrekkingen van de Comp• met de Papoesche eilanden gevolgd zijn, mag men met grond veronderstellen, dat zij weggebleven zijn.

Zie daar, voor zoo ver noodig, den korten inhoud van Van der Dussen's brief, een document, dat natuurlijk de aandacht getrokken heeft van allen, die zich met de geschiedenis der Papoesche eilanden hebben bezig gehouden.

Na hetgeen vooraf gaat, zal ik niet nader behoeven toe te lichten, waarom ik het omtrent de beteekenis der namen: Pourematten, Wilato, Mishol en Weigamo, geheel eens ben met den heer Robidé van Aa, waar hij betoogt (2), dat men hieronder Polematte (op de noordkust van Ceram), Obilattoe, Misool en Waigama te verstaan heeft. De twijfel van de Jonge (30) wordt m. i. door dat betoog voldoende opgeheven.

Waar Robidé van der Aa evenwel in Weige Waigeo wil zien en in het eiland Papouwa de Papoesche eilanden, kan ik zijn gevoelen niet deelen.

Veeleer komt het mij waarschijnlijk voor, dat de lezing van Leupe juist is, die Weige op de noordkust van Misool plaatst (24).

In verband hiermede zou dan het eiland Papouwa van Van der Dussen werkelijk slechts één eiland zijn, en wel het eiland Misool.

Voor deze stelling pleit de omstandigheid, dat Batjan nooit op een ander Papoesch eiland dan op Misool aanspraken gemaakt heeft.

Dit eiland wordt bovendien herhaaldelijk — zooals we zien zullen — het eigenlijke eiland Papoea genoemd, en alleen de Papoes

van Misool, niet die van Waigeoe en Salawatti, stonden in de door van der Dussen omschreven verhouding tot de noordkust van Ceram.

Eindelijk meen ik, op grond van de vijandschap, die destijds nog tusschen de Misoolsche en Tidoreesche Papoes bestond, dat men in 1610 nog niet moet zoeken naar de eerst later te voorschijn tredende combinatie der radja's van Misool, Waigama, Salawatti en Waigeoe.

Robidé van der Aa, die door Waigeoe voor Weige te lezen, drie dier radja's vereenigd zag, zoekt dan ook naar de reden, waarom van der Dussen Salawatti niet noemt; en zegt, dat het hem het waarschijnlijkste voorkomt, dat dit eiland destijds nog geen radja had.

Uit het vooraf gaande blijkt, dat m. i. Salawatti, noch Waigeoe te huis behooren onder het Papouwa van Van der Dussen.

Dat Valentijn soms zeer onduidelijk is, waar hij van de Papoesche eilanden spreekt, werd reeds opgemerkt. Toonde ik aan, dat hij wel degelijk twee groepen onderscheidt, nog vóórdat zijn werk werd afgedrukt, waren die groepen min of meer ineengesmolten, althans gecombineerd.

Dit is zeker ook een der redenen, waarom de definities zoo zeer verschillen.

Maar Salawatti rekende hij lang niet altijd onder de Papoesche eilanden; want in de beschrijving dier eilanden zegt hij, dat zij dicht bij het eiland Salawatti, dat mede daar omtrent ligt, gelegen zijn (31).

Ik neem dus aan, dat van der Dussen alleen op Misool gedoeld heeft, en kan mij ook wel vereenigen met het denkbeeld, dat Batjan zich in vorige eeuwen invloed had weten te verschaffen op dit eiland, de noordkust van Ceram en waarschijnlijk ook min of meer op Onin.

Ik zie evenwel in van der Dussen's brief het bewijs niet, dat Batjan het eiland Papouwa *overheerde*.

Daar gelaten, dat het contract van die overheersching niet spreekt, mogen wij niet uit het oog verliezen, dat de aanspraken van Batjan door den briefschrijver uit des Sultans mond werden opgeteekend.

En al zegt van der Dussen, dat de Papoesche koningen de vasallen van Batjan zijn, uit het verband meen ik te mogen opmaken, dat het woord „vasallen" minder gelukkig gekozen is, en dat er alleen quaestie was van een verbond, dat aan Batjan den alleenhandel op Misool verzekerde.

Waren de Misoolsche koningen werkelijk vasallen geweest van Batjan, dan zou het ook niet noodig geweest zijn, Poerematten te veroveren, om meester te blijven van Misool.

Het waarschijnlijkst komt mij voor, dat Batjan een verbond van alleenhandel had met Misool. Daar intusschen de handelsartikelen der Papoes hoofdzakelijk door roof verkregen moesten worden, en die Papoes zich op Ceram van sagoe moesten voorzien, hadden ze eene kolonie gesticht te Poerematten, dat een roofnest was, gelegen op een gedeelte van Ceram's noordkust, waarop Batjan later steeds aanspraak maakte.

Natuurlijk werd deze kolonie gesteund door Batjan, zoodat ook Batjansche onderdanen zich daar gevestigd zullen hebben. Van deze omstandigheid had de broeder van den Sultan van Batjan gebruik gemaakt om zich zelf een rijkje te stichten, en daartoe volk van Misool en Obi naar Ceram gelokt.

Zoo stonden waarschijnlijk de zaken, toen van der Dussen kwam; en nu verlangde de Sultan hulp tegen zijn broeder, omdat de handel met Misool slechts kon bestaan, als de Ceramsche kolonie de producten van haren roof naar Misool bracht.

Ik meen dus uit de behandelde contracten en brieven van 1607, 1609 en 1610 de gevolgtrekking te mogen maken, dat door de Compagnie destijds geen enkele der Moluksche vorsten als sou-

verein van een gedeelte der Papoesche eilanden erkend is; dat de Misoolsche Papoes, met behulp van Batjan, eene kolonie gesticht hadden op de noordkust van Ceram; dat het bezit dezer kust bij de contracten, noch aan Batjan, noch aan Ternate is toegekend, maar dat Batjan er oude rechten op meende te hebben, die evenwel in 1610 niet gehandhaafd konden worden, omdat des Sultans broeder zich van de kust meester had gemaakt, tengevolge waarvan ook de handel tusschen Batjan en Misool tijdelijk stil stond.

Waar „*de koning van Papoou*" te huis behoorde, die, blijkens een factuur van Ternate van 1612, ruim *f* 135 verschuldigd was (24), staat, zoo 't schijnt, in die factuur niet aangeteekend.

Het komt mij evenwel niet overbodig voor, nota te nemen van de omstandigheid, dat dit de tweede maal is, dat er van één radja der Papoes gesproken wordt, zonder nadere aanduiding dan het bepalend lidwoord: „de."

De eerste keer werd die koning op Halmaheira geplaatst, en ik ben wel geneigd den schuldenaar van 1612 ook in die streken te zoeken, omdat de zetels der drie radja's van Misool, in dat jaar, bij de Compagnie bekend waren, zoodat het niet waarschijnlijk is, dat één hunner destijds eenvoudig als „de koning" zou worden aangeduid. Ook zou men een factuur, op de Misoolsche koningen betrekking hebbende, na van der Dussens brief, eer op Batjan dan op Ternate zoeken; en eindelijk weten wij, dat de Papoes van Maba, Weda en Salawatti eene partij vormden, die niet tot de Misoolsche groep behoorde.

Het waarschijnlijkst komt mij dan ook voor, dat aan het hoofd van die partij slechts één koning stond, die in vroegere jaren op Halmaheira en later op Salawatti gevestigd was.

Volgens het „Rapport over 's Compagnies recht op de Groote Oost,"

zou het contract, in 1609 door 't Hoen met den Sultan van Batjan gemaakt, den 2den December 1613 bevestigd zijn (32).

Dit vernieuwde contract van 1613 heb ik in het oud-archief te Batavia niet kunnen vinden. Wel vindt men daar een' kopie van het contract, den 2den December 1612 door den Gouverneur Generaal Both gesloten, waarbij het accoord, door 't Hoen aangegaan, bevestigd is (32a). In elk geval is het dus dit contract, dat in het „Rapport" vd bedoeld wordt; en het heeft beteekenis voor ons, dat ook hierin geene omschrijving van 't grondgebied van Batjan voorkomt, zoodat ook nu des Sultans rechten, door van der Dussen ter kennis van Bewindhebbers gebracht, niet erkend zijn.

Het jaar 1616 zag de eerste Nederlanders op de noordkust van Nieuw Guinea, *niet* als een gevolg van eene opdracht om die kust te verkennen, maar enkel als een gevolg van het toeval (33). Het is toch van algemeene bekendheid, dat de reis van Jacob Le Maire en Willem Cornelisz. Schouten ondernomen werd met het doel om, door het vinden van eenen anderen dan den geoctroyeerden weg naar Indië, het recht te bekomen, derwaarts te varen trots het octrooi der O. I. Cie.

Den 14den Juni 1615 verlieten de koene zeevaarders met het schip „de Eendracht" en het jacht „Hoorn" de reede van Texel en kwamen, na de naar Le Maire genoemde straat ontdekt en een avontuurlijken tocht door de Stille Zuidzee gemaakt te hebben, den 7den Juli 1616 bij het Vulcanus-eiland, waar men de kust van Nieuw Guinea in 't gezicht kreeg.

Den 9den ankerde men in eene baai op ± 4° Z. B. aan de kust van Nieuw Guinea, waar de inboorlingen, „alle heel næckt, „alleen hare schamelheyt bedekt", hen goed ontvingen. Van den 11den tot den 14den zeilde men langs de kust, en den 15den was men bij de Arimoa-eilanden, waar Saavedra nagenoeg een eeuw vroeger vijandelijk ontvangen was.

Ook nu was de eerste ontmoeting niet vriendelijk, daar het sloepvolk, dat naar land roeide om kokosnoten te halen, misschien als een gevolg van „onvoorsichtige bravaden" bij 't landen, zeer fel met „flitsen" beschoten werd, zoodat 16 man ernstig gewond werden, waarop de aanvallers door schieten uit „musketten ende „steenstukken" verdreven werden.

Den 16[den] landde men weder en stak drie hutten in brand, terwijl het naderen der woedende inboorlingen door kanonvuur belet werd. Maar in den avond van denzelfden dag kwam een inboorling aan boord om vredesvoorstellen te doen, waarop een vriendschappelijke ruilhandel volgde.

Tot den 21sten bleef de „Eendracht" (het jacht was vergaan) bij de Arimoa-eilanden, waar het volk geheel naakt was, „oock „met hær schæmelheijdt bloot."

Uit de aanwezigheid van „eenighe poteysen, die, „soo hær dacht, „van de Spagniaerden ghekomen moesten wesen" en uit de weinige verbaasdheid der inlanders over de schepen en de uitwerking van het geschut, scheen te blijken, dat deze eilanden, ook na Saavedra, meermalen door de Spanjaarden bezocht waren (*).

De reis langs de kust vervolgende kwam de Eendracht den 24[sten] bij een „groot schoon Eylandt, dat zeer groen en playsant „was om aan te sien", en „Willem Schouten Eiland" gedoopt werd.

Men dacht toen reeds bewesten Nieuw Guinea te zijn, maar waarschijnlijk was dit pas zes dagen later het geval, toen men, den koers Noord nemende, de kust verliet, om vervolgens langs den N. O. hoek van Halmaheira naar Ternate te stevenen, waar de Eendracht in het midden van September aankwam.

Aan Le Maire waren medegegeven „zekere informatiën van

(*) Het is dus zeer mogelijk, dat de Tidoreezen er ook van tijd tot tijd kwamen.

»de Zuidlanden", die, spoedig na zijne aankomst te Ternate, een onderwerp van overweging bij Gouverneur Generaal en Raden moeten uitgemaakt hebben; want reeds den 8sten October werd, naar aanleiding daarvan, besloten, nogmaals een reis naar die onbekende streken te laten ondernemen »om t' onderstaan of 't geen al eenige jaren geleden bij den heer admiraal »van der Haghen aangevangen was," — n.l. de togt van Rossingeyn — tot een goed einde zoude kunnen gebragt worden (35).

Van eenen tocht van Rossingeyn hebben wij tot nu toe niets vernomen, en ik geloof, dat men met vrij groote zekerheid mag aannemen, dat hier de reis van 1606 met het Duyfke bedoeld wordt, op welk schip Jan Lodewijs van Rosingyn als commies geplaatst was.

Van Dijk (35) en Leupe (36) hebben deze quaestie vrij uitvoerig behandeld; en uit hunne nasporingen blijkt duidelijk, dat van eene afzonderlijke reis, die door Rosingeyn (zooals de naam ook gespeld wordt) ondernomen zou zijn, niets bekend is; men kent noch het schip waarmede, noch het jaar waarin, die tocht zou zijn gemaakt, noch het journaal waarin de reis beschreven zou zijn.

Men vindt dan ook geene reis van Rosengeyn vermeld in het overzicht der vóór 1644 gedane reizen, dat voorkomt in de »Instructie" voor Tasman en Visscher, in genoemd jaar door van Diemen gegeven (34).

De eerste reis, daar genoemd, is die van het Duyfke in 1606; en dan wordt — zonderling genoeg — van eene tweede reis het volgende gezegd:

»De tweede voijagie met seecker Jacht in den Jare 1617, »onder 't beleijt van den fiscaal d'Edel, met weijnich vrucht ge»daen, van welck bejegeningh en ondervindingh tegenwoordich »(mits 't verlies van de Journaele aenteijckeninge) geen seeckere »cuntschap te vinden is."

»Zonderling genoeg" zeide ik; want deze reis is nooit onder-

nomen. Wel was Cornelis d'Edel bij resolutie van 21 October 1616 tot bevelhebber benoemd van de schepen, die ingevolge het het reeds vermelde besluit van 8 October t. v., naar de onbekende streken zouden varen, maar spoedig daarop ontving men tijding, dat er Engelsche schepen bij Banda waren, zoodat het noodzakelijk was, onmiddelijk al het mogelijke te doen, om dezen den handel in noten en foelie te beletten.

De bestemming van d'Edel werd dan ook veranderd; ingevolge resolutie van 7 Januari 1617 werd hem opgedragen de Engelschen voor Banda op te zoeken (35). Hij ging dus niet naar het Zuidland, en het is daarom geenszins te verwonderen, dat men in 1644 te vergeefs naar de journalen der vermeende reis zocht, en het schip niet wist te noemen, waarmede zij ondernomen zoude zijn.

Er bestaat groote waarschijnlijkheid, dat het jacht „de Vos", dat in November 1618 den vice-gouverneur van Banda, Willem van Antzen, van de Molukken naar zijne bestemming zoude brengen, door contrarie-stroom afgedreven is in de richting der Papoesche eilanden en van de zuidwestkust van Nieuw Guinea, en dat een gedeelte dier eilanden destijds den naam Vos-eilanden ontving (35); maar nadere bijzonderheden van deze reis zijn mij niet bekend.

Evenmin is het zeker, op welk gedeelte der Zuidkust van Nieuw Guinea in 1619 „eenig volck" doodgeslagen is door de barbaarsche inwoners.

Volgens de instructie voor Tasman, zou dit ongeluk overkomen zijn aan het schip „'t Wapen van Amsterdam"; maar de mededeelingen van Mr. van Dijk maken het meer waarschijnlijk, dat het gebeurd is met de „Oud Hoorn", een schip, dat afgedwaald was van het eskader, waarmede d'Edel, zoo als wij zagen, naar Banda zeilde, en omtrent welks lot men lang in het onzekere bleef. Maar dan zou deze gebeurtenis niet in 1619, maar in 1617 plaats gehad moeten hebben (35).

Hoe dit zij, met zekerheid weten we, dat sedert 1606 alleen het toeval onze zeevaarders in de nabijheid van Nieuw Guinea bracht. De opzettelijke tocht naar dat land, in 1616 voorgenomen, was achterwege gebleven, en het schijnt, dat de Indische regeering niet zoo bijzonder op de ontdekking dier onbekende streken gesteld was, als de Bewindhebbers dit waren. Althans, in Indië werden voorloopig geene nadere pogingen tot ontdekking in het werk gesteld, en Bewindhebbers bevalen, bij schrijven van 9 September 1620, op nieuw eenen ontdekkingstocht naar 't Zuidland aan, daarbij aandringende op het houden van nauwkeurige aanteekeningen, waarvan kopieën naar Holland gezonden moesten worden, „opdat niet worde verloren 't geen velen (door „lange industrie) hebben bij een vergaderd, gelijk voor dezen is „geschied" (37).

Maar Coen scheen er niet veel lust in te hebben; den 19den November 1621 toch, schreef hij aan H. H. XVIInen: „Kunnen dit jaar geen schepen om de zuid zenden, ten einde de „landen te ontdekken achter de ooster-eilanden liggende"; en vermoedelijk zouden dan ook onder zijn bestuur geene bevelen tot het ondernemen van een ontdekkingstocht gegeven zijn, indien niet gebleken ware, dat de veiligheid van de vaart gebiedend eischte, met de kusten van het Zuidland nader kennis te maken.

Meer dan één Compagnie's schip toch was, door winden en stroomen naar die streken gedreven, in dreigend gevaar geweest, en toen nu in Juli 1622, 46 schipbreukelingen van het Engelsche schip „The Trial" te Batavia arriveerden en verhaalden, hoe dat schip met nog 97 man, op ruim 20° Z. B., op de klippen vergaan was, begreep Coen, dat het tijd werd, de onbekende kusten van het Zuidland aan een degelijk onderzoek te onderwerpen, en dus de bevelen der Bewindhebbers op te volgen.

Den 29 September 1622 werd derhalve besloten den Comman-

deur, Jan Vos, met de jachten „de Haring en de Hazewind" derwaarts te zenden.

Uit de uitvoerige instructie (37), voor Vos bestemd, teeken ik het volgende aan.

Nadat de koers is opgegeven en aanbevolen, naar The Trial onderzoek te doen, leest men, dat „'t principaalste oogmerk" is, om van 45 à 50° ZB, dan wel van het zuidelijkste punt der kust, dat ontdekt mocht worden, tot het noordelijkste einde van het Zuiderland, alles te ontdekken en op te teekenen, wat van belang is, en daarvan pertinent journaal te houden.

Verder werd gelast aan alle plaatsen, die aangedaan zouden worden, namen te geven, en deze „onder solemnele acte bij de „scheepsraden onderteekend" in bezit te nemen, ten blijke waarvan op die plaatsen „steenen columnen" moesten worden opgericht, voorzien van eene verklaring betreffende de inbezitneming.

Ook moest men trachten met volken en vorsten contracten te maken.

Werd het onderzoek naar de producten des lands in het algemeen aanbevolen, in 't bijzonder moest men zien, wat er aan was van het bericht van Jan Huijgen en anderen, omtrent het voorkomen van goud in het Zuiderland.

Groote omzichtigheid werd voorgeschreven in 't verkeer met de inboorlingen, hoe simpel ze er ook mochten uit zien, opdat er geen ongeluk zou gebeuren, „gelijk men, God beter't, niet „dan al te veel in diergelijke gevallen ervaren heeft."

Men mocht de bevolking dan ook geen overlast aandoen, zegt de instructie; maar niettemin leest men daar eveneens:

„Ter plaatsen, waar gij lieden volk bejegent, zult met behen„digheid *of anderzins* [ik onderstreep] eenige volwassenen, inzon„derheid jonge knechtkens en meiskens, zien te bekomen om „dezelve alhier op te trekken en wanneer gelegen komt, weder „op voors. quartieren te mogen gebruiken."

Van deze instructie voorzien, stak Vos in het laatst van 1622 in zee; maar pas voor straat Sunda gekomen, ontmoette men het uit Europa verwachte schip Mauritius in zulk een ontredderden toestand, dat Vos verplicht was hulp te verleenen. Toen hij daarop den last ontving, het „Wapen van Rotterdam" op te zoeken, verliep het gunstige seizoen, zoodat de reis naar het Zuidland tot het volgende jaar werd uitgesteld.

Intusschen had ook de gouverneur van Amboina, Herman van Speult, bij schrijven van 9 September 1622, getracht, Coen over te halen een tocht te ondernemen in de richting der zuidwestkust van Nieuw Guinea. Van Speult toch had van een „moorschen paap" gehoord, dat er, ongeveer 50 mijlen om de Noord van Kei en Aroe, een eiland zou gelegen zijn, „waar goud „valt"; ook had hij voor dezen wel vernomen, „dat de koning van „Tijdore van de Papouwen goud placht te krijgen," zoodat hij er niet aan twijfelde, „God genade gevende, of daar zoude iets tref„felijks verrigt kunnen worden."

Coen dacht er echter anders over en schreef den 28sten October terug: „Aangaande het eiland bij oosten [van Speult had den „koers opgegeven 25 à 30 mijlen Noord, en dan Oost] Aroe „gelegen, daar zekere moorsche paap zegt goud te wezen, 't kan „wel zijn, maar weinig geloof moge hem geven."

Coen was wel geneigd de Kei-,Aroe- en Tenimber-eilanden te laten bezoeken om daar betrekkingen aan te knoopen, en dan bij die gelegenheid, wat beter dan het Duyfken deed, te doen onderzoeken „wat landen in die quartieren zijn, en wat daar te doen is," maar eene reis, uitsluitend met het doel om het Zuidland te ontdekken, scheen hem slechts van ondergeschikt belang toe.

Hoewel toch bij resolutie van 2 Januari 1623 besloten was, de mislukte reis van Vos in het najaar te hervatten, schreef Coen in zijn, voor zijnen opvolger de Carpentier bestemd advies,

den 30sten Januari van hetzelfde jaar, dat die reis slechts plaats zou hebben, „zoo het de gelegenheid gedoogt"; de belangen van den Chineeschen handel moesten voorgaan (37).

Het is dan ook de vraag of er vooreerst wel iets van eenen nieuwen ontdekkingstocht gekomen zoude zijn, hadde de wakkere van Speult niet, op ontvangst van Coen's brief, die zoo weinig uitzicht gaf op de vervulling van zijnen wensch, zelf het initiatief daartoe genomen.

Daar juist de jachten Arnhem en Pera beschikbaar waren, liet van Speult geen oogenblik verloren gaan, stelde deze schepen onder de bevelen van den Bandaschen vrijburger, Jan Carstensz, met den titel van commandeur, en droeg de instructie, voor Vos ontworpen, op hem over, behoudens eene kleine wijziging betreffende den koers, die nu aanvankelijk „Oost" zou moeten genomen worden.

Waarschijnlijk had Carstensz nog bijzondere bevelen ontvangen met betrekking tot de Kei-,Aroe- en Tenimber eilanden, naar aanleiding van het bovenvermeld schrijven van Coen. Althans, we vinden hem, nadat hij den 26sten Januari 1623 van Banda vertrokken was, den 28sten d. v. op de Kei- en den 29sten op de Aroe-eilanden, welker opperhoofden plechtig het oppergezag der Staten-Generaal en van Z. Prinselijke Excellentie erkenden.

Den 9den Februari bereikte Carstensz op 4° 17', ter hoogte dus van kaap Debelle, de zuidkust van Nieuw Guinea, een eiland, zegt het journaal, dat „in eenige carten geteekent staat Ceram, „ende andere de Papoes."

Den 10den volgde men den koers om de oost, en beproefde een sloep van de Pera te vergeefs het land te bereiken, dat men voor het geheimzinnige goudland hield.

Slechts één man kwam zwemmende aan land; hij liet eenig ijzer op het strand achter, maar ontmoette (zeker tot zijn geluk)

geene menschen, hoewel vele voetstappen toonden, dat de kust bewoond was.

Den 11[den] was men nog ongelukkiger. De sloep van de Pera werd weder naar land gezonden met den last o. a. om het volk, dat men mocht zien, vriendelijk te bejegenen en „oock „doenlijck sijnde te vatten", maar de branding belette wederom het landen. De sloep was toen wel een zoete rivier, bij welker monding men voetstappen en een paar hutjes vond, twee mijlen ver opgevaren, maar menschen had men niet gezien, en het land stond op vele plaatsen onder water.

Geheel uit eigen beweging vond schipper Dirck Melisz van de Arnhem dienzelfden dag goed, met 15 personen — officieren en bootsgezellen — naar 't land te varen om te visschen, een uitstapje, dat allerdroevigste gevolgen had.

Want nauwelijks waren de schepelingen, zoo 't schijnt, aan geen gevaar denkende, aan land, of de „Swerten" kwamen „als „wilden gelijck zij zijn" uit het bosch aansnellen, doodden negen der onzen en kwetsten de overige zeven, waaronder den schipper Dirck Melisz, die den volgenden dag aan boord overleed.

De rivier, welker oevers van dezen moord getuige waren, ligt beoosten kaap Debelle op ± 4° 20' Z. B. en is sedert onder den naam Moordenaars-rivier bekend (39).

De kust werd nu in Z. O. richting gevolgd; den 16[den] Februari zag Carstensz op 5° 14' Z. B. sneeuwbergen, en toen hij, steeds langs verdronken land varende, den 26[sten] op ongeveer 6° Z. B. die bergen uit het oog verloor, meende hij, dat hier het eiland Ceram van zijne kaart, door hem 't West-einde van Nova Guinea genoemd, een einde nam.

Toch werd de reis ongeveer in de richting van het land voortgezet, zoodat Carstensz, den 7[den] Maart, op omstreeks 7° Z. B. ontwaarde, dat de kust hier eene Z. W. strekking kreeg, reden waarom hij die kuststreek „*Keerweer*" noemde.

Op deze hoogte (Prins Hendrik- eiland, waar het Duyfke in 1606 hoogstwaarschijnlijk ook geweest is) werd op nieuw eene poging aangewend om met de inboorlingen in aanraking te komen; maar men was nu voorzichtiger geworden, en volgde de inlanders niet, toen deze trachtten de. bemanning der sloepen te verlokken, om aan land te komen.

Eindelijk gelukte het, een enkele kano in de nabijheid van een' sloep te krijgen; maar toen een matroos „het canotiën onbe„dachtelijck raeckte", begonnen de „Swerten" dadelijk offensief te handelen en wierpen met „calawaijen", zoodat de sloepen naar boord terugkeerden, na nog een paar inboorlingen doodelijk getroffen te hebben.

Geen wonder, dat Carstensz een' ongunstigen indruk ontving van het land der Papoes. Klei- en modder-banken beletten, zegt hij, om zelfs met een boot of schuitje aan land te komen; het was verdronken land, dat met hoog water onderliep; het was vol wild geboomte en scheen onvruchtbaar.

De menschen, pik zwart als de Kaffers, „gaen geheel naeckt, „dragende haer manlijcheijt in een zeehoorntien." Zij hebben twee gaten door 't midden van de neus, waar slagtanden van wilde varkens of zwaardvisschen in gestoken zijn, en gelijken meer op monsters dan op menschen. De zee schijnt met land en volk geheel in harmonie te wezen, en heeft „anders geen „vissen, als haijen, swertvissen ende diergelijcke onnatuurlijcke"; ja zelfs de hemel blijft niet achter, want Carstensz zegt: „soo „oock het gevogelte soo wilt ende schuw als de menschen."

Bij het voortzetten der reis zou de indruk er niet beter op worden. Den 12den Maart gaf Carstensz aan den zuidwesthoek van Prins Hendriks eiland den naam: „*de Valsch Caep.*"

Hier werd weder eene landing beproefd, die niet gelukte, dan nadat men een geweerschots-afstand tot aan den middel door de klei gewaad had. Wederom werd men door de wilden aange-

vallen, die twee der onzen kwetsten en pas op de vlucht gingen, toen het geweervuur een hunner „mors doot" deed nederstorten.

Ook hier scheen het land onvruchtbaar te zijn en gedeeltelijk onder water te loopen; de inboorlingen waren geheel naakt en schenen ook eer monsters dan menschen.

Het duurde tot den 26sten Maart, voordat weder eene ontmoeting met de inboorlingen plaats vond. Wel had men plan gemaakt den 22sten op de vaste kust te landen, ter hoogte van het Vleermuizen-eiland (dus door Carstensz genoemd, en op Spaansche kaarten voorkomende als: Bartholomeus-eiland), maar het driftig worden van de Arnhem noopte de sloepen, die reeds aan het eiland waren, tot terugkeer.

De kust, die hier hooger en vruchtbaarder scheen, werd door Carstensz de „Clappus-kust" genoemd, en het was omstreeks 12 mijlen voorbij het Vleermuizen-eiland, dat bovenbedoelde ontmoeting met de kust-bewoners plaats had.

Hoewel het deze keer niet op bloed vergieten uitliep, was de indruk toch ook weer zeer ongunstig. De zwarte, grove, sterk gebouwde inboorlingen, ongeveer toegetakeld als reeds beschreven werd, droegen eenige versierselen van schildpad, been of „ter„turago"; sommigen hadden snoeren van menschentanden om den hals en waren met zonderlinge bijlen gewapend.

Zij waren loos en wantrouwig, en — voegt Carstensz er met spijtigen humor, als een nieuwe grief, bij — „met geen finesse „so nae hebben connen locken, om met stricken (die daertoe „gemaeckt waeren) een à twee te vangen".

Herhaaldelijk vertoonden zij menschenschenkels, zonder dat Carstensz begreep wat dit beteekende; maar die schenkels en tanden, en de groote „sin" dien ze hadden in een van de scheepsjongens, schenen vrij duidelijk aan te toonen, dat zij menscheneters waren.

Het land was daar ook al weder „leech ende verdroncken."

Tot den 31sten Maart vervolgde Carstenz de reis langs Nieuw Guinea's zuidkust, terwijl het vaarwater wegens talrijke riffen en droogten hoe langer hoe gevaarlijker werd, zoodat steeds sloepen op verkenning vooruitgezonden moesten worden. Eene poging om te landen was ook weder mislukt, daar men, zelfs bij hoog water, door modder en droogten verhinderd werd het laag verdronken land, dat „vol creupel ruijchte ende wilt geboomte was," dichter dan op een pistoolschots-afstand te naderen.

Zoo was men dan op den 31sten Maart gevorderd tot 9° 6' Z. B. en het was tot zijn „groot leetwesen", dat Carstensz hier, door den ingang der hem onbekende Torresstraat de Drooge Bocht te noemen, te kennen gaf, dat het eindpunt der reis in deze richting bereikt was.

Het vervolg van Carstenz's ontdekkingstocht valt buiten ons bestek; daar hij, na een gedeelte der kust van Nieuw Holland bevaren te hebben, wel den 18den Mei de zuidkust van Nieuw Guinea weder in het gezicht kreeg, maar steeds te ver van land bleef om bijzonderheden te kunnen vermelden.

Den 23sten Mei lag hij weer voor anker bij de Aroe-eilanden, waar hij eenige dagen verbleef, met de orang kaja's een schriftelijk verbond sloot en een houten (steen was er niet) kolom oprichtte, met eene inscriptie, die de inbezitneming vermeldde.

Den 3den Juni geschiedde hetzelfde op de Kei-eilanden; en den 8sten d. v. kwam Carstensz voor „'t casteel Amboina" ten anker.

Hoewel de kaarten, op deze reis betrekking hebbende, welke met de schepen Leyden en Tholen naar Nederland gezonden werden, tot nog toe in het Rijks-archief te vergeefs gezocht zijn (40), bestaat er toch eene door Arent Martensz de Leeuw, opperstuurman van de Pera, vervaardigde kaart, waarvan Leupe eene kopie heeft overgenomen in zijn meer vermeld werk over de reizen naar Nieuw Guinea.

Toen in 1644 de instructie voor Tasman werd opgemaakt, was

het journaal van Carstensz niet te vinden, maar men scheen destijds genoeg van de reis te weten om de conclusie te maken, dat „ten principaelen niet nuttelijcx voor de Comp[ie] uijtgerecht" kan worden in die „woeste stranden en landen, alle sober van diversche „wilde wrede en arme brutale natien bewoont" (34).

Nu zij tot deze conclusie gekomen was, is het niet onnatuurlijk, dat de Compagnie vooreerst aan geene nieuwe ontdekkingstochten naar Nieuw Guinea dacht, en daartoe eerst jaren later overging, toen zij — zooals wij zien zullen — een bepaald motief had om den steven weder derwaarts te wenden.

Het is hier de geschikte plaats, om met een enkel woord in herinnering te brengen, welke veranderingen de toestanden op Ceram ondergaan hadden, sedert het jaar 1610, toen Batjan aanspraken maakte op een gedeelte der noordkust, terwijl de oostkust met de Ceramlaut-groep vermoedelijk min of meer onder Tidore's invloed stonden, en West-Ceram, waarschijnlijk met een gedeelte der zuidkust, gerekend werd onder Ternate te behooren. Koning Modafar van Ternate, die pas 15 jaren oud was, toen hij in 1610 den troon beklom en zijne regeering begon met alle mogelijke pogingen aan te wenden om zijnen vader uit de gevangenschap bij de Spanjaarden te verlossen, vestigde weldra meer in 't bijzonder zijne aandacht op de Ternataansche veroveringen in de „Ambonsche quartieren."

Hij hield een nauwer toezicht op de tollen en schattingen, die vroeger grootendeels in handen der Kimelaha's bleven, en stelde in 1620, na het overlijden van Sabadien, den prins Kimelaha Daja of Hidajat tot stadhouder over de veroverde landen aan.

Deze prins evenwel trachtte zich onafhankelijk te maken, en ruide de bevolking overal tegen de de Compagnie op. Te vergeefs trachtte Coen persoonlijk de rust te herstellen door het beleggen

van eenen algemeenen landraad op den 1sten Juli 1621; de zaken werden hoe langer hoe verwarder.

En hoewel in Valentijn's verhaal alleen van onlusten in het Ternataansche gedeelte van Ceram gesproken wordt, voor zoover er namen genoemd worden, zullen toch ook wel de meer oostelijke streken begrepen geweest zijn onder die, waar door Hidajat's invloed de nagelen aan vreemde handelaren in plaats van aan de Compagnie verkocht werden.

Na Hidajat's dood in 1624, werd Kimelaha Leliato tot zijn opvolger benoemd, een man, die de voetstappen zijns voorgangers drukte en de Compagnie in groote moeilijkheden bracht.

Leliato toch trachtte „alomme op Ceram het Ternataansch gezag „zeer fors door te dringen", en had gedurig verschil over de grensscheiding tusschen de Ternatanen en de Compagnie.

Wel kwam het in 1626 tot een wapenstilstand, maar deze maakte geen einde aan Leliato's streven, waarin hij door Sultan Modafar, die in 1627 overleed, gesteund werd (41).

Hij werd opgevolgd door Hamza, een vorst, die rechtstreeks en zijdelings 's Compagnies belangen trachtte tegen te werken; en dat de Ternatanen onder zijn bestuur aan de Tidoreezen en Spanjaarden den oorlog verklaarden, was minder een gevolg van den aandrang der Nederlandsche landvoogden, dan wel van andere omstandigheden.

Hij vreesde nl. den Spaanschen invloed; ook hadden de Tidoreezen een Ternataansch gezantschap gevangen genomen, omdat de Ternatanen vroeger eene Makassaarsche prauw veroverd hadden, die een brief moest brengen aan den Sultan van Tidore. (42).

Die schijnbare bevordering van 's Compagnies belangen verhinderde evenwel niet, dat Leliato den last ontving de Ternataansche onderdanen in de „Ambonsche quartieren" tegen de Compagnie op te ruien, met het gevolg, dat o. a. een prauw der Compagnies burgers overvallen werd, bij welke gelegenheid 2 burgers gedood en 8 in slavernij gevoerd werden.

Ook werden de quaesties over de grensscheiding weer opgerakeld, zoodat de gevolmachtigde Visitateur van de Oostersche landvoogdijen, Gillis Zeyst, de Moluksche zaken in 1627 in vrij verwarden toestand vond.

Dit werd er niet beter op, toen de Ternataansche prins Ali in Juni 1628 naar „de Ambonsche quartieren" vertrok, met den last, om de grensquaestie nauwkeurig te onderzoeken, maar met het voornemen, voor zich zelven een rijk te stichten (43).

De Compagnie begreep dus, dat het hoog tijd werd, de grenzen tusschen het Ternataansche en Nederlandsche gebied vast te stellen, om nieuwe verwikkelingen te voorkomen.

Nagenoeg gelijktijdig met Ali begaf zich de landvoogd van Amboina, Philip Lucaszoon, naar Hitoe, om te beproeven of men het over de grenzen eens zoude kunnen worden.

Dit gelukte evenwel niet, daar het — wat Ceram betreft — bleek, dat Leliato aanspraak maakte op de geheele zuidkust, met Keffing ingesloten, terwijl Lucaszoon beweerde, dat een gedeelte dier kust, vroeger rechtstreeks onder de Portugeezen gestaan hebbende, thans onder de Compagnie behoorde. Hij zag evenwel geen kans de quaestie door te hakken, daar de toestand zeer verward was, aangezien Europeanen, Ternatanen en Tidoreezen in die streken vele „conquesten gemeen hadden, en de een zoo geregtigd als „de andere daartoe geweest zijn, gelijk bij geloofwaardige ge„tuigen kan geaffirmeerd werden, dat de Tidorees een groot ge„deelte van Ceram in possessie genomen, ende dat niet blijkt, „dat de Ternataan hem 't zelve door geweld van wapenen afgeno„men heeft" (44).

Opmerking verdient met het oog op ons onderwerp, dat Lucaszoon omtrent Lissibatta, Hatoewe en Permatta (Poelematten) verklaarde; „deze zijn al te zamen buiten dispuyt des konings „onderdanen en subjecten".

Hieruit blijkt dus duidelijk, dat de Compagnie de rechten van

Batjan op Poelematten — den sleutel der Batjansche Papoes — in 1628 niet erkende.

De Sultan van Batjan had intusschen niet opgehouden zijne aanspraken te verdedigen, of althans assistentie te verzoeken om zijne rebellige onderdanen uit de Ambonsche quartieren en de Papoua's, te halen. Maar Zeyst (40) achtte het ongeraden, de macht des konings van Batjan te vergrooten, na de ondervinding, die men had opgedaan, te meer nadat die koning op zeer onvoegzame, brutale wijze had getracht, zijne rechten op de Laboewa's, die ongetwijfeld 's Comp[ies] onderdanen waren, te laten gelden.

Intusschen was, zoo als we zagen, o. a. Hatoewe op de noordkust van Ceram door de Compagnie aan Ternate toegekend; en er ligt, dunkt me, eene stilzwijgende erkenning der Ternataansche rechten door Batjan opgesloten in eene pretentie op die plaats, waarmede de Sultan later voor den dag kwam.

Hij beweerde nl. dat de Ternataansche landvoogden, Leliato en Loehoe, door Papoesche roovers van Misool waren gevangen genomen, en daarop als losprijs o. a. Hatoewe aan Batjan hadden afgestaan (3[a]).

Wel zegt Valentijn, dat deze bewering geheel „op wint uit„komt" en verhaalt t. a. p., dat het Tidoreesche roovers waren, die Loehoe gevangen namen, maar desniettemin blijkt uit Batjan's voorgeven, dat de Sultan van dit rijk destijds aan Ternate het recht toekende Hatoewe weg te schenken.

Mag men uit het rappport van Lucaszoon opmaken, dat Ternate in 1628 geene aanspraken op Oost-Ceram maakte, of begreep men de oostkust onder Keffing?

Wij zagen reeds, dat de geheele oostkust, van Keffing tot Waroe, in 1572 door de Tidoreezen veroverd werd, maar ook, dat koning Said van Ternate sedert 1583 Tidore met voordeel beoorloogde.

Is Keffing met inbegrip der oost-kust toen voor Tidore verloren gegaan?

En dan treedt de Compagnie zelve ook nog op als rechthebbende op een gedeelte van Oost-Ceram, op grond van het contract, den 23[sten] December 1624 door van Speult met de orang kaja's van Ceramlaut, Heralieu, Keffing, Goram, Goeli-Goeli, Oerong en Coac gesloten (45).

Welk gedeelte was dit nu weer?

Dit durf ik niet beslissen; maar Valentijn deelt ons mede, dat prins Ali in 1629, „tegen onzen raad, van de onderdanen der „E. maatschappij niet te quellen", vruchteloos trachtte schattingen te heffen op die oostkust; en hij voegt daarbij, dat dit in geen 30 jaren gebeurd was (46).

't Is ook mogelijk, dat hier het gedeelte der zuidkust beoosten Hatoemeten bedoeld werd, eene kuststreek, die gewoonlijk tot Oost-Ceram gerekend wordt.

Althans Valentijn verhaalt, dat o. a. Rarakit, op de oostkust gelegen, eene schuilplaats van Papoes en weerspannige Bandaneezen, van ouds onder Tidore behoorde (47), en in 1633 verscheen de Tidoreesche koning, Kaytsjili Gorontalo, op de oostkust, om aldaar, „uit kracht van zijn recht" eenig volk van daan te halen; en dit geschiedde, toen genoemde vorst op het punt stond te trouwen met de dochter van Sultan Hamza van Ternate (48), zoodat het oogenblik om Ternataansche rechten aan te tasten al zeer ongustig gekozen zoude zijn geweest.

De Hooge Regeering begreep, dat aan al die onlusten en aan die onzekerheid een einde moest komen.

In Januari 1637 verscheen dan ook de Gouverneur Generaal van Diemen met eene aanzienlijke vloot in de Moluksche wateren; hij onderwierp de Ternataansche landvoogden, die zich een onwettig gezag op West-Ceram hadden aangematigd, zonder evenwel Leliato in handen te kunnen krijgen, en vertrok in Juni weder naar Batavia, na de partijen op eenen algemeenen landdag schijnbaar verzoend te hebben (49).

Bij zijn vertrek gaf van Diemen te kennen, weldra met eene aanzienlijke vloot terug te zullen keeren, zoodat de Oost-Cerammers (die o. a. eenige jaren vroeger den landvoogd van Banda, Pieter Vlak, met zijn gezelschap, waaronder eene dame, gevangen gehouden hadden), vreezende, dat het nu hunne beurt zoude worden, hunne onderwerping aanboden, die door den landvoogd van Banda, Acoley, werd aangenomen; en het is opmerkelijk, dat Valentijn, dit vermeldende, met Oost-Cerammers bepaaldelijk bewoners, niet van de Oost-, maar van het Oostelijk deel der zuidkust bedoelt (50).

Hier had van Diemen dus, na zijne terugkomst in de Molukken in 1638, niets meer te doen; maar elders had de partij der Ternataansche Kimelaha's nog eene tuchtiging noodig, alvorens de „Renovatie ende Comfirmatie van alle de gemaakte Contracten" tusschen Ternate en de Compagnie, in Juni 1638 tot stand kon komen.

Van Diemen vond het eene goede staatkunde, den Molukschen vorsten de overtuiging te geven, dat het der Compagnie niet om de landen, maar om den handel te doen was, en stond daarom, zonder nadere discussie, niet op rechtsgronden maar uit vriendschap, o. a. „het geheel eiland van Ceram met alle de dorpen „daarop gelegen, geene uitgezonderd," aan Ternate af, onder uitdrukkelijke voorwaarde evenwel, dat deze bepaling van nul en geener waarde zoude wezen, indien de Sultan van Ternate niet aan zijne verplichtingen mocht voldoen (49).

Maar het wordt tijd, naar Nieuw Guinea terug te keeren. Reeds heb ik, door ter wille van een geschikt rustpunt de Ceramsche aangelegenheden tot 1638 te behandelen, inbreuk gemaakt op de chronologische volgorde, die ik zooveel mogelijk in acht wensch te nemen; want wij moeten nu terug tot het jaar 1636, toen Gerrit Thomasz. Pool, en na hem Pieter Pietersz, een tocht naar Nieuw Guinea ondernamen.

Ditmaal was het motief, waarom de reis ondernomen werd, niet zoozeer de zucht om vreemde landen te ontdekken, dan wel om meester te worden van den massooihandel op de kust van Nieuw Guinea (51) (*).

„Zoude niet ongeraden vinden;" zeide Banda's gouverneur, Acoley, in Pool's instructie, „uw koers van hier regt op Ceram-„laut en zoo voorts op Nova-Guinea te nemen, alwaar men zegt „de massoije (een geurige boombast) te vallen, om vooreerst de „gelegenheid dier landen en handel U bekend te maken" (52).

Men wist toch, dat Cerammers uitsluitend dien handel dreven met de „zeer wilde, barbaarsche, boosaardige" bevolking; maar de Ceramsche orang kaja Plembang, door Acoley uitgenoodigd om Pool te vergezellen ten einde hem in den handel te helpen, weigerde aan dat verzoek te voldoen; een eerste bewijs, dat de Cerammers ons liever niet zagen in die streken.

De massooihandel stond bij dezen tocht zoozeer op den voorgrond, dat Pool last bekwam, slechts dan de reis langs de kust te vervolgen, indien het hem niet gelukken mocht een goede lading massooi te bekomen.

Wat in Tasman's instructie (34) van de reis van Pool te lezen staat, is zonderling genoeg, al weder niet geheel juist.

Den 17[den] April 1636 verliet Pool met de jachten Klein-Amsterdam en Wezel de reede van Banda.

Den 22[sten] ontmoette hij, onder Goram, den orangkaja Serloet van Ceramlaut, die op weg was naar „Onin, daar de massoya „valt," en aan Pool wel den koers derwaarts — O. ten N. — opgaf, maar zich overigens over den handel niet wilde uitlaten.

(*) De geneeskrachtige en aromatische massooi-schors is door Rumphius, Herb. Amb: II, bl. 62, uitvoerig beschreven onder den naam Cortex Oninius. De boom was in 1871 botanisch nog niet bepaald. Oninius is van „Onin" afgeleid. (Zie aanteekeningen van Prof. Veth op Insulinde; pag: 133 en 134, deel II van (465).

Den 23sten kwam Pool, op 3° 32' (volgens journaal, maar moet waarschijnlijk ruim 4° zijn) Z. B., bij de kust, die hoog en bergachtig was, zeilde in Z. O. richting verder en zocht den 25sten eene schuilplaats achter het eiland Adi, dat Wezels-eiland gedoopt werd, en onbewoond bleek te zijn of althans verlaten.

Den 26sten werd de Z. O. punt van dit eiland omgezeild, waarop in N. richting koers werd gezet naar de kust van Nieuw Guinea, waarvan men 's avonds nog 3 mijlen verwijderd was, terwijl 's nachts, onder zwaar weer en moeilijke zee, om de zuid gewend werd.

Den 27sten werd, onder stormweêr, herhaaldelijk van koers veranderd, terwijl men de hooge, barre, steile kust, waar nergens ankergrond was, zooveel mogelijk naderde; 's avonds was men bij den „Steilen Hoek" (kaap Boeroe) en zag Lakahia, in 't journaal Goenong Api genoemd.

De 28ste was een treurige dag vóór de reizigers.

In den ochtend van dien dag kwamen ze bij den Vlakken hoek (kaap Debelle) en zagen weldra, even beoosten dien hoek, eene rivier, waarbij eenige hutjes stonden.

Pool wilde hier ankeren; maar, voordat het hiertoe kwam, was men te ver Oost afgedreven, zoodat ze nog een halve mijl doorvoeren, en toen het anker uitwierpen, bij een tweede rivier.

Had Pool geweten, dat dit dezelfde rivier was, die aan het treurige lot van Dirck Melisz den naam Doodslagers-rivier te danken had, dan zou hij zeker voorzichtiger geweest zijn, en de schuit van de Wesel ingewacht hebben, alvorens zich met 10 personen, waaronder 3 muskettiers, aan wal te begeven, waarheen hij met de schuit van de Klein-Amsterdam gevaren was.

Nauwelijks toch was Pool met de zijnen geland, terwijl de boot van de Wezel nog wel twee musketschoten van den wal was, of er stormden, toen hij bezig was een hutje aan het strand te bezichtigen, „wel 100 wilden uit het bosch, zwart van huid als

„de Kaffers van Angola, grover, langer en grooter van leden dan „de Europeanen, mèt lang zwart haar, dat hun over de schouders „hing, bijkans gansch naakt, met callawaijen, hasegayen, pijlen „en bogen gewapend. Een, met een ruig vel om den hals scheen „hun opperhoofd; niettegenstaande op hen geschoten werd, vlogen „zij met een vervaarlijk geschreeuw onze landgenoten aan, die „in aller ijl de wijk naar de schuit namen. Pool, herhaaldelijk „in 't mulle zand vallende, werd in den rug getroffen, riep nog: „„loopt, loopt, een elk zie zich te salveren", doch werd met zijn „eigen houwer door de wilden in stukken gehakt, evenals de „koopman Schiller. De busschieter Thomas Michielsz werd in het „water gekwetst en door de wilden gevangen; de soldaat Plemp „verdronk; de schuit, eenige oogenblikken door twee groote vlak„ke vaartuigen, bijna zoo lang als 't jacht Klein Amsterdam, „vervolgd, ontmoette Wezels bootjen nog wel een musket schot „van den wal, zoodat de furie als een bliksem was toegegaan."

Nadat de schuiten met dit droevig verhaal aan boord waren teruggekeerd, werd de schipper Pieter Pietersz tot opvolger van Pool benoemd.

Men besloot nu in O. richting het lage land op te zoeken, door Carstensz ontdekt, om van daar, overeenkomstig de ontvangen bevelen, naar Kei over te steken.

De kust steeds zoo veel mogelijk naderende, zette Pietersz de reis voort en wierp den 2den Mei, bij laag land, waar drie groote rivieren in zee stroomden, die het water ruim 2 mijlen in zee wit kleurden, het anker uit.

Aan de oostelijkste dezer rivieren (uitmondende aan het Oosteinde der Pisang-baai en in 1828 zeer oneigenaardig Valsche Wakia en Valsche Oetanata-rivier genoemd) gaf hij den naam: de Groote-Rivier.

Den 3den was men op 5° Z. B. (of 5° 30'?), waar men zeer gebroken, laag land vond, terwijl het hooge land uit het gezicht ver-

dween, zoodat men meende nu het door Carstensz ontdekte lage land bereikt te hebben, en besloot, nog slechts $^1/_2{}^0$ graad zuidelijker te zeilen, om dan den koers naar de Aroe-eilanden te wenden. Maar de stroom scheen de schepen sterk om de Zuid te zetten, zoodat het den 6den bleek, dat men reeds zuidelijker was, dan in het plan lag.

Nu werd een westelijke koers aangenomen, die de schepen verwijderde van het land, dat het tooneel uitmaakt der gebeurtenissen, die ons bezig houden.

Ik behoef dus Pietersz op zijnen verderen tocht naar de Aroe- en Kei-eilanden, van Diemensland en de Tenimber- of Timorlaut-groep niet te volgen, maar kan volstaan met de mededeeling, dat hij den 10den Juli op Banda terug was.

Hoewel de reis uit een geographisch oogpunt goede vruchten gedragen had, kan men zich zeer goed voorstellen, dat van Diemen, zich op het handelsstandpunt stellende, later als zijn gevoelen uitsprak „en niet sonderlings in dese reijse ondect nochte uijt„gerecht, als bij haer Caert en Journael te sien en te lesen is" (34).

Pietersz was dan ook zonder massooi op Banda teruggekomen, niet alleen, maar ook de Cerammers, die hij op zijne reis ontmoet had en die zoo wel aan hem, als aan den gouverneur Acoley beloofd hadden, de massooi van Onin op Banda te leveren, waren weggebleven.

Reeds twaalf dagen na zijne aankomst, moest Pietersz dan ook weder met dezelfde schepen naar Ceramlaut stevenen, om naar de massooihandelaars te vernemen, en de vreemde handelsvaartuigen, die hij mocht vinden, te vernielen. Daar hij echter, wegens tegenwinden, zijn doel niet kon bereiken, moest hij den 28sten Juli onverrichter zake naar Banda terugkeeren, zoodat de massooi dit jaar voor de Compagnie verloren ging (52).

Het is uit het vorenstaande duidelijk, dat er op de reis van

Pool geen quaestie geweest is van het sluiten van een contract met eenig hoofd op de kust van Nieuw Guinea.

Toch leest men in het „rapport over 's Compagnies recht op de „Groote Oost" (53), dat de Compagnie reeds in 1636 een exclusief contract gesloten zou hebben met den koning van Duin; en daar de Klerk, een der stellers van het rapport, t. a. p. mededeelt, dat Pool in 1636 een contract gesloten zou hebben met den koning van „Oenin" mag men aannemen, dat ook met „Duin" Onin op Nieuw-Guinea bedoeld wordt.

Pool zou zelfs, volgens de Klerk, aldaar een pagger of loge hebben opgericht en bezet met 1 sergeant en 30 man, die grootendeels vermoord werden, zoodat hij tot de overtuiging kwam, dat er met die barbaarsche natie niets aan te vangen was.

Na de critiek door Leupe over dit verhaal uitgeoefend (54), en de kennismaking met het wedervaren van Pool, is het niet aan te nemen, dat de Klerk goed is ingelicht geweest.

Evenmin blijkt iets van eene bezending naar Duin, die in 1638 onder den koopman van Dorst zou hebben plaats gehad (54), hoewel het rapport v^{d}. daarvan mede melding maakt. Ook het oud archief te Batavia verspreidt geen licht over deze zending.

Bewindhebbers bleven inmiddels op volledige ontdekking van het Zuidland aandringen, zoodat de Hooge Regeering te Batavia reeds in 1641 de fluit Zeehaen bestemde voor eenen tocht derwaarts.

„Ongehoorde tardance der schepen uit Persia ende Suratte" belette evenwel aan dat voornemen gevolg te geven; maar het plan werd niet los gelaten.

Men hield zelfs „den vermaerden piloot Frans Visscher" negen maanden lang werkeloos te Batavia aan, om bij den ontdekkingstocht van zijne hoog gewaardeerde diensten gebruik te kunnen maken (35).

Zoodra de omstandigheden het toelieten, werden nu het schip Heemskerk en de fluit Zeehaen voor de reis gereed gemaakt, en onder de bevelen gesteld van den schipper-Commandeur, Abel Jansz Tasman, aan wien als stuurman-Major werd toegevoegd voornoemde Francoys Jacobsz Visscher.

Het journaal van deze reis is behouden gebleven en in 1860, benevens de instructie en eene kaart (wel niet de oorspronkelijke, maar toch een zeer gewaardeerd exemplaar) in druk uitgegeven (56).

Volgens instructie, gedateerd 13 Augustus 1642 (*), moesten de schepen, gezamenlijk met 110 kloeke koppen bemand, omtrent half October 1642 van Mauritius onder zeil gaan, om vervolgens het Zuidland op 52 à 54° Z. B. te bereiken, of op die breedte den koers Oost te stellen, indien er geen land mocht zijn. Voorts zou men in die richting blijven doorvaren tot ± 220° O. L. (van Teneriffe), overeenkomende — zegt de instructie — met de lengte van 't oosteinde van Nova-Guinea of de Salomons-eilanden; van dáár zou men den koers naar 't Noorden wenden. Vrijheid werd evenwel gelaten, om reeds vroeger, nl. bij de eilanden Pieter en Francoys, noordwaarts te stevenen langs de oostkust van het Zuidland, om te ontdekken of dit aan Nieuw Guinea vast is.

Zeer veel prijs werd er op gesteld, een' doortocht te vinden uit de Indische naar de Zuidzee, „en den weg te prepareren, om „na desen gevoeghlijck eene corte passagie na Chily te vinden."

Langs de noordkust van Nieuw Guinea moest men terugkeeren en eenen doortocht naar 't zuiden zoeken, tusschen Gilolo en Nieuw Guinea, waarop weder naar Eendrachtsland gezeild zou worden, om te onderzoeken of daar geen doortocht te vinden was naar de Zuidzee, tusschen dit land en Nieuw Guinea.

Groote voorzichtigheid werd aanbevolen, daar men met zeer

(*) Volgens Leupe 12 Augustus.

„ruuwe wilde menschen" te doen zou hebben. Men zou kleine vergrijpen der inboorlingen door de vingers moeten zien; en ditmaal werd ook verboden hen tegen hunnen wil mede te voeren.

Omtrent land en volk moest overigens alles nauwkeurig worden onderzocht, vooral wat handelsaangelegenheden betrof; „insonderlijck naspeurende, wat waren bij haer sijn, insgelijcx nae „gout en silver, en offt bij hun in waerdige achtingh is, U „gelatende daer nae niet graegh te wesen, om hun lieden van „desselffs waerdije oncundich te houden, en soo gout ofte silver „in eenige mangelingh mogte presenteren, moet U houden off „die spetie niet estimeerde, verthoonende coper, spiaulter en „loot, even off die mineralen bij ons van meerder waerdije waren."

Landen, die onbewoond waren of geen heer hadden, moesten in bezit genomen worden, „door 't oprechten van een steen, ter „gedachtenisse ofte planten onser princevlagge; want sulcke lan„den den vinder en innemer met recht behooren."

Bevolkte landen moest men tot vrijwillige submissie trachten over te halen.

Het schijnt eenigszins vreemd, dat van Diemen in 't geheel geene rekening houdt met de inbezitneming van Nieuw Guinea door Ortiz, in 1545, ten behoeve van de Spaansche kroon, te meer omdat o. a. eene „Spaense beschryvingh van Nova Guinea „en Salomons-eijlanden" tot de papieren behoorde, die aan Tasman werden medegegeven.

Den 14^{den} Augustus 1642 van Batavia vertrokken, vervolgden de schepen, na Mauritius aangedaan te hebben, den tocht naar het onbekende Zuiden, ontdekten van Diemens-land en Staten-land of Nieuw-Zeeland, met een aantal eilanden in den grooten oceaan gelegen, kregen den 1sten April 1643 Nieuw-Ierland in 't gezicht, passeerden den 20sten d. v. Vulcanus-eiland en kwamen den 24sten bij de eilandjes Jamma, Moa en Arimoa voor anker (57).

De inboorlingen, die zij daar te zien kregen, waren „meest „zwart en naeckt, hebbende niet dan een weynich dexel voor „haer schaemelheyt"; zij brachten vriendschappelijk klappers en pisang aan boord.

Men bleef daar tot den 7den Mei, terwijl de goede verstandhouding met de inboorlingen alleen op den 3den voor een oogenblik verstoord werd. Op dien dag nl. werd een matroos gewond door een pijl, uit een der inlandsche kano's, zonder eenige reden zoo 't schijnt, geschoten, waarop door de onzen met musketvuur geantwoord werd. 's Avonds evenwel kwam de boogschutter zelf aan boord „om den peys met ons weder te maecken."

Den 12den Mei was men pas tot de Schouten-eilanden genader, waar wel 6 prauwen naar buiten liepen, maar zonder aan boord te durven komen. Den 13den kwam de kust van Nieuw Guinea weder in 't gezicht; den 15den waren zij — zonder het te weten — Nieuw Guinea gepasseerd en voeren vervolgens tusschen Waigeoe (dat men meende een deel uit te maken van den „Gebroocken Houk" van Nieuw Guinea) en Gilolo, om de Zuid naar de noordkust van Ceram, die zij den 26sten in 't gezicht kregen.

Ter hoogte van Waigeoe waren prauwen aan boord gekomen met Ternataansch sprekende inlanders; maar, daar zij niet binnen boord durfden komen, meende Tasman, dat men met Tidoreezen te doen had.

Volgens de instructie zou de reis, om de Zuid naar de westkust van het Zuidland, moeten zijn voortgezet, zoo als we zagen. Maar den 24sten Mei was in den scheepsraad besloten, wegens den tijd van 't jaar, winden en stroomen, aan dit gedeelte der opdracht niet te voldoen, maar naar Batavia terug te keeren, waar de schepen den 14den Juni arriveerden.

Geheel tevreden was de Indische regeering niet over de resul-

taten der reis; zij meende — blijkens haar schrijven aan Bewindhebbers van 22 December 1643 — dat de commandeur „niet al „te groote debvoir" had aangewend bij het onderzoek van landen en volken, en „ten principaele noch alles voor een curieuser „successeur opengelaten" had.

Zij was dan ook niet overtuigd, dat de doortocht naar Chili en Peru werkelijk gevonden was, en er was haar veel aan gelegen, hieromtrent zekerheid te erlangen.

Bovendien was de regeering van oordeel, dat het wel vreemd zoude zijn, indien in landen, zoo uitgestrekt als die, welke thans ontdekt waren, geen zilver, goud of koper voorkwam; maar toch bleef de passage naar de Zuidzée op den voorgrond staan.

Dit blijkt ook uit de meer vermelde instructie, aan Tasman en Visscher medegegeven (34), waar men leest, dat thans nog — om aan het verlangen van Bewindhebbers te voldoen, — overschoot, „'t ondersoecken off Nova Guineá aen 't grote Suytlant „vast ofte met canaele en tusschen gelegen Eylanden gesepareerd „zij, alsmede ofte 't nieuwe van Diemenslant met dese twee grote „landen, of een derselver gemeen ofte affgescheijden is."

Een nieuw onderzoek was dus noodig, waarvoor in 1644 de jachten „Limmen en de Zeemeeuw," benevens het quel „de Brak", gezamenlijk met 111 koppen bemand, wederom onder de bevelen van Tasman en Visscher gesteld werden.

Ter hoogte van kaap Valsch moest de zuidkust van Nieuw Guinea aangedaan, en vervolgens in Z. O. richting bevaren worden; van alles moest aanteekening worden gehouden.

Voorzichtigheid tegenover de „wreede moorddadige" inboorlingen werd wederom aanbevolen; en al het mogelijke moest worden gedaan, om handelsbetrekkingen aan te knoopen. Ook nu mochten geene inlanders met geweld worden weggevoerd, en de misleiding omtrent de waarde der edele metalen werd op nieuw aanbevolen.

Omtrent eventueele inbezitneming luidden de orders iets anders.

Onbewoonde en barbaarsche landen moest men voor de Compagnie in bezit nemen middels eenige „bequame teijckenen", als 't zaaien van vruchten, planten van boomen en oprichten van houten of steenen gedenkteekenen van inscripties voorzien, die, behalve de inbezitneming, ook nog de verklaring moesten inhouden, dat men voornemens was „met d' eerste gelegenheijt van hier volck der-„rewaerts te schicken ende met permanente coloniën ons den „eigendom nader te verseeckeren."

Ontmoette men misschien geciviliseerde natiën, dan moest men contracten sluiten.

In deze instructie, den 29 Januari 1644 vastgesteld, leest men dus voor 't eerst van kolonisatie-plannen op Nieuw Guinea; en daar het mogelijk is, dat Tasman deze werkelijk op de voorgeschreven manier heeft voorbereid, is het des te meer te betreuren, dat het journaal verloren is gegaan, dat wellicht getuigenis had kunnen afleggen van onze eerste inbezitneming van een gedeelte van dat eiland.

Dat Tasman weder aan het hoofd van den tocht gesteld werd, bewijst, dunkt me, dat men het zoo erg niet meende, toen men hem van nalatigheid beschuldigde; en zeker heeft de Commandeur aangetoond, dat het hem niet mogelijk geweest was, met de hem gegeven middelen meer te doen, dan hij gedaan had; althans eene dergelijke redeneering, werd later — zooals we zien zullen — min of meer beaamd door de regeering.

Veel is er van deze reis van Tasman en Visscher niet bekend.

Den 20sten Januari 1644 van Batavia vertrokken, zeilden deze zeevaarders eerst, via Makasser en Ambon, naar Banda, van waar zij den 29sten Februari naar de zuidkust van Nieuw Guinea overstaken, die ze bewesten kaap Valsch bereikten en tot de Drooge bocht of Torres-straat volgden, verscheidene namen gevende

aan sommige punten der kust, blijkens de kaart, die van deze reis bewaard gebleven is (58).

Een doortocht tusschen Nieuw Guinea en het Zuidland werd niet gevonden; wel vond men een groote bocht of golf.

„Soo hebben oock niets advantagieus opgedaen, maer wel arme „naecte strantloopers, zonder rijst, noch eenige considerable fruij„ten, zeer arm ende op veele plaetsen quaede genatureerde men„schen".

Dus schreven Gouverneur-Generaal en Raden den 23sten December 1644 aan Bewindhebbers, nadat de schepen in Augustus weder te Batavia teruggekeerd waren.

Zij voegden er bij, dat men weder niets gedaan had, dan langs de kust zeilen, en *„die ondersoecken sal wat de landen geven, „moet daer in en door wandelen*".

En, hoewel zij toegeven, dat „daer al wat aen sij" van de bewering der ondernemers, dat hun daartoe de macht ontbroken had, gaven zij toch te kennen, bij gelegenheid alles nader te zullen laten onderzoeken *„door vigilanter en couragieuser persoonen „als tot nu daertoe gebruijckt sijn.*"

„Landen te ondersoecken", zegt Gouverneur-Generaal in rade, „is ijders werck niet" (55).

In denzelfden brief deëlde de Indische Regeering mede, dat den 30sten November 1644 het jacht „de Gapingh" naar Banda gezonden was, om van daar de Zuid-Ooster eilanden te bezoeken, „mitsgaders de binnenkust van Nova Guinea, zijnde het „Zuidland" (35).

Er is mij evenwel van eene reis van dit jacht naar Nieuw Guinea niets gebleken; en het komt mij waarschijnlijk voor, dat de tocht zich tot de Zuid-Ooster eilanden bepaald heeft en in 1645 door Dortsmann ondernomen werd.

Alvorens tot dit jaar over te gaan, dient echter nog melding

gemaakt te worden van de reis, die in 1644 ondernomen werd onder den Commandeur Maerten Gerritsz Fries, wien weder de ons bekende Francoys Jacobsz Visscher was toegevoegd.

Deze wakkere piloot had, even als Tasman, der Indische Regeering het voorstel gedaan, de Spaansche zilverschepen, die van Acapulco verwacht werden, te onderscheppen, langs een nieuwen weg, die voor een groot gedeelte langs Nieuw Guinea's noordkust liep (59).

In hoeverre aan de instructie, die o. a. voorschreef door Abel Tasman's passage langs de kust van Nieuw Guinea te varen, deze c. q. tot 168° O. L. te volgen en daarbij alles te onderzoeken, gevolg gegeven is, bleef tot nu toe, wat de bijzonderheden aangaat, onbekend, daar ook het journaal van *deze* reis verloren gegaan is.

Alleen weten wij, dat de schepen den 5den Februari uit de Molukken vertrokken, den weg namen door straat Patientie, de noordkust van Nieuw Guinea volgden en, overeenkomstig de instructie, eerst bij Salomon Sweers hoek (Nieuw Hannover) den steven noordwaarts wendden naar de Ladrones, waar zij den 25sten April aankwamen.

Van tijd tot tijd was men op de kust van Nieuw Guinea geland („aan volk, om deffencif te landen ontbrak het hun niet") en de inwoners gewoonlijk bevonden „een wilt, woest, catijvich ende „beestachtich volck te sijn, sonder dat bemercken conden [dat aldaar] eenich costelijck metael ofte gesteenten mochten sijn".

Het is zeer te betreuren, dat wij van dezen tocht, waarbij in hooger mate dan vroeger, rekening gehouden schijnt te zijn met den wensch der Hooge Regeering om de landen te onderzoeken, geene volledige gegevens bezitten, en dat te meer, omdat het langer dan een' halve eeuw zou duren, voordat de Nederlandsche vlag weder op de noordkust van Nieuw Guinea zou wapperen.

Op pag. 51 werd reeds aangeteekend, dat het mij niet is mogen gelukken iets te vinden omtrent het sluiten van een exclusief contract met Duin in het jaar 1636 of 1638.

Dezelfde bron, die van dit contract melding maakt, zegt ook nog, dat het in 1644 gerepeteerd zoude zijn (53); maar van deze repetitie heb ik ook geen sporen kunnen ontdekken.

Wellicht hebben de gegevens van de Klerk betrekking op de reis, die de fiskaal, Adriaen Dortsman, in 1645 ondernam van Banda naar de zuid-zuid-oost van daar gelegen eilanden; en misschien werd deze reis ook bedoeld, waar gesproken wordt van de zending van het jacht de Gapingh.

De naam Dortsman toch heeft wel iets van „van Dorst" en onze fiskaal gaf door het nemen van inlichtingen omtrent de kust van Nieuw Guinea, genoeg te kennen, dat hij dáár onbekend was.

De Cerammers hadden in Augustus 1645 hunne massooi naar Banda gebracht, iets dat ze vroeger, zooals we gezien hebben, wel beloofd, maar niet gedaan hadden, zoodat het niet onmogelijk is, dat zij in 1638 de verbindtenis hadden aangegaan, die op rekening van Onin geschreven werd.

Wat men nu aan Dortsman vertelde van de kust van Nieuw Guinea, bracht hem op het denkbeeld of die doortrapte Cerammers „de inboorlingen niet zoo wreed afbeelden, om de Hol„landers af te schrikken en hunne groote winst niet te verlie„zen" (54).

Het beeld, van die inboorlingen opgehangen, was dan ook niet aanlokkelijk; ze waren, volgens de Cerammers, buiten mate brutaal, wreed en als wilde menschen en beesten, zonder de minste redelijkheid, en woonden in spelonken onder de aarde.

Op het eiland Assa (Adi), waar ook veel massooi te bekomen was, vond men een dergelijken toestand, en Dortsman was van

oordeel, dat het zaak zoude zijn, zelf te onderzoeken hoe het daar eigenlijk gesteld was.

Het zou evenwel nog geruimen tijd duren, voordat de Compagnie zich rechtstreeks weder met Nieuw Guinea bemoeien kon.

Het contract van 1638 nl., dat de rust scheen te verzekeren in de „Ambonsche quartieren," bleef een doode letter (60).

In hetzelfde jaar reeds bleek de onmacht van Hamza, om rust en orde op Ceram te bewaren. Niet alleen op de noordkust weigerde men zijn gezag te erkennen, ook Kimelaha Loehoe, des Sultans landvoogd, speelde een' zeer dubbelzinnige rol.

Was dus, nu Ternate de voorwaarden niet nakwam, volgens den letter van het tractaat de afstand van Compagnies grondgebied op Ceram reeds van zelf vervallen, de nagelhandel, de christelijke propaganda, of eigenlijk in één woord, de zoo tegenstrijdige belangen van Nederlanders en inboorlingen, riepen telkens weder verwikkelingen in het leven, die eenen toestand van volslagen wanorde ten gevolge hadden.

Het is dan ook zeer moeilijk te beslissen, welke wederzijdsche rechten en verplichtingen destijds door beide partijen erkend werden.

Zoo lezen wij, dat o. a. in 1642 de orangkaja van Polematta een verbond aanging met de Compagnie en ten teeken daarvan een grauwe hoed en vlag ontving, zonder te kunnen begrijpen, hoe dit verband houdt met de bestaande contracten; terwijl Sultan Hamza in 1645 schatting ontving o. a. van Lisabatta en Hatoewe. En steeds duurden de woelingen voort, ook nadat de Kimelaha Loehoe met zijne geheele familie, op des Sultans aanzoek, gedood en door Madjira opgevolgd was.

Toen dan ook den 13 Maart 1647 Arnold de Vlaming van Outshoorn te Amboina gearriveerd was en in September de landvoogdij op zich had genomen, vond hij handen vol werk; en de

toestand scheen er niet beter op te worden, toen Sultan Hamza in 1648 stierf en door Mandarsjah opgevolgd werd.

De misschien niet ongegronde klachten van Madjira toch, gaven Mandarsjah weldra aanleiding, op trotschen toon, aan de Vlaming te verwijten, dat hij zich op Ceram niet hield aan het contract van 1638, dewijl het geheele eiland Ceram — met uitzondering alleen van Keffing en Waroe, zegt de Sultan — aan Ternate toekwam.

Waarom Keffing en Waroe thans uitgezonderd werden, terwijl het contract vd. geheel Ceram, met insluiting van *alle* dorpen, aan Ternate toekende, is mij niet gebleken.

Maar, dat de Compagnie zich destijds aan den oosthoek gelden deed, blijkt o. a. uit het gezantschap, dat de negen dorpen van Ceramlaut in 1649 naar Amboina zonden, en uit het bezoek, dat de Vlaming aan Keffing bracht, bij welke gelegenheid ook hoofden van Ceramlaut verschenen om de ten vorigen jare gedane beloften te hernieuwen omtrent de wering van vreemdelingen, het niet kweeken van specerij-boomen en het jaarlijks zenden van een gezantschap ten teeken van onderdanigheid.

De belangrijkste gebeurtenis viel evenwel voor op de oostkust van het eiland Ceram zelf, waar Rarakit, een roofnest dat den Papoes en Tidoreezen tot schuil- en markt-plaats diende, stormenderhand veroverd werd.

Toen dan ook de Rarakiters den 15[den] Augustus van het volgende jaar (1650) een verdrag sloten, waarbij zij erkenden vasallen van de Compagnie te zijn, moesten zij tevens beloven „specialijk" vijandig te zullen zijn tegen de Tidoreezen en de Papoewa's; en dezelfde belofte moesten de Gorammers afleggen, toen ze den 30[sten] November 1650 een contract sloten met de Compagnie. Ook op noordkust, te Hatoewe en Sawaai, had de Vlaming het jaar te voren van de bevolking de belofte geeischt, de Papoes te vervolgen, zullende hij, bij gebreke van dien, zoowel op haar als op die zeeschuimers doen losbranden.

Het is ons niet gebleken, dat destijds de vijandelijkheden tusschen de beide Papoesche partijen hadden opgehouden te bestaan; wellicht heeft het isolement, waartoe ze nu min of meer gedwongen werden, tot hunne onderlinge vereeniging bijgedragen.

De koning van Batjan wendde in het jaar 1650 op nieuw eene poging aan, om zijne rechten op een gedeelte der noordkust van Ceram te doen erkennen; maar, toen de Vlaming hem in de gelegenheid wilde stellen die rechten te verdedigen in eene vergadering, waaraan ook Kimelaha Madjira en andere hoofden deel zouden nemen, verscheen Batjan's vorst niet, maar keerde onverrichterzake naar zijn land terug (60).

De Vlaming vertrok in Augustus 1650 naar Batavia.

Een paar maanden vroeger had hij tijding bekomen van den vrede van Munster; maar er waren nog geene afschriften van het vredesverdrag door de Spanjaarden ontvangen, zoodat deze, en met hen de Tidoreezen, den oorlog nog voortzetten.

Dit nu strookte geheel met de wenschen der Bewindhebbers. In art. 5 van het vredesverdrag, dat in algemeenen zin het beginsel *uti possidetis* huldigde, met bepaling nochtans, dat de Nederlanders „hier namaals" hun gebied mochten uitbreiden, „sonder infractie van het jegenwoordig tractaat", was ook gestipuleerd, dat scheepvaart en handel gehandhaafd bleven volgens de octrooien, reeds gegeven of nog te geven; en dat de Spanjaarden bij hunne vaarten moesten blijven, zonder die verder te mogen uitstrekken, terwijl de Nederlanders zich moesten onthouden van verkeer met die plaatsen, welke de Spanjaarden bezaten. Ook zeide het tractaat: (61)

„Et seront compris sous le dit Traieté tous Potentats, Nations et „Peuples avec lesquels lesdits Seigneurs Estats, de ceux de la So„ciété des Indes Orientales et Occidentales en leur nom, entre les „limites de leurs dits octroys sont en Amitié et Alliance."

Daar nu de koning van Ternate ook onder die potentaten be-

grepen moest worden, vreesden Bewindhebbers, dat de Spanjaarden, die nog vasten voet op Ternate en Tidore hadden, allicht aanspraak zouden kunnen maken om „mede van de nagelen te participeeren."

Zij schreven daarom reeds den 22sten December 1648, dat men de Spanjaarden niet moest beschouwen als meesters, maar eenvoudig als bondgenooten van Tidore, dat „eigenlijk onder den koning „van Ternate behoort en, door adsistentie van den Spanjaard aan „den Tidorees, den eersten (d. i. den koning van Ternate) „ongerechtig onthouden wordt" (53).

Nog duidelijker drukten zij zich den 9den September 1650 uit, door te schrijven: „Schoon de vrede met Spanje gemaakt „is, moeten echter de Spanjaarden, als auxiliairen der Tidorezen „en derzelver protecteur, mede in actie, als Tidoreezen aangemerkt „worden."

Dit was zeker eene radicale oplossing van de quaestie.

Door Tidore eenvoudig als een onderdeel van Ternate, en de Spanjaarden niet als meesters maar als vrienden en bondgenooten van Tidore's Sultan te beschouwen, waren alle moeilijkheden, die in de Molukken uit het Munstersche vredestractaat konden voortvloeien, voorkomen.

De rechtmatigheid dezer tractaats-uitlegging daarlatende, zij de aandacht gevestigd op het feit, dat zij wel kon strekken om de Spaansche heerschappij over Tidore en onderhoorigheden (waaronder waarschijnlijk eenige Papoesche eilanden gerekend werden), maar niet om het recht der Spaansche kroon op Nieuw Guinea te negeeren, daar dit land niet als onderhoorigheid van Tidore, maar rechtstreeks ten behoeve dier kroon in bezit genomen was.

Bovendien zagen wij reeds, dat er waarschijnlijkheid bestaat, dat de Spanjaarden ook in de 17de eeuw betrekkingen met de Arimoa-eilanden onderhouden hebben.

Eveneens is gebleken, dat de Papoes in 1650 door de Compagnie niet als onderdanen of bondgenooten, maar als vijanden beschouwd

werden, en dat de last om de kust van Nieuw Guinea in bezit te nemen, wel gegeven, maar — voor zoo verre bekend — nooit opgevolgd was.

Uit een en ander volgt, dat het Munstersche vredestractaat niet alleen geene rechten van Nederland op Nieuw Guinea erkende, maar het zelfs den weg afsloot, zich van dat land meester te maken, aangezien dit niet zou kunnen gebeuren, „zonder in-„fractie van het jegenwoordig tractaat."

Intusschen werd de stand van zaken in de Molukken er niet beter op. Nauwelijks was de Vlaming vertrokken, of op Ternate zelf brak een opstand uit, niet onwaarschijnlijk door de Spanjaarden en Tidoreezen aangestookt, die Sultan Mandarsjah noodzaakte in het Nederlandsche fort de vlucht te nemen.

Met buitengewone macht bekleed, verscheen de Vlaming dan ook weldra weder in de Moluksche wateren. Maar pas had hij de opstandelingen op Gilolo tot rede gebracht, of de tijding van den afval van Madjira, den Ternataanschen landvoogd, noodzaakte hem den steven naar Ceram te wenden.

Ook de Misoolsche Papoes, die, zooals we zagen, tot vijanden der Compagnie verklaard waren, hadden zich inmiddels in den strijd gemengd door strooptochten op Ceram's westkust te ondernemen, waarvoor zij door een tegen-aanval van de West-Cerammers gestraft werden.

Valentijn beschouwt, waar hij dit verhaal doet, Misool als onderdanig aan Tidore, hoewel — zoo als wij gezien hebben — uit niets gebleken is, dat Tidore dat eiland veroverd zou hebben. Waarschijnlijker komt het mij voor, dat Misool, door de Compagnie over één kam geschoren met alle andere Papoesche eilanden, als het ware in de armen van Tidore gedreven werd, nu het in de onmogelijkheid gebracht was, binnen Compagnie's gebied handel te drijven.

Het is voor het hier behandelde onderwerp niet noodig, de handelingen van de Vlaming op den voet te volgen.

Voldoende is, daaromtrent aan te teekenen, dat hij, in het laatst van 1651, Mandarsjah medenam naar Batavia, waar den 31sten Januari 1652 een verdrag met dezen Ternataanschen vorst tot stand kwam, dat het beginsel van extirpatie der specerijboomen huldigde, en de Ternataansche landvoogden in „de Am-„bonsche quartieren" voor goed afschafte.

In dat zelfde jaar naar Ceram teruggekeerd, gelukte het de Vlaming wel, het sterke Locki te veroveren, maar de vlucht van Madjira naar Makasser, die hiervan het gevolg was, en de opstand der Ternataansche prinsen Calamatta en Manilha, door de Tidoreezen en Spanjaarden gesteund, riepen weder nieuwe moeilijkheden in het leven.

Het was zóó duidelijk gebleken, dat de Sultan van Tidore de hand had in die onlusten, dat de Vlaming zich verplicht zag, den 20sten Augustus 1653 den oorlog te verklaren aan Tidore.

Hij gaf van deze oorlogsverklaring kennis aan den Spaanschen landvoogd op Gamma-lama, d'Esteibar, met verzoek zich met die quaestie niet te bemoeien, hoewel de Tidoreezen zijne bondgenooten waren.

d'Esteibar beloofde dit wel, nadat vele brieven over dit onderwerp gewisseld waren, maar hij leidde ons met streken om den tuin, zegt Valentijn.

De Vlaming keerde nu in September 1653 naar Batavia terug, na de onlusten eenigszins bedwongen en een extirpatie-contract met Batjan gesloten te hebben.

Voor zijn vertrek had de Vlaming aan den opperkoopman Simon Cos den last achtergelaten, om met eenige gewapende coracora's naar de Papoesche eilanden te gaan, ten einde den Tidorees zooveel mogelijk afbreuk te doen, en daar „wegens

„zo veel bedrevene rooverijen op de landen van koning Mandarsjah „en der E. Maatschappij eens eene nette rekening" te vorderen.

Leupe zegt: „van den tocht van den koopman Simon (onge„twijfeld Simon Cos), zijn ons geen bijzonderheden bekend" (24).

Het is ook niet mogen gelukken in het Bataviaasch archief nieuwe bijzonderheden op te sporen, en uit het zich daar bevindende m. s. exemplaar van „de Ambonse Historie" van G. E. Rumphius (afgesloten den 9 Mei 1678 en op nieuw „g'corrigeert „en herschreven" in 1687) is mij gebleken, dat Valentijn geheel uit Rumphius geput heeft. Andere bronnen zijn mij niet bekend (*).

Het verhaal van Valentijn luidt in substantie, dat Cos, na eenige voordeelen op Kelat en Salatti behaald te hebben, naar Assahoedi en vervolgens — den 13den October — naar de Papoesche eilanden ging.

Het verdient opmerking, dat Cos nu eerst te Hatoewé op Ceram's noordkust, de Papoes opzocht en, toen hij ze daar niet vond, overstak naar Gebe, *niet* om ook daar den vijand te zoeken, zoo 't schijnt, maar enkel om water in te nemen.

Van daar vertrok hij alweder niet naar de eilanden die men gewoon is de Papoesche te noemen, maar naar de kust van Weda (Halmaheira), waar hij het dorp Soema verbrandde en voor Patani het hoofd stootte.

Hier zou dus de hoofdzetel der Tidoreesche Papoes gezocht moeten worden, eene voorstelling, die geheel zou strooken met de reeds vroeger door mij gemaakte veronderstelling.

Nadat Cos nu weder ongestoord water ingenomen had op

(*) Wel wordt van dezen tocht ook melding gemaakt op pag. 191 van „L. Bor, Amboinse oorlogen, Delft 1663", maar alleen bij wijze van herinnering; de hoop wordt uitgedrukt, dat de Papoes als een gevolg van dien tocht, „wat afterdachtiger zijn, en so licht niet, als voorheen, van heim „sullen peuren."

Gebe, zou hij eerst naar „Ombaij" (west-Waigeoe) gegaan zijn en vervolgens „Waijgeoe en Salawat" aangedaan hebben, waar de bevolking gevlucht was.

Aan het voornemen om ook Misool te bezoeken kon geen gevolg gegeven werden, daar de vloot verdwaald geraakte tusschen de eilanden van de Vos, waar men vele zieken bekwam. Men stak dus over naar Ceram, „gaf in 't voorbijvaren die van Kef„fing en Ceram Laoet nog een graauw, wegens 't overtreden der „verbonden" en kwam den 26sten November, zonder veel uitgericht te hebben, op Amboina terug.

Terwijl Cos dus met zijne coracora's de Papoes te vergeefs in hunne woonplaatsen opzocht, was de koning van Salawatti op last van den koning van Tidore „(die ook niet sliep)", met 15 vaartuigen naar de „Ambonsche quartieren" gestevend, waar hij de kust van Hitoe en nabij gelegen plaatsen onveilig maakte, zonder evenwel veel schade aan te richten.

In 1653 zien we dus voor het eerst een koning van Salawatti ten tooneele verschijnen, en wel als onderdaan of minstens als bondgenoot van Tidore.

Zijn aanval op Hitoe was dus een gevolg van den oorlog met Tidore, en het komt mij voor, dat de Misoolsche Papoes daar geen deel aan genomen zullen hebben.

Deze waren zeker der Compagnie vijandig geworden als een gevolg van den afval van Madjira; althans uit het contract, den 6den December 1653 o. a. met de hoofden van Hatoewe en Ptolematta gesloten, blijkt, dat deze hoofden het met dien „schelmzen ver„rader" gehouden hadden, terwijl ze nu beloofden als vijanden te zullen vervolgen: „Madjira's aanhang, als zijne Macassaren, Ti„doreesen, ende hare onderhorende, daar onder de roofzuchtige „Papoewa's niet uitgesloten zijn."

Die laatste woorden kunnen moeilijk anders dan op de Misoolsche Papoes betrekking hebben, daar er aan uitsluiting der Tido-

reesche Papoes, die altijd vijandig gestaan hadden tegenover Ceram's noordkust, wel niet gedacht kon worden.

Niettegenstaande al die verdragen, waarin men steeds te vergeefs steun zocht, bleef de toestand nog vrij onzeker; en toen ook op Solor onlusten uitgebroken waren, begreep de Vlaming, kort na zijne terugkomst van Batavia, dat het zaak was, weder vrede met Tidore te sluiten. Die vrede kwam in de eerste helft van 1654 tot stand, waarop de Vlaming eenige maanden later weder naar Batavia terugkeerde (62).

Maakten wij in 1653 kennis met Salawatti en een koning van Salawatti, hetzelfde jaar was getuige van de eerste kennismaking met het gedeelte der kust van Nieuw Guinea, dat ik voortaan Onin zal noemen, en in de Compagnie's papieren ook Oenin, Oningh, Hony, Wony, enz., later Wonim gespeld wordt.

Werd reeds aangetoond, dat van vroegere betrekkingen met Onin, door een enkelen schrijver vermeld, geen vertrouwbaar spoor te vinden is, den 12den September 1653 schreef het bestuur van Banda aan de Hooge Regeering dat de kapitein Frederick Gommersdorp op Goram een vaartuig had aangetroffen van de negorij „Oningh, gelegen om de „N.O. (?) op het vaste land van Nieuw „Guinea wel 15 à 20 mijlen noordelijker als ooit de Nederlanders „met jachten op die kust waren geweest."

Gommersdorp was toen met den orangkaja van Onin overeengekomen omtrent den aankoop van een partij slaven, die op Goram in ontvangst zouden worden genomen.

Werkelijk waren die slaven dan ook op het afgesproken tijdstip aangekomen; maar gebrek aan een bekwaam vaartuig had Gommersdorp belet, hen af te halen, zoodat ze aan de Gorammers verkocht werden.

Een twaalftal werd nu door den Goramschen orangkaja Borry te Banda aan de markt gebracht. Het waren kloeke slaven, die

in hunne jeugd, evenals de Bandaneezen, „aan de Amboinse „sieckte subject sijnde", later in den regel gezond bleven, terwijl andere natiën, die als slaven op Banda werden aangebracht, door die „pestinentiale plage" werden aangetast.

Daar nu op Banda, wegens de uitbreiding, aan de noten-cultuur gegeven, groote behoefte aan kloeke gezonde slaven bestond, gaf het bestuur der Hooge Regeering in overweging, zelve vaartuigen naar Onin — „daer nooijt Nederlander is geweest" — te zenden om een' vriendschappelijken handel te drijven.

Men zou, voorzichtigheidshalve, daartoe twee goed gewapende sloepen moeten gebruiken, hoewel Gommersdorp meende, dat het geen onbillijk volk was (54).

Deze voorstellen ontvingen eene gunstige beschikking, naar 't schijnt; want den 22 Februari 1654 verlieten de koopman Josua Braconnier en de kapitein Gommersdorp met de galjoot „de Hae„sewint" en de chaloup „Alckmaer" de reede van Banda, om over Damme en Goram naar Onin te stevenen (63).

Op Goram zou men zich van tolken voorzien; maar spoedig ondervond men, evenals Pool gedaan had, dat de handelaars op Onin vreemde indringers niet genegen waren.

De handelsweg, die Onin met de wereld in verbinding bracht, liep over Goram, de Ceram-lautgroep en Ceram's oostkust, een weg, die er op de kaart ook vrij natuurlijk uitziet.

Zoolang de Compagnie van dien weg gebruik maakte, door b. v. de slaven op Goram te koopen en de massooi door de Ceramlauters naar Banda te laten brengen, en zich overigens met de geheimen van den handel niet inliet, waren de bewoners dier eilanden bereid aan s'Compagnies verlangen, binnen zekere grenzen, te gemoet te komen.

Maar nu de Compagnie den ouden weg verliet om zich het noodige zelve aan te schaffen op de plaats van oorsprong, nu zagen de Ceramlauters en Gorammers hunne belangen bedreigd; en het

kostte dan ook zeer veel moeite en tijd, om eindelijk drie Gorammers te krijgen, die Gommersdorp als tolken en wegwijzers zouden dienen.

Eindelijk lieten de schepen den 25sten Maart 1654 het anker vallen „voor de negorij Onij bij de inboorlingen Roemabatti „genaamd." (bij den Z. W. hoek van de kust der Telok Berau)

De ontvangst was vriendschappelijk; een zoon des konings van Onin kwam, door de tolken geleid, aan boord en noodigde de Nederlandsche bevelhebbers uit, den 27sten Maart voor den koning te verschijnen, die hen op het strand zou afwachten.

In de daarop gevolgde bijeenkomst werd overeengekomen, dat er jaarlijks 2 à 300 slaven en een groote partij massooi gereed zouden zijn voor de door de Compagnie te zenden schepen.

Voor 't oogenblik evenwel viel er niets te handelen, daar de Ceramlauters pas te voren den voorraad hadden weggevoerd. De schepen keerden dan ook onmiddelijk terug.

Het is zeker de boven vermelde mondelinge overeenkomst, die bedoeld wordt in het rapport van de Klerk c. s. (53), waar het spreekt van een in 1653 gerenoveerd exclusief contract met Duin.

Of het onze tocht naar Onin was, die den Ceramlauters en Oost-Cerammers op nieuw tot opstand tegen de Compagnie aanleiding gaf, is me niet gebleken; maar stellig hebben zij die onderneming met leede oogen aangezien; en dat ze niet tevreden waren bleek weldra uit het vermoorden van verscheidene Ambonsche en Bandasche handelaars.

Dit belette evenwel de Compagnie niet om te trachten vruchten te plukken van de overeenkomst met den koning van Onin gesloten. Want reeds den 9den December 1655 vertrok de onderkoopman, Jacob Borné, met het jacht Coutchin en de chaloupen Batavia en Japara, over Goram naar de kust van Nieuw Guinea om „'t effect te bekomen van den langgeruchten slaven handel"

en tevens om timmerhout te kappen (64). Op Goram gekomen, ontmoette hij een persoon, die voorgaf door den koning van Onin gezonden te zijn naar den gouverneur van Banda, om dezen, op grond van het in 1654 gesloten verbond, gewapende hulp te verzoeken.

Maar Borné meende dit voor een logenstreek te moeten houden; hij nam er dan ook geene notitie van, maar besloot zijne reis voort te zetten, nadat het hem ook weder met zeer veel moeite gelukt was, tolken en wegwijzers te bekomen.

Hij mocht het doel der reis evenwel niet bereiken.

Hevige buien, door stilte afgewisseld, en verradelijke stroomen maakten het houden van den gewilden koers onmogelijk.

Den 20sten December 1655 zag Borné voor 't laatst de Japara onder de kust van „Bay" (Koemawa) om er verder niets van te hooren, zoodat hij — daar de Batavia naar Banda teruggezonden was—alleen met de Coutschin de reis moest vervolgen.

Door hevige buien naar het Z. O. gedreven, gelukte het pas den 26sten wederom genoemde kust te naderen; maar men vond geen ankergrond, en wind en stroom beletten ten eenenmale Roembatti te bereiken. Ten slotte kwam Borné, tegen zijnen wil en zijne verwachting, op Groot Kei terecht, waar hij timmerhout liet kappen en tot 4 Maart 1656 bleef.

Op dezen datum werd het anker gelicht en op nieuw koers gesteld naar Onin.

Maar wederom mocht men het doel niet bereiken.

Van den 11den tot den 18den zwierf men rond in de nabijheid der kust ter hoogte van de Karas-eilanden en Samei; en den 17den en 18den dreef men zoo ver terug, dat het bereiken van Roembatti opgegeven moest worden, te meer daar de vivres zeer verminderd waren. Borné keerde nu, via Goram, naar Banda terug, zette op eerstgenoemd eiland de tolken aan wal, en kwam den 4den April 1656 op Banda.

Dáár werd eindelijk, in October d. v., eenig bericht ontvangen van de Japara, die men den 20sten December 1655 uit het gezicht verloren had; — en dat bericht was treurig genoeg, want het meldde, dat de Japara bij het eiland Karas vergaan was, en dat de opvarenden door de inboorlingen waren vermoord.

Ten einde hieromtrent een nader onderzoek in te stellen vertrok Borné andermaal, op den 26sten Februari 1657, met de Coutchin en de Batavia naar de kust van Nieuw Guinea.

Op Karas vond hij de bevolking gevlucht, het wrak van de Japara uit elkander geslagen en van het ijzerwerk beroofd.

Daarop gelukte het eindelijk Roembatti te bereiken, waar men zeer goed ontvangen werd door den vorst. Maar de slaven waren weder door de Cerammers en Gorammers weggehaald, zoodat Borné onverrichter zake moest terugkeeren naar Banda, waar hij den 10den Mei arriveerde.

In de hoop, nu eindelijk eens te zullen slagen in het bekomen van eene goede lading slaven, vertrok Borné den 24sten Januari 1658 met de chaloupen Batavia en Swaluw nogmaals van Banda, met plan om, na Goram aangedaan te hebben, naar Roembatti te stevenen. Maar de uitvoering van dit plan werd op noodlottige wijze verhinderd.

Wij hebben reeds gezien, dat de Cerammers van de zuidoostkust en de Ceramlauters in opstand waren gekomen.

De Vlaming, die in het laatst van 1654 op Ambon terugkeerde, had de handen te vol, om zich naar Oost-Ceram te kunnen wenden.

De vernieuwde afval van prins Calamatta op Ternate, en de oorlog met Makasser vorderden de geheele macht, waarover hij te beschikken had, te meer daar ook Batjan en Gilolo tegen Ternate samenspanden.

Hoewel het hem gelukte, reeds in 1655, den Sultan van Ternate op den troon te herstellen en te bevestigen, bleef de oorlog met Makasser voortduren, en dit was waarschijnlijk de reden, dat men

de door de Oost-Cerammers, Keffingers, enz. aangeboden onderwerping aannam, zonder hen te straffen, naar 't schijnt.

Nadat nu in 1656 de vrede met Makasser tot stand gekomen was, kwamen de hoofden van Keffing, Kellemoeri, Ceramlaut, Rarakit en Goram, hunne onderwerping bevestigen aan het kasteel van Amboina, waar zij den 18den November 1656 een nieuw verbond sloten.

Zij erkenden daarbij, onderdanen van de Compagnie te zijn en beloofden o.a. de drie belhamels van den laatsten opstand te zullen uitleveren. Maar spoedig bleek het, dat die onderwerping geen ernst geweest was.

Evenals vroeger bleven ze heulen met de Makassaren, en zij weigerden de belhamels, wier uitlevering beloofd was, op te vatten.

Nu werd Herman van Outhoorn met een kleine macht, voorloopig naar Goeli-Goeli gezonden om daar eene versterking op te richten, hetgeen in December 1657 gelukte.

De Oost-Cerammers en Ceramlauters, begrijpende, dat het nu weldra hunne beurt zoude worden, vluchtten daarop naar Goram, waar zij al spoedig na hunne aankomst, in Januari 1658, vier soldaten en een matroos van een van Amboina komende sloep vermoordden (65).

Zóó was de toestand op Goram, toen Borné daar aankwam.

Schijnbaar vriendelijk ontvangen, ging hij met eenige manschappen, niets kwaads vermoedende, aan wal; maar daar werd hij verraderlijk overvallen en wreedaardig vermoord. Slechts één zijner manschappen ontkwam den dood en vluchtte zwemmende naar de vaartuigen, die het alleen aan de kloeke houding der equipages te danken hadden, dat ze niet in handen der opstandelingen vielen. (*)

(*) Valentijn noemt op pag. 211 der „Ambonsche zaken" als datum van dezen moord, 25 Januari, en op pag. 215: 25 Februari.

Daar Borné pas 24 Januari van Banda vertrok, is er meer waarschijnlijkheid, dat de laatste dan de eerste datum juist is, hoewel men dan geneigd is te

Onmiddelijk lichtten nu de schepen het anker en keerden naar Banda terug.

Dit waren dus de wrange vruchten van 's Compagnie's pogingen, om den slavenhandel op de westkust van Nieuw Guinea in hare handen te krijgen.

Zoolang de opstand duurde, was er geen denken aan, dien handel te hervatten; en het duurde nog drie jaren, voordat het verzet een einde nam. Geheel Oost-Ceram sloot zich bij de opstandelingen aan; en Goram, waar verscheidene versterkingen werden opgericht, bleef 's Compagnie's gezag fier trotseeren.

Niet alleen veroverden de Gorammers eenige coracora's onzer bondgenooten, zij wisten zich zelfs meester te maken van de Compagnie's chaloupe „de Spreeuw", welker bemanning, geen uitkomst ziende, heldhaftig den brand in 't kruit stak en met 12 Gorammers in de lucht vloog.

Wel werd in 1659 de kust van Ceram, van Keffing tot Rarakit, bezet en eene kuststreek van Goram getuchtigd, maar eerst in 1661, nadat gebrek aan levensmiddelen den vijand genoodzaakt had zich te verdeelen, volgde de geheele onderwerping (66).

Geen wonder, dat de Hooge Regeering intusschen bij haar schrijven aan Banda van 30 April 1659 gelast had, geene Compagnie's vaartuigen meer naar de kust van Nieuw Guinea te zenden.

In dit zelfde jaar had de Sultan van Batjan ook weder getracht in troebel water te visschen.

Nog altijd aanspraken makende op een gedeelte van Ceram's noordkust, verscheen hij den 25sten Februari, vergezeld van zijnen

---

vragen, waar Borné die geheele maand zou hebben doorgebracht. Valentijn zegt, dat de moord geschiedde, toen Borné „van Nieuw Guinea op Goram aangierde". Wellicht is dus Leupe niet volledig ingelicht geweest, en vond de moord op de terugreis plaats.

kapitein-laut, voor Amboina, voorgevende zijne landen te willen gaan bezoeken.

Daar hij evenwel geen pas had en te trotsch was daarom te verzoeken, moest hij onverrichterzake terugkeeren, hetgeen zijnen kapitein-laut niet belette, zich naar Ceram's noordkust te begeven en daar, onder voorwendsel, dat hij door den gouverneur Cos als hoofd van Hatoewe, Toelesey en Ptolemata erkend was, 200 menschen te rooven, die hij op Ternate verkocht. Tot straf werd hij gevangen naar Batavia gevoerd (66).

Van meer belang voor ons onderwerp is de wijziging, die omstreeks dezen tijd in onze verhouding met Tidore ontstond.

Tot het jaar 1657 stond Tidore steeds vijandig tegenover de Compagnie. Al werd die vijandschap slechts zelden door eene oorlogsverklaring gerechtvaardigd, zij was, ook wanneer vrede heerschte of een wapenstilstand gesloten was, niet te miskennen en openbaarde zich dan in allerlei intrigues en bedekte ondersteuning der Ternataansche en Ceramsche opstandelingen.

Hoewel nu de Compagnie, zoo als we zagen, geene suprematie van Spanje over Tidore erkende, belemmerde de aanwezigheid der Spanjaarden op Tidore haar toch zeer in de consequente toepassing van het specerijen-monopolie, dat door extirpatie-contracten met de andere vorsten gesteund werd.

Met groote behendigheid werd nu getracht 's Compagnie's invloed op Tidore uit te breiden, ten einde de Spanjaarden daar geheel te isoleeren en hen op die wijze te nopen uit eigen beweging op te breken, daar het Munstersche vredestractaat belette, hen met de wapenen in de hand daartoe te dwingen.

Die politiek werd met zóó gunstigen uitslag beloond, dat het aan de Compagnie gelukte, Sultan Saidi, die in 1657 stierf, niet door den wettigen troonsopvolger, Goranja, maar door zijnen jongeren broeder, Saifoddien, te doen opvolgen.

En wat de voorwaarde dezer hulp was, bleek spoedig; want nog in hetzelfde jaar 1657 werd door den gouverneur Simon Cos mondeling met Saifoddien (*) een contract gesloten, waarbij de laatste zich verbond, alle nagel- en noteboomen in zijn gebied, tegen zekere belooning, uit te roeien (67).

De Compagnie had dus extirpatie-contracten met Ternate, Batjan en Tidore, zoodat haar belang nu meebracht, het grondgebied der vorsten van die rijken nauwkeurig te omschrijven, voor zoo ver dit mogelijk was.

Den 10[ien] December 1660 gelukte het der Compagnie, een nadere unie en een eeuwig verbond tusschen de drie vorsten te sluiten, en bij die gelegenheid eene schifting en deeling der Moluksche landen vast te stellen (32) (†).

De zinsnede van het contract, die op ons onderwerp betrekking heeft, luidt als volgt:

„Onder den koning van Tidor, Tonieuw, Kaijassa en voorts „Jodie, Sassij, Maidij, Waunua, en van daar tot Goroa, „Toggala, Toija, Weda, Maba, en verder tot Saffora en Ma„ratai, *zoo ook met de Papoeën, of alle eilanden van dien;* als„mede het district van Batjan's koning, of Lawue, Sembaki, „oud Batjan, Salap, Matjoli, Woeijaroea, Tinangara, Piga radja, „Boriobi en Taspa."

Bij deze gelegenheid, werd dus voor 't eerst door de Compagnie een heer over de Papoes erkend.

Wij weten evenwel, dat de Nederlanders destijds uit eigen aan-

---

(*) In 't Rapport over 's Compagnie's recht enz. (53), leest men op pag 29, dat dit contract met den koning Kitjil Golafino gesloten werd. Dit is de vroegere naam van Saifoddien.

(†) Door Leupe (24) werd er reeds op gewezen, dat dit contract gedateerd is 10 December, en niet 10 Februari, zooals het rapport over 's Compagnie's recht aangeeft.

schouwing niets, — of nagenoeg niets, als men den tocht van Cos in 1653 niet negeeren wil, — van de Papoesche eilanden afwisten.

Ze wisten dus eigenlijk niet, welk gebied het was, dat ze onder Tidore stelden, noch op welke gronden Tidore's rechten steunden; maar blijkbaar namen ze de Papoesche eilanden *en bloc*, zonder rekening te houden met de twee partijen, waarin deze — van ouds althans — verdeeld waren.

Nu zal later blijken, dat de Sultan van Batjan zich op dit contract van 1660 beroepen heeft, om zijne rechten op Misool te doen gelden.

Op deze quaestie kom ik ter goeder tijd terug; maar al direct rijst de vraag, wat den Sultan tot eene dergelijke bewering aanleiding gegeven kan hebben.

Ik zie geen kans, op die vraag een bevredigend antwoord te geven; en het is zeker eene zeer gevaarlijke hypothese, als ik de veronderstelling waag, dat Piga radja een schrijf- of drukfout is, en Tiga radja moet zijn; en ik zou zulk een denkbeeld nog niet durven opperen, zoo de Nederlanders in 1660 reeds kennis hadden gemaakt met de ampat radja Papoewa.

Die *vier* koningen treden echter pas later, als een gevolg der Tidoreesche verklaringen, ten tooneele; want wat wij van vier Papoesche koningen uit Spaansche en Portugeesche bronnen weten, was aan de Compagnie niet bekend.

Tot nog toe kennen wij van Ternataansche en Tidoreesche zijde nog slechts één Papoeschen koning; want wij maakten kennis, in vroegere jaren, met *den* koning der Papoes, in latere jaren met den koning van Salawatti.

Eene combinatie van twee of meer koningen vinden we voor de Tidoreesche Papoes niet.

Batjan daarentegen beweerde steeds aan het hoofd te staan van het eiland Papoewa, dat bestond uit de rijken Weige, Mishol en Weigamo.

Hier vinden we dus drie koningen gecombineerd, waarvan er twee zeker op Misool thuis behooren, terwijl de derde — zooals werd aangetoond — waarschijnlijk ook daar ergens gezeteld geweest zal zijn.

Ik herhaal, dat ik me op gevaarlijk terrein begeven heb, en teeken alleen aan, dat, *zoo mijne hypothese juist mocht zijn*, bij het contract van 1660, aan Tidore de Papoesche eilanden in 't algemeen zouden zijn toegewezen, zonder dat het de aandacht trok, dat hetzelfde tractaat de tiga radja van Misool onder Batjan plaatste.

Dat in het exemplaar van het contract van 1660, dat zich in het oud archief te Batavia bevindt, duidelijk „piga radja" staat, mag ik evenwel niet verzwijgen; dit is trouwens hoogst waarschijnlijk hetzelfde exemplaar, dat hij het opmaken van het „rapport" vd. gebruikt is.

Doch keeren wij thans naar Nieuw Guinea en wel naar Onin terug.

Zooals wij gezien hebben, had de Hooge Regeering, vooral ten gevolge van de vijandige gezindheid der Gorammers, in 1659 gelast, den handel met dat land te staken. Den 10den Februari 1661 kwam evenwel de vrede met de orang-kaja's van Ceramlaut, Goram, Keffing en alle negorijen benoorden en bewesten Goeli-Goeli tot stand.

De Compagnie werd weder als souverein erkend; en de orang-kaja's beloofden geen handel meer te zullen drijven met Makassaren, Javanen en Maleiers. Daar ze intusschen op die wijze de massooi, die ze van Nieuw Guinea haalden, niet aan de markt zouden kunnen brengen, nam de Compagnie op zich, die boomschors in ruiling van kleeden in te koopen voor denzelfden prijs, welken de vreemdelingen voorheen betaalden.

Eene bepaling om de Tidoreezen en Papoes vijandig te behandelen, kwam natuurlijk in dat contract niet meer voor (68).

Daar men dus van de Gorammers geene vijandelijkheden meer te vreezen had, meende het bestuur van Banda, dat een gunstig oor kon worden geleend aan de voorstellen van den gewezen matroos, Antony Adriaansz. Multum, die in 1656, door zeeroovers gevangen genomen, drie jaren op het eiland Karas en nagenoeg even lang bij den orang-kaja van Roembatti had doorgebracht (69). Door dezen orang-kaja op Ceram uitgeleverd, verhaalde Adriaansz., dat men, niettegenstaande de tegenwerking van Gorammers en Makassaren, te Roembatti zeer geneigd was met de Hollanders handel te drijven, en dat daar jaarlijks wel 2 à 300 slaven te bekomen waren tegen zeer geringen prijs. Daar hij zich zelf als middelaar aanbood, besloot het Bandaasch bestuur, hem als tolk toe te voegen aan den vaandrig, Willem Buijs, die in Augustus 1662 met de vaartuigen Emeloort en Jacatra, via Goram naar Roembatti gezonden werd.

Het gelukte Buijs werkelijk Roembatti te bereiken; maar hij vischte achter het net; want de volwassen slaven waren pas te voren met Makassaarsche en Goramsche prauwen weggevoerd; en, niet bedenkende „dat d' E. Compagnie die hadden cunnen doen „verkoopen en ligt wel een centje op winnen" weigerde hij, de hem aangeboden 50 kinderen te koopen.

Hoe goed dan ook ontvangen, moest Buijs zich met de belofte, dat er over zes maanden wel 500 slaven geleverd zouden kunnen worden, tevreden stellen, en onverrichterzake naar Banda terugkeeren, waar hij den 15[den] September aankwam.

Het verlangen naar de toegezegde slaven was daar zóó groot, en de vrees, dat men wederom te laat zou komen, waarschijnlijk zoo levendig, dat men den gestelden termijn niet afwachtte, maar Buijs bestemde om reeds in de volgende maand eene nieuwe poging aan te wenden (70).

Buijs kwam evenwel te overlijden, en nu werd in zijne plaats aangewezen de raad van Justitie, Nicolaas Vinck, die weldra met

het galjoot Emeloort en de chaloup „de Creeft" onder zeil ging, en den 5den November 1662 voor Onin ten anker kwam. Vinck, die Adriaansz. weder als tolk bij zich had, schijnt Goram niet te hebben aangedaan, en was zoo gelukkig, binnen een tiental dagen, 38 slaven te koopen, die hij met de Creeft naar Banda zond.

Men haastte zich daar, die chaloup naar Onin terug te zenden, voorzien van alles, wat aan kleeden voorhanden was; en den 10den December lag het vaartuig weder op Onin voor anker.

Dat de Cerammers en Gorammers uiterst ontevreden waren over het aanvankelijk welslagen der Hollanders, laat zich uit het voorafgaande volkomen verklaren; en dat vooral de tolk Adriaansz., die de bemiddeling der Gorammers overbodig maakte, hun een doorn in 't oog was, is even natuurlijk.

Geene middelen werden dan ook onbeproefd gelaten om den orang-kaja tegen de Hollanders op te stoken; en de geschiedenis der laatste jaren gaf aanleiding genoeg, tegen die overweldigers te waarschuwen.

De gevolgen lieten zich niet wachten. Eerst werd de handel onder allerlei voorwendsels belemmerd, en eindelijk werd de verhouding zóó gespannen, dat Vinck zich genoodzaakt zag te vertrekken, om moord en doodslag te voorkomen.

Daar Adriaansz. hem intusschen verteld had, dat de orang-kaja van Roembatti de meeste slaven haalde van eene plaats, die 12 mijlen N. W. van Onin lag en Roemakai heette, besloot Vinck derwaarts te stevenen met „de Creeft" alvorens naar Banda terug te keeren. De ontvangst te Roemakai (westelijkste punt van de noordkust der Mac Cluers golf) was buitengewoon vriendschappelijk; maar niettegenstaande er visch, sagoe, vruchten enz. te koop aangeboden en geschenken gewisseld werden, kon het eigenlijke doel — aankoop van slaven — niet bereikt worden. De Oniërs hadden ze opgekocht; slechts zeven stuks kon Vinck, tegen zeer lagen prijs machtig worden.

Over drie à vier maanden zou men weer een partij slaven beschikbaar hebben, die, zooals stellig beloofd werd, niet aan de Oniërs verkocht zouden worden.

Moest Vinck dus eenigszins teleurgesteld naar Banda terugkeeren, waar hij in het begin van 1663 aankwam, zijne reis was toch verre van onvruchtbaar geweest. Want niet alleen was hij noordelijker geweest op de westkust van Nieuw Guinea dan eenig Hollander ooit te voren, hij had ook kennis gemaakt met de bijzondere verhouding, die er tusschen Roembatti en Roemaki bestond; en het was hem niet ontgaan, dat hij op zijne reis naar laatstgenoemde negorij, een' groote bocht gepasseerd was, die zoo noordelijk inliep, dat men geen land kon beoogen.

Die bocht (de Mac Cluersgolf) trok natuurlijk in hooge mate zijne aandacht, omdat hij terstond aan de mogelijkheid dacht van het bestaan van een doorgang naar de Zuidzee.

Maar de orang-kaja van Roemakai verzekerde, dat die doorgang niet bestond, hoewel het einde van de golf slechts door laag land van een halve mijl breedte van eene andere zee gescheiden was.

Op de eilanden in die golf, verzekerde de orang-kaja, woonden menschen met staarten als honden, en andere, die zich met hun haar aan de tak van een boom vastknoopten en zoo bleven hangen om te slapen.

De bevolking der kust, die meestal onderling oorlog voerde om slaven te bekomen, was zeer gevreesd en wilde niets met de Cerammers, Gorammers en Makassaren te doen hebben.

Die bevolking was heidensch, terwijl daarentegen de orang-kaja van Onin, die het met de schelmsche Gorammers en Cerammers hield, met de voornaamste grooten tot den Islam was overgegaan.

Toen Banda's gouverneur den 25sten April 1663 aan de Hooge Regeering het verslag deed, waaraan het bovenstaande ontleend is,

liet hij niet na, op de schoone gelegenheid te wijzen, die de toepassing van het „divide et impera" hier vinden kon.

De Gorammers toch maakten ons, niettegenstaande de verdragen, den handel op Onin onmogelijk; maar nu wist men, dat in de nabijheid volken woonden, die de Gorammers niet duldden, en eenen anderen godsdienst beleden dan de machthebbenden op Onin.

Welke schoone gelegenheid om die volkeren tot volslagen vijanden van Onin en Goram te maken, met hunne hulp den handel der Oostersche vreemdelingen te vernietigen, en hen in hunne schuilhoeken te vervolgen!

Niets anders was daartoe noodig dan de jaloezie op te wekken, door de Roemakaiers te vleien en geschenken aan te bieden; daarop zou men, zoo mogelijk, den Christelijken godsdienst invoeren, met onze taal en onze manieren.

Toen de Gouverneur van Banda deze beschouwingen aan de Hooge Regeering mededeelde, was hij reeds begonnen, uitvoering te geven aan zijne plannen; want den 5den April 1663 was Vinck, wederom door Antony Adriaansz. Multum vergezeld, op nieuw regelrecht naar Roemakai vertrokken met de chaloupen de Garnael en Walingen (70).

Reeds den 10den April ter plaatse zijner bestemming aangekomen, bemerkte hij alras, dat Onin's invloed hier het vroegere vertrouwen in wantrouwen had weten te veranderen.

Men chicaneerde bij den handel, eischte veel hoogere prijzen dan vroeger bedongen waren en bood slechts 12 à 15 slaven ten verkoop aan, waarvan er ten slotte slechts twee gekocht werden, en nog „bevonden zij met de eene, alzoo het een lamme „meid was, bedrogen te zijn" (71). Dit beviel Vinck niet, zoodat hij besloot later op nieuw zijn geluk te beproeven en inmiddels eene poging te wagen tot verkenning der geheimzinnige bocht, waarvan hem zulke wonderlijke verhalen gedaan waren.

Den 16den April begon hij den ontdekkingstocht, die de Telok Berau tot Vinck's golf had moeten stempelen.

's Avonds reeds kwam hij voor de negorij Isera of Is'ra, door duizende menschen bewoond, die, zonder de minste schaamte, moedernaakt rondliepen. Aanvankelijk scheen het, dat de bevolking tot vriendschappelijken handel geneigd was, zoodat Vinck de waarschuwing der Roemakaiers, volgens welke Isera's bevolking hem aan land wilde lokken om hem met al de zijnen den hals te breken en de chaloupen te vermeesteren, in den wind sloeg.

Toen evenwel een onderhoud plaats vond tusschen de bevolking en Adriaansz., die met een prauw dicht bij den wal naderde, werd men met pijlen en assagaaien begroet; waarop Vinck het geschutvuur op de negorij opende.

Hierop volgde een landing; de vijand werd na hardnekkigen tegenstand op de vlucht gedreven, en de negorij verbrand.

Toen de onzen naar boord terug wilden keeren, bleek het, dat de onderstuurman Jacobsz. van der Staf, „met nog een dol „soldaat", op eigen gelegenheid de vervolging hadden voortgezet en in groot gevaar verkeerden. Onmiddelijk werd nu hulp gezonden, maar hoewel het gelukte den vijand op de vlucht te drijven, moest de zege met den dood van van der Staf en van nog twee anderen gekocht worden. Later vernam men, dat de inboorlingen „6 dagen lang over de verslagen Hollanders en hunne af„gekapte hoofden vrolijk geweest waren, en die tot het gebeente „toe afgeklooft hadden."

Nadat men nog eene kampong verbrand had, verliet Vinck in den avond van den 18den April dit onherbergzaam oord, en kwam op eenigen afstand ten anker.

Dit was zeker een droevig begin van het bondgenootschap, dat Banda's gouverneur voor oogen gezweefd had; want „ze gisten, „dat er omtrent 150 van dat volk in het zand lag, en deze

„straf tot een voorbeeld zoude strekken voor de nabuijrige ver- „raders, daer het daer allerwege vol van schijnt te wesen."

Den 19den werd de reis langs de noordkust der Telok Berau voortgezet; men zag overal hoogland met moerassig voorland; vond goeden ankergrond en vier rivieren.

Den 21sten waren ze aan het einde der bocht, en tot den 24sten werd vruchteloos naar eene opening gezocht; op dezen datum stak Vinck naar de zuidkust over.

Dáár zagen zij op een schoon, vlak grasland, waar wel 1000 koeien zouden hebben kunnen grazen, eenige zwarten, en zonden een' sloep naar den wal om te trachten slaven te koopen. De inboorlingen toonden zich hiertoe geneigd; maar nauwelijks waren de onzen geland, of ze werden met pijlen beschoten, en moesten de vlucht nemen.

Den tocht langs de zuidkust vervolgende, kwam Vinck den 26sten bij eenige eilanden in een zandbaai ten anker; den 27sten zag hij wel 100 eilandjes en kwam 's middags in een' schoone groote baai (waarschijlijk de baai van Sekaar (*), Hier kwam de koning van Onin (†), in een orembaai, een vriendschappelijk bezoek brengen, Vinck uitnoodigende zoodra mogelijk op Onin te komen. De koning vertelde, dat de negorij, waarvoor men lag, Schaar heette. Deze negorij zou, volgens den brief van het bestuur van Banda van 15 September 1663 (70), onder het gebied van

(*) In den Bandaschen brief van 15 Sept: 1663 (70) staat, dat Schaer aan den „Oostwal" lag; zeker eene vergissing, voortgesproten uit de oude meening, dat de richting der Telok Berau was N-Z. en niet O-W, zooals nu gebleken was.

(†) Adriaansz. sprak steeds van een *orang-kaja* van Roembatti of van Onin. Hier, en vroeger eveneens, wordt van een *radja* van Onin gesproken. Waarschijnlijk wordt dezelfde persoon bedoeld, nl. het hoofd van Onin, te Roembatti gevestigd. Dergelijke verwisseling van titels komt herhaaldelijk voor.

Onin staan. In elk geval schreef Vinck aan den invloed van Onin's koning de poging toe, die de inboorlingen 's nachts aanwendden om zich van de schepen meester te maken. Waakzaamheid der onzen verhinderde de uitvoering van dit plan; maar evenmin gelukte het Vinck, den koning van Onin aan boord te lokken en gevangen te nemen.

Hij liet den koning dus ongemoeid vertrekken, en vervolgde zelf de reis langs den wal. Den 29sten in Emeloorts-baai voor anker gekomen zijnde, werd men verrast door een bezoek van een orang-kaja en van den jongsten zoon van den koning van Onin, met een gevolg van 40 man, meest Cerammers en Gorammers. De koning zelf was naar de Papoesche eilanden (welke?) om slaven te halen, en zoude den volgenden dag terug zijn. Men scheen zeer vriendschappelijk gezind; en toen Vinck den 30sten April het anker liet vallen voor 's konings dorp, „op een „gootelingschoot „van den wal", werd terstond een aanvang gemaakt met den slavenhandel.

Had Vinck dus op Roemakai vertrouwen verwacht en wantrouwen gevonden, Onin, dat hij in vijandschap verlaten had, bereidde hem bij zijne terugkomst eene vriendelijke ontvangst. Men had reeds geleerd, tegen deze plotselinge veranderingen van gezindheid, waarvan de geschiedenis onzer aanrakingen met Nieuw Guinea zoo vele voorbeelden oplevert, op zijne hoede te zijn.

Meestal kon men naar de reden van zulke wijzigingen slechts raden, daar de kennis van taal en volk ontbrak, en allerlei belangen der inboorlingen, die door onze zeevaarders niet beoórdeeld konden worden, in het spel waren. Zoo bleef het nu ook onzeker, of de tuchtiging van Isera deel had aan de gewijzigde gedragslijn, dan wel, of het wegblijven der Makassaren den Oniërs bewogen had hunne slaven, die bijeengebracht waren, aan de Hollanders te verkoopen.

Ook is het mogelijk, dat de radja van Onin de politiek van Banda's Gouverneur doorzien had, en vriendschap veinsde, om gelegenheid te hebben de onzen tegen Roemakai op te stoken, waartoe hij dan ook niets onbeproefd liet.

Hoe het zij, voor het oogenblik bracht de veranderde gezindheid voordeel aan; want Vinck kocht in vijf dagen 21 slaven op, en liep ook, door het bij Schaer gebeurde gewaarschuwd, niet in den strik, zoo men verraad op het oog had. Hij weigerde, iemand aan wal te zenden, zonder dat er gijzelaars aan boord waren, nam de weinig vertrouwbare excuses van den radja, die den 8sten Mei teruggekeerd was, aan voor 't geen ze waard waren, en stevende, trots zijne waarschuwingen, den 5den Mei naar Roemakai. Toen hij daar den 8sten aankwam, bleek hem spoedig, dat de toestand eer verergerd dan verbeterd was.

„Alles liet sich aansien tot bedriegery, de bejegeningen met ach- „terdocht; de complimenten waren om de onsen aen land te noo- „digen, de excusen om aen onse chaloupen te comen seer blauw".

's Nachts bespeurde men, dat de vrouwen boschwaarts vluchtten en de prauwen met groot getier te water gelaten werden, zoodat Vinck, nu gedachtig aan de waarschuwing van Onin, dat de Roemakaiers zijne schepen zouden aantasten, het anker lichtte en tot afscheidsgroet vier goed treffende kanonschoten zond aan eene bevolking, van welker bondgenootschap men zulke hooge verwachtingen had gekoesterd.

Onze politiek had dus totaal fiasco gemaakt aan de kusten van de Telok Berau; ja, de rollen waren geheel omgekeerd. Gebrek aan munitie noodzaakte Vinck de tuchtiging niet gevoeliger te maken en den terugtocht naar Banda aan te nemen.

Den 22sten Mei 1663 kwam hij voor Neira ten anker, met 24 stuks slaven, zoo groot als klein.

Welk eene teleurstelling voor het Bandaasch bestuur, toen het

van Vinck vernam, hoe al die schoone plannen, zoo pas in den brief van 25 April ontwikkeld, reeds in rook verdwenen waren, toen ze aan de Hooge Regeering werden medegedeeld!

Geen wonder dus ook, dat in de reeds vermelde missive van 15 September een geheel andere geest doorstraalt.

Het initiatief werd opgegeven door Banda's bestuur; men vroeg orders, hoe te handelen met die strandbewoners van Nieuw Guinea, die allen zeeroovers waren en daardoor, „volgens de natuijr van zulke „schelmen en moordenaars", listig, wantrouwig en aan niemand getrouw, dan aan hen, die ze vreesden.

Men bracht in herinnering, hoe elke tocht langs de kust door moorden gekenmerkt was, hoe onlangs weer de schipper van een Ambonsche jonk in de nabijheid van Onin vermoord was; en dan had men nog geen aanteekening gehouden van de talrijke aanvallen, waaraan onze Ternataansche en Ambonsche onderdanen hadden bloot gestaan! Inschikkelijkheid en goede woorden maakten die schelmen slechts des te stouter; en geschenken dienden hun alleen als monstertjes van onze rijkdommen, en om kittelingen „tot roof door moord" op te wekken.

De gouverneur meende, dat het 't beste zou zijn, Onin voorloopig in schijn te vriend te houden, veinzende van Onin 's aandeel in het gebeurde met de Ambonsche jonk niets af te weten; hij zou zelfs in overweging nemen, met inachtneming van de noodige voorzichtigheidsmaatregelen, wederom handelsvaartuigen daarheen te zenden. Maar Roemakai, Karas (voor 't afloopen der Japara) en Poeloe Aes (waar de schipper van de Ambonsche jonk vermoord was) zou men eens of twee malen goed moeten straffen.

Een paar goede chaloupen, met 25 à 30 soldaten boven de equipage bemand, zouden voor dat doel voldoende zijn.

Terwijl nu de beschikking der Hooge Regeering omtrent deze strafoefening afgewacht werd, besloot men te Banda weldra, nog-

maals een' tocht met vriendschappelijke bedoelingen naar Onin te laten ondernemen, waartoe de sergeant Burgert Pietersz. bestemd werd, die dan ook in de eerste dagen van November, met de chaloupen „Jacatra" en de Goelang', derwaarts vertrok (72).

Bijzonderheden van deze reis zijn niet bekend; maar, daar Pietersz. den 1[sten] December met eenige slaven op Banda terugkwam, schijnt de ontvangst vriendschappelijk te zijn geweest.

Men besloot dan ook weldra tot een' nieuwen tocht, die in de eerste helft van 1664 met de chaloupen Loenen en Breukelen, onder denzelfden sergeant, Pietersz., ondernomen werd.

Of het de afwezigheid des konings van Onin of de aanwezigheid van een groot aantal Alfoeren, dan wel eene andere omstandigheid was, die de gezindheid daar had veranderd, zal wel altijd een geheim blijven. Maar zeker is het, dat Pietersz., nauwelijks geland, zoodanig met pijlen en assagaaijen verwelkomd werd, dat hij na drie gewonden bekomen te hebben, naar de booten moest vluchten. De nu gevolgde beschieting van de kampong veroorzaakte weinig schade; en toen men den volgenden morgen eene landing beproefde met drie welbemande booten, werden ze door den achter borstweringen en klippen verscholen vijand zoodanig met pijlen en musketschoten (*) begroet, dat ze na één doode en twee gekwetsten bekomen te hebben, wederom naar de vaartuigen moesten vluchten.

Niet gelukkiger was men, toen getracht werd, op eene $^3/_4$ mijl verder gelegene plaats aan het strand de watervaten te vullen; want van de schildwachten, die men had uitgezet, werd er één bekropen en met wapens en al in het bosch gesleept, terwijl de waterhalers wederom zoo krachtig werden aangevallen, dat zij hun heil in de vlucht moesten zoeken.

(*) Zoo staat er; waarschijnlijk waren enkele musketten in handen der Cerammers en Makassaren, die zeer zeker bij deze gelegenheid eene hoofdrol speelden.

Toen Pietersz. dan ook den 19den Juni met deze berichten voor Banda ten anker kwam (na eerst nog het eilandje Pisang aangedaan te hebben), begreep de Gouverneur, dat er ook op Onin geen vriendschappelijke handel mogelijk was.

Hij stelde daarom bij schrijven van den 17den September 1664 aan de Hooge Regeering voor, de Oniërs streng te straffen voor hunnen vijandelijken aanval.

Dat op dit voorstel, evenmin als op de vroeger gevraagde machtiging om Roemakai, Karas en Poeloe Aes te straffen, een gunstige beschikking volgde, vindt misschien gedeeltelijk zijne oorzaak in de omstandigheid, dat de Hooge Regeering meer op andere punten van den archipel hare aandacht gevestigd had.

De eerste zorg der regeering toch was zeker, het zoo duur verkregen specerijen-monopolie te handhaven en dus bovenal Europeesche mededingers uit den omtrek der Molukken te weren.

Met de Spanjaarden, wier vestigingen op Ternate en Tidore de Compagnie steeds een doorn in 't oog waren, was dat volkomen gelukt. Door het sluiten der extirpatie-contracten, laatstelijk ook met Tidore, en door den invloed, dien de Compagnie zich op den vorst van dat land had weten te verschaffen, was het doel: „volkomen isoleering der Spanjaarden", geheel bereikt, zoodat de trotsche Castilianen, de kosten hunner vestiging niet meer goed kunnende maken, in 1663 „met (hunnen) geheelen omslag opge„kraamd en naar de Manillas verhuisd (waren), zonder de minste „possessie achter te laten" (53).

De Hooge Regeering was hierover verwonderd, en schreef den 21sten Januari 1664 naar Ternate, dat het protest, door den Spaanschen gouverneur achtergelaten, „dat de Compagnie zich zoude hebben te „wachten gedurende hun afwezen de verlatene residentiën te aan„vaarden, of te gedoogen, dat dezelve door de koningen van

„Ternate en Tidore in bezit genomen worden," slechts pro forma geschied was.

Men moest op dit protest dan ook geen regard slaan, maar „alles doen dirigeeren onder het recht des konings van Ternate (*), „als wezende onwedersprekelijk op denzelven gedevolveerd."

Deze zienswijze werd door Bewindhebbers, blijkens hunne missive van 23 April 1665, volkomen beaamd, zoodat de Spaansche sterkten, voor zoo verre noodig, geslecht en aan de Sultans van Ternate en Tidore overgegeven werden.

Waren de Spanjaarden dus uit de Molukken geweken, thans dreigde er gevaar voor Engelsche en Fransche nederzettingen. Zoo was in 1662 's Compagnie's fort op het eiland Damme wegens ongezondheid verlaten, waarop de Engelschen het eiland in 1664 in bezit genomen hadden. Een gewezen Compagnie's dienaar, Vincent Vette, had daarbij de behulpzame hand geleend; en nu waren de Engelschen wel weder verdreven, maar men vreesde nieuwe pogingen hunnerzijds, vooral toen men van Vette, nadat deze gearresteerd was, vernam, dat de oproerige Ternataansche prins Calematta, die naar Makasser geweken was, de Engelschen aangezocht had om zich op Ceram te vestigen (73).

Ook aan de Franschen werd het plan toegeschreven, Ceramlaut en Halmaheira te willen bezetten. In dezen tijd ontving de Hooge Regeering dan ook tal van bevelen van de Bewindhebbers, omtrent de wijze, waarop de vreemdelingen geweerd moesten worden.

Bewindhebbers verlangden, dat de specerijen voortbrengende eilanden, zoo veel mogelijk, door ons of door de Moluksche vorsten in bezit genomen en dat de extirpatie, ook buiten ons gebied, streng gehandhaafd zou worden (53).

(*) Alleen de koning van Ternate wordt hier genoemd, hoewel ongetwijfeld een gedeelte der Spaansche vestingen onder Tidore behoorde. Onder Ternate schijnt hier dus Tidore begrepen te zijn. Iets dergelijks komt herhaaldelijk voor.

Het is vrij natuurlijk, dat onder deze omstandigheden de bestraffing van Onin in het vergeetboek raakte.

Maar dat Bewindhebbers Nieuw Guinea niet geheel uit het oog verloren hadden, bleek o. a. uit hun schrijven van 2 December 1664, waarbij de Hooge Regeering gelast werd, „om een fluitje „en een à twee chaloupen te emploijeeren ter onderzoek naar „Onij Cavia, liggende op de kust van Nieuw Guinea" (53).

Aan dezen last werd echter niet onmiddelijk voldaan. De gouverneur van Banda had nl., nadat hem door Cerammers en Makassaren verhaald was, dat de massooi gehaald werd van eene plaats op de kust, die Onij Coveaij, Covejai, Coveghij of Cubiai heette, passen verleend aan de Cerammers, om derwaarts te varen en de massooi naar Banda te brengen.

Het schijnt dus, dat het contract van 10 Februari 1661 ten opzichte van den massooihandel niet de uitwerking gehad had, die men er van verwacht had.

Eerst nu toch, in 1665, werd een partij massooi van Onij Coveaij door de Cerammers op Keffing aangebracht, voor de Bandasche markt. De gouverneur, meenende, dat voor dit artikel hooge prijzen te bedingen waren in Japan, gaf nu bij schrijven van 18 September 1663 in overweging, op Coveaij (het Wezelseiland volgens het zeggen der Cerammers) een fort te bouwen en daartoe met eenige vaartuigen en 100 à 150 militairen derwaarts te stevenen (72).

Van die bezetting kwam evenwel voorloopig niets, daar Bewindhebbers, den 23 November 1666, op hunnen last tot onderzoek terugkwamen (53).

Den 14den Juni 1667 vertrok nu de commandeur, Josua Braconier, met de galjoot de Cau en de chaloupen Tijger en Diamant, naar het Wezels-eiland, d. i. poeloe Adi, in het denkbeeld verkeerende, dat dit Kowiai (deze spelling wordt voortaan gevolgd) was; en den 16/18 September waren de schepen op Banda terug (72).

Men was niet veel wijzer geworden, daar geene inboorlingen te voorschijn waren gekomen.

Omtrent de massooi vernam men niets, naar 't schijnt; wel had men aan het strand groote boomen van ijzerhout gezien, en men roemde een' schoone baai en de geschikte ankergronden.

Uit hetgeen Leupe uit den Bandaschen brief van 30 September 1667 mededeelt, blijkt niet, dat Braconier op Onin geweest zou zijn, en dat komt mij ook niet waarschijnlijk voor. Toch spreekt het „Rapport over 's Compagnie's recht" (53) van eene bezending naar Duin (waarmede Onin bedoeld wordt), die Braconier in 1667 zou hebben uitgevoerd.

De belangstelling in het geheimzinnige Kowiai verminderde spoedig in hooge mate, toen het bleek, dat men zich in de waarde der massooi als handelsartikel deerlijk vergist had. In Japan bleek de massooi onbekend te zijn; in Nederland had men ze met verlies moeten verkoopen.

Wijselijk liet men dus den massooihandel aan de Gorammers en Keffingers over, die een voldoenden voorraad aanvoerden om in de behoefte der inlandsche markt te voorzien.

Alvorens van 1667 af te stappen, dient nog melding gemaakt te worden van de in dit jaar gesloten contracten met Ternate, Tidore en Batjan. Hoewel toch deze contracten nagenoeg uitsluitend over de extirpatie handelen, komen er in dat van Tidore (den 29[sten] Maart gesloten) (67) eenige bepalingen voor, die de aandacht verdienen, met het oog op ons onderwerp.

Zoo werd niet alleen omtrent de wering van vreemdelingen en omtrent een of- en defensief verbond overeengekomen, Tidore erkende ook de Compagnie als „schuts- en beschermheer" en beloofde, de keuze van troonopvolgers aan de toestemming der Compagnie te onderwerpen.

Verder leest men:

„Om goede consideratien is mede verstaan ende besproken, dat „de Papoese eilanden, *voor zoo verre die onder de gehoorzaamheid „van Tidore resorteren*, alleen door zijne onderdanen zullen be„varen worden, behoudens dat hij, heer Koning, ook belooft en „aanneemt, indien de Compagnie t' eeniger tijd van ginder een „partij slaven of iewes anders quam te begeeren, hij die door „de zijnen voor de Compagnie zal moeten laten handelen, zonder „daaraan eenig voordeel te doen, gelijk het ook de Compagnie zal „vrijstaan, haren dienst of de gemeene zaken zulx vereischende, „derwaarts met hare schepen bezending te doen, dog niet zonder „kennis en kondschap van den koning."

In het laatste artikel leest men verder:

„Aangezien de Papoewen, door hun continueel rooven, verschei„de oneenigheden nu en dan hebben komen te veroorzaken, zo „heeft ook de koning belooft en aangenomen voor zo veel die „onder zijn gehoorzaamheid sorteren, daarin zoodanige order te „stellen, dat het na dezen niet meer en kome te geschieden, zijn„de ten dien einde voor eerst verstaan, dat zij nergens zullen „vermogen te varen in en om de landen, met de Compagnie en „Molukze Bondgenoten in vriendschap zijnde". . . . . zonder acte van licentie, door den Gouverneur te verleenen. Het is opvallend, hoe de Compagnie hier de vroeger gevolgde politiek — isoleering der Papoes — voortzette, en trachtte, van de voordeelen des handels op die eilanden te profiteeren, zonder zich in de waagschaal te stellen. Ook trekt het al terstond de aandacht, dat hier weer gesproken wordt van de Papoesche eilanden „voor „zoo verre die onder. . . . Tidore resorteren," terwijl het contract van 1660 onder Tidore stelde: „de Papoeën of alle eilanden van dien;" hieruit blijkt dus, hoezeer men nog in onzekerheid verkeerde omtrent Tidore's gezag in de Papoesche eilanden.

Het is dan ook zeer natuurlijk, dat de Hooge Regeering inlichtingen verlangde omtrent de Papoesche eilanden, en bij schrijven

van 14 Januari 1671 aan het bestuur van Ternate gelastte: „om „nauwkeurig daar na te vernemen", zooals Valentijn ons mededeelt (28).

Noch deze brief, noch het daarop gegeven antwoord is in het Bataviaasch archief voorhanden, en in het „rapport over 's Compag-„nies recht enz." (32) staat daaromtrent aangeteekend:

„doch op de vraag van deze regering bij letteren van den 14 „Januari 1671 vindt men aangeteekend, dat de Papoeën begin-„nen van den hoek van Onin westwaarts langs het land, doch „dat de voornaamste eilanden bestaan in Waigammo, Salawati, „Batanta, Mesowal of Misoal, Waigeoe of Poelo Wardjoe."

Uit deze bewoordingen meen ik te moeten opmaken, dat die opheldering niet door Ternate gegeven werd in 1671, maar later in margine geplaatst is, op de minute der Hooge Regeering. Want al blijkt uit de rangschikking der namen, dat men tijdens het stellen dier aanteekening nog geen goed begrip had van de ligging der eilanden en ook Waigama als een afzonderlijk eiland beschouwde, ik twijfel er zeer aan of b. v. Batanta in 1671 bij de Compagnie als een eiland bekend stond.

Waigeoe, Batanta en Salawati maakten immers deel uit van den „Gebroken Hoek" van Nieuw Guinea.

Intusschen is door Valentijn van de eilanden Salawat en Waigeoe gesproken, waar hij den tocht van Cos in 1653 vermeldt, en we zagen reeds, dat de bron, waaruit hij geput heeft, van 1678 of 1687 dateert, toen men niet meer wist dan in 1671.

Is trouwens de aanteekening werkelijk van 1671, dan waren toch de daarin genoemde namen niets dan klanken voor de Compagnie; en daar de vraag der Hooge Regeering gedaan werd, nadat het contract van 1667 gesloten was (waarin slechts een gedeelte der Papoesche eilanden als Tidore's grondgebied beschouwd werd), kon zij in geen geval dienen om te bepalen, welke eilanden onder Tidore behoorden, welke niet.

Uit het contract, in 1667 met Batjan gesloten (in originali aanwezig in het Bat. archief), blijkt ook wederom niets omtrent het Batjansche grondgebied. Maar destijds is de Sultan bij den commissaris Speelman teruggekomen op zijne oude aanspraken op Ceram's noordkust en eenige dorpen of eilanden (welke, is onbekend) in de Papoesche eilanden. Eindelijk werd hem den 10[den] Januari 1669 toegestaan, door zijne gemachtigden zoo veel volk uit de door hem gereclameerde dorpen naar Obi te laten vervoeren, als geneigd zou zijn de gemachtigden vrijwillig te volgen.

Waarschijnlijk is het een gevolg geweest van deze machtiging, dat de 90 Papoesche huisgezinnen zich in het Batjansche vestigden, welke in 1671 (schrijven der Hooge Regeering van 15 Februari 1672) door den Sultan van Tidore schriftelijk aan Batjan werden overgedragen (74).

Het is mij echter niet duidelijk, waartoe die overdracht noodig was, indien die Papoes van Ceram afkomstig waren; maar het waarschijnlijkst komt mij voor, dat de Compagnie er naar streefde, Tidore, dat zooveel machtiger was dan Batjan, voor alle Papoes verantwoordelijk te stellen, en daarom ook in dit geval den schijn aannam niet zelve te mogen beschikken over de Papoesche huisgezinnen.

Het was toch in het belang der Compagnie, het gezag der Moluksche vorsten zoo veel mogelijk uit te breiden, ten einde op grond daarvan, vreemdelingen te kunnen weren, vooral toen men zekere berichten kreeg, dat de Engelschen zich op de Z. O. eilanden of Ceram wilden vestigen.

In verband daarmede werd o. a. bij schrijven van 24 December 1671 door de Hooge Regeering gelast, op Goram en Babber een schoolmeester, benevens een korporaal en 4 à 5 soldaten te plaatsen (53).

Gelukkig liep de tocht der Engelschen naar de Z. O. eilanden

in 1672 vruchteloos af; maar de regeering bleef op hare hoede, voorzag de eilandjes, die, in verband met het monopolie, in vreemde handen gevaarlijk konden worden, zooveel mogelijk van kleine bezettingen en drong er bij de Moluksche vorsten steeds op aan, hun bezitrecht in meer verwijderde streken krachtig te doen gelden.

Al deze omstandigheden, gepaard met de treurige ondervinding, op Onin opgedaan, en de slechte uitkomsten van den massooihandel, waren oorzaak, dat de Compagnie in deze jaren geene bezendingen meer deed naar Nieuw Guinea en de nabij gelegen eilanden.

Aan de burgers en inlandsche natiën werden evenwel, zoo ze verlangd werden, passen uitgereikt naar die streken, en het „Dagregister van Banda's kasteel Nassau" spreekt dan ook meer dan eens van vaartuigen, die van Nieuw-Guinea slaven, massooi, sagoe enz. aanbrachten (75).

Zoo wist schipper Gerrit Adriaensz., die den 24sten Maart 1673 met zijn met 10 Keffingers bemand sloepje op Banda terugkwam, te vertellen, „hoe hij op de kust voor eene negorij Salawat was „gekomen, en hem door den radja van die plaats den handel „vergund was; aldaar was mede verschenen een zekere Djoeroe „Bahâsa van Tidore, met een groot en welbemand vaartuig. „Deze had hem naar zijn pas gevraagd, die hem werd vertoond, „doch dit beantwoordde met te zeggen. dat niemand macht had „vergunning te verleenen om daar te varen dan de koning van „Tidore, waarop hij aan den radja verbood, met de onzen te „handelen.

„Hij wees tevens den schipper een andere baai voor de negorij „Caveaij aan, om het sloepje ten anker te brengen," maar de schipper werd gewaarschuwd, dat de Tidoreezen hem en zijne bemanning wilden vermoorden, zoodat hij, toen den volgenden dag het vaartuig van den Djoeroe Bahâsa op hem afkwam, op de

vlucht ging. Geholpen door een' frissche koelte, gelukte het Adriaensz. zijnen vervolgers te ontkomen; maar hij had met leedwezen die plaats verlaten, omdat het volk veel lust betoonde met hem te handelen in slaven en schildpad, waaraan nu, ten gevolge der machtsuitoefening van de Tidoreezen, geen gevolg gegeven kon worden.

Leupe zegt, dat dit de eerste maal is, dat wij van de macht van den koning of Sultan van Tidore op deze kust iets vernemen; en verder:

„Het is ons niet duidelijk, waar wij deze negorijen Salawat en „Coveaij hebben te zoeken; het komt ons voor, dat met de eerst„genoemde niet bedoeld kan worden het eiland Salawati aan de „straat Salawatij, maar dat men moet denken, dat die lag in de „nabijheid van de landstreek Coveaij op de oude kaart van 1679, „thans de kust van Oranje Nassau."

De geachte schrijver geeft de reden van dezen twijfel en van deze veronderstelling niet op.

Misschien heeft hij, omdat Djoeroe Bahâsa, te Salawat zijnde, een' andere baai voor de negorij Coveaij aanwees, de gevolgtrekking gemaakt, dat die beide plaatsen dicht bij elkaar liggen.

Mij dunkt evenwel, dat dit „aanwijzen" meer verstaan moet worden als „verwijzen naar".

Welk belang toch kon de Tidorees er bij hebben, Adriaensz. te laten verzeilen naar eene nabij gelegene, misschien in 't gezicht liggende plaats?

Djoeroe Bahâsa kwam daar om Tidore's monopolie te handhaven, en daarom laat het zich niet denken, dat hij die Bandasche prauw in de nabijheid zou dulden. Leupe heeft blijkbaar, toen hij dien twijfel opperde, ook niet gedacht aan het contract van 1667, dat aan Tidore het monopolie van den handel op de Papoesche eilanden verzekerde. Verliest men dat contract niet uit het oog, dan wordt het verhaal van Adriaensz. zeer duidelijk.

Met het oog op dat contract was Djoeroe Bahâsa volkomen in zijn recht, toen hij den pas van Adriaensz. van nul en geener waarde verklaarde voor Salawatti, en hem gelastte te vertrekken. Dat hij hem naar Coveaij verwees, daarmede het aan Onin grenzende Koemawa bedoelende, bewijst, dat hij den Bandanees ver uit de buurt wou hebben, en misschien ligt in dien eisch eene Tidoreesche pretentie op Onin opgesloten.

Wij zien dus hier werkelijk voor 't eerst (den rooftocht van 1653, die wel waarschijnlijk, maar niet zeker door Tidore gelast was, buiten rekening latende) rechtstreekschen invloed uitoefenen door den Sultan van Tidore op een der Papoesche eilanden, en wel als een direct gevolg van het contract van 1667.

Is deze gebeurtenis op zich zelf reeds belangrijk voor ons onderwerp, het verhaal van Adriaensz. levert nog menige kleine bijdrage voor de kenschetsing der toestanden in 1673.

Zoo zien we daaruit, dat de koning van Salawatti zich om het Tidoreesche monopolie volstrekt niet bekommerde, zoolang hij daartoe niet door de aanwezigheid eener gewapende Tidoreesche macht gedwongen werd.

Daar nu de Compagnie aan Tidore de heerschappij over de Papoesche eilanden had opgedragen, niet op grond van bekendheid met rechten en toestanden, maar eenvoudig omdat zij gemerkt had, dat Tidore invloed uitoefende op de Papoes, zoo is het zeker niet van belang ontbloot, de verhouding, die er destijds tusschen Tidore en Salawatti bestond, nader te leeren kennen.

En wij hebben nu gezien, dat de heerschappij en invloed van Tidore in 1673 niet veel beteekenden, zoolang er geen gewapende macht was om voor de Tidoreesche belangen te waken.

Ook blijkt uit het verhaal, dat schipper Adriaensz. meende op de kust van Nieuw Guinea te zijn, toen hij voor Salawatti lag, en onbekend was met het monopolie van Tidore, dat voor Salawatti geldig was.

Een en ander versterkt mij in de overtuiging, dat de vroeger besproken aanteekening op den brief der Hooge Regeering van 1671, van latere dagteekening moet zijn; want men kan niet aannemen, dat de gouverneur van Banda — het gewest, waaronder de vaart op Nieuw Guinea behoorde — in zijn dagregister Salawatti op de kust zoude plaatsen, indien hij de specificatie der Papoesche eilanden, in bovenbedoelde aanteekening voorkomende, gekend had; terwijl men ook niet kan veronderstellen, dat men — die specificatie te Ternate kennende — verzuimd zou hebben, er mededeeling van te doen aan Banda, dat er het meeste belang bij had.

Ik meen uit een en ander de gevolgtrekking te mogen maken, dat de Compagnie in 1673 omtrent de Papoesche eilanden nog geheel in onzekerheid verkeerde, en dat de rechten van Tidore op Salawatti, door den koning van dit eiland slechts noode erkend werden.

Ook uit andere berichten blijkt, hoe verward de toestand destijds nog was.

Zoo bleven de rooftochten der Papoes steeds aanhouden. In 1673 liepen wel honderd roofcoracora's uit, die zich in twee partijen over de kusten van Celebes en Goram verdeelden. Bij deze gelegenheid werd de broeder van den radja van Misool gevangen genomen en te Amboina opgebracht; en men meende, dat de Sultan van Tidore de hand gehad had in die expeditie.

Dit zou dan het eerste voorbeeld zijn, ter onzer kennis gekomen, van machtsuitoefening van Tidore op Misool; en daar in Banda's dagregister van 4 November 1676 uitdrukkelijk te lezen staat, dat de radja van Misool, in dat jaar, op last van den Sultan van Tidore, de negorij Ongar op Onin afgeloopen heeft, mogen wij aannemen, dat Tidore zich werkelijk gelden liet op Misool, 't geen trouwens na het contract van 1660 geene verwondering kan baren.

Opmerkelijk is het echter, dat de Misoolsche Papoes gebruikt werden om op Onin te rooven. Dit schijnt weder te wijzen op de betrekking, die er tusschen Misool (en ook Batjan) en Onin van ouds bestaan had.

Niet zonder belang is het ook, dat de van Onin geroofde menschen door den radja van Misool niet meer op de noordkust van Ceram, maar te Rarakit op de oostkust verkocht werden, de plaats dus, die van ouds door de Tidoreesche — niet door de Misoolsche — Papoes als rendez-vous gebruikt werd.

De Compagnie behoefde zich die roofpartij op Onin niet bijzonder aan te trekken; want de betrekkingen met dat land waren sedert de vijandelijkheden van 1664 steeds verbroken geweest.

Wel had de koning van Onin door bemiddeling van 's Compagnie's tolk op Goram, Borrij, te kennen gegeven, dat die vijandelijkheden door vreemdelingen bedreven waren, en dat hij bereid was, op nieuw handelsbetrekkingen aan te knoopen, maar het bestuur van Banda wenschte geen bezending te doen zonder machtiging der Hooge Regeering, die kennis bekwam van den stand van zaken bij schrijven van 11 Mei 1677 (75).

Om zich intusschen zooveel mogelijk op de hoogte te stellen, was aan den boekhouder, Maximiliaen de Witte, die den 19[den] Januari t. v. met de chaloupen de Haring en de Pisang naar Ceram en Goram vertrokken was, opgedragen, inlichtingen omtrent Onin in te winnen bij den tolk Borrij en zijnen broederszoon Mooij.

Door bemiddeling van deze personen moest men trachten zich in verbinding te stellen met voorname kooplieden van Onin, ten einde dezen te bewegen, hunne slaven op Banda ter markt te brengen. Mochten zij hiertoe niet genegen zijn, dan moest de Witte hun onder 't oog brengen, dat de Compagnie eerst dan misschien weer schepen zou zenden, wanneer de regenten

van Onin den gouverneur van Banda daartoe het verzoek deden.

Deze zending liep echter vruchteloos af, daar men geene kooplieden van Onin ontmoet had; en dat was eene ernstige teleurstelling voor Banda's gouverneur; want hij had groote behoefte aan slaven voor de perken.

Ook in andere opzichten bracht de Witte weinig bevredigend nieuws mede, toen hij den 27sten Maart op Banda terugkeerde; want hij had van Borrij vernomen, dat de Papoesche roovers den 18den Februari t. v. voor Goram waren verschenen en den bovengenoemden Mooij hadden weggevoerd naar Rarakit, zoodat Borrij nu bezig was eene prauw uit te rusten om de roovers daar te gaan opzoeken.

Kort na de terugkomst van de Witte trad Cornelis van Quaelberg als gouverneur van Banda op, en spoedig daarna gelukte hem, wat zijne voorgangers zoo lang te vergeefs getracht hadden gedaan te krijgen. Hij wist namelijk der Hooge Regeering nieuwe belangstelling in te boezemen voor Nieuw Guinea en eene bezending van de Compagnie naar dat land uit te lokken (76).

Maar om dat doel te bereiken had hij dan ook een'anderen weg ingeslagen dan zijne voorgangers gevolgd waren.

Toen namelijk het opperhoofd van Poeloe Ay, de koopman Johannes Keijts, wiens dienstverbindtenis in 1677 ten einde liep, het voornemen te kennen gaf, 's Compagnies dienst te verlaten, wist Quaelberg hem van dat plan te doen afzien.

De gouverneur toch stelde er grooten prijs op, dezen ervaren dienaar, die zooveel kennis had van den toestand dier streken, voor zijn gewest te behouden.

Keijts had onder andere een vertoog geschreven over den handel op de kust van Nieuw Guinea, waarin, behalve van slaven en massooi, ook van parelreven, steenkolen en tin sprake was.

Quaelberg meende, dat dit vertoog, door mondelinge toelichtingen van den steller opgehelderd, wellicht een gunstig onthaal zoude vinden bij de Hooge Regeering, en stond derhalve aan Keijts toe, een springtochtje naar Batavia te maken, hoofdzakelijk met het doel om de regeering voor het aanknoopen van nieuwe handelsbetrekkingen met Nieuw Guinea te winnen.

Het plan gelukte volkomen; want, toen Keijts den 17[den] Januari 1678 op Banda terugkwam, bracht hij de tijding mede, dat de Hooge Regeering hem bestemd had, om, met den rang van opperkoopman, den tocht naar Nieuw Guinea aan te voeren.

De gouverneur werd uitgenoodigd hem zooveel mogelijk behulpzaam te zijn en van een instructie te voorzien.

Deze instructie schijnt niet meer aanwezig te zijn, althans zij wordt door Leupe niet afgedrukt; maar overigens heeft deze schrijver alles medegedeeld omtrent de reis van Keijts, wat men verlangen kan. Niet alleen het journaal, ook de kaart der reis werd door hem gepubliceerd, terwijl een en ander nog uit andere stukken en met zeer gewaardeerde toelichtingen wordt aangevuld.

Nadat de sloep, de Pisang, met den meergenoemden tolk Borrij aan boord, vooruitgezonden was naar Goram, vertrok Keijts den 19[den] Juli 1678, met de jachten de Rogh en de Spiering van Banda.

Den volgenden dag gelastte hij de Spiering rechtstreeks naar Goram te zeilen, terwijl hij zelf in den namiddag van den 21sten het anker voor Keffing liet vallen, waar hij belangrijke onderhandelingen te voeren had.

Het was Keijts namelijk bekend, dat Lakoe, een der orangkaja's van Keffing, in eene bijzondere verhouding stond tot een gedeelte der kust van Nieuw Guinea, zóó zelfs dat hij van oudsher slechts een gering teeken behoefde te geven, om „binnen de palen zijner jurisdictie" gehoorzaamd te worden.

Keijts vertaalt hier door „jurisdictie", wat de Keffingers in hunne taal „sosolot" noemen, „dat is eygentlijk een kil ofte ha„ven, alwaer zij eerst haer vlag hebben geplant."

Hij namelijk, die het eerst in eenige streek de vlag geplant had, kreeg het recht van alleenhandel op die streek, zoodat niemand anders daar mocht komen handelen „op pene van de dood, „dat is verraderlijk vermoord te worden." De Keffingers nu hadden — „met een bisondre listigheijd," zegt Keijts — de bevolking dier sosolots (want niet Lakoe alleen had een sosolot, ook andere orangkaja's van Keffing hadden ze, hoewel die kleiner waren) door onderlinge huwelijken aan zich weten te verbinden.

De Keffingers traden dus, zoo niet als overheerschers, dan toch als invloedrijke machthebbenden op, in hunne sosolots op Nieuw-Guinea, en Keijts begreep heel goed, dat de Compagnie een fout begaan had, door vroeger — uit onbekendheid zeker — van die verhoudingen geene notitie te nemen.

Die fout wilde hij thans vermijden, door met Lakoe in onderhandeling te treden; en dit gelukte, want reeds den dag zijner aankomst had hij het genoegen dien machtigen orang-kaja bij zich aan boord te zien.

Nadat deze een glas wijn gedronken en pisang gegeten had, „en met een flesjen roosewater begooten, en over zulx wat aen„genamer van reuk gemaekt was", nam het onderhoud een aanvang.

Keijts erkende, dat men vroeger de zaak verkeerd aangepakt had, en dat de Compagnie thans weder handelsbetrekkingen met de kust wilde aanknoopen.

„Dog" — zeide Keijts — „nadien mij was ter oiren gekomen, „dat haere jurisdictie (sosolot) zooverre off eijgenlijk daer ter plaetse „niet en strekte, weshalven was ik ten dien eijnde hier aengeko„men, om hem zulx bekent te maken, en daerop een ongeveijns„de antwoort te ontfangen verwagte."

Begrijp ik dit citaat goed, dan blijkt daaruit, dat Keijts, namens

de Compagnie de bijzondere rechten der Keffingers op de kust van Nieuw Guinea erkennende, tevens toegaf, dat de Hollanders het recht niet hadden, eigenmachtig op die kust handel te drijven. Lakoe, zeer vereerd door die machtserkenning, beloofde nu de meest mogelijke hulp en medewerking; en hij zelf verklaarde zich bereid, Keijts op zijnen tocht te vergezellen.

Reeds den volgenden dag bleek het, welk een aanzien Lakoe genoot op de kust van Onin; want toen verscheen bij Keijts aan boord de jonge koning van Onin, Jeef genaamd, die expresselijk met een coracora op Keffing gekomen was, om den dood zijns vaders aan Lakoe te berichten, en hem te verzoeken de begrafenis bij te wonen.

Dat die jeugdige koning door Keijts minzaam en feestelijk ontvangen werd, laat zich hooren; hij was 16 à 17 jaren oud, niet kwaad van karakter naar 't scheen, maar nog bijzonder onnoozel en onwetend; hij kende geen andere taal dan de Oninsche.

„Nota men moet weten, dat al dit volk pretendeeren Mahume-„taens te wesen," zegt Keijts, hetgeen hem evenwel niet belette, den jongen koning een glas wijn „op de handt" te zetten, om een toast te drinken.

De koning eindigde met te verklaren, dat hij zich zeer gaarne onder 's Compagnies gezag zou begeven en dat zijn land 's Compagnies „eijgen" was of ten minste voor haar open stond.

Dat deze schoone beloften zeer weinig in de smaak vielen van Lakoe, laat zich gemakkelijk. begrijpen; en dat hij er kennis van kreeg, valt niet te betwijfelen, want hij had er voor gezorgd, dat steeds een zijner spionnen in de nabijheid des konings bleef.

Toen Keijts 's middags aan wal kwam, was hij getuige van de groote minachting, waarmede koning Jeef door de Keffingers behandeld werd; en toen hij tegen den avond het anker wilde lichten, verklaarde Lakoe dat hij nog niet mede vertrekken kon, omdat hij nog niet gereed was met zijne toebereidselen voor de reis.

Nadat nu ook eene aanvankelijk geslaagde poging om Lakoe's broeder mede te nemen mislukt was, besloot Keijts zijne reis te vervolgen en zich tevreden te stellen met de belofte, dat Lakoe zich met zijnen broeder en koning Jeef op Goram bij hem zou voegen.

Den 24sten Juli liet Keijts onder den wal van Goram, waar hij de Pisang en de Spiering vond, het anker vallen.

Weldra vernam hij daar, dat de tolk Borrij vijf dagen te voren een vaartuig met koopmanschappen naar Onin gezonden had, om alzoo den handel der Compagnie te onderkruipen.

Was dit bericht niet opwekkend, het wegblijven van Lakoe deed voor geheele mislukking van den tocht vreezen, zoodat Keijts dan ook den 30sten besloot naar Keffing terug te keeren, en eene laatste poging aan te wenden, om den orang-kaja aan boord te krijgen.

Groot was zijne vreugde, toen hij, ter hoogte van Ceramlaut gekomen, eene prauw zag naderen, waarin Lakoe zich bevond, met zijnen broeder en verder gevolg. Maar men zat nu met Borrij verlegen, die, door Lakoe op den achtergrond geschoven, ontvreden was en een gevaarlijk persoon kon worden.

Het was Keijts dan ook zeer aangenaam, dat Lakoe toestond, Borrij met een der jachten naar Karas te laten gaan, om daar massooi op te koopen.

Den 31sten vertrok hij met de Spiering derwaarts, terwijl Keijts de reis naar Onin vervolgde, waar hij den 1sten Augustus in een zeer „bequame boght" het anker liet vallen.

Weldra vernam hij, dat de prauw met koopmanschappen van Borrij schipbreuk geleden had aan de kust, terwijl de Oniërs verzekerden dat ze niets hadden willen verkoopen, omdat Lakoe daartoe geene vergunning gegeven had.

Deze orang-kaja was inmiddels met zijn gevolg en onzen tolk, Joumat, naar den wal gegaan om den handel voor te bereiden.

Den 2den Augustus bracht deze tolk de heuglijke tijding, dat de Oniërs besloten hadden, de Hollanders met vriendschap te ontvangen, en 's namiddags 2 uur zag men een ongelooflijk groot aantal menschen met tallooze prauwen de schepen naderen. Onder een verschrikkelijk getier voeren zij drie malen het vaartuig rond, zoodat Keijts het noodig achtte veiligheidsmaatregelen te nemen. Gelukkig bleken deze weldra overbodig te zijn, want de verstandhouding bleef uitstekend. De voornaamsten kwamen, daartoe uitgenoodigd, ongewapend aan boord en werden hier, onder het genot van een glas Spaanschen wijn, met eerbewijzingen ontvangen.

Toen Keijts nu ook aan elk der coracora's een flesch arak liet uitdeelen, kende de vreugde der Oniërs geene grenzen meer. Oorverdoovend was hun gezang of liever hun getier, en met de meeste bereidwilligheid boden ze aan, de schepen naar de negorij te boegseeren.

Keijts verkoos evenwel zonder hulp daarheen te zeilen, en vervolgde zijnen weg tot onder Poeloe Aes, liggende op een groote halve mijl van de negorij Fataga, waar de Oninsche vrienden afscheid van hem namen.

Hier vond hij een Ambonsch vaartuig geankerd, voorzien van een pas (*) van den Ambonschen gouverneur Hurdt, „'t geen „hem niet zeer en bolde," te meer, omdat hij hoorde, dat die Amboineezen zeer goed ontvangen waren.

Den 3den Augustus kwam de jeugdige radja Jeef, die te laat op Goram gekomen was om de reis met de Compagnie's schepen mede te maken, bij Keijts aan boord; en omstreeks 10 ure ver-

(*) Het komt mij vreemd voor, dat een dergelijke pas voor Nieuw Guinea geldig kon zijn, omdat Valentijn uitdrukkelijk verzekert, dat de vaart op dit eiland onder Banda behoorde, en de voorstellen omtrent die vaart dan ook van den gouverneur van Banda uitgingen, zooals we zagen.

schenen daar mede de orang-kaja's, om te beraadslagen over het sluiten van een contract.

Dit contract bestond uit 7 artikelen, en hield in substantie de volgende bepalingen in. Er zou wederzijdsche vriendschap en vrede heerschen; twisten tusschen Compagnie's dienaren en de orang-kaja's zouden beslecht worden door den Gouverneur van Banda; de prijzen van slaven en massooi werden vastgesteld; de orang-kaja's zouden die koopmansgoederen 't geheele jaar door verzamelen, terwijl de Compagnie ze omstreeks Juni zou afhalen en contant betalen; de Compagnie nam aan, „alle goede en bequa-„me noten, foelije en nagelen die hier, oft hier omtrent mogten „komen te vallen" tegen Ambonsche en Bandasche prijzen, tot wederopzeggings toe, te ontvangen; ten slotte beloven Lakoe en de orang-kaja's, niemand ter wereld dan de E. Compagnie, tot den handel te permitteeren.

Terwijl de orang-kaja's zich in algemeenen zin met dat contract wel konden vereenigen, bestond er evenwel oppositie tegen artikel 6, dat over de specerijen handelde, omdat er slechts 2 noteboomen in het geheele land te vinden waren, die voor eigen consumptie dienden. Ook over de prijzen was men het nog niet eens geworden, zoodat Keijts op verdrietigen toon aanteekent in zijn journaal, dat hij „desen dagh niet meer gewonnen (had) als haar „simpel zeggen, 't welk niet hooger te agten is dan een hand-„vol vliegen."

Den volgenden dag evenwel werd de beraadslaging aan wal voortgezet. Meer dan duizend menschen woonden die plechtigheid bij, in een kring geschaard op eenigen afstand van de hoofdpersonen, bestaande uit Keijts met zijn gevolg, de zonderling toegetakelde radja Jeef (*), en Massolua, opperhoofd der negorij Kilbatij, benevens eenige orang-kaja's.

(*) Dat men het met de titels niet te nauw moet nemen, blijkt ook hier

Nu volgde een strijd van loven en bieden, die Keijts eindelijk zoo boos maakte, dat hij hun toevoegde, hier niet gekomen te zijn om bespot te worden, en dat ze wel zouden doen, door te bedenken, welk een groote macht de E. Compagnie had, zoodat ze de Compagnie niet missen konden.

Dit scheen indruk te maken; want na onderlinge beraadslaging verzocht men Keijts, den volgenden morgen terug te komen, wanneer men beloofde billijke voorwaarden te zullen stellen. Zeer kenmerkend voor de toestanden in die streken is, dat de voornaamste lands-hoofden nagenoeg in 't geheel geen deel namen aan de beraadslagingen, waarin daarentegen de Cerammers het hoogste woord hadden.

Den 5[den] Augustus werden de onderhandelingen aan den wal weder voortgezet, en toen gelukte het eindelijk tot een vergelijk te komen, waarbij Keijts ongelukkiger wijze genoodzaakt was, ruilgoederen te beloven, waarvan hij niet of slecht voorzien was.

Den 7[den] Augustus werd de Pisang met orders naar Karas gezonden, om tevens een wakend oog op Borrij te houden, die wegens zijne herhaalde bedriegerijen niet vertrouwd werd.

Intusschen gingen de zaken op Fataga op verre na niet zoo gunstig, als het gesloten verbond deed verwachten.

Niet alleen bracht men slechts slaven aan, beneden de maat, men weigerde zelfs aan boord ten handel te komen, toen Keijts, wegens het slechte weder, bezwaar maakte, aan wal te gaan.

Hij besloot dus den 9[den], den regen te trotseeren en 's Compagnies belangen aan wal te behartigen. Maar ook daar schenen de hekken verhangen; want nu werden zulke hooge prijzen verlangd, dat de tegenwerking en de onwil onmiskenbaar waren.

Keijts had reeds geleerd, zijn misnoegen achter een onverschil-

---

weder, daar radja Jeef, die ons voorgesteld was als radja van Onin, nu genoemd wordt: de opperste van de negorij Fataga. Zie ook de noot op pag. 84.

lig gezicht te verbergen; in plaats van zich boos te maken, verzocht hij aan Lakoe zijne belofte na te komen, om de plaats aan te wijzen, waar de smeekolen voorkwamen.

Lakoe was hiertoe bereid, maar pas na afloop van de poeassa, 't geen nog 54 dagen duren zou; dit stond dus met eene weigering gelijk.

Menigeen zou door deze tegenwerking ontmoedigd zijn en den steven gewend hebben, te meer omdat er geruchten liepen van verraad, vergiftiging van drinkwater, enz.

Maar Keijts liet zich niet ontmoedigen; hij begreep zeer goed, dat Cerammers en anderen er belang bij hadden hem af te schrikken, en dat die schrikaanjagende geruchten dus zeer goed door hen verzonnen konden zijn.

Bovendien kon hij niet besluiten, het aanvankelijk verkregen resultaat door een ontijdig vertrek totaal verloren te zien gaan; integendeel hij had zich voorgenomen niet te vertrekken, voordat de mondelinge overeenkomst schriftelijk bevestigd en beëedigd zoude zijn.

Om dit doel te bereiken besteedde hij de volgende dagen aan eindelooze onderhandelingen, gaf — door den nood gedrongen — eenigszins toe aan de steeds stijgende eischen van Lakoe, ontbood van Keffing Lakoe's mededinger, den orang-kaja Kabriesje, en wees nu eens op dringenden, dan op vriendelijken toon, op de goede trouw, die vorderde de aangegane verbindtenis na te komen.

Eindelijk zag hij zijnen wensch vervuld; want, niet schromende eene vergadering aan land bij te wonen, niettegenstaande de houding der bevolking hem wantrouwen inboezemde, gelukte het Keijts op den 15den Augustus 1678, het contract (waarin evenwel de prijs der massooi oningevuld bleef) door de orang-kaja's te doen teekenen. Een paar dagen later werden „met zeer groote solem-„niteijten" de twee vlaggen, „waerin des E. Compagnies merk „geschreven stond", in de negorijen (naar 't schijnt Fataga en

Kilbatij) geheschen, bij welke gelegenheid die negorijen passen ontvingen, om naar Banda te varen. Zij boden daarop een hand vol aarde aan, „'t welk onder haer de grootste eer is die ijemant „doen konnen als daer mede overgevende de heerschappie van „haer land."

Hoewel die overgave nu volstrekt niet in het contract bedongen was, had Keijts toch alle reden om tevreden te zijn; en die tevredenheid drukte hij op karakteristiek oud Hollandsche wijze uit, door in zijn journaal de moraal der geschiedenis in de volgende woorden op te schrijven:

„Dus komt men door gedult, angst, moijt en arbeijts lust
„Tot de gewenste vree op dees Barbaerse kust."

Op den zelfden 18den Augustus, die getuige was van het planten der eerste Nederlandsche vlag op de kust van Nieuw Guinea, had Keijts nog het genoegen, eindelijk de Ambonsche prauw, die hem zoo slecht bolde, te zien vertrekken. Hij meende, terecht of te onrecht, dat die Amboineezen eene rol gespeeld hadden in de moeilijkheden, die hem in den weg waren gelegd, en kon het niet verkroppen, hoe die koek hem door die „schenderse Amboi- „neezen gebakken was, zoodat d' 'E. Compagnie op die wijze van „haer eijgen luijzen gebeten" werd. Nadat hij zich dan ook overtuigd had, dat de orang-kaja's zich niet tegen gedwongen vertrek der Amboineezen verzetten zouden, had hij den anachoda der prauw gelast te vertrekken, hetgeen evenwel onder allerlei voorwendsels uitgesteld werd tot voormelden 18den Augustus.

Had de wakkere Keijts dus de handen vrij, Lakoe begon langzamerhand in te zien, dat zijn gezag in zijne sosolot op verontrustende wijze door 's Compagnies invloed ondermijnd was. Zijn verzoek om althans eene schriftelijke erkenning zijner aan de Compagnie bewezen diensten te mogen ontvangen, schijnt dus alleszins billijk, en ook zijn verlangen om met een' vlag te worden vereerd,

voorzien van eene inscriptie, dubbel zoo groot als die der negorijen, is zeer verklaarbaar.

Die verzoeken werden dan ook niet bepaald geweigerd; maar Keijts stelde als voorwaarde voor de voldoening daaraan, dat Lakoe zijne belofte omtrent de vindplaats der smeekolen moest vervullen.

Het vertrek van Fattaga wachtte nu nog slechts op de terugkomst van de Pisang, die volgens de gegeven order elken dag verwacht kon worden. Maar in stede van deze, kwam den 20sten Augustus de Spiering opdagen, het bericht medebrengende, dat op Karas niets ter wereld uitgericht had kunnen worden, wegens de „schenderse misleijdingen" van Borrij, die zich niet ontzien had, den handel met de Compagnie ronduit te verbieden.

Deze onwaardige tolk werd dan ook met zijn zoon in de boeien gesloten; en hiermede namen de onaangenaamheden een einde.

Nadat de bevolking nogmaals op zeer luidruchtige wijze beloofd had, het gesloten verbond te zullen nakomen, liet Keijts den 23sten Augustus de ankers lichten, wel is waar zonder lading en zonder Lakoe, maar met goede hoop voor de toekomst, en met eene schriftelijke belofte van Lakoe, dat deze binnen 2 à 3 maanden monsters smeekolen op Banda zou brengen, en op Onin 's Compagnie's belangen naar zijn beste vermogen zou behartigen.

-

Keijts geeft op dezen datum in zijn journaal eene korte beschrijving van Onin, dat hij voor een eiland hield. Gaarne had hij daaromtrent zekerheid erlangd; maar toen hem bleek, dat het opnemen der kust argwaan verwekte, had hij vermeend het onderzoek te moeten staken. Het land scheen hem woest, wild en onvruchtbaar toe, hier en daar steil en klippig; maar waar hij geweest was, werd steeds goede ankergrond aangetroffen. De twee noteboomen, die er waren, leverden vruchten, die de Bandasche noten zeer nabij kwamen, maar minder in qualiteit schenen te zijn; kanari- en massooiboomen kwamen ook voor, terwijl er

een overvloed van ijzerhout en Lingoaboomen gevonden werd. Goed drinkwater werd ook in ruime hoeveelheid aangetroffen; maar het klimaat was „niet zeer getempert, disigh en dampigh," en men had vele zieken, 't geen aan het slapen in de open lucht toegeschreven werd.

Het volk was van middelbare grootte, pik zwart, kort van haar, „niet vreemt, quaetaerdig nogh luijpachtig," maar onwetend en onnoozel, zoodat de inboorlingen dan ook, hoewel in naam vrije lieden, de absolute slaven waren van de Keffingers en Gorammers, „die met haer omspringen zoo als haer goet dunkt."

De voornaamste orang-kaja's op Onin (dus hier geen koningen genoemd) waren de ons reeds bekende Jeef en Massaloea; maar, terwijl Keijts, evenals vroeger, thans Jeef's standplaats Fataga noemt, zegt hij hier, dat Massaloea hoofd was van Fatagas, terwijl hij den 4[den] Augustus in het journaal aanteekende, dat Massaloea's negorij Kilbatij heette. Dat die twee voornaamste orang-kaja's nagenoeg geen autoriteit hadden, was zeker gedeeltelijk een gevolg hunner jeugd en onervarenheid; maar dat de Keffingers toch steeds „het geheele bestier sinisterlijk" aan zich wisten te houden, is een natuurlijk gevolg van de beschreven toestanden.

Er waren slechts twee handelsartikelen op Onin, nl: slaven en massooi. De wapenen der bevolking bestonden uit verschillende soorten van zwaarden, pijlen, bogen, lansen en korte pieken met weerhaken.

Wanneer wij van deze belangwekkende bijzonderheden kennis nemen, dienen wij m.i. wel in het oog te houden, dat Keijts eigenlijk alleen spreekt van Lakoe's sosolot, hoewel hij telkens Onin noemt, alsof er sprake was van de geheele landstreek, die dus genoemd wordt.

Den 26[sten] Augustus kwamen de beide schepen tusschen de Karas-eilanden ten anker, om den volgenden dag langs den

westkant van 't binnenste eiland te verzeilen naar een baai, die eene heerlijke reede voor wel duizend schepen aanbood. Deze baai — de Telok Sebekor — werd, naar den toenmaligen Gouverneur-Generaal, Rijklof van Goensbaai gedoopt; en Keijts was door hare schoonheid zoo zeer getroffen, dat hij zich gedrongen gevoelde, zijn hart in de volgende dichtregelen uit te storten:

„Heer Rijklofs Baij
„die is soo fraij
„als men oijt vandt
„bij eenig land"

Aan den binnenkant der baai scheen de kust laag en vlak te wezen, maar de N. W. en Z. O. hoeken vertoonden hooge bergen. Hier vernam men, dat de „Onijze jurisdictie" (mengawan sosolot genoemd) zich uitstrekte tot voormelden N. W. hoek; het binnenste gedeelte der kust was gebied der eilanders van „Cani, „Batour en Caras," en het gebied van Covegaij (Kowiai) nam bij den Z. O. hoek (kaap Baik) een aanvang. Bovengenoemde eilanden maakten ook een' zeer gunstigen indruk; zij leverden vele boomvruchten, benevens obi, boontjes en roode rijst op, hadden uitstekend timmerhout, en werden bespoeld door vischrijke wateren. Land- en zee-wind waren zeer bevorderlijk aan de gezondheid, zoodat men, alles samengenomen, tot de conclusie kwam, dat het daar „geen ongesont nog quaet woonen" zou zijn.

Maar de inboorlingen, uiterlijk veel met de Oniërs overeenkomende, waren, zoo mogelijk, nog onnoozeler dan deze, terwijl ze, wegens oude moordpartijen, op geen goeden voet stonden met Onin. Godsdienst scheen er weinig of in 't geheel niet te bestaan; en behalve met landbouw en visscherij, hield het volk zich hoofdzakelijk met menschenroof bezig.

Al spoedig kwam de voornaamste orang-kaja, Moffon genaamd, aan boord, waar hij vriendelijk onthaald werd en uitgenoodigd een' eeuwi-

gen vrede te sluiten, en een verbond betreffende den handel in massooi en andere waren. Natuurlijk werd direct geinformeerd, of hier ook noten voorkwamen, terwijl ten slotte Moffon's medewerking werd ingeroepen, om wegwijzers naar Kowiai te bekomen.

Dat Moffon zulke belangrijke zaken niet eigenmachtig af kon doen, en daarover eerst met zijne ambtgenooten wilde „pisciaeren", laat zich begrijpen. Maar reeds den 29sten kwam hij met vele anderen aan boord terug en vereerde aldaar aan Keijts een „praesent" dat deze zeer zeker niet verwacht had; want het was Moffon's eigen moeder, „een leekig out wijf", die hem, in gezelschap van „¼ kilo „groene tabak, 2 à 3 handen vol rijs, en 1 groote oebi" gracieuselijk werd aangeboden. De verhouding bleef dan ook voortdurend vriendschappelijk; en hoewel de massooi-handel wegens gebrek aan voorraad mislukte, en niemand genegen was onze zeevaarders naar Kowiai te volgen, omdat men de bevolking dier streek te zeer vreesde, gelukte het niet alleen, een tak van een noteboom te bekomen, waardoor men de zekerheid kreeg, dat hier noten groeiden van de zelfde soort, die bij Fattaga voorkwam, maar ook om een contract te sluiten, dat den 31sten Augustus geteekend en bezworen werd.

Dit contract, uit slechts drie artikelen bestaande, houdt de belofte in van wederzijdschen vrede en handhaving van het monopolie ten bate der Compagnie; voorts wordt de prijs der massooi bepaald en overeengekomen, dat deze schors omstreeks de maand Maart door Compagnie's schepen zou worden afgehaald en contant betaald.

Daar de zaken hier dus afgehandeld waren, vertrok Keijts, na de Spiering naar Banda gezonden te hebben, met de Rogh en de Pisang den 1sten September 1678 van Karas, koers zettende naar Kowiai.

Stilten, afgewisseld door krachtige stormbuien, en sterke stroomen

maakten het evenwel zeer moeilijk, de kust op de gewilde hoogte te bereiken; bovendien werden de schepen door het zwaar werken lek.

Eindelijk bevond men zich den 5den September dicht bij land, in eene baai, wel ruim 2 mijlen diep en $^3/_4$ breed, waar tegen den avond drie goed bemande prauwen het schip tot zekeren afstand naderden. Het gelukte echter niet de inboorlingen, die steeds wenkten, dat men aan land zoude komen, dicht bij de schepen te krijgen; en toen de tolk hun te gemoet roeide met eenige geschenken, namen zij de vlucht, steeds schreeuwende: „massooi tambako!"

Den volgenden dag ging dit beter; nu werden geschenken gewisseld en gelukte het den tolk Joumaet, die zich verstout had aan wal te gaan, der bevolking vertrouwen in te boezemen door zich „een kleen sneetjen in den arm" te geven, „waeraen „zij" (inboorlingen) „een voor een het bloet quamen uijtzuijgen."

Toen nu eene poging om een der inboorlingen aan boord te krijgen, mislukt was, besloot Keijts het land wat meer te naderen, en liet daartoe de Pisang en de schuit wel 1½ mijl „innewaert" verzeilen, waarop hij dicht voor de negorij ten anker kwam. Ook nu liet niemand zich bewegen om aan boord te komen, en daar Keijts geen lust had, zich onder deze omstandigheden aan wal te wagen, maakte hij van den nood een' deugd, door met de schuit eene verkenning te ondernemen in de nieuw ontdekte baai.

En die moeite werd beloond; want die baai muntte uit door „uijtstekende schoonheijt en accomodatie"; er waren plaatsen, waar een groot aantal schepen, zonder ankers of touwen, zoo veilig zou kunnen liggen als op Batavia binnen de rivier.

Ook voeren zij „voorbij een klip op welkers kant diverse doots- „hoofden geset stonden, en een beelt, hebbende de gedaente „van een mensch tot de schouders, leggende daer beneffens „een schilt en meer andere gereetschappen. Ook stonden er

„daeromtrent tegens de klippen diverse caracters, gelijk als met root „krijt geschreven", waarvan Keijts eene afbeelding geeft (*).

Aan de andere zijde der baai zag men een rivier, die „van „boven uijt het gebergte quam afstorten, dat men wel 2 à 3 „mijlen ver in zee als een wit laken zien kon."

Was het niet mogelijk dien waterval te naderen wegens het gespat van het water, in de nabijheid vond men tal van kleine riviertjes, aan welker helder water de schepelingen hunnen dorst konden lesschen.

De indruk, door deze baai op Keijts gemaakt, schijnt onbepaald gunstig geweest te zijn; niet alleen achtte hij haar waardig, naar den toenmaligen directeur generaal, Speelmansbaai (†) gedoopt te worden, hij gevoelde ook behoefte haar in zijn journaal toe te zingen:

„Dees baij door Godes hand en wijsheit hier gewroght,
„Heeft ons veel ogenlust, en wonder, toegebraght,
„En water zoet als melk, voor menig dorstig hert
„die na Neptuijn vermoijt, hier ingedreven wert."

Intusschen was het onmogelijk gebleken, met de inboorlingen in aanraking te komen, zoodat reeds den 7[den] September het anker gelicht en de tocht voortgezet werd.

Den 9[den] kreeg men Poeloe Adi in 't gezicht, waar men tegen den avond van den 11[den] voor anker kwam, na door winden en

(*) Eenige jaren geleden meende de heer Th. B. Leon ook vreemde, op handen gelijkende, teekens ontdekt te hebben op klippen in den omtrek der Ogir- en Argoeni-eilanden. Een later onderzoek, door de marine ingesteld, leidde aanvankelijk tot geen resultaat. Vergelijk ter zake de „Notulen" van het Bataviaasch Genootschap van 5 September en 14 October 1882. In het laatste Hoofdstuk kom ik hierop terug.

(†) Dat deze baai op de kaarten van de in 1858 door de Etna gemaakte reis verkeerd geplaatst is, werd reeds door Leupe aangetoond.

stroomen en onbekendheid met het vaarwater aan menig gevaar bloot gesteld te zijn geweest.

Op dit eiland vond men vele sporen van menschen, maar slechts één bewoner, die op de vlucht ging; herhaaldelijk werd het land bezocht, dat een „seer plaisante ververspaets" scheen te zijn, met schoone rivieren en overvloed van visch en gevogelte.

Aldus op nieuw teleurgesteld in de hoop iets ten voordeele der E. Compagnie te verrichten, ging Keijts den 13den weer onder zeil, den steven naar de kust van Nieuw Guinea wendende, die hier laag en vlak bleek te zijn.

Den volgenden dag liepen zij achter een eiland onder den wal, in een' bocht, waar zij op een zandrif vele oesters vonden, „heb-„bende de gedaente van peereloesters".

Den 15den voer Keijts met de Pisang en de schuit de bocht in. Hij vond overal goeden stekgrond, maar geen water, noch menschen; daarentegen vele vin- of wal- visschen en vervaarlijk groote haaien. Ter eere van den gouverneur van Banda, werd deze bocht Quaelbergh's Baij genoemd, terwijl Keijts in zijn journaal aanteekende:

„Dees bogt, nog onbenoempt, en voor ijder blint,
„Geeft oesters abondant, waerin men peerels vint."

Den volgenden dag de reis vervolgende, zag Keijts tegen den middag een groot inlandsch vaartuig, welks opvarenden gedurig met een wit „vaentje" wenkten, terwijl de schipper van de Pisang, die dichter onder den wal gehouden had, kwam berichten, dat men hem in 't Maleisch (sic) toegeroepen had: Merriho! Merriho! Onmiddelijk ging nu Keijts op de Pisang over, naderde den wal zoo veel mogelijk, en had alzoo gelegenheid, den tolk een gesprek te laten houden, met de in de bosschen en achter de klippen verscholen inboorlingen. Het gesprek werd gevoerd „in prompte „Ceramsche tale," zoodat zeer goed begrepen werd, wat de inboorlingen verlangden, nl: dat de onzen aan wal zouden komen.

Hiertoe nu, was Keijts niet zoo terstond bereid, maar wel voer

hij, door de inlandsche prauwen voorafgegaan, naar de negorij, die hem aangewezen werd, en waar de inboorlingen beloofden, hem den volgenden dag te zullen opzoeken.

Eerst den 17den September kon men het anker laten vallen voor de negorij, die, evenals het eiland, Namatotte bleek te heeten. Het eiland was tamelijk hoog en bood aan de westkust goede ankerplaatsen aan. Cerammers en Gorammers hadden den handel geheel in hunne macht; en die was nog al van beteekenis, want Keijts noemt Namatotte de stapelplaats van de massooi, terwijl er ook ebbenhout en slaven tegen spotprijzen verhandeld werden. Hij zag terstond in, dat de Compagnie in die Cerammers c. s. duchtige concurrenten zoude ontmoeten, zooals blijkt uit het volgend advies in versmaat, dat in het journaal werd opgenomen:

„Die hier handel drijven wil,
„Die hout Cerammer buijten spil,
„En die van Goram soo hij kan,
„Die wort er eenmael meester van,
„En krijgt hij dan veel rijkke waer,
„Als elders heen in twintigh jaer.

De inboorlingen verstonden, behalve hunne eigen taal, ook de Ceramsche; 't waren groote robuste, onbeschaamde, vrijpostige menschen, die alleen de schamelheid met geslagen boomschors bedekten, en de neusgaten met vele priemen doorstaken. Hunne wapenen waren pijlen, bogen, lansen en Tamboksche zwaarden.

De vrouwen waren met dikke „coraelsnoeren om hals en „middel behangen, en in 't aengesigt met swartsel van gestampte „smeekolen, zeer afkeerlijk toegemaekt, zulx dat ze beter bemor-„ste varkens als menschen gelijk zijn.

„Zij baren kind'ren in prauwen, op stranden, en bossen of daer 't „haer overkomt, en naer dat se daervan ontslagen zijn, werpen „zij die in de sloij of sack die er aen den hals hangt, somma

»de beesten in veele deelen gelijk." Van godsdienst kon men niets bespeuren.

Hunne belofte getrouw, kwamen den 17den eenige inboorlingen aan boord, waar zij een gul onthaal vonden. Terstond trachtte Keijts hen te overreden, hem het eiland te wijzen, waar de smeekolen voorkwamen. Zij beloofden dit, nadat de tolken Joumaet en Borrij aan wal gegaan waren en daar door drinken van bloed, op de reeds omschreven wijze, een vriendschapsverbond gesloten hadden.

Keijts liet zich door die plechtigheid echter niet in slaap wiegen, en gelastte uitdrukkelijk den stuurman Goosen, die met een' sloep aan land zou gaan om water te halen, de meeste behoedzaamheid in acht te nemen, en zich door goed gewapende mannen te laten vergezellen.

Ongelukkigerwijze sloeg Goosen dat bevel in den wind, en ging zonder eenig geweer met de zijnen aan land. Daar werden ze schijnbaar beleefd ontvangen; maar nauwelijks hadden zij zich naar de put op weg begeven, of zij werden hevig aangevallen.

Zoodra men het hulpgeschrei aan boord vernam, trachtte men de inboorlingen door kanonvuur te verdrijven; en dit gelukte in zoo verre, dat zij de vervolging staakten en in het bosch de vlucht namen. Toen Keijts echter met de goed bemande en bewapende schuit naar wal was gevaren, moest hij ontwaren, dat de hulp te laat was gekomen. De lijken van stuurman Goosen en van een soldaat werden zonder hoofden op het strand gevonden; nog twee of drie anderen waren gedood of doodelijk gekwetst, en de tolk Borrij was vermist, zoodat deze ontrouwe Compagnie's dienaar ten slotte nog hoogstwaarschijnlijk zijn leven liet in dienst der Compagnie.

Deze waren dan de eerste offers, die vielen in den omtrek van de Triton-baai, welke anderhalve eeuw later van zoo veel lijden getuige zoude zijn!

Krachtig werd de verraderlijke aanval bestraft; overal in den omtrek werden de prauwen en negorijen verwoest, niettegenstaande de onzen steeds uit het bosch beschoten werden; en toen dit werk volbracht was, lichtten de schepelingen „met bedroefde herten" het anker, om den tocht langs deze onherbergzame stranden voort te zetten. Dit werd hun echter weldra onmogelijk gemaakt.

Niet alleen was de Rogh zóó aangegroeid, dat men dit schip nauwelijks door 't water kon krijgen; bovendien begon het volk geweldig te verzwakken door de berri-berri, eene ziekte, die steeds zulke noodlottige gevolgen zou hebben voor ons scheepsvolk in de wateren van Nieuw Guinea; Keijts zelf was door die ziekte aangetast (*).

Ook begon men gebrek te krijgen aan drinkwater, dat aan den Oosthoek van Poeloe Adi te vergeefs gezocht werd.

Het gevolg was, dat men, na een paar dagen bij dit eiland rondgedreven te hebben, koers zette naar de Aroe-eilanden, die naar 't schijnt ingevolge de instructie bezocht moesten worden. Maar den 22sten September bleek, dat het land, 't welk men 's avonds te voren in 't gezicht gekregen had, Groot Kei was.

Daar liet men het anker vallen, en besloot op verschillende gronden, waaronder de zwakheid van bevelhebber en bemanning eene rol speelde, dat Keijts met de Rogh rechtstreeks naar Banda zou terugkeeren, terwijl de Pisang de Aroe-eilanden zou aandoen.

Den 26sten September 1678 kwam Keijts behouden voor Banda ten anker.

Geen enkele der vroegere reizen heeft over de Z. W. kust van Nieuw Guinea zóó veel licht verspreid, als die van Keijts; en al

(*) De eerste keer dus, dat wij kennis maken met volledige gegevens van eene reis van eenigen duur, langs de kust, zien wij de berri-berri vermeld. Opmerking verdient daarbij, dat de equipages waarschijnlijk uitsluitend uit Europeanen bestonden.

kwam die wakkere opperkoopman, nagenoeg zonder lading, ziek en met eene gedunde en uitgeputte bemanning terug, hij had toch de zelfvoldoening, de eerste contracten met de hoofden van Onin en Karas gesloten, en den weg voor den handel in paarlen en smeekolen gebaand te hebben.

Of aan die contracten, beëedigd door hoofden, die allen invloed misten, wel veel waarde gehecht mocht worden, wil ik in het midden laten; maar zij pasten geheel in de politiek der Compagnie, en zullen zeker zeer welkom geweest zijn.

Omtrent een zeer belangrijk punt geeft Keijts volkomen opheldering, nl: omtrent den stand der verhoudingen, die tusschen de Cerammers (in de beteekenis van Oost-Cerammers, Keffingers, Ceramlauters en Gorammers) en de kust van Nieuw Guinea bestonden.

Wij weten nu, dat er van overheersching in politieken zin geen spoor gevonden werd, maar dat Ceramsche en Goramsche hoofden met verschillende stammen der kust monopolie-verdragen sloten — sosolot — en deze, des vereischt, met de wapens handhaafden.

Van Tidoreeschen invloed op de kust is zoo weinig gebleken, dat Tidore, naar ik meen, in 't geheele journaal niet genoemd wordt, terwijl de positie, die de Cerammers innamen, elk denkbeeld aan Tidoreesche overheersching uitsluit.

Toch vindt men bij latere schrijvers niet alleen in algemeenen zin verhaald, dat Tidore van ouds heerschappij voerde over de kust, maar sommigen noemen juist 1678 het jaar, waarin die heerschappij behoorlijk geconstateerd kan worden.

Wat tot die bewering aanleiding heeft gegeven, is mij onbekend; of het moest de na te vermelden brief van Padtbrugge zijn; maar zeker is het, dat in de nota over de staatkundige verhoudingen, behoorende bij Weddik's rapport van 1848, geschreven staat, dat in 1678 geheel Nieuw Guinea reeds onder het gebied van Tidore ressorteerde, niet alleen de west- en zuidwestkust, maar ook het grootste deel der noordkust.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat men in een der nieuwste werken over Nederlandsch Nieuw Guinea, grootendeels uit Nederlandsche bronnen geput, leest:

„On sait qu' en 1678, lorsque Keijts, agent de la Compagnie „neérlandaise des Indes-Orientales, conclut pour cette Compagnie „des traités de commerce avec les chefs de Fatangar et Roum-„batti, dans Wonim di Bawa, la côte ouest-sud-ouest et une „grande partie de la côte nord de la Nouvelle Guinée dependaient „déjà du Sultan de Tidore" (77).

Maar, zoo lang niet door feiten kan worden aangetoond, dat die heerschappij werkelijk uitgeoefend is, zal ik blijven betwijfelen, of ze op de zuid- en westkust ooit bestaan heeft, nu haar bestaan in de door Keijts bezochte streken onmogelijk schijnt.

Op Nieuw Guinea toch hebben wij, bij de chronologische behandeling der feiten, nog geen enkelen Tidorees ontmoet; alleen zouden Misoolsche Papoes op last des Sultans van Tidore een' rooftocht naar Onin ondernomen hebben.

En op Salawatti maakten wij pas kennis met gezagsuitoefening door Tidore, nadat de Compagnie den Sultan daartoe gemachtigd had.

Nu zegt de Gouverneur van Ternate, Robertus Padtbrugge, in zijnen aan Banda's Gouverneur gerichten brief van 14 Juli 1679, wèl, dat de Tidorees zich vroeger, ten tijde der Spanjaarden, nu en dan eens meester van Onin gemaakt had, maar hij voegt er bij, dat dit niet zoozeer geschiedde om het in bezit te nemen, als wel om slaven te bekomen, zoodat de Spanjaarden de Papoesche slaven, „als sijnde in geen regtschapen oorlog gevangen", na tien jaren weder vrij lieten (76).

Wat beduidt dit dus anders, dan dat de Tidoreezen nu en dan rooftochten ondernamen, zonder het land in bezit te nemen, zoodat zij noch aan eenigen titel van eigendom, noch aan eenen eerlijken oorlog, het recht konden ontleenen de Papoes ten hunnen bate als slaven te verkoopen?

Ook zegt Padtbrugge niet, dat Tidore in 1679 gezag voerde over Onin.

Hij raadde aan, de bezending naar Onin, die tengevolge der gesloten contracten gedaan zou worden, niet door een Compagnies schip te laten ondernemen, maar het daartoe te bestemmen vaartuig den naam van een vrij-chaloupe te geven, opdat de Compagnie zich dan mogelijke moeilijkheden met de Tidoreezen van den hals zou kunnen schuiven.

Aan Tidoreeschen invloed in die streken geloofde Padtbrugge dus wèl; hij had dan ook vernomen, dat weinige jaren geleden 8 Tidoreesche vaartuigen bij datzelfde Onin, waar Keijts geweest was, braaf afgerost waren, eene gebeurtenis, die men op Tidore al vrij lang geheim had kunnen houden.

Zou nu voor deze geheimhouding al geen reden kunnen bestaan, indien de Sultan van Tidore in zijn recht geweest ware, uitdrukkelijk zegt Padtbrugge, dat men Tidore van den voorgenomen tocht geen kennis moest geven, omdat de Sultan, „zoo „daarvan repte, zich niet alleen die landen, maar nog veel meer, *„zou aanmatigen.*"

Onbetwistbaar blijkt daaruit m. i., dat zelfs te Ternate in 1679 geene Tidoreesche *rechten* op Onin erkend werden, hoewel men daar ook niet geneigd was, de aanspraken van Tidore stout weg als ongegrond te verwerpen.

Nemen wij daarbij nog in aanmerking, dat men zich destijds Waigeoe en Salawatti voorstelde als vastland, dat aan Onin grensde, en dat Padtbrugge en Quaelberg het geheel oneens waren omtrent de ligging van Onin, dan springt het te meer in het oog, dat de brief van eerstgenoemde geene dan negatieve bewijzen levert voor Tidore's recht van bezit op de kust van Nieuw Guinea.

Ten overvloede zij nog aangeteekend, dat Banda's Gouverneur — die zeker veel beter op de hoogte was van Nieuw Guinea

dan zijn ambtgenoot van Ternate — den 25 Juli 1679 schreef, dat de Sultan van Tidore volstrekt niet in de zaken gemoeid behoefde te worden, „alszoo niet cunnen bespeuren, dat hij Koning „iets aan dien cant te seggen of eenig ontzag heeft, sijnde alleen meest „voor sijne rooverijen op zee en bedriegelijke invasien „bevreesd" (78).

Vrees om de rechten van Tidore te schenden had dan ook volstrekt geen deel aan het besluit, om geen rechtstreeksch gebruik te maken van de door Keijts met Onin gesloten contracten.

Quaelberg had geene groote verwachtingen van die overeenkomsten en achtte het beter, nu Keijts hem geheel op de hoogte gebracht had van de rol, die Cerammers, Keffingers, enz. op Nieuw Guinea speelden, zich van hunne bemiddeling te bedienen, dan hunne wraakzucht door de rechtstreeksche vaart der Compagnie wakker te maken.

Het was dus zaak, Lakoe te vriend te houden; we zien dan ook dezen orang-kaja met Ouwan, den vader van Cabressij (Kabriesje?) den 13den Juni 1679 onder het geleide van Keijts te Banda arriveeren; en reeds den 4den Juli d. v. sloot Quaelberg met de orang-kaja's, Lakoe en Ouwan, eene overeenkomst voor de levering van slaven, op dezelfde voorwaarden, als door Keijts op Onin bedongen waren (78).

Lakoe had werkelijk, overeenkomstig zijne beloften, monsters smeekolen meegebracht, maar hij scheen het eiland, waar die kolen gevonden waren, niet te willen aanwijzen.

De qualiteit der monsters was uitermate slecht, zoodat die kolen geheel ongeschikt voor gebruik werden geoordeeld.

De Gouverneur van Banda achtte een onderzoek naar het steenkolen-eiland zeer wenschelijk, daar men aldaar wellicht betere soorten zou vinden.

Ook omtrent Karas en de oesterbanken van Keijts zou men gaarne iets naders vernemen.

Daar nu de Hooge Regeering, omstreeks dezen tijd vernomen hebbende, dat er op 27 mijlen Z. O. ten O. van den zuidhoek der Aroe-eilanden parelreven zouden zijn, den Gouverneur van Banda gelast had daarnaar onderzoek te doen, wilde de Gouverneur deze gelegenheid te baat nemen om meer zekerheid omtrent een en ander te erlangen (79).

Hij nam dan ook in de instructie voor Augustijn Dircksz, die bestemd was de reis met de Pisang te ondernemen, den last op, via Karas naar Banda terug te keeren, bij die gelegenheid de kust van Nieuw Guinea nauwkeurig op te nemen, en in 't bijzonder een onderzoek in te stellen naar de ligging van het steenkolen-eiland en de waarde der oesterbanken.

Den 21sten Maart 1679 verliet de Pisang de reede van Banda. Daar het journaal van deze reis ontbreekt en Leupe slechts enkele bijzonderheden uit het rapport van den boekhouder Barent Cop mededeelt, verspreidt deze reis niet veel licht over onze verhoudingen tot Nieuw Guinea.

Nadat te vergeefs naar de parelreven gezocht was, werd, ingevolge instructie, koers gezet naar het Zuidland, dat evenwel niet bereikt werd, daar men, op 10° Z. B. gekomen, om verschillende redenen besloot, den steven naar Nieuw Guinea te wenden.

De bij deze gelegenheid door Dircksz ontdekte bank is waarschijnlijk dezelfde, die later „Kolff's droogte" genoemd werd.

Den 7den Mei kwam het land in 't gezicht, waarschijnlijk ten Oosten van de Pisang-baai (*).

Wat er nu verder bij den tocht in westelijke richting is voorgevallen, kan ik niet mededeelen; maar daar den 23sten Mei besloten werd naar de Aroe-eilanden te zeilen, *om hulp te zoeken*,

(*) Omtrent deze baai bestaat verschil van gevoelen tusschen Leupe en Robidé van der Aa. Zie ter zake: (39).

en daar Leupe spreekt van niet altijd vreedzame ontmoetingen met de inboorlingen, mogen wij aannemen, dat de kennismaking met de kust wederom alles behalve aangenaam geweest is.

Ook was de bemanning weder zóó geteisterd door ziekte, dat de officieren zelven „te roer en te waeck" moesten gaan. In dezen toestand kwam de Pisang den 27sten Juni voor het kasteel Nassau ten anker.

De rapporten van Dircksz hebben den Gouverneur van Banda zeker versterkt in zijn denkbeeld, dat men krachtiger moest optreden, zoo de kust van Nieuw Guinea werkelijk productief zou worden voor de Compagnie.

Hij had dan ook reeds den 13den Mei 1679 aan de Hooge Regeering voorgesteld, gewapend het land binnen te trekken en te onderzoeken (78).

Een 50 à 60tal Nederlandsche militairen en 100 à 150 man hulptroepen van Dammer, die wel vrijwillig te bekomen zouden zijn, werden voor dit doel voldoende geacht, indien een vlotgaand jacht ter beschikking gesteld werd van de expeditie.

Maar de Hooge Regeering was volstrekt niet ingenomen met dit voorstel en gaf zeer duidelijk te kennen, hoe zij over Nieuw Guinea dacht, in haar antwoord van 24 Januari 1680, waar zij o. a. schreef:

„dat sij soo om de reeds gedane oncosten, het vermoorden „van den tolck Borrij en het vermoorden van vier Europeanen „op Namototte, de uitgestane gevaren ter zee, van swaar weêr, „droogten en reven, te land van ijsselijcke gedrochten van men„schen enz," niet kunnende bedenken, dat er eenig voordeel voor de Compagnie te behalen zoude zijn, in rade besloten had, den handel op Nieuw Guinea geheel aan de Bandasche burgers over te laten, en te verbieden van 's Compagnies wege een tocht landwaarts te ondernemen.

De Bandasche burgers kregen dus vrij spel op de kust, terwijl

men uit een brief van den Gouverneur van Amboina van 31 Juli 1681 moet opmaken, dat ook aan de Ambonsche burgers recht verleend was, om op Nieuw Guinea te varen, van welke vergunning evenwel weinig gebruik gemaakt werd, omdat die vaart te gevaarlijk en „te onzeker van gewin" geacht werd.

Dat er door de van alle toezicht en contrôle ontslagen handelaars menige ongerechtigheid gepleegd zal zijn, valt haast niet te betwijfelen.

Reeds in 1680 had een Goramsche orang-kaja, Amar genaamd, vier menschen geroofd, onder voorwendsel, dat zij tot de moordenaars van Goosen en Borrij behoorden, hoewel hunne woonplaats wel 12 mijlen van Namatotte verwijderd was.

Het eenige rechtstreeksche voordeel, dat de Compagnie nu nog verwachten kon, moest voortvloeien uit het contract met Lakoe en Ouwan gesloten; want van het verbond met de Karas-eilanden kon, na den last der Hooge Regeering om den handel te staken, ook geen gebruik gemaakt worden.

Men zou dus voor den slaven-aanvoer uit Onin geheel afhankelijk zijn van de nakoming van het Keffingsch contract; en daar de Hooge Regeering reden meende te hebben daarvan geen groote verwachtingen te mogen koesteren, gelastte zij het Bandaasch bestuur, ook burgers over te halen tot den slavenhandel op Onin.

Het is wel eenigszins vreemd, dat de Hooge Regeering dezen last gaf, nadat ze geheel bekend was met den invloed, dien de Keffingers en Cerammers in hunne sosolots op Nieuw Guinea uitoefenden, en nadat er verdragen gesloten waren, waarbij die invloed erkend en, als 't ware, gewettigd was.

Hoewel de Keffingers later ontkenden zoo iets gezegd te hebben, komt het mij dan ook voor, dat de burger Melis Caes volkomen waarheid gesproken zal hebben, toen hij vertelde, dat zij hem in 1680 verklaard hadden, alle vaartuigen van de Compagnie, die zonder hunne passen op de kust van Nieuw Guinea voeren, te zullen aanvallen en uitmoorden.

Lakoe kan met die regeling ook niet ingenomen geweest zijn; en het is misschien gedeeltelijk daaraan toe te schrijven, dat hij, hoewel 4000 rijksdaalders in voorschot ontvangen hebbende, in 1680 slechts een onbeduidend aantal magere, uitgeteerde slaven leverde en in 1681 de geheele lading op Amboina verkocht.

Onder zulke omstandigheden werd de vaart der burgers natuurlijk aangemoedigd; maar deze hadden met allerlei gevaren en tegenspoeden te worstelen, hoewel ze zich steeds van Goramsche tolken voorzagen, en zich dus ook min of meer aan den invloed der Keffingers onderwierpen.

Binnenlandsche onlusten brachten er het hunne toe bij, om vreedzamen handel te belemmeren. Zagen wij b. v. reeds uit het verhaal van Keijts, dat er in 1678 eene gespannen verhouding bestond tusschen Onin en Karas, de Moorsche Mardijker Pattij moest in 1682 tot zijn nadeel ondervinden, dat hierop volslagen vijandschap gevolgd was.

Want de ons bekende orang-kaja Moffon, van Karas, had een kapitein van Roembatti, Massolo (waarschijnlijk Massolua, hoofd van Kilbatij of Fatagas volgens Keijts), vermoord en de vrouw van radja Jeef geroofd; de handel stond dus nagenoeg stil.

Rooftochten en moorden bleven aan de orde van den dag en waren zoodanig ingeweven in de zeden der zeeroovende volkeren, die het onderwerp van dit schrijven uitmaken, dat zij hoegenaamd geen licht verspreiden over de politieke verhoudingen der verschillende stammen of staatjes.

In 1684 werd het vaartuig van Watroe, een Bandaasch ingezene, bij Teeuwer door zeven Papoesche roofprauwen overmeesterd, bij welke gelegenheid vier der opvarenden werden gedood en drie als slaven verkocht; de roovers zouden op Karas thuis behoord hebben en door een orang-kaja van Keffing vergezeld zijn geweest.

Om de roovers te straffen was een andere Keffingsche orang-kaja, „Djoemat", spoedig daarop met eene aanzienlijke macht derwaarts

gestevend, maar vernemende, dat de schuldigen op Batoe en Cani gezocht moesten worden, had hij deze eilanden aangevallen en 13 menschen geroofd.

In 1685 bleek echter aan den Burger Raadspersoon Jan Gijsbertsz en de Mardijkers Abraham en Marcus Rogiers, dat de bevolking van Batoe en Cani even onschuldig was geweest aan de verovering van Watroe's vaartuig, als die van Karas; de schuldigen moesten gezocht worden te Roembatti, „op een mijl afstand „van Onin gelegen" (*).

Gijsbertsz, van genoemde Mardijkers vergezeld, had den orangkaja Djoemat weten te bewegen, den tocht naar de kust van Nieuw Guinea, die met drie chaloupen ondernomen werd, mede te maken.

Men vond voor de negorij Pataga (Fataga?), dank zij Djoemat's voorspraak, een vriendschappelijk onthaal, kwam weldra overeen omtrent de ruilgoederen, waarvoor 30 slaven geleverd zouden worden, en gaf die goederen terstond af, tegen belofte der inboorlingen, dat de slaven binnen 12 dagen aan boord zouden zijn.

Opmerking verdient, dat de bewoners van Fataga bij deze gelegenheid een zóó zeldzaam bewijs van eerlijkheid en goede trouw gaven, als men waarlijk niet aan deze barbaarsche kust gezocht zou hebben.

Toen nl. de termijn verstreken was, zonder dat het hun gelukt was, de slaven bijeen te brengen, gaven ze „zeer pertinent" alle in voorschot ontvangen goederen terug; hetzelfde gebeurde met een nieuw voorschot, toen het uitstel onvoldoende bleek om de slaven machtig te worden.

Gijsbertsz moest zich nu met een 15 à 16tal slaven, meest opgeschoten kinderen, die vrij duur betaald werden, vergenoe-

(*) Hier blijkt weder, evenals op tallooze andere plaatsen, dat in de officieele stukken van dezen tijd zeer verschillende beteekenissen gehecht worden aan de plaatsnamen.

gen; maar hij vertrouwde op de belofte, dat hij bij terugkomst een grooter aantal voor minderen prijs zou bekomen.

Ziekte van het scheepsvolk, watergebrek (?) en vrees voor de aankomst van vreemde vaartuigen, die volgens het zeggen der Oniërs misschien vijandelijkheden zouden plegen, noopten Gijsbertsz, omstreeks medio Juli 1685, het anker te lichten. Het plan om Karas aan te doen werd opgegeven, toen men vernam, dat daar Makassaarsche, Ceramsche en Goramsche prauwen waren, die weldra door den radja van Pataga verdreven of overrompeld zouden worden.

Terwijl de chaloupen nog voor Pataga lagen, had men de overtuiging bekomen, dat de bewoners van Roembatti — zoo als reeds gezegd werd — schuldig waren aan den aanval op de prauw van Watroe.

Op een zekeren nacht nl. had men een coracora, die geroofde Gorammers aan boord had, koers zien zetten naar genoemde negorij, waarop Gijsbertsz den Mardijker Markus ook derwaarts zond, om inlichtingen te bekomen.

Markus bekwam te Roembatti het bewijs, dat de bevolking niet alleen aan den overval van Watroe, maar aan nog vele andere moorden en rooverijen had deelgenomen; want hij vond er geroofde menschen van Goram, Kei en Aroe, benevens bekkeneelen van Teeuwerezen en Mardijkers, en ook twee „Prince stukjes", die afkomstig zouden zijn van eene Compagnies sloep.

Met deze berichten, die voor het bestuur niet zonder belang waren, keerde Gijsbertsz den 24sten Juli 1685 op Banda terug.

Hoe goed de ontvangst ook geweest was, het was maar weer al te zeker gebleken, dat er volstrekt geen veiligheid bestond in de wateren van Nieuw Guinea.

De Hooge Regeering scheen dan ook te overwegen of het wel veroorloofd was, hare burgers aan zoo vele gevaren bloot te stellen. Hoe gaarne zij ook de voordeelen der vaart aan de burgers gunde, welke behoefte er ook mocht bestaan aan slaven voor Banda's

noteperken, toch achtte zij zich verplicht den 6den Maart 1686 aan het Bandaasch bestuur te vragen, of het niet te gewaagd was, dien handel te blijven drijven.

Wat het bestuur hierop geantwoord heeft, is mij niet bekend, maar de vaart op de kust werd *niet* verboden; want in Mei van hetzelfde jaar 1686 vertrok nog de zoon van den Christen Chinees Lucas Jansz, na zich op Goram van tolken te hebben voorzien, derwaarts.

Op Karas, waarheen Jansz gezeild was op aanraden van Moffon, dien hij op Goram ontmoet had, werd hij gedurende drie dagen zeer goed bejegend en minzaam onthaald. Hij vond daar zes vaartuigen van Misool voor anker, die slaven ingeruild hadden, welke daarna op Goram verkocht werden.

Daar dit de eerste keer is, dat wij Misoolsche Papoes als handelaars in de nabijheid van Nieuw Guinea aantreffen, is deze mededeeling niet zonder belang voor ons onderwerp.

Geen zaken kunnende doen op Karas, wilde de Chinees zijn geluk elders beproeven, en stevende naar Onin. Radja Baauw (dezelfde, die door Markus koning van Pataga genoemd werd) ontving hem te Fataga schijnbaar vriendelijk, en bezorgde hem al spoedig dertien slaven; maar onder die vriendschappelijke ontvangst waren booze plannen verborgen, want radja Baauw had, volgens eigen erkentenis, het voornemen opgevat, den Chinees des nachts te overvallen om hem en zijn volk te vermoorden; hij zeide wel Hollanders, maar geene Chineezen of andere natiën op zijne stranden te dulden.

Gelukkig werd men in tijds gewaarschuwd, zoodat door een onverwacht vertrek de uitvoering van het snoode plan van radja Baauw voorkomen werd.

Er scheen eenige waarheid te liggen in radja Baauw's beweren, dat men de Hollanders geen kwaad zou doen. Althans in de jaren 1686 en 1687 vind ik geene verraderlijke handelingen der Oniërs tegenover de onzen geboekstaafd.

Integendeel, de Mardijker Marcus Rogiersz, die met de burgers Jan Gijsbertsz, Jan Swart en Abraham Rogiersz derwaarts was gegaan, werd goed ontvangen en maakte goede zaken.

En de „Misties burger" Carsten Jansz, die tweemalen naar Onin voer, mocht zich ook in eene uitstekende ontvangst verheugen, hoewel tijdens zijn verblijf op de kust een oorlog was uitgebroken tusschen de negorijen Fataga en Argoeni.

De Hooge Regeering evenwel vertrouwde die ongewone vriendelijkheid niet en waarschuwde nog den 21sten Februari 1687, wel op zijne hoede te zijn en niet te vergeten, hoevele offers van het verraad en de wreedheid der kustbewoners reeds gevallen waren.

Toch bleef alles vooreerst vrij vriendschappelijk toegaan.

Wel werd bericht ontvangen, dat al de 23 opvarenden eener Keffingsche handelsprauw door volk van Kowiai vermoord waren, maar op Onin's kust werden geene vijandelijkheden gepleegd; en de burgers „Marcus Rogiersz en Patti Moor" (*), die den 3den Juli 1688 derwaarts ten handel voeren, werden nog door menig Bandaasch en Ceramsch handelsvaartuig gevolgd, zonder dat er iets bijzonders voorviel.

In 1689 beklom Sultan Hhamza Faharoddin den troon van

(*) Hier wordt gesproken van „den burger Patti Moor", hoogstwaarschijnlijk dezelfde persoon, die in 1682 de Moorsche mardijker Pattij genoemd werd bij 't vermelden van den vruchteloozen tocht naar Karas. En Marcus Rogiersz, in het dagregister van 3 Juli 1688 „burger" genoemd, werd een maand vroeger betiteld als Mardijker. Moorsche Mardijkers worden herhaaldelijk bij name genoemd in de mededeelingen van Leupe over dit tijdvak. Daar nu die mededeelingen alle geput zijn uit de officieele stukken, in dien tijd geschreven, zoo meen ik hieruit de gevolgtrekking te mogen maken, dat het primitief, elders evenmin als op Timor, noodig was, Christen te heeten om Mardijker te kunnen zijn, en dat elders, evenals op Timor, de namen „burger" en „Mardijker" meermalen onderling verwisseld werden (Zie mijn artikel over de Mardijkers van Timor, op pag: 191 — 294 deel XXVII van het Tijdschrift. Bat: Genootschap).

Tidore, en den 31sten Juli van dat jaar (*) werd het contract van 1667 vernieuwd, onder toevoeging van eenige geheime artikelen (32). In het 5de dezer artikelen wordt, blijkens het exemplaar van het contract in het oud-archief te Batavia aanwezig, op nieuw op het beteugelen der Papoesche rooverijen aangedrongen; overigens zijn ze van geen belang voor ons onderwerp.

Het vernieuwde contract blijft dus spreken van „de Papoesche „eilanden — voor zoover die onder den koning van Tidore ressor„teren," in strijd met het contract van 1660, dat *alle* Papoesche eilanden onder Tidore stelt, en blijft zwijgen over Nieuw Guinea.

Maar trots dit contract werd de zee, die de Tenimber-, Kei-, Aroe-, Banda- en Ceram-groepen bespoelt, steeds onveilig gemaakt door de Papoesche zeeroovers.

In 1689 waren het de Pataniërs c. s., die in de bocht van Hatiwe een strooptocht hielden.

Maar vooral op Misool werden krachtige rooversvloten uitgerust, die onder aanvoering van Kitjil Boelam en drie andere hoofden, overal schrik en angst verspreidden.

Omstreeks 1696 hadden die Misoolsche Papoes ook weder een inval gedaan op Kei en de kust van Onin.

Nu werd in 1697 door den Gouverneur van Ternate een gezantschap, bestaande uit Pieter Rooselaar en Thomas Laps, naar den Sultan van Tidore gezonden, om over deze rooverijen te klagen.

De Sultan verklaarde evenwel, dat de inval op Onin een straf was geweest wegens geweldenarijen, door de Oniërs gepleegd; en het verdient opmerking, dat de commissie den Sultan niet weersprak, toen hij zeide, dat die inval der Compagnie minder aanging, omdat de Oniërs onderdanen van Tidore waren.

Wist de Sultan ook de meeste andere rooverijen te verklaren

(†) Robidé van der Aa (2) spreekt van een contract van 31 Juli 1682, dat ik niet heb kunnen vinden. Misschien is 't een drukfout, en werd het contract van 1689 bedoeld.

op eene wijze, die der commissie aanleiding gaf zich bij het gebeurde neer te leggen, omtrent één punt kon hij geene inlichtingen geven, zoodat hij beloofde daaromtrent een onderzoek in te stellen.

Dit gold den moord, in 1696 gepleegd op den onderkoopman Pieter Alsteijn en zijn gezelschap.

Deze Alsteijn was met den fiskaal Coenraad van Otteren vertrokken naar de Laloega-eilanden en — zoo men eerst meende — op die eilanden aan wal gegaan, waarop hij „in 't gezicht „van de zijnen van deze inlanders niet alleen verscheurt, maar zoo „men er bijvoegt, ook opgegeten is" (80).

Later had men gehoord, dat de moord gepleegd was in de negorij Mafoort of Masses op de kust van Nieuw Guinea (78).

Pas in 1730 bleek, dat de moordenaars op Salawatti gezocht moesten worden en dat de koning van Tidore kennis bekomen had van het gebeurde, waarop toen de executie van Tawali, den eenigen der moordenaars, die destijds nog leefde, gevolgd is.

Maar toen onze gezanten op Tidore waren, schenen ze nog in het denkbeeld te verkeeren, dat Mafoort de schuldige negorij was; en in dat geval blijkt uit hunnen eisch aan den Sultan om de moordenaars te straffen, dat aan dezen stilzwijgend eenige suprematie over de noordkust van Nieuw Guinea werd toegekend.

Dit is dus het eerste spoor van Tidoreesch gezag op de noordkust, dat ter onzer kennis komt.

In het volgende hoofdstuk zullen wij het terugvinden.

Dat wij er niet vroeger iets van vernamen, wordt gereedelijk verklaard door de omstandigheid, dat Tidore nog slechts kortelings de zijde der Compagnie gekozen had, en dat de zoogenaamde buitenkust van Nieuw Guinea door de Compagnies vaartuigen nog niet bevaren werd.

Reeds zagen wij, dat er vermoeden bestaat, dat de Spanjaarden, toen ze nog op Tidore waren, nu en dan de eilanden benoorden Nieuw Guinea bezocht hebben, zoodat het ons niet behoeft te be-

vreemden ook de Tidoreezen, hunne bondgenooten, in die wateren aan te treffen.

Dat het rijk van Ternate den 7[den] Juli 1683 een leen geworden was van de Compagnie (32), heeft op ons onderwerp geen invloed.

De Batjansche pretenties op de noordkust van Ceram werden in het laatst der 17[de] eeuw telkens weder opgerakeld, zonder tot een resultaat te leiden.

Maar, niettegenstaande Batjan hoe langer hoe zwakker werd, waartoe ook nog de verkoop der Obi-groep aan de Compagnie in 1683 had bijgedragen, bleef het verlangen, in de Papoesche zaken een woordje mee te spreken.

In 1696 kwam de Sultan van Batjan zelfs met den kapitein-laut van Misool op Ternate en vroeg een pas voor hem „om weder „derwaarts te vertrekken, om op eenige Papoesche eilanden te roo„ven” (24).

Deze gebeurtenis is voor ons van veel belang; want daaruit blijkt in de eerste plaats, dat de Batjansche invloed op Misool in 1696 nog bestond; in de tweede plaats, dat de Misoolsche Papoes een rooftocht wilden ondernemen op eenige andere Papoesche eilanden — 't geen nog van de oude vijandschap getuigt — en in de derde plaats, dat de Sultan van Batjan in 1696 scheen te meenen, dat de Compagnie hem als heer van Misool erkend had.

Voor deze laatste veronderstelling toch pleiten verschillende omstandigheden. Zou het al zeer gewaagd geweest zijn, zich met zijnen beschermeling, den zeevoogd van Misool, in de macht te stellen van den Gouverneur van Ternate, indien de Sultan van Batjan overtuigd ware geweest, dat de Compagnie den Sultan van Tidore als heer van Misool erkende, het heeft ook groote beteekenis, dat Batjan, voor zoo ver we weten, nooit vóór 1696 klachten heeft ingediend over schending zijner rechten — met name — op Misool.

Nu weten wij, dat de Sultan reeds in 1610 zekere aanspraken

meende te hebben op dat eiland; wij weten ook, dat hij geene gelegenheid verzuimde om zijne rechten op Ceram's noordkust te berde te brengen van het oogenblik af, dat andere rechten daar geldig verklaard waren. Wat zou hem nu hebben kunnen bewegen, over Misool te zwijgen, indien hij niet werkelijk gedacht had, dat de Compagnie zijne rechten op dat eiland ongeschonden had gelaten?

Neemt men dit aan, dan laat zich ook des Sultans verontwaardiging begrijpen, toen hij nu, in 1696, pas op Ternate vernam, dat *de* (dus alle) Papoesche eilanden onder Tidore stonden, zoodat alleen passen van Tidore voor die eilanden geldig waren.

En *nu* was het, dat Batjan's vorst der Compagnie haar eigen contract van 10 December 1660 voor de voeten wierp, om te bewijzen, dat „Misool als aan den koning van Tidore behoorend, „ook aan hem werd toegevoegd".

Bij de bespreking van dat contract heb ik reeds getracht — al was het slechts op eene aan waaghalzerij grenzende wijze — te raden, wat de Sultan bedoeld kan hebben met deze bewering; en hieraan kan ik niets meer toevoegen, daar de Sultan, blijkens brief van Ternate van 28 Mei 1697, niet voldaan heeft aan de opdracht, om schriftelijk op zijne eischen terug te komen.

In het contract van 1660 was dus evenmin verandering gebracht, als in de onzekere verhouding van Tidore en Batjan tot Misool, toen de commissie in 1697 den Sultan zijne rechten op Onin niet betwistte.

Wij weten, dat er van eene rechtstreeksche heerschappij van Tidore over Onin, ook in vroegere jaren, geen sporen gevonden zijn; dat zelfs A. A. Multum, die daar zes jaren in gevangenschap bleef, van zulk eene heerschappij volstrekt geene melding maakt; dat de Tidoreesche taal op Onin onbekend was, en dat de Ceramlauters c. s. daar den baas speelden.

Onwillekeurig rijst dus de vraag, op welken grond Tidore's rechten op Onin stilzwijgend erkend werden.

Antwoordt men: „op grond van de contracten, daar die kust „*zeker* begrepen was onder „de Papoeën en *alle eilanden* van „„dien" van 't contract van 1660, en ook gerekend *kan* worden „onder de Papoesche eilanden voor „zoo ver die onder Tidore „„ressorteeren" van de contracten van 1667 en 1689", dan meen ik te mogen opmerken, dat uit niets gebleken is, dat Onin onder die landen of eilanden begrepen was.

Moest Tidore's recht op Onin uit de contracten voortvloeien, dan zou ik geneigd zijn te denken, dat men Onin beschouwde als onderhoorigheid van Misool en dit weder als onderworpen aan Tidore ingevolge de contracten van 1660, 1667 en 1689, in verband met de verwerping van Batjan's aanspraken van 1696.

Maar de Hooge Regeering had getoond Onin *niet* onder de Papoesche bezittingen van Tidore te rekenen, door de erkenning van de contracten van Keijts, en door den Gouverneur van Banda bevoegdheid te verleenen om passen af te geven voor de kust van Nieuw Guinea.

Werd de kust toch als eene onderhoorigheid van Tidore aangemerkt, dan zou de Hooge Regeering de souvereiniteit des Sultans geschonden hebben door rechtstreeks contracten met de Oninsche vorsten te sluiten, terwijl ze, door Banda's Gouverneur het recht te laten, passen af te geven, in lijnrechten strijd gehandeld zou hebben met de in de tractaten van 1667 en 1689 uitdrukkelijk gemaakte bepaling, dat alleen de onderdanen des Sultans van Tidore of Compagnies schepen onder zijne voorkennis, op zijne Papoesche landen zouden mogen varen.

De opvatting der Ternataansche autoriteiten was dus niet juist; en haar streven om de aanspraken van Tidore aan een niet te nauwkeurig onderzoek te onderwerpen, treedt op nieuw in het licht.

Wat kan de reden geweest zijn van een en ander?

Ik geloof geen tegenspraak te zullen ontmoeten, wanneer ik beweer, dat men in 1660 niet wist over welke landen men eigenlijk beschikte, toen men de Papoeën en alle eilanden van dien,

onder Tidore bracht. Zeven jaren later — toen men *nog* niet wist, waaruit die Papoesche landen eigenlijk bestonden — maakte men het voor het Ternataansch bestuur niet gemakkelijker, door die onbekende landen te verdeelen in twee onbekende deelen, waarvan het eene onder Tidore zou behooren, het andere niet. Specificaties konde men dus niet maken; en de Gouverneurs moeten menigmalen in verlegenheid geweest zijn, wanneer ze geroepen werden, de consequentie der daden, door Papoes bedreven, te beoordeelen.

Zoo noemde dezelfde Padtbrugge, die in 1679 meende, dat Tidore invloed uitoefende op Onin, ter kuste van Nieuw Guinea, deze kust in 't geheel niet, toen hij in 1682 in zijne memorie van overgave (81) het gebied van Tidore besprak; wel zegt hij, dat tot dat gebied „de meeste alhier bekende Papoesche eilanden" behooren.

Verder blijkt uit datzelfde stuk, dat de Sultan van Tidore, Maba en Weda op de kust van Halmaheira onder de Papoesche eilanden gerekend wilde hebben, „opdat er geen's Compagnies bodems „buijten haar kennisse mogten komen te verschijnen."

Ook begreep Padtbrugge zeer goed, dat Tidore van onze onbekendheid met de Papoesche eilanden partij trok om den Gouverneur op de mouw te spelden, wat het wilde, omtrent de zoogenaamde Papoesche rooverijen, die dikwijls, zegt hij, door Mabarezen onder Tidoreesche hoofden ondernomen werden.

Klinkt nu deze klacht van Padtbrugge niet zonderling, wanneer we bedenken, dat Cos in 1653 het brandpunt der Tidoreesche Papoes zocht en ook vond, op die zelfde kust van Weda, die men nu *niet* tot de Papoesche landen gerekend wilde hebben?

Andere memorie's van overgave der Molukken uit het laatst der 17[de] eeuw zijn in het Bataviaasch archief niet voorhanden; maar waarschijnlijk is dit gemis geen groot verlies voor ons onderwerp; want men kon op Ternate moeilijk op de hoogte zijn van de rol, die Tidore op Nieuw Guinea en de onbekende Papoesche eilanden speelde.

Rechtstreeksche bemoeienis met die landen had het Ternataansch bestuur *niet*. Wat dit bestuur dan ook van tijd tot tijd schreef over het zoogenaamde gezag van Tidore in die streken, kon niet anders dan van Tidoreesche vorsten en grooten afkomstig zijn, en werd natuurlijk meermalen door de feiten gelogenstraft.

Nu mag men niet aannemen, dat de Ternataansche Gouverneurs steeds dûpes zullen geweest zijn van den Sultan van Tidore. Maar die veronderstelling is ook niet noodig om hunne gedragslijn te verklaren.

Hadden de Papoe-landen als bijzonder productief te boek gestaan, waren er mijnen ondekt b. v., dan zou men op Ternate wel bezwaren gemaakt hebben, als de Sultan van Tidore met zijne vermeende rechten voor den dag ware gekomen; maar nu de souvereiniteit van Tidore over de Papoesche landen voor de Compagnie slechts beteekende: verplichting van den Sultan om de Papoesche roovers in toom te houden, en om de specerijboomen uit te roeien, zag de Gouverneur van Ternate zeker liever, dat de Sultan die verplichting binnen ruime dan binnen enge grenzen op zich nam, mits daaronder geene landen begrepen werden, die soms door 's Compagnies eigen schepen bezocht werden, zooals de kust van Weda en die van Onin, toen Keijts daar contracten gesloten had.

Het laat zich hooren, dat de Hooge Regeering den Gouverneur van Ternate steeds aansprak over de rooverijen der Papoes, hem aansporende den Sultan van Tidore tot naleving der contracten te nopen; en het is dus vrij natuurlijk, dat men te Ternate, van rooverijen der Papoes hoorende, den Sultan van Tidore steeds aansprakelijk stelde, al wist men soms in de verte niet, van waar die roovers eigenlijk afkomstig waren.

En dat de Sultan steeds bestraffing of onderzoek beloofde, kan ook geene verwondering baren. In de eerste plaats zag hij in

den eisch der Compagnie reeds eene erkenning van zijne souvereiniteit en van zijn monopolie; in de tweede plaats zag hij in die souvereiniteit niet de verplichting om de Papoes aan orde te gewennen en onder geregeld bestuur te brengen, maar alleen het recht, om zonder eenige contrôle rooftochten te houden op groote schaal, onder 't mom van belastingheffing; in de derde plaats was het zeer gemakkelijk voor hem, de schuldigen, althans in schijn (en daarmede stelde men zich ook al tevreden), te straffen en eenige gevangenen, hier of daar geroofd, als de zoogenaamde belhamels uit te leveren.

Mij dunkt, dat Gouverneur en Sultan elkanders wederzijdsche politiek volkomen begrepen zullen hebben; en dat die politiek onverbiddelijk moest leiden tot uitbreiding van Tidore's naamgezag, is duidelijk.

Dat de Gouverneurs van Banda een' andere politiek toegedaan waren en in denzelfden Sultan, dien men te Ternate soms als souverein van Onin beschouwd wilde hebben, niets dan een vreemden roover zag, hebben wij reeds gezien.

Het komt mij voor, dat de Hooge Regeering, hoe langer hoe meer geneigd om in de Papoesche landen, met den aankleve van dien, slechts een groot zeerooversnest te zien, waar niets voor de Compagnie te halen was, in het laatst der 17[de] eeuw de zienswijze der Moluksche Gouverneurs begon te deelen.

Althans, *indien* de regeering den Tidoreeschen invloed op Nieuw Guinea per force heeft willen uitbreiden, zou zij geen passender maatregelen hebben kunnen nemen, dan die, welke in 1699 en 1700 werden vastgesteld.

Het is ons toch uit de geschiedenis duidelijk gebleken, dat er aan erkenning van Tidore's gezag op de west- en zuidkust van Nieuw Guinea niet te denken zou zijn, zoolang de Oost-Cerammers, Ceramlauters en Gorammers, die de Makassaren te vriend hadden, aldaar hunnen ouden invloed bleven uitoefenen.

En wat lezen wij nu bij Valentijn? (82).

„Al het land of de dorpen van Hote tot Hatoemeten, hebben „haar Edelheden in 't jaar 1699, aan den koning van Tidore, „op zijn voorgeven, zonder eenig recht er op te hebben, en zelf „tegen het getuigenis der inlanders aen, geschonken, hoewel hij „het niet voor in 't jaar 1709, in bezit genomen heeft."

Valentijn heeft hier zeker het contract van 5 Mei 1700 op het oog, waarbij „alle de plaatsen, dewelke op Groot Ceram ge„legen zijn, aan meerm. Hamsa Faharoedin en zijne Bobato's als „leengoederen overgegeven (werden), mits dat de twee limiete „plaatsen Hote en Wattoemetten onder d'E. Compagnie zullen „blijven sorteeren."

Ook werden onder Tidore gebracht „de twee eijlanden Koso„wonij en Watoebella, nevens alle andere, tot Timor en Tenimber „incluijs" (82).

Dat Goram daaronder begrepen was, blijkt ten overvloede uit den aanhef van het besluit (*).

Ziedaar dus de geheele brug van Ceram naar Nieuw Guinea onder de hoede van Tidore gesteld.

Men zal mij wel willen toestemmen, dat dit contract op de verhouding van Tidore tot Nieuw Guinea van overwegenden invloed was, en dat men bezwaarlijk zou kunnen veronderstellen, dat de Hooge Regeering niet aan de Papoesche quaestie gedacht zou hebben, toen zij dien afstand gelastte, hoewel ook andere overwegingen daarbij een rol speelden (†). Ten overvloede blijkt de leidende gedachte nog uit eene bepaling van het contract, luidende:

„Zijne Hoogheid zal naar vermogen trachten zijne Papoesche „onderdanen in te teugelen en dezelve van het rooven afhouden."

(*) Het „Rapport over 's Compagnies Recht." enz, zegt, dat bij dit contract afstand gedaan werd „van de landen op Ceramlaut, Groot Ceram en Goram" (32).

(†) Zie het volgende hoofdstuk,

Hoe zouden die Papoesche onderdanen te pas gebracht zijn in een contract, dat over Ceramsche onderdanen handelde, indien dat contract niet juist aan het verband tusschen die beide soorten van onderdanen zijn oorsprong verschuldigd ware geweest?

Het behoeft ons dan ook niet te verwonderen, dat de Sultan van Tidore zich van nu af, hoe langer hoe meer, als meester van alle Papoes beschouwde, en gezag uitoefende — of liever rooverijen pleegde — op plaatsen, waar hij, eigenlijk gezegd, niets te bevelen had.

Reeds in 1699 had hij zich bij de regeering beklaagd, dat inbreuk gemaakt was op zijn monopolie, toen Bandasche en Ambonsche prauwen in de nabijheid der Papoesche eilanden gekruist hadden op de daar thuis behoorende roovers, en in de 18[de] eeuw zullen wij hem pogingen zien aanwenden, zich uitdrukkelijk als souverein van een gedeelte van Nieuw Guinea erkend te zien.

Alvorens dit hoofdstuk wordt afgesloten, dient nog melding gemaakt te worden van het rapport van Georgius Everardus Rumphius, voor zoo ver dit op de zuidwestkust van Nieuw Guinea betrekking heeft (76).

Dit rapport toch, het antwoord behelzende op eenige vraagpunten, door den Deventerschen hoogleeraar en burgemeester Cuperus gesteld, kan niet vóór het jaar 1686 zijn opgemaakt, en mag dus geacht worden, ons een beeld te leveren van de voorstelling, die men zich in 't laatst der 17de eeuw maakte van de kust van Nieuw Guinea.

Daar Rumphius hoofdzakelijk uit Keijts geput heeft, zijne overige berichten meestal van Ceramlauters had en zelf de kust niet bezocht, zou het geheel overbodig zijn, uitvoerige mededeelingen uit zijn rapport hier in te lasschen.

Het is voldoende, het volgende aan te teekenen.

Rumphius stelde zich de eilanden Salawatti, Batanta en Wai-

geoe voor, als met den vasten wal van Nieuw Guinea verbonden, en zegt, dat Nieuw Guinea *»even benoorden* de linie eindigt »in een smallen snuit, genaamd kaap de Hoop, wiens westzijde, »gelegen tegen over 't groote eiland Gilolo en de Papoesche ei- »landen, heet Sergile." Het gedeelte der kust tusschen straat Gallewo en Telok Berau schijnt hem niet bekend geweest te zijn.

Hij veronderstelt, dat »de Drooge Bocht" (Torres-straat) een' doortocht naar de Zuidzee zal opleveren, hoewel het onzen zeevaarders nog niet gelukt was, den weg te vinden tusschen de ondiepten.

Ook volgens Rumphius was de vaart op de kust geheel in handen der Ceramlauters (waaronder hij de Gorammers begrijpt). Van eenige heerschappij spreekt hij echter niet; integendeel, van het grootste deel der inboorlingen zegt hij, dat zij regeering, orde, noch godsdienst kennen.

Bij de vermelding van Sergile zegt Rumphius echter, dat dit bewoond is door een roofachtig volk, grooter van statuur dan de andere Papoes.

Deze bewoners van Sergile kwamen ons somtijds onder geleide der Tidoreezen bespringen om menschen te rooven, »gelijk »nog geschied is A. 1683, van welke wij een schild bekomen »hebben, ongemeen groot, doch van ligt hout, en met een »sassagaai of werpspies, uit een geheelen stam van een boom »gemaakt," zoo dik als een kinderarm, van 't hout dat »wij »Pinani en Niboen noemen."

De geheele voorstelling, die men zich van het beloop der kust benoorden de Telok Berau maakte, is zóó onjuist, dat m. i. niet met zekerheid kan worden gezegd, wat men onder Sergile te verstaan heeft.

Hoe het zij, in eene landstreek, die Sergile genoemd werd, zou dus, volgens Rumphius, in 't laatst der 17de eeuw invloed uitgeoefend zijn door Tidore.

Werpen wij ten slotte een vluchtigen terugblik op het in dit hoofdstuk behandelde tijdperk en op den toestand in het einde der 17de eeuw.

De kennis van het land was, wat de Papoesche eilanden betreft, in deze eeuw geen stap vooruitgegaan; men wist niet alleen niet, wat men onder die eilanden te verstaan had, het was zelfs onbekend, waar zij gelegen waren, terwijl sommige dier eilanden, *later* onder de Papoesche begrepen, nog beschouwd werden een deel van Nieuw Guinea uit te maken.

De kennis van Nieuw Guinea was echter in hooge mate toegenomen.

Een gedeelte der noordkust en der daarvoor gelegen eilanden was ontdekt, en men was in 't bezit van kaarten of andere gegevens van een groot deel der zuid- en westkust, n. l. van Torresstraat (de Drooge Bocht) tot Roemakai, de Telok Berau daaronder begrepen. Eenige eilanden bij de zuid- en westkust waren ontdekt, en hier en daar had men iets van de gesteldheid der kust vernomen.

De meeste kennis had men bekomen van de landstreek, die Onin genoemd werd.

Maar nog altijd meende men, dat de noordwesthoek van Nieuw Guinea benoorden de linie lag, en dat de zuidkust bij de „Drooge Bocht" met het Zuidland vereenigd was, hoewel ook verondersteld werd, dat hier een doortocht bestond, en die doortocht werkelijk reeds in het begin der 17de eeuw ontdekt was.

Het klimaat had men van geene gunstige zijde leeren kennen, daar tochten langs de kust, van eenigen duur, steeds vele zieken en dooden kostten.

Koortsen en berri-berri, waren de meest voorkomende ziekten.

De bewoners van Nieuw Guinea en omliggende eilanden had men in algemeenen zin van zeer ongunstige zijde leeren kennen.

Onze taal scheen soms niet rijk genoeg om de leelijke adjectiva te leveren, die in de officieele stukken ter kenschetsing der inboorlingen noodig geacht werden; en zelfs de bevolking van Onin, met welke men nu en dan vriendschappelijke aanrakingen had en die eenigszins beschaafder scheen dan de rest, boezemde nog steeds wantrouwen in.

Hier en daar, op de westkust van Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden begon de invloed van den Islam zich te doen gevoelen.

Voor den handel scheen Nieuw Guinea van niet veel belang, wanneer men den slavenhandel uitzondert. Want de massooi had slechts een' beperkte markt; specerijen schenen niet of slechts schaars voor te komen; van de parelbanken had men nog geene vruchten geoogst; de monsters der smeekolen, die men in handen gekregen had, waren van slechte qualiteit; en naar metalen had men te vergeefs gezocht.

Daarbij kwam, dat de kust op vele plaatsen ongenaakbaar was; dat klippen, reven en verraderlijke stroomen, in verband met de onvolledige bekendheid met het vaarwater, de moorddadige inborst der bevolking en de ongezondheid der kust, de vaart hoogst gevaarlijk maakten.

Het gevolg was dan ook, dat de Hooge Regeering niet alleen allen rechtstreekschen handel der Compagnie op de kust van Nieuw Guinea verbood, maar er zelfs een gewetensbezwaar van maakte, de burgers, door hun de vaart te permitteeren, aan zoo vele gevaren bloot te stellen.

Het recht van bezit op of de souvereiniteit over Misool werd door den Sultan van Batjan geëischt, op grond van het contract van 1660, dat het grondgebied der Moluksche vorsten omschreef.

Daar de Compagnie, toen zij bij die gelegenheid „de Papoes

„en alle eilanden van dien" onder Tidore plaatste, niet wist, wat men onder die eilanden te verstaan had, en nog minder, welke rechten de Sultan van Tidore daar eigenlijk kon laten gelden, is het zeer mogelijk, dat de Sultan van Batjan meer aanspraken op Misool had, dan die van Tidore; maar de ware aard van Batjan's pretentien, die door de Compagnie soms half en half schenen geloofd te worden, maar niet erkend werden, blijft in het duister.

In de contracten van 1667 en 1689 werden niet meer alle Papoesche eilanden als onderhoorigheden beschouwd van Tidore; die contracten toch, spreken van de Papoesche eilanden *voor zoo ver zij onder Tidore ressorteeren*, terwijl niet blijkt, welke eilanden hiermede bedoeld worden, en ook niet of het gedeelte der Papoesche eilanden, dat niet aan Tidore wordt toegekend, als onafhankelijk dan wel als aan een' anderen vorst onderworpen, beschouwd werd.

Het gevolg dezer onzekerheid was, dat er tusschen het bestuur te Ternate en den Sultan van Tidore meermalen verschil van opinie bestond omtrent hetgeen verstaan moest worden onder de Papoesche eilanden, die onder Tidore behoorden. Bij het contract van 1667 reeds werd aan Tidore het monopolie voor den handel op dat gedeelte verzekerd.

Dit was de regeling op papier. Of, en zoo ja, op welke wijze Tidore *feitelijk* heerschappij uitoefende op sommige of op alle Papoesche eilanden, blijft vóór 1667 onzeker, daar wij hieromtrent niets anders weten, dan dat de zeerooverijen der Papoes meestal aan den invloed van Tidore werden toegeschreven.

Na 1667 zien wij Tidore het handelsmonopolie op Salawatti handhaven, maar ontwaren tevens, dat de Tidoreesche invloed aldaar slechts scheen gevoeld te worden, zoo lang de aanwezigheid eener gewapende macht ontzag inboezemde.

Elders op de Papoesche eilanden hebben wij van rechtstreeksche tusschenkomst, namens den Sultan van Tidore, niets vernomen dan

geruchten, terwijl het duidelijk bleek, dat de Sultan van Batjan nog invloed bezat op Misool.

De ampat radja Papoea, die we later zullen leeren kennen, worden in geen der geciteerde stukken uit de 17de eeuw genoemd; en sommige omstandigheden doen eer denken aan vijandschap dan aan een vriendschappelijk verbond tusschen de Papoesche koningen.

De contracten maken van Tidoreesche heerschappij op de kusten van Nieuw Guinea geen melding.

Het bleek ons evenwel, dat de Ternataansche autoriteiten een gedeelte der noordkust aan Tidore onderworpen achtten, en dat zij ook geneigd waren, Tidore's gezag op de westkust te erkennen; maar de gebeurtenissen, waarmede wij kennis maakten, toonden aan, dat Tidore op de west- en zuidkust geen invloed bezat.

Tidore's naam toch wordt in verband met die kusten slechts een paar malen genoemd, wanneer er sprake was van rooverijen, waarvan de Papoes van Nieuw Guinea nu eens de auteurs, dan weder de slachtoffers waren.

Overal, waar wij op de zuid- en westkust betrekkingen trachtten aan te knoopen met de kustbewoners, werd bevonden, dat de Cerammers en Gorammers, Ceramlauters, enz. grooten invloed uitoefenden, vooral ten gevolge van overeenkomsten, waarbij hun het handelsmonopolie verzekerd werd (sosolot). Van staatkundige afhankelijkheid dier kustbewoners is nergens iets gebleken.

Behalve bovengenoemde eilanders troffen onze schepelingen in de wateren van Nieuw Guinea soms Makassaren aan, een enkele keer Papoes van Misool, maar Tidoreezen nergens, dan bij Salawatti.

De Compagnie sloot een paar exclusieve contracten met de hoofden van Onin en Karas, maar stelde zich zoo weinig effect daarvan voor, dat zij zelve begon met ze te verbreken.

Bij het sluiten dier contracten werden prinsenvlaggen geplant op Karas en Onin, maar slechts als symbool van vriendschap, niet als teeken van heerschappij.

Daar de Spanjaarden in de anderhalve eeuw, die sedert de inbezitneming van het eiland door Ortiz de Retes verloopen waren, geene rechten hadden laten gelden, zoo ver gebleken is, en zij de Molukken verlaten hadden, zonder in hun protest uitdrukkelijk Nieuw Guinea te begrijpen, mag worden aangenomen, dat Nieuw Guinea op het eind der 17de eeuw, niettegenstaande het Munstersche vredesverdrag, behoudens misschien op een klein gedeelte der noordkust, geen meester had en dus onafhankelijk was.

Destijds bleek evenwel reeds, dat de Sultan van Tidore pogingen aanwendde, om als souverein over een gedeelte der kust te worden erkend, in welke pogingen hij door de Nederlandsche Gouverneurs van Ternate niet werd tegengewerkt, terwijl de Hooge Regeering die pogingen in de hand werkte door Oost-Ceram, de Ceramlautgroep en Goram aan dien Sultan af te staan.

DERDE HOOFDSTUK.

1701—1779.

In het vorige hoofdstuk hebben wij gezien, welke beweegredenen de Compagnie nu en dan hadden aangespoord, bezendingen naar Nieuw Guinea te doen.

Nadat het toeval onze zeevaarders, nu en dan, in de nabijheid van dat land gebracht had, rees het verlangen, nader met die onbekende streken kennis te maken, niet alleen in de hoop, daar winstgevende factorijen te kunnen stichten, maar ook omdat de veiligheid der vaart eischte, beter met het vaarwater, waar zoo menig schip verdwaald geraakte, bekend te worden.

Toen de nadere kennismaking erg tegenviel en van den handel op de kust, naar 't scheen, geen voordeel te wachten was, verflauwde de belangstelling aanmerkelijk; en had men het destijds niet noodig geacht een doortocht te zoeken naar de Zuidzee of eene poging aan te wenden om Spaansche zilverschepen op te vangen in een vaarwater, waar de onzen niet verwacht werden, dan zou nog meer dan één tocht, waarbij kennis van Nieuw Guinea werd opgedaan, achterwege gebleven zijn.

Tegen het einde der 17de eeuw was de onverschilligheid omtrent Nieuw Guinea haast tot afkeer gestegen, nadat de Compagnie had moeten afzien van den rechtstreekschen handel in slaven en massooi, en de burgers slechts met groot levensgevaar dien handel bleven drijven.

Het liet zich dus aanzien, dat de Compagnie geene pogingen meer zou aanwenden om betrekkingen met Nieuw Guinea aan te

knoopen, of zich op de eene of andere wijze met dat land te bemoeien. En toch zien wij in den aanvang der 18de eeuw een leven ontwaken aan de kusten van Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden, dat verbazend afsteekt bij de doodsche onverschilligheid, waarvan zij in de laatste jaren getuige geweest waren.

Natuurlijk moest voor die plotselinge verandering eene overwegende reden bestaan; en die bestond ook werkelijk.

Hebben wij nl. vroeger reeds gezien, hoe de Compagnie zich door Europeesche natiën bedreigd zag in haar specerijen-monopolie, dat onweer scheen later afgedreven te zijn; en men had, met het oog op dat monopolie, nooit in 't bijzonder de aandacht gevestigd op Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden, omdat men niet gemerkt had, dat daar specerijen in belangrijke hoeveelheid voorkwamen, en ook omdat die streken nooit door Europeesche schepen van andere natiën bezocht werden.

Nog in 1687 was men op dat punt vrij gerust, daar Bewindhebbers in hun schrijven van 16 October te kennen gaven, het niet „apparent" te achten, dat vreemde natiën zich in de Oostersche kwartieren zouden vertoonen of possessie nemen; en in de eerste negen daaropvolgende jaren gebeurde er ook niets, dat dit vertrouwen, voor zoo ver die Oostersche kwartieren aanging, ernstig schokte.

In 1697 was dat evenwel anders geworden; toen hadden Bewindhebbers met zekerheid vernomen, dat 160 Engelsche kooplieden, om revanche te nemen voor de verwijdering der Engelschen uit Bantam, eene compagnieschap hadden opgericht, om zes schepen uit te rusten, speciaal met het doel om specerijen op te koopen; een „entrélooper," de America, was reeds uitgezeild. En in 't begin van 1698 wist men reeds, dat de Commandeur, Warren, met de Portsmouth Galley, benevens vier schepen van oorlog en twee branders, gereed lag tot vertrek en het gemunt had „op Ceram of wel eenige kleine eilandjes daarbij of omtrent „gelegen" (53).

Geen wonder, dat de Bewindhebbers in de grootste bezorgdheid verkeerden en de strengste bevelen aan de Hooge Regeering te Batavia zonden, om zich krachtig te handhaven, niet alleen daar, waar de Compagnie rechtstreeksch bezit had, maar overal, waar indringing van vreemdelingen gevaarlijk kon worden. In de Oostersche kwartieren moest, zoo noodig, het gezag der Compagnie worden uitgebreid; de inlandsche vorsten, die met haar in contract stonden, moesten krachtdadig worden gesteund; en op naam dier vorsten („hetwelk het veiligste is") moest hun gebied tegen elken indringer verdedigd worden.

Wel moest men beginnen met de vreemdelingen beleefd uit te noodigen te vertrekken, en kon vervolgens beproeven hen door „schriftelijke insinuatien en protesten" tot vertrek te bewegen, maar als dat niet hielp, dan zouden gebruikt moeten worden „de „middelen, die God ons gegeven heeft."

Men moest volstrekt niet met de indringers in discussie treden over 's Compagnies titels van bezit; het kwam er niet op aan of dit op afstand van grondgebied, op exclusieve contracten of iets anders berustte, „moetende hun [den vreemdelingen] genoeg zijn, „dat wij daar gezeten zijn."

Het spreekt van zelf, dat dergelijke orders van Heeren Meesters grooten invloed moesten uitoefenen op de bevelen, die de Hooge Regeering gaf ten opzichte van Nieuw Guinea en omliggende eilanden, en te meer nog, toen langzamerhand het vermoeden, dat in die streken specerijen voorkwamen, scheen bevestigd te worden. Het is dan ook vrij zeker, dat de rol aan Tidore toegekend op Oost-Ceram, de Ceramlaut-groep, enz. met een en ander in verband gestaan zal hebben.

De Engelschen hadden zich intusschen op menig punt in den archipel vertoond. Wel was de Portsmouth Galley op de rotsen van S[t] Lucas vergaan, maar „the Resolution" was in 1698 in de Ambonsche kwartieren verschenen, en spoedig daarop had een En-

gelsch schip zich voor Kisser vertoond, terwijl in 1700 door de Engelschen beproefd werd, op Noesa Foedi of Poeloe Pisang, „om-„trent de kust van Nieuw Guinea gelegen", te landen. Zij werden evenwel met geweld door de inboorlingen verdreven.

Intusschen naderde het gevaar Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden hoe langer hoe meer, vooral ook omdat de Zuidzee, die als het domein van Spanje beschouwd werd (2), gedurende den inmiddels uitgebroken oorlog, herhaaldelijk door Engelsche avonturiers (waaronder de bekende Dampier) bezocht werd, ook met het doel om langs dien weg in 's Compagnies Oostersche provinciën door te dringen.

Bewindhebbers hadden in 1701 reeds vernomen, dat langs dien weg specerijen naar Chili waren gebracht, en eischten, dat nauwkeurig zou worden onderzocht of Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden ook specerijen opleverden.

De Gouverneur van Ternate achtte dit zeer onwaarschijnlijk en meende ook, dat geene Engelsche schepen zich in die streken konden vertoonen, zonder dat het bestuur er kennis van droeg (24).

Terwijl deze Gouverneur nu machtiging vroeg om in 1703 „de „nagel- en notenvisite op Patani, Maba en Gebé met de daarom „gelegen eilanden" te hervatten, had de Gouverneur van Banda het jaar te voren reeds zelf initiatief genomen tot het instellen van een onderzoek.

Is het op zich zelf reeds bevreemdend, dat het initiatief van Banda uitging, niet minder trekt het de aandacht, dat de Sultan van Tidore in de zaak niet gekend schijnt te zijn, terwijl toch de bekruising zich zoude uitstrekken over de eilanden Misool, de Vos, Sergila (op Nieuw Guinea?), Boo, de kust van Weda en Maba, het kanaal tusschen Halmaheira en Nieuw Guinea en vervolgens over de groote bocht van Nieuw Guinea (*).

Misschien wantrouwde men den Sultan, die o. a. medegewerkt had

(*) Zou hier de Geelvink-baai bedoeld kunnen zijn?

om het valsche gerucht, dat er drie vreemde schepen op Salawatti geweest waren, te helpen verspreiden; maar dat kon nog geen reden zijn, om inbreuk te maken op de contracten.

Hoe het zij, op last van Banda 's Gouverneur vertrokken de boekhouder Jan van Benthem en de sergeant Frans Ernst, den 13den April 1702, met de galjoot „Leeuwerik" en de chaloupe „de Hobois" van Banda, om den kruistocht aan te vangen (83).

Hunne reis levert zulke overtuigende bewijzen op van de onbekendheid met het vaarwater in den omtrek der Papoesche eilanden, dat het schier onmogelijk is, zich behoorlijk rekenschap te geven van den gevolgden weg.

Den 24sten April kwam men bij Misool, onderzocht eenige eilandjes, die uit klipachtige rotsen bleken te bestaan, en vond aldaar den assistent Wessel Thewalt, die met de chaloupe „de „Waijer" mede van Banda derwaarts was gezonden ter bekruising van het vaarwater.

Deze had moeilijkheden ondervonden bij het zoeken naar drinkwater, en was door een inlander gewaarschuwd, spoedig te vertrekken, daar hij anders zeker door de wilden overrompeld zoude worden.

Gezamenlijk werd nu koers gezet naar Misool, waar men den 27sten April voor Roemasol het anker liet vallen. Opmerkelijk is, dat men zich hier niet van een Tidoreeschen tolk of onderhandelaar bediende, maar van een Keffingschen orang-kaja, Maba genaamd.

De bevolking was gevlucht; en hoewel een geschenk voor de koningin (?) werd aangenomen, mocht het niet gelukken onderhandelingen aan te knoopen. Men vond in de huizen eenige drooge noten, die meegenomen en met Thewalt naar Banda gezonden werden; maar in de bosschen, die men twee dagen lang onderzocht, werden geene noteboomen aangetroffen.

Omstreeks 5 Mei bij de „negorij Salawat" gekomen, ontmoette

men twee Tidoreesche coraeora's, door den Sultan van Tidore met zijn tolk „Karbouw" afgezonden. Of die tolk tegen de bekruising geprotesteerd heeft, blijkt niet; maar niet onmogelijk is het, dat hij de hand had in de slechte ontvangst, die de Compagnies schepen te beurt viel.

Na eenige eilandjes onderzocht te hebben, die bleken wild, woest en onbewoond te zijn, trachtte men (op Salawatti?) aan land te gaan; maar dit voornemen moest men opgeven; niet alleen dreigde de bevolking „hen aan stukjes van elkaar te hakken", reeds in de schuiten werd men met pijlen beschoten.

Den 12den Mei 1702 werd de reis vervolgd; in 't laatst dier maand werd Poppa aangedaan, en omstreeks medio Juni bevond men zich bij Obi, meenende bij Boo te zijn.

Eerst den 22sten Juni werd Boo bereikt, waarop nog Weda en Maba bezocht werden; in Juli kwam men op de kust van Nieuw Guinea, waar men o. a. de negorijen Ati Ati en Bati aandeed; den 17den Augustus waren de schepen op Banda terug.

Deze reis, die in alle opzichten slecht geleid schijnt te zijn, leverde geene resultaten op. Van vreemde schepen had men niets vernomen; specerijboomen had men nergens aangetroffen, hoewel menig eiland onderzocht was, en menige boom afgeschild, om te ontwaren of het specerijboomen waren, doch „zij werden geen „reuk gewaar."

Waar men hier en daar bevolking ontmoet had, was de ontvangst steeds min of meer vijandelijk geweest, ten minste voor zoo ver Leupe de ontmoetingen mededeelt. Op Poppa had de orang-kaja, nadat de onzen beschoten waren, ronduit verklaard, dat dit geschied was „om geene andere redenen, als uit inzigte „van geen Hollanders op hun land te willen hebben."

Op Roembatti — waarschijnlijk dezelfde plaats, die elders Bati genoemd wordt — had de stuurman van „de Leeuwerik", Kok genaamd, drie inlanders gedurende een etmaal in de boeien gezet,

zonder dat dit door Benthem en Ernst belet werd. De beide aanvoerders van den tocht werden later gestraft met deportatie, inhabiel-verklaring en een boete van 100 rijksdaalders (85) (*).

Weinige maanden na den afloop van dezen vrij wel mislukten tocht, werd te Ternate de gevraagde machtiging ter bekruising der Papoesche eilanden ontvangen. Maar de Hooge Regeering had de contracten met Tidore niet uit het oog verloren; want in hare missive van 29 Januari 1703 gelastte zij, dat Tidoreesche gecommitteerden de onzen moesten vergezellen (84).

Den 20sten April 1703 werd alsnu te Ternate besloten, het jacht „de Schaepherder" en de chaloupe „de Kuyper" onder het bevel te stellen van den onderkoopman Coenraed Frederik Hofman.

Met het oog op den oorlog met Spanje, „om geen harde af„fronten onderhevig te worden, zonder wraak", werden boven de bemanning nog ingescheept een kapitein der Mardijkers, 2 sergeanten, 2 korporaals en 24 schilddragers, terwijl 6 slaven koeliediensten zouden doen.

Den 4den Mei 1703 verliet Hofman de reede van Ternate en vertrok eenige dagen later, na op Tidore den geheimschrijver Salema en den luitenant, radja Goena, als gecommitteerden aan boord te hebben opgenomen, naar Patani.

Daar vond hij zóóvele nagelbosschen, dat de vernieling haast een hopeloos werk scheen, te meer omdat de Tidoreezen — met uitzondering van eenen zekeren Lakita, Kimelaha van Samafoe — hem natuurlijk eer tegenwerkten dan hielpen.

Die tegenwerking dreigde zelfs in openlijke vijandschap te zullen veranderen; want, ware Hofman niet door bovengenoemden Lakita gewaarschuwd, dan zou hij in den nacht van den 18den op den 19den November door 40 coracora's overvallen zijn, een gevaar, dat hij nu door een tijdig vertrek wist te voorkomen.

(*) Zie noot op pag. 157.

Toen hij den 28sten November 1703 op de reede van Ternate terug kwam, was aan zijne opdracht slechts gedeeltelijk voldaan; maar toch was de tocht niet te vergeefs ondernomen.

Niet alleen toch waren talrijke nagelboomen verwoest, ook had Hofman terwijl hij voor de kust van Maba lag, op ontvangen last, den onderstuurman Pieter Cornelisz de kust van Halmaheira, tusschen Maba en Weda in kaart laten brengen, en de chaloupe onder bevel van Jan Adolph van der Laan naar Gebe en omliggende eilanden gezonden, die nu voor een gedeelte werden opgenomen.

Het eiland Gebe werd door van der Laan ruim 14 dagen lang doorzocht; maar hij vond overal „dorre gronden en van de zon „verbrandde ruigte", doch geene specerijboomen. Daarentegen had hij vernomen, dat het eiland in de maanden Juni, Juli en Augustus wel degelijk tot de marktplaatsen behoorde van den clandestienen specerijhandel.

De Pataniërs kwamen dan de specerijen ruilen tegen slaven, amber en karet, niet alleen op Gebe, maar ook op Salawatti, Misool, enz., terwijl de specerijen eene markt vonden bij de Cerammers en Ceramlauters.

Hofman wist ook nog mede te deelen, dat de karet of schildpadhoorn niet alleen op de Papoesche eilanden, maar ook op andere eilanden en op de kust van Halmaheira voorkwam, en voor den koning van Tidore moest worden ingezameld.

De amber werd vroeger slechts aan de kusten van Patani en Maba gevonden, maar in latere tijden werd dit artikel ook aan de Papoesche eilanden gevischt. De koning van Tidore had strenge orders gegeven, alle dáár ingezamelde amber naar Gebe of Patani te brengen, om van daar naar Tidore te worden gezonden.

De beste parelbanken werden gevonden „omtrent het eilend „Waijgeeuw en tusschen de eilanden Gasea", en hieromtrent was bepaald, dat aan den Sultan van Tidore en den koning van

de Papoesche natie (die van Waigeoe?) de grootste paarlen moesten worden afgestaan, terwijl de kleinere het eigendom der visschers bleven.

Hier vinden wij dus voor het eerst met eenige zekerheid melding gemaakt van inkomsten, die Tidore van de Papoesche eilanden trok; en hoewel wij niet vernemen, in hoe verre Tidore 's bevelen nagekomen werden, blijkt uit de mededeelingen van Hofman toch, dat de Sultan zich gelden liet op die eilanden, en dat de ware of vermeende rechten van Tidore daar niet onbekend waren.

In hetzelfde jaar 1703 werd de westkust van Nieuw Guinea bezocht door de galjoot „de Leeuwerik" en de chaloupe „Commer" (85).

Wie dezen tocht aanvoerde, is mij niet duidelijk gebleken (*), maar zeker is het, dat dezelfde Kok, die vroeger op Roembatti eenige inlanders in de boeien gezet had, weder als stuurman op de Leeuwerik fungeerde.

Toen de schepen voor Roembatti ten anker kwamen, werden ze schijnbaar vriendelijk ontvangen. Stuurman Kok, die voor eigen rekening handel scheen te drijven, had eenige slaven van den orang-kaja Baauw gekocht en dacht aan geen verraad.

Dit vertrouwen moest hij echter met zijn leven bekoopen; want, toen Baauw voor de vijfdemaal aan boord kwam om den handel voort te zetten, was hij door een groot aantal gewapenden vergezeld, die argeloos werden toegelaten, doch onmiddelijk een verwoeden aanval deden op de equipage. Niemand bleef ongekwetst; stuurman Kok en twee militairen werden gedood,

---

(*) Misschien waren het weder Jan van Beuthem en Frans Ernst? In dat geval zou de hun opgelegde straf, waarvan melding gemaakt werd, niet alleen een gevolg geweest zijn hunner handelingen in 1702, maar ook van hun slecht beleid op dezen tocht van 1703.

en het gelukte der epuipage — die, ongewapend zijnde, zich met handspaken verdedigde — niet dan met veel moeite, de aanvallers buiten boord te krijgen en met verlies van twee ankers de vlucht te nemen.

Terwijl dit aan boord geschiedde, was de stuurman Jan Evertz Klok met vier man aan wal om timmerhout te zoeken. Die ongelukkigen moesten dus aan hun lot worden overgelaten, en zullen ongetwijfeld aan de woede der inboorlingen zijn opgeofferd.

Of de oorzaak van dit verraad aan wraak over de vroegere handelingen van Kok, dan wel aan de ophitsingen der Cerammers moest worden toegeschreven, wist de Gouverneur van Ternate niet te beslissen. In elk geval had men weder geleerd, hoe gevaarlijk het was, de Oniërs te vertrouwen. De Gouverneur van Ternate verbood dan ook aan de hoofden der kruisende vaartuigen „op straffe van „ongenade en correctie" handel te drijven, om daardoor „alle knevelarijen en onheilen, die er gemeenlijk op volgden, voor te komen".

In het volgende jaar — 1704 — werd de kust van Nieuw Guinea niet bekruist; maar schipper Pieter Clein en de ons bekende sergeant Jan Adolph van der Laan ondernamen, met de vaartuigen de Tamboer, Comber, de Crab en Makreel, een tocht naar de Papoesche eilanden (86).

Den 24sten Juni vertrok deze scheepsmacht van Ternate, nam op Tidore de gecommitteerden aan boord, en bezocht, behalve vele kleinere eilanden, achtereenvolgens poeloe Pisang (ten O. van den Z. O. hoek van Halmaheira), Misool en Salawatti.

Het eerste eiland was onbewoond, doch vol noteboomen, die evenwel niet uitgeroeid konden worden, daar de stroomen en de steile kust het landen onmogelijk maakten.

Op Misool en eenige nabij gelegen eilandjes werden geene specerijboomen gevonden; maar men deed eenige geographische gegevens op.

Den 17den September bevond men zich aan de kust van Salawatti.

Onbekendheid met de gesteldheid van het vaarwater, harde winden en holle zee beletten evenwel het landen.

Wel gingen de Tidoreesche padoeka en de tolk met de pantjalang aan wal, om hulp te halen, maar het zware weder maakte het onmogelijk hunne terugkomst af te wachten, te meer omdat het aantal zieken binnen boord zoodanig toenam, dat er bijna geen volk overbleef voor het scheepswerk. Men was dus genoodzaakt naar Ternate terug te keeren, waar men, na nogmaals Misool te hebben aangedaan, den 2den October aankwam.

De Tidoreesche padoeka had trouwens op Salawatti geen hulp kunnen krijgen, daar hij de hoofdnegorij verlaten vond, terwijl elders de bevolking voor hem op de vlucht ging, en niet te bewegen was stand te houden.

De kruistochten naar de Papoesche eilanden werden in het jaar 1705 weder voortgezet.

Maar alvorens ons daarmede bezig te houden, dient de zoo belangrijke ontdekkingstocht, in dat jaar door Jacob Weyland ondernomen, te worden behandeld.

Wanneer men overweegt, welke treurige voorstelling de Hooge Regeering te Batavia zich maakte van Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden, dan laat het zich gemakkelijk begrijpen, dat het motief, dat tot dezen tocht deed besluiten, nagenoeg uitsluitend in vrees voor vreemdelingen gezocht moet worden. Nog altijd was men beducht, dat die landen, in handen van vreemdelingen, middelijk of onmiddelijk, tot onderkruiping van het specerijen-monopolie aanleiding zouden kunnen geven. En in verband hiermede lieten bovenal de zwerftochten van den Engelschen kaper-kapitein William Dampier der Hooge Regeering geen rust.

Deze Dampier had bijzonder het oog op Nieuw Guinea gevestigd, en hoewel hij, gedurende de reis van 1699 en 1700, ner-

gens op de kust van dit eiland aan wal geweest was, had hij toch eenige versche muscaatnoten op poeloe Saboeda weten te ruilen. Na aldus de westkust bezocht te hebben, had hij zich naar de noordkust gewend, en o. a. Schouten-eiland verkend. Op zijne terugreis ontdekte hij den doortocht tusschen Waigeoe en Batanta, die sedert als straat Dampier bekend is (*).

Het had natuurlijk niet aan orders van Bewindhebbers ontbroken, om tegen de Engelschen in 't algemeen en Dampier in 't bijzonder te waken. Toen dan ook in het laatst van 1704 betrouwbare berichten ontvangen werden omtrent de verschijning van Dampier in de Zuidzee, besloot de Hooge Regeering twee expedities uit te zenden, waarvan de eene bestemd werd voor Nieuw Holland, de andere voor Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden.

De laatste expeditie zou worden gecommandeerd door Jacob Weyland, onder wiens bevelen gesteld werden: het fregat „de „Geelvink", de chaloupe „de Kraanvogel" en de pantjalang „Nova „Guinea", gezamenlijk bemand met 92 Europeanen, waaronder 2 militairen, 5 Mardijkers en 30 Oosterlingen, terwijl op de Geelvink nog geplaatst werd de vaandrig Hendrik Straatman.

Den 20sten Januari 1705 werd de instructie gearresteerd (87), die aanvangt:

„Het woelen, spionneren en schrijven (†) van den bekenden „Engelschen reiziger William Dampier, als ook meer andere consi„deratiën hebben ons bewogen, om ulieden van hier eene kruis„togt te laten doen."

Weyland kreeg in last, naar Banda te stevenen, daar zoo moge-

---

(*) Deze bijzonderheden zijn ontleend aan de mededeelingen van Forrest (137) en d'Urville (129).

(†) Hier wordt zeker gedoeld op de „Nouveau voyage autour du monde „par Guillaume Dampier", in 1701 te Amsterdam uitgegeven, en „William „Dampier, a voyage to New-Holland etc. in the year 1699. London 1703."

lijk tolken en geschikte stuurlieden in te nemen, en dan door de nauwte van Keffing direct naar Onin te zeilen.

Na daar het noodige verricht te hebben moest hij noord-westwaarts langs den wal voorbij den hoek van Angireeuw (Waigeoe) varen, vervolgens den Gebroken Hoek omzeilen en, die gepasseerd zijnde, de reis langs de buitenkust van Nieuw Guinea oostwaarts vervolgen, tot aan — of zoo mogelijk verder nog dan — Willem Schouten-eiland.

In September moest de expeditie op Banda terug zijn, nauwkeurige kaarten en andere gegevens medebrengen, en, zoo mogelijk, ook eenige vreemde Indianen, indien deze zonder geweld of hasard en met vrijen wil mede wilden gaan.

Vooral moest men trachten te weten komen of er ook een doortocht bestond van de buiten- naar de binnenkust.

Op de terugreis zou de Geelvink de oostkust van Ceram opzoeken, na alvorens op Maba of Weda aangegierd te zijn, om te vernemen of daar ook orders waren, en eindelijk over Keffing en Misool naar Banda retourneeren.

Wat in de instructie te lezen staat omtrent de wijze van handelen, wanneer men Dampier ontmoeten mocht, wordt door Leupe (87) niet medegedeeld.

Den 8sten Januari 1705 was echter door de Hooge Regeering daaromtrent besloten (88), dat men, Dampier ontmoetende „op „de eilanden tusschen Halmaheira en Ceram, tot aan 't land van „Nova Guinea gelegen, item op Onijn en Massoij [waarmede zeker Karas bedoeld wordt] uijt kragte van de contracten", eerst moest trachten hem minnelijk te insinueeren tot vertrek en, als dat niet hielp, schriftelijk protest indienen.

Mocht Dampier allianties gesloten hebben, dan zou men daarvan onmiddelijk kennis geven op Ternate, waar men dan met behulp der Moluksche koningen zou trachten den indringer het verblijf te ontzeggen of onmogelijk te maken.

Het verdient opmerking, dat de Hooge Regeering hier blijkbaar geene rechten van Tidore op eenig gedeelte van Nieuw Guinea erkent, zoo als trouwens duidelijk blijkt uit het vervolg der instructie, waar men leest:

„De Papoesche eilanden, waarin wij ook meenen begrepen „te zijn, het groot aantal van eilanden, die tusschen Halmaheira „en Ceram tot aan het land van Nova Guinea of tot omtrent „Ony liggen, heeft de Tidorschen koning ook onder zijn domi„nie. Maar de buiten kust van Nova Guinea en de bogt van „Nova Hollandia, *door ons nergens beslagen of bij eenige contrac„ten bedongen zijnde*, zal men daarom zoo verre *ons regt niet „fondamenteel* als wel op de voorverhaalde andere landen omtrent „kunnen fonderen, en daarom met Uw wederkomst, de nadere „bescheiden en bevinding dientwegen blijven te gemoet zien."

Den 22sten Januari 1705 verliet Weyland de reede van Batavia en kwam den 17den Februari voor Banda ten anker.

Wat er verder gebeurde, is slechts ten deele bekend, daar helaas de journalen dezer belangrijke reis verloren zijn gegaan; althans, Leupe heeft ze in het Rijksarchief niet gevonden en in het Bataviaasch archief schijnen ze ook verdwenen te wezen.

Daarentegen was ik zoo gelukkig, in laatstgenoemd archief, het verloren gewaande rapport (*) van Zwaardecroon en Chasteleijn te vinden (89).

De gegevens van dit rapport, gevoegd bij die van de kaart

(*) Dit rapport zal in zijn geheel in het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap worden gepubliceerd, terwijl er nu voorloopig slechts gebruik gemaakt zal worden van den inhoud, voor zoo ver ons onderwerp dit medebrengt.

Het rapport over de reis naar Nieuw Holland, door dezelfde heeren opgemaakt, werd door Leupe gepubliceerd in de 2de Serie der Bijdragen, Deel I, pag: 193.

van Weyland's reis (90), de daarop door Leupe en Obreen verstrekte toelichtingen (87) en de mededeelingen, door Leupe t. a. p. (91) bekend gemaakt, stellen mij in staat het volgende omtrent de merkwaardige reis van de Geelvink aan te teekenen.

Den 25sten Februari 1705 van Banda vertrokken zijnde, nam Weyland den 3den Maart op Killetay vijf Cerammers en Keffingers aan boord, waaronder de orang-kaja Lockman en een jongetje, terwijl hij Pieter in 't Huisje, stuurman van de chaloupe Keffing, die in dat vaarwater bekend was, overnam en hem door een stuurman van de Geelvink liet vervangen.

Den 5den Maart waren de schepen bij Batoepoeti — „ma„kende het Zuijdlijkste van Onijn" — en den 10den Maart werd aangeteekend, dat de onzen bij de negorij Fattaga aan wal geweest waren.

Men schijnt zich hier, evenmin als elders gedurende de heenreis, met het opnemen van het vaarwater te hebben bezig gehouden, maar spoedig, overeenkomstig de instructie, noord-westwaarts langs den Gebroken Hoek gestevend te zijn, met plan om langs de oostzijde van dien hoek de buitenkust van Nieuw Guinea op te zoeken, deze te volgen tot aan de Schouten-eilanden, of zoo veel oostelijker als men komen kon, om in het terugkomen pas tot de opneming van kust en vaarwater van Nieuw Guinea over te gaan.

Den 8sten April of misschien een paar dagen vroeger, waren de schepen bij de negorij Roemangaij (*) „zijnde d' eerste welcke „door d' onse op d' vaste cust beseijlt is", en liggende zuidwest van de Meossoe- of Meospaloe-eilanden.

Van veel belang is het voor ons onderwerp, dat men zich te Roemangaij niet alleen van de Tidoreesche taal kon bedienen maar tevens vernam, dat de bewoners den koning van Tidore

(*) Waarschijnlijk Roemangarij van de kaart van Weyland, omstreeks ter hoogte van de kampongs „Maar" en „Warsai".

„voor haaren Heere" erkenden, „alsoo zij nog onlangs eenigen „tribut van slaven en amber aan zijnen affgezant nevens andere „aangrensende Pappoa's hadden opgebragt."

Welke die aangrenzende Papoes waren, wordt niet uitdrukkelijk gezegd, maar het bleek, dat men te Roemangaij bekend was met „Maffoor" en „Wabouw", waarin de rapporteurs het bewijs zagen, „dat alle dese Pappoa's een slag van volck, en langs de„se cust bij — en onder malcanders bekend zijn" (*).

Hoogst waarschijnlijk werd nu de kust gevolgd tot kaap Mamori en vervolgens koers gezet naar de Schouten-eilanden, overeenkomstig de instructie.

Het rapport geeft over dit gedeelte der reis geene inlichtingen; alleen kan men er uit opmaken, dat den 25sten en 26 April vijandelijke ontmoetingen met inlanders hebben plaats gehad.

Nu worden evenwel de gegevens wat bepaalder. De Schouten-eilanden werden niet bereikt, of althans niet als zoodanig herkend; ja, het journaal van den boekhouder Pieter van Elk van Middelburg (een man, die bij resolutie van 22 Juli als een „caarte „maker" bekend stond en aangenomen werd) bevatte zelfs een betoog, dat Willem Schouten-eiland „mogelijk noijt in d' wereld is geweest."

Men was, tusschen de Schouten- en Padeaido-eilanden en Jappen doorzeilende, te recht gekomen op de noordkust van Jappen of Jobi, op de kaart „'t Lange Hooge Eijlandt", maar in 't rapport Hiobie genaamd, en lag den 28sten April bij de negorij Hiobie op de noordkust, dicht bij den oostelijken hoek van het eiland.

(*) In een brief van Ternate dd. 20 September 1705 komt, blijkens Leupe's mededeelingen, het bericht voor, dat inlanders van de Papoesche eilanden de schepen *in het laatste van April* bij Waigeoe gezien zouden hebben. Daar nu gebleken is, dat Weijland den 8sten April reeds op de buitenkust gearriveerd was, kan dat bericht moeilijk juist zijn. Neemt men in aanmerking, dat het verhaal van September dateert, dan laat het zich zeer goed hooren, dat die inlanders zich ± een maand vergist zullen hebben.

Dáár had men ernstige vijandelijkheden met de inboorlingen, evenals op vele andere plaatsen. Het rapport zegt dan ook, dat alle inboorlingen van de kust en de eilanden zeer wreed en verraderlijk van aard zijn; niet alleen trachtten ze steeds, de onzen aan wal te lokken, om hen dan te overvallen, meermalen werden de schepen — het fregat niet uitgezonderd — met 20, 30 en 40 vaartuigen aangevallen „en sulks med groote furie en geweld," zoodat de prauwen slechts met kanonvuur verdreven konden worden.

En deze verraderijen werden gepleegd zonder de minste aanleiding, zelfs „nadat zij haaren eed med hed gieten van water, dan „wel aarde op haar hoofd tot een teken van vriendschap hadden „afgelegd." Geen wonder, dat men die inboorlingen noemde: „on„naak en onhandelbaar puur wild en boosaardig volk."

Bij den aanval van 28 April kreeg men 6 stuks van dat wilde volk gevangen; maar twee van hen, die oud en bedroefd waren, werden bij „de negorij Hiobie en de Verraders-eilanden" met een geschenkje naar wal gezonden, benevens „een raar toegetakeld „vrouwmensch hetwelcke wel te vreden aan boord gekomen was, „en niet weder uijt het schip wilde gaen."

Het was op Hiobie, dat de scheepsraad den 2den Mei de resolutie nam, naar den vasten wal te gieren, „om van daar te „retourneren en langs deselve haare ontdeckingen te beginnen."

Uit deze zinsnede en die, welke zoo aanstonds zal worden medegedeeld, maakte ik de gevolgtrekking, dat de kust van Nieuw Guinea op de heenreis niet opgenomen is.

Wanneer is nu de eigenlijke ontdekkingstocht begonnen, en wat is het oostelijkste punt, dat de Geelvink bereikt heeft?

Op deze vragen geeft de volgende zinsnede van het rapport een min of meer afdoend antwoord:

„Want wanneer zij aen d'oostelijke Houk van Nova Guinea „hier vooren gen. met veele stribbelingen (. . ? . .) winden, „stroomen en stiltens waren g'arriveerd, vermeijnden zij haare

„orders te hebben volbragt, al soo de wal sig daar in 't geheel „na 't zuijden begonde te kenteren, behalve dat het ook onmo-„gelijk was, door het veranderen der saissoens om verder te kon-„nen komen, veel min nog daar de gansche cust, als ook dese „gebroken Houk en die van Onijn nog ongevisiteerd waren, „'t welck een en ander gereserveerd was tot haare wedercomste, „die op 17 Maij door d'onse gearresteerd wierd, te beginnen van „bovengem. Oost Houk die Geelvinks Oosthoek genaamd wierd, „tot aan te Quaa houk."

Met zekerheid blijkt hieruit dus, dat op den 17den Mei het oostelijkste punt der reis bereikt was; en daar de wal zich bij dat punt naar 't Zuiden begon te kenteren, kan men, dunkt mij, onmogelijk aannemen, dat Geelvink's Oosthoek ter hoogte van het eiland Koeroedoe zou liggen, zooals o. a. de kaart van v. Rosenberg aangeeft. Hoogst waarschijnlijk is de Geelvink tot omstreeks kaap d'Urville doorgezeild.

Wat het rapport zegt van sommige rivieren, „die soo sterck „komen uijtstorten dat soms de zee daardoor van sijne sout-„heijd komt te verliesen," doet ook aan de armen der Amberno, tusschen Koeroedoe en koning Willems-eiland, denken.

Dicht bij Geelvink's Oosthoek ligt de negorij, waaruit, volgens de kaart, twee inlanders medegenomen zijn; en uit het rapport blijkt, dat deze negorij gelegen was in de landstreek Kaaij.

Dit medenemen geschiedde op den 16den Mei, en dus op de heen-reis, in verband waarmede het bevreemding zou kunnen wekken, dat men toen aan wal geweest zou zijn en inlanders *uit de negorij* gehaald zou hebben.

Maar dit is ook niet gebeurd, zoo 't schijnt; want op gemelden datum werden vier wilden *opgevischt*, zegt het rapport, waarvan twee, „als gequetst zijnde, weder gelargeerd" werden.

Men heeft dus zeker met een aanval van prauwen te doen gehad.

De nieuwe gevangenen werden door de 4 Papoes van Hiobie,

die nog aan boord waren, vijandig ontvangen; er scheen eene veete tusschen hen en de bewoners van Kaaij te bestaan (*).

Hoever de landstreek Kaaij of Kai zich uitstrekt, meldt het rapport ons niet, evenmin als de ligging der negorij Erropang, waarin men gemakkelijk Aropen herkent, die op den 30sten Mei werd bereikt, en welker inwoners „d'onse niet dorsten staan," maar met de prauwen de vlucht namen.

Op dien datum, evenals op den 20sten t. v. en den 1sten, 3den en 5den Juni, schijnt men aan wal geweest te zijn, daar het journaal op die dagen boomen en gewassen beschrijft.

Den 3den Juni werd „de groene vlakke hoek" in het Zuiden van de „Groote Inbogt" bereikt (†).

Op de kaart staat: „Hier een man van de Inlanders doot ge„schoten"; en het rapport vermeldt, dat deze man Gerrit Jacobsz van Giesen heette, die „een weijnig van sijne mackers was voor „uijt geloopen, en door een pijl uijt het creupelbosch seer jam„mer wierd om het leven gebragt."

Den 5den Juni teekende de boekhouder van Elk in zijn journaal aan, dat volgens zijne meening Geelvink's Oosthoek gelegen was op 2° Z. B, en het diepste punt van de „groote Inbogt" op 4° Z. B. invoege deze dus 30 mijlen zou moeten inspringen (§).

Van den tocht langs de westkust van de groote Inbocht vermeldt

(*) Zooals gezegd is, ligt de negorij op de kaart van 1705 dicht bij Geelvink's Oosthoek, en dus veel noordelijker dan de negorij Kai op de kaarten van Rosenberg en Robidé van der Aa (vergelijk 39).

(†) De veronderstelling van Leupe, dat de Geelvink den 31sten Mei en 1sten Juni bij de Pinksterhoeken geweest zou zijn, is dus volkomen juist, naar 't schijnt.

(§) Opmerkelijk is het, dat op de kaart van de Geelvink (90), Geelvink's Oosthoek op ± 1° 40' en het zuidelijk gedeelte der baai op ± 3° 40' Z. B. ligt, zoodat de kaartenmaker Isaac de Graaff, toen hij te Amsterdam de gegevens van van Elk in kaart bracht, schijnt aangenomen te hebben, dat deze zijne breedten ± 20' te hoog geschat heeft. Ook deze breedtebepaling doet eer aan kaap d'Urville, dan aan een Geelvink's Oosthoek bezuiden Jappen denken.

het rapport weinig; maar het leert toch, dat de schepen den 27sten Juni bij Maffoor waren, den 1sten Juli bij Wabouw, en den 4den dier maand in de Geelvink-baai, dat is dus de baai op de noordkust van Nieuw Guinea, die op onze kaarten als de Kleine Geelvink-baai bekend staat.

Maffoor, noch Wabouw komt voor op de officieele kaart van 1705; maar op de in 1758 door Nicolaas Struijck uitgegeven kaart van de Geelvink-baai, naar de ontdekkingen van 1705 vervaardigd, vindt men eene negorij Waba vermeld (91a).

Zooals die negorij daar geteekend is, moet ze gezocht worden op den zuidoostelijken hoek van het eiland Amberpoon, dan wel op de vaste kust, onmiddelijk bezuiden dat eiland.

Is nu dit „Waba" synoniem met „Wabouw", 't geen mij hoogst waarschijnlijk voorkomt, dan moet Maffoor, waar de Geelvink vier dagen vroeger aankwam, zuidelijker gezocht worden.

Het zou voor ons onderwerp niet zonder belang zijn, zoo de ligging van Maffoor met juistheid kon worden aangegeven, omdat die plaats omstreeks de grens geweest schijnt te zijn van den Tidoreeschen invloed.

Te Roemangaij toch, had men reeds over Maffoor in verband met de heerschappij van Tidore hooren spreken; en toen Weyland voor die negorij kwam, bleek hem, dat de bewoners eenigermate met de Tidoreesche taal bekend waren. Zij waren evenwel schuw en durfden niet aan boord komen, „uijt vreese van Boe, denotee„rende daarmede het canon en desselfs uijtspraack, hoewel zij daar„mede niet waren begroet, en desselfs effecte van die van Kaaij „hier vooren gem. moeten vernomen, dan wel bevoorens in andere „tijden daarvan de smaak gecregen moeten hebben."

Dit laatste scheen eenigszins waarschijnlijk, omdat zij ook eenige Maleische en Spaansche woorden kenden, terwijl de naam „Hol„land" hun mede bekend was.

Vertrouwden de inboorlingen de Nederlanders niet, het omge-

keerde was ook waar; want toen de eersten trachtten de schepelingen aan den wal te lokken, lieten deze zich daartoe niet verleiden, daar „d'onsen nu (zoo) veele preuven hadden van den boo„sen Inborst deses volcks."

Curieus is het zeker, dat de naam Maffoor „door d'onse in „Massoij wierd veranderd, ter sake dese luijden aan d'onse mas„soij om te eten aanboodden."

Nu noemt Nicolaas Struijck den noordhoek van Amberpoon (*) den „Massoij-hoek" (91[b]), maar hiermede kan Maffoort of Mefoor niet bedoeld zijn, daar men hier aankwam, voordat Wabouw bereikt werd.

Te Wabouw, waar de schepen den 1[sten] Juli aankwamen, durfde men, uit vrees voor verraad, ook niet aan wal gaan.

In de Geelvink-baai (de kleine) is men den 4[den] Juli aan wal geweest; want niet alleen komt in het journaal op dien dag eene beschrijving van boomen en gewassen voor, het rapport vermeldt ook, dat aldaar op den 4[den] Juli, dicht bij een' versche rivier, door een manspersoon een wilde, reukelooze notemuscaat gevonden werd, die in het journaal uitvoerig beschreven schijnt te zijn en van slechte qualiteit was, — van eene soort, „overal om „de west van India genoeg bekend en veragt."

De reis langs de noordkust werd nu in westelijke richting vervolgd; den 18[den] Juli bevonden de schepen zich weder ter hoogte van Roemangaij; en op dien datum werd door den scheepsraad de resolutie genomen, om de pantjalang Nova Guinea te bestemmen tot het opnemen van den Gebroken Hoek en de bocht van „Ony".

(*) Ten minste dit meen ik te moeten opmaken uit de volgende zinsneden, waarbij in aanmerking genomen moet worden, dat Struijck, die journaal noch rapport gekend heeft, meende, dat de Geelvink van 't Westen en Noorden kwam. „Verder kwamen zij aan den steilen hoek en vonden een Bogt, die „de Vuile Bogt genoemd wordt. De Massoij hoek om vindt men twee zeer „kleine Eilandjes, omzet met klippen, en de Negorij Waba."

Den 21[sten] Juli ontving de gezagvoerder van de Nova Guinea zijne instructie, den last inhoudende om „de reis te stellen door „de straat tusschen het wester gedeelte van de buitenkust en het „daar benoorden liggende gebroken land, en voorts het binnenste „der bogt Salwaat en Ony om van voorschreven straat voornamelijk van deszelfs zuidzijde, en van gemelde bogt, te maken „een behoorlijke zeekaart."

Na afloop der werkzaamheden moest de pantjalang naar Onin stevenen, om daar de Geelvink af te wachten. Mocht deze medio September daar nog niet gearriveerd zijn, dan zou de Nova Guinea de reis naar Banda moeten voortzetten.

Leupe, die deze instructie mededeelt (87), zegt, dat de stuurman van de pantjalang, Dirck de Coninck heette; maar het rapport noemt den gezaghebber der pantjalang, die het journaal (van 22 Juli tot 21 September) had opgemaakt, Jurriaen Heijtmen (of Heijtman).

Hoe dit zij, daar het journaal den 22[sten] Juli aanvangt, mag men aannemen, dat de Nova Guinea op dezen datum van de Geelvink en de Kraanvogel scheidde; en dat deze scheiding plaats had bij „de Kwade Hoek" (kaap Ram), blijkt uit het rapport.

Den 25sten Juli waren de Geelvink en Kraanvogel waarschijnlijk aan de noordwest-punt van Waigeoe of bij Roeib; want op dien datum werd de reis langs den Gebroken Hoek als geëindigd beschouwd; en den 26sten teekende de boekhouder in zijn journaal aan, dat men vroeger ten onrechte „Nieu Poolo Vage" (d. i. Gebe) onder den Gebroken Hoek rekende.

Op — of kort na — dezen datum, werd koers gezet naar Weda, om te zien of daar orders waren, 't geen het geval niet was; maar op den 1[sten] Augustus ontmoette men de pantjalang de Leervisch (*) dicht bij den hoek van Libobo.

(*) In 't rapport is de naam niet duidelijk te lezen; 't kan Leervisch of Leeuwrik zijn; Leupe spreekt op pag. 109 van de Leeuwrik en elders overal van de Leervisch.

Na de bocht van Weda bezocht te hebben, zette men koers naar Misool en omliggende eilandjes; althans ik meen, dat deze groep bedoeld wordt, waar het rapport spreekt van de eilanden Roemazol, „die eigenlijk volgens schipper Weyland de regte „Papoease Eylanden komen uit te maken.”

Uit de instructie voor den stuurman van de Nova Guinea, is gebleken, dat Weyland het plan had, Onin aan te doen, alvorens naar Banda terug te keeren. Maar aan dit voornemen kon hij geen gevolg geven, daar de gezondheidstoestand der equipages hoe langer hoe bedenkelijker werd.

Hoe ernstig de toestand was, blijkt o. a. uit de mededeeling in het rapport voorkomende, dat de drie schepen gezamenlijk 38 Compagnies dienaren door den dood verloren hadden; en dat op den 14den Augustus op de Geelvink en Kraanvogel nog slechts 3 man op de been waren.

Op dien datum, terwijl men zich bij de eilanden Roemazol bevond, werd dan ook door den scheepsraad besloten, onmiddelijk koers te zetten naar Boeroe.

Het was dus op reis hierheen, dat de schepen den stuurman van Dijk met de pantjalang de Crab ontmoetten; want deze ontmoeting had plaats op den 16den Augustus, tusschen Misool en P. Kanary.

Harde wind en holle zee beletten van Dijk, aan boord van de Geelvink te komen; en zeer zeker heeft hij Weyland verkeerd verstaan of begrepen, toen hij meende te hooren, dat de Geelvink van Onin kwam.

Den 18den Augustus (volgens Leupe den 20sten) kwamen de Geelvink en Kraanvogel gelukkig behouden in de bocht van Kajeli voor anker, waar zij weldra door de zorgen van den Ambonschen Gouverneur, Coyet, van het noodige voorzien werden, en versterking van scheepsvolk ontvingen.

De Kraanvogel was lek en werd, met behulp van volk van

Boeroe, naar Amboina gebracht; de Geelvink vervolgde, zoodra de toestand van het volk dit toeliet, de reis naar Banda, waar dit beroemd geworden schip (*) den 17den September 1705 aankwam.

De pantjalang Nova Guinea hebben wij den 22sten Juli verlaten bij den „Kwaden Hoek."

De „bedientens" van dit vaartuig hebben, blijkens het rapport, de hun opgedragen taak, in de instructie vermeld, nauwkeurig volbracht.

Op den 12den Augustus had de Nova Guinea evenwel eene ontmoeting met een door Tidoreezen bemand vaartuig, in straat Sagewien, die treurige gevolgen na zich sleepte.

Dat vaartuig nl., waarop zich een Tidoreesche Ngoffamaneira als gecómmitteerde bevond, was door de opperhoofden van het op kruistocht zijnde jachtje Oostvoorn uitgezonden, om de waarheid van een gerucht omtrent de verschijning van vreemde schepen in dat vaarwaarter te onderzoeken.

Dicht bij het eilandje Jeffimaan (of Koksbrood) benoorden Salawatti, ontwaarde de Ngoffamaneira de Nova Guinea, die een „Princevleugel en Princegeus" liet waaien.

Zonder eenigen argwaan schepten dus de Tidoreezen naar de pantjalang; maar daar aan boord was men door de droevige ondervinding, op de noordkust opgedaan, zóó wantrouwend geworden, dat men onder geen voorwendsel prauwen bij het schip wilde dulden.

Toen de Tidoreezen, met een witten doek waaiende en roepende: orang Tidori! orang Tidori, de pantjalang naderden, werden zij dan ook met kanon- en geweervuur ontvangen, waardoor 3 menschen gedood werden, terwijl het waarschijnlijk nog erger afgeloopen zoude zijn, indien de Nova Guinea niet vast geraakt ware, toen getracht werd de Tidoreezen te vervolgen.

Den volgenden dag verscheen de Oostvoorn, door den Ngoffama-

(*) Is het niet genoemd naar een Amsterdamschen burgemeester?

neira ingelicht, om rekenschap te vorderen van die gewelddaad; maar het ongeluk was niet meer te verhelpen, en de opperhoofden van de Oostvoorn moesten zich tevreden stellen met een procesverbaal van het gebeurde en eene recommandatie om voortaan op de Nova Guinea wat voorzichtiger te zijn.

De opneming van straat Sagewien was den 15den Augustus afgeloopen, waarop, van den 16ten tot den 26sten, de straat tusschen Batanta en Waigeoe (nu eens Gemi, dan Waigeeuw en op onze kaarten straat Dampier genoemd) werd opgenomen.

Daarna schijnt de pantjalang naar de westkust teruggekeerd te zijn; want op den 8sten September was dit vaartuig bij den Visschers-hoek, ten Z. O. van kaap Selé, door den stuurman Pantjalangs-hoek genoemd.

Toen men nu ontwaarde, dat „omtrent dien Visschershoek, het „land van Onijn gansch om de N. O.," ontviel, werd het kaarten maken gestaakt.

Daar men waarschijnlijk reeds wist, dat de Geelvink niet meer op Onin verwacht kon worden, of om welke andere reden ook, werd besloten, naar Ceram over te steken, waar de Nova Guinea den 20sten of 21sten September aankwam, om spoedig de reis naar Banda te vervolgen; want den 24sten September 1705 kwam men aldaar ten anker.

De gegevens, op dezen tocht verkregen, waren van het grootste belang voor de kennis van land en volk.

Niet alleen was men nu geheel teruggekomen van de dwaling betreffende den „Gebroken Hoek" en de Papoesche eilanden, ook het westelijk gedeelte der noordkust van Nieuw Guinea en de groote Inbocht, die wij thans de Geelvink-baai noemen, werden in kaart gebracht.

Uit het rapport blijkt duidelijk, dat de naam „Geelvink-baai" door Weyland gegeven werd, niet aan de groote Inbocht, maar

aan eene kleine baai op de noordkust; de veronderstelling van Leupe, dat de naam „Geelvink-baai" voor de groote Inbocht, van d'Entrecasteaux afkomstig is, kan dus zeer goed juist zijn.

Een doortocht van de buiten- naar de binnenkust werd niet gevonden, zooals het rapport uitdrukkelijk vermeldt.

Te Roemangaij vernam men — zegt het rapport — dat Nieuw Guinea bij de inlanders bekend stond onder den naam Wossa Meas. Valentijn zegt (92), dat de tolk Lockman na zijne terugkomst verteld had, dat die naam Wossamalaar luidde.

Welken indruk de verraderlijke aard der inboorlingen op de schepelingen gemaakt had, is reeds uit de medegedeelde bijzonderheden gebleken. Wat het rapport overigens van de bevolking zegt, is niet van veel belang. Bijna overal vond men menschen of sporen van bewoning, en de bevolking scheen het dichtste te zijn in de nabijheid van Geelvink's Oosthoek. Beide sexen waren genoegzaam moedernaakt, „en hare schamelheden alleen met eenig „boomgewasch bedeckt."

De wapens waren pijl en boog, assagaaien en een plomp soort van parangs of kapmessen van ijzer.

De houten woningen waren hoog boven den grond gebouwd.

Uit het vinden van een paar oude prinsen-vlaggen en andere omstandigheden werd de veronderstellling gemaakt, dat er aanrakingen bestaan hadden tusschen de inboorlingen van het westelijk gedeelte der noordkust en der Geelvink-baai en de Europeanen, terwijl de Sultan van Tidore, zooals we zagen, op dat gedeelte der kust eenigen invloed scheen uit te oefenen.

Het rapport verdiept zich in gissingen omtrent de oorzaken van de vijandelijke houding der bevolking en drukt de meening uit, dat deze misschien in die vroegere aanrakingen gezocht moeten worden, eene veronderstelling, waarbij m. i. de natuurlijke aard en levenswijze dier barbaren wel eenigszins over 't hoofd werden gezien.

Rapporteurs hoopten de waarheid wel te zullen ontdekken, zoodra de gevangene Papoes wat „meer taalkundig" zouden zijn. Of die hoop vervuld is, bleek mij niet, maar dat de gevangenen te Batavia zijn aangebracht, blijkt o. a. uit de resolutie van 22 October 1705 (88), waar wij lezen:

„dogh de 6 ps papouen of manspersoonen, door de overheden „van gemeld jagtje in hun voorsz. kruijstogt bekomen, en „herwaarts gebragt, zijn goet gevonden vooreerst op eene der bol„werken deses Casteels, onder 't opsigt van den maijor de Roij „te plaatsen en te laten alimenteren (*)."

Met groote voldoening wordt in het slot van het rapport aangeteekend, dat, ook volgens de verklaringen der inboorlingen, nergens vreemde schepen gezien waren, en dat nergens specerijen voorkwamen, behoudens die enkele verachte soort van noten, waarover reeds gesproken werd. Maar men had ook nergens goud, zilver of koopwaren van waarde ontdekt, doch „alleen „diverse landstreeken gevonden, die bequaam zijn tot cultuur en „inwooning, moetende de rest, als boven reeds is gesegd, te sij„ner tijd uijt het mondelingh verhaal der wilden van Hiobie en „Kaaij ondekt en ingenomen werden, zoo haar ijts bekend is, „'t geen d' onse tot nog toe niet hebben konnen weten."

Hoe de ontdekte landen geschikt geoordeeld konden worden voor cultuur en inwoning, na de ondervinding, die men van den woesten aard der bevolking en van de verbazende ongezondheid had opgedaan, terwijl men bovendien van bodem- en terreingesteldheid nagenoeg geen kennis had, is mij niet recht duidelijk.

(*) Blijkens de „Radicale beschrijving van Banda" door de Klerck (119), werden spoedig daarop drie dezer Papoes naar Holland gezonden. Een hunner overleed daar; de twee anderen kwamen in 1710 terug, en werden naar Amboina gezonden, van waar ze in 1711 naar Banda werden gedirigeerd. Zij zouden nu per eerste gelegenheid naar hun land terugkeeren; maar toen die gelegenheid zich liet wachten, verzochten en verkregen zij het burgerrecht op Banda, waar ze dan ook als burgers gestorven zijn.

Is nu hiermede de merkwaardige reis van Weyland c. s. afgehandeld, nog kan ik aan het medegedeelde toevoegen, dat ditmaal de verdiensten der wakkere ontdekkers niet miskend werden door de Hooge Regeering. Want, blijkens resolutie van 3 November 1705, werd niet alleen de aanvoerder van den tocht, maar ook het scheepsvolk buitengewoon beloond (88).

Uit de ontmoetingen van Weyland met de Leervisch en de Crab zagen wij reeds, dat er nog meer Compagnies schepen rond de Papoesche eilanden kruisten, toen het ontdekkings-eskader die wateren bezocht.

Inderdaad had de Gouverneur van Ternate ter zelfder tijd twee kruistochten laten doen, met het doel om vreemde schepen op te sporen en specerijboomen te vernielen.

De eerste werd ondernomen door het jachtje „Oostvoorn" en de pantjalangs „de Leervisch" en „Makreel", onder bevel van den onderkoopman Jacob van Geijn en den luitenant Pieter Lijn (93), de tweede door de chaloupen Commer en Laricque, benevens de pantjalang „de Crab", onder bevel van den vaandrig Johan Adolph van der Laan (94), ons reeds bekend.

Van Geijn en Lijn verlieten Ternate den 31sten Mei 1705 met bestemming naar Salawatti en Waigama.

Als gecommitteerden van den Sultan van Tidore zouden optreden: de luitenant Ngare, de korporaal Majassa, de Ngoffamaneira Mustapha en een Caboeloe; de beide eersten waren reeds vooruit gezonden.

Hoewel reeds den 26sten Juni bij Batanta gekomen, duurde het tot den 11den Juli, voordat de Oostvoorn Salawatti bereikte, daar felle stroomen en tegenwind telkens beletten den gewilden koers te houden.

Den 21sten Juni was de Makreel „in een groote trafaat" uit het gezicht verloren, en den 5den Juli raakte men de Leervisch

kwijt, zonder dat later op de Oostvoorn iets van die vaartuigen vernomen werd.

Op Salawatti vond men de vooruit gezondene gecommitteerden, die berichtten, dat de koning van Salawatti, Toenkere genaamd, naar de negorij Mafoort (waarschijnlijk dezelfde, waar Weyland geweest was), op de vaste kust gelegen, was vertrokken om te ontwaren waar het schip, het fregat en de chaloupe (blijkbaar het Weylandsche eskader) beland mochten wezen, die, eenigen tijd geleden, zijne negorij voorbij waren gevaren.

Hieruit mogen wij dus de gevolgtrekking maken, dat de noordkust van Nieuw Guinea niet rechtstreeks onder Tidore, maar onder Salawatti stond.

Middels de gecommitteerden werd alsnu aan den Goegoegoe en kapitein-laut van het eiland het verzoek gedaan, een vaartuig te zenden, geschikt om er mede aan land te varen.

Den volgenden dag kwamen dan ook twee coracora's aan boord, waarin zich de Salawattische hoofden bevonden, maar die overigens — merkwaardig genoeg voor ons onderwerp — uitsluitend met Tidoreezen bemand waren.

De Nederlandsche opperhoofden gingen nu aan wal, waar hun aan den oever eener rivier eene woning werd aangewezen, tegenover die des konings, op den anderen oever gelegen.

De inlichtingen, die men hier bekwam omtrent de vreemde schepen, komen mij voor vrij wel te passen in Weyland's route, zooals die hiervoren beschreven is. Want de schepen waren bij Salawatti en Batanta gezien en, omstreeks 4 maanden geleden, dus ongeveer medio Maart, geankerd bij Moeka, waar de bevolking gevlucht was, maar waar toch nog eenige menschen en goederen geroofd zouden zijn, volgens de inlandsche berichten.

Vier dagen later waren de schepen voor de negorij Waigeoe verschenen, waar zij drie dagen vertoefden en, na op een van land gevaren prauw met pistolen geschoten te hebben, de reis oostwaarts vervolgden.

Terwijl nu de koning van Salawatti op zich liet wachten, arriveerde den 15^{den} Juli de koning Boelan van Misool op Salawatti. De Tidoreesche gecommitteerden droegen zorg, dat deze vorst niet met de onzen in aanraking kwam, voordat zij zelven hem hadden gesproken.

Toen de koning Boelan daarna van Geijn en Lijn opzocht, vertelde hij, herwaarts gekomen te zijn om den derden slaaf, dien hij den Sultan van Tidore schuldig was, persoonlijk aan de gecommitteerden over te leveren, waardoor alsdan zijne schatting voldaan zoude zijn.

Hier zien wij dus eene erkenning van Tidore's oppergezag, door den koning van Misool uitgesproken.

De gecommitteerden hadden twee nagenoeg gelijkluidende brieven van den koning van Tidore medegebracht, aanvangende met de woorden: „Mijn brief komt aan mijn broeders, de vier „koningen."

Hier zien wij dus voor 't eerst sedert de 16de eeuw weder van vier (Papoesche) koningen gewag gemaakt.

Leupe zegt in een noot, dat dit waren: de koningen van Misool, Waijgamma, Salawatti en Waigeoe, zonder daarbij op te geven, uit welk stuk dit blijkt, zoodat wij er niet zeker van zijn of die mededeeling ook op gegevens van lateren datum gebaseerd is, en of de volgorde beteekenis heeft, dan wel toevallig is.

Te meer zou het wenschelijk zijn, hieromtrent zekerheid te hebben, omdat de door Leupe geciteerde brief feitelijk slechts bestemd was voor de koningen van Salawatti en Waigeoe.

De koning van Misool hoorde intusschen de lezing mede aan, in gezelschap van de Salawattische grooten.

De inhoud der brieven strekte om de Papoesche koningen aan te sporen de Compagnies schepen te helpen bij het opsporen van vreemde vaartuigen en van specerijboomen, en te dien opzichte de bevelen der gecommitteerden na te komen.

Op Salawatti hadden onze opperhoofden over gebrek aan mede-

werking dan ook niet te klagen. Zoo stelden de rijksgrooten goedwillig een' bekwame prauw met de noodige scheppers ter beschikking, waarmede de stuurman Pieter Cornelisz van Rotterdam, den 20sten Juli vertrok, om de gronden, hoeken, baaien en eilandjes af te peilen, liggende aan den Z. Z. W. kant van Salawatti tot vóór in de straat Sagewien.

Reeds maakte de Oostvoorn zich ook tot vertrek gereed, nadat men de verzekering ontvangen had, dat noch op Salawatti, noch op Batanta specerijboomen te vinden waren, toen de koning van Salawatti eindelijk, op den 26sten Juli, terugkwam.

Het vertrek werd nu uitgesteld. Wat de koning van vreemde schepen vernomen had, is thans voor ons van geen belang meer; maar het kan zijn nut hebben hier aan te teekenen, dat de vorst eerst de negorij Warassi op de kust, vervolgens het eiland Sababa aandeed en daarop naar de negorij Arafak wilde scheppen, toen hij, de aankomst der Tidoreesche gecommitteerden op Salawatti vernemende, de terugreis aanvaard had.

Hij scheen in hooge mate welgezind voor den koning van Tidore en de Compagnie, waarvoor hij zeide lijf en leven over te hebben.

Slecht weder en zware deiningen verhinderden de opperhoofden, gedurende eenige dagen, naar boord te gaan om de reis te vervolgen.

Eerst den 30sten gelukte het met veel moeite aan boord te komen; en niet voor den 2den Augustus mocht men den westhoek van Salawatti bereiken, waar de koning van het eiland met zijne rijksgrooten reeds vroeger aangekomen waren.

De koninklijke coracora boegseerde nu de Oostvoorn in de baai, waar men het anker liet vallen en spoedig aan wal ging om een, aan eene schoone rivier opgeslagen, huisje te betrekken.

Terwijl nu de stuurman Cornelisz weder uitgezonden werd om peilingen te doen in den omtrek van Dene en Batanta, en zoo mogelijk de Leervisch op te sporen, werd het eiland door ons

en 's konings volk onderzocht; „men vond overal uitstekend goe-„de en vruchtbare gronden, doch geen specerijboomen".

Ook een onderzoek op Batanta, door Lijn ingesteld, bracht geene specerijboomen aan het licht.

Herhaalde geruchten omtrent vreemde schepen gaven, meer dan eens, aanleiding, vaartuigen met een der Tidoreesche gecommitteerden op kondschap uit te zenden; steeds kwamen deze onverrichter zake terug, totdat op den 12den Augustus de ontmoeting van den Ngoffamaneira met de pantjalang Nova Guinea plaats had, die boven reeds beschreven werd.

Deze ontmoeting had een zeer schadelijken indruk gemaakt op den koning van Salawatti en zijn volk, zooals trouwens licht te begrijpen is.

In stede van de Oostvoorn naar Waigeoe te vergezellen, keerde de koning dan ook met nagenoeg al zijn volk naar zijne negorij terug, terwijl alleen de Goegoegoe van Salawatti met een paar inlanders van Weda, die op Salawatti woonachtig waren, den verderen tocht mede maakten.

Den 14den Augustus was Pieter Cornelisz van zijnen tocht teruggekomen, waarop den volgenden dag de steven naar Waigeoe gewend werd.

In den avond van den 16den kwam de Oostvoorn in de bocht van Waijces voor anker, na geboegseerd te zijn door de vaartuigen van den koning van Waigeoe, die met zijne rijksgrooten het jacht te gemoet gekomen was.

De koning was zeer welwillend, stelde eene goede woning ter beschikking van de opperhoofden en militairen, en erkende de Tidoreesche bevelen door, evenals dit op Salawatti geschied was, de lezing der brieven met zijn „Amin" te bevestigen.

Spoedig bleek evenwel, dat de koning zeer bang was, zich te uiten in tegenwoordigheid der Tidoreesche gecommitteerden.

Iets dergelijks had men op Salawatti ook reeds opgemerkt,

maar toch vond men zoowel dáár als op Waigeoe, de meeste medewerking.

De verlangde prauwen, waarvan er één voor Misool bestemd was, werden verstrekt; eene geschikte plaats voor de vele zieken der Oostvoorn werd aan den wal beschikbaar gesteld, en de koning gaf volkomen toestemming om het binnenland in te gaan.

Den 20sten Augustus werd een tocht derwaarts ondernomen, in een vaartuig, waarmede men eene groote rivier met vervaarlijk steile en rotsachtige oevers een uur lang opvoer.

Vervolgens kwam men in een zeer groot binnenwater, aan welks einde de negorij des konings lag, die Cabilolo heette en uit 15 huizen bestond.

Den volgenden dag werd de terugreis aangenomen, bij welke gelegenheid oesters werden opgedoken, om te zien of zij ook paarlen bevatten, hetgeen op eene teleurstelling uitliep.

Van den 24sten Augustus tot den 1sten September hield de luitenant Lijn zich bezig met het doorzoeken van het binnenland, waarbij het inmiddels opgeroepen volk van den koning behulpzaam was. Men had den geheelen omtrek van het binnenwater doorzocht, maar geene specerijboomen ontdekt.

Stuurman Cornelisz had in dien tijd zijne opneming voortgezet aan de kusten van Waigeoe; en in de maand September werd ook het binnenwater door hem opgenomen. Latere tochten, door van Geijn in het binnenland ondernomen, leidden wel tot de ontdekking van eenige noteboomen, maar dit waren wilde boomen, welker concurrentie men niet vreesde.

Den 24sten September 1705 werd het anker gelicht, nadat op zeer vriendschappelijke wijze afscheid genomen was van den koning, die tot op een mijl afstands van de negorij Moeka uitgeleide deed.

Den 10den October was de Oostvoorn te Ternate terug.

De luitenant Lijn, de chirurgijn en vele opvarenden waren

min of meer ernstig ziek, terwijl men ook enkele sterfgevallen te betreuren had.

De Leervisch, die overeenkomstig de ontvangen bevelen getracht had de Oostvoorn bij Salawatti te ontmoeten, was door slecht weder genoodzaakt terug te keeren; ontmoette, zooals wij zagen, den 1sten Augustus de Geelvink en liet den 11den Augustus het anker vallen op de reede van Ternate (*).

De tocht van van der Laan, met de Commer, Laricque en Crab, had „visite en extirpatie der te vinden specerijgewassen" op Pisang, Boo, Poppa en de omliggende eilanden ten doel, en nam den 28sten Juni 1705 een aanvang.

Tegenwind en averij noodzaakten van der Laan naar Misool te zeilen, in welks omtrek hij tot den 2den Augustus rond bleef sukkelen, ten speelbal van winden en stroomen.

Op laatstgenoemden datum gelukte het hem, de negorij Misool te bereiken.

Daar de koning naar Salawatti vertrokken was, zond van der Laan den Tidoreeschen afgezant en marinjo Borano derwaarts, om hulp te verzoeken van volk en vaartuigen, ter doorzoeking van poeloe Pisang en de andere eilanden.

Reeds den 6den Augustus kwam Borano met den koning van Misool terug; maar deze zeide, buiten machte te zijn om vaartuigen te leveren.

Nu werd de hulp van den koning van Waigama ingeroepen.

Deze vorst verscheen den 10den op Misool en verklaarde slechts enkele kleine prauwtjes, die bovendien nog herstelling noodig hadden, beschikbaar te hebben.

Ook nu was men voorzien van een brief des Sultans van Tidore, die aan de koningen van Misool en Waigama werd voorgelezen.

Die Papoesche vorsten schenen niet onwillig om van der Laan

(*) Van de Makreel vind ik niets vermeld.

in zijne zending te helpen, maar het bleek, dat de vaartuigen, door hen geleverd, geheel onbruikbaar waren.

De tocht kon dus onmogelijk worden voortgezet, zoodat van der Laan besloot, de Crab naar Ternate te zenden om hulp te halen, inmiddels den stuurman Laurens Libbeke te belasten met het peilen en in kaart brengen der omliggende eilanden en zelf het eiland Misool te visiteeren.

Hij vond bij deze gelegenheid geene specerijboomen en verzeilde nu, den 16den September, naar de noordkust om het onderzoek voort te zetten. Daar kwam hij ten anker voor de Wakassum, eene rivier, aan welker oevers de radja van Waigama, die destijds nog op de zuidkust verblijf hield, zijnen zetel wilde vestigen.

Den 22sten September bracht de Crab het bericht, dat de Sultan van Tidore hulp zou verleenen; maar toen den 26sten nog geen enkel vaartuig was komen opdagen, zette van der Laan koers naar Poppa.

Den 29sten kwam hij daar aan, na onderweg de coracora van Tidore ontmoet en, ingevolge last van den Sultan, den gezant Borano naar Misool en Salawatti gezonden te hebben. Op Poppa, dat inmiddels door stuurman Libbeke afgepeild werd, vond men geene specerijen, evenmin als op de eilanden van Boo, die den 7den October onderzocht werden. Nu werd de tocht voortgezet naar poeloe Pisang; maar intusschen waren er, buiten de huurlingen, slechts 7 personen overgebleven, die gezond waren; alle anderen leden aan koortsen, die men toeschreef aan het slechte drinkwater van Boo en Poppa.

Aan de oostzijde van poeloe Pisang vond men eindelijk de zoo lang gezochte specerijboomen, waarvan er tot den 16den October nagenoeg 5800 omgekapt werden, zonder dat het einde van het werk nog geraamd kon worden.

Aangenaam is het, bij het vermelden van dit vernielingswerk, te kunnen aanteekenen, dat althans de opneming van Libbeking

niet gestaakt werd, daar ook de eilanden Boo en Pisang door hem in kaart werden gebracht.

De ziekte onder het scheepsvolk nam intusschen steeds toe; ook de berri-berri had zich vertoond en offers geëischt; van der Laan zelf was reeds sedert weken ziek.

Het werd dus tijd, een einde te maken aan den tocht.

Na afgezien te hebben van het voornemen om met de Tidoreezen de eilanden „Kateeg en Lowijn" te doorzoeken, omdat men beweerde, dat deze eilanden onder Batjan behoorden, en na zes dagen in de bocht van Talingamy vertoefd te hebben, keerde van der Laan den 24sten den steven naar Ternate en kwam aldaar den 28sten October 1705 behouden aan.

Nog nooit had de Indische regeering aan Heeren Meesters zóó veel nieuws kunnen vertellen van Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden, als na afloop der gedenkwaardige reizen van 1705.

Bij hare missive, gedateerd 30 November van dat jaar (95), werden ook de journalen, kaarten en rapporten, betrekking hebbende op den tocht van Weyland, overgelegd, voor zoo ver dit noodig voorkwam.

De sluier, die de noordkust van Nieuw Guinea, den Gebroken Hoek en de Papoesche eilanden zoo lang bedekt had, was nu opgeheven, en op het belangrijke punt der specerijen was men gerust gesteld.

Ook in andere opzichten meende de Hooge Regeering reden tot gerustheid te hebben.

Zij vreesde toch geene nederzettingen van Europeërs in die ongezonde streken, waar geene kenteekens van eenige cultuur waren ontdekt (*), bewoond door een ongenaakbaar, onhandelbaar, puur wild, boos, naakt volk, dat zich met visch, wortels, slakken en boomvruchten voedde.

Die landen waren niet alleen voor ons, maar ook voor andere Europeesche naties, „onbequaam tot een rendez-vous of setel";

(*) Vergelijk pag. 175.

men behoefde zich dus volstrekt niet bekommerd te maken over eene mogelijke vestiging van vreemdelingen.

En hadden Bewindhebbers vroeger den wensch uitgedrukt, *om de buitenkust van Nova Guinea met de bijliggende eilanden onder den vorst van Tidore sortabel te maken*, ook deze wensch was nu vervuld, daar de meeste inlanders van de Papoesche eilanden, den hoek van Onin, den Gebroken Hoek van Waigeoe en de buitenkust van Nieuw Guinea dien koning voor hunnen heer schenen te erkennen, „zendende hem jaarlijks door handen „zijner gezanten eenig tribut van amber en slaven."

De regeering was dus van oordeel, dat men, op naam van den Sultan van Tidore, elken vreemdeling zou kunnen weren, en adviseerde in verband daarmede, den Sultan geheel vrij te laten in zijne rechten en gerechtigheden rakende schildpadhoorn en amber, en ook het gezag over de Keffingers en het eiland Gebe in zijne handen te laten.

Blijkt uit deze beschouwingen duidelijk, dat de regeering volkomen geneigd was, den Sultan van Tidore te steunen in de aanspraken, die hij op Nieuw Guinea mocht willen maken, indien alles, wat omtrent Tidore's heerschappij gezegd wordt, à la lettre moet worden opgevat, dan zouden de journalen daaromtrent nog andere gegevens moeten bevatten dan die, welke het rapport van Zwaardecroon en Chasteleijn vermeldt.

Is dit mogelijk, waarschijnlijk komt het mij niet voor. Wanneer men in het oog houdt, dat de Compagnie een exclusief contract met Onin had, geheel buiten Tidore om gesloten, een contract, voldoende geacht om daar de vreemdelingen te weren (88), en dat in de instructie voor Weyland niet van Tidore's heerschappij over Onin gesproken wordt, dan kan men moeilijk verwachten, dat de rapporteurs er geene melding van gemaakt zouden hebben, indien Weyland het gezag van Tidore in Onin gevestigd hadde gevonden.

En wat nu Tidore's heerschappij over de buitenkust aanging, het rapport leert ons, dat deze min of meer erkend werd van Roemangaij tot Maffoor, dus over een zeer klein gedeelte van de noordkust, zoodat de verzekering der Hooge Regeering, dat de meeste inlanders der buitenkust het gezag van Tidore erkenden, slechts onder reserve mag worden aangenomen.

Er bestaat geen enkele reden om te verwachten, dat de rapporteurs gezwegen zouden hebben van dat gezag, indien het sporen had achtergelaten in de verder afgelegen kuststreek; en de aard der ontmoetingen, die de Geelvink had, in die streken, geeft ons haast de zekerheid, dat men daar niets van eenige heerschappij van Tidore vernomen kan hebben; men kon zich niet eens verstaanbaar maken.

Dat in het begin der 18de eeuw, op een klein gedeelte der kust, de heerschappij van Tidore erkend werd, is nu echter geconstateerd; en daar wij den koning van Salawatti op reis zagen gaan naar Maffoor om informaties te nemen naar de vreemde schepen, is er grond voor het reeds uitgesproken vermoeden, dat die kuststreek rechtstreeks onder 't gezag stond van dezen koning.

In alle opzichten dus kon de Hooge Regeering gunstige berichten naar 't vaderland zenden; ja ook de vrees voor Dampier was merkelijk verminderd.

Want, toen de brief van 30 November 1705 geschreven werd, was een gedeelte van Dampier's macht reeds in handen der Compagnie gevallen, en de verklaringen der schepelingen stelden der Hooge Regeering in staat, een verhaal te doen van Dampier's wedervaren, waaruit bleek, dat die zwerver vooreerst niet te vreezen zoude zijn.

Men had toch vernomen, dat Dampier den 11en September 1703 in zee geloopen was met de St Joris en de Cinq-Ports

Galley, Comm^dt Charles Pickering, terwijl als commies of „fac„toor" was aangewezen, Eduart Morgen (Morgan).

Dampier had een pas van den groot-admiraal van Engeland, prins George van Denemarken, en eene instructie van koningin Anna, om voor 3 jaren in de Zuidzee te kapen op Spanjaarden en Franschen.

In het begin van 1704 waren de schepen, na kaap Hoorn omgezeild te zijn, in de Zuidzee verschenen; menig gevecht werd met afwisselend geluk geleverd, menige prijs werd veroverd.

Maar er heerschte groote oneenigheid, zoowel tusschen de bevelhebbers onderling, als tusschen hen en het scheepsvolk.

Thomas Swadling, die den inmiddels overleden Pickering had opgevolgd, verliet met zijn schip reeds in Mei de St Joris, in September gevolgd door een stuurman met 19 man, die zich met een veroverde bark verwijderden; en toen Dampier den 7^den December bij eenen aanval op het Spaansche galjoen, dat voor Manilla bestemd was, weigerde te enteren, nadat de St Joris een schot onder water gekregen had, brak de oproerige geest op nieuw uit.

Men wilde den bevelhebber dwingen naar O. Indie te gaan, terwijl deze vooreerst nog in de Zuidzee wilde blijven kruisen. Eindelijk kwam het den 11^den Januari 1705 tot eene stemming, die ten gevolge had, dat slechts 30 man bij Dampier bleven, terwijl 32 man onder de leiding van Morgan en Jan Ballasch (?) den 1sten Februari, met de veroverde bark St. Jan, den koers wendden naar Oost-Indie.

Den 11^den April de Ladrones gepasseerd zijnde, kwam Morgan den 8sten Mei in 't gezicht der kust van Nieuw Guinea; den 21sten dier maand kwam hij onder Ceram en den 28sten d. v. voor Amboina ten anker. De gouverneur Coyet beschouwde en behandelde de Engelschen als zeeroovers, waartoe hij te meer recht meende te hebben, omdat Morgan geen pas had.

Zij werden in arrest genomen zonder licentie om uit te gaan,

en eindelijk naar Batavia gezonden, nadat de bark (met hunne toestemming zegt Coyet) verkocht was, ter betaling der kosten van hun onderhoud.

Toen Morgan op Batavia gekomen was, ontkende hij vergunning gegeven te hebben tot verkoop van de S[t] Jan, beklaagde zich hevig over de ondergane behandeling, dreigde met klachten aan de koningin van Engeland, en wist ten slotte de Hooge Regeering zoo te intimideeren, dat zij de handelwijze van Amboina's Gouverneur afkeurde en Morgan 's eischen en verzoeken in allen deele inwilligde.

Morgan had getracht de regeering omtrent Dampier gerust te stellen, zeggende, dat hij waarschijnlijk wel vergaan zou zijn.

Maar dit bleek spoedig, het geval *niet* te zijn.

Waren op den 22sten December 1705 te Batavia gearriveerd 2 Europeërs (96), afkomstig van de muiters, die Dampier in September 1704 verlaten en later Macao bereikt hadden, op den laatsten dag van het jaar 1705 kwam Dampier zelf met zijne nog overgeblevene 29 koppen voor Batjan ten anker (97).

Hij was tot 16° Z. B. geweest en had Nieuw Guinea (op een ongenoemd aantal graden) aangedaan, in de hoop — zegt de Hooge Regeering — specerijen te bekomen. Later was hij naar Magindanao gestevend, waar men hem voor een zeeroover aanzag, waarop hij langs de Talautsche en andere eilanden naar Batjan was gezeild.

Dáár was de ontvangst alles behalve malsch; want de sergeant Teeke Pietersz, die op dit eiland bevel voerde, nam, met behulp des konings van Batjan, de geheele bemanning gevangen en liet deze, Dampier niet uitgesloten, gebonden naar Ternate brengen.

De gouverneur Roozelaar keurde deze handelwijze af, behandelde Dampier met de meeste onderscheiding en steunde de doleanties, die deze te Batavia inbracht, nadat hij aldaar, tegelijk met Roozelaar, op den 26[sten] Juli 1706, was aangekomen.

De Hooge Regeering willigde alle eischen van Dampier in en

besloot den 2^{den} Augustus zelfs den genoemden sergeant, benevens een zekeren Anthony Jacobsz, die mede in de zaak betrokken was, aan den advocaat-fiskaal over te geven (96), terwijl ook de Sultan van Batjan ter verantwoording geroepen werd.

Natuurlijk beriep deze zich op de contracten, die hem voorschreven, vreemdelingen des noods met geweld te keeren, waarin hij m. i. volkomen gelijk had.

De Bewindhebbers, die zich al niet hadden kunnen vereenigen met den aan Weyland gegeven last, om Dampier slechts met protesten te bevechten, waren dan ook volstrekt niet tevreden met de vriendschappelijke wijze, waarop hij en Morgan door de Hooge Regeering bejegend waren; men had hen eenvoudig als zeeroovers moeten behandelen en gerust aan Heeren Meesters kunnen overlaten, de moeilijkheden uit den weg te ruimen, die daarover in Europa mochten ontstaan (98).

Wel deelt Valentijn mede (99), dat ook in Nederland de handelwijze van „Roselaer" werd goedgekeurd en dat de sergeant Pietersz zijn gerechte straf ontving, maar hier is hij waarschijnlijk minder juist ingelicht geweest; althans, op ontvangst der missive van HH. XVII van 23 Augustus 1708, waaraan de afkeuring der slappe wijze van handelen ontleend is, zal de sergeant, die meende zijn plicht gedaan te hebben, wel begenadigd zijn.

Voordat de gouverneur Roozelaar naar Batavia vertrok, had hij een zeer nuttig werk verricht, door het maken eener kaartbeschrijving, die, gebaseerd op de ontdekkingen van 1705, een einde maakte aan de onzekerheid omtrent hetgeen men te verstaan had onder de Papoesche eilanden (100).

Weda, Maba en Patani, districten van Halmaheira, die de Sultan van Tidore, zooals we zagen, gaarne tot de Papoesche eilanden gerekend wilde hebben, werden door Roozelaar daaronder niet begrepen, evenmin als het eiland Gebe, dat vroeger wel eens

een Papoesch eiland genoemd werd, en de reeds vermelde eilandjes Kateeg en Lowien.

Tot de Papoesche eilanden behoorden dan volgens Roozelaar: Poeloe Pisang (het westelijkste der Papoesche eilanden), de eilanden Boo, 23 in getal, Poppa met omliggende eilandjes, Misool met nabij gelegen eilandjes, Salawatti, Batanta met de noordelijk daarvan gelegen eilandjes o. a. Neeuw en Gomma, Waigeoe en de Z. en W. daarvan gelegen eilandjes, tot Gagij, dat het zuidelijkst gelegen is.

Onder deze eilanden zou dus eigenlijk ook Gebe begrepen zijn, met de N. O. daarvan gelegen eilandjes Johi en Oeta, indien, zooals we zagen, t.a.p. niet uitdrukkelijk gezegd werd, dat Gebe vroeger wel, maar nu niet meer onder de Papoesche eilanden gebracht werd (*).

Ook de kust van Nieuw Guinea neemt nu eene plaats in onder de Papoesche eilanden; men vindt nl. aangeteekend, dat beoosten Salawatti de vaste wal van Nieuw Guinea ligt, en dat op dit gedeelte van den vasten wal verschillende negorijen lagen, die den koning van Tidore „voor hunnen heer" erkennen.

Roozelaar strekte dus de heerschappij van Tidore aan de kust veel minder ver uit, dan de Hooge Regeering gedaan had in haar schrijven van 30 November 1705, en rekent Onin niet tot het Tidoreesch gebied.

(*). Later werd dit eiland, zooals we zien zullen, wél onder de Papoesche eilanden gebracht. Dit is waarschijnlijk de reden, waarom Leupe, die een overigens getrouw extract uit Roozelaar's beschrijving geeft (24), het eiland Gebe ook opneemt en beschrijft onder de Papoesche eilanden, hoewel hij Roozelaar's verklaring dat Gebe er niet onder behoort, eveneens overneemt.

In het exemplaar van R's kaarten beschrijving, dat zich in het Bataviaasch archief bevindt, wordt Gebe niet bij de Papoesche eilanden, maar tusschen Patani en Maba beschreven, als een smal langwerpig eiland, waar drie negorijen onder hunne bijzondere hoofden, doch onder de souvereiniteit van den koning van Tidore staan.

Het overigens in Roozelaar's beschrijving voorkomende is meest òf reeds bekend uit de reisverhalen òf minder van belang voor ons onderwerp, zoodat het mij voldoende voorkomt, slechts het volgende daaruit aan te teekenen.

Al de genoemde eilanden, zegt Roozelaar, stonden onder 't gezag van den Sultan van Tidore; de meeste kleinere waren evenwel woest en onbewoond, en de Heidensche bevolking der grootere eilanden leidde een nomadenleven, in de binnenlanden. Aan het strand vond men hier en daar quasi-Mohammedanen; en de hoofden, meestal van Ceramsche of Tidoreesche afkomst, noemden zich steeds volgers van den Islam.

Behalve sagoe, boomvruchten en hier en daar schildpadhoorn, leverde het land nagenoeg niets op, en de barbaarsche bevolking leefde dan ook meestal van roof.

Het klimaat eindelijk was in die gewesten bijzonder ongezond en besmettelijk, zegt Roozelaar, vooral voor Europeanen; en de veiligheid eischte, dat Europeërs zich bij hunne bezoeken op de Papoesche eilanden steeds door Tidoreezen lieten vergezellen (*).

Met al de gegevens, die men bezat, was het nu ook mogelijk geworden, meer bepaalde instructies te geven aan de Compagnies dienaren, die, 't zij slechts ter bekruising, 't zij ter opneming van nog niet in kaart gebrachte eilanden en vaarwaters, naar de Papoesche eilanden gezonden werden.

Het eerste bewijs, dat ook in dezen zin een nuttig gebruik gemaakt werd van de opgedane kennis, vinden wij in de zeilorder, die door den Gouverneur van Ternate uitgereikt werd aan den stuurman Baltus van Santen (101).

Deze van Santen was blijkens instructie van 22 Juli 1706 be-

(*) De opgegeven bevolkingscijfers heb ik niet overgenomen, omdat ze niet vertrouwbaar kunnen zijn.

stemd, om met de pantjalang Nova-Guinea een kruistocht te ondernemen naar Ceram, Salawatti, Keffing en de zuidelijke Papoesche eilanden.

Den 11^{den} Augustus van Ternate vertrokken, arriveerde de Nova Guinea den 15^{den} d. v. bij den westhoek van Gebe, van waar de kruistocht een' aanvang nam.

Den 1sten October was van Santen onder Halmaheira terug, zonder bijzondere ontmoetingen gehad te hebben, maar niet zonder het zijne tot vermeerdering van kennis te hebben bijgedragen, door het nemen van nauwkeurige peilingen, het aanteekenen van gedane loodingen en het noteeren der inlandsche plaatsnamen.

Van nieuwe pogingen der vreemdelingen om zich in den omtrek der Papoesche eilanden te vestigen werd nu vooreerst niets meer vernomen.

De Hooge Regeering had intusschen, den last van Heeren Meesters opvolgende, de orders op dat punt verscherpt, en droeg bij schrijven van 15 Januari 1710 den Gouverneur van Ternate op, die orders „prompt op te volgen en zonder den minsten schroom te mainti„neren het volslagen regt, dat de Compagnie in de Molukken" verkregen had (53).

Het was zeker ook in verband met deze opdracht, dat te Ternate de noodzakelijkheid ingezien werd, het grondgebied der Moluksche koningen en vooral van Tidore, nauwkeuriger en met meer zekerheid te omschrijven, dan vroeger het geval was.

Reeds in 1710 treffen wij dan ook zulk eene omschrijving aan, in de memorie van overgave van Claasz. aan van Petersom (102). Het „rapport over 's Compagnies recht" enz. maakt ook melding van deze memorie, maar noemt alleen de namen der Papoesche eilanden, terwijl dan volgt: „alsmede eenige plaatsen en eilanden „van Nieuw Guinea, die aldaar gerecenseerd staan" (103).

Voor het goed begrip der zaak zal het evenwel noodig zijn, de geheele zinsnede uit de memorie over te nemen, luidende als volgt:

„En nu vervolging met benoeminge te doen van de andere on-
„der Tidor's kroon gehorende buijten Landen, zijnde soo als in
„de kaart beschrijving van den oud Heer Gouverneur Rooselaaar,
„ten regten is aangehaald: Poeloe Pisang, Gebe, Mixoual, Battanta,
„'t groote land van Waij-geeuw, Sallawattij, Boo en Papô — alle
„onder de naam van de papose Eijlanden bekent. . . . . . . Wat
„plaatsen nog onder Tidors kroon resorteeren op de vaste cust
„van Nova Guinea, daarvan werd door de Tidoresen voorgegeven,
„dat die bestaan in Aas, Warassaij, Maar, Amberbackj, Woboer,
„Molobaan, Arraffak, Wandamin, Berwaij, Pewir en Roppon."

In de eerste plaats trekt het onze aandacht, dat Claasz, op gezag van Roozelaar, Gebe onder de Papoesche eilanden brengt, hoewel we zagen, dat de laatste juist voor dit eiland eene uitzondering maakte; maar dit doet er minder toe, omdat ons reeds gebleken is, dat alle partijen Gebe onder de kroon van Tidore wilden laten blijven, het mocht dan tot de Papoesche eilanden gerekend worden of niet.

In de tweede plaats merken wij op, dat Claasz, van de plaatsen op de kust van Nieuw Guinea sprekende, niet zegt, dat Tidore recht heeft op die plaatsen, maar *voorgeeft* daarop recht te hebben; en dit is misschien de reden, waarom het „rapport over „'s Compagnies recht" enz. de door Claasz genoemde negorijen niet overneemt als onderhoorigheden van Tidore, maar eenvoudig naar de memorie verwijst, waar ze *gerecenseerd* staan.

In de derde plaats dienen wij nota te houden van de omstandigheid, dat op de kaart van 1705 geene inlandsche negorij-namen voorkomen (eene enkele uitzondering daargelaten), zoodat het de vraag is, of men op Ternate wel in staat was de consequentie der Tidoreesche pretenties te beoordeelen.

In de vierde plaats mogen wij niet over het hoofd zien, dat uitbreiding van Tidore's macht op de kust van Nieuw Guinea door de destijds gevolgde politiek wenschelijk geacht werd.

In de vijfde plaats eindelijk zien wij, dat de Sultan van Tidore in 1710 zelfs nog geene aanspraken durfde maken op eenige negorij, op de west- en zuidkust van Nieuw Guinea gelegen, het geen — in verband vooral met het in de vierde plaats opgemerkte, — van groote beteekenis is voor ons onderwerp.

Hoever zich nu de Tidoreesche aanspraken in 1710 uitstrekten, durf ik niet beslissen; maar duidelijk is het, dat zij betrekking hadden op Nieuw Guinea's noordkust van kaap Ram tot kaap Mamori en voorts op de westkust der Geelvink-baai. Of zij de zuid- en misschien een gedeelte van de oostkust dier baai ook aangingen, blijft — althans voor mij — onzeker.

Woboer zal waarschijnlijk het Wabouw van Weyland zijn; maar Wandamin (Wandammen zeker) ligt reeds zuidelijker dan ik veronderstelde, dat het Maffoor van Weyland gelegen kon wezen; en dan volgen nog: Berwaij, Pewir en Roppon, welke namen ik niet terecht kan brengen. Is misschien Roppon het Roebi van onze kaarten of het Nappan van Dr. Meijer's kaart (104), dan zou de Sultan van Tidore beweerd hebben, dat zijne heerschappij zich tot omstreeks de zuidkust der Geelvink-baai uitstrekte (*).

De memorie van overgave geeft ons in elk geval eene duidelijke voorstelling van de erkende en beweerde rechten van Tidore in 1710; en daar *alle* Papoesche eilanden hier onder Tidore gesteld werden, heeft de Compagnie in dat jaar voor goed een einde gemaakt aan Batjan's aanspraken op Misool.

In de beschrijving van het Batjansche grondgebied, neemt Claasz piga- of tiga-radja ook niet meer op. Kan dus over Batjan's aanspraken op Misool gezwegen worden, het is eveneens overbodig verder notitie te nemen van de nu en dan weder opgerakelde pretenties van Batjan op Ceram's noordkust, te meer omdat de

(*) Kan Roppon ook synoniem zijn met Aropen, Berwaij met Noesa Biwauri (Alkmaar van Weyland) en Pewir met Parui op Amberpoon van Dr. Meijer?

Sultan van dat rijk later niets anders wist in 't midden te brengen tegen den pertinenten afstand, door koning Alawadin gedaan, dan dat die koning gek of dronken geweest moest zijn, toen hij dat contract teekende.

Het werk van Roozelaar en Claasz werd door den nieuwen Gouverneur, van Petersom, voortgezet; want bij schrijven van 20 September 1711 zond deze aan de Hooge Regeering o. a. een „Pas Caart van de Papoesche Eylanden die beoosten de cust Hal„maheira en bewesten Nova-Guinea zijn gelegen," bij welker vervaardiging gebruik gemaakt was van de opnemingen van Pieter Cornelisz, Laurens Libbecke en Baltus van Santen.

Nu volgde een tijdperk van rust. Van nieuwe opnemingen vinden wij geen gewag gemaakt; de vrees voor vreemdelingen scheen geweken, de bekruisingen werden voorloopig gestaakt en met het oog op de extirpatie scheen alleen poeloe Pisang van belang te zijn.

Het vredestractaat met Spanje, den 26 Juni 1714 te Utrecht gesloten, huldigde dezelfde beginselen, die het Munstersche tractaat beheerschen; maar toch is het nieuwe tractaat niet geheel zonder belang voor ons onderwerp, wanneer eenige beteekenis gehecht wordt aan de inbezitneming van Nieuw Guinea in 1545 door Ortiz.

Liet toch het tractaat van Munster toe, Nieuw Guinea aan te merken als aan de Spaansche kroon behoorende, in art. 31 van het nieuwe verdrag leest men (61):

„Sa Majesté Catholique promet de ne pas permettre qu' aucune „nation étrangère, quelle qu' elle puisse être et pour quelque raison „ou sous quelque prétexte que ce soit, envoye Vaisseaux, ou aille „commercier dans les Indes Espagnolles, mais au contraire sa Ma„jesté s'engage de rétablir et de maintenir après la Navigation „et le Commerce dans ces Indes, de la manière, que tout cela „estait pendant le règne de feu Roi *Charles second*, et conforme„ment aux Lois fondamentales d'Espagne, qui défendent absolument

„à toutes les Nations étrangères l'entrée et le Commerce dans ces „Indes, et reservent l' un et l'autre uniquement aux Espagnols, „sujets de Sa dite Majesté Catholique."

Karel II regeerde van 1665 tot 1700; en gedurende zijne regeering werd door de Spaansche kroon geen enkele poging gedaan om eenig recht op Nieuw Guinea te laten gelden.

De Spanjaarden hadden daarentegen Tidore verlaten, terwijl de Compagnie niet alleen met den Sultan van Tidore, maar ook met eenige hoofden op Nieuw Guinea contracten gesloten had, die vreemdelingen uitsloten.

De toestanden waren dus sedert 1648 eenigszins veranderd; en wel zoodanig, dat Spanje, door in 1714 in die toestanden te berusten en zich op die, welke onder Karel II bestonden, te beroepen, stilzwijgend afzag van alle rechten op Nieuw Guinea.

Dat het recht van de Compagnie op dat eiland slechts steunde op de Tidoreesche aanspraken, die nog niet eens ronduit erkend waren, is uit het voorafgaande duidelijk gebleken.

Het recht van Tidore op *alle* Papoesche eilanden was nu echter, althans door de Ternataansche Gouverneurs, erkend, hoewel, vreemd genoeg, geene verandering gebracht werd in de op deze eilanden betrekking hebbende formule in het contract van 1667, die slechts een gedeelte der Papoesche eilanden als Tidoreesch grondgebied aanwijst.

De opvolgend nieuw opgetreden Sultans van Tidore bevestigden toch bij hunne troonsbestijging dat contract van 1667 (en 1689), respectievelijk bij de contracten van 21 Mei 1705, 2 Januari 1709 en 21 Juni 1728 (105).

Zij verbonden zich dus ook herhaaldelijk tot het beteugelen der Papoes; maar trots deze beloften bleven die Papoes een schrik voor den archipel.

De heerschappij van Tidore over die woeste volken beteekende

inderdaad weinig; en het was zeker meermalen eer aan machteloosheid dan aan onwil toe te schrijven, dat de Sultans nalieten de roovers te straffen.

Herhaaldelijk spoorden de Gouverneurs hen aan, een einde te maken aan de „wreede en moorddadige handelingen van (hunne) onderdanen op Nieuw Guinea", maar meestal was dit vruchteloos; en toen bepaaldelijk aangedrongen werd op de uitlevering der moordenaars van eenen Mardijker, die met den burger Carsten Jansz. naar de Papoesche eilanden ten handel gevaren was, verklaarde de Sultan, dat hij niet in staat was aan dien last te voldoen.

Als reden en ter verklaring dier onmacht gaf hij op, dat hij de moordenaars niet kende en dat die Papoes wilde en woeste menschen waren, die geen het minste ontzag voor hem hadden, zoodat zij zich niet hadden ontzien den door hem aangestelden onderkoning om het leven te brengen (106).

Deze opmerkelijke verklaring werd gegeven in 1716, hetzelfde jaar, dat getuige was van een kleinen kruistocht, door Frans Reaal ondernomen.

Die tocht leverde echter niets bijzonders op, daar Reaal door holle zeeën en scherpen tegenwind genoodzaakt werd naar Halmaheira terug te keeren, toen hij pas gekomen was ter hoogte van de eilandjes, bezuiden Waigeoe gelegen.

Den 8sten December 1716 van Ternate vertrokken, kwam hij in 't begin van 1717 aldaar weder voor anker.

Wat de reden was, waarom in de eerstvolgende jaren geen reizen meer gedaan werden, deelt de aftredende Gouverneur van Ternate, Antonie Heinsius, mede, in de voor zijnen opvolger, Jacob Cloeck, bestemde memorie van 8 Juni 1723.

De tegenstand kwam van den koning van Tidore, „die hem „met beuzelachtige en dilatoire exceptien (had) opgehouden, en „telkens uitstel verzocht, dan om het een dan om het ander

„pretext, dat zijne volkeren te verstrooid waren, dan omdat hij „eerst zijne rebelleerende onderdanen de Pataniërs en die van „Maba moest ten onderbrengen enz. (106)."

Het komt mij voor, dat de gouverneur Heinsius niet geheel billijk was, toen hij de redenen, die de Sultan voor zijn gebrek aan medewerking opgaf, slechts „pretexten" noemde. Die Sultan toch was in eene zeer moeilijke positie gebracht.

De Compagnie had hem telkens nieuw grondgebied opgedrongen of althans toegekend, niet alleen met het doel om de vreemdelingen daar buiten te houden, maar ook om hem te verplichten zijne nieuwe, woeste onderdanen te beteugelen, eene taak, die haar zelve te zwaar was.

Daarbij kwam nog, dat de Ternataansche Gouverneurs slechts één der partijen — die der overheerschers — hadden kunnen raadplegen, toen zij de Papoes onder Tidore brachten; en men wist in 1723 reeds zeer goed, hoe vreemd de verhouding tusschen den souverein en de onderhoorigen van weerszijden werd opgevat.

Wel werd meestal in tegenwoordigheid eener gewapende macht van de Compagnie of Tidore het sultansgezag erkend; wel leest men van schatting, die nu en dan werd opgebracht; maar eveneens weten wij, dat de Papoesche hoofden zich weinig om Tidore bekreunden, zoolang zij niet bedreigd werden.

Of die hoofden *steeds* door den Sultan werden benoemd of bevestigd, is ons nog niet gebleken, maar wel weten wij, dat een onderkoning, die werkelijk door den Sultan was aangesteld, vermoord werd door de bevolking.

Dat de Papoes, hoewel collectief zóó genoemd, in verschillende partijen verdeeld waren en elkander onderling beoorloogden, was ook geen geheim; en al had de Sultan een einde *kunnen* maken aan die rooftochten, het was niet in zijn belang dit te doen, omdat de schatting in slaven wel niet opgebracht zou worden, als de rooverijen ophielden.

Zoolang de Compagnie onbekend was in de Papoesche eilanden en zelve geene aanraking had met hunne bevolking, werd de Sultan natuurlijk veel minder lastig gevallen, terwijl hij bovendien, zonder dat men het merkte, zijn voordeel kon doen met den sluikhandel in specerijen.

In de laatste jaren was dat alles veel veranderd; men vergde meer van den Sultan, naarmate men beter kon controleeren, wat er in zijne onderhoorigheden omging, terwijl de voordeelen, die deze voor den souverein opleverden, steeds geringer werden.

Ook wat de Sultan zeide van de rebelleerende Pataniërs, was volstrekt niet ongegrond; zij waren toch sedert 1718 in vollen opstand.

Hij had daarbij nog kunnen voegen, de tegenwerking, die hij van Ternate ondervond.

Was de verhouding tusschen de vorsten van Ternate en Tidore over 't algemeen alles behalve vriendschappelijk, in den laatsten tijd was de Sultan van Ternate bepaald vijandig tegen Tidore opgetreden door de rebelleerende Pataniërs te ondersteunen (107); en dit zou weldra — zooals wij zien zullen — nog erger worden, zoodat het den Gouverneurs vrij wat moeite kostte, een' oorlog tusschen Ternate en Tidore te voorkomen.

Het spreekt van zelf, dat de Sultan van Ternate ook niet naliet, zich steeds te beklagen over rooverijen, volgens hem door Tidoreesche Papoes uitgevoerd, en dat hij eischte, den Sultan van Tidore hiervoor verantwoordelijk te stellen, die op zijne beurt zich beklaagde, dat diezelfde Papoes door Ternate geholpen werden.

Had dus de Sultan van Tidore, om verklaarbare redenen, weinig neiging om de Compagnie in de Papoesche eilanden te steunen, het valt niet te ontkennen, dat hem in 1719 en eerstvolgende jaren werkelijk ook de macht ontbrak om krachtig op te treden.

Omstreeks dezen tijd schijnen Bewindhebbers weder beducht ge-

worden te zijn voor het indringen van vreemdelingen in de Oostersche provinciën.

Althans, den 16 Juli 1720 recommandeerden zij, „om redenen ons „van tijd tot tijd meer permoverende", garnizoenen, fortificatiën en oorlogsbehoeften kompleet en in goeden staat te onderhouden (53).

Ook werd bij deze gelegenheid aanbevolen, wederom merkpalen te plaatsen of te vernieuwen op die plaatsen, waar de Compagnie geen loge of posthouder had, maar desniettemin „recht van pos„sesie en eigendom".

Hieronder werden *niet* begrepen de plaatsen, onder de inlandsche vorsten behoorende.

Later werd bepaald, dat de merkteekenen zouden bestaan uit het Compagnies merk, nl. „en zulks, indien het geschieden „kan, om de duurzaamheid in een steenen, doch anders in een „houten pilaar te vertoonen."

Dat gebruik van merkpalen, als teekens van possesie, was niet nieuw; de Compagnie had het reeds in de 17de eeuw toegepast (*); maar reeds destijds twijfelde men of zulk een merkpaal wel aangemerkt kon of zou worden, als een wettig bewijs voor „volslagen recht van eigendom; want", zeiden Heeren Meesters reeds in 1686: „steenen en andere gedenkteekenen zouden de „vreemde natiën niet respecteeren, en zoo wij ons regt dienaan„gaande zouden maintineren, zou zulks moeijelijkheden veroorzaken."

Men wenschte dan ook, in 't begin der 18de eeuw, geen overdreven gebruik gemaakt zien van die merkpalen; alleen dáár, waar het niet mogelijk was op meer afdoende wijze het bezitrecht te verzekeren, zou men zulke palen oprichten, „alszoo levende posses„seurs beter en krachtiger getuigen zijn voor een continuëele en „dadelijke possessie, als doode steenen en gedenkteekenen."

Onder de redenen, die Heeren Meesters ongerust gemaakt hadden voor vreemde indringing, behoorde ook een gerucht, hun bij

(*) Spanjaarden en Portugeezen hadden reeds vroeger het voorbeeld gegeven.

schrijven der Hooge Regeering van 30 November 1719 bericht, dat de Spanjaarden wederom het oog op de Molukken geslagen hadden (53).

Men sprak zelfs van 123 gewapende vaartuigen, die de bestemming zouden hebben, „de forteressen die de Spanjaarden voormaals „hebben gehad op het land van Tidore, Ternate, Tagulanda, Sauw „en Taroena, weder in bezit te nemen.”

Met het oog op het tractaat van 1714 schijnt dit voornemen vreemd; er is dan ook, voor zoo ver mij bekend, van eene poging tot uitvoering niets gekomen; maar dat Nieuw Guinea niet behoorde onder de oude Spaansche bezittingen, die, volgens gerucht, door Spanje terug verlangd werden, is voor ons onderwerp niet geheel zonder beteekenis.

Terwijl dus de oogen gevestigd waren op de vreemdelingen, die 's Compagnies belangen in de Oostersche provinciën bedreigden, werd de Hooge Regeering onaangenaam verrast, toen zij in 1722 de limieten van het Compagnies gebied overschreden zag door landgenooten, die waren uitgezonden door de West-Indische Compagnie (108).

Den 10den April 1721 was in de „vergadering van Thienen” van de West-Indische Compagnie besloten „tot een reyse tot het „ontdecken van onbekende landen, gelegen binnen de Districten en „Limitten van den Octroye van dese Compagnie, ende bij geene „Europiaanse natien werden bewoont.”

Mr. Jacob Roggeveen werd aan het hoofd der onderneming gesteld, waarvoor drie schepen bestemd werden, nl.: de Arend, kapitein Jan Koster, de Thienhoven, kapitein Cornelis Bouman, en de Africaansche Galey, kapitein Roelof Rosendaal (109).

Den 1sten Augustus 1721 uit Texel gezeild, verscheen Roggeveen in Januari 1722 in de Zuidzee, waar hij den 23sten Mei de Africaansche Galey door schipbreuk verloor.

Wel werd het volk der Galey gered en, met uitzondering van een paar matrozen, die verkozen aan wal te blijven, over de andere schepen verdeeld, maar de voorraad proviand, in dat schip geladen, ging nagenoeg geheel verloren.

Zeker is het gedeeltelijk ook daaraan toe te schrijven, dat de ziekten onder het scheepsvolk sterk toenamen; en die ziekten waren op hare beurt weer hoofdzakelijk oorzaak, dat Roggeveen ten slotte binnen het territoir der O. I. Compagnie terecht kwam.

Den 3den Juni werd scheepsraad gehouden, om te beraadslagen over de thuisreis. Roggeveen wees op het gevaar, de limieten van de O. I. Compagnie te overschrijden; maar Bouman toonde aan, dat de terugreis over Nova Zelandia en kaap Hoorn onmogelijk was, ook met het oog op de vele zieken, daar de chirurgijn verklaard had, dat „naaulijks dertig koppen gants suijver en onbe„smet" waren. Men besloot dus tot den westelijken koers om dan, na nog 16 lengtegraden gevorderd te zijn, te beslissen, hoe men verder de terugreis over Oost-Indie zou maken.

Den 2den Juli besloot de scheepsraad, dat men met een westelijken koers zou trachten het land van Nova Guinea in 't gezicht te loopen, om dan de kust te volgen, tusschen Nieuw Guinea en Gilolo door, over Ceram naar Boeton te stevenen en dáár ververschíng, water en brandhout in te nemen.

Den 18den Juli kwam de kust van Nieuw Guinea in 't gezicht; maar hier eindigt helaas ook het journaal van Roggeveen, zoodat ons van de reis langs die kust en van de ervaringen, daar opgedaan, niets bekend is.

Den 9den September kwam Roggeveen met een door ziekte en dood zeer geteisterde equipage te Japara voor anker.

Bedroeg het aantal dooden den 18den Juli twintig over de beide schepen, in September telde alleen de Arend 68 dooden onder de — met inbegrip der overgekomene manschappen van de Galey — 129 koppen sterke bemanning (110).

Het is bekend, dat de Hooge Regeering de schepen van Roggeveen verbeurd verklaarde en de bemanning met de retourvloot naar 't vaderland zond.

Voor ons onderwerp is het alleen van belang te weten, dat Roggeveen begon met te weigeren zijne papieren af te geven, toen de gecommitteerden der Hooge Regeering deze aan boord kwamen opvorderen.

Eerst in de vergadering van den raad van den 6[den] October gaf hij de papieren persoonlijk over (111), maar zeer onvolledig, naar 't schijnt; want de journalen van de kapiteins der schepen ontbraken en Roggeveen's journaal liep, zooals gezegd is, slechts tot 18 Juli, juist den datum, waarop het belangrijk kon worden voor de O. I. Compagnie.

De boven aangehaalde resolutiën van den scheepsraad van 3 Juni en 2 Juli waren echter voor de Hooge Regeering bewijzen genoeg, dat men, des bewust, het octrooi der O. I. Compagnie opzettelijk geschonden had.

De reis van Mr. Jacob Roggeveen kan dus, zoolang het laatste gedeelte van het journaal niet voor den dag komt, geene bijdragen leveren, die voor ons onderwerp van belang zijn; maar volledigheidshalve achtte ik het niet geoorloofd, geheel over die reis te zwijgen (*).

(*) Men kan, dunkt me, niet aannemen, dat er geen journaal zou gehouden zijn van 18 Juli tot 9 September. Het laatste gedeelte van Roggeveen's journaal en de journalen der kapiteins zullen zeer zeker in veiligheid gebracht zijn, of men moet aannemen, dat ze vernietigd werden, 't geen ook al niet waarschijnlijk voorkomt. Leupe zegt, dat de papieren, Roggeveen betreffende, gevonden zijn onder de archiefstukken der Oost-Indische Compagnie (108), maar het Zeeuwsch genootschap deelt uitdrukkelijk mede, dat ze door den heer Pons gevonden werden in het West-Indisch archief (109).

Hoe dit zij, de gevonden bundel is in elk geval primitief van het Oost-Indisch archief afkomstig; en tot *dezen* bundel hebben de journalen der kapiteins en 't slot van Roggeveen's journaal nooit behoord. De hoop, dat ze elders ge-

Zagen wij, met welke moeilijkheden de gouverneur Heinsius te worstelen gehad had, moeilijkheden, die het hem onmogelijk maakten de aan Tidore onderhoorige landen te laten visiteeren, aan zijnen opvolger Jacob Cloeck gelukte het reeds in 1723 wederom een' kruistocht langs Halmaheira, Gebe, Waigeoe, enz. te laten ondernemen, ten einde „de pernitieuse sluikerijen en dieverijen van 's Compagnie fijne specerijen in deze provincie" te ontdekken en te beletten.

Deze tocht, onder den vaandrig Pieter van Woudenberg en den boekhouder Adriaan Cagias ondernomen, leverde niets bijzonders op, evenmin als die, welke in 1725 door den onderkoopman Commelijn werd aangevoerd (112).

Ook in de volgende jaren werden wederom kruistochten ondernomen; maar toch bleef het onmogelijk, volkomen het doel te bereiken. De hevige onlusten, die in de onderhoorigheden van Tidore heerschten en steeds door den Sultan van Ternate werden aangevuurd, maakten geregelde contrôle onmogelijk.

De Sengadji van Patani had zelfs een' inval op Salawatti gedaan, een' negorij geplunderd en de koningin benevens 150 inboorlingen en Tidoreezen weggevoerd.

Hij stelde den koning van Salawatti den eisch zich bij de opstandelingen te voegen, den Sultan van Tidore af te vallen en dien van Ternate als zijnen heer te erkennen, indien hij vrouw en kinderen terug wilde hebben.

---

vonden zullen worden, behoeft dus niet opgegeven te worden; wellicht zijn ze nog in 't West-Indisch archief verscholen of in 't bezit van nakomelingen van den aanvoerder of de kapiteins.

Waarschijnlijk zal onder de papieren, door den heer Pons gevonden, ookwel het request (110) behoord hebben. Het Zeeuwsch genootschap heeft dat request echter in het „dagverhaal" niet gepubliceerd; wellicht is dit elders geschied.

Wat Forrest mededeelt (137) omtrent het gebeurde op de Arimoa-eilanden (pag. 8), is zeker eene vergissing en zal op de reis van Schouten en Le Maire betrekking hebben.

Hoe langer hoe duidelijker bleek het, dat de Sultan van Ternate de Patanische opstandelingen hielp, hoewel hij voor 't uiterlijk nog steeds in vriendschap leefde met den vorst van Tidore. Met den dag werd het echter voor den Gouverneur moeilijker, den feitelijk bestaanden oorlogstoestand tusschen beide rijken officieel te negeeren.

In Juli 1726 kwamen de Pataniërs zelfs met 15 à 20 coracora's op Ternataansch grondgebied, zoodat de Gouverneur het geraden oordeelde, de wachten te verdubbelen en de Mardijkers en Makassaren te wapenen. Eenige dagen later ontzag de Sultan van Ternate zich niet, zich bij de opstandelingen te voegen en te middernacht, onder tartend getier en geschreeuw, met de coracora's der rebellen het kasteel voorbij te varen, om naar Makjan te gaan.

Wel liet de Gouverneur een scherp schot doen, waardoor het tumult een einde nam, maar intusschen verwijderde Ternate's Sultan zich eigenmachtig, geheel tegen de contracten, en dat wel in gezelschap van Patanische en Papoesche oproermakers (107). Hij keerde echter een paar weken later terug, de Pataniërs op Makjan achterlatende, en werd met groote verschooning behandeld.

Intusschen bleef de toestand nog zeer hachelijk; en het zou zeker hoogst moeilijk geweest zijn, een einde te maken aan den opstand, ware Sultan Hassan Oedin van Tidore niet, kort na het optreden van den gouverneur Pielat, komen te overlijden.

De benoeming van prins Gape tot Sultan, onder den naam van Miri bisalalihi, was een groote stap tot den vrede, die dan ook den 26ste Juli 1728 tot stand kwam, nadat de nieuwe Sultan den 21sten Juni t. v. de bestaande contracten op nieuw bezworen had (105).

Alzoo was dan een einde gekomen aan den 10jarigen opstand, een einde, dat wel grootendeels aan buitengewone toegevendheid

ten opzichte der rebellen te danken was, maar toch voor de Compagnie het groote voordeel had, dat zij het recht verkreeg op Patani eene versterking op te richten en te bezetten.

Want die bezetting was niet alleen bestemd om plaatselijk op Patani het gezag te handhaven, zij had eene wijdere strekking.

De Sengadji van Patani en zijne onderhoorigen waren voor 't oogenblik warme bondgenooten van de Compagnie geworden; en de gouverneur Pielat wenschte die vriendschap te onderhouden en verder aan te kweeken, ten einde middels de Pataniërs een blik te slaan achter de schermen, die de Sultan van Tidore zoo behendig voor zijne handelingen op de Papoesche eilanden en Nieuw Guinea wist te plaatsen.

De hoofdzaak voor de Compagnie was en bleef de handhaving van't specerijen-monopolie, waaraan de extirpatie onafscheidelijk verbonden was.

Wij hebben reeds gezien, hoe moeilijk die extirpatie in de laatste jaren gemaakt was; en Pielat hoopte nu door de bezetting van Patani in de gelegenheid te zullen zijn, op de hoogte te blijven van 't geen er omging op Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden.

Het was hem ook bekend, dat de Pataniërs de slaven, die zij aan den Sultan van Tidore moesten opbrengen, in die streken roofden; en nu lag het voor de hand, steeds 1 à 2 posthouders met die roofvloot mede te geven, die dan zouden kunnen onderzoeken of er ook morshandelaars „van 's Compagnies dierbare „specerijen" in die wateren waren, en zich door de Pataniërs de plaatsen konden laten aanwijzen, waar de specerijboomen op clandestine wijze in stand gehouden werden.

De Nederlandsche Compagnies dienaren, die de Pataniërs zouden vergezellen, traden dus tegenover Tidore als gevaarlijke dwarskijkers op, zoodat de Sultan dan ook al spoedig te kennen gaf, dat hij met dergelijke zendingen volstrekt niet ingenomen was.

Het is voor ons onderwerp van belang, het karakter van die tochten der Pataniërs goed te bepalen, om te voorkomen, dat er eene verkeerde beteekenis aan gehecht worde, met betrekking tot de uitgestrektheid der Tidoreesche heerschappij.

Daar Pielat nu uitdrukkelijk zeide (107), dat die tochten ondernomen werden om de slaven te rooven, die de Pataniërs als schatting aan Tidore moesten opbrengen, zoo volgt daaruit m. i., dat men die Pataniërs eenvoudig als roovers beschouwen moet en volstrekt niet als Tidoreesche gemachtigden, die schatting kwamen heffen, namens den Sultan.

Of de plaatsen, waar zij hun buit machtig konden worden, al of niet onder gezag of schijngezag van Tidore stonden, daarover zullen zich de Pataniërs niet erg bekommerd hebben; want zij hadden van geslacht tot geslacht geroofd, waar zij de gelegenheid slechts schoon vonden, en nu zouden hunne handelingen nog bovendien gesanctionneerd worden door de aanwezigheid van een Compagnies dienaar, die in last had hen te vriend te houden en Tidore in de kaart te kijken.

Mag men dus aannemen, dat de Pataniërs zich volstrekt niet zouden ontzien op Tidore's gebied te rooven, er bestaat geen enkele reden om te denken, dat zij zich tot dat gebied bepalen zouden; en daar wij de Sengadji's steeds zien beginnen met vijandelijke handelingen, waar zij zich ook vertoonen, is het duidelijk, dat zij zich volstrekt geene moeite gaven om zich voor Tidoreesche gecommitteerden uit te geven, ten einde althans op Tidore's gebied als recht te eischen, wat ze elders slechts door roof zouden kunnen bekomen (*).

De eerste dwarskijker, die als een gevolg der politiek van

(*) Als we in latere tijden met de Tidoreesche hongi kennis maken, zullen we trouwens zien, dat deze op dergelijke wijze te werk ging.

Pielat een tocht der Pataniërs medemaakte, was de korporaal Enoch Christiaan Wiggers.

Hoewel deze representant van de Compagnie op de reis geene lorrendraaiers had opgedaan, heeft hij toch, zegt Pielat, een rapport van de verrichtingen der Pataniërs ingediend, dat de Ternataansche regeering beter op de hoogte bracht van de extirpatie in Tidore's onderhoorigheden.

Dit rapport is in substantie door Leupe medegedeeld (113), terwijl Robidé van der Aa (2), na een critisch onderzoek, tot het besluit kwam, dat de door Wiggers gevolgde route geweest is, als volgt.

Eerst werden Gebe en Zuid-Waigeoe aangedaan, in April 1730, waarop de steven gewend werd naar de noordkust van Nieuw Guinea. Achtereenvolgens bezocht men nu het eiland Raam, (Ram) bij den hoek van dien naam, de Bocht van Aas of Asi, Aurie (d.i. Dorei), de Schouten- en Padeaido-eilanden, Jappen, het eiland Massis (waarschijnlijk Koeroedoe) en de tot Koemamba-of Arimoa-groep behoorende eilandjes Niron en Wali.

Op de terugreis werden achtereenvolgens aangedaan: Massis, Jappen, waar de negorijen Wamboe (waarschijnlijk Ambai) en Ansoes bezocht werden, Meosnoem, Mefoor, Dorei, Amberbaken, Warsai en Salawatti (*).

Leupe deelt ons mede, dat de vloot, door den Sengadji en Kimelaha van Patani aangevoerd, op Gebe en Waigeoe goed ontvangen werd, zonder er bij te voegen of de roof reeds daar begonnen is.

(*) Waar Robidé van der Aa deze route bepaalt, wijst hij er op, dat het hem voorloopig onverklaarbaar voorkomt, „hoe het eiland Mefoor „aan den naam Mom (door Wiggers genoemd) komt, en dat de negorij op „het eiland Dorei, hetgeen Manaswari of Meosmapi moet zijn, Moolbaan „genoemd wordt."

Later zullen de zendelingen ons eene negorij Moom leeren kennen.

Op het eiland Raam echter werd men den 15den Mei door de Papoes overvallen, en had zeer veel moeite om den zwaar gekwetsten zoon van den Kimelaha uit de handen der aanvallers te verlossen. Maar toch gelukte dit, waarop de negorij verbrand werd, terwijl twee Papoes werden doodgeschoten.

De bocht van Aas was ook niet veilig, zoowel wegens de vele klippen, die het vaarwater, als wegens de wilde Papoes, die het strand onveilig maakten.

Nadat de vloot den 8sten Juni ter hoogte van Dorei drinkwater ingenomen had, schijnt ze naar de Schouten-eilanden overgestoken te zijn; en het was waarschijnlijk op het eiland Meossoir, dat op den 28sten Juni het gevecht plaats had, waarbij tien Pataniërs gekwetst werden, terwijl men daarentegen één der inboorlingen doodde en 16 gevangen maakte.

„Twee dagen later (zoo lezen we) werd de negorij Saba ver-„woest, omdat de ingezetenen geen tribuut aan den koning van „Tidor wilden opbrengen.

„De negorij Padomador (Padeaido) vond men op den 30sten „ledig," zoodat men haar in brand stak.

Hier zien we dus de Pataniërs quasi optreden als wrekers van den in zijne rechten (?) miskenden Sultan van Tidore.

Dit lag eigenlijk volstrekt niet in hunne rol, zooals ons deze door Pielat werd afgemaald. Maar hoe dit zij, wij hebben in elk geval gezien, dat men in die streken volstrekt niet genegen was, schatting op te brengen aan Tidore, m. a. w. de heerschappij van Tidore niet erkende.

Ook op Jappen vond men de bevolking grootendeels in 't gebergte gevlucht, en het schijnt, dat men niet voor den 23sten of 24sten Juli weder met de inboorlingen in aanraking gekomen is.

Op eerstgenoemden datum was de vloot, na vele gevaren doorgestaan te hebben, eindelijk bij de Arimoa-eilanden aangekomen,

waar men zich, ten koste van eenige gekwetsten, wederom van 12 inboorlingen van het eiland Niron meester maakte.

Op het eiland Wali, waar men den 27sten Juli aankwam, wachtte de goed bewapende bevolking de roovers aan het strand op. Den 28sten, 29sten, 31sten Juli en den 3den Augustus leverde men hier gevechten, met het gevolg, dat 50 inboorlingen gedood en 150 gevangen genomen werden. Maar ook de Pataniërs telden zeer vele gewonden; korporaal Wiggers was met vergiftige pijlen in borst, arm en been gekwetst; een der Kimelaha's stierf aan de gevolgen zijner wonden, en de Pataniërs moesten hunnen Hoogepriester en nog één hunner landslieden in handen van den vijand laten.

Niettegenstaande den behaalden buit was de Sengadji dan ook ten slotte ontmoedigd door den ondervonden tegenstand en besloot den 5den Augustus de terugreis aan te nemen.

Op dezen terugtocht, langs de reeds opgegeven route, viel niet veel bijzonders voor. Bij de negorij Wamboe op Jappen, waar de vloot den 12den Augustus arriveerde, werd het sagoekloppen door de wilde Papoes belet, waarop dit werk van den 13den tot den 19den te Ansoes verricht werd.

Toen de Sengadji met zijne coracora's den 8sten September weder bij de negorij Soong (Ram) was aangekomen, werd hem door de inwoners verhaald, „dat de koning van Salawatti benevens een „Ngoffamaneira van den koning van Tidor daar waren geweest, „die hen hadden gevraagd wat zij met den Sengadji van Patani „te maken hadden, daar hij onder de Compagnie en niet onder „Tidor's Koning stond, en dat zij, wanneer zij zich met den Se„ngadji van Patani bemoeiden, wel kwalijk zouden varen. Het scheen „dat de Sengadji deze woorden zeer ter harte nam".

En dat mocht hij wel doen; want hij wist zeer goed, dat hij zijne eigene belangen en die der Compagnie behartigd had ten prejudice van Tidore's ware of vermeende rechten. Duidelijk blijkt uit dit voorval, dat de Sengadji volstrekt geen recht had zich voor

een' zendeling van den koning van Tidore uit te geven; en hij had niet alleen geroofd op plaatsen, waarop Tidore misschien nog geen aanspraak maakte, maar zich ook met de Papoesche eilanden bemoeid en met een gedeelte der noordkust van Nieuw Guinea, dat geacht werd den koning van Salawatti onderdanig te zijn.

Toen hij dan ook den 16den voor de negorij Salawatti aankwam, had de Tidoreesche invloed hem een' vijandige ontvangst bereid; hij werd door de met pijl en boog gewapende bevolking aan het strand afgewacht.

Het kwam evenwel niet tot vijandelijkheden; en het klinkt zelfs wat vreemd, dat de Sengadji eindelijk in tegenwoordigheid van den Ngoffamaneira een onderhoud had met den koning van Salawatti om de voorwaarden te regelen, waarop die vorst, bij zijne komst op Tidore, zijne uitstaande schulden zou voldoen.

Na nog eene ontmoeting gehad te hebben met den kapitein-laut van Salawatti, die den koning van Waigeoe aan boord had, en na te vergeefs getracht te hebben Misool te bereiken, kwamen de hoofden der vloot overeen, vooreerst naar Patani terug te keeren, waar zij den 25sten September aankwamen.

Reeds werd opgemerkt, dat de Sultan van Tidore met leede oogen had aangezien, hoe de Compagnie zich van de Pataniërs bediende om door te dringen in de aan Tidore onderhoorige landen, waar de Sultan wenschte van contrôle ontslagen te blijven.

Het was dan ook ongetwijfeld op zijnen last, dat eene Papoesche vloot, onder bevel van den kapitein-laut van Waigama, den tocht van Wiggers beantwoordde met eenen inval op Ceram.

Natuurlijk werd de Sultan hierover ter verantwoording geroepen; en daar de gouverneur Pielat, die den 9den Juni 1731 het bestuur aan de Haeze overgaf, dezen ten sterkste had aangeraden den Sengadji van Patani te vriend te houden, meende het bestuur van

Ternate reden tot tevredenheid te hebben, toen de Sultan goedvond, dezen Sengadji met het straffen der roovers te belasten.

Wederom werd de korporaal Wiggers aan den Sengadji toegevoegd.

Maar de tocht liep vruchteloos af, daar men reeds den 6[den] April 1732, nabij Gebe, vernam, dat de Sultan van Tidore alle aan den roof op Ceram schuldige hoofden der Papoes had laten waarschuwen. Ook scheen het, alsof de Sengadji thans meer dan vroeger geneigd was, den Sultan van Tidore te gehoorzamen.

Althans, toen men bij het eiland Poppa een zestal Badjoesche en Makassaarsche smokkelvaartuigen aantrof, weigerde hij aan 't verzoek van Wiggers, om deze vaartuigen aan te vallen, te voldoen (114).

Op Misool werd men wel niet vijandig ontvangen, maar omtrent de uitlevering van schuldige hoofden en gevangenen moest men zich met beloften tevreden stellen; en op Salawatti, waar een gedeelte der bevolking boschwaarts gevlucht was, kon ook niets ter wereld worden uitgericht.

Er werd dus besloten naar Patani terug te keeren; en toen men den 4[den] Juni daar aangekomen was, wenschte Wiggers onmiddelijk over den zoogenaamden landweg naar Ternate te vertrekken, ten einde verslag te doen van de, ingevolge Tidore's waarschuwing, mislukte zending.

De Sengadji wist dit evenwel te beletten; en den volgenden dag reeds bleek maar al te duidelijk, dat hij de zijde der Compagnie verlaten had; want toen overrompelde hij de kleine bezetting van het fort te Patani en maakte dus voor 't oogenblik een einde aan het bestaan van den observatiepost, waarvan men zich zooveel heil had voorgesteld (*).

(*) Dat korporaal Wiggers behouden bleef, blijkt uit zijne bevordering tot sergeant, die hem, bij wijze van belooning, den 1[sten] October 1734 ten deel viel (115).

Het is hier de plaats niet, de oorzaken van dezen totalen ommekeer in 't gedrag van den Sengadji op te sporen.

Meende de Gouverneur de Haeze dien geheel aan het verraderlijk gedrag van den Sultan van Tidore te moeten toeschrijven, de Raad extra-ordinair en Commissaris Bernard was van oordeel, dat het Ternataansch bestuur en het gedrag van de Patanische bezetting den opstand in 't leven geroepen hadden (115).

Het bestuur had nl. Madjila, den kapitein-laut van Waigama, met eenige andere hoofden, die aan den rooftocht op Ceram hadden deel genomen, in handen gekregen en laten executeeren, terwijl de Sultan en de Pataniërs te recht of te onrecht meenden, dat aan die hoofden invrijheidstelling of ten minste lijfsbehoud gewaarborgd was.

Zeker is het, dat die executie groote ontevredenheid wekte en dat de Haeze veel moeite had de Ternatanen — die beroofd werden —, de Tidoreezen, die roofden — en de Pataniërs, die tusschen twee vuren zaten — tevreden te stellen, te meer, daar al die partijen op de Compagnie gebeten waren.

Na lange onderhandelingen kwam het eindelijk, den 23sten Juni 1733, tot een nieuw contract (105).

De Pataniërs werden niet alleen niet gestraft, maar ontvingen een generaal pardon, eene gunst, die ze met minachting afsloegen (115).

En het contract met Tidore was niet eene vernieuwing der bestaande contracten; het was, als 't ware, eene aanvulling daarvan en bevatte nieuwe grondslagen, die, zoo men hoopte, de handhaving der veiligheid verzekeren zouden.

In art. 1 maakt de Compagnie een compliment aan hare eigene zachtmoedigheid, nu weer gebleken door het excuseeren der rebellige onderdanen van Maba en Patani.

In art. 2 wordt geconstateerd, dat de Tidoreezen, niettegenstaande de bestaande contracten, „onder den naam van Papou-

wen" rooven op Ceram, Ambon, enz., terwijl Sultan en grooten zich bij eede verbinden dit niet meer te gedoogen.

Art. 3 behelst de eigenlijk nieuwe bepalingen.

Voor elk vaartuig, dat zich, blijkens wettige klacht uit Amboina, Banda of elders, zonder pas van den Gouverneur der Molukken, in die streken vertoonde, zou door den koning en de hofgrooten van Tidore eene boete betaald moeten worden van twee volkomen geschikte mansslaven.

Dezelfde boete was verschuldigd voor elken vrijen Compagnies onderdaan, die vermoord werd; was hij slechts gekwetst, dan bedroeg de boete één slaaf. Voor vermoorde of gekwetste slaven zou de boete de helft bedragen van die, welke voor vrijen moest worden betaald.

Voor elken geroofden vrijen Compagnies onderdaan zouden twee slaven „in ostagie" worden gegeven.

Geroofde slaven en goederen, verwoeste huizen, enz. zouden bij wijze van boete vergoed worden.

In art. 4 belooft de Compagnie den Sultan met raad en daad te zullen bijstaan, indien de aan lijf of goed gestrafte roovers mochten rebelleeren en de Sultan niet bij machte mocht zijn den opstand te dempen; mochten Compagnies dienaren of onderhoorigen zich aan de rechten van Tidore vergrijpen, dan zouden ze behoorlijk gestraft worden.

Ik ben het geheel eens met den Commissaris Bernard, waar deze zegt, dat dit contract op zich zelf goed zou zijn „tot stremming der geweldenarijen en extorsien vau het Papoese rapsodium," *indien* Sultan en grooten de macht maar hadden om het na te komen (115).

Maar die macht had de Sultan van Tidore *niet*; en hij gaf dit later bij krachtige protestatiën te kennen, zeggende, dat hij nooit zoo vele slaven zou kunnen bekomen, als die roovers konden bemachtigen, en dat hij door de Haeze *gedwongen* was dat onmogelijke contract te teekenen.

En Bernard moest dit toegeven. 't Is slechts eene chimerieke souvereiniteit, zegt hij, die Tidore zich over deze toomelooze, wilde eilanders kan aanmatigen; en juist een volledig gezag zou noodig zijn om hen tot gehoorzaamheid te dwingen.

Tidore's schijngezag zou dan ook „dit gespuijs, dat bij het roo„ven is opgebragt en (van) niets als van den Buijt der ongeluk„kigen die in hare handen komen te vallen, weet te leven, geensins „(aftrecken) van een quaat, dat bij haer tot aen het gebeente is „ingewortelt."

Men had dus aan Tidore onmogelijke voorwaarden gesteld, en op die wijze *zelf* den Sultan genoodzaakt het contract te ontduiken.

In de praktijk leverde het dan ook weinig of geene vruchten op en het werd ten slotte meer als bedreiging gebezigd dan naar den letter toegepast.

De Commissaris Bernard sloot zelfs—zonder trouwens het oude te laten vervallen — den 11[den] December 1734 een nieuw contract met den koning van Tidore en de Sengadji's van Maba, Weda en Patani. Het schijnt, dat daarbij de doodstraf werd gesteld op het zonder passen varen der roovers en Molukkanen, buiten de Molukken.

Ook werd nu een pas vereischt voor de vaart in de Molukken zelven, terwijl de landen, waar geëxtirpeerd werd, gijzelaars moesten geven, om op die wijze de veiligheid der verwoesters te verzekeren (*).

De toestand, waarin de Commissaris Bernard de Molukken gevonden had, maakte het hem onmogelijk (115) te voldoen aan den last tot instelling van het onderzoek, dat door de Hooge Regeering, blijkens schrijven van 26 Februari 1734 (53), noodza-

(*) Dit contract heb ik niet kunnen raadplegen, maar wel de instructie van 15 November t. v., waarbij Marten Lelijveld, de kapitein Pieter Jansz. en Theodorus Jacobus van den Heuvel met de onderhandelingen belast worden, en die gevoegd is bij de memorie van overgave van Bernard (115).

kelijk geacht werd, omdat zij in het vorige jaar bij geruchte vernomen had, dat de Spanjaarden op een der oostelijk gelegen eilanden handel gedreven zouden hebben met de Pataniërs.

Men dacht, dat dit wel op Salawatti gebeurd kon zijn, en nu wenschte de regeering een nauwkeurig onderzoek ingesteld te zien en het eiland in kaart te laten brengen.

Zonderling genoeg moet men uit de regeeringsmissive opmaken, dat de uitvoerige gegevens omtrent Salawatti, in de eerste jaren der 18de eeuw verzameld, gedeeltelijk verloren of ten minste aan de regeering onbekend waren.

Men verbeeldde zich althans, dat van Salawatti zeer weinig bekend was, en achtte het „een zaak van de grootste aangelegenheid, die „serieus in acht genomen moest worden", in die leemte te voorzien.

Dit werd nog te noodzakelijker, omdat het den Commissaris Bernard gebleken was, dat de Papoesche koningen „hoe langer „hoe disobienter werden, voornamelijk wegens de komst der vreemde „schepen, die, onder voorwendsel Spanjaarden te zijn, de Papoeërs „instigeerden, om tegen hunnen koning op te staan" (*), zoodat men zelfs vreesde, dat de vreemdelingen sterkten zouden oprichten (103).

Toen dan ook de gouverneur Paulus Rouwenhoff den 25sten Januari 1735 het bestuur had overgenomen, was een zijner eerste zorgen, aan de bezending naar Salawatti uitvoering te geven.

Als voorbereidende maatregel zou het algemeen pardon voor de deelnemers aan de rooftochten op Ceram nu plechtig ter kennis van de Papoesche koningen worden gebracht.

De Sengadji van Patani had nu ook, dank zij de bemoeiingen

(*) Hieruit zou men moeten opmaken, dat aan de Spanjaarden nog steeds meer invloed werd toegeschreven op de Papoesche Eilanden, dan aan andere natiën.

van Bernard, het hoofd in den schoot gelegd en bracht weder schatting op aan Tidore.

Het was *deze* Sengadji, die belast werd met de overbrenging van den pardonbrief des Sultans van Tidore aan de vier Papoesche koningen; „doch daar hij de reis niet had kunnen gewinnen, keerde „hij onverrichter zake terug" (114).

Wanneer die reis hervat is, bleek mij niet; maar de tocht naar Salawatti kon, wegens allerlei omstandigheden, noch in 1735, noch in 1736 voortgang hebben.

Eerst in het midden van 1737 waren alle zwarigheden uit den weg geruimd, zoodat op den 24sten Augustus van dat jaar kon worden vastgesteld: „de instructie voor den luitenant Jan Oortwyn „Sandbergen en den boekhouder Gerrard Hendrik Duvel, die met „de Hoeker de Snuffelaar, de chaloupe de Ondank en de pan-„tjalang de Zijdeteelt naar Salawatti zouden stevenen en het Mo-„luksche vaarwater bekruisen" (116).

Het eigenlijke doel van den tocht — onderzoek naar vreemdelingen en specerijen — moest zelfs een geheim blijven voor Kimelaha Driesje en den schrijver Badhaar, die als gecommitteerden van den koning van Tidore de expeditie zouden vergezellen.

Overigens moest men die Tidoreezen, welke bestemd waren de „onzen op het feroce eiland Salawatti" tot een veilig schild te dienen, met alle voorkomenheid en vriendschap behandelen.

Desniettemin werd de grootste voorzichtigheid aanbevolen bij het landen op dat eiland, welks bewoners als zoo roofzuchtig, wreed en moorddadig bekend stonden.

Gelukte het, met behulp der gecommitteerden, vasten voet aan wal te krijgen, dan moest men trachten alle mogelijke inlichtingen te bekomen omtrent de vreemdelingen, die zich bij de Papoesche eilanden vertoonden, en de plaatsen, waar specerijen groeiden. Eindelijk moest men zich op de hoogte stellen van den aard, de inborst, de zeden, gebruiken, gewoonten enz. dier woeste volken,

terwijl aan den kaartenmaker Martinus van der Vreeke werd opgedragen een' nauwkeurige kaart van het eiland Salawatti te maken.

Uit het door de bedienden aangehouden dagregister en het door hen aan de regeering te Ternate ingediende rapport blijkt, dat deze tocht geheel mislukt is (*).

Den 25sten Augustus 1737 verlieten de vaartuigen Ternate, namen op Tidore de gecommitteerden aan boord, zetten vervolgens koers naar Salawatti, maar waren den 14den October zoo ver om de Z. O. gezet, dat men niet alleen den wal van Nieuw Guinea „voor den neus had, maar ook geheel buiten de kaart „zijn boekje kwijt was;" m. a. w. men was in een vaarwater gekomen, dat niet eens op de meegenomen kaart voorkwam.

Men besloot de onbekende kust in kaart te brengen; maar nu bleek het, dat de kaartenmaker „niet wel bij zijn zinnen en „niet in staat was, om iets goeds te bewerkstelligen."

Stuurman de Geus, een bekwaam zeeman en goed teekenaar, werd nu gelast het werk van den simpelen kaartenmaker te surveilleeren, en zoo kwam het ook tot stand, hoewel die kaart verdwenen schijnt te zijn.

Nu men zoo dicht bij den wal was, besloot men eene poging te wagen om drinkwater te bekomen. Vergezeld van den gecommitteerde Badhaar, gingen eenige schepelingen aan wal; zij landden op een' groote zandige vlakte en wandelden naar het geboomte, dat bleek uit sagoe- en klapperboomen te bestaan. Ook vonden zij eene rivier met zoet water; maar tevens zoo vele sporen van bewoning, dat zij het geraden achtten naar boord terug te keeren.

(*) Deze stukken werden door Leupe gevonden als bijlagen van de aan de Hooge Regeering gerichte Ternataansche missive van 6 Augustus 1739.

Zij toonen aan, dat het „Rapport over 's Compagnies recht" enz. (53,) eene verkeerde voorstelling geeft van den uitslag, zooals Leupe ten rechte opmerkte.

En dit werd tijd; want terwijl nog slechts een gedeelte van het scheepsvolk, tot aan de knieën door het water wadende, de sloepen bereikt had, begonnen de inboorlingen, die zich op het strand verzameld hadden, de achterblijvers met pijlen en assegaaien te bestoken.

Nu was het oogenblik gekomen om de beschermende kracht der Tidoreesche gecommitteerden op de proef te stellen.

Badhaar had den moed, zijne kris aan een oppasser af te geven, en dus ongewapend de woeste bende te naderen. Hij riep de inboorlingen toe hunne wapenen af te leggen, omdat zij te doen hadden met Compagnies dienaren en gecommitteerden van den koning van Tidore.

Maar het antwoord luidde:

„*Zij kenden geen Compagnie*, *noch koning*," een antwoord, dat volkomen begrijpelijk is, indien men zich op of nabij de zuidkust van Nieuw Guinea bevond (*).

Men haastte zich nu om in de schuiten te komen en naar boord terug te keeren; en dit schijnt zonder verlies gelukt te zijn. 's Avonds ten 9 ure had men de schepen bereikt; en toen besloot men, geene landingsproeven meer te nemen, zoo lang men niet wist, waar men zich bevond.

Eerst op den 29sten October gelukte het, achter het eiland Gallewo, ter reede van Salawatti ten anker komen.

De eerste teleurstelling die men hier ondervond, was, dat de herhaalde seinschoten buiten alle uitwerking bleven.

Niemand kwam aan boord en men was dus wel genoodzaakt den eersten stap te doen.

De gecommitteerden werden nu naar de negorij Mara gezonden, met den onderstuurman Willem Denik en den „taalkundigen jon-„geling" Coenraad Buykhuysen, en „tot meerder luister" (sic), gaf men hun op hun verzoek nog mede twee militairen met hun

(*) Alleen begrijp ik niet, hoe men zich daar verstaanbaar kon maken.

volle geweer, benevens eenigen drank om met den koning en zijne Bobatos „op onze gezondheid eens te knnnen drinken."

En die drank deed dienst; want toen men te Mara noch den koning vond, noch zijnen tijdelijken vervanger, moest men zich wenden tot het eenig overgebleven hoofd, den Kimelaha Meauw, die weldra uit dien tot meerderen luister meegegeven drank eene goede dosis openhartigheid putte en vrij wel de hoogte had, toen hij 's namiddags ten 2 ure met de commissie aan boord kwam.

Het was natuurlijk zeer vreemd, dat opperhoofden en gecommitteerden de grootwaardigheids-bekleeders afwezig vonden, daar de Sultan van Tidore toch op zich genomen had, kennis te geven van hunne komst.

Misschien was die communicatie nooit gedaan; misschien ook had de Sultan opzettelijk den koning verwijderd.

De Tidoreesche gecommitteerden trachtten den schijn te redden door voor te geven, dat de kennisgeving wellicht reeds lang geleden ontvangen was en dat men nu de zending in dit jaar niet meer verwacht had.

Maar hunne hoop, dat de Kimelaha een antwoord in dien geest zoude geven, werd niet vervuld; want die „zwartmaker wien den „tulband reeds op het eene oor begon te staan, door het innemen „van de vogt", verklaarde rondborstig, van eene communicatie niets te weten of gehoord te hebben.

Ook begon de vroolijke Kimelaha „(wel quaesie)" vertrouwelijke mededeelingen te doen aan Duvel, wien hij te kennen gaf, dat de Compagnie jaarlijks schepen naar Salawatti moest zenden om in karet, paarlemoerschelpen, ambre de gris en slaven te handelen; hij zeide, dat in het binnenland ook goud voorkwam, dat echter steeds voor den Sultan van Tidore bewaard bleef.

Deze confidenties bevielen den gecommitteerde Badhaar geenszins, zoodat hij trachtte er een einde aan te maken, door den Kimelaha in de landstaal te berispen en lachende aan de opperhoofden te zeggen:

„de Kimelaha is dronken; geloof deze praatjes niet, hij weet „niet wat hij zegt". Maar de Kimelaha liet zich niet uit het veld slaan en riep luidkeels: „Salamat Compania; beta mauw matti „per Compania, maski ieni orang bilang sama Radja Tidore!" (*).

Al was dit nu dronkenmans-praat, me dunkt, dat er toch uit blijkt, dat dit Salawattisch hoofd niet erg met Tidore was ingenomen; en zeer merkwaardig is het, dat hij de Compagnie en Tidore, als 't ware, tegenover elkaar stelde; wel een bewijs, dat de bevelen, die men van den Sultan ontving, niet altijd in 't belang der Compagnie waren.

Reeds werd gezegd, dat de koning van Salawatti afwezig was. Eigenlijk was er geen koning; want de kroonprins Abdoel was nog niet door den Sultan als koning erkend; hij was juist met eenig gevolg naar Tidore gereisd, om zich in zijne waardigheid te laten erkennen en bevestigen.

Hier hebben we dus een stellig bewijs, dat de vorst van Salawatti den Sultan als opperheer erkende.

De Imam, 's konings tijdelijke vervanger, was naar Misool vertrokken; de Goegoegoe had het land verlaten wegens oneenigheden met prins Abdoel; en de kapitein-laut, Arbay, was — zoo als men zeide — in zijne negorij gebleven, in stede van de commissie te Mara te komen begroeten.

Er schoot dus niets anders over, dan dezen in zijne woonplaats op te zoeken. Maar de Tidoreesche gecommitteerden wenschten bij dat bezoek slechts vergezeld te worden door den Kimelaha, den taalkundigen jongeling Buykhuysen en de 2 militairen.

De arme Kimelaha had het op dit uitstapje zwaar te verantwoorden, want de Tidoreezen lazen hem duchtig de les over zijne openhartigheid. Toen men in de negorij van Arbay kwam, bleef de Kimelaha dan ook in de prauw; volgens de gecommitteerden,

(*) Lang leve de Compagnie! Ik wil voor haar sterven; het kan mij niet schelen, al zeggen jelui het ook aan den koning van Tidore.

omdat hij zijn roes uitsliep, maar volgens Buykhuysen, omdat hij bang was geworden.

De opperhoofden maakten dan ook de conclusie, „dat men „zich op die Tidoreezen weinig betrouwen kon en hen niets meer „moest zeggen dan behoorden te weten."

In de negorij vond men den kapitein-laut, Arbay, niet; hij was naar zijne onderhoorigheden vertrokken; maar naar welke negorij, wist men niet te zeggen; men zou hem laten opzoeken. Daarentegen werden daar aangetroffen de kapitein-laut van Waigeoe en de Sahoehie van Gebe, die last bekwamen, later met Arbay bij de opperhoofden te komen.

Ook was men getuige van het knoeien der gecommitteerden met Ceramsche handelaars, die daar zonder pas waren aangekomen; maar de opperhoofden hielden zich, alsof ze er niets van merkten.

De volgende dag — 30 October — baarde weder eene teleurstelling, daar niet voldaan werd aan de belofte om drinkwater en ververschingen aan boord te brengen; het volk, zeide men, durfde niet aan boord te komen, nu de Kimelaha sliep en dronken was.

Ook den 31sten October ontving men niets; maar toen kwam de op Salawatti wonende Tidorees, Salamat, *met* de hoofden der Ceramsche prauwen, doch *zonder* Arbay aan boord.

De Cerammers, daarin gesteund door de gecommitteerden, beweerden geen pas noodig te hebben, omdat de Ceramlauters even goed onderdanen van Tidore waren, als de Salawattiërs; zij vroegen alleen een pas, wanneer ze naar het grondgebied der Compagnie voeren (*).

Intusschen begon men groote behoefte aan drinkwater te krijgen, zoodat de opperhoofden den 1sten November, in gezelschap van Kimelaha Driesje en eenige soldaten, naar Mara roeiden om te onderzoeken, op welke wijze men aan water zou komen.

(*) Deze bewering steunde zeker op het contract van 5 Mei 1700. Vergelijk pag 141-142.

Bij hunne landing vonden zij het strand vol inlanders, met assagaaien, pijlen en bogen gewapend, die zich daar, „op het geblaas „van een hoorn", in een oogenblik hadden verzameld.

Nadat die bende door den Kimelaha Driesje was toegesproken, verspreidde ze zich grootendeels, waarop de commissie, namens de koningin, op beleefde wijze ontvangen werd door Kimelaha Meauw en gevolg.

Maar ook nu gelukte het niet het doel te bereiken; want de koningin antwoordde, op het verzoek om het volk te gelasten water, visch en andere mondbehoeften tegen betaling aan boord te leveren, dat zij niet gemachtigd was bevelen te geven, nu de koning en de Imam afwezig waren. Goede raad werd nu duur.

In de negorij vond men slechts kleine putjes, die gezamenlijk nog niet één aam water opleverden, dat bovendien wit zag van de salpeter.

Wel vernam men, dat er in 't binnenland goed water was, maar zelfs Driesje achtte het ongeraden, volk naar het bosch te zenden om de bronnen op te sporen.

Kimelaha Meauw, die zulke groote beloften gedaan had, verklaarde nu ook, dat geen inlander aan boord mocht komen, geen klapper zelfs geplukt mocht worden, zoolang de koning afwezig was.

„Maar kort daarna een soopje of drie, tot dien einde medege„nomen, in zijn maag hebbende, begon (hij) weder tot de gewone „openhartigheid te komen," en verzekerde, dat er water en mondkost genoeg te bekomen was, maar dat hij bang was voor Badhaar, die hem gedreigd had met den koning van Tidore.

Het wisselen van geschenken met de koningin, het aanbieden van tabak en koralen aan de inboorlingen en allerlei beloften leidden ook niet tot het gewenschte resultaat, zoodat men er „slimmer „aan toe was dan in volle zee."

Nu stelden de opperhoofden aan de gecommitteerden voor, één hunner met de watervaten naar de negorij van Arbay te laten gaan; maar dit werd onder allerlei uitvluchten geweigerd.

Men werd dus aangenaam verrast, toen Salamat de heuchelijke tijding bracht, dat de kapitein-laut Arbay des nachts in zijne negorij was aangekomen; maar daarentegen moest men tevens vernemen, dat hij nog niet voor de opperhoofden durfde verschijnen, bevreesd zijnde gevangen genomen te zullen worden wegens zijne oneenigheid met koning Abdoel.

Hij verzocht dus, Badhaar eerst alleen bij hem te zenden, „om „zijn hart te verligten". Men stond dit verzoek toe, maar liet den tolk Buykhuysen, gewapend met een flesch arak, met Badhaar meegaan.

Het resultaat der zending was, dat de kapitein-laut beloofde den volgenden dag met den kapitein-laut van Waigeoe en den Sahoehie van Gebe aan boord te komen, om de opperhoofden af te halen, onder voorwaarde, dat zij niet meer dan twee militairen als oppassers zouden mogen medenemen.

Maar ook deze belofte werd niet vervuld. Wel zag men den volgenden morgen een' groote coracora, lustig met vlaggen getooid, van de negorij in zee steken, maar dit vaartuig — waarop zich de hoofden van Waigeoe en Gebe bevonden — roeide niet naar boord, maar naar den oosthoek van het land.

Al weder werd nu Badhaar naar de negorij van Arbay gezonden om opheldering te vragen en te trachten door beloften of bedreigingen den kapitein-laut tot toegeven te bewegen.

Het zag er daar alles behalve vriendschappelijk uit. — De negorij was afgepaggerd met eene dubbele rij palissaden, die slechts eene zeer kleine opening had om de schuit door te laten; en tal van prauwen verhinderden Badhaar het binnenvaren, totdat eindelijk de kapitein-laut daartoe vergunning gaf.

Het huis van Arbay was vol gewapende mannen; en toen Badhaar daar binnen getreden was, zeide de kapitein-laut hem, dat het volk geweigerd had de opperhoofden en gecommitteerden af te halen, daar men vreesde, dat hij gevangen zou worden genomen en naar Tidore overgevoerd.

Ook de kapitein-laut van Waigeoe en de Sahoehie van Gebe hadden hem afgeraden aan de oproeping gevolg te geven; zij waren dan ook reeds vertrokken, daar zij den brief van den koning van Tidore niet wilden hooren voorlezen. Op een mijl afstands van de ankerplaats lag een eiland, dat de inlanders Espan noemden, en waar, naar men zeide, goed drinkwater te bekomen zou zijn.

Daarheen werden nu de schuiten gezonden; maar alweder te vergeefs; men had geen water kunnen vinden.

Het watergebrek werd nu zeer verontrustend en men besloot dus, door force majeure gedwongen, den tocht op te geven en op Batanta water te gaan innemen, indien eene laatste poging om den kapitein-laut tot betere gedachten te brengen, die door Kimelaha Driesje en Buykhuysen zou worden beproefd, ook schipbreuk mocht lijden.

En deze zending scheen boven verwachting te zullen slagen; het bleek toch, dat Arbay bijzonder gebeten was op Badhaar; de Kimelaha en de tolk werden niet alleen goed door hem ontvangen, hij deed zelfs, buiten de gecommitteerden om, eenige vertrouwelijke mededeelingen aan Buykhuysen. Weldra werden nu de opperhoofden en gecommitteerden afgehaald en in de nagenoeg ontoegankelijke, versterkte negorij, die op palen gebouwd was, in een zoute, modderige rivier toegelaten.

Het huis van Arbay was weder vol gewapende inlanders, die „op zeldzame wijze met koperen ringen, koralen, bamboesen enz. „door neus en ooren toegetakeld" waren.

Nadat den kapitein-laut verteld was, dat de tocht het in kaart brengen van Salawatti ten doel had, ten einde de verraderlijke Badjoelauwers, die het vaarwater onveilig maakten, des te beter te kunnen opsporen, verklaarde hij zich bereid, de voorlezing van den brief des konings van Tidore aan te hooren.

Hij beantwoordde het voorgelezene met het woordje „baik-baik" (heel goed). Hoewel men de glazen weder lustig liet rondgaan,

hield de kapitein-laut zich steeds stil, zoodat men weinig inlichtingen van hem bekomen kon.

Vreemdelingen en zwervers had hij in de laatste jaren niet gezien; 't was wel mogelijk, dat zij ergens op Nieuw Guinea geweest waren; maar dat wist hij niet, want hij had weinig of geen omgang met dat land, waar menscheneters woonden, die zich in het gebergte, op klippen en in bosschen ophielden.

Op Salawatti kwamen slechts Cerammers; en dat waren vrienden, die ook hulp verleenden, als 't noodig was.

Bij het afscheid nemen zeide de kapitein-laut aan Duvel, dat hij geen vertrouwen stelde in Tidore, maar ten respecte van de Compagnie zou zorgen, dat men drinkwater kreeg.

Hij riep hierop zijne vrouw tot getuige, die hun gezamenlijk — doch onzichtbaar, daar zij achter een deur of scherm bleef staan — de hand gaf, een' eer, zeide Arbay, die slechts zeer weinigen te beurt viel.

Maar niettegenstaande deze vertrouwelijkheid kreeg men den volgenden dag — het was reeds 6 November geworden — al weder geen drinkwater; men moest zich met wat visch tevreden stellen en Arbay vertoonde zich niet.

Het watergebrek werd nu te dringender, omdat het grootste gedeelte van het scheepsvolk ziek was.

Den 7den ging nu Buykhuysen weder naar wal; maar hij kon slechts één aam slecht water machtig worden, daar Arbay hem vertelde, dat de putten droog waren en dat hij hem onmogelijk kon toestaan, water uit het bosch te halen.

De Kimelaha Driesje was den volgenden dag niet gelukkiger en hij kon den kapitein-laut ook niet bewegen, aan boord of op een nabij gelegen eilandje, eene conferentie te houden met de opperhoofden.

Den 8sten November zag men Salamat weder aan boord verschijnen met het bericht, dat de bevolking bleef weigeren eenigen dienst ten behoeve der Compagnie te doen, zoodat de

kapitein-laut verzocht, Badhaar aan land te zenden om den brief des konings van Tidore ook aan zijne onderdanen voor te lezen.

Hoewel aan dit verzoek werd voldaan, leidde dit echter tot geene uitkomst, daar de bevolking hardnekkig alle hulp bleef weigeren, zoolang de Compagnie haar niet wilde steunen om het haar aangedane leed te wreken.

Het zou er dan ook zeer treurig uitgezien hebben, indien Kimelaha Driesje niet op het denkbeeld gekomen ware, de koningin middels geschenken tot het verleenen van hulp te bewegen.

De opperhoofden, vergezeld van de gezagvoerders Blom en de Geus, gingen nu aan wal bij de negorij Mara en hadden het groote genoegen, het verzoek om water te leveren, tegen betaling aan het volk en geschenken aan de koningin, ingewilligd te zien. „Die wilde honden toch, schenen met het accoord „tevreden te zijn, als loopende met groot geschreeuw den een „hier den ander daar boschwaarts in, na eerst naar hunne hutten „of hollen, om bamboezen te halen, geweest te zijn."

Terwijl de opperhoofden nu de aankomst van het water moesten afwachten, trachtten zij van den Kimelaha Meauw en een bediende der koningin het een en ander omtrent de toestanden te weten te komen.

Zij vernamen, dat de vijandschap tusschen Abdoel en Arbay ontstaan was, doordat de laatste in 1730, toen de koning overleden en Abdoel, de zoon des overleden konings, nog zeer jong was, het bestuur op zich had genomen.

De Sultan van Tidore had nl. eenige jaren later bevolen, dat Abdoel de kroon zijns vaders moest dragen en dat de kapitein-laut Arbay door de Pataniërs opgelicht en naar Patani gevoerd moest worden.

Nadat Arbay daar eenigen tijd gevangen was geweest, had de Sengadji van Patani hem in vrijheid gesteld, trots den last des Sultans om den gevangene naar Tidore over te brengen.

In den daarop gevolgden opstand had Arbay het onderspit gedolven; maar de vijandschap was nog niet verdwenen en nieuwe onlusten stonden wellicht bij de terugkomst van Abdoel voor de deur.

Op de vraag naar specerijen kregen de opperhoofden ten antwoord, dat die op Salawatti niet groeiden.

Vreemde vaartuigen had men ook niet gezien; de Cerammers waren trouwe bezoekers en soms zag men een burger-of Chineesch vaartuig van Banda of Ternate.

Deze voeren echter meestal verder naar Monfoor en „dieper in „de Papoes", waar zij massooi en slaven inruilden tegen matigen prijs. Op Nieuw Guinea waren misschien wel vreemde vaartuigen geweest, maar dat land was zoo groot, en men had er zóó weinig omgang mede, dat men daaromtrent niets met zekerheid konde zeggen.

Gaarne hadden de opperhoofden eenige katjang of iets dergelijks willen koopen, maar zij ontvingen ten antwoord, dat de bevolking niets at dan sagoe en visch.

Enkele keeren ruilden zij katjang op een oostwaarts gelegen land (Tanah Berau misschien), waar menschen woonden, die leefden als wilde beesten, zonder godsdienst, opperheer of koning, varkens en buffels aten en zich bezig hielden met landbouw.

Dit land was zóó groot, zeide eene overlevering, dat er eens een koning geweest was, die als jongen begonnen was het met 9 coracora's van negorij tot negorij rond te varen en dien tocht als een stokoud man eindigde.

Weldra kwam aan al die belangwekkende mededeelingen een einde door de aankomst der waterdragers; en toen de betaling naar wederzijdsch genoegen was afgeloopen, keerden de opperhoofden aan boord terug.

Men had nu wel water, maar dit was vrij duur betaald en bovendien sterk salpeterhoudend; daarbij werd de bemanning der

schepen hoe langer hoe zwakker, zoodat men het op den duur niet zou kunnen volhouden, zonder krachtige hulp van hoofden en bevolking. Zou dus nog aan de opdracht voldaan worden, dan zou die hulp spoedig moeten opdagen.

Men besloot derhalve eene laatste poging te wagen bij den kapitein-laut, die de opperhoofden wel beleefd ontving, maar voor beloften en bedreigingen doof bleef.

Hij volhardde in zijne weigering en zeide zijn gedrag te zullen verklaren en zijne grieven te zullen bekend maken in eenen brief, die de opperhoofden bij hun vertrek, dat op twee dagen later (den 12[den] November) bepaald werd, zouden medenemen.

Reeds den volgenden dag zond Arbay niet één, maar twee brieven, waarvan de eene gericht aan den Gouverneur en Raad te Ternate, de andere aan den Gouverneur alleen.

Daar de eerste ook door den Sultan van Tidore gelezen zou moeten worden, had Arbay alleen in den laatsten, zonder omwegen, zijne grieven geopenbaard.

De brieven gingen vergezeld van een geschenk, dat met een tegengeschenk — waaronder een rôtan met zilveren knop als teeken van waardigheid — beantwoord werd.

En hiermede hielden de vriendschapsbetuigingen niet op.

De kapitein-laut toch liet de opperhoofden uitnoodigen hem te komen opzoeken op een nabij gelegen eilandje, dat voor heilig gehouden werd. Daar stond nl. „eene op hooge palen gebouwde „woning, waarin hunne goden van hout en in statuur een voorvechter „der Moluksche koningen, gewapend en voorzien met schild en „zwaard, gelijkende" zich bevonden.

Daar het evenwel reeds nacht was en men op het punt van vertrek stond, vonden de opperhoofden het niet geraden van die uitnoodiging gebruik te maken, te meer niet, omdat de kapitein-laut wel 30 à 40 prauwen bij zich had.

De gecommitteerden gingen evenwel nog naar den wal, omdat

„het hunne gewoonte was, van de vrouwtjes apart afscheid te ne-„men (pegang tangan)," zooals zij zeiden.

Maar daar scheen nog iets anders onder te schuilen; althans, 's nachts om 12 uur „reverteerden dezelve in stilte klimmende „achter bij het roer op, alwaar zij ook, volgens zeggen van den „uitkijk, diverse bundels en pakjes overgenomen en geborgen „hadden, zonder te weten wat daarin was".

Onder het lossen van 7 salutschoten ging men nu den 12den November weder onder zeil, hopende Batanta of Gebe te bereiken en daar drinkwater te kunnen innemen.

Maar de teleurstellingen zouden nog geen einde nemen.

Hadden de doorgestane ontberingen reeds menig sterfgeval ten gevolge gehad, het slechte water op Salawatti ingenomen, het voortdurend gebruik der oude victualie en de bekende ongezondheid van het klimaat brachten de geheele bemanning in eenen beklagenswaardigen toestand.

En nu werd men weder droevig teleurgesteld in de hoop zich op Gebe of Batanta te kunnen ververschen.

Stormen, door stilten afgewisseld, en een zware „travaad" maakten het onmogelijk het doel te bereiken.

Den 6den December waren de schepen in 't gezicht van Batanta, zonder het land te kunnen bereiken, en op dien datum raakte de Ondank en later ook de Zijdeteelt uit het gezicht, zoodat de Snuffelaar alleen bleef.

Dit schip bereikte eindelijk op den 14den d.v. Sawaai, op de noordkust van Ceram.

Door de noodschoten gewaarschuwd, dat er hulp noodig was, zond de sergeant Coning, posthouder te dier plaatse, het noodige volk aan boord, dat nu behulpzaam was om het schip op de reede te brengen.

Onmiddelijk vertrok nu sergeant Coning naar Amboina met een brief, waarin de zoo beklagenswaardige toestand der beman-

ning van de Snuffelaar geschetst werd. Maar pas den 21sten Januari 1738 kwamen van Amboina medicamenten en provisiën aan, zonder dat er scheepsvolk gezonden of toegezegd werd.

Daar ziekte en sterfte steeds meer verwoestingen hadden aangericht, was het onmogelijk met de aanwezige, uitgeputte bemanning het schip over zee te brengen.

De boekhouder Duvel werd nu naar Amboina gezonden, waar hij den 4den Februari aankwam, maar moest vernemen, dat de Gouverneur buiten staat was volk te zenden, voordat de van Batavia verwachte schepen zouden zijn aangekomen.

En toen nu een dezer schepen aankwam, kon nog geen hulp verleend worden, omdat dit schip op de reis 13 opvarenden verloren had.

Nu begreep Duvel zijne ongelukkige makkers niet langer in onzekerheid te mogen laten; hij wachtte dan ook de aankomst der andere schepen niet af, maar vertrok den 12den Februari naar Sawaai met een' orembaai, waarin hij de door den Gouverneur verschafte benoodigdheden medenam.

Toen hij den 22sten d.v. ter plaatse van bestemming aankwam, vond hij het aantal der achtergeblevene schepelingen wel weder gedund door sterfgevallen, maar de luitenant Sandbergen en zijne onderhoorigen, die in 't leven gebleven waren, mochten zich thans in eene redelijke gezondheid verheugen.

Na nog ruim 6 weken lang te vergeefs op hulp van Amboina gewacht te hebben, besloten de opperhoofden met het overgebleven volk den tocht naar Ternate te wagen.

Den 7den April lichtte de Snuffelaar het anker en den 18den d. v. kwam dit schip behouden ter reede van Ternate.

De pantjalang de Zijdedeelt, die in December uit het gezicht werd verloren, had ook met groote gevaren te kampen gehad,

daar ziekte en sterfte het langzamerhand onmogelijk gemaakt hadden het vaartuig te besturen. Gelukkig werd het opgemerkt, toen het, omstreeks 20 Januari 1738, voor Alang was komen aandrijven, zoodat het van daar naar Amboina kon worden overgebracht.

„De stuurman was overleden en het volk lam."

De chaloupe de Ondank was — zooals we weten — den 6[den] December 1737 van de Snuffelaar afgeraakt.

Spoedig daarna werd zij door een zwaren storm beloopen, die het vaartuig lek maakte.

Door het overlijden van den gezagvoerder en de meeste schepelingen was de toch al ziekelijke equipage zóó gedund, dat het onmogelijk bleek, de Ondank boven water te houden. Men bevond zich den 9[den] Januari 1738 bij een onbekend eiland, waarop reeds een gedeelte der schepelingen geland was, toen de chaloupe met de daarop achtergebleven bemanning in de diepte wegzonk.

Slechts één dier ongelukkigen kon zijne makkers op het strand bereiken, om daar een nog treuriger lot te gemoet te gaan.

Achttien dagen reeds hadden de schipbreukelingen op het eiland doorgebracht, voordat zij eene prauw met eenige inlanders zagen naderen. Deze prauw, door nog 6 anderen vergezeld, kwam vier dagen later terug; en de hoop op redding werd zeer verlevendigd, toen de opvarenden de schipbreukelingen van schildpad en gedroogde visch voorzagen, en hun beloofden eene groote prauw te zullen halen om hen naar het eiland Gane over te brengen. Acht bange dagen werden nu in gespannen verwachting doorgebracht; maar daarop werd weder alle hoop de bodem ingeslagen.

Want toen de chirurgijn Jan van der Hemmen, na aan allerlei afzetterijen te hebben bloot gestaan, eene keuze gedaan had uit de aangeboden prauwen en reeds een gedeelte zijner goederen daarin geladen had, namen de inboorlingen met hunne vaartuigen de vlucht.

Weinige dagen later werden de schipbreukelingen op nieuw bestolen door opvarenden van twee andere vaartuigen, die met schijnbaar vriendschappelijke bedoelingen aan wal waren gekomen.

In 't laatst van Februari of het begin van Maart verschenen wederom een paar inlandsche prauwen, zooals later bleek, afkomstig van Salawatti.

Nauwelijks waren de schipbreukelingen met de opvarenden in onderhandeling getreden of zij werden door de geheele bende omsingeld en met knuppels aangevallen.

Een der matrozen was dadelijk dood en werd in zee gesmeten. Ook de chirurgijn, die vier wonden aan het hoofd bekomen had, werd in zee gegooid, maar wist zich zwemmende te redden.

Na nog een matroos doodgeslagen, den stuurman Willem Denik deerlijk afgeranseld en alle goederen in hunne prauwen geborgen te hebben, verwijderden de roovers zich eindelijk en gaven den chirurgijn aldus gelegenheid naar wal te zwemmen.

Dáár vond hij, behalve den deerlijk geteisterden Denik, nog één matroos, die zich door de vlucht in het bosch had weten te redden.

Acht dagen lang zwierven de ongelukkigen nu in het bosch rond, zich met wilde boomvruchten en bladeren voedende; maar ook daar waren zij niet veilig voor de moordzuchtige Papoes.

Toen die woeste benden op nieuw verschenen, kon stuurman Denik zijne vluchtende makkers niet snel genoeg volgen en viel in handen der roovers, die hem wreedaardig om het leven brachten.

Eerst negen dagen later werden de overgeblevenen gered door den koning van Waigama, die hen eerst naar een naburig eiland, later naar Misool bracht, van waar zij met een coracora naar Ternate werden overgevoerd.

Den 30sten Mei 1738 zetten de schipbreukelingen eindelijk weer voet aan wal te Ternate.

Zóó eindigde dan de ongelukkige tocht van 1737, waarvan men zulke hooge verwachtingen gekoesterd had!

Maar, al was het doel niet bereikt, al bleef men verstoken van de verlangde kaart, al waren de inlichtingen omtrent vreemdelingen en specerijen, die men bekomen had, van weinig belang, de treurige geschiedenis der reis van Sandbergen en Duvel levert toch eene belangwekkende bijdrage tot de kennis der toestanden op Salawatti en der eindelooze moeilijkheden, waarmede onze wakkere zeevaarders op en bij de Papoesche eilanden te kampen hadden.

Dat de moeilijkheden, die men ondervond, voor een goed deel te wijten waren aan de dubbelzinnige rol, door den Sultan van Tidore gespeeld, is reeds vrij duidelijk gebleken.

En nog steeds groeide de invloed van Tidore aan, terwijl de vijandige gezindheid van den Sultan van Ternate met dien vooruitgang gelijken tred hield.

De Gouverneur Lelivelt meende dan ook, dat de onmacht of de onbekendheid met de ver afgelegen landen, waarachter Tidore's Sultan zich steeds verschool, wanneer hij tot naleving der contracten werd aangespoord, menigmalen slechts voorwendsels waren.

Want de Sultan had o. a. een goed aantal bekwame, doortrapte schrijvers, die overal heen gezonden werden om orders over te brengen en uit te voeren (117).

De Compagnie was daarentegen volkomen onmachtig om de extirpatie in het geheele uitgestrekte gebied consequent door te zetten. Wel had de sergeant Bartel Stompe in 1741 en 1742 weder eenige boomen op poeloe Pisang uitgeroeid, maar er bleef daar nog veel te doen over; en, blijkens de Ternataansche resolutie van 17 Juli 1743, hadden 2 inlanders van Salawatti verklaard, dat er ook op dat eiland wel degelijk specerijen groeiden, hoe hardnekkig dit ook steeds ontkend ware.

Op nieuw werd dus de aandacht op Salawatti gevestigd; en toen men meende vijf Spaansche schepen bij dat eiland gezien te hebben, en de sergeant During, posthouder op Batjan, zelfs wist te

vertellen, dat de Spanjaarden op de noordoostkust van Salawatti een vast punt bezet hadden, besloot de regeering eene krachtige expeditie uit te zenden.

Aan den kapitein ter zee, du Rietx, werd nu het bevel toevertrouwd over 's Compagnie's oorlogsschip Looverendaal, het jacht Leijerdorp, de chaloupe de Uitgeleide en twee Amboineesche sampangs, met last de Spaansche schepen op te sporen en te onderzoeken of er eene Spaansche vestiging op Salawatti bestond (118).

Allertreurigst was weder de afloop van dezen tocht.

Den 12den September 1744 vertrok het eskadertje van Ternate; en geen enkel schip bereikte de bestemmingsplaats.

Den 25sten November had de scheepsraad moeten besluiten, wegens de steeds toenemende ziekte- en sterfgevallen, een Compagnies-kantoor op te zoeken.

De Looverendaal kwam, na 43 Europeanen (waaronder bijna alle officieren) en 13 Amboineezen verloren te hebben, in de bocht van Kajeli op Boeroe ten anker, niet in staat de reis te vervolgen.

Eerst toen de noodige assistentie van Amboina gezonden was, werd de terugreis aanvaard naar Ternate, waar het schip den 4den April 1745 voor anker kwam.

De Leijerdorp had reeds 30 koppen verloren en de overgeblevene equipage was deerlijk door ziekten verzwakt, toen het schip, dat bijna zonder bestuur was, voor straat Batjan kwam aandrijven. Gelukkig werd het opgemerkt en door den Sultan van Batjan met 60 à 70 man en een paar vaartuigen geholpen.

Met deze hulp gelukte het, de reede van Batjan te bereiken.

Den 24sten December 1744 zond schipper Hendrik Weijland tijding naar Ternate, met verzoek volk te zenden ter assistentie.

De equipagemeester, Jonkers, kwam nu met eenig volk te hulp, en den 29 Januari 1745 liet de Leijerdorp, na intusschen

nog zeven man door den dood te hebben verloren, het anker vallen op de reede van Ternate.

Nog treuriger was het lot van de chaloupe de Uitgeleide, die 12 man verloren had, zoodat men niet in staat, was den mast, die gebroken was, te herstellen.

Even buiten straat Patientie dreef het vaartuig op een rif, waar het verbrijzeld werd.

De gezagvoerder, Tobias de Volder, vond met zijne manschappen een toevlucht bij eenige inwoners van Gane en kwam met zijne lotgenooten den 26sten Januari 1745 te Ternate aan.

In de eerstvolgende jaren werden nu van 's Compagnies wege geene nieuwe expedities uitgezonden.

Wel hadden de Moluksche autoriteiten voorgesteld, voor dat Gouvernement 5 à 6 barken beschikbaar te stellen, die zoowel moesten kunnen zeilen als roeien, volgens het model, dat in de wateren van Curaçao gebruikt werd, en wél was dit voorstel door de Hooge Regeering bij Heeren Meesters overgebracht, maar deze beloofden voorloopig slechts twee zulke barken te zullen zenden, en ten slotte schijnt er slechts één ontvangen te zijn (53).

Veelal had men dan ook gebrek aan schepen en volk; het verval der O. I. Compagnie begon in de Molukken op onrustbarende wijze aan het licht te komen.

De burgervaart van Banda naar Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden was intusschen, zoo als we zagen, geheel te niet gegaan.

Of dit slechts een gevolg geweest is van de gevaren, aan die vaart verbonden, zonder dat zij bepaald verboden werd, dan wel van een bepaald verbod op grond der contracten met Tidore, is mij niet gebleken.

Maar zeker is het, dat, trots die contracten, in 1746 de vaart uit Banda met pas en zeebrieven namens de Compagnie, werd opengesteld, op de volgende voorwaarden (85):

1°. dat een ieder zich moest wachten daar zoodanig geweld te gebruiken, dat de Compagnie daar „spuls" aan kreeg, en gehouden wezen, voor zich zelf toe te zien, zonder de Compagnie lastig te vallen;

2°. men zou niets mogen openbaren van de ontdekkingen, die men daar mocht komen te doen, dan aan den Gouverneur en Raad in die provincie en aan geen ander.

3°. hetgeen van daar werd overgebracht, moest direct naar het Hoofdkasteel worden vervoerd, zonder iets te mogen terug houden. Hetgeen de Compagnie daarvan noodig had, zou men aan haar tot redelijken prijs over laten.

In den beginne ging nu alles goed. Zes burgers maakten van de vergunning gebruik; zij werden goed ontvangen en uitgenoodigd jaarlijks terug te komen, maar men verzocht hun, dan geene Ceramsche tolken mede te brengen, daar deze gewoon waren hen en de Compagnie te bedriegen.

Of dit nu evenwel de ware reden was, waarom de bevolking — althans die der kust van Nieuw Guinea — de Ceramsche tolken liever niet zag, is m.i. zeer twijfelachtig.

Waarschijnlijker komt het mij voor, dat de Papoes, die door sosolots met de Cerammers c.s. verbonden waren, hunnen handel met de burgers geheim wilden houden, omdat die handel even goed smokkelhandel was tegenover die Cerammers, als de handel, die inbreuk maakte op het monopolie der Compagnie, dit was tegenover de Hollanders.

Belangrijke artikelen werden echter niet verhandeld met de Papoes; tripang en massooi waren de voornaamste; maar men kocht ook paarlen, roode aarde, een' bijzondere soort van steenen, die, naar men meende, eenig mineraal bevatten, en poelisarre, een' zekere bast-of wortel-soort.

Spoedig werd die vreedzame handel wederom door moordtooneelen afgewisseld.

Het schijnt, dat de Cerammers daar weder de hand in gehad hebben. Althans *zij* vertelden, dat de Bataviasche burger, Samuel Wagenaar, in 1747 of 1748 op Karas geweld gepleegd en eenige inwoners vermoord zoude hebben, en noemden *dit* de reden, waarom Wagenaar een jaar later met de zijnen op genoemd eiland vermoord werd.

Daar Wagenaar echter destijds zoo zeer op de goede gezindheid der Karassers vertrouwde, dat hij er geen bezwaar in zag, nagenoeg al zijn volk naar den wal te zenden, toen hem dit, ter bespoediging der inlading, verzocht was, kan men bezwaarlijk veronderstellen, dat hij zich een jaar te voren op dezelfde plaats aan moord zou hebben schuldig gemaakt.

Hij zou, als dit werkelijk gebeurd ware, zeker niet met slechts 4 matrozen aan boord gebleven zijn. Daar werd hij overvallen en met de zijnen vermoord; de chaloupe werd verbrand en van het volk, dat geland was, werden slechts 3 à 4 man in 't leven gespaard, waaronder een kleine jongen, die zijn behoud schijnt te danken gehad te hebben aan zijne virtuositeit op den waldhoorn.

De burgers Marcus Snijder en Siburg ontkwamen gelukkig, door een tijdig vertrek, een dergelijk lot, toen zij eveneens naar Karas ten handel gevaren waren.

Nu meende de Gouverneur van Banda vooreerst geen verlof meer te mogen geven om de vaart voort te zetten; en de burgers schenen ook afgeschrikt te zijn, want er kwamen — zegt Leupe — sedert het ongeval aan Wagenaar overkomen, geene aanvragen meer in (85).

Reinier te Klerk echter schreef in 1756, dat de handel sedert 1749 nu en dan werd aangehouden, en dat er in die jaren geene bijzondere ongelukken gebeurd waren (119).

De Hooge Regeering had dan ook bevolen al het mogelijke te doen om te voorkomen, dat door burgers of Compagnies dienaren aanleiding werd gegeven tot vijandelijkheden.

De burgers zouden o. a. een' zekere som als borgtocht moeten storten; en den Compagnies dienaren werd ten strengste verboden, den inlander eenig leed toe te brengen of onbehoorlijk te bejegenen.

De onderkoopman Craij, die door „zijn slechte gedoentens en „buitensporig gedrag" dit verbod overtreden had, werd dan ook voor een jaar gesuspendeerd.

De memories van overgave van het Bandaasch bestuur, loopende over de 2de helft der 18de eeuw, die zich in het Bataviaasch archief bevinden, leveren voor de geschiedenis van Nieuw Guinea en de Papoesche Eilanden geene meldenswaardige bijzonderheden op.

De Ternataansche Gouverneurs hadden dan ook vrij wat meer met die lastige Papoes te stellen.

Aan de rooverijen dier woeste volken kwam niet alleen geen einde, de klachten van Ternataansche en Compagnies onderdanen over de Papoesche rooftochten namen nog steeds toe.

In 1757, toen Sultan Djamaloedin den troon van Tidore beklommen had, beliepen de eischen van schadevergoeding, op grond van het contract van 23 Juni 1733 ingediend, bijna 50.000 rijksdaalders (120).

Maar de Sultan was natuurlijk volstrekt niet tot betaling geneigd. Hij beweerde, dat zijne eigene onderdanen even goed beroofd werden als anderen, en dat hij strafte, als hij de schuldigen in handen kon krijgen.

In 1761 schijnt de Sultan eene poging te hebben aangewend om den koning van Salawatti en den kapitein-laut van Misool, voorname belhamels, gevangen te nemen, bij welke gelegenheid die koning gewond schijnt te zijn, terwijl hij later aan zijne wonden zou zijn overleden (120).

De toedracht dezer geschiedenis en de tijdsbepaling zijn mij echter, in verband met de gebeurtenissen van 1762, niet duidelijk.

Omstreeks dezen tijd leverde de Sultan ook 33 zoogenaamde roovers aan het bestuur te Ternate uit.

De Gouverneur Jacob van Schoonderwoert, die sedert 1758 aan het bestuur was, had echter de overtuiging niet, dat deze Papoes werkelijk schuldig waren; zij beweerden dan ook, zonder eenige aanleiding door de Pataniërs te zijn opgelicht.

Maar de Sultan van Ternate had al zóó dikwijls op bestraffing der schuldigen aangedrongen, en het Tidoreesche hof was zóó weinig geneigd de beschuldiging tegen die Papoes in te trekken, dat Schoonderwoert meende te moeten besluiten, hen geketend naar Batavia op te zenden.

Geen enkele dier ongelukkigen kwam daar aan.

Negenentwintig hunner stierven aan boord aan de pokken.

De 4 overigen, hoewel twee aan den ketting geklonken, wisten de Elisabeth Dorothea, die hen overbracht, te ontvluchten (120).

Toch was de Sultan van Ternate na deze strafoefening nog niet tevreden; hij wilde *oorlog* met Tidore en ontzag zich dus niet, steeds weder met zijne ware of vermeende grieven voor den dag te komen.

En Tidore's Sultan werd ook door het Ternataansch bestuur hoe langer hoe meer gewantrouwd. Men had toch de overtuiging gekregen, dat Sultan Djamaloedin in geheime verstandhouding stond met den Sultan van Batjan, en dat die twee vorsten hun voordeel wilden doen met de wederverschijning van vreemde Europeesche naties in de Moluksche wateren,

Daarbij kwam nog, dat de Sultan van Tidore een' zeer gegronde grief had tegen de Compagnie.

De stuurman Klaas Mourits, bijgenaamd Kasuaris, had nl. in 1759, toen hij met de pantjalang de Hoop op kruistocht was, o. a. eene praauw genomen, waarin zich de moeders zuster des Sultans bevond, die hij gevangen maakte en naakt uitkleedde.

Wel werd zij later tegen 4 slaven, die door Maurits betaald moesten worden, uitgewisseld en had het bestuur te Ternate dezen stuurman bij resolutie van 28 Februari 1761 eene boete opgelegd, maar deze straf was, ook volgens het oordeel der Heeren XVIIden, niet geevenredigd aan het misdrijf (121).

De Papoes hadden dan ook gezworen, niet te zullen rusten, voordat ze Maurits in handen zouden hebben.

Hunne baldadigheden namen geen einde. Zij ondernamen een strooptocht op Boeroe, liepen 's Compagnies uitkijkpost Palpetoe af, overvielen den korporaal Walthouwer, toen deze met eenige militairen en Tidoreezen met de extirpatie op poeloe Pisang bezig was, en verspreidden overal in de Molukken en 't Ambonsche gouvernement schrik en angst.

Aan het hoofd dier zwervers stonden de koning van Salawatti en waarschijnlijk ook die van Waigeoe, met den kapitein-laut van Misool en eenige Sengadji's; en men begreep te Ternate, dat het hoog tijd werd, te trachten die belhamels in handen te krijgen (120).

Terwijl het Ternataansch bestuur dus niet dan met de grootste moeite den vrede tusschen de Moluksche vorsten kon handhaven en het extirpatie-stelsel volhouden, dreigde het gevaar van ondermijning van 's Compagnies specerijen-monopolie door vreemde Europeërs op nieuw, en ditmaal ernstiger dan te voren.

In 1759 was de Engelsche kapitein, William Wilson, met het oorlogsschip Pitt, voor 't eerst langs de naar dit schip genoemde passage, tusschen Ceram en Misool, naar China gevaren.

Weldra kreeg men uit een onderschepten brief de overtuiging, dat de Engelschen alle mogelijke middelen zouden aanwenden om een aandeel in den specerijenhandel machtig te worden; en aan allen twijfel dienaangaande kwam een einde, toen het bekend werd, dat de Pitt en the Holdenness 3625 ℔ nagelen in Engeland hadden aangebracht (124).

Op Ternate had men vernomen, dat in datzelfde jaar een groot Engelsch schip en een' tweemastige brigantijn op Salawatti, Waigeoe en Gebe geweest waren.

Zij hadden op Salawatti achtergelaten: witte rijst verguld koperen ringen en messen, benevens de teekening van eene Engelsche vlag en van een fort, naar men zeide (53).

Op Ternate meende men, op grond van een uit Batanta ontvangen rapport, dat de Engelschen te vergeefs getracht hadden specerijen te bekomen; maar hierin vergiste men zich, zooals we reeds zagen.

Spoedig zag men nieuwe Engelsche schepen van de Pitt's passage gebruik maken.

Toen de Carnaervan en the Warwik de reede van Batavia zouden verlaten, in het jaar 1760, verklaarden de gezagvoerders, op de vraag der Hooge Regeering naar hun reisplan, ronduit, dat zij dachten de route over de Oost naar China te nemen, maar tevens, dat zij nergens in de Oostersche provinciën eene plaats zouden aandoen of volk aan wal zetten.

De besturen van Amboina en Ternate werden nu aangeschreven, „de menées en ondernemingen dezer entrepeneurs tegen te gaan", en hen door de inlandsche vorsten of derzelver onderdanen te doen aanhouden en in arrest opzenden naar het hoofdkantoor, indien zij mochten aankomen op plaatsen, waar de Compagnie direct of indirect recht van bezit dan wel exclusieve contracten had.

Terwijl men dus van de komst van bovengenoemde bodems reeds verwittigd was, verschenen drie Engelsche schepen, waaronder „the Princes Augusta" bij Misool en Salawatti; en uit een briefje, gedateerd 6 Februari 1761, van kapitein Baddeson, die dezen bodem commandeerde, bleek op nieuw, dat men van het voornemen om specerijen te bekomen volstrekt geen geheim maakte.

Op Amboina ontving het bestuur zelfs de tijding, dat de Engelschen in April 1761 zouden beginnen met het bouwen van een

fort op Salawatti, waartoe de koning van dat eiland toestemming verleend zou hebben. Toen dit bericht op Ternate ontvangen werd, wist de Sultan van Tidore ook reeds van de komst der Engelschen, maar volgens zijne berichten zou pas in September met den bouw van het fort begonnen worden.

Nu begreep het Ternataansch bestuur, dat het hoog tijd werd den waren stand van zaken op Salawatti te onderzoeken, en zoo noodig de Engelschen van daar te verdrijven met Tidore's hulp.

De Sultan scheen genegen, dit plan te steunen; hij maakte een protest op tegen de inbezitneming en stelde een gecommitteerde ter beschikking des Gouverneurs, om dat protest te overhandigen (120).

De onderkooplieden, Johan Sebastiaan van Masson en August Hendrik Gregory, ontvingen nu den last, het protest naar Salawatti over te brengen met de bark de Nassau.

Den 27sten September 1761 vertrokken zij van Ternate en den 1sten October d.v. ontmoetten zij, tusschen Poppa en Misool, the Warwik, gecommandeerd door kapitein James Duwes, wien zij het protest ter hand stelden om vervolgens, zonder te beproeven Salawatti te bereiken, naar Ternate terug te keeren, waar zij den 16den d.v. aankwamen.

Dat deze handelwijze, zoowel door de Hooge Regeering, als door Bewindhebbers ernstig afgekeurd werd, laat zich hooren.

Masson en Gregorij trachtten zich wel te verontschuldigen door te verklaren, dat zij een Chinees ontmoet hadden, die van Salawatti kwam en hun verteld had, dat daar geen Engelschen waren, maar dit had hen toch niet van de voldoening aan de ontvangen opdracht kunnen ontslaan; en de bewering, dat de mousson de reis naar Salawatti niet toeliet, werd gelogenstraft door het feit, dat verscheidene vaartuigen destijds met goed gevolg die reis gemaakt hadden (121).

Het komt mij dan ook voor, dat het geen „samenloop van

onvermijdelijke toevallen" was (133), die Masson en Gregorij heeft doen besluiten naar Ternate terug te keeren, zonder Salawatti aan te doen.

Natuurlijk hadden de Gouverneurs der Oostersche provinciën, zoodra mogelijk; de komst der Engelschen en de geruchten omtrent hunne vestiging op Salawatti aan de Hooge Regeering medegedeeld.

Reeds den 16den Juni 1761 werd in den Raad van Indie voorgelezen de aparte missive der „Ambonsche ministers" van 25 Mei t. v., die het binnendringen der Engelschen en de vestiging op Salawatti berichtte (123).

Hoewel de Gouverneur Generaal van der Parra er reeds terstond op wees, dat die berichten nog slechts op geruchten steunden en alleszins bevestiging behoefden, voordat men ze als volkomen juist mocht beschouwen, achtte hij toch den toestand onrustbarend genoeg om den 19den Juni, in eene geheime Raads-zitting, het postvatten der Engelschen op Salawatti uitvoerig te bespreken en voor te stellen om, in afwachting van nadere tijdingen, een ernstig onderzoek in te stellen naar 's Compagnies recht van bezit in die streken.

Dit voorstel werd met algemeene stemmen aangenomen; het raadslid, R. de Klerk, en de raad extraordinair, J. E. van Mijlendonk, werden nu, met 's Raads eersten secretaris, W. A. Alting, in commissie benoemd om bedoeld onderzoek in te stellen en deswege rapport uit te brengen.

Aan dit besluit hebben wij het „Rapport over 's Compagnies „Regt op de Groote-Oost" (32) te danken, dat reeds zoo dikwijls in den loop dezer geschiedenis werd aangehaald.

Hoewel het niet te ontkennen valt — en ook ons reeds nu en dan gebleken is — dat dit rapport niet altijd op nauwkeurigheid aanspraak mag maken, blijft het toch steeds eene zeer belangrij-

ke plaats innemen onder de staatkundige geschriften, die over Nederlandsch-Indie handelen.

Terwijl de commissie nog met de bewerking bezig was, kwamen nieuwe tijdingen van Amboina en Ternate, die de Hooge Regeering nog steeds in 't onzekere lieten omtrent de bezetting van Salawatti.

Maar uit den secreeten brief van Ternate van 30 Juni 1761 bleek op nieuw de noodzakelijkheid, de Papoes te beteugelen, nu de Sultan van Tidore in gebreke bleef dit te doen, en de Engelschen een geregelden morshandel in specerijen met hen begonnen te drijven (120).

Den 23sten November 1761 reeds was de commissie met haar werk gereed (123).

Haar rapport behandelde, overeenkomstig de voorstellen van van der Parra, de volgende punten:

„1° welke contracten de Compagnie achtereenvolgens met de „Oostersche vorsten gesloten had; welk regt en eigendom van „vaart, handel, enz. de Compagnie daardoor met uitsluiting van „alle andere natien in die streken verkregen en tot dien tijd „zonder ophouden bezeten en uitgeoefend had;

„2° wat de hooge magten in Europa ter zake of in het alge„meen nopens de vaart in Indie overeen gekomen waren;

„3° welke orders Heeren Meesters met betrekking tot 's Com„pagnies privatief regt en eigendom in de Oostersche provinciën „en tot handhaving van de daarop gegronde uitsluiting van alle „vreemdelingen gegeven hadden; wat door de Indische Regeering „sedert 's Compagnies eerste vestiging aldaar was verrigt; welke „bevelen zij nu en dan naar aanleiding van Patriasche orders „derwaarts had gezonden en welke uitwerking die bevelen hadden „gehad op indringers in vroegere tijden;

„4° hoedanig 't met de ware gesteldheid van het eiland Sala„watti gelegen was, en of daar al dan niet goede specerijen „groeiden; en eindelijk

„5° zoo er geene goede specerijen wilden groeien, of de En-„gelschen alsdan, gedurende hunne postvatting aldaar, die pro-„ducten gemakkelijk van andere plaatsen zouden kunnen beko-„men; zoo ja, van welke plaatsen, en met welke middelen zulks „het best zou kunnen worden belet."

Bij de behandeling van het 4de punt (103) kwamen rapporteurs tot de conclusie, dat 's Compagnies papieren niet veel „mentie" maken van Salawatti en de andere Papoesche eilanden, zoodat men er weinig anders van wist, dan dat die eilanden zeer ongezond waren en door eene roofzuchtige en moorddadige bevolking bewoond werden.

De vroeger verzamelde gegevens schenen dus nagenoeg geheel verdwenen te zijn in het Bataviaasch archief.

Of Salawatti goede specerijen opleverde, kon de commissie niet met zekerheid uitmaken; er bestond nog altijd twijfel op dat punt; maar men helde over tot het denkbeeld, dat dit eiland, evenmin als Misool, Waigeoe of Batanta, specerijen produceerde.

„Het is buiten alle kijf" zegt het rapport, „dat gemelde eilan-„den [nl. poeloe Pisang, Gebe, Misool, Batanta, Waigeoe, Salawatti, Boo en Poppa, alsmede de landen en eilanden van Nieuw Guinea door Claasz genoemd (102)] onder het gebied van den koning „van Tidore behooren, nademaal dezelve niet alleen bij genoeg-„zaam alle contracten, tusschen de Compagnie en dien koning ge-„sloten, aangehaald worden, maar ook dat Tidor's koning altoos „den eigendom heeft gepraetendeerd en de superioriteit geüseerd „over alle de Papoesche landen".

Rapporteurs zijn intusschen eerlijk genoeg om, gedachtig o. a. aan den commissaris Bernard, die Tidore's gezag chimeriek noemde, later nog aan te teekenen:

„Dan, ofschoon men niet kan of mag in twijfel trekken, of de „Papoesche eilanden sorteren onder den koning van Tidore, zoo „is het echte rtevens zeker, dat deze woeste volkeren zich nu en

"dan weinig om deszelfs orders bekreund hebben, waartoe de ver-"re afgelegenheid en de ongemakkelijke wijze of aankomst aldaar "hun veel voet geeft, blijvende steeds continueeren bij hun stroo-"perijen en moorderijen langs de omliggende kusten, zonder dat "de recommandatiën of bedreigingen van Tidoresche gecommitteer-"den hen daarvan doen afhouden".

Of de commissie Duin (Onin) al of niet onder den koning van Tidore plaatste, blijkt niet duidelijk, daar ze zich zoowel op rechtstreeks met de Compagnie gesloten, exlusieve contracten beroept, waar het die landstreek geldt, als op den geheimen brief der Hooge Regeering aan Heeren Meesters van 30 November 1705, waarin vermeld stond, dat ook de inwoners van Duin dien koning als heer erkennen.

Daar de memorie van Claasz en het rapport omtrent de reis der Geelvink reeds aanleiding gaven Tidore's bezitrecht op een gedeelte van Nieuw Guinea te bespreken, en ook reeds herhaaldelijk gewezen werd op het gebrek aan bewijs voor Tidore's suprematie over Onin, acht ik het overbodig, nader bij de conclusie der commissie stil te staan.

Alleen wensch ik op te merken, dat die conclusie, zelfs in den ruimsten zin opgevat, aan Tidore geene rechten toekent op het noordelijk gedeelte der kust, beoosten de Geelvink-baai, noch op het zuidelijk gedeelte der kust, beoosten de baai van Argoeni.

Het antwoord der commissie op de eerste vraag van het 5[de] punt, nl. "of de Engelschen op Salawatti specerijen zouden kunnen "bekomen", luidde bevestigend (124).

Was het niet onmogelijk, dat de koning van Tidore zelf hen daarbij helpen zoude, *zeker* scheen het, dat de inboorlingen voor de verleiding der vreemdelingen, die met kwistige hand geschenken uitdeelden, zouden bezwijken en van Maba, Patani of elders de verlangde specerijen aanvoeren.

De Engelschen mochten dus niet op Salawatti geduld worden,

hoe weinig waarde men ook aan dat eiland op zich zelf mocht toekennen.

Het (scheen) van zelf te spreken, „dat men 's Compagnie's ver„kregen regten en geregtigheden bij exclusieve contracten, in den „naam van den koning van Tidore, onder wien het eiland Salawatti „behoort, tegen de Engelschen moet defendeeren en staande hou„den, en zulks in dier voegen als door Heeren Mrs. bij missive „van den 20sten Juni 1702" was voorgeschreven, zoodat men de inlandsche vorsten, indien deze hunne rechten niet konden handhaven, en protesten niet hielpen, „met alle magt als auxiliairen „(moest) ondersteunen, alles op en onder hun naam (hetwelk het „veiligste is) uitvoerende, ook wel hen of de hunnen onder de „hand ondersteunende."

Onder de middelen, die, volgens rapporteurs, in elk geval tot fnuiking van den morshandel moesten worden aangewend, onverschillig of de Engelschen op Salawatti post hadden gevat of niet, wordt in de eerste plaats de aandacht op de bekruisingen gevestigd.

De geheele geschiedenis der Molukken had het nut dier bekruisingen boven allen twijfel verheven. Vroeger waren dan ook steeds 10 chaloupen voor dat doel beschikbaar; maar in de laatste jaren had gebrek aan bekwame kruisvaartuigen verslapping ten gevolge gehad, terwijl men ook reden had te klagen over misbruiken, die langzamerhand onder de bevelhebbers waren ingeslopen.

De Gouverneur van Ternate had nu twee bekwame, wel bemande chaloupen verzocht en in overweging gegeven, gelijktijdig van Ternate, Amboina, Banda en Makasser kruistochten te laten ondernemen.

Maar rapporteurs achtten die macht niet voldoende, vooral niet, indien de Hooge Regeering goed vond, aan de kruisvloot tevens op te dragen, zoo noodig, de Engelschen gewapenderhand te verdrijven.

Hoewel ze zich dan ook zeer wel bewust waren van 's Compag-

nies zwakke gesteldheid, meenden zij, dat in dezen „het zwaarste „het zwaarste wegen moest" en dat dus 2 à 3 behoorlijk ten oorlog toegeruste en wel voorziene schepen aan de vloot moesten worden toegevoegd.

Naast bekruising meenden rapporteurs in voortgezette extirpatie het beste middel te vinden om den morshandel den kop in te drukken.

Ook het dadelijk in bezit nemen van zulke landen, die de aandacht van de vreemdelingen trokken, was, naar zij meenden, een maatregel, die nu, evenals vroeger het geval was, zou kunnen worden toegepast.

Bovendien zouden de Oostersche provinciën moeten worden aangeschreven, streng te waken tegen krenking der rechten van inlandsche vorsten, tegen mishandeling der bevolking en tegen de daarmede in verband staande misbruiken. Al het mogelijke moest worden gedaan om zich bemind te maken bij de inboorlingen.

Daarentegen moest de omgang met vreemdelingen, en vooral het verschaffen van benoodigdheden aan vreemde schepen, op zware straf verboden worden.

Kwamen er Engelsche schepen op Batavia, bestemd om over de Oost naar China te varen, dan zou streng moeten worden gewaakt tegen het doen van verstrekkingen, alleen water en brandhout uitgezonderd.

Den 22sten December 1761 werd dit commissoriaal rapport in den Raad van Indie ter tafel gebracht (125).

Het kwam der Hooge Regeering te gewaagd voor, de Engelschen, die der Compagnie zoo zeer boven 't hoofd gewassen waren, met 2 à 3 schepen te attaqueeren.

Zij nam dus het daartoe strekkende gedeelte van de voorstellen der commissie niet over, maar besloot, aan de Moluksche vorsten het verzoek te richten om vreemde Europeanen, die zich

binnen hun gebied mochten vertoonen, aan te zeggen, dat zij moesten vertrekken. Hielp dit niet, dan zouden ze ernstig protesteeren; en als dit middel ook onvoldoende mocht zijn, dan zouden ze de vreemdelingen „te water en te land insluiten (daarin geholpen worden„de door 's Compagnies vaartuigen) allen toevoer afsnijden, tot „vertrek dwingen en, des noods met geweld, vermeesteren."

Tegen het ondernemen van eenen kruistocht op groote schaal had de Hooge Regeering geen bezwaar; integendeel, zij zag in, dat zulk een tocht onvermijdelijk geworden was.

De Sultans van Ternate en Tidore zouden worden uitgenoodigd, een niet onaanzienlijk aantal coracora 's aan de vloot toe te voegen, terwijl elk der Oostersche gouvernementen twee wel bemande vaartuigen beschikbaar moest stellen, om, volgens een te Batavia te ontwerpen plan, tot het welslagen der expeditie mede te werken.

Van Batavia zouden worden gezonden één scheepje, drie barken, twee sloepen en twee pantjalangs, behoorlijk voor 1 jaar ten oorlog toegerust en boven het scheepsvolk bemand met 1 kapitein, 2 luitenants, 4 vaandrigs, 150 Europeesche militairen en twee compagniën inlanders, sterk 150 man.

Aan het hoofd der expeditie werd geplaatst de onderkoopman en dispensier van Ternate, Jan Jonkers, terwijl het gezag over de zeevarenden werd opgedragen aan den schipper, Jan Estienne Gonzal, over de militie aan den kapitein Christiaan Lodewijk Baljaard.

Aan burgers en ingezetenen der Oostersche gouvernementen zou — des verlangende — worden toegestaan, zich met hunne sloepen en vaartuigjes bij de kruisvloot te voegen, mits zich stellende onder de bevelen van den chef der expeditie.

Deze burgers zouden al wat zij konden rooven, alleen geschut uitgezonderd, voor zich mogen behouden als buit.

Aan de opvarenden der Compagnies vaartuigen werd daarente-

gen, op eene boete van 100 rijksdaalders, verboden, slaven aan boord der schepen mee te voeren; „en zulks, ter voorkoming „van ongelukken van de zijde dier moordzuchtige natie."

In verband met het verlangen des Sultans van Ternate om vreemde natiën buiten zijn gebied te weren, en de belofte van den Sultan van Tidore om zijne onderhoorigen op Salawatti te straffen, zou het doel van den tocht zijn, „om langs de geheele „Papoesche kust te kruisen, te stroopen, alle aan de stranden „en hier en daar in kreeken en rivieren aangetroffen wordende „vaartuigen en negorijen te verbranden, en een iegelijk, die zich „daartegen mogt verzetten, te dooden" (*).

De ministers der Oostersche gouvernementen zouden voorts zorg dragen, dat bij deze expeditie alle specerijboomen, binnen hun ressort gevonden, vernield werden.

Om de volledige extirpatie nog meer te bevorderen, werd een premie van 2000 à 5000 rijksdaalders uitgeloofd „voor de be- „woners der plaatsen, waar de uitroeiing met goed gevolg ge- „schieden zoude, of van waar de Engelschen de meeste specerijen „zouden kunnen bekomen."

Zag de commissie hare voorstellen omtrent bekruising der Papoesche landen en extirpatie alzoo aangenomen, gebrek aan personeel noopte de regeering, af te zien van het denkbeeld om de plaatsen, waarop vreemdelingen het oog gevestigd hadden, in dadelijk bezit te nemen.

Daarentegen werden de Oostersche gouvernementen, conform het voorstel der commissie, aangeschreven, de oude bepalingen omtrent het zich bemind maken onder de inlanders en den verboden omgang met vreemdelingen, in herinnering te brengen en streng te handhaven.

Hadden eindelijk de rapporteurs voorgesteld, de van Batavia naar de Oost vertrekkende schepen alles, behalve water en brand-

(*) Hoe dit doel verband hield met het verlangen des Sultans van Ternate, is mij niet duidelijk.

hout, te weigeren, de regeering had daar wat anders op gevonden door aan Batavia's sabandhar in 't geheim te gelasten, zulke schepen „uit 's Compagnies pakhuizen zoodanig van het door hen verlangde „te voorzien, als men bevinden zoude te behooren tot beteugeling „van hun voornemen"; terwijl de ingezetenen van Batavia, die deze schepen van provisiën, hoe genaamd ook, mochten voorzien, gestraft zouden worden met 5 jaren verbanning en een boete van 1000 rijksdaalders.

Den 10[den] Februari 1762 vertrokken de te Batavia gereed gemaakte vaartuigen naar Ternate

Het vlootje bestond uit de schepen, „vrouwe Elisabeth Doro„thea" en „Prinses van Oranje," de barken, „de Leervisch" en „de „Buys", de chaloupen, „de Roos": en „de Nagtegaal" (*), de pantjalangs „de Garnaal" en „de Kaneelboom" (126).

Zij waren, boven het scheepsvolk, bemand met 200 militairen, waarvan de helft Europeanen.

De Leervisch werd evenwel naar Batavia teruggezonden, terwijl daarvoor in de plaats werden gesteld de pantjalang „de Arend" en de bark „de Draak", met nog 50 militairen (120).

De vloot werd, behalve van het gewone geschut, nog voorzien van drie middelmatige mortieren en 25 handmortieren; en voor de bediening dezer vuurmonden werden 3 bombardiers en 6 kanonniers ingescheept (126).

Toen de Hooge Regeering, bij hare geheime resolutie van 22 December 1761, doel en strekking van den tocht vrij uitvoerig uiteenzette, meende zij aan den Gouverneur van Ternate de vrijheid te moeten laten daarin, zoo noodig, verandering te brengen en verder de details te regelen der instructiën, welke aan den

(*) De „Nagtegaal" wordt door Schoonderwoert niet genoemd onder de aangekomen schepen (120).

chef en aan de hoofden van zee- en landmacht moesten worden uitgereikt.

De hoofdbepalingen dier instructies waren, voor zoo ver ze ons niet reeds uit het besluit van 22 December vd. bekend zijn, de volgende.

De vloot moest, door straat Patientie, naar Dammer stevenen en dan achtereenvolgens aandoen: Boo en Poppa, Salawatti, Onin, Batanta, Waigama, Waigeoe, Misool, Ceramlaut, Sawaai en Poeloe Pisang (*). Gaarne zou de Gouverneur aanbevolen hebben ook Monfoor (zeker het vroeger vermelde Maffoor) op de kust van Nieuw Guinea te bezoeken, maar hij vreesde, dat het te ver uit den koers lag. Mocht de gelegenheid gunstig zijn, dan zou men er heen moeten gaan en onderzoeken of de bevolking daar werkelijk bestraffing verdiend had. Men wist wel, dat ze zich ook aan roof had schuldig gemaakt, maar veronderstelde, dat zij daartoe gedwongen was door den koning van Salawatti.

Ook werd het aan 't oordeel der chefs overgelaten, of het — indien men de zekerheid had, dat er geene Europeesche vreemdelingen in 't vaarwater waren — niet raadzaam zou zijn, de expeditie te beginnen met het verrassen der Makassaarsche en Boegineesche smokkelaars, die zich zeker bij Lamma, op den westhoek van Misool, zouden ophouden.

Omtrent de verrichtingen schreef de instructie voor, overal te extirpeeren en Salawatti, Onin, Waigama en Misool krachtig te kastijden, terwijl men moest trachten den koning en kapitein-laut van Salawatti en den kapitein-laut van Misool, dood of levend, in handen te krijgen.

Of Waigeoe en Batanta ook kastijding verdiend hadden, was niet zeker; men zou dáár dus naar omstandigheden moeten han-

(*) Een' vreemde volgorde zeker; in den tekst staat, na Batanta: „vervolgens naar Waygamme en Waygeeuw (Waigioe) en daarna Misoal over zijn „geheel, ...

delen; maar overal elders moest men de bevolking zoo vriendelijk mogelijk bejegenen.

In algemeenen zin werd groote voorzichtigheid voorgeschreven, ook met het oog op de gezondheid. Zoo zou men met het innemen van drinkwater uiterst omzichtig moeten zijn en in de Papoesche vaarwaters zouden twee „soopjes" daags boven het gewone rantsoen worden verstrekt (126).

Het was reeds September geworden, voordat men in de Oostersche gouvernementen met alle voorbereidende maatregelen gereed was. Maar nu weigerde de Sultan van Tidore halstarrig, zijne coracora's aan de vloot toe te voegen, ja hij was zelfs niet te bewegen, den prins Djoeikotto als gecommitteerde mede te geven (120).

Dit was natuurlijk eene groote teleurstelling, daar men nu deerlijk verlegen zoude zitten, indien men vreemdelingen op de Papoesche eilanden mocht aantreffen. Maar 't was niet geraden den tocht nog langer uit te stellen; en zoó stak de vloot der Compagnies schepen dan den 13den September 1762 van Ternate in zee, gevolgd door 2 burgersloepen en 18 Ternataansche coracora's (*).

De journalen van den tocht zijn tot nog toe niet gevonden; maar de allerdroevigste afloop werd in algemeene trekken aan de Hooge Regeering gerapporteerd bij schrijven van Ternate van 30 April 1763 (127).

Van de voorgeschreven route schijnt eenigszins afgeweken te zijn, want de vloot was reeds te Batanta geweest, voordat Sala-

(*) Uit deze mededeeling van Schoonderwoert zou volgen, dat Leupe eene kleine onjuistheid beging, toen hij schreef (126), dat de coracora's door Ternate *en* Tidore werden bijeengebracht.

De nu volgende bijzonderheden, uit een Ternataanschen brief geput (127), waren slechts gedeeltelijk overgenomen in de patriasche missive, die Leupe ten dienste stond.

watti werd aangedaan. Op Poppa en Batanta had men geene andere specerijen gevonden, dan wilde noten zonder aroma, die spoedig bederven.

Terwijl de kleinere vaartuigen dáár en op de omliggende eilandjes nog bezig gehouden werden, stevende het gros van de vloot naar Salawatti.

De koning, door Pataniërs en weggeloopen Papoes gewaarschuwd, was natuurlijk gevlucht en de opperhoofden hadden dus alle reden om, met kracht van wapenen, de gevangenneming te beproeven en de kastijding aan te vangen.

Maar in stede van dit te doen, meenden zij, met het oog op de moeilijke landing, het gebrek aan coracora's, de voorzichtigheid, die was aanbevolen, en het gevaar om zich in de bosschen te wagen, een anderen weg te moeten inslaan.

Zij achtten het nl. geraden om — zooals het rapport zeide — „het „vossenvel" te gebruiken, door een Makassaarschen luitenant en een boekhouder naar den koning af te vaardigen om dezen te verzoeken in zijne negorij te komen.

Een hoog denkbeeld van de listigheid der vossen-natuur schijnen de bevelhebbers dus niet gehad te hebben. De koning, die zeer goed wist, dat men kwam om hem te arresteeren, en bovendien, dat er niet eens Tidoreesche gecommitteerden aan boord waren, bleef natuurlijk weg.

De Gouverneur Schoonderwoert keurde die handelwijze dan ook af. Maar bij de beoordeeling der bevelhebbers is het plicht, te wijzen op den gedemoraliseerden toestand, waarin de schepelingen langzamerhand geraakt waren, ten gevolge van de hevige ziekten, die omstreeks dezen tijd schijnen uitgebroken te zijn.

Binnen 25 dagen stierven daaraan 50 mannen, terwijl nagenoeg alle overigen aan de „Papoesche ziekte" leden. Onder de dooden waren — zonderling genoeg — nagenoeg alle officieren, als Jonkers, Baljaardt, van Masson, luitenant Schevichaven, vendrig

Manus, de gezagvoerders Bakker en Segenberg, de opperstuurlieden van Klaveren, Nidemans (?), enz., enz.

Intusschen vond Gonzal nog gelegenheid, een verbeterde kaart te maken van Salawatti, dat grooter bevonden werd dan de medegenomen kaarten aanwezen.

In de eerste dagen van December schijnt Gonzal zijne taak op Salawatti — voor zoover uitvoerbaar — voor afgedaan gehouden te hebben; want hij vertrok van daar, koers zettende naar Onin.

Maar dit mocht hij niet bereiken; want de ziektetoestand werd zóó onrustbarend, dat den 12den December in den scheepsraad besloten werd, naar Ternate terug te keeren, een besluit, dat ook volgens Schoonderwoert door de omstandigheden onvermijdelijk geworden was.

Den 3den Januari 1763 kwam de ontredderde flotille op de reede van Ternate ten anker.

Zestig zieken werden naar het hospitaal gebracht en de overige schepelingen, — ook de Ternatanen — leden „aan zugtige zwel-„lingen en aemborstigheid," terwijl velen lam waren aan handen en voeten.

Aldus eindigde de expeditie, die, met zoo vele kosten en zoo veel inspanning in 't leven geroepen, bestemd was geweest om met één slag een einde te maken aan de Papoesche rooverijen.

Het eenige resultaat was, dat men de zekerheid gekregen had, dat de Engelschen geen fort op Salawatti gebouwd hadden en dat daar in 1762 geene vreemde schepen geweest waren.

En de verschrikkelijke ongezondheid, meende Schoonderwoert, kon niet anders dan aan het klimaat worden toegeschreven. De vloot toch was overvloedig van goed drinkwater en alle levensbehoeften voorzien, maar de groote hitte over dag en de, een onaangenamen reuk, ja stank verspreidende winden 's nachts, ondermijnden aller gezondheid (*).

(*) Met „de Papoesche ziekte" wordt zeker de berri-berri bedoeld. De

Dat de toestand er, na dezen zoo deerlijk mislukten tocht, niet op verbeterde, laat zich hooren.

Schoonderwoert achtte het dan ook alleszins wenschelijk, den tocht te herhalen, maar hij vreesde, dat de fatale ondervinding, die men omtrent het klimaat had opgedaan, wel van nieuwe ondernemingen af zou schrikken.

Onin werd intusschen hoe langer hoe gevaarlijker; want het was bekend, dat de gesmokkelde specerijen grootendeels van daar werden uitgevoerd (120).

Toen Bewindhebbers dit vernamen, gaven ook zij der Hooge Regeering bij hun schrijven van 29 September 1763 in overweging: niet alleen, om het vaarwater krachtig te bekruisen, maar ook, om dat smokkelnest, van 's Compagnies wege, met voldoende macht, zoo niet uit te roeien, dan toch „een gevoelige neep" toe te brengen (85).

Maar dit was gemakkelijker gezegd dan gedaan; de Compagnie leed sterk aan verval van krachten en de Hooge Regeering durfde de verantwoordelijkheid voor zulk een kostbaren tocht, met de geschiedenis der expedities van 1744 en 1762 voor oogen, in 1765 niet op zich nemen.

Nu had de Sultan van Ternate in 1763 wel aangeboden, zijne Alfoeren op de Papoes af te sturen, maar dit middel, welks toepassing een verdelgingsoorlog tusschen Ternate en Tidore ten gevolge gehad zou hebben, scheen nog erger dan de kwaal.

inlanders, die op de Papoes varén, lijden daar ook onder, zegt Schoonderwoert, en nemen daartegen opium, terwijl zij het gebruik van sterken drank afkeuren. Volgens die inlanders zouden lichaamsbeweging en arbeid voorbehoedend werken, eene bewering, zegt S, die wel eenigen schijn van waarheid heeft, als men in aanmerking neemt, dat op dezen tocht juist zij, die zich 't minst lichamelijk inspanden, de officieren nl., nagenoeg allen gestorven zijn. Het water althans kan op de sterfte der officieren geenen invloed hebben uitgeoefend, want zij hadden slechts het water gedronken, dat zij in bottels hadden medegenomen.

Schoonderwoert weigerde dan ook, daarvan gebruik te maken en bepaalde er zich toe, de extirpatie voort te zetten op de eilanden, die binnen zijn bereik waren.

Hieronder behoorde in de eerste plaats poeloe Pisang, van waar de extirpateurs in 1761 verjaagd waren.

Den 8sten Februari 1763 vertrokken derwaarts, met de pantjalangs de Kaneelboom en de Garnaal, 1 luitenant met 30 militairen, terwijl 24 Baliërs in eene Tidoreesche coracora volgden.

Deze macht was sterk genoeg om aanvallen te weerstaan; en toen de vaartuigen dan ook, den 13den Maart, te Ternate terugkwamen, brachten zij het bericht mede, dat alle specerijboomen op poeloe Pisang totaal uitgeroeid waren, zoodat daar in geen 20 jaren meer extirpatie noodig zoude zijn (120).

Intusschen gingen de Engelschen, zonder zich aan de protesten te stooren, voort met het bevaren der Moluksche wateren.

In 1763 werd weder een groot Engelsch schip gesignaleerd, dat koers naar Obi zette; maar het mocht den secretaris Seidelman en den vaandrig Reichel niet gelukken, dit schip te ontmoeten, toen zij het met de pantjalang de Elisabeth en de Caak de Buys, van de noodige protesten voorzien, opzochten (127).

Wellicht had men het fregat gezien, dat gecommandeerd werd door kapitein Watson, volgens de Bougainville „Kingsberg" genaamd (128).

De Bougainville verhaalt, dat deze Watson in 1763 bij Sawaai geweest was en aldaar met geweld een loods verkregen en vele moedwilligheden gepleegd had. „Hij ondernam ook bij de Papoes, „ik weet niet welke poging, die hem echter niet gelukte. Zijne „sloep werd door deze Indianen afgeloopen, en alle de Europeanen, „die 'er in waren, onder anderen een zoon van Mylord Sandwich, „adelborst ter zee, die er het bevel over voerde, werden aan palen „gebonden, besneden en vervolgens in de smerten omgebragt."

Dumont d' Urville spreekt ook van den kapitein Watson, — zonder het schip te noemen — waar hij melding maakt van Salawatti, een eiland, „separée de la Nouvelle Guinée par un detroit peu „large, sinueux et semé de petits îlots, que signala pour la „première fois (sic) en 1764, le capitaine Watson" (129).

De kapitein Watson is dus omstreeks 1764 bij Salawatti geweest en heeft eenig volk verloren ten gevolge van een aanval der Papoes.

Ongetwijfeld heeft dan ook op het schip van dezen Watson betrekking, wat de Compagnies papieren verhalen van het vermeesteren eener sloep bij Salawatti, omstreeks het begin van 1764.

Dat dit schip „Revenge" genoemd wordt, kan m. i. geene aanleiding tot twijfel geven (130).

Den 21sten December 1765 toch werd een jong Engelschman, John Cawsey, die, omstreeks twee jaren te voren, door de Papoes gevangen genomen was, door den Sultan van Tidore aan het bestuur te Ternate uitgeleverd.

Onmiddelijk werd nu door den 1sten klerk, Dirk Goetbloed, een relaas van Cawley's wedervaren opgemaakt en geïnsereerd in de aparte Ternataansche resolutie van 24 Januari 1766 (120).

Tot mijn groot leedwezen ontbreekt deze resolutie, die misschien intressante bijzonderheden bevat, in het Bataviaasch archief, en kan ik alleen mededeelen, wat daaromtrent gezegd wordt in een geheimen brief van den Gouverneur Breton (130).

Daaruit blijkt, dat Cawsey met twee schuiten, bemand met 9 Moorsche matrozen, getracht had water te halen op Salawatti, terwijl kapitein Watson ver uit den wal lag. Dicht bij den wal werden de schuiten door tal van coracora's van den koning van Salawatti omsingeld, waarop de opvarenden niet vermoord, maar gevangen genomen werden. Eenigen werden op Misool en Ceram als slaven verkocht, waarvan later nog drie matrozen te Ternate werden uitgeleverd. Cawsey verklaarde geene specerijen gezien

te hebben, maar wel Boegineezen, die handel kwamen drijven, o. a. in slaven.

Dat de gevangen genomen adelborst geen zoon van lord Sandwich was, werd reeds door den Engelschen vertaler van de Bougainville's werk opgemerkt; en dat deze schrijver het gebeurde eenigszins anders voorstelt, behoeft geene verwondering te baren.

De verhouding tusschen Ternate en Tidore werd intusschen, dank zij de bandelooze Papoes, hoe langer hoe vijandiger.

In Juli en Augustus 1765 verscheen de Sengadji van Patani zelfs met 90 coracora's, bemand met Papoes en Pataniërs, voor Galela en vorderde rijst van alle Ternataansche negorijen. Wel beweerde de Sultan van Tidore, dat dit bericht onwaar was en dat er slechts 13 coracora's geweest waren om rijst te *koopen*, maar eene commissie, derwaarts gezonden tot onderzoek, kon dit niet bevestigen.

Tidore kon of wilde niets doen tot beteugeling van den overmoed der Papoes; en als het nog een enkele maal gebeurde, dat Compagnies schepen een' Papoesche prauw straften, dan trad de Sultan met klachten op. Dit was o.a. het geval in of omstreeks 1765, toen de vaandrig Abraham Reichel en de boekhouder Thomas Voges, met de pantjalangs 't Genoegen en de Kaneelboom op kruistocht zijnde, een Papoesch vaartuig, naar hunne meening een' rooversprauw, beschoten, waarop de Sultan beweerde, dat men zijne zendelingen geattaqueerd had, eene bewering, die bleek leugenachtig te zijn.

De Gouverneur Hendrik Breton, die slechts ruim een jaar lang de teugels van het bewind te Ternate in handen had, hing bij zijn aftreden, in Augustus 1767, ook geen aanlokkelijk tafereel op van de Tidoreesche aangelegenheden.

De boeten, successievelijk aan den Sultan opgelegd, ingevolge tractaat van 23 Juni 1733, waren nooit betaald en langzamerhand

zóó opgeloopen, dat er wel nimmer iets van betaling komen zou (131).

En de Papoes roofden steeds ongestraft voort. In December 1766 en Januari 1767 hadden zij wederom invallen gedaan op Boeroe en Amblau en baldadigheden bedreven op de Soela-eilanden.

Breton gevoelde zich volslagen onmachtig, de roovers te straffen. Hen op te zoeken in hunne roofnesten zou — al kon men over de noodige macht beschikken — niet geraden zijn, wegens de schrikbarende ongezondheid dier streken; en bekruisingen, hoe nuttig ook, hadden toch zelden het nemen van rooversprauwen ten gevolge, omdat deze zich veel vlugger en gemakkelijker bewogen, dan de kruisvaartuigen. De koning van Tidore deed wel beloften — zoo had hij o.a. in November 1766 beloofd, een Sengadji en een Kimelaha van Patani naar de Papoesche eilanden te zullen zenden — maar hij vervulde ze niet.

Alle hoofden deden hun voordeel met de roovers en morshandelaars; en, terwijl de Sultans van Tidore en Ternate schijnbaar persoonlijk bevriend waren, beroofden en vermoordden hunne onderdanen elkander, alsof beide rijken in openlijken oorlog verkeerden.

Breton meende dus weder naar een middel van pacificatie te moeten omzien.

Alweder werd nu, na eene conferentie met den Sultan van Tidore, op den 2den April 1767 een algemeen pardon afgekondigd, dat echter weinig ten goede uitwerkte.

Wat de schuld betrof, den Sultan successievelijk als boete opgelegd, Breton meende, dat het 't verstandigste zou zijn, de eer aan zich te houden door die schuld kwijt te schelden.

Maar hij wenschte daaraan de voorwaarde te verbinden, Tidore's leenrecht op Oost-Ceram en andere eilanden, in 1700 verleend, vervallen te verklaren en die landen weder rechtstreeks onder de Compagnie te stellen. Deze schikking werd door wederzijdsche partijen goedgekeurd.

Munnik, Breton's opvolger, sloot nu den 12[de] Juni 1768 met den Sultan een contract (dat den 20[sten] d.v. bij afzonderlijke acte door den Sultan bekrachtigd werd), waarbij deze afstand deed van het leenrecht op Ceram en andere eilanden, hem bij het contract van 5 Mei 1700 toegekend (133) (*).

Wel trachtte de Sultan, bij een schrijven van 4 Augustus d.v., de belofte te ontvangen, dat het leenrecht hem na 20 jaren weder teruggegeven zou worden, maar den 31[sten] December antwoordde de regeering, „dat die afstand voor altoos geschied was en tot on-„derling best, stand diende te houden" (132). Daar prins Noekoe — met wien wij weldra kennis zullen maken — later beweerde, dat de afstand slechts voor den tijd van 14 jaren had plaats gehad, is het niet overbodig hier aan te teekenen, dat in het contract, dat zich in afschrift in 't Bataviaasch archief bevindt, geen enkel woord voorkomt, dat recht geeft den afstand binnen een zekeren termijn te beperken; integendeel, de afstand was geschied *„voor altoos"* (133).

De schuld, uit het contract van 1733 voortgevloeid, werd nu den Sultan kwijt gescholden, terwijl de Compagnie op zich nam, hem jaarlijks „na de aankomst van het secoursschip . . . . een „geschenk te doen ten bedrage van vier honderd rijksdaalders, „welke geldsom geensints als een equivalent of als penningen „van verkoop zullen werden geconsidereerd, maar als een vriende-„lijk gedenkteken van wegen de Compagnie tot vaster onderhouden „der wederzijdse harmonie en bondgenootschap."

Eindelijk werd bij artikel 6 van het contract weder een algemeen pardon verleend aan de Papoeën, de volkeren van Maba, Weda, Patani en andere onderdanen van Tidore, met uitzondering van eenige hoofden, tot welke „het reeds gearresteerde Koningje „van Saylolo" (Salawatti?) behoorde.

(*) Hoewel de omschrijving in 1768 weder anders luidt, dan in het contract van 1700, is de bedoeling blijkbaar, alle rechten, destijds aan Tidore toegekend, te doen vervallen.

Onder het bestuur van Munnik begonnen ook de quaesties over de Tidoreesche troonopvolging, die zulke belangrijke gevolgen hadden. Sultan Djamaloedin spaarde geene pogingen om zijnen zoon, prins Garomahongi, die in een zeer slechten reuk stond bij het bestuur, als opvolger te doen erkennen en hem reeds terstond aandeel in de regeering te geven.

Herhaaldelijk kwam hij te vergeefs op dat verzoek terug, dat alleen voor overweging vatbaar geoordeeld werd, indien de Sultan afstand deed van den troon (134).

Terwijl de toestanden in de Molukken dus hoe langer hoe verwikkelder werden en de macht der Compagnie, zoowel als die der Vereenigde Provinciën, met den dag achteruitging, werd er door de Nederlanders niets meer verricht om de kennis van Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden te vermeerderen.

Wij hebben zelfs reeds gezien, dat de resultaten van de met zooveel volharding en zoovele opoffering gedane ontdekkingstochten grootendeels verloren waren gegaan voor het nageslacht en dat men menigmalen meende met het onbekende te doen te hebben, waar 's Compagnies archieven volkomen in staat waren, de inlichtingen te geven, die nu met opoffering van geld en bloed te vergeefs gezocht werden.

Laten wij hopen, dat die les voor het tegenwoordige geslacht niet verloren zal gaan!

Engelschen, Franschen en later nog andere Europeesche natiën namen nu langzamerhand de rol over, die Nederland zoo lang met eere vervuld had.

Naast de zucht om, middels kennis en macht, der Compagnie haar specerijen-monopolie te ontrukken, ontwaakte in Engeland en Frankrijk een nobel streven naar wetenschappelijk onderzoek, dat koene zeevaarders en achtenswaardige geleerden met geestdrift vervulde.

Vallen de reizen van Byron, Wallis en Carteret buiten ons bestek, hoewel Wallis tusschen de Papoesche eilanden doorzeilde, niet alzoo is het gesteld met den tocht, die Louis de Bougainville in de jaren 1766—1769 met het fregat la Boudeuse en de fluit l' Etoile ondernam (128).

Bougainville had in last om, na het eiland Falkland aan Spanje — welks rechten op dat eiland door Frankrijk erkend waren — te hebben overgegeven, door de Zuidzee, tusschen de keerkringen, naar Oost-Indië te gaan.

Den 15den November 1766 gingen de schepen onder zeil en den 10den Juni 1768 treffen wij ze aan bij den Louisiade-archipel, door de Bougainville aldus genoemd.

Het was toen reeds treurig gesteld op de schepen, die talrijke zieken hadden, terwijl de voorraad brood en peulvruchten nog slechts gering was en het zoute vleesch totaal bedorven, zoodat ratten zelfs als voedsel gebruikt werden.

Gaarne zou de bevelhebber getracht hebben, bezuiden Nieuw Guinea naar de Molukken te stevenen, daar het bestaan van een doortocht, tusschen dit eiland en Nieuw Holland, hem hoogst waarschijnlijk voorkwam; maar winden en stroomen noodzaakten hem, beoosten en benoorden Nieuw Guinea om, te zeilen.

En zoo zien wij hem, na aan herhaalde, verraderlijke aanvallen der inboorlingen te hebben bloot gestaan, door den archipel van Nieuw Brittanje de reis vervolgen en op den 11den Augustus op 2° 17' ZB. in 't gezicht der noordkust van Nieuw Guinea arriveeren.

De twee, daar in 't oog loopende bergpieken ontvingen van hem den naam: „de twee Cyklopen" en staan op onze kaarten nog als het Cykloop-gebergte bekend. Den 14den Augustus passeerde men twee eilanden; den 15den geraakte men in stroomen, die het sturen onmogelijk maakten; en daar boomstammen, vruchten en kroos meegesleept werden, begreep men voor den mond

te zijn van eene groote rivier (de Amberno zeker), of wel van een doortocht.

Men bevond, op 1⁰ 17' ZB. te zijn, en dus ter hoogte van kaap d'Urville (of eigenlijk Geelvinks Oosthoek?).

Daar men, op den verderen tocht benoorden de Geelvink-baai, langs de noordkust van het westelijk gedeelte van Nieuw Guinea en beoosten Waigeoe, het land slechts op een afstand te zien kreeg, kunnen wij volstaan met de mededeeling, dat de schepen, den 25sten Augustus, benoorden Waigeoe waren omgezeild, de reis langs Ceram's noordkust vervolgden, en den 2den September in de bocht van Kajeli op Boeroe, voor anker kwamen.

Wanneer men nu leest, met welk een lof de Bougainville spreekt, van de ontvangst die hem, dáár bij den gezaghebber Hendrik Ouman, en later, te Batavia (waar hij den 28sten September aankwam), bij den Gouverneur Generaal van der Parra ten deel viel, dan krijgt men de overtuiging, dat de vreemdelingen in onzen archipel meermalen op papier harder behandeld werden, dan in der daad.

Korten tijd daarna, werd Nieuw Guinea bezocht door den beroemden zeevaarder James Cook, die, met de Endeavour een reis rondom de wereld maakte (135).

In het begin van Augustus 1770 bevond Cook zich aan de kust van Queensland, waar hij met groote gevaren te kampen had.

De Endeavour was zwaar beschadigd en gebrek aan leeftocht en alle andere noodwendigheden liet zich op pijnlijke wijze gevoelen.

Maar Cook had vast besloten, de vraag op te lossen of Nieuw Guinea aan Nieuw Holland vast zat, dan wel, door een doortocht daarvan gescheiden was.

Het vaarwater was bezaaid met klippen en banken; sommige riffen rezen, steil als muren, uit de onpeilbare diepte op; en de ontzaglijke golven van den Grooten Zuidelijken Oceaan, met on-

begrijpelijk geweld op dien wederstand brekende, veroorzaakten eene branding, zooals die in het noordelijk halfrond door geen klippen en stormen in 't leven geroepen kan worden.

Cook wilde echter liever den blaam van onvoorzichtigheid en te ver gedreven vermetelheid verdienen, dan zich blootstellen aan de beschuldiging van vreesachtigheid en besluiteloosheid.

Om er zeker van te zijn, den doortocht niet te missen, besloot hij, steeds langs de kust te varen tot dat het noordelijkste punt zou zijn bereikt. Cook noemde dit punt, waar hij den 21[sten] Augustus 1770 aankwam, kaap York.

Hij had van den 28[sten] graad Z. B. langs de kust van Nieuw Holland gevaren, en nam nu die geheele oostkust van 33° tot $10^{1}/_{2}$° Z. B. in naam van koning George III, onder den naam van Nieuw Zuid Wallis, in bezit.

Al peilende en telkens voor anker komende, zocht Cook nu, in ongeveer westelijke richting, een vaarwater tusschen de eilanden, riffen en banken; en reeds den 23 Augustus, had hij de overtuiging, dat hij ten westen van Carpentaria gekomen was en dus eindelijk den doortocht gevonden had.

Die doortocht werd door hem „Endeavour-straat genoemd, een naam, die nog op de kaarten voorkomt, voor 't zuidelijk gedeelte der straat, de route die Cook volgde; maar de doortocht tusschen Nieuw Holland en Nieuw Guinea in zijn geheel, werd na het vinden der papieren van de Torres — zooals we zagen — door Dalrymple, Torres — straat gedoopt.

Gaarne zou Cook nu, zoodra mogelijk, in noordwestelijke richting, de kust van Nieuw Guinea hebben opgezocht, maar het ontmoeten van banken verhinderde de uitvoering van dat plan.

Den 26[sten] Augustus, op 8°52' Z. B., werd men ongerust gemaakt door een bruin schuim, dat de zee bedekte en, zoo men vreesde, de nabijheid van nieuwe banken aankondigde. Een microscopisch onderzoek, door de heeren Banks en Solander inge-

steld, bracht evenwel aan het licht, dat dit schuim niet van banken afkomstig was, zoodat de reis met meer gerustheid werd voortgezet. Op denzelfden datum kreeg men land in 't gezicht, en den 27sten bevond men zich dicht bij het Vleermuizen-eiland van Carstensz, dat door de Torres „Bartholomeus-eiland" genoemd schijnt te zijn.

Daar Cook van oordeel was, dat „deze geheele kust door de „Hollanders nauwkeuriglijk scheen onderzogt te zijn," geeft hij, van de eerstvolgende dagen zijner reis, geen gedetailleerd verhaal. Maar den 3den September was hij op 6° 15' Z.B., zoo dicht bij de kust genaderd, dat hij besloot, aan wal te gaan. Twaalf wel gewapende mannen namen nu plaats in de sloep en voeren recht op het land aan, dat niet dan wadende te bereiken was.

Sporen van voetstappen toonden de nabijheid van menschen aan, maar men zag aanvankelijk niemand. Op geringen afstand van het strand was een bosch, langs welks rand onze reizigers hunne onderzoekingen voortzetten. Dáár werden ze eensklaps besprongen door drie inlanders, die „met een vreesselijke gil" op hen afkwamen.

„De voorste wierp iets uit de hand, dat aan zijne zijde vloog „en dat brandde even als buskruid, maar geen slag gaf; de andere „twee wierpen onmiddelijk hunne lansen" naar Cook en zijn gevolg, waarop met een paar hagelschoten uit de geweren geantwoord werd. Maar dit joeg de inboorlingen niet op de vlucht; zij begonnen op nieuw met schichten te werpen, en werden nu met kogelschoten beantwoord, die het gewenschte gevolg hadden.

Begrijpende, dat vriendschappelijk verkeer hier onmogelijk zoude zijn, besloot men naar de sloep terug te keeren; en dit werd tijd; want weldra zag men heele drommen inboorlingen uit het bosch te voorschijn komen.

Eens in de sloep aangekomen, liet Cook den wal zoo dicht mogelijk naderen, om die woeste bende wat beter in oogenschouw

te nemen. Zij zagen er omtrent uit als de Nieuw-Hollanders, *schenen* echter iets minder zwart, waren moedernaakt en droegen kort afgesneden haar. Met groote kracht wierpen zij hunne, omtrent vier voet lange, lichte werpschichten, die van riet of bamboe gemaakt waren en harde met weerhaken voorziene punten hadden. Bogen werden niet opgemerkt, maar daarentegen wel korte stokken — misschien holle rieten — „die zij ter zijde van zig „zwaaiden", waarop men meende, vuur en rook, als van een snaphaan, te zien.

Het volk aan boord dacht dan ook, dat de inboorlingen vuurwapenen hadden; maar Cook en de zijnen, die zooveel dichter bij waren, hoorden geen slag, merkten niets van eenig projectiel en begrepen dus volstrekt niet wat dit beteekende (*).

(*) Later zal blijken, dat de opvarenden van de Triton in 1828 op deze hoogte hetzelfde verschijnsel waarnamen.

Robidé van der Aa (39) zegt, dat bij deze gelegenheid gebleken is, dat de Papoes een hollen bamboe, met een mengsel van asch, kalk en fijn zand, vullen, en daarmede signalen geven, om elkander in de verte toe te wenken of vijanden uit te dagen. Naar aanleiding der bewering van Dr. Muller, dat dit gebruik alleen bij de inboorlingen tusschen Marianne-straat en kaap Boeroe zou bestaan, wijst Robidé van der Aa op de Engelsche expeditie van 1845, onder Blackwood, die dezelfde gewoonte aantrof bij de bewoners van de delta der Aird-Rivier, op 144°30' O. L. aan de zuidkust van Nieuw Guinea uitmondende, waar de inboorlingen elkander ook 's nachts door vuursignalen waarschuwen.

Pasteur, de vertaler van Cook 's reis (135), deelt uit het journaal van kapitein Hunter, betreffende het voorgevallene in Jacksons Haven en op Norfolk-eiland, mede, wat van een dergelijk gebruik op Hertog van Yorcks-eiland, aangeteekend werd. De inlanders aldaar besmeren hun haar met vet of olie, en bestuiven het daarna met een wit of rood poeder, dat van gebrande schulpen of koraal schijnt gemaakt te worden en inderdaad een soort van kalk is.

Zij dragen dit poeder steeds „in een kleine kalebas of een doosjen" bij zich; en als zij vijandelijkheden in den zin hebben, blazen zij het, bij wijze

Tot groote blijdschap van het scheepsvolk, besloot Cook geen tijd meer te verspillen aan deze onherbergzame kust; wèl hadden sommigen verlangd, de klapperboomen om te kappen om de vruchten mede te nemen; maar aan dit verlangen werd niet voldaan.

Vond Cook dit niet billijk tegenover de inboorlingen, hij begreep ook, dat zij zich verzetten zouden, zoodat niet alleen zij, maar ook de schepelingen, dien notenroof met menig menschenleven zouden moeten betalen.

Daarbij kwam, dat men zich in vaarwaters bevond, die reeds door Spanjaarden en Hollanders waren opgenomen, terwijl eindelijk de Endeavour zoo lek was (later bleek, dat de kiel op sommige plaatsen niet dikker was dan „een agtste van een (Eng) duim", terwijl de valsche kiel nagenoeg geheel weggeslagen was), dat het hoog tijd werd, het schip te herstellen.

De nu volgende wederwaardigheden, het verblijf op Savoe en de reis naar Batavia vallen buiten ons bestek (*).

In „de Postrijder van Maart 1771" (een tijd-, waarschijnlijk maandschrift, dat mij niet bekend is) las men, tot grooten schrik van ieder die belang had bij de O. I. Compagnie, dat Mr. Provôt, een Franschman, muscaatplantjes van eenige, niet onder Nederlandsch gezag staande eilanden, naar Mauritius had overgebracht (134).

---

van uitdaging, uit de hand weg, zoodat men op een afstand den indruk krijgt, dat buskruit ontstoken wordt.

Hunter kende het verhaal van Cook en meende, dat deze zich vergist zal hebben, toen hij dacht vuur en rook te zien.

(*) Een man als Cook boekstaafde, nadat het schip op Onrust hersteld was: „Ik zou in waarheid de bazen en werklieden van dezen werf onrecht doen, „zoo ik hier niet verklaarde dat er, naar mijne gedachten, geene scheepstim-„merwerf in de wereld is, daar een schip met meer gemak, veiligheid en spoed „kan gekrengd en met meer naarstigheid en bekwaamheid vertimmerd worden."

Moge Tandjong Priok weldra weder tot dergelijke uitboezemingen onzer Engelsche buren aanleiding geven!

De Gouverneur van Ternate, P. J. Valckenaer, die Munnik in 1771 was opgevolgd, verklaarde evenwel, dat die plantjes wel degelijk van 's Compagnies gebied, en met name van Patani en Gebe afkomstig waren.

Volgens hem zou die roof in 1770 hebben plaats gehad; en dat zal wel zoo hebben moeten zijn, nu het verhaal reeds in Maart 1771 in de Postrijder te lezen stond.

De Franschen hebben die geschiedenis eenigszins geheimzinnig behandeld en daarom is het ook zeer wel mogelijk, dat Sonnerat, waar hij de reis bespreekt, die o. a. ook door Provost werd meegemaakt, opzettelijk verkeerde jaartallen opgeeft. Opvallend is het althans, dat hij in zijne voorrede zegt, dat l' Isle de France en le Nécessaire onder den chevalier de Coëtivi, in 1769 geëxpedieerd werden, terwijl hij het verhaal der reis aanvangt met de mededeeling, dat die schepen den 29 Juni 1771 Port Louis verlieten (136).

Hoe het zij, op deze reis werd „Mr. Provost, commissaire de la „marine, chargé d'examiner les productions végétables", op de eilanden die men bezoeken zoude.

Of nu Provost reeds vroeger plantjes had overgebracht en die onderneming thans op grootere schaal zou voortzetten, dan wel, of de reis van Coëtivi in 1769 en 1770 en niet in 1771 en 1772 heeft plaats gehad, doet minder ter zake.

Sonnerat, die de reis als natuurkundige medemaakte en zijn verhaal in 1776 in 't licht gaf, deelt ons mede, welke hooge verwachtingen men koesterde van den tocht.

Want: „l'objet principal du voyage etoit la recherche d'un „trésor qu'aucune Nation n'avoit encore entrepris de déterrer. „Son terme étoit les Isles Philippines et les Terres des Papoux."

Zoolang de reis nu over de Sechellen, Manilla en Mindanao naar het eiland Yolo liep, noemt Sonnerat overal de namen der streken, die hij bezocht; maar in het vervolg van het reisverhaal

verzwijgt hij ze, omdat „des raisons particulières ont empêché „l' Auteur de nommer cet endroit."

Hoewel Dr. Muller verzekert, dat Sonnerat op het eiland Jobi (Jappen) geweest is (7), meen ik dit te moeten betwijfelen. Niet alleen geeft het reisverhaal weinig aanleiding om de ongenoemde eilanden ter hoogte van de Geelvink-baai te zoeken, Forrest deelt uitdrukkelijk mede, dat hij in 1773, van een van Sonnerat's tochtgenooten vernam, dat men niet oostelijker geweest was dan Gebe (137), en we zagen reeds, dat ook door Valckenaer, nevens Patani, Gebe genoemd werd, als de plaats waar Provost de plantjes bekomen had.

Het eiland, waar de Fransche schepen den 15 Maart (1770 of 1772) aankwamen, was bewoond door Papoes, zegt Sonnerat. De Papoesche hoofden („le gouverneur de l' Isle et le chef de la „Loi" (sic)) ontvingen hen vriendelijk, zoodat een gedeelte der equipage, bij de monding eener rivier, een bivouak opsloeg.

Daar ontving men bezoek van verscheidene hoofden en vorsten der omliggende eilanden, waaronder de Sultan van Tidore (?) en de koning van Patani, die „incognito" aan boord kwamen.

De laatste waarschuwde Provost, dat de Molukkanen hem zouden aanvallen, en zond troepen (!) te hulp. Dat moet dus wel op Halmaheira gebeurd zijn.

Die troepen bleven den geheelen nacht onder de wapenen, waarop de vijand onder zeil ging, geen kans ziende om den overval te doen gelukken.

Curieus is ook het volgende verhaal, dat ik liefst onvertaald laat.

„Le 20 Mars, nous reçûmes un Ambassadeur de la part de l'Em„pereur (sic) de Salvati. L'objet de sa mission étoit de nous don„ner avis d'un armement qui se préparoit contre nous. Il nous en „fit le detail, et nous offrit trois mille hommes de la part de „son Maitre, si nous étions dans l'intention de résister.

„L'Ambassadeur étoit un personnage considérable; il etoit mag-„nifiquement vétu, et suivi d'une suite nombreuse. C'etoit un „homme de mérite; il parloit plusieurs langues, et ce qui mérite „d'être remarqué dans l' Ambassadeur d'un souverain des Molu-„ques, il jouoit agréablement du violon.

„Il étoit fort versé dans la Géographie" etc. etc. en vertelde, ten bewijze daarvan, dat er ten noorden van Nieuw Guinea een zeer groot land gelegen was, geheel onbekend aan de Europeanen.

Die „ambassadeur" van den keizer van Salawatti, ontving natuurlijk een geschenk, waarop „ce généreux Envoyé" al het mogelijke deed, om de Franschen te bewegen naar Salawatti te gaan dat rijke land met zijne veilige reeden, waar goud en paarlen te krijgen waren. „Il nous entretint de la bonne foi, de „la droiture et des moeurs des habitants, dont il nous fit un por-„trait tout à fait différent de celui des Peuples voisins."

Door welke vijanden de Franschen bedreigd zouden zijn, wordt niet gezegd; en evenmin deelt Sonnerat ons mede, wat aan dien fameusen ambassadeur geantwoord werd, op zijn aanbod om 3000 man hulptroepen te zenden.

Vreemd is het ook, dat Sonnerat, na in het 13de hoofdstuk verhaald te hebben, wat op den 20ten Maart gebeurde, het 14de hoofdstuk aanvangt met het verhaal, dat men op den 19[den] Maart een eskader zag naderen, in twee liniën, „au son d'une brillante „musique."

Dit eskader stond onder de bevelen van eenen niet genoemden koning, die een' groote Hollandsche vlag op zijne prauw voerde, en roeide om de Fransche vaartuigen heen, ditmaal „au „bruit d' une aigre et sombre musique."

De koning kwam aan wal, onderhandelde met Provost en keerde eenige dagen later, toen de zaken geregeld waren, terug.

Den 6[den] April lichtten ook de Fransche schepen het anker; den 4[den] Juni waren ze op Isle de France terug.

Sonnerat verzekert: „nous avions eu tout le succès, que nous „avions pu esperer. Nous rapportions des trésors dont nous allions „enrichir notre Patrie."

Hij had bovendien de overtuiging gekregen, dat de Hollanders te vergeefs naar het specerijen-monopolie streefden, daar de Molukken, de Papoesche landen en zelfs de meeste eilanden in de Zuidzee, met specerijboomen bedekt zijn.

Men taxeere Sonnerat's verhalen zoo men wil, in elk geval mogen wij er de gevolgtrekking uit maken, dat de Franschen hun best hadden gedaan om de inlandsche vorsten en hoofden voor zich in te nemen.

Het komt mij dan ook niet onwaarschijnlijk voor, dat de vijf, met zilver beslagen, geweren en pistolen, die de koning van Salawatti, in 1772, den Sultan van Tidore, uit naam van 2 Engelsche schepen kwam aanbieden, niet van Engelsche, maar van bovengenoemde Fransche schepen afkomstig waren.

Dat de Gouverneur Valckenaer dergelijke cadeaux zeer ongaarne zag, laat zich hooren. Maar de toestand werd langzamerhand zóó benard, en de macht waarover men te beschikken had, was zóó gering, dat men wel genoodzaakt was, den Sultan van Tidore, in schijn althans, te vriend te houden.

Toch was men overtuigd, dat hij niet alleen met Batjan tegen de Compagnie samenspande, maar ook in betrekking stond met de roovers van Magindanao, die omstreeks dezen tijd het hoofd begonnen op te steken en jaren lang gevoelige verliezen aan de Compagnie toebrachten.

Wel nam Tidore soms den schijn aan, de Compagnie ernstig te willen steunen in de beteugeling der Papoes, maar 't *was* geen ernst.

Zoo vergezelde de kroonprins (in den regel „de jonge koning" genoemd), in 1771, persoonlijk eene expeditie naar Patani, Gebe

en de Papoesche eilanden, die door den onderkoopman Hemmekam en den opperstuurman Waker, als commissianten, op de pantjalang Snuffelaar, werd medegemaakt.

Het ontbrak niet aan macht, want men had 1200 koppen aan boord, maar toch werd er nagenoeg niets uitgevoerd; slechts een zestal Patanische roovers werd onthoofd (134).

Bij deze gelegenheid bleek evenwel, dat men zich in 1763 vergist had, toen men meende, dat op poeloe Pisang in geen 20 jaren meer extirpatie noodig zou zijn. Dit eiland was zóó vruchtbaar, dat men wederom tot uitroeiing der vruchtboomen om de 5 jaren besloot. Maar de Compagnie was langzamerhand haar doel voorbij gestreefd. De Bandasche oogsten werden zóó sober, dat de Hooge Regeering in overweging gaf, de noten van poeloe Pisang in den handel te brengen, indien de qualiteit werkelijk goed was.

De Papoes lieten zich door de zwakke pogingen, in 1771 tot hunne beteugeling aangewend, niet ontmoedigen.

Weldra zien wij hen, o.a. bij Obi, weder aanvallend optreden. De jonge koning van Tidore bood nu wel aan, zich aan het hoofd eener expeditie naar Patani te stellen, maar men verwachtte daarvan geen resultaat.

Valckenaer achtte het beter, dat de Compagnie zelve, met of zonder Tidore, optrad, vooral ook omdat de extirpatie op Onin, die zoo noodig geacht werd, alleen op die wijze tot stand kon komen (138).

Toen nu de Hooge Regeering uit den „Ambonschen" brief van 20 September 1772 vernomen had, dat de Papoes den post Waykassa op Boeroe hadden overrompeld en de kruis-orembaai van Banda veroverd, was zij meer dan ooit geneigd, de Ternataansche voorstellen in overweging te nemen.

Zij besloot dan ook, den 26sten November 1772, tot eene nieuwe expeditie tegen de Papoes, waarvan den Sultan van Tidore

geene kennis gegeven mocht worden, voordat de schepen op het punt zouden zijn, Ternate te verlaten (139).

Van Batavia zouden daartoe naar Ternate en Amboina gezonden worden, twee barken, bemand — indien de uit patria verwacht wordende schepen volk genoeg mochten medebrengen — met 250 militairen en 110 zeevarenden.

De „Ambonsche" en Ternataansche ministers zouden in overleg handelen, de noodige coracora's bijeenbrengen en zorg dragen, dat de beide flotilles gelijktijdig voor Maba verschenen.

Maar reeds het volgende jaar was de Hooge Regeering genoodzaakt op haar besluit terug te komen, daar de bemanning der aangekomen schepen door zware sterfte zóó gedund was, dat men geen volk voor de Molukken missen kon (140). Wel werden Heeren Meesters met dit gebrek aan volk bekend gemaakt, maar er volgde geen hulp, zoodat de Hooge Regeering, hoewel zij het gevaarlijke van den toestand erkende, in 1774 moest verklaren, niet bij machte te zijn, de noodige middelen te verschaffen (141).

Toch kwam zij telkens op den last tot extirpatie van Onin terug, een last, die gemakkelijker te geven dan uit te voeren was. Want zelfs op andere plaatsen, waar het werk veel gemakkelijker was, moest het soms gestaakt worden omdat de extirpateurs teruggeroepen werden om Ternate te helpen beveiligen tegen de Magindanaoërs.

Het specerijen-monopolie liep dan ook meer gevaar dan ooit, vooral nu de moeilijkheden bij de extirpatie ondervonden, gepaard gingen met de wedervestiging der Engelschen op Balambangan.

Herbert, het opperhoofd der Engelschen aldaar, maakte er volstrekt geen geheim van, dat men plan had, specerijplanten aldaar over te brengen, evenals Provost die reeds op Mauritius had geplant (134).

Hemmekam, die in 1773 in commissie gezonden was naar Soeloe, moest deze berichten niet alleen bevestigen, maar wist

ook te vertellen, dat hij te Balambangan 6 Engelsche schepen gevonden had en gesproken met een zekeren kapitein Bartels, die bestemd was, de plantjes te gaan halen.

Wel werden nu de Gouverneurs der Oostersche provinciën gewaarschuwd, om op hunne hoede te zijn (142), maar toch zullen wij weldra dien „Bartels" uit de Compagnies-papieren, zijn plan zien volvoeren. Ten minste, mij dunkt uit het verband der verschillende gegevens te moeten opmaken, dat de daar bedoelde persoon niemand anders is, dan David Baxter, die, als tweede commandant, den ondernemenden Forrest op zijnen tocht naar Nieuw Guinea vergezelde (137).

Voordat deze gevaarlijke mededinger in de Moluksche wateren verscheen, had het Ternataansch bestuur de voldoening, ten minste één der rooverkoningen in zijne macht te krijgen.

Men wist zeer goed, dat bij de overrompeling van Waykassa, in 1772, door den koning van Waigeoe een hoofdrol gespeeld was; en de Sergeant Dirk Stephs. van Aarden, de toenmalige commandant op Boeroe, die het moordtooneel ontkomen was, verzekerde, dat ook de koning van Salawatti daarbij tegenwoordig was geweest (142).

Natuurlijk werd de uitlevering dier hoofden aan den Sultan van Tidore gevraagd.

De koning van Salawatti scheen evenwel bij hem hoog aangeteekend te staan; althans, hij werd met rust gelaten, hoe dikwijls men ook op het verzoek tot gevangenneming terugkwam.

Maar de koning van Waigeoe mocht zich niet in die hooge bescherming verheugen, en werd door den jongen koning van Tidore gevangen genomen en uitgeleverd.

Den 30 Mei 1774, verscheen die aartsroover — zegt Valckenaer — geboeid in de vergadering van het bestuur van Ternate, om geconfronteerd te worden met den busschieter Schaak, een der slachtoffers zijner roofzucht (143).

De bewijzen waren overstelpend en de gevangene bekende schuld, maar voerde tot zijne verschooning aan, dat hij gehandeld had op last van den koning van Salawatti.

Men besloot, den gevangen koning naar Batavia op te zenden; en daar werd hij door de Hooge Regeering veroordeeld tot verbanning naar het Robben-eiland, bij kaap de Goede Hoop (142).

Ook de Hooge Regeering drong bij deze gelegenheid op nieuw op het arresteeren van den koning van Salawatti aan; maar tegenover hem bleef men machteloos.

Den 19[ten] December 1774 werd Gouverneur Valckenaer onaangenaam verrast door de ontvangst van twee brieven van Batjan, die onmiddelijk in eene geheime zitting behandeld werden (144). De eene was afkomstig van den koning van Batjan, en gedateerd 6 December.

De vorst meldde daarin, dat de Engelschen, vergezeld van Hadji Oemar, een befaamd oproerling, op Batjan geweest waren; dat hij ze evenwel slecht ontvangen had en gelast, onmiddelijk te vertrekken, waarop zij dan ook zee gekozen hadden, koers zettende naar Boeton.

Maar de schrijver van den tweeden brief, de kroonprins van Batjan — die, in tegenstelling met zijn vader, der Compagnie bijzonder goed gezind scheen — vertelde, dat dit bericht gedeeltelijk onwaar was.

Wel waren er Engelschen op Batjan geweest, maar ze waren door den Sultan zeer vriendelijk ontvangen en volstrekt niet tot vertrekken aangespoord; men had geschenken gewisseld en de Engelschen hadden bij hun vertrek geen koers gezet naar Boeton, maar naar de Papoesche eilanden.

Onmiddelijk werd nu besloten, de onderkooplieden Hemmekam en Gavanon, vergezeld door den kroonprins, met de Kaneelboom naar Batjan te zenden, met last, om van daar naar Gebe te stevenen ten einde de Engelschen op te zoeken.

Het eiland Gebe toch, dat in de 17de en in het begin der 18[de]

eeuw van weinig belang en niet sterk bewoond schijnt geweest te zijn, was langzamerhand een middelpunt voor den smokkelhandel geworden.

Dáár ontmoeten we telkens Europeesche en Oostersche vreemdelingen, en het is dus zeer natuurlijk, dat de aandacht van het Ternataansch bestuur nu, veel meer dan vroeger, op dat „smokkelnest" gevestigd was (*).

Het mocht der commissie evenwel noch dáár noch op Batjan gelukken, de Engelschen aan te treffen; maar zij had genoeg vernomen om te kunnen rapporteeren, dat de Sultans van Tidore en Batjan de vreemdelingen aanlokten.

De Engelschen waren van Batjan naar Ompai gegaan, hadden daar met de bevolking betrekkingen aangeknoopt, en vervolgens, in gezelschap van Misoolsche prauwen, de reis naar Papoe voortgezet.

Men dacht, met het oog op dit laatste, dat Ónin de bestemming zou wezen, daar dit land eene onderhoorigheid van Misool heette te zijn.

Wat echter bovenal bedenkelijk scheen, was het bericht, dat de Engelsche kapitein Bartels (Baxter) ook aan boord was (145).

En waarlijk, er was deze keer wel reden om zich ongerust te maken, want nog nooit had de Compagnie te doen gehad met eene mededinging, zoo ernstig als die, welke Forrest en Baxter haar, namens de Engelsche O. I. Compagnie aandeden.

Het plan, om door de bezetting van Balambangan in 't bezit te geraken van een haven, geschikt om tot operatie-basis te dienen voor de ondernemingen, die ten doel hadden, aandeel te krijgen in den specerijhandel, schijnt van Dalrymple te zijn uitgegaan (137).

Men hoopte daar kaneel-,notemuskaat- en nagelboomen, benevens peper aan te planten en de gelegenheid te zullen erlangen, met de Nederlandsche O. I. Compagnie te concurreeren.

(*) Vergelijk pag. 156.

Maar de Engelsche O. I. Compagnie wenschte elke inbreuk op de rechten harer Hollandsche zuster te vermijden, zoodat de opperhoofden te Balambangan alle voorstellen moesten verwerpen, die met deze, op den voorgrond gestelde voorwaarde, in strijd waren.

Althans, zóó schreven Herbert, Coles en Palmer, commandant en leden van den Raad van Balambangan, op den 12[den] October 1774, in de instructie van Forrest.

Zij gaven dan ook geen' orders om specerijen of planten te halen uit het gebied der Hollandsche Compagnie; integendeel, dat gebied moest geëerbiedigd worden.

Maar een zekere Hadji, nu eens Tuan Hadjée Cutchil, dan eens Ismael Tuan Hadjée genoemd, en inderdaad Oemar heetende, had, daar hij in opstand was tegen de Compagnie en hare bondgenooten, zijne diensten aan Herbert aangeboden. Hij verzekerde, dat er nagelen en muskaatnoten groeiden op vele eilanden, die de Hollanders niet kenden of voorgaven niet te kennen.

Sommige dier eilanden waren onbewoond, en andere bewoond doch volkomen onafhankelijk.

Deze eilanden nu waren het doel der reis van Forrest.

Daar de Hollanders aanspraak schenen te maken op alle Moluksche eilanden, eer omdat de Europeesche naties in die pretentie stilzwijgend berustten, dan omdat ze op goed recht steunde, besloot Forrest, tot Nieuw Guinea door te gaan, „sur laquelle ils „ne peuvent pas sûrement former de pretentions exclusives."

Of ze geen aanspraak zouden maken op Waigeoe, Misool, Batanta en Salawatti, daarvan was Forrest niet zeker.

Al was nu de plaats zijner bestemming, naar hij meende, buiten het Hollandsch gebied gelegen, de reisroute zou toch door de Molukken moeten loopen; en daar Forrest zeer goed begreep, dat hij daar in moeilijkheden gewikkeld zou kunnen worden, wilde hij trachten zoo mogelijk onopgemerkt te blijven.

Dit was een van de hoofdredenen, waarom hij een zeer klein

vaartuig — van slechts 10 tonnen — verkoos, boven een groot schip.

De equipage bestond nagenoeg geheel uit inlanders van de Philippijnen, Molukken enz. Slechts twee Europeanen vergezelden hem, nl. de reeds genoemde David Baxter (*) en Laurent Lound, die als kanonnier te boek staat.

Hadji Oemar, die reeds vroeger Dorei bezocht had, zou als loods den weg wijzen, en was tevens een onschatbaar middelaar tusschen Forrest en de inboorlingen.

Het scheepje werd „la Tartare" gedoopt, en bewapend met vier steenstukken, terwijl men, behalve bogen, pijlen en lansen, nog twee karabijnen, tien geweren en zes pistolen aan boord had.

Den 9den November 1774 verliet de Tartare de haven van Balambangan, en zeilde vervolgens over de Soeloe- en Sangir-eilanden en Lata-lata (benoorden Batjan), naar Mandioli, waar den 30sten November het anker viel in de baai van Bissory.

Forrest vertelt, dat Hadji Oemar zich, op den 31sten November (sic), gereed maakte om zijnen bloedverwant, den Sultan van Batjan een bezoek te brengen, en dat hij den 3den December terugkeerde, gevolgd door drie andere vaartuigen, en Toean Bobo, een gezant van Batjan's vorst, die behalve vruchten, rijst en gevogelte, ook eenige ponden nagelen ten geschenke aanbood.

Denzelfden dag werd het anker gelicht en koers gezet naar Waigeoe, waar Forrest, op aanraden van Hadji Oemar, eene coracora wilde koopen, die hem op den tocht naar Nieuw Guinea zoude vergezellen.

Maar toen men den 4den een vaartuig ontwaarde, dat een witte vlag voerde en den Sultan van Batjan aan boord had, keerde Forrest terug, om eene ontmoeting te hebben met dezen vorst.

(*) Baxter wordt door Forrest op pag. 17 „excellent matelot" genoemd, en op pag. 21, in de naamlijst, „Second". Moet de eerste qualificatie letterlijk opgevat worden, dan zou er twijfel kunnen rijzen of met Baxter en Bartels dezelfde persoon bedoeld wordt.

Hij werd zeer vriendelijk ontvangen, en de Sultan wilde gaarne aan zijn verzoek voldoen, om hem een tolk mede te geven naar Nieuw Guinea; hij zou dien op een eilandje benoorden Waigeoe vinden, in een zekeren kapitein Mareca.

Of Forrest werkelijk alles voor wáár aangenomen heeft, wat hem door den Sultan van Batjan en later door andere inlandsche hoofden verteld werd, valt moeilijk te beslissen.

Maar hij neemt althans den schijn aan, het geloofd te hebben; en nu is er in de mededeelingen van den Sultan van Batjan één punt, dat voor ons onderwerp van gewicht is.

Die vorst nl. maakte Forrest wijs, dat hij souverein was van Batjan, Obi, Ceram en Goram met zijne dertien moskeën! En hieruit blijkt dus, dat de Sultan, zelfs bij wijze van leugenachtige opsnijderij, geen aanspraak meer maakte op een gedeelte der Papoesche eilanden.

Na afloop van het onderhoud met den Sultan, werd de reis voortgezet. In den avond van den 11den December werd geankerd bij poeloe Gagi, van waar Hadji Oemar doorging naar het eiland Tomogui, waar men den tolk Mareca zou vinden.

Den volgenden dag reeds, bracht hij Mareca aan boord bij Forrest, die inmiddels ook onder zeil gegaan was; en in den avond lag de Tartare voor Tomogui, dat op Forrest's kaart niet benoorden Waigeoe ligt, maar bewesten het zuidelijk gedeelte van dat eiland. Terwijl nu de Tartare duchtig werd nagezien en voor de reis gereed gemaakt, zond Forrest een' prauw naar Salawatti om sagoe in te koopen, 't geen — dank zij de betrekkingen tusschen Hadji Oemar en de Salawattische hoofden — gelukte.

Den 20sten December ontving hij bezoek van eenige Sengadji's, die hij, op gezag van Hadji Oemar, als vasallen van Tidore erkende; alzoo tevens beamende, dat die Papoesche hoofden niet onafhankelijk waren.

De opvarenden van eenige Gebesche en Patanische prauwen,

ontving hij zeer vriendelijk, en deelde geschenken onder hen uit, om hen gunstig te stemmen.

Maar de houding der Pataniërs was soms toch min of meer dreigend, zoodat Forrest het zeker aan de aanwezigheid van Hadji Oemar te danken had, dat er geene ongelukken gebeurden.

Den 27sten Deeember kwamen Toean Bobo en Toean Assahan, van Batjan, een brief van den Sultan medebrengende voor Hadji Oemar en een geschenk voor Forrest, wien ze, op last des Sultans, overal zouden moeten vergezellen.

De verlangde coracora werd gekocht van een zekeren toean Bassora, een onderdaan van Tidore, die Forrest ook naar Nieuw Guinea zou volgen, iets dat de Gouverneur van Ternate den Sultan van Tidore zeer kwalijk nam (146).

Na nog een paar malen van ankerplaats verwisseld te zijn en, behalve la Tartare, ook de coracora, die Bangueij — en de Batjansche prauw, die Borneo — gedoopt werd, voor de reis gereed gemaakt te hebben, werd het vertrek naar Nieuw Guinea bepaald op den 7den Januari 1775.

Maar nu weigerden Hadji Oemar en de Batjansche gezanten, naar Nieuw Guinea te gaan, uit vrees, zoo het heette, voor de woeste bevolking. Forrest trachtte zich met een noodleugen te redden, door voor te geven, dat hij ook afzag van het plan om de kust van Nieuw Guinea aan te doen, en zich zou bepalen tot de eilanden om en bij Waigeoe gelegen.

Den 8sten Januari zette hij nu de reis langs de kust van Waigeoe voort, en liep den 10den de baai van Offak, op de noordkust van dat eiland, binnen.

Den 13den kwam de noordkust van Nieuw Guinea in 't gezicht, terwijl Forrest zich bij de Ajoe-eilanden bevond, waar hij goed ontvangen werd door hoofden en bevolking en een paar zieken (waaronder Baxter), naar wal zond.

Den 22sten waren deze hersteld, en werd de reis voortgezet

naar de Fan-eilanden, nadat Forrest aan Mareca vrijheid gegeven had, naar zijn land terug te keeren, daar hij zich reeds van een anderen tolk voorzien had.

Reeds den volgenden dag werden de reizigers door een storm beloopen, die de kleine scheepjes uit den koers rukte en in groot gevaar bracht; en toen het den 24sten begon te dagen, zag Forrest, tot zijne groote teleurstelling, dat de Banguey en de Borneo niet meer in 't gezicht waren. Daarentegen ontwaarde hij het hooge gebergte van Nieuw Guinea en wist nu Hadji Oemar te overtuigen van de noodzakelijkheid, de haven van Dorei op te zoeken. Na de kust zoo veel mogelijk gevolgd te zijn, kwam de Tartare den 26sten Januari, bewesten kaap Mamori, ten anker, bij een eilandje, dat door Forrest Yowry genoemd werd.

Men vond daar een noteboom, vervolgde den 27sten den koers oostwaarts, en stevende weldra de baai van Dorei binnen, waar een paar inboorlingen door de tolken overgehaald werden om aan boord te komen.

In den namiddag liet Forrest het anker vallen voor een groot, op palen gebouwd huis, door verscheidene huisgezinnen bewoond, en reeds den volgenden dag kwam de Banguey opdagen, het volk van de Borneo medebrengende, die vergaan was.

Den 31sten arriveerde een nieuwe gast, nl. een coracora van Tidore; en me dunkt dat Forrest blijk gaf, er nog niet zoo zeker van te zijn, dat Nieuw Guinea volkomen onafhankelijk was, toen hij zich in staat van tegenweer stelde, zoodra hij de herkomst van het vaartuig bemerkte.

Maar het was niet noodig zich te verdedigen; want de Tidoreesche anachoda was, na eenige geschenken ontvangen te hebben, zeer voorkomend. Zeer zeker zal Forrest bij deze gelegenheid wel vernomen hebben, dat Tidore aanspraak maakte op de souvereiniteit over de kust; maar hij zegt daar geen woord van,

hoewel hij wel vertelt, dat de Tidoreezen zich allerlei vrijheden veroorloofden en slecht gezien waren op Dorei.

Tot den 18[den] Februari bleef Forrest op Dorei vertoeven, waar hij zich een hutje aan den wal had gebouwd en, even als zijn volk, eene voortdurende gezondheid genoot. Hij roemt het klimaat dan ook en bleef steeds op een goeden voet met de inboorlingen.

De Papoes van Dorei — zoo mannen als vrouwen — waren bijna geheel naakt; alleen de schaamdeelen waren bedekt.

Zij droegen hooge dikke haarbossen, versierd met kammen, en de vrouwen hadden koperen ringen in het linker oor gestoken.

Jacht op wilde varkens en vischvangst hielden de mannen, die bekwame boogschutters waren, nu en dan bezig, terwijl de vrouwen matten vlochten en aarden potten vervaardigden.

Een harer, zong, op verzoek van Forrest, een paar Papoesche liederen, die, volgens hem, melodieuser waren dan de Maleische en veel meer waarde hebben dan deze.

Opmerking verdient het, dat Forrest nergens van hoofden der Doreische bevolking spreekt. Die bevolking werd door de berg-Papoes — in de eerste plaats de Arfakkers — van sommige levensbehoeften voorzien, welke echter nooit betaald werden. Indien een berg-Papoe van een kust-Papoe een bijl of kapmes aangenomen had, nam hij stilzwijgend de verplichting op zich, zoolang het ontvangen gereedschap bruikbaar was, den schenker van het noodige te voorzien.

Forrest zou gaarne een kijkje genomen hebben bij de Arfakkers en de Papoes van het zuidelijk gedeelte der Geelvink-baai; maar dit werd hem van alle kanten afgeraden, terwijl de bevolking hem als zeer woest en barbaarsch beschreven werd. Op een klein uitstapje naar Malsingham en Ossy, een weinig ten zuiden van Dorei, bleek reeds de grootere schuwheid der bewoners.

Ook maakte men kennis met eenige Papoes van Miforij en Wobur (zeker het Wabouw van Weyland?), die in hunne coracora's Dorei bezochten.

Maar, terwijl Forrest zooveel mogelijk gegevens verzamelde omtrent land en volk, verloor hij het eigenlijk doel der reis niet uit het oog. Overal werd geinformeerd en gezocht naar noteboomen; eerst zonder gevolg, maar later met succes. Niet alleen op het eiland Manaswari, maar ook op Nieuw Guinea zelf vond men eindelijk tal van boomen, zoodat Forrest meer dan 100 plantjes meenam ter overbrenging naar Balambangan.

De boomen verschilden echter min of meer van dc Bandasche, en waarschijnlijk behoorden de Nieuw Guineasche noten tot dezelfde soort, waarvan met zooveel verachting gesproken werd, door de rapporteurs van de reis van Weyland. Bij de inboorlingen stonden die noten niet hoog aangeteekend; ze worden dan ook niet genoemd onder de artikelen, die te Dorei verhandeld werden, hoofdzakelijk bestaande uit massooi, slaven, ambre de gris, schildpadhoorn, paarlen, verschillende soorten van papegaaien, paradijsvogels enz.

Zoo als reeds gezegd werd, nam Forrest den 18den Februari de terugreis aan. Er viel op die reis weinig voor, wat voor ons onderwerp van belang is.

Den 23sten Februari nam men te Rawak op Waigeoe, provisies in, deed vervolgens o. a. Piapis aan, en bleef verscheidene dagen in de haven van Efbe op Misool.

Den 31sten Maart van daar vertrokken, zette Forrest de reis voort over de Kanari-groep, zeilde tusschen Boo en Poppa door, passeerde Gebe en liet, den 13den April, het anker vallen bij het eiland Siang, van waar hij later, over Mindanao naar Borneo terugkeerde.

Gedurende zijn verblijf te Efbe, bezocht Forrest de negorij Lintij (Lilinta), en ontving bezoek van den radja van Misool en van de vrouw des konings van Salawatti, naar het heet.

Maar hier wordt waarschijnlijk de vrouw van den koning van Waigeoe bedoeld; want Forrest verhaalt van de gevangenneming en verbanning naar de kaap de Goede Hoop van haren man. De mogelijkheid bestaat intusschen, dat hij het „koningje van Sailolo" op het oog heeft, van wiens arrestatie het contract van 1768 gewag maakt (*).

Hoe het zij, het zonderlinge verhaal dat Forrest hier inlascht, van de verraderlijke wijze waarop de Hollanders den koning gevangen genomen zouden hebben, heeft blijkbaar de strekking, de zachtmoedige, onschuldige Papoes tegen over de verraderlijke Hollanders in het voordeeligst licht te plaatsen. Toch had Forrest kunnen weten, dat de Hollanders van de Papoes vooreerst niets anders verlangden, dan dat ze hunne rooftochten zouden staken. Heeft zijn verhaal betrekking op den radja van Waigeoe, dan weten wij, dat deze gevangen en verbannen werd in 1774, en niet in 1770, en dat niet de Hollanders de arrestatie deden, maar de Tidoreezen, onder aanvoering van den kroonprins. Er blijft dus in dat geval van 't verhaal van Forrest niet veel over, wat juist is; en de arrestatie van den radja van Sailolo, in 1767 of 1768, heeft, naar 't schijnt, ook door de Tidoreezen plaats gehad (†).

Het plan van Forrest, om de medegebrachte plantjes te Balambangan over te planten kon niet ten uitvoer worden gebracht; want de post, die de Engelschen daar hadden, was inmiddels — in het begin van 1775 — door de inboorlingen afgeloopen (147).

Was het verlaten van Balambangan eene zeer welkome tijding

(*) Vergelijk pag. 262.

(†) Forrest was wel meer onnauwkeurig, hoe goed hij ook uit z'n oogen keek. Zagen we hem reeds van den 31sten November spreken in zijn journaal, datzelfde journaal weet ook te vertellen, wat er op den 29sten Februari 1775 gebeurde.

voor den Gouverneur van Ternate, het denkbeeld dat Onin specerijen opleverde, die steeds ten bate van 's Compagnies vijanden kwamen, bleef daarentegen hoogst onaangenaam.

Men wist er echter het rechte niet van; en de Sultan van Tidore scheen ook niet goed op de hoogte te zijn. Hij had daarom, in 1775, den vaandrig Rano gelast, met den Chinees Lunsianko, via Misool, naar Onin te gaan, ten einde naar specerijen te informeeren en, zoo mogelijk, een gezantschap over te brengen (146).

Maar toen Rano op Misool kwam, moest hij de reis staken; want daar vernam hij, dat de Oniërs zich tegen den koning van Misool — waaronder ze heetten te ressorteeren — hadden verzet, omdat de Misoolers de kinderpokken hadden overgebracht. Wel zond hij nu een der Misoolsche prinsen naar Onin, om onderhandelingen aan te knoopen, maar dien prins werd gewapenderhand het landen belet; en Rano keerde onverrichterzake naar Tidore terug.

Die zoogenaamde heerschappij van Tidore, middels Misool, over Onin, is reeds meermalen ter sprake geweest, maar te vergeefs hebben wij tot nog toe naar eenig feit gezocht, dat het bestaan dier souvereiniteit verklaart of bewijst.

Wilden sommige Sultans van Tidore, te Ternate doen gelooven, dat Onin onder Tidore behoorde, wanneer het er op aankwam daar handelend op te treden, beweerden zij steeds, dat zij, zonder toestemming van den koning van Misool, geen recht hadden, te Onin te extirpeeren of daar gezag uit te oefenen; en de eerste keer, dat Misool's invloed op de kust van Onin getoetst zou worden, zien wij dien totaliter fiasco maken.

Het gevolg was, dat men Onin met rust liet en langzamerhand begon te vreezen, dat er weinig kans bestond, dáár de extirpatie tot stand te brengen.

Werkte de Sultan van Tidore dus niet mede op Onin, even-

min deed hij iets om de Papoesche rooverijen te beteugelen, terwijl hij blijkbaar met Batjan en de Magindanaosche roovers heulde.

Amboina had in 1775 weder geklaagd, dat 30 Papoesche roofprauwen op Ceram waren komen stroopen; en de Magindanaoërs, die volgens een gerucht wel 1000 zeilen zouden tellen, hadden niet alleen posten afgeloopen en Compagnies schepen veroverd, in 1778 verschenen ze zelfs aan den overwal van Halmaheira, zoodat de Gouverneur bijzondere maatregelen nam om Ternate te bewaken en te beveiligen

De Hooge Regeering begreep, dat men eigenlijk zou moeten beginnen met Tidore geheel ten onder te brengen; maar dit scheen vooreerst nog te gevaarlijk; en zij bepaalde er zich dan ook toe, schepen van Batavia toe te zeggen ter beteugeling der Magindanaöers (148).

Intusschen had de Gouverneur Thomaszen, den 20sten Augustus 1778, het bestuur van Valckenaer overgenomen.

Hij kreeg weldra de overtuiging, dat de toestand nooit verbeteren zou, zoolang de Sultan van Tidore met den kroonprins en hun bondgenoot de Sultan van Batjan, hunnen invloed konden blijven uitoefenen.

Het niet nakomen der contracten, het heulen met 's Compagnies vijanden, het steunen der smokkelaars en roovers van Patani en Gebe, waren redenen genoeg om die vorstelijke personen gevangen te nemen.

Thomaszen ging dan ook, in 1779, tot dezen krassen maatregel over; hij arresteerde den Sultan en den kroonprins van Tidore, benevens den Sultan van Batjan, en zond hen op naar Batavia.

De Hooge Regeering keurde deze handeling volkomen goed, verklaarde de Sultans vervallen van den troon en bepaalde, dat het rijk van Tidore voortaan een leen zou zijn van de Compagnie, op den voet, als in 1683 voor Ternate bepaald was.

De Gouverneur werd gemachtigd, prins Gaygira tot leenvorst aan te stellen, tenzij de omstandigheden tot eene andere keuze mochten leiden, in welk geval de benoeming aan hem werd overgelaten (149).

Men vond te Ternate echter geene aanleiding om van de eens gedane keuze af te wijken, zoodat prins Gaygira den troon van Tidore beklom.

Werpen wij nu een terugblik op de gebeurtenissen van 1701 — 1779, om daaruit te besluiten, hoe men zich de toestanden in 1779 dient voor te stellen.

De kennis van het land was, zoowel wat de Papoesche eilanden als Nieuw Guinea betreft, aanzienlijk toegenomen.

De vrees voor vreemde indringers en ondermijning van het specerijen-monopolie gaf in het begin der 18de eeuw aan de Nederlanders — de hoop om mede vruchten te plukken van den specerijhandel en de lust tot wetenschappelijk onderzoek gaven aan Engelschen en Franschen — aanleiding tot het doen van reizen, die veel licht verspreid hebben over deze streken.

Reeds in het begin dezer eeuw was men in het bezit van goede kaarten van de Papoesche eilanden en van de noordkust van Nieuw Guinea, van kaap Ram tot omstreeks kaap d'Urville; maar Vinck's opneming van de Telok Berau scheen weder totaal vergeten en in het midden der eeuw was dit ook reeds min of meer het geval met de ontdekkingen, die in het begin der eeuw gemaakt werden, terwijl de kennis van de zuidkust in het behandelde tijdperk door de Nederlanders niet vooruit gebracht was.

Daar Cook de Torres-straat op nieuw ontdekte, en ook van het oostelijk gedeelte van Nieuw Guinea eenige kennis bekomen was, kon iemand, die in het bezit der verschillende gegevens was, zich, in 1779, een vrij juist denkbeeld maken van de ligging en de gedaante van Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden; maar er

zijn bewijzen te over, dat die gegevens voor velen en zelfs voor zeelieden en regeerings-personen een geheim waren.

Het *klimaat* had zich in dit tijdperk eene zeer ongunstige reputatie verworven; berri-berri en koortsen hadden zeer vele slachtoffers gemaakt.

De *bewoners* van Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden hadden zich, in dit tijdperk, weder van ongunstige zijde doen kennen en werden, in 't algemeen, voor woeste brutale zeeroovers gehouden.

Herhaaldelijk zagen wij last geven, den handel op Onin te staken, omdat men daar steeds aan verraad bloot stond; en op de Papoesche eilanden te moorden en te vernielen, omdat men de bewoners *en bloc* voor zeeroovers hield.

Vele omstandigheden echter werkten er toe mede, om dat oordeel ongunstiger te doen luiden, dan billijk was. Menigmalen ging men zeer ruw en onbezonnen te werk, tastte, bewust of onbewust, de belangen der inboorlingen aan en wekte dus, door eigen schuld, hunne wraakzucht op; ook was men nog veel te weinig met het karakter der Papoes van de verschillende stammen en met hetgeen er onder hen omging, bekend, om het recht te hebben, een en hetzelfde afkeurend oordeel over hen allen uit te spreken.

Eindelijk werden de Papoes meermalen door den Sultan van Tidore en de Cerammers c.s. tegen de Compagnie opgestookt, zoodat zij soms als aanleggers beschouwd werden van wandaden, die ze slechts onder de pressie van Tidore hadden uitgevoerd.

Enkele malen zagen we de handelaars op Onin, Karas, enz. goed ontvangen; voorbeelden van goede trouw ontbraken niet, en Forrest kon drie weken lang veilig op Dorei vertoeven.

Ook dient niet onopgemerkt te blijven, dat de Islam zich op de Papoesche eilanden en de westkust van Nieuw Guinea begon uit te breiden.

Voor den handel hadden Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden in dit tijdperk niet veel voordeel afgeworpen, daar de Compagnie al spoedig de rechtstreeksche vaart staakte en de burgers door herhaalde verraderijen der Papoes werden afgeschrikt.

Slaven maakten nog altijd het meest gewilde handelsartikel uit.

Omtrent de vraag, of Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden specerijen voortbrachten, verkeerde men nog in twijfel.

Behalve op poeloe Pisang, had men nergens specerijboomen in grooten getale aangetroffen; en de enkele vruchten, die men elders gevonden had, waren van eene slechte qualiteit.

Toch verkeerde men in ongerustheid op dit punt, omdat Engelschen en Franschen specerijen uit die streken aan de markt hadden gebracht.

Al kwamen dan ook misschien geene goede specerijen op Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden voor, men had de zekerheid, dat ze daar meermalen door vreemde handelaars geladen werden, na door inlandsche smokkelaars derwaarts vervoerd te zijn.

De belangen van het monopolie-stelsel maakten het dus noodzakelijk, nauwlettend toe te zien op die streken; maar hiertoe begon langzamerhand de macht te ontbreken.

Uit een handels-oogpunt had de Compagnie dus meer na-dan voordeel gehad van Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden.

Het recht van bezit op alle Papoesche eilanden, met inbegrip dus van Misool, werd in dit tijdperk door de Compagnie, — althans door de Moluksche Gouverneurs — aan Tidore toegekend; en de Sultan van Batjan schijnt daarin te hebben berust.

Ook erkende de Compagnie, min of meer, de rechten van Tidore op het bezit der volgende negorijen op de noordkust van Nieuw Guinea:

Aas, Warassaij, Maar, Amberbackj, Woboer, Molobaan, Arrafak, Wandamin, Berwaij, Pewir en Roppon, gezamenlijk de kust-

streek uitmakende, die bij kaap Ram begint en ongeveer aan de zuid- of oostkust der Geelvinkbaai een einde neemt.

Maar niettegenstaande deze omschrijving van grondgebied, door de Ternataansche Gouverneurs aangenomen, blijft in de contracten met de Sultans van Tidore steeds de oude formule van 1667 gehandhaafd.

Onin wordt in die omschrijving niet onder Tidore gerekend: en, hoewel de Sultan er soms aanspraak op maakte en de Gouverneurs steeds geneigd waren hem verantwoordelijk te stellen voor de wandaden der Oniërs, blijkt uit geen enkel feit, dat hij daar gezag had.

Integendeel, hij beriep zich op Misool, wanneer men in Onin handelend zou optreden en gaf daardoor tevens te kennen, dat zijne aanspraken op Onin, gegrondvest waren op zijne rechten op Misool.

Wij zien evenwel ook Misool, dat misschien vroeger, onder de Batjansche heerschappij, invloed gehad had in Onin, thans onmachtig tegenover dat land.

Ik kom dus tot de conclusie, dat Onin geen vreemd staatkundig gezag erkende en slechts handels-verbindtenissen had aangegaan met Cerammers en Gorammers c. s.

Op de zuidkust van Nieuw Guinea werden geene rechten van Tidore erkend.

Op de vraag, in hoeverre het op papier vastgestelde oppergezag van Tidore op de Papoesche eilanden en de noordkust van Nieuw Guinea, in dit tijdperk feitelijk gebleken is, kan geantwoord worden, dat Tidore in den regel slechts gehoorzaamd werd, wanneer het door eene gewapende macht kracht bijzette aan zijne eischen.

Op de noordkust van Nieuw Guinea zagen wij den radja van Salawatti handelend optreden, namens Tidore; maar hoe deze verhouding ontstaan is, bleef in het duister.

Er is reden genoeg om te denken, dat de Papoesche koningen steeds bereid waren, Tidore's roepstem te volgen, wanneer er quaestie was van rooftochten, tegen wien ook gericht.

Minder volgzaam waren ze, wanneer de Sultan hunne, voor eigen rekening ondernomene rooverijen wilde beteugelen; en op Misool scheen de Sultan van Tidore al zeer weinig te vertellen te hebben.

De Sultan deed voor het welzijn zijner Papoesche onderdanen niets en meestal uitte zich zijn gezag slechts door de rooftochten zijner hongi-vloten, die, onder het voorwendsel van belastingheffing, overal roofden en moordden.

Hier en daar op de noordkust en de Papoesche eilanden vonden we ook gewag gemaakt van 't vrijwillig opbrengen van schatting en van de aanstelling van Papoesche hoofden door den Sultan van Tidore; en de brieven, door den Sultan aan de vier Papoesche koningen van Misool, Waigama, Salawatti en Waigeoe gericht, gaven blijk, dat men begon zekere vormen in acht te nemen.

Het Tidoreesch gezag beduidde dus nog wel zeer weinig, maar had toch, sedert de erkenning door de Compagnie, in beteekenis gewonnen.

De contracten met de Sultans van Tidore waren, vreemd genoeg, nog niet veranderd, in verband met de verbeterde omschrijving van het grondgebied; en de bepalingen, in dit tijdperk gemaakt, betreffende de beteugeling der Papoes waren nagenoeg geheel onuitvoerbaar.

Van belang is het, dat Tidore een leen werd van de Compagnie.

De contracten met Onin en Karas, waarmede men al terstond zoo vreemd had omgesprongen, oefenden in dit tijdperk geen invloed uit, hoewel de Hooge Regeering er zich nu en dan op beriep, alsof ze werkelijk iets beteekenden.

Mocht er eindelijk in het eind der 17de eeuw nog grond geweest zijn, om met de Spaansche inbezitneming van Nieuw Guinea rekening te houden, in *dit* tijdperk werd daaromtrent alle twijfel opgeheven door den vrede van Utrecht van 1714.

VIERDE HOOFDSTUK.

1780—1817.

De verbanning van den Sultan van Tidore, Djamaloedin, en van zijne medeplichtigen en de verheffing van prins Gaijgira tot Sultan, gaven den Gouverneur Thomaszen hoop, dat de orde in de Molukken nu eindelijk eens weder hersteld zoude worden. Maar al had de nieuwe Sultan beloofd, de rooverijen der Papoes te zullen beteugelen en in vriendschap te zullen leven met Ternate, het zou nog een zware taak zijn om de aan zwerven en rooven gewoon geraakte Papoes en Alfoeren weder tot rust te brengen.

In de eerste plaats was het noodig hen met den gesloten vrede bekend te maken en tot een rustig leven aan te sporen.

Er werd dus besloten, met dit doel, een gezantschap te zenden naar de vier Papoesche koningen en de hoofden van Maba, Weda en Patani, die broeinesten van onrust en verzet.

Aan het hoofd van dit gezantschap werd geplaatst J. Semat, die een vrij uitvoerig journaal van zijne zending heeft aangehouden, dat getuigenis aflegt van de volslagen wanorde, welke destijds in de door hem bezochte streken heerschte (150).

Den 28sten Augustus 1779 vertrok hij met twee coracora's en richtte zijnen koers naar de oostkust van Halmaheira. Te Weda vond hij de bevolking in de bosschen gevlucht, en zoowel hier als te Maba schenen de hoofden tot onderwerping geneigd; maar de Patanische hoofden gaven niet dan na veel tegenspraak en slechts schoorvoetend de belofte zich te zullen onderwerpen.

Tot Februari 1780 werd Semat aan de Halmaheirasche kust opgehouden; en dat oponthoud had noodlottig voor hem kunnen worden.

Sultan Gaijgira toch scheen met de ontevredene Tidoreesche prinsen te heulen en geenszins naar rust en vrede te streven. Althans, den 24sten November 1779 verschenen er gezanten van Tidore, die beweerden door Gaijgira gezonden te zijn, om den last over te brengen, Semat en den hem vergezellenden burger te vermoorden en de medewerking der hoofden van Maba, Weda en Patani, Ceram en de Papoes in te roepen ter bestrijding van Ternate en de Compagnie, daar de Tidoreesche prinsen vermoord of verbannen werden en het blijkbaar de bedoeling was, geheel Tidore aan Ternate te onderwerpen. Gelukkig vond Semat eene schuilplaats bij den Sengadji van Weda, en zoo dreef het gevaar voorloopig af. Maar in Januari 1780 kwamen twee Tidoreesche Kimelaha's informeeren, waarom Semat niet vermoord was, zeggende, dat ieder zijn gang kon gaan met rooven en moorden, zoo veel men verkoos.

Nu werd in eene vergadering der hoofden besloten, Semat en de zijnen ter dood te brengen; maar ook ditmaal wist de Sengadji Padji van Weda, gesteund door den Sengadji van Patani, de uitvoering van het vonnis te voorkomen.

Den 8sten Februari gelukte het Semat eindelijk zijnen tocht naar de Papoes voort te zetten, die weder met allerlei gevaren gepaard ging. Op Salawatti, waar men den 16den Maart aankwam, vond men den koning niet. Deze werd te Sorrong verwacht, zoodat onze gezant den 21sten Maart derwaarts vertrok.

Op deze plaats kwam, eenige dagen later dan Semat, ook de Goegoegoe van Tidore, Kitchill Massa, aan, dezelfde, die later beschuldigd werd een handlanger van Noekoe te zijn (151). Wat de aard zijner zending was, is mij niet met zekerheid gebleken, maar van Gaijgira schijnt hij geene der Compagnie vijan-

dige opdracht gehad te hebben, terwijl het niet onmogelijk is, dat hij met eene geheime zending van Noekoe of Kamaloedin belast was.

Den 5den April arriveerde de koning van Salawatti, een buit van 80 slaven van Boeroe en Amblau medebrengende, terwijl hij de geroofde vrouw van den posthouder van Hatilen op Goram verkocht had.

De koning weigerde de brieven en geschenken in ontvangst te nemen, voordat alle Papoesche koningen tegenwoordig zouden zijn. In de eerste vergadering met de gezamenlijke koningen gaven deze geen antwoord op de vraag of ze naar Ternate wilden gaan ten teeken van onderwerping. Een paar dagen later — den 5den Mei — beloofden zij aan het verlangen der Compagnie te zullen voldoen, zoodra zij het noodige volk bijeen zouden hebben.

Semat zag zeker geen kans nog meer gedaan te krijgen, en vertrok den 21sten Mei weder naar Patani. Toen hij daar den 14den Juni arriveerde, bleek hem onmiddelijk, dat hoofden en bevolking wederom hoogst vijandig tegen de Compagnie en Ternate gezind waren. En hiertoe bestond zeker eenige reden.

Sultan Gaygira toch was in April 1780 overleden (152). Hadden zijne verheffing en de verbanning van Djamaloedin reeds kwaad bloed gezet, bij Gaygira's dood gaf de troonsopvolging natuurlijk tot nieuwe geschillen aanleiding (163).

Er werd een oogenblik aan gedacht — evenals reeds het vorige jaar gedaan was — om op grond van het contract van 1667, het rijk van Tidore onder rechtstreeksch bestuur der Compagnie te brengen; maar van dit denkbeeld werd afgezien, daar de Hooge Regeering het veiliger achtte, wederom een Sultan aan te stellen (154). Er moest dus een nieuwe Sultan worden gekozen, en die keuze was zeker moeilijk, daar er verscheidene pretendenten waren, onder welke de prinsen Noekoe en Kamaloedin de voornaamste plaats innamen.

Alexander Cornabé, de opvolger van Thomaszen, liet evenwel zijne keuze vallen op den prins Pata Alam (*), en het is bekend, dat die keuze door de tegenpartij aan omkooping werd toegeschreven (155). In hoeverre die beschuldiging gerechtvaardigd is, valt moeilijk uit te maken. Dat Noekoe en ook Kamaloedin er steeds op terugkwamen (156), kan weinig gewicht in de schaal werpen, en dat Cranssen later ook in dien geest insinueerde (157), levert evenmin een bewijs, daar het destijds in Cranssen's politiek te pas kwam, Noekoe in een zoo gunstig mogelijk daglicht te stellen, en het bovendien niet te ontkennen valt, dat de Gouverneurs in de Oostersche kwartieren maar al te geneigd waren, de handelingen hunner voorgangers te veroordeelen.

Hoe het ook zij, staatkundig schijnt de handeling van Cornabé in elk geval niet geweest te zijn; want, al zou elke keuze ongetwijfeld tot ontevredenheid aanleiding gegeven hebben, door prins Pata Alam te kiezen maakte hij de meest energieke prinsen tot onverzoenlijke vijanden.

Hun protest werd bovendien met daden van geweld beantwoord; de Gouverneur steunde Pata Alam met geschut en munitie, „ja, verbrande alle de huisen en beroofde alle onze schatten, „niets overhoudende dan alleen een baijtje en een oude broek; „'t was waarlijk beklagenswaardig, hoe de Princessen nakend hun „uitkomst zogten" (158).

Dit gebeurde in het begin van Juli 1780. Prins Kamaloedin werd gevangen genomen, en Noekoe ging op de vlucht om een dergelijk lot te ontgaan (156).

Natuurlijk richtte de vluchteling zijne schreden naar Halmaheira, dat broeinest, waar ontevreden prinsen steeds een aanhang konden vinden. Reeds den 22sten Juli ontmoette Semat den prins-rebel tusschen Weda en Patani en vernam daar, dat Noekoe reeds een gezant met brieven gezonden had naar Maba, de

(*) Soms gespeld Patra, soms Pata.

Papoeën en Ceram, met het doel, de vloten dier landen op te roepen om zich met de Magindanoërs bij Patani te vereenigen ten einde gezamenlijk Tidore aan te vallen. Mocht de gezant Spanjaarden of Engelschen ontmoeten, dan had hij in last hulp te vragen tegen de Compagnie (150).

De gezant, Kitchill Massa, ontkende later wel met deze zending belast te zijn geweest (151), maar dit doet minder ter zake, daar spoedig zal blijken, dat Noekoe werkelijk connecties met de Papoes en de Engelschen had aangeknoopt.

Waarom Semat niet door Noekoe werd gevangen genomen of vermoord, is niet recht duidelijk; maar zeker is het, dat hij na van Noekoe afscheid genomen te hebben, den 4den Augustus naar Weda vertrok. Nu was het echter met zijne veiligheid gedaan; eerst werd eene poging aangewend hem op Weda te vermoorden, en den 4den September riep Noekoe hem op naar Patani, waar inmiddels de Papoesche vloot was aangekomen, met het doel om hem in eene vergadering van hoofden ter dood te veroordeelen en te executeeren.

Wijselijk gaf Semat dan ook aan de oproeping geen gehoor, maar vluchtte, met achterlating van den burger Jacobs, die te zwak was om de reis mede te maken, over land naar Halmaheira's westkust en van daar naar Ternate, waar hij den 18den October aankwam (150).

Inmiddels was Pata Alam den 17den Juli als leenvorst bevestigd op den troon van Tidore „en daaronder gehoorende landen van „Maba, Weda, Patani, 't Eiland Gebe, de eilanden der Papoeën, „als Salawatti, Mixoul, Waijgama en Waijgeeuw, mitsgaders alle „de negorijen op de vaste wal der Papoeën gelegen, de eilanden „Boo en Poppa, 't Eiland Poeloe Pisang, 't Eiland Matara, enz."

In de acte van investituur, waaraan het bovenstaande ontleend is, moest de nieuwe vorst verklaren, dat Djamaloedin ten rechte

gevangen was genomen, en dat de Compagnie bevoegd was over het Tidoreesche rijk te disponeeren.

Daar dit rijk nu geen bondgenoot maar onderdaan was van de Compagnie, vervielen alle contracten, voor zoo ver ze in strijd waren met de acte.

De koning moest den leen-eed afleggen, en de onderkoningen zouden zoowel aan hem als aan de Compagnie trouw moeten zweren. De Compagnie behield zich voor, het grondgebied te wijzigen, als dit voor de rust noodig mocht blijken.

Natuurlijk werd aan den Sultan de verplichting opgelegd, de rooverijen van Papoes en volk van Maba, Weda, Patani en Gebe te beteugelen en voortaan geen' hoofden onder die volkeren aan te stellen zonder approbatie van het bestuur, aan 't welk ze, op Ternate, trouw moesten zweren.

De oude schuld van Sultan Djamaloedin werd kwijt gescholden, terwijl de 29 artikelen bevattende acte nog tal van bepalingen inhield, die voor ons onderwerp van minder direct belang zijn (154).

Reeds vóór de troonsbestijging was aan de Tidoreezen amnestie verzekerd (158) en had men pogingen aangewend om de oproerige prinsen en hoofden te bewegen, de belangen van Tidore bij de kroning van Pata Alam te bespreken. In 't bijzonder stelde het bestuur er prijs op, prins Noekoe te Ternate te zien; maar op denzelfden dag, dat de brief, die bovenstaande wenschen uitdrukte, naar Tidore verzonden werd, — den 14den Juli 1780 — had de reeds vermelde gevangenneming van prins Kamaloedin plaats (159), zoodat het vrij natuurlijk is, dat Noekoe op de vlucht ging.

Was dit reeds een slecht voorteeken, weldra bleek Noekoe's invloed maar al te zeer, uit de zich nu steeds opvolgende berichten van roofpartijen der Papoesche vloten.

Zoo werden onze extirpateurs, onder den vaandrig Paulus Bartholomeus en den Sergeant Eck (of Eik), op Obi door 14 Papoe-

sche coracora's overvallen. De meeste der onzen werden gevangen genomen of gedood en slechts zeer enkelen ontkwamen dit lot door de vlucht in de bosschen (160). Onder deze gelukkigen behoorden de vaandrig en de sergeant evenwel niet; zij werden gevangen genomen en naar Salawatti gevoerd, zoodat de Ternataansche regeering besloot, eene poging aan te wenden, om hen los te koopen (161).

Maar dit liep ongelukkig af; want toen de koning van Salawatti, voorgevende tot de uitlevering bereid en der Compagnie en den Sultan van Tidore genegen te zijn, verzocht, den Europeeschen stuurman met de goederen aan wal te zenden, werd aan dit verzoek voldaan; waarop stuurman Post en 29 opvarenden gevangen genomen en gebonden weggevoerd werden. Met moeite ontkwamen de overblijvenden met hun vaartuig, dat door 70 Papoesche coracora's bedreigd werd.

Ook elders maakten de Papoes in vereeniging met de Pataniërs zeeën en kusten onveilig, terwijl de opstandelingen te Patani eene sterke bergstelling bezetten, die steeds door de Papoes van levensmiddelen voorzien werd (163).

Weldra moest het bestuur vernemen, dat Maba, Weda en Patani Noekoe tot koning hadden verkozen en dat de opstandelingen ook hulp van Magindanao verwachtten. Mocht Weda misschien nog aarzelen, aan daden van geweld tegen de Compagnie deel te nemen, Maba en Patani waren stellig vijandig gezind, en Noekoe had gedreigd, alle vaartuigen, die hem geen hulp wilden verleenen, te verbranden (164).

Wie nu de oproerige hoofden dier landstreken gevangen heeft genomen, en hoe zich dat heeft toegedragen, is mij niet gebleken; maar reeds in Mei 1781 vind ik vermeld, dat Maba, Weda en Patani weder onderworpen en de oproerige hoofden gevangen genomen waren. Van hen vernam men, dat Noekoe's zendelingen van Magindanao teruggekeerd waren, een brief medebrengende en

vele geschenken, als: een helm, een met goud beslagen commando-staf, een zilveren cachet, een vaandel, een trom en een tampajang met buskruit (165).

De verblijfplaats van Noekoe was te Ternate meermalen geheel onbekend, en de in 1780 uitgebroken oorlog met Engeland zal wel indirect op de scheepsmacht in de Molukken invloed uitgeoefend hebben, zoodat het ondoenlijk was, den uitgebreiden archipel zoodanig te bewaken, dat men steeds goed op de hoogte bleef van hetgeen daar omging. Is het wellicht gedeeltelijk hieraan toe te schrijven, dat er geen krachtige maatregelen genomen werden, het komt me voor, dat men destijds in Noekoe ook nog niet den gevaarlijken tegenstander zocht, die hij weldra zou blijken te zijn.

Na de onderwerping der Pataniërs scheen hij zich op Ceram en de Papoesche eilanden te hebben opgehouden, waar hij plannen maakte om met behulp der Magindanaoërs, „Xulakkers" en Amblauwers, niet alleen Tidore, maar ook Batjan, Ternate en Makjan te onderwerpen. Dit plan was door Noekoe persoonlijk medegedeeld aan stuurman Post, die — zooals we zagen — door den koning van Salawatti gevangen genomen was.

Post was na zijne gevangenneming gebonden en naakt uitgekleed, had 19 dagen lang slavenwerk moeten verrichten, maar was toen, tot zijn geluk, verkocht aan den Sengadji van Wakkere, bij wien zich ook de burger Jacobs, de vroegere tochtgenoot van Semat, bevond. Deze Sengadji behandelde zijne gevangenen zeer goed, weigerde aan Noekoe's last om hen te vermoorden te voldoen en leverde hen uit aan de Wedaneezen, die hen naar Ternate brachten.

Bartholomeus, de vaandrig, die op Obi gevangen genomen werd, was blijkens de verklaring van Post vermoord, en waarschijnlijk had de sergeant Eck een gelijk lot ondergaan (166).

Liet dus de invloed van Noekoe's woelingen zich op Halmaheira en in de Papoe smartelijk gevoelen, op Ternate en Tidore ging

het niet beter. De voortdurende hulp toch, die in deze tijden van den Sultan van Ternate gevorderd was, had dezen vorst genoodzaakt, geheele benden zijner Alfoeren op te roepen om de coracora's te bemannen en aan de herhaaldelijk noodige expedities deel te nemen.

Het laat zich hooren, dat het niet gemakkelijk was, die benden vreedzaam naar hunne negorijen te doen terugkeeren, gesteld al dat men dit ernstig gewild had. Hoe het zij, zoodra de vijandelijkheden onder den invloed van ons bestuur een einde namen, zien wij telkens melding maken van roofpartijen op min of meer groote schaal, zoowel door de Ternataansche Alfoeren ondernomen ten koste van Tidoreesche onderdanen, als door Pataniërs, Tobelloreezen en Papoes ten koste van Ternate en Compagnies onderdanen.

Deze onophoudelijke verwikkelingen hebben er veel toe bijgedragen om Ternate en Tidore tegen elkander in 't harnas te jagen en 's Compagnies gezag te ondermijnen, daar beide partijen van het Ternataansch bestuur hulp en recht vroegen en natuurlijk nooit tevreden waren met de, nu eens buitengewoon strenge, dan weder zeer onbeduidende maatregelen en langdradige betoogen van dat bestuur. Zeer zeker heeft men toen ondervonden, dat het: „divide et impera" een stelregel is, die met zeer veel tact moet worden toegepast, zoo men voorkomen wil, dat het doel wordt voorbijgestreefd.

De eerste klacht van Pata Alam over de rooverijen van Ternataansche Alfoeren, liefst op het eiland Tidore, werd reeds den 20sten Juli 1781 ingediend (167), en later door vele anderen gevolgd, hoewel de Sultan van Ternate order ontving, zijne Alfoeren terug te roepen.

Reeds vernamen wij, dat Noekoe in 't laatst van 1780 of in 't begin van 1781 Halmaheira verlaten en zich naar Ceram en de Papoes begeven had. Het spreekt van zelf, dat de Gouverneurs

van Amboina en Banda den last ontvingen, al het mogelijke te doen om zijne plannen te dwarsboomen en hem in handen te krijgen.

Of het nu een gevolg van onmacht was dan wel van voorkeur, dat men in stede van geweld te gebruiken, tot overreding zijne toevlucht nam, wil ik in het midden laten; maar een feit is het, dat Amboina's Gouverneur, van Pleuren, den 21sten October 1781 eene correspondentie met Noekoe opende, die sedert door hem en andere autoriteiten vervolgd werd. Wel werd die correspondentie, zooals we zien zullen, soms gedurende eenige jaren gestaakt, maar telkens werd ze weder hervat, ten gevolge waarvan zich een vrij aanzienlijk aantal brieven van Noekoe in het Bataviaasch archief bevindt. De indruk, door deze briefwisseling op mij gemaakt, was, dat 's Compagnies dienaren op dit terrein in de verte niet tegen den listigen Noekoe opgewassen waren en dat deze geslepen vorst de correspondentie meesterlijk wist te gebruiken om tijd te winnen, zijne plannen in de hand te werken en de Compagnie naar hartelust te verguizen en uit te schelden, wanneer hij zich sterk genoeg achtte.

Reeds den 11den November 1781 beantwoordde Noekoe van Pleuren's schrijven van 21 October (153). Hoewel hij nog spreekt van de Compagnie, „die bij ons in agting zal genomen worden, „tot 't einde der weereld," blijkt toch uit menige zinsnede, dat eerbied en ontzag voor d' Edele Compagnie reeds destijds bij Noekoe niet meer verondersteld mogen worden.

Na ronduit het gebeurde met Djamaloedin, en vooral de verheffing van Pata Alam en het daarbij gepleegd geweld, veroordeeld te hebben, als schandelijk onrechtvaardig, zegt hij, dat alleen ergernis over al die onrechtvaardigheden de rijksgrooten bewogen hadden, hem naar de Papoe te voeren.

De Papoes hadden hem daarop tot Sultan verheven, en hij noemt zich dan ook in het hoofd van zijnen brief: „Sri Maha „Tuan Sulthan Amir Mohamad Safioedien Siach, gezagvoerende „koning over de Papoese districten."

Eens tot Sultan benoemd, had Noekoe (zóó zal ik hem blijven noemen) een gedeelte der Papoes verzameld „en eenige Gebe-„reesen, verseld van het Koningje van Waijgen, Salawatij, Mi-„kroul (Misool) en Waijgama, om hem Sulthan daarmede voor „de Compagnie in de Ambonsche districten te verthonen en het „gepasseerde te kunnen verkondigen, waaruit de Compagnie eens „in overweginge gelieven te neemen, wien van ons bijde, „namentlijk de heer Sulthan, of Pata Alam gelijk of ongelijk „heeft."

Noekoe wist beter dan iemand, dat die „verthoning in de Am-„bonsche districten" en met name op Ceram, eene daad van rebellie was en dat het der Compagnie bovenal onaangenaam moest zijn, dat hij zich door Papoes liet vergezellen op zijnen tocht naar Ceram, omdat men Sultan Djamaloedin tot den afstand van dit eiland gedwongen had, juist om aan de knoeierijen met de Papoes een einde te maken. Met fijne ironie licht Noekoe dan ook zijne handelwijze nader toe, door te zeggen:

„dat de Sulthan Papoese onderdanen bij hem heeft, is om „geen andere redenen, dan alleen om hunlieden met de onder „Amboina sorteerende volkeren te bevreedigen, en welke vrede „dan ook bestendig zal zijn."

Hij zou de vrijheid nemen, twee dagen op 's Compagnies grondgebied op Ceram te verblijven, waarover de Compagnie niet gebelgd moest zijn. Immers, daar zijn vader Ceram aan de Compagnie had afgestaan, was het te begrijpen, dat hij alle Cerammers wilde verzamelen om „deselve wederom tot hun pligt te „brengen en aan de Compagnie te restitueeren."

Geen wonder, dat Noekoe, die bereid was ongevraagd zulk een' gewichtigen dienst te bewijzen, aanspraak maakte op een geschenk uit „'s Compagnies rijkdom" en dus de toezending van eenige artikelen, — waaronder een paar vaatjes buskruit „ter ophou-„ding van Compagnies honneur" — verzocht.

Hij zelf had niets anders aan te bieden dan een Papoesch slaafje, „lang 6 span", en een loerie.

Deze zoo eigenaardige brief van Noekoe werd reeds den 5den December door van Pleuren beantwoord en wel in een zeer gemoedelijken geest (168).

Hoewel nadrukkelijk werd bewezen, dat Noekoe geen recht had, zich op Ceram op te houden, en de wenschelijkheid aangetoond om eindelijk eens de Papoes tot rust te laten komen en aan orde te gewennen, schijnt van Pleuren het niet raadzaam te hebben geacht Noekoe te dreigen. Maar hij wijst hem op het ongelukkige zwervende leven, dat hij te gemoet zou gaan, als hij zich bleef verzetten en geeft hem den raad, zich met de hem vergezellende grooten te onderwerpen; dan zal „alles ligt uitge-„wischt en aan de vergetelheid opgeoffert worden."

Het schijnt, dat Amboina's Gouverneur zich werkelijk met de hoop gevleid heeft, dat Noekoe zich zou laten vangen. Althans, in dien geest laat hij zich uit in zijne, den 10den December 1781 aan den Gouverneur der Molukken, Cornabé, gerichte missive (169).

Noekoe, „de bloeddorstige rebel", hield zich op in „het sterke „nest" Rarakit, en van Pleuren hoopte maar, dat de expeditie naar Batjan (die van Sawaai, dat slechts drie dagreizen van Rarakit lag, uitgezeild was) aan Noekoe geene aanleiding tot wantrouwen zou geven en hem dus van onderwerping doen afzien. Hij was er van overtuigd, dat men zich tot elken prijs van den rebel meester moest maken en hij zou dan ook geene middelen sparen om hem op te lichten.

Dit gelukte evenwel niet; en evenmin verscheen Noekoe te Amboina om zich te onderwerpen.

Het jaar 1782 ging intusschen, evenals het grootste gedeelte van 1783, vrij rustig voorbij (170).

De extirpatie werd, wegens den oorlog met Engeland, voorloopig gestaakt en pas in 1786 weer hervat (171).

Intusschen schijnt Noekoe zich bezig gehouden te hebben met de bevestiging van zijn gezag op Ceram en in de Papoes.

Te gelijkertijd werden door het bestuur te Ternate herhaaldelijk pogingen aangewend om, middels den Sultan van Tidore, de Papoes tot gehoorzaamheid en onderwerping aan te sporen. Vele resultaten had dit echter niet; want ik vind aangeteekend, dat in September 1782 nog slechts één Papoesch hoofd, „de Sen„gadji van Muka" hulde was komen brengen aan den Sultan (172).

Het was dan ook niet gemakkelijk voor Pata Alam om aanraking met de Papoes te houden, niet alleen omdat Noekoe's invloed in die streken zeer groot was, maar ook omdat de Sultan zijne eigene onderdanen en hoofden niet kon vertrouwen.

Later heeft Cornabé — zooals we zien zullen — Pata Alam beschuldigd van heulen met Noekoe; en het is *mogelijk*, dat hij daarin gelijk had. *Waarschijnlijk* echter komt dit mij niet voor, daar ik mij niet kan voorstellen, welke voordeelen de Sultan van Noekoe's zegepraal verwacht zou kunnen hebben.

Dat intusschen de door Tidore genomen maatregelen soms ten voordeele van Noekoe en zijne partij uitliepen en dat de houding van den Sultan bij het naderen van Noekoe vreemd was en achterdocht moest wekken, valt niet te ontkennen. Wanneer men evenwel in aanmerking neemt, dat Pata Alam door verraders omringd was, dat zijne macht en zijn invloed meer in schijn dan in werkelijkheid iets beteekenden en dat de steun, dien hij van de Compagnie ontving, meer in woorden dan in daden bestond, dan komt men tot de overtuiging, dat zijn gedrag eer toegeschreven moet worden aan onmacht en later aan vrees voor Noekoe en zijne partij, dan aan onwil en heulen met de rebellen.

Ook was Pata Alam het niet altijd eens met Cornabé over de wijze, waarop de gezantschappen naar de Papoes moesten worden

gevormd (173). Als er geene werkelijk betrouwbare hoofden beschikbaar waren, achtte de Sultan het niet geraden gezantschappen derwaarts te zenden; de ondervinding toch had het nutteloze, soms het gevaarlijke daarvan, aangetoond.

Den 3den April 1783 herinnerde Pata Alam aan de mislukte zending van Hoekom Dooij, die met vier coracora's naar de Papoe vertrokken was, waarvan er direct twee naar Noekoe overliepen; twee andere Kimelaha's kwamen onverrichterzake terug, daar ze slechts naar Amboina waren gegaan en geen' aanraking met de Papoes hadden gezocht. Later keerden wederom vier coracora's onder verschillende hoofden terug, zonder verder dan tot Obi geweest te zijn, voorgevende, door zwaar weer verhinderd te zijn de reis voort te zetten.

Een en ander was oorzaak, dat Pata Alam bezwaren maakte tegen het zenden van nieuwe gezantschappen, toen Cornabé, op bovenvermelden datum, naar aanleiding van de tijding dat Noekoe's vloot door de flotille van Amboina verslagen was, verlangde een gezantschap naar de Papoes te zenden om de hoofden tot huldiging van Pata Alam over te halen. Hij raadde in elk geval af, vele Europeanen mede te nemen naar de Papoes en beweerde, dat de Gouverneur het gevaar, dat van Noekoe dreigde, te gering schatte en niet genoeg rekening hield met de corruptie van nagenoeg alle Tidoreesche hoofden.

Cornabé, des Sultans tegenwerpingen voor uitvluchten aanziende, zette evenwel zijnen wil door.

Reeds in September 1783 vertrok nu de translateur van Dijk met een aanzienlijk aantal goed gewapende vaartuigen, waarop zich ook vele Compagnies dienaren en burgers bevonden, naar de Papoes (174).

Den 25sten September ontving Cornabé bericht, dat het Tidoreesche vlootje goed ontvangen was, zoodat hij de hoop uitdrukte, dat totale onderwerping der Papoes weldra volgen zoude (170).

In die verwachting werd hij evenwel deerlijk teleurgesteld; want eenigen tijd later vernam men, dat de geheele vloot naar Noekoe was overgeloopen; dat van Dijk vermoord was en dat Noekoe, door de buitgemaakte wapenen en munitie daartoe in staat gesteld, Tidore en Ternate zou komen aanvallen (174).

Weldra verscheen dan ook Noekoe's vloot, versterkt door de vaartuigen der steeds tot vechten bereide bevolking van Maba, Weda en Patani, in de nabijheid van Ternate en vertoonde zich zelfs, onder bevel van Hoekom Dooij, voor Kajoemera, van waar zij door een kanonskogel verdreven werd.

Dat de komst van Noekoe's vloot op Tidore alles in rep en roer bracht, laat zich hooren; en het is ook te begrijpen — zelfs zonder Pata Alam te beschuldigen — dat Noekoe op dat eiland steun en medewerking vond. Tegenover Cornabé's bewering, dat Pata Alam, met Noekoe heulende, geen kennis gegeven had van de aankomst der vloot (174), staat des Sultans verklaring, dat hij het verschijnen der vloot in straat Patientie gemeld had (173).

Cornabé meende evenwel volkomen recht te hebben, Pata Alam van verraad te beschuldigen, hem het voornemen toeschrijvende eerst dan openlijk als rebel op te treden, wanneer de 14 Engelsche schepen, die Noekoe verwachtte, zich met de vloot der opstandelingen vereenigd zouden hebben. Ook het op Tidore toelaten van de door Noekoe's vloot geroofde Makjanners werd aan Pata Alam zeer kwalijk genomen, hoewel hij waarschijnlijk volkomen buiten machte was, die gevangenen te weren. En er gebeurde nog iets, dat sterk tegen Pata Alam scheen te pleiten. Gedurende de aanwezigheid van Noekoe's vloot bij Tidore werd nl. de Tidoreesche lijfwacht, onder den vaandrig, Agaats, vermoord, volgens Cornabé alweder op last van Pata Alam, doch volgens dezen door buitenvolk, waartoe aanleiding gegeven was, omdat Agaats de bezetting haar gewoon logies had doen verla-

ten. Sultan Pata Alam en de bevolking van Tidore werden ten gevolge van een en ander als oproerlingen beschouwd.

Nauwelijks had Noekoe's vloot zich dan ook verwijderd, of Compagnies troepen en Ternatanen richtten een bloedbad aan op het ongelukkige Tidore, terwijl Pata Alam en eenige grooten zich aan den Gouverneur overgaven.

Deze gebeurtenissen staan bekend onder den naam van de Tidoreesche revolutie van 1783.

Thans achtte men te Ternate het oogenblik gekomen, om het vroegere denkbeeld: „Tidore onder rechtstreeksch bestuur brengen" toe te passen (174). Pata Alam toch, die als zondebok de schuld van alles kreeg, werd vervallen verklaard en verbannen, en de opstand had der Compagnie recht gegeven, de Tidoreezen als slaven te beschouwen; dat men hun amnestie schonk, was alleen uit lankmoedigheid: zij konden er geen aanspraak op maken.

Alsnu werden de voorwaarden vastgesteld, waarop bevolking en hoofden zich konden onderwerpen; zij dragen als dagteekening: 17 December 1783.

Een Sultan zou niet worden aangesteld, terwijl de te benoemen hoofden zich persoonlijk zouden verbinden, de bevolking wederom te verzamelen en aan orde te gewennen. Begrijpende, dat het onmogelijk zoude zijn op die wijze de verafgelegene onderdeelen van het Tidoreesche rijk tot onderwerping te brengen, bepaalde Cornabé, dat alle connecties met de Papoes, Maba, Weda en Patani zouden worden afgebroken en dat het gezag der nieuwe hoofden zich slechts over Tidore en het naastbijgelegen gedeelte van Halmaheira zoude uitstrekken.

De overige bepalingen, in de „articulen en voorwaarden" voorkomende, zijn voor ons onderwerp van minder belang en kunnen dus met stilzwijgen voorbijgegaan worden.

Het denkbeeld om Tidore onder rechtstreeksch bestuur te brengen mocht evenwel geene instemming vinden bij de Hooge Regeering; deze achtte de rust in dat rijk beter verzekerd, indien er weder een Sultan aangesteld en in verband daarmede algemeene amnestie verleend werd, ook aan de Papoes, die zich binnen 6 maanden zouden onderwerpen (175).

De keuze voor den Sultans-troon viel nu op Noekoe's broeder, Kamaloedin, een der pretendenten van 1780, die destijds gevangen genomen en naar Batavia gezonden was.

De Bewindhebbers konden zich met deze keuze volkomen vereenigen en vleiden zich met de hoop, dat deze benoeming, in verband met de afgekondigde amnestie, Noekoe in zijne wraakzuchtige bedrijven zou stuiten (176).

De acte van investituur, waarbij het rijk van Tidore als een vrij, onsplitsbaar en onerfelijk leen aan Kamaloedin werd afgestaan, is gedateerd 18 October 1784 en bevat overigens de gewone, meermalen besproken bepalingen (152).

Alvorens nu de gevolgen van dezen maatregel worden nagegaan, dienen een paar andere onderwerpen ons een oogenblik bezig te houden.

Volgens Leupe bestonden er omstreeks dezen tijd nog connecties tusschen Banda en Onin; want zoowel in 1781 als in 1784 werden beschrijvingen van Onin aan de Hooge Regeering aangeboden (85). Die van 1781 was evenwel zóó rooskleurig getint, dat zij Bewindhebbers niet veel vertrouwen inboezemde; en die van 1784 zou, volgens belofte van Banda's Gouverneur, Seidelman, weldra door eene meer nauwkeurige gevolgd worden. Teekent Leupe aan, dat deze stukken in het Rijks-archief niet aanwezig zijn, ook in het Bataviaasch archief heb ik ze te vergeefs gezocht.

De Hooge Regeering hechtte omstreeks dezen tijd ook hare goedkeuring aan het plan van den Gouverneur van Banda om de

contracten, in 1678 door Keijts met Onin en Karas gesloten, te vernieuwen. Zeer zeker was de geschiedenis dier contracten destijds in het vergeetboek geraakt. Van eene hernieuwing heb ik dan ook geene sporen ontdekt, evenmin als van rechtstreekschen handel der Bandaneezen op de kust van Nieuw Guinea in deze jaren.

Het komt mij voor, dat de Nieuw Guineasche producten wederom nagenoeg uitsluitend door Gorammers, Keffingers en Ceramlauters, de oude middelaars, aan de Bandasche markt werden gebracht.

De veiligheid op de kusten van Nieuw Guinea zal er zeker in dit tijdperk dan ook niet op verbeterd zijn. Dit ondervond o. a. ook de Northumberland, die in 1783 aan de noordwestkust van Nieuw Guinea, op 2° 26' Z. B., geankerd liggende, een zijner sloepen door de Papoes verraderlijk aangevallen zag, met het gevolg, dat de opvarenden gedood of gevangen gemaakt werden (7).

Was men intusschen op Ternate steeds bevreesd geweest, dat Noekoe zich met de Engelschen zou vereenigen, ook op Banda achtte men zich bedreigd door eene Engelsch-Papoesche vloot, en maakte, toen de burgers weigerden hulp te verleenen, met huurlingen eene sterke circumvallatie-linie (177).

Zeker zal men in de Oostersche provinciën met genoegen de tijding vernomen hebben, dat aan den oorlog met Engeland een einde gekomen was door den vrede van Parijs, die in Mei 1784 geteekend werd, nadat de preliminairen den 2den September 1783 tot stand waren gekomen.

Maar die vrede had ook eene schaduwzijde, daar bij artikel 6 der preliminairen vrije vaart in de Oostersche zeeën bedongen was, eene vóorwaarde, die trots allen tegenstand, ook in het vredesverdrag was opgenomen.

Wel beweerden de Engelschen, dat die bepaling alleen de wal-

vischvaarders betrof, die reeds in die dagen de Zuidzee bezochten (178), maar men was, zoowel in Nederland, als in Indie zeer beducht voor de gevolgen, die de vrije vaart zou hebben voor 's Compagnies „dierbaar" monopoliestelsel.

De Gouverneurs der Oostersche gouvernementen konden zich nog niet goed rekenschap geven van de beteekenis van artikel 6 en meenden, dat in elk geval getracht moest worden concurrentie onmogelijk te maken, door streng de hand te houden aan de extirpatie, door actieve bekruising der vaarwaters, door verscherping van het verbod aan de inlandsche bevolking om vreemdelingen iets te leveren, en door de inlandsche vorsten aan te sporen, de integriteit van hun gebied en de bestaande contracten met kracht te handhaven; des noods zou men moeten trachten de concurrentie te dooden door verkoop der specerijen tegen inkoopsprijs (179).

Den 18 April 1785 beklom de van Batavia teruggekeerde prins Kamaloedin den troon van Tidore (175), doch hij bleef veiligheidshalve voorloopig op Ternate wonen.

Zijn eerste werk moest natuurlijk zijn, de van hooger hand toegestane amnestie aan zijne oproerige onderdanen bekend te maken. Reeds den 3den December 1785 vertrokken dan ook de Tidoreesche zendelingen, kapitein Sedaha, Goelamanis en de luitenant Alie, naar de Papoes en Ceram (180). Maar de uitkomst gaf weinig hoop op eene bevredigende oplossing. Wél rapporteerden de zendelingen, dat de verheffing van Kamaloedin gunstig gewerkt had en dat zij de Papoes hadden overgehaald geen gevolg te geven aan hun voornemen, om met de 325 vaartuigen, die bij Salawatti vereenigd waren, naar Ceram te gaan om Noekoe op te zoeken, maar deze zelf gaf volstrekt geen bewijs van toenadering.

Toen de zendelingen te Daraki op Ceram aankwamen, waar

Noekoe zich met vele vaartuigen ophield, werden zij wel bij den oproerigen prins toegelaten en in de gelegenheid gesteld hem den brief te overhandigen, die ten doel had de amnestie bekend te maken en de opstandelingen tot onderwerping uit te noodigen, maar toen bij de voorlezing bleek, dat Noekoe niet als Sultan betiteld was, vloog het volk te wapen; de coracora der zendelingen werd op den wal gehaald en zij zelven werden als gevangenen bewaakt. Eerst toen zij beloofd hadden den Gouverneur van Amboina over te halen, Noekoe op Ceram met rust te laten, werden zij met nog twee soldaten losgelaten. Ook hadden de zendelingen vernomen, dat Noekoe weder pogingen had aangewend om hulp te bekomen van de Engelschen, en dat er twee Engelschen (die van de Northumberland?) door de Papoes gevangen gehouden werden.

Deze mededeelingen gaven het bestuur te Ternate de overtuiging, dat Noekoe van geen amnestie gediend wilde zijn; en Sultan Kamaloedin verzocht nu hulp van het bestuur om eenige goed gewapende vaartuigen naar Gebe, Maba, Weda en Patani te zenden. Personeel, noch vaartuigen werden hem echter toegestaan; men bepaalde zich tot het afstaan van eenige kanons en oorlogsbehoeften, waarop de Sultan beloofde vier coracora's te zullen uitrusten.

Of deze zending een schijnresultaat gehad heeft, is mij niet gebleken; maar gevolgen van beteekenis had ze zeker niet.

Het was dan ook zeer moeilijk voor Kamaloedin, doeltreffende maatregelen te nemen, daar al spoedig bleek, dat er nog vele Tidoreesche hoofden met Noekoe heulden, en hij dus niet wist, wie vertrouwen verdiende (181). Toch was de nieuwe Sultan vol goeden wil en stelde zelfs in Juni 1786 voor, Noekoe in zijne schuilplaatsen op Ceram te gaan opzoeken. Alweder echter stuitte dit plan af op den tegenstand van het Ternataansch bestuur, dat meende geene halve maatregelen te mogen goedkeuren. Eerst

wanneer men in staat zoude zijn eene behoorlijke, goed uitgeruste expeditie te zenden, zou het geraden wezen, Noekoe aan te tasten; men kon die taak niet aan eene Tidoreesche vloot overlaten, omdat de Tidoreezen niet te vertrouwen waren (182). Wel hadden de hoofden van Patani, Gebe, enz. (niet onwaarschijnlijk ten gevolge der zending van Goelamanis en Alie) den eed van trouw afgelegd, maar zij bleven desniettemin vijandig en zouden zeer zeker eer de wapens tegen Ternate keeren of ten minste de munitie der vloot aan den vijand uitleveren, dan eene ernstige poging aanwenden om Noekoe afbreuk te doen.

Intusschen hield Sultan Kamaloedin nog altijd verblijf op Ternate, hetgeen aanleiding gaf tot allerlei conflicten, zoodat hij gelast werd zich op Tidore te vestigen (182).

Noekoe bleef zich voorloopig op Ceram ophouden, maar hield, volgens zijnen door Cornabé omgekochten spion, Serangnoli, steeds aanraking met de hoofden van Tidore, Maba, Weda, Patani en Boeli (bij Patani); hij vertrouwde het aangeboden pardon niet (183).

In November 1786 vroeg Kamaloedin nu op nieuw vergunning, den rebel op te gaan zoeken, maar dit werd hem ten stelligste verboden (184). Het schijnt dan ook, dat Noekoe, zich langzamerhand veiliger gevoelende, van tijd tot tijd zijne Halmaheirasche vrienden kwam opzoeken en dan verblijf hield in het bovengenoemde Boeli. Men verhaalde, dat aldaar een inlander gevangen gehouden werd, die sprekend op Noekoe geleek, met het doel dien ongelukkige te onthoofden en het hoofd naar Ternate op te zenden, indien het noodig mocht worden, ter wille van Noekoe's veiligheid, het bestuur op die wijze te misleiden (185).

Deze energieke prins zat intusschen niet stil, maar was er steeds op uit, zijn gezag te versterken en bondgenooten te verwerven.

Weldra verkreeg men de zekerheid, dat hij zich niet bepaald had tot het inroepen der hulp van Engelsche scheepsgezagvoerders; want van Sumatra's Westkust werd gemeld, dat een of twee gezanten met een Engelsch schip naar den Gouverneur Generaal te Calcutta vertrokken waren (186). Wel ontving men later bericht, dat de Engelschen Noekoe's zendelingen in Bengalen teruggewezen hadden, maar dit had volstrekt geene verandering gebracht in de vijandige gezindheid der Papoes en Cerammers, die de door Noekoe afgegeven passen steeds eerbiedigden (187). Men begon er nu op Ternate aan te twijfelen, of Noekoe zelfs met behulp van een' oorlogsvloot wel ten onder te brengen zoude zijn, daar hij geen vaste verblijfplaats had en zich nu eens op Céram, dan in de Papoes ophield, terwijl de ondervinding genoeg geleerd had, dat men, door valsche berichten steeds op een dwaalspoor geleid, ten koste van vele menschen en schepen doelloos zou moeten blijven rondzwerven in een hoogst gevaarlijk, met klippen en reven bezaaid vaarwater, waar een klimaat heerschte, dat doodelijk was (188).

Het zal zeker de aandacht niet ontgaan zijn, dat men vroeger een aanval op Noekoe afhankelijk gemaakt had van de aanwezigheid van oorlogsschepen.

Ware men nu overtuigd gebleven, dat hij alleen door geweld tot onderwerping gedwongen kon worden, dan zou er waarschijnlijk meer partij getrokken zijn van de aanwezigheid in de Molukken van het lands-eskader onder den kapitein Anastasius van Halm, dat den 5den April 1787 het anker op de reede van Ternate liet vallen (189).

Drie fregatten — de Ceres, Scipio en Lynx — en de brigantijn de Pijl vormden eene scheepsmacht, als in geen jaren in de Moluksche wateren aanschouwd was.

Maar de Ceres en de Lynx vertrokken spoedig naar Makasser,

en er werd meer gepraat dan gehandeld, hoewel in de eerste vergadering, die van Halm met de commandanten der schepen bijwoonde, bleek, dat het eskader moest dienen om ontzag in te boezemen en de naleving der contracten te verzekeren (190).

In eene volgende vergadering werd dan ook besloten, de schending der contracten niet meer te gedoogen; maar hiermede had men slechts de extirpatie op het oog.

De arme Sultan van Tidore moest het weder ontgelden.

Instede van tegen Noekoe een krachtige taal te spreken, deed men het tegen Kamaloedin, die nu ook al van heulen met 's Compagnies vijanden — met name den tuchteloozen Sultan van Batjan — beschuldigd werd; en het hielp hem niet, dat hij op zijne onmacht wees, zoolang Noekoe niet ten onder gebracht was. Hij constateerde, dat hij reeds driemalen verzocht had Noekoe te mogen aantasten, maar dat hem dit telkens geweigerd was. De Gouverneur ontkende dit niet, maar meende, dat de vrees voor overloopen, het wantrouwen tegen de Tidoreesche hoofden en ook die voorgenomen onthalzing van Noekoe's sosie te Boeli, redenen genoeg waren geweest, om van de onderneming af te zien (191).

Toch nam men aanvankelijk nog in overweging of de oorlogsschepen niet een werkzaam aandeel zouden nemen in den strijd tegen Noekoe. Maar hiervan werd finaal afgezien, toen men van Amboina bericht ontving, dat Noekoe, die zich op Ceram bevond, tusschen Hote en Waroe, door zijnen aanhang verlaten werd; want nu meende men eer van verraad dan van eene expeditie, goede uitkomsten te mogen verwachten (192).

De Scipio en de Pijl vertrokken dan ook weldra naar Amboina, en op Ternate wachtte men weder kalm af, wat de toekomst baren zou.

De berichten, die men nu en dan van Ceram en de Papoe

ontving, getuigden echter noch van Noekoe's onmacht, noch van eene verbeterde gezindheid der bevolking.

De burger Harmansz, die in de negorij Maseraij „in de Pa„poe" geweest was, verklaarde, dat Noekoe's passen daar steeds geldig waren en dat de koning van Salawatti een Bandasche bark genomen en geplunderd, en de opvarenden in slavernij weggevoerd had (193).

De anachoda Tampionko zag te Mafoor (ook Monfoort genoemd) zes zijner matrozen, die naar wal waren gegaan om water te halen, door de Papoes gevangen nemen en „gevleugeld" naar de negorij voeren; maar het gelukte hem, zijn volk weder terug te koopen (194).

Daarentegen keerden drie vaartuigen, die naar de Papoe ten handel gevaren waren, „met Taripangs en Massoij vol en soet" terug, terwijl de Gouverneur verklaarde, dat de Tidoreezen onder den indruk van het eskader ingetogener geworden waren, en meer naar rede luisterden (187).

Ook de gevreesde gevolgen van het Parijsche vredestractaat deden zich nog niet gevoelen; maar nog altijd was men in het onzekere omtrent de juiste strekking van dat beruchte artikel 6. Men was dus al zeer tevreden, dat de Engelschen geen misbruik schenen te willen maken van de vrije vaart; slechts twee hunner schepen waren gezien bij de Sangir-eilanden en dat waren rustige China-vaarders (195).

Had men zich dus gedurende de aanwezigheid der oorlogsbodems den toestand vrij rooskleurig voorgesteld, weinige maanden na het vertrek der laatste schepen begonnen weder onrustwekkende berichten de ronde te doen.

Nauwelijks was de extirpatie weder hervat, of men vernam, dat Noekoe hulp gevraagd had aan Bandjermasin en Magindanao, en dat hij de vloten van Ceram en Misool naar Salawatti gezonden had, met last aan den koning van dat eiland, om zijne

coracora's daarmede te vereenigen, ten einde gezamelijk Maba, Weda en Patani aan te vallen.

Eene paniek maakte zich dan ook meester van de aldaar werkzame extirpatéurs; maar het bestuur te Ternate besliste, dat zij den arbeid moesten voortzetten, daar die geruchten waarschijnlijk leugenachtig zouden zijn en alleen uitgestrooid werden, om het extirpatie-werk te belemmeren (196).

Dat er intusschen toch iets broeide op Salawatti, bleek uit de verklaringen van Goelamanis en andere Tidoreesche hoofden, die buiten voorkennis van het bestuur door Sultan Kamaloedin derwaarts gezonden waren, om eene poging aan te wenden tot oplichting van Noekoe.

Deze zendelingen hadden zich, in het begin van December 1787, naar Maba, Weda en Patani begeven, waar het hun gelukte, 20 coracora's, aangevoerd door Sengadji's dier gewesten en van Gebe, voor het aangegeven doel te verzamelen.

Met deze macht verschenen zij den 31sten Januari 1788 voor Salawatti; maar hier werd hun het landen belet door Noekoe, den koning en den kapitein-laut van Salawatti, zoodat zij met verlies van een hunner vaartuigen de vlucht moesten nemen. Later vernamen zij van ontvluchte gevangenen, dat Noekoe wel degelijk plan had Maba, Weda en Patani, en daarna Tidore aan te vallen. Bovendien zou hij trachten Kamaloedin bij het bestuur verdacht te maken, in de hoop dat zijn ontslag dan wel spoedig volgen zou (197).

De Ternataansche Gouverneur geloofde van deze berichten niet veel en wantrouwde den aard der zending, waarover hij den Sultan hevige verwijten deed, met streng verbod, wederom zulke ondernemingen te beginnen (198).

Men hoopte alles van list en overreding, vooral toen het gebleken was, dat ook de „Hooge Indiasche Regeering" alleen op dien weg heil verwachtte.

De regeering had samenwerking der Oostersche gouvernementen aanbevolen. Dit had den Gouverneur van Amboina aanleiding gegeven met Noekoe in onderhandeling te treden, toen deze hem „gesondeert" had over de voorwaarden, waarop submissie zou worden aangenomen. Want ook die Gouverneur was van oordeel, dat geweld weinig baten zou, nu de Scipio en de Pijl, na van een verloren reis naar Banda te zijn teruggekeerd, den steven naar Makasser gewend hadden en hunne aanwezigheid bij Amboina „niets (had) te weeg gebracht" (199).

Noekoe besprak nu de voorwaarden van onderwerping in een schrijven, dat hij betitelde: „het waarachtig verbond" (200).

Het merkwaardigste van dit stuk is, dat Noekoe zich hier noemt: „den machtigen koning van Ceram", een titel, die op zich zelf, dunkt me, eene oorlogsverklaring was. Zijne voorwaarden hadden dan eigenlijk ook alleen ten doel, op dat eiland met rust gelaten te worden, want hij schreef: „indien de Edele Heer voor„eerst mogte afzien van het doen der bekruissing rondom dit land „van Ceram, zoo beloofd de sulthan, dat hij alle zijne vermogens „zal aanwenden, om zijne onderdanen tegen te gaan en terugge „te houden van alle kwaade bedrijven", maar indien de hongitochten van Amboina niet gestaakt werden, dan kon hij voor niets instaan.

Men ziet het, Noekoe eischte zijne erkenning als Sultan van een land, dat destijds onder rechtstreeksch gezag van de Compagnie stond.

Blijkbaar was het zijne bedoeling, tijd te winnen en met rust gelaten te worden; want ook aan den Gouverneur van Banda zond hij verscheidene brieven, die echter niet schriftelijk beantwoord, maar naar Amboina opgezonden werden.

Op Banda had men vernomen, dat Noekoe's invloed zich ook tot de Kei- en Aroe-eilanden uitstrekte, en dat een zijner kapiteins in een gevecht der onzen tegen de Aroeërs gesneuveld was (201).

De Gouverneurs van Amboina en Ternate meenden dan ook, dat Noekoe slechts uitstel zocht, om zelf een slag te kunnen slaan; en de Sultan van Tidore zag den toestand zóó donker in, dat hij gaarne in het kasteel te Ternate zijne toevlucht genomen zou hebben; maar dit werd natuurlijk niet toegestaan; zijne vrouwen en kinderen konden desnoods in het kasteel een' schuilplaats vinden, maar hij zelf moest op zijn post blijven en zich behoorlijk verdedigen, indien hij aangevallen mocht worden (202).

Zweefde aan sommigen het denkbeeld voor den geest, Noekoe te erkennen als beheerscher van Ceram, Sultan Kamaloedin verklaarde, liever zelf ontslag te zullen nemen, dan Noekoe te erkennen als Gouverneur van Ceram; en zoo liep het jaar 1788 ten einde, zonder dat er ingrijpende maatregelen genomen werden tegen den rebel, die zich thans Sultan van Ceram en de Papoeën noemde.

Aldra begreep men, dat er toch iets gedaan behoorde te worden, om de rustige bevestiging van Noekoe's gezag te belemmeren; en zoo ontving Sultan Kamaloedin eindelijk machtiging om met volk van Tidore, Maba, Weda en Patani een tocht naar Salawatti te ondernemen.

Reeds den 26sten Februari 1789 kon de Sultan den gunstigen uitslag dier onderneming mededeelen (203).

De negorij Salawatti was in de asch gelegd; de in de bosschen gevluchte inwoners waren achterhaald en verslagen; men maakte elf volgelingen van Noekoe gevangen, en onder den behaalden buit behoorden ook de kanonnen, die in 1783 met de vloot van van Dijk in handen der Papoes gevallen waren.

Maar de Tidoreesche kapitein-laut Bafta, de aanvoerder der expeditie, had eene fout begaan, door niet alle Papoesche hoofden, die hij machtig kon worden, op te zenden, zoo als hem bevolen was.

Na eerst in arrest gesteld te zijn werd hij evenwel gepardonneerd en waarschijnlijk naar Salawatti teruggezonden; althans, in het laatst van het jaar vinden wij hem daar weder, bezig zijnde de kampongs te vernielen en het volk tot onderwerping te dwingen. Dit gelukte dan ook in zoo verre, dat de bevolking een nieuwen wettig aangestelden koning verzocht.

Het mocht Bafta evenwel niet gelukken Noekoe op te sporen, daar deze zich niet in de Papoes ophield (204).

Reeds op ontvangst van het eerste gunstige bericht omtrent den afloop der expeditie had Kamaloedin voorgesteld, aan den Gouverneur van Amboina vergunning te vragen, Noekoe op Ceram te doen aanvallen door eene Tidoreesche vloot; maar dit voorstel werd van de hand gewezen (203).

Men was den Sultan intusschen dankbaar voor de verleende hulp, en hij mocht de voldoening smaken daarvoor, mede namens de Hooge Regeering, te worden bedankt en beloond (205).

Intusschen had de Gouverneur van Amboina ook niet stil gezeten, sedert hij de overtuiging had gekregen, dat de onderhandelingen tot geen doel zouden leiden. Aan Noekoe's verzoek om op Ceram met rust te worden gelaten, gaf hij dan ook geen gehoor; integendeel, in de eerste helft van 1789 versloeg hij de vijandelijke vloot, met het gevolg, dat Noekoe met zijne overgeblevene 35 vaartuigen van Ceram vluchtte (206).

Waarheen hij gevlucht was, wist men niet; op Amboina meende men, dat hij zich op Salawatti of „de Papoe" ophield; te Ternate achtte men het niet onmogelijk, dat hij zijnen broeder had opgezocht, die eene aanzienlijke macht op de Aroe-eilanden verzameld had; maar weldra kreeg men tijding, dat hij op Misool was en aldaar een brief van de Engelschen ontvangen zou hebben (207).

Op de Aroe eilanden was het trouwens nog niet rustig. Wel was uit Banda eene expeditie onder 's Gravesande derwaarts ge-

zonden, maar deze was, na slechts gedeeltelijk het doel bereikt te hebben, den 8sten Mei 1789 teruggekeerd (208).

Ook Magindanao maakte het der Compagnie nog steeds lastig. Hier had men ook te vergeefs den weg van onderhandeling ingeslagen, totdat men, begrijpende, dat men gefopt werd, in September van elke verdere poging daartoe afzag (209).

Van des te meer belang werd het nu, aan de woelingen van Noekoe een einde te maken om te voorkomen, dat hij zich met de andere opstandelingen vereenigde.

In de eerste plaats achtte de Gouverneur van Ternate het noodzakelijk, te voldoen aan het verlangen van de Salawattische bevolking, om een nieuwen wettigen koning aan te stellen.

De keuze viel op prins Arowé; en de Sultan van Tidore drong er sterk op aan, hem zoodra mogelijk naar zijn rijk te zenden, nadat hij den gevorderden eed op Ternate had afgelegd (210).

Daar nu de Tidoreesche kapitein-laut, Abdul Djalal, wegens ziekte van het scheepsvolk van Salawatti was teruggekeerd en weer derwaarts moest vertrekken, werd hem opgedragen, koning Arowé naar zijn land te geleiden. Tevens zou Abdul Djalal moeten trachten, de overige Papoesche koningen tot onderwerping te brengen.

Met 15 coracora's van Tidore, bemand met 900 koppen, waarbij zich later nog 3 coracora's van Maba, Weda en Patani voegden, werd nu de reis in April 1793 ondernomen.

Koning Arowé werd met gejuich op Salawatti ontvangen; en dit bleef niet zonder invloed op de Papoes van Misool. Want daar had men wel de vlucht naar de bosschen genomen, toen de kapitein-laut bij het eiland aankwam, maar weldra gelukte het, de bevolking te verzamelen, die zich, vernemende wat er op Salawatti gebeurd was, gewillig onderwierp.

De koningen van Misool en Waigama, Kitchil Bagoes en Kitchil Kamassan, gingen mede naar Ternate om daar den eed van trouw aan den Sultan en de Compagnie af te leggen (205).

Al was de Tidoreesche vloot dan ook genoodzaakt, wegens het uitbreken der Papoesche ziekte, die reeds 60 dooden geëischt had, naar Ternate terug te keeren, zonder de expeditie tot de Ambonsche districten en Goram uit te strekken, [waartoe blijkens de van Amboina gevraagde autorisatie eerst plan bestaan had (211)], de zaken waren toch in de laatste maanden vrij wat gunstiger geworden.

Noekoe achtte zich dan ook op de Papoesche eilanden niet meer veilig, nam eerst de wijk naar Ceram en eindelijk, toen de Ambonsche hongivloot kwam opdagen, naar Goram (212).

Hier werd hij door de hongi niet vervolgd, maar toen een eskader oorlogsschepen van Batavia op Amboina was aangekomen, dat daar nog met twee pantjalangs en 100 militairen versterkt werd, hoopte men eindelijk den rebel „in de knip te krijgen". IJdele hoop! De tuchtiging van Goram werd opgegeven. Daarentegen werd de negorij Oedjir, op Aroe, door de onzen genomen, waarop de Gouverneur van Amboina aldaar een post vestigde (213).

Die Gouverneur was er volstrekt niet op gesteld, de Tidoreesche vloten in de Ambonsche kwartieren te zien, en meende, dat het beter was, dat ieder Gouverneur binnen zijn eigen gebied alle mogelijke middelen aanwendde, om Noekoe afbreuk te doen en, als 't kon, gevangen te nemen. Hij zelf had nu en dan gelegenheid, met de oproerige hoofden, die Noekoe op Ceram gevolgd waren, in aanraking te komen, hetgeen soms goede resultaten opleverde. Zoo kwam prins Melkiddin, een der Tidoreesche kroonpretendenten en broeder van Noekoe, zich omstreeks medio 1790 te Amboina onderwerpen (214). Hij had evenwel volstrekt geen lust, naar Tidore terug te keeren, zooals de Gouverneur van Ternate verlangde; en mogelijk was het ook veel beter, dat hij op Amboina bleef, daar men hem in 't geheel niet vertrouwde (215).

Terwijl de gelukszon van Noekoe dus scheen te tanen en hij

zelf genoodzaakt was op veraf gelegen eilanden eene schuilplaats te zoeken, kon het extirpatie-werk op Halmaheira weder veilig worden voortgezet.

Met dat doel vertrok in 1790 de pantjalang „de Windhond", gecommandeerd door den sous-lieutenant Linke, met een detachement militairen onder den vaandrig Hertsman, van Ternate. met bestemming naar Maba (216).

Deze plaats werd evenwel vooreerst niet bereikt; winden en stroomen dreven de pantjalang ver buiten den koers; en nu volgde een tooneeltje, dat een treurig denkbeeld geeft van het gehalte van sommige Compagnies dienaren, en van de tucht die onder hen heerschte.

De beide officieren toch schenen meestal in een toestand van dronkenschap te verkeeren, waren het niet eens over den te volgen koers, en vochten dan samen om uit te maken, wie de beschikking over het kompas zou hebben. Hertsman, die stellig de meeste schuld had, was meestal de overwinnaar; waarschijnlijk werd hij geholpen door zijne manschappen; en de worsteling eindigde gewoonlijk met de gevangenneming van Linke, den gezagvoerder van het vaartuig.

Geen wonder, dat er gebrek, vooral aan water, ontstond op de Windhond, die niet voor eene lange reis was uitgerust.

Weldra bezweek een der militairen; en zeker zouden er meer gevolgd zijn, ware het niet gelukt, zich op een paar kleine eilandjes van klappers en water te voorzien.

De Windhond dreef in de richting van Nieuw Guinea, en nu wilde Hertsman Warsai, Linke Salawatti aandoen. De eerste wist weder zijne opinie door te drijven, en weldra arriveerde men nu voor Warsai. Terstond werden daar 25 man onder een onderofficier met den onder-chirurgijn naar den wal gezonden, om water te halen. De boot werd echter door de inboorlingen overweldigd en de meeste opvarenden werden gevangen genomen.

Een hunner, de soldaat Kamanga, mocht evenwel naar de Windhond terugkeeren om onderhandelingen over het loskoopen der gevangenen aan te knoopen, met het gevolg, dat eenigen hunner tegen geschenken aan de Sengadji's werden losgelaten.

Waarschijnlijk zouden ook de overigen gevolgd zijn, als men tijd gehad had den ruilhandel voort te zetten; maar toen men op de Windhond eene aanzienlijke coracora-vloot, met Mefooreezen bemand, zag opdagen, kapte men, na een kanonschot gedaan te hebben, het anker en ging op de vlucht, met achterlating van 11 gevangenen, waaronder de bootsmansmaat, Swerus Sijbrands, wien de Papoes aan Noekoe wilden zenden.

Nu volgden weder dezelfde tooneelen van oneenigheid als op de uitreis, en het mag een wonder heeten, dat die zonderlinge aanvoerders, na nog op de Laloega-eilanden eenige vrouwen ontvoerd te hebben, eindelijk toch op Maba terecht kwamen.

Dat de Gouverneur van Ternate een streng onderzoek gelastte, laat zich begrijpen; maar de eerste zorg was het bevrijden der gevangenen.

Op voorstel van den Sultan van Tidore, zou men beginnen met te trachten langs minnelijken weg het doel te bereiken, door de zending van een klein Tidoreesch vaartuig, en pas geweld gebruiken, indien dit mocht blijken noodig te zijn (205).

Maar dit was niet noodig; want, gesteund door den koning van Salawatti en den Sengadji van Warsai, gelukte het Tidore's zendeling, alle gevangenen, die goed behandeld waren, terug te krijgen (217).

Ter belooning ontvingen die hoofden een geschenk van *f* 100 en bij de finale afrekening werd Linke een jaar gesuspendeerd en Hertsman veroordeeld tot deportement tot soldaat à *f* 9; bovendien moesten zij gezamenlijk het nadeel vergoeden, dat zij der Compagnie hadden veroorzaakt (218).

Wat nu die vloot van Monfoor (of Mefoor) aangaat, men be-

weerde op Nieuw Guinea wel, dat ze slechts uit handelsvaartuigen bestaan had en volstrekt geene vijandelijkheden had willen bedrijven, maar het bestuur wantrouwde Mefoor reeds sedert lang en had nog andere openstaande rekeningen te vereffenen.

Toen de Sultan van Tidore dan ook voorstelde, eene expeditie derwaarts te zenden, te leveren door de vier Papoesche koningen (*), die nu allen op wettige wijze waren aangesteld, en de vloot te laten commandeeren door een Tidoreesch hoofd, verleende Ternate's Gouverneur gaarne machtiging tot het ondernemen van dien tocht (217).

In het laatst van het jaar 1790 had de Hooge Regeering bepaald, dat het district van Ceram en de bijliggende eilanden, tot Goram ingesloten, tot het gouvernement Amboina zouden behooren, terwijl aan de Bandasche burgers vrije vaart en handel op die eilanden verleend werd (219). Van die vrije vaart kon evenwel weinig gebruik gemaakt worden, daar het vuur des opstands op Goram en de Z. O. daarvan gelegen eilanden nog lichterlaaie brandde.

De „Ambonsche" hongivloot had bij Goram wel eenige van Noekoe's vaartuigen verbrand of vernield, bij welke gelegenheid ook de onderworpen prins Melkeddin aan het gevecht deelnam, maar men kon niet landen; en hoe weinig indruk die tuchtiging gemaakt had, bleek duidelijk uit het feit, dat Noekoe onmiddelijk, met nagenoeg een veertigtal coracora's, de zuidkust van Ceram bedreigde.

Wel werden die roovers verdreven, maar duidelijk was nu gebleken, dat Goram eene krachtige bestraffing noodig had (220).

(*) De koning van Waigeoe schijnt zich tijdens de expeditie naar Salawatti onderworpen te hebben; 't is opmerkelijk, dat hij bijna nooit genoemd en meestal onder Salawatti begrepen wordt.

Men had de overtuiging gekregen, dat Noekoe in die streken zeer machtig was, en dat men niet alleen eene krachtige, gedeeltelijk met Europeanen bemande vloot noodig zou hebben om hem te verslaan, maar ook Alfoeren om de vervolging binnen 's lands te kunnen doorzetten (221).

Toen het fregat Bellona en de brik Mercuur van 's lands vloot, onder bevel van den kapitein t. z., Werner Gobius, op de reede van Banda gearriveerd waren, scheen dan ook het oogenblik gekomen om met kracht tegen Goram te ageeren.

Nadat 's Compagnies kotter Patriot en de pantjalang Willem, benevens eene coracora-vloot aan de oorlogsschepen waren toegevoegd, werden eerst de Aroe-eilanden en Teor (of Towa) bij de Watoebella-groep getuchtigd, waarop de vloot voor Goram verscheen.

Hier werd op verscheidene plaatsen geland; bentings en versterkte kampongs werden stormenderhand genomen; en de Gorammers — ook al ontevreden, naar men beweerde, omdat Noekoe zich buiten schot hield — waren op het punt zich over te geven, toen Gobius eene gevaarlijke wonde bekwam, waaraan hij spoedig overleed, hetgeen ten gevolge had, dat de operaties gestaakt werden (222).

De Hooge Regeering was over deze expeditie in 't geheel niet tevreden en hoopte, dat men nu met Ternataansche coracora's het doel zoude bereiken (223).

Terwijl Noekoe dus handen vol werk gaf aan de Compagnie, was er op de kusten van Nieuw Guinea een man verschenen, wiens naam voor het nageslacht onafscheidelijk aan dat eiland verbonden is en meermalen oorzaak was van spanning en onrust voor 's Compagnies dienaren in de Groote Oost.

Die man was Mac Cluer (ook gespeld: Mc. Cluer en Maccluer), kapitein van de Engelsche O. I. Compagnie.

Niettegenstaande de moeite, die Leupe zich gegeven heeft, om

eenige meer juiste gegevens te bekomen omtrent de verrichtingen van Mac Cluer op de kusten van Nieuw Guinea, blijft hieromtrent nog menige onzekerheid bestaan.

Mocht het mij gelukken, hier en daar nog eenige bijzonderheden te ontdekken betreffende zijn aandeel in de vestiging der Engelschen op Dorei — zooals later blijken zal — omtrent de opneming door Mac Cluer verricht, en met name omtrent zijn verblijf in de golf, die naar hem genoemd is, maar rechtens Vinckgolf moest heeten, heb ik geene nadere gegevens gevonden (*).

Ik meen dan ook naar Leupe te mogen verwijzen (224), waar het Mac Cluers verrichtingen van 1790-1792 geldt, en te kunnen volstaan met daaruit het volgende mede te deelen.

In 1790 werd Mac Cluer van wege de Engelsche O. I. Compagnie gelast, de kust van Nieuw Guinea op te nemen, na op zijne reis de Pelew of Palau eilanden te hebben aangedaan.

Op deze eilanden was nl., in 1783, de kapitein Wilson met de Antelope gestrand en door de bevolking zeer goed behandeld, zoodat Mac Cluer nu belast werd met eene zending derwaarts om geschenken uit te reiken, en zeer zeker ook, om nadere connecties aan te knoopen, met het oog op kolonisatie.

Mac Cluer commandeerde de Panther, een snauw van 14 stukken, terwijl de Endeavour, commandant kapitein Procter, mede onder zijne bevelen was gesteld.

Na met deze schepen de Pelew-eilanden te hebben aangedaan, maakte hij met de Panther eene reis naar China, keerde daarop naar die eilanden terug, om vervolgens, in 1791, vergezeld door de Endeavour, de opneming der kust van Nieuw Guinea aan te vangen.

(*) Het is mij niet mogen gelukken „A Supplement to the Account of „the Pelew-Islands" etc van Hockin of de vertaling van dit werk door Ehrmann ter raadpleging te bekomen. Het is dus zeer mogelijk, dat ik op gebrekkige wijze verhaal, wat in dat werk volledig en juist beschreven is.

Robidé van der Aa weet mede te deelen, dat Mac Cluer den 16den Juli 1791 een aanvang maakte met het opnemen der noord- en west- kust van Nieuw Guinea, zijnen koers nemende bezuiden de Schouten-eilanden en daarna langs de noordkust.

Vervolgens werd Misool opgenomen en daarna de westkust van Nieuw Guinea, van English Point tot de Telok-Berau (1).

Ter dezer hoogte gekomen, kreeg men behoefte aan levensmiddelen en ververschingen, zoodat in September koers werd gezet naar Boeroe, van waar men echter naar Amboina verzeilde, omdat daar beter gelegenheid was zich te ververschen.

In de laatste maanden van 1791, werd nu de Telok Berau opgenomen, waar de scheepsdokter Nicholson (waarschijnlijk in de Assasination Creek) op den 29sten October door de Papoes vermoord werd.

Na de kust nog tot circa 6° Z. B. gevolgd te zijn, zette Mac Cluer koers naar Timor, alwaar hij den 29sten Januari 1792 het anker liet vallen, op de reede van Koepang.

Natuurlijk was zijne verschijning niet onopgemerkt gebleven. Zoo wist de Makassaarsche luitenant Ibrahim, die zich van medio Maart tot medio Mei op Dorei, Mafoor en Ansoes met handeldrijven had bezig gehouden, te vertellen, dat hij op zijne terugreis, vermoedelijk in Augustus, twee Engelsche schepen gezien had bij Salawatti (225).

En de anachoda, Ajoeba, die, na bij Dorei door de Papoes van Amberpoon aangevallen te zijn in Augustus op Ternate terugkeerde, had ook twee Engelsche schepen gezien, die bleven laveeren ter hoogte van den hoek van Ass (226).

Natuurlijk werden direct informaties genomen door den Gouverneur van Ternate; en weldra vernam hij nu van den van Salawatti teruggekeerden zendeling Goelamanis, dat het bericht waarheid bevatte.

Bovendien had Goelamanis de zekerheid gekregen, dat de

Engelschen zich met sommige hoofden in connectie gesteld hadden. Waarschijnlijk was dit ook met hoofden van Salawatti het geval geweest, maar stellig hadden de Hatibi van Gebe en de koning van Misool zich met de Engelschen bemoeid. Beiden werden dan ook naar Batavia opgezonden (227).

De schuld van den Hatibi was ook nog gebleken uit het verhoor van twee Engelsche matrozen—John Wilcot en Barnaby Boyle—die van de Panther gedeserteerd en door den ouden koning van Salawatti uitgeleverd waren aan den Gouverneur van Ternate.

Die matrozen verhaalden o. a., dat Mac Cluer op de Pelew-eilanden van wege den koning van Groot Britannië twee koningen had aangesteld en daar twee inlandsche soldaten en twee jongens van de Panther had achtergelaten, terwijl daarentegen eenige bijzitten aan boord van de schepen waren medegenomen.

Het bericht omtrent de Pelew-eilanden beviel den Ternataanschen Gouverneur in geenen deele, maar hij hoopte spoedig nadere berichten daaromtrent van Soeloe te zullen vernemen (228).

Nog een ander bezoek van vreemdelingen had Nieuw Guinea en wellicht ook de Papoesche eilanden in 1791 gedreigd. Den 25[sten] Augustus van dat jaar toch was de Engelsche kapitein, Edward Edwards, met Z. M. fregat Pandora, op zijne terugreis van Otaheite voor Torres-straat gearriveerd, met plan, de reis in westelijke richting voort te zetten; maar de stroom dreef hem op een der gevreesde riffen, met het gevolg dat de Pandora totaal verging en de bemanning zich, na 39 man verloren te hebben, in booten moest redden (229).

De schipbreukelingen werden later op Timor vriendschappelijk ontvangen, eene handeling, die door de Hooge Regeering werd goedgekeurd (224).

Beter dan Edwards slaagde kapitein William Bligh, die ruim een jaar later ook op Timor arriveerde met Z. M. schip Provi-

dence en Z. M. brik Assistant, commandant Portlock, na een nieuwen doortocht in Torres-straat gevonden te hebben en meermalen door de inboorlingen te zijn aangevallen.

De wederwaardigheden, door Bligh ondervonden, hadden plaats beoosten den 141[sten] lengtegraad en vallen alzoo buiten ons bestek. Toen hij den 19[den] September 1792, op 10° 5' Z.B. en 141° 56' O. L. Torres-straat achter den rug had, zette hij koers naar Timor en deed, voor zoover mij bekend, op die reis de kust van Nieuw Guinea niet aan (229).

Intusschen gingen de zaken met Noekoe niet naar wensch.

Men wist letterlijk niet, wien men vertrouwen kon, terwijl het wantrouwen aan de Compagnie hoe langer hoe meer vijanden bezorgde.

Prins Melkeddin werd ook al naar Batavia gezonden (230).

Nergens kon zich het gezag met klem laten gelden; rooftochten op groote of kleine schaal waren aan de orde van den dag en werden oorzaak, dat de verbittering tusschen Ternate en Tidore steeds toenam.

Bij dat alles werd Noekoe met rust gelaten. Het uitbreken der pokken had den Gouverneur van Amboina genoodzaakt den tocht naar Goram, die in Februari 1792 zou hebben plaats gehad, af te stellen; en toen hem, later in het jaar, 30 Tidoreesche coracora's, met ruim 2000 koppen bemand, ter versterking der Ambonsche hongi werden aangeboden, meende hij van dat aanbod geen gebruik te mogen maken, daar de pokken nog heerschende waren en de Hooge Regeering wellicht met eene nieuwe expeditie tegen Goram niet ingenomen zoude zijn (231).

Men vernam dan ook weldra, dat Noekoe groote plannen maakte en zich weder met Magindanao in aanraking gesteld had. Twee rooversvlooten, één voor Zuid- en één voor Noord-Ceram zouden door hem zijn uitgerust; Sawaai en Manipa zouden weldra door hem aangevallen worden.

In het laatst van 1792 kreeg men bericht, dat Mabasche praauwen in straat Libobo waren aangevallen en dat Gane in de asch gelegd zou zijn, bij welke gelegenheid 68 personen zouden zijn gedood of gevangen genomen.

De autoriteiten te Ternate werden evenwel zoo dikwijls misleid, dat men slechts voorwaardelijk geloof hechtte aan die verhalen; en om nu betrouwbare berichten te erlangen werd besloten 20 coracora's, met een land- en taalkundigen korporaal, naar Batjan, Obi en Boeton te zenden, om zich van den werkelijken toestand te overtuigen (232).

Reeds in Januari 1793 werd aan dat besluit uitvoering gegeven. Maar de korporaal Heijdeman, die de vloot commandeerde, voerde niet veel uit en bracht weinig nieuws mede, toen hij den 18[den] October te Ternate terugkwam (233).

Hij had Gane, Batjan, Obi en Soela besi bezocht, kwam nu en dan met vijandelijke prauwen in gevecht, boorde een coracora van Gebe in den grond, en maakte eenige gevangenen.

Dat Noekoe door zulke onbeduidende operaties weinig nadeel werd toegebracht, is duidelijk. Hij nam dan ook de gelegenheid te baat, om de Papoes en de Pataniërs wederom naar zijne zijde te doen overhellen; en volgens de berichten, die te Ternate ontvangen werden, bestond er groote kans, dat die poging overal, behalve op Salawatti misschien, slagen zou (156).

Terwijl dus de inwendige rust nog nagenoeg alles te wenschen overliet, gebeurde er op de zuidkust van Nieuw Guinea iets, dat niet ter kennis van de Gouverneurs der Oostersche kwartieren schijnt gekomen te zijn. Althans, ik heb er geen spoor van gevonden in het archief: en toch gold het eene gebeurtenis, die zeer zeker wel in staat was onrust te wekken en onderzoek uit te lokken.

Den 20[sten] Juni 1793 toch vingen William Bampton en

Matthew B. Alt met de Hormuzeer en de Chesterfield hunnen merkwaardigen tocht door Torres-straat aan, die 72 dagen duurde en met allerlei gevaren en vijandelijkheden van de zijde der inboorlingen gepaard ging.

Den 3den Juli gingen de heeren Shaw, Carter en Hill met vijf matrozen, allen wel gewapend, met een whale-boot naar het door Bligh aldus gedoopte Darnley-eiland. Toen er drie dagen verloopen waren, zonder dat men iets van de boot en hare bemanning vernam en ook de seinschoten onbeantwoord bleven, werden twee gewapende sloepen, onder Dell, den 1sten stuurman van de Hormuzeer, op verkenning uitgezonden. Zij werden vijandig ontvangen en men kreeg weldra de overtuiging, dat de bemanning van de whale-boot door de inboorlingen vermoord was.

Onder bedekking der schepen werd nu, den 10den Juli, eene landing ondernomen, onder bevel van den stuurman Dell. Deze stuurman bepaalde zich echter niet tot het vernielen van hutten, kano's en suikerriet-velden, hij verrichtte bovendien eene daad, die van groote beteekenis scheen; want hij nam bezit „van dit eiland „en de naburige, en *de kust van Nieuw Guinea*," in naam van Z. M. (229).

Het is mij niet gebleken, dat aan deze inbezitneming eenige beteekenis is gehecht; zij schijnt dan ook zonder mandaat geschied te zijn, en kan dus verder met stilzwijgen voorbijgegaan worden; maar het komt mij voor, dat de Gouverneur van Ternate er niet van gezwegen zou hebben, indien hij er kennis van gedragen had (*).

De vreemde schepen, die nu, ook als een gevolg van den vrede

(*) Onlangs werd nog door eenen Engelschen schrijver — Coutts Trotter — de aandacht op deze annexatie gevestigd, naar aanleiding waarvan hij in eene noot zegt: „And yet Darnley Island, along with Tuan, Saibai, Talbot, and „Murray, were annexed, as if for the first time, to Queensland in 1877".

[Zie pag. 200 van (557)].

van 1784, elk oogenblik in de nabijheid van Nieuw Guinea, de Papoesche eilanden en de Molukken verschenen, bezorgden onzen Gouverneurs hoofdbrekens genoeg, overtuigd als ze waren, dat de smokkelhandel op die wijze het specerijen-monopolie zou dooden.

Het waren voornamelijk de Engelschen, die het ons lastig maakten; en men meende op Ternate, dat het ook een Engelschman geweest was, die, in 1793, eenigen tijd op Waigeoe doorgebracht en daar ruilhandel gedreven had (234).

Het komt mij echter voor, dat men hier met l'Esperance te doen had, een Fransch schip onder bevel van d' Entrecasteaux, dat twaalf dagen in de baai van Boni geankerd bleef.

d' Entrecasteaux was, in 1791, met la Recherche en l' Esperance op reis gegaan, om de schipbreukelingen van de Astrolabe, die gecommandeerd was geweest door Lapérouse, op te zoeken en daarna ondekkingen te doen. De plaats, waar Lapérouse schipbreuk geleden had, werd niet gevonden; maar d' Entrecasteaux, die o. a. door Rossel en Labillardière vergezeld werd, bewees belangrijke diensten aan de wetenschap en nam niet alleen de oostkust van Nieuw Guinea, maar ook eene belangrijke kuststreek, in de nabijheid van kaap Jamoeseba, op, zonder evenwel aanraking met de inlanders te hebben gehad (129).

Wat de Franschen daar, volgens denzelfden schrijver, vernamen omtrent den angst voor de Hollanders en de ontvoering van den broeder des konings, kan zeer wel, in substantie, juist geweest zijn, met het oog op de ons bekende gebeurtenissen van 1790-1793, in welk laatste jaar, zoo als we zagen, de invloed van Noekoe zich weder op de Papoesche eilanden gelden liet.

Het is van algemeene bekendheid, hoe treurig die reis van d' Entrecasteaux afliep; de drie chefs, d'Entrecasteaux, Huon de Kermadec en d' Auribeau, benevens een groot deel der equipage, stierven, terwijl op Java beslag werd gelegd op de schepen.

Onder de gebeurtenissen, die in 1793 voorvielen, was zeker de vestiging der Engelschen op Dorei voor ons onderwerp van het meeste belang.

Hieromtrent zijn eenige losse berichten, vooral van de hand van Leupe, bekend, maar toch trof ik, ook in latere schrifturen, nog onzekerheid aan, zoowel omtrent de plaats, als omtrent het tijdstip en den duur der vestiging.

Het is ook mij niet mogelijk, thans een aaneengeschakeld verhaal dier vestiging te leveren; maar de vergelijking van bekende bronnen met die, welke ik in het Bataviaasch archief vond, stelt mij toch in staat het een en ander omtrent die geschiedenis mede te deelen.

Uit den door Leupe vermelden Timorschen brief van 30 Mei 1794 blijkt, dat de kapitein John Hayes in 't laatst van 1792 of in Januari 1793, met de Engelsche Compagnies schepen The Duke- en The Duchess of Clarence, van Bengalen naar Nieuw Guinea vertrokken is (224).

Dit stemt vrij nauwkeurig overeen met de verklaring, welke later werd afgelegd door twee Sipaijers, die tot de bemanning behoord hadden (235).

Zij waren, omstreeks den aanvang van het jaar 1793, geëngageerd als soldaten voor de Engelsche O. I. Compagnie, en daarop onmiddelijk ingedeeld op een schip, gecommandeerd door den kapitein Dee (blijkbaar eene verbastering van Hayes), bemand met twee stuurlieden (Nenting en Krom), 1 bootsman, 4 kwartiermeesters en 40 matrozen, allen Engelschen. Een detachement, sterk 3 Engelsche onderofficieren en 60 Sipaijers, gecommandeerd door den kapitein militair Kout (eene verbastering van Court), was mede geëmbarqueerd, terwijl de bewapening bestond uit 20 kanons van 8, en 10 van 6 pond. Men had geene andere lading meegenomen, dan rantsoenen.

Na eene reis van ± 8 maanden — 't zal Juli of Augustus ge-

weest zijn — kwamen zij terecht bij een klein eiland, niet ver van Nieuw Guinea, dat de Engelschen Todorie, doch de Papoes Dorie noemen.

Aan wal vond men eene kleine vlakte, door hoog gebergte begrensd, waar een mooie rivier doorheen stroomde en vier Papoesche huizen werden aangetroffen.

Direct na aankomst maakten de Engelschen eene palissadeering, die bewapend werd met twaalf achtponders, en waarbinnen de noodige huizen, van hout en atap, werden opgericht.

De inboorlingen schenen aanvankelijk vriendschappelijk gestemd en brachten gewillig schildpad en massooi ter markt, benevens bundels hout in stokjes van een vinger dik, die reukeloos waren en van binnen een' geelachtige kleur hadden.

Echte specerijen hadden de Sipaijers niet gezien, maar wel een kleine wilde soort van noten; ook de eetwaren schenen schaarsch te zijn, daar men niets kon krijgen dan „Kaladie, Oebie, Kombi„lie en Patatus."

Na omstreeks drie maanden voor Dorei gebleven te zijn, vertrok Hayes met de „Duke" met eene lading massooi, tripang, paradijsvogels, enz. naar Bengalen, om van daar de vrouwen en kinderen der bezetting te halen (224).

Dit vertrek kan dus in October of November gesteld worden, en Hayes schijnt destijds een goed denkbeeld van de veiligheid zijner vestiging gehad te hebben; want hij liet als bezetting slechts achter den kapitein Court met het Europeesche kader, twee stuurlieden en 20 Sipaijers (285).

Weinige dagen later werd een gedeelte der bezetting door de Papoes overvallen, in slavernij weggevoerd en op Ceram verkocht.

Hiertoe behoorden ook onze twee Sipaijers, die later naar Banda gebracht en aldaar losgekocht werden.

Wat de Sipaijers vertelden van het vertrek van Hayes, komt weer vrij wel overeen met een particulier bericht van Arie Coomans,

resident van Boeroe, die, den 1sten Januari 1794, meldde, dat Hayes aldaar gearriveerd was, komende van Batjan, en 42 dagen op Boeroe had doorgebracht (236).

Hayes had er geen geheim van gemaakt, dat de Engelschen zich op Nieuw Guinea gevestigd hadden; hij noemde zich Gouverneur Generaal van New-Albion of Nova Guinea en gaf de ligging van de, aan de Restoration-Bay opgerichte versterking (het kasteel, zegt Coomans), die Coronation genoemd werd, op als: 53' Z.B. en 134° 40' 20" O.L.

Komt dus de verklaring der Sipaijers, in meest alle opzichten, met de gegevens van andere bronnen overeen, omtrent één punt geeft zij aanleiding tot twijfel. De Sipaijers toch spreken slechts van één schip, en dit was blijkbaar the Duke of Clarence. Of nu the Duchess, die te gelijk met the Duke Bengalen verliet, rechtstreeks door gezeild is naar Dorei, kan ik niet beslissen. Het is mogelijk, dat dit schip eerst andere plaatsen bezocht heeft, maar het waarschijnlijkst komt mij voor, dat het, onmiddelijk na de aankomst, teruggezonden is naar Bengalen, om kennis te geven van de vestiging en benoodigdheden voor het garnizoen te halen. Hoe dit zijn moge, in elk geval kwam the Duchess, even voor het vertrek van Hayes, voor Dorei ten anker.

Dit weten wij uit de verklaring van Jan de Orous van Bengalen, die uitdrukkelijk verzekert, dat Hayes, spoedig na zijne aankomst, naar Bengalen vertrok.

De Orous noemt het schip, waarmede hij aankwam, „Doux" en den Commandant „Cott"; maar daar Mac Cluer ditzelfde schip, dat te Dorei bleef, later Duchess of Clarence noemt, en de kapitein, die, na het vertrek van Hayes, het commando in Restoration-Bay op zich nam, Court heette, is het duidelijk, met welke naamsverbasteringen wij hier te doen hebben. De bewapening en bezetting van het fort zouden, volgens de Orous, eenigszins anders geweest zijn dan volgens de Sipaijers; maar dit doet min-

der ter zake, te minder, omdat de bezetting niet altijd even sterk geweest zal zijn.

De verklaring van de Orous — die, in 1793 uit vrees voor straf gedeserteerd, door de Papoes gevangen, naar Salawatti vervoerd en daar door een Tidoreesch hoofd vrijgekocht was — dateert van Augustus 1794, terwijl de Sipaijers pas in Februari 1795 verhoord werden.

Men wist in het laatst van 1793, te Ternate, nog weinig of niets van de nieuwe vestiging; maar wij weten nu, dat destijds het fort Coronation aan de Restauration-bay op New-Albion door de Engelschen bezet was; dat het fort gecommandeerd werd door den kapitein Court; dat the Duchess of Clarence op de reede lag en dat kapitein Hayes op weg was, om de vrouwen en kinderen der bezetting van Bengalen te halen, naar het heette.

Of dit nu werkelijk zijne bedoeling geweest is, valt moeilijk uit te maken; maar zeker is het, dat hij niet naar Nieuw Guinea teruggekeerd is.

Wij verlieten den kapiten Hayes, in 't laatst van 1793, op Boeroe en vinden hem den 29sten April 1794 op Timor terug.

De equipage had door ziekte veel geleden, en men dreef op Timor de beleefdheid zóó ver, dat men Hayes assisteerde met vijf Europeesche matrozen, die hij te Batavia weder af zou geven. Hij hield evenwel zijn woord niet, nam de matrozen, bij zijn vertrek van Batavia, mede, sloeg aldaar tegenover de regeering een insolenten toon aan, en liet op clandestiene wijze een zijner officieren aan wal achter, zoodat de commissarissen generaal (Mr. S. C. Nederburgh, S. H. Frijkenius, W. A. Alting en J. Siberg) besloten, de hem betreffende stukken naar Bengalen te zenden, „met last aan de ministers aldaar om deswe„gens een behoorlijke satisfactie van het Engelsch gouvernement „te vragen."

Het juiste tijdstip van aankomst en vertrek van Hayes is

mij niet bekend. Den 18den Mei vertrok hij van Timor, en hij kan dus in die maand, of in Juni, te Batavia gearriveerd zijn.

Het schijnt, dat hij daar, bij zijn vertrek, Bengalen als zijne bestemming heeft opgegeven; althans de Hooge Regeering verkeerde in Januari 1795 nog in het denkbeeld, dat hij derwaarts vertrokken wàs.

Maar reeds den 17den Juli 1794 vinden wij Hayes op Macao; en toen had hij specerijen van Nieuw Guinea aan boord, zoodat het niet waarschijnlijk is, dat hij Bengalen heeft aangedaan.

Mac Cluer zegt dan ook, in zijne missive aan de Hooge Regeering van 25 April 1795, dat Hayes, toen hij omstreeks 20 Juli te Macao arriveerde, van Batavia gekomen was.

Te Macao was het nu, dat die beide mannen, zoo nauw verbonden met de Engelsche vestiging op Nieuw Guinea, elkander ontmoetten.

Wij hebben Mac Cluer met the Panther en the Endeavour den 29sten Januari 1792 verlaten, op de reede van Koepang.

Ziekte van het scheepsvolk en andere redenen waren oorzaak, dat de reis pas den 24sten Maart werd voortgezet.

In October 1792 was Mac Cluer te Batavia en vertrok van daar weder naar de Palau-eilanden, waar hij in het begin van 1793 aangekomen moet zijn.

Hier voltooide hij zijne opneming, oefende de bevolking in den landbouw en leerde haar het gebruik van allerlei gereedschappen, die door de zorg der Engelsche Compagnie verstrekt waren.

Bij deze werkzaamheden had hij zijne schepen niet meer noodig; de Panther werd nu onder de orders van den luitenant Wedgeborough gesteld, terwijl Procter de Endeavour bleef commandeeren.

Toen deze schepen in Maart 1793 in Taypa nabij Macao voor

anker kwamen, toonde de commandant van de Panther (*) aan van Braam Houckgeest, opperhoofd onzer factorij van Quantong, een monster notemuscaat en foelie, uit Nieuw Guinea medegebracht, die in reuk en smaak de Bandasche evenaarden, hoewel de foelie wat dikker en zwaarder was en de noten spits toeliepen.

Wedgeborough vertelde, dat er een overvloed van dergelijke noten te krijgen was op de kust van Nieuw Guinea, maar dat die kust bewoond werd door barbaarsche natiën, die de Europeanen wilden vermoorden en opeten (237).

Terwijl die schepen nu de reis naar Bombay voortzetten, was Mac Cluer nog altijd vol illusies met zijne kolonisatie-studiën op de Palau-eilanden bezig.

Maar spoedig werd hij van die illusies genezen.

„Na 15 maanden [zoo schreef hij] op die Eylanden vertoefd „te hebben, wierd ik met mijne situatie te onvrede, vermits de „inboorlingen mijn raad niet wilden volgen, en ook de grond van „dit climaat beantwoorde niet aan mijne verwagting; hun ellendige „levenswijze kwam met die van mijn volk niet overeen, en 't „grootste gedeelte derzelven werden voor mij nutteloos, door de „kwalen en ziekten der inboorlingen" (224).

Uit de vroegere mededeelingen over de Palau-eilanden, en ook uit de omstandigheid, dat er geen enkel vaartuig was achtergebleven om de Europeanen, des vereischt, naar elders te voeren, blijkt genoeg, dat deze uitkomst eene groote teleurstelling geweest moet zijn.

Mac Cluer was nu genoodzaakt, met een open schuit, die slechts met 4 matrozen bemand was, de reis naar China te ondernemen.

(*) Dit moet luitenant Wedgeborough geweest zijn, zooals Leupe ook op pag. 263 van (224) opgeeft. Ook op pag. 159 van (237) noemt Leupe denzelfden commandant, maar geeft op gezag van den heer Clements R. Markham, Mac Cluer op, als den commandant van de Endeavour. Dit is onjuist; Mac Cluer toch was destijds op de Palau-eilanden. [Zie pagina 254 van (224).]

Na 19 dagen aan de grootste vermoeienissen, die hem bijna tot het uiterste brachten, bloot gestaan te hebben, kwam hij behouden, doch ziek en uitgeput, te Macao aan.

Dit zal omstreeks medio 1794 hebben plaats gehad.

In Juli van dat jaar was hij in zooverre hersteld, dat hij zich in staat gevoelde weder op reis te gaan; en reeds was hij op het punt, met een klein vaartuig, dat hij gekocht had, naar de Palau-eilanden te vertrekken, om zijne familie af te halen, toen de aankomst te Macao van kapitein Hayes in dat plan verandering bracht. Deze deelde nl. aan Mac Cluer mede, dat hij op order van het Bengaalsche Gouvernement op Nieuw Guinea eene kolonie gesticht had. Die kolonie had behoefte aan levensmiddelen; en nu droeg Hayes aan Mac Cluer op, provisiën daarheen te brengen.

Uit hoofde het niet ver uit den weg was en Hayes officier was in denzelfden dienst als hij, stemde Mac Cluer, zooals hij zegt, toe, die opdracht op zich te nemen. Maar ongetwijfeld is er tusschen die beide kapiteins meer verhandeld, dan Mac Cluer goedvond aan de Hooge Regeering mede te deelen; althans, weldra zal blijken, dat hij op Nieuw Guinea nog eene andere rol gespeeld heeft, dan die, welke hem heette opgedragen te zijn.

Het schijnt, dat Hayes aan Mac Cluer beloofd had, hem in Restoration-Bay te zullen komen aflossen, want de laatste schreef later, dat hij te veergeefs op Hayes gewacht had. Deze heeft evenwel waarschijnlijk geen plan gehad om weder naar Nieuw Guinea te gaan, want in October 1794 was hij te Canton, en toen had hij het voornemen naar Calcutta te gaan.

Mac Cluer daarentegen was, den 24 Juli van dat jaar, via Manilla en de Palau-eilanden naar Nieuw Guinea vertrokken.

De naam van het schip, waarmede hij de reis deed, wordt niet opgegeven; maar dit moet de Venus geweest zijn, die we weldra in Restoration Bay zullen aantreffen.

Intusschen was de Engelsche nederzetting aldaar, sedert het vertrek van Hayes, in 't laatst van 1793, naar 't schijnt, geheel aan haar lot overgelaten. Hoewel het mij niet mogelijk is, de lotgevallen der bezetting in bijzonderheden mede te deelen, zijn er toch bewijzen genoeg om ons de overtuiging te schenken, dat de toestand alles behalve rooskleurig was.

Twee Galelareezen, Rato en Oese, die, omstreeks April of Mei 1794, naar de Papoe vertrokken waren en ongeveer vier maanden later op Dorei geweest moeten zijn, vonden daar een houten benting, die met 5 kanons bewapend, maar niet bezet was.

Op de reede lag een' Engelsche bark, met 2 Europeanen en overigens met zwarten bemand, die een rood zijden vlag achterop en een geele aan de voorsteng had. Men vertelde hun, dat weldra een Engelsch schip verwacht werd met versterking (238).

Toen Mac Cluer, na Manilla te hebben aangedaan en zijne familie, met eenige slaven, van de Palau-eilanden te hebben afgehaald, in Restoration-Bay arriveerde — dit moet in October of November 1794 geweest zijn — vond hij de kolonie in een allerjammerlijksten toestand; „twaalf waren er bereids dood en de „overige veertien personen waren zoo ver door ziekte en hongers„nood gebragt, dat zij zich zelven niet konden bijstaan, en wa„ren aan de genade der inboorlingen overgelaten."

The Duchess of Clarence kon zonder voorafgaande reparatie geen zee bouwen, zoodat de komst van Mac Cluer de overblijvenden waarschijnlijk van een wissen ondergang redde (224).

Drie opvarenden van de Venus, die later deserteerden, spreken ook van een houten fort en een Engelsch schip, dat op de reede lag; en hoewel een hunner — Solo van Malakka — dit fort op Salawatti plaatste, is het m.i. niet twijfelachtig, of zijne verklaring had ook op Dorei betrekking (239) (*).

(*) Vergelijk pag. 272 van (224).

Wij mogen dus aannemen, dat de Engelschen op Nieuw Guinea van omstreeks November 1793 tot November 1794 door ziekte en gebrek zoodanig geteisterd zijn, dat zij niet meer in staat waren het fort Coronation te bezetten.

Daar hongersnood dreigde, ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat men met de bevolking niet meer op een vriendschappelijken voet stond. Dat de Engelschen, onder deze omstandigheden, zeer gedwee waren geweest, zoodat men — het bouwen van het fort daargelaten — op Ternate geene klachten ontving over aanmatiging van gezag, laat zich dan ook gemakkelijk verklaren.

Mac Cluer had levensmiddelen medegenomen; dus voor hongersnood bestond geen gevaar meer.

De reden, waarom hij dan ook, eenige dagen na zijne aankomst, naar Boeroe vertrok, was niet om benoodigdheden voor de bezetting te halen, maar — altijd volgens zijne eigene verklaring — om al datgene in te koopen, wat er noodig was om de Duchess of Clarence zeilvaardig te maken (224).

Was deze verklaring volkomen overeenkomstig de waarheid, dan scheen er destijds eer aan gedacht te worden Restoration-Bay te verlaten, dan om zich daar beter te bevestigen.

Hoe het zij, in November 1794 slaagde Mac Cluer op Boeroe zóó wel in zijne handelsoperaties, dat de Hooge Regeering daarover later hare ernstige ontevredenheid betuigde en een onderzoek gelastte.

Op zijne terugreis werd Mac Cleur genoodzaakt, zooals hij zegt, het eiland Gedy (waarschijnlijk Gebe) aan te doen en daar 20 dagen te verblijven om een, in de Venus ontstaan lek te herstellen; en hij zal dus in 't begin van 1795 in Restoration-Bay teruggekeerd zijn, waar onmiddelijk een aanvang gemaakt werd met de herstelling van de Duchess of Clarence (*).

(*) Dit schip lag nog in Restoration-Bay, toen Mac Cluer, den 20sten Maart 1795 [abusievelijk staat er 1790 op pag. 256 van (224)], van daar

Al waren nu in den loop van 1794 te Ternate nog niet alle bijzonderheden omtrent de vestiging der Engelschen bekend, die hierboven werden medegedeeld; verkeerde men soms zelfs nog in twijfel, of de Engelschen op Dorei of op Salawatti, dan wel op beide deze plaatsen gezocht moesten worden, men wist genoeg om de overtuiging te hebben, dat Tidore's grondgebied geschonden was.

In de raadszitting van 18 September 1794 bracht de Wd. Gouverneur van Ternate, Ekenholm, dan ook een door hem, namens den Sultan van Tidore, opgemaakt protest ter tafel, waarop besloten werd hiervan drie door den Sultan van Tidore te bezegelen translaten te maken.

Eén exemplaar, bestemd om naar Bengalen opgezonden te worden, zou aan de Hooge Regeering te Batavia worden aangeboden; een ander exemplaar zou, door een gezant van den Sultan van Tidore, in een' goed gewapende pantjalang naar de Papoe overgebracht worden, terwijl het derde, als „slaper," zou worden gedeponeerd (240).

In dit protest, gedateerd 15 September 1794, noemt de Sultan zich: „koning van het rijk van Tidore en den resorte van dien, „beneevens de geheele Papoe" (*).

Hij beklaagt zich, dat de Engelschen, met behulp zijner ongehoorzame onderdanen, een fort gemaakt hadden, en concludeert als volgt:

„Zoo is het, aangezien . . . . zoowel de groote Papoe „als de Papoesche eilanden onder de gehoorzaamheid van ons „onderworpen zijn, en de Papoesche radja's of koningen en ver-

---

vertrok. Den 31sten Januari 1795 kon het dus niet vergaan zijn, zooals men van Banda meldde, blijkens Leupe's „noot 4", op bovengemelde pagina voorkomende.

(*) Ekenholm zou waarschijnlijk zeer verlegen gezeten hebben, als hij had moeten opgeven, wat hieronder verstaan moest worden.

„dere hoofden zeedert onheugelijke tijden onse en voorvaderen „vasallen zijn geweest, noch zijn, en gelijk wij hoopen steeds „zullen blijven .... dat wij waarschuwen ons Territoir te „verlaten en nooit weer terug te komen" (241).

Het is mij niet gebleken, of de expeditie van het request, voor de Papoe bestemd, in handen der Engelschen is gekomen; die, welke naar Bengalen gezonden werd, is, zooals later blijken zal, op last der Hooge Regeering aangehouden; en zoo is het zeer mogelijk, dat alleen „de slaper" aan zijne bestemming voldaan heeft. In elk geval heeft Mac Cluer, als hij er mee bekend geweest is, er geene notitie van genomen.

Het juiste tijdstip zijner aankomst in Restoration-Bay is mij niet met zekerheid gebleken. Hij zelf zegt wel, dat hij 20 Maart weer van daar vertrokken is, maar niet, wanneer hij er aankwam. Nu had hij zeker, indien hij van Gebe rechtstreeks naar New-Albion gezeild ware, in December 1794 of Januari 1795 aldaar hebben kunnen aankomen; maar, mag men den Chineeschen anachoda Tan Tjengou, die den 29sten Januari derwaarts vertrok en den 12den Mei op Ternate terug was, gelooven, dan is Mac Cluer pas den 27sten of 28sten Februari bij Amberpoon gearriveerd, en ditmaal niet slechts met de Venus, maar vergezeld van nog een ander schip (242).

Tan Tjengou was aan boord van de Venus geweest en had daar zijnen Tidoreeschen pas vertoond. Maar hij bekwam ten antwoord, dat Noekoe de geheele Papoe aan de Engelschen geschonken had, zoodat 's Compagnies dienaren, noch Tidoreezen, noch Chineezen daar handel mochten drijven. Op de Venus was dan ook een Tidorees, die beweerde een kapitein van Noekoe te zijn en eene poging aanwendde om den Ternataanschen stuurman van den Chinees te vermoorden.

Het werd Tan Tjengou niet vergund ergens aan wal te gaan; en den 2den Maart ontving hij, na door de Engelschen van na-

genoeg zijne geheele bezitting, ter waarde van ruim 2400 Rds, beroofd te zijn, bevel terug te keeren, terwijl men op zijne pas het volgende aanteekende:

„As The Coast of New Albion is daken (taken) Possession „of bij this Brittanic Majestys Subjects, this pas cannot be of „tritur (virtue?) in those Limits. Neither will we permit any „vessel belonging to the Dutch Moluccos to trade on this Coast „with the Natives, have there fore dismisact (dismissed) the „Bearer."

Links onderaan stond: „Cruzers (cruisers) Resource and Ve„nus. Omberpon Road 2 March 1795;" daar naast rechts: „Thomas Wathimbourt Lt Gl. „of fort Coronation. New Albion," en eindelijk teekende daaronder: „John M Cluer commander of „the Venus cruiser" (*).

Mij dunkt, dat het, na kennismaking met de bovenvermelde gebeurtenissen, niet wel mogelijk is aan te nemen, dat Mac Cluer eenvoudig met de bedoeling om fort Coronation te proviandeeren naar Nieuw Guinea vertrokken is.

Is zijn totaal stilzwijgen over zijne verrichtingen van December 1794 tot Maart 1795 reeds verdacht, nu we hem op New-Albion terug zien keeren met een Tidoreeschen kapitein, die beweert, dat Noekoe de geheele Papoe aan de Engelschen geschonken had, vergezeld van nog een oorlogsschip van de Engelsche Compagnie en, onmiddelijk na zijne terugkomst, de Engelschen zien verkondigen, dat zij de kust in bezit genomen hebben, nu kan er, dunkt mij, geen twijfel meer bestaan over den aard zijner verrichtingen en plannen.

(*) Een vriendelijke Engelschman had de beleefdheid hieraan, ter verduidelijking, de volgende vertaling toe te voegen:

„As het koest van New Albion ben behouden den groet Brittania deze „passe kan niets permiteeren, en Hollandsche of Chineesche Burger te Nego„cieeren, het Land of Zee".

Zeer zeker had hij zich met Noekoe en andere ontevredenen in aanraking gesteld en hulp gezocht bij Engelsche Compagnies schepen, waarop hij de richting aanwees, die voortaan aan de Restoration-Bay gevolgd zou moeten worden.

De geruchten, die thans allerwege op de noordkust van Nieuw Guinea en de nabijgelegen Papoesche eilanden veld wonnen, waren zeker een uitvloeisel van Noekoe's onderhandelingen met de Engelschen. Men sprak van een fort met drie lagen geschut, waar dagelijks groote vroolijkheid heerschte; tien groote schepen en vijf barken lagen op de reede, en aan vrouwen was geen gebrek.

De Meforeezen waren op de hand der Engelschen; deze kruisten overal en heeschen steeds een' witte vlag, als zij ten anker kwamen; aan inlanders gaven ze witte neusdoeken cadeau, maar op de Europeanen zouden ze schieten, verzekerde de Sengadji van Warsai aan den burger vaandrig van der Plas, waarop deze, zich tot het volk wendende, zeide: „de Engelschman, die zal gijlieden „kullen" (243).

Men vertelde ook, dat de Engelschen sasafras-bast zochten, en dat zich op hunne schepen drie groote heeren bevonden, die gezegd hadden: „Beta, ini Radja Banka ulu punja kapitein," hetgeen — waarom begrijp ik niet — heel wat indruk scheen te maken.

Vaandrig van der Plas, aan wien wij deze berichten te danken hebben, kon niet tot Dorei doordringen. Hij werd door Papoesche roovers aangevallen, verloor zijn kanon, dat overboord viel, en keerde in 't laatst van April of in 't begin van Mei van eene verloren reis op Ternate terug.

De burger Laurens Harmansz, de Makassaren Smail en Datan, en de luitenant der Makassaren Ajub, die in Maart naar Nieuw Guinea vertrokken en in Juni en Juli behouden terugkeerden, wisten daarentegen het een en ander van de Engelschen en hunne nederzetting te vertellen (244).

Allen waren in handen der Engelschen geweest en belet gewor-

den handel te drijven, terwijl ze overigens niet slecht behandeld schijnen te zijn. De benting was bezet door Sipaijers en Bengaleezen en bewapend met 12 kanons van 8 pond; dicht daarbij had men een aanplant van noteboomen gevonden, die reeds twee voet hoog waren. Handel werd gedreven in massooi, „koely Lawan" en eene onbekende houtsoort, waarvan monsters werden medegenomen, die, volgens de Ternataansche autoriteiten, veel van brandhout hadden en naar Batavia werden opgezonden tot onderzoek. De verhouding tusschen de Engelschen en de inboorlingen scheen er niet beter op geworden te zijn. Op Dorei was de gezindheid der bevolking niet kwaad, maar in Amberpoon en Warmessieng nam men het den Engelschen zeer kwalijk, dat zij zelven den prijs der handelsartikelen bepaalden. Harmansz had zelfs gezien, toen hij zich in die streken bevond, dat de Engelschen op de inboorlingen geschoten hadden. Op de buitenreede lagen twee schepen.

Bij vertrek werd wederom op de passen eene aanteekening gesteld, nagenoeg volkomen gelijkluidend met die, welke wij reeds kennen. De pas van Harmansz werd afgeteekend den 29sten Maart, die van Smail den 8sten April, en die van Ajub waarschijnlijk eenige dagen later (245/246).

Onder de aanteekening stond nu: „Restoration Harbour New „Albion, J. W. Court Lt. Gn, Robert Lander commander of „the Resource, cruiser."

Uit de handteekeningen, op de passen gesteld, blijkt dus, dat Mac Cluer den 29ten Maart niet meer in Restoration-Bay was; ware hij trouwens destijds daar nog geweest, dan had men ook drie schepen moeten zien, daar de „Duchess" nog altijd op de reede lag. Mac Cluers mededeeling, dat hij den 20sten Maart van Dorei vertrokken is, zal dus wel juist geweest zijn, terwijl uit de passen gebleken is, dat de Resource in de eerste dagen van April daar nog aanwezig was.

Wat nu Mac Cluer verder wedervoer op Boeroe en Amboina,

waar men hem als den „lorrendraaier" van 1792 herkende en behandelde; de uitvoerige correspondentie, die daarvan het gevolg was; de beschuldigingen tegen Coomans ingebracht . . . . . dit alles valt buiten de grenzen van ons onderwerp en kan geheel met stilzwijgen worden voorbijgegaan, daar Leupe deze episode uitvoerig behandeld heeft (224).

Alleen zij nog aangeteekend, dat Mac Cluer, met de Venus, den 5[den] April in de Portugeesche baai van Amboina ten anker kwam en den 12[den] d. v. weder vertrok, een brief achterlatende voor het Nieuw Albionsche etablissement (247).

Of nu deze brief den last heeft ingehouden tot opbreken der vestiging, is mij niet gebleken; maar vrij zeker is het, dat Dorei in de tweede helft van April 1795 door de Engelschen verlaten werd.

Reeds in Juli had men dit te Ternate bij geruchte vernomen, maar destijds wist men aldaar nog weinig van de juiste geschiedenis der Engelsche vestiging (248).

Eerst in Mei 1795 was men tot de overtuiging gekomen, dat de Engelschen niet op Salawatti, maar „op een der Papoesche „eilanden Derij of Dree, dat wel een 30 mijlen van Salawateij „geleegen is, en onder de Papoese koning van Way-Geeuw (?) „gehoord, werkelijk Post gevat hebben" (249).

En de regeering zou waarschijnlijk nog lang in het denkbeeld gebleven zijn, dat Dorei een eiland was, onder Waigeoe behoorende, als Boekholst, de Gouverneur van Banda, haar niet bij schrijven van 10 Juni 1795 een kaartje had aangeboden „van „het Westelijke gedeelte van Nova Guinea, het oostersche ge„deelte van Ceram en alle de Eijlanden van Banda."

Dit schetskaartje is geteekend door M. (?) Waterloo; het plaatst het fort Coronation op de vaste kust bij Dorei (*), maar geeft — zoo-

(*) Ik meen dan ook, dat het fort Coronation werkelijk te Dorei gestaan heeft, hoewel sommigen beweren, dat de Engelschen zich op het eiland Ma-

als te verwachten was — de door Vinck en Mac Cluer opgenomen Telok Berau niet aan (250).

Daar men, wegens gebrek aan de noodige middelen, van eene zending naar de Papoes af moest zien, verkeerde men te Ternate nog lang in onzekerheid omtrent het al of niet opbreken van het Engelsche etablissement (251).

Eerst in Juli 1796, toen Laurens Harmansz van eene reis naar Dorei terugkeerde, vernam men met zekerheid, dat „ter „plaatse waar de Engelschen het vorige jaar post gevat hadden", alles verwoest gevonden was (252).

Intusschen noemde ik het vrij zeker, dat Restoration-Bay reeds in de tweede helft van April 1795 ontruimd werd, en ben dus verplicht deze stelling met bewijzen te staven.

Wij zagen, dat Ajub in de eerste helft van April te Dorei geweest was, toen de Engelschen daar nog waren; maar die zelfde Ajub had, eenige dagen later, te Mafoor vernomen, dat de vreemdelingen vertrokken waren. Kan dit bericht slechts als aanwijzing, niet als bewijs dienst doen, in verband met hetgeen nu volgt, krijgt het meer beteekenis.

In Mei 1795 nl. arriveerden op Waroe — waar Noekoe zich omstreeks dien tijd ook bevond — twee vreemde schepen, die ook vrouwen aan boord hadden (253).

Wel gaven zij zich uit voor Franschen, maar het bleek spoedig, dat zij Engelschen waren (254) en dan ook de Engelsche Compagnies vlag voerden.

Noekoe zelf had verzekerd, dat het Engelsche schepen waren, door hem uit de Papoe ontboden (255), en men beweerde zelfs, dat hij er

naswari gevestigd hebben. Coutts Trotter, de nieuwste mij bekende schrijver, die dit onderwerp aanroert, zegt, sprekende van Manaswari: „a place of in„terest to Englishmen, for it was occupied bij an expedition from India „towards the end of last century". [zie pag. 200 van (557)].

Er is reden om te veronderstellen, dat deze stelling niet op een zelfstandig onderzoek gebaseerd is, maar van eenen Nederlandschen schrijver is overgenomen.

mede vertrokken was naar Osmalas (?), eene plaats, die, volgens Banda's Gouverneur, door de Engelschen bezet was (254).

Hoe het zij, er bestond zeer groote waarschijnlijkheid, dat de schepen in quaestie de Resource en de Duchess of Clarence waren, niet alleen omdat Noekoe vertelde, dat ze uit de Papoe gekomen waren, maar vooral omdat er zoo vele vrouwen aan boord waren, terwijl de opvarenden grootendeels uit zwarten bestonden.

Zag men dit destijds in de Molukken nog niet in, voor ons wordt de waarschijnlijkheid nagenoeg zekerheid, wanneer wij vernemen, dat de Resource (*) onder kapitein R. Lander, in gezelschap van dat andere schip, weldra weder aan de kust van Halmaheira verscheen en dat die ongenoemde bodem gecommandeerd werd door „Belaan Resdun", denzelfden kapitein, onder wiens hoede Noekoe den 6[den] Augustus 1795 zijnen Goegoegoe en zijnen secretaris Ismael, met geschenken en bede om hulp, naar Bengalen zond (256). Want later treffen wij William Bellany Risdon voor Ternate aan, als commandant van de Duke (†) of Clarence (257).

En hiermede is de geschiedenis der Engelsche nederzetting op Nieuw Guinea afgehandeld.

Het is bekend, dat het protest van den Sultan van Tidore niet in handen van de Engelsche Compagnie gekomen is, omdat de kapitein ter zee Jan Craay van onzen gezaghebber Citters in Bengalen vernomen had, dat „het Engelsche Ministerie onvergenoegd was over de demarche van den voorm. Captn. Hayes in „het agterlaten door dezelve van 15 man, hem Hayes zou hebben „geordonneert om weder naar derwaarts te vertrekken ten einde

(*) Er staat „Ressuising", maar duidelijk: „R. Landert." Zeker is dus de Resource bedoeld. Vele eigennamen zijn zeer onduidelijk of onjuist geschreven. — Lander komt zoowel voor als Landert.

(†) Dat dit de „Duke" en niet de „Duchess" was, doet minder te zake. Er bestaat veel waarschijnlijkheid — met het oog op hetgeen wij weten — dat de Duchess buiten dienst gesteld zal zijn.

„dit etablissement op te breken en de als gezegd agtergelaten man-„schappen terug te voeren" (224).

Hayes werd dus door de Engelsche Compagnie gedèsavoueerd, en ook Mac Cluer doet het voorkomen, alsof hij door Hayes gefopt werd, toen deze hem verzekerde, dat hij handelde uit naam van de Compagnie.

Neemt men nu in aanmerking, dat in de aanteekening op de passen zorgvuldig vermeden werd het Engelsche gouvernement of de Engelsche O. I. Compagnie te noemen; dat men de Britsche Majesteit eene schijnvertooning liet maken; dat de geheele aanteekening eer een comisch dan een ernstig karakter draagt; dat men een kapitein zich luitenant-generaal ziet noemen; en dat er meermalen, ook op andere wijze, tegen de vormen gezondigd werd, dan komt men allicht tot de overtuiging, dat men hier niet met eene officieele onderneming te doen had.

Maar is daarmede gezegd, dat de Engelsche Compagnie geheel vreemd was aan het gebeurde, en dat dit eene particuliere zaak was, door eenige avonturiers ondernomen? In geenen deele.

Zonder hulp der Compagnie ware de vestiging niet mogelijk geweest; men denke slechts aan de Sipaijers en hunne officieren, die tot het leger der Compagnie behoorden, en aan de omstandigheid, dat de vestiging twee jaren lang bestaan heeft en veel eerder ingetrokken zoude zijn, indien de Compagnie ze niet gewenscht had. Ook waren Hayes en Mac Cluer steeds in correspondentie met Bengalen; en later vinden wij nagenoeg alle commandanten, die eene rol gespeeld hadden op Nieuw Guinea, als onze vijanden terug, gedurende den oorlog met Engeland.

Ik meen, dat wij hier te doen hebben met een' proef, waarbij de autoriteit voorloopig achter de schermen bleef, zich voorbehoudende alles te dèsavoueeren, als men niet slaagde, of als machthebbende op te treden, indien de verwachtingen met een goeden uitslag bekroond werden.

Hayes geeft zich ergens den titel: „1ste Lieutn. Honble Compy. „Marine, Commander Brittish Expedition of Discoveries"; en deze titel kan zeer wel juist geweest zijn.

Wat van 1790—1795 door de Engelschen ondernomen werd, schijnt mij toe eene voortzetting geweest te zijn van Herberts plan, dat, met zoo goeden uitslag, door Forrest tot een begin van uitvoering gebracht werd. Men wilde tot elken prijs meester worden van of althans deelen in den specerijhandel. Met zekerheid wist men niet of deugdelijke specerijen op Nieuw Guinea te bekomen waren, maar Forrest had van dit land, en in 't bijzonder van Dorei, veel goeds gezegd. Om een en ander te onderzoeken zal Mac Cluer in 1790 op zijn ontdekkingstocht gezonden zijn; en het komt mij zeer waarschijnlijk voor, dat zijne rapporten, in verband met de berichten van Forrest, tot het beproeven eener vestiging op Dorei aanleiding gegeven hebben.

Toen nu het klimaat daar erg tegenviel: toen de inboorlingen zich niet zoo welwillend en vreedzaam toonden, als ze waren afgeschilderd; maar vooral toen het bleek, dat de Nieuw Guineasche noten, waarmede Hayes den geheelen archipel, tot China toe, had doorgereisd, van inferieure qualiteit waren, kon de proef als mislukt beschouwd worden, en kon men gerust, zelfs zonder autorisatie uit Bengalen af te wachten, tot de opheffing van het etablissement overgaan, aan 't welk nu natuurlijk elke officieele grondslag ontzegd werd.

Na de inbreuk, op de chronologische volgorde gemaakt, ter wille van een geregeld verhaal der gebeurtenissen in Restoration-Bay, wordt het hoog tijd, naar Noekoe en Ternate terug te keeren.

Hebben wij gezien, dat, in het laatst van 1793, de berichten omtrent Noekoe en zijnen aanhang steeds onrustbarender werden; bleek ons reeds, dat het hem gelukt was steun bij de Engelschen te vinden, het jaar 1794, hoewel nog geen getuige van

aanvallende handelingen op groote schaal, tintte den horizont hoe langer hoe donkerder. De twijfel, dien men in 1793 te Ternate nog koesterde omtrent de waarheid der berichten, die van Noekoe's krijgstoerustingen zoo hoog opgaven, maakte weldra plaats voor de zekerheid, dat de gevreesde rebel zijne macht met den dag zag aangroeien, zoodat de Sultan van Tidore nagenoeg al zijne onderdanen naar Noekoe's vaandel zag overloopen.

Wij zien nu ook een halven broeder van Noekoe — prins Djanalabdin (*) — ten tooneele verschijnen, een man, die in de verdere gebeurtenissen eene belangrijke rol speelt.

Hij was, in 1779, met zijnen vader Djamaloedin naar Ceilon gebannen, van waar hij zich, met een Engelsch schip, over Amboina en Ceram, naar Noekoe begaf.

Een Tidoreesche Kimelaha ontmoette dezen prins, omstreeks Mei of Juni 1794, bij Salawatti, aan het hoofd eener vloot van 25 zeilen. Djanalabdin vertelde, dat hem het gezag over de geheele Papoe was overgedragen en dat hij plan had, vergiffenis te komen vragen; maar eerst wilde hij met den koning van Salawatti en de andere Papoesche grooten Noekoe op Ceram gaan opzoeken, om dan gezamenlijk op Tidore te komen. De Gouverneur van Ternate vond het echter zóó verdacht, deze belofte in ernst te hooren overbrengen, dat hij den armen Kimelaha liet arresteeren.

Intusschen kwamen er nieuwe berichten binnen omtrent Noekoe's toerustingen.

De Ternataansche Alfoer Soewoeij, die, naar Mafoor afgedreven, door de Papoes gevangen gemaakt en naar Salawatti gebracht was, terwijl zijne prauw stuk geslagen en de bemanning vermoord of in slavernij gevoerd werd, vond de vloot op Salawatti

(*) De naam wordt zeer verschillend gespeld in de oude stukken; soms spreekt men van Djain Alabdin, of Djanal Abdien; in de latere stukken heet hij meestal Djanalabdin.

reeds tot 100 zeilen aangegroeid, en de Galelarezen, Rato en Oese, hadden voor Waigama (Misool) 53 vijandelijke vaartuigen geteld.

De korporaal Jacobus Laijsouw, die met den burger Lucas Johannes uitgezonden was om de plaats te zoeken, waar de Engelschen zich gevestigd zouden hebben, werd reeds bij Gebe door 3 coracora's van Noekoe aangevallen, maar wist zich door te slaan. Den 22sten Augustus kwam hij te Wardjo (op Waigeoe) (*), waar hij vernam, dat daar, eenigen tijd geleden, twee Engelsche schepen geweest waren, die naar Dorei waren verzeild, waar ze goederen aan wal gebracht hadden.

Dit moeten dus de Venus en de Resource geweest zijn, die — zooals we weten—in 't laatst van Februari te Dorei gearriveerd waren.

De Engelschen hadden de teekening eener vlag en munten achtergelaten, die aan Laijsouw vertoond werden; maar toen hij, na deze informaties bekomen te hebben, naar Dorei wilde zeilen, werd hem dit door 9 coracora's belet, zoodat hij onverrichterzake naar Ternate terug moest keeren (238).

Men begon nu te Ternate langzamerhand op zelfverdediging bedacht te zijn.

Het fort Kajoemera werd bewapend, eene batterij aan het zeestrand opgeworpen en geene beloften of bedreigingen werden gespaard, om den Sultan van Tidore tot meer energie aan te sporen. Maar eene doffe onverschilligheid had zich van Sultan Kamaloedin meester gemaakt, nu hij zijnen wissen ondergang te gemoet zag; slechts het spel kon zijne belangstelling opwekken (240).

Hij had toch de overtuiging, dat Noekoe, zonder krachtige maatregelen—waartoe men niet in staat was—nooit tot onderwerping te brengen zou zijn, nu hij als Sultan van Ceram en de Papoes reeds aan heerschen gewoon geraakt was. Men had immers reeds

---

(*) Wordt ook geschreven: Waridjo of Wartjouw, en soms gebruikt als naam van het geheele eiland.

bij herhaling gezien, dat amnestie volstrekt niets uitwerkte en dat de zoo pas begenadigde oproerlingen zich, alsof er niets gebeurd ware, weder onder Noekoe schaarden (258)!

En machtsontwikkeling was helaas onmogelijk. Zelfs het in September genomen besluit, om een gewapende pantjalang naar de Papoe te zenden, moest in November weder worden ingetrokken, vooal ook, omdat men vreesde, dat Noekoe weldra een aanval op Tidore zou ondernemen, waar nu reeds „eene wonder„bare beweging" heerschte.

In December 1794 schreef Gouverneur Ekenholm dan ook aan Cornabé op Amboina, dat de Papoes zich nagenoeg allen aan het sultansgezag onttrokken hadden, daar zij meer behagen schepten in het avontuurlijke leven, hun door Noekoe aangeboden, dan in de rust, die de Compagnie hun zoo gaarne verzekeren zou (259).

De Hooge Regeering te Batavia begon nu ook meer ongerust te worden en gelastte, steeds op zijne hoede te zijn, hoewel zij het eene chimère noemde, dat Noekoe, met behulp der Papoesche vorsten en het volk van Patani, eene revolutie zou maken en de koningen van Ternate en Tidore van den troon stooten (260).

Ook de Bewindhebbers waren lang niet tevreden met den loop, dien de zaken genomen hadden, en de Hooge Regeering was wel genoodzaakt de Gouverneurs van Amboina en Ternate op te dragen, de zienswijze van Heeren XVII in ernstige overweging te nemen en te dien opzichte in onderling overleg te handelen (261).

Het middel van HH. XVII was evenwel niet nieuw.

Na zich zelven diets gemaakt te hebben, dat middelen van geweld voor den inlander niet deugen en slechts wraakzucht opwekken, zooals onlangs weder bij de Gorammers gebleken was (die i. p. juist overmoedig werden, omdat ze onvoldoende waren

gekastijd), komen de heeren met het meer houtsnijdend argument voor den dag, „dat het de Maatschappij niet convenieert, om „een kostbaar armement aan te leggen," en zoo concludeeren ze weder tot „minnelijke schikking", hoewel ze zeer goed gevoelen, „dat dit plan niet zeer faciel zal ten uitvoer te brengen „zijn" (262).

Dit begreep de Hooge Regeering ook; maar ze was nu verplicht, minnelijke schikking weder aan de orde te stellen en gaf daartoe twee plannen in overweging.

Men zou nl. in elk geval algemeene amnestie moeten verleenen; en dan zou men aan Noekoe kunnen aanbieden, óf „het bestier „over de Papoe, in leen, en onder het oppergezag van den ko„ning van Tidore en de Compagnie". . . . . . óf „de noordoost „kust van Ceram", welk laatste de Hooge Regeering preferabel zou oordeelen (263).

Tijdens de Hooge Regeering dit middel aan de hand gaf om de rust te herstellen, ging Noekoe bedaard zijn gang, zich met de Engelschen verbindende en alle ontevreden prinsen en hoofden onder zijne vanen vereenigende, alvorens een beslissenden slag te wagen.

In Februari 1795 kreeg men op Ternate de tijding, dat weldra een roofvloot, onder bevel van Noekoe's zoon Abdul Gafoer, op Tidore verwacht kon worden (264); maar Noekoe zelf bleef nog op een afstand.

In Mei troffen wij hem reeds op Waroe aan, in gezelschap der Engelsche kapiteins Lander en Risdon, die hem eerst gezamenlijk gesteund schijnen te hebben, totdat die taak, na 't vertrek van Risdon, in Augustus, alleen door Lander met de Resource werd overgenomen.

Omstreeks dezen tijd schijnt Noekoe zich, steeds vergezeld door zijne Engelsche vrienden, naar Gebe begeven te hebben, waar-

schijnlijk het rendez-vous zijner vloot. Sterk door zijn verbond met de Engelschen, trachtte hij nu zelfs den Sultan van Tidore tot zijne belangen over te halen. Hij wist hem een brief, gedateerd 29 Augustus 1795, in handen te spelen, die geheim moest blijven voor de Compagnie; hij raadde Kamaloedin daarin voorzichtigheid aan met de Compagnie, daar hij anders zeker het lot van Pata Alam zou deelen, en verzocht, in 't geheim op de hoogte te worden gehouden van de plannen van den Gouverneur van Ternate (265).

Noekoe vergelijkt zieh met een vogel, die vliegt, ver van zijne geboorteplaats; maar hij had nu steun gevonden bij de Engelschen; en als deze met versterking gekomen zouden zijn, zou men weldra betere tijden beleven en dan hoopte hij, met Kamaloedin, het rijk van Tidore vreedzaam te zullen regeeren.

Hij gaf zich hier den titel van: Paduka Siri Sulthan Saidul „Djohas Moehamad, Mabous, Amirudien Siach Kartjel Parang, „koning van al de landen en negorijen die hem gehoorzamen," eene fijne titulatuur zeker tegenover Kamaloedin, die maar al te wel wist, dat dit gehoorzamen ten zijnen koste geschiedde, en, niettegenstaande zijnen officieel zoo wijdschen titel, overtuigd was, dat hij nagenoeg geene onderdanen meer had.

In antwoord hierop gaf Tidore's Sultan aan Noekoe, na hem zijne geweldenarijen en moorden verweten te hebben, den gemoedelijken raad, de Engelschen, de Cerammers en alle Compagnies onderdanen met rust te laten, stil naar Waroe te gaan en Tidore niet te verontrusten; dan zou de Compagnie, die wars van bloedvergieten was, hem volledig pardon geven en hem toestaan op eene plaats zijner keuze te wonen (266).

Vermoedelijk heeft dit schrijven op Noekoe niet veel indruk gemaakt en zal hij er geene andere gevolgtrekking uit gemaakt hebben, dan dat hij nu vrij spel had tegenover zijnen halven broeder, die een speelpop geworden was in handen der Compagnie.

Spoedig daarop vernam men dan ook, dat het Noekoe met zij-

nen aanval op Tidore ernst was en dat niet alleen de Ternataansche prins Ibrahim zijne zijde gekozen had, maar dat hij ook kon rekenen op de Alfoeren van Tobello, die onder Ternate behoorden.

Wie nog geaarzeld hadden op Maba en Weda om Noekoe's partij te kiezen — Patani had zich al direct daar vóór verklaard — volgden de vaan des opstands, toen de Resource en Duchess of Clarence zich, in Noekoe's gezelschap, in die streken vertoonden; en niemand twijfelde er aan, of de Duchess, die omstreeks September vertrokken schijnt te zijn, na reeds in Augustus Noekoe's gezanten aan boord te hebben genomen, zou nieuwe Engelsche schepen gaan halen om de opstandelingen te steunen (*).

De partij van het verzet werd steeds vermeteler en ontzag zich niet, openlijk te verkondigen, dat ze volstrekt niet bevreesd was voor de Compagnie, welker geheele vloot bestond uit een paar rotte pantjalangs.

Toen de Gouverneur van Ternate (Budach was intusschen Ekenholm opgevolgd) den ons reeds bekenden Goelamanis bij zijne terugkomst van Gebe, waar hij heen gezonden was om de gegrondheid van al deze geruchten te onderzoeken, ondervroeg, kreeg hij de overtuiging, dat ze maar al te zeer waarheid gesproken hadden en dat wel degelijk ook op de hulp van Ternataansche Alfoeren gerekend werd, hoezeer de Sultan van Ternate dit ook voor onmogelijk mocht uitmaken.

Men was dus op Ternate volstrekt niet op z'n gemak, te meer niet, omdat de onlusten en zeerooverijen in de wateren van Menado en Gorontalo nog steeds van zeer ernstigen aard waren.

Ook elders moest men de teugels laten glippen. De Gorammers bleven nog steeds ongestraft hunnen euvelmoed bot vieren, want de Gouverneur van Amboina (Cornabé) was niet in staat hen aan te tasten en hij scheen bovendien reden te hebben, alle

(*) Hier heb ik het door Risdon gecommandeerde schip de Duchess genoemd, op grond van het betoog van pag. 352.

beschikbare strijdkrachten in de nabijheid te houden, om zich tegen een aanval der Franschen te kunnen verdedigen (267).

Of er echter afdoende redenen bestonden voor deze vrees, is mij niet gebleken. Integendeel vond ik in de geschiedenis der Groote Oost al zeer weinig sporen van den invloed, dien de, in 1793 uitgebroken oorlog met Frankrijk, in die streken zou hebben uitgeoefend.

Men had natuurlijk kennis bekomen van den oorlog en was min of meer op zijne hoede; maar tot dadelijkheden was het niet gekomen; en toen Cornabé, in Juni 1795, meende, dat het zaak was zich tegen Frankrijk te wapenen, hadden de Amsterdammers reeds met gejuich de Franschen onder Pichegru ingehaald, was Willem V reeds buiten 's lands en had de jeugdige Bataafsche republiek in Engeland haren geduchtsten vijand gevonden. Men wist dus op Ternate nog niet eens, wat de Compagnie boven het hoofd hing, toen, in October of de eerste dagen van November 1795, de bovenvermelde last der Bewindhebbers, om met Noekoe in minnelijke schikking te treden, ontvangen werd.

Onmiddelijk werd eene poging aangewend, om aan het verlangen der Meesters te voldoen en men wist voor het voeren dier teedere onderhandelingen geen beter persoon te kiezen dan prins Hassan, die, naar men meende, bij Noekoe een gunstig onthaal zoude vinden. Hij was toch de halve broeder van Noekoe, scheen der Compagnie genegen, had grooten invloed op Tidore en was Noekoe niet gevolgd.

Maar hoe had men zich bedrogen! Hoezeer moest men ontwaren, dat Noekoe's fierheid gelijken tred gehouden had met het lijdens-proces der Edele Compagnie!

Het antwoord luidde, dat Noekoe niets meer met de Compagnie en Tidore te maken wilde hebben; en Hassan wist bovendien te vertellen van Noekoe's bondgenootschap met de Engelschen, van

de gezindheid der volkeren van Maba, Weda en Patani, die den rebel volgden „als koebeesten" en van 1000 Tobelloreezen, die zich met de opstandelingen vereenigd hadden.

Het was dus *Noekoe*, die de considerans geleverd had voor het besluit, den 9[den] Maart 1796 door Ternate's Raad genomen, om alle onderhandelingen af te breken en Noekoe als onverzoenlijken vijand te beschouwen (256).

Terwijl deze beleediging der stervende Compagnie werd aangedaan, waren in Nederland de begrafenis-plechtigheden reeds aangevangen door de benoeming — in November 1795 — van het „Komité tot de zaken van den Oost-Indischen handel", dat den 1sten Maart 1796 het bestuur der Compagnie in handen nam en eene verlenging van het octrooi, tot het einde van 1798, verkreeg (178) (*).

In Indie werd men weldra de gevolgen van de schepping der Bataafsche republiek gewaar door de aankomst eener Engelsche vloot, die, onder voorwendsel van de belangen van den stadhouder voor te staan, de Compagnie van hare bezittingen en schepen beroofde.

De gevolgen, die de oorlog met Engeland voor Ternate had, zijn uitvoerig beschreven door Leupe (268) (269) en D[r] de Roo (155), zoodat, voor de jaren 1796 — 1801, meermalen naar hunne, op bronnenstudie gegronde gegevens verwezen zal worden.

Het spreekt van zelf, dat eene uitvoerige behandeling der verdediging van Ternate in dit werk niet te huis behoort; maar de loop der gebeurtenissen dient toch te worden gevolgd, daar de Papoes tot de strijdende partijen behoorden en hun wettige, zoowel als hun feitelijke souverein rechtstreeks in die gebeurtenissen betrokken was. Ik zal daarbij gelegenheid hebben, en-

---

(*) Later nog eens tot ultimo 1799 verlengd.

kele bijzonderheden te vermelden, die tot nog toe niet bekend waren (*).

In Maart 1796 vernam men te Ternate, kort nadat de eerste tijdingen der door de Engelschen gepleegde vijandelijkheden ontvangen waren, dat Amboina en spoedig daarop, dat Banda in handen des vijands gevallen was.

Terwijl men zich nu tot verdediging gereed maakte, bleek het, dat de Sultan van Ternate „het boos opzet gevormd had, de „Engelschen, zoodra die daar mochten verschijnen, in te halen".

Budach nam een koen besluit door den Sultan te arresteeren, van den troon vervallen te verklaren en in zijne plaats tot Sultan van Ternate te benoemen prins Sarkam, die door de Hooge Regeering als troonopvolger was aangewezen (268).

Men zat nu met den afgezetten Sultan verlegen, die moeilijk te Ternate kon blijven, maar ook moeilijk naar Batavia gebracht kon worden, daar de Engelsche oorlogsschepen zich reeds bij Boeroe vertoond hadden en te Ternate verwacht werden.

Gretig werd dus gebruik gemaakt van het aanbod van den equipage-meester van Waningen, die kans zag, den onttroonden vorst, met de pantjalang de Waker, naar Batavia over te brengen en in Mei van Ternate vertrok.

Omstreeks dezen tijd werd wederom een brief ontvangen van Noekoe, die gedateerd was: Maba 25 April 1796 en, behalve door hem, nog door drie Engelsche kapiteins geteekend was (270).

De vertaling van dezen brief werd reeds door D' de Roo gepubliceerd (155).

De strekking was, den Tidoreeschen Sultan en de hofgrooten de overtuiging te geven, dat Noekoe, door de Engelschen gesteund, weldra meester zou zijn, zoodat allen werd aangeraden, der Compagnie zoodra mogelijk af te vallen.

(*) Referte o. a. tot pag. 217 van (269). Van 13 September 1799 tot October 1800 vond Leupe niets in het Rijks-archief.

Noekoe zeide bovendien, met eene hoffelijkheid, die weder niet van sarcasme was vrij te pleiten. dat hij zich verplicht achtte, aan zijnen broeder, den koning van Tidore, kennis te geven van het hijschen der Engelsche vlag op Maba, „omdat die plaats „onder Tidore gehoord".

Hij voerde nu den titel van Al Malekil Maunan, Sultan Mohamad Siach Amiroedin (*) en zag zich door eenige onzer oude, Engelsche kennissen omringd; want de drie kapiteins, die hem naar Maba gevolgd waren en den brief onderteekenden, heetten: „J. „W. Court Comm: Sultan, William Billamy Bisdow (of Risdon) „Comm: Deeke Clarean (Duke of Clarence), en Samuel Stewart „Comm: of the Phenix".

Met uitzondering van den kapitein Stewart en het schip „Sultan", vinden we dus de namen terug, die eene rol speelden op Nieuw Guinea.

Merkwaardig is ook de verzekering, dat, zoo de Engelsche oorlogsschepen nog niet in de Molukken waren, zij spoedig komen zouden. De Engelsche kapiteins erkenden dus zelven, dat zij niet geroepen waren om de Molukken te nemen, hoewel ze wel beweerden, orders te hebben van Zijne Britsche Majesteit en den generaal van Bengalen, om de Tidoreezen tegen de Hollanders in bescherming te nemen.

De Sultan van Tidore stelde dezen brief ongeopend in handen van den Gouverneur, die destijds waarschijnlijk nog niet wist, dat de Hooge Regeering het slechte resultaat van de correspondentie met Noekoe toeschreef aan de verwijtingen, die hem in den brief van Kamaloedin gedaan waren (271).

Budach vond het althans geraden den brief niet te laten beant-

(*) De spelling van dezen titel is ongetwijfeld niet correct, en dit is ook het geval met andere Arabische titels, in dit werk voorkomende. Ik heb de spelling overgenomen, welke ik gedrukt of geschreven vond, daar ik niet bevoegd ben, daarin verbetering te brengen.

woorden en maakte bekend, dat ieder, die nog brieven van Noekoe zou durven aanbrengen, in de boeien gesloten zou worden (252).

Veel belangrijks viel er overigens in 1796 niet voor.

De gestremde communicatie begon reeds gebrek aan vele benoodigdheden te veroorzaken en nu en dan vernam men, dat er Engelsche schepen in de nabijheid waren. Eene poging om een dezer schepen — een brik — met de Ternataansche coracora-vloot te vermeesteren, mislukte (272); en toen het gerucht zich verspreidde, dat Noekoe in aantocht was, verloor Kamaloedin ook alle gezag op het eiland Tidore.

De Tidoreezen kwamen niet meer op, als er op de „tif-tif" (*) geslagen werd en men kon slechts 6 coracora's van de geheele Tidoreesche vloot bemannen. De Sultan kon niemand meer vertrouwen; zelfs zijn Goegoegoe heulde met Noekoe en liet prins Sipa, die met Noekoe's vloot Gita verwoest had, ontsnappen.

Toch ontsloeg Kamaloedin zijnen ontrouwen Goegoegoe uit het arrest, dat hem aanvankelijk was opgelegd, uit vrees, dat hij anders openlijk tot den vijand zoude overloopen (273).

Den 27sten December 1796 moest dan ook in de resoluties van Ternate worden aangeteekend, dat de Sultan „bereids voor lange „alle gesag en Heirschappij, niet alleen over de Papoe, maar zelf „over Maba, Weda en Patanij," verloren had, en dat „deeze vol„keren zijn Hoogheid niet Erkennen of zig onder zijnen scepter „submitteeren willen" (274).

Den 17den Februari 1797 verschenen twee Engelsche schepen en een brik, voerende koningsvlaggen, in het gat van Hiri.

Eduard Packenham, commandant van the Resistance, zich noemende: commodore van het voor Ternate bestemde eskader oorlogsschepen van Zijne Britsche Majesteit, zond parlementairen naar den wal, die eischten, Ternate te stellen onder de protectie van Z. M. van

(*) Waarschijnlijk wordt de tifa bedoeld.

Groot Britannie, ten einde het op die wijze tegen de Franschen te beschermen en het, bij den vrede, weer terug te geven aan den wettigen eigenaar.

Budach en de Raad besloten, het voorstel finaal van de hand te wijzen, daar zij van de Hooge Regeering order ontvangen hadden, van niemand protectie aan te nemen en dus 's Compagnies „dierbare bezittingen zoo veel mogelijk was, als mannen van eer „zouden trachten te verdedigen" (268).

Ook twijfelde men aan Packenham's bevoegdheid tot opeisching, omdat hij geen mandaat had van den commodore Rainier, die, zoo als bekend was, het eskader commandeerde, dat de Groote Oost nemen moest.

Was Packenham, na het weigerend antwoord ontvangen te hebben, het gat van Hiri uitgezeild, reeds den volgenden dag — 18 Februari 1797 — keerde hij terug, deed een aanval, die hoofdzakelijk een geschut-strijd ten gevolge had en afgeslagen werd, doch vermeesterde de pantjalang de Windhond en een Chineesche bark.

Na den 19[len] een met rijst geladen vaartuig genomen en nog eenigen tijd gekruist te hebben, vertrokken de schepen, met achterlating van de Chineesche bark, die door haren eigenaar opgevischt werd.

Weldra zou men vernemen, dat Packenham den steven naar Menado gewend en die plaats, den 4[len] Maart, in bezit genomen had.

Batjan viel den Engelschen, gesteund door Noekoe, die er persoonlijk bij tegenwoordig was, weinige dagen later, in handen.

Maar de grootste slag trof Ternate, toen Noekoe, den 12[den] April 1797, met 70 zeilen en een Engelsch schip voor Tidore verscheen.

Nagenoeg alle hoofden onderwierpen zich; de grootste verwarring ontstond onder allen, die meenden iets van Noekoe te vreezen te hebben; en niet alleen Sultan Kamaloedin, ook de sergeant Buks met de lijfwacht vluchtte naar Ternate.

Slechts 5 coracora's hadden den ongelukkigen vorst op zijne vlucht gevolgd, al wat hem overbleef van zijne vroegere macht;

en reeds denzelfden nacht vertrok nog het grootste gedeelte zijner volgelingen met 3 coracora's heimelijk naar Tidore. De achtergeblevenen werden nu zoo gewantrouwd, dat Budach het eenige dagen later noodig achtte, ook hen terug te zenden, zoodat Kamaloedin nagenoeg alleen overbleef.

Tidore werd nu door Noekoe in bezit genomen; en reeds den 16[den] April vertoonde hij zich, met zijne vloot, in 't gezicht van het kasteel van Ternate, zonder evenwel iets uit te voeren.

Weinige dagen later gebeurde hetzelfde; maar den 25[sten] April werd een krachtige aanval gedaan, die met eene landing gepaard ging. Het fort Kajoemera werd zelfs tijdelijk door de bezetting verlaten; maar de aanval werd toch afgeslagen. Ook den volgenden dag, toen de vijand op nieuw attaqueerde, werd hij tot den terugtocht genoodzaakt, dank zij vooral den kapitein-ingenieur Fredrik Wilhelm Baron von Lützow, die een der aanwezige laadschouwen met twee 8 ponders bewapend had, waarmede hij den vijand veel afbreuk deed.

Hoewel twee Engelsche schepen bij de vloot van Noekoe tegenwoordig waren, schijnen deze toch niet aan 't gevecht deel genomen en dus alleen moreelen steun verleend te hebben.

Noekoe had waarschijnlijk op een dier schepen het gevecht gade geslagen.

Den 29sten April werd weder een verwoede aanval gedaan door Noekoe's geheele vloot, die gerekend werd 150 zeilen sterk te zijn. Het fort Kajoemera had het zwaar te verantwoorden; maar toch werd de vijand teruggeslagen, tot welk resultaat wederom een tweede, door Lützow bewapende laadschouw veel had bijgedragen.

De Engelsche schepen lagen bij dit gevecht verder af dan vroeger, daar ze zich diep in de bocht, onder Tidore, ophielden; maar hunne aanwezigheid belette natuurlijk de vervolging.

Die schepen schijnen nog denzelfden of den volgenden dag weggezeild te zijn; want ik vind aangeteekend, dat Noekoe zich,

in 't laatst van April, *toen de twee Engelsche schepen vertrokken waren*, op Tidore aan den wal gevestigd had (276).

Hij had nu ook den titel van koning of Sultan van Tidore „en „den Resorte van dien" aangenomen en aan alle prinsen (behalve aan Kamaloedin, „die toch geen gevoel had" en door een contract aan de Compagnie verbonden was), hoofden, soldaten enz. van Tidore in een soort van manifest afgevraagd, of ze nog schaamte hadden en zich den ouden verdreven Sultan niet meer herinnerden, hun aansporende dit te toonen, door zich met alle coracora's bij hem te voegen, om den geleden hoon op de Ternatanen te wreken (277).

Al waren nu Noekoe's aanvallen afgeslagen, de toestand bleef toch zeer benard; men kreeg gebrek aan allerlei benoodigdheden en de behoefte aan levensmiddelen werd zorgwekkend.

Alle communicatie was nagenoeg afgesneden, zoodat de dringende beden om hulp Batavia niet bereikten of althans te laat aankwamen, om der Hooge Regeering in staat te stellen, in tijds bij te springen, gesteld al, dat haar dit mogelijk geweest ware.

Niet alleen de voorraad rijst raakte uitgeput, het was zelfs schier onmogelijk eene voldoende hoeveelheid sagoe te bekomen, daar Noekoe's vloot Ternate geheel ingesloten hield.

Geen wonder dus, dat men eene poging aanwendde om die vloot te verdrijven.

Den 15[den] Mei tastten de Ternatanen, door eene kleine macht der Compagnie ondersteund, de vijandelijke vloot aan, met het gevolg, dat zeven vaartuigen dier vloot werden vernield en zes buit gemaakt, met eenige kanons en amunitie, terwijl men ook twee Engelsche koningsvlaggen en buskruitvaatjes, gemerkt „King of Tidore" in de veroverde vaartuigen vond (*).

(*) Het gevecht in Maart, waarvan Leupe melding maakt in een noot op pagina 300 van (268), had waarschijnlijk niet bij Ternate, maar bij de Obi-eilanden plaats. Althans ik vind van dit gevecht melding gemaakt; het schijnt niet veel beteekend te hebben, hoewel de onzen zich de overwinning toeschreven.

De voordeelen, in dit gevecht behaald, brachten echter evenmin belangrijke verbetering in den toestand, als die, welke een ander gevecht op den 9[den] Juni opleverde.

Intusschen was, in het laatst van Mei, de bark „Banda's Welvaren," die in 't begin van Januari van Batavia vertrokken was, op de reede van Ternate aangekomen; ongelukkig genoeg bracht dit schip echter geene levensmiddelen, maar slechts eenige, gedeeltelijk bedorven munitie mede.

Het was dus een zeer gevoelig verlies, dat men den 21[sten] Juli leed, toen de Ternataansche proviand-prauwen, die, met sagoe en padi beladen, van den overwal kwamen, door de Tidoreezen genomen werden.

Misschien was het initiatief voor dien aanval door prins Djanalabdin genomen, die den 18[den] Juli met 12 coracora's — waaronder 4 Papoesche — op Tidore was aangekomen (278).

Men vernam destijds ook, dat er Engelsche schepen bij Batanta gezien waren; en stuurman Gorahé, die door den kapitein Coerte (Court) gevangen genomen, doch weer losgelaten was, zeide, van dezen vernomen te hebben, dat Noekoe hem 180 pikols noten schuldig was en dat Noekoe's vrouw bij hem aan boord moest blijven, totdat die schuld was afgedaan, daar hij haar anders mede zou nemen naar Bengalen (279).

Een matroos, die op Tidore geweest was, vertelde, dat Noekoe veel arak dronk, dagelijks dronken was en zich aan groote wreedheid schuldig maakte. Zoo zou hij een hoofd hebben laten executeeren, door hem voor de monding van 't kanon te binden (280). Nergens echter vond ik de bevestiging van dergelijke geruchten, die dan ook m. i. geen vertrouwen verdienen.

Intusschen was Noekoe voortgegaan met de insluiting van Ternate. Eene, den 31[sten] Juli, onder den Goegoegoe van Ternate, aangewende poging om hem van den overwal te verjagen,

mislukte volkomen. Den 2den Augustus keerde de Goegoegoe onverrichter zake terug (281).

Daarentegen liet Noekoe, den 27sten Augustus, wederom met 200 vaartuigen een verwoeden aanval doen, terwijl een Engelsche brik en een tweemast vaartuig, in de verte, buiten Noorwegen, het gevecht aanzagen. Bij deze gelegenheid liep zelfs de kampong van den koning van Ternate gevaar en werden eenige huizen, in de nabijheid van het kasteel, door den vijand verbrand, welk lot ook de scheepstimmerwerf en talrijke andere gebouwen ondergingen.

Zonder Lützow's laadschouwen en de bark „Banda's Welvaren," die gewapend en als wachtschip in dienst gesteld was, onder kapitein Pietersen en den Luitenant ter zee Samuels, zou de toestand zeer gevaarlijk geworden zijn; maar nu gelukte het weder den vijand tot den terugtocht te noodzaken.

Den 31sten Augustus verscheen Noekoe's vloot, maar ditmaal onder Engelsche leiding, weder voor het kasteel en liet, boven den hoek van Terlucco, het anker vallen.

Den volgenden morgen landde de vijand ter hoogte van de ankerplaats, al weder onder de leiding van een Engelsch officier, die op zijn schip — dat buiten gevecht bleef — een standaard liet waaien en de Tidoreesche coracora's dwong, den strijd niet op te geven. Toch moesten zij dit doen, toen de laadschouw en de bark wederom op het tooneel van 't gevecht verschenen waren en een hevig vuur op de aanvallers geopend hadden.

Den 8sten September had er nog een klein gevecht plaats, onder de kust van Halmaheira, waarbij een der Ternataansche coracora's verloren ging.

Terwijl de partijen dus steeds met de wapens in de hand tegenover elkaar stonden, werden toch de pogingen om langs een anderen weg tot eene oplossing te komen niet versmaad.

Prins majoor Hassan, de halve broeder van Noekoe en de volle van Djanalabdin, met wien wij reeds kennis maakten, werd door Budach gebruikt om dezen, zijnen jongeren broeder, tot afval van Noekoe te bewegen.

Hij ging daartoe, van tijd tot tijd, in het geheim naar Tidore, waar Djanalabdin inmiddels tot radja-moeda uitgeroepen was, om dezen tot werkeloosheid te bewegen, tweedracht te zaaien en, zoo noodig en mogelijk, een opstand tegen Noekoe te verwekken.

Of Hassan destijds volkomen ter goeder trouw was, is moeilijk te bewijzen, maar 't schijnt althans, dat Noekoe hem niet vertrouwde; want toen Hassan in 't begin van September weder op Tidore verscheen, werd hij opgevat en op een' Engelsche pantjalang gevangen gehouden.

Nagenoeg te gelijkertijd verliet prins Mossel, ook een zoon van Djamaloedin, die later nog eene belangrijke rol zal spelen, Ternate, onder voorwendsel, zijne vrouw en kinderen van Tidore te zullen halen. Ook hij keerde niet terug, maar bleef bij Noekoe, door wien hij kort daarop tot rijksbestuurder werd aangesteld.

Men verkeerde dan ook in eenen treurigen toestand; en het gebrek aan levensmiddelen maakte allerwege ontevredenen. Zelfs het garnizoen bleef hiervan niet vrij; en het kostte den kapitein-luitenant Baron von Munck (die den kapitein Heinrich als hoofd der militie was opgevolgd) veel moeite, de krijgstucht te handhaven en desertie, waarvan zich reeds eenige voorbeelden hadden voorgedaan, te beletten.

Tot elken prijs moest dus de blokkade verbroken worden; en dit gelukte den kapitein von Lützow in de eerste dagen van October 1797, toen hij een schoon gevecht leverde bij Sahoe, tengevolge waarvan eene groote hoeveelheid sagoe te Ternate werd aangevoerd (282).

Daarentegen leed de Compagnie een groot verlies, toen de kapitein Pietersen en de vuurwerker Hagen de bark Banda's

Welvaren, die ingevolge een besluit van 20 October de sagoeschepen moest dekken, zonder slag of stoot aan den Engelschen kapitein Risdon (ons bekend) overgaven.

Weinige dagen later — den 28sten October — eischte de kapitein, die the Duke of Clarence commandeerde, Ternate op, nadat hij reeds getracht had, langs zijwegen de overgave voor te bereiden.

Het was de kapitein Robert Lander, die de opeisching aan den wal bracht, zoodat de Resource waarschijnlijk ook in de nabijheid was.

Hoewel Lander aanbood de commissie te vertoonen, die Risdon van de Engelsche Compagnie van Bengalen had, weigerde Budach in eenige onderhandeling te treden en liet antwoorden, dat hij wel zeer dankbaar was voor het aanbod om Ternate tegen Noekoe te beschermen, maar dat zijn plicht hem voorschreef zich te handhaven (257).

Het verlies van Banda's Welvaren had weder onmiddelijk eene strengere blokkade ten gevolge. De hongersnood steeg dan ook ten top; men moest zelfs tot paarden-, honden- en kattenvleesch zijn toevlucht nemen.

De desertie nam ook weder toe, en zelfs de Alfoeren, die tot de hulpbenden van Ternate behoorden, vloden meest allen naar den overwal.

Onder deze omstandigheden was het een groote uitkomst, toen men, den 23sten November, een vaartuig met de Hollandsche vlag in top de reede van Ternate zag opzeilen. Spoedig bleek het 's Compagnie's pantjalang „de Aandacht" te zijn, die, onder bevel van den luitenant ter zee Kloeth, negen maanden van te voren van Batavia was uitgezeild. Door de Tidoreesche coracora's aangevallen, kostte het Kloeth nog moeite zich door te slaan; maar dit gelukte toch; en hoewel hij geene levensmiddelen meebracht, was hij toch zeer welkom, daar men nu weder een vaartuig had, dat dienen kon om de sagoehalers te dekken.

In December gelukte het werkelijk, van tijd tot tijd, sagoe binnen te krijgen, vooral ook, omdat Noekoe zijne, 160 zeilen sterke vloot voor eenen nieuwen aanval verzamelde en dientengevolge Sahoe ontbloot had. Die aanval werd den 23sten December uitgevoerd, doch na een hevig gevecht afgeslagen.

Was het jaar 1797 onder moeilijke omstandigheden geëindigd, reeds den 27sten Januari 1798 arriveerde een eskader onder den commodore Ballart, voerende het koningsfregat „the Hobbart", voor Ternate; en weldra kwam een parlementair aan wal om de plaats op te eischen.

Toen Budach hem vroeg, of de Engelschen anders „de concert" met Noekoe zouden handelen, werd geantwoord: neen; maar ze zouden hem laten begaan. En toen hem opgemerkt werd, dat die rebel alleen door de hulp der Engelschen in staat was den oorlog vol te houden, gaven ze, echt Britsch, ten antwoord, dat Engelsche kooplieden wel munitie verkochten aan Tippo Said, als ze er kans toe zagen. Al steunden ze dus Noekoe met munitie, toch boden zij aan, Ternate tegen hem in bescherming te nemen, voor welk aanbod evenwel wederom beleefdelijk bedankt werd, met verzoek onmiddelijk het gouvernement te verlaten (284).

Reeds den volgenden dag werd Ternate's Gouverneur verrast door de aankomst van nieuwe ambassadeurs, die zich hielden, alsof ze van de opeisching van den vorigen dag niets wisten. Ditmaal was het de kapitein Forrest (*), commandant van het fregat „Bombay" der Engelsche O. I. Compagnie, die Ternate in bescherming wenschte te nemen. Hij zond niet alleen eene sommatie, maar ook een ontwerp-capitulatie naar den wal en een brief van Noekoe, waarbij deze zich verbond, niets tegen Ternate te zullen ondernemen, zoodra daar de Engelsche vlag zou waaien. De parlementairs zeiden, dat Noekoe zich als gijzelaar op de Bom-

(*) Zou deze de Forrest van 1775 kunnen zijn?

bay bevond, zoodat de veiligheid der Compagnies dienaren volkomen verzekerd was.

Maar Budach liet zich niet verleiden. Schriftelijk sloeg hij de capitulatie af; en toen daarop, even nadat de Engelsche officieren weder aan boord waren, de Tidoreesche coracora-vloot pogingen aanwendde om zich met de Bombay en nog een' Engelsche brik te vereenigen, werd zij door het geschut van Kajoemera verdreven, waarop de Engelschen mede naar den Tidore-wal afhielden (285).

Een paar gevechten van minder belang, in 't begin van Februari en April bij Terlucco en Sahoe geleverd, ga ik met stilzwijgen voorbij (286). Laatstbedoeld gevecht had intusschen ten gevolge, dat een vrij aanzienlijke voorraad rijst en sagoe te Ternate binnenkwam.

Nadat een gedeelte der vijandelijke vloot den 16[den] April weder een vergeefschen aanval bij Terlucco gedaan had, scheen er rust te zullen komen.

Maar intusschen had Noekoe een maatregel genomen, die voor de rust in de toekomst allernoodlottigste gevolgen zoude hebben.

Hij had nl. een Goegoegoe van Tahani (Makjan) benoemd tot koning van Jelolo (Djelolo of Djilolo) (*). Deze Goegoegoe, die later als radja Djelolo zoo veel van zich zou doen spreken, begon al direct een oorzaak van nieuwe troebelen te worden, daar de „bergboeren" weigerden hem te erkennen en aan wal toe te laten (287).

Nog altijd heerschten gebrek en moedeloosheid op Ternate

(*) Djelolo wordt in de geschriften van lateren tijd meermalen een Tidoreesche prins genoemd; in andere stukken leest men, dat hij een persoon van lage afkomst was.

Is de hier aangehaalde resolutie juist, dan was hij een Makjansche Goegoegoe. Later zal blijken, waarom ik deze benoeming voor de kenschetsing van Noekoe's plannen van groot gewicht acht.

en te vergeefs trachtte men daarin door allerlei onvoldoende kunstmiddelen verbetering te brengen. De onder de Compagnie sorteerende bevolking was in den tijd van een jaar van 3307 tot 2157 zielen geslonken en de bronnen van inkomsten waren nagenoeg opgedroogd (268).

De Sultan van Ternate trachtte wel den goeden geest levend te houden en vooral de Alfoeren aan zich te binden; maar Sultan Kamaloedin was niet uit zijne doffe onverschilligheid op te wekken; en het zal hem ook weinig geïnteresseerd hebben, dat prins Hassan, niettegenstaande hij bij eede aan Noekoe had moeten beloven op Tidore te blijven, weder op Ternate bij zijne familie teruggekeerd was.

De aankomst — in September — van de bark Helena, die 90 lasten rijst aan boord had, en van de galei „de Waker", bracht weder eenige verademing aan: en zoo hield men zich op de been, niettegenstaande Noekoe's vloot Ternate nog steeds ingesloten hield.

Den 20sten December deed Noekoe weder eene poging om zich van dat eiland meester te maken. In hevigheid overtrof deze aanval de vorigen. Kajoemera liep een oogenblik gevaar, genomen te worden en op Terlucco bleef niemand der onzen ongewond; maar de galei „de Waker" en de laadschouw van von Lützow, waarbij zich later de pantjalang „de Aandacht" voegde, wisten de vijandelijke vloot tot wijken te dwingen, zoodat Noekoe ook thans zijn doel niet bereiken kon. Intusschen bleef hij de bezetting nog in spanning houden tot den 1sten Januari 1799, toen de vloot weder een aanval scheen te willen ondernemen, zoodat de geheele nacht in onrust werd doorgebracht.

Sedert bepaalde Noekoe zich weder tot insluiting; de hongersnood steeg tot eene onrustbarende hoogte en het aantal sterfgevallen, vooral onder de Europeanen, hield daarmede gelijken tred.

In het begin van Maart gelukte het echter eenige sagoeprauwen

binnen te brengen, waardoor de nood eenigszins gelenigd werd. Doch spoedig daarop rezen weder nieuwe bezwaren.

Den 22sten Maart nl. kwamen weder twee Engelsche officieren aan wal, gezonden door commodore Hills, commandant van het fregat Orpheus, om Ternate namens Z. M. van Groot-Britannie op te eischen.

Evenals vroeger werd de overgave ook nu door Budach geweigerd. Ditmaal scheen het den Engelschen echter ernst te zijn; want den volgenden dag kwamen de officieren terug met eene in vrij sterke uitdrukkingen vervatte sommatie, onder bedreiging, dat Hills, bij weigering, de plaats stormenderhand zou nemen en — mocht de storm mislukken — de haven zoodanig zou blokkeeren, dat er niets in of uit zou kunnen komen.

Terwijl men bezig was den brief te schrijven, waarbij de overgave finaal geweigerd werd, kwam de Orpheus, vergezeld van het fregat the Hobart onder den kapitein Billart (Ballart), het gat van Tidore binnenzeilen, waarop deze beide schepen, door een' Tidoreesche coracora geleid, voorbij het kasteel voeren en het vuur op Terlucco openden.

Vaandrig Walter, die daar het bevel voerde, hield moedig stand, terwijl hij vijf uren lang aan het vijandelijk vuur blootstond en het fort van binnen haast geheel vernield, van buiten deerlijk gehavend werd.

's Avonds deinsden de vijandelijke fregatten af.

Maar nu bracht Hills het tweede gedeelte zijner bedreiging ten uitvoer, nam verscheidene proviand-paduakangs, en veroorzaakte op die wijze meer ellende dan door het bombardement van den 23sten Maart.

Budach begreep zeer goed, dat er geene afdoende verbetering mogelijk was, voordat Noekoe verslagen en van Tidore verdreven zoude zijn.

Maar daartoe zou krachtige hulp van de Compagnie noodig wezen; en men had slechts een' zeer kleine macht te Ternate, die met den dag zwakker werd. Hij had echter zóó dikwijls en zóó dringend naar Batavia geschreven om versterking, dat hij gegronde redenen meende te hebben, deze spoedig te mogen verwachten. Met het oog hierop achtte hij het wenschelijk, in tijds te zorgen voor een behoorlijk aantal inlandsche hulptroepen, opdat na aankomst van het eskader zoodra mogelijk tot den aanval zou kunnen worden overgegaan.

In Maart reeds was de gewezen secretaris, Imam Djiko, met een sergeant van de lijfwacht des Sultans van Ternate naar den overwal gezonden om Alfoeren te werven; en deze poging slaagde zóó goed, dat men den Imam, in 't laatst van Juni 1799, met eene tamelijke macht van volk en vaartuigen te Ternate zag terugkomen.

Intusschen liet de van Batavia gevraagde versterking zich steeds wachten, en men raakte nu verlegen met die ordelooze benden, die verlangden gebruikt te worden voor het doel, waarvoor ze geworven waren.

Men achtte zich dan ook weldra verplicht, aan het verlangen dier woeste horden gevolg te geven, al was Budach overtuigd, dat men eigenlijk niet in een toestand verkeerde, die aanvallend optreden rechtvaardigen kon.

Den 11den Juli werd dus in den Raad besloten, dat de Alfoeren, onder bevel van Imam Djiko, een aanval zouden doen op Tidore, daarbij gesteund door de pantjalang de Aandacht, onder Kloeth en de galei de Waker, onder Jacobson, op welke vaartuigen, behalve eenige vrijwilligers, nog zouden worden ingescheept 38 artilleristen, ambachtslieden, enz. De Compagnies macht werd gesteld onder het bevel van den kapitein von Lützow.

Toen de vloot den 15den Juli 1799 Ternate verliet, telde ze 23 groote en even zoovele kleine coracora's, behalve de Compagnies vaartuigen en nog eenige prauwen.

De Orpheus en Hobart schenen verdwenen te zijn; althans zij waren van de buitenforten niet te bespeuren; men hoopte dus, alleen met Noekoe te doen te zullen hebben.

Nadat de Tidoreesche vloot op den 16den voor Soasio verslagen en een vijftiental coracora's veroverd was, werd tot de landing overgegaan.

Het geschut der bentings scheen onder Engelsche leiding bediend te worden; Imam Djiko en vele anderen sneuvelden; de tegenstand was ernstig. Toch had men nog hoop, het doel te zullen bereiken, toen plotseling de Orpheus opdaagde en onze vloot bedreigde.

Nu veranderde de kans; want tegen een fregat waren de onzen niet bestand.

De vloot trachtte zich te redden; maar dit gelukte slechts onvolkomen.

De Aandacht en de Waker vielen, niettegenstaande Kloeth en Jacobson behoorlijk hunnen plicht gedaan hadden, den Engelschen in handen, met hunne 117 opvarenden; en Lützow had nauwelijks gelegenheid zich in een schuitje te redden (268).

Noekoe had reeds den 12den Juli Tidore verlaten om aan den overwal den uitslag van het gevecht af te wachten; en den 17den of 18den keerde hij, volkomen gerustgesteld, naar Tidore terug.

Men begon daar eenigszins ontevreden te worden over den invloed, door prins Mossel, maar vooral door Djelolo uitgeoefend (288); maar, al mocht men zich dientengevolge op Ternate een oogenblik gevleid hebben met de hoop, dat er oneenigheid zou ontstaan in Noekoe's kamp, dit vergoedde geenszins de bittere teleurstelling, door den afloop der expeditie veroorzaakt.

De strijdmiddelen waren nu nagenoeg uitgeput, en met angst vroeg men zich af, wat er zou moeten gebeuren, indien Ternate nu nogmaals krachtig aangevallen werd.

Groot was dan ook de vreugde, toen op den 4den Augustus

1799 de Fransche kapitein Le Même, met het fregat l'Unie en de korvet la Friponne, gecommandeerd door den kapitein Le Gars, op Ternate's reede verscheen.

Nu dacht men, dat alle leed een einde genomen had en dat men Noekoe, die intusschen aan zijn lot was overgelaten, daar de Orpheus vertrokken was, den genadeslag zou kunnen toebrengen.

De Hooge Regeering toch, had den 17 Juni 1799 een contract met den kapitein Le Même gesloten, waarin de tuchtiging van Noekoe en het vernielen zijner vloot op den voorgrond gesteld waren.

Bij dit contract was eene instructie gevoegd (288), waaruit blijkt, dat Le Même moest trachten het Gouvernement Ternate "te verlossen uit de veelvuldige rampen en gevaaren, waarmede "hetzelve nu zo lang heeft moeten worstelen, zo door de aanval- "len van onze gemeene vijanden, de Engelzen, als door de on- "ophoudelijke attaques, die de Prins Noekoe en zijn aanhang op "hetzelve hebben gedaan".

In art. 7 was den Franschen kapitein opgedragen, met Budach de noodige maatregelen te beramen, "om, gecombineerd met "Compagnies daar aanhanden zijnde navaale macht, zonder eenig "tijdverzuim den gem. Roover Noekoe op Tidor, of waar hij "zich in de nabijheid van Ternate mogt bevinden, aan te vallen, "zijn vloot te vernielen en hem in zijn macht verder zodanig een slag "toe te brengen, dat hij zig niet ligtelijk zal kunnen herstellen".

Toen de Hooge Regeering deze bevelen gaf, ging zij van de veronderstelling uit, dat de "navale macht", te Ternate aanwezig nog van eenige beteekenis zou zijn; maar wij hebben reeds gezien, dat die macht nagenoeg geheel verdwenen was.

De hulp, die volgens de instructie van Compagnie's wege zou worden verleend, was dus niet beschikbaar, en het behoeft dan ook geene verwondering te baren, dat Le Même in de raadszitting van den 10[den] Augustus de zoo hoog gespannen verwachtingen deerlijk teleurstelde (289).

Hij verklaarde nl. geene macht genoeg te hebben, om zonder assistentie eene landing te doen; wel was hij bereid de Ternataansche coracora-vloot te steunen, indien deze iets kon ondernemen, en de aan het strand gelegen negorijen te vernielen, maar tot het aanvallen van forten was hij niet in staat.

Hoe betreurde men het toen, dat Le Même, in opvolging van art. 5 zijner instructie, te Ternate was gekomen alvorens Tidore aan te doen, daar er toch, indien hij rechtstreeks onder Engelsche vlag naar Tidore gestevend ware, groote kans bestaan zou hebben, om Noekoe aan boord te lokken en gevangen te nemen!

Nu schoot er niets anders over, dan gebruik te maken van de beperkte hulp, door Le Même aangeboden; en zoo vertrok dan den 15[len] Augustus de Ternataansche coracora-vloot, door de Franschen gedekt, naar Tidore.

Deze onderneming liep evenwel treurig af, daar de Ternatanen, toen het oogenblik tot landen gekomen was, achterbleven, zoodat de geheele vloot onverrichter zake terugkwam.

Wel werd nu besloten, dat de expeditie weinige dagen later zou worden hervat, maar hiervan kwam niets, daar de Franschen ten slotte verklaarden, niet langer te kunnen blijven en dan ook spoedig daarop het anker lichtten en Ternate verlieten (*).

De Gouverneur Budach, dien wij met eene bewonderenswaardige energie zijne taak hebben zien opvatten en uitvoeren, had reeds herhaalde malen wegens zijne „aanhoudend ziekelijke „lichaams constitutie" ontslag gevraagd en eindelijk tijding bekomen, dat hij benoemd was tot raad extra-ordinair van Nederlandsch Indie en zijnen vervanger spoedig te gemoet kon zien.

(*) Hier verlaat ik Leupe (268), zonder in substantie mede te deelen, wat hij weet te verhalen van de zoo wel verdiende belooningen, aan Budach, von Lützow en anderen toegekend.

Vergelijk noot op pag. 363.

Den 12den September 1799 kwam die vervanger, Willem Jacob Cranssen, te Ternate aan, met het schip le Comte de Cobenzel, de paketboot de Kraai, de galei de Spion en de brik Onverwacht, eene aanzienlijke versterking voor het garnizoen medebrengende.

Cranssen legde de erkentenis af, dat de macht, die hij te Ternate vond, veel te klein was om offensief te kunnen optreden.

Nu eene versterking van ruim 170 militairen en de flotille waren aangekomen, zou men er weder aan kunnen denken aanvallenderwijze te werk te gaan, als ten minste de Engelschen niet in de buurt waren (290).

Dit was ook, zooals Cranssen mededeelde, de bedoeling der Hooge Regeering. Hij wenschte dan ook reeds in October tot de expeditie over te gaan, als er geene Engelsche schepen in de nabijheid waren, en zou zich zelf aan 't hoofd der expeditie plaatsen, daar Budach genoeg hersteld was om, tijdens zijne afwezigheid, de teugels van het bestuur in handen te houden.

De Sultan van Ternate beloofde met 60 coracora's, bemand met 2000 koppen onder Goegoegoe Moeriboe en prins Jassim, te hulp te zullen komen.

De pantjalang de Waker (*) zou, na hersteld te zijn, mede aan den tocht deelnemen, en als onderbevelhebbers werden aangewezen: von Lützow, de kapiteins ter zee Thomassen en Mettenbrink, de gezaghebbers Schraag en Baston, de 1ste luitenant der artillerie Wimmer, en de opziener der equipagewerf Samuels (291).

Terwijl men met de preparatieven voor dezen tocht bezig was, verscheen er weder een parlementair der Engelschen, maar ditmaal niet om Ternate op te eischen. De kapitein Elphinstone, commandant van the Hobart, verlangde onderhandelingen te openen over het uitwisselen van krijgsgevangenen (292).

(*) Deze pantjalang, die in Juli door de Engelschen genomen was (pag. 378), schijnt dus weder in onze handen gevallen te zijn.

Zijn verzoek werd evenwel niet toegestaan, daar men het gevaarlijk achtte gevangenen los te laten, die geheel bekend waren met den toestand op Ternate, en misschien ook, omdat Elphinstone op het verzoek om den luitenant Kloeth — die onder belofte van niet meer tegen de Engelschen te zullen vechten, door Hills in vrijheid gesteld was — van zijnen eed te ontslaan, antwoordde, daartoe onbevoegd te zijn (293).

The Hobart verwijderde zich nu wel, maar kwam nu en dan toch weer in 't gezicht, zoodat Cranssen begreep, dat er niets van de voorgenomen expeditie komen zoude, indien men zich hield aan de voorwaarde, haar dàn eerst te ondernemen, wanneer er geen Engelsche schepen meer in den omtrek waren.

Den 22sten October 1799 stelde hij dan ook voor, eene verkenning naar Batjan te zenden om te zien, hoe het met de Engelsche vloot gelegen was. Ontdekte men daar geene schepen, dan zou men den tocht laten doorgaan, zonder zich om the Hobart te bekommeren, terwijl alle scheepskapiteins verklaarden bereid te zijn, dat schip, als het noodig was, te bevechten.

Cranssen kwam nu met een geheel uitgewerkt plan voor den dag, waarin niet alleen de samenstelling der expeditie, maar ook de bezetting der forten op Ternate nauwkeurig geregeld werd.

Hij kon over ruim 400 infanteristen en ruim 200 artilleristen beschikken, van welke resp. 200 en 150 (onder welke 10 ambachtslieden) voor de expeditie bestemd werden.

Gedurende de afwezigheid der troepen zouden de pennisten 31, de burgers 21, de Chineezen 15, en de inlandsche natiën 182 man voor den garnizoens-dienst, die in details geregeld werd, moeten leveren. Talrijke brandwachten zouden op de geschiktste punten, die op eene teekening werden aangegeven, worden gelegd om te waarschuwen, als de Engelschen mochten naderen. En Cranssen had zelfs niet verzuimd zijnen opvolger aan te wijzen, voor

't geval hij mocht sneuvelen. Hiervoor werd de inmiddels tot luitenant-kolonel bevorderde Lützow bestemd, terwijl de kapitein-luitenant de Haan de aangewezen bevelhebber zou zijn, als ook Lützow mocht komen te vallen.

Den 22sten October werd dit plan aangenomen en tot de verkenning naar Batjan besloten (294).

Reeds den 30sten kwamen de verkenners, die op het Noekoe toegedane Batjan eenigen buit gemaakt en vier prinsen tot onderwerping genoodzaakt hadden, terug met de tijding, dat er geene Engelsche schepen te zien waren, zoodat het vertrek der expeditie op den volgenden dag bepaald werd (295).

Plechtig nam Cranssen den 31sten October afscheid, toen hij zich op de Cobenzel inscheepte om zich aan het hoofd der vloot te stellen.

Zeer zeker zal Budach, die tijdelijk het bestuur weder overnam, in de hoop verkeerd hebben, dat deze zoo sterke en zoo zorgvuldig voorbereide expeditie eindelijk eens doel zou treffen, hoewel hij zeker de sanguinische verwachtingen van Cranssen niet deelde.

Maar ook nu werd hij deerlijk teleurgesteld.

Na dagen lang in pijnlijke onzekerheid verkeerd te hebben, zag hij eindelijk den 15den November de vloot aan de kim opdagen, en spoedig daarop kwamen von Lützow en Thomassen aan wal, namens Cranssen aan Budach het verzoek overbrengende, om onmiddelijk raad te beleggen, ten einde te decideeren over „continuatie of cesseeren" der expeditie.

Dit geschiedde dan ook onmiddelijk; en toen de Raad vernam, dat de verschijning van 4 Engelsche schepen de vloot tot den aftocht genoopt had, werd besloten haar te laten terugkeeren, als Cranssen dit mocht goed vinden (296). En hij vond dit goed, zoodat hij weldra met de vloot arriveerde, en het bestuur weder op zich nam.

In de raadszitting van 27 November 1799 werd volledig verslag

uitgebracht; het journaal van de Cobenzel werd in de resolutie van dien datum geïnsereerd (297).

Hieruit blijkt, dat de vijandelijke vloot den 2den November op de vlucht geslagen werd en dat Cranssen den 3den voor de Tidoreesche forten kwam, die de Engelsche vlag geheschen hadden.

Den 4den November werd onder het vijandelijk vuur eene verkenning gemaakt, bij welke gelegenheid de Kraai een oogenblik op de klippen geraakte. Het bleek, dat de in het plan opgenomen landingsplaats (bezuiden het fort Taroela) moeilijk te bereiken zou zijn; men landde dus ergens anders, van waar den 5den naar een punt benoorden Soasio gemarcheerd werd.

's Nachts lieten Cranssen en von Lützow daar eene benting oprichten en bewapenen, die in den ochtend van den 6den door de Tidoreezen beschoten en drie malen bestormd werd. Steeds werd de vijand teruggeslagen; maar dit was ook het geval met de onzen, toen zij een storm op het fort Kota-Baroe ondernamen, die niet behoorlijk door de Ternatanen gesteund werd.

Met één doode en twaalf gekwetsten keerde men terug, waarop men de benting weder ontwapende, zich weder inscheepte en in den avond van den 6den het anker lichtte.

Den 9den werd door de Ternatanen eenige verwoesting aangericht op het eiland Pottebakker, en op denzelfden datum kreeg Cranssen bericht, dat de voor Tidore bestemde victualie-prauwen, door eenige Batjansche coracora's gedekt, in aantocht waren. Hierop werd natuurlijk jacht gemaakt en den 14en ontving men op de Cobenzel de heuglijke tijding, dat 80 dezer prauwen bij Gita genomen waren.

Inmiddels kwamen er schepen in 't gezicht, die men voor Engelsche kruisers hield, waarop, zooals we reeds weten, besloten werd naar Ternate terug te keeren.

Cranssen meende, dat de verovering der vivres-prauwen den vijand in groote verlegenheid gebracht zou hebben, en dat van

die omstandigheid gebruik gemaakt moest worden om eenen nieuwen aanval te doen, waarvoor hij alweder een plan gereed had.

Vooreerst ging men hiertoe echter niet over, maar bepaalde alleen, dat de coracora-vloot in zee zou blijven. Drie Europeanen werden op die vloot geplaatst om opzicht te houden, terwijl de Waker en de Spion gereed gehouden werden om, zoo noodig, onmiddelijk te hulp te kunnen komen (297).

Of het nu werkelijk Engelsche schepen waren, die Cranssen gezien had, is mij niet gebleken, daar de volgende resolutiën van November en December 1799 er over zwijgen; maar van de nieuwe expeditie schijnt men te hebben afgezien.

Den 20sten December toch werd besloten, de Comte de Cobenzel, waarmede Budach naar Batavia zoude gaan, te laten terugkeeren, zoodra eene commissie dit schip zeewaardig zou hebben gekeurd (298).

Noekoe zetelde dus in het einde van 1799 nog vrij vast op den troon van Tidore.

Het was der Oost-Indische Compagnie niet mogen gelukken dezen haren hardnekkigen vijand te onderwerpen, voordat zij zelve onder den last der jaren en misbruiken bezweek. Laat ik voor memorie aanteekenen, dat dit ultimo December 1799 plaats vond; dat 's Compagnies bezittingen en schulden door den staat werden overgenomen, en dat de Raad der Aziatische bezittingen, die de Bewindhebbers in Nederland verving, in Mei 1800 in functie trad (*).

De eerste meldenswaardige gebeurtenis, die in 1800 te Ternate voorviel, was van treurigen aard.

Johan Godfried Budach, de man, die Ternate door zijn kalm en energiek bestuur voor ondergang bewaard had en die, niettegenstaande zijnen ziekelijken toestand, zijn verblijf aldaar in het

(*) Hoewel de O. I. Compagnie dus niet meer bestond, zal in het vervolg, ouder gewoonte, nog meermalen van de Compagnie gesproken worden.

belang van den dienst nog zoo lang na de aankomst van Cranssen rekte, was als offer zijner nobele plichtsbetrachting gevallen.

Juist was le Comte de Cobenzel tot vertrek gereed, toen Cranssen — het was de 3de Februari — aan den Raad moest mededeelen, dat de reden, waarom op het spoedige vertrek van dien bodem zoo veel prijs gesteld werd, had opgehouden te bestaan. Budach was overleden. Men besloot nu de Cobenzel nog een paar weken langer aan te houden (299).

Den 14den Februari verrastte Cranssen den Raad met de mededeeling, dat hij in geheime verstandhouding stond met de Boegineezen, die zich onder Noekoe's bevelen op Tidore bevonden. Reeds eenigen tijd geleden toch, had hij 8 hunner landgenooten, die op Ternate waren, naar Tidore gezonden, om daar een complot tegen Noekoe te smeden. Zij waren niet teruggekomen, waarop Cranssen hun nog twee hunner landgenooten achterna gezonden had.

En nu had hij, in den nacht, tijding bekomen, dat zijne poging volkomen gelukt was; want de Boegineezen hadden geschreven: „dat alles op Tidore klaar is, en dat Noekoe nog in dezen „nacht dood of levend overgeleverd zal worden."

De Gouverneur koesterde blijkbaar geen het minste wantrouwen in de betrouwbaarheid van het bericht, dat hij met groote zelfvoldoening mededeelde, er bij voegende, dat hij tot nog toe gezwegen had, omdat hij bij ondervinding wist, dat al wat op Ternate voorviel, ook op Tidore bekend was.

Hij verzocht nu, onmiddelijk de noodige vaartuigen en strijdkrachten beschikbaar te stellen, om tegen den nacht naar Tidore te vertrekken; hij zelf zou de vloot aanvoeren (300).

De Sultan van Ternate beloofde voor de noodige coracora's te zullen zorgen; maar in den avond van den 14den was er niets gereed en, niettegenstaande alle moeite, gelukte het niet, meer dan 9 vaartuigen bij elkaar te krijgen, zoodat Cranssen de galei

de Spion medenam, waarna de vloot tusschen 10 en 12 ure successievelijk het anker lichtte. Ten 2 ure waren de vaartuigen bij „het warme bad" vereenigd, waarop men gezamenlijk voortroeide, hopende in duister het fort te passeeren en vervolgens te landen.

De Ternatanen roeiden evenwel zóó lui, dat het reeds 6 uur was, toen de vloot in 't gezicht van het eerste fort kwam. Cranssen beschouwde de onderneming toen als mislukt; maar de zendelingen der Boegineezen, die aan boord waren, rieden hem aan door te zetten, daar hunne landgenooten zeker te hulp zouden komen.

De coracora's kregen toen last door te roeien; maar even voordat ze onder het bereik van het geschut zouden komen, weigerden ze verder te gaan.

Men landde nu onder het hooge land bij Tahoela, maar vond daar, in stede van hulp, zóó veel tegenstand, dat weldra weder geëmbarqueerd moest worden.

Woedend kwam Cranssen in den ochtend van den 16den Februari te Ternate terug en eischte van den Sultan van Ternate strenge bestraffing van de schuldigen (301).

Deze werd wel beloofd, maar ten slotte werd er niet veel aan gedaan, en ook eene poging om den 19den de onderneming te hervatten mislukte geheel door de zware plasregens en de onstuimige zee (155).

Spoedig daarop vertok le Comte de Cobenzel, waarmede mevrouw Burggraaff, schoonmoeder van wijlen Budach, en waarschijnlijk ook von Lützow met zijne verloofde, de dochter van Budach, de reis naar Batavia aanvaardden.

Nu had de Sultan van Ternate, toen Noekoe's aanvallen zoo dreigend werden, met verlof van den Gouverneur, zijne preciosa's, waaronder de kroon en andere rijkssieraden, binnen 't kasteel in veiligheid gebracht en wel in de woning van den secunde, waar

ook de Sultan destijds logeerde. Later was deze naar zijn dalam teruggekeerd, de rijkssieraden in die woning achterlatende, waar mevrouw Burggraaff destijds gelogeerd was.

Eenige dagen na het vertrek dezer dame had de Sultan zijne preciosa's teruggevraagd, maar de kroon van Ternate, in een afzonderlijk kistje gepakt, was verdwenen.

Toen de Sultan deze tijding in de raadszitting van 11 Maart 1800 mededeelde, was de vergadering „op onbeschrijfelijke wijze gefrap-„peerd, en tot in het binnenste getroffen door dit fataal evenement."

Natuurlijk viel de verdenking op mevrouw Burggraaff, zoodat besloten werd, eene poging aan te wenden om de Cobenzel in straat Boeton te achterhalen (302).

Maar hierbij bleef het niet; en wat nu gebeurde, is te karakteristiek om het te verzwijgen, al komt het minder direct bij ons onderwerp te pas, en al werd het reeds door van der Crab medegedeeld in de bijdrage gemeld sub (132).

Den 14den Maart 1800 werd nl. op verzoek van den Sultan eene vergadering belegd, waarin de Gouverneur en alle leden van den Raad in presentie van den Sultan en zijne hofgrooten een eed aflegden, dat ze niet wisten, waar de kroon was, en alles zouden vertellen, wat ze er van vernemen mochten!

Daarop werd dezelfde eed afgelegd door alle gequalificeerde dienaren en geaccrediteerde personen, door de hoofden der Chineezen (*) en inlandsche natiën en — op verzoek van den Gouverneur — ook door de Ternataansche prinsen en grooten, terwijl huiszoeking gehouden werd bij hen, die geen eed hadden afgelegd (303).

(*) Opmerkelijk komt mij voor, dat de Chineesche hoofden bij deze gelegenheid, na te vergeefs verzocht te hebben met eene belofte op hun woord van eer te volstaan, er op aandrongen geëxcuseerd te wezen van het afkappen van een hoenderkop; liever wilden ze den eed presteeren in den tempel „het welk zij verklaarden van gelijke kragt te wezen". De eed in den tempel werd dus niet als de groote eed beschouwd?

De huiszoeking leverde evenwel niets op en men bleef nog lang in 't onzekere, waar de kroon gebleven was, terwijl de verdenking op mevrouw Burggraaff bleef rusten (304).

Wel meende men eenige maanden later den dief op het spoor te zijn en nam den sowohy (meubelmaker), Abdulla, gevangen (305), maar eerst in 1803 werd het raadsel opgelost.

De vrouw van Baron von Munck had de kroon gestolen en de diamanten er uit genomen om er zich mee te tooien (306); maar alles kwam weder te recht; want de Sultan van Ternate schreef later aan den Gouverneur Generaal: „De vermiste kroon „met verscheidene andere goederen, diamanten, edelgesteenten en „goud, zijn met de hulpe Gods en zijn Propheet weder gevon„den" (307).

Intusschen bleef de kroon gedurende Cranssen's bestuur weg en hij verklaarde, dat het verlies van dit belangrijk rijkssieraad niet alleen hoogst compromittant was voor het Nederlandsch gezag — omdat Budach voor de kroon had ingestaan — maar ook aanleiding gaf aan de onderdanen van Ternate, om den Sultan niet meer te gehoorzamen, zoodat hij zich verplicht achtte bij de overwalsche volken van Ternate zelf het gezag in handen te nemen om anarchie te voorkomen (308).

Die anarchie openbaarde zich ook in de ontvolking van Ternate, zoodat men besloot het verzoek toe te staan van de Makjanners, die hun verlangen te kennen gegeven hadden, naar Ternate te worden overgebracht.

Noekoe's vloot had, in vereeniging met oproerige Alfoeren, het eiland Makjan geblokkeerd, na het eerst aangevallen te hebben; en nu hadden de Ternatanen wel een voordeelig gevecht geleverd tegen de blokkeerende vloot en daardoor voor 't oogenblik het gevaar afgewend, maar toch begreep de op de Makjan nog overige bevolking — ± 1500 zielen sterk — dat ze weldra de prooi van

Noekoe zoude worden. Van daar haar verzoek, dat — zooals reeds gezegd werd — instemming vond (309).

In de nabijheid van Ternate werd, na de zoo deerlijk mislukte operaties van Cranssen, weinig meer van vijandelijkheden vernomen. Wel liep de pantjalang, de Waker, die om de Zuid afgedreven was, in de maand Mei een oogenblik gevaar, door de haar omsingelende Tidoreesche prauwen genomen te worden, maar zij wist er zich door te slaan, waarop de Tidoreezen onder de forten van Soasio weken (155).

Dat Noekoe niets ondernam, zal hoogstwaarschijnlijk wel aan het vertrek der Engelschen en aan gebrek aan levensmiddelen moeten worden toegeschreven. Het was een' groote streep door zijne rekening, dat de Engelschen vertrokken waren, zonder de Hollanders van Ternate verdreven te hebben. Daarbij kwam nog, dat het ook voor de inlandsche vorsten geen geheim kon zijn, dat de vestiging der Engelschen in onzen archipel als een tijdelijke maatregel beschouwd werd, en dat men verwachtte, spoedig den vrede met Engeland te zullen zien sluiten.

Het komt mij voor, dat Noekoe, die steeds, zijn geheele leven lang, zorgvuldig rekening hield met de wederzijdsche krachten, in al deze omstandigheden aanleiding gevonden zal hebben, voorzorgen te nemen voor de toekomst, ten einde, zoo mogelijk, zijne positie te redden, wanneer de Nederlanders weder onbetwiste heerschers mochten worden in den archipel.

Neemt men aan, dat dit werkelijk Noekoe's streven was, zooals ook Goldbach, een gezaghebber van Ternate, met wien we spoedig kennis zullen maken, beweerde (310), dan laat zich gereedelijk verklaren, wat den 11den September 1800 te Ternate zoo veel verbazing wekte (157).

Tot goed begrip dezer gebeurtenis zij in herinnering gebracht, dat prins Hassan, die door Budach vertrouwd en als spion en agent bij Noekoe gebruikt werd, in 1796 de brenger geweest was van den

verzoenings-brief, die door Noekoe met zooveel smaad beantwoord was; dat hij, toen Noekoe Tidore veroverd had, ongehinderd connecties op dit eiland, in 't bijzonder met Djanalabdin, — destijds radja-moeda — onderhield; dat hij echter in 1797 op een zijner tochten gevangen genomen werd, doch in 1798 — zoo hij zeide met verbreking van zijnen eed — weder op Ternate teruggekomen was.

Cranssen had dus bij zijne aankomst prins Hassan op Ternate gevonden.

Of deze na zijne gevangenschap nog door Budach gebruikt werd om 's Compagnies belangen op Tidore te bevorderen, is mij niet gebleken.

Maar Cranssen schonk hem onmiddelijk zijn volle vertrouwen en belastte hem met eene geheime zending naar Tidore, die ten doel had, Noekoe dood of levend in handen te krijgen of wel langs minnelijken weg den vrede te verzekeren (157).

Neemt men nu in aanmerking, dat er op het kleine Tidore zeker geen persoon van gewicht, als Hassan was, kon aankomen, zonder dat Noekoe het wist, dan kan men zich, dunkt me, de veiligheid, die hij zelfs na 't beweerde verbreken van zijn eed steeds genoot, onmogelijk verklaren, indien men niet aanneemt, dat Hassan niet alleen Cranssen, maar ook Noekoe tot handlanger en spion diende.

Prins Hassan genoot op Tidore eenig aanzien; hij was Noekoe's halve broeder en tevens de vertrouweling van den Gouverneur. Hoe zou Noekoe ooit een geschikter persoon hebben kunnen vinden om op het gunstige oogenblik ten tooneele te voeren?

Hassan wordt ons als veel te ontwikkeld en intelligent afgeschilderd om er een oogenblik aan te kunnen denken, dat hij de dupe geweest zou zijn, 't zij van Noekoe, 't zij van Cranssen. Men beweerde zelfs, dat hij op Ternate lid geworden was van eene „verlichte Broederschap", zoodat zijne vijanden hiervan gebruik maakten om het volk diets te maken, dat hij een verzaker was van Mohammed's leer, daar hij „het Duyvelshuijs" bezocht had (310).

Hij speelde kalm en met beleid de rol van den visscher in troebel water, en het kan m. i. volstrekt geen verwondering baren, dat Noekoe in Hassan het werktuig meende gevonden te hebben, dat hem beschermen zou tegen de wraak der Compagnie, als de Engelschen hem in den steek mochten laten.

Nu weten wij, dat Hassan's broeder, Djanalabdin, door Noekoe tot radja-moeda van Tidore verheven was; maar eenigen tijd daarna werd deze prins door de Engelschen als gevangene naar Madras gevoerd, omdat hij onder verdenking lag, een Engelsch schip te hebben laten afloopen.

Noekoe had toen geen nieuwen radja-moeda aangesteld, zeker niet zonder bedoeling.

Nauwelijks evenwel hadden de Engelschen Ternate verlaten, met het gevolg dat Noekoe gebrek aan alles kreeg, of hij speelde de troef uit, die hij zorgvuldig achter de hand gehouden had, en wel op eene wijze en met eene brutaliteit, die getuigen van het onbegrensde vertrouwen, dat hij stelde in Cranssen's goedgeloovigheid.

Van dit spel was de Raad van Ternate den 11den September 1800 getuige. Want op dien datum verschenen met den prins majoor, Hassan, zes Tidoreesche rijksgrooten in de vergadering. Zij brachten de verbazingwekkende tijding, dat Hassan den 7den te voren door Noekoe was aangesteld tot radja-moeda, en waren overbrengers van een brief, gedateerd 9 September, waarin kennis gegeven werd, dat Noekoe zijn gezag aan prins Hassan had overgegeven en dat deze daarop door de gezamenlijke rijksgrooten tot jonge koning (radja-moeda) was aangesteld.

De nieuwe Gouverneur, „die zeer goed en verstandig in de re„geering is", werd verder verzocht, den jongen koning en gezamenlijke rijksgrooten hunne zonden te vergeven en daarna ook den ouden konnig en zijne rijksgrooten (*).

(*) De geheele brief luidt als volgt:

In groote opgewondenheid verklaarde nu Cranssen aan de vergadering, dat dit alles zijn werk was; dat hij Hassan afgezonden had en dat Noekoe volstrekt niet de onverzoenlijke bloeddorstige rebel was, door Cornabé en anderen als zoodanig afgeschilderd.

Translaat maleidsche met arabische caracters geschreven Brief van den Jonge Koning Prins Hassan en Rijksgroten van Tidor.

Luidende aldus!

Den Paduka Sabdah Jang maha moelia Serie maha tuan Radja Pangerang Budiman Prins Hassan die tans het bestier te Tidor voerd, nevens de gezamentlijke Rijksgroten, zend dezen brief met respect en groetenissen.

Aan den WelEdele Gestrengen Heer!

WILLEM JACOB CRANSSEN

Gouverneur en Directeur over de Moluccos
Dien wij hopen nog met gezondheid in 't kasteel orange is.

Wijders maakt zoon en Rijkgroten bekend, dat den Paduka Serie sulthan Noel Mabarakat Saidoel Djehad Mochamdoneel Mabòusie Amiroedien siach Kaitjil Paparangan zijn gezag aan den Prins Hassen heeft overgegeven; en is vervolgens door de gezamentlijke Rijksgroten met een volkomen goeden wille tot Jongen koning aangesteld geworden; en nadien den Jonge Koning en gezamentlijke Rijksgroten verstaan hebben dat Een Nieuwe gouverneur is gekomen die zeer goed en verstandig in zijne Regering is, als meede alle zaken overweegd welke schuldig zijn dan niet. Dienhalven wenden Zoon den Jongen Koning en gezamentlijke Rijksgroten, zich tot den Heer gouverneur en die van zijne Ràde met duizende instantie om des mogelijk onze begane fouten en zonde te willen vergeven: ook verzoekt den Jongen Koning en gezamentlijke Rijksgroten, bij aldien den Heere Gouverneur het ons vergeven heeft, ook om onze oude Koning en Rijksgroten die veele zonden begaan hebben die meede te willen vergeven en verzoeken om vreede gelijk in de vorige tijden.

Als men den oorsprong der onlusten en de geschiedenis van Noekoe nauwkeurig naging, zooals hij gedaan had, dan kwam men tot de overtuiging, dat Noekoe groot onrecht was aangedaan; en, dat deze niet zoo onhandelbaar was, als men beweerde, dit was nu duidelijk gebleken.

Het denkbeeld of misschien Noekoe in dit drama de actieve- en hij de passieve rol gespeeld kon hebben, kwam bij Cranssen niet op.

Dat Noekoe zelf den brief van 9 September niet geteekend had, evenmin als de rijksbestierder; dat in dien brief wel gezegd werd, dat Noekoe zijn gezag aan Hassan had overgegeven, maar niet, dat hij afstand gedaan had van den troon; dat een radja-moeda niets is als een troonopvolger en geenszins een regeerend vorst; dat Hassan en rijksgrooten volgens den brief een groep vormden, afgescheiden van Noekoe en zijne rijksgrooten, dit alles werd in den zwijmel der vreugde over het hoofd gezien (*).

Zelfs het verzoek van Hassan om Noekoe den sultanstitel toe te kennen, ter belooning zijner vriendelijke toenadering, werd van harte toegestaan. Hij verkreeg den titel van „Bobato bobato Tidore ampunja Sultan Toea Noekoe" (der Tidoreesche Rijksgrooten ouden koning) en bemachtigde alzoo op werkelijk handige wijze eene erkenning, waarop hij waarlijk geen recht had.

(Onder stond) geschreeven op den 21e dag van de maand Rabulahier in 't jaar 1215 ofte den 9e September Anno 1880.

(Was getekend)... volgen de handteekeningen.

Boven aan het hoofd was geteekend door Prins Hasan Jongen Koning; lager voor 't Translaat door Adriaan Wiggers gezw: Transt.

(*) Het zal den lezer duidelijk zijn, dat Noekoe geheel achter de schermen bleef en dus het recht behield de geheele benoeming te desavoueeren. De handeling van Hassan c. s. kon onmogelijk geschied zijn, indien Noekoe ze had willen beletten. Ware dit niet zoo, dan zou er zelfs twijfel kunnen rijzen, of Noekoe van de comedie iets afgeweten heeft.

Cranssen schijnt in dat Sultan-*toea* waarborgen genoeg gevonden te hebben om aan te nemen, dat de radja-moeda regeeren zou.

De arme versufte Kamaloedin werd bij dit tafereel eenvoudig genegeerd.

Men besloot, stante pede, algemeene amnestie te verleenen, Hassan den 14[den] September te installeeren, een verdrag met hem te sluiten en de Tidoreesche gezanten terug te zenden met een brief, waarin het gevraagde pardon werd toegestaan (*).

(*) Deze brief luidt in zijn geheel als volgt:

Den Gouverneur en Raad der Moluccos zend dezen Brief aan Paduka Kaitjil Satiawan Pangerang Budiman Prins Hassan Jongen Koning, en de gezamentlijke Rijksgroten ten Eilande.

Tidore.

Den Gouverneur en Raden van Policie hebben ontfangen Een brief van uwe Hoogheid en Rijksgroten, gedateerd den 21e dag van de maand Rabulahier in 't Jaar 1215 ofte den 9e dezer en daaruit met genoegen gezien, de overtuiging bij uwe Hoogheid en Rijksgroten, dat zij rijksgroten zo wel als hunne ouden Koning prins Noekoe zich zinds een geruime tijd tegen de Edele Bataafsche Compagnie niet hebben gedragen overeenkomstig de verplichting waaronder zij gelegd waren, en uit dien hoofde franchement bekennen zich schuldig te hebben gemaakt aan verregaande overtredingen, — dan dat zij avers van de sentimenten zo lange bij hun gekoestert zich dierhalven eindelijk met een zuiver oprecht gemoed keerden tot den gouverneur en Raad met Submisse bede, om zo wel voor hunnen ouden koning prins Noekoe als voor alle de respective hoofden en onderdanen van het Tidoreesche rijk te mogen erlangen een generale amnestie.

Deze door uw Hoogheid en Rijksgroten met zo veel nadruk als schuld bekentenis gedane bede, is door den gouverneur en Raadsleden genomen in rijpe overweging en om reden haar daar toe moverende waar van nader opening zal worden gegeven bij het manifest van amnestie, besloten in de voorschreven submisse instantie van uwe Hoogheid en Rijksgroten ter erlanging van Een algemeen pardon te condescenderen, zo als gecondescendeert en in

Eerst daarna zond men, zich herinnerende, dat er nog ergens op Ternate een Sultan van Tidore huisde, eene commissie naar Kamaloedin om hem kennis te geven van het genomen besluit, dat hij, die in niets meer belang stelde dan in het spel, volkomen goedkeurde.

Ook de Sultan van Ternate kreeg nu kennis van het gebeurde, waarmede hij zich zeer ingenomen betoonde (157).

De 14[de] September 1800 vond Ternate in feestdos getooid.

Vlaggen en wimpels wapperden vroolijk in den ochtendwind; vreugde en opgewondenheid over den nu eindelijk gesloten vrede heerschten allerwege.

In de raadszitting, door Sultan Sarkam van Ternate, Sultan Kamaloedin, prins Hassan en de Tidoreesche rijksgrooten bijgewoond, werden beide reeds vermelde brieven voorgelezen, terwijl daarop aan Kamaloedin nogmaals gevraagd werd, of hij met de gemaakte regeling genoegen nam.

Vermits hij daaraan ook nu zijne volle goedkeuring schonk, zeggende, dat hij gaarne zijne belangen aan die van het rijk opofferde, werd onder nadere approbatie van de Indische regeering tot de installatie van Hassan overgegaan, waarop menige pathetische toespraak volgde.

Toen dit alles afgeloopen was, „wierd dit ceremonieel geeindigd „en vervolgens veranderd in een bal en festijn op de bovenzaal „van het Goufrnement, alwaar welmette Hunne Hoogheden, be„nevens de rijksgrooten en voorts Een aanzienlijk getal van de „voornaamste dienaren en Ingezetenen van dit Eyland, door den

---

toegestaan word bij dezen — dienende deze hiervan alleen tot een prealable informatie voor uw Hoogheid en de respective hoofden (onder stond) Slot ordinair) was getekend W. J. Cranssen D. J. van Dockum, B. S. Wentholt, J. B. B. von Munck en J. Rodijk (in margine) Ternaten in het kasteel orange den 11 September 1800.

„heer Gouverneur op de best mogelijke wijze onthaald wier„den" (311).

Zes dagen later nam Hassan afscheid van den Gouverneur en vertrok daarna met zijn gevolg, begeleid door eene commissie, bestaande uit den secretaris Rodijk en den kapitein ter zee Mettenbrink, en een militair escorte, naar Tidore, warme vriendschapsbetuigingen voor Noekoe medebrengende, wien de Gouverneur hoopte, weldra persoonlijk te zullen ontmoeten (312).

Wanneer men nu bedenkt, in welk eene valsche positie Hassan bij zijne terugkomst verkeerde, dan krijgt men al dadelijk de overtuiging, dat de zaken onmogelijk rustig haren gang konden gaan.

Noekoe zag natuurlijk in dezen prins niets anders dan den radja-moeda, die volstrekt niet gerechtigd was den schepter te zwaaien. Cranssen daarentegen zag in Hassan den Sultan van Tidore, die hem geheel toegedaan was en het rijk naar zijne inzichten zou regeeren.

De Tidoreesche rijksgrooten, die nog in de gunst stonden bij Noekoe en invloed uitoefenden op de regeeringszaken, zagen natuurlijk met leede oogen de verheffing aan van den man, die met zijne voeten in beide kampen stond.

De voornaamste hunner waren prins Ceylon met zijnen schoonvader, den luitenant der Makassaren Djalaloedin, en Djelolo, de ons bekende fortuinzoeker.

De beweging, die men op Ternate gemaakt had van de verheffing van Hassan en de daar verkondigde meening, dat Noekoe als Sultan-toea had opgehouden te regeeren, maakten het voor die samenzweerders gemakkelijk, Noekoe diets te maken, dat Hassan hem van den troon wilde stooten.

Het is de vraag, of Noekoe, die beter dan iemand het spel doorzag, daarvoor werkelijk vrees gekoesterd heeft; mij dunkt, dat dit niet aannemelijk is, en dat het in zijne staatkunde te pas

kwam, Hassan, zoo eenigszins mogelijk, te handhaven, zoo lang hij zelf zwak was, geene bondgenooten had en dus naar vrede verlangde.

Maar dat Ceylon c. s. er anders over dachten, is aan geen twijfel onderhevig. Zij wisten dan ook den radja-moeda bij terugkomst op Tidore een ontvangst te bereiden, die hem de overtuiging gaf, dat het gedaan was met zijne populariteit en zijnen invloed.

Toen Cranssen den 30ien September 1800 met zelfvoldoening aan de regeering schreef, hoe gelukkig, dank zijne maatregelen, de zaken op Tidore geschikt waren, en voorstelde, Tidore's Sultan hoogere recognitie-penningen en een aandeel in Batjan's goudmijnen toe te staan (308), had Hassan reeds begrepen, dat zijne positie onhoudbaar was, indien zijne tegenstanders aan Noekoe's hof niet onschadelijk gemaakt werden.

Vier dagen later werd ook Cranssen uit den droom geholpen, toen een zendeling van Hassan hem den toestand bloot legde (269).

Onmiddelijk zond hij den zendeling terug met opdracht, aan Hassan te vragen, wat er gedaan moest worden om hem uit zijne netelige positie te redden.

En toen die zendeling den 5den October terugkwam, besloot Cranssen — zonder den Raad, dien hij niet vertrouwde, te raadplegen — om, overeenkomstig Hassan's voorstel, zoodra mogelijk met de hongivloot en de noodige militairen naar het eiland Pottebakker te vertrekken.

Hassan zou intusschen het fort Tahoeloe op Tidore bezetten en daarna Cranssen met de militairen van Pottebakker komen halen. Gezamenlijk zouden ze dan naar Tahoeloe gaan, van waar men nagenoeg de geheele negorij Soasio kon bestrijken. Eens in dat fort gevestigd, zou Cranssen de uitlevering van Ceylon, Djelolo en Djalaloedin eischen.

In den ochtend van den 6den October verliet Cranssen met de Ternataansche hongivloot, die 50 zeilen sterk was en waarop zich

100 militairen bevonden, de reede van Ternate; en na voor de leus Dodinga aangedaan te hebben, kwam hij ten 9 ure in den ochtend van den 7[den] bij Pottebakker aan.

In stede van Hassan, zag hij, in den namiddag, gezanten van Noekoe verschijnen, die hem rekenschap vroegen van zijne komst met zulk eene militaire macht.

Het antwoord getuigde van niet veel diplomatieken tact.

Eerst zeide Cranssen, dat hij eenvoudig was gekomen om de rust te bevorderen onder de Tidoreezen, wien zoo kort geleden pardon en amnestie was verleend.

Vervolgens deelde hij mede, dat hij, niettegenstaande dat pardon en die amnestie, gekomen was om de uitlevering te eischen van drie „pernicieuse subjecten", die veel te veel invloed hadden op den ouden Sultan, welke, op zijn beurt, het zwak scheen te hebben, wat al te goed en te inschikkelijk te wezen.

Dat de zendelingen verlegen voor zich keken — zoo als Cranssen verzekert — op dit antwoord van den rustbewaarder, die met een' geheele vloot kwam om hunnen Sultan de wet voor te schrijven, wil ik gaarne gelooven.

Cranssen scheen er niet aan te denken, dat hij, volgens Hassan's plan, pas met den eisch tot uitlevering voor den dag zou hebben moeten komen, als hij gezeteld was in 't fort Tahoeloe, van waar Noekoe, als hij niet toegaf, „daartoe zeer gemakkelijk zoude „kunnen worden geconstringeert, zonder ons of de onze nochthans „te veel bloot te stellen."

Nu hij op de vloot bij Pottebakker met zijne eischen voor den dag kwam, voorgevende slechts vredelievende bedoelingen te hebben, en hij niet in staat was den ouden Sultan te „constringeeren", is het vrij natuurlijk, dat de zendelingen vreemd opkeken en Cranssen den raad gaven, met de vloot naar Ternate terug te keeren, zoo hij kans wilde behouden zijne eischen ingewilligd te zien.

En hierop antwoordde hij weder, dat hij niet zou vertrekken, voordat de oude Sultan en de rijksgrooten eenig „acceptable blijk „van devoir en bereidwilligheid aan (zijne) billijke requisitien zou„den hebben gegeven." Ja, indien hij den volgenden dag geen „prealabel antwoord" had, zou hij moeten concludeeren, dat er „disobedientie en weerspannigheid" bestond, waarop hij verplicht zou zijn, zijne mesures te nemen.

Eén der zendelingen durfde met zulk een antwoord niet bij Noekoe terugkomen en verzocht en verkreeg vergunning om op de vloot te blijven.

Of nu de overige gezanten, bij hunne terugkomst, aan Noekoe verteld hebben, dat ook hij onder de schelmen behoorde, wier uitlevering Cranssen geeischt had — zooals Goldbach beweert — doet minder ter zake. Immers, al is het antwoord volkomen getrouw overgebracht, zooals Cranssen het zelf mededeelt, dan nog laat zich gemakkelijk raden, wat de gevolgen voor Hassan moesten zijn, wiens plan nu natuurlijk verraden was, en die door Cranssen noch gesteund werd, noch in de gelegenheid gesteld om te vluchten.

Rustig toch bleef Cranssen bij Pottebakker afwachten, dat Noekoe hem de schelmen zou overleveren of althans uitzicht daarop zoude geven.

De hoop, dat dit gebeuren zou, werd zelfs nog niet opgegeven, toen de gestelde termijn verstreken was, zoodat ook de 9[de] October in werkelooze afwachting werd doorgebracht.

Weldra evenwel ontving men, in stede van gezanten, de tijding, dat Ternataansche vaartuigen door de Tidoreezen beschoten waren; en nu begreep Cranssen nog niet, dat de onderneming mislukt was

In stede van te trachten Hassan te hulp te komen, gaf hij eenvoudig order, alle Tidoreesche vaartuigen, die onder bereik der vloot mochten komen, aan te houden, zonder evenwel iemand leed te doen, terwijl hij een paar inlandsche hoofden uitzond om op Tidore te informeeren, hoe het met Hassan en de zaken gesteld was.

Zelfs toen deze hoofden terugkwamen met het bericht, dat men hen belet had aan wal te komen, en dat alle Tidoreesche vaartuigen voor Soasio met geschut bewapend waren, vreesde Cranssen wel, dat er nieuwe onlusten voor de deur stonden, „dan „ondanks alle deze fataliteiten, bleef (zijn) hoop, gegrond op de „algemeene gevoelens, nog althoos gevestigd op de jonge sultan „en den Rijksgrooten die hem waren toegedaan."

Toen hij den 13[den] of 14[den] October tijding kreeg, dat Hassan reeds voor 2 of 3 dagen „op eene allerverschrikkelijkste wijze in „zijn arrest slapende gemassacreert was geworden," kwam hem dat bericht „eenigzinds twijfelachtig en suspect" voor; hij dacht, „of „dit niet somwijlen een finesse was om (hem) daar vandaan te „krijgen."

Eindelijk, toen de berichtgever, na een „serieus onderzoek, „verzeld met dreigementen", bleef volhouden, dat hij waarheid gesproken had, en de treurige tijding weldra ook door andere getuigen bevestigd werd, was Cranssen pas overtuigd, dat zijne onderneming een droevig fiasco gemaakt had.

Hij eindigt zijne „Memorie nopens de toedracht van de nieuwe „onlusten met Tidor en de massacre van den jongen sulthan Has- „san" (*), waaruit het vorenstaande geput is, met de woorden:

„Waar door notoir de verleende amnestien komen te vervallen, „en de vijandelijkheden tusschen Ternaten en Tidor wederom „op nieuw zijn begonnen."

Dat hij zelf het eerst die vijandelijkheden ondervond, deelt hij niet mede, en toch is dat waar. Want, toen zijne tegenstanders beweerden, dat hij ten slotte met verlies van 30 man en een coracora door de Tidoreezen van Pottebakker verjaagd was, ontkende Cranssen wel, dat hij het onderspit gedolven zou hebben, maar niet, dat hij in gevecht geweest was; zelfs voegde hij er bij, dat

---

(*) Zie pagina 229/235 van (269).

„de Ternatanen en Tidoreezen, nimmer zoo na aan den anderen „en zo violent in actie zijn geweest, als te dier tijd."

Ik heb de episode van den moord van Hassan eenigszins uitvoerig behandeld, omdat ik, niettegenstaande de vele stukken, welke reeds over deze zaak gepubliceerd zijn, toch steeds de klacht vond uitgedrukt, dat er nog zoo veel geheimzinnigs schuilt in die gebeurtenis.

Mij dunkt, dat het geheele drama zich geleidelijk ontwikkeld heeft en volstrekt niet aan geheimzinnigheid lijdt, wanneer men rekening houdt met de data der feiten en met de omstandigheden, waaronder de ons bekende personen handelend optraden.

De rol, door Cranssen gespeeld, is ook zeer verschillend beoordeeld geworden, en het zal den lezer niet ontgaan zijn, dat zij op mij geen gunstigen indruk maakte, hoewel Cranssen zelf nagenoeg uitsluitend de gegevens leverde voor mijn verhaal.

Het komt mij voor, dat Cranssen een voortvarend, ijverig man was, die veel persoonlijken moed bezat en loffelijke maatregelen nam om in den verwilderden toestand van Ternate, vooral ook met het oog op het militaire wezen, verbetering te brengen, maar die ten eenenmale de kennis en de eigenschappen miste om aan het hoofd te staan van een gewest, waar zoo veel bedachtzaamheid, tact en beleid noodig waren in den omgang met inlandsche vorsten en grooten.

Waar zou hij dan ook dien omgang geleerd hebben, hij, die in 1780 als korporaal in Indie was aangekomen, daarop assistent in de geldkamer werd, om vervolgens het boekhouderschap op het equipage-kantoor te Batavia te verwisselen voor de betrekking van opperkoopman op het kasteel?

Dat hij ruw was in den omgang met zijne Europeesche ondergeschikten, wordt door menig feit bewezen, en dat hij hen geheel van zich vervreemdde, zou weldra blijken.

Nu was er zeker niet veel goeds te zeggen van vele Compagnies dienaren, die destijds op Ternate waren; maar, door zich te isoleeren, bleef Cranssen geheel verstoken van hunne voorlichting, en zoo werd hij weldra de eenige acteur op een tooneel, dat hem geheel vreemd was.

Dr de Roo meende, dat Cranssen, gedurende de eerste maanden na zijne aankomst, de raadszittingen bijwoonde om zich op de hoogte te stellen van de zaken, maar wij weten nu, dat hij, verre van dien, reeds in de eerste zitting met een gedetailleerd plan d'attaque voor den dag kwam, zonder iets af te weten van het terrein, waar hij ageeren, noch van het gehalte der krijgers, die hij onder zijne en 's vijands vanen vinden zou.

Dat was, dunkt me, zelfoverschatting en overmoed.

In zijne plannen zoowel als in zijne onderhandelingen met inlandsche vorsten en grooten, zien we Cranssen steeds offeren aan een gevaarlijk optimisme, dat hem te staan kwam op het mislukken van al zijne ondernemingen en politieke combinatiën; en later zullen wij nog meermalen ontwaren, dat de invloed, dien hij op de politiek in de Molukken bleef uitoefenen, zeer ongunstige gevolgen had.

Slaan wij Cranssen intusschen gade in zijne pogingen om Ternate tegen vreemde indringers te verdedigen, dan dwingen zijne energie, zijne onvermoeide waakzaamheid en zijn ontembare moed ons achting en eerbied af. En al liet hij zich soms tot daden van ruw geweld vervoeren, die door niemand kunnen worden goedgekeurd en die zeker ook nadeelig hebben gewerkt op de stemming van de civiele en militaire dienaren, wanneer men de flauwhartigheid of onverschilligheid, die velen hunner kenmerkte, in de schaal werpt, dan zal men die handelingen wel niet billijken, maar ze toch zeer verklaarbaar achten en verschoonen in een man met één karakter, als Cranssen had.

De toestand werd er natuurlijk, na het op nieuw uitbreken van

den oorlog met Tidore, niet beter op en liet zich nog donkerder aanzien, toen men de zekerheid kreeg, dat de voor Ternate bestemde vaartuigen met geld, levensmiddelen en munitie in handen der Engelschen gevallen waren.

Dit ging Cranssen zeer ter harte, en hij schreef dan ook aan de regeering, dat men maar van alle ondersteuning moest afzien, zoolang er niet minstens drie Fransche oorlogsschepen kwamen om de Groote Oost schoon te vegen.

Men zou zich op Ternate liever met sagoe, zout en water vergenoegen, dan aanzien, dat de Engelschen zich mestten met de levensmiddelen, die voor Ternate bestemd werden (308).

Den 15den Januari 1801 overleed Sarkam, de Sultan van Ternate, die Cranssen steeds trouw ter zijde gestaan had.

Hij werd opgevolgd door den kapitein-laut, prins Jassim, die eerst in Mei, na verkregen approbatie van de Hooge Regeering, plechtig geinstalleerd werd.

Lieten zich in het begin van het jaar 1801 van tijd tot tijd Engelsche schepen zien, en vond Cranssen daarin aanleiding, de versterkingen zoo veel mogelijk te verbeteren, reeds den 10den Februari verscheen een eskader van 5 schepen en een brik voor het kasteel (155).

Spoedig daarop kwamen eenige Engelsche officieren aan wal, die door Cranssen in den Raad ontvangen werden, en een brief overhandigden, geteekend door „G. Astle, commanding His Brittanic Majesty's „Ships of Ternaten" en „En de Burr collonel, commanding the „Troops to the Eastward".

Bij voorlezing bleek dit schrijven eene in zeer krasse bewoordingen gestelde sommatie tot overgave te behelzen; onmiddelijke gehoorzaamheid werd geeischt en slechts twee uren beraads werden toegestaan.

Cranssen achtte dien toon zeer ongepast en gaf dit ook aan de parlementairs te kennen, terwijl zijn schriftelijk bescheid luidde:

„Het antwoord van den Gouverneur en Raad der Moluccos op „uw brief van heden, waarbij UwEd. op een zeer singuliere „wijze hebben opgëeischt dit gouvernement en deze plaats, is, „dat hetzelve niet zal worden overgegeven, aan onze vijanden „dan door kracht van wapenen."

In den donkeren nacht van 10 op 11 Februari werd de pantjalang de Waker, „op ongelooflijk behendige manier," door zeven Engelsche sloepen van de reede gehaald, zoodat men, in den morgen van den 11den, de vijandelijke vloot met dit vaartuig vermeerderd zag. Weldra kwamen nu ook 40 coracora's van Noekoe opdagen, en ten half twee begon de aanval nagenoeg gelijktijdig op Terlucco, Santossa en de Ternataansche kampong. Vooral bij Terlucco werd ernstig gevochten; maar Cranssen bevond zich steeds dáár, waar het gevaar het grootst was, en het gelukte dan ook, den aanval af te slaan.

Drie sloepen, opgepropt met volk, die zich, na de retraite, heimelijk verscholen hielden in de kom beneden het fort Terlucco, waarschijnlijk met het doel om 's nachts een overval te beproeven, werden nog tijdig ontdekt en met groot verlies op de vlucht geslagen.

De Engelschen hadden aanzienlijke verliezen geleden, zoo aan volk als aan munitie (die ze in den steek gelaten hadden), en hervatten den aanval niet. Nadat nog eenige onderhandelingen gevoerd waren, ditmaal in zeer beleefde termen gesteld, over uitwisseling van krijgsgevangenen en behandeling van gewonden, verlieten de Engelsche schepen de reede van Ternate.

De kolonel Burr scheen het destijds beneden zich geacht te hebben, gebruik te maken van de gewapende hulp, hem door Noekoe aangeboden. De ondervinding, voor Terlucco opgedaan, bracht hem evenwel later tot andere gedachten, en weldra zullen wij hem niet alleen Noekoe's hulp, maar ook nog andere middelen te baat zien nemen om het zoo hardnekkig verdedigde Ternate ten onder te brengen (155).

Noekoe bleef na het vertrek der Engelschen niet stil zitten.

Den 23sten Februari liet hij een aanval doen op het fort te Sidangoly, dat gecommandeerd werd door den kapitein-prang, Sabtoe, en met 70 koppen bezet was.

De aanval mislukte, maar werd den 2den Maart op krachtige wijze hervat. Ook nu mocht het den vijand niet gelukken het fort te nemen, want de kapitein-prang wist van geen wijken, niettegenstaande hij ten slotte al zijn kruit verschoten had en 5 dooden en 50 gekwetsten bekwam, onder welke laatsten hij zelf behoorde.

De vijand verloor bij deze gelegenheid 83 dooden, onder welke de kapitein-laut van Maba, en meer dan dubbel zoo veel gekwetsten.

Den volgenden dag geraakten de twee vloten voor Sidangoly in gevecht; en dit was het laatste treffen, dat voor de terugkomst der Engelschen plaats had.

Den 29sten April verscheen de Engelsche flotille wederom voor Ternate en spoedig daarop ontving Cranssen op nieuw van kolonel Burr eene sommatie tot overgave (269).

Dit stuk was in zeer heusche termen gesteld en werd, daar Cranssen nog niet geheel met zijne verdedigingswerken gereed was en volk en vivres van den overwal verwachtte, eerst in afwijkenden zin beantwoord.

Den 1sten Mei berichtte Burr, dat de vijandelijkheden binnen 12 uren zouden aanvangen, indien vóór dien tijd niet tot de overgave besloten werd, tenzij men den Engelschen toestond intusschen Terlucco of Kajoemera te bezetten. Nu begreep Cranssen, dat langer uitstel onmogelijk was, zoodat hij Burr's voorstellen van de hand wees, zeggende, dat men van zijne aanbiedingen, hoe die ook genaamd mochten zijn, geen gebruik kon maken, als strijdig met eed en plicht.

Toen de Engelsche schepen naderden, terwijl men bezig was het antwoord te schrijven, verzocht Cranssen nog aan de parle-

mentairs, kolonel Burr hartelijk te bedanken voor het toegestane uitstel van 12 uren, waarvan hij nu evenwel geen gebruik dacht te maken.

Toch wendden de Engelsche parlementairs nog eene poging aan om Cranssen persoonlijk te bewegen tot overgave te besluiten, hem namens den kolonel allerlei gunstige aanbiedingen doende; maar ook dit werd met fierheid van de hand gewezen.

Zeven Engelsche schepen en brikken onder bevel van onzen ouden bekende — thans commodore — John Hayes, vergezeld van ruim 100 Tidoreesche coracora's, maakten zich nu tot een gelijktijdigen aanval om de Noord boven Terlucco en om de Zuid gereed.

Het zou mij te ver van mijn onderwerp voeren, indien ik de gevechten, zoo te water als te land, die nu nagenoeg dagelijks volgden, ging verhalen. Genoeg zij het aan te teekenen, dat de Engelschen thans een zeer ruim gebruik maakten van Noekoe's hulp; dat zij verscheidene batterijen aan den wal aanlegden, die Cranssen door het opwerpen van nieuwe werken onschadelijk trachtte te maken; en dat de verdediging hardnekkig door den Gouverneur werd voortgezet, ook toen het hem bleek, dat er verraderlijke correspondentie met den vijand onderhouden werd.

Van dat verraad werd hij op treurige wijze overtuigd, toen het fort Kajoemera, den 8sten of 9en Mei, den vijand in handen gespeeld werd door de daar commandeerende officieren Wiel en Erberveld.

Weinige dagen later verklaarden de pennisten niet langer te willen vechten; en den 13den Mei, toen Cranssen voor 't laatst de raadsleden samenriep, wilden deze, aangevoerd door den fiskaal Dockum en den secretaris Rodijk, hem dwingen te capituleeren, terwijl hem maar al te duidelijk bleek, dat deze heeren de gemoederen opwonden om hem tot de overgave te noodzaken.

Het naderen der Engelsche batterijen en het toenemend gebrek aan levensmiddelen, misschien ook antipathie tegen den Gouver-

neur, hadden den moed der meesten doen bezwijken en hun den lust benomen het verzet nog langer te rekken. Cranssen wist slechts gedaan te krijgen, dat men nóg 14 dagen zou wachten om dan de quaestie der capitulatie op nieuw te bespreken.

Toen men weinige dagen later getuige was van het opbrengen van drie paduakans en een brik, die waarschijnlijk voor Ternate bestemd geweest waren en door de Engelschen werden veroverd, verkreeg de geest van ontevredenheid en verzet nieuw voedsel.

Spoedig hierop kwam wederom eene commissie, door kolonel Burr en commodore Hayes gezonden, aan wal. Cranssen wilde de Engelschen tot geen prijs in den Raad ontvangen, daar ze dan „gewis, de hachelijke situatie waarin wij ons werkelijk bevonden „op het gezicht van (zijn) laffe Fiscaal en Secretaris gelezen (zou-„den) hebben".

Hij deed de zaken met de parlementairs dus alleen af en antwoordde, dat hij, niettegenstaande de fatale evenementen (waaronder het verlies van de voor Ternate bestemde brik the Hazard), waarvan hij kennis bekwam, nog niet van plan veranderd was en dat hij aan geld en levensmiddelen nog geen gebrek had.

De leden van den Raad, en vooral van Dockum en Rodijk, hadden dit liever anders gezien en trachtten eene partij te vormen, die tegen den Gouverneur gericht was.

Eindelijk meenden zij machtig genoeg te zijn om Cranssen te kunnen trotseeren; en hiertoe besloten zij dan ook, toen alle pogingen om hem tot capituleeren te bewegen vruchteloos bleven, terwijl zij beweerden, dat Cranssen den 13[ten] Mei beloofd had, over 14 dagen te zullen capituleeren, indien er voor dien tijd geene verbetering kwam in den toestand.

Den 19[den] Juni 1801 hadden de samenzweerders er voor gezorgd, dat de troepen en benden, die onwankelbaar gebleven waren in hunne opvatting van plicht, wachten betrokken hadden buiten het kasteel.

Wat nu in den avond van dien dag gebeurde, beschrijft Cranssen, als volgt:

„ . . . . ik wierd des avonds op den 19den Juni jl., aan tafel zit„tende met den commandant von Munck, den capitein-Lieutenant „Haan en den onder-Major von Stubenval, onder het soupeeren „buiten alle verwachting, door een bende schelmen aangevallen, „die met den verraderlijken van Dockum en Rodijk (aan) het hoofd, „zo behendig den trap van het Gouvernement wisten op te komen, „dat ik ze niet zag, voordat ik door van Dockum in een strop „gevangen, achter over gesleept, en vervolgens door Rodijk en „meer andere met de pistolen op de borst, gedreigd wierde, dat, „ingevalle ik mij niet stilhield, Rodijk mij dadelijk zou ter neer „leggen. Ik repliceerde daarop dat ze maar zouden toeschieten; „dat haar laffe dreigementen mij niet konden vervaard maken; dat „ik ze rekende voor poltrons die geen couragie hadden, om met „mij den vijand tot het uiterste het hoofd te bieden, terwijl ik „intusschen op de aller infaamste wijze de trap afgesleurd, bij de „haren getrokken, en zo in de vergaderzaal van Politie gearres„teerd wierd."

De Raad van politie nam nu het bestuur in handen en liet door eene politieke commissie kennis geven van het gebeurde aan den Sultan van Ternate en aan de buitenposten, „ten einde de „ordre van den raad te observeren."

Reeds den volgenden dag — 20 Juni — bood eene commissie uit den Raad den kolonel Burt te Kajoemera een concept-capitulatie aan.

Den 21sten Juni 1801 werd de capitulatie, na eenige onbeduidende wijzigingen, aangenomen en geteekend, van de Engelsche zijde door J. Brougham, Jos Walmer (of Walker) en D. Burr; van de Hollandsche zijde door J. Rodijk, L. H. van Tadama en D. J. van Dockum.

En zoo was dan het door Budach en Cranssen zoo heldhaftig

verdedigde Ternate ten slotte door verraad in 's vijands handen gevallen!

Ten 11 ure had de overgave aan den Engelschen kapitein, Joseph Walker, plaats.

„Omstreeks ½12 uren voor middach, zijn de Engelsche trou-„pes binnen het kasteel gemarcheerd met slaande trommen (en) „vliegende vaandel, en zijn door het Bataillon en Corps Pennisten, „die onder hunne respectieve commandanten onder het geweer „stonden behoorlijk het militair honneur gegeven, zo als ook „hetzelve door de Engelsche weder gegeven is. Waarna het „Bataillon en corps Pennisten, met veldstukken, slaande trom en „vliegende vaandel, buiten het kasteel marcheerde en, op een ze-„kere distantie het vaandel, benevens de geweren, houwers en pa-„troontasschen der gemeenen nedergelegt wierden, terwijl de gemeene „militairen gelogeert wierden in het stadhuis" (269).

Wat zal Noekoe's hart fier geklopt hebben, toen hij aan het hoofd zijner 5000 volgelingen getuige was van die vernedering! Maar toch was aan deze, voor hem zoo heuglijke, gebeurtenis ook een schaduwzijde verbonden; want het werd hem niet veroorloofd zijn ouden wrok in het bloed der Ternatanen te koelen; en het getuigt zeker voor de discipline, die kapitein Walker wist te handhaven, dat de Tidoreezen, Pataniërs en Papoes Ternate's bodem als overwinnaars betraden, zonder daar een bloedbad aan te richten.

Kolonel Burr had art. 23 van het concept der capitulatie, waarbij bepaald was, dat Ternate, onmiddelijk na het teekenen der capitulatie, door de Tidoreezen verlaten zou moeten worden, niet willen toestaan, daar hij meende de Tidoreezen nog noodig te kunnen hebben, maar hij verbond zich, alle mogelijke zorg te dragen, dat er geene vijandelijkheden tusschen Ternatanen en Tidoreezen zouden worden gepleegd; en hij heeft woord gehouden.

De capitulatie bepaalde o. a. verder, dat het bestuur van de

inlandsche zaken in de Molukken op den ouden voet zou blijven (art. 15).

Kamaloedin en zijne volgelingen, die zich op Ternate bevonden, zouden, blijkens art. 19, door de Engelschen tegen Noekoe in bescherming worden genomen; en bij art. 20 werd dien ongelukkigen vorst eene kleine subsidie gewaarborgd.

De Raad had verlangd, dat de Engelschen zich bij art. 21 zouden verbinden, niet alleen om rust en vrede te bewaren tusschen Ternate en Tidore, maar ook om de extirpatie voort te zetten en de smokkelarij tegen te gaan „om zo en wanneer de „Molukken naar dezen oorlog eens wederom mogt komen aan de „Nederlandsche Compagnie daarvan een gewenscht effect te mogen ondervinden.”

Bij deze, zeker curieuse voorwaarde werd door Burr aangeteekend: „Het Engelsch Gouvernement zal in vervolg van tijd, „daarin zoodanige arrangementen maken, als het voor zich zelven „ten meesten profijte zal noodig oordeelen.” Overigens had kolonel Burr zich zeer toegevend betoond, terwijl hij en zijne officieren Cranssen, die spoedig naar Batavia vertrok, met die égards en die onderscheiding behandelden, welke den dapperen verdediger van Ternate ongetwijfeld toekwamen.

Dat het onderzoek naar het gebeurde, door de Hooge Regeering ingesteld, geheel ten voordeele van Cranssen afliep, liet zich dan ook evenzeer verwachten, als dat den advocaat-fiskaal werd opgedragen, de leden van den Raad te vervolgen om naar „rigueur „der wetten te worden geoordeeld” (*).

Het spreekt van zelf, dat Noekoe alsnu door de Engelschen, en dus op wettige wijze, als Sultan erkend werd niet alleen, maar ook, dat hij den voorrang verkreeg boven Ternate.

(*) Zie omtrent de bijzonderheden de door Leupe gepubliceerde stukken, bedoeld bij (269).

Hij werd dan ook het eerst genoemd in het contract van vrede en vriendschap, dat onder Engelsche bemiddeling den 5[den] November 1801 tot stand kwam, als: „Treaty of Peace and Amity „concluded between His Majesty Padukang siri sultann Saidul „Schah Mohamat Maboos Amir Oedin Sjah Kitchiel Paparangan „Sultann of Tidore, and His Majesty Padukang siri sultann „Siradjul, Buldan Inpiladin (?) Maharang Amir Iskandu Schah „Mumoedin Sjah sultann of Ternate" (313).

Dit contract houdt de belofte in, dat alles vergeven en vergeten zoude zijn; dat er voortaan vrede en vriendschap zou heerschen tusschen de beide volken, en dat de Sultans, dankbaar voor de weldaden van Robert Townsend Farquhar Esq, voortaan hunne geschillen aan zijne uitspraak zouden onderwerpen.

Een contract van de Engelschen met Noekoe heb ik niet gevonden. Wel werd den 23[sten] November 1801 een „Treaty of Peace, „Amity, commerce and Alliance" met Ternate gesloten, waarin uitdrukkelijk bepaald werd, dat Tidore den voorrang had boven Ternate (314).

Gaarne zou ik met zekerheid geweten hebben of Noekoe een contract heeft gesloten of niet, daar er — zoo als weldra blijken zal — eenige aanleiding bestond om te denken, dat hij het er op aanlegde, zich niet meer door contracten tegenover Europeanen te binden.

Dat de verhouding tusschen hem en de Engelschen zoo bijzonder gunstig niet was, blijkt o. a. daaruit, dat Noekoe, onder allerlei uitvluchten, naliet op Ternate te komen, waarop de Engelsche resident, majoor Webber, zelf naar Tidore ging. Ook dwarsboomde Webber Noekoe's lievelings plan: het weder oprichten van het rijk van Djelolo. Want hij had den zoogenaamden prins Djelolo afstand laten doen van zijne pretentiën, tegen eene schadevergoeding van 250 Spaansche matten; en toen die woelgeest weder onlusten op Sahoe verwekte, werd hij door Webber vogelvrij

verklaard, terwijl een prijs van 2000 of 1000 Sp. matten werd uitgeloofd voor zijne uitlevering, levend of dood. Maar, doordien Noekoe steeds voor de veiligheid van zijnen beschermeling zorgde, baatte deze maatregel niets (315).

In werkelijkheid veranderde de toestand onder het Engelsche tusschen-bestuur dus weinig; en als het waar is, dat Webber op hooger last de eilanden Gebe en Fau gehuurd of gekocht had van Noekoe, met het doel om de China-vaarders gelegenheid te geven daar aan te gieren, dan zou dit voor ons nog weinig beteekenen, omdat het niet blijkt, dat de Engelschen later bijzondere aanspraken op die eilanden gemaakt hebben. Er werd evenwel beweerd, dat Noekoe eene quitantie had afgegeven, waaruit zou blijken, dat de afstand voor 5000 Sp. matten, 300 snaphanen en 300 vaatjes kruit had plaats gevonden (316).

Intusschen was den 27sten Maart 1802 de vrede van Amiens gesloten, waarbij bepaald werd, dat de O. I. bezittingen, met uitzondering van Ceilon, aan de Nederlanders teruggegeven moesten worden.

Zoodra deze tijding te Batavia kwam, werd Cranssen benoemd tot Gouverneur van Amboina, terwijl hij tevens met Boekholst en den kapitein ter zee Melissen (die eerste commissaris was) in commissie benoemd werd voor het overnemen der Oostersche provinciën (178).

Deze commissie begaf zich eerst naar Amboina, alwaar zij den 28sten Februari 1803 eene overeenkomst sloot met den Engelschen kolonel, J. Oliver; deze overeenkomst bepaalde o. a., dat Amboina, Banda en Ternate, te beginnen met 1 Maart, zouden worden overgegeven, waartoe subcommissies naar de twee laatstgenoemde plaatsen gezonden zouden worden (317).

De overeenkomst werd onzerzijds geteekend door Cranssen, Wieling en Melissen. Boekholst was nl. overleden en door Wie-

ling vervangen, en spoedig daarop trad Buyskes, om mij niet bekende redenen, in de plaats van Melissen op.

Het waren Buyskes en Goldbach, welke laatste benoemd was tot gezaghebber over de Molukken, die de subcommissie vormden tot voorloopige overneming van Ternate.

Toen deze commissie den 14'en April 1803 van Amboina vertrok, had Goldbach reeds den indruk gekregen, dat Cranssen de ware man niet was om de inlandsche zaken van de Molukken te besturen; en dit moet hem te meer gehinderd hebben, omdat de nieuwe gezaghebber op Ternate, wat de behandeling van inlandsche aangelegenheden betrof, onder curateele gesteld werd van den Gouverneur van Amboina.

Goldbach was getuige geweest van een onderhoud, dat Cranssen gehad had met den ons bekenden prins Djanalabdin, denzelfden die, onder verdenking van een Engelsch schip te hebben laten afloopen, door de Engelschen gevangen genomen was.

Hoewel Cranssen nu al zooveel leergeld betaald had voor zijn goed vertrouwen, en Djanalabdin zoo nauw betrokken geweest was in de Hassan-affaire, aarzelde de oud- Gouverneur der Molukken geen oogenblik, om den prins weder volkomen te vertrouwen, zoodat hij hem eene zending opdroeg naar Ceram, Halmaheira en de Papoes, om allerwege de bevolking tot rust en vrede aan te sporen (310).

Neemt men nu in aanmerking, dat Noekoe, na door de Engelschen erkend te zijn, ook bij de overneming als wettige Sultan beschouwd moest worden, dan kan men dat opdragen eener zending in het Tidoreesch gebied aan een prins van dat rijk, zonder dat de Sultan daarin gekend werd, zeker niet overeenkomstig de vereischte vormen achten.

Onbekend met den waren aard der zending, moest Noekoe natuurlijk wantrouwen koesteren; en dat prins Ceylon en Djelolo, zoo nauw betrokken in den moord op Djanalabdin's broeder, Has-

san, hem met leede oogen zagen komen en den Sultan tegen hem op zouden stoken, ware gemakkelijk te voorzien geweest.

Cranssen schiep dus alweder een bron van onrust, voordat hij nog den voet aan wal gezet had op Ternate.

Djelolo werd onmiddelijk door Noekoe uitgezonden met eene vloot om Djanalabdin op te vangen en onschadelijk te maken; maar dit gelukte niet; en toen die prins later — zooals we zien zullen — op Tidore arriveerde, maakte Noekoe bonne mine à mauvais jeu, ontving hem met de grootste hartelijkheid en gebruikte hem vervolgens om het bestuur van Ternate te leiden op den weg, dien hij verkoos.

Toen Goldbach op Ternate aankwam, was Djanalabdin nog op reis. Hij vond den toestand niet gunstig en meende met Tidore op een goeden voet te moeten blijven, om niet van den aanvoer van levensmiddelen verstoken te worden.

Deze overweging, eene later gevolgde ziekte, en eindelijk — toen de commissie van Amboina, die volgens afspraak veel vroeger op Ternate had moeten zijn, niet kwam opdagen — de vrees, dat de oorlog met Engeland op nieuw uitgebroken was, waren oorzaak, dat Goldbach niet krachtig doortastte, maar water in zijn wijn deed.

Cranssen schreef dit uitsluitend aan angst en flauwhartigheid toe, maar hij was even partijdig tegenover Goldbach, als deze het tegenover hem was. Meestal ging Cranssen wat ver in zijne afkeuring van 't geen anderen gedaan hadden; hij trachtte o. a. ook Budach af te breken, en de geschiedenis heeft bewezen, dat hij personen en toestanden, met het oog op de inlandsche zaken in de Molukken, veelal verkeerd beoordeeld heeft.

Kort na zijne aankomst te Ternate ontving Goldbach het bewijs, dat er van Tidoreesche zijde pogingen waren aangewend om Ternate tot opstand tegen de Engelschen te bewegen. Den Sultan van Ternate was gevraagd, waarom hij niet uitweek naar den

overwal van Halmaheira, „om samen macht te maken", daar men vernomen had, dat de heer majoor (Webber zeker?) gekomen was om koning te worden (318).

Ook tegenover ons bestuur begon Noekoe zich weldra zekere vrijheden te veroorloven. In Mei zond hij een Sengadji met het noodige gevolg naar Ternate om de kinderen van den inmiddels overleden Kamaloedin, des noods met geweld, naar Tidore te vervoeren.

Dit werd natuurlijk belet; maar in plaats van zich nu stil te houden schreef Noekoe een brutalen brief, zich beklagende, dat een officier van zijne familie door een grenadier met blooten houwer was bewaakt.

Hij zou op die manier bang worden voor de Compagnie, en toch hadden de Engelschen hem gezegd, dat de Hollanders hem geen kwaad zouden doen. Het verwonderde hem dan ook zeer, dat er nog geen brief of gecommitteerde bij hem was gekomen (319).

Goldbach antwoordde hierop, dat hij verbaasd was over zooveel aanmatiging. Die officier had den dood verdiend, want hij had eene prinses willen ontvoeren, en de Engelschen hadden Noekoe volstrekt niet gerecommandeerd. Het was al wel, dat het zich op Ternate bevindend oorlogschip den Tidoreezen geen kwaad gedaan had, want eigenlijk was de vrede met Tidore nog niet gesloten, en wat dien brief of gecommitteerde aanging, Noekoe had beter gedaan zelf een gezantschap te zenden (320).

Aan Buyskes en Goldbach was ook opgedragen de leden van den Ternataanschen Raad van politie, die het gouvernement op zoo schandelijke wijze hadden overgegeven, te arresteeren, daar de advocaat-fiskaal, zooals we weten, last tot vervolging ontvangen had.

De hoofdschuldigen, van Dockum en Rodijk, waren nog op Ternate; maar de overigen (von Munck was overleden) schijnen daar, met uitzondering van Smit, niet meer geweest te zijn.

Welke pogingen nu ook in het werk gesteld werden om van Dockum en Rodijk in handen te krijgen, dit gelukte niet, ook niet toen men wees op hunne administratief-geldelijke verantwoordelijkheid, de politieke misdaad natuurlijk steeds verzwijgende.

Majoor Webber week geen haarbreed af van zijne weigering tot uitlevering van die twee aanvoerders van het komplot, die op een Engelsch schip gevlucht waren; en dit is misschien de reden, waarom men in de archieven, tot nog toe ten minste, geen spoor van de vervolging ontdekt heeft (306). Wel werd Smit gearresteerd, maar dit was een van de minst schuldigen.

Intusschen verloor Goldbach Noekoe niet uit het oog, en zijne pogingen om eindelijk op een geregelden voet te komen waren, als men zijn eigen getuigenis gelooven mag, goed op weg om te slagen, toen op den 5den Augustus 1803 de commissarissen Cranssen en Wieling te Ternate aankwamen (321).

Den volgenden dag werd eene buitengewone vergadering gehouden, waarin zij hunne geloofsbrieven overlegden (322).

De Sultan van Ternate en zijne rijksgrooten waren ter vergadering aanwezig, maar de Sultan en grooten van Tidore niet. Noekoe had evenwel een gezantschap gezonden om te vragen, of de Compagnie het eerst bij hem zou komen, of dat eerst een gezantschap van hem verwacht werd. Hierop werd geantwoord, dat men eerst de komst van Djanalabdin zou afwachten, die door den Ternataanschen prins Ibrahim, wien Cranssen ook weder in genade aangenomen had, zou worden afgehaald (321).

Den 9den Augustus reeds kwam Djanalabdin op Tidore aan, waar hij — zooals we weten — door Noekoe hartelijk ontvangen werd. Deze bood hem eene benoeming tot radja-moeda aan, maar Djanalabdin meende dat te moeten weigeren; hij zou liever eerste rijksbestierder blijven, waaruit ik meen te mogen opmaken, dat Mossel tweede rijksbestierder zou zijn.

Djanalabdin liet zich hevig uit tegen de moordenaars zijns broeders — prins Ceylon, Djalaloedin en Djelolo — en zwoer hen te zullen straffen. Cranssen was persoonlijk natuurlijk zeer gesteld op het bestraffen dier schelmen, die hij vruchteloos getracht had in handen te krijgen. Zijn vertrouwen in den nieuwen gunsteling nam dan ook, toen hij die plannen vernam, merkelijk toe; en om zelf tot het bereiken van het doel mede te werken deelde hij aan de vrouw van prins Ceylon, die heimelijk een onderhoud verzocht had, mede, dat hij dien prins vroeger wel, maar nu niet meer voor schuldig hield, zoodat hij zeker vergiffenis zou krijgen.

Den 12^den^ Augustus kwam Djanalabdin als gezant van Noekoe op Ternate en vroeg of de voorstellen betreffende Noekoe's positie, aan Goldbach gedaan, zouden worden ingewilligd.

Cranssen antwoordde, dat die zaak schriftelijk moest worden behandeld en dat het verkeerd van Goldbach was geweest in onderhandeling te treden, vóór dat Noekoe pardon gevraagd en verkregen had. Dit moest dan ook alle verdere onderhandelingen voorafgaan.

De vredes-voorwaarden, door Noekoe gesteld, waren nog al kras. Hij wilde den voorrang hebben boven- en evenveel recognitie-penningen ontvângen als de Sultan van Ternate. Verder eischte hij den afstand van Djelolo aan den gelukzoeker van dien naam en wilde Makjan aan Tidore onderworpen zien, dan wel de Makjanners laten kiezen of ze onder Ternate of Tidore wilden staan.

Djanalabdin keerde, zonder bepaalde beschikking op die voorstellen ontvangen te hebben, naar Tidore terug, en een paar dagen later ontving Cranssen den brief van Noekoe, die dienst moest doen als bede om pardon, maar weder in zeer onafhankelijken toon geschreven was en dus niet aan het doel beantwoordde.

Den 18^den^ Augustus schreef nu Noekoe een anderen brief, waarin hij berouw betuigde, vergiffenis vroeg en het verlangen te kennen gaf, het met Simon Cos gesloten verdrag te hernieuwen,

terwijl hij er ook weder op aandrong, Djelolo aan te stellen tot Sultan van Djelolo; er waren immers oudtijds altijd vier koningen in de Molukken geweest!

Vóór dat deze brief in vergadering behandeld werd (323), had Cranssen de quaestie reeds met Djanalabdin besproken.

Tegen het verhoogen der recognitie-penningen, waarop de Sultan van Tidore met recht aanspraak mocht maken, had hij geen overwegend bezwaar; tegen de aanspraken van Tidore op Makjan verzette zich de Sultan van Ternate; en dat van den voorrang van Tidore boven Ternate evenmin iets komen kon, als van de verheffing van Djelolo, zag hij aanvankelijk zeer goed in.

Toen Djanalabdin er evenwel op wees, dat men op die wijze weer onaangenaamheden zou krijgen en dat Djelolo een gevaarlijke vijand kon worden, vond Cranssen goed, omtrent Djelolo een tusschenweg te kiezen en Noekoe toe te staan hem Kajassa, bezuiden Dodinga, af te staan.

Den 21sten Augustus kwam Djanalabdin vertellen, dat het hem vrij wat moeite gekost had Djelolo tot het aannemen van dat kleine grondgebied te bewegen, en raadde Cranssen aan, de zaken eerst eens aan te zien en de moordenaars van Hassan voorloopig niet lastig te vallen (321).

Toen Noekoe's eischen in de vergadering van 24 Augustus behandeld werden, was alles dus reeds vooraf overeengekomen met Djanalabdin; en nu werd een besluit genomen, waarbij aan Djelolo een stukje land, genaamd Tomio Kayassa, gelegen op Halmaheira onder het ressort van Tidore, werd afgestaan, mits hij zich niet meer met de zaken van Ternate en Tidore bemoeide, zich direct onder den gezaghebber van Ternate stelde en op zijn land bleef wonen, in welk geval hem 600 rijksdaalders werden toegezegd (323).

Omtrent de andere eischen van Noekoe werd besloten, dat men de decisie der Hooge Regeering zou afwachten, en men gaf uit-

zicht, dat die beslissing binnen zes maanden ontvangen zou worden. Inmiddels werd alweder pardon verleend.

Toch volgde er van de zijde van Noekoe niet veel toenadering; hij gaf te kennen, vóór het vertrek der commissarissen niet op Ternate te kunnen komen en wilde, zoolang er op zijne eischen geen antwoord bekomen was, wel uitsluitend aan de Compagnie zijne specerijen leveren, maar tegen betaling van 40 in stede van 20 rijksdaalders per pikol. Ook Djelolo vond zijn gebied wat klein en de hem toegestane vaart te beperkt (324).

Djanalabdin raadde Cranssen aan, den hoogeren prijs voor de specerijen te betalen, daar hij er anders zeker van kon zijn niets te zullen ontvangen. Ook trachtte hij Cranssen over te halen, jaarlijks 3 à 400 pikols Papoesche mannetjesnoten (van „die ver„achte soort" dus) van Noekoe te koopen voor 20 rijdsdaalders per pikol; maar dit was den ouden opperkoopman van het kasteel te kras; die propositie sloeg hij dan ook finaal af (321).

De hoofdquaestiën waren dus nagenoeg alle onopgelost gebleven, toen de commissarissen den 3den September weder vertrokken, na den 31sten Augustus een manifest van generaal pardon en amnestie voor Tidore's Sultan Noekoe en zijne grooten te hebben uitgevaardigd, dat door eene commissie naar Tidore zou worden overgebracht (325).

Mocht men nu Goldbach onvoorwaardelijk gelooven, dan zou de verhouding tusschen hem en Noekoe, na het vertrek van Cranssen, al direct weer beter geworden zijn. Noekoe zou zelfs getracht hebben eene samenkomst met hem te hebben te Kajoemera. Reeds was Tidore's Sultan met een' groote prauw het strand genaderd, waar Goldbach hem opwachtte, toen een storm opstak, die de zee zoo onstuimig maakte, dat de Tidoreezen daarin een slecht voorteeken zagen en terugkeerden (310).

Zeker had Goldbach Noekoe een grooten dienst bewezen door

hem de rijkskroon terug te geven, die in 't bezit van Kamaloedin gebleven en bij zijn overlijden door zijne kinderen voor 100 rijksdaalders verpand was (326); er bestond dus wel eenige reden tot toenadering.

Goldbach en Noekoe werden na de mislukte ontmoeting beide ziek, maar het voornemen was toch, dat Noekoe op Ternate zou komen, en Goldbach verzekert, dat beide Sultans hem hulp beloofden, toen in 't laatst van December 1803 de tijding ontvangen werd, dat de oorlog met Engeland weder uitgebroken was (310) (*).

Volgens Goldbach zou de vijandige gezindheid, die Noekoe spoedig daarop weder toonde, toegeschreven moeten worden aan de tijding, dat Cranssen benoemd zou zijn tot Gouverneur der Oostersche provinciën en in die qualiteit spoedig op Ternate zou komen.

Maar deze stelling is zonder granum salis moeilijk te verteeren.

Dat Cranssen benoemd zou zijn tot Gouverneur der Oostersche provinciën, heb ik nergens bevestigd gevonden; maar wel gelastte de Hooge Regeering — zooals reeds gezegd werd — Cranssen's advies steeds te vragen en op te volgen, waar het de inlandsche zaken in de Molukken gold.

En dit vond men te Ternate al erg genoeg, daar Cranssen zoo bijzonder ingenomen was met Djanalabdin, dien men te Ternate voor een verrader hield, en met prins Ibrahim, die eveneens gequalificeerd werd, terwijl men de verheffing van Djelolo, van dien man „van gemeene extractie" — zooals de Sultan van Ternate zeide — sterk afkeurde (327). Noekoe echter had volstrekt geen reden om tegen Cranssen's inmenging in de Tidoreesche zaken op te zien; integendeel. En we zullen

(*) De reizen van Flinders door Torres-straat, in 1802 met de Investigator, in 1803 met de Cumberland ondernomen, worden niet vermeld, omdat de kust bewesten 141° niet bezocht werd. Voor de kennis der Torres-straat waren deze reizen zeer belangrijk.

hem dan ook weldra Cranssen's medewerking zien eischen, in stede van eene poging aan te wenden om zijnen invloed te ontduiken.

Er waren dan zeker ook andere redenen, die tot vernieuwde onlusten aanleiding gaven. De brandstof lag opgehoopt, hoofdzakelijk als een gevolg der politiek van Cranssen.

In de eerste plaats verliepen de zes maanden, waar binnen beslissing der Tidoreesche quaestie was toegezegd, zonder dat die beslissing kwam, zoodat men — daar ook geldelijke aangelegenheden hiermede verband hielden — met de positie van Noekoe verlegen geraakte.

In de tweede plaats droeg het gedeeltelijk inwilligen der eischen van Djelolo de vruchten, die daarvan te verwachten waren. Zoolang de termijn van 6 maanden nog niet verloopen was, hield hij zich, alsof hij zijne verbindtenissen wilde nakomen, maar weldra trad de roover weder in zijne ware gedaante op.

In de derde plaats eindelijk moest het weder uitbreken van den oorlog met Engeland Noekoe op nieuw hoop geven, zich geheel aan het Nederlandsche gezag te kunnen onttrekken.

Al deze oorzaken hebben er m. i. toe medegewerkt om de partij van het verzet op nieuw voedsel te geven.

In April 1804 week ook de Ternataansche prins Ibrahim naar Tidore uit en trachtte daar met zijnen vriend Djanalabdin, die zijn lotgenoot geweest was in Engelsche gevangenschap, de gemoederen op te winden. Dit werd nu wel door prins Mossel verhinderd, die over 't algemeen eenen weldadigen invloed uitoefende, maar nu maakten die roervinken het plan, om met behulp der Pataniërs Ternate aan te vallen, terwijl Djelolo, die de weggeloopen Tobelloreezen van Batjan gehaald had, hun beloofde Dodinga te overrompelen, hetgeen evenwel door tijdig genomen maatregelen kon worden belet (328).

Men zal moeten erkennen, dat het onder deze omstandigheden

moeilijk werd, Cranssen's last om steeds vertrouwen te stellen in Djanalabdin op te volgen. Deze liet niet alleen de betraffing van Hassan's moordenaars achterwege, hij verbond zich zelfs met Djelolo, zooals we zagen. En Noekoe antwoordde op de klachten, die over een en ander werden ingebracht, vrij brutaal, dat de Ternataansche Alfoeren alleen schuld waren van al die onrust; de Tidoreezen gaven er volstrekt geen aanleiding toe (329).

Zoo stonden de zaken, toen Wieling op Ternate kwam om Goldbach te vervangen. De Hooge Regeering had begrepen, dat aan den onzekeren toestand, door het wegblijven der beslissing op Noekoe's eischen ontstaan, een einde moest komen; ze had evenwel geene beslissing genomen, maar een brief voor Noekoe medegegeven, waarin hem medegedeeld werd, dat Cranssen volmacht had om met hem te onderhandelen.

Wieling en Goldbach wilden die zaak echter gaarne zoo spoedig mogelijk geregeld zien; en hoewel nu voorgeschreven was, dat Cranssen de eigenlijke leider moest zijn van de inlandsche zaken, besloot de Raad van Ternate, zelf de contracten-quaestie onderhanden te nemen, en eerst daarna aan Cranssen kennis te geven (330).

Den 8sten Juni 1804 kwamen Tidoreesche gezanten om den nieuwen gezaghebber te complimenteeren en den brief in ontvangst te nemen (331); en vier dagen later liet Noekoe verzoeken, een gedistingueerd gezantschap naar Tidore te zenden, om uit Noekoe's mond de voorstellen omtrent een contract aan te hooren (332.)

Dien ten gevolge werden Lantzius en de Moor met een tolk naar Noekoe afgevaardigd.

Ze werden in den letterlijken zin des woords op een distantie ontvangen, daar ze zóó ver van Noekoe plaats moesten nemen, dat ze hem nauwelijks konden verstaan.

Noekoe's eerste vraag was, of Wieling en Goldbach de macht

wel hadden om een contract met hem te sluiten, daar de Hooge Regeering Cranssen had aangewezen om met hem te onderhandelen, waarop gerepliceerd werd, dat Wieling volkomen met de intenties van Cranssen bekend was. Noekoe zeide nu, dat hij zijne voorstellen nader zoude indienen.

Onze gezanten hadden ook nog in last, over Djelolo en Ibrahim te klagen, terwijl ze, volgens instructie, Djanalabdin moesten vleien.

Aan dit gedeelte hunner opdracht beleefden ze niet meer pleizier, dan ze aan het eerste gedaan hadden, want Djanalabdin voerde hun namens Noekoe te gemoet, dat Djelolo en de uitgeweken Ternataansche prinsen den Sultan van Ternate haatten en niet zouden ophouden hem te beoorlogen.

Noekoe voegde daar nog aan toe: „wat doen die uitgeweken „Ternatanen in mijn gebied? Ik heb ze niet geroepen", terwijl Ibrahim ook zijn gal uitstortte over den Sultan van Ternate (333).

Men kan dus niet zeggen, dat deze zending veel satisfactie opleverde en het prestige der Compagnie verhoogde!

Spoedig werd nu een concept-contract opgemaakt en aan Noekoe toegezonden (334).

Maar intusschen ging Djelolo voort met het aanvallen van Ternataansche prauwen en Ternataansch grondgebied op Halmaheira, zoodat besloten werd, eene expeditie tegen hem uit te zenden, waarvan aan Noekoe kennis gegeven werd (335).

Die expeditie, onder bevel van den luitenant Peterszen ondernomen, had evenwel weinig succes. Den 27sten Juni raakte men, bij Oba, slaags met Djelolo, maar Peterszen verschoot zijne munitie grootendeels nutteloos tegen de op den wal gelegen bentings, zoodat hij, toen de vijandelijke vloot versterking ontving, toezending van munitie en militairen van Ternate moest afwachten, voordat hij den aanval kon hervatten.

Dit was echter niet noodig; want intusschen was de Phoenix onder den kapitein-luitenant Dibbetz op het tooneel

van den strijd verschenen, waarop de vijand de vlucht genomen had (336).

Reeds had Wieling besloten, Peterszen, met wiens beleid hij volstrekt niet tevreden was, terug te roepen, toen hij zijn verzoek ontving, den vijand op nieuw te mogen aantasten, daar hij er zeker van was, de 90 coracora's van Djelolo, die weder genaderd waren, te zullen slaan (337).

Hoewel Noekoe zich over de tegen Djelolo ondernomen vijandelijkheden bitter beklaagde, liet Wieling zich niet bepraten, er op wijzende, dat Djelolo, door niet rustig op Kajassa te blijven, zijne verbindtenissen niet nagekomen was (338).

Maar hij mocht het genoegen niet smaken Peterszen als overwinnaar terug te zien komen; want uit het rapport, dat de kapitein-luitenant Dibbetz over het gevecht, dat geleverd zou zijn, indiende, mag men opmaken, dat Peterszen nagenoeg niets heeft uitgevoerd (339).

De herhaalde kibbelarijen tusschen Ternate en Tidore over uitgeweken prinsen, Alfoeren, enz. gedurende de maanden Juli, Augustus en September 1804 ga ik met stilzwijgen voorbij, om te blijven stilstaan bij Noekoe's brief van 11 September, handelende over het contract.

Het concept bevatte 26 artikels: en zeven dezer achtte Noekoe niet voor aanneming vatbaar (340).

Hij had voornamelijk bezwaar tegen den afstand van Ceram, tegen de inmenging van den gezaghebber in de vervolging en bestraffing van schuldige prinsen en grooten, tegen het slechten zijner versterkingen, tegen het leveren eener jaarlijksche schatting van 20 Papoesche slaven, tegen de terugzending der Ternataansche prinsen, Makjanners en Alfoeren, die zich op zijn gebied bevonden, en tegen het beëedigen der Papoesche en andere koningen of hoofden door den Gouverneur.

Brutaal weg beweerde dezelfde Noekoe, die den 11[den] November 1781 aan van Pleuren geschreven had, dat hij naar het door zijnen vader aan de Compagnie afgestane Ceram gegaan was om de Cerammers weder tot hun plicht te brengen en aan de Compagnie te restitueeren, dat Ceram nooit voor goed aan de Compagnie was afgestaan, maar slechts voor 14 jaren „om wat „geleert te worden wegens hun kwade gedoentens".

Het straffen van prinsen en grooten moest volgens „het Boek" geschieden; en wat de sterkten betrof, hij zou die wel willen slechten, maar had ze vooreerst nog voor zelfverdediging noodig, zoodat een uitstel van 4 à 5 jaren toegestaan moest worden.

De 20 Papoesche slaven konden niet geleverd worden, alzoo „thans geene slaven zoo als voor desen van de Papoese negorijen „te bekomen zijn, om reden de Papoese van Maarfor vijanden „van de overige Papoese zijn en zulke wegen bezetten".

De Ternataansche prinsen, de Makjanners en Alfoeren die zich op Tidore bevonden, wenschten daar te blijven; Noekoe kon hen dus niet wegjagen, maar wilden ze teruggaan, 't was hem goed.

Wat den eisch betrof om geene Papoesche koningen aan te stellen zonder voorkennis van en beëediging door den Gouverneur, merkte Noekoe op: dit is altoos van oudsher in gebruik geweest, en „zulks geschiedt enkel volgens usantie, dat die qua„liteiten aan degeen die ze toekomen gegeven worden, anders niet."

Wieling zat met deze bezwaren, waaruit m. i. was op te maken, dat Noekoe volstrekt geen plan had werkelijk een contract aan te gaan, deerlijk verlegen en gaf voorloopig ten antwoord, dat hij verzocht, die zeven artikels nogmaals te overwegen, daar ze bezwaarlijk volgens Noekoe's verlangen veranderd zouden kunnen worden (341); maar deze repliceerde, dat die artikels te zwaar waren om nogmaals gewikt en gewogen te worden (342).

Nu trachtte Wieling betoogenderwijze het onredelijke der gestelde eischen in het licht te stellen. Hij wees er op, hoe Noe-

koe's eigen vader, Djamaloedin, in 1768 afstand gedaan had van zijn leenrecht op Ceram en dien ten gevolge zijne recognitiepenningen verhoogd zag. Wel had Djamaloedin verzocht, Ceram na 20 jaren terug te mogen hebben, maar de Hooge Regeering had destijds reeds uitgemaakt, dat de afstand „voor altoos" geschied was.

Het slechten der fortificatiën zou zonder gevaar kunnen geschieden, meende Wieling, daar de Compagnie Tidore niet in den steek zou laten, als het gewapende hulp noodig mocht hebben.

De Alfoeren en Makjanners zouden Tidore wel verlaten, als Noekoe dat werkelijk verlangde, en anders zou de Compagnie wel hulp verleenen bij hunne verwijdering.

De bepaling omtrent aanstelling en vervolging van prinsen en grooten was reeds van ouden datum, en Wieling begreep niet, wat Noekoe daar tegen kon hebben, daar ze slechts ten doel had, de rust te bevorderen en de Compagnie nooit misbruik gemaakt had van haar recht.

Van de levering der 20 Papoesche slaven zou men wel afzien, als 't onmogelijk was hen machtig te worden (343).

Het is mij niet gelukt te ontdekken, welke gebeurtenis Noekoe op het oog had, toen hij die onmogelijkheid baseerde op de vijandschap der Meforeezen; maar men zou kunnen vragen of dit geen gevolg geweest kon zijn van de herhaalde rooverijen, waaraan de noordkust van Nieuw Guinea en de Geelvink-baai in dit tijdperk van onrust ongetwijfeld zullen hebben blootgestaan.

Van toegeven was bij Noekoe geen sprake. Wel kwam in October 1804 Imam Abdul Gaffar, de secretaris van Tidore, de contracts-quaestie weder bespreken, maar alleen om te trachten als gunst te bekomen, wat de Compagnie niet als recht erkennen wilde. Hij vroeg nl. namens Noekoe aan den Gouverneur, om die zeven artikelen maar toe te geven, daar Noekoe reeds zoo oud was, en hem, des noods voor zijn leven slechts, Ceram af te staan, zij het dan als gunst en niet als recht (344).

Maar deze gelastigde mocht onverrichter zake terugkeeren, want Wieling bleef op zijn stuk staan.

De rust werd intusschen op menige plaats in het gebied der Molukken verstoord.

Een Boegineesche jonk, die van Tidore naar de Papoe vertrokken was en waarop zich een zekere Hadji Oemar als passagier bevond, werd door de Papoes, onder leiding van dien hadji, afgeloopen, en Djelolo verwekte overal onrust. Reeds sedert Juni werden herhaaldelijk Ternataansche prauwen aangevallen en een paar maanden later verscheen Djelolo met een Tidoreesche kruisvloot voor Galela en Kauw.

Hij eischte onderwerping en staking van den toevoer van levensmiddelen naar Ternate. Indien binnen drie maanden niet aan zijne eischen voldaan was, zou hij, door Noekoe's hulp, met eene versterking van 6 Makjansche, 6 Patanische en 5 Papoesche coracora's terugkomen.

De Galelarezen wierpen den brief, waarin Djelolo ook eischte als koning van geheel Halmaheira erkend te worden, tegen den grond en te Kauw joeg men hem weg, toen hij met dezelfde eischen voor den dag kwam (341).

Spoedig daarop kwam Djelolo met de noodige macht terug en bezette de rivier van Kauw (345). Wel werd de Sultan van Tidore nu gesommeerd, Djelolo's vloot terug te roepen, maar Noekoe gaf hierop den gemoedelijken raad aan de Compagnie om zich met de vijandelijkheden van Djelolo, die niet tegen haar, maar tegen Ternate gericht waren, niet te bemoeien. Djelolo toch was iemand, die grooten aanhang had en nu een land voor zich wilde veroveren, ten koste van Ternate; en dat zou niet te beletten zijn; want zoolang het tegenwoordige vorstenhuis op den troon van Ternate zetelde, zou er onrust in de Molukken heerschen (346).

Al had nu Cranssen niet gelast, Noekoe steeds met zachtheid

te behandelen en hem vooral niet te verbitteren, men zou toch hebben moeten besluiten, wat men nu deed, nl. om de quaestie slepende te houden; want het ontbrak ten eenenmale aan macht om krachtdadig te kunnen optreden. Djelolo schijnt echter te Kauw niet geheel geslaagd te zijn, hoewel men op Ternate aan de schaarschte der levensmiddelen kon bemerken, dat hij althans gedeeltelijk zijn doel bereikt had.

De pogingen, in 1804 aangewend, om de zaken van Ceram weer in 't rechte spoor te brengen, slaagden ook niet naar wensch.

Toen Pieter Wijnand in December verslag uitbracht van zijne verrichtingen op dat eiland, moest Wieling vernemen, dat de naar het binnenland geweken bevolking niet verkoos naar het strand terug te keeren; de invloed van Noekoe en Djelolo was nog overwegend in die streken en Papoesche rooversvloten doorkruisten steeds het vaarwater (347).

Men besloot nu tot het uitzenden eener expeditie met het doel om de roovers bij Kelang, Manipa, enz. op te zoeken, het emigreeren der strandvolken op Ceram tegen gaan en ook Patani c. s. te straffen.

De inlandsche macht werd gesteld onder de bevelen van den radja der negorij Souly; de inlandsche vaartuigen werden gecommandeerd door Arnoldus De Costa; de kapitein-luitenant Schroijenstein had de vaartuigen met Europeesche bemanning onder zijn bevel, terwijl de militairen den sous-lieutenant Tarowsky tot commandant hadden.

Den 19 December 1804 vertrok de vloot, 53 orembaien sterk; den 28 Januari 1805 kwam Schroijenstein terug en de laatste orembaien waren den 8sten Februari weder ter reede.

De vloot had vele zieken en de proviand was op. Vijandelijke ontmoetingen hadden niet plaats gevonden; maar men had op Sawaai een vijfentwingtigtal inboorlingen tot terugkeer bewogen; de bevolking had gehoorzaamheid beloofd en het fort van Sawaai zoude weder hersteld worden (348).

De uitkomsten waren dus vrij mager; maar men scheen er nog al mee tevreden te zijn. Cranssen besloot nu, ter definitive regeling der zaken op Ceram, eene saniri te laten houden, waartoe Hoffman en Mazel derwaarts gezonden werden. Zij vertrokken den 15den April 1805 van Amboina en zetten den 18den voet aan wal te Paumahoe, waar ze slechts 23 hoofden aanwezig vonden. Langzamerhand kwamen er meer hoofden met hun gevolg opzetten, zoodat den 21sten ± 400 Cerammers vereenigd waren. Den 24sten werd nu de saniri op de gebruikelijke wijze gehouden, hoewel de 38 hoofden, die present waren, niet de geheele bevolking representeerden (349).

Terwijl Cranssen dus zijn best deed om Noekoe's plannen in de „Ambonsche quartieren" te dwarsboomen, werd men op Ternate weder verontrust door de tijding, dat er vier Engelsche schepen bij Gebe en Fau gezien waren (350).

Een inlander, door den gezaghebber derwaarts gezonden om te zien wat dat voor schepen waren, werd door Tidoreesche coracora's belet Gebe te bereiken, maar hij had Engelsche schepen gezien (350).

De schriftelijk aan Noekoe gedane vraag, waarom hij geen rapport gemaakt had van de aanwezigheid der schepen, werd pas ongeveer een maand later beantwoord (351). Maar wat erger was, er werden nagenoeg geene levensmiddelen meer op Ternate aangevoerd; en aan Wieling kwam ter oore, dat Noekoe dien aanvoer op doodstraf verboden had (350). Wel ontkende Noekoe dat verbod, bewerende, dat de Tidoreezen niet meer handel kwamen drijven, omdat ze door den pachter op Ternate schandelijk gekneveld werden, maar daarmede waren de Ternatanen niet geholpen (352).

Door den feitelijk bestaanden oorlog halstarrig te negeeren, hetgeen alleen op het geduldige papier nog mogelijk was, geraakte men in eenen vreemden toestand.

Noekoe echter gevoelde zich volstrekt niet belemmerd door dien zoogenaamden vredestoestand. In de eerste dagen van Maart liet hij een vaartuig, dat bij het passeeren van zijne residentie geen zeil streek ten teeken van hulde, beschieten (353); en zijne vloot, met Papoes, Pataniërs en Cerammers bemand, versloeg de Ternataansche coracora's bij de Soela-eilanden (354).

Eindelijk begreep Cranssen dan ook, dat het uit moest zijn met de deferentie voor Noekoe, en machtigde Wieling — die tot nu toe order had gehad om de zaken slepende te houden — tot krachtig doortasten, waaraan evenwel in April geen gevolg gegeven kon worden, omdat men gebrek aan kruit had, en er hulp naar de Soela's gezonden was (355).

De klachten over de rooverijen werden nu legio (356); en toen Noekoe in Mei een onbeschaamden, met dreigementen gevulden brief schreef tot terugbekoming van twee naar Ternate gedroste slavinnen, kon Wieling al weer niet met daden antwoorden, maar moest zich bepalen tot de verklaring, dat de minste uitvoering, aan een der dreigementen gegeven, als opstand beschouwd zou worden (357).

In 't laatst van Mei 1805 kwamen de brik Ceres en de pantjalang Voorspoed van de excursie naar Soela besi, waar zij de roovers verslagen hadden, terug.

Maar reeds had zich weder eene nieuwe rooversvloot gevormd onder bevel van Sanap of Sanaffi, Kimelaha van Gebe; en Wieling meende versterking en het advies van Cranssen te moeten afwachten, alvorens iets tegen hem te ondernemen.

Ook Djelolo liet weder van zich hooren en vroeg in een request, waarin hij zich zelf als Sultan en radja betitelde, hem in stede van geheel Halmaheira slechts een gedeelte, het eigenlijke Djelolo, af te staan. Dit request werd, wegens de aangematigde titulatuur, niet beantwoord (358).

Men begon nu op Ternate ongerust te worden voor een aanval.

op de hoofdplaats, zoodat een particulier scheepje, l'Hirondelle genaamd, werd ingehuurd om op brandwacht te liggen.

Het rijstgebrek werd ook nijpend; te meer, daar wegens het uitblijven der Compagnies schepen van Java, ook Amboina en Banda geen hulp konden verleenen (359).

Met vreugde werd dan ook het konvooi van Java begroet, toen het den 1sten Juni op Amboina en spoedig daarna op Ternate arriveerde (360).

Er had natuurlijk vrees bestaan, dat het konvooi door de Engelsche schepen, welke bij Gebe gezien waren, zou worden onderschept, maar spoedig bleek, dat dit walvischvaarders geweest waren, die op Fau traan gekookt hadden. Zelfs had de Kimelaha (of Sengadji?) van Gebe aan Djelolo voorgesteld, die schepen gezamenlijk te overrompelen en af te loopen; maar Djelolo had dit te gewaagd gevonden (361).

Den 5den October 1805 werd alle correspondentie met Tidore afgebroken en stond men dus ook op papier wederom vijandig tegen over elkaar (362) (*).

Zoo was de toestand toen Noekoe, den 14den November 1805, op den door hem veroverden troon van Tidore den laatsten adem uitblies (363).

Laat ons een oogenblik stilstaan bij het karakter van den man, die zeker een der ernstigste tegenstanders geweest is, die de Compagnie ooit gehad heeft.

Men doet m. i. onrecht aan Noekoe door hem gelijk te stellen met zoovele inlandsche prinsen en hoofden, die in roof en moord een bestaan zochten en, zonder een ander doel dan om zich te verrijken, allerwege in den archipel onrust stichtten en rooftochten hielden.

(*) Op Ternate rekende men later, dat de oorlog pas den 22sten November weder begonnen was.

Welke rol Noekoe gespeeld zou hebben, indien hij in 1779 en 1780 tot de winnende in stede van tot de verliezende partij behoord had, valt niet uit te maken; maar er is reden om te veronderstellen dat die rol altijd eene beduidende zou zijn geweest.

De wijze, waarop het Tidoreesche vorstenhuis door de Ternataansche Gouverneurs behandeld werd, heeft er zeker toe bijgedragen om Noekoe's haat tegen de Compagnie te voeden, en vorm te geven aan de grootsche plannen, die hem reeds op jeugdigen leeftijd moeten hebben bezig gehouden; maar dat hij ooit de onderdrukkers van zijn vaderland genegen zou zijn geweest, of zich ooit als onderdanige leenvorst zou hebben gedragen, dit is niet aan te nemen.

Noekoe toch had blijkbaar een bepaald plan, een ideaal als men het zoo noemen wil; en dat was: het volkomen herstel van de vier vrije Moluksche koningen van vroegeren tijd. Hieromtrent kan, dunkt me, geen twijfel bestaan; want liet zich dat plan — 't welk zich waarschijnlijk ook gaandeweg ontwikkeld heeft — in de eerste jaren van zijne verwijdering nog niet raden, langzamerhand kwam hij er zelf mede voor den dag, en zijne daden waren er steeds mede in overeenstemming.

De herstelling van het koninkrijk Djelolo, de verovering van Makjan, het doen herleven van de oude betrekkingen tusschen Ceram en de Papoes, het beroep op „het Boek", waarmede zeker de oude tradities der Moluksche koningen bedoeld wordt, dit alles was volkomen in overeenstemming met het doel, dat hem voor oogen zweefde.

Batjan had hij reeds eenmaal in zijne macht gehad, alleen de Compagnie en Ternate stonden de geheele uitvoering van zijne plannen in den weg. Overtuigd, dat de Compagnie vallen moest, zoodra Ternate zijne zijde koos, voedde Noekoe een onverzoenlijken haat tegen het Ternataansche vorstenhuis, dat niet bezweken was voor de verleidelijke aanbiedingen van den hervormer, die aan

de Molukken den ouden luister terug wilde geven. Wel was het hem gelukt eenige Ternataansche prinsen aan zijne zijde te krijgen en wantrouwen te stichten tusschen de Sultans en de Gouverneurs, maar daarmede hield zijn succes ook op; de kroon van Ternate bleef — openlijk althans — steeds de bondgenoot der Compagnie.

Dat Noekoe de Engelschen te hulp riep, is natuurlijk; misschien ook voedde hij voor hen meer genegenheid dan voor de Hollanders, die hij ten slotte niet alleen haatte, maar ook verachtte.

Maar hij zou, naar ik meen, op den duur evenmin voor de Engelschen als voor de Hollanders den trotschen nek gebogen hebben. Terwijl hij toch de Engelschen gebruikte om zijne plannen te helpen volvoeren, wist hij ook tegenover hen eene zekere zelfstandigheid te bewaren; en gedurende het Engelsche tusschenbestuur wendde hij wederom eene poging aan om Ternate's Sultan te bewegen, de Europeanen in den steek te laten en naar Halmaheira te vluchten.

Noekoe wenschte geen vrede, zoo lang de Molukken niet vrij waren, en hadde men hem zelfs in de quaestie der 7 artikelen toegegeven, zeer waarschijnlijk zou hij een ander voorwendsel gezocht hebben om van het teekenen van een contract af te komen.

Hij wilde geene onderwerping, evenmin aan de Engelschen als aan ons, en door steeds te weigeren hulde te brengen aan den Europeeschen vertegenwoordiger op Ternate, bleef hij zijn stelsel getrouw.

Vijf en twintig jaren lang streed Noekoe tegen zijne vijanden, altijd met bedachtzaamheid en overleg. Hij wist zijn tijd af te wachten, overhaastte zich nooit en hanteerde meesterlijk het wapen der diplomatie, wanneer zijne coracora's hem in den steek lieten.

Als vluchteling, haast onverzeld, van Ternate vertrokken, wist hij in korten tijd Ceram, Goram, de Aroe-eilanden, de Papoes en de Pataniërs c. s. tegen Ternate en de Compagnie in het harnas

te jagen; en ruim 20 jaren later keerde hij op de plaats, die getuige was geweest van zijne vernedering, terug als Sultan van Tidore, Ceram en de Papoes, aan het hoofd van 5000 strijders.

Wat Noekoe als mensch geweest is, als vader, als broeder, is moeilijk te beoordeelen, omdat we geene gegevens hebben, die ons op het spoor kunnen brengen. Al had Hassan zijn dood aan zich zelf te wijten, er worden nog staaltjes genoeg verteld van Noekoe's wreedheid en woestheid, die we evenwel onder benefice van inventaris dienen aan te nemen.

't Is mogelijk, dat hij wreeder geweest is, dan anderen in zijne positie geweest zouden zijn, maar zeker is dit niet; en wat hij trouwens als mensch geweest moge zijn, als historische figuur is hij eene merkwaardige persoonlijkheid, die streefde naar een doel, waaraan geen onpartijdige sympathie zal ontzeggen.

Gelijktijdig met het bericht van Noekoe's dood vernam men op Ternate, dat er wel verscheidene pretendenten op de kroon geweest waren — waaronder prins Ceylon — maar dat Djanalabdin tot Sultan verheven was (363).

Wieling ontving evenwel noch de officieele kennisgeving van Noekoe's overlijden, noch een verzoek tot erkenning van den nieuwen Sultan. Was dit reeds een slecht teeken, den 10den of 11den December werd de pantjalang Voorspoed door de Tidoreezen aangetast, hetgeen een gevecht ten gevolge had, waarin o. a. prins Ceylon gewond werd, en dat met de vlucht der Tidoreezen eindigde (564).

Bovendien vuurden de Tidoreesche forten op de vaartuigen, die binnen hun bereik kwamen, terwijl de Tidoreesche coracora's de omgekeerde Hollandsche vlag voerden.

Men besloot nu op Ternate om de vloot, die bij Kauw lag, met eenige Madureezen te versterken en haar te stellen onder de bevelen van den luitenant-militair Swarts, om Maba, Weda, Pa-

tani, Saketta, Foya, Wossi, Gani, Gita en nog andere plaatsen aan te tasten en overal de vaartuigen te vernielen (365). Deze expeditie gelukte, maar bijzonderheden vind ik niet aangeteekend.

Men had bij deze gelegenheid de zekerheid gekregen, dat de Engelschen op Fau of Gebe geen benting gemaakt hadden, en dat ze lang niet altijd genegen waren de noten, die te Maba en Patani verzameld werden, op te koopen, omdat de qualiteit zoo slecht was.

Swarts had ook Makjan aangedaan om de bevolking, op verzoek van den Sultan van Ternate, uit te noodigen op dat eiland over te komen, maar hierin hadden de Makjanners geen trek; ze verlangden rechtstreeksche onderdanen te worden van de Compagnie (364), en aan dit verlangen werd toegegeven, zoodat zij zich eenige maanden later als zoodanig op Ternate vestigden.

Nauw had Cranssen vernomen, wat er op Tidore gebeurd was, of hij opende eene correspondentie met zijnen ouden beschermeling, Djanalabdin, die al zoo duidelijk getoond had, welk standpunt hij wenschte in te nemen. Nog altijd meenende invloed op hem uit te kunnen oefenen, drukte Cranssen in welwillende bewoordingen zijne verwondering uit over de houding van Djanalabdin, herinnerde hem aan den ouden eisch om de moordenaars van prins Hassan uit te leveren, en teekende zich: Uw toegenegen Gouverneur (ampunja Gubernador jang kekasih) (366).

Gaarne greep Djanalabdin deze gelegenheid aan om de zaken zooveel mogelijk slepende te houden. Hij was in het oog van het volk niet de Toean Barkat — gezegende des Heeren — die Noekoe geweest was, en stellig was hij zich zeer wel bewust, dat het hem moeilijk zou zijn de zoo heterogene bestanddeelen van zijn rijk in bedwang te houden.

Hij opende althans ook weder de correspondentie met Ternate, nadat eene poging om hulp te erlangen van de Engelschen (waar-

schijnlijk walvischvaarders), die bij Fau geankerd lagen, mislukt was.

Djanalabdin's brief gaf zulk een' scheeve voorstelling van zaken, dat men zich van het slagen der onderhandelingen niet veel voorstelde (367).

En in dat denkbeeld werd men versterkt, toen Djelolo, wiens uitlevering geeischt was, niet opgezonden werd, terwijl daarentegen de Ternataansche vloot in April en Mei 1806 tweemalen door de Tidoreezen werd aangevallen. Al wilde Djanalabdin dus werkelijk vrede, dan moest men nog aannemen, dat hij de macht niet had zich te doen gehoorzamen (368).

Hij had intusschen niet verzuimd, gezanten naar Ceram en de Papoes af te vaardigen om den dood van Noekoe en zijne verheffing tot Sultan bekend te maken (369). De Cerammers bleven dan ook vijandig, zoodat een hunner paduakans, voor Tidore bestemd, door de Ternatanen in den grond geboord werd, bij welke gelegenheid eenige radja's gevangen genomen werden (370).

Grooter gevaar dreigde van eene andere zijde, toen er zich wederom Engelsche oorlogsschepen in de nabijheid vertoonden, en er dus kans bestond, dat men nogmaals eene gecombineerde Engelsch-Tidoreesche macht het hoofd zou hebben te bieden (371).

Den 7den Juli 1806 werd de brik Belgica in de nabijheid van Ternate genomen door de Greyhound, onder bevel van den kapitein Elphinstone, die den prijs naar Tidore bracht, waar Djanalabdin onmiddelijk de Engelsche vlag liet hijschen en Elphinstone met een salut ontving.

Nadat de Engelsche commandant vriendelijk aan wal ontvangen was, bracht Djanalabdin, in gezelschap van Djelolo, een bezoek aan boord van de Greyhound, en het was bij die gelegenheid, dat de Belgica aan Djanalabdin verkocht werd voor 2000 Rds. Spoedig daarop vertrok de Greyhound, en men keek te Ternate,

waar de verkoop nog niet bekend was, vreemd op, toen de Belgica rustig voor Soasio bleef laveeren.

Wat zou dat te beteekenen hebben? vroeg men zich af, en het lag voor de hand om aan een list te denken. Wieling durfde dan ook de pantjalang Voorspoed — de eenige, die nog op Ternate was — niet naar de brik zenden, vreezende, dat de Greyhound wel voor den dag zou komen of dat men in eene andere hinderlaag zou vallen.

Toch was de lust, om eene poging tot herneming van de brik te wagen, zeer groot; en den 11den Juli werd besloten, dat een nachtelijke overval zou worden beproefd, onder bevel van het hoofd der artilleristen „Weintre", die ruim 80 infanteristen, artilleristen en matrozen — meest inlanders — medenam en door de Ternataansche coracora-vloot gevolgd zou worden.

In den avond van den 11den Juli verliet Weintre de reede van Ternate en vereenigde zich 's nachts met de coracora's; maar 't was te laat geworden om den aanval in den zelfden nacht nog door te zetten; men zou dus tot den avond van den 12den wachten.

De Belgica lag toen tusschen de forten Soasio en Tahoela, zoodat het van groot belang was, onder bescherming der duisternis te naderen. Dit mislukte echter; eerst, omdat de Ternatanen de gegeven bevelen niet opvolgden, en later, omdat Weintre door de stroom ver van de brik was medegesleept.

Men werd nu bij het aanbreken van den dag ontdekt, waarop Weintre besloot van den nood een deugd te maken door den aanval door te zetten. Terwijl hij het grootste deel der vloot opdroeg de forten bezig te houden, attaqueerde hij zelf, met 5 coracora's, de brik, die nu, niettegenstaande het vuur der forten, na een geschutstrijd van 10 minuten, door de equipage verlaten en door de onzen geënterd werd.

Nauwelijks was de brik genomen, of de forten heschen de Hollandsche vlag, die ze evenwel, toen Weintre met vuren door-

ging, weder voor de Engelsche verwisselden. Door de geheele vloot, die slechts 3 gesneuvelden en 8 gekwetsten bekomen had, gekonvooieerd, liet de Belgica nu weldra onder groot gejuich het anker vallen op de reede van Ternate (372).

Een vreemden indruk moet het zeker gemaakt hebben, toen, nagenoeg gelijktijdig met de brik, een brief van Djanalabdin arriveerde, waarin die brik te koop werd aangeboden voor 3000 Spaansche matten, welke som, zoo beweerd werd, ook aan Elphinstone betaald zou zijn. Op dit schrijven werd niet geantwoord en de brik bleef in 't bezit der Compagnie.

Intusschen nam Djanalabdin, die gebrek aan levensmiddelen had, den schijn aan, alsof hij vrede wilde sluiten; hij verzocht medelijden met hem te hebben en hem als Sultan te erkennen. Gaarne zou hij Djelolo overleveren, maar dit zou zoo gemakkelijk niet gaan; men moest wat geduld hebben.

Wieling was evenwel niet geneigd, hem in dezen ter wille te zijn en antwoordde, dat er vóór de arrestatie van Djelolo geen quaestie kon zijn van wapenstilstand of proviandeering van Tidore.

Was Djelolo eens overgeleverd, dan zou Djanalabdin erkend worden als regent van Tidore, en wanneer hij dan de bewuste 7 artikelen van het contract aannam, zou hij bij de Hooge Regeering worden voorgedragen tot Sultan (373).

Maar spoedig vernam men, dat Djelolo gevlucht was en wel, althans schijnbaar, nagezet, doch vruchteloos (374). De onderhandelingen leidden dus tot niet het minste resultaat, zoodat besloten werd te trachten het doel te bereiken door een krachtigen aanval op de Tidoreesche forten.

Den 13den November 1806 werd deze onderneming met gunstigen uitslag bekroond; alle Tidoreesche forten werden genomen en Djanalabdin nam de vlucht. Jammer was het, dat men, wegens gebrek aan troepen, af moest zien van het oorspronkelijk plan

om Tahoela te versterken en te bezetten, en zich bepalen moest tot het vernielen van dat fort (375).

Toch was het behaalde voordeel, dat ons eindelijk weder meester van het eiland Tidore maakte, zeer groot; en de eerste zorg was nu om de hoofden in onderwerping te brengen.

In de „articulen en voorwaarden" van amnestie, die reeds den 23sten November 1806 door eenige hoofden bezworen werden, werd het sultanaat weder — evenals vroeger — genegeerd; de Kimelaha's en Sengadji's zouden rechtstreeks onder de Compagnie staan.

Die 21 artikelen behelsden ook de bepaling, dat Djelolo dood of levend moest worden uitgeleverd, en dat er passen van Ternate vereischt werden voor de vaart op Gebe en de Papoe (376).

In December 1806 reeds wendde Djelolo eene poging aan om meester te worden van Tidore; maar deze mislukte ten eenenmale. Door de Ternatanen verslagen, nam hij de vlucht in de bosschen; en toen het hem, niettegenstaande men meende alle prauwen het uitloopen belet te hebben, gelukte, Patani te bereiken, liet hij niets meer van zich hooren (377). En hiervoor bestond een goede reden; want later vernam men, dat hij nog in dezelfde maand December 1806 ten gevolge van een val in 't gebergte overleden was (378). Men geloofde eerst de geruchten niet, die daaromtrent in den loop van 1807 verspreid werden, maar eindelijk bleek het toch, dat zij de waarheid hadden verkondigd, al zou men uit sommige berichten kunnen opmaken, dat het sterfgeval iets later heeft plaats gehad.

Weinige maanden na Djelolo verdween nog een persoon van het tooneel, waarop hij eene hoofdrol vervulde. Den 3den Maart 1807 nl. overleed Sultan Jassim van Ternate, zoodat op nieuw de teedere quaestie der troonopvolging, onder de heerschende omstandigheden van dubbel belang, aan de orde kwam.

Nadat de aanspraken en karakters der pretendenten, hunne populariteit en hunne banden van bloedverwantschap gewikt en ge-

wogen waren, werd de keuze gevestigd op prins Mohamad Ali, een der zes zonen van Airoensaha (379), eene keuze, die de goedkeuring van hoogerhand wegdroeg, zoodat Mohamad Ali den 16den Mei 1807 gekroond werd en gelijktijdig het traditioneele contract met de regeering sloot (380).

Tijdens Mohamad Ali den troon beklom, hadden ook de zaken op Halmaheira een gunstigen keer genomen.

Aan de hoofden van Maba, Weda en Patani was een termijn gesteld tot aanneming van de artikelen en voorwaarden der amnestie. Zij lieten echter dien termijn verloopen zonder in onderwerping te komen en werden daarop, in Februari 1807, door de Ternatanen aangevallen, met het gevolg, dat Weda geheel, en Maba of eigenlijk Bitjoli, met uitzondering van slechts één benting, veroverd en een groot aantal vaartuigen vernield werd (381).

In de maand April zou Patani worden aangetast, maar de bevolking had geweigerd den last van Djanalabdin, om zich krachtig te verdedigen, op te volgen. De hoofden verschenen aan het strand en beloofden, zich binnen 3 maanden te zullen onderwerpen, waarmede genoegen genomen werd.

Maar de onderwerping volgde niet binnen dien termijn. Eerst in Augustus kwamen eenige hoofden van Patani vergiffenis vragen en voegden daarbij het verzoek, niet meer onder een Sultan, maar rechtstreeks onder de Compagnie te mogen staan (382).

Voor het oogenblik kon dat verzoek wel worden toegestaan, maar voor den vervolge mocht men daaromtrent niets beloven, daar men wist hoe de Hooge Regeering die quaestie vroeger ingezien had. Toch namen de Pataniërs de amnestie aan, waarop later eenige hoofden van Weda, en eindelijk ook van Maba dat voorbeeld volgden (383).

Djanalabdin was intusschen reeds voorlang naar Misool geweken,

waar sommige Tidoreesche prinsen hem gevolgd waren, terwijl anderen op Salawatti eene schuilplaats gezocht hadden (384).

Nauwelijks was Djanalabdin op Misool gearriveerd, of hij opende weder onderhandelingen met den Gouverneur Cranssen (385).

Nogmaals vleide deze zich met de hoop, langs minnelijken weg het doel te zullen bereiken; want ten slotte had Djanalabdin beloofd, te Amboina zijne onderwerping te zullen komen aanbieden (386).

In het begin van December werd dan ook eene commissie van Amboina naar Misool gezonden om den boetvaardigen vorst af te halen. Maar zij keerde zonder dezen terug; want Djanalabdin liet weten, dat zijne tegenwoordigheid elders in de Papoe noodig was, waar een schip door de bevolking was afgeloopen (387).

Waarschijnlijk was dit hetzelfde schip, dat in het laatst van November of 't begin van December met een pas van Djanalabdin op Tidore geweest was om water in te nemen (388); want spoedig na het vertrek van dezen bodem was het Engelsche vaartuig, dat Djanalabdin bedoelde, bij Wardjo gestrand.

De kapitein was achtergebleven en de stuurman door de equipage vermoord, zoodat het niet te verwonderen is, dat het schip op het strand terecht kwam. Hoofden van Patani en Gebe hadden daarop, met behulp der bevolking, het reddelooze vaartuig geplunderd en in brand gestoken. Eenige dagen later kwam wel een ander schip het strand beschieten en de aan wal gebrachte kanons weghalen, maar de buit was overigens in veiligheid gebracht en werd voor het grootste deel afgegeven aan eenen zendeling van Djanalabdin (389).

De voorraad lijnwaden, die nu in handen der bevolking kwam, was zóó groot, dat men het geraden achtte, den invoer in Maba, Weda en Patani te verbieden, zeker met het oog op 's Compagnies lijnwaden-handel (390).

Hebben wij gezien, dat het jaar 1807 getuige was van de on-

derwerping van eenige Tidoreesche en Halmaheirasche hoofden, tevens namen wij kennis van menig gevecht, in dat jaar geleverd; en de toestand geleek — ook met het oog op het bestaan van een niet erkenden voortvluchtigen Sultan — nog weinig op vrede. Het is dus minder juist te beweren, dat er in 1807 vrede heerschte en eene goede verstandhouding bestond tusschen Ternate en Tidore, zooals ik bij enkele schrijvers aangeteekend vond.

In het laatst van 1807 werd een Engelsch schip, dat zich bij Maba vertoonde, zelfs wederom vriendschappelijk ontvangen door de bevolking, zoodat men besluiten moest, eenige coracora's met 25 militairen onder den luitenant Herder derwaarts te zenden (391).

De partij van het verzet, door Djanalabdin vertegenwoordigd, was dus nog niet ten onder gebracht; en daarom kon Wieling zich ook volstrekt niet vereenigen met de zienswijze van den Gouverneur Cranssen, die in den aanvang van 1808, de erkenning van Djanalabdin nog steeds wenschelijk achtte. Wieling verzweeg dan ook voor Cranssen niet, dat hij het bedenkelijk vond, dien weg op te gaan; maar de last zou, met eerbiediging van 's Gouverneurs gevoelen, zoo mogelijk worden opgevolgd en er zou op gelet worden alsdan in het concept-contract het verbod op te nemen om zonder pas tusschen Halmaheira, Gebe en de Papoes te varen, terwijl tevens in overweging genomen werd, de vergunning te stipuleeren om van Amboina naar de „onder Tidor „gehoorende Eylanden of de N. O. Cust van Nova Guinea" te varen (392).

Voorloopig kon er intusschen van de erkenning van Djanalabdin niets komen; integendeel! de zaken bij Maba namen een ongunstigen keer. Het was dus zeer onaangenaam voor Ternate's gegezaghebber, dat hij telkens genoodzaakt werd, troepen naar Amboina te zenden. Had Cranssen reeds vroeger de Europeesche compagnie derwaarts opgeroepen, in Januari 1808 ontving Wieling

den last, nog 100 Madureesche infanteristen en 50 artilleristen te laten volgen, zoodat hij slechts zeer weinig troepen overhield (393).

Het was dan ook niet mogelijk, aan het verzoek van luitenant Herder om versterking, op eene andere wijze te voldoen, dan door hem Alfoeren en munitie te zenden. Zijne berichten waren niet gunstig. Hij had voor Wosso (of Bitjoli) een Engelsch koopvaardijschip gevonden, dat krachtdadig hulp verleend had aan de opstandelingen, toen deze de negorij Galowassi en de Ternataansche vloot hadden aangetast. Wel was die aanval afgeslagen en beantwoord met het gedeeltelijk verbranden van Wosso, maar de toestand bleef toch ongunstig, en op den duur zou men niet kunnen beletten, dat de Engelschen noten bekwamen, als dat schip niet genomen of verdreven werd (389).

Nu hij slechts Alfoeren ter versterking ontving, was er van een aanval op het Engelsch schip geen sprake meer.

Integendeel, toen men te Ternate bericht kreeg, dat de Papoesche vloot, door twee Engelsche schepen vergezeld, naar Wosso in aantocht was, begreep de Raad, dat Herder zelf gevaar liep, en besloot dus, den 31sten Maart, hem den last te zenden nog één aanval op Wosso te ondernemen en dan terug te keeren (394).

Weinige dagen, nadat deze last verzonden was, werd echter de heuglijke tijding aangebracht, dat er een Nederlandsch oorlogsschip voor Amboina gearriveerd was. Onmiddelijk — 't was 5 April — werd Herder nu uitgenoodigd voor Wosso de aankomst van dien oorlogsbodem af te wachten, terwijl de Gouverneur van Amboina verzocht werd, dat schip zoodra mogelijk naar Ternate te zenden (395).

Drie dagen later kreeg men van Herder, die destijds noch den last van 31 Maart, noch dien van 5 April ontvangen had, de mededeeling, dat de toestand zoo gevaarlijk geworden was, dat hij tot terugkeer besloten had (396).

Hoewel er reeds twee Engelsche schepen in 't gezicht waren

en hij dus groot gevaar liep afgesneden te worden (397), nam hij echter den terugtocht niet aan, zonder nogmaals slaags geweest te zijn (398). Dat gevecht was evenwel niet voordeelig geweest; want een deel der Wossosche coracora's was bewapend met vrij zwaar Engelsch geschut, waartegen de Ternatanen in 't geheel niet opgewassen waren.

Bij Lelewi gekomen, ontving Herder pas de order van 5 April om het Nederlandsch oorlogsschip voor Wosso af te wachten. Maar de hoofden der Ternataansche coracora's weigerden derwaarts terug te keeren, zeggende, dat het noodzakelijk was hunne vaartuigen bij Kauw te herstellen.

Wieling diende dus in het fait accompli te berusten, doch gaf, in overeenstemming met den Raad, den last, de vloot bij Tobello in stede van bij Kauw te verzamelen.

Zóó stonden de zaken, toen de last om 3000 recruten naar Java te zenden, aan de Ternataansche autoriteiten een voorproefje gaf van de eischen, die de pas opgetreden Gouverneur-Generaal, Daendels, zou stellen (399).

Ternate was in de laatste jaren vrij wel aan zich zelf overgelaten geweest en had weinig gemerkt van de gewichtige veranderingen, die het bestuur der voormalige Compagnie ondergaan had. De Bataafsche republiek was in een koninkrijk herschapen; de Raad der Aziatische bezittingen had, na een zesjarig bestaan, plaats gemaakt voor een ministerie van koophandel en koloniën; in Indie waren de vroegere commissarissen generaal verdwenen; de Gouverneur-Generaal Alting had plaats gemaakt voor Overstraten, deze weder voor Siberg; en nu had Daendels, Siberg's opvolger, Wiese vervangen, zonder dat al die wisseling van personen en colleges eenigen invloed van belang op de zaken in de Molukken had uitgeoefend.

Onder Daendels zou dit anders worden. Dit bleek reeds uit de

berichten, die de oorlogskorvet „Mandarijn" medebracht, toen zij den 28sten April ter reede van Ternate arriveerde (400).

Met gejuich werd die bodem begroet, vooral ook, omdat Wieling hoopte, nu een beslissenden slag te kunnen slaan bij Wosso, 't geen hoog noodig werd, daar de Engelschen en opstandelingen van Maba na 't vertrek der Ternatanen de handen geheel vrij hadden.

Toen Djanalabdin vernomen had, hoe gunstig zijne zaken bij Wosso stonden, was hij derwaarts op reis gegaan, waarop hij door een Engelsch schip van Gebe was afgehaald. Eene poging om de Pataniërs te bewegen voor hem en de Engelschen partij te kiezen mislukte echter geheel en werd beantwoord met eenen aanval op Wosso.

Van de Pataniërs kon Wieling dus hulp verwachten; en de Europeesche compagnie was ook van Amboina teruggekeerd, zoodat eene expeditie, met behulp van de Mandarijn te ondernemen, groote kans van slagen zou hebben.

Die korvet was evenwel van Amboina vertrokken, voordat aldaar Wieling's verzoek om assistentie tegen Wosso ontvangen was, zoodat de commandant, luitenant ter zee Carnarens (?), geene orders had. En nu de luitenant Herder, behalve het schip, dat voor Wosso lag, nog twee Engelsche schepen in zee gezien had, meende de commandant van de Mandarijn, dat het te gewaagd zou zijn aan de expeditie uitvoering te geven, te meer daar er onder die schepen een oorlogsvaartuig kon zijn. Op eigen verantwoordelijkheid den luitenant Carnarens te gelasten den tocht te ondernemen, kwam Wieling niet raadzaam voor, en zoo moest hij zich bepalen tot het nemen van eenige maatregelen, die ten doel hadden de Pataniërs te steunen.

Maar de trouweloosheid van Djanalabdin was nu, meende Wieling, duidelijk genoeg gebleken om ook Cranssen de overtuiging te geven, dat de hem verleende amnestie als ingetrokken beschouwd moest worden.

Djanalabdin spaarde geene pogingen om Patani te onderwerpen. De vier coracora's, die hij in 't laatst van April derwaarts zond, werden gemakkelijk verjaagd (401), maar toen bij eene verkenning bleek, dat de Engelschen, al waren ze niet mee naar Patani gegaan, toch nog bij Wosso kruisten (402), durfde Wieling die plaats niet laten aantasten. En in Mei verschenen 16 coracora's van Wosso, ditmaal vergezeld van een Engelsch schip, waarop zich Djanalabdin bevond, voor Patani, waar aan hoofden en bevolking de eisch gesteld werd, hulde te brengen aan hunnen Sultan. Hardnekkig bleven de Pataniërs weigeren en het gelukte hun, drie aanvallen af te slaan, waarop Djanalabdin met de flotille naar Wosso terugweek (403).

Eindelijk was nu de Gouverneur Cranssen ook overtuigd, dat zijn vertrouwen in Djanalabdin geheel misplaatst was; maar daartoe was nog noodig geweest, dat eèn zekere prins Castorian hem volkomen omtrent zijnen beschermeling inlichtte. Het schijnt ook deze prins geweest te zijn, die het goede denkbeeld aan de hand deed om prins Mossel Sultan van Tidore te maken (404).

Prins Mossel was om redenen, die mij onbekend zijn, niet met Djanalabdin naar Maba teruggekeerd, maar op Ceram achtergebleven. Toen Castorian hem hier namens Cranssen kwam voorstellen, den troon van Tidore te beklimmen, begreep Mossel zeer goed, dat men iets aanbood, 't welk men eigenlijk niet bij machte was weg te schenken. Hij accepteerde dan ook niet, maar gaf den raad, eerst Djanalabdin door een' flinke expeditie onschadelijk te maken (405). Dit was echter zoo gemakkelijk niet, want alle berichten kwamen daarin overeen, dat Djanalabdin's macht met den dag aangroeide (406). Het jaar 1808 liep dan ook ten einde, voordat aan Mossels verlangen voldaan kon worden.

Bij wijze van inleiding tot de beschouwing der gebeurtenissen van 1809, dient met een enkel woord melding gemaakt te worden van den schok, dien de oude organisatie der Oostersche pro-

vinciën onderging door het besluit van Daendels, waarbij aan de militaire commandanten de tweede plaats in den Raad werd aangewezen. De kolonel von Jett werd benoemd tot commandant van het regiment, dat over Amboina, Banda en Ternate verdeeld werd, met bepaling, dat hij in de drie Oostersche provinciën de eerste plaats na den te Amboina gevestigden Gouverneur in zou nemen (407).

In het algemeen werd aan de militaire autoriteit veel meer macht verleend, dan vroeger het geval was geweest.

Cranssen behoefde zich van die veranderingen — die door de machthebbenden met leede oogen werden aangezien — niet veel aan te trekken, want in het laatst van 1808 werd hij wegens „eene door hem eigendunkelijk ingevoerde behandeling der noo„ten . . . . . en andere willekeurigheden gerappelleerd (269) (*).

Ternate's gezaghebber, Wieling, werd in zijne plaats benoemd tot Gouverneur van Amboina (408). Hij kon evenwel niet onmiddelijk derwaarts vertrekken, daar zijn vervanger, Coop à Groen, op zich liet wachten en pas den 4[den] Mei 1809 op Ternate aankwam (409).

Het denkbeeld om prins Mossel tot Sultan van Tidore te bestemmen vond bij Wieling, die nu met de leiding der inlandsche zaken van de Molukken belast was, volkomen instemming.

Prins Mossel was nog op Ceram (of Ceramlaut); en reeds in April 1809 zond Wieling hem aldaar een gezantschap om hem den stand van zaken op Tidore bloot te leggen en te verzoeken, op Amboina te komen ten einde tot Sultan te worden aangesteld

(*) In 1809 was Cranssen zonder emplooi; in 1810 werd hij president van het college van schepenen en ambtenaren te Batavia. Zie Leupe (269) pag. 221 en 338.

Gedurende het Engelsch tusschenbestuur was Cranssen lid van den „Raad" (council) door Raffles ingesteld. Zie Meinsma (178).

en met Wieling te overleggen, wat het best zou zijn, naar Tidore terug te keeren of op Ceram te blijven (410).

Mossel zou gaarne aan dat verzoek voldoen, maar hij vond het toch beter, dat vooraf Djanalabdin ten onder gebracht werd. En dan was er nog een reden, die hem voor het oogenblik weerhield naar Amboina te gaan. „De ellendige zoons van Djelolo „dewelke in de maand Maart dezes jaars door het volk van een „Magindanausche prauw en de volkeren van Tobello die op Kobie „waren, tot radja van Djelolo is aangesteld" dreigde Sawaai te attaqueeren

Welke zoon hier bedoeld wordt, is uit deze zinsnede — waarin van zoons gesproken wordt, terwijl Mossel blijkbaar één der zoons op het oog had — niet op te maken. Maar uit den brief van Mossel blijkt verder, dat er vier zoons van Djelolo met 700 Tobelloreezen op de loer lagen om hem op te vangen, zoo hij naar Amboina mocht willen gaan. De rust moest dus eerst hersteld zijn in die streken; anders was er aan het oversteken naar Amboina niet te denken (411).

Toch zond Mossel, om van zijnen goeden wil blijk te geven, zijn zoon, Achmad, naar Wieling om nadere inlichtingen te vragen en te geven, en vooral om er op te wijzen, hoe moeilijk de zaken op Tidore in het goede spoor gebracht zouden kunnen worden, zoolang twee Sultans elkaar de macht betwistten (412).

Wel meende Wieling, dat de troonsbestijging van Mossel het beste middel zoude zijn om Djanalabdins val voor te bereiden, maar tevens zond hij eenige munitie en beloofde ondersteuning voor den aanval op de zonen van Djelolo bij Kobi (413).

Terwijl deze correspondentie tusschen Wieling en Mossel gevoerd werd, had men op Ternate nu en dan pogingen aangewend om de partij van Djanalabdin ten onder te brengen; maar men kon slechts over onvoldoende middelen beschikken. In het begin

van het jaar werd een aanval op Wosso met eenig succes bekroond, hetgeen den vijand evenwel niet belette zich daar weder te vestigen.

Het beste middel om de opstandelingen tot onderwerping te noodzaken, een middel ook door Mossel aangeprezen, zou zijn, eene actieve bekruising der kusten van Tidore en Halmaheira om den aanvoer van levensmiddelen te beletten. Maar de toepassing bleek weldra onmogelijk, daar de Ternataansche vloot, door ziekte geteisterd, op den duur niet in zee kon blijven en men bovendien wantrouwen koesterde tegen de Tidoreezen, die deel uitmaakten van de flotille.

Wel hadden deze de amnestie aangenomen en openlijk partij voor de Compagnie gekozen, maar men achtte het toch niet geraden, andere Tidoreezen bij de vloot in te deelen, dan die, wier vrouwen en kinderen op Tidore achterbleven (414).

In Juni 1809 werd nogmaals een aanval op Wosso beproefd, die ditmaal, door de uitwerking van het veel zwaardere geschut van den vijand, met een verlies van 9 dooden en 41 gekwetsten afgeslagen werd (415).

De hoofden der coracora-vloot verklaarden, dat er meer dan 200 zware schoten op hen gelost waren en dat Wosso thans door steenen bentings verdedigd werd (416).

Hoewel nu Coop à Groen zeer wel inzag, dat het dringend noodig was, dat roofnest te vernielen, begreep hij ook, dat onder zulke omstandigheden weinig heil te verwachten was van eene Ternataansch-Tidoreesche vloot. Van een paar goed gewapende Compagnies vaartuigen verwachtte hij meer effect; maar hierover kon hij niet beschikken (417).

Men bepaalde zich dus weder tot bekruising, voor zoover de middelen het toelieten (408), en stelde overigens zijn hoop op Mossel.

Toen echter aan de onderworpen Tidoreesche hoofden werd medegedeeld, dat Mossel, zoodra hij Djelolo's zonen overwonnen zou hebben, als Sultan op Tidore terug zoude keeren, toonden zij zich

volstrekt niet ingenomen met die nieuwe verandering hunner positie. Zij hadden al zoo vele nadeelen van den eeuwigdurenden strijd om de kroon ondervonden, dat zij verklaarden, veel liever rechtstreeksche onderdanen der Compagnie te willen blijven (419).

Of Coop à Groen, naar aanleiding dezer verklaring, nog eene poging heeft aangewend om Tidore onder rechtstreeksch bestuuur te brengen, is mij niet gebleken. Spoedig na die conferentie met de hoofden bekwam hij de tijding zijner overplaatsing naar Banda en reeds den 19[den] September gaf hij het bestuur over aan den luitenant-kolonel Joh. von Mittmann, die voorloopig als gezaghebber ad interim optrad, terwijl de behandeling der civiele huishoudelijke zaken aan Lantzius werd opgedragen (420).

Pas had von Mittman het bestuur op zich genomen, of hij ontving de tijding, dat William O Bryan Drury, schout bij nacht van de roode vlag en opperbevelhebber der schepen van Zijne Britsche Majesteit, in de Oost-Indiën, bij notificatie, gedateerd. Madras 10 Juni 1809, Java en de Molukken in staat van blokkade verklaard had (421).

De verheffing van prins Mossel tot Sultan van Tidore was intusschen door Daendels goedgekeurd (422) en op de autoriteiten van Amboina rustte nu de taak, den nieuwen Sultan te bewegen zich naar zijn rijk te begeven.

De Gouverneur Wieling was echter overleden, en wij zien Mossel, in November 1809, zijne brieven richten aan den kolonel Filz, prefect van Amboina (423). De oude gouvernementen waren nl. door Daendels afgeschaft en de suprematie van Amboina over de andere Oostersche provinciën werd door hem voor goed bevestigd.

De vroegere Gouverneur van Amboina kreeg den titel van prefect, terwijl bepaald werd, dat de prefectuur van Banda en 't commandement van Ternate aan hem ondergeschikt zouden blijven.

Menado en Gorontalo, vroeger onder Ternate behoorende, wer-

den daarvan afgescheiden en ook rechtstreeks onder den prefect van Amboina gebracht, hetgeen eveneens met Timor het geval was (422).

Het was dus de ad-interim prefect, kolonel Filz, zooals reeds gezegd werd, aan wien Mossel zijne brieven richtte.

Zijn toestand was nog niet gunstig, zoodat hij nog niet naar Amboina kon overkomen; hij had gebrek aan alles, zooals zijn zoon Achmad, die den brief overbracht, verhaalde. Ook moesten er schulden betaald worden aan de hoofden van Ceramlaut, ten bedrage van 700 Sp. matten (423).

Gaarne nam Filz op zich, die som voor te schieten, zoodra Mossel met die hoofden op Amboina zou komen, maar de toezending achtte hij niet geraden. Overigens echter werd aan Mossel's verlangen, door verstrekking van het gevraagde, voldaan, en nu zou Achmad naar Ceramlaut gaan om hem af te halen (424).

Toen deze tijdingen op Ternate kwamen, werden door den luitenant-kolonel von Mittmann, die den 4den Frebruari 1810 het civiel bestuur geheel overgenomen had van den tot prefect van Menado en Gorontalo benoemden Lantzius (425), de noodige maatregelen genomen om den nieuwen Sultan van Amboina af te halen.

Het besluit der Hooge Regeering, waarbij Mossel tot Sultan werd verheven, was ontvangen, en den 10den Februari 1810 staken eenige coracora's in zee om hem naar Ternate over te brengen. Den 27sten Maart echter kwamen die vaartuigen zonder Mossel terug; het was hun niet mogelijk geweest Amboina te bereiken, zeiden de hoofden, daar ze op Bonoa (Boano) hadden vernomen, dat Amboina in de maand Februari (den 19den) door de Engelschen genomen was (426).

Eenigen tijd later vernam men, dat Mossel zich te Amboina

onder protectie der Engelschen gesteld had, en nu zat men deerlijk met het geval verlegen (427). Had men den Tidoreeschen hoofden eerst op het hart gedrukt, Mossel als Sultan te erkennen, nu vroeg men hun af, wat ze doen zouden, als die Sultan eens in gezelschap van de Engelschen voor Tidore verscheen en hun gelastte zich aan hem te onderwerpen. Wel antwoordden die hoofden nu, dat zij gehoorzaamheid zouden weigeren en der Compagnie getrouw blijven (426), maar tevens werd in overweging gegeven, prins Badiudin, een zoon van Kamaloedin, voorloopig tot panghoeloe of regent aan te stellen (427). Daar schijnt echter niets van gekomen te zijn.

Men had trouwens te Ternate de handen vol met het nemen van maatregelen tegen den verwachten aanval der Engelschen. Bij Wosso waren reeds vijandelijke schepen gezien (428) en Djanalabdin gevoelde zich sterk door den steun, hem door die schepen verleend. Menig voordeel werd in de eerste maanden van 1810 door hem behaald, en de hoop hem eenig nadeel te berokkenen werd geheel den bodem ingeslagen, toen de Ternataansche coracora's, wegens hevige ziekten onder de bemanning, in Mei naar Kauw terug moesten keeren (429).

Djanalabdin bepaalde zijne operaties dan ook niet meer tot Halmaheira; hij liet, omstreeks Juni 1810, ook Batjan aanvallen met het gevolg, dat de bevolking wederom zware verliezen leed aan dooden en gevangenen (430).

Reeds op het eerste bericht van de verovering van Amboina was von Mittmann begonnen met het zoo goed mogelijk in staat van verdediging stellen van Ternate. Maar die taak was niet gemakkelijk, daar men aan alles en niet het minst aan levensmiddelen en contanten gebrek had. Terwijl von Mittmann dus aan de eene zijde zeer dringende beden om hulp naar Batavia zond, verzuimde hij aan den anderen kant niet, de mid-

delen, die binnen zijn bereik lagen, ten meesten nutte aan te wenden (*).

Allereerst werd het garnizoen van Batjan teruggeroepen, waarop — zooals we zagen — spoedig een aanval van Djanalabdin op dat eiland volgde.

Voorts werden Makjanners en Alfoeren opgeroepen om bij het schanswerk en de verdediging de behulpzame hand te bieden. De bewapening van het kasteel en de forten werd herzien en verbeterd. Rijst werd gevraagd van Menado, sagoe van den overwal, klappers werden van Tidoré, varkens en sappi's van verscheidene plaatsen gevorderd.

Maar, niettegenstaande dat, moest de verstrekking van vivres binnen enge grenzen beperkt worden, hetgeen niet alleen algemeene ontevredenheid, maar ook een oproer onder het garnizoen ten gevolge had, dat echter, dank zij de flinke houding van von Mittmann, spoedig gedempt werd. Veel vertrouwen kon hij evenwel in zulke troepen niet stellen en niet zonder vrees zal hij het oogenblik te gemoet gezien hebben, waarop alle contanten verdwenen zouden zijn en dus de betaling der soldij geheel zou moeten worden gestaakt.

In dezen nood werd hij gelukkig eenigszins geholpen door bijdragen van particulieren en van de kassen van sommige colleges, onder belofte van latere restitutie (431).

De toestand was dus alles behalve gunstig, toen de Engelsche kapitein Edward Tucker met het fregat Dover voor Ternate verscheen om de plaats op te eischen.

Het is mogelijk, dat het Bataviaasch archief nog gegevens bezit van de gebeurtenissen, welke op die opeisching gevolgd zijn; het is mij evenwel niet gelukt ze te vinden. Het eenige, wat ik vond

(*) Omstreeks dezen tijd bevond zich in de Molukken Mr J. P. Hulft van Hoorn, die ergens agent van Daendels genoemd wordt. Wat zijne opdracht was, is mij niet gebleken

aangeteekend, is, dat von Mittmann den 29sten Augustus zijn concept-capitulatie aan Tucker zond en dat in artikel 10 van dat concept de bepaling was opgenomen, dat het Britsch gouvernement bovenbedoelde schulden aan particulieren en colleges ten bedrage „van 87015 „20 Rds," zou erkennen en overnemen, 't geen echter door Tucker geweigerd werd, die meende, dat het Hollandsch gouvernement zijne eigene schulden betalen moest (431).

Het vooralsnog bestaand totaal gebrek aan officieele gegevens omtrent den val van Ternate in 1810 doet ons des te hooger waardeeren, dat Mr. J. Bousquet uit den mond van eenige hoog bejaarde personen opteekende, wat zij zich van de gebeurtenissen op Ternate in de laatste dagen van Augustus 1810 herinnerden, en deze mededeeling samenvatte in een verhaal, dat in 1867 het licht zag (432).

Volgens dat verhaal hebben de Engelschen in den vroegen morgen, terwijl het nog donker was, te Kalamata, bezuiden Kajoemera, eene landings-divisie ontscheept, die omstreeks 80 Europeanen en slechts weinig Sipaijers telde en onder het bevel stond van den kapitein Forbes.

Door de duisternis begunstigd, overrompelde deze macht het fort Kajoemera, waar de luitenant Landouw met 24 soldaten en 200 Ternatanen gelegerd was.

De luitenant Schutz, die de strandbatterij Kota-baroe commandeerde, rukte nu onmiddelijk langs den landweg voorwaarts om de Engelschen in hunnen opmarsch naar het kasteel tegen te houden. Maar de vijand was te sterk voor zijne kleine macht, zoodat Schutz terug moest keeren, hetgeen evenwel niet geschieden kon zonder zich aan het vuur van het fregat bloot te stellen. Hij had dan ook een vierde gedeelte zijner manschappen verloren, toen hij weder te Kota-baroe terugkwam.

Deze batterij, met 12 stukken gewapend, opende nu een goed gericht vuur op de Dover, welk vuur door eene batterij van twaalf

24 ponders, onder kapitein Mulder, werd overgenomen, toen de Dover de vaart naar de reede voortzette.

Intusschen hadden de projectielen der Engelschen de meeste inwoners reeds op de vlucht gedreven, toen het fregat, met de Oranjevlag — waarin met zwarte letters „Oranje boven" geschreven stond — in top, de reede bereikt had.

Toen nu het vuur van de reede werd voortgezet en de landingsdivisie zich tot een storm gereed maakte, meende von Mittmann, dat verdere tegenstand slechts tot nutteloos bloedvergieten aanleiding zoude geven, zoodat hij de witte vlag heesch ten teeken van onderwerping. Een oogenblik nog ontstond er weder gevaar voor eene botsing, daar de kapitein Mulder, meenende, dat het hijschen der witte vlag aan list of verraad moest worden toegeschreven, voortging met een zeer goed gericht vuur op de Dover te onderhouden.

Onze parlementairs — de scriba en translateur Otto en de kapiteins Mesman en Holdig — hadden dit misverstand bijna met hun leven moeten betalen, daar ze reeds van wal gestoken waren, toen er nog dooden en gewonden vielen op de Dover.

Alles schijnt evenwel in der minne geschikt te zijn, en den 31sten Augustus 1810 ging Ternate in handen van de Engelschen over.

Mocht dit verhaal, dat met het oog op z'n oorsprong niet volkomen juist en volledig kan zijn, bij dezen en genen twijfel doen rijzen omtrent de vraag of de middelen der verdediging reeds uitgeput waren en of dus de overgave volkomen gemotiveerd was, dan verwijs ik naar de woorden, waarmede Mr Bousquet zijne mededeeling besluit:

„De kolonel Joh. P. von Mittmann is naderhand wegens deze „overgave voor een krijgsraad te Batavia teregtgesteld, doch ge„heel vrijgesproken."

Ook Menado en Banda waren reeds vroeger in 's vijands han-

den gevallen, zoodat het Fransche keizerrijk, waarvan Holland sedert 9 Juli 1810 een deel uitmaakte, bij het einde van dat jaar van de Oostersche prefecturen niets anders overhield dan Timor.

Ternate was gedurende het Engelsche tusschenbestuur een onderdeel van de Molukken; de Gouverneur of resident der Molukken resideerde te Amboina.

De kapitein Forbes was, ten minste in het begin van 1811, civiele en militaire commandant van Ternate.

Weinige maanden, nadat het bestuur in handen der Engelschen was overgegaan, kwam Sultan Djanalabdin te overlijden.

Op Ternate was men van meening, dat de zoon van den overleden Sultan — Jamanludin genoemd, waarmede waarschijnlijk Djamaloedin bedoeld wordt — tot Sultan verkozen moest worden, omdat de invloed van zijn vader op hem was overgegaan en de hoofden zijne verheffing verlangden.

De Gouverneur van Amboina echter (toen waarschijnlijk Court) dacht er anders over en was van oordeel, dat prins Mossel door zijnen leeftijd, zijne ondervinding en zijn karakter meer waarborgen opleverde voor een rustig, krachtig en verstandig bestuur. Deze prins werd dus van Amboina naar Ternate gezonden en aldaar, in December 1810, tot Sultan van Tidore verheven, onder den titel: Padoeka Srimaha toean Sulthan Moslaphar Hallal Mahaladoen Mohamad Tahir Moedjoedin Sulthan Tidore (433).

Door de verheffing van Mossel konden de hoofden van het eiland Tidore, die zich niet aan Djanalabdin, maar in der tijd aan den gezaghebber van Ternate onderworpen hadden, weder onder het gezag van den Sultan worden geplaatst. Het was dus niet meer noodig hen en hunne bevolking te dwingen te Roem, tegenover Kajoemera, te blijven wonen, waarheen ze tijdens de laatste amnestie hadden moeten verhuizen.

Blijkens eene mededeeling van van der Crab werd den 24sten December 1810 „door den Britschen majoor Henri Court" aan de Tidoreezen toegestaan naar hunne woonplaatsen terug te keeren (*).

Een tractaat van dien datum heb ik niet kunnen vinden, maar in verband met hetgeen we aan den Engelschen berichtgever ontleenden, mogen we nu aannemen, dat Mossel omstreeks 24 December 1810 den troon beklommen heeft.

Dat de zoon van Djanalabdin, die zich reeds zeker gewaand had van den troon, met de verheffing van Mossel geen genoegen nam, laat zich begrijpen.

Hij verzamelde zijne macht bij Maba en stak, in het begin van 1811, met een „formidable fleet of Boats" in zee. Forbes wist hem naar Ternate te lokken. Hij sloeg daar een hoogen toon aan, eischte Sultan te worden, en zijne houding was over 't algemeen zóó vijandig, dat de Engelsche commandant ernstige maatregelen van voorzorg nam, welke op Djamaloedin zulk een indruk maakten, dat hij, inziende tegen die macht niet opgewassen te zijn, zich ten slotte op genade overgaf aan het Britsch gouvernement, met overlevering zijner wapens en munitie. Hij werd nu naar Amboina verbannen; en zoo stond dan eindelijk weder één Sultan aan het hoofd van het Tidoreesche rijk (433).

Ook Asgar of Ngoffadjan, zoon van Djelolo, die zich na den dood zijns vaders radja Djelolo noemde en Djamaloedin steeds ter zijde stond, werd omstreeks dezen tijd gevangen genomen en naar Amboina verbannen.

(*) Zie pag. 487 van (132).

De „Court", door Martin genoemd in zijnen brief van April 1817 (433), is ongetwijfeld dezelfde, als de majoor Henri Court van van der Crab. Maar in 1817 wordt die Court nog „captain" genoemd De voorletters worden in den brief niet vermeld. In het rapport van Engelhardt (438) wordt van M. Court gesproken.

Is het waarschijnlijk, dat reeds in December 1810 een contract met Tidore gesloten is, met zekerheid is mij dit niet gebleken; en dit doet er ook minder toe, omdat latere contracten toch de inlichtingen verschaffen, die voor ons onderwerp van het meeste belang zijn.

Den 5[den] November 1811 werd een „treaty of amity and al-„liance" gesloten met den Sultan van Ternate, waarbij de rechtspraak van dezen vorst meer aan banden gelegd werd, zoodat o. a. de crimineele vonnissen werden onderworpen „to the review and „confirmation" van den Britschen resident. In artikel 19 werd o. a. Makjan onder Ternate gebracht (434).

Van meer belang voor ons onderwerp is het contract, dat den 27[sten] October 1814 ten overstaan van den Britschen resident W. B. Martin gesloten werd tusschen de Sultans van Ternate en Tidore (435).

Ternate wordt daar het eerst genoemd en had dus den ouden voorrang behouden. Van dit contract, dat uit slechts 6 artikelen bestond, is alleen het 5[de] artikel voor ons van belang.

Art. 1 houdt algemeene beloften van vrede en vriendschap in; art. 2 schrijft voor, onderlinge geschillen aan Britsche uitspraak te onderwerpen; art. 3 heeft de strekking, den handel tusschen de onderdanen der beide rijken te bevorderen; art. 4 regelt de rechtspraak voor misdrijven, door de eene partij op het grondgebied van de andere bedreven; art. 6 verbiedt oproerlingen, vluchtelingen en slaven van de andere partij in bescherming te nemen enz.

Artikel 5 luidt aldus:

„In order to oberate as far as possible all subjects of dispute „relative to the limits of the territories, dependant on the two „states, it is agreed that the extent and boundaries of these „shall be fixed after the following manner.

„The whole of that part of the Island of Halmahera from

„the extreme northerly point of Besoa to the north-bank of „the river Kaijassa, and from thence in a straight line to Fofongo, „together with all the lands included within those limits, and the „whole of that part of the same island from Doijopodo and Foija „to the extreme southerly point of Liboba, together with all the „lands included within these limits, and the islands of Morotaij „Poeloerauw, Tofooze, Mejauw, Poolo Mizij, Motie, Makian, „Gozaitjie, Cajoa, Poolo Poolo Doivoza, Poolo Dammar, Poolo Poolo „Djoronga, Poolo Poolo Widie, Lief Matulla, Xulla Bessij, Xnlla „Mangolij, Xulla Taliabo, Bangaij — together with the districts of „Mondono, Coloutjutjie, Taboro, Woena and Tomboekoe on the „coast of the Célébes shall for the future be considered as the „legitimate possessions of His Highness the *Sultan of Ternate.*

„The whole of that central and eastern part of Halmahera „from the north bank of the river Kaijassa and Fofongo, to „the extreme easterly points of Tanjong Lélévi, Tanjong Waijamlie „and Tanjong Pattawij, and to Daijopodo, and Foija, on the „south together with all the lands included within these limits, „and the islands of Maijtara, Filongan, Maré, Poolo Moa, Poolo „Gébé, Poolo Joy, Poolo Pisang, Poolo Gagij, Poolo Fao, „Poolo Boo, Poolo Poppa, together with *the whole of the Papoa „Islands, and the four districts of Mansarij, Karandefur, Ambarpura „and Umbarpon*, on the coast of New Guinea shall for the „future be considered as the legitimate possessions of His Highness „*the Sultan of Tidore.*"

Dit artikel is van zooveel belang voor ons, omdat hierop het bezitrecht van Tidore op een gedeelte van Nieuw Guinea gegrondvest is.

Robidé van der Aa is, na een nauwkeurig onderzoek, tot de conclusie gekomen, dat onder de districten Mansary, Karandefur, Ambarpura en Umbarpon de stammen of onderdeelen der Meforeezen verstaan moeten worden, „die volgens onze Nederlandsche

„spelling Mansari of Roemsarai, Karondifer of Gradifoer, Am-„berpoer en Amberpoon heeten" (2).

In de Engelsche papieren heb ik geene nadere explicatie omtrent die districten kunnen vinden; maar zeker is het, dat de verklaring van Robidé van der Aa wonderwel overeenkomt met de historische feiten, waarmede wij kennis maakten.

Later kom ik op dat contract en die vier districten terug, om thans slechts aan te teekenen, dat het grondgebied van Tidore weinige maanden, nadat het aldus omschreven was, reeds verandering onderging.

De naar Amboina verbannen zoon van Djanalabdin nl. scheen bij de Engelsche Compagnie hoog aangeteekend te staan; want in het begin van 1815 werd hij op last van het „supreme Go-„vernment" aangesteld tot Sultan-moeda van Tidore en dus bestemd tot troonopvolger.

En hierbij bleef het niet. Hem werd bovendien toegestaan zich weder te Maba te vestigen, terwijl de districten Maba, Weda en Patani aan hem werden afgestaan (433).

Zijne positie moest nu geregeld worden; en hieraan hebben de „articles of agreement concluded with his Highness the Sultan „Moodah of Tidore" hun oorsprong te danken (436) (*).

(*) Het contract luidt aldus:

Articles of agreement concluded between W. B. Martin Esquire, Resident for all affairs of the honorable English East India company, at the Moluccos on the one part; and his Highness Mahomed Jamanludien, Sultan Moodah of Tidore, on the other.

Article 1st.

His Highness Mahomed Jamanludien, Sultan Moodah of Tidore, hereby recognizes and acknowledges his Highness Mahomed Tahir to be the true and lawful Sultan of Tidore; and he solemnly promises to refrain from all attempts to excite, or encourage disaffection to his Highness's person and government.

Hoewel Djamaloedin bij deze gelegenheid moest beloven rustig zijn gang te gaan, den Sultan van Tidore en diens rijk te ontzien en een Britsch agent te Maba toe te laten, duurde het niet lang of er onstonden weder onlusten; en de toestand was nog altijd gespannen, toen Ternate weder aan Nederland teruggegeven werd.

Article 2d.

His Highness the Sultan Moodah hereby renounces all right and title to any part of the dominions of Tidore, except the three districts of Wedah, Maba and Patani on the island of Almaheira; and his Highness engages and solemnly promises to refrain from proceeding to exercise any authority or to demand any tribute of any nature or kind whatsoever from the chiefs and people of the territories subject to the dominion of Tidore, except those of the three districts above specified.

Article 3d.

His Highness further engages and solemnly promises to refer to the arbitration and decision of the representative of the British government at Fort Orange, any differences, or disputes, which may arise between his Highness the Sultan of Tidore and himself relative to the limits of their territorial jurisdiction at Almaheira, or to any other subject of dispute whatever; and for the purpose of facilitating the reference of such disputes to the British representative at the island of Ternate; his Highness engages to permit an agent on the part of the British government to reside at the seat of his Highness's authority at Maba.

Article 4th.

His Highness the Sultan Moodah engages to refrain from proceeding to hostilities against any state, territory, or country whatever without the previous sanction and approbation of the British government.

Article 5th.

The trade to the Papooa islands and the coast of New-Guinea shall be open to his Highness the Sultan Moodah, and to the people residing under his Highness's jurisdiction at Almaheira; subject, however to such restrictions as may be imposed bij his Highness the Sultan of Tidore.

Article 6th.

His Highness the Sultan Moodah engages and solemnly promises to refrain

Er heerschte eene hevige animositeit tusschen Tidore en Maba, welker bewoners elkaar op allerlei manieren trachtten te schaden en te grieven.

Toch stond Mossel bij de Engelschen te boek als „mild, con„ciliating and pacific", maar zijne vredelievende voornemens werden meermalen tegengewerkt door zijne hofgrooten en door zijnen zoon, die zich veel invloed had weten te verschaffen (433); en men verlieze ook niet uit het oog, dat het wegschenken — zonder zijne toestemming, zooals me gebleken is — van een gedeelte van het grondgebied, hem pas bij contract gewaarborgd, wederrechtelijk was.

Hadden de Engelschen dus op Tidore nog geen werkelijken toestand van vrede in 't leven weten te roepen, ook elders was dit niet overal gelukt.

---

from all communication or intercourse, with the pirates; and he will maintain no correspondence whatever with the chiefs and people inhabiting the islands of Mysore, Goram, Ceram and Ceramlaut.

Article 7th.

His Highness the Sultan Moodah further engages to prevent all trade in nutmegs, mace and cloves, the produce of his Highness's territories, and also to deliver the whole of it exclusively to the Company, until the debt contracted by his late father to captain Greig be liquidated and afterwards to deliver it to the Company at such prices, as may be settled upon principles of equity between the two governments.

Article 8th.

His Highness the Sultan Moodah engages to render all the assistance in his power to all ships and vessels, which may enter into the ports of Highness's territories.

Signed, sealed and delivered by me Mahomed Jamanludien, in Fort Victoria this 6th. day of March one thousand eight hundred and fifteen.

(W. G.) Mahomed Jamanludien Sultan Moodah.

(W. G.) W. B. Martin. Resident.

Goram, de Ceramlaut-groep en in 't algemeen de eilanden ten oosten van Ceram bleven zich vrij onafhankelijk gedragen.

Vooral de ons bekende prins Ibrahim had het den Engelschen lastig gemaakt, toen hij zich, na van Waroe verdreven te zijn, aan het hoofd der roovers van Goram gesteld had.

Maar daar was hij, nadat de versterkte negorij Kataloka door de Engelschen en den radja van Onder genomen was, met zijn broeder Sehe gevangen genomen (*).

Toch had het Engelsch bestuur in die streken niet veel te vertellen. Men wist wel, dat de hoofden dier eilanden zich een uitsluitend recht aanmatigden om op sommige gedeelten van de kust van Nieuw Guinea handel te drijven, van waar ze tripang, massooi en wilde noten haalden, maar invloed kon de resident van Amboina niet uitoefenen op die hoofden, „whose relations to „the government of Amboyna defined, and on which its authority „has been less directly and vigorously exercised" (433).

Intusschen had Holland in November 1813 het Fransche juk afgeschud, en den 13den Augustus 1814 werd de conventie tusschen Groot-Britannie en de Vereenigde Nederlanden, wegens de teruggave der Nederlandsche koloniën, door Castlereagh en Fagel geteekend (437).

Meinsma noemt deze conventie zeker te recht: „den internationalen rechtstitel, waarop het tegenwoordig bezit der koloniën „rust" (178).

Het is dus van belang voor ons onderwerp na te gaan, wat dit staatsstuk ten opzichte van het recht van bezit op Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden leert.

(*) In een der gevechten op Goram sneuvelde o. a. de Engelsche kapitein militair Blankenhagen van het garninoen van Amboina.

(Brief van den resident van Ternate aan Comm. voor den overneem 2 Juni 1817).

Alleen het eerste artikel heeft daarop betrekking, luidende als volgt:

„Zijne Britt. Majest. verbindt zich, om den Souvereinen vorst „der Vereenigde Nederlanden, binnen de hierna te bepalen tijd-„perken, de koloniën, factoriën en établissementen terug te geven, „welke door Holland in het begin van den laatsten oorlog beze-„ten zijn, te weten: den 1sten Januari 1803 in de zeeën en op „het vaste land van Amerika, Afrika en Azia, met uitzondering van „de Kaap de Goede Hoop en de établissementen van Demerary, „Essequebo en Berbice, van welke bezittingen, de hooge contrac-„terende Mogendheden zich het regt voorbehouden, om bij eene „supplementaire conventie te beschikken, welke hierna, overeen-„komstig derzelver wederzijdsche belangen, zal genegotieerd wor-„den, en bijzonder met betrekking tot de voorzieningen, vervat „in het 6de en 9de artikel van het vrede-tractaat van den 30sten „Mei 1814 geteekend."

Daar de Molukken den 1sten Januari 1803 nog in handen der Engelschen waren, zou de conventie van 1814, letterlijk toegepast, de Nederlanden in 't geheel geen recht geven op het bezit dier eilanden. Het is evenwel bekend, dat het zelfs niet in de bedoeling der Engelschen gelegen heeft, deze uitlegging aan art. 1 van de conventie te geven.

De overhaasting toch, waarmede deze tot stand gekomen was, deed over 't hoofd zien, dat op den 1sten Januari 1803 alle bezittingen, die volgens den vrede van Amiens aan Nederland teruggegeven moesten worden, nog niet behoorlijk waren overgedragen.

Daar dit nooit een punt van quaestie heeft uitgemaakt, zijn wij gerechtigd, wat de Molukken betreft, aan te nemen, dat art. 1 van de conventie van 1814 voorschrijft, hetzelfde grondgebied terug te geven, dat in 1803 als een gevolg van den vrede van Amiens weder in Hollandsche handen was overgegaan.

Daar Noekoe door de Engelschen als Sultan van Tidore erkend

was, kan er geen twijfel bestaan, of ook de Papoesche eilanden en het gedeelte van Nieuw Guinea, waar de Sultan van Tidore gezag uitoefende, waren onder het Tidoreesche rijk begrepen.

Eene omschrijving van dat gebied, zooals de Engelschen het begrepen, heb ik evenwel onder de stukken van dien tijd niet gevonden. Het is dus van groot belang voor ons, dat de Engelschen in het Treaty of Peace etc. van 27 October 1814 dat gebied beschreven hebben, zoodat er geen twijfel bestond, wat onder Tidore gerekend werd te behooren, toen de Nederlandsche commissarissen de Molukken van de Engelschen overnamen.

Dit gebeurde pas in April of Mei 1817.

Reeds in 1814 waren in Nederland tot commissarissen-generaal voor de overneming der koloniën benoemd: Mr. C. F. Elout, G. A. P. G. Baron van der Capellen, die tevens tot Gouverneur Generaal benoemd werd, en Mr. H. W. Muntinghe, die later vervangen werd door den Schout bij Nacht, A. A. Buyskes.

In Mei 1816 waren alle commissarissen te Batavia aangekomen, en den 31sten December van dat jaar werden tot commissarissen voor het overnemen der Molukken (in uitgebreiden zin bedoeld) benoemd: N. Engelhard en J. A. van Middelkoop, zijnde de laatste tevens bestemd om als Gouverneur der Molukken op te treden.

Nadat Amboina den 23sten Maart en Banda den 2den April 1817 waren overgenomen, werden de kapitein-luitenant ter zee, J. de Groot, en J. A. Neijs den 9den April naar Ternate afgevaardigd om aldaar de bezittingen over te nemen, waarna Neijs als resident zoude optreden (438).

Den 24sten April kwam deze subcommissie te Ternate aan, waar W. G. Mackenzie destijds resident was (438).

Een paar punten van verschil, die reeds door commissarissen generaal behandeld werden, konden niet in der minne worden geregeld. Daaronder behoorde de quaestie der schulden, door von

Mittmann bij particulieren en colleges aangegaan ten behoeve van het gouvernement, en de teruggave der wapenen en munitiën van Djamaloedin, die in 1811 door Forbes in beslag genomen waren en nu in het oorlogsmagazijn werden opbewaard.

Van Engelsche zijde werd er sterk op aangedrongen, dit alles aan den eigenaar terug te geven, omdat het een geschenk was, in 1809 door de Engelschen aan zijnen vader Djanalabdin gegeven, ter belooning van belangrijke diensten aan de Engelsche Compagnie bewezen. Men zou de nagedachtenis van lord Minto schenden, indien het eens uit zijnen naam geschonkene thans teruggenomen werd.

De Nederlandsche commissarissen meenden evenwel, dat Djamaloedin door zijn oproerig gedrag zijn recht op een en ander verloren had; dat wapenen en munitie in handen van dien rebel zeer gevaarlijk zouden zijn en dat ook het voorstel van Martin, om alles te taxeeren en het geldswaardig bedrag uit te keeren, hoogst onbillijk was. Deze quaestie zou dus later van hoogerhand worden uitgemaakt.

In September 1817 schijnen de contracten met Ternate en Tidore vernieuwd te zijn. Misschien zijn ze bekend, maar ik heb ze niet gezien. Uit hetgeen er van gezegd wordt in Engelhard's rapport moet ik opmaken, dat de rechtsmacht der Sultans, op 't voorbeeld der Engelschen, zoowel in civiele als in crimineele zaken merkelijk aan banden gelegd werd en dat de extirpatie zou blijven doorgaan, hoewel Mackenzie meende, dat het geheele leger van Buonoparte niet in staat zou zijn, dat werk volledig te verrichten.

De Engelschen hadden van de extirpatie niet veel werk gemaakt, en om de markt niet door anderen te laten bederven hadden ze de noten en foelie van Maba, Weda en Patani ingekocht tegen resp. 20 en 30 rijksdaalders per picol, hoewel die specerijen niet geconserveerd konden worden.

Maar Engelhard bevond die noten — waarvan reeds zoo dikwijls sprake was — van zóó slechte qualiteit, dat hij ze slechts geschikt achtte om er olie van te maken en er niet meer dan 3 stuivers het pond voor betalen wilde.

Tot welke veranderingen de door Engeland zoo hoog gehouden leus: „afschaffing van den slavenhandel," aanleiding gegeven heeft in de contracten der inlandsche vorsten, is mij niet gebleken.

Op advies der Engelsche autoriteiten werd besloten, een civiel persoon aan het hoofd der residentie Ternate te stellen, daar men hoopte, dat op deze wijze eene beleidvolle, diplomatische behandeling van zaken beter gewaarborgd zou zijn, dan onder een militair bestuur.

De resident Neijs, die gedurende een korten tijd door Hulft van Hoorn vervangen werd, bleef ten slotte als resident van Ternate gehandhaafd.

In September 1817 was prins Djamaloedin naar Ternate opgeroepen en had men reeds alle voorbereidende maatregelen genomen, om hem op te lichten en naar Java over te brengen, toen hij zich door de vlucht redde en op de oostkust van Halmaheira op nieuw het vuur des opstands deed ontbranden.

De toestand in de residentie Ternate was dus nog altijd zorgelijk, toen de Nederlanders het bestuur van de Engelschen hadden overgenomen.

Wanneer wij nu, alvorens van dit hoofdstuk afscheid te nemen, weder een terugblik werpen op het behandelde tijdperk met het doel om ons eene voorstelling te maken, hoe het met de kennis van Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden en met de bezitrechten op die landen in 1817 gesteld was, dan vinden wij, dat er sedert 1779 niet veel veranderd was.

De *kennis van het land* was in dit tijdperk door de Neder-

landers niet vooruit gebracht. Zij hadden de handen te vol met zelfverdediging.

De Engelschen daarentegen hadden belangrijke opnemingen gedaan, o. a. op de Papoesche eilanden en de kust van Nieuw Guinea. De opneming van de Telok Berau en herhaalde verkenningen van Torres-Straat verdienen daaronder bijzondere vermelding. Toch mag men aannemen, dat de Hooge Regeering in 1817 minder goed bekend was met Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden dan een eeuw vroeger, daar de oude Nederlandsche ontdekkingen vergeten schenen en de tijdsomstandigheden oorzaak waren, dat men in de laatste jaren nagenoeg geene aanrakingen met die streken gehad had.

De *bewoners van Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden* waren in het behandelde tijdperk de speelbal geweest van oproerige prinsen. Men had geen nieuwe kennis van hunne zeden, gewoonten en instellingen opgedaan; en natuurlijk waren de Nederlandsche ambtenaren, die in de 19[de] eeuw op het tooneel traden, minder goed met de Papoes bekend, dan de oude Compagnies dienaren, die hen zoo menigmalen in hunne woonplaatsen opzochten of lieten opzoeken.

In algemeenen zin zal wel mogen worden aangenomen, dat de Papoes, die een werkzaam aandeel namen aan de onlusten, in het behandelde tijdperk nog minder dan vroeger aan orde en rust gewend waren.

Voor den handel heeft dit tijdperk geen enkel nieuw gegeven geleverd, of het moest zijn, dat men de overtuiging gekregen had van het bestaan van massa's noteboomen, welker vruchten evenwel niet in qualiteit met de Bandasche konden wedijveren.

Het opgeven der Engelsche nederzetting op New Albion geeft recht tot het vermoeden, dat de Engelschen er geen voordeel in zagen een handelsstation te hebben in de Geelvink-baai.

Het *recht van bezit* van Tidore op de Papoesche eilanden en

een gedeelte van Nieuw Guinea werd gedurende het Engelsch tusschenbestuur op wettige wijze geregeld, terwijl die regeling door de conventie van 13 Augustus 1814 een internationaal karakter kreeg.

De Papoesche eilanden, die reeds in het vorige tijdperk, blijkens de memories van overgave van de Gouverneurs der Molukken, onder Tidore gerekend werden, maar in de contracten slechts gedeeltelijk aan den Sultan van dat rijk waren toegewezen, werden nu opgenomen in de officieële omschrijving van het Tidoreesch gebied.

Bij dezelfde gelegenheid werden aan Tidore toegekend de districten Mansary, Karandifer, Ambarpura en Umbarpon op de kust van Nieuw Guinea. Hoewel de Engelsche gegevens geene verklaring geven van de ligging dezer districten, zal later worden aangetoond, dat zij vrij wel overeenstemmen met de negorijen, die in het vorige tijdperk reeds aan Tidore werden toegewezen.

De districten nemen een aanvang bij kaap Ram en strekken zich verder langs de noorkust en de Geelvink-baai uit, zoodat Onin er niet in begrepen is.

Deze regeling op papier stemde evenwel met de werkelijkheid nog weinig overeen.

Zagen wij in het begin van dit tijdperk nu en dan een bewijs, dat de Nederlandsch-Tidoreesche invloed op de Papoesche eilanden meer beteekenis kreeg, de opstand van Noekoe riep weder een toestand van bandeloosheid en regeeringloosheid in het leven, die alle orde buitensloot. Wat er toen eigenlijk omgegaan is op de Papoesche eilanden en Nieuw Guinea, weten wij niet; en dit zal ook wel altijd een geheim blijven.

Dat de Mefooren — althans tijdelijk — het gezag van Noekoe als Sultan van Tidore miskend hebben, weten wij uit Noekoe's eigen mond; maar van den aard van het verzet is niets bekend.

Dat Sanaffi van Gebe en Djelolo in deze troebele tijden eene

rol gespeeld zullen hebben op de kust van Nieuw Guinea moet wel verondersteld worden en krijgt een grooten graad van waarschijnlijkheid door de overleveringen, die van dit tijdperk bewaard gebleven zijn.

De inbezitneming eindelijk van de kust van Nieuw Guinea ten behoeve der Britsche kroon door Dell heeft blijkbaar geene politieke beteekenis gehad.

NEDERLANDSCH
NIEUW GUINEA

EN

DE PAPOESCHE EILANDEN.

HISTORISCHE BIJDRAGE.

± 1500—1883.

DOOR

A. HAGA.

Kolonel.

IN TWEE DEELEN MET EENE KAART.

TWEEDE DEEL.

1818—1883.

Uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

BATAVIA, W. BRUINING & Co. | 's HAGE, M. NIJHOFF.

1884.

NEDERLANDSCH

NIEUW GUINEA

EN

DE PAPOESCHE EILANDEN.

HISTORISCHE BIJDRAGE.

± 1500—1883.

DOOR

A. HAGA.

Kolonel.

IN TWEE DEELEN MET EENE KAART.

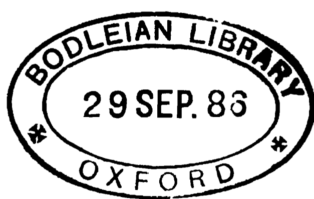
TWEEDE DEEL.

1818—1883.

Uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

BATAVIA, W. BRUINING & Co. | 's HAGE, M. NIJHOFF.

1884.

BODLEIAN LIBRARY
29 SEP. 86
OXFORD

INHOUD.

VIJFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

BIJLAGEN.

VIJFDE HOOFDSTUK.

1818—1848.

Het zou mij geheel buiten de grenzen voeren van de taak, die ik mij gesteld heb, indien ik voortging, de geschiedenis van Tidore en van de Molukken in 't algemeen te behandelen op de wijze, als in de vorige hoofdstukken gedaan werd.

Was het toch onmogelijk aan te toonen, welke rol Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden in de reeds behandelde tijdperken gespeeld hebben en hoe het met de heerschappij over die landen gesteld was, zonder melding te maken van 't geen er in de Molukken, Amboina en Banda voorviel, voor den vervolge kunnen wij ons tot het hoofd-onderwerp bepalen.

Wij hebben het recht van den Sultan van Tidore op de Papoesche eilanden en op een gedeelte van Nieuw Guinea erkend gezien door eene conventie van internationalen aard; en de grenzen van het gebied op Nieuw Guinea zijn later niet gewijzigd als gevolg van gebeurtenissen, die in de Molukken voorvielen, maar slechts door besluiten, die de regeering op staatkundige gronden nam. Het is dus, met het oog op ons onderwerp, niet meer noodig de geschiedenis der Molukken te vervolgen.

Alvorens nu evenwel voor goed afscheid te nemen van onze oude bekenden in de Molukken om, geleid door het zoo hoog gewaardeerd chronologisch overzicht van Robidé van der Aa (439), naar de Papoes terug te keeren, wil ik nog met een enkel woord mededeelen, wat er in de eerste jaren van het hersteld Neder-

1

landsch bestuur met de hoofdleiders van het verzet, nl. Djamaloedin en de zonen van Djelolo, gebeurde (*).

Toen Djamaloedin, in 1817, de oproervaan weder ontrold had, werd onmiddelijk besloten, hem als Sultan-moeda vervallen te verklaren en met de coracora-vloot, geassisteerd door de korvet Venus, aan te tasten.

Het schijnt, dat deze expeditie volkomen gelukt is; want in Juli 1818 vind ik reeds vermeld, dat onder de Tidoreesche staatsgevangenen, die naar Batavia gezonden waren, o. a. behoorden: prins Djamaloedin, Sultan-moeda, met vrouw, 1 kind en 6 slaven; prins Djenalabdin of majoor Ceylon, de tweede in de armée van den Sultan-moeda, met vrouw, 2 kinderen en 2 moeders, benevens 5 slaven en prins Kapita, broeder van Djamaloedin, oud 15 jaren (†).

Later in het jaar volgden nog prins Jansadi, oom van den Sultan-moeda, de fiskaal Lokma en de secretaris Hadja.

Asgar of radja Djelolo, prins Ibrahim en zijn broeder Sehe, die men bij de overneming als gevangenen op Amboina vond, werden ook naar Java verbannen.

Maar, hoevele hoofden van opstandelingen en roovers ook gevangen genomen werden, altijd werden er onder familieleden of aanvoerders personen gevonden, die de opengevallen plaatsen weder innamen.

Er volgde dan ook volstrekt geen rust op al die arrestatiën. Van de drie broeders van Asgar (alias radja Djelolo) had Kimelaha Soegoe zich gevoegd bij de zeeroovers van Magindanao, terwijl hij Dien, een zoontje van Asgar, onder zijne bescherming

(*) De gegevens, uit het nieuw archief geput, zijn in den regel niet onder de bronnen opgenomen; waar het nuttig kon zijn, b. v. als er quaestie is van Gouvernements-besluiten, worden ze in den tekst vermeld.

(†) Later is mij gebleken uit de mededeelingen van Kolff (446), dat den 22sten Februari 1818 eene beslissende overwinning behaald werd op den Sultan-moeda.

nam. De twee anderen, Sahasoe of Hadji of kapitein-laut en Niroe of Djegoegoe, hadden zich naar Ceram begeven en brachten daar weer alles in rep en roer. Eén dezer twee laatsten (was misschien de andere gestorven?) werd nu radja Djelolo genoemd; deze wist in 1819 de Papoesche eilanden (met uitzondering van Salawatti) en een gedeelte der kust-bewoners van Nieuw Guinea wederom in opstand te brengen, terwijl ook Ceram en de oostkust van Halmaheira de wapenen opvatten. De Tidoreesche vloot, die in Juli 1819 onder het bevel van den kapitein-laut Safir naar de Papoesche eilanden stevende, schijnt aldaar geslaagd te zijn; maar Djelolo en zijne volgelingen wisten telkens nieuwe onlusten uit te lokken, daar de ongeregelde toestand, die nu reeds ± 40 jaren geduurd had, eene zwervende bevolking in 't leven geroepen had, die moeilijk anders dan in roof- en moord-tochten een bestaan kon vinden.

In 1821 was er alweder eene expeditie tegen de oostkust van Halmaheira en de Papoesche eilanden noodig, die tot tevredenheid van de regeering door den kapitein P. Theunisz gecommandeerd werd en natuurlijk tot nieuw volksverloop aanleiding gaf.

Waarschijnlijk is het dezelfde expeditie, waarvan Reinwardt melding maakt, er bijvoegende, dat de vloot, op de terugreis, door storm overvallen werd, ten gevolge waarvan een vaartuig, met 50 koppen bemand, tot welke de 1ste Luitenant Goesch en 12 Europeesche soldaten behoorden, vermist werd en waarschijnlijk met man en muis verging (440).

De nog bestaande ongeregeldheden kregen nu langzamerhand het karakter van gewonen zeeroof, waaraan personen van allerlei volksklassen deel namen, en verloren dus het staatkundig karakter, dat zij, vooral tijdens Noekoe, gehad hadden.

De geschiedenis van den zeeroof is uitvoerig door Kniphorst behandeld en kan dus verder met stilzwijgen voorbij ge-

gaan worden (441); maar de woelingen van Djelolo hielden nog verband met de oude quaesties op staatkundig gebied (442).

Den 6[den] October 1823 werd aan Djelolo te Hatiling, op de noordkust van Ceram, eene belangrijke nederlaag toegebracht, waarop te Sawaai eene versterking werd opgericht en bezet met 1 officier en 35 man. In het volgende jaar knoopte de Gouverneur der Molukken, M[r]. P. Merkus, onderhandelingen aan met Djelolo, die, aan Noekoe's programma getrouw, erkenning verzocht als vierde vorst der Molukken.

Merkus was geneigd dien eisch toe te staan; maar, daar Djelolo (of Halmaheira) aan Ternate en Tidore behoorde en dus niet zou kunnen worden weggeschonken, gaf hij in overweging, de kust van Ceram, van Hatiling tot Waroe, aan den vierden Molukschen koning af te staan.

Dienovereenkomstig werd door de regeering besloten; en daar de bevolking niet den destijds bevelvoerenden Djelolo, maar zijnen in 1818 gevangen broeder Asgar tot radja verkoos, werd deze uit zijne gevangenschap ontslagen en in December 1825 tot Sultan over de noordoostkust van Ceram benoemd.

In Januari 1826 vestigde hij zich in de hem aangewezen residentie, Hatiling.

Maar ook nu volgde geen rust; de jaren 1826 en 1827 waren getuigen van herhaalde zeerooverijen. Ook met de verplaatsing onzer versterking van Sawaai naar Wahaai, die in 1830 plaats had, werd het doel, „de bevolking tot rust te brengen", niet bereikt, zoodat in 1832 het Sultansrijk van Ceram opgeheven en Asgar met zijne familie naar Java overgebracht werd (442).

Hiermede eindigt voorloopig de geschiedenis van het geslacht Djelolo, maar in de laatste jaren zagen wij in den zoogenaamden prins Danoe Hassan wederom het bewijs, welke diepe wortels die schepping van Noekoe in de Molukken geschoten had.

De troon van Tidore was intusschen aan Noekoe's partij ontsnapt; want prins Mossel — Sultan Mohamad Tahir — die omstreeks 1824 overleden schijnt te zijn, werd opgevolgd door zijnen zoon Achmad; deze bleef tot 1857 aan de regeering, terwijl hij in 1837 terugkwam op zijn, reeds vroeger gedaan, verzoek, om zijnen broeder, Khali poetra Aboe Bakar, tot zijnen opvolger te benoemen (*).

Maar laat ik de gebeurtenissen op Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden niet te ver vooruitloopen, en beginnen met melding te maken van de reis om de wereld, in 1818 en 1819 ondernomen door den kapitein-luitenant C. de Saulses de Freycinet, met de Fransche korvet Uranie.

De aanwezigheid aan boord van den botanicus Gaudichaud, de zoölogen J. R. C. Quoy en J. P. Gaimard, en den teekenaar J. Arago (439) verraadt reeds het wetenschappelijk doel der reis.

Van 16 December 1818 tot 5 Januari 1819 verbleven de reizigers op het eiland Rawak bij Waigeoe, waar zij door de inboorlingen, die als zachtaardig worden afgeschilderd, goed ontvangen werden, zoodat de officieren en geleerden zich vrij aan land bewegen konden.

Ook het eiland Boni werd bezocht; maar de inwoners waren gevlucht. Voor Rawak teruggekeerd, kon de Freycinet zich overtuigen van de vrees, die de roovers van Gebe inboezemden; want toen de Kimelaha van dat eiland met een' gewapende coracora de baai van Rawak naderde, togen alle vaartuigen, die bij de Uranie waren, op de vlucht (129).

(*) In 1819 was de troons-opvolging geregeld; de andere pretendenten waren: prins Badindin en prins Alting, zoons van Kamaloedin en prins Sabandhar, zoon van den vermoorden prins Hassan.

Den 19 Maart 1857 kwam prins Alting aan de regeering; hij stierf in 1865 en werd den 13den November 1867 opgevolgd door den in 1883 nog regeerenden Sultan; deze is een zoon van prins Alting.

Wellicht wordt hier de meergenoemde Kimelaha van Gebe, Sanaffi, bedoeld, die — zooals we weten — in 1819 nog in overeenstemming met Djelolo handelde, maar waarschijnlijk behoorde tot hen, die in 1821 zulk eene gevoelige tuchtiging ontvingen.

De eerste officier van de Uranie, L. J. Duperrey, die zich verdienstelijk maakte door het in kaart brengen van een gedeelte van Waigeoe's noordkust en eenige benoorden gelegen eilanden, kwam reeds in 1823, als kapitein-luitenant, commandant van de Fransche korvet Coquille, in deze wateren terug, ditmaal vergezeld door den botanicus P. Lesson en den zoöloog Garnot.

In September 1823 werden eenige dagen aan de noordkust van Waigeoe doorgebracht; de inboorlingen waren weder zeer vriendelijk, nadat het gelukt was hunne schuwheid te overwinnen; en zoo werd het o. a. mogelijk, de landengte, die de baai van Offak met de Telaga of binnenzee verbindt, te doorloopen, onder leiding van den 1[sten] officier van de Coquille, J. L. C. Dumont d'Urville, met wien wij nu nader kennis zullen maken (129).

Hij was toch dezelfde d'Urville, die in 1824, toen de Coquille van 26 Juli tot 9 Augustus voor Dorei lag, eene poging aanwendde om met de Arfakkers in aanraking te komen.

De kustbewoners trachtten hem dat voornemen wel uit het hoofd te praten, evenals ze het vroeger Forrest gedaan hadden, maar d'Urville bleef vast op zijn stuk staan, niettegenstaande ook de eenige gids, die bereid was hem den weg te wijzen, door angst gedreven, meer tegen- dan mede-werking toonde.

Ongewapend en slechts door dien gids van twijfelachtig gehalte verzeld, drong nu d'Urville langs een voetpad in het binnenland door. Hij kwam wel niet ver, want aan den tocht werd slechts één dag besteed, maar hij had dan toch eene ontmoeting met inboorlingen — ze mogen dan Arfakkers geweest zijn of niet — die van vreedzamen aard was.

De bewoners van Dorei maakten het den Franschen ook niet lastig, hoewel ze op hunne hoede waren, zoo als bleek uit het zenden hunner vrouwen naar 't binnenland.

Toen d'Urville in 1827 als kapitein-luitenant, commandant van de korvet Astrolabe (*), op Dorei terugkwam, verzeld door de zoölogen Quoy en Gaimard en den botanicus P. A. Lesson, werd hij wederom bijzonder vriendelijk door de Papoes ontvangen.

Deze reis van d'Urville, reeds vermaard door de ontdekking van Vanikoro als de plaats, waar Lapérouse in 1788 schipbreuk geleden had met la Boussole en l'Astrolabe, is ook uit een wetenschappelijk oogpunt voor Nieuw Guinea van groot belang.

De noordkust van dit eiland werd opgenomen en o. a. de ingang van de Humboldt-baai ontdekt.

Het verblijf te Dorei duurde van 26 Augustus tot 5 September en gaf gelegenheid tot verscheidene uitstapjes, op eenigen afstand van de kust.

d'Urville zelf had wederom eene vredelievende ontmoeting met de Arfakkers, maar kreeg toch ook het bewijs, dat men tegen dezen stam steeds op zijne hoede moest zijn.

In den ochtend van den dag, voor het vertrek der Astrolabe bepaald, waren, als naar gewoonte, eenige jagers aan wal gegaan, die zich in allerlei richtingen verspreid hadden, terwijl er ook eene sloep met matrozen was afgezonden om water te halen.

Eén dezer waterhalers — de matroos Bellanger, — werd nu, zonder dat er eenige aanleiding toe gegeven was, door een Arfakker ernstig met een pijl gewond. Op het hierop gegeven alarm liet d'Urville een kanonschot doen, zoo ter waarschuwing van de jagers, als tot bedreiging van de Arfakkers. Alles liep nu verder gelukkig af; de kustbewoners, die onder den kreet Arfaki, Arfaki! gevlucht waren, keerden terug; de jagers kwamen behouden aan

(*) Was de Coquille, met het oog op het doel der reis herdoopt: Astrolabe.

boord en weldra lichtte nu de Astrolabe het anker om de reis langs de kust tot de eilanden Meospaloe te vervolgen en van daar benoorden Waigeoe om naar Amboina koers te zetten.

Het plan toch om de zuidkust van Nieuw Guinea op te nemen kon niet uitgevoerd worden, vooral wegens de aan boord heerschende ziekten. Toen de Astrolabe te Amboina aankwam, kon slechts een klein gedeelte der equipage gezond genoemd worden (129).

Het was d'Urville zeker destijds nog niet bekend, wat er intusschen op die zuidkust was voorgevallen; en ook verraadde hij onbekendheid met de vroegere reizen der Nederlanders, toen hij schreef: „la reconnaissance du S. de la Nouvelle Guinée reste donc à faire, et ce travail appartient à la France, qui a déja relevé la partie N."

Om nu evenwel de gebeurtenissen, die ik op het oog heb, goed te begrijpen, is het noodig een stap terug te doen en na te gaan, hoe de Nederlandsche regeering het recht van bezit op Nieuw Guinea opvatte.

Blijkens staatsblad No. 26[b] van 1824 werden onder de residentie Ternate gebracht: „de Papoesche eilanden Waijges, Salla-„watta en Mijsole en dat gedeelte van Nieuw Guinea, hetwelk „onder de souvereiniteit van Tijdore staat" (443) (*).

Men had dus de namen der vier districten, in het „Treaty" van 27 October 1814 genoemd, niet overgenomen, maar in artikel 9 van het contract, den 27[ten] Mei 1824 met de Sultans van Ternate en Tidore gesloten, wordt dit tractaat van 1814 uitdrukkelijk bevestigd, terwijl een afschrift daarvan aan het contract gehecht is (443a).

Onder Banda werden gebracht: „het oostelijk gedeelte van groot

(*) Bij deze gelegenheid werden ook de extirpatie en de hongitochten afgeschaft.

„Ceram, voor zoo ver het voormaals Tidors leen is geweest, van „Tobo aan de zuidzijde, en oostelijk van daar tot Waroe, aan „de noordzijde zich uitstrekkende, met de eilanden Keffing, Ce-„ramlaut, Gieser, Goram, Keij en Aroe, en in het algemeen de „overige van Banda oost- en zuidwaarts gelegene kleine eilanden, „van ouds bekend onder den naam van zuid-ooster en zuid-wester-„eilanden" (444).

Niemand heeft er zeker destijds aan gedacht, dat Nederland beslag zou moeten leggen op geheel Nieuw Guinea.

Het gedeelte van dat eiland, 't welk onder de residentie Ternate gebracht werd, kwam slechts onder Nederlandsche souvereiniteit, op grond van 't bezitrecht van den leenvorst van Tidore.

Zóó werd de zaak ingezien, toen het tractaat van 17 Maart 1824, tusschen Nederland en Engeland gesloten als een vervolg op de conventie van 13 Augustus 1814, de rechten en plichten dier koloniale mogendheden op nieuw regelde (445).

Uit de wordings-geschiedenis van dit tractaat, onlangs zoo uitvoerig door Mr de Sturler behandeld (61), is mij niet gebleken, dat het ooit de bedoeling geweest zou zijn, wat de Oostersche provinciën betreft, verandering te brengen in het Nederlandsch grondgebied, dat bij den vrede van Amiëns en de conventie van 1814 als zoodanig door Engeland erkend was.

M. i. is dan ook in het tractaat van 1824 geen enkel artikel te vinden, dat ten doel heeft dat grondgebied te wijzigen.

Toch vond ik hier en daar omtrent dit punt twijfel geopperd. Oorzaak van dien twijfel was art: 7 van het tractaat, luidende, als volgt:

„Van de toepassing der art. 1, 2, 3 en 4 worden de Moluk-„sche eilanden, en speciaal Ambon, Banda en Ternate, met der-„zelver onmiddelijke onderhoorigheden uitgezonderd, tot tijd en „wijle het Nederlandsch Gouvernement raadzaam oordeelen zal „van den alleenhandel in specerijen af te zien; maar zoo dit

„Gouvernement immer vóór zoodanige afschaffing van den alleen-„handel, aan de onderdanen van eenige Mogendheid, anders dan „een Inlandschen Aziatischen staat, veroorloven mogt, eenig han-„delsverkeer met die eilanden te onderhouden, zullen de onder-„danen van zijne Britsche Majesteit op een volstrekt gelijken „voet tot zoodanig verkeer worden toegelaten."

De artikels 1 tot en met 4 bepalen in substantie, dat de wederzijdsche onderdanen ten handel toegelaten moeten worden op den voet der meest begunstigde natie; dat de in- en uitvoerrechten, door de eene partij te betalen, niet hooger mogen zijn dan de andere van hare eigene onderdanen heft; dat geene tractaten mogen worden gemaakt of gehandhaafd, die met het voorgaande in strijd zijn; dat van alle contracten wederzijds mededeeling zou worden gedaan en dat de burgerlijke en militaire beambten voor de goede uitvoering van een en ander zorg moeten dragen.

Art. 7 dient dus nergens anders voor, dan om aan te duiden, dat in de Molukken vooreerst nog geen vrije handel bestaan zou; dat het monopolie zou worden gehandhaafd en dat de Nederlandsche regeering met de inlandsche vorsten aldaar contracten mocht sluiten naar goeddunken, zonder er Engeland kennis van te moeten geven.

Ware nu de oorspronkelijke redactie van art. 7 behouden gebleven, dan zou zeker niemand op het denkbeeld gekomen zijn, hier met eene vermomde omschrijving van grondgebied te doen te hebben; want het zijn de woorden: (en speciaal) „Ambon, „Banda en Ternate met onmiddelijke onderhoorigheden", die later op verzoek der Engelsche plenipotentiarissen werden ingelascht, welke tot dat denkbeeld aanleiding gaven.

Van Engelsche zijde werd beweerd, dat deze omschrijving noodig was, omdat „er reeds door sommige kooplieden van hunne „natie handel werd gedreven op sommige eilanden, en men hen „daar niet zou kunnen weren" (178).

In deze verklaring ligt reeds opgesloten, dat er, behalve Amboina, Banda en Ternate met derzelver onmiddelijke onderhoorigheden, nog andere eilanden tot de Molukken behoorden, zoodat er hoegenaamd geen reden is om aan eene zijdelingsche poging tot beperking der grenzen van de Molukken te denken.

De nota der Engelsche plenipotentiarissen van denzelfden datum als het tractaat is op dat punt ook duidelijk; wij lezen daar nl. het volgende:

„De Britsche Plenipotentiarissen beschouwen de uitdrukking „van Molukkos als toepasselijk op dien kring van eilanden, wel„ke Celebes ten westen, Nieuw Guinea ten oosten en Timor ten „zuiden heeft, zonder echter deze drie eilanden in de bedoelde „uitzondering te begrijpen; noch zoude dezelve zich tot Ceram „hebben uitgestrekt, had niet de ligging van dat eiland met be„trekking tot de twee voornaamste specerij-eilanden Ambon en „Banda, een verbod van verkeer met het zelve noodzakelijk ge„maakt, zoolang als het monopolie van specerijen zal worden „gehandhaafd".

Duidelijker dan het hier gedaan is, kan het moeilijk uitgedrukt worden, dat art. 7 volstrekt niet dient om te bepalen, welke eilanden tot de Molukken behooren, maar alleen om aan te toonen, binnen welk gedeelte van de Molukken en onderhoorigheden het monopolie gerespecteerd zou worden.

En wilde men uit de nota eene gevolgtrekking maken omtrent de denkbeelden der Engelschen betreffende het al of niet behooren van Nieuw Guinea tot onze bezittingen, dan zou men eer tot de conclusie komen, dat zij dit wèl, dan dat zij dit *niet* onder ons gebied telden, omdat dit eiland anders niet had behoeven opgenomen te worden in de uitzonderiug, die het met Celebes en Timor deelde.

Laten dus de verklaringen van Engelsche zijde geen twijfel omtrent de bedoeling over, de Nederlandsche plenipotentiarissen

gebruikten in de nota, die zij gelijktijdig met hunne Engelsche ambtgenooten indienden, eene uitdrukking, die zeer ongelukkig gekozen was; en het is *deze* vooral, welke later nu en dan twijfel in 't leven riep.

Zij schreven nl: „wanneer de raadplegingen van het Nederlandsche Gouvernement zouden mogen leiden tot het laten varen van dit stelsel, als dan herneemt de vrije handel zijne regten, en is *deze geheele archipel, welke zeer juist omschreven is, als begrepen te zijn tusschen Celebes, Timor en Nieuw Guinea,* opengesteld voor alle wettige speculatien".

De door mij onderstreepte woorden schijnen werkelijk aan te duiden, dat de Nederlandsche gevolmachtigden als grens van den Molukschen archipel in z'n geheel beschouwden, wat hunne Engelsche ambtgenooten als grens voor het monopolie hadden aangewezen.

Ik meen evenwel, dat voldoende is aangetoond, dat het tractaat van 1824 geene wijziging brengt in Engeland's erkenning van Nederland's bezitrecht op een gedeelte van Nieuw Guinea, die opgesloten lag in de conventie van 1814, en dat de nota der Engelsche plenipotentiarissen van 1824 eer aan eene ruimere, dan aan eene meer bekrompene uitlegging dier erkenning doet denken.

Intusschen kon op geen grond beweerd worden, dat het geheele eiland Nieuw Guinea door het tractaat van 1824 uitdrukkelijk aan Nederland zou zijn toegekend.

De Engelschen zoowel als de Nederlanders hadden dus het recht, zich op het niet tot Nederland behoorend gedeelte te vestigen, op den voet van artikel 6, luidende:

„Er is overeengekomen dat door de beide gouvernementen aan hunne officieren en agenten in Oost-Indië bevel zal worden gegeven, om geen nieuw kantoor op een der Oostersche eilanden op te rigten, zonder voorafgaande magtiging van hunne respective Gouvernementen in Europa".

Was eene dergelijke machtiging verleend — iets, dat slechts après coup behoefde te blijken — dan zouden dus de Engelschen volkomen recht gehad hebben zich op Nieuw Guinea, buiten het Tidoreesch gebied, te vestigen.

Hoewel door de in 1824 gedecreteerde afschaffing van de extirpatie een belangrijke stap gedaan was in de richting, die naar de opheffing van het specerijen-monopolie voerde, bleef het, zoo lang dit monopolie nog bestond, van groot belang, smokkelaars te weren van de grenzen van het erkend monopolie-gebied.

Geen wonder dan ook, dat de Gouverneur der Molukken (destijds Merkus) onaangenaam getroffen werd door het in 1826 verspreid gerucht, dat de Engelschen zich op Nieuw Guinea's zuidkust gevestigd zouden hebben.

Reeds bij besluit van 21 Maart van dat jaar werd door dien Gouverneur de kolonel ter zee, divisie-commandant, uitgenoodigd, den luitenant ter zee D. H. Kolff, die zich op vorige tochten bijzonder verdienstelijk had gemaakt, te bestemmen om met Z. M. brik Dourga een onderzoek in te stellen in de Bandasche zeeën en op de kusten van Nieuw Guinea (446).

Dientengevolge vertrok Kolff den 26sten Maart 1826 van Amboina, zocht den 1sten April te vergeefs tolken op Banda, die echter in de Ceramlaut-groep te vinden zouden zijn, en vernam weldra — wat ons reeds uit vroegere reizen bekend is — dat de Ceramlauters zich het recht van alleenhandel aanmatigden met de kustbewoners van Nieuw Guinea, bewesten de bocht van Lakahia, terwijl men met het meer zuidoostelijk gedeelte der kust geheel onbekend was.

Naar dit minder bekend gedeelte richtte de Dourga, die den 22sten April van de Aroe-eilanden vertrok, den steven.

Tegen den avond van den 28sten kwam het land in 't gezicht ter hoogte van kaap Valsch, waarop in oostelijke richting werd

doorgezeild tot den 3den Mei, toen men gekomen was bij den zuider ingang van prinses Marianne-straat, die destijds gehouden werd voor de, op sommige kaarten vermelde, St. Bartholomeus-rivier.

Hier werd den 3den Mei de steven gewend om langs denzelfden weg terug te keeren, en vervolgens langs kaap Valsch den tocht langs de kust voort te zetten.

Een ver vooruitstekende modderbank en onstuimig weder maakten het onmogelijk, de kust dicht te naderen.

Eerst den 8ten Mei kon men het land tot op een paar kabellengten naderen; en in den nacht roeide Kolff, verzeld door den dokter, den schrijver en de tolken, met de sloep en de barkas den noordelijken ingang der Marianne-straat in, die hij voor een' rivier hield.

Aan de lage, moerassige kusten werd geen spoor van menschen ontdekt; en den 12den Mei keerde Kolff aan boord terug, aan de vermeende rivier den naam „Dourga-rivier" gevende.

De reis langs de kust werd nu vervolgd; en toen Kolff, tusschen 6° en 6° 30' Z. B., eene negorij aan den zandigen oever ontdekte, kwam hij voor anker.

Weldra kwamen de inboorlingen met hunne prauwen naar buiten; maar het gelukte niet, hun, middels aangeboden geschenken en de tolken, die zich volstrekt niet verstaanbaar wisten te maken, eenig vertrouwen in te boezemen. Integendeel, zij maakten zich reeds gereed de sloep van de Dourga aan te vallen, toen een los kanonschot hen op de vlucht dreef.

De zwarte gekroesde Papoes waren geheel naakt; „besnijding „in de huid, oorsierselen of iets dergelijks" werden niet opgemerkt. Daarentegen merkte Kolff een man op, „die een dik bam„boes in de hand hield en daaruit nu en dan stof in de lucht „wierp; bij het naderen der sloepen hadden zij ook telkens water „in de hoogte geworpen, terwijl zij aan onze tolken en loodsen,

„evenals twistzieke honden, *de tanden vertoonden*. De tolken ver„zekerden (Kolff), dat deze negers zoo geheel ruw en onmensche„lijk zijn, dat zij hunne krijgsgevangenen verslinden, hetwelk „(hem) door de evengenoemde *grimace* waarschijnlijk genoeg voor„kwam".

Dat nergens eenig spoor van landbouw, kunst of beschaving werd ontdekt, laat zich, met het oog op de beschrijving der bewoners, gemakkelijk begrijpen.

Eerst den 17^{den} naderde de Dourga de bocht van Lakahia, waar de tolken beweerden bekend te zijn. Het gelukte hun ook werkelijk, een paar dagen later, drie dorpshoofden aan boord te brengen, die, na een gulle vriendelijke ontvangst te hebben genoten, naar den wal terugkeerden om aan de bevolking mede te deelen, dat den volgenden dag een sloep zou worden gezonden om water te halen.

Den 20sten Mei roeiden de barkas en de jol naar wal; de barkas voerde een 1 ℔er en had eene bemanning van 18, met sabels gewapende roeiers, 1 onderofficier, 1 matroos en 7 militairen. In de jol bevonden zich een cadet, die met het bevel over het geheel belast was, 6 Europeanen en 4 inlanders, allen met geweren gewapend.

Tegen den middag hoorde men, aan boord van de Dourga, schoten van den wal, waarop een gewapende sloep ter hulp gezonden werd.

Toen deze sloep bij de andere vaartuigen kwam, heerschte daarop volslagen wanorde, terwijl drie zwaar gewonden in de jol lagen. Men vernam nu, dat de waterhalers en soldaten zich door de vriendelijke ontvangst der Papoes tot zorgeloosheid hadden laten verleiden. Nadat het kleine vaatwerk naar de put was gebracht, hadden de manschappen zich van elkander verwijderd, meer aan baden en rondwandelen dan aan verdediging denkende.

Toen zij zich nu gereed maakten, naar de landingsplaats terug

te gaan, werden ze plotseling overvallen en door eene hagelbui van pijlen en werpspietsen begroet. De Javaansche matrozen, die hunne wapens hadden achtergelaten, vluchtten ijlings naar de barkas; en dit voorbeeld werd onmiddelijk gevolgd door den korporaal, die nog bovendien zijne wapens wegwierp.

Beter hield zich de Javaansche mandoer, die het geweer van den korporaal opnam en er mede op de bespringers vuurde; maar hij kon de vluchtelingen niet tot staan brengen, daar de korporaal hun toeriep hem te volgen.

De inboorlingen hadden dus gelegenheid, de radelooze vluchtelingen straffeloos te beschieten. De matroos Smit, die op wacht stond bij de waterput, was reeds bij den aanvang van de overvalling door lanssteken gewond. De soldaat Ziengo was het laatst aan land gebleven tot dekking der vluchtelingen; hij had twee en twintig wonden bekomen en overleed nog denzelfden dag. De matroos van Grieken ontving een pijlwond.

De cadet was met de barkas reeds van wal gestoken, terwijl er nog een gewonde en een paar andere manschappen op hulp wachtten. De Javaansche mandoer bleef evenwel van de jol op de Papoes vuren, totdat allen gered waren.

„Van den cadet zal ik liefst zwijgen", zegt Kolff dan ook.

Den volgenden dag ging Kolff zelf aan wal: hij vond alles verlaten en de verloren goederen en wapenen onaangeroerd. De eenige straf, die hij den verraders kon doen ondergaan, bestond in het omhakken der weinige klapperboomen, die men aantrof.

Daar de mousson niet toeliet de reis verder voort te zetten, werd nu de steven gewend om de Zuid; en den 26sten Juni 1826 arriveerde de Dourga, na de Kei- en Tenimber-eilanden en Banda te hebben aangedaan, op de reede van Amboina (446).

Van eene vestiging der Engelschen had Kolff, zooals we zagen, niets vernomen.

Wat evenwel nog niet gebeurd was, kon later gebeuren, meende de Gouverneur Merkus, zoodat hij het van groot belang achtte, de kust in bezit te nemen en zich daar te vestigen. Het gelukte hem dan ook, nadat uitvoerig over dit onderwerp gecorrespondeerd was tusschen hem en de Indische Regeering en tusschen deze en het Opperbestuur, de koninklijke machtiging te ontvangen tot inbezitneming der westkust van Nieuw Guinea, van kaap de Goede Hoop (Jamoeseba) tot kaap Valsch of verder zuidwaarts.

Aan art. 6 van het Londensch tractaat van 1824 was dus voldaan, zoodat de regeering, bij resolutie van 31 December 1827 L^a. U. Secrect, de noodige bevelen kon geven tot uitvoering van den koninklijken last.

Omtrent de vraag, of men zich zou vestigen op de kust, dan wel alleen door het plaatsen van wapenborden als anderszins blijk geven van de inbezitneming, liepen de gevoelens zeer uiteen. Ten slotte werd evenwel aan den Gouverneur der Molukken de vrijheid gelaten, als het volstrekt noodzakelijk geacht werd, een klein etablissement op te richten.

Bovendien werd gelast, aan de expeditie, die de inbezitneming zou verrichten, eene commissie toe te voegen, waaraan een wetenschappelijk en zeevaartkundig onderzoek moest worden opgedragen.

Als een gevolg van deze beslissing werden voor den tocht naar Nieuw Guinea bestemd: Z. M. korvet Triton onder den kapitein-luitenant ter zee J. J. Steenboom en de koloniale schoener Iris onder den luitenant ter zee 2de klasse J. H. Boudyck Bastiaanse.

Als regeerings-commissaris werd aangewezen de gewezen 1ste commies, A. J. van Delden.

Met het wetenschappelijk onderzoek werden belast de leden der natuurkundige commissie: Dr H. C. Macklot, S. Müller en A. Zippelius, wien de teekenaars, P. van Oort en G. van Raalten, toegevoegd waren.

Ten behoeve van het zeevaartkundig onderzoek werd aan het

état-major der schepen toegevoegd de luitenant ter zee 2de klasse, adjudant, C. Boers.

Eindelijk werd nog ingescheept een detachement militairen sterk: 1 Europeesch sergeant, 2 Europeesche korporaals, 8 Europeesche flankeurs, 1 Amboineesch fuselier, 10 inlandsche soldaten en 10 inlandsche pionniers, onder bevel van den 2den luitenant der Infanterie J. Schrijber; aan dit detachement was toegevoegd de chirurgijn 3de klasse H. I. I. Pirson.

Deze militairen waren bestemd voor het op te richten fort; want de Gouverneur der Molukken had gebruik gemaakt van de hem gelaten vrijheid, door den gouvernements-commissaris op te dragen om in overleg met den kapitein-luitenant Steenboom eene plaats uit te kiezen, waar het detachement aan wal zou worden gezet „en waar de sterkte welke tot dekking van hetzelve moet „dienen, zal worden opgericht."

Men zou eene plaats moeten kiezen, waar geen handel bestond met Gorammers en Cerammers; wellicht zouden de oevers der door Kolff ontdekte Dourga-rivier eene geschikte gelegenheid tot vestiging aanbieden.

Zoo veel mogelijk zou moeten worden nagegaan of de ligging gezond was; en zoodra men eene plaats gevonden zou hebben, die aan de eischen voldeed, zou het detachement landen.

Hierop zou de Nederlandsche vlag geheschen worden; en dan moest de commissaris, namens Z. M. den Koning der Nederlanden, Prins van Oranje Nassau, Groothertog van Luxemburg, bezit nemen van de kust van Nieuw Guinea en de landen, binnen dezelve gelegen, aanvang nemende van den 141sten lengte graad van Greenwich op de zuidkust en van daar westnoordwest en noordwaarts op, tot de kaap de Goede Hoop, op de noordkust gelegen, alles behoudens de rechten van den Sultan van Tidore op de districten van Mansary, Karondifer, Ambarssura en Umbarpon.

De gouvernements-commissaris zou verplicht zijn bij den op te richten post te blijven, totdat de versterking in behoorlijken staat van verdediging zou zijn.

Voorts werden allerlei onderzoekingen voorgeschreven betreffende land en volk, de handels- en politieke verhoudingen, de juiste grenzen van het Tidoreesch gebied, enz, terwijl getracht moest worden, contracten van vriendschap en onderwerping met de hoofden te sluiten.

Van militaire zijde werd gezorgd voor de materialen, die noodig zouden zijn tot oprichting eener versterking, overeenkomstig het medegegeven project, dat door den E. A. ingenieur te Amboina was opgemaakt; vier draaibassen van 1 ℔, benevens de noodige munitie, werden tevens met de Triton medegegeven.

De luitenant Schrijber was bestemd om als civiel en militair gezaghebber op te treden.

Hij kreeg o. a. de opdracht, om zorg te dragen voor het levend vee en te trachten, „hetzelve ten nutte van het etablissement zoo veel mogelijk te doen vermenigvuldigen"; er moesten groententuinen worden aangelegd en vruchtboomen geplant, waartoe over eenige bannelingen beschikt zou mogen worden.

In 't bijzonder werd hem aanbevolen, het vertrouwen van hoofden en bevolking te winnen, en pogingen aan te wenden om de landstreek nauwkeurig te leeren kennen.

Den 21[sten] April 1828 verlieten de Triton en de Iris de reede van Amboina.

De commissaris van Delden nam als tolken mede den Ceramschen bode Abdoelkadir, een inlander van Gisser, namens Patty barambang, en een Cerammer, Palackan genaamd met z'n zoon Saindoeli.

Eene poging om op Banda nog andere tolken en gidsen van

Ceramlaut en Goram te bekomen mislukte om ons reeds bekende redenen.

Den 29[sten] April werd Banda verlaten en koers gezet naar Kolff's Dourga-rivier, aan welker vermeenden mond — de noordelijke ingang van prinses Marianne-straat — men den 21[sten] Mei arriveerde (*).

Den volgenden morgen werd eene rivier onderzocht aan den noordwal, bij welke gelegenheid men eenige inboorlingen te voorschijn zag komen.

Begeerig met hen kennis te maken, ging van Delden met nog eenige andere heeren en een tolk naar den wal. De Papoes schenen de reizigers uit te noodigen aan land te stappen, maar men kon elkaar niet verstaan, daar de tolk hier ook geheel vreemd was. Toch wist men hen te beduiden, dat ze hunne pijlen en bogen af moesten leggen, waarop ze de sloep een eind wegs wadende te gemoet kwamen; en toen hun nu geschenken werden toegeworpen, waagden ze zich eindelijk naast de sloep, ja sommigen klommen zelfs binnen boord en zetten zich daar vriendschappelijk neder.

De geschenken maakten hen nu uitermate verblijd; ze lachten, dansten en sprongen, en streelden de handen der bezoekers, gedurig uitroepende: Kaka kaka Sewa Sewa en Njiëaba.

Alles scheen dus zoo vriendschappelijk mogelijk te zullen afloopen en reeds maakte men zich tot vertrek gereed, na geweigerd te hebben om aan land te gaan, toen de inboorlingen beproeven wilden de sloep naar den oever te trekken, waarop, daar dit belet werd, plotseling twee Papoes met pijl en boog begonnen te schieten en de luitenants ter zee Boers en ter Bruggen Hugenholtz benevens een matroos verwondden.

Toen hierop het vuur uit de sloep geopend werd, toog de ge-

(*) Bij het volgend verhaal is ook gebruik gemaakt van het reisverhaal van Modera (446a).

heele bende op de vlucht; maar zoodra had dit niet opgehouden, of de vluchtelingen verschenen weder aan het strand en trachtten de onzen, terwijl ze, als apen, van den eenen boomtak op den anderen sprongen, door teekens te bewegen aan land te komen.

Den volgenden dag waren ook vrouwen en kinderen aan 't strand verschenen, maar men achtte het niet geraden de kennismaking met die volmaakt woeste en wilde barbaren te hernieuwen.

Den 23sten en 24sten Mei zeilden de schepen de vermeende Dourga-rivier 12 mijlen op. Van tijd tot tijd werd geland en een tochtje gemaakt, onder bedekking der militairen van het detachement, maar nergens vond men, op de veelal moerassige oevers, die gedeeltelijk onder water liepen, eene geschikte plaats tot vestiging.

De steven werd dus gewend; en nadat men den 26sten Mei de Dourga-rivier verlaten had, werd de reis in noordwestelijke richting vervolgd, terwijl intusschen het vermoeden gerezen was, dat de Dourga-rivier een doortocht of straat was en geen rivier.

Den 28sten ontwaarde men eene kampong — waarschijnlijk ter plaatse, waar Cook aangevallen was — maar, daar de tolken hier nog onbekend waren en het moeilijk was het land te naderen, zeilde men door, zonder eene poging aan te wenden om met de bewoners in aanraking te komen.

Het middag-bestek gaf op dien datum 6° 25' Z.B. en 138° 29' 54" O. L. Zonder eenige gunstige verandering van land en vaarwater te ontmoeten zeilde men door tot den 1sten Juni, toen eenige bergen in 't gezicht kwamen, die de Gissersche tolk meende te herkennen. Hij beweerde dan ook, dat er in de nabijheid eene rivier moest zijn, die Oetanata heette.

Met veel moeite bereikte men, den 4^{den} Juni, den mond der door den tolk aangewezen rivier, die door sloepen van de Iris zou worden verkend. Maar de branding was overal zoo hevig, dat aan eene landing niet te denken viel.

De heer Macklot en de luitenant ter zee van Loon, die het gewaagd hadden in een lichte jol door de branding te gaan, liepen groot gevaar hun leven te verliezen en het gelukte hun pas des avonds ten 10 ure aan boord terug te komen.

Den 5[den] Juni werd een andere rivier-mond verkend, die Wakia zou heeten, en bij deze gelegenheid kwamen eenige prauwtjes van de, naar 't scheen, goed bevolkte kust naar buiten. Het invallen van den avond maakte het evenwel minder geraden, nadere kennismaking te beproeven. Ook later gelukte het niet met de inboorlingen in aanraking te komen, daar ze steeds te schuw waren om de sloepen te durven naderen (*).

Werd in Cook's reisverhaal reeds melding gemaakt van dat voortbrengen van 't geen rook of damp scheen, uit een bamboezen koker, nu merkte men hetzelfde verschijnsel weder op. De tolken verhaalden, dat hiertoe fijn wit zand, kalk en asch gebruikt werden en dat het een teeken van vriendschap was, indien die stoffen zwaaiende werden uitgeworpen, doch een teeken van vijandschap, indien ze in de hoogte werden uitgeschud (†).

De tocht langs de kust werd den 8[sten] Juni voortgezet tot op 4° 47' Z. B. en 136° 45' O. L., waar geankerd werd. Hier had, den volgenden dag, eene zeer vriendschappelijke ontmoeting met de inboorlingen plaats, die in den tolk Patty een ouden bekende begroetten en met ruim 20 prauwen een bezoek brachten aan de schepen.

Het was ten laatste zóó vol en zóó rumoerig op de Iris, dat men blij was eindelijk van dat luidruchtig gezelschap ontslagen te worden.

Getrouw aan hunne belofte, kwamen den 10[den] Juni eenige inboorlingen terug, hun hoofd, Abrauw genaamd, medebrengende.

(*) Zie omtrent de plaats, waar dit voorviel — de Valsche Oetanata en de Valsche Wakia aan het oosteinde der Pisang-baai — pag. 422 van (39).

(†) Zie noot op pag. 268 en 269 van het Eerste Deel.

Met groote voorkomendheid ontvangen, toonde Abrauw zich zeer vriendelijk en volkomen bereid om 5 Papoes mede te geven ten einde den weg te wijzen naar de Oetanata-rivier, die ten onrechte door Patty meer oostelijk gezocht was. Aldus terecht gewezen, arriveerden de Triton en Iris den 12den Juni bij de Oetanata, waar de bevolking zoo vriendschappelijk mogelijk was en zelfs herhaalde malen er op aandrong zich daar te vestigen. Maar een onderzoek, dat 10 dagen duurde, bracht aan het licht, dat de mond der Oetanata voor schepen onbevaarbaar was, en het land — een lage moerassige voorkust — niet tot woonplaats voor Europeanen geschikt.

Den 22sten Juni werd dus besloten de reis westwaarts te vervolgen. Met leedwezen verliet het reisgezelschap de Oetanata, waar Abrauw juist met zijn volk van Timakowa aangekomen was en waar na de aankomst van talrijke met sagoe, klappers, tabak en eetwaren geladen kano's eene bedrijvigheid heerschte, die men niet verwacht had op de kust te zullen aantreffen.

Eene poging, door de heeren Macklot en van Delden aangewend, om bij Wamoeka te landen, mislukte wegens de hevige branding, die op de lage kust stond; en aan het strand, waar eenige hutjes stonden, werden geene menschen ontwaard.

Den 26sten Juni waren de reizigers bewesten Lakahia aangekomen; maar aan het voornemen om te onderzoeken of op de kust van Nieuw Guinea, tegenover Lakahia gelegen, eene plaats voor het etablissement te vinden zou zijn, kon geen gevolg gegeven worden, daar ontstuimig weder, hevige stroomen en zware zeeën de schepen voorbij het eiland dreven en het veel te veel tijd gekost zou hebben, terug te keeren naar het gewilde punt, dat bovendien, volgens het oordeel van den kapitein-luitenant Steenboom, wegens het ondiepe vaarwater toch niet geschikt zou zijn voor eene vestiging.

Men was dus genoodzaakt de reis te vervolgen; en zoo werd

den 28sten Juni het eiland Aidoema bereikt, terwijl de kust, vroeger steeds laag en moerassig, langzamerhand een geheel ander karakter gekregen had.

Steil oploopende bergen en rotsen en een onpeilbaar diepe zee maakten veelal het ankeren en landen onmogelijk.

Het waren dan ook inboorlingen geweest, die, vertrouwelijk aan boord gekomen, den weg gewezen hadden naar de ankerplaats bij Aidoema.

Onmiddelijk werd nu een begin gemaakt met het verkennen van den omtrek, waartoe o. a. de Iris een uitstapje maakte naar Mawara. Dit schip heeft toen zeer groot gevaar geloopen verbrijzeld te worden tegen de rotsen van de binnenbaai, waaraan Mawara gelegen is, en de gevolgtrekking lag voor de hand, dat die plaats, op grond van het hoogst gevaarlijk vaarwater, nimmer voor eene vestiging kon worden aangewezen.

Geholpen door het hoofd van Namatotte en de inboorlingen, die zeiden met eene vestiging der Nederlanders zeer ingenomen te zijn, ontdekte men echter aan de vaste kust eene zeer fraaie, ongeveer 2½ mijlen diepe baai, waarin aan den linkerkant een ruime inbocht was. Die inbocht scheen eene veilige ankerplaats voor schepen op te leveren, daar zij goeden ankergrond had en het omringend hoog, rotsig land beschutting tegen alle winden schonk.

En *hier* was het, dat op 3° 42' Z. B. en 134° 15' 41" O. L., eene plaats, Lobo genaamd, gevonden werd, gelegen aan den voet van een hoogen rotsachtigen berg, Lamentjiri geheeten, die geschikt werd geacht tot de oprichting van een etablissement.

Den 4den Juli werd door Steenboom en van Delden dan ook besloten, hier de Nederlandsche vestiging te plaatsen, te meer, daar de landstreek door den chef van de natuurkundige commissie voor gezond en vruchtbaar verklaard was, en de baai gelegenheid gaf, eene geheele vloot veilig te laten ankeren.

Een nadeel was het zeker, dat het terrein geheel begroeid was met zwaar bosch, dat geheel opengekapt moest worden; de plaats beantwoordde dan ook niet aan een ideaal.

Maar er waren redenen, die het noodzakelijk maakten, eindelijk eens een aanvang te maken met de oprichting van het etablissement, zoo men niet onverrichterzake naar Amboina terug wilde keeren.

Niet alleen begonnen de vivres zorgwekkend te minderen, de bemanning der schepen had ook niet ongestraft, weken achtereen, langs de ongezonde kust van Nieuw Guinea gezworven.

Het ontstaan van vele ziekten was dan zeker ook grootendeels aan het klimaat te wijten; maar de ongezondheid werd bovendien zeer in de hand gewerkt door de wijze, waarop de schepen volgepropt waren met menschen, vee, vivres en materialen, zoodat den meesten niets anders overschoot dan steeds onder den blooten hemel te verblijven.

Het meerendeel der manschappen en bijna alle ambtenaren en officieren waren dan ook reeds ziek, toen den 6den Juli 1828 een aanvang gemaakt werd met het gereed maken van het terrein voor de vestiging (*).

Hoewel nu de inboorlingen zich bereid toonden, tegen goede betaling behulpzaam te zijn met het halen van atap en bamboe, en vele hoofden, onder welke die van poeloe Adi en Kajoemera, benevens de radja van Lakahia (die beweerde onschuldig te zijn aan het gebeurde met de Dourga) zich onderwierpen, kwam men toch handen te kort om alles volgens het oorspronkelijk plan in te richten.

Het vellen van het zware geboomte was een zeer moeilijke arbeid, die bovendien nog belemmerd werd door de aanwezigheid van tallooze bloedzuigers en het ontstaan eener ondragelijke jeukte, welker oorzaken men niet ontdekken kon.

(*) De adelborst 1ste klasse, A. N. Stort, van de Triton, overleed den 11den Augustus 1828.

Den 11den Juli werd de Iris naar Amboina gezonden om bericht over te brengen van de gedane keuze en versterking te halen, zoo van personeelen, als materieelen aard.

De equipage van de Triton, die krachtig deelnam aan de werkzaamheden, telde destijds reeds 6 dooden en 30 zieken.

De luitenant Schrijber was, sedert het begin van Juni, ernstig ziek en het, ook al door ziekten geteisterde detachement had dringend versterking noodig.

Onder deze omstandigheden was er geen denken aan, de redoute op te richten overeenkomstig het plan, dat van Amboina was medegegeven.

Men besloot nu zich te bepalen tot eene dubbele palissadeering en in de vermindering van het passief verdedigings-vermogen te gemoet te komen door 4 kanons van 6 ℔ van de Iris aan wal in batterij te brengen.

De Iris, die den 27sten Juli in gezelschap van Z. M. Brik Siewa, commandant luitenant ter zee 1ste klasse J. Ligtvoet, de terugreis van Amboina naar Nieuw Guinea aanvaardde, voerde nu 2 kanons van 6 ℔ en 2 van 3 ℔ mede om de vuurmonden der marine te vervangen, terwijl de met dien bodem overgebrachte versterking voor 't garnizoen bestond uit den 2den luitenant der Infanterie, J. Sterzing, en 11 Javanen.

De Siewa en Iris bleven op deze reis niet bij elkander; de eerste kwam voor Lobo aan op den 19den, de laatste op den 20sten Augustus.

Op deze reis zou dan gebeurd moeten zijn, wat de luitenant ter zee, Boudyck Bastiaanse, verhaalt op pag. 34 en vv. van zijne in 1845 te Parijs verschenen reisbeschrijving (447); want hij zegt, dat dit voorviel op den 15den Augustus 1828.

In den avond van dien dag — zoo luidt het verhaal — was de Iris getuige van eene amok-partij, aangelegd door vier verbannen

hadji's, die opgestookt waren door een anderen banneling, Mandour genaamd.

Deze Mandour was van Lobo ontsnapt, weer opgevat en nu weder op weg naar dezelfde strafplaats, waarvan hij zóóveel afgrijsselijkheden had opgedischt, dat een amok onder de bannelingen uitbrak.

Toen Bastiaanse, door het amok-geschreeuw gewaarschuwd, op het dek verscheen, had de moord-partij reeds een aanvang genomen.

„Le pont ruisselait de sang", maar 't gelukte Bastiaanse, de oproerlingen machtig te worden, ten koste evenwel van verscheidene dooden en een twaalftal gewonden, waaronder hij zelf behoorde (*).

Met alle inspanning werd nu aan het etablissement doorgewerkt en den 23sten Augustus was de arbeid zoo ver gevorderd, dat er genoegzame veiligheid bestond en er berging aanwezig was voor alle benoodigdheden. Wel was de buitenste rij palissaden nog niet gereed, maar van Delden en Steenboom waren van oordeel, dat dit geen beletsel behoefde te zijn om den volgenden dag, zijnde de geboortedag van Z. M. den Koning Willem I, te bestemmen voor de plechtige inbezitneming van de kust van Nieuw Guinea en de overdracht van het etablissement aan den civielen en militairen gezaghebber.

Des ochtends ten 11 ure van den 24sten Augustus 1828 werd nu in het openbaar en in bijwezen van de officieren en manschappen der equipages van Z. M. Korvet Triton, Brik Siewa en Schoener Iris, de officieren en soldaten van het detachement, de ambtenaren van de natuurkundige commissie, benevens eenige in-

(*) In het rapport, den 10den September 1828 door den luitenant Bastiaanse ingediend aan den divisie-commandant in de Molukken, wordt deze gebeurtenis niet vermeld. Het komt mij waarschijnlijk voor, dat het verhaal betrekking heeft op de volgende reis der Iris van Amboina naar Nieuw Guinea. Vergelijk pag. 148 van (446a).

landsche hoofden en minderen, bezit genomen van een gedeelte van Nieuw Guinea bij eene proclamatie van den volgenden inhoud:

PROCLAMATIE.

„Alzoo door *Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Prins „van Oranje Nassau, Groot Hertog van Luxemburg, enz. enz. enz.* „bij Ministeriële aanschrijving is bevolen, bezit te nemen van de „kust van Nieuw Guinea, van den 141° lengte van Greenwich op „de zuidkust, en van daar west noordwest en noordwaarts op, tot „de kaap de Goede Hoop op de noordkust gelegen.

„Zoo is het dat ik, Arnoldus Johannes van Delden, — als daar„toe door den Gouverneur der Moluksche Eilanden, krachtens „resolutie van zijne Excellencie den Luitenant Gouverneur Gene„raal over Nederlandsch-Indië, in Rade, dd. 31 December 1827. „Lett[r] U, geautoriseerd — hier in het openbaar en in bijwezen „van de kommandanten van Z. M. korvet Triton, de Brik Siewa „en de schoener Iris, en de Heeren officieren van gemelde bo„dems, den kommandant en officieren van het detachement Mili„tairen, de Heeren Ambtenaren uitmakende de commissie van „natuurkundig onderzoek, benevens de équipagiën en manschap„pen van Z. M. vaartuigen en het detachement voornoemd, ver„klaar, in naam en van wege Zijne Majesteit den Koning der „Nederlanden, Prins van Oranje Nassau, Groot Hertog van Lu„xemburg, enz. enz. enz. bij deze plegtig bezit te nemen van „dat gedeelte van Nieuw Guinea, en de Landen daar binnen „liggende, aanvang nemende van den 141° lengte van Greenwich „op de zuidkust, en van daar west noordwest en noordwaarts op, „tot de kaap de goede Hoop op de noordkust gelegen; behou„dens evenwel de regten welke den Sultan van Tidore, op de „districten van Mansarij, Karondefer Ambarssura (*) en Amber„pon zoude mogen hebben.

(*) Dit is eene schrijffout en moet Ambarpura zijn.

„En opdat van deze bezitneming ten allen tijde zal kunnen „blijken, zal door mij van deze plegtigheid worden opgemaakt „proces-verbaal, om te dienen dáár en waar zulks mogt behooren.

„Aldus gedaan op heden den 24 Augustus, *Achttien Honderd „acht en Twintig.*

„De Commissaris tot het in bezit nemen
„van de westkust van Nieuw Guinea,
„ (wg:) van Delden."

Onmiddelijk na voorlezing der proclamatie werd de Nederlandsche vlag geheschen, onder het gejuich van „Leve de Koning" en met 21 schoten gesalueerd door Z. M. Triton en de batterij van 't fort.

Blijkt uit deze proclamatie niet, waar de afkondiging heeft plaats gehad, in het proces-verbaal is die plaats nauwkeurig aangewezen; want wij lezen daar:

„Daarna is aan de te dezer plaatse opgerichte sterkte, lig„gende op 3° 43' 30" Z. B. en 134° 15' 41" O. L. van „Greenwich, door mij, met overleg van den kapitein-luitenant „Steenboom, verklaard te zijn gegeven de naam van fort *du „Bus*, en aan de landstreek hier in den omtrek, van *Lobo* of „*Merkus-oord*"

Sendawan, radja van Namatotte, Kassa, radja van Lakahia en Loetoe, orang-kaja van Lobo en Mawara, teekenden nu de met hen aangegane contracten, waarop zij eene acte van aanstelling en een rotting met zilveren knop ontvingen.

Bovendien werden nog 28 mindere hoofden benoemd.

Nadat nu de luitenant Schrijber als commandant van het fort en civiel gezaghebber aan de hoofden was voorgesteld, eindigde de plechtigheid met het defileeren van het detachement en het teekenen van het proces-verbaal door den commissaris van Delden,

den kapitein-luitenant ter zee Steenboom en den 2[den] luitenant Schrijber, „in het fort du Bus te Lobo of Merkus-oord op de „westkust van Nieuw Guinea".

Aan de hoofden werden nu geschenken uitgedeeld en Nederlandsche vlaggen, waarmede zij hunne vaartuigen tooiden.

In het volgend jaar werd de proclamatie gepubliceerd in de Nederlandsche staatscourant (446[b]) (*).

Waren dus op den 24sten Augustus 1828 de namen Merkus-oord en Fort du Bus gecreëerd, alvorens verder te gaan moet ik nog aanteekenen, dat de kaap bewesten de Pisang baai kaap Steenboom gedoopt werd, terwijl men aan de baai Oeroe-Langoeroe, waaraan Fort du Bus lag, den naam Triton-baai gegeven had en aan de straat Jaraweri-wourat den naam Iris-straat.

De tijd naderde nu, waarop de bezetting aan haar lot zou worden overgelaten.

Den 26[en] Augustus verlieten de meeste inlandsche hoofden Merkus-oord en op denzelfden datum vertrok de Siewa naar Amboina, alwaar deze bodem den 4[den] September aankwam.

(*) De contracten, met zulke onbeduidende hoofden gesloten, zullen zeker niet beschouwd zijn als in de termen te vallen van art. 3 van het Londensch tractaat, 't welk bepaalt, dat weerkeerig kennis gegeven zal worden van nieuw aangegane traktaten met inlandsche vorsten.

Op welke wijze verder publiciteit gegeven is aan de in bezitneming van Nieuw Guinea, is mij niet met zekerheid gebleken; maar van Boudyck-Bastiaanse beweert het volgende op pag. 23 van (447).

„On pense toute fois que les princes de Ternate (sic) et de Tidor lesquels „appartiennent au domaine Nêerlandais, ayant depuis des siècles exercé un „droit de souverainité sur la Novelle Guinée, l'occupation de la côte occi„dentale de cette dernière terre par la Neêrlande, *occupation dont tous les „cabinets d'Europe ont reçu communication*, était superflue".

De onderstreeping is van mij. Het boek is opgedragen aan den koning van Sardinie.

Den 25sten Augustus was reeds, bij geneeskundig certificaat, de volstrekte noodzakelijkheid geconstateerd om de Triton te laten vertrekken; maar, daar de buiten-palissadeering nog niet gereed was en de equipage bij het oprichten daarvan niet gemist kon worden, moest het vertrek eenige dagen worden uitgesteld.

Den 30sten Augustus was het werk zóó ver gevorderd, dat de luitenant Schrijber het verdedigings-vermogen voldoende verzekerd achtte, zoodat de Triton en de Iris den volgenden dag het anker lichtten, de eerste koers zettende naar Amboina, de laatste naar Banda.

Het is hier de plaats, de beschrijving in te lasschen, die de luitenant ter zee Modera, een der officieren van de Triton, van de nieuwe vestiging gegeven heeft (446a).

„Het fort Dubus heeft twee palissadeeringen en is vierkant. „De buiten-palissadeering is 33.96 Nederlandsche ellen . . . in het „vierkant, en staat met eene helling van 45° op een basis van „1.13 Nederlandsche ellen . . . De binnen-palissadeering is 25.74 „Nederlandsche ellen . . . . in het vierkant, is ruim 1.42 Neder-„landsche ellen . . . . hoog en staat loodregt. De poorten in beide „palissadeeringen staan aan den zeekant. Op de vier hoeken zijn „draaibassen à 2 ℔, en in de flanken zijn 3 en 6 ponders batterij „stukken geplaatst op beddingen. Een van deze stukken, hetwelk „nevens de deur der binnen-palissadeering staat, en achter hetwelk „de vlaggestok geplaatst is, schiet regt door de deur der buiten-„palissadeering heen.

„In het Fort heeft men ter regter zijde eene officiers woning „met twee kamers en buitengalerijen, en daarachter een magazijn „voor den levensvoorraad, kleeding, enz., waarachter weder de „kruidkist onder een dak is geplaatst. Ter linkerzijde is in het „Fort een wacht- en kookhuis en daarachter de kaserne, welke „van britsen en eene buitengalerij voorzien is. Van alle deze ge-

„bouwen zijn de geraamten van hout gemaakt, en zijn zij van „boven en rondom met atap gedekt" (*).

Terwijl nu de bezetting in dit vrij primitieve etablissement werd achter gelaten, zette de Triton, in strijd met het oorspronkelijk plan, de reis naar Amboina rechtstreeks voort; want aan zeevaartkundig onderzoek viel niet meer te denken, daar de equipage 64 zieken telde en de overigen, zonder uitzondering, zeer zwak waren.

Den 5[den] September kwam de Triton ter reede van Amboina, alwaar de kapitein-luitenant Steenboom den 4[den] October overleed (†).

De Iris eindelijk, die den 10[den] September, na Banda te hebben aangedaan, te Amboina gearriveerd was, vertrok den 28sten d.v. reeds weder naar Merkus-oord tot overbrenging van gelden, provisiën, bannelingen en metselsteenen (§).

Met deze gelegenheid keerde de luitenant Sterzing, wegens ziekte, naar Amboina terug (**). De luitenant Schrijber was nog sukkelende; dit was met een gedeelte van het garnizoen ook het geval; en zoo werd de toestand langzamerhand zorgelijker.

Tot medio 1829 vind ik vier sterfgevallen aangeteekend, on-

(*) Afbeeldingen vindt men bij Muller (7) en Modera op het titelblad van (446a).

(†) De luitenant ter zee, C. J. Boers, die sedert het vertrek van Nieuw Guinea niet meer gezond geweest was, stierf aan boord van de Triton op de hoogte van Anjer den 3[den] April 1829.

(§) Zie noot op pag. 27.

(**) Jacob Sterzing, den 15[den] November 1789 te Offenbach geboren, was 25 December 1820 als sergeant te Batavia aangekomen; werd 26 Maart 1824 2de luitenant en verdronk den 31 Mei 1831, op reis zijnde van Amboina naar Banda.

Hij had de veldtochten van 1810—1813 in Spanje en van 1814—1815 in Frankrijk medegemaakt.

der de Europeesche militairen. Dit is nu wel een hoog cijfer, als men in aanmerking neemt, dat er slechts 12 à 13 Europeanen in Fort du Bus aanwezig waren, maar later zullen we het sterfte-cijfer veel grooter zien worden.

Het schijnt, dat na het vertrek van de Iris in maanden geen oorlogsschip meer naar Merkus-oord gezonden is. Het fort was dan nu ook behoorlijk geproviandeerd en men meende te Amboina, dat de aanvankelijk zoo ongunstige gezondheidstoestand aan den zwaren arbeid en het pas omgekapte bosch moest worden toegeschreven.

De natuurkundige commissie had dit met vrij groote zekerheid verklaard en de meening uitgedrukt, dat er nu geen kwade uitdampingen meer konden ontstaan.

De commissaris-generaal du Bus had dan ook aan al hetgeen verricht was, goedkeuring gehecht en reeds was het plan gemaakt, op nieuw eene commissie naar de kust te zenden om de steenkolen van Lakahia te onderzoeken, cultuurproeven te nemen op Merkus-oord, nieuwe handelswegen te openen en pogingen aan te wenden om recruten aan te werven, toen de tijdingen van Nieuw Guinea minder gunstig werden.

Het eerste bericht van den treurigen toestand der bezetting werd, via Ceram, in een partikulieren brief naar Amboina overgebracht in Juli 1829.

De luitenant Schrijber en de chirurgijn Pirson zouden overleden zijn en bijna de geheele bezetting, schreef men, lag ziek.

De commandant der troepen in de Molukken, luitenant-kolonel Reeder, inziende, dat de bezetting, als er zoo vele zieken waren, te zwak kon worden voor eene behoorlijke verdediging, besloot de sterkte, onder nadere goedkeuring, op 50 man te brengen en bestemde voor het fort du Bus 1 Europeesch sergeant en 5 Europeesche flankeurs, 2 Amboineesche en 3 inlandsche fuseliers, benevens één korporaal der artillerie, terwijl de 2de luitenant

Hafkenscheid en de chirurgijn 2de klasse Godron bestemd werden om de overleden officieren te vervangen.

Den 20stee Juli 1829 vertrok de Iris met dit detachement aan boord naar Merkus-oord.

De toestand was daar erger, dan men zich had voorgesteld.

De luitenant Schrijber was den 15den Juni overleden, de chirurgijn Pirson in 't laatst van Juli (*).

Ook hadden reeds eenige kinderen en een vrouw den tol aan het klimaat met hun leven betaald en onder de overleden militairen behoorde de Europeesche sergeant, zoodat het fort, toen de Iris aankwam, gecommandeerd werd door een korporaal, Wildberger genaamd, die zich op loffelijke wijze van de voor hem zoo moeilijke taak gekweten had. Bijna de geheele bezetting was echter ziek.

Het fort zelf bevond zich in een „deplorabelen" toestand; de palissaden waren gedeeltelijk vermolmd of door bergstroomen weggesleurd; de huizen en de vivres- en kruit-magazijntjes hadden ook zwaar geleden door het water, daar ze niet hoog genoeg uit den grond gebouwd waren.

De Iris bekwam, in de weinige dagen van verblijf bij Merkus-oord, vele ernstige zieken en hetzelfde was het geval met de partikuliere schoener Ladjoe, die ook eenige dagen in de Triton-baai had doorgebracht.

Met al die ongunstige berichten was de Iris den 30sten Augustus 1829 te Amboina teruggekomen en weinige dagen later ontving men het, van een Cerammer afkomstige bericht, dat de chirurgijn Godron ernstig ziek lag.

Intusschen had de luitenant Hafkenscheid, ten overstaan eener

(*) Johan Schrijber, geboren 16 april 1790 te 's Hage, had o. a. de veldtochten van 1807 en 1808 in Duitschland en in 1809 in Zeeland meegemaakt.

Henry Jacques Joseph Pirson was geboren te Luik den 2den Februari 1799; andere bijzonderheden heb ik omtrent hem niet gevonden.

commissie, bestaande uit den luitenant ter zee Bastiaanse en den jonker Lemmers, het commando overgenomen.

De tucht onder dat steeds zieke garnizoen, dat eerst door een' doodzieken officier en later door een korporaal gecommandeerd was, had natuurlijk veel geleden. Hafkenscheid was derhalve verplicht, de discipline weder op een goeden voet te brengen; en dat hierdoor ontevredenheid verwekt werd, laat zich begrijpen, wanneer men in aanmerking neemt, hoe treurig het destijds met het gehalte der troepen in de Molukken gesteld was.

Op denzelfden dag, die de Iris te Amboina terug zag komen, ontdekte Hafkenscheid, dat de mandoor der dwangarbeiders, Kaleby genaamd, eene samenzweering met de Javaansche soldaten en bannelingen gesmeed had om de Europeanen, die allen min of meer ziek waren, te vermoorden. Kaleby werd gearresteerd en de noodige voorzorgs-maatregelen werden genomen; maar de zaak schijnt minder ernstig geweest te zijn, dan ze zich aanvankelijk liet aanzien. Toch moest men op zijne hoede zijn tegen den vijand van binnen, zoodat de toestand werkelijk kritiek werd, toen ook vijanden van buiten kwamen opdagen.

Dit gebeurde den 11den September 1829, toen zich bij het slaan der reveille, terwijl alles nog in duisternis gehuld was, een vreeselijk geschreeuw deed hooren, vergezeld van den kreet: alarm! alarm!

De luitenant Hafkenscheid lag zwaar ziek te bed, zoodat de chirurgijn Godron, hoewel ook nog niet hersteld, de leiding der verdediging op zich nam.

Hij verzamelde, in de onzekerheid of de vijand binnen of buiten de versterking gezocht moest worden, al wat wapens kon dragen aan de wacht; maar weldra werd hij nu overtuigd, met een vijand van buiten te doen te hebben; want plotseling drong een dertigtal Papoes door de slechte palissadeering van een der bastions naar binnen.

De daar geplaatste schildwacht ontving zeven wonden en de bende maakte zich reeds gereed, verder door te stormen, toen Godron met zijne kleine macht de binnendringers aanviel en hen binnen 10 minuten tot de vlucht dwong.

Toen het nu begon te dagen, bleek al spoedig, dat de kampong buiten het fort, waarin de soldaten-vrouwen logeerden, deerlijk gehavend was. De meesten harer waren zwaar gewond, terwijl één vrouw en negen kinderen in slavernij weggevoerd waren.

Een klein meisje, dat zich in het bosch had weten te verschuilen, kwam 's ochtends 10 ure in de benting en vertelde, dat de benden aangevoerd waren door den Ceramschen tolk, Manly Jeddi.

De benden waren 600 man sterk; twee dooden bleven in de versterking achter; andere dooden en gewonden werden medegevoerd.

Aan onze zijde werden, behalve 10 vrouwen, 2 Javaansche soldaten gewond.

Ten 11 ure trok de vijand in 21 vaartuigen af, waarop Hafkenscheid order gaf, de palissadeering zoo goed mogelijk te herstellen. Maar dit was moeilijk, daar de aanwezige palissaden meest alle verrot waren en men zich niet in het bosch durfde wagen om nieuwe te kappen. Hafkenscheid noemde het fort dan ook ongeschikt voor verdediging; het was bovendien veel te dicht bij het bosch gelegen, waardoor men de nadering van den vijand niet bespeuren kon, en men had de fout begaan — die in onze dagen ook lang niet vreemd is — het terrein rondom het fort met allerlei accessoires vol te bouwen, zoodat eene overrompeling zeer gemakkelijk was.

Nauwelijks was het gevaar geweken, of Godron, die zelf door koorts was afgemat, wijdde zijne zorgen aan de gewonden.

Geen wonder, dat Hafkenscheid zich door plichtsbesef gedrongen gevoelde, de verklaring af te leggen, dat het behoud van den post en der bezetting te danken was aan den moed en het beleid van dien officier.

Den 17den September 1829 had Hafkenscheid dat rapport geschreven; den 29sten dv. blies hij den laatsten adem uit (*).

Godron nam nu het gezag in handen.

Een zijner eerste zorgen was het streven naar 't bekomen van een vrij uitzicht. Zoo had hij ook op den 10den November eenige bannelingen uitgezonden om omgekapte boomen en struiken op te ruimen. Des namiddags ten 4 ure kwamen deze in grooten angst naar het fort vluchten met den kreet: Papoua! Papoua!

Direct werd nu de alarmstelling ingenomen; maar geen Papoe kwam te voorschijn.

Nog steeds gedachtig aan het gebeurde op 30 Augustus, wist Godron niet, wat hij van de zaak denken moest, en toen de bannelingen elkaar in hunne verklaringen tegenspraken, meende hij misleid te worden en liet een hunner arresteeren.

Den volgenden dag echter kwam, tegen den avond, een groote orembaai recht op het fort aanvaren.

Het vaartuig voerde de vlag van eenen Ceramschen prins, zwager van den radja Djelolo, destijds een onderdaan en bondgenoot van het Gouvernement. Toen het voor het fort was aangekomen, bleek het niet van een pas voorzien te zijn. De zoogenaamde Ceramsche prins verzocht evenwel eenige klappers, die hij medegebracht had, aan wal te mogen verkoopen, hetgeen Godron wel wilde toestaan, maar onder voorwaarde, dat het roer, de scheppers en de wapenen van de prauw zoolang in het fort bewaard zouden worden.

Hierin had de Cerammer echter geen lust, zoodat hij onmiddelijk weder onder zeil ging.

Godron voelde, dat hier verraad in het spel was en had grooten trek, het vaartuig in den grond te schieten; maar gedachtig

(*) Hermanus Hafkenscheid, geboren 29 Augustus 1792 te Ulft, was den 20sten Augustus 1826 als sergeant majoor in Indie gekomen en 11 Juni 1828 bevorderd tot 2de Luitenant.

aan den last, zoolang mogelijk in vriendschap met de inboorlingen te leven, liet hij het ongehinderd vertrekken.

Nauwelijks buiten schot, streek het verdachte vaartuig de Ceramsche vlag en heesch die van de orang-kaja's Loetoe en Lakafany.

Godron wist nu, dat de vijand in de nabijheid was en gaf de noodige orders om bij het eerste onraad, zoodra mogelijk, de alarmstelling te laten innemen.

De nacht ging echter rustig voorbij; maar in den ochtend van den 12 November, ten 9 ure, terwijl het grootste deel der bezetting in de keuken en de tuinen buiten het fort bezig was, hoorde men plotseling drie schoten, die gelost werden door de schildwachten van de „achter-bastions". In een oogwenk was de bezetting binnen het fort in de alarmstelling; en het was goed, dat er haast gemaakt was, want groote zwermen Cerammers en Papoes zonden een hagelbui van pijlen op de verdedigers af.

Godron had zijne posten zóó uitgezet, dat de poging tot overrompeling nog tijdig ontdekt werd.

Daarop hadden de aanvallers zeker niet gerekend, evenmin als op de omstandigheid, dat de kanonnen sedert de vorige attaque steeds geladen waren gebleven.

Zij genoten dus eene warme ontvangst uit 6 ℔ers, 3 ℔ers en draaibassen; maar dat vuur deed hen niet aftrekken. Zij weken slechts in het zoo dichtbij gelegen bosch terug, verschansten zich daar en zetten het gevecht in verspreide orde voort.

Het kanonvuur werd nu voorloopig gestaakt tot 's middags 2 uur, toen de vijand, aan drie kanten tegelijk, een algemeenen aanval waagde, die nu, dank zij het heropend krachtig artillerievuur, finaal afgeslagen werd, waarop de bende in 13 groote Ceramsche vaartuigen aftrok.

Ze waren 700 man sterk geweest, lieten 3 lijken achter — waaronder dat van den radja van Kajoemera, — en bekwamen

zeer vele gewonden. Hoewel de vijand ook met lilla's geschoten had, bekwamen de onzen slechts twee zwaar gewonden. Van de 5000 pijlen, die gevonden werden, liet Godron voetangels maken.

Meermalen reeds werden Cerammers als de aanvallers genoemd; hieronder moeten evenwel eer de mannen van Ceramlaut, Goram, enz. verstaan worden, dan die van groot Ceram, zooals reeds vroeger werd opgemerkt, toen van de verhouding dier eilanders tot de kust van Nieuw Guinea sprake was.

Bedenkende, dat de invloed dier eilanders in hunne sosolots benoordwesten Lakahia een aanvang nam, komt men al terstond tot de overtuiging, dat de ligging van Fort du Bus niet voldeed aan een der vooropgestelde voorwaarden, die eischte, de vestiging niet te plaatsen in eene streek, waar Cerammers, Gorammers, enz. handel dreven.

De oorzaken van de vijandige handelingen zijn, in verband daarmede, dan ook niet ver te zoeken. Wel meende men eerst, dat gebrek aan beleefdheid vis à vis de inlandsche hoofden van Hafkenscheid en de commissie, die bij de overneming geassisteerd had, de vijandelijkheden zou hebben uitgelokt, maar weldra bleek het, dat de oorzaken dieper zaten en dat het op de kust nog evenzoo gesteld was, als eeuwen vroeger.

De radja van Kilwaroe stond aan het hoofd van den vijand. Hij was het, die de bevolking van Aidoema en hunnen regent Lakafanij had opgestookt; en nu werd hij gesteund door allerlei roofgespuis, waaronder de van Hatiling gedoste radja van Misool en de majoor van Misool, Kasian genaamd, een' groote rol speelden.

Al was nu die tweede aanval ook met glans afgeslagen, de toestand in Fort du Bus bleef zeer hachelijk.

De bezetting was weder aan haar lot overgelaten; de levensmiddelen waren schaarsch; de munitie was nagenoeg verbruikt; geen

enkele palissade van het zoogenaamde fort was goed en men bleef aan alle kanten ingesloten.

Als het den vijand gelukken mocht brand te stichten, zou alles verloren zijn; want zelfs het kruithuisje was slechts van hout met atap gedekt.

Maar nooit, schreef Godron, zouden ze zich overgeven in handen van den vijand; veeleer zouden ze „het voorbeeld van „eenen Houtman (?) volgen" en het kruit in brand steken.

Wilde men zulk een uiterste voorkomen, dan moest een oorlogsvaartuig gezonden en vervolgens een steenen blokhuis gebouwd worden.

Het duurde evenwel tot 17 December 1829, voordat men op Amboina iets vernam van de gebeurtenissen, in Augustus, September en November te Merkus-oord voorgevallen.

De eerste berichten hieromtrent waren aangebracht met de brik Siewa, gecommandeerd door den luitenant ter zee 1ᵉ klasse, J. Ligtvoet.

Dit vaartuig was den 4den November van Amboina vertrokken om de gemeenschap met Fort du Bus te onderhouden en eenige benoodigdheden voor de gewone aanvulling der behoeften over te brengen.

Toen Ligtvoet den 22sten November het anker voor Merkus-oord liet vallen, ontving hij een schriftelijk bericht van Godron, waarin de treurige toestand was blootgelegd en hulp verzocht werd om water en brandhout te halen, hetgeen slechts onder dekking van gewapende sloepen gebeuren kon.

Die hulp werd verleend, terwijl ook eenige vijandelijke prauwen, die 's ochtends de visch-prauwen van 't fort hadden aangevallen, werden nagezet; maar dit bleef zonder resultaat, daar hevige regen de vervolging belette.

Ligtvoet en Godron begrepen beide, dat de Siewa, zoodra mogelijk, naar Amboina moest terug keeren, maar de laatste was ook

overtuigd, dat hij een derden aanval niet zou kunnen afslaan, indien hij geheel aan zijn lot werd overgelaten.

Hij schreef dus aan Ligtvoet, dat het stellig noodig was, eenige Europeanen achter te laten en vele artikelen, vooral munitie, ten behoeve der bezetting te verstrekken, hem verantwoordelijk stellende voor het verlies van den post, zoo hij mocht weigeren.

Deze aansporing had Ligtvoet evenwel niet noodig. Inziende, wat de toestand eischte, stond hij een sergeant en tien Europeesche matrozen voor het fort af en verstrekte zóó veel munitie en andere behoeften, als maar eenigszins op de Siewa gemist konden worden.

Hij ging nog verder en vroeg Godron schriftelijk af, of hij geene zwarigheid maakte, het commando te blijven voeren, iets, dat van hem, als geneesheer, niet gevorderd konde worden. Zoo ja, dan zou Ligtvoet in het commando voorzien, hoewel hij ronduit als zijn gevoelen uitsprak, dat „het belang van het „Gouvernement te Merkus-oord, in geen betere handen gesteld" kon worden.

Kenschetsend en hoogst vereerend is het antwoord, door den moedigen chirurgijn, die zelf steeds sukkelend was, op deze vraag gegeven.

Hij maakte volstrekt geen bezwaar het bevel te blijven voeren, mits hij de zekerheid kreeg, dat hem zoodra mogelijk munitie zou worden gezonden, aangezien hij niet weten kon, hoe dikwijls hij nog aangevallen zou worden.

Zou hij, als eenvoudig officier van gezondheid, huiverig zijn een zoo zwaren plicht op zich te nemen, waar de eer der natie op het spel-stond, daar zijne vroegere dienst-betrekkingen hem in staat stelden, zoo wel militair als dokter te zijn, meende hij met vertrouwen het commando te kunnen blijven voeren (*). Het gunstig oordeel, door

(*) Veel ondervinding kon hij op militair gebied niet opgedaan hebben, daar Cornelis Hendricus Johannes Godron, den 18den Juli 1797 te Utrecht gebo-

Ligtvoet uitgesproken, versterkte hem in dat vertrouwen, terwijl ik, zegt Godron ten slotte, „als zijnde doordrongen van een waar gevoel „Hollander te zijn, steeds de eer dezer vlag zal handhaven; wees „verzekerd, dat de laatste ademtocht mij den sabel nog niet zal „ontrukken."

Den 28sten November wendde de Siewa den steven weder naar Amboina. Hevige stormen, verraderlijke buiën en stroomen maakten het onmogelijk, den gewilden koers te houden, zoodat de Gouverneur der Molukken eerst den 17den December 1829 tijding bekwam van den droevigen toestand, die sedert Augustus te Merkus-oord geheerscht had.

Begrijpende, dat er onmiddelijk gehandeld moest worden, namen de Gouverneur en commandant der troepen terstond de noodige maatregelen.

Tot commandant van het fort werd bestemd de 2de luitenant N. Lans, die onder zijn geleide zou medenemen: 1 sergeant, 1 korporaal en 18 flankeurs der infanterie, 1 sergeant en 4 kanonniers der artillerie, allen Europeanen, 1 inlandsch fuselier, 4 Amboineesche kanonniers, benevens 31 pionniers, die bestemd waren terug te keeren, zoodra de herstellingen zouden zijn afgeloopen. Voorts zouden de noodige materialen worden medegegeven om het kruithuis en de andere gebouwen in goeden staat te te brengen. Eindelijk meende de commandant der troepen nog een handmortier met 30 granaten te moeten medegeven om den vijand, die zich in het bosch mocht opstellen, te bewerpen. Kon het mortiertje op deze wijze geen nut doen, dan moest het met de eerste gelegenheid weder teruggezonden worden.

---

ren, reeds den 22 Februari 1813 chirurgijn volontair werd te Utrecht, waar hij later tot chirurgijn 3e klasse opklom. Den 30sten Juni 1817 ging hij over als fuselier bij het 33ste bataljon Kolonialen en den 19den Maart 1818 werd hij als chirurgijn 3e klasse bij het hospitaal te Amboina geplaatst; den 11den November 1825 was hij bevorderd tot 2de klasse.

De Siewa en de Iris, gecommandeerd door de ons bekende officieren, werden met de overbrenging belast.

De luitenant ter zee 1ste klasse Ligtvoet en die der 2de klasse Brenswald zouden de commissie vormen, ten overstaan waarvan het fort c. a. aan den luitenant Lans zou worden overgegeven.

De equipages zouden alle mogelijke hulp moeten verleenen en de Iris zou zoodra mogelijk terug moeten keeren om inlichtingen te verstrekken aan de commissie voor Nieuw Guinea, die te Amboina verwacht werd (*).

De Siewa zou moeten blijven, totdat alles behoorlijk in orde zou zijn; en men hoopte, dat de pionniers dan met dien bodem zouden kunnen terugkeeren.

Aan den commandant Ligtvoet werd ook opgedragen, nauwkeurig de oorzaken op te sporen van de herhaalde aanvallen en de schuldige hoofden, zoo mogelijk, te doen oplichten en met de Iris opzenden naar Amboina.

Gaarne zou men de Siewa of een anderen oorlogsbodem te Merkus-oord gestationneerd willen laten; maar men kon op den duur geen schepen missen.

Toch had men duidelijk ingezien, dat zulk eene kleine vestiging, aan 't strand gelegen, vrij hulpeloos was, indien men zich te water niet kon doen gelden tegenover een vijand, die over talrijke vaartuigen beschikte. En om nu toch iets te doen, werd besloten, twee kruis-orembaaien van de beste en getrouwste negorijen van Amboina derwaarts te zenden om er gestationneerd te

(*) Van de zending dezer commissie, die bestaan zou uit den luitenant ter zee van de Nederlandsche marine, P. de Perez, en van Delden, en geassisteerd zou worden door natuurkundigen, is later afgezien wegens gebrek aan schepen, den dood van Macklot en andere redenen. Er werd evenwel voor het etablissement op Nieuw Guinea en voor eene eventueel te zenden tweede expeditie ƒ 25000 's jaars uitgetrokken op de vijfjarige begrooting der Molukken.

blijven, „zoowel tot meerdere versterking van den post, als tot „bescherming van den handel."

Den 19den December 1829 vertrokken de Siewa en de Iris van Amboina; zij arriveerden nog in dezelfde maand te Merkus-oord.

De Iris schijnt daar niet lang gebleven te zijn; maar van de terugreis van dit schip is mij niets naders bekend, tenzij Bastiaanse deze reis bedoelt, waar hij verhaalt, dat hij in 1829 belast werd met het arresteeren van eenige hoofden van Ceramlaut, „Kalvarau en Gisser" (*). Drie hoofden werden toen door hem aan boord gelokt, gearresteerd en naar Amboina overgevoerd.

De Siewa kwam den 24sten Februari 1830 te Amboina terug, van waar het particuliere schip Thalia, een maand te voren, met vivres, koebeesten, materialen en steenen naar Merkus-oord vertrokken was, medenemende een orembaai, waarop een draaibas geplaatst kon worden (†).

De berichten, door de Siewa medegebracht, waren alles behalve gunstig. Wel was de rust niet weder verstoord, maar van toenadering was niets te bespeuren.

De palissadeering was grootendeels vernieuwd en Godron had ook eene vrij goede bergplaats voor munitie gemaakt van koraal, met kalk vermengde klei en hout. Maar aan de eigenlijke restauratie van het geheel had men niet eens kunnen beginnen, want niet alleen de luitenant Lans was zwaar ziek geweest en nog doodelijk zwak, in Januari 1830 waren van de 110 toen aanwezige militairen, 83 aan het ziekbed gekluisterd.

Sedert de oprichting van du Bus had de kleine bezetting reeds 3 officieren en 21 minderen door den dood verloren, zonder nog

(*) Zie pag. 83 en 84 van (447). Dat hier 1829 genoemd wordt, kan met het oog op den aanvang der reis eene vergissing geweest zijn. Die arrestatie zou ook geheel overeenkomstig de instructie zijn.

(†) Wanneer de tweede orembaai van gouvernementswege gezonden werd, is mij niet gebleken.

van de vrouwen en kinderen te spreken; en wie levend naar Amboina terugkeerden, leden aan slepende ziekten, die hen meestal ten grave voerden. Van de 10 matrozen, die de Siewa in November 1829 had achtergelaten, waren ook reeds 5 gestorven.

Men begon dan ook in te zien, dat het beter zou zijn, eene commissie uit te zenden om een meer geschikte plaats van vestiging te zoeken, daar de tegenwoordige aan geen enkele der gestelde eischen voldeed en zóó vele offers kostte, dat het haast onmogelijk werd steeds in de behoefte, vooral aan officieren, te voorzien. En de commandant der troepen maakte de m. i. zeer juiste opmerking, dat men, wanneer men een post op de westkust wilde blijven bezetten, genoodzaakt zou wezen ook eene versterking op te richten te Kilwaroe, daar het anders onmogelijk zoude zijn den eeuwen ouden invloed der Cerammers, Keffingers, enz., te breken.

Terwijl nu deze beschouwingen aan het oordeel der regeering werden onderworpen, ging de dood voort nieuwe offers te eischen. De Thalia, die den 15[den] April te Amboina terugkeerde, bracht het bericht, dat sedert den 3[den] Februari (waarschijnlijk de vertrekdag van de Siewa, die de laatste berichten bracht) tot op 7 Maart wederom 5 Europeesche flankeurs, 2 korporaals der artillerie en 1 kanonnier overleden waren en dat Godron en 45 mindere militairen zwaar ziek lagen, zoodat de pionniers, die moesten helpen bij den garnizoens-dienst, nog niet teruggezonden konden worden.

Spoedig na aankomst van de Thalia ontving men nieuwe berichten van Merkus-oord, toen de Iris, die op een mij onbekenden datum derwaarts vertrokken moet zijn, den 24[sten] April het anker voor Amboina liet vallen. Sedert den 7[den] Maart waren weder overleden: 1 sergeant der infanterie en 1 der artillerie, 3 Europeesche flankeurs, 1 Amboineesch kanonnier en 2 inlandsche pionniers, terwijl bij het vertrek van de Iris slechts twee van de nog aanwezige tien Europeanen dienst konden doen.

De politieke toestand was echter iets beter geworden, daar de regenten van Namatotte den 15den Maart 1830 aan boord van de Iris waren gekomen om in onderhandeling te treden.

Zij noemden den radja van Aidoema en den orang-kaja Lakafany de hoofdschuldigen onder de Papoesche hoofden, terwijl ook de kapitein Dermaij en de radja-moeda van Aidoema, benevens drie hoofden van Kajoemera, nl. Moriny, Sangandi en kapitein Brani, medeplichtig waren.

De orang-kaja van Namatotte zeide, dat hij wel vroeger gekomen zoude zijn, maar dat hij hiervan weerhouden was, aangezien de bezetting eene prauw met levensmiddelen, die hij naar het benarde fort had afgezonden, beschoten had, bij welke gelegenheid vier der opvarenden gedood waren.

't Is wel mogelijk, dat dit gebeurd is, hoewel ik er elders niets van aangeteekend vond; maar zeer zeker had die prauw, indien de bedoeling zoo zuiver was als de orang-kaja beweerde, gemakkelijk eene beschieting kunnen voorkomen.

De twee regenten (de radja en de orang-kaja) beloofden nu onderwerping en medewerking in het opsporen der gevangenen.

Ik vind aangeteekend, dat in de maand Mei te Merkus-oord gearriveerd zijn: de 1ste luitenant J. H. Willemse, de 2de luitenant der artillerie L. H. de Man en de adjudant onderofficier dd. officier Douwes, terwijl de luitenant Lans in die maand of in het begin van Juni 1830, wegens ziekte, naar Amboina vertrok.

Nu is mij gebleken, dat de luitenant Willemse, die bestemd was Fort du Bus te commandeeren, den 15den Mei rechtstreeks van Banda derwaarts vertrokken is met den particulieren schoener Drake of Draak, gezagvoerder Hadji Bahoedin.

Met welke gelegenheid de Man en Douwes vertrokken zijn en Lans teruggekeerd is, blijft onzeker.

Wel deelt Bastiaanse mede, dat hij in Mei 1830 met den Gouverneur Ellinghuijzen te Fort du Bus geweest zoude zijn —

en, indien dit zoo ware, zouden die officieren de reis hebben kunnen maken met de twee gewapende sloepen, die hij bij die gelegenheid gecommandeerd zou hebben — maar ik durf deze reis, waarvan ik nergens elders iets aangeteekend vond, in mijn verhaal niet opnemen. Bastiaanse, die in 1845 zijn boek uitgaf, zal zich waarschijnlijk vergist hebben (*).

Misschien heeft de Thalia nog een' reis gemaakt? Hoe het zij, de vermelde mutatiën hebben werkelijk plaats gehad.

De Draak, die den 15den Juni te Amboina terugkwam, bracht de treurige tijding, dat op den 27sten April ook de onversaagde Godron was overleden (†).

De gezondheidstoestand was overigens iets verbeterd en de Draak bracht een gedeelte der pionniers terug.

Onmiddelijk moest nu een vervanger voor Godron gezonden worden, zoodat de chirurgijn 3de klasse, J. Kops, reeds den 21sten Juni vertrok met de Iris, die wederom gecommandeerd werd door van Boudyck Bastiaanse.

Deze reis is, bij uitzondering, in meer uitgebreiden kring bekend geworden, omdat zij werd mede gemaakt door den Italiaan-

---

(*) Op pag. 29 zegt de schrijver, dat hij in 't midden van Mei 1830 met den Gouverneur Ellinghuijzen op Namatotte was.

Op pag. 3 en 4 deelt hij mede, dat de Gouverneur Ellinghuijzen van 2 tot 30 Mei 1830, in gezelschap van graaf Vidua, eene reis maakte met de Siewa naar Banda en Saparoea.

Op dezelfde pag. 4 lezen we nog, dat de Gouverneur den 21sten Mei een afscheidspartij gaf — te Amboina dus — aan graaf Vidua en den Schrijver. Uit den brief van graaf Vidua dd. 21 Juni 1830 [zie (448)] blijkt, dat hij werkelijk gedurende de geheele maand Mei met Ellinghuijzen op reis is geweest met de Siewa, zoodat de Gouverneur in geen geval in die maand met Bastiaanse te Fort du Bus geweest kan zijn.

(†) Bij resolutie van 31 Juli 1830 No. 37, dus ruim 3 maanden na den dood van Godron, werd hem de tevredenheid der regeering betuigd en ter belooning eene voordeelige plaatsing toegezegd.

schen graaf Carlo Vidua de Gonzano, een weetgierig reiziger, die den archipel doorkruiste.

Bastiaanse vond daarin aanleiding tot het schrijven van zijn meervermeld reis verhaal, en graaf Vidua deelde zijne indrukken mede in eenen brief aan zijnen vader, gedateerd 27 Juli 1830, welke in een onzer tijdschriften is opgenomen (448) (*).

Den 1[sten] Juli arriveerde de Iris te Merkus-oord en des avonds gingen wij — zegt Vidua — „aan land en vonden, dat de kom„mandant van het Fort, de Adjudant en meer dan 20 soldaten „ziek waren." Na van de talrijke sterfgevallen melding te hebben gemaakt, zegt de schrijver:

„De toestand dezer menschen boezemde mij medelijden in. „Drie- of vier honderd mijlen van Amboina verwijderd, zonder „eenige ondersteuning, in een land, dat niets voortbrengt, welks „inwoners op den laagsten trap van beschaving staan en de grootste „verraders zijn, wagen het de manschappen der bezetting niet, „het Fort te verlaten. Op 100 schreden afstand van het Fort „begint een digt woud, dat alle bergen, vlakten en naburige „eilanden bedekt.

„Het Fort is klein en niets dan een dubbele rij van palissa„den met acht batterijen voor geschut en acht kanonnen. Dag „en nacht wordt er met de grootste omzichtigheid wacht gehou„den..... De bezetting bezit weinig dieren, heeft geen kultuur, en gee„ne andere provisies, dan die welke van Amboina gezonden worden.

„Het land is schilderachtig; alles is boschrijk."

Graaf Vidua bleef, in het belang zijner gezondheid, aan boord logeeren, maar hij maakte eenige uitstapjes, die soms gevaarlijk genoeg waren.

Den 2[den] Juli begon hij, in gezelschap van den commandant, twee officieren van de Iris en den luitenant de Man, de Lamansieri te beklimmen en zette den tocht naar den top geheel

(*) De brieven van graaf Vidua zijn ook afzonderlijk uitgegeven.

alleen door, toen zijn reisgezelschap hem in den steek liet. Terug willende keeren, raakte Vidua verdwaald, zoodat hij pas laat in den nacht in 't fort terugkwam. Volgens Bastiaanse werd den 3den wederom een tocht naar het binnenland gemaakt, die allen zeer afmatte; maar Vidua spreekt hier niet van. Den 4den Juli (of volgens B. den 5den) voer men evenwel in eene gewapende sloep de rivier Cawassa (Walar Timbona) op, totdat de reizigers een eilandje ontdekten, dat Bastiaanse "poeloe Vidua" doopte. Eene flesch met een' soort van oorkonde werd op die plaats achtergelaten, waarna men den terugtocht aannam, daar de rivier zeer moeilijk bevaarbaar werd.

Den 7den werd een uitstapje gemaakt in noordelijke richting; maar de hoop om met inboorlingen kennis te maken werd niet vervuld; en dit gelukte ook niet op een watertochtje, dat den 10den plaats vond.

Eenige vergoeding vond Vidua in eene wandeling naar den passar van Merkus-oord, die op dien dag door eenige bevriende Papoes bezocht werd.

Het meerendeel was ziek, zegt Vidua, waarschijnlijk als een gevolg van slecht voedsel.

Den 11den Juli 1830 nam de Iris de terugreis aan en reeds den 14den d. v. stapten de reizigers te Amboina aan wal.

Beiden waren ziek; en al konden ze mededeelen, dat de gezondheidstoestand iets beter werd, zij moesten toch ook de tijding brengen, dat er, sedert de laatste berichten, weder 2 Europeanen en 2 inlanders overleden waren.

De luitenant Willemse had van de noodzakelijke vernieuwing van vele palissaden gebruik gemaakt om het fort te vergrooten, zoodat het zich liet aanzien, dat de meerdere ruimte aan de gezondheid ten goede zou komen.

Het schijnt, dat de bezetting nu maanden lang aan haar lot is overgelaten.

Den 18den Mei 1831 schreef de commandant der troepen in de Molukken, dat de Sireen den 12den t. v. de eerste berichten van Merkus-oord bracht, sedert zeven maanden.

Dit zou wijzen op October als de maand, waarin de laatste berichten ontvangen zouden zijn; maar uit niets is me gebleken, dat in die maand een schip van Nieuw Guinea gekomen zoude zijn. Daar nu door de Sireen ook berichten werden overgebracht van gebeurtenissen, die in September 1830 waren voorgevallen en vóór 12 Mei 1831 te Amboina nog onbekend waren, is het zeer mogelijk, dat de luitenant-kolonel Reeder zich vergiste en dat de jongste berichten in Mei 1831 reeds negen maanden oud waren.

Hoe het zij, eerst toen vernam men het gebeurde op 12 September 1830.

Op dien datum zag de luitenant Willemse eene groote prauw, die de Nederlandsche vlag voerde, naar de west-zuidwestkust van de baai koers zetten. Een los kanonschot moest de opvarenden aan de verplichting herinneren om bij het fort aan te leggen; maar de prauw zette de reis rustig voort zonder zich daaraan te storen.

De inlandsche Sergeant Kalia, door zes gewapenden vergezeld, was toen uitgezonden met een orembaai om te onderzoeken, wat dat vaartuig in den zin had. Hij had het aangetroffen in den hoek van de baai en, nadat het hem gelukt was de reeds aan wal gevluchte opvarenden tot zich te lokken, vernomen, dat de ons vijandige Lakafany van de negorij Lamakka de eigenaar was.

Lakafany kwam nu zelf te voorschijn en gaf Kalia, op z'n voorstel om mee naar het fort te gaan ten antwoord, dat hij daartoe geen lust had, maar, wanneer de commandant hem kwam afhalen, medebrengende jenever, wijn en tabak, dan zou hij wel meegaan. Ten bewijze zijner goede gezindheid (?) gaf hij een vogel mede voor den commandant.

Maar nauwelijks was Kalia terug, of Lakafany ging weder tartend met de Nederlandsche vlag in top, voorbij het fort varen, zoodat Willemse zich verplicht achtte hem goed- of kwaad-schiks te noodzaken bij het fort aan te leggen.

Daar de luitenant de Man en de adjudant Douwes te ziek waren om uitgezonden te kunnen worden, werd de uitvoering van het plan opgedragen aan den chirurgijn 3de klasse Kops, die bovendien verzocht had hiervoor in aanmerking te komen.

Met twee orembaaien, elk met 6 gewapenden bemand, in zee gestoken, zag Kops weldra twee prauwen aan den wal liggen, terwijl eene groote menigte Papoes achter de boomen verscholen was.

Toen nu Lakafany voorstelde, met hem achter den hoek te gaan om daar de onderhandelingen voort te zetten, begreep Kops, dat er gehandeld moest worden en eischte een categorisch antwoord op de vraag, of hij mee wou gaan of niet.

Het antwoord was ontkennend; en toen Kops Lakafany nu wilde dwingen hem te volgen, begonnen de Papoes van den wal met pijlen te schieten, waarop ook Kops het vuur opende met het gevolg, dat Lakafany sneuvelde en een paar zijner volgelingen gewond werden.

Hoogere autoriteiten schenen met deze affaire niet erg ingenomen, ook omdat men vreesde, dat er nieuwe vijandelijkheden uit zouden voortvloeien; maar dit liep nog al goed af, daar men den 6den Mei 1831, toen de Sireen van Merkus-oord vertrok, nog geene kwade gevolgen ondervonden had.

Minder gunstig waren weder de berichten omtrent den gezondheidstoestand, door dien schoener medegebracht.

De luitenant de Man was den 2den November 1830 overleden (*); de bezetting had overigens, sedert de laatste berichten, weder

(*) Leendert Hendrik de Man, den 2den Februari 1805 te Zierikzee geboren, trad 7 Semtember 1821 in dienst als élève der Mile. school te Samarang en werd 11 Augustus 1829 tot 2de Lt. der artillerie bevorderd.

door den dood verloren: 4 Europeanen, 1 Amboinees en 14 inlanders, zonder nog te spreken van 7 vrouwen en kinderen en de overleden dwangarbeiders.

Nam men daarbij in aanmerking, dat alleen van 21 April tot 6 Mei 1831 zes personen gestorven waren, dan moest men maar al te zeer tot de conclusie komen, dat de uitbreiding van 't fort en het opruimen van het terrein den gezondheidstoestand niet verbeterd hadden, zoodat de toekomst nog even donker bleef. De adjudant onderofficier Douwes had ook, wegens ziekte, met de Sireen terug moeten keeren.

Nog andere mutatiën hebben omstreeks dezen tijd plaats gehad. De chirurgijn Kops (*) nl., die den dienst met pensioen verliet, was vervangen door F. J. Kluijskens, die evenwel zeer spoedig ziek werd, zoodat hij afgelost moest worden, en toen tijdelijk vervangen werd door den chirurgijn 3de klasse van Rossum, van de marine, die op de Sireen te huis behoorde (†).

De luitenant Willemse was ook steeds sukkelende; maar de overste Reeder kon over geen geschikten vervanger beschikken, daar de kust van Nieuw Guinea al zijne goede officieren en manschappen verslond.

In plaats van Douwes werd in Juni de adjudant-onderofficier Ladan gezonden, die evenwel zeer kort na zijne aankomst overleed.

Of de koloniale brik Nautilus, die in Juni 1831 naar Fort du Bus ging en den 21[sten] Juli te Amboina terugkeerde, destijds reeds gecommandeerd werd door den luitenant ter zee 1[e] klasse Th. N. Muller is mij niet gebleken.

(*) Jan Kops, geboren 17 November 1791 te Soerakarta, werd den 19[den] October 1808 benoemd tot chirurgijn 3[e] klasse, woonde den slag bij Mr. Cornelis in 1811 bij en was reeds bij besluit van 30 Augustus 1820 gepensionneerd.

(†) Er zijn leemten in mijne gegevens, zoodat ik niet meer met zekerheid kan opgeven, welke schepen sedert het laatst van 1830 tusschen Amboina en Merkus-oord gevaren hebben.

Wie de commandant geweest moge zijn, hij had bij zijne terugkomst niet veel goeds te vertellen. Wel was het sterfte-cijfer sedert het begin van Mei niet hoog voor du Bus — 3 Europeanen en 1 Amboinees — maar de gezondheidstoestand was slecht; en de daken der gebouwen waren tegen de zware regens niet bestand, tot groot nadeel van manschappen, wapening, kleeding en hospitaal-goederen.

Sedert het eenige vischnet, dat men bezat, onbruikbaar geworden was, moest de bezetting den eenen dag gezouten vleesch, den anderen gezouten spek eten.

Het verkeer met de in de nabijheid wonende bevolking was evenwel in de laatste maanden levendiger geworden; het scheen, dat de dood van Lakafany daarop eer gunstig dan ongunstig gewerkt had.

Intusschen had de regeering in overweging genomen, of Fort du Bus opgeheven zou moeten worden.

Den 21[sten] December 1831 werd evenwel beslist, dat opheffing of verplaatsing niet noodig was, vooral ook omdat de aanvankelijke resultaten van de verbetering van het logies en de opruiming van het terrein, naar de meening van den Gouverneur der Molukken, reden gaven eenen meer gunstigen gezondheidstoestand te verwachten, indien die werkzaamheden werden voorgezet. Hoewel nu de sterfte „niet onaanzienlijk" werd geacht, hoopte ook de regeering op eene gunstige verandering en stelde f 5000 à f 6000 beschikbaar, om te worden aangewend tot verbetering van het etablissement met het oog op de gezondheid.

In 't laatst van 1831 of 't begin van 1832 schijnt de luitenant Willemse te zijn afgelost (*) en de chirurgijn 3de klasse J. L.

(*) Johan Hendrik Willemse, geboren 17 Mei 1793, was in 1808 als fourier in Indie gekomen, werd den 26 Augustus 1811 gewond en door de Engelschen krijgsgevangen genomen als sergeant majoor; trad 1 October

Wagener als vervanger van van Rossum te zijn opgetreden; bovendien was er, ter vervanging van den adjudant-onderofficier Ladan, een tweede officier naar Merkus-oord gezonden.

Toen de Nautilus echter, omtreeks medio April 1832, van daar op Amboina terug kwam, bracht hij de tijding mede, dat die officier — de 2[de] luitenant E. R. van Lamzweerde van der Horst — den 6[den] Februari reeds overleden was (†), dat de nieuwe commandant — de 2[de] luitenant N. Lans — erg sukkelde, de chirurgijn Wagener zwaar ziek was en dat er, sedert de laatste rapporten, wederom 4 Europeesche soldaten gestorven waren.

Er waren in de Molukken geene officieren beschikbaar om den luitenant en den chirurgijn te vervangen; men moest de zaak dus op haar beloop laten. Toen evenwel, den 9[den] Mei 1832, de schoener Sireen, onder 't commando van den luitenant ter zee 2[de] klasse A. de Boer, van Celebes komende, den nu herstelden chirurgijn Kluijskens terugbracht, werd besloten hem zoodra mogelijk naar Merkus-oord te zenden.

Den 1[sten] Juni vertrok hij met de Sireen derwaarts om, mocht het noodig zijn, Wagener te vervangen en anders naar Banda te gaan.

Op denzelfden bodem scheepten zich in: de adjunct inspecteur 1[e] klasse (kapitein) J. F. Halstenberg, wien was opgedragen Merkus-oord en Banda te inspecteeren, en de ambtenaar Lans, die door den Gouverneur der Molukken belast werd om, in commissie met Halstenberg, eenige punten te onderzoeken en daaromtrent te rapporteeren (**).

1816 weer in dienst, werd 24 Augustus 1821 2[de] luitenant en 29 Juni 1835 gepensionneerd als kapitein.

(†) Evoud Renier van Lamzweerde van der Horst, geboren te Zutphen 7 September 1804, kwam 8 Juni 1824 te Batavia aan, en was 11 Juni 1828 tot 2[de] luitenant bevorderd.

(**) De voorletters van dezen Lans worden niet opgegeven. In den regeerings-almanak van 1832 komt voor: M. C. Lans, die Secretaris van

Wanneer de Sireen te Merkus-oord aankwam en weder van daar vertrok, kan ik niet mededeelen; maar het komt mij waarschijnlijk voor, dat op deze reis de opnemingen verricht zullen zijn, waarvan Dr Müller (7) en Robidé van der Aa (439) melding maken.

De politieke toestand was er te Merkus-oord niet beter op geworden; en dat laat zich begrijpen; want het zal den Gorammers en Ceramlauters weinig moeite gekost hebben, de geheele bent der monopolisten van die eilanden-groep in 't harnas te jagen tegen eene vestiging, die de eeuwenoude sosolots met ondergang bedreigde.

Er was dus reden te over, deze eilanders, die weder met de Keiërs en Aroeërs in connectie stonden, te wantrouwen. Toen dan ook in April 1832 de stuurman de Haan, die zich met de paduakang van den heer Frans te Merkus-oord bevond, den commandant kwam waarschuwen, dat de Keiërs zijn vaartuig wilden afloopen en dat er 3 prauwen bij het Wezels-eiland en 3 bij Mawara op hem lagen te wachten, was het geen zaak die waarschuwing in den wind te slaan. Juist was de gezagvoerder van een Keische prauw, Ibrahim, aan wal, om op te geven, hoe veel wapens en munitie hij aan boord had. Stuurman de Haan beweerde, dat die opgave valsch was, waarop de commandant — na zich „verzekerd te hebben, dat de gezegden van genoemden „stuurman de waarheid", behelsden — de Keiërs arresteerde.

Ongetwijfeld heeft van Doren dan ook dezen Ibrahim op het oog, waar hij, in het verhaal zijner reis naar de Kei-eilanden, in 1836 ondernomen, melding maakt van eenen Imam, die den zoon van den regent van Toeal naar Merkus-oord had meegenomen en aldaar gearresteerd werd (449).

Menado was, en in 1839 resident van Banda werd. Of het evenwel deze Laus was, die du Bus bezocht, schijnt, twijfelachtig.

Het is mogelijk, dat de regeering den commandant gedèsavoueerd heeft en de arrestatie van Ibrahim afgekeurd, zooals uit van Doren's verhaal zou moeten worden opgemaakt, maar dat luitenant Lans als een gevolg dier arrestatie afgelost zoude zijn, is onjuist. Hij werd — zooals wij later zien zullen — vervangen wegens ziekte; en uit de mij ten dienste staande stukken blijkt niets van eene afkeuring zijner handelingen.

Stuurman de Haan had ook aan den luitenant Lans medegedeeld, dat men een nieuwen aanval op het fort op het oog had: en het scheen wel, dat er iets broeide; want de regenten kwamen hunne opwachting niet meer maken; alleen de orang-kaja van Lobo en Mawara was er géweest; en hierin zag Lans een slecht teeken. Hij besloot dus, eene kleine macht met de gouvernementsprauw uit te zenden om aan de kust van Mawara eene verkenning te doen.

Een tweede officier was destijds op den post niet aanwezig: de onderofficieren, die er nog waren, lagen ziek; en zoo werd het commando wederom opgedragen aan een dokter, den chirurgijn Wagener, die bovendien verzocht had daarmede belast te worden.

Den 9[den] Juni scheepte hij zich met 3 Europeanen, 9 Inlanders en een paar bannelingen in op de gouvernements-orembaai, die zóó lek was, dat ze alleen door voortdurend hoozen drijvende gehouden kon worden.

Hij durfde dan ook den nacht niet in het vaartuig door te brengen, maar liet zijn troep aan het strand bivouakeeren, terwijl de bannelingen den geheelen nacht moesten blijven hoozen om het vaartuig boven water te houden.

Den volgenden morgen zette Wagener de reis naar Mawara voort en ging daar, slechts met een degen gewapend en door een paar ongewapende soldaten vergezeld, aan wal.

De inboorlingen trachtten hem wijs te maken, dat hij niet te Mawara was en dat de orang-kaja zich in die negorij bevond,

zoodat ze aan zijn verzoek om dit hoofd te roepen geen gevolg konden geven. Daarentegen overstelpten ze hem met allerlei vragen, hoofdzakelijk om te weten, wat hij kwam uitvoeren.

Wagener antwoordde, dat hij slechts een pleziertochtje maakte om het land te zien en vogels te schieten of te koopen; en daar hij aan 't eind van de negorij, waar eene prauw van Ceram (laut) of Kei voor anker lag, eene geheele verzameling vogels ontwaarde, trachtte hij den handel direct te openen.

Maar dit gelukte niet, daar men hem verzekerde, dat die collectie bestemd was om, in afdoening van schuld, aan den majoor van Gisser geleverd te worden.

Op Wageners herhaald verzoek, hem naar den orang-kaja te Mawara te brengen, als de negorij, waar hij zich bevond Mawara niet was, bood zich eindelijk een inboorling aan, maar onder voorwaarde, dat Wagener plaats zou nemen in een klein prauwtje, aan dien man toebehoorende.

Intusschen had Wagener bemerkt, dat alle wapenen der „ingezetenen" gereed lagen; hij vreesde dus verraad en wilde zich niet blootstellen aan het gevaar om met zijn detachement tusschen Mawara en Namatotte door de zich daar bevindende prauwen van Ceramlaut en Kei beschoten te worden. Hij trachtte nu, bedoelden inboorling, Roming genaamd, te bewegen, in de gouvernementsprauw plaats te nemen en wees hem eindelijk op zijne verplichting dit bevel, namens het Gouvernement gegeven, op te volgen. Brutaal weg vroeg Roming, wat Wagener dan wel zou denken te doen, als hij bleef weigeren; en toen deze hierop aan den zieken-oppasser, Abraham, gelastte, Roming te noodzaken mede te gaan, grepen alle Papoes naar de wapens en openden ook de in het bosch verscholen Cerammers hun geweervuur. Hals over kop vluchtte men nu naar de prauw, die Wagener niet bereikte zonder met een werplans aan het voorhoofd gewond te zijn. Daar de toestand van het gouvernements-vaar-

tuig niet toeliet, de draaibas te gebruiken, kon alleen met geweervuur geäntwoord worden en moest de terugtocht worden aangenomen. Met verlies van twee gewonden verliet nu Wagener de gevaarlijke kust, volkomen overtuigd van den vijandigen geest, die daar heerschte. Onder de tegenstanders bevonden zich de radja van Namatotte en de majoor vau Ranag, wiens broeder in het gevecht gewond was; en dat de vijand ook verstandhouding had met het fort, bleek o. a. uit het verdwijnen in den nacht, welke het gevecht vooraf ging, van den tolk Mondowaai, die met zijne geheele familie gedrost was.

Was dus de politieke toestand slecht, laat ons nu zien, wat de commissie Halstenberg — Lans aan den Gouverneur der Molukken rapporteerde omtrent Merkus-oord.

De weersgesteldheid was ten gevolge der topographie van de landstreek zeer veranderlijk. Was de warmte in het, door bergen ingesloten landschap soms onverdragelijk, het geringste windje, dat zich door de bergkloven een weg baande, wakkerde allengs tot een gure windvlaag aan. Van daar, dat soms midden op den dag eene plotselinge rijzing of daling van den thermometer van 10° Fahr. geene zeldzaamheid was. Over 't algemeen kon men aannemen, dat men in 24 uren een verschil had van 22°; nl. 's ochtends vroeg was de thermometerstand ± 68° à 73°, des middags 85° à 90°, in den vóór- en namiddag en 's nachts 73° à 85°.

Buiten twijfel stelde de commissie den nadeeligen invloed van de moerassige oevers der rivier, die oostwaarts van 't fort in zee stroomde; de ondervinding had dan ook geleerd, dat de gezondheidstoestand gedurende den Oost-mousson het slechtste was.

Ook de uitdampingen van het zoo dicht bij de versterking gelegen zware bosch waren ongetwijfeld zeer schadelijk. De commissie meende dan ook, dat dit verder uitgekapt en verbrand

moest worden, waardoor men tevens meer terrein zou bekomen voor den tuinbouw, die op kleine schaal bij 't kweeken van aardvruchten en groenten reeds zeer goede resultaten had opgeleverd. Het drinkwater, zoowel uit de rivier, als dat van een put, die in 't fort gegraven was, scheen goed te zijn.

Metalen werden in die streken niet aangetroffen; de voornaamste handels-artikelen waren: schildpad, parelen (van slechte qualiteit, las ik elders), tripang, vogelnestjes, paradijsvogels, massooi en kajoe Rasamala; terwijl als invoer-artikelen in aanmerking kwamen: grof aardewerk, vooral groote schotels, ijzer, staal, koperdraad, arak en grove lijnwaden.

De commissie begreep, dat het Gouvernement zelf aldaar moeilijk handel zou kunnen drijven, daar deze steeds het karakter van ruilhandel behouden zoude, maar gaf in overweging, voorloopig den civielen gezaghebber toe te staan handel te drijven, om op die wijze langzamerhand connectiën aan te knoopen.

De gebouwen vereischten naar het oordeel der commissie algeheele vernieuwing. Officieren en soldaten logeerden in slecht gebouwde „gabba gabba" vertrekken, waarin ze nagenoeg geheel aan het ruwe weder waren blootgesteld; en de commissie meende, dat er goede houten gebouwen, met sirappen of pannen gedekt, behoorden te verrijzen.

Het bouwen van nieuw logies zou echter de toezending van aanzienlijke werkkrachten noodzakelijk maken, daar het dagelijksch onderhoud der palissadeering nagenoeg alle handen in beslag nam, zoodat er slechts 5 bannelingen voor ander werk beschikbaar waren.

Hoewel nu op die wijze verbetering in den toestand te brengen zoude zijn, concludeerde de commissie toch tot verplaatsing van den post, omdat de hoofd-oorzaak van ongezondheid, „de moe„rassige rivier", niet weg te nemen was. Zij kon evenwel in de

Triton-baai geen betere plaats vinden, daar de kust, zoo ver het oog reikte, zeer steil en rotsig was.

Was dus de commissie volstrekt niet tevreden over den toestand op Merkus-oord, ook de civiele en militaire gezaghebber, de luitenant Lans, drong ernstig op verbetering aan.

Hij wees er op, hoe de Ceramlauters c. s. vrij spel hadden en, wetende hoe zwak het detachement was, ongestoord slaven van de Papoes ruilden tegen wapenen en lood, welke handelsartikelen ze in waarde deden rijzen door de Papoes steeds tot vijandelijkheden op te ruien.

En de Papoes zelven, ziende, dat slechts twee of driemalen in 't jaar een oorlogsschip in de baai kwam, en weinig vrees koesterende voor de lekke gouvernementsprauw, bleven de Cerammers, die steeds met goed gewapende en bemande vaartuigen verschenen, als hunne meesters beschouwen.

Reeds herhaaldelijk hadden de voorgangers van Lans hierop gewezen en de noodzakelijkheid aangetoond, 5 goed gewapende Ternataansche coracora's ter beschikking van den commandant te stellen. Lans kwam nu op die voorstellen terug en vroeg ook een barkas om water uit de rivier te kunnen halen, dat beter was, dan 't geen de put van 't fort opleverde. Op die manier toegerust, zou men de opstokers van Ceramlaut, Kei, enz. in bedwang kunnen houden, die nu niet alleen de bevolking opruiden, zoo als reeds gezegd is, maar zich zelfs, als er vijandelijkheden dreigden, tegen hoog geld verhuurden om de Papoes in den strijd te helpen. En was men eens meester ter zee, dan zou de handel, die nu den Cerammers ten goede kwam, gemakkelijk naar Merkus-oord geleid kunnen worden.

Ook versterking van het garnizoen, tot eene totale sterkte van 100 man, achtte de commandant noodzakelijk, omdat altijd minstens een derde der bezetting ziek lag; en dan werd nog verzocht,

36 bannelingen te zenden en een paar bekwame timmerlieden en smeden.

Werden die werkkrachten gezonden, dan eerst zou de commandant zijne aandacht kunnen wijden aan de oefening van den soldaat, „die thans gelijk met den banneling moet werken van „'s morgens 6, dat hij van de wacht komt, tot 's avonds 6, dat hij „op de wacht komt".

De Sireen, weinige dagen na de excursie van den chirurgijn Wagener te Merkus-oord gearriveerd, schijnt daar niet langer dan een dag of acht gebleven te zijn. De chirurgijn Wagener, die nog altijd ziek was, vertrok daarmede, terwijl Kluijskens in Fort du Bus achterbleef (*).

Dat de commandant der troepen in de Molukken zich volkomen vereenigde met de conclusie der commissie Halstenberg-Lans tot verplaatsing van het fort, laat zich begrijpen.

Het was waarlijk een droevige taak voor hem, telkens nieuwe offers voor Merkus-oord te moeten bestemmen, terwijl de afschrik voor die bestemming bij de officieren zóó groot was, dat het was, „alsof reeds bij derzelver benoeming een doodvonnis over hun" (werd) „uitgesproken."

Toch was hij reeds in October 1832 verplicht, op nieuw dien

(*) Johan Wilhelm Wagener (en niet Wagner, zooals zijn naam door hem zelven en anderen gespeld werd, als het stamboek juist is) was den 9den April 1801 te Hamburg geboren; den 3 Maart 1820 te Batavia aangekomen en 20 Maart 1826 te Weltevreden benoemd tot chirurgijn 3e klasse; werd 7 September 1840 als zoodanig gepensionneerd.

Karakteristiek is het zeker, dat deze Wagener in 1838 dringend verzocht, de expeditie naar Palembang te mogen mede maken, als motieven voor dat verzoek aanvoerende, dat hij den veldtocht naar Frankrijk had medegemaakt als jongeling van 14 jaren, dien van 1821 naar Palembang, van 1822 en 1823 naar Borneo, en de Java-oorlog van 1826—1828; ook beriep hij zich op zijne verrichtingen te Fort du Bus.

weg op te gaan, daar de luitenant Lans en de chirurgijn Kluijskens beide wegens ziekte moesten worden afgelost en een twintigtal militairen ter aanvulling noodig was (*).

De 2de luitenant J. J. Wolff, hoewel van een zwak gestel, werd nu — daar hij de eenige geschikte officier was, over wien beschikt kon worden — tot opvolger van Lans bestemd.

Een chirurgijn was op Amboina niet beschikbaar; maar de van Nieuw Guinea gekomen chirurgijn Wagener bevond zich daar nog, in afwachting van scheeps-gelegenheid naar Europa, werwaarts hem wegens ziekte verlof verleend was.

Men besloot nu Wagener aan te houden, totdat er een ander chirurgijn zou zijn aangekomen, en hem inmiddels naar Wahaai te zenden ter aflossing van den chirurgijn 3de klasse C. Terwogt, die voor Merkus-oord bestemd werd.

Den 6den October verliet nu de Sireen de reede van Amboina om via Wahaai naar Merkus-oord te zeilen.

Aan opheffing der vestiging aan de kust van Nieuw Guinea werd destijds zoo weinig gedacht, dat in de formatie der troepen in de Molukken, anno 1834, voor Merkus-oord gerekend werd op eene vaste bezetting, sterk 2 officieren, 24 Europeanen en 43 inlanders van de infanterie en 1 Europeesch sergeant van de artillerie.

Hoewel gedurende de drie eerste maanden van 1833 slechts

[*] Nelis Lans werd 12 April 1788 te Groningen geboren, kwam 14 October 1820 te Batavia als sergeant, werd 28 Mei 1824 2de luitenant en den 10den Januari 1839 op verzoek gepensionneerd als kapitein. Hij had de volgende veldtochten medegemaakt: 1806—1808 in Pruissen; 1809 en 1810 in Zeeland; [1811 kamp van Boulogne?]; 1812—1813 in Rusland, 1814 in Frankrijk; in Indië woonde hij de eerste jaren van den Java-oorlog bij.

François Joseph Kluijskens, den 26 Juni 1805 te Aalst geboren, werd 27 November 1826 tot officier van gezondheid 3de klasse benoemd, kwam 3 Augustus 1827 in Indië en werd op verzoek den 24 Augustus 1847 gepensionneerd.

één Europeesch militair te Merkus-oord overleed, bleef de gezondheidstoestand zeer ongunstig.

De luitenant Wolff en de chirurgijn Terwogt, die pas in October 1832 derwaarts waren vertrokken, moesten reeds in Januari 1833 hunne overplaatsing vragen wegens ziekte (*).

Den 23sten Februari werden alsnu met het particuliere schip Joesoer naar Merkus-oord gedirigeerd: de 1ste luitenant F. A. L. Jackson en de chirurgijn 3de klasse G. S. Muller, om Wolff en Terwogt te vervangen, terwijl, in opvolging der bestaande bepaling om te Merkus-oord twee officieren te plaatsen, ook de 2de luitenant J. F. Holtrop met dat schip derwaarts vertrok (†).

Daar in de laatste maanden geene Papoes, Cerammers of Keiërs meer handel kwamen drijven of den passer te Merkus-oord bezochten, en het garnizoen dus letterlijk niets anders te eten kreeg dan de van gouvernementswege verstrekte rijst met gezouten vleesch en gezouten spek, werd van de Joesoer gebruik gemaakt om een vischnet, klappers, kanarie-olie, sagoe, geiten en kippen te zenden, om tegen betaling te worden verstrekt, terwijl eenige koebeesten en dingding moesten dienen om van tijd tot tijd van gouvernementswege versch vleesch en dingding in stede van zout vleesch en spek te verstrekken.

De vreugde van de bezetting „was volgens zeggen van den

(*) Johan Jurgen Wolff, den 1 Mei 1801 te Zutphen geboren, kwam 20 Augustus 1823 als korporaal te Batavia, werd 3 Januari 1828 tot 2de luitenant bevorderd, ging in Juli 1833 met verlof naar Nederland wegens ziekte, werd 13 April 1841 als kapitein gepensionneerd. Had een gedeelte van den Java-oorlog medegemaakt en was in 1831 benoemd tot ridder M. W. O. 4de klasse.

Cornelis Terwogt, den 5 Juli 1811 te Weesp geboren, werd 5 October 1829 chirurgijn 3de klasse; arriveerde te Batavia 2 November 1830, werd op verzoek ontslagen 8 Januari 1840.

(†) Van dezen officier, die tot het Nederlandsche leger behoorde, is geen stamboek aangetroffen.

„afgetreden commandant onbeschrijfelijk" geweest, toen die zoolang ontbeerde ververschingen aankwamen.

Die afgetreden commandant, de luitenant Wolff, die met Terwogt den 2den April 1833 te Amboina was teruggekeerd, was dan ook van oordeel, dat dergelijke benoodigdheden geregeld moesten worden aangevoerd, zoolang du Bus van handelsverkeer geheel verstoken bleef.

Van de verdere lotgevallen van Fort du Bus vind ik weinig bijzonderheden meer opgeteekend.

Ook de reis van de Nautilus, welk schip, blijkens mededeeling van Robidé van der Aa (439), van 23 tot 31 October 1833 te Fort du Bus was, wordt in de mij ter beschikking staande stukken niet besproken.

Wellicht is met dezen bodem de luitenant Holtrop teruggekeerd; althans deze werd in den loop van 1833 door den 2den luitenant A. A. H. V. Cornesse de la Maide vervangen.

Maar reeds den 8sten December 1833 overleed deze officier, den 27sten Mei voorafgegaan door den chirurgijn 3de klasse Muller (*).

Ter hunner vervanging vertrokken, medio 1834, de 2de luitenant J. B. de Brabant en de chirurgijn 3de klasse L. Lenheim, terwijl weinige maanden later de zieke luitenant Jackson (†) door den 2den luitenant H. G. Boon werd afgelost.

In 't voorjaar van 1834 meende men eenige verbetering in den

(*) Aristide August Hipolite Victor Cornesse de la Maide was 13 Januari 1805 geboren te Schleijden (Luxemburg); kwam 26 Januari 1830 als korporaal in Indië en was den 24 December 1832 tot 2de luitenant bevorderd.

Gerardus Statius Muller werd 13 October 1801 te St. Michiels-Gestel geboren; den 31 Maart 1832 bevorderd tot chirurgijn 3de klasse, kwam hij den 30sten Augustus d. v. te Batavia aan.

(†) Frederik Adrianus Ludolf Jackson, geboren te Zwolle 11 Juli 1798; als 2de luitenant te Batavia aangekomen 18 Januari 1828; gepensionneerd 10 Januari 1839. Had een gedeelte van den Java-oorlog medegemaakt.

gezondheidstoestand te bespeuren; van buitengewone sterfte leest men niet meer. Zeer zeker heeft de last van het legerbestuur, om het geheele garnizoen van Merkus-oord om de zes maanden te verwisselen, daartoe veel bijgedragen.

De chirurgijn Lenheim, die in den loop van 1834, waarschijnlijk wegens ziekte, terugkeerde, kon niet vervangen worden, daar er geene chirurgijns beschikbaar waren (*).

De luitenants Boon en de Brabant, die in April 1835 terugkeerden, bevonden zich, na een verblijf van ± 9 maanden, in een zeer ziekelijken staat; toch waren het jonge, krachtige mannen, die volkomen gezond naar de kust vertrokken waren (†).

Inmiddels was in Maart 1835 de 2de luitenant A. T. J. Carton als commandant te Fort du Bus opgetreden, terwijl daar nu ook weder een dokter, de chirurgijn 3e klasse H. Koolsted, geplaatst werd (§).

(*) Lazard Lenheim is den 25 September 1800 te Fulda geboren, den 31 Mei 1827 officier van gezondheid 3de klasse; te Batavia aangekomen 29 Juni 1828. Den 17 Mei 1848 als chirurgijn 2e klasse gepensionneerd. Had een gedeelte van den Java-oorlog medegemaakt.

(†) Henry Gaspar Boon, den 8 April 1808 te Hamburg geboren, kwam 16 Augustus 1830 als sergeant te Batavia aan; werd 24 December 1832 tot 2de luitenant bevorderd en den 19den April 1851 als majoor gepensionneerd; stierf 12 Januari 1864 te Maastricht. Maakte de expedities van 1845 ter Sumatra's-Westkust en van 1848 tegen Bali mede; werd in 1849 ridder der M. W. O. 4e klasse.

Joseph Bertrand de Brabant, den 13 December 1813 te Luik geboren, den 14 November 1828 benoemd tot cadet bij de 18de Afdeeling Infanterie, en den 3den April 1838 als 1ste luitenant overleden.

(§) Auguste Theophile Joseph Carton, 2 Mei 1802 te Brussel geboren, 1 Augustus 1827 als cadet-fuselier in Indie gekomen; 17 September 1832 benoemd tot 2de luitenant, den 24 Februari 1839 als 1ste luitenant te Wahaai overleden. Had een gedeelte van den Java-oorlog medegemaakt.

Hendrik Koolsted Jr, den 3 Mei 1804 te Amsterdam geboren, werd 24 Maart 1834 officier van gezondheid 3de klasse, kwam 24 Augustus van dat jaar te Batavia aan en overleed te Banda den 11den Februari 1839.

Intusschen had de Indische regeering reeds in December 1834 aan het opperbestuur in overweging gegeven, het etablissement Merkus-oord wegens de ongezonde ligging provisioneel te verlaten en een geschikter en gezonder punt voor eene vestiging op te zoeken.

In Juli 1835 was de koninklijke goedkeuring op dat voorstel verleend, waarop bij Resolutie van 6 December 1835 No. 2 werd goedgevonden en verstaan:

1°. „te bepalen, dat het etablissement Merkus-oord op de „Westkust van Nieuw Guinea zal worden opgebroken, totdat „een gezonder plaats voor zoodanig etablissement op die kust zal „zijn gevonden; zullende de gouverneur der Molukko's omtrent „de opsporing van een zoodanig meer geschikt punt dienen van „consideratiën en advies, zoodra het nader onderzoek der kusten, „hetwelk te gelegener tijd door de in de Moluksche wateren gesta- „tionneerde vaartuigen zal plaats hebben, daartoe aanleiding geven zal;

2°. „den gouverneur der Molukko's op te dragen om ten „aanzien van de intrekking en het doen afhalen der bezetting van „het fort Du Bus en van het aldaar aanwezige materieel het „noodige te verrichten."

Den 8sten Januari 1836 arriveerde ter reede van Amboina Z. M. Fregat Diana, onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee A. Anemaet, bestemd om de schipbreukelingen van het Engelsche schip, Charles Eaton, dat in Torres-straat op het Barrier-rif totaal vergaan was, op te sporen.

Bereidwillig voldeed de commandant aan het verzoek van den Gouverneur Ellinghuijsen, om hulp te verleenen bij de ontruiming van Merkus-oord.

Vergezeld van den schoener Pylades, onder bevel van den luitenant ter zee 2de klasse van der Wouden, vertrok de Diana via Banda en Goram naar de Triton-baai, waar de schepen den 14den Februari 1836 aankwamen (450).

De gezindheid der in den omtrek van Merkus-oord wonende Papoes schijnt destijds voor gunstig gehouden te zijn; en men verwonderde zich dan ook, met het oog op die gezindheid, dat een matroos van de Pylades vermist en niettegenstaande alle vertoogen niet uitgeleverd werd.

Waarschijnlijk werd geacht, dat de man opgelicht en vermoord zoude zijn; hij was dan het laatste offer, dat Merkus-oord van de land- en zeemacht vorderde.

Binnen 8 dagen waren de gebouwen en de versterking geslecht en de goederen ingescheept. Den 22sten Februari lichtten de Diana en Pylades het anker, en den 4den Maart 1835 zette de laatste bezetting van Fort du Bus voet aan wal te Amboina.

En hier eindigt dan de lijdens-geschiedenis van Fort du Bus (*).

Ter wille van een geregeld verhaal der lotgevallen van dat fort ben ik de geschiedenis een weinig vooruitgeloopen, daar ik nog geene melding maakte van den ontdekkingstocht, die in 1835 ondernomen werd met de schoeners Postillon, commandant luitenant ter zee Langenberg Kool, en Sireen, commandant luitenant ter zee Banse.

Reeds zagen we, dat bij de verkenning van de zoogenaamde Dourga-rivier, door de Triton en Iris in 1828, twijfel gerezen was, of die vermeende rivier geen straat kon zijn.

Het was van zeer groot belang, hieromtrent zekerheid te erlangen, want bestond hier een straat, dan zou het niet onmogelijk

(*) Het is mij niet gebleken, of er na April 1835 nog officieren naar Merkus-oord gezonden zijn. Ook de sterkte der teruggekomen bezetting wordt niet opgegeven. Robidé van der Aa zegt op pag. 325 van (451), dat deze bedroeg: 3 officieren, 23 Europeesche en 42 inlandsche militairen; dat zou dus, behoudens den sergeant der artillerie, met de formatie van 1833 overeenkomen. Was de sterkte werkelijk gelijk aan de formatie, dan moet in de tweede helft van 1835 nog een officier naar Merkus-oord gezonden zijn.

wezen, dat deze in de Papoea-golf uitkwam en dus het gebruik van de zoo gevaarlijke Torres-straat grootendeels onnoodig zou maken.

Den 26sten April zeilden de Postillon en Sireen de Dourga-rivier aan de noordzijde in. In eene zuidoostelijke en zuidelijke richting doorzeilende, bevonden ze zich den 9den Mei wederom in zee op ± $1^1/_2{}^0$ beoosten kaap Valsch, en hadden alzoo het bewijs geleverd, dat de rivier van Kolff een straat was. De hoop, dat de nieuwe doortocht het mogelijk zou maken Torres-straat te vermijden, werd evenwel, zooals men ziet, niet verwezenlijkt (7).

De nieuwe straat ontving nu den naam van Prinses Marianne en het eiland, door haar van de kust afgescheiden, dien van Prins Frederik Hendrik-eiland.

Men had in een kreekje, ten Z. W. van een klein eilandje in de straat gelegen, goed drinkwater gevonden en ook nu en dan ontmoetingen met de inboorlingen gehad.

Na een eindweegs doorgezeild te zijn, waren de schepen den 1sten Mei nabij een hoek onder den noordelijken wal ten anker gekomen. Daar brak den volgenden dag het ankertouw van de Sireen, en toen men bezig was het anker op te visschen, verschenen eerst vier en daarna 25 à 30 inboorlingen in twee kano's. Welke moeite men zich gaf, hen door geschenken aan boord te lokken, zij weken steeds terug, begaven zich eindelijk aan land en namen, toen Kool en Banse met eene gewapende sloep naderden, eene uitdagende houding aan, de vreemdelingen met gespannen boog afwachtende.

Het hielp niet, of men al eenige geschenken op den oever plaatste; deze werden wel met groot geschreeuw weggehaald, maar als de sloep naderde, week alles terug. Ditzelfde deed een kano met negen inboorlingen, die dicht bij de Postillon gekomen was, zoodra een sloep van boord stak. Den volgenden dag kwamen wel 25 kano's, elk met zes tot tien Papoes bemand, de plaats

naderen, waar de barkas en de sloep bezig waren, het anker van de Sireen te lichten.

Kool zond onmiddelijk een gewapende sloep te hulp, want de bende zag er zeer woest uit en was met pijl en boog gewapend; ook liet hij van tijd tot tijd een los schot doen „ten einde hun „eenigen schrik aan te jagen en daardoor, zoo mogelijk, van on- „behoorlijke handelingen terug te houden".

Alles liep evenwel rustig af; men deelde eenige geschenken uit, waarvoor klappers teruggegeven werden, en liet zich niet verleiden aan wal te gaan, waartoe de Papoes door teekens en gebaren schenen uit te noodigen.

De beide commandanten wilden evenwel toch eene poging aanwenden om nader met de bevolking in aanraking te komen en roeiden, toen het anker van de Sireen geborgen was, met twee gewapende sloepen naar den wal. Nauwelijks daar aangekomen, werden de sloepen door de inboorlingen gegrepen, die eene poging aanwendden ze verder naar den oever op te trekken. Dit werd belet; en toen nu een Papoe de sabel van Banse uit de scheede trok, terwijl een ander de kolf van een geweer aanvatte, begon men op tegenweer bedacht te zijn, greep de geweren en legde op de barbaarsche bende aan, waarop deze ijlings de vlucht nam.

De sloepen keerden nu naar boord terug, waarop de schoeners spoedig onder zeil gingen, gevolgd door alle kano's uit den omtrek, die met wel 500 koppen bemand waren.

De stukken werden dan ook met schroot geladen, daar men een nachtelijken aanval vreesde; maar de nacht ging rustig voorbij en den volgenden dag kreeg men, evenmin als op de verdere reis, meer inboorlingen te zien (7).

Was deze reis voor de wetenschap van belang, van minder beteekenis voor ons onderwerp is het bezoek, in Juli 1837 door Z. M. fregat Zaan, onder bevel van den kapitein ter zee A. de

Monije, op zijnen tocht door de Moluksche eilanden aan de zuidkust van Nieuw Guinea gebracht.

Den 13den dier maand kreeg men de kust ter hoogte van kaap van den Bosch in 't gezicht; den 17den was men op de hoogte der Triton-baai en in den avond van dien dag werd de steven gewend naar de Aroe-eilanden, zonder dat men inboorlingen ontmoet had (452).

Twee jaren later, in 1839 dus, bracht J. Dumont d'Urville, thans kapitein ter zee, commandant van de korvet Astrolabe, vergezeld door de korvet Zélée, onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee Ch. H. Jacquinot, zijn derde bezoek aan de kusten van Nieuw Guinea.

De reis, die hoofdzakelijk ontdekkingen aan de zuidpool beoogde, had een zuiver wetenschappelijk karakter en werd dan ook medegemaakt door de natuurkundigen J. B. Hombron en H. Jacquinot (453).

Den 26sten Februari 1839 van Banda vertrokken, kreeg d'Urville den 1sten Maart kaap van den Bosch in 't gezicht, zeilde vervolgens langs poeloe Adi en kwam den 4den bij kaap Debelle. Nu werd de kust gevolgd; maar te vergeefs trachtte men kampongs te ontdekken; slechts een viertal inboorlingen en eenige klapperboomen vertoonden zich aan het onderzoekend oog.

's Avonds kwam kaap Steenboom (door d'Urville kaap Champel genoemd) in zicht en nu werd de steven naar het Zuiden gewend met het doel om, na kaap Valsch verkend te hebben, naar Torres-straat te gaan. Toen de schepen evenwel den 10den Maart deze kaap bereikt hadden, noodzaakte verandering van wind, van de reis door Torres-straat af te zien, zoodat koers gezet werd naar Raffles-baai in Nieuw Holland.

De kolonie, die de Engelschen aldaar in 1826 opgericht hadden, nadat de op het eiland Melville in 1824 beproefde vestiging was opgegeven, was reeds lang weder verlaten; maar sedert

1838 bestond er een Engelsch etablissement te Port Essington op het schiereiland Coburg aan de noordzijde van de van Diemens-baai; de nieuwe kolonie werd destijds Victoria genoemd, maar is in 1849 wegens het ongezonde klimaat verlaten.

Wanneer wij de beschouwingen van d'Urville over de nederzettingen der Engelschen in Nieuw Holland en speciaal over die aan de Torres-straat lezen, dan kunnen wij ons verklaren, waarom die vestigingen een zoo belangrijken invloed hebben uitgeoefend op de handelingen der Nederlandsche regeering ten opzichte van Nieuw Guinea.

Hoewel de Engelschen nog geene poging hadden aangewend, ook dit eiland in bezit te nemen, zoo meende d'Urville toch, dat de Engelsche annexatie-woede Nederland beducht moest maken voor hare souvereiniteit over West-Papoeasie. Toen dan ook Engelsche kolonisten verschenen, eerst op Melville en daarna in de Raffles-baai, hadden de met recht verschrikte Hollanders, zegt d'Urville, kantoren opgericht, eerst op de Aroe-eilanden en vervolgens op Nieuw Guinea zelf, en toch liepen ze nog gevaar, hun specerijen-monopolie te zullen zien ondermijnen (*).

(*) d'Urville heeft den indruk, door de vestiging der Engelsche koloniën op de Nederlandsche regeering gemaakt, zeer goed weergegeven. Niet alleen was onze vestiging op Nieuw Guinea daarvan een gevolg; men had zelfs bij de wijze van bezitnemen min of meer het voorbeeld der Engelschen gevolgd.

Omtrent de Engelsche koloniën in Nieuw Holland zij hier het volgende aangeteekend (454):

1788. Kolonie te Botany-baai, thans Nieuw-Zuid-Wallis; was tot 1840 eene strafkolonie.

1803. Kolonie op van Diemensland of Tasmanie; was tot 1853 strafkolonie.

1824. Kolonie op het eiland Melville; in 1829 opgeheven.

1824. Kolonie aan de Moreton-baai bij Brisbane; bleef tot 1842 eene strafkolonie. Is nu het gouvernement Queensland.

1826. Kolonie in Raffles-baai; in 1832 of 1833 opgeheven (d'Urville).

Na een bezoek gebracht te hebben aan Port Essington, zeilde d'Urville over de Aroe-eilanden weder naar de kust van Nieuw Guinea, daar het zijn voornemen was, nader met de plaats kennis te maken, waar de Nederlanders gevestigd geweest waren.

In den namiddag van den 23sten April 1839 lieten de korvetten in de Triton-baai de ankers vallen ter plaatse, waar eens Fort du Bus gestaan had.

Hulde brengende aan het schilderachtig landschap en aan de schoone baai, meende d'Urville evenwel, dat Merkus-oord, weinig geschikt was voor eene vestiging.

Hij zegt daaromtrent (*):

„Cet emplacement resserré entre la mer et la montagne, dont „les flancs perpendiculaires sont, cependant, couverts en grande „partie par une foule d'arbres verts, parait peu approprié à la „fondation d'un premier établissement.

„Dominé par les sommets, qui le rétrécissent, les pluies doivent

---

1826. Kolonie aan de Koning- George- Sond, aan de zuidkust van Nuitsland; en in

1829. Kolonie aan de Zwanen-rivier, thans deel uitmakende van het gouvernement West-Australie. Op verzoek der kolonisten worden, sedert 1850, veroordeelden hierheen gezonden. Is sedert 1852 de eenige kolonie in Australie, voor misdadigers bestemd.

1835. Kolonie te Port-Philip of Australia Felix; maakte tot 1850 deel uit van Nieuw-Zuid-Wallis; thans het gouvernement Victoria (Grantsland). Is nooit strafkolonie geweest en thans het bloeiendste der Australische gewesten.

1836. Kolonie aan de Spencerbaai en de golf van St Vincent (Adelaide). Is nooit strafkolonie geweest en thans het gouvernement van Zuid-Australie (Flindersland).

1838. Kolonie te Port Essington op het schier-eiland Coburg, die de vroegere koloniën van Melville en Raffles-baai verving en Victoria genoemd werd. In 1849 wegens ongezondheid verlaten; behoort tot Noord-Australie.

(*) Overgenomen van pag. 325 van (451), daar ik slechts eene Duitsche vertaling van d'Urville's werk ter beschikking had (453).

„y être abondantes; les alentours sont bas et marécageux, la „vie doit y être triste et le climat peu salubre, à cause surtout du „voisinage de la rivière, dont l'embouchure est garnie par une „forêt de palétuviers, qui ont pris racine sur le vase et les sa„bles, que les eaux ne cessent de déposer au moment, ou elles „perdent leur vitesse, en se mêlant à ceux de la mer".

Eene laan van kokospalmen, een citroen-boschje, de overblijfselen van een steenen oven, een vervallen put, fragmenten van een fondament, een reeds weder bijna geheel begroeide weg, die van de zee naar den voet van 't gebergte voerde, ziedaar de eenige sporen der vroegere vestiging; en weldra zouden ook deze onder den krachtigen tropischen plantengroei verdwijnen.

Hoe belangwekkend de lectuur ook zij van de uitstapjes en de onderzoekingen, door d'Urville, zijne officieren en de natuurkundigen verricht, daar de ontmoetingen met de inboorlingen niets bijzonders opleverden, kunnen wij daarbij niet langer stilstaan.

De inboorlingen, die men ontmoette, waren meest geheele of halve Mohammedanen, in elk geval menschen, die reeds gewoon waren met Europeanen om te gaan. Welke moeite d'Urville zich ook gaf om met de oorspronkelijke bevolking kennis te maken, dit mocht hem niet gelukken. Wel leidde men hem langs zeer moeilijke voetpaden door het nagenoeg ondoordringbare bosch naar eenige hutjes, maar de bewoners waren steeds gevlucht en nooit liet hunne schuwheid zich verschalken.

Na de baai met hare omstreken en de rivieren nauwkeurig opgenomen te hebben, ter aanvulling en verbetering van de Nederlandsche kaarten, die nog al te wenschen overlieten, verliet d'Urville den 30sten April 1839 de Triton-baai en daarmede voor 't laatst de kusten van Nieuw Guinea, die door hem zoo ijverig onderzocht waren (*).

(*) d'Urville liet den 8sten Mei 1842 met zijne vrouw en zijnen zoon het leven bij een spoorweg-ongeluk tusschen Parijs en Versailles. De reis naar

Het zou nu jaren duren, voordat de zuidkust van Nieuw Guinea wederom bezocht werd door vreemde Europeesche schepen; de aandacht werd nu meer en meer op de noordkust gevestigd.

Reeds in het jaar 1840 voeren het Engelsch oorlogsschip Sulphur, commandant kapitein ter zee Sir Edward Belcher en de schoener Starling, commandant luitenant ter zee H. Kellet langs die kust, toen zij, van beoosten Humboldt-baai komende, zuidwaarts van Jappen naar Meospaloe zeilden.

Deze schepen, waarop zich ook de botanist R. Brinsley Hinds bevond, maakten eene reis om de wereld. Zij hadden ontmoetingen met de Papoes van Jamma, Arimoa en Koeroedoe, en vervolgden de reis door straat Dampier naar Amboina (*).

Omtreeks dezen tijd namen ook de handelstochten van Ternate en Celebes naar de noordkust van Nieuw Guinea en de Geelvink-baai een aanvang (439).

Met sommige der gezagvoerders, Deyghton, Fabritius, Mollet en anderen, die aan het hoofd van die vaart stonden, zullen wij in het volgend hoofdstuk kennis maken.

Reeds vier jaren waren verloopen, sedert onze vestiging op Nieuw Guinea verlaten was. Het schijnt, dat de droevige geschiedenis van Fort du Bus vooreerst aan den Gouverneur der Molukken den lust benomen had, eene andere plaats voor eene vestiging te laten zoeken.

Althans het blijkt mij niet, dat hiertoe pogingen zijn aangewend, hetgeen trouwens, met het oog op de weinige beschikbare maritieme middelen, ook moeilijk geweest zou zijn.

---

de zuidpool was toen nog niet geheel in manuscript gebracht; het werk werd beëindigd door Vincendon-Dumoulin en kapitein Jacquinot.

(*) Het is mij niet mogelijk iets meer mede te deelen, dan 't geen reeds voorkomt in (439), daar ik Belcher's „Voyage round the world during the „years 1836—1842" niet machtig heb kunnen worden.

De vroegere belangstelling had voor eene zekere onverschilligheid plaats gemaakt en zoo bleef men ook nog altijd in het onzekere omtrent de grenzen van het geannexeerde gebied, omdat nog steeds niet was uitgemaakt, wat men te verstaan had onder de vier districten op Nieuw Guinea, die blijkens contract van 27 October 1814 en de proclamatie van 1828 onder Tidore behoorden of gerekend werden te behooren.

Waarschijnlijk zou men zich nog lang in die onzekerheid geschikt hebben, wanneer een voorval van internationalen aard niet gewezen had op het gevaar, dat hierin gelegen was.

De Engelschen hadden nl. in 1836 eigenmachtig de zeeroovers van het eiland Galat (Galam of Galang), gelegen in den Riouw-archipel getuchtigd; en toen nu de Nederlandsche regeering tegen deze schending van grondgebied protesteerde, werd door het Britsch-Indisch bestuur „eene opgave gevraagd van de onder Ne-„derlandschen invloed staande natiën, stammen en hoofden in den „oosterschen archipel" (61).

De regeering was niet in staat die opgave te leveren.

Jean Chretien Baud, die in 1840 als minister was opgetreden, begreep, dat aan dien toestand een einde moest komen; en toen het bleek, dat de gegevens van het ministerie van Kolonien niet voldoende waren voor eene volledige beschrijving der Nederlandsche bezittingen, ontving de Gouverneur-Generaal in 1843 last, „eene nauwkeurige opgave te doen van alle eilanden en plaatsen, „zonder onderscheid, die geacht konden worden, middelijk of „onmiddelijk onder ons oppergezag of onder onzen staatkundigen „invloed te staan. Mochten bij het samenstellen van die lijst „zich leemten voordoen, de Gouverneur-Generaal kreeg daarbij „den bepaalden last, deze zoo spoedig mogelijk te doen aanvul-„len, hetzij door het bedrijven eener daad van souvereiniteit, „of door het sluiten eener overeenkomst, bij welke het Neder-„landsch oppergezag erkend wordt" (61).

Aan dien last kon echter in Indië ook zoo voetstoots geen gevolg gegeven worden; ook dáár was voorafgaand onderzoek noodig, en wel in de eerste plaats op Borneo. Later pas werd de noodzakelijkheid ingezien, ook de Molukken, speciaal het Tidoreesch gebied, aan een nader onderzoek te onderwerpen.

Toen dan ook de gouvernements-commissaris en gouverneur van Borneo, A. L. Weddik, zijne zending in zijn gouvernement volbracht had, kreeg hij, in Mei 1846, de opdracht een dergelijk onderzoek in de Molukken in te stellen.

Eenige maanden later las men in de Javasche courant het volgend bericht (455):

„*Nieuw Guinea.* De Singapore Free Press van den 3den dezer, „berigt, dat luitenant Yule van H. B. M. schip Bramble, bij „zijne jongste opname van Torresstraat aan eene kaap in Nieuw „Guinea op 10° 19' ZB. en 148° O.L., door hem Possession ge„naamd, was aan wal gekomen, aldaar de Britsche vlag gehe„schen en van die kust in naam van hare Britsche Majesteit „bezit genomen had.

„Ongelukkig echter verbrijzelde door de hevige branding, de „boot, waarmede men naar wal was gegaan. Nauwelijks was dit „ongeval door de inboorlingen bemerkt, of zij kwamen, ten ge„tale van twee of driehonderd, uit een naburig bosch te voor„schijn, namen de schepelingen, die zij van alles beroofden, ge„vangen, en werden ook de instrumenten, sextanten, enz. door „hen medegenomen. Zij hadden het bijzonder gemunt op de of„ficieren, die in uniform gekleed waren.

„Onderwijl werden door de ten anker liggende schepen de „noodige sloepen afgezonden, waarvan de expeditie gebruik maakte, „om te ontkomen. De hoofden hadden de Engelschen tegen de „gewelddadigheden der inlanders beschermd".

Hoewel nu het Engelsch gouvernement deze daad gedèsavoueerd of genegeerd schijnt te hebben — ten minste de kust van Nieuw

Guinea werd, voor zoo ver mij bekend, niet onder de Engelsche bezittingen opgenomen — zoo was de taak van Weddik er eenigszins door bemoeielijkt, want nu was het de vraag, wat de westergrens was van het door de Engelschen in bezit genomen gebied.

Vooral werd die vraag van gewicht voor den commissaris, toen hij uit de bekomen inlichtingen de gevolgtrekking maakte, dat het gebied van Tidore zich over de noordkust van Nieuw Guinea veel verder uitstrekte, dan men aanvankelijk gemeend had, en wel, in oostelijke richting, tot aan kaap Bonpland op 140° 47' O. L. van Greenwich (*).

Uit de mededeelingen van den resident H. D. A. van der Goes, die Nieuw Guinea in 1858 als gouvernements-commissaris bezocht, is het reeds bekend, dat de commissaris Weddik in zijne „nota over de staatkundige verhoudingen van de landen, „uitmakende het gebied der Molukken" (Bijlage B zijner geheime missive van 10 Januari 1848 No. 128) o. a. aannam, dat in 1678 de west-zuidwest- en een groot deel der noordkust van Nieuw Guinea onder Tidore stonden, eene stelling, die niet zeer zuiver is, zooals we weten (456).

Ook deelt van der Goes mede, dat het Tidoreesch gezag zich sedert den aanvang der 18de eeuw nog aanmerkelijk had uitgebreid, terwijl hier en daar het denkbeeld doorstraalt, dat vooral de tegenwoordige eeuw getuige geweest zoude zijn van deze machtsuitbreiding.

Al wat ik heb kunnen opsporen van Tidoreesche gezagsuitoefening op Nieuw Guinea, werd in de vorige hoofdstukken medegedeeld tot aan het jaar 1817. Na dien tijd zijn herhaaldelijk Tidoreesche hongitochten op de kust ondernomen, die evenwel, voor zoover me bleek, niet gecontroleerd werden. Het is zeer mogelijk, dat sommige dier tochten zich verder uitgestrekt hebben dan vroeger, en dat de Sultan en grooten van Tidore op

(*) Later zal blijken, dat de lengte zeer verschillend wordt opgegeven.

dien grond beweerd hebben, een uitgestrekter gebied op Nieuw Guinea te beheerschen, dan vroeger het geval was.

Nu die aanspraken door Weddik, en later ook door de regeering erkend zijn, zou het een volkomen nuttelooze arbeid zijn, te trachten de historie der Tidoreesche hongivloten van 1817 — 1848 op te sporen, terwijl het daarentegen zeer nuttig kan zijn na te gaan, wat de latere geschiedenis ons leert van het gezag des Sultans op Nieuw Guinea, te meer omdat wij daarbij niet zullen behoeven af te gaan op beweringen van inlandsche hovelingen, maar gebruik kunnen maken van de rapporten van Europeesche ambtenaren en particulieren.

Het onderzoek van Weddik had het heheime Gouvernements besluit van 30 Juli 1848 L[a] V[1] ten gevolge, waaruit van der Goes reeds de voornaamste bepalingen heeft medegedeeld (456).

Volgens dat besluit strekt zich het gebied van Tidore over Nieuw Guinea uit: „van af den hoek Saprop Maneh (hoek „Bonpland) 140° 47' lengte beoosten Greenwich op de noord- „kust (*), langs die kust, de baai van Wandammen [Geelvinksbaai) „tot den hoek Kain Kain Beba [kaap de Goede Hoop (†)] en „verder west- zuid en zuidoostelijk, tot aan de bij de Proclama- „tie van 24 Augustus 1828 voorloopig aangenomen grens op „141° O. L. op de zuidkust; met inbegrip van het binnenland „voor zoo verre dit ten gevolge van nader in te stellen onder- „zoekingen zal blijken in verband tot de natuurlijke gesteldheid „des lands en de staatkundige inrigtingen van deszelfs bewoners, „tot het Nederlandsch gebied te behooren. Zijnde onder dit

---

(*) Robidé van der Aa heeft aangetoond, dat Saprop Mani de Papoesche naam van de landstreek Tanah Mera is en dus ten onrechte vereenzelvigd wordt met kaap Bonpland, die den oosthoek der Humboldt-baai vormt.

[Zie noot op pag: 107 van (1)].

(†) Kain kain Beba is waarschijnlijk de Tidoreesche benaming voor kaap de Goede Hoop; de inboorlingen kennen dien naam niet.

„gedeelte van Nieuw Guinea begrepen, de krachtens de Procla-„matie van 24 Augustus 1828 in bezit genomene landstreek „uitmakende de landschappen Wonin di bawa en Namatotta van „en met poeloe Adie tot de bij die proclamatie voorloopig aan-„genomene scheiding op 141° lengte beoosten Greenwich waar-„onder de eilanden"....nl. van poeloe Adi tot en met Prins „Frederik Hendrik-eiland;

„behoorende verder nog tot het voormeld gedeelte van Nieuw „Guinea, de eilanden, Pamaris in de Lintjoebaai"....enz., nl. alle eilanden bij de kust en de Geelvink-baai gelegen, de Papoesche eilanden enz. Werden dus hier voor het eerst de eilanden in den omtrek van Nieuw Guinea omschreven, die wij later in de regeerings-almanakken terug zullen vinden, de binnenlandsche grens op Nieuw Guinea bleef onbepaald (*).

De resident van der Goes zegt, na een gedeelte van het besluit van 30 Juli 1848 te hebben medegedeeld:

„Het schijnt aldus daarvoor te moeten worden gehouden, dat „de laatstgemelde omschrijving, hoezeer niet, evenals de inbezitne-„ming van 1828, door eene proclamatie voorafgegaan, de uit-„gestrektheid van het Nederlandsch gebied bepaalt".

Werkelijk heeft dit besluit dan ook stilzwijgend deze beteekenis gekregen, hoewel in art. 1 uitdrukkelijk gezegd wordt, dat de omschrijving slechts zal strekken „tot rigtsnoer bij de handelingen „van de betrokken autoriteiten".

Moet de veronderstelling van van der Goes omtrent de beteekenis, die men aan het besluit wilde geven, dus wel beaamd worden, dit is niet het geval met zijne daarop volgende redeneering, die hem tot de conclusie leidt, dat — zoo lang de overeen-

(*) Het is dus niet juist, wat op pag. 382 bovenaan van (439) gezegd wordt, dat „de meridiaan van 141° O. L. tot oostgrens van Nederlandsch „Nieuw Guinea, (werd) aangenomen". Later zal blijken, dat in 1875 pas eene andere denkbeeldige lijn als oostergrens werd vastgesteld.

komst van 27 Mei 1824 van kracht is — de verhouding van de Nederlandsch Indische regeering tot Nieuw Guinea, „geen andere „kan zijn, dan die, welke, door tusschenkomst van den vorste„lijken leenman, den Sultan van Tidore, wordt daargesteld".

Die opvatting op den voorgrond stellende, moet men natuurlijk met de proclamatie van 1828 verlegen zitten, en van der Goes tracht dan ook te betoogen, dat door de intrekking van den post op Merkus-oord de consequentie der geschiedenis van 1828 weggecijferd kan worden (*).

Daar intusschen het besluit van 1848 zich beroept op de proclamatie van 1828 om er aan te herinneren, dat de landschappen Wonim di Bawa en Namatotte destijds in bezit waren genomen, gaat het niet aan, die proclamatie, welke bovendien van het oppergezag uitging, te negeeren.

(*) Waarschijnlijk is het deze redeneering, die Coutts Trotter aanleiding gaf te twijfelen of het van der Goes wel ernst was met die proclamatie van 1828.

Hij zegt daaromtrent:

„Their (de Nederlanders) only direct act of annexation in New Guinea, „sanctioned or ordered by the Home Government, was in August 1828, when „Commissary van Delden, by proclamation, fixed the limits of Dutch territory".

„The Dutch proclamation contains besides a curious informality. It takes „possession of the „coast of New Guinea", between the „two points above „„specified, and of the lands lying within", but it does not say how far in„land the annexation is to extend; it could hardly, from the formation of „the land, be intended to join the two points named by a straight line. „Curiously enough, in van der Goes's report of the Dutch commission which „visited New Guinea in 1858, the proclamation is alluded to in a slightly „satirical tone, and the writer declares he could not find a copy of it in the „archives of Amboyna!".

Over het besluit van 1848 zegt dezelfde schrijver het volgende:

„For the line now popularly considered to be the Dutch frontier line and „which traverses New Guinea on the 141st meridian, the only foundation ap„pears to be a mere resript (*besluit*) of the Governor-General of the Dutch

Het is evenwel niet duidelijk, wat het besluit bedoelde met de uitdrukking, die over de proclamatie handelt.

Met zekerheid blijkt er uit, dat *Wonim di Bawa* en *Namatotte*

„East Indies in 1848, van Rochussen, who defines, *proprio motu*, the rights „of the Sultan of Tidore as extending along the nord coast to 140° 47[1] E., „and an enterprising map-maker must then have stepped in and completed the „arrangement, by drawing a line from that point to meet the limit laid down „in 1828 on the south coast, for it cannot be supposed that so scientific a „frontier was drawn by so unscientific a potentate as the Sultan of Tidore".

. . . .

„At all events it is clear that no valid act of annexation was performed „by van Rochussen in 1848, nor probably was any such act intended. It „is true the rights of Holland are declared (bij this local authority) to ex- „tend to this point on the north coast, in her capacity as suzerain of Tidore; „but her right to interfere directly in the administration is expressly stated „to derive its validity solely from the connection with Tidore; and even the „lesser rajahs along the coast, with whom the Dutch have made agreements „consider these to exist only in virtue of the same relationship. Now, first, „there is abundant evidence that to the east of Geelvink Bay the natives „either repudiate the rights of Tidore, or are ignorant of his existence; and „secondly, his rights, which never extended far inland, could hardly be the „basis for the annexation of an inland territory 400 miles across; besides „which, the definiton of his rights above quoted deals expressly and exclu- „sively with the coasts, from the point mentioned on the north coast west- „ward, and round to that named on the south."

. . . .

„It seems probable that the slight show of possession hitherto kept up by „Holland may, except perhaps as regards the western peninsula, be read as „signifying no definite annexation, but merely a provisional claim in case „of her becoming able, which she probably at one time contemplated, to „undertake the development of this vast region; or it may simply represent „the survival of a state of matters now past or passing away, — a caution „to all unlicensed traders to the New Guinea coast, and a barrier against „intrusion from the east into her Moluccan preserves". [Zie pag. 213—215 van (557)]. Dat in 1848 geene binnenlandsche grenslijn is aangenomen, bleek ons reeds. Hoe die grenslijn ontstaan is, zal uit het volgende hoofdstuk blijken.

(waarmede blijkens de omschrijving de kuststreek bedoeld wordt van kaap van den Bosch tot den 141sten lengtegraad en die dus de oostkust van Koemawa, Kowiai, Kapia en Timoraka omvat) (*) niet op grond van het besluit van 1848, maar op grond der proclamatie tot de Nederlandsch Indische bezittingen gerekend worden; of die landschappen echter voortaan als Tidoreesch, dan wel als rechtstreeksch Nederlandsch gebied beschouwd moeten worden, blijft onzeker.

Pleit voor de eerste lezing, dat wij met eene omschrijving van het Tidoreesch gebied te doen hebben, voor de laatste kan worden aangevoerd het beroep op eene proclamatie, die ten doel had inbezitneming voor de Nederlandsche kroon.

In elk geval beoogde het besluit van 1848, de kust van Nieuw Guinea van kaap Bonpland op de noordkust tot op 141° O. L. op de zuidkust onder de Nederlandsche bezittingen te doen begrijpen; welk deel van het binnenland daaronder behoorde, werd niet omschreven, en welk gedeelte onder Tidore, welk rechtstreeks onder Nederland gebracht moest worden, werd niet bepaald. Indien echter een gedeelte van Nieuw Guinea als rechtstreeksch gebied zou worden aangemerkt, dan zou dit, volgens het besluit, de kuststreek moeten zijn van kaap van den Bosch tot 141° O. L. op de zuidkust, zoodat in elk geval de geheele westkust, van kaap Ram tot kaap van den Bosch, tot Tidore gerekend werd.

Zie ik mij dus niet in staat, de juiste bedoeling van het besluit van 1848 te verklaren, dit is vrij natuurlijk, daar de regeering zelve nog jaren lang omtrent die landschappen „Wonim di Bawa „en Namatotte" op twee gedachten bleef hinken.

(*) Onder Wonim di bawa verstaat het besluit de dus genoemde kuststreek van de kaart van Weddik, Melvill en anderen. Robidé van der Aa toonde de onjuistheid dezer benaming aan op pag. 33 en 34 van (1) en pag. 414 van (39). Op de beteekenis van Onin kom ik terug bij de behandeling van de reis van de Dassoon in 1871.

Bleek die weifeling reeds uit de omstandigheid, dat het besluit van 30 Juli 1848 L^a V^1 geheim rechtstreeksch Nederlandsch gebied onder de onderhoorigheden van het Tidoreesche rijk vermeldt, nog helderder treedt ze in het licht in het geheime besluit L^a X^1 van denzelfden datum.

In substantie werd daarbij opgedragen aan den resident van Ternate om door den Sultan van Tidore acten van aanstelling te doen uitreiken aan de hoofden op Nieuw Guinea, die binnen het Tidoreesch gebied van dat eiland gevestigd waren; en aan den resident van Banda:

„om door tusschenkomst van den Gouverneur der Molukken „te dienen van berigt, consideratien en advies omtrent de mo„gelijkheid om de hoofden van de landen en eilanden, behoorende „tot het Nederlandsch gebied op Nieuw Guinea, doch *niet* staande „onder het gezag van den Sultan van Tidore, door het bestuur „van Banda te doen voorzien van acten van aanstelling".

Welk gedeelte van Nieuw Guinea als Nederlandsch gebied moest worden aangemerkt, wordt ook hier niet gezegd, en blijkbaar bestond er twijfel aan de mogelijkheid om het Nederlandsch gezag behoorlijk te laten gelden.

Met zekerheid zien we intusschen uit dit besluit, dat de regeering het rechtstreeks Nederlandsch gedeelte van Nieuw Guinea bij de residentie Banda wilde voegen, een voornemen, waarvan ook de regeerings-almanakken de blijken dragen (457).

In den almanak van 1848 toch vinden wij onder Banda uitgetrokken.

„NIEUW GUINEA.

„. . . . . CIVIEL GEZAGHEBBER"

In 1860 verdwijnt de civiele gezaghebber, die trouwens nooit benoemd is; maar Nieuw Guinea blijft nog tot en met 1864 onder Banda vermeld. Nu kon Banda natuurlijk geene gezaghebbers aanstellen in de Tidoreesche landen, en zoo kan het ge-

deelte van Nieuw Guinea, waarop de almanak doelt, niets anders geweest zijn dan de in het besluit van 1848 vermelde landstreek aan de zuidkust, die ingevolge proclamatie van 1828 door Nederland in bezit was genomen, bestaande uit de landschappen, die Wonin di Bawa en Namatotte genoemd werden.

Het zou zeer zeker juister geweest zijn, indien de geheele west- en zuidkust als rechtstreeksch Nederlandsch gebied beschouwd ware op grond der proclamatie van 1828, want de districten, in het traktaat van 1814 genoemd, strekken zich niet tot die kusten uit, en wij weten, dat in 1848 geen, op historischen grondslag rustend, recht van bezit aan Tidore kon worden toegekend op die kusten, waar Gorammers en Ceramlauters c. s. den baas speelden. Maar, al was het gebied minder juist aangeduid, zoolang het plan bestond om althans een gedeelte der kust onder Banda te brengen, was ten minste het juiste beginsel niet geheel uit het oog verloren, en wij mogen dus als bewezen aannemen, dat Nederland in 1848 de aanspraken op het zuid-oostelijkst gedeelte der kust baseerde op de proclamatie van 1828 en overigens op de souvereiniteit over Tidore.

Het in dit hoofdstuk behandelde tijdperk is uit een algemeen wetenschappelijk oogpunt zeker van meer gewicht dan het voorgaande, terwijl het uit een staatkundig oogpunt bijzonder belangrijk is voor ons onderwerp.

De kennis van het land was, wat de kuststreken betreft, aanmerkelijk toegenomen. Terwijl Franschen en Engelschen hoofdzakelijk de noordkust van Nieuw Guinea en eenige kleinere eilanden bezochten en meer bekend maakten, hadden de Nederlanders vooral de zuidkust onderzocht. En meer dan vroeger, toen alle ontdekkingen geheim gehouden waren, werden thans de vruchten der onderzoekingen publiek eigendom.

Toch waren Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden nog slechts

weinig bekend, vooral ook omdat de rapporten der oudere ontdekkingsreizen nog onder het stof der archieven begraven lagen en de belangstellieg in die verwijderde streken pas eenigszins begon te ontwaken.

Het *klimaat* der zuidkust van Nieuw Guinea had zich weder van eene ongunstige zijde doen kennen. Niet alleen de droevige ondervinding te Fort du Bus opgedaan, ook het groot aantal zieken en dooden, dat op de schepen, die deze kust bezochten, voorkwam, strekte ten bewijze, dat het klimaat zeer ongezond is.

De bewoners van de Papoesche eilanden waren zeker bij het einde van dit tijdperk rustiger dan vroeger. Het beëindigen der Tidoreesche quaestie, de verwijdering van Asgar, alias Djelolo, en de maatregelen, tot beteugeling van den zeeroof genomen, droegen er, in verband met de opheffing der extirpatie en de beperking der Tidoreesche hongi's, veel toe bij om eenen beteren toestand in het leven te roepen.

De kennismaking met de bewoners van Nieuw Guinea was, behalve op Merkus-oord, gedurende dit tijdperk slechts vluchtig.

Wat op Merkus-oord door de Papoes tegen de onzen ondernomen werd, kan niet strekken om ons een gunstig denkbeeld van hun karakter te schenken, maar m. i. mogen wij daaruit overigens geene andere gevolgtrekking maken, dan dat zij nog steeds ten speelbal strekten aan de Ceramlauters c. s.

Waar men elders op de zuidkust met de inboorlingen in aanraking kwam, maakten zij (behalve bij de Oetanata) veelal denzelfden ongunstigen indruk als vroeger.

Dat zij in een staat van volmaakte barbaarschheid verkeerden, bleek ook nu weder, en dat men zeer voorzichtig met hen moest zijn, werd door bloedige offers bewezen.

Het blijft evenwel de vraag of men wel altijd juist oordeelde, wanneer men hun vijandelijke voornemens toedichtte. Later zul-

len wij meermalen schijnbaar vijandelijke demonstratiën vriendschappelijke ontmoetingen zien inleiden.

Voor den handel levert de ondervinding in dit tijdperk opgedaan weinig nieuws op. Wij zagen den handel op Merkus-oord geheel verloopen onder den invloed der Ceramlauters c. s., en nog altijd was Nieuw Guinea uit een handelsoogpunt het belangrijkst door zijne ligging, in verband met het specerijen-monopolie.

Intusschen is het van belang nota te houden van den handel, die van Ternate en Makasser gedreven werd op de noordkust en de Geelvink-baai.

Het recht van bezit van *Tidore* op de Papoesche eilanden werd door het Londensch tractaat van 1824, in verband met het contract en de conventie van 1814, volkomen bevestigd. Omtrent de souvereiniteits-rechten van Nederland op die eilanden kan dus geen twijfel meer bestaan.

Wat Nieuw Guinea betreft, zagen wij bij het einde van het vorige hoofdstuk aan Tidore eene kuststreek toegekend, die zich van kaap Ram tot de zuid- of misschien de oostkust van de Geelvink-baai uitstrekt.

Daargelaten, dat omtrent de oostelijke grens van dat gebied twijfel blijft bestaan, was de Engelsche omschrijving vrij wel in overeenstemming met die, welke reeds in 1710 door den toenmaligen Gouverneur der Molukken gemaakt was, terwijl ze bovendien door de ons bekende historische feiten niet weersproken wordt.

De souvereiniteit van Nederland over die kuststreek berust dus op goede gronden, steunende op de rechten van den leenvorst van Tidore.

In 1828 werd bij proclamatie bezit genomen van het gedeelte van Nieuw Guinea *en de landen daar binnen liggende*, aanvangen-

de aan de zuidkust op 141° O. L. en verder de kustlijn volgende tot kaap de Goede Hoop op de noordkust. Die „landen „daarbinnen liggende" zouden moeielijk in kaart te brengen zijn, en daar ze later — in 1848 zooals wij weten — niet nauwkeuriger bepaald werden, kunnen wij ze voorloopig met stilzwijgen voorbijgaan.

Toen de Nederlandsche regeering in 1828 bovenvermeld gebied in bezit nam, was het hare bedoeling niet, de rechten van Tidore aan te tasten en daarom maakte ze de reserve, die de strekking had die rechten te eerbiedigen, m. a. w. zij verklaarde, dat het gedeelte van het geannexeerde gebied, hetwelk aan Tidore mocht behooren, niet als rechtstreeksch Nederlandsch grondgebied zou worden aangemerkt.

Hieruit volgt, dat Nederland den 24sten Augustus 1828 het bezitrecht op een gedeelte van Nieuw Guinea moest baseeren: voor de zuid- en westkust, aanvangende op 141° O. L. en eindigende bij kaap Ram, op de inbezitneming als rechtstreeksch gebied bij proclamatie, en voor de noordkust van kaap Ram tot de zuid- of oostkust der Geelvink-baai op de rechten van den leenvorst van Tidore.

Men moge op den vorm van inbezitneming bij proclamatie op Koninklijke machtiging aanmerking maken, maar dit is niet billijk. Engeland heeft in Nieuw Holland op dezelfde wijze gehandeld. Het tractaat van 1824 gaf volkomen recht, te doen wat gedaan is; de Nederlandsche staatscourant verkondigde de inbezitneming op officieele wijze en de rechtmatigheid dier handeling is, voor zoo ver me bekend, dan ook door geen enkele autoriteit ontkend. De toestand was dus zuiver; en door Merkus-oord onder Amboina te plaatsen had de regeering duidelijk te kennen gegeven, dat de zuidkust niet onder Tidore behoorde.

Minder in overeenstemming met de lessen der historie en minder gelukkig in den vorm was de wijze, waarop in 1848 het

Nederlandsch of liever het Tidoreesch gebied op Nieuw Guinea werd omschreven.

De vorm — een geheim besluit der Indische regeering, dat slechts dienen moest tot richtsnoer voor de ambtenaren — was geheel van huishoudelijken aard, zoodat de nieuwe gebieds-omschrijving reeds om deze reden voor internationale quaestiën geene beteekenis kan hebben. Een gouvernements-besluit ware misschien voldoende geweest, indien het gebaseerd ware op de proclamatie van 1828 en dit staatsstuk ongeschonden hadde gelaten. Bij een besluit b. v. had uitlegging gegeven kunnen worden van de beteekenis der 4 districten, die blijkens proclamatie onder Tidore behoorden. En wanneer men nu, zooals met den commissaris Weddik het geval was, de overtuiging had, dat die districten of althans de Tidoreesche bezittingen in 1848 zich uitstrekten van kaap Bonpland tot „Wonim di Bawa", dan zou daaruit van zelf gevolgd zijn, dat het Nederlandsch gebied een gedeelte der kust van Koemawa, Kowiai, Kapia en Timoraka omvatte.

Wilde men zich niet wagen aan eene officieele omschrijving van die vier districten, dan had men ook bij proclamatie bezit kunnen nemen van de noordkust van kaap de Goede Hoop tot kaap Bonpland met behoud van de reserve omtrent de Tidoreesche rechten, die reeds in de proclamatie van 1828 was opgenomen. In beide gevallen zou de inbezitneming van 1828, die op 's konings last en op wettige wijze geschied was, in hare beteekenis gehandhaafd gebleven zijn.[1]

Het besluit van 1848 verklaarde echter geheel Nederlandsch Nieuw Guinea voor een onderdeel van het Tidoreesche rijk, maakte slechts op eene weinig duidelijke wijze melding van de specifiek Nederlandsche rechten en miskende daardoor zoowel de proclamatie van 1828 als de historie, terwijl het in zijne gevolgen tot het geheel negeeren der inbezitneming van 1828 aanleiding gaf.

Ik kom dus tot de conclusie, dat de in 1848 op papier gemaakte regeling, zoowel door vorm, als inhoud veel te wenschen overlaat.

In hoeverre de werkelijkheid met de regeling op papier overeenstemt, zullen we pas in het volgende hoofdstuk ontwaren, daar het besluit van 1848 het behandelde tijdperk afsloot.

De contracten, met den Sultan van Tidore gesloten, zijn niet in strijd met de proclamatie van 1828, maar wel met het besluit van 1848.

De inbezitneming van een gedeelte der kust van Nieuw Guinea ten behoeve der Britsche kroon door den L[t] Yule oefent, daar ze niet door de Engelsche regeering werd goedgegekeurd, verder geen invloed uit op ons onderwerp.

ZESDE HOOFDSTUK.

1849—1883.

Hebben wij in het vorige hoofdstuk gezien, dat de Sultan van Tidore door de Nederlandsch Indische regeering erkend was als heer over de geheele kust van Nieuw Guinea van kaap Bonpland in 't noorden tot den 141ste lengtegraad in het zuiden, terwijl slechts eene twijfelachtige reserve gemaakt werd voor de zuidkust beoosten „Wonim di atas", spoedig daarop verschenen de Tidoreesche hongivloten zoowel aan de noord-, als aan de zuidkust.

Wat er toen op die kusten gebeurd is, zou zeker moeilijk in bijzonderheden zijn na te gaan, maar uit de berichten, die later ter oore kwamen van de Nederlandsche ambtenaren, mag worden opgemaakt, dat de hongi, zonder zich aan de grenzen of de al of niet erkenning van Tidore te bekommeren, overal schrik en angst verspreidde, alles roovende wat men machtig kon worden, terwijl de Sultan, door acten van aanstelling te laten uitreiken aan de radja's van Aidoema en Namatotte, al direct eene poging aanwendde om de onzekerheid van het besluit in zijn voordeel uit te leggen.

Toen de Tidoreezen het in 1849 waagden, hunnen tocht aan de noordkust tot de Arimoa-eilanden uit te strekken, moesten zij op gevoelige wijze ondervinden, dat men hier van hunne heerschappij niet gediend wilde zijn; want zij werden in den nacht door de bevolking overvallen en genoodzaakt, met verlies van 6 dooden en vele gekwetsten, het hazenpad te kiezen (458).

De Bruijn Kops, die het volgende jaar den tocht op de Circe medemaakte, zegt, waar hij deze gebeurtenis verhaalt, dat de Tidoreezen gekomen waren om de landen ten oosten van de Geelvink-baai *te onderwerpen.* Elders deelt dezelfde schrijver mede, dat in geen 60 jaren de vaartuigen van Gebe of Tidore hunne reizen tot de Humboldt-baai hadden uitgestrekt en dat de stammen ten Oosten van de Geelvink-baai den Sultan van Tidore *niet* erkennen.

Was dus van Tidore niet veel heil te wachten voor de verbetering der toestanden, de weldadige invloed, in de laatste jaren door de Ternataansche handelaars in den omtrek der Geelvink-baai uitgeoefend, viel daarentegen niet te loochenen.

In het vorige hoofdstuk reeds maakten wij kennis met het ontluiken van dien handel, naar ik meen door het huis Renesse van Duivenbode in het leven geroepen, en met de namen van sommige gezagvoerders, die, door steeds met tact en oordeel te werk te gaan, vredelievende betrekkingen met de inboorlingen aanknoopten of voorbereidden.

Meermalen worden die namen met lof genoemd en in 't bijzonder vind ik aangeteekend, dat Deighton, van de Rembang, door „zijne eerlijke handelingen en (zijn) beminnenswaardig karakter" op de geheele kust bemind was en een vertrouwen wist in te boezemen, dat ook anderen ten goede kwam.

Weten wij dus, in welke richting door den Sultan van Tidore en door particulieren invloed werd uitgeoefend tijdens de verschijning van het besluit van 1848, thans zullen wij zien, welke maatregelen door de Indische regeering genomen werden als een gevolg van dat besluit.

Was reeds in 1848 bepaald, dat hoofden aangesteld zouden worden in dat gedeelte van Nieuw Guinea, hetwelk nu als Nederlandsch gebied werd aangemerkt, bij geheim besluit van 24 Maart

1849 L^{s}. S. werd gelast om, in afwachting van het nader onderzoek der binnenlanden, merkpalen of wapenborden op de kust te plaatsen. Weldra werd nu een aantal wapenborden naar de Molukken gezonden; zij waren gemaakt van gegoten ijzer, voorzien van het koninklijke wapen en het randschrift: *Nederlandsch Indie*, en zouden òf op gemetselde voetstukken òf op palen bevestigd en, wanneer daartoe gelegenheid was, van een gemetseld voetstuk, in den vorm van een kubus met pyramidalen top, voorzien worden. In het laatst van 1849 kreeg nu de commandant van Z. M. schoener Circe, de luitenant ter zee 1e klasse J. M. J. Brutel de la Rivière, last om zich ter beschikking te stellen van den gepensionneerden ambtenaar D. J. van den Dungen Gronovius, die als regeeringscommissaris met eene geheime zending naar Nieuw Guinea belast was (459).

Die zending had ten doel, wapenborden te plaatsen en hoofden aan te stellen of te bevestigen in het gebied van den leenvorst van Tidore. Met het oog hierop werd de heer Gronovius vergezeld door den Tidoreeschen prins Amir, als vertegenwoordiger van den Sultan.

Het begin van de reis was niet gelukkig; want de Circe, een oud, wrak vaartuig, den 16^{den} December van Amboina vertrokken met bestemming naar Ternate, kon in de onstuimige zee niet tegen de noordwester buien opwerken. Rivière was genoodzaakt te Wahaai het anker te laten vallen, waarop de ambtenaar J. Faes, die zich hiertoe vrijwillig aanbood, met eene kleine bedekking, dwars over het eiland Ceram naar de Elpapoeti-baai gezonden werd om van daar naar Amboina over te steken en den Gouverneur bericht te brengen van den toestand (458).

Terwijl de Circe nu bij Wahaai voor anker lag, vernam de commandant, dat hij waarschijnlijk gezelschap zoude hebben op de noordkust van Nieuw Guinea, daar het Engelsch fregat Mean-

der, onder bevel van den kapitein ter zee H. Keppel, van Port Essington derwaarts was vertrokken (458).

Van eene ontmoeting kwam evenwel niets, daar de Meander, die door de Pitt-straat, bezuiden de Schouten-eilanden om, koers zette naar de Humboldt-baai, deze baai niet bereiken kon en toen den steven wendde naar de Admiraliteits-eilanden, zonder dat ergens op de kust geland werd (439).

Eerst den 13[den] Februari 1850 kon de Circe weder onder zeil gaan; en nu werd den 25[sten] d. v. Ternate bereikt.

Het duurde tot den 15[den] Maart, voordat alles tot vertrek gereed was. Voorzien van eenen lastbrief des Sultans van Tidore, vergezeld door den reeds genoemden prins Amir en eenige Tidoreesche coracora's, die weldra door anderen gevolgd zouden worden, verliet Gronovius nu den 16[den] Maart de reede van Ternate.

Ter versterking van de zeer verzwakte equipage en om den commissaris op zijne land-tochten te vergezellen, was op de Circe een detachement van 1 korporaal en 10 inlandsche fuseliers ingescheept.

Den 19[den] arriveerde men te Gebe, dat, naar de meening van de Bruijn Kops, vroeger een machtige onafhankelijke staat geweest zou zijn, die pas onlangs door Tidore onderworpen werd (*).

(*) Ook meent die schrijver, dat Gebe eigenlijk rechtstreeks heerschappij voerde over de noordkust van Nieuw Guinea en dat Tidore zijn gezag over die kust dus aan de onderwerping van Gebe te danken had. Dat die stelling geen historischen grondslag heeft, is, meen ik, uit de vorige hoofdstukken voldoende gebleken. Het komt me voor, dat Gebe slechts eene zeer kleine eigen bevolking had; maar zoodra er onlusten uitbraken, waarin Maba, Weda, Patani en de Papoes betrokken waren, werd dat eilandje een rendez-vous, waar zich tijdelijk tal van roovers, vluchtelingen en oproerlingen verzamelden. Van eene heerschappij van Gebe over de Papoes hebben wij evenmin bewijzen gevonden als van de noodzakelijkheid der bemiddeling van den Sengadji van dat eiland bij behandeling van de Papoesche zaken.

Na tolken, gidsen en water ingenomen te hebben, zette men den 26sten, in gezelschap der twee coracora's van prins Amir, de reis voort.

Den 1sten April viel het anker op de reede van Dorei, waar nu weldra een tiental hoofden blijken gaven, den Sultan van Tidore als hunnen heer te erkennen.

De macht dier hoofden was evenwel zeer onbeduidend, zoodat hunne waardigheid eigenlijk slechts in naam bestond.

Dorei maakte op de Bruijn Kops een zeer gunstigen indruk. Hij beschouwde die plaats dan ook als bijzonder geschikt voor eene vestiging, zoowel wegens de voordeelige ligging aan

---

Het laat zich evenwel zeer wel hooren, dat in 1850 de naam Gebe nog schrik verspreidde op de kust van Nieuw Guinea. Wij weten, dat de Freycinet hetzelfde op Waigeoe had opgemerkt.

Maar daarom behoeft de gevolgtrekking nog niet gemaakt te worden, dat Gebe die kust en dat eiland overheerschte! Van 1780 tot 1821 was Gebe een plaats van gewicht geweest, waar enkele malen Noekoe verblijf hield, waar Djelolo eene rol gespeeld had en waar de Sengadji Sanaffi een groote macht had weten in handen te krijgen.

Dat deze roovers, die vloten onder zich hadden uit allerlei streken der Molukken, zich niet ontzien zullen hebben op de kust van Nieuw Guinea den baas te spelen, kunnen wij, zelfs zonder officieele bevestiging, gerust aannemen.

Vooral die Sengadji Sanaffi — die zelfs de Engelsche schepen wilde afloopen, hoewel de Engelschen bondgenooten waren van Noekoe — sloeg allerlei slagen op eigen gelegenheid, en het zou mij niet verwonderen, of hij was de oorzaak van de onmogelijkheid, waarin Noekoe zich in 1804 zeide te bevinden om 20 Papoesche slaven te leveren.

Opmerkelijk is het ook, dat in de mondelinge overleveringen, die van de heerschappij van Gebe spreken, meermalen de naam van radja Djelolo gemengd wordt; dit wijst ook op het Noekoe-tijdperk.

Robidé van der Aa komt ongeveer tot dezelfde conclusie (2), en ik meen dan ook, dat aan den vermeenden voorrang van den Sengadji van Gebe boven de radja-ampat geene staatkundige of historische beteekenis gehecht kan worden.

Zie ook pag. 3, 156 en 278 van het eerste deel.

een' diepe veilige baai, als wegens het overvloedige en goede drinkwater, de vruchtbaarheid van den bodem, de gezondheid van het klimaat, de handels-artikelen voor de Chineesche markt, de nabijheid van vele eilanden en van de Telok Berau en de zachte geaardheid der bevolking.

Hoewel die bevolking uiterst vadzig was en de mannen liefst den ganschen dag om het vuur lagen te rooken of te slapen, zoude er wel meer opgewektheid tot werkzaamheid ontstaan, indien er meer vaartuigen Dorei bezochten en een einde werd gemaakt aan de afschuwelijke hongitochten der Tidoreezen.

Deze tochten toch, eigenlijk alleen bestemd om de aan den heer van het land verschuldigde schatting op vreedzame wijze te innen, ontaardden steeds in roof- en moordpartijen.

Dat dit het geval was dáár, waar men den Sultan van Tidore niet erkennen wilde en dus ook geen schatting verkoos op te brengen, laat zich gereedelijk verklaren; maar zelfs op Dorei, waar men aan zijne verplichtingen voldeed, verspreidde de hongivloot steeds schrik en ontsteltenis.

Hiervan waren onze reizigers getuige, toen die vloot met de vlaggen van Nederland, Tidore, Salawatti en Waigeoe in top, op de maat van tifa en gong, den 20 April de reede van Dorei oproeide.

Vrouwen en kinderen vluchtten, alles medevoerende, wat eenige waarde had, naar alle richtingen om de roofzucht der opvarenden te ontgaan.

De aankomst van de hongivloot was voor de Circe het sein tot vertrek.

De merkpaal was opgericht in de negorij Lonfabé (Dorei) op 134° 9' OL. en 0° 52' 20" Z. B, zoodat den 25sten April het anker gelicht kon worden om koers te zetten naar poeloe Run (Roon van de kaart), waar de Circe in den namiddag van den 27sten aankwam.

De bevolking was, dank zij het goede voorbeeld door Deighton gegeven, zeer vertrouwelijk en behulpzaam.

Niet alleen bleven ook de vrouwen in hare woningen, toen de Circe aankwam, zij liepen zelfs niet weg, toen men haar een bezoek bracht.

„Alzoo" (zegt de Bruijn kops) „zat ik daar te midden van een „zestal vrouwen, waaronder drie jonge meisjes, die wegens hare „schoone oogen, helder witte, goed geplaatste tanden, vrolijk „lagchend voorkomen, ronde schouders en armen, fijne handen, „schoonen boezem en wel gevormde ledematen, den naam van „schoon verdienen, niet alleen in het oog van den Papoe, maar „ook in dat van den Europeaan".

Aan den voet van een waterval, te midden van eenige door Deighton geplante klapperboomen, werd hier het wapenbord geplaatst op 2° 21' Z. B. en 134° 38' O. L.

Ook te Ansoes, waar de Circe den 6den Mei aankwam, vond men in eenige kokospalmen het bewijs van Deighton's vroeger verblijf op dat eiland, hetwelk een treffend schoon gezicht opleverde. De kampong, vroeger op het eiland Ansoes gelegen, was wegens herhaalde vijandelijke aanvallen van naburige stammen naar den vasten wal (van Jappen) overgebracht. Daar vond men weder eene vreedzame bevolking, die, evenals elders bij de aankomst van de hongi, zooveel mogelijk met medeneming van have en goed op de vlucht toog, hoewel de Sengadji den Tidoreeschen Sultan erkende.

Nadat ook hier een wapenbord was opgericht, werd den 9den Mei de reis voortgezet en den 11den geankerd bij het eiland Koeroedoe.

Hier was het gedaan met het vertrouwen; want de bevolking ging reeds op de vlucht naar de kust van Nieuw Guinea vóór dat de hongi nog in het gezicht was. Doodsche stilte heerschte dan ook overal, toen men aan wal kwam, en de opvarenden

der hongivloot wreekten zich over deze teleurstelling door de vruchtboomen om te kappen en alles mede te nemen, wat er nog in de kampong overgebleven was.

De zending van Gronovius was dus hier mislukt; er werd dan ook geen wapenbord opgericht.

Den 15den zette men de reis voort, hopende de Humbolt-baai en daarmede het oostelijkste punt van het Tidoreesch gebied te bereiken; maar dit mocht niet gelukken. In 't gezicht der baai was men verplicht terug te keeren, daar de slechte bezeildheid van den schoener, die bovendien veel water begon te maken, het doorzetten van de reis verhinderde. Er waren nog meer redenen, die het raadzaam maakten terug te keeren; de levensmiddelen begonnen nl. aanmerkelijk te verminderen; en er waren zoo vele zieken, waaronder berri-berri lijders, dat er nagenoeg geen volk genoeg voor den dienst overbleef. Toen nu de hongivloot — die, meen ik, nooit plan gehad zal hebben zoo ver door te gaan — ook niet op kwam dagen, was er reden te over, om den steven te wenden. Dit gebeurde dan ook op den 6den Juni, nadat eene ontmoeting met eenige schuwe, achterdochtige inboorlingen, die met prauwtjes bij de Circe kwamen en de opvarenden door teekens naar wal zochten te lokken, den indruk gegeven hadden, dat men hier met eene valsche, verraderlijke bevolking te doen had, waartegen men steeds op zijne hoede moest zijn.

Den 9den Juni werd de zuidkust van „Sowek" (waarmede Korrido bedoeld wordt) bereikt, alwaar Gronovius den volgenden dag, geboegseerd door de prauwen der bevolking, aan wal ging om het wapenbord te plaatsen.

Het werd opgericht in de negorij Korrido, terwijl mannen, vrouwen en kinderen de vreemdelingen steeds zeer gemeenzaam omringden.

Den 12den Juni lag de Circe weder voor Dorei ten anker. De

zieken begonnen hier langzamerhand te herstellen; slechts één inlandsch matroos stierf aan de gevolgen van berri-berri.

Het was dan ook met eene nagenoeg gezonde equipage, dat de Circe den 22sten Juni van Dorei vertrok. Na eene vrij gevaarlijke reis kwam het oude, wrakke schip pas den 15den Juli te Amboina om weldra, als ongeschikt voor de Moluksche wateren, naar Java gezonden te worden.

Niet alleen op de noordkust en de eilanden van de Geelvinkbaai, ook op de west- en zuidkust zag het jaar 1850 de symbolen van het Nederlandsch oppergezag verrijzen. Hier echter werden ze niet opgericht door eenen Nederlandschen ambtenaar, maar door den Tidoreeschen prins Ali, die hiertoe gemachtigd of gelast was door den commissaris Gronovius (439).

Dat prins Ali nu een wapenbord plaatste te Tandjong Selé, de westelijkste punt van Nottan, en te Atti-Atti, laat zich eenigszins begrijpen, nu het besluit van 1848 de westkust tot en met Wonim di atas onder Tidore gerekend wilde zien.

Maar dat die prins ook aan de zuidkust, in Kowiai en Kapia, als vertegenwoordiger van den souverein op zou treden, had men niet kunnen verwachten.

Intusschen zagen wij reeds, dat Tidore's Sultan ook al acten van aanstelling had laten uitreiken aan de radja's van Aidoema en Namatotte.

Of het nu de bedoeling van Gronovius geweest is, dat prins Ali zijne reis tot Kapia en verder zou uitstrekken, dan wel of de prins dit eigener autoriteit gedaan heeft, kan ik niet beslissen.

Hoe dit zij, prins Ali richtte ook een wapenbord te Merkusoord op, ter plaatse waar vroeger het fort du Bus stond, terwijl alleen de hevige winden en stroomen hem verhinderden, hetzelfde op Prins Frederik Hendrik-eiland te verrichten.

Toen hij geen kans zag dat eiland te bereiken en hij dus ge-

noodzaakt was terug te keeren, deponeerde hij den voor het wapenbord bestemden paal, die vrij zwaar was, op het eiland Lakahia, doch nam het wapenbord zelf mee naar Ternate terug.

De radja van Aidoema meende later, een der regeering welgevallig werk te verrichten door den paal te Lakahia op te richten en een soort van steenen voetstuk daarom heen te maken, waarop hij, bij gebrek aan een Nederlandsch wapen, dien paal voorzag „van een bord van grof Delftsch aardewerk, bont met „roode en geele bloemen beschilderd" (456).

In 1858 deed dit merkwaardig monument nog dienst als zinnebeeld van Nederland's gezag.

Daar de residentie Ternate tot het gouvernement der Molukken behoorde, kan men niet aannemen, dat de Gouverneur van dat gewest niet geweten zou hebben, wat er van 1848 tot 1850 door Tidoreesche prinsen op de kust van Nieuw Guinea verricht was.

En wanneer wij nu zien, dat die Gouverneur in 1852 den ambtenaar C. Bosscher naar de westkust zond om aldaar — geheel buiten Tidore om — o. a. acten van aanstelling aan de hoofden uit te reiken, dan ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat hij den Sultan van Tidore niet bevoegd achtte aldaar gezag uit te oefenen.

De reis, door Bosscher met Z. M. schoener Egmond, onder bevel van den luitenant ter zee 1ste klasse C. P. de Brauw, in de eerste maanden van 1852 gemaakt, ving aan te Banda en werd voortgezet langs de Ceramlaut-eilanden, de zuidwestkust van Nieuw Guinea, de Aroe-en de Zuidwester eilanden (460).

Men bewoog zich dus geheel op Bandaasch gebied; en ouder gewoonte werden de tolken en gidsen weder van Gisser en Kilwaroe gehaald.

De reis had ook ten doel, een onderzoek in te stellen naar het afloopen van Makassaarsche vaartuigen te Atti-Atti en Karas

(439), alweer een bewijs dus, dat de Gouverneur deze streken als gouvernements grondgebied beschouwde.

Den 6den Maart kwam Bosscher te Atti-Atti aan en verbleef er tot den 10den. Het onderzoek bracht aan het licht, dat de bevolking aldaar aan het afloopen van vaartuigen onschuldig was. Nadat nu aan den radja van Atti Atti eene acte van aanstelling was uitgereikt, namens den resident van Banda, werd de reis voortgezet naar Karas, waar den 12den geankerd werd.

Hier vertoefde Bosscher slechts tot den 14den Maart, daar de bevolking gevlucht was, waardoor het onderzoek onmogelijk werd.

De reis zou nu worden voortgezet naar Namatotte; toen het echter bleek, dat de radja van dat eiland zich op Merkus-oord bevond, werd besloten naar de Triton-baai door te stevenen.

Den 17den Maart kwam de Egmond voor anker, dicht bij het voormalige fort du Bus, waar men nu het geheele terrein begroeid vond.

De radja's van Aidoema en Namatotte ontvingen hier ook weder acten van aanstelling namens Banda's resident, welke ze voegden bij die, welke hun namens den Sultan van Tidore waren uitgereikt.

Den volgenden dag reeds werd naar Lakahia koers gezet.

Dit eiland werd geheel verlaten bevonden; de woningen waren verbrand of vernield, de klapper- en andere vruchtboomen geveld.

Dit was, — zooals Bosscher later vernam — het werk van Tidoreezen geweest, zoodat wij er niet aan behoeven te twijfelen, op welke wijze prins Ali het bewijs heeft willen leveren, dat de Sultan van Tidore heer was van Lakahia! De paal voor 't wapenbord lag toen nog op den grond; de radja van Aidoema is dus pas later tot de oprichting van zijn tafelbord overgegaan.

De steenkolen van Lakhia, waarvan reeds in 1679 monsters naar Banda gebracht waren, trokken ook nu de aandacht; men

trof kolenlagen dicht aan het oppervlak aan en bevond, dat de Lakahiasche kolen in de kombuis van de Egmond zeer goed brandden.

De bevolking was gevlucht naar den overwal, op de kust van Nieuw Guinea, en het gelukte niet, haar vertrouwen in te boezemen.

Wel kwamen eenige Papoes in een paar prauwtjes naar buiten, maar „zij waren zoo schuw en vreesachtig, dat men, met de „fraaiste beloften, geen hunner aan boord kon krijgen".

Den 20sten Maart verliet de Egmond de kust van Nieuw Guinea, koers zettende naar de Aroe-eilanden.

Had deze reis het bewijs geleverd, dat Banda's resident de zaken op de kust rechtstreeks dacht af te doen, toen Z. M. fregat Prins Hendrik der Nederlanden, onder den kapitein ter zee C. F. Stavenisse de Brauw, en het oorlogsstoomschip Vesuvius, onder den kapitein-luitenant ter zee P. A. Matthijsen, in 1853 die kust bezochten, waren er ook geene Tidoreesche gecommitteerden aan boord.

Namens het civiel bestuur maakte de ambtenaar W. F. C. van Helsdingen den tocht mede (439); en daar de schepen, na hunne taak volbracht te hebben, niet naar Ternate, maar naar Banda en Amboina stevenden, mag men aannemen, dat Tidore geheel buiten spel gebleven is.

Het doel waarmede deze schepen — waaronder het eerste Nederlandsche stoomschip, dat Nieuw Guinea bezocht — naar de kust gezonden werden, was, een nader onderzoek in te stellen naar de schuldigen aan het afloopen van de Makassaarsche vaartuigen, waarvan reeds gesproken werd (461).

In Maart en April 1853 bezochten de prins Hendrik en Vesuvius Atti Atti, Karas, de Karoefa-rivier en Merkus-oord. Verschillende verhooren van de in de misdaden betrokkene personen werden daar afgenomen, met het resultaat, dat drie der hoofdschuldigen als arrestanten naar Amboina werden overgevoerd en dat

te Karas de bevolking gestraft, te Karoefa een tweetal kampongs in de asch gelegd werd.

Daarop keerde de prins Hendrik over de Aroe-eilanden en Banda naar Amboina terug, terwijl de Vesuvius naar Lakahia stoomde om de steenkolen te beproeven (439).

Het resultaat was niet gunstiger dan in 1679, want de kolen bleken voor stoomschepen onbruikbaar te zijn (*).

De herhaalde tochten, in de laatste jaren naar Nieuw Guinea ondernomen, hadden natuurlijk meer licht verspreid over de aldaar heerschende toestanden.

Terwijl men aan den eenen kant meende, dat dit zoo schoone, vruchtbare land een parel kon worden van de kroon der Nederlandsche bezittingen, zag men aan den anderen kant in, dat tot het vellen van een goed oordeel een degelijk, maar zeer moeilijk en kostbaar onderzoek noodig zou zijn, terwijl alle partijen het eens waren omtrent de verderfelijke wijze, waarop Tidore, middels de hongivloten, gezag uitoefende. Werden nu deze hongitochten in 1854 reeds zeer beperkt, ze zijn toch nog eenige jaren in zwang gebleven, naar 't schijnt, als de eenige teekenen van gezag (?), door den Sultan gegeven; want eene goede regeering en ontwikkeling van het land konden van Tidore niet verwacht worden.

Toen dan ook omstreeks dezen tijd in Europa en Amerika een streven naar kolonisatie ontstond, waarin de naam „Nieuw Guinea" eene rol speelde, werd zoowel in Nederland als in Indië begrepen, dat het noodzakelijk kon worden, het gezag op dat eiland op eene betere wijze uit te oefenen, dan ooit door den Sultan van Tidore gedaan zou kunnen worden.

Het zou daartoe noodig zijn, den Sultan te bewegen geheel of

(*) In het jaar 1853 (wet van September) werden de havens van Ternate, Amboina, Banda en Kajeli voor den algemeenen handel opengesteld.

gedeeltelijk afstand van zijne rechten te doen om dan de kust onder rechtstreeksch bestuur te brengen; en men meende, dat er wel middel gevonden zou kunnen worden om de toestemming van den Tidoreeschen vorst te verwerven.

Dat hierop plan bestaan heeft, blijkt o. a. uit den Regeeringsalmanak van 1855, waarin, onder de residentie Ternate, eene plaats werd ingeruimd voor; 〃 NIEUW GUINEA.
〃 *Papoea.*
〃 . . . ." (457).

Spoedig daarop sprak de Gouverneur-Generaal Duijmaer van Twist openlijk het gevoelen uit, dat de residentie Ternate het ellendigste deel der Molukken uitmaakte en dat daar weinig verbetering mogelijk zoude zijn, zoolang de overeenkomsten met de vorsten van Ternate en Tidore ongewijzigd bleven bestaan (462).

Terwijl nu de hiermede in verband staande plannen en voorstellen van den resident van Ternate in overweging werden genomen, kwam men telkens weder tot het resultaat, dat men geene voldoende kennis bezat van het land om eene beslissing te kunnen nemen. Zelfs de plaats, waar men zich zou moeten vestigen, kon niet aangewezen worden. Waren zeer velen voor eene vestiging te Dorei, anderen meenden, dat daar te weinig plaats zoude zijn en dat de kust van Amberbaken, waar eene landbouwende bevolking woonde, of de dicht bevolkte kust van Tabi, bij de Arimoa-eilanden, beter geschikt zoude zijn. Ongelukkig leverde Amberbaken geen veilige ankerplaats op, terwijl de omstreken der Arimoa-eilanden eene droevige vermaardheid gekregen hadden door de ruwheid en barbaarschheid der dáár wonende inboorlingen.

Vermits men dus altijd weder terugkwam op de noodzakelijkheid van een degelijk onderzoek en de middelen om dat in te stellen niet beschikbaar waren, bleef alles bij het oude, zoodat de kust wèl van tijd tot tijd aangedaan werd door Nederlandsche oorlogsschepen, maar de vestiging achterwege bleef.

De westkust werd in Februari 1855 bezocht door Z. M. adviesbrik Pylades, commandant luitenant ter zee 1ste klasse W. A. Kleijne, die wederom den ambtenaar, van Helsdingen, aan boord had. Atti Atti, Onin, Kapauer en het eiland Serang werden bezocht en men kreeg ook hier de overtuiging, dat de hongitochten van den Sultan van Tidore — die bovendien niet overal als heer en meester erkend werd — zeer verderfelijk werkten. Men zou gaarne van het Tidoreesch gezag ontslagen zijn, dat zich zeer zeker pas na 1848 in deze streken rechtstreeks liet gelden, terwijl de vroegere, zoogenaamde heerschappij van Misool, zooals we zagen, nooit veel te beteekenen gehad heeft.

Natuurlijk kwamen onze ambtenaren slechts in aanraking met een klein gedeelte der kustbevolking en, daar deze zóó bevreesd was voor de barbaarsche, onafhankelijke bergbewoners, dat niemand zich onder hen durfde wagen, konden de herhaalde reizen naar de kust weinig of niets bijdragen tot de kennis van het binnenland (463).

De noordkust, benevens Salawatti, ontvingen in April 1855 een bezoek van den resident van Ternate, Jhr. C. F. Goldman, die op zijne reis met Z. M. stoomschip Vesuvius, commandant luitenant ter zee 1ste klasse Valentini, vergezeld werd door den heer Renesse van Duivenbode — den reeds genoemden Ternataanschen reeder — en den Tidoreeschen prins, majoor Ali (463/464).

Den 5den April van Ternate vertrokken, kwam het reisgezelschap, na Batjan en Obi major te hebben aangedaan, den 8sten voor de negorij Samaté op Salawatti aan, waar men vernam, dat de radja afwezig was.

Ook hier strekte het gezag der hoofden zich slechts tot de aan de kusten wonende bevolking uit, terwijl de bergbewoners volkomen onafhankelijk waren.

Op de kust van Nieuw Guinea werden de landschappen Asi

en Megga (?) tot Salawatti gerekend; en, daar Dorei bijna nooit meer door vaartuigen van daar en van Waigeoe bezocht werd, schijnt de heerschappij van Salawatti sedert de laatste helft der vorige eeuw ingekrompen te zijn.

De reis werd nu voortgezet naar Dorei, waar men den 10den April aankwam.

De resident nam het terrein in oogenschouw en bevond, dat het zeer heuvel- en bergachtig was, zoodat het geene uitgestrekte vlakten tot vestiging opleverde.

Wel scheen het landschap waterrijk en vruchtbaar en 't klimaat was misschien niet ongezond, maar alles was zóó dicht bewassen, dat ontginning zeker met het ontstaan van miasmatische uitdampingen gepaard zoude gaan.

Gedurende het verblijf te Dorei hadden onze reizigers eene ontmoeting met de twee zendeling-werklieden, die door het Gossnersche genootschap waren uitgezonden om aan deze barbaarsche streken de eerste kiemen eener christelijke beschaving te schenken (*).

C. W. Ottow en J. G. Geissler zijn de namen van deze eerbiedwaardige mannen, die zich, met opoffering van alles wat eene beschaafde maatschappij kan aanbieden, tot levenstaak gesteld hadden, het evangelie te verkondigen aan de meest barbaarsche volken der wereld.

Op het eiland „Miosname" (Manaswari) hadden ze zich gevestigd in een vervallen gaba-gaba huis, vroeger door kapitein Deighton opgericht.

(*) Gossner, vroeger Roomsch priester, later evangelie-prediker, had te Berlijn eene zendings-vereeniging opgericht, die hij zelf bestuurde, zonder vaste regels of wetenschappelijke opleiding.

De Nederlandsche zendings-commissie, „de Christen werkman", en „de Amsterdamsche vrouwen-vereeniging" hadden Gossner krachtig ter zijde gestaan bij deze zending.

Den 5[den] Februari 1855 waren Ottow en Geissler door den kuster „Ternate" derwaarts overgebracht. Een brief van den Sultan van Tidore gelastte der bevolking, hun bescherming te verleenen. Zij werden dan ook met rust gelaten; maar niemand bood hun de behulpzame hand. „Zelven moesten zij het dichte „woud binnendringen, den zwaren boom zoeken, vellen, uithollen, „die hun tot kano zou dienen om naar Dorei over te steken."

Toen de kano gereed was, voeren zij dagelijks naar Dorei om in het woud eene ruimte open te kappen, waar zij hunne woning zouden plaatsen. De overmatige inspanning, gepaard aan de werking van het klimaat en het sobere voedsel, wierp de moedige pionniers weldra op het ziekbed. Ottow leed aan eene hersen-ontsteking en bij Geissler ontwikkelde zich een gevaarlijk been-abces, terwijl de koorts hen niet meer verliet.

Ottow was intusschen weder nagenoeg hersteld, toen de Vesuvius te Dorei verscheen, maar Geissler zou zonder geneeskundige hulp waarschijnlijk bezweken zijn (464[a]).

Gelukkig kon die hulp hem nu verleend worden; maar 't was toch noodig voor hem om met de Vesuvius naar Ternate terug te keeren.

De resident Goldman beval, vóórdat hij den 13[den] April van Dorei vertrok, de zendelingen in de bescherming van den korano (het hoofd) aan en gelastte, in overleg met prins Ali, aan de bevolking om hun, tegen betaling, hulp te verleenen bij 't bouwen eener woning.

Die hulp beteekende evenwel niet veel; en het was gelukkig, dat Geissler, die reeds in Februari 1856 terugkeerde, een vijftal Ternataansche timmerlieden medebracht, zoodat nu in de eerste plaats eene goede woning op palen te Mansinam op het eiland Manaswari gebouwd kon worden.

Ging het op Dorei nog al vreedzaam toe, hoewel ook hier on-

lusten onder de verschillende stammen aan de orde van den dag waren, elders was de kust nog steeds getuige van roof- en moordtooneelen, die lang niet altijd in tijds ter kennis van de Nederlandsche autoriteiten kwamen.

Zoo is me niet gebleken, dat het vermoorden van een 50tal Gorammers op Lakahia, waarvan Wallace melding maakt en hetwelk omstreeks 1856 gebeurd moet zijn, ter kennis kwam van het bestuur (465).

Daarentegen bekwam het bestuur wel bericht van de schipbreuk van het Hamburgsch koopvaardijschip Posa, welks bemanning ergens in de Geelvink-baai gedeeltelijk gevangen, gedeeltelijk vermoord zoude zijn (466).

Op ontvangst dezer tijding gaf de Gouverneur der Molukken last aan den resident van Ternate, J. H. Tobias, om zich met Z. M. stoomschip Etna, commandant kapitein-luitenant ter zee A. Clarkson, naar de noordkust van Nieuw Guinea te begeven, ten einde, in overleg met dien commandant, de schipbreukelingen op te sporen en verder de schuldigen te doen uitleveren of, bij weigering of verzet, de medeplichtige bevolking te tuchtigen.

Nog een ander onderzoek was aan den resident en aan den overste Clarkson opgedragen. De gezagvoerder, W. J. Leegh, van de Engelsche bark Amigos had nl. in zijn journaal een verhaal opgenomen van eenen aanval, die door Papoes van Nieuw Guinea op zijn schip gedaan zou zijn.

Hoewel er reden was om, op z'n minst genomen, aan overdrijving te denken, zou de reis der Etna ook dienstbaar worden gemaakt om hieromtrent inlichtingen te bekomen.

Daar het bezoek een gedeelte der kust zou gelden, dat zeer zeker onder Tidore behoorde, zouden de prinsen Ali en Lale, de kapitein Hamdja, de luitenant Oesman, de Sengadji van Patani, Abdul Samad, en de inlandsche secretarissen Talila en Madjelis de expeditie vergezellen.

De gewezen scheepsgezagvoerder, Ph. Kok, en de gezagvoerder, D. Mollet, die beide met het vaarwater en de bevolking bekend waren, zouden medegaan om als loodsen en onderhandelaars dienst te doen.

Daar in het belang der schipbreukelingen de meeste spoed wenschelijk was, moest afgezien worden van het plan om een 150tal Tidoreezen mede te nemen, hetgeen te minder bezwaar had, omdat men meende, des gevorderd, op hulp van Salawatti en een gedeelte der kustbewoners van Nieuw Guinea te kunnen rekenen.

Den 8sten Juni 1857 verliet de Etna de reede van Ternate en reeds den 12den d. v. viel het anker in de baai van Dorei. Spoedig daarop kwam de zendeling Geissler aan boord met het heuglijk bericht, dat het hem en Ottow gelukt was, drie der ongelukkigen te redden, die thans, dank zij de liefderijke zorgen der zendelingen, te Mansinam verpleegd werden.

Twee der geredden, nl. Carl Eduard Jensen, een Sleeswijker, en Justao Stamer, een Hamburger, waren jongens van 15 à 16 jaren; de derde, Jann Josiassan, geboren te Sijlt in Demmarken, was ook slechts 21 jaren oud. Spoedig werden ze op de Etna overgebracht, waar die gewonde en uitgeputte ongelukkigen eindelijk de geneeskundige behandeling vonden, die ze zoo zeer noodig hadden.

In Augustus 1856 waren ze met de Posa, gezagvoerder Meindert Boijsen, van Hamburg vertrokken, met bestemming naar China.

Daar de Posa Lissabon moest binnenloopen om zeeschade te herstellen, was dit schip pas in de eerste dagen van Januari 1857 op 3° N. B. en 131° 30' O. L. aangekomen, toen het 's nachts op de klippen liep en verlaten moest worden.

In twee booten trachtte de uit 10 man bestaande equipage zich te redden; maar één daarvan werd verbrijzeld, zoodat allen plaats moesten vinden in één sloep, die bovendien lek was. Toen ze naar gissing 14 dagen gevaren hadden, kwam er land in zicht.

Hopende eenig voedsel en water te bekomen, ging de gezagvoerder met een paar man aan wal; maar de houding der bevolking was zóó vijandig, dat hij onmiddelijk naar de sloep terugkeerde; en toen men nu weder zee wilde kiezen, trachtten de inboorlingen dit zelfs te beletten. Eindelijk gelukte het den schipbreukelingen wel los te komen om den zwerftocht te vervolgen, maar nu werden ze vergezeld door twee inlandsche prauwen, bemand met gewapende inboorlingen, die hen met een hagelbui van pijlen overstelpten, zoodat allen gewond werden; de stuurman ontving een doodelijk schot en de kapitein overleed zeer spoedig aan zijne wonden.

Eerst toen alle pijlen verschoten waren, hielden de inboorlingen af; en de acht gewonde, uitgeputte mannen moesten nog ongeveer 10 dagen rondzwerven voordat zij weder land ontwaarden.

Dit gebeurde ter hoogte van het eiland Amberpoon in de Geelvink-baai.

Vreesselijk was de wanhoop der schipbreukelingen, toen zij ook nu weder door de inboorlingen met pijlschoten ontvangen werden. Vier hunner sprongen in zee om een einde aan hun leven te maken, terwijl de vier anderen, in hun bloed zwemmende, in de sloep achterbleven.

Deze werden door de inboorligen aan wal gebracht, met nog twee der drenkelingen, die ze opgevischt hadden. Van dit zestal overleden er spoedig twee, zoodat slechts de drie bovengenoemden en de scheepsjongen Wachmalh in leven bleven. Op allersmartelijkste, maar, zoo als later bleek, toch heilzame wijze werden de wonden door de inboorlingen behandeld; en ware de voeding niet uiterst schraal geweest, dan zouden de ongelukkigen zich niet over hen te beklagen gehad hebben.

Door gebrek aan voldoend voedsel teerden ze echter langzamerhand uit; en zonder de hulp van Geissler en Ottow zouden ook zij er ongetwijfeld het leven bij ingeschoten hebben.

Gelukkig hadden deze edele mannen al spoedig vernomen, dat er ergens op de kust Europeanen gevangen gehouden werden. Want, al bestond er in de Geelvink-baai niets, wat naar geregelde postgemeenschap gelijkt, zoo maakte toch de nomadische levenswijze der kustvolken, dat gebeurtenissen van eenige beteekenis in ongelooflijk korten tijd wijd en zijd bekend werden.

Ware er, sedert wij de zendelingen verlieten, geene verbetering gekomen in hunne verhouding tot de bevolking, dan zouden zij weinig hebben kunnen doen in het belang der schipbreukelingen. Maar hunne opofferende liefde was niet zonder vrucht gebleven; het wantrouwen had voor een zeker vertrouwen plaats gemaakt en, hoewel de evangelie-prediking nog weinig succes had, waren er toch teekenen van toenadering, die op verbetering deden hopen.

„Als de gongslagen, het roepende teeken dat de godsdienst „aanving, door het dorp weêrklonken, kwamen mannen en vrou„wen in hunne beste kleeding gedost, daar aan, en traden de „zendelingswoning binnen", waar ze eerbiedig knielden, hoewel ze van de godsdienst-oefening niets begrepen. Vooral de langzamerhand opgedane taalkennis kwam den zendelingen te stade om het vertrouwen der Papoes te winnen, die zich nu voegzamer gingen kleeden en zelfs den tuinbouw begonnen na te volgen.

Zoodra nu Geissler en Ottow vernamen, dat de schipbreukelingen zich aan de westkust der Geelvink-baai ophielden, rustten zij een' groote prauw uit, waarmede Geissler den 20sten Maart naar Wariap voer, alwaar hem één der gevangenen, die op Amberpoon was, uitgeleverd werd. Eenige dagen later mocht hij de voldoening smaken nog twee der schepelingen, die in Wandessi gevangen gehouden waren, te verlossen, maar de vierde, — Wachmalh nl. — bevond zich in Wandammen, waar de inlandsche prauwen zich niet durfden wagen. Geissler was dus wel verplicht geweest naar Mansinam terug te keeren, te meer daar

de drie geredden, zoodra mogelijk, ter verpleging onder dak gebracht moesten worden.

Toen de Etna aankwam, was Ottow naar de kust van Amberbaken vertrokken om te trachten prauwen te bekomen ter overbrenging van de schipbreukelingen naar Ternate.

Nauwelijks hadden Tobias en Clarkson deze tijdingen vernomen of zij besloten eene poging aan te wenden om Wachmalh te redden, hoewel het gerucht liep, dat hij reeds overleden zoude zijn.

Den 15den Juni werd nu naar het eiland Roon gestoomd, waar men vernam, dat de gevangene reeds overleden was en dat Sekoeri, de aanvoerder, die de schipbreukelingen gevangen gemaakt had, door de berg-Papoes vermoord was. Hoewel die tijding alle schijn van waarheid had, besloot men toch, den volgenden dag de baai dieper in te stoomen om op de kust van Wandammen een nader onderzoek in te stellen. Twee prauwen van de radja's van Roon en Oewaar (aan den vasten wal) vergezelden de Etna op dien tocht; en toen het stoomschip wegens de menigte riffen in het vaarwater het anker moest laten vallen, werd besloten, den gezagvoerder Mollet en eenige Tidoreesche hoofden met die Papoesche prauwen de baai dieper in te laten varen.

In den avond van den 17den kwam Mollet van zijnen onderzoekingstocht terug; en daar hij in allen deele de juistheid der ontvangen berichten moest beamen, viel er niemand meer te redden en niemand te straffen.

Den 18den Juni werd dus het anker gelicht en de koers gericht naar 't eiland Mefoor, omdat men reden meende te hebben te denken, dat de schipbreukelingen dáár het eerst waren aangevallen.

Hierin had men zich echter vergist; niet alleen betoonden hoofden en bevolking volstrekt geene vrees, bij het onderzoek bleek duidelijk, dat de schipbreukelingen van de Posa hier niet geweest

konden zijn; de drie overgeblevenen herkenden de kust van Mefoor dan ook in 't geheel niet.

Men moest dus onverrichterzake naar Dorei terugkeeren.

Toen de Etna daar aankwam, was Ottow van zijne reis naar Amberbaken teruggekeerd, en gaarne stond men zijn verzoek, om met de Etna naar Ternate te mogen gaan, toe.

Het bleek den resident, dat het met de aanstelling van hoofden in deze streken soms zonderling toeging; want al werd het Tidoreesch gezag hier vrij wel erkend, toch wisten Gebeërs en Waigeoeërs zich het recht aan te matigen, hoofden te benoemen met het doel om slaven van hen ten geschenke te bekomen. Ernstig werd tegen dit misbruik gewaarschuwd, terwijl de majoor van Mansinam, die na den dood van het vorig wettig hoofd zich zelf had aangesteld, door den resident en de Tidoreesche prinsen bevestigd werd in zijne waardigheid, hoewel deze weinig te beteekenen had, daar de Papoes zich nagenoeg in 't geheel niet om hunne hoofden bekommerden.

Den 22sten Juni verliet de Etna de reede van Dorei om langs de kust van Amberbaken naar de Meospaloe-eilanden te stoomen, waar de aanval plaats gehad moest hebben, waarvan het journaal van de Amigos gewag maakte. Geen spoor van deze gebeurtenis werd evenwel ontdekt; en de mededeelingen, die men van Ottow en de inlandsche hoofden bekwam, sterkten den resident en den commandant van de Etna in de overtuiging, dat hier eer gedacht moest worden aan eene verkeerd begrepen poging van inboorlingen om ruilhandel te drijven, dan aan eenen vijandelijken aanval.

Den 28sten Juni 1857 was de Etna te Ternate terug, en toen waren de schipbreukelingen in zoo verre hersteld, dat alle gevaar geweken was. Zij werden later naar hun geboorteland teruggezonden met de papieren, kaarten, enz., die Ottow en Geissler hadden weten machtig te worden.

Wie de Duitscher uit Bremen was, die in het jaar 1857 Dorei bezocht, een rivier (de Andai?) opvoer en met de Arfakkers in aanraking kwam, is mij niet gebleken. Had de natuur hem in verrukking gebracht, de eerste Arfakkers, die hij ontmoette en die hem 's avonds aan hun vuur ontvingen, maakten, hoewel ze vriendelijk waren en goedhartig schenen, geen gunstigen indruk, daar het „jammerzalige schepsels waren, wier magere ledematen „en wanstaltige lichamen in geen enkel stuk kleeding gehuld (?) „en slechts (sic) hier en daar met een schubachtigen uitslag be„dekt waren".

Later kwam de reiziger terecht midden onder een met knodsen en lansen gewapenden troep inboorlingen, die, hevig gesticuleerende, zijnen argwaan opwekten, daar hij begon te vreezen, „dat „al dat leven slechts eene beraadslaging was over de vraag, met „welke saus wij wel het best zouden smaken". Maar hierin bedroog hij zich, want ook bij deze horde vond hij gastvrijheid, die zelfs zóó ver ging, dat de Arfakkers onderling vochten om uit te maken, wie hem en de zijnen te eten zou geven (466a).

In het jaar 1858 was het wederom noodig, een Nederlandsch oorlogsschip tot afdoening van geschillen naar Nieuw Guinea te zenden, maar ditmaal niet naar de noord-, doch naar de westkust.

Het gold de vereffening eener zaak, die reeds bijna twee jaren aanhangig was. In het laatst van 1856 nl. had Koepang, een Papoe van de westkust, zich binnen het ressort van Wahaai schuldig gemaakt aan slavenhandel en roof. Op verzoek van den gezaghebber van Wahaai had de radja van Misool daarop eene poging aangewend om het geroofde terug te bekomen, maar de uitslag was zeer ongelukkig. Want, toen de radja van Misool, vergezeld van de radja's van Waigama, Atti Atti en Pattipi, in de baai van Sekaar verscheen, werd hij door Koepang en het volk van Wartoewar en Ogar (Sekaar) vijandig ontvangen.

Een der volgelingen werd gedood, de radja van Waigama en vele anderen werden gewond, en twee prauwen vielen in handen van Koepang.

Deze euveldaad moest dus gestraft worden, eene taak, die werd opgedragen aan den luitenant ter zee 1ste klasse, T. R. Toewater, commandant van Z. M. stoomschip Phoenix.

De Tidoreesche prins Safioedin, een paar inlandsche schrijvers en de klerk, D. P. Berendhuijsen, die als tolk zou dienen, werden bestemd den tocht mede te maken.

De Sultan van Tidore stelde zes coracora's, bemand met 226 Tidoreesche onderdanen, beschikbaar, terwijl de resident van Ternate 60 geweren en de noodige munitie ten gebruike afstond.

Ter loops zij er de aandacht op gevestigd, dat de regeering, door thans Tidoreesche hulptroepen op de westkust te gebruiken, eene geheel andere gedragslijn volgde, dan zij in 1852 huldigde door de zending van Bosscher, in 1853 door die van de Prins Hendrik en in 1855 door die van de Pylades.

Den 16den April 1858 verliet de Phoenix, Ternate met de coracora's, op sleeptouw; en den 19den viel het anker voor Lilinta op Misool.

Hier stelde de commandant Toewater een onderzoek in naar het gebeurde in de baai van Sekaar en hij kreeg de overtuiging, dat de Misoolsche radja's de waarheid gesproken hadden, toen zij beweerden, dat de schuldige kampongs tot het gebied van den radja van Roembatti behoorden.

Toen het onderzoek was afgeloopen en intusschen de coracora's van Misool, die de vloot zouden versterken, waren aangekomen, kon de reis vervolgd worden.

Den 21sten April had de Phoenix, behalve de 6 Tidoreesche coracora's, nog 3 dergelijke vaartuigen van Lilinta, één van Waigama en 16 kleinere vaartuigen van verschillende Misoolsche negorijen op sleep, toen de reis naar Atti Atti vervolgd werd.

De radja's bevonden zich aan boord van het stoomschip. Ruig weder noodzaakte den commandant, de kleine vaartuigen los te laten, maar de coracora's werden steeds gesleept en kwamen den 23sten met de Phoenix te Atti Atti aan, weldra gevolgd door de achtergeblevene kleine prauwen, die zeilende haren weg hadden gevonden.

De radja's van Atti Atti, Roembatti en Pattipi kwamen spoedig aan boord van de Phoenix, en te Pattipi vond men de bark „de Vriendschap", toebehoorende aan den heer van Duivenbode te Ternate en gecommandeerd door den Arabier Sech Ambarak Djabraim. Deze Arabier had juist namens den Sultan van Tidore eene poging aangewend om Koepang door de radja's gevangen te laten nemen.

Die poging was door de flauwheid dier hoofden mislukt en 't was zelfs gebleken, dat de radja van Roembatti heulde met Koepang. De Arabier wist ook met zekerheid te vertellen, dat de negorijen Sisir, Kapitoear en Wartoewar schuldig waren aan den aanval en dat Koepang zich daar nog ophield.

Zoodra Toewater deze inlichtingen bekomen had, gelastte hij de drie Oninsche radja's hunne vaartuigen naar de baai van Sekaar te zenden om Koepang te arresteeren. De radja's zelven bleven als gijzelaars aan boord.

Tegen den avond van den 24sten vertrokken de Papoesche prauwen nu naar Sekaar, terwijl de Phoenix met de vaartuigen van Tidore en Misool pas te middernacht volgde.

Toen het stoomschip tegen den middag van den 25sten in de baai van Sekaar kwam, verkondigde het geweervuur reeds, hoe de prauwen van de Oninsche radja's door de bevolking ontvangen waren.

De luitenant ter zee 2de klasse, A. F. R. E. van Haersolte van den Doorn, roeide nu aan het hoofd der Misoolsche vaartuigen naar Sisir, terwijl de luitenant ter zee 2de klasse, N. A. Holmberg

de Beckfelt, vergezeld door den luitenant ter zee 2de klasse, H. Dijserinck, en prins Safioedin, aan het hoofd der Tidoreesche coracora's den steven wendde naar Kapitoear en Wartoewar.

De negorij Sisir was door de bevolking verlaten en werd vernield, terwijl het volk der Oninsche radja's de vluchtelingen vervolgde om te beproeven Koepang in handen te krijgen.

Hoe het dieper in de baai gesteld was, kon van boord niet waargenomen worden, zoodat de commandant Toewater zich zelf met de officiers-sloep daarheen begaf. Hij vond Kapitoear reeds verwoest; maar Wartoewar had men niet kunnen bereiken. Toen Holmberg de rivier een eind wegs opgevaren was, had hij gelegenheid gehad eenige vluchtende prauwen te beschieten, maar successievelijk raakten zijne vaartuigen aan den grond, zoodat tot terugkeer besloten moest worden. Nu kwamen er meer prauwen van de bevolking opdagen, waaruit de onzen beschoten werden, maar zij werden gemakkelijk op de vlucht gejaagd. Nadat nog een laatste salvo gegeven was, toen Toewater zich met Holmberg vereenigd had, keerde de flotille naar de Phoenix terug.

Het steile, met ondoordringbare wildernis bedekte strand had nergens gelegenheid tot debarquement aangeboden; en ook bij Sisir was de vervolging al zeer spoedig door de wildernis belet.

Nu het onmogelijk bleek, Koepang met geweld machtig te worden, stelde Toewater den radja van Roembatti verantwoordelijk voor de uitlevering, hem de verzekering gevende, dat hij naar Ternate zou worden overgevoerd om daar te blijven, totdat Koepang gearresteerd zou zijn.

Hierop bood Kalijaakat, de zoon van den radja, aan, Koepang gevangen te nemen; en werkelijk begaf hij zich met dat doel aan wal.

Toen evenwel den 2^{den} Mei zijne pogingen nog niet gelukt waren, besloot de expeditie-commandant naar Ternate terug te keeren en den radja van Roembatti derwaarts over te brengen.

Na Misool te hebben aangedaan, kwam de Phoenix den 7den Mei 1858 te Ternate teug.

Het hoofddoel van den tocht was dus niet bereikt; maar de gevangenneming van den radja van Roembatti is toch het middel geweest om in het volgend jaar gedaan te krijgen, wat in 1858 mislukt was. Want, toen genoemde radja, na gezworen te hebben Koepang te zullen arresteeren, vrijheid kreeg om naar zijn land terug te keeren, hield hij woord en leverde den schuldige aan het bestuur over (1).

Uit het voorafgaande blijkt, dunkt me, zeer duidelijk, dat de invloed van het Nederlandsch gezag, hoe gebrekkig dit ook werd uitgeoefend, reeds gunstig werkte op de toestanden op de Papoesche eilanden en de kust van Nieuw Guinea.

Ook de invloed door de zendelingen uitgeoefend, was zeker weldadig.

Niet alleen vormden zij een schakel tusschen onze ambtenaren en de bevolking aan de Geelvink-baai, zij droegen ook zeer veel bij tot de vermeerdering der kennis van land en volk, waaraan zoo groote behoefte bestond.

Reeds in 1857 hadden Ottow en Geissler eene belangrijke bijdrage tot die kennis (*) der regeering aangeboden (467), zoodat dan ook besloten werd, hun in hun belangrijk werk te steunen door de toekenning eener toelage van *f* 50 's maands aan ieder hunner (468a).

Ottow was niet lang op Ternate gebleven. In het begin van 1858 was hij teruggekeerd, na getrouwd te zijn met mej. Augusta Letz, die haren echtgenoot weldra krachtig bij zou staan in zijne moeielijke taak. Zij was de eerste Europeesche vrouw, die zich onder de Papoes vestigde (464a).

(*) Deze bijdrage is opgenomen in het „Bijblad" van het Tijdschrift: de Vereeniging, Christelijke stemmen, aflevering voor December 1857 en volgende.

Intusschen wachtten de reeds in 1836 gestelde vraag, waar men zich ter kuste van Nieuw Guinea zou vestigen, en de sedert 1848 gerezen quaestie omtrent de bepaling der Oostelijke binnenlandsche grens steeds op eene beslissing. Ook de kolonisatie-quaestie had nieuw leven bekomen, zoodat door Z. M. den koning eene commissie benoemd was om dit onderwerp te bestudeeren en ter zake verslag uit te brengen (469).

Nieuw Guinea had niet alleen in Nederland, maar ook in het buitenland steeds de aandacht getrokken, als er van kolonisatie sprake was.

De commissie zag dit eiland dan ook niet over het hoofd, maar ze kon onmogelijk beslissen, of men daar terreinen zou vinden voor kolonisatie geschikt.

Zij achtte het daarom noodig, dat „tot het verkrijgen van meer „geographische, ethnologische, industrieele en commercieele ken- „nis . . . . eene met alle noodige elementen voorziene sterke „expeditie werd samengesteld, om van Nieuw Guinea, niet alleen „de kusten en de bij gelegene eilanden, maar ook het binnenland „zoowel in het noorder- als zuider-schiereiland op te nemen. „Daardoor (zou) een tijdperk worden geopend, waarin de souverei- „niteit over dit bijna nog geheel onbekende land meer dan in „naam (zou) bestaan en eene wezenlijkheid zou worden om eenmaal „tot beschaving en waarschijnlijk tot eene rijke produktie te leiden".

Ook was de commissie van oordeel, dat men Goram zou moeten bezetten om een uitgangspunt te verkrijgen tot het aanknoopen van betrekkingen met de bewoners van de zuidwestkust, een advies, dat met het oog op de historie zeker volkomen juist was.

Het is jammer, dat in Indië, als een gevolg der gedachtenwisseling tusschen regeering en opperbestuur, die in 1853 een aanvang genomen had, reeds tot het zenden eener expeditie naar Nieuw Guinea besloten was, toen bovenbedoeld rapport der Staatscommissie aan den koning werd aangeboden (467).

Want die expeditie was nu niet op den door de commissie verlangden voet ingericht en dus ontoereikend om aan het door haar beoogde doel te beantwoorden

Den 8sten December 1857 had de Indische regeering het personeel voor eene expeditie naar Nieuw Guinea aangewezen, met bepaling, dat de tocht in Januari 1858 een aanvang zou nemen.

De resident van Banda, H. D. A. van der Goes, werd met de leiding belast, terwijl de commissie verder bestond uit den luitenant ter zee 1ste klasse, G. Roijer, commandant van Z. M. stoomschip Etna, den kapitein der Infanterie, F. G. Beckman, den ambtenaar, belast met natuurkundige onderzoekingen in Nederlandsch Indië, Dr. J. H. Croockewit Hz., en den adjudant-onderofficier, E. B. H. C. von Rosenberg als teekenaar.

Verder werd Z. M. stoomschip Etna ter beschikking der expeditie gesteld, die ook zou worden medegemaakt door den 2den luitenant, Tissot van Patot, als commandant van een detachement militairen, sterk 50 inlandsche onderofficieren en minderen, en door den ons bekenden Tidoreeschen prins Amir (456).

Een speciaal onderzoek ter bepaling der grenslijn werd niet aan de commissie opgedragen. De opdracht was in vrij algemeene termen gesteld en schreef in substantie voor, het inwinnen van berichten betreffende den staatkundigen toestand, de taal, de afkomst, de zeden en gewoonten der bevolking, de voortbrengselen uit het dieren- planten- en delfstoffen rijk en de mogelijkheid van exploitatie.

Voorts gelastte de instructie een bijzonder onderzoek naar die plaatsen, welke uit oogpunten van staatkunde, strategie, gezondheid en handel voor eene vestiging in aanmerking konden komen.

Allerlei hinderpalen beletten de expeditie op het voorgeschreven tijdstip te vertrekken, terwijl het bovendien noodzakelijk bleek, nog een schip in te huren om het detachement en ander personeel, waarvoor op de Etna geen plaats was, over te voeren.

De Gouverneur der Molukken huurde voor dit doel het barkschip Atie Atul Barie in, welk schip eenige dagen vóór de Etna Amboina verliet, met last het stoomschip bij poeloe Adi in te wachten.

Den 20sten Maart 1858 ging de Etna onder stoom en liet den 22sten d. v. bij de bark het anker vallen aan de noordkust van poeloe Adi.

Alvorens nu de expeditie op haren tocht te volgen, is het niet zonder belang na te gaan, over welke der sedert eeuwen met zooveel moeite en inspanning verzamelde gegevens betreffende Nieuw Guinea de commissie beschikken kon.

Kaarten der kusten en vaarwaters van Nieuw Guinea had men hoegenaamd niet.

De stukken over Nieuw Guinea, die door de Algemeene Secretarie zouden worden toegezonden, waren niet ontvangen.

Een vriendelijke hand verstrekte der commissie te Amboina een extract uit van Delden's rapport van 1828 en een afschrift van de memorie der zendelingen, waarvan reeds melding gemaakt werd.

Aan gedrukte stukken bezat men de reizen van Kolff (416) en Müller (7) en de bijdrage van de Bruijn Kops betreffende de reis met de Circe (458).

Tolken voor de zuidkust had men niet aan boord, daar de Tidoreesche hoofden en tolken zich slechts aan de noordkust verstaanbaar konden maken en niemand order gegeven had, tolken van Ceramlaut of Goram te halen (456).

De gevolgtrekking ligt dus voor de hand, dat de expeditie met het oog op het doel, dat men zich voor oogen stelde, al bijzonder slecht was uitgerust.

Gelukkig had kapitein Beckman, die met de Atie Atul Barie reeds den 20sten Maart voor Adi gearriveerd was, aldaar een Ceramschen handelaar aangetroffen, die nu als onderhandelaar dienst kon doen; want, toen de Etna aankwam, was de bevolking van

Adi naar 't gebergte gevlucht, en men zag geen kans haar naar het strand te lokken.

Toen de Cerammer echter met een Tidoreeschen luitenant aan wal ging, gelukte het hun, het vertrouwen te herstellen, zoodat de bevolking terugkeerde en de hoofden den 23sten aan boord kwamen om hulde te brengen aan prins Amir. Te vergeefs trachtte men hen evenwel te bewegen, als tolken en gidsen te dienen in de Kamrau-baai; zij weigerden dit bepaald, omdat er een oorlog was uitgebroken tusschen de bewoners van Karoefa en Patimoeni, terwijl de eerstgenoemden de bevolking van Adi beschuldigden, de Patimoeniërs te helpen. Het was dus een zeer gelukkig toeval, dat Matoea, de zoon van het overleden hoofd van kampong Karoefa, den volgenden dag op Adi verscheen om een onderzoek in te stellen naar de medeplichtigheid der bevolking aan de vijandelijkheden van Patimoeni, en tot de overtuiging kwam, dat die medeplichtigheid niet bestond. Want nu waren de Adische hoofden bereid, mede naar de Kamrau-baai te gaan.

Alvorens daarheen te vertrekken bracht de commissie een bezoek aan poeli Adi, waar ze door de bevolking vriendelijk ontvangen werd. Inmiddels werden boden uitgezonden naar Aidoema en Namatotte om de radja's uit te noodigen zich voor de Karoefa-rivier bij de expeditie te voegen.

Den 25sten Maart stoomde de Etna met de bark op sleeptouw de Kamrau-baai binnen, aan welker westelijken oever de Karoefa uitmondt.

Toen in den namiddag van denzelfden dag voor den mond dier rivier geankerd werd, begaf zich Matoea — die inmiddels door prins Amir tot Sengadji verheven was — aan wal om de bevolking gerust te stellen en uit te noodigen aan boord te komen.

Den 26sten Maart kwam echter slechts één prauwtje met twee mannen en één vrouw ter zijde van de Etna, den volgenden dag door nog een paar dergelijke vaartuigjes gevolgd.

6

De bevolking was, naar men zeide, wegens den oorlog in het gebergte geweken.

Een voorloopig onderzoek had aan het licht gebracht, dat men $^3/_4$ uur ver de rivier op moest varen om drinkwater te bekomen. Daar nu de komst van de radja's van Namatotte en Aidoema — die pas den 29sten konden arriveeren — moest worden afgewacht, besloot de commissie, de Karoefa-rivier en hare omstreken aan een nader onderzoek te onderwerpen.

Den 28sten Maart embarqueerden daartoe in drie sloepen de heeren van der Goes en Croockewit, de luitenant ter zee Wolterbeek Muller, de heer von Rosenberg, de Sengadji Matoea, een mohammedaansch priester en een paar Tidoreesche hoofden.

De rivier, die op korten afstand van den mond 1200 meter breed is, wordt langzamerhand smaller, totdat ze eenige uren stroom-opwaarts aanvankelijk eene breedte van 500 meter behoudt. Rizophoren en ondoordringbaar bosch vormen de oevers, terwijl het lage drassige land bij vloed onderloopt.

Geen wonder dus, dat de reizigers nergens eenig spoor van bewoning ontdekten.

Eerst na uren varens zag men het terrein hooger worden en een zevental hutten het bewijs leveren, dat er menschen in de nabijheid waren.

Maar over 't geheel bleek de gesteldheid van den bodem moerassig te blijven; het water van de rivier, die aanvankelijk $2^1/_2$ à 3, hoogerop 1 à 5 vadem diep was, werd overal brak bevonden en leverde geen spoor van vischrijkheid op. Ook de vogels waren schaarsch; en toen men negen uren lang gevaren had, aanschouwde men nog dezelfde vegetatie, die zich aan den mond vertoonde.

Hoogerop verandert het aanzien van het landschap als met een tooverslag.

Daar kronkelt de rivier, welker breedte successievelijk tot 20

meters vermindert, zich tusschen loodrechte rotsen van zandsteen, terwijl de krachtigste vegetatie de oevers bedekt. Bloeiende heesters en prachtige varens vertoonen zich tusschen de reusachtige stammen, die in honderdvoudige bochten door veelsoortige lianen omslingerd worden; terwijl het gebergte, dat zich aan de kim vertoont, wilde notemuscaat- en massooi-boomen in zijne wouden verbergt. Een groote menigte vogels, waaronder verscheidene sierlijk gevederde, deden zich allerwege zien en hooren.

Toen men de rivier in dat prachtige landschap nog 3 uren opgevaren was, werd verder doordringen wegens de massa zandsteenbrokken onmogelijk.

De nacht werd in de sloepen doorgebracht en eerst in den avond van den 29sten keerde het reisgezelschap aan boord van de Etna terug.

Men had door dit onderzoek en door de inlichtingen der hoofden de overtuiging gekregen, dat aan de Karoefa tot 4 uren stroomopwaarts en aan de noordzijde der Kamrau-baai niets dan laag, moerassig land te vinden was, zoodat besloten werd naar de bocht van Kaimani, aan de oostzijde van de Kamrau-baai gelegen, te stevenen.

Den 31sten Maart, toen de Etna zich gereed maakte derwaarts te stoomen, kwam de Sengadji Matoea met een 50tal inboorlingen, in zeven prauwen verdeeld, op zijde van het stoomschip. De mannen kwamen onbevreesd aan boord, maar de vrouwen bleven in de prauwtjes.

Zij schenen met het bezoek van de Etna bijzonder ingenomen en verzochten, een Nederlandsch etablissement aan de Karoefa op te richten, evenals vroeger op Lobo (Merkus-oord) het geval geweest was; en als hiertegen bezwaren bestonden, zouden ze gaarne, door hunne vrouwen en kinderen vergezeld, met de Etna vertrekken om op die wijze aan de aanvallen der Patimoeniërs te ontkomen.

Geen dezer verzoeken kon worden toegestaan; maar men zag er het bewijs in van het vertrouwen, dat deze kustbewoners in de Nederlanders stelden.

In de bocht van Kaimani, die denzelfden dag bereikt werd, vond men de bark, welke den vorigen dag derwaarts vertrokken was.

De hooge, steile, dicht begroeide kust maakte een sterk contrast met de lage moerassige oevers der Karoefa, die men zoo pas verlaten had.

Nauwelijks was het anker gevallen, of men ging aan wal; maar in de kampong Kaimani vond men slechts een bejaard man en eenige vrouwen en kinderen. De rest der bevolking was gevlucht, omdat zij in oorlog was met de Kamrauers; en het eenige bergpad, dat naar de schuilplaats leidde, was met randjoe's beplant, zoodat het niet mogelijk was, een uitstapje in het gebergte te maken.

Eene poging tot opruiming der randjoe's was den volgenden morgen (1 April) nog zóó slecht geslaagd, dat van der Goes, Beckman, Croockewit, en prins Amir van hunnen voorgenomen tocht in 't gebergte moesten afzien om zich te bepalen tot eene wandeling langs het strand onder 't genot van heerlijke natuurtafereelen. Bij die gelegenheid vond men in sommige der talrijke kalkrotsen grotten, die tot verzamelplaats van beenderen en hoofden van afgestorvenen dienden.

Intusschen was de bevolking van Kaimani in grooten getale teruggekeerd; maar den 2den April bleek het, dat de belofte om de randjoe's op te ruimen slecht was nagekomen, zoodat van der Goes en Croockewit onverrichter zake van hunnen tocht langs het bergpad terug moesten keeren.

In den morgen van den 3den April vertrokken nu de heeren van der Goes, Croockewit, von Rosenberg en de luitenant ter zee 2de klasse Mac Leod met twee sloepen naar de Telok Bi-

tsjaroe, de „Quaelberghs Bay" van Keijts (*), gelegen op 3° 50' Z. B. en 133° 56' O. L. Had men kennis gedragen van de bewering van Keijts, dat deze baai gaf „oesters abondant, waarin „men peerels vint", dan zou zeer zeker naar de oesterbanken gezocht zijn, maar nu bleef dat onderzoek achterwege.

Men vond overal de rijkste vegetatie, waartusschen hier en daar naakte rotsen schilderachtig afstaken. Tallooze vogelen deden zich zien en hooren; de natuur scheen daar in feestdos getooid.

Maar toch werd die indrukwekkend schoone baai ook ongeschikt bevonden voor eene vestiging, daar het zandstrand zich slechts op enkele plaatsen tot 100 meters uitstrekte en het vaarwater wegens de vele riffen hoogst gevaarlijk was.

Het was niet gelukt met de inboorlingen in aanraking te komen.

Wel had men eenige menschen aangetroffen op den oostelijken oever voor een huis, dat bijzonder goed gebouwd was, maar deze hadden bij het naderen der sloepen de vlucht genomen.

De belangrijkste tocht, door de commissie ondernomen, was zeker die, welke van den 5den tot en met den 8sten April naar de Argoeni-baai gemaakt werd.

Over drie sloepen verdeeld, verliet het reisgezelschap, waarvan de heeren van der Goes, Beckman, Croockewit, von Rosenberg, de luitenant ter zee 2de klasse Boogaard, prins Amir en luitenant Hoessin deel uitmaakten, in den ochtend van den 5den April de Etna (†).

Even vóór het uitloopen der bocht van Kaimani kwamen twee prauwen de sloepen te gemoet en men werd aangenaam verrast, toen men daarin de zoo lang verwachte radja's van

(*) Dat de commissie van de Etna deze baai ten onrechte voor de Speelmans-baai hield, werd reeds aangeteekend in de noot op pag. 116 van het Eerste Deel.

(†) Welke militaire dekking op deze en andere sloeptochten werd medegenomen, vind ik niet aangeteekend.

Namatotte en Aidoema ontwaarde, vergezeld van den kapitein van Namatotte, Taweuroa genaamd.

De radja's bewezen behoorlijk hulde aan prins Amir en waren ieder voorzien van eene Tidoreesche en van eene Bandasche acte van aanstelling (*).

De radja van Aidoema werd nu naar de Etna gezonden ten einde den commandant de inlichtingen te verschaffen, die tot het voortzetten der reis noodig waren, terwijl de Namatotsche hoofden in de sloepen plaats namen om als gidsen en tolken te dienen.

Allereerst werd nu de steven gewend naar de drie zandsteenrotsen in de Argoeni-baai, welke het eiland Sirotta vormen.

Daar vond men den Makassaarschen schoener, Jupiter, gezagvoerder Voll, wachtende op eene lading wilde notemuscaat, massooi, tripang, karet, paarlen, enz.

Omstreeks zestig inboorlingen, ook al gevlucht wegens den oorlog met Kamrau, hadden op Sirotta onder bescherming van de Jupiter eene schuilplaats gezocht. Zij hadden regelmatige, soms schoone gelaatstrekken en sprekende zwarte oogen, die goedhartigheid en schranderheid uitdrukten, naar men meende. Een tjidako vormde bij de meesten het eenige kleedingstuk.

Van Sirotta voer men naar den mond van de vermeende Argoeni-rivier, in het Zuidoosten begrensd door een' zwaar begroeide landtong, die zich aan eene 1000 voet hooge bergreeks aansluit, welke in noordelijke richting in het hooge gebergte van het binnenland overgaat.

Aan de westzijde vond men eén laag, moerassig, met rizophoren en ander opgaand geboomte zwaar bewassen land.

Toen de sloepen tegen den avond den vermeenden mond der rivier waren binnengevaren, kreeg men de overtuiging, zich niet in eene rivier, maar in eene binnenbaai te bevinden.

Daar de duisternis begon in te vallen, werd hier geankerd en

(*) Vergelijk pag. 100.

tot 's nachts 2½ uur gerust, waarop de reis onder begunstiging van het maanlicht werd voortgezet.

Bij het aanbreken van den dag leverde de prachtige, ruime, bijna cirkelvormige baai een heerlijk gezicht op, terwijl de kegelvormige top van den berg Gnoffo in het Noordoosten zichtbaar werd.

Even voor het verlaten dezer eerste binnenbaai vond men een tamelijk groot huis, dat blijkbaar pas verlaten was door de bewoners. Het was niet mogelijk, hun vertrouwen in te boezemen en zij stoorden zich niet aan het geroep van den radja van Namatotte, die hen tot terugkeer aanspoorde.

De reis werd dus voortgezet; en nu kwam men in eene tweede, trechtervormige baai, terwijl ten $10^1/_2$ ure in den morgen van 6 April een' derde zeer groote baai werd binnengevaren, die zich in noordelijke richting uitstrekte.

Eindelijk dacht men nu den riviermond te zullen vinden, maar ook nu werd die verwachting teleurgesteld; want toen men aan het veronderstelde einde dier baai gekomen was, bespeurde men, dat eenige op haren linker oever liggende eilandjes slechts eene afscheiding vormden van het achterste gedeelte derzelfde binnenbaai.

Op een dier eilandjes vond men een groote pendoppo, die door Ceramsche handelaren van Kilwaroe opgeslagen was ten dienste hunner operatiën met de berg-bevolking.

Wat zal de commissie toen het gemis van Ceramsche gidsen betreurd hebben!

Omstreeks 40 inlanders, die wilde notemuscaat en massooi aangebracht hadden, kloeke gespierde mannen, trof men daar aan. Zij bewogen zich onbevreesd tusschen de matrozen, „bezagen „nieuwsgierig het bereiden der spijzen en versmaadden geenszins „aan den disch van Janmaat deel te nemen".

's Namiddags werd de reis voortgezet en toen bevond men, dat de baai zich nog ruim twee mijlen in noordelijke richting

uitstrekte en dan halvemaans-gewijze toeliep. Hier en daar vond men kleine groene eilandjes, maar nergens een spoor van bewoning, terwijl het water, hoewel eenigszins bruin, den smaak van zeewater had behouden.

Er heerschte allerwege eene stilte, die eene sombere stemming in 't leven riep; maar hieraan gaven onze reizigers niet toe; en voortgestuwd door een frissche koelte, bereikten de sloepen na zonsondergang het einde van deze derde binnenbaai, waarop zich weder een andere baai, niet minder uitgestrekt dan die, welke men pas verlaten had, vertoonde.

Het is zeker zeer te betreuren, dat de voorraad levensmiddelen en water niet toeliet den tocht verder voort te zetten, te meer daar de Etna geen steenkolen genoeg had om later naar de Argoeni-baai terug te keeren en het onderzoek te vervolgen (*).

Aan de bewering van den radja van Namatotte, bevestigd door den gezagvoerder Voll, dat er nog verscheidene binnenbaaien volgden, die zich tot het gebergte uitstrekten zonder een enkelen riviermond te hebben, schijnt meer vertrouwen geschonken te moeten worden, dan aan de meening van Prins Amir, die bleef volhouden, dat men weldra den mond der Argoeni-rivier zou ontwaren; maar zekerheid omtrent dit belangrijke punt wordt gemist.

„De mogelijkheid blijft bestaan, dat de Argoeni-baai eigen-„lijk een' zeeëngte is, die of op de kust van de Mac Cluersgolf. „of op de westkust der Geelvinkbaai in het nog niet nauwkeurig „onderzochte deel tusschen Wairoer en Wassior uitkomt.

„Voor het eerste pleit de omstandigheid, dat men ook in de „Mac Cluersgolf den naam Argoeni vindt; voor het laatste de „oude overlevering, dat er een doorvaart van de Geelvinkbaai

(*) De reden, waarom de sloepen geen grooteren voorraad konden halen om vervolgens in de 4de baai door te dringen, is me niet duidelijk. Zij stond waarschijnlijk in verband met de mousson?

„naar Nieuw Guinea's westkust zou bestaan, welke op de ma-„nuscriptkaart van Weddik Oeasiem heet, maar daar veel meer „oostwaarts tusschen kaap Boeroe en de Oetanata-rivier geplaatst „is" (39).

Bij het naderen van den nacht werd dan tot den terugtocht besloten, die, door duisternis en hevige stortbuien bemoeilijkt, tot aan de Ceramsche pendoppo werd voortgezet.

Terwijl nu allen in een diepen slaap herstel zochten van de overmatige vermoeienis, profiteerde de radja van Namatotte, die zich volstrekt niet met deze wijze van reizen konde vereenigen, van de gelegenheid, om zich heimelijk te verwijderen. De twee aanstellingen in welker bezit hij zich mocht verheugen, schenen hem nog weinig eerbied voor zijne meesters te hebben ingeboezemd, hetgeen hij op nieuw bewees door volstrekt geene notitie te nemen van prins Amir's last, hem op Namatotte nagezonden, om zich te komen verantwoorden en vergiffenis te vragen.

In den avond van den 7[den] April was het reisgezelschap bij Sirotta terug, waar de nacht werd doorgebracht.

Den volgenden dag werd het lage land aan den linker oever der buiten-Argoenibaai, welker uiterste punt Tandjong Smora heet, bezocht. Men bevond, dat die landstreek zeer vruchtbaar was; „verschillende soorten van vruchtboomen, als citroenen, zoete „limoenen, papaijas, djamboe, tjampada en klappers" tierden er voordeelig, terwijl de melatti en kananga hare geuren verspreiden te midden van velerlei andere, schoon gekleurde, welriekende, bloeiende heesters en lianen.

Ook de katjang idjoe of tjina ontbrak er niet; en onder de schoone houtsoorten, dáár en op het gebergte voorkomende, verdiende, naar men meende, eene zekere soort van ijzerhout — kajoe bajan — eene afzonderlijke vermelding. Lag die kust niet geheel open voor den westenwind en ware hare nadering niet moeilijk wegens een daarvoor gelegen rif, dan zou de commissie

dat beweldadigd plekje zeker voor eene vestiging in aanmerking hebben gebracht, maar nu meende zij dit te moeten nalaten.

In den avond van den 8sten April kwam het gezelschap aan boord terug, waar prins Amir, die ernstig ongesteld geworden was, zich direct onder geneeskundige behandeling moest stellen.

Intusschen had het état major van de Etna zich met hydrographische opnemingen bezig gehouden; kapitein Beckman besteedde de drie eerste dagen na z'n terugkomst tot het opnemen en in kaart brengen van Tandjong Smora, terwijl von Rosenberg wederom eenige teekeningen aan de reeds vroeger door hem vervaardigde toevoegde.

De bevolking van Kaimani was van lieverlede zeer vertrouwelijk geworden, zoodat menige inlichting omtrent de zeden en gebruiken der inboorlingen kon worden ingewonnen. Hoewel deze gezindheid der inboorlingen voor eene vestiging in die streken pleitte, meende de commissie, dat de moerassige gesteldheid der kusten eene overwegende reden was om hier geen terrein voor een etablissement te zoeken.

De reis werd nu den 12den April voortgezet en wel naar Lakahia, waar een onderzoek moest worden ingesteld naar de steenkolen.

De radja van Aidoema, die nog steeds aan boord van de Etna was, wist aan de noordzijde van het eiland eene zeer geschikte ankerplaats aan te wijzen, waar de Etna en de op sleeptouw genomen bark in den namiddag van den 12den aankwamen.

Toen van der Goes en Croockewit, door den radja van Aidoema vergezeld, den volgenden dag aan wal gingen, wees de laatste verscheidene steenkoollagen aan.

Croockewit, die op den voorgrond stelde, dat het onderzoek met het oog op den beschikbaren tijd oppervlakkig moest zijn, en dus slechts dienen kon om er later meer degelijke nasporingen op te baseeren, kwam tot de conclusie, dat de acht vindplaatsen van kolen waarschijnlijk tot één en dezelfde laag behoorden.

Was deze stelling juist, dan moest de bodem van het eiland zeer verstoord zijn, — eene omstandigheid, die niet zeer gunstig zou zijn voor eventueele exploitatie.

Het terrein, waar de kolen gevonden werden, besloeg hoogstens een oppervlak van $^1/_{20}$ □ Geogr. mijl en de kolen zelve, die aan 't oppervlak door invloed van zeewater en dampkringslucht veel geleden hadden, behoorden tot eene jonge formatie, de bladerige kool.

Het eiland was onbewoond; de radja van Lakahia verbleef op de vaste kust, waar zich eene kleine bevolking gevestigd had. Men had evenwel weinig aanraking met de inboorlingen; slechts éénmaal kwam de radja van Lakahia met eenige volgelingen aan boord.

Ook de zoon van den radja van Kapia, wiens gebied zich van kaap Boeroe tot prinses Marianne-straat heet uit te strekken, kwam hulde brengen aan prins Amir.

Daar de radja zelf weinig tijd te voren gestorven was, zou niets natuurlijker geweest zijn, dan dat zijn zoon of een ander nu in zijne plaats ware aangesteld. Maar Prins Amir was eerlijk genoeg om te erkennen, dat hij hiertoe niet gemachtigd was, en de resident van Banda, van der Goes, hoewel meenende te mogen aannemen, dat Kapia zeker wel onder Banda zou behooren, nu hij de Bandasche acten van aanstelling der radja's van Namatotte en Aidoema gezien had, vond ook geene vrijheid een nieuwen radja van Kapia aan te stellen.

Een sprekend bewijs dus van de slechte gevolgen, die de onbestemdheid der gegeven bevelen voor de uitvoering van het besluit van 1848 in het leven geroepen had!

Dat men op Lakahia een tafelbord de plaats van het Nederlandsche wapen zag innemen, werd reeds vermeld. Het bord schijnt evenwel door de Etna-commissie niet weggenomen te zijn; althans het rapport zegt, dat aan den Gouverneur der Moluk-

ken mededeeling gedaan werd van die bevinding en in overweging gegeven, het tafelbord door een Nederlandsch wapen te vervangen.

Terwijl de kusten van de bocht en van het eiland Lakahia door de officieren van de Etna hydrographisch werden opgenomen, werd menig uitstapje naar het strand gemaakt; maar de bevolking ging bij de nadering der sloepen geregeld op de vlucht en de radja van Aidoema waarschuwde steeds voorzichtig te zijn, daar men altijd op een onverhoedschen aanval bedacht moest wezen.

De belangrijkste tocht in deze streken was zeker die, welke den 18den April en volgende dagen met de sloepen ondernomen werd in de baai, die nu eens Telok Baik, dan weder Telok Timbona of wel Kiroeroe genoemd en als een gevolg van dit bezoek, Etna-baai gedoopt werd.

De heeren van der Goes, Beckman, Croockewit, von Rosenberg en de luitenant ter zee Mac Leod, die dezen tocht medemaakten, genoten bij het oversteken naar de Etna-baai een prachtig gezicht op de steil uit zee oprijzende kalkrotsen en geraakten in verrukking over het indrukwekkend schouwspel, dat een majestueuse waterval opleverde, die bij het invaren van de baai op den rechter oever ontdekt werd.

Steil, dicht begroeid, onbeklimbaar gebergte, hier en daar door een modderstrand omzoomd, vormt de oevers der baai.

Meer landwaarts in ontwaarde men steeds hooger wordende bergketens, „die een bijna onoverkomelijken muur opwerpen tegen „dengeen, die het zou willen ondernemen, er binnen te dringen".

Eene kleine rotshoogte, die zich een weinig boven het modderstrand verhief, schonk aan de helft van het reisgezelschap eene schuilplaats voor den nacht, die door de andere helft in de sloepen werd doorgebracht, terwijl hevige regens het intreden van den oostmousson (hier de regentijd) aankondigden. Die regens waren ook oorzaak, dat den volgenden dag het einde van de

baai niet bereikt kon worden, zoodat men, na de kampong Timbona, welker bewoners gevlucht waren, bezocht te hebben, de terugreis aannam.

De nacht werd doorgebracht in de nabijheid van den waterval, waaraan men den volgenden morgen een nieuw bezoek bracht en waarvan men noode scheiden kon. In den namiddag van den 20sten April kwamen de sloepen bij de Etna terug.

Drie dagen later onderzochten de heeren van der Goes en Beckman met den luitenant ter zee 1e klasse van Asperen het oostelijk gedeelte van de bocht van Lakahia en meer in 't bijzonder een breeden inham, Telok Tarera genaamd, die bij den ingang lage, met rizophoren bedekte, bij vloed onder water loopende oevers bleek te hebben, welke verderop hooger werden en daar met sagoebosschen en sagoeweer-palmen begroeid waren.

Hier en daar zag men kampongs, die getuigenis aflegden van den hoogst onbeschaafden staat der gevluchte bewoners. De nacht werd in de verlaten kampong Tarera doorgebracht en in den ochtend van den 24sten keerde het gezelschap naar de Etna terug.

Een volksfeest, dat op een anderen dag in die kampong gegeven werd, viel min of meer in het water, daar trots de bevelen van den radja van Lakahia slechts twaalf Papoes waren opgekomen en de overige medespelers gevonden moesten worden onder de volgelingen van den radja van Aidoema.

Eene poging tot opneming van de kust tot kaap Boeroe werd door hevige winden en hooge zeeën belet.

De taak der commissie werd nu in deze streken als afgedaan beschouwd; den 24sten April vertrok de bark, met bestemming naar Dorei, en werd den 28sten gevolgd door de Etna.

De gezondheidstoestand was aan boord der beide schepen *bijzonder gunstig* geweest, — eene omstandigheid, die met het oog op het verblijf gedurende ruim een maand aan deze kust, zeker opmerkelijk is.

Bij den ingang van straat Sagewien (Pitt-straat) ontmoette de Etna de bark Atie Atul Barie, die, niet tegen stroom en wind kunnende opwerken, op sleeptouw werd genomen tot op de hoogte van kaap Jamoeseba.

Den 3den Mei arriveerde de Etna op de reede van Dorei en ontving spoedig daarop een bezoek van Ottow, die de onaangename tijding bracht, dat de bark Ydroessie, met steenkolen voor de Etna beladen, in Februari aangekomen, maar in April weder vertrokken was.

Dat was eene groote teleurstelling; maar men trachtte zich te helpen door brandhout te laten kappen, een zeer moeilijke arbeid, daar de weinige voorhanden bijlen en zagen nog bovendien van zeer slechte qualiteit waren, en alleen de harde houtsoorten voor het beoogde doel gebruikt konden worden.

De schier dagelijks vallende regens vertraagden het werk ook aanzienlijk; en zoo was het reeds Juni geworden, voordat de houtvoorraad voldoende was om naar Amboina terug te kunnen keeren.

Van het doorzetten der reis langs de noordkust kon geen sprake zijn.

Reeds was besloten de terugreis aan te nemen, toen men de tijding kreeg, dat de Ydroessi op last van den Gouverneur der Molukken weder in aantocht was en weldra verwacht kon worden.

Werkelijk arriveerde dat schip den 6den Juni ter reede, waar nu drie schepen — de Atie Atul Barie was den 14den Mei aangekomen — vereenigd waren.

Daar echter de Ydroessi wel steenkolen en victualie voor de Etna had medegebracht, maar geen proviand voor de soldaten en koelies van de bark, was de expeditie slechts ten halve geholpen.

Men verdeelde nu de vivres over de beide schepen en kreeg op die wijze gelegenheid, nog 5 à 6 weken in zee te blijven.

Den 17[den] Juni kon nu de reis naar de Humboldt-baai (Telok Lintjoe) worden voortgezet.

Alvorens evenwel de reizigers op dien tocht te vergezellen, dienen we een blik te werpen op hun wedervaren te Dorei, waar ze zich omstreeks zes weken hadden opgehouden.

Ottow en Geissler bewezen der commissie zeer belangrijke diensten.

Had hunne memorie over de landen en volken der noordkust de commissie reeds vóór hare komst te Dorei eenigszins op de hoogte gebracht, ook de mondelinge mededeelingen der zendelingen waren voor haar van zeer groote waarde; en de door Ottow vervaardigde woordenlijst, die 1500 Papoesche of liever Mefoorsche woorden inhield, kwam der commissie zeer te stade (*).

Enkele kleine tochten in het binnenland verspreidden niet veel nieuw licht over deze streken. De luiheid der mannen en het weinig beteekenende gezag der hoofden zien we op nieuw geconstateerd.

Sedert de Tidoreesche hongitochten niet meer plaats hadden, schenen de Doreische hoofden zich ook minder om Tidore te bekreunen. Die hoofden oefenden daarentegen een zekeren invloed uit op de meest nabijwonende Arfakkers, en het was gedeeltelijk aan hunne bemiddeling toe te schrijven, dat de reizigers, bij hunne kleine uitstapjes in het binnenland, zonder vrees door de bevolking ontvangen werden; maar ver konden die uitstapjes zich niet uitstrekken.

De wandeling, die van der Goes en Croockewit met eenige of-

(*) Omstreeks dezen tijd — althans in 1858 — werden wederom 11 schipbreukelingen van een Belgisch schip door de zendelingen uit de handen der inboorlingen verlost (464[a]).

Daar ik »Licht en Schaduw No 13" niet heb kunnen raadplegen, zijn nadere bijzonderheden mij niet bekend.

ficieren van de Etna naar de op een uur afstands van Dorei gelegen kampong Ajambori (*) maakten, liep door zwaar, dicht begroeid bosch, langs een voetpad, dat slechts voor één persoon voldoende breedte had.

Het eerste huis der kampong lag op 400 voet hoogte; de overige woningen waren op onderlinge afstanden van 5 à 10 minuten verspreid.

De bevolking, die van de komst van het reisgezelschap verwittigd was, ontving het zonder vrees en werd, na het ontvangen van eenige geschenken, steeds vertrouwelijker.

Iets verder strekte zich de tocht uit, die door den resident in gezelschap van de luitenants ter zee van Asperen en Boogaard en een paar Tidoreezen naar het noordelijk gedeelte van het Arfak-gebergte gemaakt werd. De hoofden van Dorei hadden een drietal Arfakkers opgeroepen om bij dien tocht tegenwoordig te zijn en de bevolking omtrent de vredelievende bedoelingen in te lichten.

Den 11den Mei vertrok het gezelschap in twee sloepen naar de plaats op het strand, waar de beklimming van de Arfak een aanvang zou nemen en waar het nachtleger werd opgeslagen.

Den volgenden morgen bereikte men, na langzaam gestegen te zijn door een uitnemend fraai bosch, den voet van 't gebergte, dat van daar zeer steil opwaarts gaat.

Ten 10 ure — na twee uren stijgens — kwam men bij de eerste woning, op ongeveer 1000 voet hoogte, waar men omringd werd door eene schreeuwende of zingende bende inboorlingen, die de bezoekers te gemoet was gegaan.

Nadat eenige geschenken waren uitgedeeld, kwamen zelfs de vrouwen en kinderen van achter 't geboomte te voorschijn en bewogen zich weldra onbekommerd tusschen de Europeanen, die ze waarschijnlijk voor 't eerst zagen.

Hoewel de beklimming zeer moeilijk was geweest, werd de tocht

(*) Zie kaart van Dr. Meijer (104).

nog tot op 1500 voet hoogte voortgezet, waar wederom eenige huizen werden aangetroffen. Daarop werd de terugtocht aangenomen, terwijl de Arfakkers meermalen bij het zeer moeilijke afdalen de behulpzame hand boden en pas van het gezelschap scheidden, toen het den voet van 't gebergte bereikt had.

Den volgenden dag keerden de reizigers, na den nacht wederom aan 't strand te hebben doorgebracht, naar Dorei terug.

Hoe interessant het uitstapje ook geweest was, in *één* opzicht was het doel niet bereikt.

Den resident was nl. opgedragen, aan de bevolking, die „de „tabak van de gebergten Arfak en Amberbaken" kweekte, eenige wenken te geven omtrent de beste wijze van behandelen van dit product.

Men vernam nu, dat de tabak-plantende bevolking van de Arfak gevestigd was op de tegenovergestelde, zuidelijke helling van dat gebergte, in een streek, die de inboorlingen Atam noemden (*). En daar de Atammers, „evenals het meerendeel der „strand-en bergbewoners van de Geelvink-baai, de heerschap„pij van den Sultan van Tidore niet erkenden", was het den resident niet mogelijk eenigen invloed op hen uit te oefenen.

Met de Amberbakers kwam de commissie ook niet in aanraking, daar er geen landweg van Dorei naar Amberbaken bestond, en de reis over zee niet anders dan in sloepen kon geschieden, 't welk minstens zes dagen zou vorderen, eene tijdruimte, die voor een sloeptocht te groot geoordeeld werd.

Uit de opmerkingen, die de commissie in haar verslag over de namen van sommige kampongs of landstreken maakte, krijgt men een voorproefje van de verwarring, die nu reeds in de plaatsnamen van Nieuw Guinea heerschte en later nog groo-

(*) Zeker wordt hier Hattam bedoeld; maar daar wordt ook niet veel aan de tabakscultuur gedaan. Later zal blijken, dat de zoogenaamde tabak van Amberbaken grootendeels van de Kebars afkomstig is.

ter zou worden met het toenemen van het aantal wetenschappelijke reizigers.

Een der eerste oorzaken dier verwarring zetelt zeker in het nomaden-leven der Papoesche stammen; en ook de onbeduidendheid der zoogenaamde kampongs heeft daaraan deel gehad, zonder nog te spreken van de verscheidenheid der talen en — voor zoover kusten en eilanden aangaat — van de doopmanie der verschillende ontdekkers, die veelal onbekend waren met de rapporten en kaarten hunner voorgangers.

Toen de Etna en de Atie Atul Barie in den namiddag van den 17den Juni 1858 de reede van Dorei verlieten, waren er slechts weinig zieken op de schepen.

In de eerste weken van het verblijf aldaar, was dit anders geweest; en onder de vele zieken waren ook berri-berri lijders voorgekomen. Door verstrekking van versch vleesch, ziekenkost en wijn, gevoegd bij eene zorgvuldige verpleging, was men het kwaad te boven gekomen, zoodat de reis naar de Humboldt-baai kon worden voortgezet.

Daar men geen enkele kaart bezat van het vaarwater, en bijna elken nacht onstuimig weder heerschte, vergezeld van hevige regens, donder en bliksem, was de reis derwaarts voor de Etna, met de bark op sleeptouw, moeilijk en gevaarvol.

Men bleef te ver uit den wal om iets van belang te kunnen waarnemen, totdat het indrukwekkend gezicht op de waarlijk schoone Humboldt-baai den 23sten Juni het tooneel geheel veranderde.

Deze eivormige baai, in het Noordwesten en Zuidoosten door twee hooge rotsen of voorgebergten ingesloten., vertoont aan de westelijke oevers een heuvelachtig terrein, dat langzamerhand in hoogte toenemende, zich aan het Cycloop-gebergte aansluit; de oostelijke en zuidelijke oevers zijn laag tot het Bougainville-gebergte in het Oosten en eene tamelijke hooge bergreeks in het Zuiden.

Weldra kwamen de geheel naakte inboorlingen in 25 kano's de ankerplaats opzoeken.

„De zwarte, bij velen rood geverwde haren, bont versierd met „bloemen of vederen; de armen, bezet met schelpenringen; de „neus doorstoken met een langwerpigen ronden steen of met een „paar groote slagtanden van wilde varkens; de borst versierd met „colliers van varkenstanden of met een plaat, niet onbevallig te „zamen gesteld uit varkenstanden, ... gewapend met pijlen „en bogen; en bij dit alles een woest geschreeuw doende hooren „en klanken voortbrengende, welke door niemand aan boord der „beide schepen werden verstaan — dit alles vormde een tafereel, „waarvan de indrukken niet zijn terug te geven".

Op een kleinen afstand achter de kano's der mannen ontwaarde men met verbazing zeven kano's, waarin zich uitsluitend vrouwen bevonden, die, met uitzondering van de ouderen, welke een kort kleedje van boombast om de heupen hadden geslagen, eveneens geheel naakt waren.

De Papoesche mannen schenen die verschijning evenwel niet goed te keuren, want de dames werden teruggezonden, en hoewel zich den volgenden dag nog een viertal kano's met vrouwen vertoonde, moesten ook deze weldra naar land terugvaren om niet weder bij de schepen te verschijnen.

Nauwelijks was intusschen de valreepstrap gestreken, of de Etna werd door een twintigtal Papoes beklommen, die aardvruchten, klappernoten, pisang, gerookte visch en allerlei snuisterijen in ruil tegen messen, koralen, enz. aanboden.

Weldra bleek het echter, dat die drieste mannen, met hunne scherp geteekende gelaatstrekken, volleerde dieven waren, die hetgeen ze begeerden, buiten boord wisten te krijgen „met eene „behendigheid, die den wereldberoemden Bosco tot eer zou ver„strekken".

Niet alleen losse voorwerpen werden door hen gestolen, zij

draaiden zelfs de koperen schroeven en haken uit de poortjes der hutten los, zoodat men verplicht was, de inboorlingen te verbieden aan boord te komen, en alle poortjes van de kajuit te sluiten om te voorkomen, dat de zich daarin bevindende goederen, middels van weerhaken voorziene pijlen, naar buiten getrokken werden.

Die diefachtigheid daargelaten, maakten de bewoners der Humboldt-baai, wegens hunnen fieren, moedigen aard, hunne vaardigheid en schranderheid, een zeer gunstigen indruk.

Prins Amir, die moest erkennen niets van die baai af te weten, betuigde herhaaldelijk zijn leedwezen, dat de aldaar wonende Papoes *„tot dusverre niet aan de heerschappij van zijnen vorst on„derworpen waren, en besloot met de mededeeling, dat hij bij zijnen „terugkeer den sultan van Tidore zou voorstellen, eene hongivloot „naar deze baai te zenden, ten einde met hare bevolking betrek„kingen aan te knoopen*".

Ziedaar dus al weder een bewijs, dat Weddik zich vergiste, toen hij de verklaring aflegde, dat de Tidoreesche districten zich tot kaap Bonpland uitstrekten.

Hoewel er nu niet veel gevaar bestond voor de verwezenlijking van prins Amir's plan aangaande den hongitocht, achtte de commissie het toch niet overbodig, de Hooge Regeering op dat plan te wijzen ten einde de uitvoering te voorkomen.

Van het verblijf in de Humboldt-baai werd natuurlijk gebruik gemaakt om eenige tochten langs de kust en in het binnenland te ondernemen, terwijl de hydrographische werkzaamheden onder de leiding van Roijer onverpoosd werden voortgezet.

Den 24sten Juni roeiden de heeren van der Goes, Beckman en Croockewit, waarschijnlijk nog door anderen vergezeld, naar de zuidzijde der baai, waar ze een' rivier dachten te vinden, maar een binnenbaai aantroffen.

Daar ontwaarden ze eenige schoone kampongs, waaronder To-

badi, welke negentig huizen telde, die, evenals in de andere kampongs, op palen in het water gebouwd waren.

Elke kampong had een tempel, die met zijne versieringen en het hooge dak ver boven de andere gebouwen uitstak.

Te vergeefs poogden de reizigers uit de sloepen te stappen om de kampongs te bezichtigen; dit werd hun bestendig belet door een paar prauwen, met gewapende inlanders bemand, terwijl overal pijlen en bogen gereed lagen om indringers tegen te houden.

Totaal gemis aan tolken maakte het zeer moeilijk, zijne wenschen verstaanbaar te maken en onmogelijk, ze toe te lichten.

Men besloot dus zeer wijselijk, geduld te oefenen en keerde naar boord terug, zonder op het binnentreden der huizen aan te dringen.

Twee dagen later voeren dezelfde heeren wederom naar de binnenbaai, den koers richtende naar Wawah, de meest verwijderde kampong, die nog niet bezocht was.

Gewapend en met dreigende gebaren wachtte de bevolking hen aan het strand af. Maar die vijandige gezindheid week onmiddelijk, toen bewoners der vroeger bezochte kampongs als bemiddelaars optraden. Nu werd het gezelschap vergund aan wal te stappen en men reikte den vreemdelingen water toe, waarschijnlijk als bewijs van vriendschap en vertrouwen.

Toch wilde men hun niet vergunnen, de huizen of den tempel binnen te treden, totdat een der heeren op het denkbeeld kwam, voor den tempel neer te hurken, welk voorbeeld door de Papoes en de bezoekers gevolgd werd, met het resultaat, dat nu toegang verleend werd tot den voorhof van den tempel; er binnen te gaan bleef evenwel verboden.

Eene poging om eene wandeling meer landwaarts in te maken, hoewel in gezelschap van een Papoeschen gids ondernomen, werd spoedig verijdeld „door de zachte kleiachtige gesteldheid van het „terrein, waarin men tot over de enkels zakte".

Den 23sten Juni bezochten de heeren van der Goes en Croockewit de kust buiten de oostzijde der baai, die dicht bij kaap Bonpland onbewoond bleek te zijn, maar verderop sporen van bewoning vertoonde.

Naar de baai teruggekeerd, landdden de bezoekers bezuiden kaap Bonpland en zetten toen langs het zeer zacht oploopend zeestrand hunne onderzoekingen voort.

Nergens werd een spoor van bewoning of bebouwing aangetroffen.

Den tocht langs de kust voortzettende, ontdekte men een paar riviertjes, waarvan het eene uitmuntend drinkwater opleverde. Doordringen in het binnenland was aan de oost- en zuidkusten der baai onmogelijk, daar men dicht bij het strand steeds op drassige, met rizophoren bedekte terreinen stuitte.

Aan deze zijde werd het onderzoek dus gestaakt; maar den 29sten begaven dezelfde heeren zich naar het zuidwestelijk gedeelte der baai, waar het niet hooge gebergte gelegenheid scheen te geven een blik in het binnenland te werpen. Met de meeste hulpvaardigheid baanden de Papoes, die met hunne kano's de sloepen gevolgd waren, een weg naar een ongeveer 800 voet hoog, met slecht gras en alang-alang begroeid bergplateau, van waar men een schoon gezicht had op de baai.

Toen men nu, den tocht voortzettende, een tweeden bergtop beklommen had, waarachter het terrein langzamerhand begon te dalen, ontwaarde men het uiteinde eener breede baai, die zich in de richting van het Zuidoosten naar het Noordwesten uitstrekte en blijkbaar bewoond was, want men zag een uitgestrekte kampong van de zelfde bouworde als in de Humboldt-baai.

Het zeer dicht begroeide terrein maakte het echter onmogelijk derwaarts af te dalen, zoodat tot den terugtocht besloten werd.

In den avond keerde het reisgezelschap, waartoe ook de heer von Rosenberg behoord had, aan boord terug om den volgenden morgen het westelijke gedeelte der baai te bezoeken.

Men vond daar twee aanzienlijke kampongs; en het langdurig verblijf der Etna, gekenmerkt door den vriendschappelijken omgang met de inboorlingen, had nu zóóveel uitgewerkt, dat het bezoeken van tempels en huizen werd toegelaten. De vrouwen verwijderden zich evenwel nog bij dit bezoek.

Maar ook dit laatste blijk van wantrouwen liet men varen, toen de resident zich den 1sten en 2den Juli alleen in een ongewapende sloep naar de kampongs in de binnenbaai begaf. Want nu kwamen ook de vrouwen, door kleine geschenken uitgelokt, van alle zijden toeloopen om haar deel van de giften te bekomen.

En toen een grooter gezelschap den volgenden dag aan wal kwam was alle schroom geheel verdwenen, en had plaats gemaakt „voor bewijzen van hartelijkheid en genegenheid."

De tempel van Tobadi werd nu met eene Nederlandsche vlag versierd, waarbij de bevolking ijverig de behulpzame hand bood.

„De vrouwen verdrongen zich om de heeren van het gezelschap, „om koralen en lappen chitzkatoen te ontvangen, en toen men „eindelijk de kampong verliet, bond men ieder der heeren, om „den pols van de rechter hand, ten teeken van vriendschap en „verbroedering, eenige smalle zeer lange halmen van eene welrie„kende grassoort, waarmede deze inlanders zich dagelijks versieren".

Dit was tevens het afscheidsfeest; want den volgenden dag zou de Etna vertrekken, terwijl de bark reeds den 2den Juli met bestemming naar Amboina weggezeild was.

De Humboldt-baai wordt uit een oogpunt van vestiging niet uitdrukkelijk besproken in het gedrukte rapport der commissie.

Wel wordt er veel goeds van de bewoners gezegd, die behoorlijk ompaggerde tuinen hadden, zeer bedreven waren in 't vervaardigen van snij- en beeldhouwwerk en grooten aanleg toonden voor teekenen.

De vrouwen werden hier ook niet voor zwaren arbeid gebruikt; zij vervaardigden met groote bedrevenheid potten en

pannen en schenen zich overigens met huis-arbeid bezig te houden.

Men meende opgemerkt te hebben, dat elke kampong een hoofd had, en dat het recht van grond-eigendom of althans het recht van eigendom op de aanplantingen bij hen bekend was.

De voornaamste voortbrengselen van den grond waren eenige aardvruchten, sagoe, pisang, klappernoten en tabak. Wilde varkens, vogelen en visch waren overigens ruimschoots in staat om in de voeding te voorzien. Geestrijke dranken, zelfs sagoeweer, waren hier onbekend en werden ook hardnekkig geweigerd, wanneer ze aangeboden werden.

Toen de Etna den 4den Juli 1858 langzaam uit de Humboldtbaai stoomde, hieven de Papoes, die in talrijke kano's naar buiten gekomen waren, „een luid klaaggeschrei aan, dat uit „enkele klanken bestond, en tot driemalen herhaald werd". Twee salutschoten en een driewerf „hoerah!" vormden den afscheidsgroet van de Etna, die nu de reis naar Dorei vervolgde.

Des namiddags ten 1 ure kwam men voor de baai, die men den 29sten Juni van den bergtop gezien had. Men besloot nu wel daar binnen te loopen, maar een opkomend onweder belette aan dat voornemen gevolg te geven. Met deze, destijds nog onbekende baai, die nu als Sadipi- of Sadipi-Dorei-baai op de kaarten vermeld staat, zullen wij later kennis maken.

De Etna richtte nu rechtstreeks den steven naar Dorei, waar den 7den Juli het anker viel. Twee dagen later werd de terugreis voortgezet naar Amboina, waar men den 13den Juli aankwam, den zendeling Geissler medebrengende, die weder ernstig leed aan de beenwond, welke, tijdens zijne pogingen om de schipbreukelingen van de Posa te redden, een gevaarlijk karakter gekregen had.

De gezondheidstoestand was op beide schepen, na het eerste

vertrek van Dorei, uitmuntend gebleven, terwijl zich op de geheele reis slechts één sterfgeval had voorgedaan.

Had men dus uit dit oogpunt reden om tevreden te zijn, had de reis ook voor de wetenschap rijke vruchten gedragen, het eigenlijk doel was slechts in zeer bescheiden mate bereikt, hoofdzakelijk een gevolg van den beperkten tijd en de onvoldoendheid der middelen, waarover de expeditie kon beschikken.

Eene aan alle eischen voldoende plaats voor eene vestiging was niet gevonden; en hoewel Dorei daarvoor het meest in aanmerking scheen te komen, werd het, ook in verband met hetgeen nu bekend geworden was van de volkomen onafhankelijkheid der bergvolken en van de nomadische levenswijze van nagenoeg alle strandbewoners, niet geraden geacht, al terstond tot de oprichting van een nieuw etablissement over te gaan.

Het nut, door de zendelingen gesticht, was intusschen zeer duidelijk gebleken.

Dat de regeering dit ten volle beaamde, blijkt o. a. uit de reserve, die ten hunnen opzichte gemaakt werd, toen de in 1857 aan den Gouverneur-Generaal verleende machtiging om f 500 à f 1000 's jaars toelage en vrijen overtocht aan zendelingen te verleenen werd ingetrokken. Want hieromtrent lezen wij:

„Waar overigens op den regel van onthouding soms enkele „uitzonderingen wenschelijk mochten zijn, als bvb. in afgelegen „gewesten als Nieuw Guinea, waar de bevolking nog bijna in „den natuurstaat verkeert en het Mohammedanisme zoo goed als „onbekend is, zouden afzonderlijke machtigingen van het opper„bestuur kunnen worden gevraagd" (470).

Ik heb nog geene melding gemaakt van de ontmoeting, die de commissie te Dorei had met den beroemden Alfred Russel Wallace.

Na medegedeeld te hebben, dat men Wallace te Dorei had aangetroffen, waar hij sedert medio Maart verblijf hield, en dat

die reiziger zich volgens zijne opgave onledig hield met het vangen en verzamelen van vogelen, vlinders en insecten, zegt het verslag:

„En zonder te beoordeelen, of de zucht voor de natuurlijke „historie de eenige drijfveer is van het bezoek op Dorei van des „heeren Russel Wallace, hebben wij echter gemeend zijn aanwezen „te Dorei niet met stilzwijgen te moeten voorbijgaan".

Veel vertrouwen en hartelijkheid ten opzichte van dien, destijds eenigen Europeeschen bewoner van Nieuw Guinea, stralen zeker in die woorden niet door. En Wallace op zijne beurt spreekt ook niet met veel sympathie van het bezoek der Etna.

„De stoomboot", zegt hij, „kwam ten anker juist tegenover mijn „huis, en ik had het genoegen ieder half uur de klok te hooren „luiden, wat na de eentonige stilte van het bosch, zeer gezellig „klonk. De kapitein, dokter, machinist en eenige andere van de „officieren brachten mij een bezoek; de bedienden kwamen naar „de beek, om kleederen te wasschen, en de zoon van den vorst „van Tidore, door één of twee personen vergezeld, om te baden; „maar voor 't overige zag ik weinig van hen, en werd ik veel „minder door bezoekers gestoord dan ik verwacht had" (465).

Intusschen bracht Wallace een tegenbezoek aan boord; maar hij was toch recht in zijn schik, toen de Etna weggestoomd was naar de Humboldt-baai.

„Wij hadden nu weer een weinig rust en konden ook weêr wat „te eten krijgen; want zoolang de schepen hier waren, werd „iedere bete visch of groente naar boord gebracht, en dikwijls „had ik een kleinen parkiet voor twee maaltijden moeten doen „strekken".

Was dit gebrek aan voedsel hoogst onaangenaam voor Wallace, het zal den natuur-onderzoeker nog meer gehinderd hebben, dat de resident en prins Amir, zooveel mogelijk, alle paradijsvogels opkochten, zoodat er voor hem zelfs geen huiden overbleven.

„Alle vogels, insecten of zoogdieren, die de lieden van Dorei

„wilden verkoopen, werden aan boord van de stoomboot gebracht, „waar voor alles koopers te vinden waren, en waar een grootere „verscheidenheid van artikelen in ruil kon worden aangeboden, „dan te mijner beschikking stond".

Den 25sten Maart 1858 was Wallace met den schoener Hester Helena van den heer van Duivenbode van Ternate vertrokken, vier inlandsche bedienden medenemende.

De reis was niet voorspoedig; want pas den 11den April kwam de Hester Helena dicht bij Manaswari voor anker, waar Ottow den reiziger verwelkomde en aan zijne vrouw en aan Geissler voorstelde.

Wallace voorspelde niet veel goeds van de zending, niet alleen omdat de resultaten nog zeer onbeduidend waren, maar vooral ook, omdat het den zendelingen veroorloofd was handel te drijven, zoodat zij voordeel moesten trekken uit de behoeften en verlangens der bevolking, tengevolge waarvan zij wel leerden, wat Jezus zeide, „maar niet doen, zoo als Hij deed".

Onmiddelijk na zijne aankomst begon Wallace, met behulp zijner bedienden en van een dozijn Papoes, te Dorei een huis te bouwen, op eene verhevenheid, omstreeks 200 ellen van het strand en nog geen 20 ellen van eene kleine beek, die voortreffelijk water opleverde, verwijderd.

De inboorlingen gedroegen zich vriendschappelijk, zoodat het uitzetten eener wacht en het geladen houden der geweren, gedurende den nacht, spoedig nagelaten werd. Terwijl nu de jagers het bosch ingestuurd werden, bracht Wallace een bezoek aan de ons bekende kampong Ajambori, welker bevolking hem leelijker voorkwam, dan die van Dorei. Over 't algemeen zegt Wallace niet veel goeds van de plaats zijner tijdelijke inwoning en hare bewoners.

Veel heeft daartoe zeker bijgedragen, dat hij en zijne bedienden ernstig onder het klimaat leden en ook, dat de jacht aanmerkelijk tegenviel.

De bedienden werden successievelijk alle ziek; één hunner, een 18jarige Boetonnees, kwam te overlijden.

Toen de Etna op de reede kwam, had Wallace, die op een zijner zwerftochten zijn been bezeerd had, reeds weken lang rust moeten houden; een Tantalus-straf was het voor hem, de prachtigste vlinders zijn deur te zien voorbij vliegen, zonder ze te kunnen nazetten. Zijn eenige troost vond hij in de vogels, die de jagers 's namiddags aanbrachten, maar toen koorts en buikloop de jagers aan het ziekbed kluisterden, werd ook deze troost hoe langer hoe schraler.

Eindelijk kon hij weer uitgaan en vond nu eenige vergoeding in een rijken oogst van insecten, die in overvloed voorkwamen op de plaatsen, waar de matrozen van de Etna hout gekapt hadden. Ook de bij die gelegenheid gemaakte breede boschpaden kwamen den onderzoeker zeer te stade.

Nauwelijks echter was de beenwond hersteld, of een hevige aanval van koorts wierp Wallace alweder op het ziekbed; en de koorts werd gevolgd door eene pijnlijkheid van den mond, die hem noodzaakte zich slechts met lepelkost te voeden.

De inboorlingen zijn onhandige sukkels, zegt Wallace; „zij „kunnen maar zelden een vogel, wild zwijn of kengoeroe of zelfs „den vadsigen opossum-achtigen Cuscus raken".

Zij wonen in de ellendigste hutten, zonder eenig huisraad en gebruiken slechts lompen, uit vuile boomschors of 't grofste lijnwaad bestaande, als kleeding. In stede van de paden, die ze dagelijks noodig hebben, eenigszins in bruikbaren toestand te onderhouden, kruipen ze liever tusschen gevallen boomen en doornige slingerplanten en waden door poelen van modder en slijk. Zij voeden zich slecht en de kinderen vertoonen zich als „ellendige voor„werpen, over het geheele lichaam met uitslag, puisten en zwe„ren bedekt".

Toch hebben zij alle een bepaalde neiging tot de schoone kun-

sten, zegt Wallace, blijkende uit hunne wel geslaagde proeven van snij- en schilderwerk.

Met het grootste genoegen zag Wallace den 22sten Juli de Hester Helena weder ter reede van Dorei verschijnen; en 5 dagen later zeide hij de plaats, waar hij, meer dan overal elders, ontberingen en verdrietelijkheden ondergaan had, zonder leedwezen vaarwel.

„Aan gedurige regens, aanhoudende ziekte, gebrek aan gezond „voedsel en een plaag van mieren en vliegen, alles te boven gaan„de wat mij ooit was voorgekomen, kon slechts door al de geest„drift van een natuuronderzoeker het hoofd worden geboden; en „zij werden te meer onverdragelijk, nu mijne pogingen zoo wei„nig door schitterende uitkomsten vergoed werden".

Ook de terugreis naar Ternate kon niet strekken om de tevredenheid van Wallace weder op te wekken; want windstilten, door westenwinden afgewisseld, waren oorzaak, dat de schoener pas na 17 dagen reis Ternate bereikte.

Van een tocht naar Amberbaken, door Geissler en Ottow in den loop van 1858 ondernomen, bij welke gelegenheid het evangelie aan de strandbewoners verkondigd werd (464a), zijn mij geene bijzonderheden bekend (*).

Leverde het jaar 1859 niets bijzonders voor Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden op (†), in 1860 zullen wij Wallace terugvinden op Waigeoe.

Die onvermoeide reiziger was den 15den Juni 1860 met eene kleine, op Goram gekochte prauw te Wahaai aangekomen.

(*) No. 20 en 25 van „Licht en Schaduw", op pag. 384 van (439) als bron aangewezen, heb ik niet kunnen raadplegen.

(†) Alleen zij in herinnering gebracht, dat de slavernij ingevolge de wet van 7 Mei 1859, met ingang van 1 Januari 1860 in de Nederlandsch-Oost Indische bezittingen werd afgeschaft.

Hier vernam hij, dat zijn assistent, Charles Allen, die in Mei naar Misool vertrokken was om paradijs- en andere vogels en insecten te verzamelen, genoodzaakt zou zijn terug te keeren, indien Wallace niet spoedig zelf op Misool kwam; want Allen, die zich te Lilinta ophield, had gebrek aan rijst en andere benoodigdheden en was bovendien ongesteld. Daar Wallace er veel prijs op stelde, zijnen helper te Lilinta te ontmoeten, besloot hij met zijn klein vaartuig, welks bemanning weggeloopen, doch door vier Wahaaiers vervangen was, onmiddelijk naar Misool te vertrekken om van daar naar Waigeoe door te reizen.

Nog slechts door één Amboineeschen jager vergezeld, vertrok Wallace nu van Wahaai. Winden en stroomen maakten het evenwel onmogelijk, Misool te bereiken; en men achtte zich reeds gelukkig tot poeloe Kanari genaderd te zijn, toen een opkomende bui het onhandelbare vaartuig weder naar zee dreef.

Alle pogingen, die den volgenden dag werden aangewend om Misool te bereiken, bleven vruchteloos, zoodat Wallace zijns ondanks genoodzaakt werd de reis naar Waigeoe voort te zetten.

Charles Allen moest dus aan zijn lot worden overgelaten.

Na een dag of veertien op Wallace gewacht te hebben, werd hij door gebrek genoodzaakt naar Wahaai terug te keeren, waar hij in het begin van Juli 1860 aankwam (*). Eerst een maand later vond hij gelegenheid, Misool weder op te zoeken om zijne verzamelingen aan te vullen, waartoe hij zich nu op de noordkust ophield. Vreezende, dat Wallace te Ternate op hem zou zitten wachten, meende Allen gebruik te moeten maken van de laatste prauw, die tegen het eind van Augustus derwaarts vertrok en

(*) Het verhaal van Wallace zou eer aan het eind van Juni doen denken, maar daar von Rosenberg Allen te Lilinta ontmoette, toen hij aldaar van 4 tot 9 Juli vertoefde, kan dat niet juist zijn.

[Zie pag. 364 en 365 van (471)].

achtte zich dus verplicht te vertrekken, juist toen de goede tijd om paradijsvogels te bekomen zou aanbreken.

Wallace had intusschen op zijne avontuurlijke reis naar Waigeoe met allerlei gevaren en wederwaardigheden te kampen gehad.

Na de onbewoonde eilanden Kommerrust en Vlaming te hebben aangedaan, waar twee zijner manschappen achtergelaten moesten worden, omdat het anker driftig geworden was, terwijl die mannen aan wal waren, zwierf Wallace acht dagen lang rond, tusschen de riffen en eilanden bezuiden Waigeoe, en kwam eindelijk, als door een wonder, den 4[den] Juli behouden te Moeka op Waigeoe aan. De beide achtergelaten mannen, die zich met wortelen, bloemstengels, schaaldieren en schildpad-eieren gevoed hadden, werden later door zijne bemiddeling gered.

De inwoners van Waigeoe, van een gemengd ras, deels van Halmaheira, deels van Nieuw Guinea afkomstig, waarin men schier alle overgangen van een nagenoeg zuiver Maleisch tot een geheel en al Papoesch type kan waarnemen, gaven Wallace geen reden tot klagen.

Hij hangt evenwel van hunnen maatschappelijken toestand geen gunstig tafereel op.

De bewoners van Moeka verkeeren, — zegt hij, — in dien staat van afzichtelijke armoede, dien men bijna overal aantreft, waar de sagoeboom overvloedig is. Zij leven hier uitsluitend van visch en sagoe en verkoopen een weinig tripang of karet om zich de schamele kleeding te verschaffen, die zij behoeven. Zeer weinigen kweeken eenige groenten of vruchten, en wat er dan nog gedaan wordt, geschiedt in den regel door een of twee Papoesche slaven; de inboorlingen zelven voeren in den regel niets uit.

Er was dan ook niets te koop, zoodat Wallace dikwijls gebrek leed.

Aan den rand van een oorspronkelijk bosch, in de schaduw

van een prachtigen vijgeboom had hij zijne hut, eene lange, smalle loods, met behulp van een half dozijn inlanders opgeslagen.

Maar zij bleek niet bestand tegen de hevige regens, die in stroomen nedervielen, zoodat eene geheele vernieuwing van het dak weldra volgen moest.

Dit leed was echter spoedig vergeten, toen de jagers de zeldzame, roode soort van paradijsvogels — Paradisea rubra — die alleen in deze streken voorkomt, aanbrachten.

Toch was de jacht niet zoo voordeelig, als Wallace verwacht had, hoewel hij zelfs het genoegen mocht smaken, twee paradijsvogels te schieten in den boom, die zijne hut beschaduwde.

Wellicht was ook het onstuimige, regenachtige weder mede daaraan schuld. Maar Moeka scheen toch ook de beste plaats niet te zijn om paradijsvogels in groote hoeveelheid te bekomen en Wallace volgde dus den raad der inboorlingen en voer op een morgen, toen het weder gunstiger was, met een vlerkprauw naar Bessir op de zuidkust van Gemien. Het hoofd der kampong bood hem daar eene kleine hut ten gebruike aan; en hoewel die woning eer voor een dwerg dan voor een man als Wallace, van meer dan zes voet lang, gebouwd scheen te zijn, nam hij toch het voorstel aan en richtte nu zijne verblijfplaats zoo practisch mogelijk in.

„Het land rondom Bessir was zeer heuvelachtig en woest, dicht „bedekt met scherpgetande en uitgevreten kristallijnen rotsen, en „met zonderlinge kleine kloven en ravijnen doorsneden".

Spoedig wist Wallace het wantrouwen der mannen, die zich met het vangen der paradijsvogels bezig hielden, te overwinnen en toen had hij gelegenheid hunne eerlijkheid te waardeeren. Hoewel toch alles vooruit betaald moest worden met bijlen, messen, kralen en doeken, voldeed iedereen aan zijne verplichtingen of bracht de vooraf ontvangen goederen terug.

Niet alleen doode, ook levende paradijsvogels werden nu aan

geboden; want te Bessir bevonden zich acht à tien personen, die de vogels op zeer vernuftige wijze wisten te strikken.

Alle pogingen, door Wallace aangewend, om die prachtige dieren in 't leven te houden leden schipbreuk. De proef werd zoowel met jonge als met volwassen vogels genomen, maar steeds met denzelfden uitslag; den tweeden en derden dag waren zij lusteloos, kregen meestal stuiptrekkingen, vielen van hun stok en stierven kort daarna.

Gaarne zou Wallace hier wat langer gebleven zijn, maar hij moest honger lijden, daar er nagenoeg niets te bekomen was, wat voor den beschaafden mensch eetbaar is, terwijl de medegenomen voorraad toespijs, specerijen en boter, opgeteerd was.

Eenige verwilderde tomaten, de toppen van pompoenplanten en varens, zelfs een soort van vleezig zeewier moesten tot voedsel dienen.

Hij werd zwak en mager en kreeg eene ziekte, die dagelijks gedurende een paar uren een hevig brandende pijn aan de rechter slaap veroorzaakte; daarop volgde een zware koorts, die zijne krachten geheel uitputte.

Toen nu ook de oostmousson ten einde spoedde, begreep Wallace, dat het tijd werd te vertrekken. Den 29sten September ging hij onder zeil, om na een zeer gevaarlijke, vermoeiende reis den 5den November 1860 te Ternate aan te komen.

Terwijl Wallace zich te Moeka bevond, kreeg het eiland Waigeoe, ten gevolge van eene regeeringsopdracht, ook een bezoek van von Rosenberg, die inmiddels benoemd was tot ambtenaar ter beschikking van den Gouverneur der Molukken.

Den 2den Juli 1860 was von Rosenberg met eene goed zeebouwende, twee kojang-orembaai van Wahaai vertrokken (471).

Den 4den d. v. te Lilinta aangekomen, waar hij Allen vond, die sedert twee maanden den geheelen omtrek geëxploiteerd had, was

hij genoodzaakt daar tot den 9den te verblijven, omdat stormachtig weder hem belette de reis voort te zetten.

Hij vond den plantengroei op Misool minder weelderig dan op de naburige eilanden; een middelmatig bosch, waarin op vele plaatsen kale rotsen uitsteken, afgewisseld door kleine grasvelden, bedekte berg en dal. Waarschijnlijk is deze minder rijke vegetatie toe te schrijven aan het gebrek aan water in het binnenland; want de rivieren en kreekjes, die het land doorsnijden, zijn slechts in den regentijd van water voorzien.

De strandbevolking, deels van Papoeschen, deels van Ternataanschen oorsprong — zegt von Rosenberg — oefent eene soort van suprematie over de bergbewoners uit, die geheel overeenkomen met hunne stamgenooten van de zuidwestkust van Nieuw Guinea.

Lilinta, naast Waigama de voornaamste handelsplaats, is op palen in zee gebouwd; van daar worden uitgevoerd: sagoe (?) tripang, schildpad, koelit-lawan, parelmoer, paradijsvogel-huiden en timmerhout, in ruiling tegen lijnwaden, kralen, ijzerwerk, koperdraad, kruit en geweren.

Den 9den Juli werd de reis voortgezet; den 11den werd geankerd bij den noordoost-hoek van Batanta, een bergachtig eiland, dat geene vaste bewoners had.

Van daar naar Waigeoe overgestoken zijnde, bezocht von Rosenberg de binnenzee-Telaga- waar hij tot den 17den bij de aan den rechter oever van het riviertje Sam-Sam gelegen negorij van dien naam verbleef.

Hij bevond of vernam hier, dat de meeste der talrijke rivieren van het zeer bergachtige Waigeoe, evenals met de rivieren van Batanta en Misool het geval is, in den droogen mousson geen water hebben.

De drooge- of westmousson heerscht hier van November tot Maart, de natte- of oostmousson van Mei tot September, evenals op Salawatti en de noordwestkust van Nieuw Guinea; maar op Misool heeft juist het omgekeerde plaats. De verhouding

van strand- en bergbewoners was hier evenals elders, en over 't algemeen verkeerde de bevolking op de verschillende eilanden in denzelfden toestand.

Nadat von Rosenberg den 17den van Sam-Sam vertrokken was, kwam hij den 22sten dicht bij de negorij Moeka, door hem Oemka genoemd, waar Wallace zich bevond.

Door ongesteldheid verhinderd Wallace op te zoeken, zette von Rosenberg de reis voort en arriveerde den 23sten weder op Batanta om den volgenden dag koers te zetten naar Salawatti.

Den 25sten werd de prauw bij de hoofdnegorij Samate op strand gehaald, terwijl von Rosenberg den dag doorbracht bij den radja of regent, die in de vrij goede, op palen in zee gebouwde kampong verblijf hield.

Op de verdere reis had hij veel met de hevige stroomen in straat Sagewien te kampen, zoodat hij pas in den laten avond van den 27sten voor Kalwal, een kampong op de westkust van Salawatti, aankwam.

Kalwal, eene op last van den Sultan van Tidore gestichte negorij, liggende op een vlak strand, door hoog geboomte ingesloten, telde een twintigtal huizen, waaronder eenige redelijk goede, en had eene gemengde bevolking.

Toen door het bekomen van een paar zeldzame vogelsoorten het doel van 't verblijf aldaar bereikt was, werd den 3den Augustus de tocht vervolgd naar Sailolo.

Men bereikte die plaats evenwel niet, maar was den 5den op omstreeks een uur ten Noordwesten daarvan ten anker gekomen.

Den 6den Augustus begaf von Rosenberg zich nu te voet langs een pad, dat, het strand volgende, door bosch en moeras liep, naar Sailolo, waar hij door den radja-moeda — een Tidorees — zeer hupsch ontvangen werd.

Sailolo werd bevonden vrij regelmatig gebouwd te zijn; de op stijlen rustende, aan 't strand liggende huizen waren meest alle

in goeden staat, terwijl hoogstammige kokospalmen de tusschenruimten vulden. Von Rosenberg vestigt er de aandacht op, dat de noordkust van Salawatti uit eene aaneenschakeling van steile bergen en heuvels bestaat, terwijl landwaartsin de hoogte van 't gebergte spoedig vermindert, om eindelijk te verloopen in de groote vlakte, welke nagenoeg het twee derde van 't oppervlak des eilands beslaat en aan straat Sakabar in moeras overgaat; eene formatie, die hem aanleiding geeft tot de veronderstelling, dat Salawatti vroeger met Nieuw Guinea verbonden is geweest. Behalve bij Sele en tegenover Samate worden nagenoeg geene ankerplaatsen aangetroffen. Op de bewoners en de voortbrengselen is van toepassing, wat van Waigeoe en Misool gezegd werd, hoewel niet onopgemerkt mag blijven, dat de inwoners van Salawatti, en in 't bijzonder die van Sailolo, bij de rondreizende handelaren in een slechten reuk stonden.

Den 7den Augustus van Salawatti vertrokken, had men met allerlei tegenspoeden te worstelen, zoodat Waigama pas den 20sten bereikt werd.

Deze negorij, die er tamelijk goed uitzag, was op het land gebouwd en bood eene geschikte ligplaats voor inlandsche vaartuigen aan. Ze was gelegen aan een vlak, zandig strand, dat meer oostwaarts rotsig en westwaarts moerassig wordt, terwijl het terrein zich binnenslands tot een heuvelrug verheft.

Den 25sten Augustus werd, via Lilinta, de terugreis aangenomen, die den 30sten d. v. te Wahaai een einde nam.

Wij hebben reeds gezien, dat Wallace op verre na niet tevreden was met de op Nieuw Guinea door hem verkregen resultaten.

Ook de oogst van Allen op Misool was hem erg tegengevallen.

Toen hij nu vernam, dat op Sorrong nog talrijke soorten van paradijsvogels voorkwamen, die hij tot nog toe vruchteloos gezocht had, besloot hij, Allen derwaarts te zenden om in het

binnenland door te dringen tot de inboorlingen, die de vogels schieten (465).

Dank zij de tusschenkomst van den resident van Ternate werden hem door den Sultan van Tidore een luitenant en twee soldaten toegevoegd om hem te vergezellen en te beschermen.

Ik vind niet vermeld, wanneer Allen van Ternate vertrokken is; maar Geissler verhaalt, dat hij in gezelschap van eenen natuuronderzoeker van Ternate naar Salawatti gereisd is, toen hij van Java naar Nieuw Guinea terugkeerde (464a).

Waarschijnlijk is hier Allen bedoeld; en in dat geval moet deze in de laatste dagen van 1860 Ternate verlaten hebben.

Het moet dan in Januari 1861 geweest zijn, dat Allen te Sorrong (*) aankwam, nadat Geissler de reis van Salawatti naar Dorei in een ellendig inlandsch vaartuig had voortgezet.

Wantrouwen en eigenbelang maakten, dat de inboorlingen op alle mogelijke manieren trachtten, Allen te bewegen van het doordringen in het binnenland af te zien. Toen dit niet gelukte, bezorgden ze hem wel eene boot om een rivier op te varen, maar tegelijkertijd gaven zij bevelen aan de binnenlandsche kampongs om hem hoegenaamd geene levensmiddelen te verstrekken, en nauwelijks was de kampong bereikt, waar de riviervaart eindigen zou, of zijne geleiders keerden terug, hem aan zijn lot overlatende.

Toen nu de Tidoreesche luitenant op hoogen toon aan de kampongbewoners gelastte, hulp te verleenen, weigerden deze niet alleen aan die bevelen te voldoen, zij trokken zelfs hunne messen en velden hunne speren om den luitenant en zijne soldaten aan te vallen.

Allen was nu verplicht tusschen beide te komen „om hen te „beschermen, die hem als eene wacht waren toegevoegd", en

(*) Destijds was deze kampong, op de vaste kust gelegen, nog bewoond. Later zal blijken, dat de bevolking in 1864 naar het eiland Doem verhuisde.

'tgelukte hem nu spoedig, middels geschenken te verkrijgen, wat het Tidoreesch gezag niet had vermogen uit te werken.

Reeds den volgenden dag bereikte hij, door eenige gidsen vergezeld, de negorijen der bergbewoners, waaronder hij, kwistig zijnde met geschenken, een maand vertoefde zonder gemolesteerd te worden. Maar slechts één nieuwe soort van paradijsvogels was het loon van de gevaarvolle reis, daar men beweerde, dat de andere verlangde soorten slechts twee of drie dagreizen verder in het binnenland voorkwamen.

Deze teleurstelling maakte den indruk, dien Wallace van Nieuw Guinea verkregen had, niet gunstiger.

„Het schijnt wel" — zegt hij — „alsof de Natuur bepaalde voorzor-„gen getroffen heeft, opdat deze, hare uitgelezenste schatten niet „te gemeen en dientengevolge beneden de waarde geschat zou-„den worden. De noordkust van Nieuw Guinea ligt geheel on-„gedekt bloot voor den golfslag der Stille Zuidzee en is woest en „zonder havens.

„Het land is alom rotsig en bergachtig, overal bedekt met „dicht woud, en vormt met zijne moerassen en afgronden en „getande ruggen een schier onoverkomelijken slagboom voor hen, „die in het onbekende binnenland willen vooruit dringen; terwijl „de bevolking bestaat uit gevaarlijke wilden, verzonken in den „diepsten poel van barbaarschheid".

Het jaar 1861 is nog in andere opzichten van beteekenis voor ons onderwerp.

In dit jaar toch werd, naar aanleiding van het Etna-rapport, door het opperbestuur afgezien van het plan om op Nieuw Guinea een nieuw etablissement op te richten, zoodat in zoo verre gebroken werd met de resolutie van 6 December 1835 No. 2, die nog altijd voorschreef, een geschikt punt tot vestiging te zoeken.

Intusschen wilde de regeering dat land niet aan de willekeur

van den Sultan van Tidore overleveren en nam daartoe o. a. maatregelen om de hongitochten, die, trots de gegeven bevelen, nog altijd gehouden werden, binnen de engste grenzen te beperken. Zelfs den Gouverneur der Molukken en den resident van Ternate werd nu de bevoegdheid ontnomen om vergunning tot zulke tochten te geven; de Gouverneur-Generaal alleen behield zich het recht voor, in onvermijdelijke gevallen toestemming te verleenen (472).

Ook de rechtspraak der Sultans bleek eenige beperking noodig te hebben, zoodat de contracten van 1824 door nieuwe werden vervangen.

De overeenkomst met Tidore werd den 18[den] April 1861 bekrachtigd (473).

Onder het Tidoreesch grondgebied worden daarin verstaan: „de landen, welke thans in het bezit van zijne Hoogheid zijn, en „geacht worden tot het Rijk te behooren, overeenkomstig de „daarvan bestaande, en later te volmaken beschrijving".

Onbepaalder kon het zeker niet; en daar die beschrijving — waarmede zeker het besluit van 1848 bedoeld wordt — voor zoo ver mij bekend, in 1861 nog niet gepubliceerd was, bleef het nog altijd voor het publiek onzeker, hoever de Nederlandsche grens zich op Nieuw Guinea uitstrekte (*).

Intusschen had dat eiland weder vaste Europeesche bewoners gekregen — de eerste sedert 1836, — daar Ottow en echtgenoote den 20[sten] Februari 1861 hunne woning te Dorei betrokken hadden.

De Indische Regeering gaf ook op nieuw blijken van ingenomenheid met de zendelingen op Nieuw Guinea. De toelagen van Ottow en Geissler werden op *f* 1000 's jaars gebracht, terwijl aan een zendeling van het Gossnersche genootschap, die zich voorloo-

(*) Daar dit contract later door een ander vervangen werd, is het onnoodig, hier meer van den inhoud mede te deelen.

pig te Makasser gevestigd had, en aan een zendeling-werkman van Batavia vergunning verleend werd tot uitoefening van hun dienstwerk op Nieuw Guinea, onder toekenning eener jaarlijksche toelage, voorloopig groot *f* 1000 (474) (*).

Den 11[den] Februari 1862 kwam de Gossnersche zendeling, G. Jaesrich, met zijne vrouw, Christine Heijdtman, te Dorei aan, waar het echtpaar door Ottow en vrouw met de meeste hartelijkheid ontvangen werd.

Geissler was destijds afwezig, daar hij naar Ternate gegaan was om te trouwen met mejuffrouw Justine Pauline Reinaert; maar reeds den 11[den] April keerde hij met zijne gade naar Mansinam terug.

Nu begon natuurlijk het denkbeeld te rijzen om meer uitbreiding aan de zending te geven. Te meer was dit het geval, omdat eene hevige pokziekte „duizenden" (?) ten grave gesleept had, waarop nagenoeg alle Doreiërs, die overgebleven waren, naar elders waren gaan verhuizen (464[a]).

Het oog viel op Amberbaken, bewoond door een landbouwend volk, werkzamer en in alle opzichten zich gunstiger voordoende dan de bevolking der Geelvink-baai. Een bezwaar was het evenwel, dat de Amberbakers een vrij nomadisch leven leidden, hoofdzakelijk om aan de overvallen van Doreiërs en bergvolken te ontkomen.

Zij verbouwden rijst, katjang en tabak van zeer goede qualiteit, welke producten door de bewoners van Dorei en Manaswari afgehaald en met spotprijzen betaald werden.

De zendelingen meenden, dat de productie veel grooter zou kunnen worden, als de Amberbakers aan den overheerschenden invloed der Meforen in 't algemeen en der Doreiërs in 't bijzonder onttrokken konden worden.

Zoolang dit toch niet het geval was en ze telkens aan inval-

(*) Alleen Jaesrich schijnt aangekomen te zijn.

len bloot stonden, kozen ze, zooveel mogelijk, steile, ontoegankelijke bergruggen tot woonplaats, waar, uit den aard van het terrein, slechts zeer beperkte bouwvelden werden aangetroffen en in geen geval volkrijke kampongs konden verrijzen.

Schijnt het vreemd, dat dezelfde Meforen, die zich verrijkten met de producten van de werkzaamheid der Amberbakers, hen ook aanvielen en uit hunne woonplaatsen verdreven, tot verklaring kan dienen, dat onder de Papoes van Dorei, Manaswari en elders een soort van bloedwraak in zwang was.

Werd iemand zwaar gewond of vermoord, dan eischte de eer den een of anderen van den stam des moordenaars een gelijk lot te doen deelen. En dan volgde er natuurlijk een' soort van oorlog. De eerste eisch was dan, dat er bloed vergoten moest worden; en achtte men het te gevaarlijk den waren schuldige of zijne bloedverwanten aan te vallen, dan ging de bende eenvoudig naar Amberbaken, waar met weinig gevaar menschenlevens vernietigd konden worden.

De Amberbakers toch eischten geen bloed voor bloed, maar lieten zich door een geschenk van eenige kapmessen gemakkelijk bevredigen.

En niet alleen werden de Amberbakers aangevallen, indien er te Dorei of elders een moord gepleegd was, hetzelfde gebeurde, wanneer een hoofd of een jongmensch op voor de Papoes onbegrijpelijke wijze stierf; want dan moest „de booze geest" bevredigd worden.

Werd soms vooraf de wichelarij te hulp geroepen om den boozen geest aan te roepen, onveranderlijk werd dan Amberbaken aangewezen als het land, waar die geest zetelde; en dan volgde een moordtocht, 't zij van de Doreiërs alleen, 't zij van eene coalitie, waarvan nu eens de Rooners, dan de Wandammers deel uitmaakten.

Vruchteloos wendden de zendelingen hunne beste pogingen aan

om een einde aan dien toestand te maken. Eindelijk meenden zij het middel tot verbetering te zullen vinden in de oprichting van eenen zendingspost van een eigenaardig karakter.

Toen dus door de aankomst van Jaesrich de mogelijkheid geboren werd, een nieuwen post op te richten, wendden de drie zendelingen zich met een request tot de regeering om steun te vragen voor de uitvoering van dat plan. Bij die gelegenheid stelden zij der regeering voor, twee der aanwezige zendelingen voor Amberbaken te bestemmen en een ander in hunne plaats te Dorei toe te laten. Voorts vroegen ze beschikbaarstelling van f 10000 tot oprichting te Amberbaken van een gouvernements-magazijn, gevuld met de noodige handelsartikelen, waarmede de zendelingen dan voor gouvernements-rekening tabak zouden opkoopen. In verband hiermede zou de tabakscultuur zooveel mogelijk uitgebreid worden. Om hen hierbij behulpzaam te zijn en voor goede aankweeking en behandeling van het product te waken zouden eenige Javaansche mandoers, die goed met de tabakscultuur bekend waren, naar Amberbaken gezonden moeten worden. Eindelijk werd verlangd, dat de regeering eenige gepensionneerde militairen van een goed zedelijk gedrag derwaarts zou zenden, benevens een twintigtal geweren met munitie, terwijl de resident van Ternate zou moeten zorgen voor eene behoorlijke prauw om het product van Amberbaken naar Dorei te brengen. Het stationneeren van eene kruisprauw op Dorei werd tevens wenschelijk geacht, niet alleen tot beveiliging van Amberbaken, maar ook tot tegengang van de Mefoorsche rooverijen in 't algemeen.

Requestranten meenden te mogen voorspellen, dat men, wanneer hun voorstel werd ingewilligd, na een tiental jaren wellicht bloeiende Christendorpen zou aantreffen, waar destijds ellende, moord en rooverij aan de orde van den dag waren.

Een der onderteekenaars van dit request, de zendeling werkman

Ottow, die steeds voor de gezondste en sterkste der broeders was gehouden, werd in November 1862 door een' hevige koorts binnen 5 dagen ten grave gesleept. Zijne vrouw vertrok naar Ternate en van daar naar Batavia.

Waren dus op het einde van 1862 slechts twee zendelingen, Geissler en Jaesrich, meer aanwezig, weinige maanden later werd het zendingspersoneel aanmerkelijk versterkt (*).

De Utrechtsche zendingsvereeniging, door de regeering gesteund, had drie zendelingen voor Nieuw Guinea bestemd, nl. J. L. van Hasselt, Th. F. Klaassen en W. Otterspoor.

Van Hasselt was gehuwd met mejuffrouw S. Hulstaert, Klaassen met mejuffrouw C. Aarssen, terwijl Otterspoor ongehuwd was (474ª).

Den 18[den] April 1863 bracht de schoener Virgo deze nieuwe kampvechters voor godsdienst en beschaving te Dorei aan, waar ze met open armen ontvangen werden.

Van Hasselt vestigde zich met Jaesrich te Dorei, terwijl Klaassen en Otterspoor te Mansinam bleven bij Geissler; en spoedig werd de kolonie nog met twee kleine wereldburgers vermeerderd in de gezinnen van van Hasselt en Klaassen; het kind van eerstgenoemde stierf evenwel reeds een paar maanden na de geboorte. Hoezeer allen te lijden hadden van ziekte en van de barbaarschheid der bevolking, zal uit het vervolg van het verhaal blijken.

Vooraf dienen we een uitstapje te maken naar de westkust en naar de Papoesche eilanden.

Daar er weder klachten waren ingekomen over rooverijen, die bij poeloe Adi en de Karoefa-rivier zouden hebben plaats gehad,

(*) Het jaar 1863, dat we nu intreden, was voor de Molukken merkwaardig, door de afschaffing van de verplichte teelt der specerijen, waardoor het laatste overblijfsel van het zoo hardnekkig verdedigde specerijen-monopolie van de Compagnie verdween.

vertrok de ambtenaar P. van der Crab met den gouvernementsstoomer Telegraaf naar de westkust om de zaak te onderzoeken en naar omstandigheden te handelen (475).

Daar hij de reis over Banda nam om met den resident in overleg te treden en te Goram loodsen haalde, schijnt het, dat het Tidoreesch gezag nu eens weder genegeerd werd.

Den 9den Februari 1863 kwam de Telegraaf bij poeloe Adi ten anker. De radja was afwezig; en van de bevolking schenen niet meer dan 20 mannen en vier vrouwen overgebleven te zijn.

Men verhaalde, dat een Sengadji van Tidore zes à zeven maanden geleden daar geweest was om hangende geschillen te beslechten. Van der Crab, die de rechten van Tidore op poeloe Adi zeer twijfelachtig oordeelde, meende, dat de Sultan misschien geen kennis gedragen zou hebben van die zending.

Dit is zeer mogelijk, maar het zou ook niet te verwonderen zijn, indien de Sultan heimelijk trachtte — nu de hongitochten verboden waren — zich in het hem in 1848 toegekende gezag te handhaven.

Was het niet mogelijk, op poeloe Adi een onderzoek in te stellen naar de rooverijen, niet beter slaagde van der Crab in de Karoefa-rivier en aan de overzijde van de Kamrau-baai; want nergens was er bevolking te vinden. Op nieuw werd dus bewezen, hoe hoogst moeilijk het is, het gezag te handhaven over eene bevolking, die, niets bezittende, een waar nomaden-leven leidt of er althans geen bezwaar in ziet, elk oogenblik van woonplaats te verwisselen.

Den 12den Februari keerde de Telegraaf onverrichterzake naar Goram terug.

Waigeoe en omliggende eilanden ontvingen in 1863 een bezoek van Dr. A. H. Bernstein, wien de regeering in 1860 eene wetenschappelijke zending had opgedragen naar Nieuw Guinea,

Halmaheira en nabij gelegen eilanden, met last om tevens berichten in te winnen omtrent land en volk, producten, enz.

Bernstein was voorzien van eenen aanbevelingsbrief van den Sultan van Tidore, maar reeds bij zijn verblijf op Gebe moest hij de ondervinding opdoen, dat hiervan weinig hulp te wachten was. Of er met toestemming of medeweten van den Sultan of den secretaris van Tidore geheime bevelen gegeven waren om hem tegen te werken, kon Bernstein niet beslissen; maar met verbazing vernam hij, dat kort voor zijne komst een Tidoreesch hoofd het gerucht verspreid had, dat hij een koppensneller was. Ook elders bekreunde men zich niet om des Sultan's bevelen (476).

Toen Bernstein den 9den Maart Bessir — de oude verblijfplaats van Wallace — passeerde, vond hij de kampong grootendeels verlaten. Eene hevige pokziekte had de bevolking gedund en de overblijvenden, op twee huisgezinnen na, eene andere woonplaats doen opzoeken.

Bij de kampong Effroein, door eenige Papoes bewoond, hield Bernstein zich niet op, maar den 11den Maart zette hij voet aan wal te Oemka (Moeka), waar nagenoeg de geheele bevolking afwezig was.

Hier nam hij zijn intrek in een verlaten mesigit, die hij zoo goed mogelijk bewoonbaar trachtte te maken.

Zijne jagers en scheppers namen, tegen Bernstein's raad in, eenige verlaten Papoesche huizen in beslag, die op de inlandsche manier aan 't strand gebouwd waren, zoodat de zee er onder door liep. Den volgenden dag reeds waren er zieken; nog was er geen week verloopen of 12 van de 18 scheppers leden aan koorts.

Nu waren ze geneigd, een woning op het land te bouwen, die weldra gereed was en eenen gunstigen invloed op den gezondheidstoestand uitoefende.

Van den radja van Waigeoe, die Oemka voor handelsbelangen bezocht, ontving Bernstein van tijd tot tijd een bezoek, maar de Sengadji van Oemka bewees hem hoegenaamd geen hulp.

Uit de gesprekken met den radja kreeg hij de overtuiging, hoe voorzichtig men moest zijn met de mededeelingen der inlanders omtrent land en volk (*).

Tochten naar het binnenland van Waigeoe waren in sommige richtingen onmogelijk en ten gevolge der steile, op vele plaatsen ontoegankelijke bergen overal zeer moeilijk.

Gaarne zou Bernstein wat langer te Moeka gebleven zijn, daar de plaats hem uitmuntend voorkwam tot het opdoen van zoölogische collecties, maar ziekte dwong hem tot vertrek.

Niet alleen zijne jagers waren telkens ziek, hij zelf kreeg zware koortsen, die de kinine en — toen deze op was — de arsenic trotseerden; en onder de schepelingen begonnen zich gevallen van berri-berri te vertoonen.

Bovendien had hij volslagen gebrek aan de noodige medicijnen; en zoo moest hij den 6[den] Mei tot vertrekken besluiten, van de zeelucht verbetering van gezondheid verwachtende. Deze hoop werd evenwel teleurgesteld; de koorts week niet; en toen Bernstein den 16[den] Mei op Gebe terug kwam, was hij wegens zwakte genoodzaakt in de prauw te blijven.

Gedurende deze reis had hij de ondervinding opgedaan, dat de Tidoreesche hoofden de met het Gouvernement gesloten contracten zeer slecht nakwamen.

De inboorlingen werden nog steeds door hen mishandeld of als slaven weggevoerd.

Hij schreef het dan ook toe aan vrees voor 't ontdekken van zulke onrechtmatige handelingen, dat het Tidoreesch bestuur tochten als de zijne steeds heimelijk tegenwerkte, al was er openlijk hulp beloofd.

Wenden wij ons thans weder naar Dorei en Mansinam, dan

(*) Wat Rosenberg op die wijze vernam, verdient dan ook niet veel vertrouwen, zegt Bernstein.

vinden we de zendelingen-kolonie in een niet zeer gunstigen toestand terug (477).

Bijna allen leden voortdurend aan koortsen, die, met groote hoeveelheden kinine bestreden, weder door andere ongesteldheden gevolgd werden. Het leven van mevrouw Jaesrich was ernstig in gevaar geweest, en Jaesrich zelf, van Hasselt en vrouw en Klaassen werden herhaaldelijk op het ziekbed geworpen.

Daarbij kwam eene zekere ontmoediging, wanneer ze dagelijks moesten ondervinden, hoe weinig vruchten er rijpten van hunnen arbeid.

Moorden en rooverijen waren weer aan de orde van den dag; en de moordenaar, die een onschuldigen Amberbakker gedood had, durfde zich te midden der zendelingen op die daad beroemen.

Ook de heidensche eed, die men afgeschaft waande, werd weder op Manaswari ingevoerd; en de Papoes ontzagen zich niet, de koeien en schapen van Geissler, die hun zoo veel goed gedaan had, te dooden.

Van alle kanten kwamen verontrustende berichten.

Op Mefoor voerden de negorijen onderling oorlog, en op Dorei werd eene bende Arfakkers, die derwaarts gekomen was om naar eene moordgeschiedenis onderzoek te doen, in den slaap door de Doreische Papoes afgemaakt. Dit eischte natuurlijk bloedwraak. Al spoedig kwam dan ook de tijding, dat de Arfakkers Dorei zouden aanvallen, terwijl tevens bericht ontvangen werd, dat de Warabders (Wariappers?) en Wandammers gereed waren om met 25 prauwen aan die plaats een bezoek te komen brengen.

De kleine kolonie verkeerde dus in grooten angst. De geweren werden geladen en in groote spanning zag men de gebeurtenissen te gemoet, welke de volgende dagen baren zouden.

Men kan zich voorstellen, met welk een genot de zendelingen onder deze omstandigheden op Zondag den 30sten Augustus 1863

een groot, zwaar geladen schip de baai zagen binnenloopen, dat weldra het anker voor Dorei liet vallen en den controleur 1e klasse Jhr. W. C. F. Goldman aan boord had.

Het was de Fathool Nassaar, een kuster, door een Arabier gecommandeerd en met steenkolen voor Dorei geladen, waar een kolen-depôt zou worden opgericht (478).

En waren de zendelingen uiterst verheugd over de aankomst van dezen bodem, Goldman was dit niet minder.

Den 1sten Juni toch was hij van Amboina vertrokken en nu, na 91 dagen reis, had hij zijne bestemming bereikt. Hij had een tocht gemaakt, zóó rijk aan tegenspoeden en gevaren, dat de meest avontuurlijke reizen uit den Compagnie's tijd in deze streken ons onwillekeurig voor den geest zweven, als wij zijn boeiend reisverhaal lezen.

Eerst had hij Ternate aangedaan en aldaar een Tidoreeschen luitenant, die als tolk zou dienen, met zijn gevolg, waaronder twee politie-beambten, aan boord genomen. Toen de reis van daar was voortgezet en men reeds de noordkust van Waigeoe genaderd was, werd het vaartuig door stormen en stroomen zoodanig uit den koers gedreven, dat men te Gebe eene schuilplaats moest zoeken.

Daar Goldman zich toen reeds 14 dagen lang uitsluitend met rijst en zout vleesch had moeten voeden, zag hij met groot verlangen naar de met vruchten beladene prauwtjes uit, die het schip, bij het naderen van het eiland, in grooten getale te gemoet kwamen.

Ongelukkig vertoonde zich toen een der Tidoreesche politie-oppassers, met zijn groen geruit buisje en z'n pluim van kippenveeren op den tulband, op het dek.

Want, — zegt Goldman — „niet zoodra was deze voor gezegde „(Gebeesche) bevolking geruitte duivel zigtbaar, of alle vaartuigjes „maakten regtsomkeerd, alsof de hel voor hen geopend was, en „wat wij ook deden, welke voor die menschen zoo begeerde arti-

„kelen wij ook met hoog opgeheven handen onder het luid toe-„roepen vertoonden, niets baatte; het gevolg was alleen, dat de „vlugtende schreden verdubbeld werden. Wij moeten ons aldus „voor dien dag weder met onzen schralen kost behelpen".

Van den 23sten tot den 30sten Juli bleef Goldman op Gebe, maakte een interessanten tocht op dat eiland en deed ook de ondervinding op, dat de aanbevelings-brief van Tidore's Sultan meer kwaad dan goed deed.

Toen de zwerftocht vervolgens werd voortgezet en veel langer duurde, dan men zich had voorgesteld, terwijl de voorraad rijst en aardappelen grootendeels door kakkerlakken en mieren verwoest was, werd de toestand werkelijk hachelijk.

„Donder, bliksem, zware winden, hooge zee, alle mogelijke „onaangename plagen werden ons met schrikbarend verkwistende „hand toegemeten, terwijl tot overmaat van ramp, de wind W. „Z. W. en de koers zuid werd."

Men wist niet meer, waar men was; en observatie was onmogelijk, totdat men eindelijk den 23sten Augustus bemerkte, zich op 8 mijlen bewesten kaap d'Urville te bevinden.

Zooals gezegd werd, kwam Goldman den 30sten Augustus te Dorei aan.

Nauwelijks was het anker gevallen, of Geissler, van Hasselt en Jaesrich kwamen aan boord. „Beklagenswaardig in den hoogsten „graad was de toestand dezer waardige mannen. Intermitteerende „koortsen, waarvan niemand verschoond bleef, hadden hunne „ligchamen dermate verzwakt, dat men, hen aanschouwende, de „opofferingen gevoelde, die zij in het belang der christelijke kerk „en der menschheid zich hadden getroost".

Weldra vernam Goldman nu, welke ordelooze toestand in de Geelvink-baai heerschte, en hij schreef het te niet gaan van den aanvankelijk zoo gunstigen invloed der zendelingen toe aan de totale afwezigheid van een hooger gezag.

Zijn eerste werk was dan ook, de hoofden van Dorei en Manaswari op te roepen, ten eersten om hun den brief des Sultans van Tidore voor te lezen, ten tweeden om hen over den bestaanden toestand te onderhouden.

Den 1sten September waren niet alleen de hoofden van Dorei en Manaswari te Lonfabé (Dorei) bijeengekomen, ook de bevolking had zich daar verzameld.

Nu sprak Goldman, die door de zendelingen vergezeld was, met nadruk over de aanhoudende moordtooneelen en gaf de verzekering, dat zulke euveldaden voortaan streng zouden worden gestraft. Ook spoorde hij de bevolking aan, de kinderen op school te zenden bij de zendelingen, 't welk ze beloofden te zullen doen.

Den 2den September werd een aanvang gemaakt met het bouwen van de kolenloods te Lonfabé en reeds den 4den was deze gereed, waarop met het lossen der steenkolen begonnen werd. Dit ging evenwel met vele moeilijkheden gepaard, daar de bevolking in 't geheel niet gewoon was te arbeiden. Vermaningen om aan het werk te blijven hielpen niets.

„Dan een paar uren werken, dan in even zooveel tijd eenige „cigaren rooken, dan eens zoo lang als zij waren, op den grond „te liggen en dan wederom eenige artikelen rondventen, ziedaar „hunne wijze van werken".

Den 6den September woonde Goldman de godsdienstoefening te Dorei bij, die door Geissler geleid werd, en zag toen, „dat de „Papoes zich vrij wel hielden, en oogenschijnlijk met aandacht „naar de woorden van den prediker luisterden", hoewel hij er aan twijfelde, of zij er wel veel van begrepen.

Den volgenden morgen kreeg Geissler een brief van Jaesrich, waarin o. a. het volgende gemeld werd:

„Dezen morgen kwam Moratie mij vertellen dat de Arfakkers „komen; binnen 5 dagen moeten zij hier op Dorei zijn; op Aroi

„zijn ze gezien; de prauwen van daar zijn teruggekomen; het „zijn 200 man, morgen mogelijk 300 en overmorgen 500".

Die tijding was niet opwekkend, te meer daar men meende, dat de bevolking op het eerste alarm op de vlucht zoude gaan.

In den avond van den 8sten September, terwijl Goldman zich alleen te Dorei bevond, daar van Hasselt en Jaesrich bij Geissler te Mansinam waren, hoorde men plotseling een verschrikkelijk rumoer en geblaas op de tritonschelp.

Dit was het sein voor de bevolking om zich te bergen, daar de Arfakkers in aantocht waren. Werkelijk was reeds een Doreiër door een Arfakker aangevallen; en dit had aanleiding gegeven tot het alarm.

Terwijl de Papoesche vrouwen en kinderen nu naar de prauwen vluchtten en er tijding kwam, dat de aanvallers reeds tot op een kwart paal afstand genaderd waren, zette Goldman met zijne gewapende bedienden de noodige wachtposten uit en laadde alle geweren.

De dames van Hasselt en Jaesrich maakten de munitie gereed.

Daarop verkende Goldman het strand en vond daar de mannelijke bevolking van Dorei en Manaswari tot het gevecht gereed; dit viel dus mede. Nu liet hij met los kruid uit alle aanwezige geweren een salvo geven om den vijand schrik aan te jagen.

Intusschen waren Jaesrich, van Hasselt en Geissler, zoodra zij het alarm hoorden, op weg gegaan naar Dorei, waar zij aankwamen, nadat Goldman bovenvermelde maatregelen genomen had. De Virgo, die toevallig ook op de reede was, had hun een gewapende sloep te gemoet gezonden.

Men was dus in staat, tegenstand te bieden; maar veiligheidshalve liet Goldman in den laten avond nog een paar kanonschoten lossen door de Fathool Nassaar, bij wijze van raadgeving aan de Arfakkers, om zich op een afstand te houden.

Toch ging de nacht niet rustig voorbij, hoewel een algemeene

aanval achterwege bleef. Te middernacht nl. trachtte een Arfakker de achterdeur van de zendelingswoning open te breken. Toen dit niet gelukte, liep hij buiten de omheining naar voren, waar hij evenwel door de wachten met geweerschoten ontvangen werd, zoodat hij spoedig in het bosch vluchtte.

Had dit voorval op zich zelf tot niet veel gevaar aanleiding gegeven, de zendelingen hadden er tot hun groot leedwezen en tot hunne grievende teleurstelling uit gezien, dat ook zij bloot stonden aan de bloedwraak der Arfakkers, wanneer die door de Doreiërs was uitgelokt.

In den nacht van den 13[den] September werd het zendelingshuis wederom bekropen, ja iederen nacht had men — zegt Goldman — met sluipmoordenaars te kampen, zoodat strenge waakzaamheid steeds noodig bleef.

Dat het lossen der steenkolen onder zulke omstandigheden niet vlot ging, laat zich hooren.

Zachtmoedigheid was hier — Goldman gevoelde het — zeer ongepast en hij deed zijn best om de bevolking met ernst en nadruk aan het werk te houden; maar dit hielp ook niet veel.

„Men had niet alleen niet den minsten eerbied voor eenig gou„vernements-beambte, doch ook de door mij medegevoerde lie„den van Tidore hadden weinig of geen invloed; ja soms liep „men ons letterlijk het onderst te boven en waren wij verpligt „voor hen uit den weg te gaan, niet zij voor ons. Met eene „dergelijke bevolking voor ons en den vijand achter ons, was „onze toestand dus alles behalve aangenaam."

Eindelijk was men den 17[den] September met het lossen der kolen gereed gekomen, en spoedig daarop kwamen er reeds tijdingen, dat de vijand de loods in brand wou steken.

Alles, wat Goldman zag en ondervond, stemde hem tot eene sombere beschouwing van de toestanden.

De luie, barbaarsche bevolking, in zoogenaamde negorijen wo-

nende, die slechts uit een paar wonderlijke waterhutjes bestonden, maakte een droevigen indruk op hem. Dat men zich zelfs tegenover de zendelingen op eene welgeslaagde snelpartij durfde beroemen en de gesnelde koppen in hunne tegenwoordigheid voor de hutten ophing, gaf een duidelijk bewijs van de vruchteloosheid van den zevenjarigen arbeid dier menschenvrienden. Gezag werd niet erkend; ook aan Tidore was sedert 1857 geene schatting opgebracht. Welken eerbied de Papoes voor hun eigen goden hadden, bleek Goldman o. a., toen hem door eenige inboorlingen van Jappen, die te Dorei kwamen om handel te drijven, hunne karowars (afgodsbeelden) te koop werden aangeboden.

Inderdaad is het de gewoonte der Papoes, hunne afgoden te straffen, indien ze hen naar hunne begrippen niet voldoende geholpen of beschermd hebben. En zoo werden thans de karowars van Jappen, die niet gezorgd hadden voor eene voorspoedige reis, als slaven verkocht en aldus vernederd en verootmoedigd tot straf voor hunne machteloosheid. Waar het goddelijk gezag aldus begrepen wordt, is het gemakkelijk te raden, wat het lot moet zijn van het menschelijk gezag, dat niet door macht gesteund wordt.

Runderen en schapen werden alleen door de zendelingen gekweekt; en ook land- en tuinbouw werden te Dorei en Manaswari niet uitgeoefend; men vergenoegde zich met pisang, nangka, djamboe en andere in 't wild voorkomende vruchten, terwijl de Amberbakers voor de rest moesten zorgen.

Over het klimaat viel ook niet te roemen; zeer groote afwisseling van temperatuur en regens, die, 't geheele jaar door, soms maanden achtereen aanhielden, maakten het verblijf in die streken onaangenaam; en hoe de gezondheidstoestand was, dit hadden de zendelingen en hunne families tot hunne schade ondervonden.

Den 13den September was van Hasselt weer zwaar ziek geworden.

Een paar dagen later ontving men bericht, dat de Waropeners (lieden van Aropen?) plan hadden, met eene kleine vloot Mansi-

nam aan te vallen om wraak te nemen op Geissler, die vroeger, toen hij die roovers eens achtervolgd had, een hunner had gedood.

Met eene zekere huivering zag Goldman het oogenblik te gemoet, waarop hij de zendelingen weder aan hun lot zou moeten overlaten.

Wel was hij overtuigd, dat een luttel aantal goed gewapende manschappen voldoende zoude zijn om de geheele Geelvink-baai in bedwang te houden, maar nu er hoegenaamd geene gewapende macht was, werd de toestand kritiek.

Toen de kapitein van de Fathool Nassaar op vertrek begon aan te dringen, trachtte Goldman dan ook, de zendelingen te bewegen, Dorei te verlaten en zich gezamenlijk op Manaswari te vestigen, waardoor het onmiddelijk gevaar ontweken zou worden, terwijl men met vereende krachten op Manaswari sterker zou zijn.

Maar Jaesrich en van Hasselt beschouwden het als plicht, op hunne standplaatsen te blijven, zoodat aan Goldman niets anders overschoot dan de belofte te doen, dat hij zoodra mogelijk, liefst binnen een maand, zoude terug komen of hulp zenden.

Den 23sten September 1863 scheepte hij zich in; den 5den October kwam hij te Boano, waar hij het kolenschip verliet om met een orembaai de reis naar Amboina te vervolgen, op welke plaats hij den 10den October behouden aankwam.

Het bleef aanvankelijk rustig na het vertrek van de Fathool Nassaar; maar met weinig vrucht trachtte Jaesrich de Doreiërs te bewegen, overeenkomstig de belofte, aan Goldman gedaan, hunne kinderen naar school te zenden. Op Mansinam ging dit iets beter, maar toch was over 't algemeen in de gezindheid der bevolking weinig verandering ten goede te bespeuren.

Gelukkig waren de Arfakkers op den dag van Goldman's vertrek juist naar de bergen teruggeweken; maar dagelijks verwachtte men hen weder te zullen zien verschijnen (477).

Intusschen viel er in de eerste helft van October iets voor, dat de zendelingen met schrik en verontwaardiging vervulde.

Wat zij ook hadden moeten lijden, tot nog toe had ten minste geen Papoe de hand tegen hen durven opheffen; en dit was nu het geval geweest

Jaesrich nl. was door Goldman belast met het toezicht over 's gouvernements kolenloods, en nu hadden de Papoes zich niet alleen niet ontzien, de loods te gebruiken om er hunne potten te vervaardigen en hunne gereedschappen te bergen, ze hadden zelfs een smidse geplaatst tegen de omwanding van gedroogde palmbladen, zoodat er ernstig gevaar voor brand ontstond.

Toen alle vertoogen aan den korano (het kamponghoofd) om aan die misbruiken een einde te maken, niet hielpen, ging Jaesrich op zekeren dag eigenhandig tot de opruiming over.

't Is mogelijk, waarschijnlijk zelfs, dat dit wat hardhandig geschiedde; althans een bamboezen blaaspijp, aan den korano toebehoorende, werd bij die gelegenheid gebroken; en toen was de korano woedend toegestoven en had Jaesrich met volle vuist een hevige slag tegen een der slapen toegebracht.

Goede raad was nu duur. Eerst besloot men, op voorstel van Geissler, gezamenlijk den korano gevangen te nemen, waartoe de Manaswariërs bereid waren de behulpzame hand te bieden.

Maar, daar men begreep, dat dit weder tot wraak van de zijde der Doreiërs aanleiding zou geven, vond men het, bij nadere overweging, geraden, dezen eerst vergunning te vragen tot het arresteeren van hunnen korano. En die vergunning werd niet verleend. De Doreiërs meenden, dat de zaak niet van zoo veel belang was en best met eene boete kon worden afgedaan.

Hoewel de zendelingen, die als zoodanig verplicht waren op het voorbeeld der apostelen te dulden en te verdragen, tegen deze regeling weinig bezwaar konden hebben, begrepen ze toch, dat de beleediging, Jaesrich aangedaan, terwijl hij min of meer als gou-

vernementsdienaar optrad, straf verdiende. Maar men durfde na de weigering der Doreiërs geene krasse maatregelen nemen.

Er werd dus niets gedaan, totdat weinige dagen later de Telegraaf de reede van Dorei kwam opstoomen, waardoor de mogelijkheid geboren werd, het gezag eindelijk eens te laten gelden.

Zoodra de Gouverneur der Molukken van Goldman bericht ontvangen had van den gevaarvollen toestand, waarin de zendelingen op Nieuw Guinea verkeerden, had hij den gouvernements-stoomer Telegraaf met den meesten spoed naar Ternate gezonden om den resident van der Crab aan boord te nemen en vervolgens naar Dorei te stoomen.

Al het mogelijke werd gedaan om de reis te bespoedigen; en zoo gebeurde het, dat de resident van der Crab, die door den Tidoreeschen prins Amir en den heer Jungmichel — een der chefs van het huis Duivenbode — vergezeld werd, reeds den 25sten October op de reede verscheen.

Vond hij zijne vrees, dat hij de zendelingen vermoord en de steenkolen verbrand zou vinden, gelukkig niet bewaarheid, toch zag hij den toestand niet gunstig in, en terstond wendde hij ernstige pogingen aan om de zendelingen tot het verlaten van dit gevaarlijk oord over te halen. Hiertoe waren zij evenwel niet te bewegen; zij wilden op hunnen post blijven, tenzij het bestuur van hun genootschap hen terugriep of de regeering het vertrek stellig gelastte.

De resident deed nu, wat hij kon, om eenig gezag uit te oefenen. De korano van Dorei werd afgezet, gearresteerd en tot verbanning veroordeeld, terwijl nog anderen, die zich misdragen hadden, hunne rechtmatige straf ontvingen.

Met groote plechtigheid werd nu een nieuwe korano geinstalleerd en beëedigd. Ook gelukte het van der Crab, tusschen de Doreiërs en Arfakkers vrede te sluiten.

Toen nu de resident den 31sten October de terugreis zou aanvaarden, terwijl de afgezette korano met de Telegraaf zou worden weggevoerd, begrepen de zendelingen, dat Jaesrich groot gevaar zou loopen van door de bevolking te worden omgebracht. Ze achtten het dus geraden, den resident te verzoeken, den korano niet te verbannen, maar zijne afzetting en ondergane vernedering als straf aan te merken. Zoo geschiedde het; de afgezette korano bleef te Dorei achter.

Zes matrozen van de Telegraaf werden eveneens tot bescherming der kolonie achtergelaten, terwijl de resident beloofde, zoodra hij gunstige beschikking zou hebben ontvangen op zijne aan de regeering gedane voorstellen, eene tijdelijke bezetting van 30 à 40 Tidoreesche soldaten derwaarts te zullen zenden.

Men hoopte nu rustiger tijden te gemoet te gaan en daarvan gebruik te kunnen maken om het oude plan van vestiging in Amberbaken ten uitvoer te brengen (477).

De regeering had wel niet conform beschikt op het request der Duitsche zendelingen, maar was toch, blijkens het besluit, dat reeds door Goldman was meegebracht, niet ongeneigd, de onderneming te steunen. Van exploitatie voor gouvernements-rekening wilde de regeering niet weten; maar zij stond een voorschot van f 5000 hoogstens toe, om den zendelingen de gelegenheid te geven, die zaak voor eigen rekening te ondernemen.

Hiertoe werd nu besloten; en het lot besliste, dat Klaassen en van Hasselt met Jaesrich voor het station Amberbaken bestemd zouden worden. Vooraf evenwel zouden Geissler en Jaesrich zich derwaarts begeven om een goed terrein voor de onderneming te zoeken.

Den 30sten November 1863 vertrokken ze daartoe van Dorei, waar ze den 11den December van hunnen tocht terugkwamen, die van groote gevaren vergezeld ging, zegt Otterspoor.

Het doel was evenwel niet bereikt; integendeel, men begon te vreezen, dat men dat lievelingsdenkbeeld zou moeten laten varen. Men had toch bevonden, dat de bevolking, die lang zoo groot niet was, als men zich had voorgesteld, nog steeds zeer verspreid op moeilijk te bereiken punten woonde. De zoogenaamde wegen of paden in Amberbaken, over rotsen en door bosschen leidende, waren alleen bruikbaar voor een onbelasten voetganger en boden geene gelegenheid aan om bagage te vervoeren. Men zou moeten beginnen, met de Amberbakers tot samenwonen in groote kampongs te bewegen, maar Geissler en Jaesrich meenden, dat men hen daartoe nimmer zou kunnen overhalen.

Zij kwamen tot het besluit, dat exploitatie van Amberbaken zonder kolonisatie onmogelijk zoude zijn, zoodat voorloopig van eene vestiging in die landstreek moest worden afgezien.

In het begin van 1864 werd weer al het mogelijke gedaan om het kerk- en schoolgaan te bevorderen, terwijl de zendelingen van tijd tot tijd kinderen kochten om ze in de christelijke leer groot te brengen.

De beloofde hulp van Tidoreesche soldaten liet zich intusschen lang wachten; eerst den 28sten April verscheen de met 40 koppen bemande Tidoreesche coracora, onder bevel van een luitenant en een Kimelaha op de reede, — maar al spoedig bleek het, dat men er weinig dienst van zou hebben.

De Kimelaha, die eigenlijk het gezag in handen had, liet de Papoes in 't geheim verbieden, kerk en school te bezoeken en werkte op alle manieren het streven der zendelingen tegen, terwijl de luitenant, een goedaardig zwak man, die wel zou hebben willen helpen, als hij het gekund had, volstrekt niet tegen den Kimelaha opgewassen was.

Den 22sten Mei 1864, te middernacht, werden de zendelingen door eene hevige aardbeving, die met eene zeebeving gepaard ging,

uit den slaap gewekt. Met moeite slechts konden zij zich uit de geheel of gedeeltelijk ingestorte huizen redden; vooral Geissler, wiens beenwonde tegelijk met de koorts weer een zorgwekkend karakter gekregen had, en zijne hoogst zwangere vrouw, die nog dienzelfden nacht van een jongen beviel, hadden gevaar geloopen het leven te verliezen.

Het kwam hun voor, dat het Arfak-gebergte gespleten was en dat zich daar een vulkaan gevormd had.

Menschenlevens gingen op Dorei en Manaswari niet verloren; maar het zag er treurig uit; de zendelingshuizen waren geheel onbewoonbaar geworden en de Tidoreezen waren weinig geneigd, bij de herstelling de behulpzame hand te bieden. Jaesrich gaf hun dan ook te kennen, dat hij niets meer met hen te maken wilde hebben en dat ze, wat hem betrof, gerust naar Tidore konden terugkeeren, 't geen ze dan ook spoedig gedaan schijnen te hebben.

Daar hulp van Ternate onder deze omstandigheden dringend noodig was, vertrok Otterspoor met eene Papoesche prauw derwaarts, zijne lotgenooten in van bladeren gemaakte noodhuisjes, die wind noch regen buitensloten, achterlatende.

De gevolgen lieten zich niet wachten; nagenoeg allen werden ernstig ziek; en de eenige troost, waarmede ze zich konden verblijden, was, dat zij meenden na de aardbeving meer toenadering van de Papoes te bespeuren.

Toen Otterspoor den 21sten Juni te Ternate aankwam, was hij zoo ziek, dat men hem naar wal moest dragen.

Den 7den Juli vertrok nu de resident van der Crab, vergezeld van een Tidoreeschen prins, met Z. M. stoomschip Ardjoeno, commandant kapitein ter zee E. M. C. Baak, naar Dorei, ruim voorzien van allerlei benoodigdheden voor de geteisterde plaats (479).

Den 11den werd Dorei bereikt. Men vond de Papoesche huizen door de zeebeving weggespoeld, die der zendelingen grooten-

deels vernield, en vernam, dat in het Arfak-gebergte 250 menschen zouden zijn omgekomen.

Na zooveel mogelijk hulp te hebben verleend, vertrok de Ardjoeno weder naar Ternate, Klaassen en vrouw en Jaesrich met zijne echtgenoote, die pas bevállen was, allen doodziek, derwaarts overbrengende. Alleen van Hasselt en Geissler met hunne vrouwen bleven nu op Dorei en Mansinam over.

Toen de bevolking, die na de aardbeving gevlucht was, langzamerhand weer terugkwam en meer blijken van toenadering gaf, dan vroeger het geval geweest was, besloot Geissler te Mansinam een kerkje te bouwen.

Den 14den September 1864 reeds werd de eerste steen gelegd, hetgeen van Hasselt in een zijner brieven op eigenaardige wijze vermeldt door te zeggen: „op den 14den September heeft de „duivel hier een been gebroken".

Onder de Papoes, die nu meer geneigdheid betoonden zich te laten doopen, behoorde ook onze oude kennis, de afgezette korano, die met de woorden: „Toean, dat is mijn vader" zijn afgodsbeeld aan van Hasselt kwam aanbieden om het te verbranden (480).

Terwijl Geissler en van Hasselt aldus eenige vruchten van hunnen arbeid meenden te mogen plukken, stond mevrouw van Hasselt haren echtgenoot in het zendingswerk trouw ter zijde door aangenomen Papoesche kinderen op te voeden en de meisjes naaien, lezen, schrijven en zingen te leeren.

Het jaar 1864 eindigde dus voor de zendelingen gunstiger, dan zij na al de ondervonden tegenspoeden hadden durven hopen.

Dr. Bernstein, die in October 1864 van Ternate vertrokken was, had het voornemen Batanta, Salawatti, de kust van Nieuw Guinea ter hoogte van Sorrong, vervolgens de noordkust, Dorei en de Geelvink-baai, eindelijk de westkust en de Telok Berau te bezoeken (481).

Deze reis mocht hij evenwel niet ten einde brengen.

Den 19den November kwam Bernstein, vergezeld door een Tidoreeschen luitenant en twee soldaten, te Samate op Salawatti aan; den 21sten stak hij over naar den vasten wal van Nieuw Guinea en vestigde zich in het voormalige Sorrong, waar hij ook weder ondervinding opdeed van de nomadische levenswijze der inboorlingen, daar de bevolking dier kampong wegens eene pokken-epidemie naar het eiland Doem verhuisd was (482) (*).

Behalve de omstreken van Sorrong werden eenige kleine eilanden, als Doem, Ram, enz. door hem bezocht; doch al spoedig had hij met ziekte en ook met tegenwerking van den Sengadji en den Imam van Sorrong te kampen.

Zeer zeker heeft de zenuwachtige toestand, waarin de ziekte hem bracht, bijgedragen tot de maatregelen, die Bernstein van tijd tot tijd tegen die inlandsche hoofden meende te moeten nemen.

Den 11den Januari 1865 besloot hij krachtiger tegen hen op te treden, omdat zij hem misleidden. Hij zond toen twee zijner stoutmoedigste jagers met de Tidoreesche soldaten naar Karimtoen, waar de Sengadji zich ophield, met last, dezen des noods in arrest te nemen; en het was zijn voornemen, den Sengadji zóó lang „in zijne hut vastgebonden te houden", totdat de gids, die door den Sengadji geleverd moest worden, zou zijn aangekomen.

Zoo ver behoefde het echter niet te komen, daar de Sengadji uit eigen beweging bij Bernstein kwam, mededeelende, dat hij zelf den jagers tot gids zou dienen.

Bernstein nam dat voorstel aan, maar verzekerde den Sengadji tevens, dat hij niet van Sorrong zou vertrekken zonder de verlangde paradijsvogels. Mocht de tocht, dien de Sengadji zou leiden, dan ook vruchteloos blijven, dan zou hij dat hoofd en zijnen collega „gevangen zetten en laten uithongeren, totdat hij

---

(*) Vergelijk noot op pag. 157.

„vertrouwbare berichten zou hebben gegeven omtrent de werkelijke „verblijfplaats van *Paradisea Magnifica* en *aurea*".

Toch werd Bernstein niet geholpen, zooals hij meende geholpen te moeten worden; en reeds had hij zich in de eerste helft van Februari tot vertrek gereed gemaakt, toen hem bericht werd, dat zijne matrozen, uit vrees voor de voorgenomen reis naar de Telok Berau, waren weggeloopen.

Hij liet nu den Sengadji en den Imam bij zich komen om hun te gelasten, hem andere matrozen te bezorgen; en toen de eerste beweerde hiertoe niet in staat te zijn, hield Bernstein hem in arrest, zeggende, dat hij dan zelf zou moeten roeien. De Imam trachtte nu de noodige matrozen te bekomen; hij slaagde echter niet, waarop Bernstein beide hoofden gebonden naar zijne prauw liet brengen.

Maar nu — het was den 13[den] Februari — verkondigde het krijsgeschrei der Papoes, dat de bevolking niet geneigd was, in de wegvoering harer hoofden te berusten. Bernstein was toen alleen: de jagers waren uit, de geweren uiteengenomen, de revolver was ongeladen en de daarbij behoorende patronen werden in de prauw bewaard.

In alle haast gelukte het hem, een éénloops geweer in elkaar te zetten en met „Boogers" (eene soort van hagel zeker?) te laden. Intusschen had de Tidoreesche luitenant, geholpen door een zekeren Sengadji, de aanvallers tot staan weten te brengen; en toen Bernstein nu, zonder te schieten, zijn geweer op hen aanlegde, toog de bende, met uitzondering van twee Papoes, die stand hielden, op de vlucht.

IJlings liep Bernstein nu op de twee achterblijvers toe, ontrukte een hunner zijne beide pieken en deed den anderen het hazenpad kiezen.

Later werd nog een der draaibassen in de richting van het bosch afgevuurd, waarop de aanvallers, die wel 100 man sterk

waren en hunne gezichten zwart gemaakt hadden — eene volmaakt onnoodige operatie, naar het schijnt —, hunne gongs oppakten en voor goed verdwenen.

Er schijnt bij deze gelegenheid geen bloed gevloeid te hebben.

Bernstein bleef den nacht aan wal doorbrengen, terwijl de Tidoreesche luitenant goede wacht hield. Deze luitenant veroordeelde het gedrag van den Sengadji, bezorgde de noodige matrozen en verzocht en verkreeg toen de invrijheidstelling der gevangenen.

Den volgenden dag vertrok Bernstein naar Samate; den 20sten Februari was hij te Sailolo, waar hij den volgenden dag vrij ziek van een uitstapje in den omtrek terugkeerde. Hoewel hij zich nu met den dag voelde verzwakken, bezocht hij toch nog de zuidkust van Batanta en stak toen naar poeloe Senapan, ten noorden van Samate gelegen, over. Hier was het, dat Bernstein, na tot het laatste toe werkzaam gebleven te zijn, den 19 April 1865 den laatsten adem uitblies.

Eerst onlangs werd zijn dagboek in zijn geheel gepubliceerd; en bevat dit slechts enkele mededeelingen die voor ons onderwerp van belang geacht kunnen worden (*), het is zeker in andere opzichten eene belangrijke aanwinst voor de wetenschap.

De regeerings-almanak van het jaar 1865 verspreidde eindelijk op officieele wijze licht over de vraag, welk gedeelte van Nieuw Guinea moest gerekend worden onder Nederlandsche souvereiniteit te staan.

In dat jaar toch werd voor 't eerst in dit regeerings-orgaan

(*) Het is mogelijk, dat Bernstein goed ingelicht werd, toen men hem vertelde, dat een Tidoreesch luitenant de proviand, die hij naar de zendelingen te Dorei moest brengen, ten eigen bate had aangewend en daarop de prauw had laten stranden, maar ik heb dit in de zendings-berichten niet gelezen. Wel blijkt daaruit, dat werkelijk een paar malen een Tidoreesche luitenant met een' prauw naar Dorei gezonden werd.

eene omschrijving van het grondgebied der verschillende gewesten opgenomen.

In de eerste plaats trekt het de aandacht, dat er onder Banda geene melding gemaakt wordt van Nieuw Guinea en dat de sedert 1848 vacante plaats voor eenen civielen gezaghebber, die steeds onder Banda voorkwam, nu verdwenen was.

Scheen hieruit te blijken, dat definitief van de invoering van rechtstreeksch bestuur op de zuidwestkust, onder leiding van den resident van Banda, was afgezien, in de omschrijving van het Tidoreesch gebied, onder de residentie Ternate, vindt men nog de sporen van de tweeslachtigheid der Nederlandsche bezittingen op Nieuw Guinea terug.

Die omschrijving toch, welke tot 1875 gehandhaafd bleef, luidt als volgt:

„Het gebied van Tidore bestaat uit het eiland Tidore en 4 „kleine omliggende eilanden; de twee oostelijke schier-eilanden „van Halmaheira (Gilolo) met de omliggende eilanden; het ge„deelte van Nieuw Guinea van den hoek Seprop Maneh (hoek „Bonpland) op de noordkust, langs die kust, verder west, zuid „en zuid oostelijk tot 141° lengte beoosten Greenwich, daar„onder begrepen de landschappen Wonin di bawa en Namatotte „en de omliggende eilanden".

De tweeslachtigheid blijkt uit de woorden: „daaronder begrepen", die geheel onnoodig geweest waren, indien men met een homogeen geheel te doen gehad had, daar Onin en Namatotte reeds in de algemeene omschrijving begrepen *zijn* en het dus volstrekt onnoodig was, die landschappen nog eens afzonderlijk te noemen.

Dat „begrepen zijn" was nog een gevolg van de proclamatie van 1828, maar had geen zin meer, nu Nieuw Guinea onder Banda totaal verdwenen was en geheel — voor zoo ver we er aanspraak op maken — onder de kroon van Tidore gebracht was.

Tot nog andere opmerkingen geeft die omschrijving aanleiding.

Zoo worden de Papoesche eilanden, voor welker bezit in 1761 zulk een zware lans gebroken werd en die door de Engelschen bij het tractaat van 1824 zelfs waren opgenomen in den beperkten kring der Molukken, bij art. 7 bedoeld, in de omschrijving van 1865 niet genoemd, zoodat ze hièr of daar onder „de om- „liggende eilanden" begrepen moeten worden?

Verder trekt het de aandacht, dat er alleen van de kust van Nieuw Guinea en niet van het binnenland gesproken wordt en dat er ook geen binnenlandsche grens wordt vermeld.

Nu hebben we gezien, dat in 1828 niet alleen de kusten, maar ook „de landen daarbinnen liggende" in bezit werden genomen; en in het besluit van 1848 werd een dergelijk denkbeeld gehuldigd, hoewel ook toen geen binnenlandsche grens bepaald werd.

Eindelijk zij opgemerkt, dat de almanak de landstreek Saprop Mani ten onrechte weder vereenzelvigt met kaap Bonpland (*).

Heel duidelijk is deze omschrijving dus niet; en in hoeverre daarin verbetering is gebracht door latere veranderingen, zal nader blijken.

Thans keeren we naar de zendelingen te Mansinam en Dorei terug.

Het verzoek van Geissler om nog eenige Duitsche zendeling-werklieden uit te zenden vond bij de Utrechtsche vereeniging en de regeering warme ondersteuning.

Aan een drietal — Franz Mosche, Rudolph en Carl Beijer — werd vergund, zich op Nieuw Guinea te vestigen en voor s' lands rekening van Batavia derwaarts te reizen (483).

De regeering had dan ook reden te over, om de Nieuw Gui-

(*) Vergelijk noot op pag. 78

In denzelfden almanak wordt Obi major, dat reeds in 1683 door de Compagnie gekocht was, nog onder Batjansch gebied gebracht.

neasche zendelingen te steunen. Niet alleen vormden zij een schakel tusschen het bestuur en de bevolking en verdienden zij ondersteuning in hun streven om eenige beschaving te brengen aan de Papoes, ook op wetenschappelijk gebied maakten zij zich verdienstelijk, zooals o. a. in 1865 weder bleek, toen Geissler en Jaesrich der regeering hunne „Mafoorsche-Papoesche spraakkunst en een „Nederduitsch-Mafoorsch-Papoesch woordenboek" aanboden (484).

In den aanvang van 1865 hadden van Hasselt en vrouw te Dorei, waar het nog minder gezond scheen te zijn dan te Mansinam, weder veel met ziekte te kampen.

„Zonder het wekelijks innemen van geneesmiddelen" schrijft van Hasselt „kunnen wij hier, ik zeg niet, niet gezond zijn, maar „niet op de been blijven en onze werkzaamheden verrigten, want „eigenlijk gezond is men op Nieuw Guinea niet".

Hij was dan ook zeer verblijd, dat Jaesrich, die den 31sten Maart te Dorei terugkwam, hem mededeelde, dat hem een verlof naar Ternate was toegestaan.

Jaesrich was ook niet bestemd om op Nieuw Guinea te blijven: hem was elders een werkkring aangewezen en Otterspoor moest voor herstel van gezondheid naar Europa vertrekken.

Beider gezondheid was ernstig geknakt, zoodat geen lang leven voor hen was weggelegd (*).

Zoo bleef dan Geissler alleen over, toen Jaesrich en van Hasselt den 8sten Juni naar Ternate vertrokken waren.

Hij zag veel gebeuren, wat hem innig griefde, daar de bevolking wederom afgoden begon te maken en zich aan zijne vermaningen niet stoorde. Toch liet hij zich niet afschrikken, steeds hopende, dat de aankomst der verwachte Duitsche zendelingen de gelegenheid zou openen, nieuwe zendings-stations op te richten.

Maar de strooptochten en de menschenroof namen weder toe in de Geelvink-baai. Men drong er dan ook bij de regeering

(*) Jaesrich stierf in 1866 op Lettij en Otterspoor in 1869 te Utrecht.

op aan, die baai minstens eenmaal 's jaars door een rijks-stoomschip te laten bezoeken, en Geissler was zeer gelukkig, toen hij vernam, dat de resident van der Crab, die zooveel belang in de zending stelde, het uitzicht geopend had, dat een dergelijk bezoek wellicht zelfs tweemalen in het jaar zou plaats vinden (485).

Toen van Hasselt en Jaesrich te Ternate aankwamen, vonden ze Klaassen nog ernstig ziek, zoodat ook deze niet meer naar Nieuw Guinea kon terugkeeren; en de Noord-Amerikaansche hoogleeraar Bickmore, die zich destijds ook te Ternate bevond, werd door het tafereel, dat de zendelingen van de ongezondheid ophingen, zóó afgeschrikt, dat hij de gelegenheid, hem aangeboden om Dorei te bezoeken, van de hand sloeg (486).

Het jaar 1865 schijnt trouwens bijzonder ongezond geweest te zijn; althans in 1866 was de gezondheidstoestand veel beter.

Den 1sten Februari 1866 kwamen de gebroeders Beijer, vergezeld van den zendeling werkman J. D. Kamps, te Mansinam aan; en den 27 Maart arriveerden C. F. F. Mosche en van Hasselt met hunne vrouwen.

Nu was er dus gelegenheid, meer stations op te richten; en reeds den 1sten Mei gingen Geissler, Mosche en de Beijers daartoe in een inlandsch vaartuig op verkenning uit in de Geelvink-baai. Op de kust van Wariap riepen eenige, voor de Arfakkers gevluchte inboorlingen hunne bescherming in. Op Amberpoon vroegen de daar aanwezige Wandessers om een pandita (godsdienstleeraar). Op het eiland Meoswaar werden de zendelingen met groot vertrouwen naar eene in 't binnenland gelegen kampong geleid en ook op Roon werden ze zeer goed ontvangen; op de kust van Jauer eindelijk bood de bevolking aan, het noodige bijeen te brengen voor den bouw eener zendelingswoning.

Toen zij op hunne terugreis wederom Meoswaar aandeden, waar men zich verstaanbaar kon maken, daar er Mefoorsch gesproken

werd, ontvingen ze een dergelijk aanbod, zoodat zij den 15[den] Mei, zeer voldaan over hun uitstapje, te Mansinam terugkeerden.

Geissler begreep evenwel heel goed, dat het „de rechte heil-„begeerte" niet was, die den inboorlingen aandreef tot het vragen van een pandita, maar eer de hoop om voordeel te trekken uit hunne aanwezigheid en van hen bescherming te erlangen tegen aanvallen van buiten. Maar, om welke beweegredenen dan ook een pandita verlangd werd, het naaste doel, nl. „om in verbin-„ding te komen met de bevolking", zou op die wijze worden bereikt

In Augustus 1866 verscheen te Mansinam een bende Wariappers en Waarmessiërs, die niets goeds in den zin hadden; en het was zeker niet bemoedigend voor de zendelingen, dat die bende tot het houden van een moord- en rooftocht was uitgenoodigd door eene Papoesche weduwe van Mansinam, die gewoon was de godsdienstoefeningen bij te wonen. De zoon dezer weduwe was gestorven; zij schreef den dood aan tooverij toe en daarom had zij de rooverbende opgeroepen tot het nemen van wraak op de Mansinammers (487).

Reeds waren de roovers, die hunne aangezichten zwart gemaakt hadden, geland, toen het Geissler gelukte, hen door bedreiging met straf van het gouvernement tot den aftocht te bewegen.

Was Mansinam dus gered, nu moesten, zooals Geissler later vernam, de Arfakkers het ontgelden, want de teruggetrokken bende had drie hunner gevangen genomen en één vermoord. Dit zou weer wraak van de zijde der Arfakkers uitlokken; maar daar deze volksstam de eigenlijke aanvallers niet zou kunnen opzoeken, wegens gebrek aan vaartuigen en zeelieden, verwachtte Geissler, dat ze zich op de Doreiërs zouden werpen, die dan natuurlijk op hunne beurt weer tegen Arfak zouden oprukken.

Ziedaar dan een enkel staaltje van de oorzaken, die de eeuwigdurende twisten en moorden in 't leven riepen.

Had Geissler, in verband met dien toestand, herhaaldelijk op

een geregeld bezoek van stoomschepen aangedrongen, hieraan werd, naar 't scheen, gehoor gegeven. Den 15den October 1866 toch verscheen Z. M. stoomschip Suriname met den resident van der Crab aan boord ter reede van Dorei. Dat bezoek droeg „meer dan eene goede vrucht", zegt van Hasselt, zoodat wij moeten veronderstellen, dat het vertoon der vlag gunstig gewerkt heeft, hoewel ik geene bijzonderheden daaromtrent kan mededeelen. De zendelingsarbeid werd door van der Crab in een rooskleurig licht beschouwd; over de schoolkinderen was hij tevreden en hij roemde de vorderingen, die de inlanders in den landbouw gemaakt hadden.

Het scheen destijds een goede periode voor de zendelingen te zijn; allen waren gezond; bij den wederopbouw van een huis voor van Hasselt te Dorei verleende de bevolking gaarne hulp en men stelde zich alles goeds voor van de oprichting van nieuwe stations te Jauer en op de eilanden Meoswaar en Roon.

Alvorens van het jaar 1866 af te stappen dient nog te worden aangeteekend, dat de regeering den gewezen secretaris der Molukken, D. S. Hoedt, de voortzetting van Bernstein's onderzoekingen opdroeg (488).

Ook wordt in herinnering gebracht, dat het gouvernement der Molukken in het laatst van dat jaar werd opgeheven, zoodat Ternate eene zelfstandige residentie werd en alle verband tusschen Banda (dat bij de residentie Amboina gevoegd werd) en Nieuw Guinea volkomen ophield (489).

De plaats, die onder *Ternate* in den regeerings-almanak was ingeruimd voor een ambtenaar in:

NIEUW GUINEA

PAPOEA

. . . .

verdween nu weldra ook, zoodat eerst Nieuw Gu

laten, werd ook *Papoea* geschrapt, zoodat stilzwijgend te kennen gegeven werd, dat van plaatsing van Europeesche ambtenaren op dat eiland werd afgezien.

Eindelijk is het jaar 1866 voor ons onderwerp nog merkwaardig door de uitgave, op last van het ministerie van koloniën, van de kaart van Weyland van 1705 (90) met eene daarop betrekking hebbende toelichting (87).

In Januari 1867 ontving het eiland Misool een bezoek van den hoofdingenieur van den Geographischen dienst, Dr. J. A. C. Oudemans, die met de Suriname, commandant luitenant ter zee 1ste klasse K. C. Bunnik, verscheidene eilanden van 't voormalig gouvernement der Molukken bezocht ter bepaling van de geographische ligging. Het lag in het plan om ook andere Papoesche eilanden te bezoeken, maar hierin kwam verhindering, zoodat alleen de ligging van Waigama bepaald werd en wel op 129° 48' 40" O. L. en 1° 49' 47" Z. B. (490).

Hoedt, die in 1867 een aanvang maakte met de uitvoering der taak, hem door de regeering opgedragen, trof het even ongelukkig, daar ook hij niet verder dan tot Misool kwam (490*).

Hij arriveerde den 1sten Mei 1867 op de zuidkust van dat eiland en plukte nu de vruchten van zijn jaren lang streven om de inlandsche hoofden en bevolking aan zich te verbinden. Want overal vond hij medewerking, niet alleen van hoofden en bevolking van Misool, maar ook van den radja van Salawatti, dien hij daar ontmoette.

Den 13den Mei kwam hij te Waigama aan, waar hij de overblijfselen vond der kapitale woningen van den radja en den djodjau (het tweede hoofd); maar deze hoofden hielden zich hier niet meer op. Slechts de Imam en eenige weinige huisgezinnen woonden nu nog in het vroeger zoo welvarende Waigama.

Een verschil tusschen den radja en den djodjau had aanleiding gegeven, dat de eerste naar Adoa (oostelijk van Waigama gelegen) (*) en de laatste naar Kassim (eveneens oostelijk, maar slechts op één uur afstands van Waigama) verhuisd was.

Van den 20sten Mei tot den 11den Juni bleef Hoedt te Kassim, waar hij een uitstekend jachtveld vond. Daarop naar het vier uren roeiens van Kassim verwijderde Goe gereisd zijnde, had hij veel hinder van het gure weder; aanvankelijk werden slechts enkelen ziek, maar weldra vertoonde zich ook de berri-berri. Hij keerde dus den 19den naar Kassim terug, hopende dáár herstel voor de zieken te zullen vinden, en toen die hoop ijdel bleek en hij zelf ook ziek werd, zag hij zich genoodzaakt Waigama weer op te zoeken. Hier bleef hij tot den 18den Augustus, op welken datum hij de terugreis naar Amboina moest aannemen, daar er van de 30 man, die zijn gevolg uitmaakten, nog slechts een tiental ter nauwernood in staat was op de been te blijven.

Hoedt zegt, dat de Alfoeren van Misool zeer vreedzaam en goedaardig van karakter zijn. Al de hoofden, die hij aantrof, waren min of meer aan het schuiven van amfioen verslaafd. Van *bijna* alle hoofden vernam hij klachten over het wanbestuur en de willekeur, waaraan zij waren prijs gegeven; niet zoozeer van den Sultan, maar van de prinsen en rijksgrooten van Tidore hadden zij veel te lijden.

„De oude radja van Waigama had voor deze handelwijze eene „zeer eigenaardige uitdrukking. Toen (Hoedt) hem nl. vroeg wat „een zeker rijksgroote van Tidore op Misool kwam doen, ant„woordde hij: „„dia bawa poekat" (Hij komt met een treknet)".

De radja van Misool, die ook niet met den toestand tevreden was, vertelde, dat hij reeds tijdens het bestuur van den Gouverneur Goldman (1856 — 1859) te Amboina geweest was om te

(*) Kan hier ook Fageoe bedoeld zijn?

verzoeken onder rechtstreeksch Nederlandsch gezag te worden geplaatst en dat hij plan had, eerstdaags dit verzoek te hernieuwen.

Den 30sten Augustus was Hoedt te Amboina terug en daar hij ontmoedigd werd door de wijze, waarop hij aldaar ontvangen werd, vroeg en verkreeg hij ontheffing van het voortzetten der hem opgedragen reis (490).

Later werd de inmiddels van verlof uit Europa teruggekeerde von Rosenberg daarmede belast (488).

Aan het voornemen om Dorei eens of tweemalen per jaar door een stoomschip te laten bezoeken werd reeds in 1867 geen gevolg gegeven.

De zendelingen werkten intusschen met ijver voort, hoewel ze zeer werden tegengewerkt door „een valschen profeet", die in Wandammen was opgestaan. De taalstudie, en in verband daarmede de vervaardiging van leer- en leesboekjes, werd voortgezet en op menig reisje langs de kust en de eilanden en ook op het Arfak-gebergte knoopten de zendelingen nieuwe connectiën aan.

Jauer werd slechts gedurende korten tijd door een zendeling bewoond; maar op Meoswaar was Mosche bijzonder welwillend ontvangen; eerst werd hem Kamps en later, in stede van dezen, Carl Beijer tot hulp gezonden, terwijl Rudolph Beijer op Roon geplaatst werd.

Ongelukkig bleek ook Meoswaar ongezond te zijn, hoewel het zendelingshuis vrij ver van het strand geplaatst was.

Hoezeer de aanwezigheid van een zendeling de bevolking beveiligde, bleek weer duidelijk op Meoswaar, waar onmiddelijk een inval der Wandammers gevolgd was, toen Mosche voor een korten tijd het eiland verlaten had om een uitstapje te maken naar Mansinam. Dit was dan ook een der redenen, waarom men besloot daar twee zendelingen te plaatsen.

Omtrent de persoonlijke ervaringen der zendelingen zij nog

aangeteekend, dat van Hasselt in dit jaar zijne vrouw verloor en dat Rudolph Beijer in September naar Ternate vertrok om te trouwen (491).

In één opzicht is het jaar 1867 nog merkwaardig voor ons onderwerp. Men las nl. in No. 9 van Petermann's Mittheilungen (487):

„Onderscheidene kooplieden en andere personen te Sijdney „hebben zich vereenigd om eene maatschappij tot kolonisatie van „Nieuw Guinea, deze zoo belangrijke en nog zoo weinig bekende „eilanden, te vormen. Zij moeten eene bijzondere aanleiding ge„vonden hebben tot deze onderneming in eenige op die eilanden „gevormde potten; daar de klei, waaruit zij vervaardigd zijn, een „groote menigte goudstof bevatte, meende men, dat daar rijke „goudmijnen zullen zijn".

Dit schijnt dus het begin geweest te zijn van de beweging, die in latere jaren van zooveel beteekenis zou worden.

In Maart 1868 maakte de nieuw benoemde resident van Ternate, M. H. W. Nieuwenhuijs, met de Suriname eene reis naar Dorei. De voor Nieuw Guinea bestemde zendeling, N. Rinnooy, werd met deze gelegenheid naar de plaats zijner bestemming overgevoerd.

Een week later arriveerden met de Esther Helena de zendeling W. H. Woelders met zijne vrouw, mejuffrouw E. de Vries, en R. Beijer, die te Ternate getrouwd was met mejuffrouw A. Cambier.

De resident, die met de nieuwe zending-stations kennis wilde maken, stond aan Geissler en Rinnooy toe, hem op een reisje naar Amberpoon, Roon en Meoswaar te vergezellen.

Op laatstgenoemde plaats vooral scheen de zending uitnemend te zullen slagen. School en kerk werden daar zóó druk bezocht,

dat de lokalen te klein dreigden te worden; de afgodstempel (Roemsram) werd niet meer bezocht; de bevolking begon zich voegzamer te kleeden en Mosche en zijne vrouw (mejuffrouw M. Mundt) werden met eene zekere hartelijkheid behandeld.

Zeer jammer was het dan ook, dat Mosche, nog geen 28 jaren oud, in April aan de gevolgen van herhaalde koortsen kwam te overlijden.

In den aanvang van Juni overleed op Roon, Anna Cambier, de jeugdige vrouw van R. Beijer, die pas een paar maanden vroeger op Nieuw Guinea was aangekomen.

Carl Beijer moest in den loop van het jaar 1868 voor herstel van gezondheid naar Ternate vertrekken, waarheen ook de weduwe Mosche zich begaf.

Men ziet, dat de vreugde over den goeden gezondheidstoestand van korten duur geweest was.

Toch wanhoopten de zendelingen niet aan het eindelijk slagen, en Geissler vatte zijn oud lievelings-denkbeeld, „eene vestiging te Amberbaken", weder op. Vergezeld van Woelders en Rinnooy, begaf hij zich nogmaals derwaarts; maar nu verdween ook zijne laatste illusie. Hij kreeg de overtuiging, dat het onmogelijk was in dat land, waar de bevolking geheel verspreid, op nagenoeg onbeklimbare bergen woonde, een zendingspost te vestigen (492).

Daarentegen werd ten zuidwesten van Dorei, op 2 à 3 uur roeiens van Mansinam, aan den voet van het Arfak-gebergte, eene plaats gevonden, die Andai heette en in allen deele geschikt voorkwam voor een station. Een heuvel, dicht bij eene bevaarbare rivier, leverde daar uitstekende gelegenheid op voor den bouw eener woning, en de Andaiers, die tabak, katjang en pisang verbouwden, gaven op de vraag of ze een zendeling in hun midden wenschten, ten antwoord: „waarom niet? De zendelingen geven „ons immers messen en kralen".

Men besloot dus, weldra te Andai eenen zendeling te vestigen;

maar voorloopig werden Woelders en Rinnooy voor Meoswaar bestemd, terwijl R. Beijer op Roon bleef, van Hasselt op Dorei en Geissler op Mansinam. Van Jauer leest men niets meer.

In October reeds was er een noodhuis te Andai gereed, waarop Rinnooy zich aldaar vestigde. Later keerde hij naar Meoswaar terug, nadat Woelders het station Andai van hem had overgenomen.

Kamps bewees uitsluitend diensten als werkman.

Geissler, die nu reeds nagenoeg 14 jaren te Mansinam geweest was, had groote behoefte aan een verblijf in Europa, en ook zijne vrouw was steeds ziekelijk.

Dit belette hem evenwel niet om direct persoonlijk te hulp te snellen, toen men hem in 't begin van Augustus de tijding bracht, dat een gedeelte der bemanning van een bij Jappen gestrand schip op het eiland Koeroedoe gevangen gehouden werd.

Na den resident van Ternate omtrent het gebeurde en zijne plannen te hebben ingelicht en een paar prauwen, met de noodige ruilgoederen beladen, in gereedheid te hebben gebracht, vertrok Geissler den 5den September, door van Hasselt vergezeld, van Mansinam.

Daar de schipbreukelingen zich, volgens geruchten, destijds te Jauer zouden bevinden, werden eerst Roon en Jauer bezocht, doch toen men hier niet slaagde, zette men de reis over Meosnoem en Mefoor voort.

De „uitgeholde boomstam", waarin men den tocht maakte, was voor zulk een' verre reis niet geschikt en men mocht zich gelukkig rekenen, toen men Mefoor behouden bereikte, al waren de meeste levensmiddelen door het zeewater bedorven. Toen nu de reis naar Koeroedoe zou worden voortgezet, had Geissler met den onwil der roeiers te kampen, zoodat hij, na reeds een eind weegs gevorderd te zijn, genoodzaakt was naar Mefoor terug te keeren.

De poging was dus mislukt; maar ten slotte leidde ze toch tot

het doel; want Geissler droeg den korano van Mefoor op, naar Koeroedoe te gaan om de invrijheidstelling der gevangenen te bewerken, en een maand later ontving hij het bericht, dat de nog in leven zijnde schipbreukelingen van de Minna — een Bremer brik — op weg waren naar Mansinam.

Het waren alweder de zendelingen, die de arme, uitgeteerde schipbreukelingen in ontvangst namen, de kosten betaalden en voor hun vervoer naar Ternate zorgden.

Van Hasselt zelf bracht hen den 9[den] November weg, in de veronderstelling, dat hij slechts tot Salawatti zou behoeven te gaan en dat dáár door de Papoesche of Tidoreesche autoriteiten de noodige hulp zou worden verleend tot voortzetting der reis. Maar in stede van hulp ondervond hij tegenwerking, zoodat hij eindelijk, via Waigeoe, Gebe, Wahaai, Banda en Amboina, pas in Maart 1869 te Ternate aankwam, na onderweg te Saonek nog drie matrozen van de Minna, die reeds vroeger vrijgekocht waren, maar door hunne zoogenaamde bevrijders als slaven behandeld werden, te hebben losgekocht.

In den aanvang van 1869 werd door de regeering beslist, dat voortaan geen vrije passage meer zou worden verleend aan de zendelingen in Indie, terwijl ook geene geldelijke toelagen meer zouden worden gegeven. Alleen Geissler was op Nieuw Guinea nog in het genot eener toelage en het was zeker een gevolg van de erkenning der gewichtige diensten, door hem bewezen, dat hem van gouvernementswege het behoud dier toelage gewaarborgd werd gedurende het tweejarig verlof naar Europa, waarvan hij in Augustus gebruik maakte (493).

Hij mocht evenwel niet lang de zoo wel verdiende rust smaken; zijn gestel had gedurende een 14jarig verblijf te Mansinam te veel geleden.

Kort na zijne aankomst in Europa overleed de 40 jarige man,

die door de zendingsvrienden de apostel van Nieuw Guinea genoemd werd (494). C. Beijer was intusschen, na getrouwd te zijn met mejuffrouw L. Priegelaer, op zijnen post teruggekeerd en werd ter vervanging van van Hasselt te Dorei werkzaam gesteld.

Mansinam was dus tijdelijk van een zendeling verstoken; ook Roon was niet meer bezet en aan het verzoek der Jauers om nu eindelijk een vasten zendingspost onder hen te vestigen kon natuurlijk niet voldaan worden.

Rudolph Beijer, die van een tijdelijk verlof gebruik gemaakt had om naar Java door te reizen, ontving ontslag.

Rinnooy en Kamps waren intusschen niet zonder vrucht op Meoswaar werkzaam, en Woelders was tevreden met de aanvankelijke resultaten, te Andai verkregen, waar hij menigmalen gelegenheid had, voorgenomen moorden en rooverijen te beletten of uitgebroken onlusten spoedig te beëindigen.

Te Dorei kwam het tusschen de bevolking en de Sowekkers tot dadelijkheden, zoodat er reeds gewonden gevallen waren, toen het Beijer gelukte, de partijen tot staan te brengen.

Het gevreesde Wandammen werd in Juli door Rinnooy bezocht. Door eenige mannen en vrouwen van Meoswaar vergezeld, begaf hij zich naar de kampong Ramik of Ramikki, welker bewoners met de Meoswaren bevriend waren. In deze kampong, door 3 à 400 zielen bewoond, werd men zeer goed ontvangen: maar Rinnooy verstond de taal volstrekt niet. Hij meende, dat Wandammen, 't geen voor Nieuw Guinea bijzonder sterk bevolkt scheen, ook voor eenen zendingspost in aanmerking behoorde te komen. Maar op de vervulling van dien wensch was vooreerst geen kans, te meer niet, nu van Hasselt, die te Ternate hertrouwd was met Mina Mundt, de weduwe van Mosche, zich daar gedurende het geheele jaar bleef ophouden, zich bezig houdende met de vertaling van eenige bijbelboeken.

Reeds hebben wij gezien, dat aan von Rosenberg, die inmiddels benoemd was tot ambtenaar, belast met wetenschappelijke onderzoekingen, de voortzetting van de door Hoedt niet voleinde reis was opgedragen.

Den 16[den] December 1868 scheepte von Rosenberg zich met den hem toegevoegden korporaal, V. Tysowsky, en eenig Tidoreesch gevolg te Ternate in op den schoener Fearnot.

In straat Sagewien trof hem weder de doodsche stilte aan Batanta's kust, terwijl de Salawattiërs teekenen van leven gaven door ruilhandel te komen drijven.

Van 24 — 28 December bleef hij te Sorrong, waar men hem een verhaal deed van het wedervaren van Bernstein in 1865, dat, uit den mond van den Sengadji en den Imam opgeteekend, moeilijk onpartijdig kon zijn (*).

Den 29sten December werd de reis voortgezet en op nieuwjaarsdag van 1869 liet de Fearnot het anker voor Dorei vallen (495). Von Rosenberg, die, zooals we ons zullen herinneren, in 1858

(*) Het verwondert mij, dat von Rosenberg dit verhaal van de personen, „die beiden een hoofdrol in dit drama gespeeld hebben", zonder commentaar, als geheel overeenkomstig de waarheid heeft aangenomen.

Van het doodschieten dier inlanders blijkt niets uit Bernstein's journaal; het ineenzetten van het geweer en het daarmede dreigen in plaats van schieten getuigt niet van „onbesuisde drift."

Bernstein vertrok *niet* in den avond van den dag, waarop de aanval plaats had, ging zelfs niet naar zijne prauw, maar bleef den nacht aan wal doorbrengen; en zijn vertrek was *niet* een gevolg van den aanval, maar reeds dagen vroeger voorgenomen en voorbereid.

Ik voor mij kan ook de wijze, waarop Bernstein omsprong met de mannen, die nu eens, als hoofden, de aanzienlijksten waren onder de bevolking, niet goedkeuren; en daarom te meer acht ik het noodig er op te wijzen, dat het verhaal zijner tegenstanders — de Imam en de Sengadji — te zwart getint is en zou doen denken, dat Bernstein, behalve door onbesuisde drift, ook nog door een zekeren bloeddorst gedreven werd tot zijne handelingen.

de reis der Etna medegemaakt had, kwam hier op bekend terrein en kon dus vergelijkingen maken.

Op Manaswari vond hij de bevolking vermeerderd met eenige Wariapsche en Arfaksche huisgezinnen, die hier de roofzucht hunner naburen waren komen ontvluchten.

De viervoetige dieren vond hij, dank zij de pogingen van Geissler, aanzienlijk in aantal vermeerderd; behalve koebeesten en schapen, die weelig tierden, waren ook herten ingevoerd.

De zendelingswoningen, de kerk te Mansinam en het verdwijnen van aan afgodsdienst gewijde tempels trokken natuurlijk zijne aandacht, en de steenkolenloods, benevens het wapenbord, waren zichtbare bewijzen van 's gouvernements bemoeiingen met die streken. Ook de gevolgen van de aardbeving van 1864 waren nog duidelijk zichtbaar.

Maar het meest moeten hem de veranderingen getroffen hebben, die de gewoonten der bevolking ondergaan hadden.

„De Doreiërs waren m. i. in handelskennis vooruitgegaan en „voor de meeste artikelen vroegen ze thans hooger prijzen dan „tijdens mijn eerste verblijf; zilvergeld, hoofdzakelijk stukken „van twee en een halve gulden, was zeer gewild om er versier„selen, vooral oorhangers, van te maken, terwijl men het in „1858 niet begeerde. Ook had de bevolking nu het goud leeren „kennen en waardeeren en ik zag verscheidene sieraden, die er „gemaakt waren. . . . . Papoesche smeden waren nu zoowel „te Mansinam als op de vaste kust van Dorei. Ook op den „landbouw legde men zich meer toe dan vroeger, en in den oogsttijd „kon men gierst, boontjes en rijst tot middelmatigen prijs inkoopen".

Al moest von Rosenberg dan ook verklaren, dat het schoolgaan der Papoesche kinderen nog veel te wenschen overliet, zoodat er slechts weinigen waren, die konden lezen, schrijven en rekenen, de veranderingen, die hij opmerkte, getuigden dan toch voor den weldadigen invloed, door de zendelingen uitgeoefend.

Daar Dorei reeds zoo dikwijls door natuurkundigen was onderzocht, bleef von Rosenberg zich hier niet lang ophouden, maar vertrok reeds den 18den Januari 1869 naar Mefoor, waar hij den 19den voor anker kwam.

De korano, die den titel „radja" voert en in de kampong Amberpoor woonde, bood von Rosenberg zijn huis aan, waarvan deze gaarne gebruik maakte.

De Meforeezen zijn de stamouders der bewoners van Dorei.

De radja, bijgestaan door een Sengadji en een majoor, allen door den Sultan van Tidore aangesteld, voerde het gezag, dat trouwens niets te beduiden had.

„De bewoners hielden zich onledig met de vangst van schildpad, „visch en tripang, en met het aanleggen van boschtuinen, waarin „ze pisang, pataten, spaansche peper, gierst, boontjes, maïs en „suikerriet verbouwden, de beide laatste gewassen echter slechts „in geringe hoeveelheid". Ze dreven handel met Dorei, doch begaven zich zelden naar elders, uit vrees voor de Wandammers.

Hoewel de grond op Mefoor schraal is, ligt het eiland toch als onder een plantenkleed bedolven.

Den 3den Februari zou Rosenberg naar de Schouten-eilanden vertrekken; maar wind en stroom dreven hem naar Mefoor terug.

Den 6den werd de reis hervat, met het gevolg, dat de Fearnot een paar dagen later bij hoek Aikonde, zuidoostelijkste punt van Mefoor, op een rif liep, zoodat von Rosenberg zich gelukkig mocht rekenen, dat hij met zijn gevolg door Papoesche prauwen naar wal werd gebracht.

Toen de schoener eenige dagen later weder vlot werd, kon hij niet opwerken tegen wind en stroom, zoodat het schip weldra uit het gezicht geraakte.

Tot 2 Maart verbleef von Rosenberg nu in eene kampong, die hij Roemsaro noemt; den dag te voren was de Fearnot, die in-

middels de bij de stranding bekomen schade zoo goed mogelijk te Roon hersteld had, teruggekomen.

De reis werd nu voortgezet en den 12den Maart viel het anker voor Korrido, dat, „getooid met het weelderige groen eener tro„pische vegetatie", als bergland uit zee verrijst en een schoon gezicht opleverde. Onbeschroomd kwamen de inboorlingen, met den radja aan 't hoofd, aan boord. Ook zij behooren tot den Mefoorschen stam; maar daar ze minder dan de Doreiërs met handelaren in aanraking waren geweest, waren zij — en vooral ook de bewoners van het naburige Biak — veel woester en onbeschaafder gebleven dan hunne stamgenooten van de kust.

Dit bleek al spoedig, toen de inboorlingen, ontevreden over het niet inwilligen der hooge prijzen, die ze voor hunne artikelen van weinig waarde vroegen, den toevoer van drinkwater bemoeilijkten en voetangels plantten om de jagers te beletten het land in te gaan.

Eene bedreiging, waaraan kracht werd bijgezet door eenige losse kanonschoten, was nu wel voldoende om die vijandelijkheden te doen staken, maar het vertrouwen keerde niet terug en de kanonnen bleven geladen.

De bevolking, die zich hoofdzakelijk met jacht en vischvangst en slechts zeer weinig met tuinbouw op kleine schaal bezig hield, had betere en grootere huizen, dan op Dorei en Mefoor waren aangetroffen.

Den 3den April van Korrido vertrokken zijnde, kwam de Fearnot den 6den dv. voor Ansoes op de zuidkust van Jappen, waar de radja, een dronkaard, al spoedig aan boord kwam en beloofde aan de jagers huisvesting te zullen verleenen, terwijl von Rosenberg aan boord zou blijven.

Hoewel de bewoners van Jappen niet tot den Mefoorschen stam behooren en ook eene andere taal spreken, hebben ze toch, behalve wat de behandeling der lijken aangaat, zeer veel overeenkomst in zeden, gewoonten, enz. met de Doreiërs.

Schildpad, tripang, massooi en de huiden van de Paradisea Papuana zijn de voornaamste uitvoer-artikelen van Ansoes; levende kroonvogels, ruwe sagoe en een soort van olie, uit den stam van den sri-boom verkregen, spelen ook eene rol in den handel.

Vischvangst was het hoofdbedrijf van de strandbevolking, die ons als lui en vadsig wordt afgeschilderd.

De bergbewoners, die zooveel mogelijk door de strandbewoners geëxploiteerd werden, verkeerden nog in den natuurstaat en stonden bekend als koppensnellers en menscheneters. Terwijl von Rosenberg zich te Ansoes bevond, vermoordden zij een jager, die op den ter reede liggenden schoener Mastora te huis behoorde, zoodat de raad van den radja, om alle jagers terug te roepen, gereedelijk opgevolgd werd.

Na nog het onbewoonde Meosnoem te hebben aangedaan, keerde von Rosenberg naar Mansinam terug, waar hij den 31sten Mei aan wal stapte.

Een uitstapje naar Andai om Woelders te bezoeken, in gezelschap van Geissler ondernomen, maakte blijkbaar een zeer gunstigen indruk op hem. Den 8sten Juni werd de terugreis ondernomen, die den 9den Juli te Ternate een einde nam.

In den aanvang van het jaar 1870 verscheen op de zuid- en westkust van Nieuw Guinea de Italiaan, G. Emilio Cerruti, een man, die sedert 1861 den archipel in alle richtingen doorkruist had en thans, naar beweerd werd, op Nieuw Guinea of elders eene plaats kwam zoeken, geschikt tot vestiging eener Italiaansche strafkolonie.

Het is mij niet gebleken, dat Cerruti vóór 1870 op Nieuw Guinea aan wal geweest zou zijn, en de uitdrukking: „Nunmehr „wandte sich die Expedition nach dem lange ersehnten Neu „Guinea", doet ook aan een eerste bezoek denken (496).

Wel had hij vroeger verscheidene gedeelten van Borneo, Java, Banda, Amboina en omliggende eilanden onderzocht, maar pas

in 1869 rustte hij eene expeditie uit, die o. a. een bezoek op Nieuw Guinea ten doel had. Zijn broeder, Pier Fedele, en de kapitein-ingenieur, Giuseppe de Lenna, zouden de reis, waarvoor te Singapore het Engelsche jacht Alexandra, gecommandeerd door kapitein Prescott, was ingehuurd, medemaken.

Toen de Alexandra den 3den Januari 1870 van Amboina vertrok, werd de steven eerst gewend naar de Kei-en Aroe-eilanden en niet vóór den 29sten Januari kwam men in 't gezicht van kaap Debelle.

Eerst vier dagen later kon men ten anker komen en wel bij poeloe Adi. Nadat dit eiland onderzocht was, wendde men zich naar het schiereiland Baik (Koemawa waarschijnlijk) en hierop naar de Telok Berau, waar de Alexandra zich van 13 tot 15 Februari ophield.

Hier had op de noordkust, 't zij bij de nogorij Tambani (Tabini?), 't zij te Bira, eene treurige ontmoeting met de inboorlingen plaats, die wellicht vermeden had kunnen worden.

Cerruti had nl. twee sloepen naar den wal gezonden, waarschijnlijk met het doel om levensmiddelen te koopen. Toen men hierin niet slaagde en zich wegens gebrek aan tolken niet verstaanbaar kon maken, schoten de opvarenden een varken van het kamponghoofd en beroofden eene met sagoe geladen prauw. De wraak liet zich niet lang wachten, want weldra vielen de Papoes de sloepen aan, wondden den aanvoerder en roofden een vlag en een achterlaadgeweer, waarop de Italianen, na het kamponghoofd doorschoten en twee Papoes gewond te hebben, de vlucht namen (*).

Daar dit verhaal afkomstig is van den zoon van het vermoorde kamponghoofd, zoo mogen wij er geen onvoorwaardelijk geloof aan schenken. Dr. Meijer althans zegt, dat er geene provocatie heeft plaats gehad (497).

(*) Zie noot van Robidé van der Aa op pag. 44 van (1).

De door de Papoes geroofde voorwerpen werden later achterhaald en door de Nederlandsche regeering naar Italië gezonden (*).

Spoedig na dat voorval verliet Cerruti de Telok Berau, stevende door straat Gallewo naar Samate, en vervolgens door straat Dampier en de Kommerust-eilanden naar Halmaheira (439).

Intusschen was ook von Rosenberg den 11den Januari weder op reis gegaan met den kleinen handelsschoener „Ternate."

Na 15 dagen te Samate te hebben doorgebracht, zette hij den 12den Februari de reis naar de Geelvink-baai voort, maakte een zeer gevaarlijken overtocht en kwam den 18den dv. voor Mansinam ten anker (495).

Al spoedig vernam hij daar, dat het met het bekeeringswerk slecht gesteld was. Het schijnt, dat het vertrek van Geissler in alle opzichten ongunstig gewerkt had. Nauwelijks toch had hij Nieuw Guinea verlaten, of de bevolking begon weder afgodsbeelden te maken; en hoewel de zendelingen enkele strooptochten wisten te voorkomen, waren moorden en rooverijen aan de orde van den dag in de Geelvink-baai. Von Rosenberg meende dan ook, dat het zaak zou zijn, de zending hoe eerder hoe liever in te trekken om de gelden voor een, betere vruchten belovend doel te besteden.

Toch bleek het ook nu weder, hoe nuttig de zendelingen waren in die barbaarsche streken. Want von Rosenberg was er getuige van, hoe ze 38 schipbreukelingen — inlandsche christenen van Siauw — hadden opgenomen en verzorgd, terwijl die ongelukkigen, zonder hunne tusschenkomst, zeker als slaven ver-

(*) De redactie van „Das Ausland" meent dan ook, dat hieruit en uit het bestraffen van andere moorden en rooverijen blijkt, dat het niet geheel juist is te beweren — zooals Dr. Meijer deed — dat de Nederlanders in die streken hoegenaamd geen gezag zouden uitoefenen. [Zie noot op pag. 991 van (497)].

kocht zouden zijn. Spoedig na zijne aankomst nam von Rosenberg zijn intrek te Andai, waar Woelders en zijne vrouw met de meeste toewijding werkzaam waren en langzamerhand eene kleine bevolking — waaronder ook eenige Hattammers — om zich heen verzameld hadden.

Daar von Rosenberg door eene ongesteldheid, gebrek aan koeli's en het regenachtige weder verhinderd werd, zijnen voorgenomen tocht naar Hattam door te zetten en dezen nu aan zijne jagers overliet, had hij alle gelegenheid, met Andai en omstreken kennis te maken.

Oud-Andai was het verste punt aan de Andai-rivier, dat hij bezocht, zoodat, hetgeen hij van de bronnen dier rivier vermeldt, aan mededeelingen van inlanders ontleend zal zijn (*).

Volgens von Rosenberg maken de districten Masiema, Hattam en Andai te zamen het landschap Arfak uit.

De voetpaden waren slechts voetsporen, die alleen door een geoefend oog ontdekt kunnen worden.

De bevolking was dun gezaaid (gedeeltelijk een gevolg van 't veelvuldig gebruik van afdrijvende middelen door de vrouwen), had eene andere taal, andere zeden en gewoonten, dan die van Dorei, onderscheidde zich door verregaande luiheid en onzindelijk-

---

(*) Von Rosenberg zegt, dat de Andai ontspringt op de zuiderhelling van het gebergte van Amberbaken en dat ze „voornamelijk gedurende of kort „na zware regenbuien in het gebergte" hoog water heeft.

In verband hiermede trof het mijne aandacht, dat Woelders zich in anderen zin over die rivier uitlaat.

Op pag. 186 van (498) toch lezen wij: „De regens stroomen onophoudelijk „met stroomen neder. Opmerkelijk is het, dat men, niettegenstaande deze „ontzettende regens, hoegenaamd geene vermeerdering van stroom in de rivier „waarneemt; daarentegen wanneer wind en regen uit het westen komen, is „de strooming allerontzettendst. Het water is dan met zoutdeelen bezwangerd „en gedurende 8 dagen ondrinkbaar". Het kan misschien zijn nut hebben, hierop de aandacht te vestigen.

heid, maar bezit ook zekere goedhartigheid, zoolang de hartstochten niet werden opgewekt. Een eigenlijk gezegde maatschappij is er niet en de hoofden stelden zich zelven aan, of werden soms benoemd door schoenerkapiteins, ja zelfs door de echtgenooten dier gezagvoerders.

Landbouw en handel beteekenen zeer weinig en von Rosenberg komt dan ook tot de conclusie, dat de Arfakkers nog nauwelijks boven den natuurstaat verheven zijn.

Van het zeer bergachtige, geheel en al met dicht bosch begroeide Hattam vernam hij weinig; maar de Hattammers, die hij te Andai zag, hadden een nog haveloozer en ellendiger voorkomen dan de Andaiers.

Den 19den Mei verliet von Rosenberg Andai en scheepte zich op de Ternate in om den volgenden dag onder zeil te gaan. Eerst den 20sten Juni kwam hij te Ternate aan.

Even te voren was de resident D. Boes Lutjens, vergezeld van den broeder des Sultans van Tidore, met het stoomschip Telegraaf naar de Geelvink-baai vertrokken.

Het werd tijd, dat zich eens weder een stoomschip liet zien, want het was nu reeds 27 maanden geleden, sedert de resident Nieuwenhuijs met de Suriname vertrokken was.

Dorei, Mansinam, Andai, Meoswaar en Roon werden door den resident Lutjens bezocht (499).

Te Andai, waar de gewapende Arfakkers op verzoek van mevrouw Woelders de wapenen wegbrachten, trok de naar het strand voerende weg, onder Woelder's leiding aangelegd, bijzonder zijne aandacht (498).

Maar over 't geheel meende de resident, dat de zendingszaak eer achter-dan vooruitgegaan was. In eene conferentie met de zendelingen op Meoswaar, werwaarts Woelders den resident vergezeld had, kreeg deze de overtuiging, dat er nog niet te wijzen

was op veel bevredigende, zichtbare vruchten van hunnen arbeid. Hij spoorde overal de hoofden en inboorlingen tot schoolbezoek aan.

Zooals wij weten, vond Lutjens Mansinam en Roon vacant, terwijl hij van de zendelingen vernam, dat zij, zoodra nieuwe broeders zouden zijn aangekomen, gaarne een post zouden vestigen in Wandammen.

Na de ronde op de zendingsposten gemaakt te hebben, vertrok de resident naar Samate om daar eenige hangende zaken af te doen en vervolgens naar Ternate terug te keeren.

In het laatst van Augustus 1870 kon Woelders zijne nieuwe woning te Andai betrekken; en dat hij werkelijk eenigen invloed kreeg op de bevolking, bleek in de maand October, toen de korano van Hattam met eene bende gewapenden Andai wilde aanvallen om wraak te nemen over het schaken van een Hattamsch meisje door een jongeling van Andai.

Het krijgsgeschreeuw was reeds aangevangen, de boog reeds gespannen, toen het Woelders gelukte, de zaak in der minne te schikken (498).

Over 't algemeen was de bevolking bijzonder welwillend en behulpzaam, zoodat wezenlijk eenige vooruitgang te bespeuren was te Andai.

Den 4den Maart 1871 kwamen eindelijk van Hasselt en zijne vrouw weder op Nieuw Guinea om de plaats van Geissler te Mansinam in te nemen.

De toestand in de Geelvink-baai was in den aanvang van het jaar 1871 niet gunstig. Een oorlog, tusschen de Rooners en Doreiërs c. s. uitgebroken, was oorzaak, dat de communicatie met Meoswaar zelfs tijdelijk verbroken werd. De Wandessiërs lieten ook weder van zich spreken, daar ze eenen handelaar van Ternate vermoord hadden, waarop talrijke vaartuigen te Dorei eene schuilplaats zochten.

Nemen wij in aanmerking, hoe zeldzaam in de laatste jaren een stoomschip zich in de baai vertoond had, dan kan deze toestand geene verwondering baren; het dreigement der zendelingen: „de stoomboot zal komen" had langzamerhand dan ook alle beteekenis verloren.

Het was dus voor de zendelingen een' ware verrassing, toen ze in Mei den schoener Clara, beladen met steenkolen, te Dorei zagen aankomen en van den kapitein, de Wolf, vernamen, dat zijn reeder voor 5 achtereenvolgende jaren met het gouvernement had gecontracteerd om jaarlijks 150 ton steenkolen naar Dorei over te brengen.

Hunne verwachting, dat de Clara nu weldra door een stoomschip gevolgd zou worden, werd dan ook niet beschaamd.

De zending van het kolenschip naar Dorei stond in verband met eenen nieuwen onderzoekingstocht naar Nieuw Guinea.

De Indische regeering had nl. „de noodige regelingen getroffen „tot het doen plaats hebben eener zending naar Nieuw Guinea, „die meer bepaaldelijk moet ten doel hebben, bekendheid te ver„krijgen van den toestand en de hulpbronnen van dit uitge„strekte eiland en onderzoek te doen naar — en zoo noodig te „bevestigen — de feitelijke betrekkingen die tusschen de hoofden „aldaar en den sultan van Tidore bestaan" (500).

Het onderzoek zou zich moeten uitstrekken *over het geheele eiland* en — voor zoo ver noodig — ook over de omliggende eilanden. Waar het wenschelijk geacht werd en het veilig geschieden kon, zou men het binnenland moeten ingaan om terreingesteldheid en volkstoestanden op te nemen.

De uitvoering van dit kolossale plan, hetwelk de neiging schijnt te verraden om nog meer grondgebied op Nieuw Guinea te annexeeren en wel min of meer in verband gestaan zal hebben met de aandacht, die het buitenland aan Nieuw Guinea begon te

schenken, werd opgedragen aan den ons reeds bekenden oud-resident van Amboina, P. van der Crab, wien de inspecteur der cultures, J. E. Teijsmann, was toegevoegd en die zich deed vergezellen door de Tidoreesche prinsen, Duivenbode en Mohamad Anas (1).

De gouvernementsstoomer Dassoon, gezagvoerder A. Smits, was ter beschikking der expeditie gesteld, terwijl de Nederlandsch Indische bark Wilhelmina Frederika, gezagvoerder de Wit, te Ternate werd ingehuurd tot medevoering van brandstof en victualie.

De niet eens voltallige equipage van de Dassoon, die, zooals spoedig bleek, in een treurigen gezondheidstoestand verkeerde, telde, behalve den gezagvoerder, 3 stuurlieden, 3 machinisten en 34 matrozen, terwijl de Tidoreesche prinsen een vijftiental volgelingen en tien soldaten medenamen.

De middelen, ter beschikking van van der Crab gesteld, stonden dus in zeer slechte verhouding tot het doel, dat dan ook, zooals ons blijken zal, op verre na niet bereikt kon worden.

Den 12den Augustus 1871 vertrokken de beide schepen van Ternate; op de Wilhelmina Frederika hadden zich de voor Nieuw Guinea bestemde zendelingen, J. H. Meeuwig, J. F. Niks en G. L. Bink ingescheept.

Den 15den Augustus viel het anker bij Gebe, waar men tot den 19den verbleef, terwijl Teijsmann belangrijke gegevens verzamelde voor de flora van dit eiland en het nabij gelegen Fau. Vervolgens werd de reis voortgezet door straat Dampier naar Salawatti.

Men bevond, dat Batanta thans hier en daar bewoond was. Te Samate, waar de Dassoon den 22ten arriveerde, kwamen de hoofden aan boord en gaven inlichtingen omtrent het gebeurde (waarschijnlijk met de Alexandra) in de Telok Berau.

Het moerassige terrein, de modderige sagoeboschen en het gemis van voetpaden maakten het Teijsmann onmogelijk, in het

land door te dringen. Men vertrok dan ook reeds den 24sten Augustus naar de Telok Berau, waar men den volgenden dag op de zuidkust bij Pattipi ten anker kwam. De inlandsche hoofden van Atti Atti en Pattipi kwamen aan boord; een Ceramsche radja, die hier ten handel was, had zich bij hen gevoegd. Deze radja zou in de golf tot loods dienen; eenige zijner landslieden hadden zich te Pattipi gevestigd. Wij zien dus nog steeds de oude verhoudingen gehandhaafd.

Toen de Dassoon den 26sten Augustus voor Kapitoear kwam, vernam men, dat deze negorij met Sisir in oorlog was; en het mocht noch van der Crab — die het niet raadzaam oordeelde geweld te gebruiken — noch den Tidoreeschen prinsen gelukken, den vrede te herstellen.

Den 27sten werd een uitstapje gemaakt naar de, aan de overzijde der golf gelegen, negorij Tambani (Tabini?) en den 28sten kwam men te Sisir, waar al weder vruchtelooze pogingen werden aangewend om een einde te maken aan den oorlog met Kapitoear.

Gedurende de drie volgende dagen werden de negorijen Argoeni, Dorimba en Bintoeni aan de zuidkust bezocht; maar hier — op 2° 21' Z. B. en 133° 19' O. L. — moest tot terugkeer besloten worden, omdat de diepgang van de Dassoon het verder doordringen in de golf onmogelijk maakte.

Het verslag van van der Crab maakte een einde aan de verwarring, die steeds geheerscht had in de benamingen Onin, Onin di bawa en Onin di atas. Thans werd aan Onin de zuiver historische beteekenis teruggegeven door dien naam toe te kennen aan het schiereiland, gelegen tusschen de Mac Cluer en Kamraubaaien, terwijl de kuststreek beoosten Pattipi Onin di atas en bewesten die plaats Onin di bawa genoemd werd.

Kowiai werd dus evenmin als Tanah Berau onder Onin begrepen, hoewel men eerstgenoemd landschap, evenals oudtijds,

ook wel Onin-Kowiai kan blijven noemen, in onderscheiding van het eigenlijke Onin (*).

De Oninsche negorijen aan de Telok Berau hadden een onaanzienlijk uiterlijk en slechts weinige, voor het meerendeel in zee gebouwde, huizen.

De bevolking scheen dan ook weinig talrijk te zijn en boezemde niet veel vertrouwen in, hoewel het voorkomen der menschen niet zoo wild was, als men zich had voorgesteld, en de mannen in opgeruimde stemming en met volle gerustheid de schepen bezochten. Van godsvereering, noch landbouw was iets te bespeuren; sagoe en een weinig visch waren de hoofdvoedingsmiddelen. Een weinig schildpad en tripang werden voor den handel verzameld, terwijl de uit het gebergte aangevoerde notemuscaat (en waarschijnlijk ook massooi?) een gewild handelsartikel was voor de kooplieden van Makasser, Ceramlaut, Goram en Ternate.

De radja's van Onin werden, volgens van der Crab, door Tidore, de majoors, na door 't volk verkozen te zijn, door den radja van Misool *namens* Tidore aangesteld; maar ik geloof niet, dat men deze mededeeling à la lettre moet op vatten, met het oog op hetgeen de geschiedenis ons geleerd heeft van het Tidoreesch gezag in Onin.

In tegenstelling van hetgeen elders plaats vindt, stond de strandbevolking hier min of meer onder den invloed der bergbewoners.

Aan de noordkust van de Telok Berau zouden een twaalftal negorijen bestaan, welker namen waren — van het oosten naar het westen — Sabiar, Bigi Bigi, Kaimara, Troi, Karkra, Essera (Isera van Vinck) Tambani, Trop, Bira; Roemkai (Roemakay van Vinck) Kais en Kaiboes.

De kust is hier laag en zeer modderachtig, heeft uitgestrekte sagoebosschen en wasemt onaangename dampen uit.

(*) Vergelijk noot op pag. 82.

Evenals in vroeger eeuwen stonden de negorijen van de zuidkust met een bepaald gedeelte der noordkust, waar ze zich van sagoe voorzagen, in verband.

Nog altijd werd door de Oniërs gewaarschuwd tegen directe aanraking van vreemdelingen met de Berauërs, die als schuw en woest werden afgeschilderd, terwijl de meer binnenlands wonende stammen menscheneters zouden zijn. In hoeverre die berichten en andere welke men den commissaris mededeelde, vertrouwen verdienen, kon evenwel niet nader worden onderzocht.

Den 31sten Augustus 1871 stoomde de Dassoon naar Salawatti, waar van der Crab weder de ondervinding opdeed, dat men de berichten en wenschen der Papoesche hoofden, ten opzichte van de verhouding met Tidore, niet te veel vertrouwen moet.

In gezelschap van Teysmann bezocht de gouvernements-commissaris den 3den September Sorrong, op poeloe Doem, nadat poeloe Roembobo reeds een bezoek van Teysmann ontvangen had.

Den 5den September werd de tocht naar Dorei voortgezet.

De Meospaloe-eilanden waren onbewoond, en bij het passeeren van de kust van Karoon werd door de Tidoreezen wederom een droevig tafereel opgehangen van het ruwe barbaarsche leven, dat de daar wonende anthropophagen leiden.

Men zou gaarne een wapenbord geplaatst hebben op kaap de Goede Hoop, maar het steile gebergte met weinig of geen voorliggend strand, dat de geheele kuststreek hier omzoomt, maakt het landen moeilijk. De kaap zelve bestaat uit een steil en steenachtig gebergte; slechts een klein plekje zandstrand zou gelegenheid tot landen aanbieden, ware het niet, dat voorliggende koraalriffen en eene hevige branding dit zoo niet onmogelijk, dan toch hoogst gevaarlijk maakten.

Ook de steile kust van Amberbaken, die geene ankerplaatsen oplevert, zag er even onherbergzaam uit, zoodat het zelfs voor inlandsche prauwen moeilijk moest zijn hier aan wal te komen.

Van der Crab meende dan ook, dat de berichten omtrent de aanvallen, waaraan de zachtaardige, landbouwende Amberbakers blootstaan, wel wat overdreven konden zijn, daar het landschap zoowel van de zee — als van de landzijde zoo moeilijk te naderen is.

Toen de Dassoon in den namiddag van den 8sten September 1871 voor Dorei ten anker kwam, waren van Hasselt en Beijer, die weldra aan boord kwamen, uiterst verblijd. Want juist zouden op dien dag de vloten van Dorei en Biak een rooftocht tegen Roon ondernemen.

Wij weten reeds, dat de Rooners met de Doreiërs en hunne bondgenooten in oorlog gewikkeld waren. Hoewel het den zendelingen gelukt was, het op nieuw uitloopen der Doreische vloot tot nog toe te beletten, hadden de Doreiërs nu eindelijk besloten, zich niet meer aan hunne waarschuwingen te storen.

De komst van het stoomschip bracht echter in zooverre verandering in het plan, dat ze beloofden den afloop van het, door den commissaris, van der Crab, op Roon in te stellen onderzoek te zullen afwachten.

Intusschen had dit voorval weder bewezen, dat de invloed, dien de zendelingen op de bevolking konden uitoefenen, alles behalve overwegend was. Van der Crab, die den zendelingen zeer genegen was en hun wegens hunnen ijver en hunne moeite den verdienden lof toezwaaide, die het schoolonderwijs prees, die opmerkte, hoe de zondagsviering in eere werd gehouden, sprak als zijne overtuiging uit, dat het nut, door de zendelingen gedurende 16 jaren gesticht, niet in verhouding stond tot de menschenlevens en de kosten, waarmede de Nieuw Guineasche zending betaald had moeten worden (*).

Het is zeker, dat vele offers gebracht waren en dat er slechts

(*) Ook Kamps was eenige weken vóór de komst van de Dassoon te Andai overleden.

zeer weinige Papoes tot het christendom waren overgegaan. Maar toch hadden de zendelingen zich verdienstelijk gemaakt door nu en dan roof- en moordtochten te voorkomen en krachtige hulp te verleenen aan schipbreukelingen.

Voegt men nu daarbij den beschavenden invloed, door hen uitgeoefend, die zich o. a. openbaarde in de uitoefening van den landbouw en in het gebruik van zilvergeld in den handel, dan is er toch, dunkt me, ook wel eenige reden tot tevredenheid over de resultaten, die zeer weinige mannen onder de hoogst onbeschaafde, verspreide bevolking hadden weten te verkrijgen. Men kon zich toch moeilijk voorstellen, dat eenige weinige zendelingen in een luttel aantal jaren van een barbaarsche urbevolking een kalme geloovige christen-gemeente zouden vormen! De nomadische levenswijze, de individueele onafhankelijkheid der Papoes, die nagenoeg elk denkbeeld aan eerbied voor gezag uitsluit, maken de taak der hervorming hier zoo moeilijk mogelijk. Het was al veel gewonnen, dat de zendelingen vrij veilig waren onder de Papoes, dat ze nu en dan eerbied, soms sympathie wisten te verwerven. En men vergete ook niet, dat die mannen des vredes zeer goed inzagen, hoe vrees voor straf soms alleen in staat was de inboorlingen van hunne in 't volksgeloof ingeweven roof- en moordtochten terug te houden, en dat hun prestige er zeer onder lijden moest, als het stoomschip, waarmee ze de roovers dreigden, soms jaren lang op zich wachten liet.

Ware de Geelvink-baai, zooals herhaaldelijk beloofd werd, één à twee malen 's jaars door een ambtenaar met een stoomschip bezocht geworden, dan zou, zoo niet het bekeerings- dan toch het beschavingswerk, ongetwijfeld op betere resultaten hebben kunnen bogen.

Ten volle erkennende, dat die resultaten nu luttel waren, meen ik toch, billijkheidshalve, op een en ander te moeten wijzen om eene eenzijdige veroordeeling te voorkomen.

De onbeduidendheid van 't gezag der hoofden en de onregelmatige wijze, waarop ze werden aangesteld, werden door van der Crab op nieuw geconstateerd.

Teysmann maakte van het verblijf te Dorei gebruik om in de omstreken dezer plaats en op Manaswari zijne onderzoekingen voort te zetten.

Reeds den 12[den] September vertrok de Dassoon weder om een bezoek te brengen aan eenige plaatsen in de Geelvink-baai,

Het eerste bezoek gold de baai van Ansoes op Jappen, waar men den 13[den] aankwam. Een menigte prauwen kwam langs boord, waaronder ook een met drie vrouwen, die op geene schoonheid aanspraak konden maken. Vijandelijkheden ondervond men niet, maar de bijzonder vrijmoedige houding, door de steeds gewapende Papoes tegenover de bezoekers aangenomen, boezemde geen vertrouwen in.

De korano (*), dien von Rosenberg reeds als een dronkaard had leeren kennen, was niet aan boord gekomen, maar hij zond den majoor met het bericht, dat hij zelf bezig was sagoeweer te drinken.

Deze korano had zijne waardigheid, met onderling goedvinden, van zijnen vader overgenomen en was daarop „aangesteld en van „de gebruikelijke kleeding voorzien door den zendeling Geissler „van Mansinam, welken zij Radja Geissler noemen".

Toen de commissaris van der Crab de kampong Ansoes bezocht, vond hij den jongen korano niet; maar bij het teruggaan naar boord kwam deze hem achterop roeien, schreeuwende, dat hij nu kwam, maar dronken was.

Het kostte van der Crab vrij wat moeite van dezen dronkenman ontslagen te worden, die den volgenden morgen, een weinig minder beschonken, aan boord kwam. Hij verzocht kruit om zijne belagers van Waropin te beschieten en gaf zijn voornemen te

(*) Vroeger radja genoemd.

kennen eerstdaags, ter bevestiging in zijne waardigheid, naar Tidore te zullen gaan, waartoe hij reeds de noodige belastingsartikelen had verzameld. Eene voorloopige aanstelling, een Nederlandsche vlag en eenige kleedingstukken, hem geschonken, stelden dezen lustigen korano voorloopig tevreden.

Den 16den September 1871 kwam de Dassoon voor anker bij de kampong Napan, dicht bij den noordelijken hoek van het schiereiland Jauer (de Monnikshoek van Weyland) gelegen. Tot deze kampong behoort ook Jauer, waar Rudolph Beijer een korten tijd gevestigd was geweest. Ze bestond nu slechts uit zes huizen, die door de bewoners verlaten waren.

Den volgenden dag werd Roon bereikt, welks hoofdnegorij, Andé, uit zeven huizen bestaande, eveneens verlaten was. Slechts enkele inboorlingen stonden, achter een rotshoek verscholen, de aankomst van het stoomschip te aanschouwen. Nederlandsche vlaggen woeien van vijf Patanische coracora's, die op de reede lagen en van een huis op den wal.

Later keerde een groot gedeelte der bevolking terug en den 19den kwam eindelijk ook de korano, die op last van van der Crab van het eiland, waar hij de vlucht genomen had, was afgehaald, aan boord van de Dassoon. Hij bleek niet ongeneigd, vrede te sluiten met de Doreiërs, en het gelukte den commissaris, hem te bewegen daartoe twee slaven aan de Doreiërs uit te leveren.

Het rotsachtige, steile Roon wordt afgeschilderd als een klein, onbeduidend eiland met eene kleine bevolking, die slechts tripang en een weinig schildpad in den handel kon brengen.

De paal van het in 1850 geplaatste wapenbord was reeds lang verrot, waarop een Papoe het wapenbord zorgvuldig bewaard had; het werd nu op nieuw opgericht.

Den 19den September vertrok de Dassoon en in den avond van dien dag viel het anker voor de negorij Wassior (*).

(*) Ten onrechte door van der Crab gemeld als tot Aropen te behooren.

Hier zag men witte en veelkleurige vlaggen of lappen van de huizen waaien. De korano en de majoor, die spoedig aan boord kwamen, vertoonden aanstellingen, die in 1866 door Hassin Bin Aboe Bakar, een handelaar van Ternate, geteekend waren.

Een Nederlandsche vlag werd nu afgegeven om die lappen te vervangen en de aanstellingen, die door van der Crab in ontvangst werden genomen, zouden, volgens belofte, weldra door wettige Tidoreesche acten vervangen worden.

De bevolking, blijkbaar niet groot in aantal, onderscheidde zich nagenoeg niet van die van Dorei en gaf bij de behandeling eener handels-quaestie, die door van der Crab onderzocht werd, bewijzen van billijkheid in de erkenning der rechten van anderen.

Den 20sten werd de tocht voortgezet naar Meoswaar, de standplaats van Rinnooy. Men bevond, dat ook dit steen-en moerasachtig eiland slechts zeer schaars bevolkt was, dat de inwoners zich met sagoe, een weinig katjang en rijst, en visch voedden en geen handel dreven.

Alleen een zekere soort van olie, Sri genoemd, die gewonnen wordt uit den stam van een boom, die tot de kanari-soorten behoort, trok de aandacht (*), terwijl Teysmann spreekt van de weelderig groeiende ananassen en katoenheesters in den tuin van Rinnooy.

Te Wandessi, benoorden Wandammen gelegen, waar de Dassoon den 21sten September aankwam, moest een onderzoek worden ingesteld naar den moord, op een handelaar van Ternate gepleegd, waarvan reeds met een enkel woord gesproken werd.

De Wandessiërs hadden nl. eenige maanden geleden den anachoda Djamaloe, terwijl hij bezig was zich te baden, met drie zijner schepelingen vermoord, waarop de paduakan geplunderd en vernield, de bemanning gevangen genomen en verkocht werd.

(*) Blijkens pag. 202 had v. Rosenberg deze oliesoort ook op Jappen aangetroffen.

Hierop was een feestmaal gevolgd, „waarbij zij het hoofd van „den ongelukkigen anachoda in hun midden plaatsten en het „den mond vol sagoe en sagoeweer stopten, onder uitnoodiging „daarvan te eten.”

Geen wonder, dat de bevolking gevlucht was en dat men ook in Wariap, welks bevolking met de Wandessiërs heulde, geene aanraking met de inboorlingen kon bekomen.

Landen zou te gevaarlijk geweest zijn en niet veel gebaat hebben, tenzij het voorstel van Rinnooy, om de huizen en vruchtboomen te vernielen, ware ingewilligd. Hiertoe wenschte van der Crab evenwel vooreerst nog niet over te gaan; en toen de hoofden der Patanische prauwen verzekerden, dat zij Waropan, het hoofd van de Wandessische moordenaarsbende, wel in handen zouden weten te krijgen, loofde hij een premie van ƒ 100 uit voor de overlevering, dood of levend, van dien woesteling.

De tournée in de Geelvink-baai werd nu voorloopig als afgedaan beschouwd, zoodat de steven weder naar Dorei gericht werd.

Den 24sten September werd een uitstapje gemaakt naar Andai, waar Woelders de gasten ontving in zijne nieuwe woning, die midden in eenen tuin met een groot aantal vruchtboomen gelegen was.

Niet alleen zag men daar nette voetpaden, ook met de padicultuur op drooge gronden was een aanvang gemaakt; en de katoenheester, die er zoo welig bloeide, trok bijzonder de aandacht.

De hooge arbeidsloonen, waarvoor de Papoe zoo weinig werk levert, zouden echter, naar Teysmann's gevoelen, een beletsel zijn om het plan tot invoering der koffie-cultuur tot uitvoering te brengen, hoewel eenige der nomadische Arfakkers zich in den omtrek der zendelingswoning blijvend begonnen te vestigen.

Nadat men met veel moeite zes mannen en drie vrouwen bekomen had, bereid om een kleine vracht te dragen, werd nu

door de heeren van der Crab, Teysmann, van Hasselt, Beijer, Woelders en Meeuwes eene wandeling gedaan langs en door de Andai-rivier.

Na den geheelen namiddag in een stortregen geloopen te hebben, terwijl men nergens menschen aantrof, sloegen de wandelaars op een open plek aan den rivieroever hun bivouak op.

Den volgenden dag werd de Andai nog een eind stroom-opwaarts gevolgd, waarna men — altijd onder een hevigen regen — het bosch inging, waar geen spoor van een voetpad te bespeuren was. Spoedig verklaarden nu de Papoesche gidsen, dat zij niet verder wilden gaan, en daar eenige dragers hunne vrachten reeds hadden weggeworpen, moest tot den terugtocht besloten worden.

Van der Crab meent, dat dit gedeelte van het land, eene groote boschrijke vlakte met slechts geringe heuvels en ravijnen, uitnemend geschikt zoude zijn voor den landbouw.

Men had dus alweder den oorsprong van de Andai-rivier niet kunnen ontdekken.

„Naar den afstand te rekenen, dien wij geloopen hebben," zegt van Hasselt „moet de rivier zich nog veel verder uitstrek-„ken, eer men den oorsprong vindt. Ik hoorde de Andaiers „zeggen: als wij nog verder gaan, dan moeten wij sterven, en „de vreemdelingen ook" (501).

Teysmann had inmiddels een uitstapje gemaakt naar het ons bekende Ajambori, waarheen een moeilijk bergpad toegang geeft.

„Niettegenstaande er tot op het hoogste punt, dat ik bereikte, „nog enkele spitsen van koraalblokken aan den dag kwamen, was de „bodem overal zeer vruchtbaar, zoodat er zelfs boomen van de grootste „soort op voorkwamen en de kultuurplanten er onder weinig zorg „welig tierden. Daar dit terrein tot Ajambori glooiend oploopt, „zou deze geheele streek in kultuur kunnen gebracht worden, „wanneer de bevolking zich in plaats van oorlog te voeren of „niets te doen, geheel aan den landbouw wijdde".

Den 1sten October 1871 stoomde de Dassoon met de bark op sleeptouw uit de baai van Dorei, tusschen de Schouten-eilanden en Jappen door, koers zettende naar het oosteinde der Geelvinkbaai. Tusschen Koeroedoe en koning Willem-eiland ontwaarde men weder „aan de in eens van blauw in vuilgroen over„gaande kleur van het zeewater, dat de rivier Amberno of Ro„chussen hier hare wateren naar zee stuwt".

Eene poging om een der monden van de Amberno met de Dassoon op te varen moest na twee uren stoomens opgegeven worden wegens de ongelijke diepte en de branding.

Het land is hier laag en moerassig, maar toen men de delta van de Amberno gepasseerd was, ontwaarde men eerst heuvels en daarna meer aaneengeschakeld gebergte met zeer weinig voorland.

Spoedig daarop werd het boschrijk gebergte door kale rotsblokken afgewisseld, terwijl de roode kleiaarde, die tusschen het loof der boomen duidelijk zichtbaar was, de verklaring gaf, waarom deze kuststreek Tanah Mera genoemd wordt.

In 't gezicht van Koemamba, een der Arimoa-eilanden, werd den 4den October geankerd, maar er kwamen geene prauwen naar buiten.

Den volgenden dag echter, toen de Dassoon weder onder stoom ging, kwamen eenige prauwen de schepen te gemoet.

De inboorlingen waaronder ook een paar vrouwen waren, hadden een brutaal voorkomen en een krachtigen lichaamsbouw; zij waren in hooge mate ruw, nagenoeg geheel naakt, en onderscheidden zich van de andere Papoes door hunne fijne, lang neerhangende krullen of hun kort afgesneden haar. De haartooi in den vorm van een ragebol, elders zoo algemeen in gebruik, en kammen werden bij deze Papoes niet gezien. Ze hadden niets dan eenige vruchten en een weinig schildpad aan te bieden en schenen de titels korano en radja niet te kennen.

Deze bewoners van Tabi stonden in een slechten reuk; weinige

jaren geleden nog zouden ze het sloepsvolk van de Rembang vermoord hebben, dat door den bezadigden gezagvoerder Deijghton naar den wal gezonden was, nadat de inboorlingen daartoe vergunning hadden gegeven. Aan de middels teekens gedane uitnoodiging om aan land te komen, werd dan ook door de opvarenden van de Dassoon geen gevolg gegeven.

In den ochtend van den 8sten October stoomde de Dassoon de Humboldt-baai binnen en, evenals bij het bezoek der Etna het geval geweest was, waren de schepen weldra door een vijftigtal prauwen, bemand met eene luidruchtige, schreeuwende menigte, omringd.

Daar de Dassoon reeds den 11den weder vertrok en men geene landtochten maakte in de baai, is het niet noodig over de gemaakte opmerkingen in bijzonderheden te treden, nu we reeds kennis gemaakt hebben met het wedervaren der Etna.

Het is voldoende aan te teekenen, dat men thans op eenen minder vertrouwelijken voet stond met de inboorlingen, dan in 1858 het geval geweest was; men zag slechts enkele vrouwen en dan nog op een afstand. Het tafereel, door van der Crab van de Humboldt-baai opgehangen, is dan ook minder idyllisch getint, dan dat, waarmede de commissie van 1858 ons kennis deed maken.

Men meende begrepen te hebben, dat er geene negorij-hoofden bestonden, in tegenstelling van het bericht daaromtrent van de Etna.

Waar de vlag gebleven was, in 1858 op den tempel van Tobadi geplaatst, kon men aan boord niet te weten komen; maar of die vlag daarom verscheurd, versleten of ten minste niet meer voorhanden zou geweest zijn, zooals van der Crab veronderstelde, is mogelijk, maar niet zeker.

De vlag, die hij nu liet vastmaken aan den mast van een der

prauwen, was ook spoedig verdwenen, daar men ze, ter opbewaring, netjes in een mat rolde.

Toen den 9den October een gewapende sloep naar den wal gestuurd werd om water te halen, waren de Papoes gewapend aan het strand; maar vijandelijkheden werden niet gepleegd. „Aan hun verzoek om een blanke in natuurstaat te zien werd „voldaan, waarna geene bedenking gemaakt werd tegen het vullen „der watervaten, terwijl de Papoes zelfs behulpzaam waren om „die in de sloepen te dragen. Echter verzetten zij zich tegen „het landwaarts indringen".

Den 11den October plaatste de commissaris „op eene in het „oog vallende, onbewoonde plaats in een inham nabij kaap Bon„pland, den noordoosthoek der baai, tusschen klapperboomen bij „een zoetwater stroom, een paal, voorzien van het Nederlandsche „wapen in ijzer gegoten".

De gezagvoerder Smits bepaalde deze plaats als gelegen op 141° 9' O. L. en 2° 34' Z. B., terwijl de officieren der Etna voor kaap Bonpland 140° 54½' O. L. gevonden hadden, en het besluit van 1848, volgens opgave van Weddik, voor die kaap 140° 47' O. L. aangeeft.

Deze verschillen, waarop ik later terugkom, zijn, waar het geldt de uiterste grens van een gebied te bepalen, niet zonder beteekenis.

Toen de Dassoon den 11den October 1871 de Humboldt-baai verliet, werd de tocht aanvankelijk oostwaarts langs de steile rotsachtige kust voortgezet.

Spoedig evenwel moest het plan om verder om de Oost te stoomen worden opgegeven, want de bemanning van de Dassoon had door allerlei ziekten, waaronder de gevreesde berri-berri, zóó geleden, dat het scheepswerk niet meer verricht kon worden. Reeds twee man waren overleden; negen waren ongeschikt voor

alle werk en de overigen nauwelijks in staat iets uit te voeren. De kapitein van de Dassoon had verwacht, dat de gezondheidstoestand ten gevolge van het bekomen van versche levensmiddelen en het schoone weder wel verbeteren zoude; maar toen deze hoop ijdel bleek, was terugkeeren gebiedend noodzakelijk.

Den 13den reeds werd op 143° 32' O. L. en 3° 3' Z. B. de steven westwaarts gewend en den 14den was men weer in de Humboldt-baai, waar Teysmann den volgenden dag een uitstapje naar kaap Bonpland maakte.

Op de terugreis werd de Walckenaers-baai aangedaan.

Het bleek, dat deze wijde, zeer diepe, voor noordelijke, oostelijke en westelijke winden openliggende baai geene veilige ligplaats voor schepen opleverde.

Van het eiland Aroe (door van der Crab Lesson genoemd) kwamen eenige prauwen bij de schepen; de opvarenden onderscheidden zich in niets van die, welke men zoo pas ontmoet had.

Ook de bewoners van een' groote kampong, Mawes genaamd, kwamen met hunne prauwen bij de Dassoon; gaarne zou men hier geland zijn, maar de hevige branding maakte dat te gevaarlijk.

Van de taal verstond men niets; de titels: korano, radja of majoor schenen geheel onbekend te zijn en toen van der Crab een Nederlandsche vlag wilde uitreiken, toonden de Mawessers hierin zóó weinig zin te hebben, dat de vlag niet gegeven werd.

De koers werd nu genomen dicht langs de zuidkust der Arimoa-eilanden; men ontwaarde dan ook menschen op het strand; maar hoewel daar vijf prauwen gereed lagen, kwamen ze niet naar buiten; en aan de wenken om aan land te komen, waar de wapens gereed lagen, werd geen gevolg gegeven.

Intusschen werd de gezondheidstoestand steeds ongunstiger. Vooral het zoo moeilijk te vervangen machine-personeel had veel geleden.

Soms moest de gezaghebber zelf de handen aan het werk slaan: de stuurlieden stonden aan het roer en zonder de hulp van de volgelingen der Tidoreesche prinsen, ware het schip niet meer te besturen geweest.

Te Dorei bezweek weder een matroos aan de berri-berri, eene ziekte, die, zooals we weten, veelvuldig in deze streken voorkomt (*).

Van de verdere terugreis worden weinige of geene bijzonderheden medegedeeld in het verslag van van der Crab.

Den 1sten November 1871 was men bij de Meospaloe-eilanden, waar alsnu op Meossoe of Middelburg het wapenbord geplaatst werd, dat bestemd was geweest voor kaap de Goede Hoop.

Eindelijk liet de Dassoon den 6den November het anker vallen te Ternate.

Van de 34 inlanders der equipage waren er toên 8 overleden; 10 der ergste zieken werden in het hospitaal te Amboina verpleegd en 4 berri-berri-lijders bevonden zich nog aan boord.

De tocht had op verre na niet aan het doel beantwoord, een noodzakelijk gevolg van de onvoldoende middelen en den ongunstigen gezondheidstoestand.

(*) De Papoes gebruiken tegen deze ziekte »een afkooksel van akar ngoesoe (katapang) of van kanari met beraboe, een slib of mos, dat op de koraalriffen nabij de stranden gevonden wordt. Dit middel zou, inwendig en »uitwendig gebruikt, de ziekte na eenige dagen doen verdwijnen.

»De heer Teysmann beschrijft dit middel aldus:

»Men neemt de wortels van den kanariboom (*Cannaruim commune*) of als »die ontbreken, de wortels van den katapang-boom (*Terminalia catoppa*); »deze worden gewasschen, fijn gestampt, in koud water geweekt, en vermengd »met fijn gesneden stukjes beraboe, een op de koraalriffen vastzittende kurk»poliep (*Nephthya celosia*) of andere soorten derzelfde familie. Met het af»treksel dezer bestanddeelen worden de zieke deelen ingewreven, ook het »hoofd gebet, wanneer het aangezicht reeds is aangetast".

[Zie pag. 75 van (1)].

Men had weinig nieuwe kennis opgedaan van land en volk. Vertrouwbare opgaven omtrent den handel had men ook niet bekomen; maar wel was gebleken, dat de handel op de noordkust en de Geelvink-baai in de laatste jaren achteruit gegaan was. Men schreef dit, behalve aan den lagen prijs van sommige Nieuw Guineasche produkten en omstandigheden van personeelen aard, ook toe aan het gebrek aan veiligheid en aan de kwade trouw en de gedurige oorlogen der Papoes. De geaardheid dier Papoes wordt in één woord *slecht* genoemd; ze deden zich voor als ruwe, wreede, verraderlijke barbaren.

Op nieuw had men de overtuiging gekregen, dat het Tidoreesch gezag beoosten de Geelvink-baai in 't geheel niet erkend werd en in de baai en op de westkust zeer weinig beteekende.

Welke de totaal indruk was, dien de Commissaris van der Crab ontvangen had, blijkt uit het slot van zijn verslag, waar wij het volgende lezen: „Zooals de stand van zaken op Nieuw „Guinea thans is, zal iedere proefneming, om dit uitgestrekte „land onder rechtstreeksch Europeesch bestuur te brengen, een „offer wezen, dat door niets vergoed kan worden, en waarop „zoo veel andere landen en beter gezinde volksstammen in den „Indischen archipel grooter aanspraak kunnen doen gelden. Voor „natuuronderzoekers en aardrijkskundigen moge Nieuw Guinea „een uitgebreid veld van onderzoek opleveren, voor geen enkele „koloniale mogendheid kan dit land, door zijn ongezond klimaat „en schaarsche bevolking voor landbouw- of nijverheids-ondernemingen ten eenen male ongeschikt, een voordeelige bezitting „worden."

Dat Nieuw Guinea aan natuuronderzoekers een ruim veld van onderzoek aanbiedt, werd langzamerhand door de geheele geleerde wereld erkend.

Die natuuronderzoekers lieten zich dan ook niet wachten. Het

jaar 1872 vooral was getuige van hunne onvermoeide pogingen om de geheimen der natuur aan het onherbergzame Nieuw Guinea te ontrukken.

Dr. Odoardo Beccari en Luigi Maria d' Albertis waren de eersten, die wij in dat jaar de kusten van Nederlandsch Nieuw Guinea zien betreden (502).

Den 25 November 1871 van Genua vertrokken, begaven deze reizigers zich rechtstreeks naar Amboina.

Dáár werd een kleine schoener, de Boerong Laut, gehuurd, die den 21sten Maart 1872 met de Italiaansche vlag in top zee koos, koers zettende naar de Oetanata, eene rivier, die bijzonder de aandacht der Italianen schijnt getrokken te hebben.

Dit doel kon evenwel niet bereikt worden; den 7den April begreep men, niet tegen stroom en wind te kunnen opwerken en wendde den steven naar 't Noordwesten.

Na den 8sten April onder de kust ten anker gekomen te zijn, maakten Beccari en d' Albertis den 9den hunne eerste wandeling in het oorspronkelijk woud, zonder een spoor van bewoning te ontdekken.

Den volgenden dag vertrok de Boerong Laut naar Karas.

„Nous y mouillons devant le village de Faor" zegt d' Albertis, en de volgende dagen werd Faor bezocht, zoodat waarschijnlijk niet Karas, maar het eiland Faur is aangedaan.

Den 13den werd de reis naar de kust van Nieuw Guinea voortgezet en den 17den kwam de schoener, door inlandsche kano's geboegseerd, in de baai van Kapaur.

Door een oud hoofd vergezeld, maakte men weldra een uitstapje, bij welke gelegenheid eenige hutten bezocht werden, welker bewoners, zoowel mannen als vrouwen en kinderen, de reizigers vriendelijk ontvingen.

„Le beau sexe, — très laid je dois le dire — prit même assez „de courage pour demander à voir la couleur de ma peau en „dessous des habits."

Er was vrij wat drukte in de negorij, daar de geheele bevolking bezig was muscaatnoten te verzamelen voor de Makassaarsche handelaars.

Daar die bevolking vrij gemengd was en gedeeltelijk den Islam had aangenomen, was ze voor de reizigers minder belangwekkend dan die, waarmede zij later kennis zouden maken.

Den 23sten verliet de Boerong Laut de baai van Kapaur en ankerde den 25sten bij Sailolo op Salawatti, waarna de volgende dagen de reis door straat Sagewien werd voortgezet.

Den 28sten viel het anker voor poeloe Senapan, waar de jacht niet veel opleverde, zoodat de reis spoedig, werd vervolgd. In den avond was de noordoost-hoek van Salawatti bereikt en den volgenden dag poeloe Sorrong (Doem?) (*), de plaats der bestemming.

Hoewel de hoofden eerst eenig bezwaar maakten, de reizigers, die geen brief van den Sultan van Tidore konden vertoonen, te helpen, stelden ze toch eindelijk eene oude hut ter hunner beschikking, waarin Beccari en d' Albertis den 1sten Mei hun intrek namen.

Veertien dagen later waren d' Albertis en de vier bedienden reeds lijdende aan koortsen; alleen Beccari was verschoond gebleven. „Nous n'avions point compté la-bas avec la terrible sentinelle „qui monte la garde aux portes de la Nouvelle-Guinée!" roept d' Albertis uit, terwijl hij den vijand met telkens grooter wordende hoeveelheden kinine moest bestrijden.

Zoodra het hem gelukt was eene kano te koopen, begaf d' Albertis zich hiermede, door een paar bedienden vergezeld, naar de tegenoverliggende kust van Nieuw Guinea. Maar dat uitstapje had hem bijna het leven gekost; want toen hij tegen den middag, na eene vermoeiende wandeling door het dichte

(*) Vergelijk pag. 181 en noot op pag. 157.

woud, naar het strand terugkeerde, werd hij bijna verscheurd door een wild varken, dat hij met hagel aangeschoten had.

Ook Beccari maakte uitstapjes naar de vaste kust en wist zoo veel te verhalen van de door hem bezochte omstreken van een klein riviertje, de Ramoi, dat d' Albertis den 13den Juni zich mede derwaarts begaf, wederom door twee bedienden en een inlander, die tot gids zou dienen, vergezeld.

De inboorlingen, die hij op dezen tocht ontmoette, zagen er ellendig uit en schenen met zijn bezoek niet ingenomen te zijn.

Dit weerhield hem evenwel niet om zich, na nog eenige uitstapjes gemaakt te hebben, voor eenigen tijd aan den wal te vestigen; maar spoedig meende hij nu te bemerken, dat de gezindheid der Papoes tegenover de vreemdelingen er niet beter op werd.

Den 23sten Juni ontving d' Albertis de verklaring van dit verschijnsel. Ronduit kwamen de hoofden hem verzoeken te vertrekken, omdat hij een kwade geest was voor de bevolking: zijn blik had een doodende uitwerking; reeds drie kinderen waren dientengevolge bezweken.

Deze verklaring werd door d' Albertis, die met een hevige koorts te bed lag, met uitbundig gelach beantwoord. Maar hoewel het hem gelukte, de hoofden eenigszins gerust te stellen, ontweek men hem systematisch. Dit werd vooral lastig, toen hij, door ziekte van zich zelf en van zijn personeel en door gebrek aan levensmiddelen gedrongen, naar het eiland Doem terug wilde keeren.

Het was hem toch onmogelijk, roeiers en volk te bekomen voor 't overbrengen zijner goederen in de kano.

Eindelijk haalde hij de revolver voor den dag, toen drie oude Papoes en een jongmensch hem nogmaals kwamen verzoeken te vertrekken.

Hij dreigde de grijsaards te zullen doodschieten, indien hem niet onmiddelijk hulp verleend werd; en dit middel trof doel.

Weldra kwam hij nu, meer dood dan levend, bij Beccari terug, die hem een schrikbarende dosis kinine toediende.

Maar verandering van lucht werd dringend noodig geacht.

Daar er nu juist vaartuigen van Mansinam op de reede lagen, sloot men met een der gezagvoerders eene overeenkomst om het gezelschap naar Dorei over te voeren.

De overtocht was niet voorspoedig. Den 15den Juli vertrokken, arriveerde de coracora pas den 3den Augustus te Mansinam. Menige plaats aan de kust werd aangedaan en op het eiland Amsterdam (Meospaloe-eilanden) maakte d' Albertis een uitstapje aan wal, van waar hij met gezwollen beenen, die voor waterzucht deden vreezen, terugkeerde. Op de kust van Amberbaken had men zich vrij lang opgehouden, zoodat d' Albertis op nieuw eene poging aanwendde om een uitstapje te maken, dat hij evenwel spoedig moest staken, daar zijne beenen als lood zoo zwaar waren.

Zijn toestand werd nu gevaarlijk; en de opgewondenheid, waarin hij den 28sten Juli geraakte door de brutaliteit der inlandsche zeelieden, heeft hem zeker ook geen goed gedaan.

Een hunner had den zieken bediende van d'Albertis geschopt; en toen deze hem daarover ter verantwooording riep, kreeg hij ten antwoord: „Als de blanken bij ons zijn, zullen de zwarten „de blanken vermoorden".

Toen dit antwoord nog eens herhaald werd, ontstak d'Albertis in drift, greep den brutalen Papoe bij de keel en wierp hem over boord.

Maar spoedig wist deze het vaartuig weder zwemmende te bereiken, waarop hij d'Albertis met een bamboe aanviel, terwijl de overige roeiers zich gereed maakten dien aanval te steunen. Gelukkig had Beccari een' revolver bij de hand, die hij d'Albertis toereikte. Nu was de rust spoedig hersteld en ze werd niet meer verstoord.

Met de meeste gastvrijheid werden de reizigers te Mansinam door van Hasselt en zijne vrouw — „une belle et gracieuse „Prussienne" — ontvangen.

Er was plaats voor gasten in het zendelingshuis te Mansinam, want de in het laatst van het vorige jaar aangekomen zendelingen hadden reeds voorlang die gastvrije woning verlaten.

Meeuwig en vrouw hadden zich gevestigd te Moom, gelegen aan de westkust der Geelvink-baai, halverwege tusschen Dorei en Meoswaar, terwijl Bink en vrouw hunne woning in Monokwari, niet ver van Dorei, hadden opgeslagen (503).

Niks was bestemd geweest voor Noeni, gelegen tusschen de kapen Mamori en Ingnesooi; maar vóórdat hij zijne standplaats kon innemen, was hij reeds zoodanig door ziekte verzwakt, dat hij naar Ternate had moeten terugkeeren.

Woelders en vrouw waren nog steeds te Andai en dáár was het, dat d'Albertis en Beccari, den 5[den] Augustus, na eene cordiale ontvangst hun intrek namen, in afwachting dat de inlanders een hut voor hen zouden hebben opgericht (502).

Van de rijst-cultuur te Andai wist d'Albertis niet veel goeds te zeggen; ook het schoolonderwijs en de godsdienstoefeningen droegen, zooals hij weldra opmerkte, weinig vruchten, maar toch gevoelde hij zich gedrongen hulde te brengen aan de mannen, die wisten tal van kinderen aan een nagenoeg zekeren dood te ontrukken en barbaarsche koppensnellers in toom te houden.

De eerste dagen van het verblijf te Andai werden aan kleine uitstapjes in den omtrek besteed, terwijl d'Albertis en de bedienden nog steeds aan koorts leden en Beccari eindelijk ook zijn tol aan het klimaat moest betalen.

Op Manaswari waren intusschen de pokken uitgebroken en weldra vernam men van van Hasselt, dat de bevolking onze reizigers beschuldigde, die ziekte te hebben doen ontstaan om zich op de bemanning van de coracora te wreken.

Gelukkig had dit gerucht geene nadeelige gevolgen en ook te Andai had men zich over de inboorlingen niet te beklagen.

Het gelukte zelfs, een zestal koelies te vinden, die zich bereid toonden d'Albertis op eenen tocht naar Hattam te vergezellen.

Toen deze tocht den 4den September ondernomen werd, ging aanvankelijk alles goed; de inboorlingen, die men ontmoette, pleegden geene vijandelijkheden en het gezelschap bereikte 's avonds eene kampong, die een prachtig vergezicht opleverde, waar d'Albertis de beschikking kreeg over een hut, groot genoeg voor vier families.

Tegen den middag van den volgenden dag kwam men aan de kampong Poutat, door een vijftigtal Papoes bewoond, waar het gezicht weder verrukkelijk schoon was.

Na een uur bij het kamponghoofd vertoefd te hebben, riep d'Albertis zijne koelies bijeen om den tocht naar Hattam te vervolgen. „Maar we *zijn* in Hattam", kreeg hij ten antwoord, „en we gaan dus niet verder". d'Albertis, deze bewering voor eene aardigheid houdende, trachtte hun, middels den tolk, aan 't verstand te brengen, dat ze wel beter wisten en dus den tocht, waartoe ze zich verbonden hadden, moesten vervolgen.

Maar hiertoe waren ze niet genegen. Hoe zou die vreemdeling kunnen weten, waar Hattam lag?

Daar kwam d'Albertis op het denkbeeld, zijnen aneroïde-barometer als toovermiddel te gebruiken. De hoogte van den bergrug, waarop, naar hij meende, Hattam gelegen moest zijn, op 3500 voet schattende, wees hij de plaats aan op de wijzerplaat, die met deze hoogte correspondeerde, zeggende, dat men pas te Hattam zou zijn, wanneer de wijzer het aangegeven punt zou aanwijzen.

Het toovermiddel miste zijne uitwerking niet en, nadat een der Papoes de voorwaarde gemaakt had, dat hij zelf de doos zou dragen, werd de marsch voortgezet, die nu vrijwillig door een zestiental inlanders werd medegemaakt.

Het klimmen werd hoe langer hoe moeilijker; d' Albertis had ook weer koorts gekregen en toen daarbij nog een hevig onweder losbrak, zocht men een toevlucht in een paar ellendige hutjes, die bestemd waren om tot tijdelijke schuilplaatsen te dienen.

Den volgenden morgen — den 7den — bereikte men eindelijk een bergplateau; maar het afdalen aan de andere zijde was, zelfs voor d' Albertis, den bergbeklimmer bij uitnemendheid, zeer moeilijk. Na veel inspanning bereikte men den voet van het plateau, waarop het gezelschap den rand van een ravijn volgde en eindelijk aan een voetpad kwam, dat naar Hattam leidde.

De eerste hutten van het laagst gelegen gedeelte dier negorij bereikte men des namiddags ten 3 ure; het huis van den korano lag nog veel verder en hooger. d' Albertis wilde dus verder trekken; maar hij was ongelukkig op 3500 voet gekomen: de barometer wees aan, dat men in Hattam was, volgens zijne eigene bewering. Triumphantelijk riepen de koelies dan ook uit, dat ze aan hunne verplichtingen voldaan hadden. Hij was dus wel genoodzaakt te blijven, waar hij was; en toen hij den volgenden dag merkte, dat hij zich op een voor zijn doel gunstig jachtterrein bevond, besloot hij zich hier voorloopig te vestigen.

De verwachting werd niet beschaamd en vooral den 9den September, toen een 5300 voet hooge bergtop beklommen werd, mocht hij zich in een rijken buit verheugen.

Intusschen waren er eenige lieden uitgezonden om den korano te ontbieden, die, door een twintigtal volgelingen vergezeld, juist aankwam, toen d' Albertis van zijne gelukkige jacht thuis was gekomen.

Allen legden de wapenen neder; vrouwen en kinderen naderden schuchter om den vreemdeling stilzwijgend aan te staren; en twee albino's, met een blanke gelaatskleur, licht rood haar en blauwe oogen, maakten de groep nog belangwekkender.

De korano, een groot, schoon man met classieke gelaatstrekken, deed d' Albertis aan de Romeinsche keizers denken.

De ontmoeting was van den meest vriendschappelijken aard en 't gelukte spoedig eene hut te huren, die nu met de Italiaansche vlag versierd werd.

Den 11den keerde het grootste deel der volgelingen van d' Albertis terug. Hij zelf hield zich dagelijks, meestal met goeden uitslag, met de jacht bezig en alles ging zeer rustig toe tot den 21sten, toen eenige inboorlingen in Hattam kwamen met het bericht, dat er een Doreiër vermoord was door lieden van Soboe en dat de Doreiërs zich reeds tot weerwraak gereed maakten.

Spoedig bleek het, dat de nieuw aangekomenen de Hattammers tegen d' Albertis opstookten.

Eenige dagen later ontstond er een groote opschudding in Hattam; de mannen wapenden zich en kwamen met hunne vrouwen en kinderen bij d' Albertis' hut, schreeuwende, dat de bevolking van Morris van 't gebergte was afgedaald met plan om Hattam aan te vallen.

De korano ried den vreemdeling ernstig aan, naar Andai terug te keeren; maar hiervan wilde d' Albertis, die begreep, dat die geheele aanval verzonnen was om hem tot vertrek te bewegen, niets weten.

Hij zeide gerust alleen den geheelen stam van Morris te durven weerstaan en maakte daarop met een zekere geheimzinnige plechtigheid een praeparaat gereed voor de lading van z'n geweer.

De Hattammers twijfelden er dan ook niet aan of de vreemdeling had het voornemen, des gevorderd, de lucht te vergiftigen.

Van den aanval kwam natuurlijk niets en de Hattammers, door de vermeende toovermacht van d' Albertis in ontzag gehouden, lieten hem nu met rust.

Den 29sten September werd de terugtocht aangenomen met

een veertigtal volgelingen, die door tal van honden en varkens vergezeld werden. Zonder bijzondere wederwaardigheden ondervonden te hebben, kwam d' Albertis den 1sten October te Andai terug.

Hij vond daar Beccari niet, daar deze zich te Poutat bevond, welke negorij op den terugtocht niet was aangedaan.

Weldra was het evenwel noodig, Beccari terug te roepen, daar d' Albertis zoo hevig door koortsen geteisterd werd, dat hij dagen lang tusschen leven en dood zweefde.

Door Woelders en Beccari liefderijk verzorgd, herstelde hij gelukkig weder en vertrok den 2den November met zijnen reisgenoot naar Mansinam.

Hier huurden ze de noodige roeiers om hen naar Sorrong te brengen; en volgens gewoonte werd de huurprijs vooraf betaald. Maar toen de dag, voor 't vertrek bepaald, was aangebroken, verscheen geen enkele roeier, terwijl ze stellig weigerden den ontvangen huurprijs terug te geven, ook toen van Hasselt trachtte, hen daartoe te bewegen.

Nu begaven Beccari en d'Albertis zich met een paar hunner bedienden naar het huis van het dorpshoofd, drongen daar binnen en eischten, met de revolver in de hand, teruggave van den huurprijs. Het dorpshoofd was niet te huis; de vrouwen en kinderen, die zich daar bevonden, sprongen in zee; en zegevierend maakte men zich nu meester van eenige ijzeren staven, het eigendom van het hoofd.

Dit middel hielp; spoedig waren nu de zaken geregeld en den 7den November vertrokken de reizigers van Mansinam.

Toen Beccari en d'Albertis den 13den November kaap Ram gepasseerd waren, werden ze aangenaam verrast, want zij vonden daar het vaartuig, dat de voor hen bestemde levensmiddelen en brieven van Amboina had overgebracht.

Nog een ander schip, de Hamburger brik Franz, gezagvoerder Edwin Redlich, door Australische reeders uitgezonden om parelmoer, tripang en schildpad op te doen, werd daar aangetroffen. Nadat nu de op Doem achtergelaten artikelen aan boord waren gebracht van het Amboineesche vaartuig, werd in den nacht van den 21sten de reis voortgezet.

Kapitein Redlich heeft zeker niet gedacht, toen hij in den avond vóór het vertrek, na een feestelijk samenzijn, van de Italiaansche reizigers afscheid nam, dat de Franz zulk eene treurige vermaardheid zou verkrijgen op de kust ven Nieuw Guinea.

Maar laat ons, alvorens het wedervaren van de Franz te verhalen, de Italianen gezelschap houden, die den 22sten bij Samate de Dassoon aantroffen met den gouvernements-commissaris, J. G. Coorengel, aan boord.

Zij hadden gehoopt, dat dit schip levensmiddelen voor hen zou hebben medegebracht en waren zeer teleurgesteld, toen Beccari, bij zijn bezoek aan de Dassoon, vernam, dat dit het geval niet was. Coorengel maakt van dit bezoek in de volgende bewoordingen melding (504).

„Vrijdag 22 November kwamen hier van het eiland Sorrong „de heeren Beccari en d'Albertis, twee Italiaansche geleerden, die „eenigen tijd op Nieuw Guinea doorbrachten tot het doen van „natuurkundige nasporingen. Zij hadden ruimschoots tol betaald „aan het klimaat, zoodat de heer d'Albertis zelfs zwaar ziek „was, en gingen nu naar Ambon, waar zij door een Italiaansch „oorlogschip werden opgewacht. De algemeene indruk, die Nieuw „Guinea op den heer Beccari gemaakt had, wordt duidelijk ge„kenschetst door deze weinige woarden: „„*c'est un pays très in*„„*téressant pour un naturaliste, mais pour le reste . . . . . . rien*"."

En wat zegt d'Albertis? „Les autorités néerlandaises, parait il, „nous prenant pour des émissaires du gouvernement Italien, et „craignant sans doute que nous n'emportions dans nos caisses

„quelque portion de la Nouvelle-Guinée, ont commissionné le „Dasson pour visiter les points de la côte touchés par nous et „voir s'ils se trouvent encore dans leurs gisements respectifs".

De reis naar Amboina was niet voorspoedig; men had zwaar weer en gebrek aan levensmiddelen. d'Albertis werd hoe langer hoe zieker; een der bedienden overleed.

Eindelijk werd het kleine vaartuig den 7den November door een storm in 't gezicht van Amboina gedreven; maar plotseling ingevallen stilte belette, de reede te bereiken.

Gelukkig had de Italiaansche vlag, die in top geheschen was, de aandacht getrokken op de stoomkorvet Vettor Pisani, gecommandeerd door den kapitein ter zee, graaf Lovera di Maria, die zijne landgenooten ter reede van Amboina opwachtte en hen, na de ontdekking der nationale kleuren, onmiddelijk te gemoet stoomde.

Het was tijd voor d'Albertis! Geheel uitgeput, moest hij door de matrozen aan boord van de Vettor Pisani gedragen worden, waar hij onder de zorgvuldige behandeling van dokter Fornari weldra in beterschap toenam.

De Vettor Pisani bevond zich reeds eenigen tijd in de Moluksche wateren. In November had dit schip Gebe, de Kommerrust- en Lovera-eilanden en den zuidwesthoek van Salawatti — die door den luitenant ter zee L. Cambasio in kaart werd gebracht — bezocht (439) (*).

(*) Volgens pag. 389 van (439) (§) zou ook Dorei bij deze gelegenheid bezocht zijn. Maar dit is blijkbaar eene vergissing, daar Robidé van der Aa verwijst naar een noot op pag. 215 van (451), waarin gesproken wordt van een voorval, dat in 1875 gebeurde. En de reis van 1875 van de Vettor Pisani is behoorlijk opgenomen op pag. 391 van (439).

(§) N.B. Bij verwijzing naar Robidé van der Aa's werk heb ik de „nalezingen en verbeteringen" (pag. 450 — 480) beschouwd als ingeschreven te zijn op de pagina's, waarop ze betrekking hebben.

Het plan was nu, naar Sidney door te stoomen en inmiddels de Kei-en Aroe-eilanden en, zoo mogelijk, de kust van Nieuw Guinea bij de Oetanata-rivier aan te doen.

Daar het voor d' Albertis gezondheid nuttig werd geacht hem die reis mede te laten maken, werd hem een plaatsje aan boord afgestaan, zoodat hij reeds den 12den December Amboina weder verliet (502).

Hij mocht evenwel zijn vurigen wensch om de Oetanata te verkennen niet bevredigd zien; want toen de korvet den 28sten December 1872 den mond dier rivier bereikt had, maakten hooge zeeën, hevige wind en gebrek aan ankergrond het onmogelijk de kust aan te doen. De reis moest dus worden voortgezet en den 1sten Januari 1873 verliet de Vettor Pisani, Torres-straat binnen stoomende, het tooneel, dat het onderwerp onzer beschouwingen uitmaakt.

Oost-Guinea begon intusschen meer en meer de aandacht te trekken. Sedert 1870 bestond in Australie eene vereeniging onder den naam: New-Guinea-Prospecting-Association, die zich de kolonisatie van dat eiland ten doel stelde (*); de London Missionary Society zond reeds hare zendelingen naar Torres-straat en de kusten van Oostelijk Nieuw Guinea, en Moresby had met de Basilisk de zuidkust van 146 — 148° O. L. bezocht, eene groote rivier en een meer ontdekt.

Hoewel nu de kolonisten van Sydney, die in 't begin van 1872 met de brik Maria op het Bramble-riff schipbreuk geleden hadden, grootendeels door de inboorlingen vermoord waren, gingen er herhaaldelijk stemmen op in Australie om Nieuw Guinea in bezit te nemen. Nu was het weder de zendeling Gell, die hierop aandrong, zijne landgenooten wijzende op den rijkdom van Nieuw Guinea aan steenkolen, gouderts en parelbanken.

(*) Of deze vereeniging voortgekomen is uit die, waarvan op pag. 193 gesproken wordt, is mij niet bekend.

Het Koloniaal Verslag begon notitie te nemen, van hetgeen er aan gene zijde van Torres-straat gebeurde (505), en de resident van Ternate had de regeering dan ook niet onkundig gelaten van de reisroute van den Italiaanschen stoomer (506).

Al werd de Indische regeering dus op de hoogte gehouden van 't geen er op de kusten van Nieuw Guinea voorviel, toch had d'Albertis zich vergist, toen hij meende, dat de reis van de Dassoon ten doel had na te sporen, wat hij en Beccari op Nieuw Guinea hadden uitgevoerd.

Die reis was eenvoudig de voortzetting van den onderzoekingstocht van het vorige jaar, maar niets is natuurlijker, dan dat men tevens informaties nam naar de reizen van vreemdelingen in het Nederlandsch gebied (504).

De oud-resident van Timor, J. G. Coorengel, stond als gouvernements-commissaris aan het hoofd dezer expeditie. Hem was de ambtenaar J. S. Crawfurd als assistent toegevoegd, terwijl de Tidoreesche prinsen Duivenbode en Sahadjoean met gevolg de reis medemaakten.

De Dassoon, waarop nog berri-berri heerschte, had 49 man equipage, waarvan gedurende de reis zeven overleden, terwijl de gezondheidstoestand der overblijvenden zeer treurig was.

Tot vervoer van steenkolen werd de Nederlandsch-Indische brik Henriette Elisabeth ingehuurd.

Het Tidoreesche hof was met al die zendingen naar Nieuw Guinea volstrekt niet ingenomen. Men begreep niet, waartoe ze dienen moesten, daar op Nieuw Guinea toch niets aan te vangen was „met die apen zonder staart."

Die meening belette evenwel niet, dat de prinsen met hun gevolg, waaronder negen Tidoreesche soldaten, toch op hun tijd aan boord kwamen, zoodat den 9den October 1872 de reede van Ternate verlaten werd.

Nadat de Henriette Elisabeth bij 't eiland Groot-Kanari op sleeptouw genomen was, werd de steven naar Misool gericht.

Den 12den October viel het anker voor Waigama. Coorengel kreeg hier den indruk, dat het gezag van den Sultan van Tidore behoorlijk gevestigd en de Mohammedaansche strand-bevolking zeer zachtzinnig van aard was. De ontvangst van de zijde van hoofden en bevolking was zeer vriendelijk, hoewel de vrouwen zich schuchter toonden. De radja van Waigama woonde thans niet meer te Adoa, waar Hoedt hem gevonden had, maar in een hecht, planken huis te Kassim, waar in 1867 de djodjau gevestigd was.

De pogingen, aangewend om een paar riviertjes met lage moerassige oevers op te varen, moesten spoedig opgegeven worden, daar boomstammen den doortocht versperden.

Den 19den October vertrok de Dassoon naar Ceramlaut, den radja van Misool, met het oog op zijne historische betrekking tot de westkust van Nieuw Guinea, medenemende.

Toen nu op Ceramlaut een radja-loods aan boord gekomen was, mocht het personeel als compleet beschouwd worden, en men zette nu koers naar kaap van den Bosch.

Dit hooge voorgebergte, hetwelk den 23sten October in 't gezicht kwam, draagt, evenmin als het noordwaarts daaraansluitend kustland, eenig spoor van menschelijk leven. Die kuststreek schijnt „een ondoordringbare chineesche muur" en hoe krachtig de plantengroei zich ook vertoone, „stoffelijk voordeel is er uit die kalk „en dat groen niet te halen".

Langzaam werd nu noordwaarts gestuurd, dicht langs de kust, totdat men den 24sten de Rijklof van Goens-baai met hare betrekkelijk lage oevers binnenstoomde.

Weldra werden nu de drie voor de baai gelegen eilandjes, Karas, Toeboeroeassa en Faur bezocht. Hier en daar ontwaarde men aan wal en op de prauwen Nederlandsche vlaggen. Overal

werd men goed ontvangen en de inboorlingen, gedeeltelijk Mohammedanen, waaronder er waren die Maleisch spraken, toonden zich volstrekt niet vreesachtig.

Vooral op Toeboeroeasa stond men verbaasd over de nette, zindelijke huizen, het overvloedige, reine huisraad en de voegzame kleeding.

Te Karas zag het er ook vrij goed uit; maar op Faur, waar weinig water is, had alles een armoedig, vervallen voorkomen.

Op dit eilandje werd den 29ten October met groote plechtigheid een wapenbord opgericht, welks standplaats door den gezagvoerder Smits wordt aangegeven: 3° 28' 6" Z. B. en 132° 44' 7" O. L.

De plechtigheid werd besloten met het uitreiken van vlaggen en van „acten van erkenning en bevestiging" aan de hoofden.

Twee dagen later werd een tocht gemaakt naar het onbekende binnendeel van de Rijklof van Goens-baai, die bleek vol gevaren en koraalreven te zijn.

Als een slang tusschen de reven doorschuifelende, bracht de Dassoon den tocht zonder ongelukken ten einde; maar de lage oevers, die verder landwaartsin tot heuvelland overgaan, waar men niets ontwaart dan koraal en knoestig kreupelhout, leverden geen boeiend gezicht op en bleken geheel onbewoond te zijn.

Den 1sten November werd de baai verlaten, langs de nu weder hooge, steile kust noordwaarts gestuurd en reeds des avonds liet men het anker vallen in de baai van Kapaur.

De hoofden kwamen onmiddelijk hunne opwachting maken.

Zij staan onder den aan de Mac Cluers golf wonenden radja van Fattaga en dragen den titel van kolano of Djimalaha.

Gaarne zou Coorengel de beide in de baai van Kapaur uitmondende rivieren opgevaren zijn, maar dit was zelfs voor groote sloepen niet te doen wegens de voorliggende bank van modder en zand.

Het niet zeer weelderig begroeide strand der baai van Kapaur, met koraalriffen omgeven, is hier zeer moeilijk te naderen.

Tal van vrouwen en kinderen hielden zich bezig met het oprapen van de vischjes en schelpen, die de eb op het rif had achter gelaten; en ze bleven rustig aan die bezigheid, toen het reisgezelschap tusschen hen ging rondwandelen.

De bevolking scheen echter minder beschaafd, dan die van de Karas-eilanden, en buitengewoon vatbaar voor luidruchtige vroolijkheid.

Het huis van den Djimalaha stond in een door koraal omgeven modderpoel, maar de man ontving den commissaris op hartelijke wijze.

Nadat ook hier vlaggen en acten waren uitgereikt, werd den 6[den] November de reis langs de kust voortgezet.

Te Atti Atti-Onin, mede in de golf van Kapaur gelegen (*), vond men den Sengadji afwezig; maar de majoor, die Maleisch sprak, ontving den commissaris vriendelijk en kreeg dan ook zijn aandeel van de geschenken, die, nevens een vlag en een aanstellingsacte voor den Sengadji, werden achtergelaten.

Den 8[sten] November, toen men in den ingang der Telok Berau bij Atti Atti voor anker lag, kwamen verscheidene hoofden uit den omtrek aan boord; zij waren zeer goed gekleed en spraken Maleisch.

De negorijen Fattaga en Atti Atti werden nu bezocht; de eerste zag er niet voordeelig uit; maar de zoon van den radja verzekerde, dat de toestand slechts tijdelijk was en dat er reeds aanstalten gemaakt waren om de negorij recht sierlijk te maken.

Te Atti Atti, eene nette, goed onderhouden negorij, vond men het wapenbord in goeden staat, terwijl verder eene mesigit, die

(*) De op pag. 179 van (504) aangegeven ligging van Atti Atti-Onin wordt door Robidé van der Aa gerectificeerd op pag. 175/176 van (538).

van los opgestapelde koraalblokken gebouwd was, bijzonder de aandacht trok.

Nadat de noodige vlaggen en acten waren uitgereikt en de radja van Misool verlof bekomen had naar zijn land terug te keeren, werd den 10den November de reis naar Salawatti voortgezet. Men zou gaarne dicht langs de westkust van Tanah Berau en de zuidkust van Nottan gevaren zijn om te kunnen zien of die kusten werkelijk, zooals beweerd werd, onbewoond waren; maar riffen en ondiepten maakten het meestal noodig, ver uit den wal te houden. Toch stootte de Dassoon den 11den op een rif; maar gelukkig liep dit ongeval goed af, zoodat de reis kon worden vervolgd.

Den 14den kwam de Dassoon voor Sailolo ten anker, waar men den volgenden dag aan wal ging om de goed gebouwde negorij en de nette mesigit te bezichtigen.

Grootendeels waren de inboorlingen zeer goed gekleed, terwijl de tjidako hier niet meer gevonden werd.

Den 21sten November arriveerden de schepen, na straat Sagewien gepasseerd te zijn, te Samate, waar men — zoo als we zagen — den volgenden dag kennis maakte met Beccari.

Daar geloof gehecht werd aan de verzekering der inlandsche loodsen, dat straat Gallewo niet eens voor prauwen van eenigen diepgang bevaarbaar was, werd van het goede voornemen om deze straat te verkennen, afgezien.

De reis naar Dorei leverde niets bijzonders op. Toen men daar den 27sten November aankwam, werden acht berri-berri lijders aan wal gebracht, terwijl er nog evenzoovele aan boord bleven.

Terwijl nu de Henriette Elisabeth ter reede van Dorei achterbleef, ging de Dassoon den 30sten November weder onder stoom, koers zettende naar Korrido.

Toen men daar den volgenden dag een bezoek aan wal bracht,

waren de hoofden naar Tidore om de schatting over te brengen; de vader van den Sengadji fungeerde nu zoo lang als hoofd.

Weldra waren de bezoekers door een' luidruchtigen, als bezetenen schreeuwenden hoop mannen omgeven, die slechts met moeite tot bedaren te brengen waren. Vrouwen en kinderen hielden zich schuil, maar „ten laatste kwam er toch iets kijken, „wat naar eene vrouw geleek, natuurlijk alleen een oud besje; „door de mannen harer negorij aangemoedigd, nadert zij, doch „blijft op eenige passen afstands. Haar wordt wat tabak toege-„worpen; en vangt men muizen met spek, hier te lande de vrou-„wen met tabak; in korte oogenblikken is er toch een vrij „groote schaar bij elkaar, alles in alles vijftig, jong en oud."

Hoewel de bevolking er goed gevoed uitzag, frappeerde het den bezoekers toch, hoeveel barbaarscher zich die nagenoeg geheel naakte inboorlingen voordeden, dan hunne rasgenooten aan de westkust, die men zoo pas verlaten had.

Het wapenbord van Korrido was van de paal gevallen en kon, wegens gebrek aan houvast of spijkergat, niet weder bevestigd worden, zegt Coorengel.

Den 3den December bevond de Dassoon zich voor een der monden van de Amberno, dien men met een sloep vruchteloos trachtte op te varen.

Den 4den, toen het anker gevallen was bij Koeroedoe, kwamen eenige prauwen naar buiten, bemand met drieste, fraai gebouwde, gespierde kerels, die er uitzagen als „echte bekkensnijders". Wilden ze eerst niet aan boord komen, later lieten ze zich door een handjevol tabak en een paar messen daartoe overhalen, maar, daar ze Maleisch, noch Tidoreesch verstonden en er geene tolken waren, kon dat bezoek weinig leeren.

Intusschen was de west-mousson doorgekomen; de zee werd hoe langer hoe onstuimiger, de ziektetoestand verergerde, en men besloot dus, de terugreis aan te vangen. In den avond van

den 5[den] December 1872 lag de Dassoon weder voor Dorei te anker en wel in gezelschap van den Keizerlijk Russischen klipper Izoumroud, gecommandeerd door den kapitein ter zee, M. Couman‍y

Dit schip was bestemd om den Russischen geleerde, Dr. N von Miklucho Maclay, die zich sedert 19 September 1871 de Astrolabe-baai ophield, af te halen (507).

De vrees, dat Maclay overleden zoude zijn, werd gelukkig n… bewaarheid; wel waren hij en een zijner bedienden ziek, terwijl … inlandsche bediende overleden was, toen de Izoumroud in… laatst van December in de Astrolabe-baai arriveerde.

Maclay had 5 maanden lang na het vertrek van de Vitias, d… hem in de Astrolabe-baai gebracht had, nagenoeg dagelijks aa… moord-aanslagen bloot gestaan. Maar later had hij door zi… onwankelbare koelbloedigheid en onverstoorbare kalmte een z… groot zedelijk overwicht op de bevolking gekregen, dat hij … een hooger wezen — de man uit de maan — vereerd en met eerb… en groote welwillendheid behandeld werd.

Dit alles was natuurlijk den kapitein ter zee Coumany nog on-bekend, toen hij, onmiddelijk na aankomst van de Dassoon t… Dorei, een bezoek bracht aan den commissaris Coorengel.

Hoe lang de Izoumroud te Dorei voor anker gelegen had, v… ik niet aangeteekend, maar dat de Henriette Elisabeth daar … sedert 27 November, is ons bekend.

Of nu de equipages dezer schepen den inboorlingen wellicht … deze of gene manier reden tot klagen gegeven hebben, is me… uit de zendelings-berichten, niet gebleken; maar ik ben zeer ge-neigd, met Robidé van der Aa aan te nemen (*), dat er iets bi-zonders gebeurd moet wezen om te kunnen verklaren, waaro… de bevolking zich bij de terugkomst van de Dassoon zoo stu…

(*) Zie noot op pag. 207 van (504). Misschien heeft ook de w… waarop d'Albertis en Beccari zich recht hadden weten te verschaffen, t… ontevredenheid aanleiding gegeven.

ja haast vijandig toonde. Zoo wilde men een Europeaan beletten voet aan wal te zetten; den radja-loods werd de toegang tot een huis geweigerd en een der stuurlieden kon geen dronk water bekomen.

Wij zijn nu reeds zoo dikwijls getuige geweest van de goede ontvangst, die Europeanen op Dorei en Mansinam genoten, dat het niet aangaat, met Coorengel de conclusie te maken, dat de Papoes van Dorei in 't bijzonder niet gunstig gestemd zijn jegens de Europeanen.

Het was intusschen vrij natuurlijk, dat Coorengel door die slechte ontvangst onwillekeurig geneigd was, den toestand donker te tinten.

En zoo ging hij zeker ook te ver, toen hij niet alleen *elken* gunstigen invloed, door de zendelingen uitgeoefend, ontkende, maar zelfs liet doorschemeren, dat zij meer kwaad dan goed deden.

Op wien anders toch dan op de zendelingen kan hij doelen, wanneer hij tot de slotsom komt, dat de reden, waarom de Doreiërs zoo stug waren, wellicht gezocht moet worden in de omstandigheid, „dat wij hen vervelen, zoodat zij ons beschouwen als een „bemoeiziek buurman, met wien zij zoo weinig mogelijk te doen „willen hebben"?

Coorengel treedt ook in vergelijkingen tusschen de ontvangst, welke hem op de westkust, en die, welke hem in de Geelvink-baai ten deel viel. Hij roemt de vriendelijke, meestal voegzaam gekleede Papoes van het door hem bezochte gedeelte der westkust, die zonder zendelingen een' zekere mate van beschaving hadden verkregen; en wanneer hij de barbaren uit de Geelvink-baai daar tegenover stelt, dan wijst hij weder op het nuttelooze van den 17jarigen arbeid der zendelingen.

Hij vergat daarbij, dat hij op de westkust met eene min of meer gemengde bevolking kennis gemaakt had, die sedert eeuwen reeds den invloed van den Islam had ondervonden.

Terecht zegt dan ook Robidé van der Aa: „Wat beteekent „nu de zeventienjarige arbeid der zendelingen tegen de ruim twee

„en een halve eeuw, gedurende welken tijd de Mohammedanen
„uit den Indischen archipel te Onin en omstreken werkzaam zijn."

Den 12den December vertrok de Dassoon met de brik op sleeptouw en bereikte den 20sten Ternate, waar de zieken aan wal gezonden werden. Toen den 7den Januari 1873 het anker viel op de reede van Amboina, had de Dassoon, behalve 7 dooden, nog 18 lijdenden, waaronder sommige zeker voor hun leven geknakt zouden zijn. Zonderling genoeg had op de brik, waar voeding, kleeding en reinheid zooveel minder waren dan op de Dassoon, steeds de beste gezondheid geheerscht.

De Izoumroud, die den 24sten December 1872 uit de Astrolabe-baai vertrokken was, had onder de 200 man sterke equipage 80 zieken, en was genoodzaakt, weken lang te Ternate te blijven om hun herstel af te wachten.

Bleef de ongezondheid der kusten van Nieuw Guinea steeds nieuwe offers eischen, vóór dat het jaar 1872 eindigde werd ook de reeks der moordtooneelen wederom met één vermeerderd.

Wij hebben den kapitein Redlich, van de Hamburger brik Franz, den 21sten November 1872 verlaten, toen hij, bij Sorron voor anker liggende, afscheid genomen had van d' Albertis en Beccari.

Destijds had hij nog geen reden om ongerust te zijn over het lot der schepelingen, die hij, negen dagen vroeger, in twee sloepen op een kruistocht had uitgezonden om parelbanken te zoeken; want ze waren van al het noodige voorzien en de tocht zou drie weken duren (508).

Toen echter die drie weken waren vervlogen en de sloepen nog niet terugkwamen, begon hij zich zeer ongerust te maken; en het bericht, dat de booten voor 't laatst gezien waren, koers zettende naar eene kuststreek, die door een zeer verraderlijken stam bewoond werd, was zeker niet in staat, zijne ongerustheid te verminderen.

Den 7den December zond Redlich een boot uit om, met behulp van twee Sorrongsche gidsen, de vermiste sloepen op te sporen. Maar den 12den kwam die boot onverrichter zake terug; men had niets van de sloepen vernomen en ook te vergeefs gezocht naar het oorlogsschip (de Vettor Pisani, zooals later bleek), dat bij Halmaheira gezien was.

Bevriende inboorlingen wisten echter te vertellen, dat de sloepen nooit van de kust waren teruggekeerd, zoodat de bemanning hoogst waarschijnlijk vermoord zoude zijn.

Den 13den December zeilde Redlich nu naar Samate om de hulp van den radja van Salawatti in te roepen. Deze was op reis, maar toen hij twee dagen later terugkwam, beloofde hij hulp; hij was er niet op gesteld, dat Redlich zelf mee zou gaan, maar verzocht en verkreeg eenige vuurwapens.

Reeds den 21sten keerde de radja van zijne expeditie terug, zes kanonnen, benevens eenige wapenen, horloges, instrumenten enz. afkomstig van de vermiste sloepen, medebrengende.

Daar men nu de plaats kende, waar de moord gepleegd was, had Redlich geen rust, voordat hij wraak genomen zou hebben; en het gelukte hem, hoewel niet zonder moeite, den radja over te halen, hem daarbij behulpzaam te zijn.

Toen de radja, den 30sten December, met drie prauwen, die 45 koppen voerden, bij Redlich kwam, verdeelde deze eenige vrijwilligers zijner equipage over die vaartuigen en stevende met de kleine flotille naar kaap Sele, van waar hij de westkust van Nieuw Guinea volgde, terwijl de Salawattische prauwen, die men ontmoette, op last van den radja genoodzaakt werden, mede aan den tocht deel te nemen.

Het vlootje was 9 vaartuigen en 120 man sterk, toen men op nieuwjaarsdag van 1873 bij de Efmatal-eilanden kwam, van waar men overstak naar de nabij gelegen kust van Nieuw Guinea. Hier voer men den 2den Januari 1873 eene rivier op, die Redlich

Crabara, Petermann (509) Crarbera, Robidé van der Aa (439) Karbra en de Indische regeering (510) Kanabra noemt, en die volgens Petermann in de Telok Berau, volgens Robidé van der Aa en de regeering ergens op de kust van Nottan uitmondt.

Den 3den Januari kwamen een paar der prauwen, die de rivier verder opgevaren waren, terug, met drie gevangenen, onder welke één, die er rond voor uitkwam, dat hij deelgenomen had aan den moord (*).

Volgens zijn verhaal hadden de Papoes, zoodra ze de sloepen bij 't eiland Efmatal zagen ankeren, drie kano's, elk met 15 koppen bemand, derwaarts gezonden om de sterkte en de wapenen der vreemdelingen op te nemen.

Daar de Papoes vruchten medebrachten en hoegenaamd geene vijandelijkheden pleegden, werden ze vriendelijk ontvangen en boezemden volstrekt geen argwaan in. Intusschen hadden zij hun doel bereikt; en 's nachts roeide een groote bende in alle stilte naar het eiland, waar de stuurman H. Schluetor en 15 matrozen lagen te rusten, terwijl twee scheepsjongens in de sloepen waren achtergebleven.

De moordenaars verstonden hun handwerk, want de 16 mannen, die aan land waren, werden om 't leven gebracht, zonder dat één hunner een kik gegeven had.

Daarop werden de scheepsjongens vermoord; vervolgens liet men de sloepen zinken en bracht de lijken naar eene plaats, hoogerop aan de Krabra gelegen. Hier werden de hoofden afgeslagen om tot tropheën te dienen, terwijl de rompen aan

(*) Dr. Meijer beweert [pag. 9 van (104)], dat de radja van Salawatti, die niet gaarne vreemde visschers op zijne parelbanken zag, zelf den moord gelast had en dat die 3 gevangenen zijne onschuldige slaven waren.

Hadden berg-Papoes den moord gepleegd, dan zou het den radja niet mogelijk geweest zijn, het geroofde terug te bekomen. Voor deze zienswijze is zeker veel te zeggen.

eenen naburigen stam werden afgestaan om opgegeten te worden.

Redlich verlangde nu, de rivier verder op te varen om de moordenaars te straffen; maar toen men nog 6 mijlen verwijderd was van de plaats, waar zij verondersteld werden verblijf te houden, weigerde de radja van Salawatti, die vreesde niet sterk genoeg te zullen zijn, verder te gaan.

Men moest dus terugkeeren naar Efmatal, waar Redlich, met vergunning van den radja, een der gevangenen doodschoot, terwijl de andere twee den marteldood stierven onder de handen der Salawattiërs.

De mannen der wetenschap, die met de grootste belangstelling de gebeurtenissen op Nieuw Guinea hadden gadegeslagen, kwamen langzamerhand tot de overtuiging, dat het onderzoek van dit eiland een hoogst gevaarlijk werk was.

Ruwe, bandelooze, hartstochtelijke, moordzuchtige barbaren maakten het reizen in dat land voor enkele personen hoogst moeilijk, terwijl groote gewapende troepen zich, met het oog op die bevolking en het doodende klimaat, wel niet lang staande zouden kunnen houden en moeilijk diep in het land zouden kunnen dringen. De ondervinding had geleerd, dat het gevaar reeds begon aan de onveilige kusten, die met het ongezonde klimaat een schutsmuur vormden, waardoor het eiland, beter dan door wallen en palissaden, tegen vreemde indringers beschermd werd (509).

Is het opmerkelijk, dat de beroemde Petermann een dergelijk tafereel van Nieuw Guinea ophing voor zijne landgenooten, die door minder bevoegden zoo menigmalen tot kolonisatie van dat eiland werden aangespoord, de Nederlandsche regeering scheen ook te begrijpen, dat uitbreiding van gezag op dat eiland niet raadzaam was.

Althans van een bezoek aan het oostelijk deel van Nieuw Guinea was geen sprake meer; en het Koloniaal Verslag over

1873 doet eer aan inkrimping, dan aan uitbreidingsplannen denken (510).

Men leest daar toch, dat Nieuw Guinea tot Nederlandsch Indië behoort, "voor zoover het deel uitmaakt van het gebied "des Sultans van Tidore." Nu was — de proclamatie van 1828 nog daar gelaten — in de laatste jaren duidelijk gebleken, dat het gezag van Tidore zich op verre na niet uitstrekte over het geheele gebied, bedoeld bij het besluit van 1848 of omschreven in de regeerings-almanakken.

Heeft men dus dit geheele gebied op het oog gehad, dan was de uitdrukking onjuist; maar indien de regeering het Nederlandsche gezag werkelijk binnen de grenzen van het erkende Tidoreesche gebied had willen beperken, dan zou dit uit een besluit, eene proclamatie of althans uit den regeerings-almanak hebben moeten blijken.

De rapporten der laatste tochten, van regeeringswege ondernomen, hadden te Batavia ook de noodzakelijkheid doen inzien om wat meer te doen tot handhaving van de veiligheid in het land der Papoes.

En, evenals in de tijden der Compagnie, was het weder de Sultan van Tidore, die hiervoor zou moeten zorgen.

Er werden dus weder onderhandelingen met dien vorst geopend. De Sultan werd zeer genegen bevonden om met hulp van het gouvernement de voornaamste roofstammen — met name de Wandammers en Wandessiërs — te straffen; ook zou hij naar geschikte personen omzien, die als oetoessan's te Dorei en Samate geplaatst zouden worden.

Dergelijke oetoessan's, die rechtstreeks namens den Sultan gezag voerden, waren reeds geplaatst op Misool, Maba en Weda. Nu zou er ook een voor Patani bestemd worden, omdat de Patanische hoofden, evenals vroeger steeds het geval geweest was, zich in Tidore's naam meermalen allerlei onrechtmatige daden veroorloofden op de

kust van Nieuw Guinea. Eindelijk zou een Tidoreesche gewapende coracora ter beschikking gesteld worden van de oetoessan's van Dorei en Samate voor de communicatie, ter opsporing en bestraffing van roovers, bescherming van den handel enz. Wat er van die plannen gekomen is, zal later blijken.

De regeering van haren kant had besloten, een goed uitgerust oorlogsschip naar Nieuw Guinea te zenden om het aangevangen onderzoek op eene breedere schaal te hervatten, maar moest weldra van de uitvoering van dit plan afzien, omdat „de Vice Admiraal Koopman" averij bekwam. Later was er ook geen oorlogsbodem beschikbaar, hoofdzakelijk wegens den Atjeh-oorlog, zoodat de voorgenomen tocht eerst ongeveer drie jaren later werd ondernomen.

Gedurende al dien tijd bleef ook de Geelvink-baai van een bezoek van Nederlandsche stoomschepen verstoken; en het kon niet anders dan schadelijk werken op den invloed der zendelingen, dat zij in 't geheel geen steun meer vonden.

Dit bleek o. a., toen de Doreiërs en Mansinammers de twee slavenkinderen van Roon, die hun bij de vereffening der oude geschillen waren overgeleverd, aan de bloedwraak opofferden. Zingen, dansen en afgoden maken was toen aan de orde van den dag. Menige dolle, nachtelijke zang- en danspartij herinnerde de zendelingen op grievende wijze aan het verlies van hunnen invloed (503).

Den 12[den] Juni 1873 werden in de Geelvink-baai weder schokken van aardbeving gevoeld, die wel niet zoo hevig waren als in 1864, maar toch groote ontsteltenis veroorzaakten.

Het personeel der zendelingen onderging in 1873 ook weder verandering. De gezondheidstoestand van Niks liet zijn terugkeer naar dit ongezonde land niet toe. Rinnooy werd ook zwaar ziek en vertrok naar Java, terwijl aan van Hasselt een verlof naar Europa werd toegestaan (511).

Woelders ging te Andai voort met zijne pogingen om land en volk beter te leeren kennen, aanrakingen aan te knoopen met de bergvolken en het land productief te maken.

Van 7 Maart tot 2 April 1873 maakten twee zijner jagers, vergezeld door acht Hattamsche koeli's, een uitstapje naar Hattam en More. Zij schoten een 100tal vogels, waaronder geheel onbekende — zegt Woelders — maar hadden geen sporen van edele metalen ontdekt.

De uitermate slechte en gevaarlijke, steile bergpaden, die niet toelieten bagage van eenig volume naar boven te brengen, het zeer verspreid wonen der bevolking en het gemis aan bergvlakten deden Woelders afzien van zijn voornemen om eene proef te nemen met een zendingsstation in het Hattamsche. Hij kon zelfs niet beletten, dat eenige Andaiërs en Hattammers in Mei 1873 een sneltocht deden naar Hattam Kakoe (511).

Monokwari, waar Bink gevestigd was, had eene Mefoorsche bevolking, die hem ook niet veel reden tot tevredenheid gaf. De Monokwariërs waren te lui om zich door werken van het noodige te voorzien, zoodat ze meermalen sagoe in voorschot kwamen vragen, waaraan Bink evenwel niet toegaf, want hij wist, dat de Papoe de slechte gewoonte heeft, zijne beloften te vergeten. „Hij zweert bij steenen en hakmessen, ja, zelfs bij geweren, dat hij U alles tot den laatsten penning toe zal terug betalen, maar hebt gij eenmaal de goederen gegeven, dan kunt gij lang wachten, eer gij betaling ontvangt".

Van zijne pogingen om de Papoes aan hun verstand te brengen, dat ze zich door hunne luiheid en onwetendheid, waarin ze ook hunne kinderen lieten opgroeien, erg benadeelden, beleefde hij ook niet veel genoegen.

„Ja, toean, Mefoorsi bodok mengenem (Ja mijnheer, wij zijn erg dom)" was dan het antwoord; en toen Bink een kleinen, aardigen jongen, Moffri geheeten, voor de school trachtte te

winnen, zeide diens vader Tarowé: „Toewan, Moffri heeft een „snerri barbor (een slechten buik); hij kan niet leeren, en daarbij „is hij zoo dom, dat gij uw mond zoudt verslijten om hem dat „alles duidelijk te maken, en als gij dan niet meer praten kondt, „zouden de Hollanders komen en van mij betaling eischen voor „uwe versleten mond".

Het komt me voor, niet alleen met het oog op dit antwoord, maar ook naar aanleiding van vele andere, dergelijke trekjes, door de zendelingen medegedeeld, dat de domme Papoes zich dan toch in het bezit van een goede dosis nuchteren humor mogen verheugen.

Het zou mij te ver voeren, indien ik, tot staving dezer stelling, de zendelingsberichten nog meer ging plunderen. Het wordt hoog tijd terug te keeren tot de mannen der wetenschap, die zich ten taak gesteld hadden, de geheimen van Nieuw Guinea te ontsluieren.

Den 2den Februari 1873 arriveerde te Ternate Dr. Adolf Bernhard Meijer van Dresden, die zich voorgesteld had eene reis naar Nieuw Guinea te ondernemen (104, 497, 512).

Zijn eerste werk was, den schoener „Fathul hair," in te huren, die, met inbegrip van den gezagvoerder — een ouden Maleier —, 14 man equipage telde. Hoewel de matrozen verplicht waren, des gevorderd, tegen betaling behulpzaam te zijn bij het visschen, jagen, enz., werden nog 19 man in dienst genomen, als bedienden, jagers, visschers, enz. Bovendien had de Sultan van Tidore Dr. Meijer van eenen instructie-brief voorzien en hem twee Tidoreesche soldaten, als lijfwacht, toegevoegd.

De schoener was bewapend met 4 kanonnen, terwijl Dr. Meijer 23 geweren en 4 revolvers medenam.

De reden, waarom hij op eigen verdediging bedacht was, is gemakkelijk te raden uit het antwoord, dat hij van den resident

van Ternate ontving, op de vraag, in hoeverre hij op bescherming van regeeringswege rekenen kon. Dat antwoord toch luidde:

„Sie könne mich in keiner Weise schützen, ich müsse dieses „selber thun, ich hätte Recht über Leben und Tod nicht nur „den Papuas, sondern auch meinen eigenen Begleitern gegenüber. „Einen Beamten had die Niederländische Regierung nirgens auf „Neu Guinea, die Missionäre sind unabhängig von ihr und wer„den auch nicht von ihr geschützt."

Nadat de vivres, ruilgoederen en al wat noodig was voor 't maken van verzamelingen, geladen waren, vertrok de Fathul hair den 3den Maart van Ternate en liet den 13den het anker vallen in de baai van Dorei. Nog denzelfden dag bracht Dr. Meijer, in gezelschap van Beijer, een bezoek aan van Hasselt te Mansinam en den 14den ging men gezamenlijk naar Andai om het reisplan te bespreken.

Het bleek al spoedig, dat de zendelingen, die den reiziger weder met de meest mogelijke gastvrijheid ontvingen, buiten de omgeving der zendings-stations nog niet veel kennis van land en volk hadden opgedaan.

Dr. Meijer vindt dit natuurlijk, daar zij de middelen niet hadden om het land te leeren kennen en al hunne krachten aan het bekeeringswerk besteden moesten; maar ook dit had geene vorderingen gemaakt.

„Die Missionäre scheitern an ihrer eigenen Gewissenhaftigkeit „und an dem ungebändigten Freiheitsdrang und der Bedürf„nisslosigkeit der Papuas; ebensowenig haben sie sonst Einfluss „auf dieselben gewonnen."

Bij het vaststellen van het reisplan speelden natuurlijk de bijzondere moeilijkheden, aan het reizen op Nieuw Guinea verbonden, eene groote rol. Kan men in de binnenlanden van Afrika, Azië en Amerika doordringen met karavanen en handelaren; vindt men daar eene gevestigde bevolking, bij welke men

zich van het noodige kan voorzien; is het daar mogelijk lastdieren en voertuigen te gebruiken, niets van dat alles wordt op Nieuw Guinea aangetroffen. Wegen en lastdieren zijn daar niet; dagen en weken kan men reizen zonder een enkel huis te ontmoeten; en komt men in eene meer bewoonde streek, dan kan men er zeker van zijn, dat de stammen vijandig tegen elkander overstaan.

Voedingsmiddelen, eenige vruchten uitgezonderd, zijn niet te bekomen, en men is dus genoodzaakt alles, wat men noodig heeft, door koeli's, die slechts een uiterst geringe vracht willen dragen, mede te laten voeren. Dit zou reeds een bezwaar zijn, als men alleen reisde, maar daar de onveiligheid van het land het noodzakelijk maakt, eene bedekking mede te nemen en de wetenschappelijke reiziger volk noodig heeft voor zijne verzamelingen, heeft men een geheelen stoet volgelingen noodig, die veel zorgen en vele kosten na zich sleept.

Op raad der zendelingen ving Dr. Meijer zijne tochten aan met een bezoek aan de eilanden van de Geelvink-baai.

Na nog een Papoeschen Christen, Markus genaamd, als jager en tolk, en een Wariapper, die beweerde in Jauer bekend te zijn, geëngageerd te hebben, vertrok hij den 17den Maart naar Mefoor. Hier was niet veel belangwekkends te zien; en toen de jagers den 19den het eilandje Manem en van den 20sten tot den 22sten Mefoor doorkruist hadden, werd den 23sten de tocht naar de Schouten-eilanden voortgezet.

In den namiddag van den 25sten kwam de Fathul hair bij het goed bevolkte Korrido voor anker, en weldra had men alle moeite om den vrede te bewaren met de luidruchtige, vrijpostige inboorlingen.

Dat het Dr Meijer niet gemakkelijk was vergunning tot landen te bekomen en dat hij in 't algemeen een alles behalve voorkomend onthaal vond, trots den introductie-brief van Tidore's Sultan,

is zeer goed te begrijpen, wanneer we vernemen, dat zich onder zijne jagers een Papoe bevond, die vroeger een inwoner van Korrido had doodgeschoten. Gelukkig wist Meijer zich op het juiste standpunt te plaatsen en door ruime geschenken aan de eene wapenvertoon aan de andere zijde, eene redelijk goede verhouding in 't leven te roepen.

Het was evenwel zeer gevaarlijk, ja haast ondoenlijk, in het binnenland door te dringen, niet alleen wegens het terrein, dat dicht bij 't strand moerassig was om dan in steil bergland over te gaan, maar ook wegens de verraderlijke, moordzuchtige stammen, welke die bergen bewonen, en de massa randjoe's, door de bevolking van Korrido geplant tot afwering hunner aanvallen.

De gezindheid der strandbewoners was intusschen hoe langer hoe beter geworden; maar toch kwam het denkbeeld aan verraad bij Meijer op, toen op zekeren dag alle mannen verdwenen waren.

Men zeide wel, dat zij vertrokken waren, 't zij om een rooftocht te ondernemen, 't zij om tripang te visschen en schildpad te vangen, maar hij vreesde toch, dat hier iets anders achter school.

Die vrees bleek echter spoedig ongegrond te zijn, want nauwelijks waren de mannen vertrokken, of de vrouwen kwamen bij het schip om handel te drijven; en hoewel ze zich niet aan boord wilden wagen, was de verstandhouding toch vrij en ongedwongen.

„Es gab unter den Frauen einige mit, nach unseren Begrif- „fen, interessanten Gesichtszügen, beauté du diable, und ich „werde nicht leicht den lebhaften Eindruck vergessen, den die „pfeilschnell dahinschiessenden, mit vielen nackten Frauen und „Mädchen besetsten Fahrzeuge auf mich machten".

Den 5den April zeilde de Fathul hair door de straat, die Meosnoem van Jappen (Jobi) scheidt, naar de baai van Ansoes aan de zuidkust van laatstgenoemd eiland, alwaar den 8sten bij eenige goed bevolkte kampongs geankerd werd.

Hier bleef men tot den 29sten April, terwijl ook Meijer in den

eersten tijd zijn intrek nam in Ansoes, waar destijds ongeveer 2000 menschen woonden. De veiligheid, zoowel ter zee als te land, liet hier veel te wenschen over, zoodat het visschen in de toch al niet vischrijke baai dikwijls moest worden nagelaten uit vrees voor overvalling, terwijl de jagers steeds aan de verraderlijke aanvallen der bergbewoners blootstonden.

Dit laatste ondervond Dr Meijer, toen hij eens met zijne jagers rondzwierf op den ± 2000 voet hoogen Bonkuari.

Terwijl de jagers zich in het woud verspreid hadden, zond plotseling een onzichtbare vijand een hagelbui van pijlen en lansen op hem af. Gelukkig werd slechts één der jagers gekwetst, zoodat de aanvallers, hun plan mislukt ziende, het hazenpad kozen, zonder dat men van de wapenen gebruik behoefde te maken. Meijer scheen reden te hebben, de Ansoeërs van dezen verraderlijken aanval te verdenken en eischte derhalve, zoodra hij te Ansoes teruggekomen was, de daders uit te leveren.

Toen nu hieraan geen gevolg werd gegeven, stelde hij een ultimatum van 48 uren, weigerde de daarop aangeboden boete van twee vogels — den gewonen prijs voor eene verwonding — en dreigde het dorp in brand te zullen schieten, indien hem niet onmiddelijk minstens één der aanranders werd overgeleverd.

Nu volgde een algemeene vlucht van vrouwen en kinderen, waarop Meijer, die nooit plan gehad had, aan zijne bedreiging uitvoering te geven, liet weten, dat hij in de zaak zou berusten, vertrouwende, dat de vrees voldoende zou zijn om verdere vijandelijkheden te voorkomen.

In tegenstelling van hetgeen Bink van de Papoes van Monokwari vertelde, meende Meijer opgemerkt te hebben, dat op Jappen van het bij den handel gebruikelijke voorschottenstelsel geen misbruik gemaakt werd. Maar overigens heeft hij van de bevolking niet veel goeds te vertellen, evenmin als van vele stammen, waarmede hij persoonlijk geen kennis maakte en onder welke, vol-

gens de ingewonnen berichten, barbaarsche kannibalen niet zeldzaam waren.

Hoe gaarne Meijer de reis ook zou hebben voortgezet naar de Humboldt-baai, dit was hem onmogelijk, daar de oostenwinden nog doorstonden en er groote kans was, door de hevige stroomen af te drijven, in welk geval hij vreesde te veel tijd te zullen verliezen om de rest van zijn reisplan te kunnen uitvoeren. Hij besloot dus, de reis niet verder in oostelijke richting door te zetten, maar langs de oostkust van de Geelvink-baai terug te keeren.

Den 29sten April vertrok hij uit de baai van Ansoes en stak, met eenen zuidoostelijken koers, over naar de oostkust van de Geelvink-baai.

Toen men den volgenden dag deze kust, ver bezuiden het eiland Nawi (door Meijer Kei, door anderen Aropen genoemd) genaderd was, werd de tocht, op zekeren afstand van het land, in zuidwestelijke richting vervolgd.

Den 1sten Mei ging Meijer achter den Pinkster-Oosthoek met eene sloep aan wal om in het *ur-wald* te jagen. Daar de jacht tegenviel en men verzekerde, dat deze streek bewoond werd door de Tarungarés, kannibalen van de ergste soort, was een lang oponthoud niet geraden en mocht men van geluk spreken, geene inboorlingen ontmoet te hebben.

Nadat men Pinkster-Westhoek gepasseerd was, zeilde men langzaam langs de zuidkust, die hier overal heuvelachtig is met vlak voorland.

Den 3den Mei kwamen eenige prauwtjes bij 't schip. De opvarende Papoes noodigden dringend tot blijven uit, en daar 't gebergte hier dicht aan de kust begon te naderen en er goede ankergrond was, besloot Meijer aan het verzoek gevolg te geven en liet het anker vallen voor de negorij Roebi.

Terwijl hij hier tot den 16[den] Mei verbleef, beleefde hij de aangenaamste dagen van de geheele reis.

De inwoners, die geen nomaden schenen te zijn en die door vreemde invloeden niet bedorven waren, maakten een bijzonder gunstigen indruk. Hoewel zij van den Mefoorschen stam waren en zich in hun uiterlijk weinig van hunne stamgenooten onderscheidden, deden zij dit des te meer in hunne manieren.

Zij waren vriendelijk, drongen zich niet op, bedelden niet om tabak en jenever en schenen bijzonder ingenomen met Meyer's bezoek. Zelfs vrouwen en kinderen kwamen onbeschroomd aan boord, ook al hadden ze niets te verkoopen of te vragen.

Opmerkelijk was het, dat vrouwen en mannen nooit in elkaars gezelschap waren. Zij kwamen in afzonderlijke vaartuigjes aan boord en, als de mannen aan stuurboord aanlegden, kwamen de vrouwen aan bakboord.

De hutten waren hier niet op palen gebouwd en maakten den indruk, alsof de kampong slechts tot tijdelijke woonplaats moest dienen, 't geen evenwel het geval niet was, daar men plan scheen te hebben, langzamerhand grootere en betere hutten te bouwen.

Toen Meyer zich te Roebi bevond woonden daar omstreeks 100 Papoes, die zich met tripang-vangst en 't bouwen van prauwen bezig hielden. Ook zij werden meermalen door hunne naburen verontrust, zooals onder anderen bleek, toen een door volk van Aropen gewonde Roebiër Meyer's hulp inriep. Behalve pisang, klappers en citroenen leverde het land niets op; maar de jacht was, vooral aan 't strand en bij de rivier-oevers, zeer voordeelig geweest.

Het was echter niet alleen om te jagen, dat het verblijf te Roebi zoo lang gerekt werd.

Het hoofddoel, dat Meijer zich met zijne reis had voorgesteld, was: het eiland Nieuw Guinea hier of daar van het Noorden naar het Zuiden te doorkruisen, waardoor wellicht belangrijke resultaten, vooral ook op zoölogisch gebied, verkregen zouden worden.

Zeer goed inziende, dat eene dergelijke onderneming, die Maclay ook op het oog had, toen hij naar de Astrolabe-baai ging, slechts uit te voeren zou zijn op die plaatsen, waar de kusten elkaar het dichtst naderen, had Meijer zijne aandacht op Roebi gevestigd als een vermoedelijk geschikt uitgangspunt voor zulk eenen tocht.

Hij hoopte aan de zuidkust te zullen uitkomen, tusschen de Oetanata en de Etna-baai, oostelijk van het vroegere fort du Bus (*).

(*) Waar Dr. Meijer op dit fort zinspeelt [pag. 20 en 21 van (512)], zegt hij, dat de Hollanders hier weder, trots zoo menige droevige ondervinding, de fout begingen, zich aan alle schadelijke invloeden bloot te stellen, „welche die Urbarmachung eines tropischen Waldes begleiten". Ook den Spanjaarden in de Philippijnen wordt een dergelijk verwijt gedaan. Meijer begrijpt niet, waarom men niet anders te werk gaat en drie jaren, vóórdat men zich vestigen wil, het bosch omkapt; dan zou men de schadelijke invloeden niet of slechts in geringe mate ondervinden.

Het middel schijnt eenvoudig en afdoend te zijn en het moet zeker aan iemand, die niet in de tropen bekend is en die niet weet, welke omstandigheden alzoo aanleiding geven tot het vestigen van nieuwe posten in de wildernis, vreemd toeschijnen, dat Hollanders en Spanjaarden het niet geregeld toepassen. Deze verwondering zal evenwel wijken, wanneer men in aanmerking neemt, dat men zeer zelden van te voren weten kan, waar de omstandigheden drie jaren later de oprichting eener vestiging noodig zullen maken, wanneer het onbezette, woeste landstreken geldt. Meestal moeten de handen aan het werk geslagen worden, zoodra de noodzakelijkheid der oprichting gebleken is; drie jaren later zou het beoogde doel meermalen niet te bereiken zijn.

Toen Fort du Bus werd opgericht meende men ook — te recht of te onrecht, dit doet er niet toe —, dat onmiddelijke vestiging noodzakelijk was en men

Met die hoop bezield, begon Meijer den 10[den] Mei den tocht naar 't zuiden door de beklimming van de dichtstbij zijnde heuvelreeks.

Maar, toen hij eene hoogte van 800 voet bereikt had, kon hij niet verder, daar hem bleek, dat de heuvels van het achterliggend gebergte gescheiden waren door met water gevulde ravijnen, welker loodrechte wanden geen afdalen en beklimmen toelieten.

Den 14[den] werd eene nieuwe poging aangewend. Eerst de Roebi-rivier volgende, kwam Meijer, die nu 4 jagers en 5 Papoes had meegenomen, aan den voet van den oostelijk daarvan gelegen bergketen.

Deze werd tot eene hoogte van 2260 voet bestegen, toen men een bergplateau bereikte, dat aan drie zijden hooge steile wanden had. Van dit punt — de Papoes noemen dien berg Karobi — was de zuidkust te zien. Het land was overal zeer bergachtig en zou moeielijk doorgetrokken kunnen worden, als de wilde varkens niet hier en daar eene soort van weg gebaand hadden.

De Papoes wisten te vertellen van eene binnenzee met sterk bevolkte oevers, Jamoor genaamd, die ten noordoosten van kaap Boeroe gelegen zou zijn. Deze zee kon evenwel niet gezien worden van het punt, waar Meijer zich bevond.

---

was bereid de offers te brengen, die deze noodzakelijkheid eischte. Dat het daar in den eersten tijd ongezond zoude zijn, had men verwacht; maar de ongezondheid bleef voortduren, veel langer dan 3 jaren, nadat het bosch was omgekapt, hoogstwaarschijnlijk als een gevolg van de moerassige oevers van de rivier, eene omstandigheid, die de natuurkundige commissie over 't hoofd gezien schijnt te hebben.

En dan is er nog iets. Wanneer men op een plaats komt, waar, drie jaren te voren, het oorspronkelijk bosch is omgekapt, zal men toch een wildernis terugvinden.

De weelderige tropische natuur zal weder nieuwe opruiming noodzakelijk maken en ten slotte zal de grond pas aan de vrije werking van lucht en licht zijn blootgesteld, wanneer de kolonisten zich gevestigd zullen hebben.

Hoewel het hem met het oog op het terrein niet ondoenlijk voorkwam van daar naar de zuidkust door te reizen, zag hij hiervan toch af, omdat hij geen gevaar wilde loopen te verhongeren.

Nergens ontwaarde men bewoonde plaatsen, waar misschien voedsel te vinden geweest zou zijn; alles zou dus medegenomen moeten worden.

Daar nu de marschdagen in het oorspronkelijke woud zeer kort zijn, omdat men pas om 8 uur vertrekken kan en moet zorgen vóór 5 uren 's namiddags het nachtkwartier bereikt te hebben, zou de tocht, al was de afstand zoo bijzonder groot niet, toch verscheidene dagen gevorderd hebben. Men was op verre na niet voorzien van 't geen voor zulk een tocht noodig was, zoodat tot terugkeer besloten werd.

Den 16den Mei vertrok Meijer van Roebi, nadat de bevolking een zeer hartelijk afscheid van hem genomen had; en den 18den werd geankerd bij Nappan (Jauer), dat gedeeltelijk door de Wandammers verwoest was.

Den 3den Juni bracht Meijer te Moom een bezoek aan Meuwig, wiens vrouw juist te voren bevallen was. Alles zag er daar verwaarloosd uit en er scheen wel buitengewone geestkracht vereischt te worden om het onder zulke omstandigheden uit te houden.

Intusschen waren hier en daar uitstapjes aan de kust gemaakt en overal inlichtingen ingewonnen naar de wegen, die met de tegenoverliggende kust in verbinding konden staan.

Na lang vragen hoorde men eindelijk gewagen van een zeker berglandschap Jakati, dat door eene rivier met de Telok Berau verbonden zoude zijn; en toen nu bleek, dat de bewoners van Wairoer met die van Jakati in vriendschap leefden, was spoedig het plan opgevat, een tocht derwaarts te ondernemen.

Toen Meijer den 8sten Juni alles voor de reis in gereedheid gebracht had, kon hij evenwel slechts één man van Wairoer en 9 van Moom bewegen, hem te vergezellen; hij voegde daaraan vier der beste jagers toe, benevens één der Tidoreesche soldaten, een insectenvanger en een bediende.

Voor 8 dagen geproviandeerd, voer nu dit reisgezelschap den 8sten Juni tusschen Amberpoon en den vasten wal door met het plan om naar Wairoer te gaan.

Spoedig bleek het evenwel, dat het gemakkelijker zou zijn Jakati te bereiken, indien men de benoorden Wairoer uitmondende rivier, Waparia, opvoer, zoodat men in den avond van 9den dicht bij die rivier het anker liet vallen. Hier voegden zich nog vier Papoes van Wassior bij het gezelschap, dat nu, 22 personen sterk, den 10den de rivier opvoer.

Weldra echter moest die tocht worden gestaakt, want men bemerkte, dat die rivier, zelfs met het kleine vaartuig, dat de bevolking geleverd had, niet te bevaren was. De reis moest dus over land worden voortgezet; maar toen nu de lasten onder het personeel verdeeld zouden worden, ontstond er zooveel tegenstand, dat Meijer genoodzaakt was het grootste deel der bagage in de boot achter te laten.

Drie man bleven daarbij als wacht geplaatst, toen de overigen den tocht landwaartsin aanvingen.

Na een uur lang de rivier gevolgd te zijn, sloeg men westelijk af en kwam nu, langzaam stijgende, aan den voet van den Mesmeri, een steilen berg, die beklommen moest worden. De marsch was zeer moeilijk, zoodat reeds des namiddags ten 4 ure op eene hoogte van 850 voet het nachtkwartier werd opgeslagen.

Den 11den Juni werd de tocht in noordelijke richting voortgezet, waarop men spoedig de Jakati-bereikte, eene rivier, die haar water in de Telok Berau stort.

Deze rivier volgende, kwam men reeds ten 10 ure in de negorij Jakati.

Daar de mannen van Wairioer hunne vrouwen in Jakati zoeken, waren vele Papoes van het gevolg hier zeer goed bekend. Men werd dan ook vriendschappelijk ontvangen, hoewel de Europeaan met groote verbazing aanschouwd werd.

De reis moest nu verder in booten worden voortgezet, die van elders gehaald moesten worden, zoodat de nacht in Jakati doorgebracht werd.

Den 12den Juni waren er vier booten gereed; en daar 24 lieden van Jakati zich aanboden de reis mede te maken, had het geen bezwaar, dat eenige Papoes van het geleide terugkeerden.

Na 1½ uur gevaren te hebben kwam men aan het eerste dorp, dat spoedig door een ander gevolgd werd; en toen men tot Wasiammi, eene aanzienlijke negorij met 20 huizen, gevorderd was, moest een' groote boot aangeschaft worden om de Telok Berau te kunnen bereiken.

Daar de lieden van Jakati niet verder durfden gaan, werd de tocht slechts met de 9 Papoes van Moom en de 5 Maleijers voortgezet.

Men passeerde de monden van verscheidene zij-riviertjes en vele kleine, enkele grootere dorpen, totdat men ten 6 ure bij het sterk bevolkte eiland Kemon aankwam.

Daar zich hier van tijd tot tijd inboorlingen aan den oever vertoonden, voor welken de Papoes, die Meijer vergezelden, zeer bang schenen te zijn, werd er nu en dan een los schot gedaan, terwijl de tocht niet gestaakt werd, voordat de boot in de Telok Berau was aangekomen, waar ze, ver van bewoonde oorden, te middernacht tegen den zuideroever vastgelegd werd.

De nacht werd niet rustig doorgebracht, daar men meermalen door een knetterend geluid uit den slaap gewekt werd en naar de wapenen greep om zich tegen den vermeenden aanval te ver-

dedigen. Later verklaarden zich die geluiden, toen het bleek, dat ze veroorzaakt waren door de aardbeving, die, zooals we weten, Nieuw Guinea in dezen nacht teisterde; maar in de boot, waar men van die aardbeving niets gemerkt had, meende men met eenen onzichtbaren vijand te doen te hebben.

De taak, die Dr Meijer vrijwillig op zich genomen had, nl: „die Ueberschreitung des Landes von Meer zu Meer und die Consta- „tirung der Thatsache, dass der Mac Cluergolf nicht mit der Geel- „vinkbai durch eine Wasserverbindung zusammenhängt", was nu afgeloopen.

Na zich door de Papoes, zooveel mogelijk, te hebben laten inlichten omtrent de inlandsche plaatsnamen liet Meijer, die 's nachts een hevigen koorts-aanval gehad had, den terugtocht aannemen.

Bij de negorij Wasiammi ging men van de groote boot weder in het kleine vaartuig over, onder een oorverdoovend geschreeuw der inboorlingen, die de boot vasthielden en zich niet verwijderden, voordat Meijer een revolver voor den dag gehaald had. Men ging dien nacht dan ook niet aan wal.

In den ochtend van den 14den bleek het, dat het verder opvaren van de Jakati niet mogelijk was, daar de aardbeving groote boomstammen over de rivier geworpen had, die het vaarwater geheel versperden.

De tocht werd dus te land voortgezet; en zonder de negorij Jakati aangedaan te hebben, kwam het gezelschap den 15den 's middags behouden aan bij het vaartuigje, dat de achtergelaten bagage inhield.

Na weder in de groote boot te zijn overgegaan, stak men nu in zee om den schoener op te zoeken; maar, door een storm overvallen, mocht men zich gelukkig achten naar het eiland Amberpoon te kunnen vluchten.

Eerst in den avond van den 16den werd de schoener bereikt;

den 19den werd anker gelicht en koers naar 't Noorden gesteld en den 21sten arriveerde men in de baai van Andai.

Den 22sten kwam Meijer, verzwakt door de zich telkens herhalende koortsen, te Mansinam aan. Daar het hem nu niet mogelijk was, zelf het Arfak-gebergte te beklimmen, zond hij zijne jagers derwaarts, die den 4den Juli terugkeerden zonder Hattam te hebben bereikt. Den 9den Juli vertrokken andere jagers, die ook Hattam bezochten.

Intusschen maakte Meijer's gezondheidstoestand het geraden, Nieuw Guinea zoo spoedig mogelijk te verlaten.

Hij nam de terugreis den 17den Juli aan en arriveerde den 27sten te Ternate, van waar hij, na bij den resident Musschenbroek een warm onthaal gevonden te hebben, den 7den Augustus naar Europa vertrok.

Alvorens van Dr. Meijer afscheid te nemen, meen ik nog te moeten aanteekenen, dat hij het een zeer twijfelachtig geluk voor eene natie noemt, Nieuw Guinea als kolonie te bezitten en dat hij van de Nederlandsche heerschappij het volgende zegt: „Es ist vielleicht nicht allgemeiner bekannt, dass die Holländer, „die Besitzer jener Edelsteine tropischer Gefilde, welche Java, „Sumatra, Borneo, Celebes und die Molukken heissen, auch auf „Neu Guinea ein gewisses Anrecht haben, indem sie vor Jahren, „schon die Westliche Hälfte dieser grossen Insel, welche grösser „ist als Madagascar oder Borneo oder Deutschland, und welche „mit ihrem Südufern fast bis an die Nordspitze Australiens reicht, „bis zum 141° östl. L. durch eine Erklärung, welcher von keiner „Seite widersprochen wurde, nominell in Besitz genommen haben."

Deed het Koloniaal Verslag over 1873 denken, dat de regeering eer aan inkrimping dan aan uitbreiding onzer grenzen op Nieuw Guinea dacht, dat van 1874 drukte zich hieromtrent nog positiever uit. Men leest daar (513):

„De voorgenomen zending van een Nederlandsch oorlogschip „naar Nieuw Guinea heeft nog niet plaats kunnen vinden, daar „over de aanwezige zeemacht elders moest worden beschikt.

„Indien aan dit voornemen alsnog gevolg wordt gegeven, zal „dit in geen geval geschieden met het oog om onzen politieken „invloed op het groote eiland uit te breiden. Integendeel moet „die invloed, met het oog op den reeds zoo grooten omvang „onzer taak in den Indischen archipel, beperkt blijven binnen de „grenzen, door onze souvereiniteit over Tidore bepaald. In dezen „zin is de Indische regeering, overeenkomstig hare eigene voor- „stellen, van instructiën voorzien."

Wanneer we nu onmiddelijk hierop zien volgen:

„In de Australische koloniën zijn plannen tot kolonisatie in „het zuidoostelijk gedeelte van Nieuw Guinea, waarbij steeds de „noodzakelijkheid van bescherming door de Britsche Regeering „op den voorgrond staat, aan de orde van den dag, maar geen „dier plannen is tot dusver tot uitvoering gekomen," dan is het, dunkt me, duidelijk, dat er niet meer aan gedacht werd, de Australische beweging met vermeende souvereiniteits-rechten te bekampen, terwijl dit vroeger wellicht wel het plan was, toen de Dassoon order kreeg, geheel Nieuw Guinea om te stoomen.

Het jaar 1874 is op politiek gebied ook nog van belang voor ons onderwerp door de arresteering, op den 31sten Mei, van het reeds in Maart 1872 met den Sultan van Tidore gesloten contract, hetwelk thans nog van kracht is (514).

Omtrent de hoegrootheid van het grondgebied levert dit contract geene nieuwe gezichtspunten; het stelt dat grondgebied nog steeds afhankelijk van de gemaakte en later te volmaken beschrijving (*).

(*) Daar dit contract nog van kracht is, is het in eene bijlage achter dit werk opgenomen.

De zendelingen traden het jaar 1874 onder niet zeer bemoedigende verschijnselen in.

De epidemiën, die in 't laatst van 1873 gewoed hadden en door de Papoes aan de tegenwoordigheid der blanke menschen werden toegeschreven, waren weder oorzaak van volksverloop geworden.

Ook gaven ze aanleiding tot het maken van nieuwe afgoden en tot allerlei woeste tooneelen, die niet belet konden worden. De zaken gingen, volgens het oordeel der zendelingen zelven, achteruit; en zeker niet geheel ten onrechte schreven zij dit gedeeltelijk toe aan de totale afwezigheid van gezag en het steeds wegblijven van het beloofde stoomschip. Maar al konden zij niet alle moordpartijen en sneltochten in hunne omgeving beletten, toch gelukte hun dit somtijds — een stellig bewijs dus, dat hun invloed niet geheel verloren gegaan was.

Beijer zou nu meer als Christen-koopman dan als zendeling optreden; en ernstig werd het denkbeeld in overweging genomen, om de verspreiding van den Christelijken godsdienst, door kolonisatie te bevorderen. Aan Europeanen werd natuurlijk niet gedacht, maar men hoopte Christen-kolonisten te bekomen van de Sangir- en Talaut-eilanden, waartoe het Utrechtsch genootschap bij de aldaar gevestigde zendelingen de noodige stappen zou doen (515).

Zagen de zendelingen in 1874 geene Nederlandsche bezoekers, ook de vreemdelingen, die in dit jaar Nieuw Guinea aandeden, wendden den steven niet naar Dorei.

De kapitein ter zee, John Moresby, die met het Britsche oorlogsstoomschip Basilisk een zeer belangrijken tocht gedaan had langs de geheel onbekende oostkust van Nieuw Guinea, deed op zijne terugreis de Humboldt-baai aan om te onderzoeken of het waar was, wat men te Sidney vertelde, dat de Hollanders zich daar gevestigd hadden (516).

Den 23sten Mei 1874 liet de Basilisk in die baai het anker vallen en werd, evenals met de Etna en de Dassoon het geval geweest was, in een oogwenk door tal van prauwen vol schreeuwende en gewapende inboorlingen omringd.

Was de indruk, dien van der Crab van die inboorlingen ontvangen had, minder gunstig dan die, welke van der Goes zooveel sympathie voor de bewoners der Humboldt-baai inboezemde, Moresby vond in hunne houding aanleiding om de wapenen gereed te houden; en hunne onderlinge vechtpartijen, waarvan hij getuige was, maakten den indruk niet gunstiger.

Is dit ons, na hetgeen wij van de bewoners der Humboldt-baai vernomen hebben, volkomen verklaarbaar, wij kunnen er tevens uit zien, hoe weinig die vluchtige, met wantrouwen gepaard gaande waarnemingen beteekenen. Ware de commissie van de Etna er niet met tact en geduld in geslaagd, het vertrouwen dier natuurmenschen te winnen, dan zouden de verhalen der latere reizigers ons een zeer onjuist denkbeeld van hen gegeven hebben.

Moresby vond natuurlijk geene Nederlandsche nederzetting, maar op het kleine eilandje Providence woei de Nederlandsche vlag, waarschijnlijk die, welke drie jaren te voren door van der Crab was afgegeven.

De Basilisk hield zich slechts zeer kort in de Humboldt-baai op en kwam reeds den 28sten Mei in de Threshold Bay (bij kaap Elpapa) voor anker, waar de Nederlandsche vlag woei.

Terwijl het schip hier wat opgeknapt werd, kwam de radja van Salawatti met eene groote prauw, die met allerlei vlaggen, waaronder een groote Nederlandsche, getooid was, aan boord.

Hij vleide de Engelschen en werd zeer vriendelijk door hen ontvangen; maar men bedroog zich, toen men meende van hem af te zijn, nadat hij, met geschenken beladen, naar wal gevaren was; want de radja begreep dit anders.

Nu het officieele bezoek was afgeloopen, trok hij zijne staatsie-

kleederen uit en keerde, als handelaar in vogelhuiden, in eene kleine kano naar boord terug.

Hij schijnt daar goede zaken gemaakt te hebben: „Very keen „bargains he drove, coaxing fowling-pieces, powder, shot, and „pistols from the officers for his skins, over which we repented „afterwards at our leisure."

Dat deze radja van Salawatti de Hollanders wederom vrij zwart bij de Engelschen had afgeteekend, evenals zijne voorgangers steeds tegenover alle vreemdelingen gedaan hadden, mogen we opmaken uit de woorden:

„The Dutch, or Hollanders, as the Malays termed them, seemed „to be in small repute here."

Wij behoeven ons hiervan niet veel aan te trekken, overtuigd als we zijn, dat de Papoesche radja's in iederen souverein, onafhankelijk van zijnen landaard, die zich tegen hunne tuchtelooze handelingen en rooftochten verzet, een vijand zien. Bovendien hadden de inlandsche vorsten in den loop der eeuwen genoeg bespeurd van den naijver der Europeesche volken om er behendig hun voordeel mee te doen.

De bijzonder hooge prijzen, die de, met de marktwaarde onbekende vreemdelingen soms voor de Papoesche rariteiten betaalden, droegen er natuurlijk ook toe bij om de Hollanders ver beneden hen te stellen.

Den 30sten Mei uit de Threshold Bay vertrokken, arriveerde de Basilisk den 2den Juni te Amboina, waar men Dr. von Miklucho Maclay aantrof, die zoo pas teruggekeerd was van een bezoek aan de zuidwestkust van Nieuw Guinea, dat het onderwerp van het volgende verhaal zijn zal.

Maclay had zich ditmaal ten doel gesteld, Kowiai aan een onderzoek te onderwerpen; en hij koos dit gedeelte van de kust en niet Onin, omdat de nomadische bevolking van Kowiai min-

der dan het in vaste woonplaatsen verblijvend volk van Onin den invloed van vreemdelingen ondervonden had (517).

Vergezeld van twee Amboineesche bedienden en een Papoesche jongen, vertrok Maclay den 23sten Februari 1874 van Gisser, in een orembaai, bemand met 16 koppen.

Den 27sten kwam hij bij Namatotte voor anker, waar hij vriendelijk ontvangen werd. Bij het zoeken naar de geschiktste plaats om een hut te bouwen, werden niet alleen Namatotte, Aidoema en Mawara bezocht, maar ook Lobo, de kust, waar eens Fort du Bus gestaan had, werd in den verkenningstocht begrepen.

Alles was daar weder met een dicht woud bedekt; met de parang in de hand moest Maclay zich een weg banen om de overblijfselen op te zoeken van het steenen huis (roemah batoe), die, volgens den radja van Aidoema, nog aanwezig moesten zijn.

Nog had hij deze niet gevonden, toen zijn voet tegen een ijzeren voorwerp stootte, dat onder dorre bladeren en slijk bedolven lag en weldra bleek, het Nederlandsche wapenbord te zijn hetwelk in 1850 door prins Ali aldaar was opgericht.

Maclay liet het wapenbord reinigen en op een steen leggen, die zich in de nabijheid bevond, terwijl hij hieromtrent aanteekent:

„Diese Schilde, welche zuweilen, in einem so traurigen Zustan-„de wie hier (Lobo), gefunden werden, sind die einzigen Zeichen „der Oberhochheit Hollands an der Südwest-Küste Neu Guinea's."

Eindelijk werden ook de overblijfselen van de roemah batoe gevonden, bestaande uit eenige half vervallene fundamenten van koraalsteen.

Het was evenwel niet hier, maar in het zuidwestelijker gelegen Aiwa (tusschen Mawara en de Telok Bitsjaroe), dat de gunstigste plaats voor 't opslaan van een hut gevonden werd.

Die hut werd nu weldra het centrum, waaromheen zich allerlei volk van Namatotte, Aidoema en Mawara vestigde.

Spoedig besloot Maclay, een tocht naar het binnenland te ondernemen. Tot bewaking zijner hut liet hij een Amboineeschen bediende met 5 Cerammers achter, terwijl hij met het overige volk naar Varika voer, eene kuststreek in 't Noordoosten van de Triton-baai.

Hier zette hij voet aan wal en besteeg, begeleid door de Waoussiraus, die dezen berg bewonen, den Kamaka, die te dier plaatse eene hoogte heeft van 1200 voet.

Aan gene zijde van den berg ontdekte hij, op 500 voet hoogte, een belangwekkend binnenmeer, Kamaka-Wallar genoemd, dat van alle zijden door bergen omringd is.

Aan den oever stonden eenige hutten, welker bewoners, de stamgenooten zijner begeleiders, Maclay vriendelijk ontvingen.

Nu werd de terugtocht aangenomen naar Varika, waarop uitstapjes werden gedaan naar Aidoema, Kajoemera en Lakahia.

Eindelijk werd de Etna-baai (Kiroeroe) bezocht. Aan het uiteinde dier baai, in eene landstreek, die Timbona genoemd werd, waar men een paar vervallen hutten vond, ging Maclay weder een tocht in 't gebergte maken. Er waren teekenen, die aanwezen, dat deze kust van tijd tot tijd bewoond werd, maar nu scheen er geene bevolking te zijn.

Toen Maclay den 1500 voet hoogen bergketen bestegen had, zag hij niets dan een woudrijk bergland voor zich, zoodat hij naar de kust terugkeerde.

Terwijl hij nu met de orembaai langs de kust voer om eene goede ankerplaats voor den nacht te zoeken, verschenen er 5 zwaar bemande Papoesche prauwen in de baai. Dit gezicht verschrikte de Cerammers en Papoes, die Maclay vergezelden, in hooge mate; en dit werd er niet beter op, toen eenige dier vreemdelingen, schijnbaar met vriendschappelijke bedoelingen, aan boord van de orembaai kwamen.

De Cerammers toch wisten maar al te wel, dat zulk een be-

zoek in den regel niet veel goeds voorspelde en alleen ten doel had, de sterkte en de verdedigingsmiddelen op te nemen. Zij wisten dan ook te voorspellen, dat een nachtelijke aanval zeer zeker zou volgen, indien men het waagde in de baai voor anker te komen.

Er schoot Maclay niets anders over, dan gevolg te geven aan den aandrang om de zee op te zoeken, in plaats van voor anker te komen; en nooit had hij zijne roeiers zoo ijverig aan het werk gezien, als nu, zoodra de steven naar zee gewend werd.

Toen men, de terugreis naar Aiwa voortzettende, den 2[den] April bij Aidoema kwam, vernam Maclay van de inboorlingen, dat de bergbewoners van de Telok Bitsjaroe gedurende zijne afwezigheid het volk van Aidoema, dat zich bij zijne hut gevestigd had, overvallen hadden.

De vrouw en de dochter van den radja van Aidoema waren bij die gelegenheid op de gruwzaamste wijze vermoord, terwijl vele anderen gewond waren. De Cerammers, die ter bewaking van de hut waren achtergebleven, zouden, volgens de berichten, hun post verlaten en Maclay's goederen in een Makassaarsche paduakan in veiligheid gebracht hebben.

Maar op Namatotte, waar hij de paduakan met de geredde goederen vond, moest hij vernemen, dat slechts een klein gedeelte gered was, terwijl de Papoes van Mawara en Namatotte van de algemeene verwarring, die na den aanval heerschte, gebruik hadden gemaakt om de rest te plunderen. Vooral het verlies van de instrumenten, de geneesmiddelen en den rooden wijn werd diep gevoeld.

Natuurlijk wilde Maclay zich op de plaats van het gebeurde overtuigen; maar zijne volgelingen, beducht voor eenen hernieuwden aanval, weigerden pertinent naar Aiwa terug te keeren.

Toen nu de paduakan, waarop hij nog eenigszins zijne hoop

gevestigd had, heimelijk weggezeild was, moest het plan om zich weder in Aiwa te vestigen, worden opgegeven.

Eene nieuwe hut werd nu op het eiland Aidoema gebouwd.

Maar de rust was in die streken voor goed verstoord. Niet alleen was Aiwa werkelijk voor de tweede maal door eene groote macht aangevallen, weldra vernam men ook, dat de Namatotters het voornemen hadden, Maclay in zijne nieuwe woonplaats te overvallen. Nu eens hier, dan eens daar, werden verdachte prauwen gezien; dicht bij de hut ontdekte men in het woud versche sporen van een Papoesch nachtleger en, mocht Maclay de Aidoemaërs gelooven, dan bevonden zich onder zijn gevolg spionnen van Namatotte.

Hij had trouwens niet veel reden om vertrouwen in zijne volgelingen te stellen, want het was hem gebleken, dat de Cerammers in verstandhouding met de Papoes stonden (de oude geschiedenis!), dat zij zich een deel van den buit hadden toegeeigend en bij den overval met los kruit in stede van met kogels geschoten hadden.

Onder deze omstandigheden was het geraden, steeds op zijne hoede te zijn en zich niet meer ver van de hut te verwijderen.

De grootste onrust heerschte intusschen op Aidoema, waar zich ook eenige bewoners van Namatotte en Mawara bevonden, die aan den aanval hadden deelgenomen.

De bevolking van Aidoema verzocht Maclay dringend, die roovers te dooden, maar hiertoe was hij niet geneigd, zelfs niet toen men een paar Papoes bij hem bracht, die brutaal genoeg geweest waren om zich, gedost in de te Aiwa gestolen kleederen, op Aidoema te vertoonen.

„Ein Paar gemeine Papuas zu erschiessen was sehr leicht ge-„wesen wäre, war als Strafe nicht hinreichend."

Maclay was evenwel volstrekt niet geneigd, den aanval ongestraft te laten, maar hij wilde de aanvoerders, niet de volgelingen, doen boeten.

Hij had daarbij volstrekt geen plan, voor het gevaar, dat hem volgens de geruchten van alle kanten bedreigde, te wijken en, nog bezield met de ontembare geestkracht, die in de Astrolabebaai zulke wonderen verricht had, nam hij het besluit, geheel alleen op Aidoema achter te blijven, toen de mousson het vertrek van de orembaai noodzakelijk maakte en zijne bedienden weigerden, hunnen heer gezelschap te houden.

Een onverwacht toeval verhinderde echter de uitvoering van dat plan. Juist was het vertrek van de orembaai ophanden, toen Maclay vernam, dat de kapitein van Mawara, een der hoofdaanvoerders van de roofbende, zich in een prauw verscholen hield.

Door slechts één man vergezeld, begaf hij zich derwaarts en liet genoemden kapitein, terwijl hij hem de revolver voor den mond hield, binden. Deze was zóó verrast en verschrokken, dat hij niet den minsten tegenstand bood.

Even verbaasd waren de Cerammers en Papoes aan het strand; en toen Maclay, van zijn zedelijk overwicht gebruik makende, den omstanders beval, zijne goederen aan boord te brengen, durfde niemand weigeren, zoodat binnen anderhalf uur alles ingescheept was.

Natuurlijk kon nu aan het plan om achter te blijven geen gevolg gegeven worden, daar het te verwachten was, dat de aanvallers van alle zijden zouden komen opdagen.

Maclay stak dus onmiddelijk in zee en gaf den laatsten April zijnen gevangene over aan den radja van Kilwaroe, die hem aan het bestuur uitleverde.

De bevolking van Kowiai had dus hare oude reputatie vrij wel gehandhaafd.

Het had Maclay getroffen, hoe ledig het overal was in de door hem bezochte landstreek, welke uitmuntte door heerlijk natuurschoon.

Op de geheele kust van Kowiai had hij slechts drie of vier

bouwproducten gezien, die den naam van hut verdienden. Overigens waren de nederzettingen slechts van zeer tijdelijken aard en bestonden schier uitsluitend uit eene verzameling gebrekkige, lage daken; want de eigenlijke woning van den Papoe Kowiai is zijn vlerkprauw, „beri-beri" genaamd.

Op goede gronden kwam Maclay tot de conclusie, dat ook de bergstreken zeer schaars of in 't geheel niet bewoond waren.

Het had hem ook getroffen, dat de Papoes van Kowiai, hoewel ze het ijzer kenden en zich met gouden versierselen tooiden, zoover achter stonden bij de Papoes van de Astrolabe-baai, die nog in de steenperiode verkeerden.

De vreemde inlandsche handelaars, die reeds sints eeuwen de kust van Kowiai hadden aangedaan, schenen dus *geen gunstigen* invloed te hebben uitgeoefend; en Maclay vreesde, dat het *zeer twijfelachtig* zou zijn, of het blanke ras in dit opzicht beter slagen zou.

„Der Segen den die Malaien dem Papua-Kowiay gebracht „haben, sind: *Radja's*, *Händler*, *Feuerwaffen* und *Opium;* von „den Europäern werden Sie noch dazu *Residente*, *Missionäre*, „*Rhum* etc. etc. erhalten!"

De nomadische levenswijze is de hoofdoorzaak van dezen achterlijken toestand en wordt geboren, zegt Maclay, uit de bestendige onveiligheid, die weder haren oorzaak vindt in de rooftochten der Papoes onderling en de overvallen der gevreesde Tidoreesche hongivloten.

Ik meen met bescheidenheid eenigen twijfel te mogen opperen omtrent den invloed, dien vreemdelingen op de Kowiaiërs in 't algemeen en hongivloten meer in 't bijzonder op hunne nomadische levenswijze zouden hebben uitgeoefend.

Met vrij groote zekerheid is ons toch gebleken, dat de Tidoreezen zich in vroegere eeuwen nooit op de kust van Kowiai gewaagd hebben en dat Misool zijn denkbeeldig gezag slechts tot Onin uitstrekte.

Steeds hebben wij gezien, dat Kowiai meer door de inlandsche handelaars gevreesd werd, dan dat het hen vreesde, en dat er nooit quaestie was van eene meer innige verhouding tusschen de vreemdelingen en de inboorlingen, zooals die langzamerhand in de meer noordwestelijk gelegen streken ontstond.

Vreemdelingen hebben dan ook eigenlijk slechts weinig invloed kunnen uitoefenen. Deze omstandigheid deed zelfs, zooals we zagen, Maclay's keuze op Kowiai vallen; en daarom komt het mij voor, dat de conclusie, dat ze „*keinen günstigen* Einfluss" (de onderstreping is van Maclay) hebben uitgeoefend, niet geheel juist is uitgedrukt.

De nomadische levenswijze, uit haren aard gepaard gaande met rooftochten, die op hunne beurt slavenhandel in hun gevolg voerden, was zeker veel ouder dan het eerste vreemdelingen-bezoek; en een Tidoreesche hongivloot is waarschijnlijk vóór 1848 nooit op de kusten van Kowiai gezien (*).

Trouwens, de Tidoreezen behoefden er niet bij te komen om totaal gebrek aan veiligheid aan die onherbergzame kust in het leven te roepen.

Gedurende den korten tijd, dien Maclay er doorbracht, vielen er drie rooftochten voor, die ter zijner kennis kwamen.

Ook maakt hij melding van eenen hongitocht onder den radja van Misool, die in 1873 of 1874 had plaats gehad; maar het is, in verband met hetgeen ik boven opmerkte, niet zonder belang er op te letten, dat die tocht Onin gold en niet Kowiai.

Daargelaten nu, dat we gerust kunnen aannemen, dat de tochten, die nu door den radja van Misool namens den Sultan van Tidore naar de Telok Berau gedaan werden om de schatting te innen, steeds met geweld en afpersing gepaard gegaan zijn, mogen we toch die tochten niet op *één* lijn stellen met de vroegere hongi's, die onder bescherming van de Compagnie of 't gouvernement plaats vonden.

(*) Of misschien in het Noekoe-tijdperk?

Wat Maclay intusschen van den toestand opmerkte, was al erg genoeg, en het strekt den geleerden, energieken natuuronderzoeker tot groote eer, dat hij zich door plichtgevoel en menschlievendheid gedrongen gevoelde, de Nederlandsche ambtenaren en den Gouverneur Generaal van Nederlandsch-Indië volledig in te lichten omtrent het droevig lot van de Papoes van Kowiai.

Het jaar 1875 is voor ons onderwerp zeer merkwaardig, niet alleen, omdat Engelschen, Italianen, Duitschers en Nederlanders Nieuw Guinea bezochten, maar vooral, omdat in dit jaar eindelijk de binnenlandsche grens van het Nederlandsche gebied op dat eiland werd vastgesteld.

Men was vroeger, niet zonder reden, steeds voor de vaststelling dier grens teruggedeinsd, omdat men begreep, daartoe pas te kunnen overgaan, nadat men, door een voorafgaand onderzoek, in staat gesteld zou zijn, de consequentie van zulk eene grensregeling te beoordeelen.

Op zeer eenvoudige wijze kwam nu in 1875 die grensregeling tot stand.

Blijkens art. 3 van het contract met Tidore bepaalde de bestaande en later te volmaken beschrijving, wat onder Tidoreesch grondgebied verstaan moest worden.

Met die beschrijving kan niets anders bedoeld zijn, dan de opgave omtrent het grondgebied, die sedert 1865 in den Regeerings-almanak voorkomt; eene andere, publiek gemaakte officieele bron is mij althans niet bekend.

Nu leest men in een noot van het regeeringsverslag over 1875, sub „Ternate" het volgende (518):

„Eene verbeterde omschrijving van het gebied dezer residentie „wordt aangetroffen in den Regeerings almanak voor Nederlandsch-„Indië van 1875 bladzijde 226."

Om een juist overzicht te geven van het volmakingsproces,

dat de beschrijving, voor zoover Nieuw Guinea aangaat, bij deze gelegenheid ondergaan heeft, volgen hieronder de teksten van 1874 en 1875 naast elkaar.

1874.	1875.
„Het gedeelte van Nieuw Guinea van den hoek Seprop Maneh (hoek Bonpland) op de noordkust, langs die kust, verder west, zuid en zuidoostelijk tot 141° lengte beoosten Greenwich, daaronder begrepen de landschappen Wonin-di-bawa en Namatotte en de omliggende eilanden."	„Het noordwestelijk gedeelte van Nieuw Guinea, oostwaarts begrensd door een rechtelijn, loopende van af kaap Bonpland, oostzijde der Humboldt baai, 140° 47' O. L. op de noordkust tot op 140° O. L. op de zuidkust, met de aanliggende eilanden, waaronder: Prins Frederik Hendriks-eiland; Adi-eiland c. a."

Het hoofdverschil is zeker, dat eene denkbeeldige lijn, loopende door een onbekend binnenland, thans als grens van 't Nederlandsch gebied werd aangenomen.

Het weglaten van Seprop Maneh was eene verbetering.

Kaap Bonpland wordt opgegeven als gelegen op 140° 47', terwijl wij reeds vernamen, dat de officieren der Etna de lengte op 140° 54' 30" berekenden en dat het wapenbord, volgens den gezagvoerder Smits van de Dassoon, geplaatst was op 141° 9', dus ver buiten de officieel aangewezen grens (*).

Eene kapitale verandering is ook, dat voor de grens op de

(*) De lengte voor kaap Bonpland wordt zeer verschillend opgegeven. Elders vond ik aangeteekend, dat de Etna 140° 49' 50" voor den oosthoek der Humboldt-baai gevonden had. Is dat kaap Bonpland? Dumont d'Urville geeft weer een andere lengte; en de officieren van de Soerabaia, die we weldra in de Humboldt-baai zullen aantreffen, vonden voor den westhoek dier baai 140° 49', waaruit, bij afleiding, voor den oosthoek volgt: 140° 51' 30". Medenbach vond in 1881: 140° 47' 45".

zuidkust 140° wordt aangegeven; maar deze wijziging heeft zeker niet in de bedoeling gelegen. Hoewel ik dan ook onder de errata geene rectificatie heb aangetroffen, meen ik toch gerust te mogen aannemen, dat we hier met eene drukfout te doen hebben.

Dezelfde fout komt in den almanak van 1876 voor, maar in 1877 en volgende jaren lezen we weer 141°, zonder dat hieromtrent eenige opheldering gegeven wordt.

Het „daaronder begrepen" van den tekst van 1865 is thans verdwenen; en daarmede is geheel gebroken met de proclamatie van 1828.

Kusten en binnenland werden dus, zonder eenige reserve, beschouwd als Tidoreesch gebied, en dit nog wel in het jaar 1875, toen men de stellige zekerheid verkregen had, dat het Tidoreesch gezag slechts recht van bestaan had op een klein gedeelte der kust en in het binnenland nergens.

Alvorens van dit onderwerp af te stappen acht ik het nuttig nogmaals de aandacht te vestigen op de onjuiste stelling, die men, nagenoeg onveranderlijk, bij de latere schrijvers over Nieuw Guinea aantreft, dat de meridiaan van 141° de grens zou zijn van ons gebied op Nieuw Guinea.

Dit maakt de verwarring nog grooter; en voor zoo ver mij gebleken is, was er nooit sprake van, dien meridiaan als grenslijn aan te nemen.

Nu is zeker het verschil zoo groot niet; maar grensquaestiën zijn teedere quaestiën, en men kan à priori niet weten, welke moeilijkheden later uit eene min of meer slordige grensbepaling kunnen voortvloeien (*).

En wanneer men nu in aanmerking neemt, dat de landstreek op Nieuw Guinea, begrepen tusschen den meridiaan van 141° en de lijn, die 140° 47' aan de noordkust met 141° op de zuid-

(*) Men denke b. v. aan den nog zoo versch in 't geheugen liggenden oorlog tusschen Peru en Chili.

kust verbindt, toch nog altijd veel grooter is dan de provinciën Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland te zamen, dan zal men gereedelijk toestemmen, dat de uitgestrektheid groot genoeg is om tot moeilijkheden aanleiding te *kunnen* geven.

Is Robidé van der Aa goed ingelicht geweest, dan zou zelfs op een kaart, die tot diplomatieke doeleinden moest dienen, in strijd met de officieele beschrijving van het grondgebied, de meridiaan van 141° als grenslijn zijn aangenomen.

Op gezag van dien schrijver toch zegt de Sturler (*):

„Engeland erkende den 141sten graad als onze grenslijn; dit be-„wees het, doordat de Britsche regeering in Juli 1876 aan het „Parlement overlegde, de „correspondence respecting New Guinea", „waar in het bijgevoegde kaartje de bedoelde meridiaan als „„Boundary of Netherlands New-Guinea", is aangewezen" (†).

Ik ben geneigd te gelooven, dat de dwaling eenvoudig ontstaan is door de kleine schaal, waarop kaartjes van Nieuw Guinea in den regel geteekend zijn, waardoor het niet mogelijk is, het verschil tusschen den meridiaan en de eigenlijke, juiste grenslijn, duidelijk zichtbaar te maken.

Maar, daar kaarten hier dus licht aanleiding kunnen geven tot een minder juist begrip, is het van des te meer belang, in geschriften de ware grenslijn duidelijk en met juistheid aan te wijzen.

De omschrijving van de Papoesche eilanden en van de eilanden

(*) Zie pag. 51 en 52 van (61).

(†) Of dit werkelijk, als het er op aankwam, als *bewijs* van erkenning zou kunnen dienen, betwijfel ik zeer. Het kaartje was trouwens, blijkens de mededeeling van Robidé van der Aa (538), door den hydrograaf der Admiraliteit opgemaakt. Genoemde schrijver heeft ook meer afdoende bewijzen geleverd, van de erkenning der Nederlandsche aanspraken door Engeland en Australie; de Sturler heeft meer het oog op de Borneo-quaestie gehad en behandelde het bezitrecht op Nieuw Guinea slechts ter loops.

in- en vóór de Geelvink-baai werd in 1875 veel vollediger gemaakt dan in 1865 gedaan was; en daar de veranderingen, die later weer gemaakt werden, van minder belang voor ons onderwerp zijn, kan thans de grondgebieds-quaestie als afgehandeld beschouwd worden.

Dat het opperbestuur onze betrekkingen tot Nieuw Guinea nog voor veel verbetering vatbaar achtte, bleek o. a. uit vd. Regeerings Verslag, waar wij lezen (518):

„Geheel in den zin der vroeger gegeven instructien, is het „onderhouden van regelmatige aanrakingen met westelijk Nieuw „Guinea nog onlangs bij vernieuwing aan de Indische regeering „aanbevolen. Volgens ontvangen mededeelingen liet de toestand „daar veel te wenschen over.

„De handel op Nieuw Guinea werd gezegd allengs te vermin- „deren ten gevolge van de toenemende kwade trouw der inboor- „lingen, die, na ontvangst van ruilgoederen in voorschot, hunne „aangegane verplichtingen niet nakomen."

Dit laatste zag zeker meer op de noordkust. Van het plan om daar Tidoreesche oetoessan's en een coracora te stationneeren, lezen we niets meer. Dit plan was trouwens wel tot uitvoering gekomen, maar al direct deerlijk mislukt.

Inziende, dat zijn invloed volstrekt niets te beteekenen had en dat daarin geene verbetering zou komen, zoolang hij slechts over *één* coracora beschikken kon, had de oetoessan — een luitenant van Weda — Manaswari eigenmachtig verlaten, toen de Papoes in gebreke bleven, in de voeding van hem en de bemanning van het vaartuig te voorzien. Had de Sultan een rijksgroote van het Tidoreesche hof gezonden, dan zou er misschien een betere uitkomst verkregen zijn, meende van der Crab, die het voorstel tot plaatsing dier oetoessan's gedaan had (*).

(*) Zie pag. 229 en 230 van (451).

Had dit plan dus fiasco gemaakt, daarentegen kwam particulier initiatief der regeering te hulp in de verwezenlijking van den wensch van het opperbestuur om geregeld aanraking te houden met de westkust van Nieuw Guinea.

In het voorjaar van 1875 nl. vertrok het stoomschip Egeron, voor rekening eener Bandasche reederij in Schotland gebouwd en bestemd voor den dienst in de Molukken, naar Indië (519).

Later bracht die reederij ook het stoomschip Menado in de vaart, zoodat de regeering meer levendigheid in het handelsverkeer tusschen Ternate en de overige deelen van den archipel verwachtte (520).

Deze verwachting werd aanvankelijk niet beschaamd, want niet alleen bezocht de Egeron reeds in 1875 de westkust van Nieuw Guinea, het gelukte den gezagvoerder zelfs, met de hoofden van Wartoewar en Kapitoear in de Telok Berau, en het hoofd van Skroë in de golf van Kapaur, verdragen van vriendschap en handel (een soort van sosolot dus) aan te gaan, terwijl hij te Kapitoear en Waerbo (golf van Kapaur) 5 Makassaren onder een Chineeschen opzichter, als agenten, achterliet.

De Egeron werd gecommandeerd door P. C. L. Hartog, „een achtenswaardig inboorling en ingezetene van Banda, die op „ruim zestigjarigen leeftijd, met steeds jeugdigen ijver bezield, „die taak had aanvaard, en haar heeft volbracht op eene wijze, „die wederom toont, dat onder de permanente bewoners van „Nederlandsch-Indië werkelijk verdienstelijke mannen gevonden „worden, waarvan voor alle schoone ondernemingen uitmuntend „partij valt te trekken."

De heer Hartog had goede verwachtingen van den handel op de westkust van Nieuw Guinea en gaf gunstige berichten omtrent het klimaat, den aard en de gezindheid van het volk. De uitvoerartikelen waren: notemuscaat, massooi, rassamala, pasoldor, damar, koelit lawang, paarlen, paarlemoer, schildpad,

tripang, paradijsvogels en kroonduiven; de invoerartikelen: goud- zilver- koper- en ijzerwerken, glas- en aardewerk, verwerkte zijde en fluweel, gemaakte kleederen, buskruit, lilla's, geweren, sabels, klewangs, parangs en messen, lood, hagel, koperdraad, goud- en zilvergeld, tabak, arak, opium en olifantstanden (520[a]).

Van de handelsreizen der Egeron werd nu en dan ook gebruik gemaakt om een ambtenaar in de gelegenheid te stellen, die streken te bezoeken en het klinkt eenigszins vreemd, dat het een controleur van Boeroe was (*), die in 1875 met dat stoomschip Misool, Salawatti en de westkust van Nieuw Guinea aandeed. Nergens werd hij onvriendelijk ontvangen (521).

Het Regeerings-Verslag over 1875 wijdt ook eenige regels aan de Nieuw Guineasche zendelingen (518). Wij lezen nl: „volgens getuigenis van Europeesche reizigers, welke in den laatsten „tijd die streken bezochten, is de vestiging van zendelingen op „Nieuw Guinea niet zonder invloed op hunne omgeving".

Bijzonder gelukkig was evenwel het jaar 1875 voor de zendelingen niet.

In den loop van dat jaar vertrok van Hasselt naar Nederland, zoodat Mansinam onbezet bleef (522).

Den 21[sten] Januari 1875 moest Woelders in zijn journaal aanteekenen: „de kerk der Hope te Mansinam ingestort, niet door „ouderdom, maar door gebrek aan atap".

En niet alleen aan atap, ook aan andere benoodigdheden hadden de zendelingen meermalen gebrek, nu de zoo lang gehoopte, geregelde communicatie steeds achterwege bleef.

De Utrechtsche zendingsvereeniging, ten volle overtuigd, dat die gemeenschap eene levensvoorwaarde was voor de zendelingen,

(*) Volgens den Regeerings-almanak van 1875 zou dit *O. J. B. Bloem* geweest moeten zijn.

sloeg dan ook zelve de handen aan het werk, en nam in hare algemeene vergadering van 1875 het volgende voorstel aan:

„De vereeniging zorge, dat, bij gebrek aan communicatie tus-„schen Ternate en Nieuw Guinea, eenmaal 's jaars voor hare re-„kening een schooner van Ternate naar Nieuw Guinea vare, ten „dienste van de belangen onzer zending".

Tijdens de Vergadering was reeds het 2/3 der som, voor de eerste reis benoodigd, bijeengebracht.

Minder gelukkig slaagde de vereeniging in hare kolonisatie-plannen, daar de onderhandelingen met de zendelingen van de Talaut en Sangir-eilanden (*) niet tot eene gewenschte uitkomst leidden.

Een paar schokken van aardbeving verspreidden den 4[den] Maart een schrik, die gelukkig slechts van kortstondigen duur was. Langer duurde de spanning, waarin men gebracht werd, toen een der jagers van den heer Bruyn — een voormalig zeeofficier, nu voornaam handelaar te Ternate — op weg van Andai naar Hattam door de Arfakkers vermoord was. Natuurlijk eischte dit bloedwraak, waaraan spoedig voldaan werd door den broeder van den verslagene, die twee Arfakkers doodde.

Het schijnt, dat de Arfakkers zich verbeeld hebben, dat de Europeanen hierin de hand gehad hadden, wellicht omdat omstreeks dezen tijd de Vettor Pisani, commandant de Negri, op de reede van Dorei lag om Beccari, die zich weder in de Geelvink-baai bevond, zoo noodig bescherming te verleenen (451).

In Februari 1875 had Beccari Sorrong en het naburige Ramoi op de vaste kust bezocht, voorts Klein-Dorei, waar de berg Morait beklommen werd, en Aas (Has), van waar hij de groote rivier Wa Samson ontdekte. In Maart had hij zich naar Wakkere

(*) Ik heb steeds de oude spelling „Talaut en Sangir" gevolgd. Later is mij gebleken, dat de spelling „Talaur en Sangi" juister is.

op Waigeoe's zuidkust begeven en vervolgens naar Dorei. Van daar deed hij in April en Mei een tocht door de Geelvink-baai naar Momi (Moom?) en Warboesi (Warbouw?) op de westkust, Ansoes en Seroei op Jappen, Meosnoem, Korrido, Sowek en Mefoor. Den 16den Juni besteeg hij wederom het Arfak-gebergte en nu gelukte het hem, het eigenlijke Hattam te bereiken, waar d'Albertis vroeger zoo dicht bij geweest was (439).

Gaarne zou hij hier langer vertoefd hebben, maar men scheen het, als een gevolg van bovenvermelde moordgeschiedenis, op zijn leven toe te leggen, zoodat hij het medio Juli geraden achtte, het gebergte te verlaten (451).

Kort daarop keerde hij over Salawatti, Batanta en Poppa naar Ternate terug (*).

Was Beccari verplicht, voor de wraakzucht der Arfakkers te wijken, Woelders moest ondervinden, dat ook hij niet met rust gelaten zou worden; want tweemalen werd eene poging aangewend om zijn huis in brand te steken; en 't was zelfs waarschijnlijk, dat ook Andaiers aan die aanslagen deelgenomen hadden (522).

Toch ging hij ijverig voort met zijne pogingen om het evangelie ingang te doen vinden; en wanneer zijne jagers, — waaronder de zoogenaamde „meester," een inlandsch Christen — het gebergte bezochten, maakte hij ook deze bezoeken dienstig aan de prediking.

Gewoonlijk hielp dat niet veel; de vogels lieten zich wel vangen, „maar de bevolking was alle dagen dronken en leefde „in groote ongebondenheid."

Wanneer hij zelf zijne Andaiers over hunne levenswijze en

(*) Het medegedeelde omtrent de Vettor Pisani en Beccari is geheel uit Robidé van der Aa [(439) en (451)] geput, daar het mij niet mogelijk geweest is, Volume V van Guido Cora's Cosmos, de „Nuova Antologia" of I. Viaggi del Dr. Odoardo Beccari (Firenze 1872-76)" ter inzage te bekomen.

het Christendom onderhield, werden hem soms antwoorden gegeven, die zeer zeker van nadenken en menigmalen van een zekeren humor getuigden. Soms ook werd door de Papoes een einde aan het discours gemaakt door onveranderlijk op elke vraag te antwoorden: „kakoe," een woord, dat eene bevestigende beteekenis heeft, maar dan (als ik het goed begrepen heb) gebezigd werd in den zin van: „Jawel, ge hebt gelijk, maar ver-„veel ons nu niet langer" of iets dergelijks.

Ook gebeurde het wel, dat de Papoes met lastige vragen voor den dag kwamen. Zoo vroeg men eens aan Woelders:

„Komen nu in Holland alle menschen, die in Jezus gelooven, „van daag ook in de kerk, om voor de uitbreiding van Jesus „koningrijk te bidden, of komen zij ook maar *wauerik* (d. i. „voor de leus) zoo als wij?

„Wat bedoelt ge met uw wauerik?" antwoordde Woelders om zich van de lastige vraag af te maken.

„Wel, het kan ons eigenlijk niet schelen, of wij in de kerk of in de bidstond komen.

„Waarom komt gij dan?

„Wij hebben mijnheer lief, en wij weten zeer goed, dat U „gaarne ziet dat we komen."

Toen Woelders hierop nu vroeg:

„Gij komt dus om mij genoegen te doen en niet om Uw heil?" hielp een andere Papoe, die tot nog toe gezwegen had, hem uit den droom, zeggende:

„Kakoe, en als mijnheer ophoudt met gambier en tabak te „geven, komen wij nog minder."

Reeds vroeger werd vermeld, dat Nieuw Guinea in het jaar 1875 ook een bezoek ontving van Engelschen.

In December 1872 nl. had het Engelsche oorlogsstoomschip „Challenger" den beroemd geworden tocht om de wereld aange-

vangen, die ten doel had, een ernstig onderzoek in te stellen naar de oceanographie.

Het schip werd gecommandeerd door den kapitein ter zee. George S. Nares; aan het hoofd van den natuurkundigen staf stond Prof. C. Wyville Thomson, aan wien J. Young Buchanan. H. H. Mosely, J. Murray, Dr. R. von Willemoes Suhm en de teekenaar J. J. Wild waren toegevoegd.

Toen de Challenger in December 1874 te Honkong was, werd de kapitein ter zee, Nares, naar Engeland opgeroepen om eene pool-expeditie te commandeeren, waarop het commando van de Challenger overging op den kapitein ter zee, Frank T. Thomson.

Terwijl deze het bevel voerde, stoomde de Challenger in den avond van den 23sten Februari 1875 de Humboldt-baai binnen. terwijl de geleerden, die reeds zooveel van de wereld gezien hadden, in hoog gespannen verwachting het oog vestigden op het geheimzinnige Nieuw Guinea, dat zoovele natuurschatten verborg (523).

Talrijke lichten der inboorlingen illumineerden den kustrand van de baai, en weldra kwam een enkele kano op zijde van het schip, die nieuwsgierig bij het licht der lantaarnen in oogenschouw genomen werd.

Den volgenden dag lieten de inboorlingen zich niet wachten: weldra was het schip omringd door talrijke kano's, welker bemanning op de ons bekende luidruchtige, woeste manier te werk ging.

Op de lange reis aan dergelijke manifestatiën min of meer gewoon geraakt, lieten de heeren van de Challenger zich hierdoor niet afschrikken. Er werd besloten de baai verder in te stoomen.

Toen de schroef hare eerste omwenteling maakte, schenen de Papoes onraad te vermoeden en richtten hunne pijlen op het vermeende monster, dat uit zee opdoemde (*).

(*) De stoomschepen, die vroeger de Humboldt-baai bezochten, zijn dus waarschijnlijk alle raderbooten geweest?

Maar spoedig waren ze gerust gesteld en volgden de Challenger op den tocht binnenwaarts.

Terwijl men nu, omringd door die woeste menigte, langzaam de baai instoomde en het door een vriendelijke zon beschenen landschap zich aan de bewonderende blikken vertoonde, kregen de zoo ervaringrijke reizigers een overweldigenden indruk van dat belangwekkend tooneel.

„At this moment", zegt een hunner, „the scene before us was „probably the most novel and most impressive of all that had „been witnessed in the course of the expedition".

Jammer, dat de geleerde reizigers, die zich voorgesteld hadden hier een week lang te blijven en reeds uitgebreide toebereidselen gemaakt hadden voor een veelbelovend onderzoek, zoo deerlijk teleurgesteld werden, toen zij daarmede een aanvang wilden maken! Nauwelijks was het anker in den grond of de sloepen werden gestreken, om naar den wal te varen.

Maar toen de eerste sloep den wal naderde, werd ze door een groot aantal welbemande kano's omsingeld, en al wat er voor vatbaar was, werd door de inboorlingen gestolen.

Een tweede sloep onderging hetzelfde lot, terwijl de bevolking een zeer dreigende houding aannam en geene landing scheen te willen dulden. Van de wapenen wilde men natuurlijk geen gebruik maken, en zoo keerden de reizigers, diep teleurgesteld, naar de Challenger terug.

Later waren ze bij een' andere kampong wel gelukkiger, daar ze aan wal toegelaten werden, maar de huizen mochten ze niet binnengaan, en zij durfden hunne wandeling, waarbij ze door een drom inlanders geëscorteerd werden, niet ver uitstrekken.

In stede van een week te blijven, lichtte de Challenger nu reeds in den avond van den 24sten het anker, om andere streken op te zoeken, waar de dorst naar wetenschap veiliger gelescht zou kunnen worden.

Van eene Nederlandsche vlag zag ik in het verhaal van Spry, waaraan het bovenstaande ontleend is, geene melding gemaakt, en daar ik hieromtrent ook niets aangeteekend vond in een andere bron (524), schijnt te moeten worden aangenomen, dat Neêrland's driekleur niet meer wapperde in de Humboldt-baai.

Met hetzelfde doel als de Challenger, maakte de Duitsche oorlogsstoomboot „Gazelle" onder den kapitein ter zee Freiherr von Schleinitz eene wetenschappelijke reis om de wereld (439 en 525).

Nieuw Guinea was echter in het reisplan van dezen bodem niet begrepen, en 't was alleen een gevolg van gebrek aan steenkolen, waardoor het innemen van brandhout noodzakelijk werd, dat de Gazelle den 15den Juni 1875 aan de zuidkust van de golf van Mac Cluer verscheen.

Von Schleinitz wist intusschen zijn min of meer gedwongen verblijf in die golf, ook voor de wetenschap nuttig te maken. Niet alleen de baaien van Pattipi en Sekaar werden opgenomen, de kapitein-luitenant ter zee, Jeschke, drong zelfs met een stoomsloep tot de delta der rivier Jakati door, en droeg door zijne opnemingen veel bij tot verbetering der bestaande kaarten. Ook werden eenige uitstapjes naar het binnenland gemaakt, waar men in 't gebergte sporen van landbouw vond en veel beter woningen aantrof, dan aan de kust.

Over 't algemeen vond men de bevolking schuw en terughoudend, doch niet vijandig. Een enkele keer dreigde dat wel anders te worden — b.v. toen een' boot in 't oostelijke gedeelte der golf met eenige pijlschoten ontvangen werd, — maar, daar men zich kalm hield, was de vrede spoedig hersteld.

Den 20sten Juni was de laatste opnemings-boot teruggekeerd, waarop de Gazelle de baai verliet om door de nog vrij onbekende straat Gallewo de reis te vervolgen.

De vaargeul moest eerst door vooruit gezonden booten op-

gespoord worden. Na eenige dagen was die gevonden, maar von Schleinitz betreurde het, dat er geen tijd was voor eene volledige opneming dier straat, „weil die Strasse sich für die „Benutzung durch Dämpfer durchaus empfielt".

Zagen wij gedurende 1875 allerlei vreemdelingen op de kust van Nieuw Guinea, dit jaar zou niet ten einde loopen, voordat ook de Nederlanders zich weder in die streken hadden vertoond. Eindelijk toch zou het reeds jaren te voren gemaakte plan, om een oorlogsstoomschip derwaarts te zenden, ten einde de door de reizen van de Dassoon nog niet voltooide taak voort te zetten, tot uitvoering komen.

Daartoe werd bestemd Z. M. raderstoomschip 2de klasse Soerabaia, welks commandant, de kapitein-luitenant ter zee P. Swaan, met den resident van Ternate, A. J. Langeveldt van Hemert, de gouvernements-commissie vormde, met de leiding van het onderzoek belast.

Aan Dr Beccari en den reeds genoemden oud zeeofficier A. A. Bruyn, werd vergunning verleend den tocht mede te maken, terwijl de Tidoreesche prinsen Duivenbode en Abdoel Wahal met gevolg te Ternate aan boord werden genomen (451).

Den 11den November 1875 vertrok de Soerabaia van Ternate; den 14den viel het anker voor Samate, waar men den radja van Salawatti niet vond, aangezien hij op reis was naar Waigeoe (*).

Dat in eene den volgenden dag gehouden conferentie bleek, dat Tidore's gezag hier wordt erkend en de belasting geregeld werd opgebracht, kan ons niet bevreemden, en eveneens kun-

(*) Wat prins Duivenbode hier opdischte van de macht van dezen radja, welke zich op de noordkust tot de Humboldt-baai en op de westkust tot de Mac Cluers golf zou uitstrekken, heeft, naar ik vertrouw, geene wederlegging meer noodig. Dergelijke beweringen en redeneeringen in 't rapport der Soerabaia voorkomende, zal ik in den regel met stilzwijgen voorbijgaan.

nen wij aannemen, dat de radja van Salawatti waarheid sprak, toen hij, den 16den van Waigeoe teruggekeerd, verklaarde, dat zijne bezoeken op den vasten wal zich slechts tot Amberbaken uitstrekten.

Terwijl de Soerabaia zich bij Samate bevond, kwamen o. a. ook aan boord de Sengadji Karondefer en de kolano Roemsarai. De eerste woonde op het eiland Doem, waarvan Sorrong de hoofdplaats is, sedert de bevolking, zoo als we zagen, van den vasten wal naar het eiland was overgestoken; de laatste hield verblijf op Salawatti (*).

Volgens de overlevering zouden deze beide hoofden vroeger

(*) Het is hier de plaats (referte tot pag. 460 en 461 van deel I) om terug te komen op de wijze, waarop Robidé van der Aa aantoont, dat met Mansary, Karandefur, Ambarpura en Umbarpon, genoemd in het contract van 27 October 1814, de vier dorpen van Mefoor bedoeld worden, waarvan steeds sprake is in de aanbevelingsbrieven, die de Sultan van Tidore meegaf aan reizigers, die Nieuw Guinea bezochten.

Het zoo even genoemde Roemsarai is hetzelfde als Roemsaro, een dorp, dat von Rosenberg op Mefoor aantrof. Daar nu het woord „huis" in 't Mefoorsch „oem" of „roem", maar te Ansoes „manoe" genoemd wordt, is weder Roemsarai 't zelfde als Mansarai. Forrest maakte reeds melding van Munsury of Mansaray op Mefoor; van der Goes vond daar ook een kampong Mansarai.

Karandefur, volgens voornoemden schrijver gelijk aan Gradifoer of Agrandifer, is volgens het Etna-rapport ook een der negorijen van Mefoor.

Ambarpura is het Amberpoer, dat, mede volgens dit rapport, onder de Mefoorsche kampongs behoort.

Nu zegt Robidé van der Aa, dat het Etna-rapport, onmiddelijk op de drie Mefoorsche radja's laat volgen: „één radja op het eiland Amberpoon". In de editie der „Bijdragen," die mij ter beschikking staat, lees ik echter:

„Myfore drie radja's over de kampongs
„Gradefoer
„Mansaray
„Amberpoer
„Amberpoer een radja".

gezag hebben uitgeoefend over „Mefoor, Ansoes, Ambai, Seroeï, „Awek, Sowek, Korrido, Padeaido en Kroedoe".

't Is zeer mogelijk, dat daar iets van waar is, maar ik hecht er weinig aan, omdat de toekenning van gezag, zooals we weten, veelal eenvoudig gegrondvest was op eenige welgelukte rooftochten. Reeds op Salawatti deden de commissarissen de overtuiging op, dat menschenhandel en slavernij nog welig tierden in dit gedeelte van Neêrland's bezittingen. Overal elders ontwaarde men hetzelfde; maar er viel weinig anders aan te doen, dan het euvel te constateeren. In dien toestand kan geene verandering komen, voordat de tuchtelooze nomadische barbaren eene geregelde maatschappij zullen vormen.

Toen de Soerabaia den 17den November naar Dorei vertrok, nam men den radja en den kadli van Salawatti mede, om inlichtingen te geven omtrent de streken, tot het gebied van Salawatti behoorende.

Den 19den November verwelkomde Beijer de commissarissen

Dit laatste „Amberpoer" zal wel „Amberpoon" moeten zijn.

Zoo komt men dan tot de conclusie, dat het contract van 1814 den Mefoorschen stam onder Tidore bracht.

Die stam nu bewoont — waarschijnlijk sedert het begin der 18de eeuw — niet slechts het eiland Mefoor, hij heeft zich verspreid over een gedeelte der eilanden van de Geelvink-baai, de kust van Nieuw Guinea en Salawatti; en zoo vinden wij de oude namen van dien stam thans o. a. terug op Amberpoon, te Dorei (dat ook Amberpoeren genoemd wordt) en te Karondefer en Roemsaray op Salawatti.

Dat deze verklaring bijzonder goed te rijmen is met hetgeen de geschiedenis ons leerde, werd reeds aangeteekend. Van Onin, de west- en zuidkust van Nieuw Guinea is daarin geen sprake; en wanneer deskundigen kunnen aantoonen, dat Berway, Pewir en Roppon, door Claasz genoemd in 1710 (102), aan de westzijde der Geelvink-baai, 't zij aan de kust, 't zij op een der eilanden gezocht moeten worden, dan zou in 1814 omstreeks hetzelfde gebied bedoeld zijn, als in 1710.

op de reede van Dorei (*), hun mededeelende, dat er een ongestoorde rust heerschte; en in den namiddag bracht Woelders goede berichten van Andai.

Op Manaswari meende men de overblijfselen van eene oude Engelsche versterking te ontdekken, maar dit zal met het oog op hetgeen ik van de geschiedenis van Fort Coronation mededeelde, wel aan eene vergissing of een misverstand toegeschreven moeten worden.

Bij kennismaking met de hoofden van Dorei en Manaswari kregen *ook deze* commissarissen wederom de overtuiging, dat het gezag dier hoofden zoo goed als niets te beteekenen heeft, en dat met de aanstellingen op de zonderlingste wijze werd rondgesprongen.

Het gezag van Tidore werd hier gezegd erkend te worden, maar schatting werd slechts om de 4 à 5 jaren opgebracht.

Toen de commissarissen voorstelden, die schatting voortaan naar Salawatti te brengen — 't geen veel gemakkelijker zou zijn — omdat de radja van Salawatti toch des Sultans vertegenwoordiger was op de kust, bleek het, dat de Papoesche hoofden hieromtrent met de commissie van gevoelen verschilden.

Niet alleen kenden ze dien radja geen gezag toe, zij wilden hem zelfs hoegenaamd geen vertrouwen schenken.

Het was dus hier gedaan met het gezag van Salawatti, dat tijdens Weyland en nog veel later, erkend werd, en waarschijnlijk stand heeft gehouden totdat de Mefoorsche beweging, waarop Noekoe in 1804 zinspeelde, en de woelingen van Djelolo en den Sengadji Sanaffi van Gebe, er in het begin dezer eeuw een einde aan maakten.

(*) Ik spreek steeds van Dorei, omdat de plaatsnamen-quaestie minder tot mijn onderwerp behoort. Volgens sommigen bestaat Dorei uit de kampongs: Ambrobidai en Kwawi, te zamen ook Lonfabe of Roemfabe genoemd, Rasambori, Rodi en Makwari of Manokwaar (Monokwari?); volgens anderen, uit: Kwawi, Karasambé, Rodi en Manoekwari. Zie ook de vorige noot.

Den 22sten November kwam de Soerabaia voor Ansoes op Jappen ten anker, waar men hoopte een tolk te zullen vinden voor Tanah Mera en Papoe Telandjang. Dit gelukte evenwel niet; ook niet, toen de Tidoreesche prinsen er zich mede bemoeiden. Het heette, dat de vrouwen en kinderen den aangewezen tolk niet wilden laten vertrekken.

Bleek hieruit reeds weder, dat de Tidoreesche invloed hier niet veel te beduiden had, het niet opbrengen van schatting was daarvan ook een sprekend bewijs.

Wel had de dronken korano, wien men zich nog herinneren zal, aan van der Crab gezegd, dat hij de schatting voor Tidore verzamelde en derwaarts zou gaan om tevens door den Sultan in zijnen rang bevestigd te worden, maar aan deze belofte was niet voldaan, en toen de Soerabaia te Ansoes vertoefde, was de korano op reis naar Amberbaken.

De bevolking van Ansoes wordt ons door van Hemert en Swaan als veel zachtzinniger afgeschilderd, dan het door van der Crab opgehangen tafereel zou doen denken.

Wel waren de inboorlingen, ook tijdens het bezoek der Soerabaia, gewapend, maar den bezoekers, die vriendelijk ontvangen werden door oud en jong, man en vrouw, bleek niets van eenen verraderlijken en woesten aard.

Toen de gecommitteerden aan wal gingen, zagen zij de Nederlandsche vlag van de huizen der hoofden waaien, maar 't wapenbord was verdwenen, daar de paal vermolmd was, waarop men het bord in 't huis van den korano had opgeborgen.

Een nieuw verguld wapenbord werd nu bevestigd aan de buitenzijde van de woning van den korano, hetgeen met eenige plechtigheid gepaard ging. Vóór het vertrek werd den hoofden met nadruk voorgehouden, in allen deele de bevelen van den Sultan van Tidore en van het Nederlandsch-Indische gouver-

nement op te volgen, terwijl ook eenige vlaggen werden uitgereikt (*).

Den 24sten November keerde men terug naar Dorei, waar men den volgenden dag aankwam.

Daar bevond zich juist de korano van Ansoes, op zijne terugreis van Amberbaken. Hij zeide, wegens gebrek aan geld en aan eene geschikte prauw, van de reis naar Tidore te hebben afgezien, waarop hij nu te Dorei in zijnen rang bevestigd werd.

Het wapenbord van Dorei (Lonfabe) was ook al niet meer op de oorspronkelijke plaats te vinden, maar het werd bewaard in het huis van Beijer. Een nieuw verguld wapenbord werd nu opgericht en met veel plechtigheid onthuld.

Welk nut de bij deze gelegenheid gehouden toespraak had, kon blijken uit het onmiddelijk daarna door den Sengadji Brosi (het voornaamste hoofd) gedaan verzoek, om vergunning tot het snellen van twee koppen op Roon. Dit stond nog altijd in verband met de oude veete, die van der Crab meende uitgemaakt te hebben, en commissarissen beriepen zich dan ook op van der Crab's beslissing, toen ze de hoofden aanspoorden, thans in die zaak te berusten.

Intusschen was de „Menado", een stoomschip dat door de commissie gehuurd was om kolen naar Dorei te brengen, aldaar gearriveerd; en daar de vroeger opgerichte kolenloods verdwenen was, moest een nieuwe worden opgericht.

Zoodra een nieuwe nood-loods gereed en de lossing der kolen afgeloopen was, keerde de Menado den 30sten November naar de Molukken terug, terwijl de Soerabaia naar de Andai-rivier stoomde.

Toen de commissarissen bij Woelders aankwamen, vonden ze mevrouw Woelders bezig met het geven van onderwijs aan 28

(*) Daar deze ceremonie zich telkens herhaalt, nu en dan met aanstelling en beëediging van hoofden gepaard gaande, zal ik er verder geen gewag van maken, tenzij daaromtrent iets bijzonders te zeggen valt.

Papoesche kinderen, een onderwijs, hetwelk zich niet bepaalde tot het werktuigelijk doen van buiten leeren, maar integendeel de kenteekenen droeg, dat men de leerlingen leerde denken, zegt het verslag. Ook lezen wij daar:

„Zoowel bij de Arfakkers als bij de andere stammen van deze „streek verwierven de heer Woelders en echtgenoote gedurende „hun zevenjarig verblijf te Andai allengs grooten invloed, zoodat „zij bij allerlei geschillen en bezwaren door hen geraadpleegd „worden".

Het tochtje naar het binnenland, door de commissie gemaakt, beduidde niet veel, maar gaf toch de overtuiging, dat Tidore hier nooit gezag uitgeoefend had.

Den 1sten December nam men ter hoogte van Moom den zendeling Meeuwig aan boord, en stoomde vervolgens door naar Warboedi, gelegen bij de drie roode heuvels.

Den volgenden dag werd Moom bezocht, bij welke gelegenheid de Papoes bereidwillig de sloep naar 't strand hielpen trekken.

Men vond daar een hoofd met den titel van djoedjau; de man had zich zelven dien titel toegekend, „omdat hij het grootste „huis bewoonde en zijne stamgenooten voorging in het halen „van massooi".

De commissarissen wilden hem nu met eene zekere plechtigheid tot korano aanstellen, en het is zeer karakteristiek, dat de mannelijke bevolking daarop verzocht, die aanstelling achterwege te laten, omdat zij geen korano noodig hadden.

Men vertelde hun toen, dat ze wél een hoofd noodig hadden, „omdat hun land onderworpen (was) aan het gezag van de Compag„nie en den Sultan van Tidore."

Na eenig tegenstribbelen gaf men nu toe, en zoo was er weer een korano *meer* in 't leven geroepen. De commissie zelve stelde zich daarvan zeker weinig effect voor, want zij teekende bij deze gelegenheid aan:

„Het wordt ons hoe langer hoe duidelijker, dat er in werkelijk-„heid onder de Papoes geen bestuur bestaat, en dat ieder naar „eigen verkiezing handelt, zonder zich aan anderen te storen."

Meeuwig verklaarde, dat de bewoners van Moom goedgezind waren, en dat hij daar volkomen veilig was.

Eene poging om het binnenland in te gaan, moest opgegeven worden, daar het bosch ondoordringbaar en een ware wildernis bleek te zijn.

Evenmin kon het plan, om Mangangemé, de eenige kampong op Amberpoon, aan te doen, uitgevoerd worden, daar tal van reven en eene hevige branding het naderen der kust beletten.

Men stoomde nu door naar de baai van Wairoer, waar de Soerabaia den 3den December het anker liet vallen.

Het gezicht in de baai was prachtig, maar de eenige kampong, die men vond, was verlaten en vervallen, daar de bewoners eenige maanden vroeger door de berg-Papoes waren aangevallen en de vlucht hadden genomen naar Wandammen.

Ook te Wairoer trachtte men te vergeefs het binnenland in te gaan, onbekend waarschijnlijk met de route die Dr. Meijer, iets noordelijker, gevolgd had.

De reis werd nu den 5den December voortgezet, en in den middag van dien dag arriveerde men bij Roon. De Sengadji van Ande was overleden en die van Mana was op reis.

Habari, de broeder van den overleden Sengadji, kwam aan boord om de commissie te verwelkomen.

De Sengadji van Mana had goede reden gehad, om de komst van het oorlogsschip niet af te wachten en zijne vrouwen en kinderen naar 't gebergte te zenden. Het bleek toch, dat hij de hoofdschuldige geweest was, bij den aanval, die de Rooners en Wandammers, niet lang te voren, gedaan hadden op Mefoor, waar zij zeven menschen, waaronder den Kimelaha, doodden en drie gevangen maakten.

Die Sengadji werd dan ook van zijne waardigheid vervallen verklaard, en op voorstel van prins Duivenbode besloten de commissarissen, Habari tot Sengadji van de drie kampongs Ande, Mana en Siabes aan te stellen.

Toen Habari nu aan boord kwam om aangesteld te worden, was hij blijkbaar niet op z'n gemak, en nauwelijks was men begonnen de sloepen op te hijschen, of hij liep als een bezetene weg, sprong in z'n kano en roeide naar den wal.

Later gelukte het echter hem terug te doen keeren, waarop hij tot Sengadji werd aangesteld.

Den 6den December deed men een uitstapje naar den wal, waar men zich overtuigde, dat het wapenbord goed geconserveerd was, terwijl de Nederlandsche vlag van het huis van den korano woei.

In de kampong Mei, even bezuiden Wassior, waar de Soerabaia den 8sten December aankwam, vond men weder een paar hoofden, die hunne aanstelling hadden gekregen van eenen Ternataanschen handelaar (*).

Ongeveer honderd Wandammers, schoon gevormde mannen en jongens, kwamen vrijmoedig, zonder ruw en onbeschoft te zijn, aan boord, en de zoon van den korano bleef daar zelfs, op zijn verzoek, den nacht doorbrengen.

„Men kent hier het Gouvernement van Tidore in naam, doch „brengt aan den Sultan geen belasting op."

Toen de hoofden, door een zestigtal Wandammers vergezeld, den volgenden dag aan boord waren gekomen en de gewone toespraak genoten hadden, zeide één hunner, dat hij wel hoofd zou willen zijn, maar dat hij toch, volgens de adat, van tijd tot tijd

(*) Men zal zich herinneren, dat van der Crab dergelijke acten, van 1866, meegenomen had, belovende, dat ze weldra door wettige vervangen zouden worden. De nu vertoonde stukken waren afgegeven in 1872 door denzelfden Hassan bin Aboe Bakar, die de aanstellingen van 1866 geteekend had.

een rooftocht moest doen. Slechts weifelend beloofden de hoofden ten slotte, dat ze hunne verplichtingen zouden nakomen, waarop geen bezwaar gemaakt werd, tot aanstelling en beëediging over te gaan.

In de negorij Mei werd nu een wapenbord opgericht; maar ook hier moest men van nadere kennismaking met het binnenland afzien, daar nergens weg of steg in de wildernis te ontdekken was, die, volgens het zeggen der hoofden, geheel onbewoond was.

De kust van de Geelvink-baai werd nu verlaten, en de steven gewend naar Seroei op Jappen's zuidkust, waar men den 11den December 1875 aankwam.

Terwijl de geheele vrouwelijke bevolking uit de huizen naar de bosschen vluchtte, kwamen de hoofden van Seroei en het nabij gelegen Ambai aan boord.

Maar ze waren niet op hun gemak; en de korano, die geene aanstelling had, zeide, dat hij wel eens van de Compagnie en den Sultan van Tidore had hooren spreken en dat vroeger ook wel eens belasting werd opgebracht, toen de hongivloten hier nog kwamen, maar dit was al lang geleden.

Verder vernam men van de hoofden, dat ze verplicht waren eerstdaags bloedwraak te nemen op de bergbewoners, die den broeder van den korano vermoord hadden.

Dit was dan ook de reden, waarom de bevolking van Seroei niet geneigd was, de commissarissen op een tocht naar het binnenland te vergezellen.

Ambai, dat hierop bezocht werd, was geheel verlaten, maar een dag later kwam de mannelijke bevolking terug.

Nadat de hoofden plechtig waren aangesteld, ging men den 13den December over tot de oprichting van een wapenbord, en spoedig daarop begonnen ook de kinderen — waaronder vele met lieve, schalksche gezichtjes — voor den dag te komen.

Had men langer kunnen blijven, dan zouden de vrouwen zich ook wel vertoond hebben; maar de reis moest voortgezet worden.

Nadat men eene vergeefsche poging had aangewend om den korano te bewegen, de reis als tolk en gids voor Aropen mede te maken, stoomde de Soerabaia den 14den naar Koeroedoe.

Zagen wij hier in 1850, bij de komst van de Circe, alles vluchten, thans kwamen twee kano's den stoomer te gemoet, toen deze eene ankerplaats zocht bij de aan de westzijde van het eiland gelegen kampong Manoepoei.

In één dier kano's was de Sengadji gezeten, die na eenige aarzeling, eindigde met onbeschroomd aan boord te komen. Toen men den 15den aan wal ging, liet de houding van hoofden en bevolking niets te wenschen over; de vrouwen kwamen echter niet voor den dag. Er scheen hier eene vrij talrijke, welvarende bevolking te zijn, en de gecommitteerden werden met meer plichtplegingen ontvangen dan ze in het land der Papoes gewoon waren. Men bood hun zitmatjes aan en presenteerde tabak en pinang op chineesche schotels. De Sengadji werd natuurlijk in zijne waardigheid bevestigd.

Den 16den December 's ochtends 7 uur van Manoepoei vertrokken, zag men in den namiddag, aan de lichtgrijze kleur van het zeewater, dat men zich voor een der monden van de Amberno bevond. De hevige rolling, die de westmousson op het westelijk deel der delta deed ontstaan, maakte het ondoenlijk, hier het opvaren van een der rivierarmen te beproeven.

Men hoopte echter bij koning Willem-eiland gelukkiger te zullen zijn en kwam daarom in den avond bij dat eiland ten anker.

Maar dit was niet vol te houden; het schip slingerde zóó hevig, dat men verplicht was anker te lichten en onder stoom te gaan; en toen bleek het den volgenden dag, dat de om de Oost trek-

kende stroomen het schip zóó ver beoosten het eiland gezet hadden, dat van terugkeeren moest worden afgezien.

De reis werd dus nu om de Oost voortgezet. Bezuiden de Arimoa-eilanden kwam een kano naar buiten; maar toen de Soerabaia daarop afhield, gingen de inboorlingen op de vlucht.

Den 18den December viel het anker in de Humboldt-baai, waarop weder hetzelfde tooneel volgde, waarvan de Etna, de Dassoon, de Basilisk en de Challenger getuigen geweest waren.

Nacht en dag werd men door de schreeuwende, tierende menigte, waaronder zeven vrouwen, die op een distantie bleven, lastig gevallen; maar toen men door teekens te kennen gaf, naar land te willen varen, ging er een woest en vervaarlijk gezang of geschreeuw op, ten teeken van tevredenheid.

Den 19den maakten de heeren Beccari en Bruyn, geheel ongewapend, in een Papoesche kano, een uitstapje naar de ons bekende kampong Tobadi, aan de binnenbaai gelegen.

Zij vonden daar slechts vrouwen en kinderen.

Zoowel bij deze gelegenheid, als den volgenden avond, toen ze met eenige jagers naar de landtong tusschen de binnen- en buitenbaai gevaren waren, werd hun geen overlast aangedaan, althans ik vind daarvan geen melding gemaakt.

Intusschen waren in den morgen van den 20sten ook de gecommitteerden met hun gevolg en het meerendeel der officieren, in twee sloepen naar Tobadi gevaren. Men werd in den tempel toegelaten; vrouwen en meisjes verloren allengs hare aanvankelijke schuchterheid, zoodat zij — geheel in Eva's costuum — de heeren naderden, om kralen af te bedelen; en de mannen „vroegen op „zeer aanschouwelijke en begrijpelijke wijze, of (zij) geen vrouwen „wilden hebben, en gaven (hun) te verstaan, dat men voor twee „hakmessen eene maagd kon bekomen".

De woestheid en ruwheid waren intusschen zeer hinderlijk: men werd uit vriendschap heen en weer gesleurd, terwijl som-

migen zich moesten laten welgevallen, dat de Papoes hun „het „gelaat met door speeksel aangelengd roet zwart verwden, en hun „schelpen halsbanden en ringen aandeden.

„Een Papoe wilde zelfs het oor van den commandant met een „beenen naald doorboren, om er een sieraad in te hangen".

Veel vertrouwen stelde men niet in die woeste vrienden, die bovendien niet ophielden steeds bewijzen te leveren, dat ze volleerde dieven waren.

De bevolking van Oensau — eene kampong gelegen in het noordelijk deel der baai op het westelijkste der Magdalena-eilanden — bleek, bij een bezoek, dat men daar den 21sten bracht, wat kalmer te zijn. Het schijnt dan ook, dat de bewoners van de Humboldt-baai niet tot één en denzelfden stam behooren, welk denkbeeld nog meer waarschijnlijkheid krijgt, indien de veronderstelling, dat de kampongs onderling vijandig gezind zijn, mocht blijken juist te wezen.

De commissarissen meenden, evenals van der Crab deed, dat er geene hoofden bestaan in de Humboldt-baai.

Van de Nederlandsche vlag, die Moresby nog zag waaien, vind ik niets aangeteekend; maar dat het door van der Crab geplaatste wapenbord nog aanwezig was, wordt uitdrukkelijk vermeld.

Volgens Beccari had men aanvankelijk plan, een week in de Humboldt-baai te blijven, doch zag daarvan af wegens een voorval, dat allicht tot eene bloedige botsing aanleiding had kunnen geven. Terwijl nl. de commissarissen en een goed deel der officieren Oensau bezochten, „klom uit de menigte sampangs, die bij het „stoomschip lagen, een tiental Papoes, met boog en pijlen ge„wapend, langs de sloepdavids en takels tegen de tentstutten op. „Toen hun op een zachte wijze door teekenen en gebaren aan „het verstand gebracht werd, dat zij in hunne prauwen moesten „terugkeeren, namen de woestelingen een dreigende houding aan, „door met gespannen boog aan te leggen. Zoodra zij echter zagen, „dat de schildwachten op bevel van den eersten officier met een

„geweer werden gewapend, sprongen zij over boord. Inmiddels „was het één hunner gelukt, een op de raderkast liggend bar-„ringijzer van de kapiteins-sloep te stelen".

Of dit voorval nu werkelijk aanleiding gegeven heeft tot een vervroegd vertrek, doet er minder toe; Moresby en Thomson hadden het ook niet geraden geacht, lang in de Humboldt-baai te toeven, en zoolang men geene goede tolken heeft, staat men daar zeker elk oogenblik aan botsingen, ten gevolge van misverstand, bloot. Hoe het zij, weinige uren na dat ongewenscht bezoek lichtte de Soerabaia het anker, den steven wendende naar de Sadipi-baai.

Dit is dezelfde baai, die de heeren van de Etna bij hun uitstapje achter de Humboldt-baai gezien hadden, doch waar men op de terugreis, wegens een opkomend onweder, niet binnen kon stoomen.

Meer dan 120 sampangs, elk met 2 à 3 personen bemand — waaronder drie, waarop zich uitsluitend vrouwen bevonden — kwamen de Soerabaia te gemoet.

Het contrast dezer inboorlingen met de bewoners der Humboldt-baai was groot. Zij waren zeer bedaard en voorkomend, bonden hunne pijlen bijeen om ze met de bogen onder in de vaartuigen te leggen, boden den reizigers drinkwater aan uit „klapperbladen" (?) en noodigden hen door gebaren uit, aan wal te komen. Daar zag men vier kampongs, waarvan de voornaamste, die 25 huizen telde, en nog twee kleinere, op palen in zee gebouwd waren, terwijl een andere op den vasten wal stond, onder de schaduw der klapperboomen.

Groot was het verlangen, vooral ook van Beccari, om met deze landstreek en de kalme, vriendelijke bewoners nader kennis te maken. Maar dit mocht niet gelukken. Toen men vlak bij den wal nog 50 of 60 vaam loodde, werd de gevolgtrekking gemaakt, dat er geen ankergrond te vinden was, en de Soerabaia

wendde den steven. Geen wonder, dat Beccari deze golf „Baia del Disinganno (baai der teleurstelling)" doopte, en het jaren later nog betreurde, dat men hier niet gelukkiger geweest was.

Toen de Soerabaia den 23sten December de Arimoa-eilanden passeerde, kwamen eenige sampangs bij het schip; de opvarenden boden karet en lijfsversierselen in ruil aan voor messen en kralen; maar ook hier kon men niet landen, omdat er in dezen tijd van het jaar geen veilige ankerplaats was te vinden.

Alsnu werd koers gezet naar Awek, op de noordkust van Jappen, waar men in den namiddag van 24 December 1875 aankwam.

Nauwelijks was men voor anker gekomen in eene veilige baai, of de hoofden kwamen aan boord. De korano ontving weder op de gewone manier eene aanstelling.

Den 25sten werd de uit zes groote huizen bestaande negorij bezocht, waar men op vredelievende wijze ontvangen werd door de bevolking, die er armoedig en onrein uitzag.

Koppensnellen en strijd met de bergbewoners waren ook hier in zwang, zooals o. a. bleek, toen de korano zegevierend op twee doodshoofden wees, die bij de bergbewoners gesneld waren.

Daar het ondoordringbare woud een tocht naar het binnenland onmogelijk maakte, ging men den 26sten weder onder stoom.

Den 27sten December viel het anker voor de Andai-rivier. Spoedig kwam Woelders aan boord, het bericht medebrengende, dat de korano van Hattam te Andai was aangekomen om zijne opwachting bij de commissarissen te maken.

Deze kolossus werd dan ook den volgenden dag behoorlijk in zijn rang bevestigd.

Op de vraag, of hij geen kans zou zien een begaanbaar pad te laten maken van het strand naar zijne op twee en een halve dagreis verwijderde woning, gaf hij een bevestigend antwoord,

mits de bevolking goed betaald en van gereedschappen voorzien werd. Maar toen men hem vroeg, of de Hattammers niet te bewegen zouden zijn zich gezamenlijk in één negorij te vestigen, verklaarde hij, dat zij daartoe nooit over zouden gaan, omdat dit met de overlevering zou strijden.

De korano van Andai, die bij het vorig bezoek eene acte van aanstelling ontvangen had, deed den gecommitteerden de niet onnatuurlijke vraag, of hij nu ook eene maandelijksche bezoldiging zou krijgen, waarop hem te verstaan werd gegeven, dat dit nu weer strijden zou met de adat van den Sultan van Tidore.

Ook te Andai werd nu een wapenbord opgericht, en de heer Bruyn maakte van de gelegenheid gebruik om, door het betalen eener boete, de bloedschuld te vereffenen, ontstaan door het vermoorden der Arfakkers, die gevallen waren als offers voor zijnen gedooden jager. Nadat deze zaak afgedaan was, kon de heer Bruyn zijne jagers weder naar 't gebergte zenden.

Den 29sten December ging men naar Dorei, waar alsnu de nieuwe kolenloods, die van Ternate was meegenomen, met behulp der bevolking werd opgericht, terwijl de Sengadji Bro.., die goede diensten bewezen had, werd aangesteld tot eerste hoofd van Dorei, hoewel men de overtuiging had, dat hij evenmin gezag had, als eenig ander hoofd van Nieuw Guinea.

Den 8sten Januari 1876 vervolgde de Soerabaia de reis en bereikte den 10den d.v. Waigeoe, aan welks zuidkust, dicht bij het eilandje Saonek, geankerd werd. Hier werd een wapenbord opgericht, terwijl geconstateerd kon worden, dat de uit allerlei landaarden bestaande bevolking van Waigeoe en bijbehoorende eilandjes, het Tidoreesch gezag erkende.

Het bleek intusschen, dat de Sultan van Tidore, in strijd met art. 16 van het contract, geene goedkeuring gevraagd had op de benoeming van den toen regeerenden radja van Waigeoe.

Daar tegen dezen radja een aantal beschuldigingen waren ingebracht, werd hij gedwongen, op de Soerabaia plaats te nemen, ten einde zich te Tidore bij den Sultan te verantwoorden.

Den 14den Januari arriveerde men, na den vorigen dag van Saonek vertrokken te zijn, op de noordkust van Misool, bij de kampong Goe. Later werden ook Kassim, waar de radja van Waigama nog woonde en waar men nu tien huizen en een mesigit vond, benevens Lilinta bezocht, zonder dat er iets bijzonders voorviel, terwijl men ook hier, zooals te verwachten was, het sultansgezag erkend zag.

Toen den 18den Januari koers gezet werd naar de Telok Berau, was het reisgezelschap met den radja van Misool vermeerderd, die bestemd was, de noodige inlichtingen te geven betreffende de onder zijn gezag staande negorijen, aan die golf gelegen.

Men werd te Atti Atti, welker bevolking nu reeds geheel uit Mohammedanen bestond, zeer goed en met een zeker decorum ontvangen.

De aan Tidore verschuldigdė belasting werd, naar men vernam, geregeld om de drie jaren aan den radja van Misòol opgebracht. Het wapenbord was in goeden staat.

Te Sisir in de baai van Sekaar, waarop overigens van toepassing is, wat van de bevolking van Atti Atti gezegd werd, bestond blijkbaar eenig wantrouwen, toen de Soerabaia den 21sten Januari de baai binnenstoomde. Men was daar zeker nog niet vergeten, hoe men van der Crab gedwarsboomd had, toen deze getracht had den vrede tusschen Sisir en Kapitoear te sluiten. Althans, de hoofden kwamen wel aan boord, maar met eene groote prauw, welker bemanning duchtig gewapend was met geweren, lansen en krissen.

Alles liep intusschen vreedzaam af, hetgeen ook het geval was in de negorij Argoeni, die vervolgens bezocht werd. Men stoomde daarna door tot bij Dorimba, waar verscheidene hoofden aan boord

kwamen, die allen het sultansgezag erkenden; ook zag men overal in negorijen en op prauwen Nederlandsche vlaggen waaien.

Van de vier radja's der Mac Cluers-golf, nl. die van Roembatti, Fattaga, Atti Atti en Pattipi, bleek de eerste, die over 10 negorijen gezag voerde, de voornaamste te zijn, zooals ook van ouds reeds het geval was. Men beweerde, dat de radja van Fattaga eenig gezag uitoefende op Kapaur, en die van Atti Atti op de Karas-eilanden, maar ik geloof niet, dat men te veel gewicht moet hechten aan dergelijke beweringen. In elk geval weten we, wat wij van die zoogenaamde gezagsuitoefening te denken hebben.

Den 24sten Januari stoomde de Soerabaia weder uit de Telok Berau; maar men slaagde niet in de poging om nader met de westkust van Nieuw Guinea ten Noorden dier golf kennis te maken, daar een modderbank de nadering belette.

Intusschen had ook de Soerabaia niet ongestraft weken lang op de kusten van Nieuw Guinea kunnen verblijven.

De gezondheidstoestand begon ongunstig te worden, en de berri-berri had zich niet alleen bij inlanders, maar ook bij enkele Europeërs vertoond, zoodat een vierde gedeelte der equipage ziek was.

Er werd dus besloten, naar Amboina te stevenen om de zwaarste zieken naar 't hospitaal te zenden.

Den 28sten Januari kwam men aldaar aan; de noodige maatregelen voor de ziekenverpleging werden genomen, de kolenruimen werden aangevuld, en zoo was men weldra weder in staat, de reis voort te zetten.

Toen de Soerabaia den 14den Februari 1876 de reede van Amboina verliet, telde men een passagier minder, daar Dr Beccari de verdere reis niet medemaakte.

De Karas-groep was het eerste doel der reis, en den 19den viel dan ook het anker bij Faur, waar men de hoofden niet aantrof.

daar deze naar Atti Atti vertrokken waren om levensmiddelen te halen.

Wat het verslag zegt ter opheldering van de zoo even vermelde bewering, dat het oppergezag over de Karas-eilanden van oudsher door den Sultan van Tidore aan den radja van Atti Atti zou zijn opgedragen, kan, met het oog op de ons bekende feiten, moeilijk juist zijn.

En als we lezen, dat de hongitochten zich *voorheen* ook tot die eilanden uitstrekten, dan zal men waarschijnlijk niet verder terug moeten gaan, dan tot 1848.

Het wapenbord op Faur was nog in goeden staat, en van de nagenoeg uitsluitend Mohammedaansche bevolking valt niets nieuws meer mede te deelen.

Den 21sten Februari viel het anker voor Mangawitoe, de hoofdkampong (destijds althans) van poeloe Adi.

De vijf inboorlingen, die onmiddelijk na 't ankeren aan boord kwamen, spraken de Ceramsche taal en verhaalden, dat de radja van Adi met het grootste gedeelte der bevolking naar de kust van Nieuw Guinea was uitgeweken, omdat Mangawitoe, in Januari, door een roofvloot, met volk van de Karas-eilanden, Patimoeni en Kapaur bemand, was overvallen, juist toen de mannelijke bevolking naar zee was gegaan om tripang te visschen. Toen de commissarissen aan wal gingen, bleek het hun, dat de vrouwen en kinderen, die niet mede naar de vaste kust gevlucht waren, eene schuilplaats in 't gebergte van Adi gezocht hadden; eerstdaags, zeide men, zou Mangawitoe geheel verlaten worden.

„Het gezag des Sultans van Tidore kent men hier niet", zegt het verslag (*).

(*) Nu scheen Tidore weer vergeten te zijn; wij weten, dat in 1858, tijdens het bezoek der Etna, de hoofden hulde bewezen aan de Tidoreesche prinsen en dat men van der Crab in 1863 vertelde, dat er, eenige maanden vroeger, een Tidoreesche Sengadji op Adi geweest was.

De bevolking scheen weinig gespierd en slecht gevoed te z[illegible]
Eerst sedert 20 jaren zou hier de Islam ingevoerd zijn, m[illegible] het gevolg, dat er geen varkensvleesch meer gegeten werd, zo[illegible] dat een weinig visch nagenoeg het eenige dierlijke voedsel w[illegible] dat men hier nuttigde.

Den 12sten Februari stoomde men naar Namatotte, waar m[illegible] de hoofdkampong vervallen en verlaten vond, zoodat de reis d[illegible] volgenden dag reeds werd voortgezet naar de Triton-baai.

De weinige inboorlingen, die men daar zag, weken schuw terug maar eindelijk gelukte het, één hunner, den stoutmoedigste[illegible] naar het scheen, aan boord te lokken. Door hem geleid, de[illegible] men nu, zich met groote moeite een weg door de wildernis banende, eene bedevaart naar de overblijfselen van Fort du Bus.

Het bleek bij die gelegenheid, dat de in een voetstuk gemetsel[illegible] paal van het wapenbord nog bestond. Het schild zelf wer[illegible] dank zij Maclay, ook spoedig gevonden en nu weder behoorlijk bevestigd.

Vervolgens wilden commissarissen de kampong Oewamaroen de woonplaats van hunnen gids, bezoeken; maar toen zij d[illegible] dicht bij gekomen waren, zagen zij den gids, onder voorwend[illegible] van de bevolking te zullen roepen, op de vlucht gaan, zood[illegible] het niet te verwonderen is, dat zij de kampong geheel verlaten vonden.

Op de noordkust van Aidoema, waar men den 24[sten] aankwam was men niet veel gelukkiger. 't Was onmogelijk, eenige inboorlingen, die zich in een prauwtje bevonden, te bewegen bij [illegible] Soerabaia te komen; en in de kampong vond men slechts ach[illegible] vrouwen en een kleinen jongen. De mannelijke bevolking zo[illegible] naar Lakahia gegaan zijn om sagoe te koopen. Derwaarts wer[illegible] nu de steven gewend; maar toen de Soerabaia den 25[sten] aan d[illegible] noordzijde van dat eiland ankerde, ontwaarde men geen spo[illegible] van menschen; alles was in een doodsche stilte gehuld.

De radja van Lakahia hield zich op in de kampong Olla, op de vaste kust gelegen, werwaarts nu een sloep gezonden werd om hem af te halen. Ofschoon uiterst beangst, voldeed hij aan de oproeping en kwam, door zijn tienjarig zoontje vergezeld, aan boord.

Wat deze radja nu weer vertelde van de onderlinge verhouding der hoofden van Lakahia en Namatotte, ga ik met stilzwijgen voorbij, het geheel eens zijnde met Robidé van der Aa, waar hij zegt, „dat er hoogst waarschijnlijk in dit gedeelte van Nieuw „Guinea geen vaste staatkundige indeeling bestaat".

„Het gezag van den Sultan van Tidore wordt hier niet erkend", zegt het verslag, „en de Compagnie is alleen in zooverre bekend, „dat de Nederlandsche vlag op de prauwen gevoerd wordt, het- „geen door den invloed der Ceramsche en Boegineesche han- „delaars in zwang kwam. De radja had zelfs in de tasch, waarin „hij zijn betel en andere benoodigdheden bewaarde een Neder- „landsche vlag geborgen" (*).

Men had natuurlijk op de Soerabaia getracht, den radja van Lakahia zoo veel mogelijk op zijn gemak te zetten, en men meende dan ook zijn vertrouwen gewonnen te hebben. Het plan was, den radja eene acte van aanstelling te verleenen, zoodra dit in tegenwoordigheid zijner onderhoorigen zou kunnen geschieden.

Het spijt mij, dat die acte niet is uitgereikt, daar wij, zoo het gebeurd ware, misschien geweten zouden hebben of de Sultan van Tidore er ook eene rol in speelde.

Waarom er geen plechtige aanstelling volgde? Omdat de radja, zoodra er een prauwtje, met 9 Papoes bemand, bij het schip was gekomen, met zijn zoontje daarin sprong en pijlsnel wegroeide.

(*) Men zal zich herinneren, dat prins Ali in 1850 zelfs op prins Hendrik-eiland een wapenbord had willen oprichten! Nu erkende men, dat Tidore in deze streken niet het minste gezag had.

Hij werd vervolgd tot aan zijne kampong Olla, waar een tiental Papoes de onzen aanvankelijk met gespannen boog afwachtte, maar eindigde met op de vlucht te gaan.

De radja was natuurlijk naar het gebergte geweken, zooals eenige Papoes, die men eindelijk tot staan gekregen had, verzekerden; hij had verteld, dat hij op de Soerabaia slecht behandeld was en men raadde den opvarenden van de sloep aan, niet aan wal te komen, omdat men geen vertrouwen stelde in de Compagnie.

De Compagnie had reden te over gehad om evenzoo over de bevolking van Lakahia te denken, en die bevolking had hare reputatie van trouweloosheid in den loop der eeuwen steeds gehandhaafd.

De kampong Olla bestond uit slechts vier of vijf op den vasten wal gebouwde, ellendige hutjes. Er was niets aan te vangen, zoodat men naar boord terugkeerde.

Den volgenden morgen werd op het eiland Lakahia, tegenover de gewone ankerplaats voor schepen, een wapenbord opgericht.

Wat er van het bord van Delftsch aardewerk, dat hier vroeger als Nederlandsch wapen dienst deed, geworden was, deelt het verslag niet mede.

Waarschijnlijk waren paal en bord vernield; althans dit lot viel ook het *nu* opgerichte symbool van gezag, al zeer spoedig na het vertrek der Soerabaia, ten deel.

Men had plan, den tocht langs de zuidkust in oostelijke richting voort te zetten, zoodra de kolenvoorraad te Dobo zou zijn aangevuld, om dan in de eerste plaats de Oetanata-rivier aan te doen. Ook nu weder beletten wind en zee, aan dat plan gevolg te geven.

Den 6[den] Maart reeds had men de onmogelijkheid ingezien om de Oetanata te bereiken en koers gezet naar kaap Valsch; en den 8[sten], toen men dicht bij deze kaap gekomen was, werd besloten

den steven naar het Noordwesten te wenden om naar Ternate terug te keeren.

De berri-berri had zich weder vertoond, niet alleen onder de inlandsche, maar ook onder de Europeesche schepelingen.

Deze tocht, welke den 20[ten] Maart 1876 te Ternate een einde nam, had dus ook slechts gedeeltelijk aan het doel beantwoord, en het zou nog jaren duren, voordat de 141ste lengtegraad, het einddoel, dat men zich had voorgesteld, door een Nederlandsch oorlogsschip bereikt werd.

Het was intusschen gebleken, dat het gezag van Tidore op het grootste gedeelte der kust in 't geheel niet erkend werd, en hoegenaamd niets beteekende, waar het wél heette erkend te worden. De Sultan van Tidore verklaarde, nog geen f 500 's jaars van Nieuw Guinea te trekken, en dan ook niet van plan te zijn, belangrijke kosten te maken voor de verbetering der toestanden op dat eiland.

In vestiging van civiel bestuur, gesteund door een militaire macht, zagen de gecommitteerden geen heil. Zij meenden, dat opheffing van het Tidoreesche schijngezag, gepaard gaande met een jaarlijksch bezoek van den resident van Ternate met een *oorlogsschip*, aan te bevelen zoude zijn. Later zou dan kunnen beslist worden, wat er verder ten nutte van Nieuw Guinea gedaan zou kunnen worden; eerst zou moeten blijken, welken invloed dat jaarlijksch bezoek op den staatkundigen en oeconomischen toestand zou uitoefenen (526).

Wij hebben d'Albertis verlaten, toen hij, op den 1[sten] Januari 1873, met de Vettor Pisani Torres-straat binnenstoomde, om te Sydney herstel voor zijne geschokte gezondheid te zoeken.

Het duurde evenwel 10 maanden, voordat de koorts geheel geweken was, en toen nog gevoelde hij, dat zijne krachten onvoldoen-

de waren om nieuwe vermoeienissen te kunnen doorstaan. Maar het lag volstrekt niet in zijne bedoeling, verdere nasporingen op te geven (502).

Had hij eerst het plan, weder naar Andai terug te keeren om het Arfak-gebergte nader te onderzoeken, toen hij vernam, dat Beccari zich ook weder derwaarts zou begeven en dat Dr. Meijer er geweest was, besloot hij, de zuidoostkust te bezoeken.

Om nu de oude veerkracht weder terug te vinden, maakte hij eene reis over Amerika naar Europa.

Reeds in November 1874 keerde hij, volkomen in staat nieuwe inspanning van zijn lichaam te vorderen, naar Australië terug en arriveerde in 't laatst van dat jaar te Somerset, het nieuwe Engelsche etablissement van kaap York.

Hier maakte hij kennis met Mac Farlane, die aan het hoofd stond van de Engelsche zending in Torres-straat; en aan deze kennismaking hebben wij d'Albertis onderzoek van de Fly-rivier te danken.

Want reeds had hij besloten een bezoek te brengen aan de bergen van Java, na het eiland Yule en de nabijgelegen zuidkust van het oostelijk deel van Nieuw Guinea onderzocht te hebben, toen Mac Farlane hem eene plaats aanbood op de „Ellangowan" — het stoomschip der zendelingen — waarmede hij de Fly-rivier wilde opstoomen.

De delta, door de armen dezer rivier gevormd, ligt tusschen den 143sten en 144sten lengtegraad O. van Greenwich en valt dus buiten de grenzen van ons gebied; maar daar later blijken zal, dat de bovenloop van de Fly onze officieele grenslijn doorsnijdt, mag ik de onderzoekingstochten, op deze rivier gedaan, niet met stilzwijgen voorbijgaan.

Het doel, waarmede Mac Farlane de Fly op wilde varen, was, een nieuw arbeidsveld voor de zending op te sporen.

Alleen langs de rivieren toch was het mogelijk, in het binnenland door te dringen.

Terwijl d'Albertis op Yule aan den arbeid was, had Mac Farlane de Baxter-of Maicussar-rivier opgevaren, die meer dan een graad westelijk van de delta der Fly in Torres-straat uitmondt. Maar die tocht had niet aan het doel beantwoord, daar aan de oevers van deze rivier, die slechts een klein stroomgebied schijnt te hebben, nagenoeg geene bevolking werd aangetroffen. Mac Farlane hoopte nu, op de veel grootere Fly beter te zullen slagen.

Gecommandeerd door den kapitein James Runcie, verliet de Ellangowan, waarop zich, behalve Mac Farlane en d'Albertis, nog de ingenieur Smithurst, de heer Chester — "le nouveau magistrat de police de Somerset"— met zes inlandsche soldaten en 3 à 4 inlandsche matrozen bevonden, den 29sten November 1875 de reede van Somerset.

Het eerste gedeelte der reis valt buiten ons bestek, en ik spring dus over op den 7den December, toen de Ellangowan, die intusschen twee Papoesche hoofden — Main en Oeta — aan boord genomen had, zich bij het eiland Kiwaï, aan den mond van een der Fly-armen, bevond.

Begonnen de inboorlingen, in tal van kano's gezeten, hier een vreedzamen ruilhandel te drijven, den volgenden dag, toen men de rivier iets hooger opgevaren was, vertoonden zich vijf groote prauwen, elk met 30 à 40 koppen bemand, die blijkbaar niets goeds in den zin hadden.

Te vergeefs poogde Maino een vriendschappelijk onderhoud uit te lokken; integendeel de bende werd nog met talrijke vaartuigen versterkt.

Ook toen men begon te vuren zonder iemand te willen kwetsen, lieten de aanvallers zich niet afschrikken; maar nauwelijks had d'Albertis enkele schoten gedaan, die een paar gaten maakten in een der kano's, of de geheele flotille ging met kracht van riemen op de vlucht.

Den 9den December was de equipage op een klein eilandje ge-

land om brandhout te kappen, toen de stoomfluit het sein g
dat er onraad was. Weldra verschenen nu zes groote vaartu-
gen, volgepropt met Papoes in oorlogs-costuum, door tal v
kano's gevolgd, bij het eiland. Zij schenen hier te willen land
om de vreemde indringers uit den boschrand te kunnen beschie

Eenige salvo's, alleen bestemd om hen te verschrikken.
een paar goed gerichte schoten op een der kano's waren v
doende om hen op de vlucht te jagen. En toen Chester met z
soldaten de vluchtenden met de jol nazette, lieten ze wapen
kano's in den steek. Het eiland, waar dit gebeurde, ontving
naam: „l'île de l'Attaque."

Het werd er met de houding der bevolking niet beter
toen de rivier verder werd opgevaren, daar zich telkens w
benden aan de oevers vertoonden, die het kleine stoomsche
bedreigden. En soms was men wel genoodzaakt, hunne aan
len met de wapens te keeren; zoo schrijft d'Albertis van e
dergelijke ontmoeting: „l'accueil que nous leur faisons, du re
„les invite bientôt à rétrograder, hurlant, proférant des clame
„que notre équipage, pour son compte, reprend de toute la f
„de ses poumons".

Die streken schenen dus niet bijzonder geschikt voor de zend
Zal Mac Farlane dus in verder doordringen weinig heil ge
hebben, de equipage van de Ellangowan gaf haar verlangen
terug te keeren, ondubbelzinnig te kennen. Dat de levensr
delen schaarscher werden; dat het onophoudelijk regende
dat sommigen aan koorts begonnen te lijden, woog missc
nog minder zwaar, dan de vermoeienis aan dat eeuwige h
hakken verbonden.

Hoe het zij, toen men den 14den December een eilandje ber
had, niet ver van de Nederlandsche grenslijn, op nagenoeg
Z. B. gelegen, werd tot terugkeer besloten. Dit eilandje w
Ellangowan gedoopt.

Den 15den werd de steven naar het Zuiden gewend, en al spoedig zag men van alle kanten zwaar bemande vaartuigen te voorschijn komen, die de Ellangowan den doortocht schenen te willen beletten. Een dynamiet-patroon, die vóór de boegen der voorste kano's sprong, had evenwel de gewenschte uitwerking; de geheele flotille ging op de vlucht.

Nauwelijks echter was men op deze wijze aan de vervolging ontkomen, of er dreigde ernstiger gevaar. Plotseling stootte de Ellangowan op een klip of bank, met het gevolg, dat de schroef brak, zoodat het vaartuig weerloos lag.

Men bevond zich toen tegenover eene kampong, naar 't scheen, uit slechts één huis van 120 à 125 meters lengte bestaande.

Weldra verschenen de inboorlingen bij honderden aan den oever en in hunne kano's, en men mocht zeker van geluk spreken, toen de kreten: „Miro, Miro" te kennen gaven, dat zij niet met vijandelijke, doch met vredelievende bedoelingen kwamen.

Met behulp van Maino werden nu onderhandelingen aangeknoopt, die er toe leidden, dat Chester met eenige manschappen aan wal zou gaan om een varken te koopen.

Toen deze, bij het aan wal komen, meende te bemerken, dat men hem misleiden wilde, deed hij een los schot, hetwelk de bevolking zoodanig verschrikte, dat ze op de vlucht toog. Twee achtergelaten varkens werden nu buitgemaakt, terwijl Chester vervolgens het groote huis doorliep en eene mooie collectie rariteiten verzamelde. Intusschen was de in een zeilsloep veranderde Ellangowan weder vlot geworden, en een gunstige wind bracht het vaartuig, zonder verdere wederwaardigheden, den 20sten December 1875 naar het eiland Kiwaï terug.

d'Albertis had zich intusschen voorgenomen, de Fly-rivier, die zoo zeer zijne belangstelling had opgewekt, hoogerop, zoo mogelijk tot aan haren oorsprong, te onderzoeken.

In het begin van 1876 begaf hij zich naar Sydney om de noodige toebereidselen voor den nieuwen tocht te maken, en reeds den 1sten Mei bracht de paketboot „Brisbane" den onvermoeiden reiziger naar Somerset terug.

De Brisbane had eene kleine stoomsloep, nagenoeg 16 meters lang, ruim 2 meters breed en voorzien van een zinken dak, voor d'Albertis medegebracht. *Neva* was de naam van dit scheepje, dat nu met den meesten spoed voor den tocht op de Fly gereed gemaakt werd.

d'Albertis nam zelf het commando op zich, terwijl de ingenieur Laurence Hargrave hem, waar noodig, behulpzaam was. Clarence Wilcox, een jongmensch van 17 jaren, was aangenomen om te helpen bij het maken van verzamelingen; de rest der equipage bestond uit twee negers van Jamaika — Palmer en Jackson geheeten — een Chinees en nog 4 inlanders, afkomstig van de Fidji-eilanden, de Philippijnen, de Sandwich-eilanden en Nieuw Caledonië.

Negen geweren, een karabijn en vier revolvers maakten de bewapening uit, terwijl de munitie uit 2000 patronen en eenige doozen dynamiet bestond; eenige vuurpijlen en blikvuren voltooiden de uitrusting.

Den 18den Mei 1876 vertrok de Neva van Somerset, en drie dagen later kwam de ons bekende tolk, Maino, aan boord, die ook zijn zoon Warouki en zijn vriend Dawan medebracht.

Den 23sten Mei bereikte de Neva, met de vlaggen van Italië en Nieuw Zuid Wallis in top, den mond der Fly-rivier en liet dicht bij het eiland Kiwaï het anker vallen.

Op de reis naar 't eiland Ellangowan, waar men den 30sten Mei aankwam, viel niets bijzonders voor.

Wel waren er bewijzen te over, dat de oevers vrij sterk bevolkt waren, maar ditmaal kwamen de inboorlingen niet te voorschijn; alleen het hondengeblaf verraadde hunne tegenwoordigheid

Hoogerop werd de rivier, die in haren benedenloop vol zandbanken is, dieper; de vegetatie vertoonde zich minder weelderig, ja aan den linker (?) oever werden de boomen langzamerhand schaarsch.

Den 1sten Juni teekent d'Albertis aan, dat de rivier talrijke bochten maakt, en dat de algemeene stroomrichting Zuid-Oost is (*).

Men had toen, op ongeveer 7° 50' Z. B., de Nederlandsche grenslijn overschreden en bleef zich tot omstreeks den 13den Juni op Nederlandsch Nieuw Guinea bewegen.

De oevers waren hier aanvankelijk vlak; groote, geheel onbewoonde vlakten strekten zich uit, zoo ver het oog reikte.

Den 3den Juni reeds begon het landschap een ander karakter te vertoonen; de oevers werden weer hooger, en de kale vlakten hadden voor een woudrijk heuvelland plaats gemaakt; men ontdekte weder sporen van bewoning, eindelijk een dorp, maar geen enkele inboorling liet zich zien.

Hoogerop veranderde het tooneel nogmaals. Lage eentonige vlakten, waarin men hier en daar een hut ontwaarde, hadden het heuvelland weder vervangen.

Eindelijk lieten zich nu ook inboorlingen zien. Den 5den Juni kwamen vijf, ten strijde toegeruste vaartuigen uit een kreek te voorschijn.

Toen men de opvarenden vredelievend trachtte te stemmen, door eenige geschenken in flesschen naar hen toe te laten drijven, ontstond er wel eenige aarzeling, maar men scheen toch den aanval door te willen zetten, totdat de stoomfluit en zes losse revolverschoten zulk een schrik verspreidden, dat er een algemeen „sauve qui peut" volgde.

In den avond van dien dag ging d'Albertis bij eenige verlaten hutten aan land; iets verder vond hij een verlaten dorp, waar de

(*) „Son orientation générale est le nord-ouest" ziet natuurlijk op de reis — niet op de stroomrichting.

gelegenheid om de verzameling curiositeiten te vermeerderen, niet ongebruikt gelaten werd.

Bij het verder opvaren der rivier bevond men, dat de stroomsnelheid aanzienlijk toenam; het terrein werd golvender, en de oevers waren weder met wouden bedekt.

Het sloepvolk begon behoefte aan rust te gevoelen, en het verlangen naar versch vleesch nam dagelijks toe.

Den 10den werd aan het volk de noodige rust gegund, terwijl d'Albertis het woud binnendrong om te jagen. Geen spoor van menschen werd door hem ontdekt, maar een zijner jagers schoot een prachtigen kasuaris, die aan de reizigers een zeer welkom voedsel verschafte.

Het was waarschijnlijk één of twee dagen later (althans vóór den 13den), dat de Neva bij een klein eilandje kwam, waaraan de naam „Raggi" gegeven werd. Het was gelegen ten Zuiden van den mond eener rechter zijrivier, welker algemeene stroomrichting Noord-Zuid scheen te zijn.

Niet ver boven het vereenigingspunt dezer beide rivieren, doorsnijdt de Fly de grens van het Nederlandsch gebied, zoodat de opperrivier tot even bezuiden den 6den breedtegraad daarbuiten valt.

Aan allerlei kenteekenen was nu, bij het verder opvaren van de Fly, te bespeuren, dat men den oorsprong en dus het gebergte naderde. De rivier werd steeds smaller, de vegetatie weelderiger, en reikhalzend begon de equipage van de Neva in het rivierzand naar sporen van goud te zoeken.

Dit werd evenwel niet gevonden, zoodat de opvarenden zich langzamerhand met minder geduld schikten in de ontberingen en in den vrij zwaren arbeid, die van hen gevorderd moesten worden.

Een ernstige vechtpartij tusschen Palmer en Jackson was daar reeds het gevolg van geweest, en d'Albertis zou weldra al zijn

tact en al zijne energie noodig hebben, om den goeden wil van zijn volk levendig te houden.

Den 15den Juni ontdekte men eindelijk eens een bewoonde hut, maar de gewapende inboorlingen namen op 't gezicht van de vreemdelingen onmiddelijk de vlucht in het bosch.

Spoedig was d'Albertis nu bij de hut, waar hij binnentrad langs eenen acht el hoogen boomstam, die tot trap moest dienen.

Hij vond in die, van tien stookplaatsen voorziene woning vele voorwerpen, die groote waarde hadden voor de ethnologie, en het trof hem, hoeveel orde en netheid daar gevonden werden. De belangwekkendste voorwerpen vonden natuurlijk weldra eene plaats op de Neva, terwijl eene goede hoeveelheid geschenken in de woning werd achtergelaten, om de bezitters schadeloos te stellen.

De Fly werd nu hoe langer hoe smaller en ondieper; men begon zelfs op den steenachtigen bodem te stooten; maar men naderde dan ook het geheimzinnige gebergte van het binnenland, dat misschien nog zoo vele wonderen der natuur omsluierd hield.

„Enfin je les ai vues, les montagnes de l'intérieur!" roept d'Albertis den 17den Juni uit.

„Semblables à des géants de grandeur inégale, elles s'élèvent „les unes au-dessus des autres, s'étageant par gradins depuis le „fleuve jusqu'à la chaine maitresse, ces Alpes papoues dont nous „sommes encore bien loin! Quatre-vingts kilomètres ou plus „encore! Comme Moïse sur le Nebo, je contemple la Terre „Promise; pas plus que lui je n'y entrerai!

Neen; want het verder doordringen ging met hoe langer hoe meer moeilijkheden gepaard.

De rivier werd steeds ondieper, de levensmiddelen begonnen schrikbarend te verminderen, de equipage werd door koortsen geteisterd. En was het, toen men zich nog in het vlakke terrein bevond, soms mogelijk geweest door de jacht de voeding te verbeteren, hier waren de vogels zeldzaam; kasuarissen en wilde

varkens lieten zich niet meer zien. De hevige stroom en de steenachtige bodem der rivier maakten, dat ook de visscherij geen voordeel meer opleverde; het spook des hongers begon zich in al zijne afgrijselijkheid te vertoonen.

„Leur trouver à manger, voilà le problème qui met mon „esprit à la torture, le cauchemar qui pèse sur mon sommeil," teekent d'Albertis den 19^{den} Juni in zijn dagboek aan.

Gelukkig kwam er voor het oogenblik uitkomst, toen men den 20sten eene hut ontdekte, waar men zich van een varken en eenige andere levensmiddelen meester maakte, die zeker niet minder welkom waren, dan de vele curiositeiten, waarmede d'Albertis ook nu zijne wetenschappelijke verzamelingen verrijkte.

Echte keerkringsbuien verhoogden den waterstand; maar was dit op zich zelf een voordeel, de stroom werd nu hoogerop zoo sterk, dat twee ankers niet altijd in staat waren, de Neva voor afdrijven te vrijwaren. Het was dan ook van tijd tot tijd onmogelijk de reis voort te zetten, te meer omdat de zieken in aantal toenamen. d'Albertis zocht dan zijn troost in de bosschen, maar het mocht hem niet gelukken de inboorlingen te ontmoeten, hoewel het land blijkbaar bewoond was; de jacht leverde voor de keuken weinig op en ook op natuurkundig gebied was de oogst schraal.

Toch werd elke gunstige gelegenheid waargenomen, om de Fly hooger op te varen, en eene dergelijke gelegenheid deed zich, naar men meende, ook op den 25sten Juni weder voor. Maar nauwelijks was de tocht aangevangen, of de Neva werd met zulk een geweld tegen een dwars over de rivier gevallen boomstam geworpen, dat men een oogenblik vreesde, dat het vaartuig verloren zoude zijn. Toen de schroef daarbij onklaar geraakte en het water steeds zakte, moest men zich getroosten, te blijven waar men was. Eerst den 28sten, nadat de schade zoo goed mogelijk hersteld en

het water gerezen was, kon de tocht worden voortgezet tot op ongeveer 141° 30' O. L. en 5° 30' Z. B.; maar dit ging met zoo vele moeilijkheden gepaard, dat zelfs d'Albertis aan de noodzakelijkheid van terugkeeren begon te denken.

Karakteristiek is het zeker, dat hij, die heer en meester was op de Neva, daartoe toch niet wilde overgaan, voordat de ingenieur Hargrave de verklaring had afgelegd:

„Le courant est de six ou sept noeuds à l'heure, le chenal „étroit et le gouvernail rendu inutile par les remous. Impossible „d'aller plus loin".

Met groote vreugde vernam de equipage het besluit om den steven stroomafwaarts te wenden, en in weinige uren was men weder bij de hut, waar d'Albertis den 20sten eenige geschenken had achtergelaten. Men vond deze onaangeroerd terug, en bevolking liet zich niet zien.

Toen de Neva echter den volgenden dag in vliegende vaart weder bij het groote huis kwam, waar d'Albertis zoo vele merkwaardigheden had verzameld, stonden de inboorlingen de reizigers met gespannen boog af te wachten.

Niettegenstaande al het mogelijke werd gedaan om op vreedzame wijze met hen in aanraking te komen, zelfs toen ze reeds begonnen waren hunne pijlen af te schieten, trachtten zij toch, de Neva hoe langer hoe meer te naderen, om zekerder te zijn van hun schot. Eenige losse geweerschoten bleken onvoldoende om de aanvallers te doen afdeinzen, zoodat d'Albertis zich wel genoodzaakt zag, den voorsten hunner, door een schot hagel, den lust te benemen zich verder te wagen.

Dit middel trof doel; weldra waren allen in de bosschen verdwenen. De hut werd nu op nieuw doorzocht; men vond daar eene oude vrouw, die op het punt was den laatsten adem uit te blazen, en het bleek, dat hier de achtergelaten geschenken niet versmaad waren; maar de gezindheid was er blijkbaar niet

beter op geworden. Levensmiddelen vond men niet en de varkens waren met hunne eigenaren in het woud verdwenen. Het was dan ook zeer gelukkig, dat men, na weder onder stoom gegaan te zijn, eene kano ontdekte, welker bemanning op 't gezicht van de Neva te water sprong, het vaartuig met zijnen inhoud aan den stroom prijs gevende; want spoedig werd het ingehaald; en de zakken sagoe, die de lading uitmaakten, waren voor de hongerige equipage een zeer welkome buit.

Dit voorval moet ongeveer hebben plaats gehad, waar de Fly het Nederlandsche gebied binnen stroomt.

Toen de Neva den 30sten Juni weder gekomen was ter plaatse, waar de zijrivier zich in de Fly stort, werd de equipage zeer onaangenaam verrast door het besluit van d'Albertis, om dien stroom op te varen. Maar toen de drie Papoes hierover ernstig begonnen te klagen en te jammeren, werkte dit zeer gunstig terug op de overigen, die er zich nu een punt van eer van maakten, te toonen, hoever ze in energie boven die domme barbaren verheven waren.

Alvorens nu de zijrivier op te stoomen, gaf d'Albertis aan dien stroom den naam „Alice", in voldoening aan eene belofte, aan den secretaris van Nieuw Zuid Wallis, Robertson, gedaan, om den naam van miss Hargrave aan een zijner ontdekkingen te verbinden.

Aangevuurd door de behendig onderhouden hoop, goud te zullen vinden, hervatte de equipage nu gewillig de reis stroomopwaarts, terwijl het landschap steeds bergachtiger werd en het vogelenheir met klimmende belangstelling door d'Albertis werd gade geslagen

Intusschen nam het aantal zieken weer toe, zoodat men van tijd tot tijd verplicht werd te ankeren, om hun rust te geven: en den 4den Juli werd d'Albertis zelf door een hevigen aanval van koorts en rheumatiek aangetast.

Een dag later vertoonden zich eenige inboorlingen, die, hoewel

gewapend, geene vijandelijke bedoelingen schenen te hebben. Beleefd schenen ze trouwens ook niet, want d'Albertis zegt:

„l'Un d'entre eux nous tourne le dos, et, se tapant la cuisse, „prononce quelques paroles probablement peu parlementaires, „puis tous se sauvent en courant. Ce geste irrévérencieux, je „l'ai vu mettre en pratique par les indigènes du détroit de Hall „et, je dois le dire, il m'irrite au point que, lorsque mes nou„velles connaissances débouchent de la forêt plus près de nous, „je donne l'ordre de lancer une fusée qui les fait au plus tôt „rentrer sous leur couvert".

Den 6den Juli kwam men weder op eene bewoonde plaats, waar men drie of vier verlaten woningen aantrof. Den volgenden morgen werden de minst zwakken het land ingezonden; en groot was de vreugde der equipage, toen zij terugkwamen met een paar schoone varkens.

Minder opgewekt gevoelde zich d'Albertis; want de Alice had hier, in verband met eene plotselinge versmalling, eene zóó groote stroomsnelheid verkregen, dat Hargrave zich onmachtig moest verklaren, daartegen op te worstelen.

Men was toen nog steeds op Nederlandsch gebied en had ongeveer 5° 40' Z. B. bereikt. Tegen wil en dank moest d'Albertis last geven tot terugkeeren.

Met eene verbazende snelheid werd de Neva nu door den stroom van de Alice naar de Fly teruggevoerd, en den 12den was men reeds ver voorbij het eiland Ellangowan gekomen, ter plaatse, waar men op de heenreis wel sporen van bewoning gezien had, maar alleen door 't hondengeblaf tot de veronderstelling was gekomen, dat de inboorlingen niet veraf waren.

Met verbazing ontwaarde d'Albertis hier nu een vonkelnieuw dorp, dat omstreeks een kilometer van den oever verwijderd was.

De inboorlingen bewogen zich daar zóó kalm en rustig, dat

men wel denken moest, dat zij het stoomscheepje nog niet gezien hadden.

Eindelijk hoopte d'Albertis nu te zullen slagen in het aanknoopen van vriendschappelijke verhoudingen.

Met veel moeite, en niettegenstaande hij in de laatste dagen zeer verzwakt was, voer hij nu met de kano naar den oever, waar het na veel inspanning gelukte, langs een kreekje een vijver te bereiken, die geheel met waterlelies en andere planten bedekt was.

Hoezeer het hem ernst was, hier den vrede te bewaren, bleek o. a., toen hij er van afzag, een reusachtigen reiger (*Mycteria Australis*) te schieten, die, zooals men destijds meende, alleen in Australië zou voorkomen; want alles wat de inboorlingen kon verschrikken, moest vermeden worden. Maar ook nu werd hij weder teleurgesteld; want nauwelijks hadden deze de vreemdelingen bespeurd, of zij vluchtten, trots alle vriendschappelijke teekens die men maakte, hals over kop het bosch in.

Weinige minuten waren voldoende geweest, om het geheele dorp te doen ontruimen. Toen nu daarop een der jagers, niettegenstaande d'Albertis verbod, een varken schoot, was alle hoop op herstel van het vertrouwen verdwenen, zoodat men geen bezwaar maakte, nog een tweede varken voor de hongerige equipage buit te maken.

Aldus bezig zijnde van den nood een deugd te maken, zag men plotseling drie kano's, in elke waarvan vijf of zes vrouwen gezeten waren, den vijver binnenvaren. Aanvankelijk naderden ze zonder vrees; maar zoodra hadden ze niet gezien, wie het waren, die daar de rust kwamen verstoren, of ze roeiden zoo snel mogelijk weg.

Den volgenden dag werd het dorp, welks bewoners steeds afwezig bleven, schatplichtig gemaakt aan de verzamelingen van d'Albertis, en groot was de vreugde op de Neva, toen de expeditie daar terugkeerde met de varkens en tal van duiven.

Nauwelijks echter was nu de reis stroomafwaarts vervolgd, of negen vaartuigen, met ten oorlog uitgedoste inboorlingen bemand, schenen der Neva den doortocht te willen betwisten. d'Albertis liet recht op het midden der flotille aanstoomen, hetgeen het gevolg had, dat de Papoes onmiddelijk naar den oever roeiden en daar, met achterlating van de vaartuigen en 't geen daarin was, de vlucht namen. Een groote voorraad sagoe en klappers en een prachtige paradijsvogel-huid werden nu buit gemaakt, zoodat de Neva langzamerhand weer behoorlijk geproviandeerd was.

Den 17den Juli werd Kiwaï bereikt; de verdere gebeurtenissen vallen dus buiten ons bestek. Men had nog steeds met ziekte, gebrek en allerlei andere wederwaardigheden te kampen, maar den 12den November 1876 kwam de Neva ten slotte behouden te Somerset terug.

De onderzoekingsgeest van d'Albertis was intusschen op verre na niet bevredigd. Noch ziekte noch gevaren deden hem afzien van zijn lievelingsplan, om de bronnen van de Fly op te sporen en het gebergte van Nieuw Guinea's binnenlanden te onderzoeken.

Zijn eerste werk was dan ook, een nieuwen tocht op touw te zetten, waartoe het gouvernement van Nieuw Zuid Wallis bereid was, de Neva wederom beschikbaar te stellen.

Hij had echter deze keer op verre na niet over zulk geschikt personeel te beschikken als op de vorige reis.

De heer Preston, die als ingenieur of machinist dienst zoude doen, was de eenige Europeaan die d'Albertis vergezelde; noch Papoes noch negers maakten deel van de equipage uit.

Door bemiddeling van een Chineeschen avonturier, Ah- Sam, die zich verbonden had den tocht mede te maken, was het hem gelukt nog vier Chineezen te engageeren, hoofdzakelijk door voorspiegeling van de rijkdommen aan goud, sandelhout en muscaatnoten, die ze zich zonder veel moeite zouden kunnen verwerven.

Met nog drie inlanders, Jack, Tom en Bob, die ook de vorige reis had medegemaakt, was de equipage, welke dus, met inbegrip van d'Albertis, tien koppen telde, compleet.

Van welk gehalte dat volkje was, bleek reeds 2den Mei 1877 te Somerset, toen Jack en Bob in handen der politie geraakten en niet dan na veel moeite ontslagen werden, onder de volgende toespraak van den ons bekenden magistraat Chester:

„Allons signor d'Albertis, je consens à rendre la liberté à „vos hommes, mais c'est dans le ferme espoir qu'un jour ou „l'autre vous les tuerez à coups de revolver, et que vous débar„rasserez ainsi Somerset de ces deux fieffés coquins!"

Met deze fraaie equipage verliet de Neva Somerset op den 3den Mei 1877, om den 21sten de Fly binnen te stoomen.

Reeds den volgenden dag had men eene ontmoeting met de Papoes, die zich vroeger vijandig getoond hadden tegen de Ellangowan, maar thans tot een vreedzamen ruilhandel geneigd waren. Alles zou waarschijnlijk goed afgeloopen zijn, hadde een der inboorlingen niet de roeidollen van de jol gestolen.

Toen de dief nl. weigerde de dollen terug te geven, zelfs nadat hem ruime geschenken waren aangeboden, nam d'Albertis een hunner vaartuigen in beslag. Eene poging om dit terug te bekomen mislukte, waarop de Papoes zich verwijderden, waarschijnlijk om versterking te halen.

De Neva wachtte de terugkomst niet af, maar zette de reis stroomopwaarts voort.

Nu en dan naderden kano's, waarmede men ruilhandel dreef. maar toen hun aantal gaande weg vermeerderde en men bemerkte. dat de wapens, door bladeren bedekt, onder in de kano's lagen. ontstond er weer wantrouwen en stoomde de Neva zoo spoedig mogelijk door.

Overal waar de gelegenheid gunstig scheen, ging d'Albertis met zijne jagers aan wal, waardoor al spoedig ontevredenheid ontstond

onder de Chineezen, die hunne krachten wilden sparen, totdat ze het hun voorgespiegelde goudland zouden hebben ontdekt.

Den 1sten Juni, tegen het aanbreken van den morgen, terwijl alles in diepe duisternis gehuld was, werd d'Albertis gewekt door verdachte geluiden aan den oever.

Alles, zelfs de wacht, sliep, aan boord van de Neva. Intusschen merkte d'Albertis, dat men reeds trachtte in de op eenige meters achter de Neva liggende jol te klimmen. Nauwelijks had hij nu zijn volk te wapen geroepen, of een hagelbui van pijlen snorde hem om de ooren. Hij liet nu de opvarenden van de Neva plat neerliggen, en nam de verdediging alleen op zich, terwijl Preston hem de geladen geweren aanreikte.

Nadat hij 120 schoten in de duisternis gedaan had, namen de Papoes de vlucht.

Intusschen had een der Chineezen een ernstige pijlwond bekomen, en men mocht van geluk spreken er zoo afgekomen te zijn, daar men 45 pijlen op de Neva vond, waarvan er 17 „sur „un espace d'un pied carré, juste à l'endroit d'où je tirais".

Nu werd er beter wacht gehouden, maar in de eerste dagen had men geen nieuwen aanval af te slaan; wel was men den 4den Juni getuige van een krijgsdans, die met het beschieten van de Neva eindigde, maar de afstand was te groot voor de Papoesche boogschutters.

Den 6den Juni werd bij het eiland Ellangowan geankerd en van de volgende, gure, regenachtige dagen viel niet veel goeds op te teekenen, terwijl de equipage reeds vier zieken telde.

Wanneer, bij het verder opvaren der rivier, nu en dan enkele kano's ontmoet werden, bleken alle pogingen om vriendschappelijke aanraking te verkrijgen steeds vruchteloos. Somtijds naderden ze met blijkbaar vijandelijke bedoelingen. Dit gebeurde b.v. den 29sten Juni, toen de Neva nog slechts twee valide mannen telde.

Een paar kano's, blijkbaar op verkenning gezonden, gingen de overigen vooraf, en tot viermalen toe scheen men van zins den aanval door te zetten. Zoodra d'Albertis, die als uitstekend schutter zijn wapen volkomen in z'n macht had, zag, dat de bogen gespannen werden, liet hij eenige kogels over het water ricochetteeren: hielp dit niet, dan schoot hij over hunne hoofden, en eerst in de uiterste noodzakelijkheid nam hij zijne toevlucht tot trefschoten.

Den 30sten vertoonden zich weder talrijke kano's, en in den avond van dien dag kondigde „le tapage des tambours" aan, dat er iets bijzonders op til was onder de Papoes.

De 1ste Juli was een zondag, een dag, die op de Neva gewoonlijk aan de rust gewijd werd; maar ditmaal werd de rust door de Papoes verstoord, zoodat d'Albertis weder genoodzaakt was, van zijn geweer gebruik te maken.

Den 9den stond de Neva aan een meer ernstigen aanval bloot: een massa kano's, met strijders opgepropt, vertoonden zich aan de oevers, terwijl een talrijke bende inboorlingen zich op den wal verzamelde bij een groote hut, die wel 4 à 500 voeten lang scheen te zijn.

Ook nu ging een krijgsdans het schieten der eerste pijlen vooraf; en ook nu konden deze de Neva, die zoo spoedig mogelijk in het midden der rivier voortstoomde, niet bereiken. Toen d'Albertis nu eenige kogels over de hoofden der aanvallers heenschoot, schenen deze eer aangemoedigd dan afgeschrikt te worden, want ze wierpen zich allen in hunne vaartuigen, om, voorafgegaan door hunnen aanvoerder, die alleen in een kano gezeten was, de Neva te attaqueeren. Reeds was die aanvoerder zoo dicht genaderd, dat hij een drietal pijlen binnen het scheepje geschoten had, toen een kogel van d'Albertis den boog in zijne hand trof, waarop een algemeene vlucht volgde. Maar tot in den nacht toe werd men telkens door de verschijning van nieuwe kano's in de rust gestoord.

Den 10den Juli werd aan de equipage, die uitgeput raakte door gebrek aan slaap en de spanning waarin ze door die herhaalde aanvallen gebracht werd, twee dagen rust geschonken. Preston, alle Chineezen en Jack waren toen ziek, en d'Albertis zelf kreeg weder eene vermaning van zijn rheumatisme.

Den 14den Juli verkeerde hij in grooten angst over den Chinees Ah-Chong, die, 's ochtends op jacht gezonden, 's avonds niet teruggekeerd was.

Waarschijnlijk was hij eenvoudig in slaap gevallen in het bosch, want het verhaal van eene ontmoeting, die hij met de inboorlingen gehad zou hebben, 't welk hij den volgenden dag bij zijne terugkomst opdischte, had allen schijn van verzonnen te zijn.

Een paar dagen later moest alweder een aanval met geweerschoten afgewezen worden, en den 19den Juli werd Bob, die zich, tegen den last van d'Albertis, in het bosch gewaagd had, plotseling door een bende inboorlingen omringd.

Door onmiddelijk den voorsten neer te schieten, ontkwam hij aan het gevaar; want nu gingen de overigen onmiddelijk op de vlucht.

Toen d'Albertis daarop met Bob de plaats opzocht, waar die ongelukkige Papoe gevallen was, had deze reeds den laatsten adem uitgeblazen. Wanneer men nu d'Albertis hoort zeggen:

„Si les naturels reviennent chercher le corps, ils verront que „nos armes ne sont pas à mépriser, ils apprendront à modérer „leurs désirs au sujet des crânes du prochain", zou men zeker niet verwachten, dat hierop volgt:

„Pour moi, j'emporte un trophée, la tête, que Bob, en sou„venir de son jeune temps, n'hésite pas à trancher des épaules „du cadavre". Hij begreep dan ook, dat deze daad, na zulk eene inleiding, wel eenige verklaring noodig had; en deze verklaring vindt men in de volgende woorden:

„Plût a Dieu que tout ceci ne fût point arrivé! Mais je suis

„fataliste. Ce qui doit être ne saurait manquer! Nous ne sommes que les instruments de Celui qui gouverne tout. Et ces „indigènes, avais je été courir après eux?"

Intusschen zullen de Papoes van de Fly-rivier alle recht hebben, de blanken voor even groote koppensnellers aan te zien, als zij zelven zijn; en ook zij hadden die blanken niet in hunne wildernissen geroepen.

Zoodra mogelijk wilde d'Albertis nu dit ongeluksoord verlaten, hoe rijk het ook was aan paradijsvogels.

Daar men nu weldra aan de monding der Alice kwam, zijn de meeste wederwaardigheden, waarvan d'Albertis melding maakte, voorgevallen, bewesten de grenslijn, die het Nederlandsch gebied van Oost-Nieuw Guinea scheidt.

De Alice bleek nagenoeg droog te zijn, zoodat er van opvaren geen sprake was, en ook de waterstand van de Fly was veel lager, dan men verwacht had.

Weldra maakten de ondiepten het dan ook noodig, het verder opvaren voorloopig te staken. Al spoedig merkte d'Albertis nu, dat zijne Chineezen en inlanders met dat besluit niet tevreden waren; ze hadden het plan om verder door te dringen, voor goed opgegeven willen zien en naar Somerset terug willen keeren. Ziekte en vrees voor de inboorlingen droegen er ook toe bij, om den tegenzin in de jacht te verhoogen; en zoo werden de diensten der equipage hoe langer zoo onbeduidender.

Het water zakte intusschen nog meer, zoodat men genoodzaakt was, in 't begin van Augustus, een eind weegs terug te keeren om een goede ankerplaats te vinden.

Dáár wachtte d'Albertis nu het rijzen van het water af, terwijl hij zelf aan gewrichtspijnen leed, Preston zeer ernstig ziek was, en de overigen allen door koortsen geteisterd werden.

Eerst den 18[den] Augustus kreeg men regen, maar zóó weinig, dat het water nog steeds zakkende bleef en al weder een lager

gelegen ankerplaats opgezocht moest worden. Zoo ging ook weder de maand Augustus 1877 voorbij, zonder dat er nog eenig uitzicht bestond op het voortzetten van den tocht, terwijl de luiheid en onverschilligheid der equipage alle beschrijving te boven begonnen te gaan.

Den 2den September ontbraken er s'avonds twee Chineezen, Ah-Sam en Ah-Chong.

De eerste keerde den volgenden dag terug, verhalende, dat hij in 't bosch verdwaald was en niets van Ah-Chong af wist.

Alle pogingen om den vermiste te vinden, bleven dien dag en den volgenden vruchteloos en de kans, hierin te zullen slagen, werd zeer gering, toen de Neva den 5den genoodzaakt was al weder lager af te zakken.

Toen men op de nieuwe ankerplaats was aangekomen en d'Albertis slechts met den ingenieur en den kok aan boord was gebleven, kwam Ah-Tong, één der Chineezen, ongeroepen bij hem en voegde hem de grofste beleedigingen toe.

Daar vermaningen en bedreigingen niet hielpen, liet d'Albertis den beleediger naar 't strand brengen.

„Là"- zegt hij- „j'enjoins à Ah-Tong de retourner près de ses „camarades; il refuse, et je lui cingle le dos de trois ou quatre „coups du petit bâton qui se brise".

Eenige uren later kwam men berichten, dat Ah-Tong op sterven lag; en werkelijk blies hij, hoewel hij nu naar boord werd gebracht, waar getracht werd de levensgeesten weder op te wekken, weldra den laatsten adem uit.

Men vertelde toen, dat Ah-Tong reeds den geheelen dag in eene waanzinnige opgewondenheid verkeerd had; de kok zeide, dat hij sedert langen tijd aan eene hartziekte geleden had, en „l'opinion générale est qu'il est mort d'une insolation; malgré „mes ordres réitèrés, il ne voulait point mettre de chapeau".

De equipage was dus reeds met twee man verminderd, en de

gezindheid der overblijvenden was er niet beter op geworden, d'Albertis zelf zegt: „les anxiétés, les soucis me harassent au „point que je ne suis pas descendu à terre depuis plusieurs „jours".

Menigeen zou nu zeker den terugtocht aangenomen hebben, maar niet alzoo de koene Italiaan.

Den 13den September was het water begonnen te rijzen, en den 16den gaf d'Albertis, trots het protest zijner lieden, last, den steven weder naar het Noorden te wenden.

Den 21sten September had men de hut met tien stookplaatsen bereikt, die ook op de vorige reis bezocht was; maar de bewoners lieten zich niet zien.

Den 24sten werd d'Albertis te middernacht plotseling uit den slaap gewekt, ten gevolge van een hevigen schok, door botsing met een boomstam veroorzaakt. Op zijne vraag, waar de uitkijk was, kreeg hij eerst geen antwoord, totdat Jack hem eindelijk toeriep, dat de Chineezen zich meester gemaakt hadden van de jol en daarmede stroomafwaarts verdwenen waren.

Dat het denkbeeld „wij zijn verloren" hem als een bliksemstraal voor den geest zweefde, is waarlijk wel te begrijpen; maar spoedig was hij zich zelf weer meester en wist den van schrik als versteenden Preston te troosten, met de woorden:

„Courage monsieur Preston! si notre heure n'est pas venue, „nous nous en tirerons encore".

Onmiddelijk werd nu de steven gewend om de vluchtelingen, die een nagenoeg zekeren dood te gemoet gingen, op te sporen, en te trachten een inlandsch vaartuig te bemachtigen, zoo de jol niet gevonden mocht worden.

Al spoedig rees echter het vermoeden, dat Jack en Tom het met de Chineezen eens geweest waren; en toen nu de Neva door Jack's schuld op een zandbank terecht kwam, waardoor de ver-

volging een geruimen tijd gestaakt moest worden, meende d'Albertis dit aan opzet te moeten toeschrijven.

De geheele bemanning bestond nu nog uit twee Europeërs en drie inlanders; en daar Preston en Tom bovendien nog ziek waren, werd het hoogst moeilijk, het noodige brandhout te bekomen en het vaartuig te besturen.

Den 25sten maakte men zich meester van een verlaten Papoesch vaartuig. De groote inspanning, die van allen gevorderd moest worden, maakte het onmogelijk, den volgenden dag de vervolging voort te zetten; rust was dringend noodig; en er werd dan ook bepaald, dat de Neva dien dag zou blijven liggen.

Zeer vreemd zag d'Albertis nu op, toen hij in den ochtend van den 27sten van Preston vernam, dat Jack en Bob hem gelast hadden stoomop te maken.

Geweld zou niet meer baten: en d'Albertis zag den toestand dan ook als een echt fatalist onder de oogen.

Hij verklaarde Jack en Bob, dat hij hen, nu zij zich als meesters gedroegen op zijn schip, voortaan als oproerlingen en zich zelf als passagier zou beschouwen. Daarop ging hij op zijn bed liggen rooken.

Daar snorren plotseling de pijlen weder in de lucht, waarvan eenige de Neva treffen. Bob en Jack haasten zich, op de aanvallers te schieten, die nu de vlucht nemen, terwijl d'Albertis zich niet laat zien en rustig blijft doorrooken.

Die vingerwijzing naar 't gevaar, dat van de zijde der inboorlingen dreigde, was evenwel voldoende om de oproerlingen handelbaarder te maken, zoodat voor 't oogenblik het gezag weer hersteld scheen.

Den 28sten werd de Neva, die nu weder midden in de rivier voortstoomde, op nieuw beschoten, zonder dat men schade bekwam. Maar nauwelijks was dit gevaar geweken, of Bob en Jack begonnen zich weder met de zaken van Preston te bemoeien.

Nu riep d'Albertis hen bij zich, maande hun aan, Preston, die doodziek was en een kind had, te sparen, terwijl ze hem zelf konden doodschieten, zoo ze dat verlangden.

Hij gaf hun daartoe, behalve de twee geweren, die ze reeds hadden, twee revolvers, en waarschuwde slechts, hem niet te kwetsen maar te dooden, daar ze anders kans zouden hebben er slecht af te komen.

Deze houding boezemde respect in. Den 30sten September kwamen de drie Polynesiërs, in tegenwoordigheid van Preston, nederig verzoeken of d'Albertis het commando weer op zich wilde nemen; zij bekenden alle hunne ongerechtigheden, en beloofden onvoorwaardelijke gehoorzaamheid.

En welk gebruik maakte d'Albertis van deze onderwerping?

Hij gelastte, onmiddelijk den steven te wenden en de Fly weder op te varen.

Den 5den October 1877 had men eene ontmoeting met de Papoes; maar spoedig werd daaraan een einde gemaakt, daar d'Albertis, met het oog op zijne geringe macht, niet meer waarschuwde, maar door een paar welgerichte schoten de nadering belette.

Eerst den 13den October moest hij zich gewonnen geven, van het verder opvaren der rivier afzien, en nu voor goed den steven naar het Zuiden wenden. Hij had, trots al die inspanning, het punt niet kunnen bereiken, waar men het vorige jaar geweest was.

Op de terugreis zag hij zoowel nieuwe dorpen verrezen op plaatsen, die vroeger onbewoond waren, als dorpen verdwenen, die op de uitreis waren bezocht; wel een bewijs zeker, hoe ondankbaar de studie der kampongnamen van Nieuw Guinea moet zijn!

Het was bij een dier nieuwe dorpen, dat een tachtigtal Papoes den doortocht aan de Neva wilden betwisten.

Men scheen reeds minder vrees voor de vuurwapenen te koesteren; want hoewel d'Albertis den aanvoerder had doodgeschoten, gingen de overigen niet op de vlucht, maar zetten de ver-

volging voort, waaraan pas een einde kwam, toen een ander aanvoerder, die zich aan den oever bevond, ook gewond was.

Iets verder zag men een aantal vrouwen, die door teekens tot landen uitnoodigden; maar hieraan werd natuurlijk geen gevolg gegeven.

Nadat men den 26sten een dorp gepasseerd was, waar mannen, vrouwen en kinderen, vroolijk dansende, de Neva zagen voorbijstoomen, kwam men tegen den middag bij een geheel nieuwe kampong, waar wel 1000 gewapende Papoes aan den oever bijeen waren. Deze sprongen op 't gezicht van den stoomer in hunne kano's om de Neva den pas af te snijden. d'Albertis plaatste zich bij Tom, die aan 't roer stond, terwijl Bob en Jack zich vóór op het vaartuig posteerden en Preston zijn best deed om de grootst mogelijke stoomkracht te ontwikkelen.

Zoo lang mogelijk trachtte d'Albertis het op nieuw vergieten van menschenbloed te voorkomen, niettegenstaande de Polynesiërs hem bezwoeren, vergunning tot schieten te geven en Preston rapporteerde, dat het brandhout nagenoeg op was.

Maar toen zich telkens nieuwe vaartuigen bij de aanvallers voegden en deze steeds naderden, terwijl de avond begon te vallen, eischte het zelfbehoud, alle opwellingen van menschlievendheid te smoren.

Reeds waren de drie voorste kano's op het punt de Neva te bereiken, toen d'Albertis het vuur opende en een drietal der aanvallers ter neer schoot, waardoor aan de vervolging een einde kwam.

Kort daarna ontdekte de uitkijk de jol van de Neva, waarmede de Chineezen gevlucht waren, aan den oever.

Natuurlijk werd gestopt; en toen men de jol weder in zijn bezit had, bleek het duidelijk, dat ze reeds door de Papoes gebruikt was, zoodat de vluchtelingen waarschijnlijk een treurig lot ondergaan hadden.

Den 27sten October bereikte men het eiland Ellangowan.

Den 8sten November, terwijl d'Albertis en Bob nog slechts in staat waren iets uit te voeren, en een hevige storm, met onweder gepaard gaande, de wateren van de Fly als een zee opzweepte, strandde de Neva plotseling op een zandbank.

Nauwelijks hadden de oeverbewoners dit ontwaard, of zij gaven door demonische dansen hunne vreugde te kennen.

Weldra werden de naburige dorpen door geluidsseinen en vuur gewaarschuwd; en toen den 9den het daglicht doorbrak, zag men de wilde horden in massa's naderen.

Twee hunner prauwen waren zoo groot, dat men ze eerst voor Europeesche vaartuigen aanzag.

Terwijl deze langzaam naderden, werden eenige lichte kano's op verkenning vooruit gezonden. d'Albertis begreep, dat het zeer gevaarlijk zou zijn, zoo men de overtuiging kreeg van zijne zwakheid; hij achtte het daarom noodig, de verkenners onmiddelijk met eenige schoten te verdrijven. Gelukkig had dit ook nu weder de vlucht van allen ten gevolge, zoodat rustig hoog water kon worden afgewacht om den tocht te vervolgen.

Weldra werd nu de mond van de Fly, en hiermede het eindpunt van het tooneel onzer beschouwingen bereikt.

Ik wil hier echter nog met een enkel woord aanteekenen, hoe deze avontuurlijke tocht eindigde.

Den 14den November namen ook Jack en Bob de vlucht met de jol, zoodat d'Albertis, Preston en Tom alleen op de Neva achterbleven.

Eerst den 4den Januari 1878 kwamen de uitgeputte reizigers te Thursday-Island aan, waarheen de vroegere vestiging van Somerset was overgebracht.

Hier had d'Albertis zich te verantwoorden over eene door Jack en Bob ingediende klachte, waarin hij beschuldigd werd van mishandeling, en hem ten laste gelegd werd, de oorzaak te zijn ge-

weest van den dood der vijf Chineezen. Dit liep nu wel goed af, maar d'Albertis was in 't geheel niet tevreden over de zachte wijze, waarop zijn oude vriend Chester zijne oproerige schepelingen strafte, tegen wien hij, op zijne beurt, eene klacht had ingediend.

Het was nu voor goed gedaan met de geestdrift voor Nieuw Guinea in 't algemeen en de Fly-rivier in 't bijzonder, welke d'Albertis zoo lang staande gehouden had.

„Adieu donc", roept hij uit, „à ce fleuve que j'avais tant souhaité connaître! Je ne désire plus le revoir. Ici ma mémoire serait perpétuellement hantée par les anxiétés mortelles, les épreuves de tout genre qui m'y ont assailli. Au loin je ne me souviendrai plus que des splendeurs de la Nouvelle Guinée! Je me rappellerai ses oiseaux, ses forêts et mon orgueil et ma joie en découvrant tant de richesses!"

Op de terugreis naar Europa liep d'Albertis nog groot gevaar om met de Garonne bij Ras-Afoun (bezuiden kaap Guardafui) schipbreuk te lijden, maar eindelijk kwam hij den 1sten Juli 1878 behouden te Plymouth aan.

Na ons zoo lang met d'Albertis aan de oostelijke grenzen van ons gebied te hebben bezig gehouden, wordt het hoog tijd naar Dorei en de westelijke Papoes terug te keeren.

Veel belangrijks gebeurde daar in 1876 en 1877 niet. Geen enkel Nederlandsch oorlogsschip bezocht Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden in die jaren.

De regeering had intusschen de overtuiging gekregen, dat de toestand in die streken zeer ongunstig was; dat hongi-tochten in gewijzigden vorm nog voorkwamen; dat de menschenhandel nog bloeide (521). Voorstellen om in dezen toestand verbetering te brengen waren in overweging.

Intusschen had het weinig gescheeld, of de Papoes waren medegesleept in den opstand van Danoe Baba Hassan, welke, in

1876 begonnen, een jaar later met de gevangenneming van Hassan eindigde (527).

Het verhaal van dezen opstand valt buiten ons bestek.

Alleen wil ik in herinnering brengen, dat die verwikkelingen een gevolg waren van Noekoe's schepping van het koninkrijk Djelolo, en er op wijzen, hoe veel krachtiger en spoediger deze opstand onderdrukt werd, dan vroeger, onder de Compagnie en in de eerste jaren van deze eeuw, in dergelijke gevallen geschiedde.

Leest men de geschiedenis van Hassan's verzet, dan waant men zich in de tijden van Noekoe en Djelolo teruggeplaatst; en indien het Nederlandsche gezag in 1876 en 1877 niet met zoo veel meer klem ware gehandhaafd, dan omstreeks een eeuw vroeger, dan zouden zeer zeker de Papoes, Cerammers, Gorammers, enz. in den opstand meegesleept zijn.

Eenige Papoesche prauwen, waaronder van Waigeoe, waren Hassan reeds te hulp gesneld, maar door het betrekkelijk spoedig onderdrukken van den opstand, werd de medewerking der Papoes in de geboorte gesmoord, terwijl bij een bezoek van den gouvernements-stoomer Tagal, aan Misool gebracht, bleek, dat men hier aan den opstand geen deel wilde nemen.

Het is goed, op dergelijke lichtpunten de aandacht te vestigen, al behooren ze niet tot de sterren van de eerste grootte, want onze tijd is maar al te zeer geneigd, met minachting neer te zien op het heden in Insulinde en à tort et à travers het verleden steeds voor te stellen als een beschamend voorbeeld voor het thans levend geslacht. En er blijft waarlijk voor een liefhebber van schaduwen nog volop te genieten, al laat hij geen enkel lichtpuntje onopgemerkt!

Met de reederij „Banda" werd een contract gesloten om, tegen eene subsidie van het gouvernement, jaarlijks vier reizen te doen, waarvan twee Boeton en twee Ampenan (Lombok) tot aanvangspunt

zouden hebben, terwijl, wat Nieuw Guinea betreft, Sekaar en Skroë moesten worden aangedaan (528).

Hadden we vroeger gezien, dat de reederij Banda eenige inlandsche agenten in den omtrek van de Mac Cluersgolf had achtergelaten, thans vestigde zich ook een Europeaan aan de baai van Sekaar om handelsconnectiën aan te knoopen; en hij slaagde hierin vrij wel.

Zullen op deze wijze de oude sosolots weldra geheel verdwijnen (als ze nog niet verdwenen zijn), wanneer we lezen, dat de Goramsche handelaren aan de bevolking de voor de Egeron bestemde muscaatnoten wisten afhandig te maken, door het gerucht te verspreiden, dat dit schip vergaan was, dan krijgen we de overtuiging, dat die oude monopolisten nog steeds concurrenten blijven, waarmede rekening gehouden moet worden.

Misool ontving in 1876 een bezoek van den inspecteur-honorair der cultures, J. E. Teysmann, dat, uitsluitend voortzetting van botanische studiën ten doel hebbende, voor ons onderwerp van minder direct belang is (529).

Teysmann bevond, dat de eigenlijke hoofdplaats Waigama niet meer in wezen was; de radja woonde, zooals wij weten, in de negorij Kassim, te midden van moeras en wildernis. Hij voer de rivier Fakal, oostelijk van die negorij in zee stroomende, op en kreeg overal den indruk, dat er niet veel welvaart heerschte op het gedeelte van Misool, dat hij bezocht (*).

(*) Eenige dagen, voordat *T.* op Misool kwam, werd een zijner jagers, die volgens de inlanders aan berri-berri leed, genezen door een medicijn „bestaande uit de bladeren van eene *Hydnophytum-Tépoen*" met bruine knol en kort vlezige stekels, waarvan de bladeren in water gekookt en het aftreksel bij wijze van thee moest gedronken worden. De lijder genas; maar T. meende te moeten betwijfelen, of de ziekte wel berri-berri was; hij dacht eer aan rheumatisme.

Daar de noordkust van Nieuw Guinea in 1876 niet van gouvernementswege bezocht werd, zouden de zendelingen geheel geisoleerd gebleven zijn van de beschaafde wereld, zoo ze niet van tijd tot tijd een schoener of vreemdelingen hadden zien verschijnen.

In Januari 1876 ontvingen ze eindelijk, met een schoener van Ternate, de atap, die zoo noodig was om de zendelingshuizen in orde te maken, eene taak, die nu met ijver door Bink werd aangevat (522).

Waarschijnlijk was de heer Bruyn met dezen schoener medegekomen; althans Woelders schrijft, dat het in de eerste maand van 1876 bijzonder stil te Andai was, daar de heer Bruyn met een gevolg van wel 120 personen op jacht gegaan was naar Hattam.

In Augustus werd men verrast door de komst van de Coetlogon, een Fransch oorlogsschip, dat van zijn station in Nieuw-Caledonië naar Frankrijk terugkeerde.

De zendelingen begrepen niet, met welk doel dit schip, dat door Torres-straat naar Amboina moest, zoo buiten den koersweek om Dorei aan te doen. Misschien was het wel om te onderzoeken of daar een Nederlandsch etablissement was.

De commandant werd in elk geval omtrent de verhouding, die tusschen Nederland en Nieuw Guinea bestaat, ingelicht, toen hij de Nederlandsche vlag ziende wapperen, de zendelingen om opheldering vroeg.

Ging te Mansinam, waar de bevolking verloopen was, de zendingszaak achteruit; moest het station Moom, als volstrekt geene vruchten afwerpende, worden verlaten, tengevolge waarvan Meeuwig naar Mansinam terugkeerde, Bink was te Monokwari niet geheel zonder vrucht werkzaam, Beijer was soms nog in de gelegenheid eenigen invloed ten goede uit te oefenen en Woelders mocht de zelfvoldoening smaken, eenige bekeerlingen te doopen (530).

En hoe menige moord- en rooftocht nog onder het oog der

zendelingen gehouden mocht worden, meer dan eens gelukte het hun ook, moordtooneelen te voorkomen.

Vooral was het Woelders, die naast veel teleurstelling ook veel zelfvoldoening oogstte. De regeering gaf een blijk van waardeering van zijnen arbeid, door hem „te doen weten, dat zijne „werkzaamheden, in het belang van het onderwijs, door haar op „hoogen prijs gesteld werden" (531).

Andai had in de laatste jaren in vele opzichten een ander aanzien gekregen. Het was nog niet langer dan 8 jaren geleden, dat de Andaiers met steenen bijlen boomen kapten en met boslemmer messen alle snijwerk moesten verrichten, terwijl ze nauwelijks genoeg hadden om zich eenigszins te kleeden. En nu baadde men zich in overvloed; blauw katoen „en boslemmer mes„sen worden als niets geacht; mooie sarongs en prachtige koralen „zijn met kwistige hand onder hen verdeeld" en zij zijn overladen met hakmessen en bijlen „1ste soort" (530).

Ook was het Woelders eindelijk gelukt, de Andaiers over te halen, hun eigen rijst te bouwen, met het gevolg, dat de eerste oogst zoo overvloedig was, dat een gedeelte aan Woelders en naburige stammen verkocht kon worden. Zulke feiten wijzen wel degelijk op een beschavenden invloed, ook door de zendelingen uitgeoefend.

Niet zonder beteekenis is het ook voor dien invloed, dat de Papoes zich bijzonder getrokken gevoelden tot de op Nieuw Guinea geboren kinderen der zendelingen.

Dit bleek o. a. uit de verslagenheid der Papoes, toen een zoontje van Bink, na een smartelijk lijden, gestorven was.

Het kostte Bink vrij wat moeite, hen terug te houden van het voornemen om een zekeren Robekari, die naar hunne meening het kind betooverd had, aan hunne wraak op te offeren. Meermalen hadden de Papoes dat knaapje als tusschenpersoon gebruikt, als ze iets te vragen hadden, want, zeiden ze: „mijnheer is een „Woranda kakoe (een echte Hollander), maar Sinjon (de knaap)

„was in hun land geboren en dus een Meforeesknikki (een wei-
„nig Meforees); zij hielden daarom ook meer van Sinjon, dan
„van mijnheer" (522).

In Januari 1877 kwam de voor Nieuw Guinea bestemde zendeling, W. L. Jens, met zijne vrouw (mejuffrouw L. F. Knoll) te Mansinam aan, waar hij vooreerst zou blijven (530).

Gelijktijdig arriveerden aldaar de Fransche natuuronderzoekers, A. Raffray en M. Maindron (532).

Aan eerstgenoemde was door het Fransch gouvernement opgedragen: „une mission scientifique pour aller faire en Nouvelle „Guinée des recherches d'histoire naturelle", terwijl Maindron hem tot hulp was toegevoegd.

Den 17[den] Januari 1877 vertrokken Raffray en Maindron, vergezeld van een Javaan en drie Ternatanen („waaronder twee jagers"), met een schoener van Ternate.

Eerst werd Salawatti aangedaan, waar zij door den radja goed ontvangen werden; maar zij vertrouwden hem niet, gedachtig aan het gebeurde met het scheepsvolk van Redlich.

Toen de radja hun dan ook verzekerde, niet voor hunne veiligheid te kunnen instaan, indien ze het binnenland ingingen, meenden zij, dat ze op last van den radja vermoord zouden worden, als ze die waarschuwing in den wind mochten slaan.

Den 31[sten] Januari vestigden de reizigers te Dorei hun hoofdkwartier. Daar deden zij spoedig de overtuiging op, dat nagenoeg onoverkomelijke moeilijkheden het doordringen in het binnenland van Nieuw Guinea beletten.

Na die moeilijkheden — ons reeds bekend — te hebben opgesomd, komt Raffray tot de conclusie:

„C'est donc plutôt un obstacle physique que l'inhospitalité des „indigènes, qui s'oppose à ce que l'on pénètre dans l'intérieur „du pays".

Had hij kennis gedragen van 't geen er op de Fly gebeurd was, toen hij deze conclusie terneerschreef, dan zoude zeker ook de gezindheid der inboorlingen als een belangrijke factor genoemd zijn.

Het uitstapje, door Raffray naar Ajambori gemaakt, is voor ons onderwerp van minder belang; en van het voornemen om naar Hattam te gaan moest hij afzien, omdat de Hattammers een paar koppen gesneld hadden te Andai, ten gevolge waarvan de gemeenschap voor 't oogenblik gestremd was.

Na zich slechts een week te Andai opgehouden te hebben, keerde Raffray naar Dorei terug. Maindron was steeds ziek geweest en de inlandsche bedienden begonnen ook aan koortsen te lijden.

Toen Raffray nu den 3den April met de Doreiërs, die derwaarts ten handel voeren, naar Amberbaken vertrok, bleven Maindron en de Javaan te Dorei achter.

In het, uit vier huizen bestaande dorp, Mémiaoewa, gelegen op 550 meters hoogte, verbleef Raffray geruimen tijd. Hij had daar ook gelegenheid, met inboorlingen van naburige stammen kennis te maken; maar toen hij een paar mannen van den stam Ouosaoni verzocht, hem naar hun land te begeleiden, verklaarden deze, dat het onmogelijk zou zijn, de bagage te vervoeren over hunne bergen.

Zij namen echter een der jagers van Raffray op hunne terugreis mede, waaraan de collectie paradijsvogels de vermeerdering met eenige zeldzame exemplaren te danken had. Bij zijne terugkomst bevestigde de jager de onmogelijkheid om in die streken met bagage te reizen, terwijl, volgens zijne beschrijving, de toestand der zeer schaarsche bevolking in de door hem bezochte streek, zoo mogelijk, nog ellendiger was dan te Mémiaoewa.

Op de terugreis naar Dorei ontmoette Raffray drie, elk met 60 à 75 koppen bemande rooversprauwen van Biak, die zich ech-

ter bepaalden tot het vragen van tabak, toen men een Europeaan in de Doreische prauw ontdekte.

Omstreeks medio Mei keerde Raffray te Dorei terug, waar hij Maindron en den Javaanschen bediende zwaar ziek vond. Gaarne werd dan ook het aanbod van Woelders en vrouw aangenomen om Maindron naar Andai te vervoeren, waar hij nu eene liefderijke verpleging vond.

Den 1sten Juli ging Raffray, in de prauw van een Papoe van Mansinam, onder zeil naar Mefoor, waar hij een tent aan land opsloeg, omdat de ellendige hutten der inboorlingen hem geen geschikt logies opleverden.

Hij drong hier in het binnenland door, waar hij geen enkele rivier vond en hier en daar slechts eenige brokstukken van hutten. De armoedige bevolking, die hem vriendelijk behandelde, leefde in gestadige vrees voor een overval der Wandammers, die, een paar maanden vroeger, 11 mannen vermoord en 16 vrouwen en kinderen in slavernij weggevoerd hadden.

Na een verblijf van negen dagen op Mefoor vertrok Raffray naar de Schouten-eilanden; en *hij* was het, die de opmerking maakte, dat het groote eiland, westelijk van Biak gelegen, niet Sowek, maar Korrido heet (*). Sowek is een klein eilandje, waar het voornaamste deel der bevolking gevestigd is; het wordt bijna geheel door een bocht van Korrido omsloten.

Behalve de drie genoemde eilanden behooren nog tot deze groep het eiland Manor, ten noorden van de zeeëngte tusschen Biak en Korrido, en een menigte zeer kleine eilandjes.

Men was er niet geheel gerust op, hoe men hier ontvangen zou worden. Toen nu de prauw, met de Fransche en Tidoreesche vlaggen in top, het land naderde, kwamen vele kano's naar

(*) Robidé van der Aa had ook, op gezag van Rosenberg, Weddik, de Bruijn Kops en Melvill, het groote eiland Sowek genoemd, maar vestigde de aandacht op deze fout op pag. 401 en 402 van (39).

buiten; en hoewel de opvarenden zich niet vijandig toonden, wilde niemand bij Raffray aan boord komen.

Kort daarop verschenen twee groote oorlogsprauwen, welker potsierlijk toegetakelde aanvoerders, door Raffray's geschenken en ruilgoederen verleid, weldra vriendschap sloten met den vreemden bezoeker, die nu veilig aan land kon gaan.

Hij vond op Sowek veel meer leven en beweging, dan hij elders in 't land der Papoes had aangetroffen, maar de onbeschaamde vrijpostigheid der inboorlingen, die zijn vaartuig met een bezoek vereerden, was zeer lastig. Telkens vreesde hij, dat het vaartuig om zou slaan en „ils m'entouraient de si près que je ne „pouvais plus bouger".

Gelukkig bood een hoofd van Korrido hem een huis tot verblijf aan, maar hiermede namen de moeilijkheden geen einde.

De inboorlingen bleven het steeds door hun indringen hoogst lastig maken. Raffray werd letterlijk den geheelen dag door hen verhinderd om iets uit te voeren; en om onaangenaamheden te voorkomen was hij verplicht, alles te koopen, wat men hem bracht, hoewel er dikwerf niets of zeer weinig bij was, dat hij wenschte te bezitten.

Men wilde hem ook niet toestaan, zelf insecten te zoeken op de daarvoor geschikte plaatsen; en toen het hem eindelijk vergund werd, eene rivier een eind op te varen, kwam hij weldra op een bewoonde plaats, waar de bevolking te wapen liep om hem het verder doordringen te beletten.

Te Korrido terugkomende, ontwaarde hij tot zijn schrik, dat twee Mefoorsche Papoes in twist geraakt waren met de bevolking, waarop deze besloten had, den volgenden dag die beide Meforen den hals af te snijden. Het gelukte hem echter, de partijen tevreden te stellen, en gaarne zou hij nog eenigen tijd te Korrido gebleven zijn, indien zijn huisheer, die plan had op reis te gaan, hem niet genoodzaakt had te vertrekken.

De terugreis naar Dorei werd nu aangenomen; en toen Raffray te Andai kwam, had hij het genoegen, Maindron nagenoeg hersteld te vinden.

Het was toen medio Juli, tijdstip, waarop de handels-schoeners gewoonlijk naar Ternate terugkeeren. Men moest nu beslissen, of men van deze gelegenheid gebruik zou maken, dan nog een jaar op Nieuw Guinea verblijven. Daar de levensmiddelen nagenoeg uitgeput waren, de gezondheid van Maindron nog te wenschen overliet, terwijl Raffray zelf en de meeste bedienden ziek waren, besloot men te vertrekken.

Volgens Woelders was het oorspronkelijk plan wel degelijk geweest om $1^1/_2$ jaar te blijven, maar, zegt Woelders: „zij hebben reeds genoeg van Papoea; na drie maanden hier te zijn geweest zien zij reeds reikhalzend naar het schip, dat hen in Juli weder naar de beschaafde wereld zal brengen" (533).

Zij vertrokken dus en arriveerden, na zich 15 dagen op Salawatti te hebben opgehouden, behouden te Ternate, waar „M. Tobias, le resident hollandais de cette ville, que je suis heureux de remercier ici, nous offrit la plus cordiale hospitalité".

Van de schokken van aardbeving, die in den nacht van den 1sten op den 2den Maart te Andai gevoeld werden, vind ik door Raffray geene melding gemaakt; ook niet door den heer Léon Laglaize, eveneens een Fransch natuuronderzoeker, die zich destijds op Nieuw Guinea bevond (534).

De reeds meermalen genoemde oud zeeofficier Bruijn, die zooveel tot de kennis van het noordwestelijk gedeelte van Nieuw Guinea heeft bijgedragen, had nl. in Januari 1877 eene expeditie tot het verzamelen van natuurhistorische voorwerpen naar Nieuw Guinea gezonden, aan welker hoofd Laglaize geplaatst was. Ditmaal zou het geheel onbekende bergland der menschenetende Karooners bezocht worden.

Deze tocht, die door Bruyn beschreven is, duurde van Januari tot half Juni 1877.

„Het land der Karons" (of Karoonen) „bevindt zich ten westen van de Wamangan. Deze rivier vormt de grens tusschen „de landen der Karons en der Ambarbaken. Het gebied der Ka„rons strekt zich westwaarts uit tot den 132sten graad O. L. en „wordt in het binnenland begrensd door het land der Kebars. „Het eerste is twee flinke dagmarschen, het tweede nog drie zulke „dagmarschen verder, van de kust gelegen".

Nadat Amberbaken bezocht was, trok Laglaize met eenige gidsen den 2den April „aan het hoofd van 11 jagers en 29 bagage„dragers van beiderlei geslacht naar de monding van de Waman„gan, volgde den loop dier rivier en kampeerde 's avonds in het „woud, op een hoogte van ongeveer 200 voeten boven de opper„vlakte der zee".

Den volgenden avond bereikte men, na een zeer vermoeienden, gevaarlijken marsch, het land der Karooners, waar Laglaize met zijne volgelingen in eene woning huisvesting vond.

Soemgrentori, waar men zich toen bevond, is aan de zuidzijde door hooge, steile bergen begrensd, waarvan er één, ongeveer 2500 voet hoog, door Laglaize beklommen werd.

Men stond met de Karooners, die niet in dorpen vereenigd, maar in ver van elkaar staande huizen woonden, op een goeden voet, zoodat de expeditie, zonder gevaar, een maand lang te Soemgrentori verblijven kon.

De wel 20 à 25 voet boven den grond op palen gebouwde huizen tellen gewoonlijk niet meer dan acht vaste bewoners, maar dienen ook voor reizende stamgenooten, die soms ten getale van 60 à 100 in één huis verblijven.

Zijn de Amberbakers en Kebars vrij goede landbouwers, de Karooners zijn dit niet, zoodat zij gewoon zijn, het meeste, dat zij noodig hebben, bij hunne buren te koopen of te rooven.

De Karooners dalen van tijd tot tijd van het gebergte af om handel te drijven met de lieden van Biak, de Meforeezen en Maleiers, die met hunne prauwen Saokris aandoen. Zij brengen dan hunne slaven en vogelhuiden naar het strand om die tegen kralen, kapmessen en armbanden te verruilen.

De Kebars — evenals de Karooners menscheneters — verlaten echter hunne bergen nooit, maar drijven slechts ruilhandel met de Karooners. Niet alleen de jams en groenten der Kebars vinden gereedelijk een weg naar de Karoonen, vooral hunne tabak is een zeer gewild handelsartikel, ook voor Amberbaken, zoodat hoogst waarschijnlijk de meeste tabak, die van daar wordt uitgevoerd, van de Kebars afkomstig is.

Vinden de Karooners, die ten handel trekken naar de Kebars, geen behoorlijken voorraad, of wachten de Kebars vruchteloos op de Karooners om hunne verzamelde waren te komen ruilen, dan volgt in beide gevallen een vechtpartij, die met plundering gepaard gaat. De gesneuvelden worden dan tot voedsel bestemd.

„Van een gedooden vijand worden het hoofd, de armen bij de „schouders en de beenen bij de heupen van den romp afgesneden. „De romp en de vinger- en teentoppen met de nagels worden „weggeworpen, en hoofd, armen en beenen aan de vrouwen ter „toebereiding gegeven. De vrouwen snijden het vleesch van ar„men en beenen in kleine stukken en vullen daarmede versch „gekapte bamboestelen. Na met een prop van gras of bladeren „verder gesloten te zijn, worden die gevulde en gesloten bam„boestelen daarna zoolang boven een vuur geplaatst tot de inhoud „er van gaar is. Op deze wijze verkrijgt men een weinig bouil„lon, die als lekkernij wordt gedronken, en gaar vleesch, waaraan „de Karons of Kebars zich vergasten. Het hoofd wordt beschouwd „een waar „morceau de roi" te zijn. Den schedel klooft men. „De hersenen laat men in den schedel op een vuur gaar worden, „om die daarna te nuttigen, liefst met sagopap, zoo men zich die

„heeft kunnen verschaffen. De maaltijden, waarbij menschenvleesch „genuttigd wordt, zijn zeer feestelijk, en geven den menschen-„eters aanleiding om groote hoeveelheden palmwijn (gegist sap van „den Arenga saccharifera) te drinken" (534).

Het zijn niet alleen de Kebars, maar ook de vreedzame Amberbakers, die soms de stof voor die feestelijke maaltijden der Karooners moeten leveren. De vrees voor de Karooners is dan ook zeer groot in Amberbaken, waar men alles in den steek laat om hunne aanvallen te ontvluchten.

Bijzonder merkwaardig is het zeker, dat de Karooners, behalve een eigen hoofd, dat in 't gebergte woont, als opperhoofd erkennen een ouden Meforees, die aan de kust in het Mefoorsche dorp Wapai verblijf houdt en jaarlijks hunne schatting ontvangt.

Boombladen maken het gewone voedsel dier barbaren uit.

Zij gebruiken noch zout, noch iets anders ter vervanging daarvan, bij de bereiding hunner spijzen. Alleen werd, bij terugkomst van de kust, steeds wat zeewater meegebracht; het zout hun door Laglaize geschonken, bleek intusschen zeer in de smaak te vallen.

De Karooners, die slechts een stuk boomschors als kleeding gebruiken, zijn kleine, flink gebouwde en zeer gespierde menschen; de jonge meisjes hebben aangename gelaatstrekken, maar de vrouwen, die trouwens den zwaren arbeid moeten verrichten, munten uit door haar onaangenaam uiterlijk.

„Nadat de heer Laglaize uit het land der Karons teruggekeerd „was en zich aan de kust van Ambarbaken bevond, had een zon-„derling voorval plaats. Maforeezen en Ambarbaken vereenigden „zich op eene bepaalde plaats met de Karons, en gingen geza-„mentlijk uit, met het doel eenen Karon onschadelijk te maken, „die verdacht werd door een boozen geest bezeten te zijn, en die, „dacht men, allerlei onheil stichtte. De man, die verdacht werd, „was spoedig gevonden. Men doodde hem, waarna Maforeezen

„en Ambarbaken naar huis keerden, en de Karons hunne gewone „verblijfplaatsen opzochten, om een feestmaal aan te richten van „het hoofd, de armen en de beenen van den verslagene".

Hebben wij aan het initiatief van den heer Bruyn de kennismaking met die belangwekkende bijzonderheden omtrent het land der Karooners en Kebars te danken, ook de zendelingen konden in 1877 weder eene kleine bijdrage leveren tot vermeerdering der kennis van land en volk aan de Dorei-baai.

In 1870 reeds had men het plan opgevat, een zendings-station te vestigen te Manzéman, ten zuidoosten van Andai gelegen.

Men wenschte zich nu nader te overtuigen, of die vestiging al of niet wenschelijk zou zijn.

Daartoe vertrokken Bink en Jens den 18[den] September met een inlandsche prauw derwaarts (533).

Den volgenden morgen zetten zij voet aan wal op eene plaats, die Warkoi of Menangin genoemd wordt, waar men over de Arfak, Manzéman kan bereiken. Het kostte vrij wat moeite, Meforeezen te vinden, die den tocht mee wilden maken, daar ook hier nog uitstaande bloedschulden te vereffenen waren; maar eindelijk verklaarden twee jonge lieden en een bejaard man zich daartoe bereid.

Het eerste gedeelte van den weg liep geleidelijk opwaarts; men zag hier en daar een mooi punt; ook ontdekte men een kleine vlakte, groot genoeg voor een zendingspost; maar langzamerhand werd de weg moeilijker, zoodat men soms op handen en voeten moest kruipen. Na drie uren geklommen te hebben, ontmoette men een troep Arfakkers, die op de varkensjacht waren en er niets vriendelijk uitzagen. Maar zoodra hadden zij niet vernomen, dat de reizigers vrienden waren van den toewan Andai (Woelders), of ze namen eene welwillende houding aan.

Zij toonden zich toen zelfs bereid om de zendelingen te bege-

leiden naar hunne huizen, die hoog in 't gebergte zichtbaar waren, hoewel ze meenden, dat de weg zou blijken veel te steil te zijn om door Europeanen gevolgd te worden.

De weg bleek inderdaad zeer moeilijk te zijn; kruipende en klauterende ging men vooruit, terwijl de Arfakkers soms te hulp moesten komen om Bink tegen een steilte op te trekken.

Eindelijk kwamen de reizigers, uitgeput van vermoeienis, te Manzénam aan, dat op eene kleine, 3000 à 3500 voet hooge bergvlakte van „omstreeks honderd passen in het vierkant", gelegen is.

De plaats bestond uit slechts drie, ongeveer 20 voet boven den grond verheven woningen, elk 30 à 40 zielen tellende; verder in den omtrek werden huizen noch menschen ontdekt.

Het was guur te Manzénam, zoodat onze reizigers, die zwaar bezweet waren en geene drooge kleederen of dekking hadden medegenomen, besloten, nog denzelfden dag terug te keeren, hoe vriendelijk ze ook door de Manzénammers ontvangen waren.

Deze waren er zeer op gesteld, een pandita in hun midden te hebben, „want zij waren arm, die van Andai waren al rijk, „die behoefden al niet meer te werken, maar zij nog wel; daar- „bij hadden zij voortdurend voor roovers te vreezen en als zij „nu een Toewan hadden, zou dat alles voor hen beter zijn".

Hoewel ik me zeer goed begrijp, dat Bink en Jens verzekerden, een geheel ander doel voor oogen te hebben, meen ik toch niet onopgemerkt te mogen laten voorbijgaan, dat die ruwe Arfakkers het denkbeeld van welvaart en veiligheid aan de aanwezigheid van eenen zendeling verbonden, eene waarheid, die niet over 't hoofd gezien mag worden door hen, die den arbeid der zendelingen op Nieuw Guinea geheel onvruchtbaar noemen.

Des namiddags ten half vier ure werd, met behulp van een Arfaksch geleide, de terugtocht aangenomen langs een weg, die wel korter, maar ook moeielijker was dan de eerst gevolgde. Ten 8 ure des avonds kwamen ze afgemat in hunne prauw terug.

De tocht langs de kust werd de volgende dagen in zuidelijke richting vervolgd, maar de lust om weer bergen te beklimmen was voorloopig verdwenen.

Ook nu kwamen er meermalen Arfakkers een pandita vragen om dezelfde redenen, die de Manzénammers zoo oprecht hadden medegedeeld.

De zendelingen brachten hun onder het oog, dat zij zich slechts te Andai behoefden te vestigen om een pandita in hun midden te zien; maar tot verhuizen waren ze niet geneigd; „wij hebben „het hier lief", was hun antwoord.

Van Mabo, waar dat verzoek gedaan werd, ging de reis den 22sten September naar Waarambeer, iets zuidelijker gelegen; en toen de Doreiërs hier, evenmin als te Mabo het geval geweest was, boontjes konden bekomen, keerde men naar Monokwari terug, alwaar Bink en Jens in den nacht van den 23sten behouden aankwamen.

Toch had de vermoeienis zeker aan Jens geen goed gedaan, want weinige weken later kreeg hij eene hevige bloedspuwing.

Dat Manzénam, wegens de ligging en het gering aantal bewoners, niet geschikt geoordeeld werd voor een zendings-station, zal niemand verwonderen.

Intusschen was nu alweder gebleken, met hoevele moeilijkheden terreinverkenning in wijden kring gepaard ging.

Het hinderde Woelders vooral, dat men nog steeds in het onzekere verkeerde omtrent den vulkaan, die, naar men meende, met de herhaalde aardbevingen in verband stond.

Den 3den September 1877 waren te Andai, en in heviger mate in het Hattamsche, wederom schokken van aardbeving gevoeld.

Volgens het verhaal van een mambri (held), die den hoogsten top van het Arfakgebrgte — door de zendelingen „Omzin" genoemd — beklommen zou hebben, zou boven in dien berg een

diep gat zijn, waarvan men den bodem niet zien kon; op den rand lagen groote steenen, terwijl „aan de andere zijde, de „grond spongieus" was.

Doet deze omschrijving aan een krater denken, de Hattammers beweerden ook nog, meermalen dunne rookwolken en soms asch te hebben zien opstijgen, 't welk met knallen, als van geweerschoten, gepaard ging.

Woelders zelf werd bij het bergklimmen steeds door duizelingen overvallen, zoodat het hem niet mogelijk was, persoonlijk kennis te maken met het geheimzinnige gebergte, dat zijne woonplaats omringt. Hij zond evenwel van tijd tot tijd zijne jagers derwaarts, zooals we weten, terwijl de ons bekende inlandsche christen, die „de meester" genoemd werd, nu en dan het evangelie verkondigde onder de Hattammers.

Bij een dier tochten, in 1877 ondernomen, had die meester, zooals Woelders verhaalt, in één huis twintig menschen aangetroffen, die stom waren (535). Verder lezen we: „Bij onderzoek „is het aan Br. Woelders gebleken, dat meer dan 200 van die „ongelukkigen zich te Hattam en Moré bevinden; wel heeft hij „vroeger opgemerkt, dat onder hen veel stotteraars zijn. Eenige „dagen verderop moeten er, volgens het zeggen van den korano „van Hattam, nog veel meer zijn, die hooren noch spreken kun„nen. Op de vraag van onzen Broeder, of hij daarheen niet eens „met den meester wilde gaan, weigerde hij het, zeggende: al „geeft gij mij zoovele zilveren armbanden, als ik vingers en „teenen heb, doe ik het toch niet, want behalve den moeielijken „weg, zijn de menschen aldaar op sommige tijden krankzinnig en „dan slaan en hakken zij alles om zich stuk".

Ik moet erkennen, dat dit bericht, hoe onzeker ook in vele opzichten en uit welk een verdachte bron ook afkomstig, een zekeren indruk op mij gemaakt heeft.

Stond er niet, dat de waarheid van het eerste gedeelte bij on-

derzoek aan Woelders *gebleken* was, dan zou ik geneigd zijn, het geheele verhaal voor een praatje te houden; nu betreur ik het slechts, dat wij de bewijzen niet kennen, die Woelders van de waarheid van 't verhaal overtuigd hebben.

d'Albertis meldt niets van stommen en stotteraars; maar hij heeft ook het eigenlijke Hattam niet bereikt; en als Beccari, wiens reisverhaal ik niet heb kunnen raadplegen (*), iets dergelijks had opgemerkt, dan zou, dunkt me, de aandacht van de geleerde wereld wel op dat verschijnsel gevallen zijn; en hiervan is mij niets gebleken.

Het is misschien toeval, dat het zendingsbericht eerst spreekt van stommen en later van doofstommen; maar 't zou wel de moeite waard zijn, te weten, of men de eersten dan wel de laatsten bedoelt.

Stotteraars toch zouden op een staatsie-trap voor het Darwinisme eene betere figuur maken tusschen stommen en goed gearticuleerd sprekenden, dan tusschen de laatsten en doofstommen.

De gespannen verhouding tusschen de Rooners en Doreiërs, die reeds in 1870 begonnen was en waaraan van der Crab in 1871 een einde gemaakt meende te hebben, duurde in 1877 nog voort. De Rooners, waarmede de Wandammers samengingen, wilden wel vrede sluiten, maar de Doreiërs en Monokwariërs wilden daarvan niet weten, voordat hun een Roonsche kop werd uitgeleverd, hoewel ze vroeger reeds twee kinderen aan de bloedwraak hadden opgeofferd.

Het scheelde zeer weinig, of het was in September 1877 weder tot eene uitbarsting gekomen, daar de partijen bij Andai reeds tegenover elkaar stonden; en niet zonder zelfvoldoening mocht Woelders in zijn journaal aanteekenen: „Ware het Woord Gods „niet te Andai gepredikt, gewis had er weder bloed gevloeid" (533).

(*) Zie noot op pag. 286.

In het begin van October reeds was de tusschenkomst van Woelders op nieuw noodig. Een bende Wandammers en Wandessiërs, waarbij zich ook een prauw van Moom bevond, had op een paar uren van Andai een Andaisch reisgezelschap overvallen, waarvan één man gewond werd, terwijl de overigen gevangen waren meegevoerd (535).

Woelders riep nu de hoofden van Mansinam en Andai bijeen, ten einde de verlossing der gevangenen te bewerken en bloedwraak te voorkomen: en ook dit mocht hem gelukken.

In het jaar 1878 onderging het zendelingen-personeel eenige verandering, in de eerste plaats als een gevolg van 't geen we in het zendingsverslag over 1877 lezen (533):

„Van Meeuwig kunnen wij tot ons diep leedwezen, niets an- „ders zeggen, dan dat hij zich als een onwaardig en ontrouw „zendeling gedragen heeft en daarom op staanden voet uit onzen „dienst ontslagen is".

Beijer werd als zendeling-koopman ontslagen om voortaan als zendeling-helper werkzaam te zijn en Woelders vertrok in Augustus 1878 naar Europa om herstel te zoeken van de gezondheid zijner vrouw, die hem tot den laatsten dag met ijver en toewijding in zijn werk behulpzaam was.

Jens werd nu voor Andai bestemd, waarheen hij reeds in April vertrok om den dienst waar te nemen, daar Woelders destijds te Dorei was.

De eerste avond-godsdienstoefening, die hij te Andai hield, werd op droevige wijze verstoord, daar men plotseling een schreeuw hoorde, waarop de tijding volgde, dat men Janna (een door de zendelingen vrijgekocht meisje) het hoofd had afgekapt.

Zóó erg was het gelukkig niet; maar 't was toch erg genoeg, dat het kind gewond was, omdat het ziek worden van eene oude vrouw aan hare toovenarij werd toegeschreven.

Dergelijke tooneelen moesten de zendelingen natuurlijk diep grieven, maar daar stond tegenover, dat zich te Andai een partij scheen te vormen, die het Christendom meer genegen werd.

De Papoes lieten zich evenwel niet gemakkelijk bekeeren en voerden meermalen tegen de dogmatiek der zendelingen argumenten aan, die ons in staat stellen, met hunne levensbeschouwing eenigszins kennis te maken.

Ik acht het daarom niet ongepast, met een enkel woord te gewagen van een zekeren Mamboei, „een type van Papoesche eigen-„gerechtigheid, een afdruk van velen, ja bijna alle Papoes, „die in hun binnenste spreken als Mamboei".

Het gelukte den zendelingen niet, dezen man, die sedert vier jaren aan „eene vreesselijke ziekte" leed, „ten gevolge van een „losbandig leven", angst voor den dood in te boezemen, als uitgangspunt zijner bekeering.

„Die Toewans", zeide Mamboei, „vertellen altijd, dat ik spoedig „zal sterven, maar ik ben er nog, en zal wel beter worden".

Toch had hij een soort van wonderputje gemaakt, welks water alle ziekten zou kunnen genezen, mits het geen ziekte was, waarmee het leven gemoeid was.

Toen Mamboei zóó erg ziek werd, dat zijne zuster reeds bezig was de mat te naaien, waarin het lijk gewikkeld zou worden, zocht Bink hem op en hielp hem met een goede dosis kinine weer op de been. Van deze omstandigheid gebruik makende om Mamboei op zijn zondig leven te wijzen, kreeg hij ten antwoord:

„Toewan, gij hebt veel gepraat tot de menschen en tot mij; „ik heb alles gehoord en begrepen, maar ik heb nooit kwaad „gedaan; van dat ik een kleine jongen was, tot nu toe ben ik „altijd braaf geweest. Ik heb wel eens menschen het hoofd af-„geslagen, maar hun vrienden hadden het eerst de mijnen gedaan. „Ik heb wel overspel bedreven, maar dat kon ik niet helpen, — „ik werd verleid. Ik ben wel eens kwaad geweest en heb ande-

„ren vervloekt, — maar zij hadden het mij eerst gedaan. Ge-„stolen heb ik nooit en gelogen evenmin".

Toen de ziekte weer erger werd, vroeg Bink aan Mamboei, waar hij wel dacht heen te gaan na zijnen dood.

„Dat moet de Heer in den hemel zelf maar weten", antwoordde hij. „Als Hij mij lief heeft, zal Hij mij wel in den hemel „halen; als Hij mij haat, zal Hij mij wel in de hel werpen. „Wat kan ik daaraan doen? Hij moet het zelf maar weten".

Of hij dan niet bang was voor den dood? Wel neen, waarom zou hij bang zijn.

Een andere Papoe echter wenschte gedoopt te worden, zeggende, dat hij al genoeg geleerd had. Maar toen hem gevraagd werd of hij zijne zonden reeds kende, antwoordde hij: „Mijnheer zwijg „maar, anders wordt uw mond moe"; en verder redeneeren hielp niet, want weldra gaf hij door het onveranderlijke „kakoe" te kennen, dat men praten kon, zooveel men wilde, zonder dat hij zich de moeite zou geven verder in discussie te treden.

Zij, die eens gedoopt waren, gaven ook niet altijd stof tot vreugde. Twee hunner, Marcus en Martha, waren samen getrouwd. Daar Martha zich van tijd tot tijd voor een paar dagen verwijderde, werd Marcus jaloersch en diende zijne vrouw een duchtig pak slaag toe, waaraan Jens een einde maakte; en zijn discours over de eischen van het Christelijke huwelijk werkte zóó veel uit, dat hij schrijven kon: „heden morgen kwam hij met haar op zijn „rug aandragen en tot mijne blijdschap en dankbaarheid is de „onderlinge verzoening daarop gevolgd".

Die Martha verbeeldde zich, als Christen, boven de Papoesche adat verheven; en toen de korano haar daarover eens eene opmerking maakte, schreeuwde zij, hem uitjouwende, triumphantelijk: „*tsji*, *tsji*, *tsji!* — *adat myobena isia*, *adat setan bieda*, *tsji*, „*tsji*, *tsji* — *setan* (tsji — uw gewoonte is uit den duivel, tsji — „den duivel)".

De vermaning van Jens hielp niet; ze begon nu den korano, die aan cascado leed, uit te schelden voor Kaskade, waarop deze z'n boog spande en een pijl op haar afschoot, die miste en voor de voeten van Jens' vrouw en kind neerviel.

Daarop vluchtte Martha naar het bosch, waar ze bij eene Arfaksche familie eenige dagen doorbracht om vervolgens door Marcus teruggehaald te worden.

Later vertrokken ze met de Rooners, die weder eene vergeefsche poging hadden aangewend om vrede te sluiten, naar Roon; en het strekt den bekeerlingen zeker niet tot eer, dat Jens, na hun vertrek, in zijn journaal opteekende: „nu zij weg zijn, gaan de „werkzaamheden op ons erf veel beter".

In het Regeerings-Verslag over 1879, waarbij eene kaart gevoegd is, volgens welke het Nederlandsche grondgebied op Nieuw Guinea zich slechts even voorbij den meridiaan van 140° O. L. uitstrekt, vind ik onder de: „*Betrekkingen met het Buitenland*", geene melding gemaakt van de concessie, door de „Australian colonisation „League" aan de Nederlandsch Indische regeering gevraagd om een uitgestrekt grondgebied tusschen Dorei en de Humboldt-baai te exploiteeren en te koloniseeren (39) (*).

Is die concessie werkelijk gevraagd, dan zou daarin erkenning van de Nederlandsche souvereiniteit opgesloten liggen.

Robidé van der Aa merkte reeds op, dat „zulk een verzoek eener „buitenlandsche vennootschap, die blijkens hare aanvraag niet „alleen de inboorlingen overheeren, maar ook troepen werven „en andere daden van souverein gezag uitoefenen wil, en dus „een staat in den staat zou vormen, te zeer in strijd is, met „de thans algemeen aangenomen beginselen van koloniaal beheer, „om te worden toegestaan".

De Australische gouvernementen begonnen meer en meer de

(*) Zie N. B. in de noot van pag. 236.

aandacht op Nieuw Guinea te vestigen en verlangden, dat het moederland de oosterhelft van dat eiland zou annexeeren. Wellicht, dat het dolle plan van Menotti Garibaldi om, zonder eenige voorbereiding, 3000 kolonisten naar Nieuw Guinea over te brengen, een plan, dat door den onvermoeiden avonturier Cerruti ontworpen schijnt, aandeel gehad heeft in de wenschen der Australiërs. Maar niet minder was het de hoop, in Nieuw Guinea goud te zullen vinden, die de gemoederen daar opwond.

Wij zagen reeds, hoe d'Albertis dien gouddorst gebruikte om een equipage voor de Neva bij elkaar te krijgen, en hoe de Engelsche zendelingen hunne aandacht wijdden aan het wellicht voorkomen van dat edel metaal, hetwelk, naar men meende, den weg voor de beschaving zoude openen.

Men had intusschen geen goud aangetroffen, en vond als eenige handelsartikelen van waarde in die streken: tripang, paarlemoer, schildpad, kostbare houtsoorten en klappers.

De bevelhebber van het Engelsch oorlogsstoomschip, Sappho, die in 1878 of 't begin van 1879 Nieuw Guinea's zuidoostkust bezocht, achtte het zeer gelukkig, dat men in dit opzicht teleurgesteld werd.

„De ontdekking van goud in Nieuw Guinea, met zijn dichten „tropischen plantengroei en bijna aanhoudende regens, ware" — zegt deze officier — „een groot ongeluk voor Australië; onder „zulk een klimaat zouden alle mijnwerkers weldra wegsterven. „Over het algemeen houd ik Nieuw Guinea voor kolonisten ongeschikt, die alleen aan de kuststreken een karig bestaan zouden „vinden kunnen".

De Engelsche regeering scheen — en schijnt ook nu *nog* — niet erg ingenomen te zijn met de Australische annexatie-plannen, waarop ik later met een enkel woord terugkom.

In Italië waren Beccari en d'Albertis volkomen in staat, de

publieke opinie omtrent Menotti Garibaldi's en Cerruti's plannen in te lichten.

En in Duitschland, dat ook al van kolonisatie-plannen op Nieuw Guinea zwanger ging, antwoordde Petermann's orgaan (536) op Robidé van der Aa's, aan de Duitschers gerichte uitnoodiging om hunne krachten op het gebied van kolonisatie aan de Astrolabe-baai te beproeven (537), het volgende:

„Wenn er" (d. i. Robidé van der Aa:) „p. XXXV der deutschen Colonialpolitik die Nordküste von Neu-Guinea jenseit der „holländischen Grenze, besonders die Astrolabe-Bai, zur Versuchs-„station empfiehlt, werden sich vielleicht auch für diese Idee „Enthusiasten finden. Das Klima würde wenigstens für eine „schnelle Beseitigung der von Deutschland dahin gebrachten sor-„gen, die Astrolabe-Bai würde das deutsche Cayenne werden".

Werd dus de lust om Nieuw Guinea te koloniseeren, overal, behalve in Australie, merkelijk bekoeld door de adviezen van deskundigen, de Nederlandsch-Indische regeering bleef intusschen het oog vestigen op de vreemdelingen, die zich in haar gebied, of in dat harer vasallen, wilden vestigen. En zoo gaf de bekende geschiedenis der vestiging van een paar vreemdelingen op de Mapia-eilanden aanleiding, dat ook de Dorei-baai eindelijk eens weder door een Nederlandsch stoomschip bezocht werd (538).

Sedert de Soerabaia Dorei verlaten had, dus in ruim 3 jaren, had men daar geen Nederlandsche vlag van een stoomschip zien wapperen.

Den 23sten Januari 1879 arriveerde eindelijk de gouvernements-stoomer „Havik", die gecommandeerd werd door den gezagvoerder Scholten, en den Controleur J. van Oldenborgh, met zijn gevolg van Tidoreesche prinsen en grooten, aan boord had.

Acht dagen vroeger was de Havik van Ternate vertrokken. Van 17 tot 19 Januari verbleef men te Gebe, en den 20sten werd

Biantji, een eilandje bewesten Waigeoe, aangedaan, waar een Tidoreesche prins zich als handelaar gevestigd had. Nadat hier de slaven geregistreerd waren, werd de reis voortgezet naar het voor de zuidkust liggende Saonek, waar men tot 22 Januari verbleef. Het bleek, dat de inwoners van Bessir (op Gemien) het hier in 1876 geplaatste wapenschild geroofd hadden, bij gelegenheid, dat zij de woning van den vroeger hier verblijvenden Tidoreeschen prins hadden geplunderd. Thans was Saonek onbewoond. Men ontmoette intusschen den radja van Waigeoe, die zijne woonplaats van het binnenmeer naar de zuidkust had overgebracht. Hem en den hoofden van Gebe, die toevallig ook ter plaatse waren, werd „uitdrukkelijk het „verbod van den slavenhandel ingescherpt".

Zoodra de Havik te Dorei was aangekomen, werd een aanvang gemaakt met de aanvulling van het kolenruim, 't geen noodig was om de reis naar de Mapia-eilanden voort te kunnen zetten. De indrukken, die van Oldenborgh te Dorei verkreeg, waren alles behalve gunstig. Wij lezen toch:

„Over de resultaten van het zendingswerk onder de Papoes „oordeelt de kontroleur even ongunstig als de ambtenaren en na„tuuronderzoekers die voor hem Nieuw Guinea bezochten. Alleen „door gebruik van kinine konden de zendelingen zich op de been „houden; na zonsondergang kon men zich niet straffeloos aan „de buitenlucht blootstellen. De moeraslucht te Dorei was ver„schrikkelijk, en ook de Havik kreeg hier zes koortslijders; het „anders veel gunstiger gelegen Andai was even ongezond. Om „kinderen op school te bekomen, moeten de zendelingen maande„lijks een stuk goed aan de ouders betalen. Anderhalve maand „voor het bezoek der Havik was op Manaswari een kind levend „begraven, omdat de moeder bij de bevalling bezweken was. In „1878 hadden de bewoners van het eiland Roon twee mannen „van Mansinam omgebracht en gaven daarvoor als zoenoffer twee

„kinderen van vrije lieden, wier in stukken gehouwen lijken „naar Manaswari werden overgevoerd, waar om de overblijfselen „dier ongelukkigen onder de oogen der zendelingen een groot „feest werd gevierd".

Mij dunkt, dat dit wat sterk gekleurd is en alweder bewijst, dat aan de vluchtige indrukken, die iemand aan een verblijf van een paar dagen in een wildvreemd land te danken heeft, niet *te* veel gewicht mag worden gehecht.

Welk een verbazend onderscheid bv. tusschen deze beschouwingen omtrent Dorei, en die, welke de Bruijn Kops maakte, toen hij in 1850 die plaats bezocht!

En wat dat schoolgaan betreft, getuigt het werkelijk zoo zeer tegen de resultaten der zendelingen, dat ze Papoesche kinderen door geschenken moeten lokken, terwijl men in het overbeschaafd Europa ten huidigen dage nog tot schoolplichtigheid de toevlucht moet nemen, om ouders te dwingen hunne kinderen naar school te zenden?

Het levend begraven van dat kind, 't welk omstreeks medio December 1878 moet hebben plaats gehad, vind ik in het zendings-bericht, dat over dit tijdperk handelt, niet vermeld (*). Dit behoeft nu wel volstrekt geen reden te zijn, om te twijfelen aan de juistheid van het door den controleur vernomen bericht, en ook, wat hij mededeelt omtrent die kinderen van Roon is, zoo als wij weten, juist; maar alweder vraag ik: krijgt men een onpartijdigen blik in den toestand, wanneer men dergelijke feiten opsomt, zonder daarbij te spreken van de gevallen, waarin de zendelingen gruwelen wisten te voorkomen?

Zij stonden met hun drieën of vieren tegenover eene geheele, bandelooze, barbaarsche bevolking, welker adat meebrengt, gruwelen, als de hier bedoelde, te verheerlijken. Dat er dus meer bar-

(*) Pag. 169 — 176 van (535) handelen over het tijdperk van 21 October tot ultimo December 1878.

baarschheden tot uitvoering kwamen dan er belet werden, is nog zoo onnatuurlijk niet. Maar de gevallen waarin het *wel* gelukte ze te voorkomen, waarin gevangenen gered, slaven vrijgekocht waren, mogen m. i., zoo men billijk wil blijven, niet weggecijferd worden en vooral niet, wanneer het quaesties geldt, als die tusschen Roon en Mansinam, naar welker oplossing gouvernementsambtenaren te vergeefs gestreefd hadden, die dientengevolge reeds meer dan 8 jaren oud waren en die stellig, zonder de tusschenkomst der zendelingen, nog tot veel bloediger tooneelen aanleiding gegeven zouden hebben.

Hoe gering de resultaten der zendelingen ook waren, alweder heb ik, door op het vorenstaande te wijzen, getracht billijk te blijven; en dat niet *alle* ambtenaren en natuuronderzoekers een zoo ongunstig oordeel velden, als van Oldenborgh deed, behoef ik zeker niet in herinnering te brengen.

Den 25sten Januari 1879 vertrok de Havik naar de Mapia-eilanden, en keerde daarna naar Dorei terug om van daar, den 30sten Januari, een tochtje in de Geelvink-baai aan te vangen.

Bink van Monokwari en Jens van Andai — de laatste als tolk — werden nu mede aan boord genomen (535).

Den volgenden dag kwam men te Ansoes op Jappen, waar men den korano nog dronken en het wapenbord ongeschonden vond.

Het volk nam zeer weinig notitie van den stoomer, en de plaats werd door de zendelingen niet voor zendingspost geschikt geacht.

Eer scheen Seroei, dat, even als Ambai, den 1sten Februari werd aangedaan, zich voor zulk eenen post te eigenen, terwijl de bevolking, die aan het stoomschip alle eer bewees, verklaarde, gaarne een pandita in haar midden te willen hebben. Met het oog op de groote opofferingen, die eene vestiging te Seroei zou vorderen, kon echter aan het verlangen der bevolking niet worden voldaan.

Te Ambai vernam men, dat mannen van Aropen in een nach-

telijken aanval getracht hadden het wapenbord te rooven, 't geen evenwel niet gelukt was. Men had den paal nu met een pagger en eene randjoe-versperring omgeven.

In den namiddag van den 2den Februari bereikte men Roon, waar de zich in een prauwtje vertoonende inlanders eerst niet aan boord wilden komen; maar toen Jens hun toeriep: *Toewan Andai ischia* (mijnheer van Andai is er) volgde er terstond toenadering.

Den 3den Februari ging de controleur met de zendelingen aan wal, waar men het wapenschild in orde vond.

Roon maakte op Bink en Jens een zeer gunstigen indruk, zoodat zij gaarne onderhandeld zouden hebben over eene nieuwe vestiging aldaar, indien ze er den tijd voor gehad hadden. Dit was evenwel niet het geval, daar de Havik spoedig doorstoomde naar Mei in Wandammen.

Het wapenbord was ook hier in goeden staat en had een zekere jaloezie opgewekt bij andere Wandammensche negorijen. Het scheen, dat de wapenborden in de oogen der Papoes langzamerhand beschouwd werden als een geschikt ornament voor de kampongs.

Reeds den 4den Februari was de Havik te Dorei terug.

Den 7den, toen het kolenruim weder gevuld was, werd de terugreis aangenomen.

Te Samate, welke negorij door hare betrekkelijke grootte en volkrijkheid een gunstigen indruk maakte, vernam men van den radja van Salawatti, dat de paal van het wapenbord van Sele verrot was, maar dat het schild door den Sengadji bewaard was en spoedig weder zou worden opgericht.

Den 10den Februari werd geankerd voor Kassim op de noordkust van Misool, waar de radja van Waigama, zoo als we weten, sedert eenigen tijd verblijf hield.

Deze radja, verdacht van in een moordzaak betrokken te zijn, die door van Oldenborgh onderzocht werd, moest den contro-

leur naar Ternate vergezellen, om zich voor den Sultan van Tidore te verantwoorden.

Dat men op Misool geene inlichtingen wist te geven omtrent het vernielen van het wapenbord van Lakahia, komt mij zoo vreemd niet voor. Gebrek aan kolen verhinderde de Havik een plaatselijk onderzoek in te stellen, zoodat men rechtstreeks naar Ternate terugstoomde.

Had het zendingswerk steeds over veel te weinig personeel en middelen te beschikken om in meer wijden kring invloed te kunnen uitoefenen, in het jaar 1879 werd dit er niet beter op.

Wel waren van Hasselt en vrouw in Februari 1879 te Mansinam teruggekeerd, maar in den loop van dat jaar moest Beijer voor herstel van gezondheid naar Ternate vertrekken, zoodat in het tweede semester 1879 slechts drie zendelingen — van Hasselt, Jens en Bink, welke laatste van zendeling-werkman tot zendeling bevorderd was — voor den reuzenarbeid beschikbaar bleven.

Had het gezin van van Hasselt al spoedig weder met ziekte te kampen, Jens zag zijne vrouw ten grave dalen, en Bink moest successievelijk vier van zijne vijf kinderen missen.

Toch werd de ondankbare taak telkens weder met nieuwen moed aangegrepen; de kerk te Mansinam werd weder opgebouwd; het school- en kerkbezoek zooveel mogelijk aangemoedigd, en mevrouw van Hasselt richtte zelfs in het land der Papoes eene „Vrouwen-Vereeniging" op, die, volgens de zendingsberichten, zóó gunstig werkte, dat het eene besturing van den H. Geest genoemd wordt, die zuster van Hasselt dit plan deed opvatten en uitvoeren (549).

Het scheen wel, dat de Geelvink-baai in 1879 schadeloos moest worden gesteld voor het isolement, waartoe ze in de drie voorafgaande jaren gedoemd was geweest. Den 29sten Augustus toch

verscheen de Havik op nieuw voor Mansinam, ditmaal, behalve den controleur, ook den resident van Ternate, O. M. de Munnick, aan boord hebbende.

Het waren wederom de Mapia-eilanden, die tot de reis aanleiding gegeven hadden, en van deze gelegenheid maakte de resident gebruik om ook Dorei te bezoeken (540).

Den dag na aankomst van de Havik brachten de resident en de controleur een bezoek aan de school te Mansinam, waarover van Hasselt zich vooral verblijdde, omdat een dergelijk blijk van waardeering door het volk werd begrepen en dan ook, zooals later bleek, gunstig werkte op het schoolbezoek (539).

De resident schijnt echter geen gunstigen indruk gekregen te hebben van 't geen hij bij die gelegenheid gezien en gehoord had.

Althans het Koloniaal Verslag zegt, dat hij niet veel vruchten van het onderwijs bespeurd had, en dat het met den evangelisatiearbeid nog treuriger gesteld was (540).

Van den invloed, op maatschappelijk gebied door de zendelingen uitgeoefend, wordt niet gesproken, hoewel we mogen aannemen, dat ook deze in de laatste jaren niet toegenomen was. Trouwens, er was ook weinig tijd om veel op te merken, want de Havik ging al spoedig de reis vervolgen.

Dat weinige weken later een „heidensch echtpaar" het voorbeeld van een paar bekeerden volgde, door een kind op te nemen, dat gevaar liep door anderen gedood te worden, was — men zal het van Hasselt moeten toestemmen — wel een „nieuw bewijs „van den zijdelingschen invloed van het Evangelie ter verzachting „der zeden, ook bij hen, die het nog niet hebben aangenomen".

Den 31sten October werden de zendelingen, voor de derde maal in dit jaar, verrast door de aankomst van de Havik.

Deze reis had werkelijk Nieuw Guinea ten doel; want aan den

controleur van Oldenborgh was ditmaal opgedragen, wapenborden te inspecteeren of op te richten langs de geheele kust van het Nederlandsch gebied (528).

Toen de Havik, die in September vertrokken was, te Dorei kwam, had men het grootste gedeelte van de reis reeds achter den rug; ja, een gebrek aan de vlampijpen van dat stoomschip maakte het zelfs noodzakelijk naar Ternate terug te keeren, zonder de, op den 2den November aangevangen reis naar de Schouten-eilanden te kunnen voortzetten.

Het was er dus verre van af, dat de grens van het Nederlandsch gebied op de noordkust werd bereikt.

Op de zuidkust had de Havik ook wel niet den 141sten graad kunnen bereiken, maar daar was men toch gelukkiger geweest, zooals uit het volgend overzicht van het eerste gedeelte der reis blijken zal (538).

Nadat te Amboina de Kimelaha Soegei, gewoonlijk radja-loods genoemd, aan boord genomen was om tot gids te dienen, scheepten zich den 29sten September, te Lilinta, ook de radja-moeda en de majoor van Misool op de Havik in. Die Misoolsche autoriteiten nam men mede „om aan het bezoek der onderhoorigheden „van Misool op Nieuw Guinea's westkust, deel te nemen".

Den 1sten en 2den October verbleef de Havik te Atti Atti, Roembatti en Pattipi. Wederom vindt men in van Oldenborgh's verslag nieuwe plaatsnamen opgegeven voor de negorijen van Onin di atas. Robidé van der Aa zegt daaromtrent:

„Daar de heer van Oldenborgh de eerste is, die mededeelt dat „de hoofdnegorijen van Onin di atas te zamen de Sembilan (dat „is Negen) Negeri heeten, schijnt zijne opgave mij het meeste „vertrouwen te verdienen".

In de baai van Kapaur [waarvan een afzonderlijk kaartje bestaat (541)] vond men eene nieuwe vestiging, Kampong Baroe geheeten. De iets westelijker gelegen negorijen Skroe en Atti

Atti Onin waren in de laatste jaren voor den handel belangrijk geworden; vooral met Atti Atti Onin, de stapelplaats voor den Makassaarschen handel, was dit het geval.

Het klimaat in de baai van Kapaur wordt gezond genoemd; en daar dit geschiedt op gezag van den heer Dietrich, die deze streken met de Egeron herhaaldelijk bezocht, is het wel der moeite waard, op deze uitzondering op den algemeenen regel de aandacht te vestigen.

Dat de Islam zich hier, zoo wel als op de Karas-groep, die den 3den October bezocht werd, sterk uitbreidt, werd ook nu weder opgemerkt.

Nadat den volgenden dag poeloe Adi bezocht was, waar een wapenbord werd opgericht, stoomde de Havik naar de Aroe-eilanden om den kolenvoorraad aan te vullen.

Den 9den October reeds, was men weder in de nabijheid der kust van Nieuw Guinea, en wel bij het eiland Namatotte, waar het ook nu niet mocht gelukken, met hoofden en bevolking in aanraking te komen.

Op Aidoema en Lakahia werden dien dag en den volgenden, *wapenpalen* opgericht. Schilden schenen niet voorhanden te zijn: althans, te Lakahia werd in de plaats daarvan een beschilderd plankje gebruikt.

Den 10den October werd de reis van Lakahia langs de lage kust in oostelijke richting voortgezet, terwijl de waterverkleuring, niet met diepte-vermindering gepaard gaande, aan het bestaan van groote rivieren deed denken.

Eerst tegen den avond zag men klapperboomen en huizen, de eerste sporen van bewoning, die werden opgemerkt.

Hier werd den volgenden dag, op 136° 33' O. L. en 4° 40' Z. B. geankerd, in 't gezicht van de zoo dikwijls te vergeefs gezochte Oetanata-rivier.

Toen men aan wal ging, vluchtte de bevolking in de boomen;

ze was niet te bewegen er uit te komen en het reisgezelschap te naderen; ook niet, toen een wapenbord (*) werd opgericht, waar naast een Nederlandsche vlag geplaatst werd, en talrijke geschenken op den grond gelegd waren.

Men meende verstaan te hebben, dat deze plaats Wakara heette (†).

Nauwelijks was men weder aan boord, of de inboorlingen kwamen uit de boomen, namen de geschenken weg, brachten klappers daarvoor in de plaats, wuifden ten teeken van vriendschap en namen daarna hun hoog standpunt weder in.

Van Oldenborgh had intusschen gelegenheid gehad op te merken, dat de kampong uit slechts een tiental ellendige hutten bestond, die geen ander huisraad bevatten dan eenige steenen potten.

De grond was laag en moerassig. De inboorlingen schenen forsch gebouwd; ze hadden kroes haar, schenen geene sieraden te dragen en waren gekleed met een tjidako of een kort kleedje van boomschors.

Een opkomende bui noodzaakte de Havik zee te kiezen, en welke pogingen den 12den ook werden aangewend om de ankerplaats weder te bereiken, dit mocht niet gelukken.

Nu werd rechtstreeks koers gezet naar den noordelijken ingang van prinses Marianne-straat, welke den 13den October bereikt werd. De moerassige kusten van Nieuw Guinea en Prins Frederik Hendrik-eiland vertoonden geen spoor van bewoning. Een sloeptocht, den volgenden dag ondernomen, en een bezoek aan het eiland, dienden slechts om den ongunstigen indruk, dien men van deze landstreek ontvangen had, te versterken.

Den 15den kon de Havik, die een gebrek aan de machine be-

(*) Van welke soort?

(†) Deze kampong is op de bij dit werk behoorende kaart vermeld. Vergelijk bijlage B.

komen had, 't welk inmiddels hersteld was, de reis in de straat voortzetten.

Toen men evenwel tot op „139° 15' O. L. en 8° Z. B." gekomen was, maakte gebrek aan een voldoenden voorraad kolen terugkeeren noodzakelijk. Nadat te dier plaatse een wapenbord tegen een boom gespijkerd en daarnaast een vlaggestok met het Nederlandsche dundoek geplant was, wendde de Havik den steven, om op de Aroe-eilanden den kolenvoorraad aan te vullen.

Ook op deze reis had het klimaat van Nieuw Guinea's zuidkust zijne treurige reputatie van ongezondheid weder gehandhaafd.

De gezondheidstoestand op de Havik was onrustbarend geworden: de meeste opvarenden waren ziek, gedeeltelijk lijdende aan berriberri, zoodat men geen sloep meer met gezonde matrozen kon bemannen en het scheepswerk bezwaarlijk verricht had kunnen worden, zoo de gezagvoerder niet eenige koelies van Ternate had meegenomen.

Toen de kolenvoorraad was aangevuld, stoomde men dan ook, alvorens de reis langs de noordkust voort te zetten, naar Amboina, waar de zieke matrozen tegen gezonde verwisseld werden.

Ook de machine werd daar, zoo ver de middelen het toelieten, gerepareerd; maar we zagen reeds, dat de Havik het niet veel verder dan tot Dorei kon brengen en van daar langs den kortsten weg naar Ternate terug moest keeren.

Werd er reeds vroeger melding gemaakt van den achteruitgang des handels op de Geelvink-baai, in 1879 hadden alle handelaren, die schoeners derwaarts zonden, schade geleden, zoodat men te Dorei begon te vreezen voor de opdrooging van die bron van vertier (539).

Op de westkust was het wel beter, maar de reederij „Banda" weigerde toch, het contract voor de reizen naar Nieuw Guinea, dat in Mei 1879 eindigde, te vernieuwen.

De Indische regeering wenschte evenwel het pas geopend verkeer niet weder ten ondergang gedoemd te zien, zoodat zij nu aan de Nederlandsch-Indische Stoomvaart-maatschappij den dienst in het oostelijk gedeelte van den archipel opdroeg (542).

Nog een andere regeeringsmaatregel kwam in 1879 de Papoesche eilanden en Nieuw Guinea ten goede.

Ik bedoel de vrijmaking der slaven „in het rijk van Tidore „(met uitzondering van Nieuw Guinea en de daaronder sorteerende „eilanden)" (543).

Daar Oldenborgh toch in Januari 1879 slaven geregistreerd had te Biantji, en medegedeeld wordt, dat die registratie reeds had plaats gehad, overal waar het Nederlandsch gouvernement zijn krachtigen arm kon doen gevoelen (531), is het mogelijk, dat de Papoesche eilanden reeds geheel of gedeeltelijk in den maatregel begrepen waren.

Indirect was die vrijmaking in elk geval ook voor die eilanden en Nieuw Guinea van belang.

Den 5den Februari 1880 was het 25 jaren geleden, dat de eerste zendelingen, Ottow en Geissler, voet aan wal zetten op Nieuw Guinea. Die dag ging niet onopgemerkt voorbij te Mansinam; maar, zegt van Hasselt: „een feestdag hebben wij er niet van „gemaakt, wel een gedenkdag".

Tot feestvieren bestond dan ook geene aanleiding. Op de lijst „der doopelingen van Nieuw Guinea van 5 Februari 1855 tot „5 Februari 1880", bij deze gelegenheid opgemaakt, komen slechts 20 namen voor; en onder die gedoopten waren er nog, die herhaaldelijk reden tot ergernis gaven (539).

Over 't algemeen getuigen de zendelingsberichten van dezen tijd, van eene zekere ontmoediging. „Ware het zendingswerk „geen werk des geloofs, het ware op Nieuw Guinea niet uit te „houden", schrijft Jens.

„Nagenoeg acht jaren woon ik nu te Monokwari, maar de ge-„daante van de negorij is niet in het minst veranderd", zegt Bink; „totale onverschilligheid omtrent hunne eeuwige belangen „kenmerkt al hunne handelingen; en het denkbeeld, dat de zen-„delingen nergens anders voor op Papoea zijn, dan om hen in „het tijdelijke te helpen, zit bij hen zoo ingeworteld, dat het „bij elk praatje dadelijk voor den dag komt".

Van Hasselt was ook niet tevreden met de verkregen resultaten.

„Het is en blijft zaaien op hope" schrijf hij; „nu eens denkt „men wat gewonnen te hebben, dan weder ontzinkt het.

„Mogen, wanneer nog eens 25 jaren zijn voorbijgegaan, de dan „levende zendelingen van groote overwinningen te gewagen hebben".

Men ziet, dat de zendelingen er eerlijk voor uitkomen, dat de kerk geene of nagenoeg geene vruchten geplukt had van hunnen arbeid. Teleurstelling kon dit slechts baren voor hen, die zich andere resultaten hadden voorgesteld. Ik voor mij geloof, dat de tijd voor zaaien — om bij het beeld van van Hasselt te blijven — nog niet gekomen is. De onvruchtbare bodem zal nog eerst menige bewerking moeten ondergaan, voordat de zaadkorrels ontkiemen kunnen.

Is men dus m. i. te vroeg begonnen met zaaien; had alles wat naar dogmatiek zweemde met voordeel verzwegen kunnen worden, den zendelingen komt toch de eer toe, de eerste spade gestoken te hebben in den harden bodem; en wanneer men in aanmerking neemt, hoe ontzaglijk groot het veld is, dat door drie mannen bewerkt moest worden, dan zal geringschatting van de verkregen resultaten op het gebied van beschaving, eer van te hoog gespannen verwachting, dan van koele redeneering het gevolg zijn.

Bedenkt men daarbij, dat geen enkele zendingspost voortdurend geregeld bezet gebleven is, zoodat men telkens weder van voren af aan beginnen moest, en dat er geheele tijdperken waren, waar-

in geen enkel Nederlandsch ambtenaar zich in de Geelvink-baai vertoonde, dan volgt daaruit, dat twee belangrijke factoren, die den zendingsarbeid hadden kunnen steunen — stabiliteit en gezag — gemist werden. Geen wonder dus, dat de zendingszaak in de laatste jaren eer achter-dan vooruitgegaan was, hoezeer de zendelingen zich ook in vele opzichten nuttig bleven maken, door hunne kennis der taal en der adats van de Papoes, waardoor ze menigen, hoog gewaardeerden dienst aan de ambtenaren en geleerde reizigers bewijzen konden.

De vrees voor verloop van den handel op de Geelvink-baai, die men in 1879 koesterde, werd in 1880 in geenen deele bewaarheid. In dat jaar toch was de handel levendiger dan ooit, hoofdzakelijk wegens den belangrijken omzet van damar, welk product op Jappen, de Schouten-eilanden en de kust van Wandammen overvloedig voorkomt (544). Kwam er hierdoor meer levendigheid in de baai, de veiligheid werd er niet beter op, want menig Papoe maakte van zijnen handelstocht, zoo hij de gelegenheid schoon zag, tevens een sneltocht.

Soms gelukte het den zendelingen alweder moordtooneelen te voorkomen, maar lang niet altijd.

Te Mansinam bedreigde een Papoe het leven van van Hasselt, en hoewel het bij eene bedreiging bleef, maakte dit voorval toch een pijnlijken indruk.

Op een uur afstands van Monokwari, waar Bink nog altijd gevestigd was, werden 12 mannen van Ajambori door de Pokemboërs vermoord, terwijl ze deel namen aan een feestmaal, hun door hunne moordenaars aangeboden.

Het zag er dus werkelijk nog treurig uit; maar toch kon bij het einde van 1880 gerapporteerd worden:

„Die gedurige rooftochten, waarbij telkens offers vallen, snijden „door de ziel; toch is hierin wel verandering te bespeuren, zoo

„niet als rechtstreeksche vrucht van de zending, dan toch door „het verblijf der Europeanen, en die Europeanen zijn wederom „zendelingen".

Had de Havik, in het vorige jaar, noch den 141sten lengtegraad aan de zuidkust, noch de Humboldt-baai aan de noordkust, kunnen bereiken, in 1880 stelde de regeering Z. M. raderstoomschip 2de klasse Bromo, gecommandeerd door den kapitein-luitenant ter zee K. W. E. van Leschen, beschikbaar, om den controleur van Oldenborgh in staat te stellen, die uiterste punten van ons gebied te bezoeken. Al direct moet ik mededeelen, dat ook ditmaal het doel niet bereikt werd (538).

Nadat de kapitein-prang van Tidore te Ternate aan boord genomen was, stoomde de Bromo naar Misool, waar men getroffen werd door den vooruitgang van den Islam.

Van daar werd de reis voortgezet naar de Mac Cluers golf, alwaar men den 22sten en 23sten Mei, tusschen de negorijen Roembatti en Pattipi, voor anker bleef liggen.

Het wapenbord van Atti Atti was van den paal gevallen en verroest. Daar nu de bevolking van Atti Atti, met den radja aan het hoofd, grootendeels verhuisd was naar het voor de baai van Kapaur gelegen eilandje Ega, werd het nieuwe wapenschild niet op de oude plaats, maar op een heuvel bij Roembatti opgericht.

Toen de Bromo den 24 Mei het anker liet vallen voor Kampong Baroe, in de baai van Kapaur, werd in de verschillende strandnegorijen de Nederlandsche vlag geheschen. Overal heerschte bedrijvigheid; vijftien prauwen uit Makasser en Ceram en een Makassaarsche brik van de firma Weijergang getuigden van den vooruitgang des handels in de baai van Kapaur.

De radja's van Kapaur, Fattaga en Atti Atti, de hoofden der Karas-eilanden en een Tidoreesche prins, die zich hier als particulier handelaar gevestigd had, kwamen aan boord; de Papoes

hadden zelfs hunne oude sieraden afgelegd, en waren gekleed in katoenen stoffen; waarlijk er was veel ten goede veranderd in de baai van Kapaur!

Nadat op Gisser het kolenruim was aangevuld, werd koers gezet naar kaap Valsch, met het doel om langs de zuidkust van prins Frederik Hendrik-eiland den weg naar onze oostelijke grens te vervolgen.

Maar het opstoomen tegen de sterke deining en den zuidoostmousson verslond zóó veel kolen, dat het niet geraden was dit plan door te zetten. Men veranderde dus van koers en richtte zich naar kaap Kolff.

Den 5^{den} Juni liet de Bromo het anker vallen bij de plaats in de Marianne-straat, waar het vorige jaar een wapenschild was opgericht; dit was verdwenen, terwijl de plaats alle sporen droeg van nog kort geleden door de inboorlingen bezocht te zijn geweest. Nadat een nieuw wapenbord was opgericht, werd nu in noordelijke richting langs de kust voortgestoomd.

Eene poging om de, in 1770 door Cook, en in 1826 door Kolff opgemerkte kampong op 6° 15' Z. B. te bereiken, mislukte; en toen men den 7^{den} Juni voor de Oetanata kwam, belette de branding, een sloep naar den wal te zenden.

Terwijl men nu verder tot Lakahia doorstoomde, aan welks noordzijde men in den avond van den 8sten aankwam, werd geen spoor van bewoning meer ontdekt. Den volgenden dag bemerkte men, dat de wapenpaal van Lakahia nog stond; het beschilderde bordje, dat het wapenbord had moeten vertegenwoordigen, vond men 't onderste boven aan den paal gespijkerd en het terrein rondom den paal van onkruid en struikgewas gezuiverd.

De inboorlingen, die eerst zeer schuchter waren, werden langzamerhand wat vertrouwelijker, hoewel ze zich ten slotte toch weer schuil hielden en de vrouwen zich niet lieten zien.

De hoofden kwamen aan boord, ontvingen acten van aanstelling, vlaggen en geschenken; en een nieuw wapenbord werd opgericht. Van Tidore en zijnen Sultan wist men niets, en de Ceramsche handelaars schenen in den laatsten tijd door die van Kapaur verdrongen te zijn.

Den 9den Juni werd de reis wel voortgezet, maar een ernstig gebrek aan de machine maakte het noodzakelijk, zoodra mogelijk een haven op te zoeken, zoodat de Bromo, via Gisser en Amboina, naar Ternate terugkeerde.

Was nu door de Bromo het doel alweder niet bereikt, de regeering wenschte hierin niet te berusten, maar belastte den controleur van Oldenborgh met eene nieuwe zending naar de zuidoostelijke grens van het Nederlandsch gebied op Nieuw Guinea. Z. M. schroefstoomschip 4de klasse Batavia, gecommandeerd door den luitenant ter zee 1ste klasse M. A. Medenbach, werd voor deze reis beschikbaar gesteld (538 en 545).

Den 3den December 1880 vertrok de Batavia van Ternate, via Sanana (Soela-eilanden), Amboina en Dobo, en verder rechtstreeks naar het punt, waar de 141ste lengtegraad O. van Greenwich de zuidkust van Nieuw Guinea snijdt; hier arriveerde men den 21sten December.

Twee dagen werden besteed om een bruikbare vaargeul naar de kust te vinden. Toen deze eindelijk gevonden was, gingen van Oldenborgh en de luitenant ter zee 2de klasse de Bruijne den 24sten naar den wal, om het wapenbord te plaatsen.

Bij het naderen konden zij nergens strand onderscheiden; zij ontwaarden niets dan rizophoren en mangolia's.

Aan een boom werd nu, op vier meters boven den grond, een wapenbord bevestigd, dat van boord wel te zien was, daar men de bewegingen met de kijkers gevolgd had, maar dat waarschijnlijk niet gemakkelijk teruggevonden zal kunnen worden.

al is men bekend met de ligging op 9° 12' 12" Z. B. en 141° 1' 11" O. L.

Nog denzelfden dag werd de reis langs de doodsche, eenzame kust voortgezet; maar de nacht werd voor anker doorgebracht. Den volgenden dag ging men weder onder stoom. Ten 9 ure zag men voor 't eerst strand en klapperboomen, terwijl ook eenige afdakjes bespeurd, en verderop steeds meer en meer sporen van bewoning zichtbaar werden.

Tegen den middag ontdekte men, op 8° 43' 36" Z. B. en 140° 25' 40" O. L., eene groote kampong.

Daar de inboorlingen wel in hunne prauwen naar buiten kwamen, maar te veraf bleven om waargenomen te kunnen worden, en van Oldenborgh's poging om met de barkas aan wal te komen, mislukte, moest hier afgezien worden van de kennismaking met de bevolking.

Terwijl de Batavia nu, de kustlijn volgende, langzaam doorstoomde, zag men eene groote menigte kampongs aan de kust, en den 27sten gelukte het, den wal tot ongeveer een mijl te naderen.

Het hooge, duinachtige strand scheen voor een wapenbord geschapen; en de Batavia liet dan ook het anker vallen.

Omstreeks dertig prauwen, elk met 8 à 14 koppen bemand, kwamen nu naar buiten. Maar welke pogingen men ook aanwendde om de tierende, zonderling toegetakelde menigte aan boord te lokken, ze was daartoe niet te bewegen.

Van Oldenborgh besloot nu, in overleg met den commandant, naar den wal te gaan. Wanneer hij verklaart, eenigszins geaarzeld te hebben, toen hij, behalve in de prauwen, ook nog aan het strand een massa menschen ontdekte, is dit alleszins begrijpelijk.

Menigeen zou uit den ongunstigen indruk, door de woeste benden gemaakt, tot de conclusie gekomen zijn, dat men met een hoogst gevaarlijken stam te doen had, en teruggekeerd zijn, om de volkenkunde te verrijken met de mededeeling, dat

de Papoes, die aan de zuidkust van Nieuw Guinea wonen, op 8° 12' 30" Z. B. en 140° 0' 30" O. L. (*), te barbaarsch en te schuw zijn, om zonder gevaar te kunnen worden bezocht.

Niet alzoo van Oldenborgh. Hij stapte in de door den luitenant ter zee Colenbrander gecommandeerde, gewapende barkas, die door de vlet gevolgd werd, en roeide naar wal.

Er kwamen nu zóó veel prauwen opzetten, de menigte aan den wal hief een zoo woest geschreeuw aan, dat Medenbach de officiersloep, onder den luitenant ter zee Scheers, in gereedheid liet brengen om, des vereischt, hulp te verleenen.

Van Oldenborgh roeide intusschen voort; en toen hij zag, dat de luidruchtige menigte groene takken opzocht om hem daarmede toe te wuiven, maakte hij geen bezwaar, met Colenbrander en den officier van administratie Langereis, in de vlet over te stappen om de kust dichter te naderen dan met de barkas mogelijk bleek. Woeste jubelkreten begroetten deze handeling, en onmiddelijk daarop kwamen tal van inboorlingen, tot aan den hals in het water wadende, de vreemde bezoekers te gemoet.

Eindelijk moest ook de vlet verlaten worden: en toen waadde men, voorafgegaan door de mariniers, die een vlag en een wapenbord droegen, naar wal.

Wel twee- of driehonderd inboorlingen waren daar verzameld, blijkbaar zeer vriendschappelijk gezind. 't Was wel niet aangenaam, dat de siripruimende Papoes hunne bezoekers, bij wijze van welkomstgroet, water in 't gezicht spogen, maar men verdroeg dit met stoïcijnsche kalmte (†). De vrede was dan nu ook voor

(*) Dit is de ligging volgens (545). Volgens (538) is ze: 8° 12' Z. B. en 140° 0' 12" O. L.

(†) Het verdient zeker de aandacht, dat eene dergelijke gewoonte ook in Soudan gebruikelijk is, blijkens hetgeen Charles Boissevain op pag. 568 van „De Gids" van Juni 1884 mededeelt.

Den 2den April 1874 was Gordon gearriveerd bij den mond van de rivier Saubat.

goed gesloten. Sagoekoeken en klappers werden aangeboden, waarvoor kleine geschenken in de plaats gegeven werden, en er scheen groote neiging te bestaan bij de Papoes, om hunne vrouwen tegen geweren te ruilen.

Jonge vrouwen strekten zich uit op jonge takken en gras, voor haar op den grond uitgespreid, en de gebaren der mannen lieten geen twijfel over, omtrent de bedoeling van deze manoeuvre (*).

Zoo ver gingen de Papoes van de Humbold-baai niet, en niemand raakte Oldenborgh en zijne medgezellen aan, 't geen ook heel anders was dan men op de noordoostelijke grens van ons

---

Op dien datum teekende hij in zijn journaal o a. het volgende aan:

„We lokten gisteren met veel moeite een Dinka opperhoofd met vier volgelingen aan boord. Hij was in groot tenue — een collier. We gaven hem „een geschenk van kralen. Hij kwam naar mij toe, nam mijne beide handen „en gaf die een langen zachten lik. Toen greep hij mijn gelaat en deed als „of hij er op spuwde".

In eene noot teekent Boissevain nog het volgende aan:

„De heer John Petherick beschrijft in zijn boek *Egypt, the Soudan and „Central Africa* een gelijke begroeting op pag. 364.

„Het opperhoofd greep mijn rechterhand en de palm opwaarts keerende „spuwde hij er in; toen keek hij mij in het aangezicht, en herhaalde het „spuwen bedaard en methodisch. Ontzet door hetgeen de kerel zich ver„mat, was het mijn eerste aandrift hem tegen den grond te slaan; doch zijn „gelaat drukte de meest vriendschappelijke gevoelens uit, en ik gaf dus lucht „aan mijn toorn door met al mijn macht terug te spuwen. Buitensporig „was zijn vreugde hierover; hij ging weder zitten en deelde zijn volgelingen „zijn overtuiging mede dat ik een zeer groot opperhoofd was".

In de Humboldt-baai zagen we de inboorlingen het gelaat der vreemde bezoekers, bij wijze van welkomstgroet, insmeren met roet en speeksel.

(*) Deze bijzonderheid komt niet voor in (544), 't geen waarschijnlijk aanleiding gegeven heeft tot de noot op pag. 190 van (538). Er zouden nog meer bijzonderheden, waarbij het kieschheidsgevoel eene rol speelt, te melden zijn, dan in (538) gedaan werd.

gebied ondervonden had; maar overigens is er, dunkt me, wel overeenkomst tusschen de luidruchtige tierende benden van de zuid- en noordkust.

Het gelukte van Oldenborgh, den Papoes aan het verstand te brengen, dat ze een paal moesten halen voor het wapenbord; en zoodra hadden ze dit niet begrepen, of ze kwamen met een grooten paal aandragen, die nu op het hooge strand werd opgericht, prijkende met het Nederlandsche wapenbord.

Een Nederlandsche vlag werd daarnaast geplaatst, allerlei geschenken werden in een kring daaromheen uitgespreid, en het driewerf herhaald hoerah, waarmede de inboorlingen instemden, maakte zulk een goeden indruk op hen, dat ze onmiddelijk weder begonnen met de herhaling van hunnen saprijken welkomstgroet.

Nadat nog eenige vlaggen voor de prauwen waren uitgedeeld, keerde men naar boord terug om de reis, langs de vrij sterk bevolkte kust, in noordwestelijke richting te vervolgen.

Tegen den avond kwam het Vleermuizen-eiland in 't gezicht, en den 28sten December liet de Batavia tusschen dit eiland en den vasten wal, bij de kampongs Jakoed en Teboekoe, het anker vallen.

De inboorlingen betoonden zich hier minder schuw en kwamen weldra, onder het geroep van: kaja! kaja! (dat waarschijnlijk vriendschap beteekent), met hunne prauwtjes op zij van de Batavia.

't Waren zwaar gespierde mannen met donkerzwart, gekruld haar, dat in dunne strengen langs het hoofd lag en tot even boven de schouders reikte.

De vrouwen, die meer tenger gebouwd zijn, droegen het haar als de mannen. Mannen noch vrouwen waren getatoueerd, doch zij waren ingesmeerd met zwarte, roode, geele en witte verfstoffen; de neuzen waren doorboord, mond en neusgaten kunstmatig bijzonder wijd gemaakt en de doorboorde oorlellen lang uitgerekt.

De kinderen hadden de kunstbewerking aan neus en ooren nog niet ondergaan.

Het haar der mannen was versierd met jonge klapperbladen, soms met paradijsvogelvederen, terwijl voorhoofd, neus, ooren en hals met sieraden bedekt waren.

De vrouwen droegen als eenige bedekking een tjidako, of liever een smalle band van boomschors, de mannen een van rotan gevlochten band, waaraan een schelp was bevestigd, welke tot berging van het schaamdeel dient. Pijlen, bogen en enkele knodsen waren de wapens die men opmerkte; de woningen waren ellendige krotten.

Toen van Oldenborgh en eenige officieren het Vleermuizeneiland bezochten, werden zij zeer vriendschappelijk ontvangen; de inboorlingen kwamen spoedig een bamboe brengen om er een vlag aan te bevestigen en gaven hunne vreugde te kennen, toen de driekleur vroolijk uitwapperde.

Den 30sten December was men dicht bij kaap Kool, waar men weldra verrast werd door het gezicht eener Nederlandsche vlag, gevoerd door een der prauwen, die de Batavia op zij kwamen.

't Was waarschijnlijk dezelfde vlag, die van Oldenborgh het vorige jaar boven het wapenbord in straat Marianne had vastgemaakt. De inboorlingen schenen trotsch op die vlag, en men meende uit hunne gebarentaal te mogen opmaken, dat ook het wapenbord nog bestond en op prijs werd gesteld. Hiervan kon van Oldenborgh zich echter niet overtuigen, daar den laatsten dag van het jaar 1880 de reis vervolgd werd, langs de zuidkust van prins Frederik Hendrik-eiland.

Den 8sten Januari 1881 stoomde de Batavia kaap Valsch om; den 2den werd kaap Kolff bereikt, en den 4den had men, bij zonsopgang, een prachtig gezicht op het sneeuwgebergte, welks bestaan, sedert Carstensz het ontdekt had, zoo menigmalen betwijfeld werd.

Bij de Oetanata-rivier vond men de negorij niet, die uit het rapport van de Triton bekend was. Men zag dus af van het voornemen om daar een wapenbord te plaatsen, 't geen te minder bezwaar had, omdat de radja-moeda van Oetanata kwam vertellen, dat het in 1879, in het naburige Wakara geplaatste wapenschild nog in goeden staat was.

Den 5[den] Januari was men in de nabijheid van Lakahia, en nu moest Nieuw Guinea verlaten worden, daar een groot deel der equipage van de Batavia ziek was, gedeeltelijk lijdende aan berri-berri. Men stak nu over naar Dobo, waar kolen geladen werden, en vervolgens naar Amboina, waar de Batavia den 15[den] Januari het anker liet vallen. Toenemende ziekte — één matroos was overleden, negen schepelingen waren wegens berri-berri, en tien anderen wegens verschillende kwalen, ongeschikt voor den dienst —, had het staken van de aangevangen hydrographische opneming der Tiando-eilanden noodzakelijk gemaakt.

Den 21sten Januari 1881 was de Batavia te Ternate terug.

Er bleef nu nog over, op de noordkust een bezoek te brengen aan de oostelijke grens van het Nederlandsch gebied; en het was alweder de controleur van Oldenborgh, die daarmede belast werd.

Z. M. stoomschip Batavia, nog steeds gecommandeerd door den luitenant ter zee 1[ste] klasse M. A. Medenbach, was ook voor dezen tocht aangewezen (538 en 546).

Den 14[den] Maart 1881 ging van Oldenborgh, vergezeld door twee Tidoreesche prinsen, aan boord. Nadat men den 16[den] te vergeefs getracht had ankergrond te vinden bij de Asia-eilanden, die geen vaste bevolking schenen te hebben, stoomde men 's nachts door naar de Ajoe-eilanden. Toen men in den voormiddag van den 17[den] gekomen was bij Ajoe-Baba, het hoofdeiland van de groep, waar ook geen ankergrond gevonden werd, verscheen weldra de Kimelaha van Osba, een kampong op genoemd eiland gelegen.

aan boord. De Papoesche bevolking, die in het uit een dertigtal ellendige hutten bestaande Osba woonde, zag er forsch uit.

De Kimelaha had zijne aanstelling ontvangen van den radja van Waigeoe en erkende dus ook den Sultan van Tidore.

Van de kampong woei de Nederlandsche vlag. Nadat den Kimelaha nog een vlag en eenige geschenken waren aangeboden, werd de reis voortgezet naar de Mapia-eilanden en vervolgens naar Dorei, waar de Batavia den 20[sten] Maart het anker liet vallen.

Daar Beijer nog steeds om gezondheidsredenen te Ternate vertoefde, en Woelders inmiddels uit Nederland teruggekeerd was, waren er, tijdens dit bezoek van de Batavia, vier zendelingen te Dorei en omstreken aanwezig. Van Hasselt was gevestigd te Mansinam, Jens te Dorei, Bink te Monokwari en Woelders te Andai (544).

Toen deze laatste daar teruggekomen was, had de bevolking hem met vreugde ontvangen, maar hij bevond, dat de belangen der kerk hier erg achteruit gegaan waren, hetgeen geen wonder is, daar deze plaats in de laatste jaren slechts nu en dan door een zendeling bezet was geweest.

Het ergste was, dat de Ternataansche jagers propaganda begonnen te maken voor den Islam; en daar zij der bevolking vertelden, dat het volstrekt geen zonde was, feest te vieren of twee en meer vrouwen te nemen, hadden de Papoes die nieuwe leer nog zoo onaannemelijk niet gevonden (547).

Te Dorei en Mansinam begonnen de nadeelen van het herhaald ontbreken van zendelingen zich in zooverre weder te herstellen, dat kerk- en schoolbezoek weder eenigszins waren toegenomen.

Zóó was de toestand der zendingszaak, toen van Oldenborgh te Dorei aankwam. Hij bezocht de school van van Hasselt te Mansinam, die van Jens te Dorei, deelde daar eenige geschenken uit, vermaande de Papoes, de wenken en lessen der zendelingen op te volgen, er bijvoegende dat dit de wensch was van

het gouvernement, en gaf door een en ander bewijzen van belangstelling, die zeer nuttig geacht en door de zendelingen hoog gewaardeerd werden (544).

Van Oldenborgh vat zijne indrukken — die nu iets minder ongunstig geweest schijnen te zijn dan in 1879 — samen, als volgt:

„Het onderwijs wordt met ijver en lust door de zendelingen „gegeven, doch op enkele gunstige uitzonderingen na, levert het „weinig vruchten op. De zendelingen waren weinig voldaan over „de uitkomsten van hun arbeid. Geen spoor van uiterlijke be-„schaving is trouwens bij de bewoners van Dorei waar te nemen. „Met het onderwijs en kerkbezoek ging het beter, doch men „erkende, dat zoolang de Papoe niet meer behoeften kreeg, en daar-„door lust tot werken, de zending hun tot geen nut zou zijn" (546).

Volgt ook uit dit oordeel niet, dat de bodem bewerkt moest worden, alvorens men vruchten van het uitgestrooide zaad verwachten mag? En is het onderwijs niet een machtige factor bij die voorbewerking? (*).

De eerbied voor het Tidoreesch gezag scheen ook niet vooruitgegaan te zijn. Dit was o. a. gebleken toen de kolen gelost zouden worden, die, even vóór de aankomst der Batavia, te Dorei waren aangebracht.

De Sultan van Tidore had een brief meegegeven, waarin de bevolking gelast werd, hulp te verleenen; maar nauwelijks was men met de lezing begonnen, of een der omstanders riep, dat men daarmee maar uit moest scheiden, daar het toch niets gaf (*„wauerik"* zeker?).

(*) Het oordeel van Coutts Trotter over de zendelingen luidt aldus:

„The Dutch missionaries about Geelvink Bay complain naïvely that their „*protégés* are sadly lacking in ambition and discontent — those twin virtues „which lie at the root of modern civilisation. Still, their labours have at „least produced some conceptions of order, and increased material prosperity."

[Zie pag. 211 van (557)].

De Compagnie moest maar zeggen, hoeveel ze betalen wilde, en dan zou men zien, of men het daarvoor zou doen of niet; de Sultan had er niets mee te maken.

Toen nu de Batavia aankwam, en de hoofden den last ontvingen de bevolking op te roepen om, tegen betaling, de kolenruimen te vullen, scheen het eerst, alsof dit niet zoo gemakkelijk gaan zou. De hoofden zeiden nl., dat de menschen nog te vermoeid waren van het lossen, en ze trokken zich weinig aan van de vermaning, die hierop volgde. Later evenwel deden ze het aanbod, de steenkolen aan boord te laten brengen tegen f 2.25 de ton; en nu waren er binnen twee dagen 80 ton overgenomen; „wel een bewijs dat de Papoe werken kan, als hij wil" (546).

Daar, volgens de mededeelingen der zendelingen, te Dorei en omstreken voor 't oogenblik een gewenschte rust heerschte en de opvarenden van de respectievelijk te Ansoes en Roon gestrande schoeners „Zwaluw" en „Hanefi" gered waren, zonder, naar 't schijnt, door de Papoes gemolesteerd te zijn, was van Oldenborgh bij het voortzetten der reis geheel vrij in de keuze van den te volgen weg.

Den 25sten Maart werd nu het anker gelicht en koers gezet naar Korrido, de kampong die op het kleine eilandje Sowek tegenover het eiland Korrido gelegen is. De Sengadji kwam aan boord, verklaarde, dat er vrede heerschte op de Schouten-eilanden en dat men ook geen last meer had van andere Papoes, die vroeger slaven kwamen rooven. Van de Tidoreesche prinsen nam de Sengadji weinig notitie, en hij wist wel, dat er een Sultan van Tidore bestond, maar was zich niet bewust een onderdaan te zijn van dezen vorst.

Het wapenbord was verdwenen en werd nu door een nieuw vervangen.

Bij deze plechtigheid werd men wel vriendelijk ontvangen en

goed door de inboorlingen geholpen, maar hunne bekende, brutale vrijpostigheid bleek ook nu weder; want toen van Oldenborgh de geschenken voor den dag haalde, drong de geheele bende met zulk een geweld op hem aan, dat hij haast onder den voet raakte. Een weldadige bastonnade, door den Sengadji uitgevoerd, maakte een einde aan dat tooneel, en dit was het eenige voorbeeld van werkelijke gezagsuitoefening van een Papoesch hoofd, dat de controleur op zijne Nieuw Guineasche reizen zag.

Van Korrido vertrok de Batavia naar Awek, op de noordkust van Jappen. Biak werd dus ook op deze reis niet bezocht, hoewel de op dit eiland gelegene kampong Bosnik, in den laatsten tijd, door den damarhandel, groote beteekenis gekregen had (538).

Voor Awek, waar men niet landen kon, vertoefde de Batavia slechts een uur. De korano en de djoedjau, wier kleederen en teekenen van waardigheid, in der tijd door Langeveldt van Hemert uitgereikt, versleten of althans verdwenen waren, kwamen aan boord. Zij kenden den Sultan van Tidore niet; maar vroeger waren er wel eens prauwen van Salawatti gekomen, om schatting te heffen. Ook hier had de pas ontloken damarhandel zijnen invloed doen gevoelen; en daar de bergbewoners de inzameling van dat boschproduct bemoeilijkten, zullen er zeker wel bloedige conflicten uit voortgesproten zijn. Nadat aan de hoofden kleederen en vlaggen, en aan de bevolking geschenken waren uitgedeeld, werd de reis rechtstreeks naar de Humboldt-baai voortgezet.

Maar ook hier was het bezoek zeer vluchtig, daar men den 29sten Maart de baai binnenstoomde, om haar reeds den volgenden dag weder te verlaten. De indruk, door de inboorlingen gemaakt, was veel gunstiger dan die, welken de opvarenden van de Dassoon, Soerabaia, Basilisk en Challenger ontvingen, en stemt dus meer overeen met de lofzangen van de Etna.

Het wapenbord was verdwenen, en van de aanwezigheid van Nederlandsche vlaggen vind ik ook niets aangeteekend. Hoewel van Oldenborgh, zeker niet zonder grond, bevreesd was, dat een nieuw wapenbord, al ware het maar ter wille van de lange spijkers, spoedig weder in handen der inboorlingen zou zijn, achtte hij zich tot de wederoprichting toch verplicht.

Hij ging daartoe dan ook over, en teekent in zijn journaal hieromtrent het volgende aan:

„Met de plaatsing van het wapenbord op kaap Bonpland op „140° 47' 45" is ook de demarcatie-lijn onzer grenzen op de „noordkust van Nieuw Guinea bepaald en heb ik mij alzoo in „hoofdzaak van de mij opgedragen taak gekweten" (*).

In den namiddag van den 30sten Maart kwam de Batavia in de Sadipi-baai voor anker en bewees daardoor, dat Beccari's verzuchting, tijdens de reis met de Soerabaia geslaakt, nog zoo ongegrond niet was.

Beschreef het verslag van de Soerabaia de bewoners van de Sadipi-baai, die drinkwater aanboden uit „klapperbladen", in tegenstelling met die van de Humboldt-baai, als zeer bedaard en voorkomend, van Oldenborgh schijnt niets van die bijzondere bedaardheid en voorkomendheid opgemerkt te hebben. Wel trok het ook zijne aandacht, dat in de meeste vaartuigen geen boog of pijlen lagen, maar hij verhaalt, dat de inboorlingen hier een even groot geschreeuw aanhieven, als hunne rasgenooten van de Humboldt-baai, ja, dat ze brutaal genoeg waren, om tegen het schip op te willen klimmen, 't welk men in de Humboldt-baai niet had durven beproeven. Toen de commandant dit liet beletten, ontstond er eerst eenige ontevredenheid, waaraan echter door de uitdeeling van flesschen, tabak en andere kleine geschenken spoedig een einde gemaakt werd.

Al was er nu eene ankerplaats gevonden in de baai van

(*) Vergelijk noot op pag. 279.

Sadipi, zij bleek toch niet geheel veilig te zijn, zoodat met het vallen van den avond doorgestoomd werd naar de Walckenaers-baai.

Den 31sten Maart werd deze baai, die overal aan de kust sporen van bewoning vertoont, binnengestoomd. Waarschijnlijk zou de hevige branding, die men ontwaarde, tot een spoedig vertrek aanleiding gegeven hebben, daar men geen kans zag om te landen, ware het niet, dat de opvarenden van een menigte prauwtjes met vriendelijke gebaren naar de eilanden verwezen, als wilden ze te kennen geven, dat men daar veilig naderen kon.

Die wenk opvolgende, richtte men den steven naar het oostelijkste der, aan de westzijde der baai liggende eilandjes, dat waarschijnlijk het Merkus-eiland van Dumont d'Urville is. Op de zuidpunt van dit eilandje stond een menigte menschen de komst van het stoomschip af te wachten.

Hoewel ook hier geen ankergrond gevonden werd, besloot van Oldenborgh toch, met een sloep aan wal te gaan om een wapenbord op te richten. Nergens nog was hij zoo vriendelijk en hartelijk ontvangen als hier. Vrouwen en kinderen kwamen hem met klappers en andere vruchten te gemoet, terwijl de mannen stukken hout gereed legden, „om de sloep door de branding „over het zand op te halen. Niemand deed eene poging om „iets uit de sloep te nemen of zelfs aan te raken, en onder „het geroep *sobat*, *sobat*, werden" (de reizigers) „door de vrouwen „naar de negorij geleid, die Jori genoemd wordt".

Deze negorij bestond uit een 14-tal, door verschillende families bewoonde huizen, die elk afzonderlijk omringd waren door een plantsoen van klapper- manga- pisang- pinang- en andere vruchtboomen, benevens kembangspatoe-struiken en de zoo veelvuldig op Nieuw Guinea voorkomende heesters met bonte bladeren, die een pepermunt-geur verspreiden.

Met deze bloemen en bladeren waren alle inboorlingen opge-

sierd, terwijl de meeste mannen bovendien borst- en halssieraden droegen, vervaardigd van varkens- en krokodillentanden, schelpen, rotan, roode, blauwe en witte pitten, en ook van kralen.

In de ooren werden door sommigen kleine schildpadden kettingjes gedragen, terwijl enkelen hun haar tooiden met de vederen van den zwarten paradijsvogel. Het uiterlijk dezer Papoes, die klaarblijkelijk tot een anderen stam behooren, dan die van de Humboldt- en Sadipi-baaien, komt vrij wel overeen met dat van de bewoners van Tabi, hetwelk reeds bij de eerste reis van de Dassoon beschreven werd.

De aanwezigheid van kralen en boslemmer messen en de bekendheid der inboorlingen met enkele Maleische woorden, bewezen, dat de Walckenaers-baai soms door handelaars bezocht werd. Inderdaad werd de baai soms door schoeners van Ternate aangedaan, die hier schildpad en tripang komen zoeken.

Korano's vond men te Jori zooveel als er huizen waren, zoodat die titel hier „oudste in de familie" schijnt te beduiden, zegt van Oldenborgh.

Door mannen, vrouwen en kinderen geholpen, bevestigde men nu het wapenbord aan een grooten waringinboom, en de vreugde steeg ten top, toen daarnaast een Nederlandsche vlag geplant werd en de prauwtjes kleinere vlaggen ontvingen.

Nadat eenige geschenken aan de bevolking waren uitgedeeld, werd de reis westwaarts langs de goed bevolkte, langzamerhand lager wordende kust, vervolgd.

's Nachts passeerde men de Arimoa-eilanden en in den morgen van den 1sten April zag men, bij den mond van de Amberno, slechts modderbanken en een lage, met rizophoren begroeide kust.

Van Oldenborgh maakte uit den breeden mond en uit de waterverkleuring, die tot zeer ver in zee waargenomen werd, de gevolgtrekking, dat de Amberno eene zeer aanzienlijke rivier moet zijn, veel belangrijker dan de Kapoeas ter westkust van Borneo.

Den 2den April werden de kampongs Seroei en Ambai, op de zuidkust van Jappen, bezocht, waar men loodsen hoopte te vinden voor de oostkust der Geelvink-baai. Dit gelukte echter niet, omdat men zeide bevreesd te zijn voor bloedwraak, als een gevolg van oude rooftochten.

Over 't algemeen scheen de ontvangst minder hartelijk dan in 1879, waartoe misschien aanleiding gegeven werd, door de weigering om de aangeboden damar te koopen. Ook hier gaf het verzamelen van dit product aanleiding tot verschillen met de bergbewoners.

Aan land komende, zag men, dat de vrouwen, met uitzondering van een paar oude besjes, verdwenen waren; maar de mannelijke bevolking ontving het gezelschap goed. Van vele huizen waaide de Nederlandsche vlag, en ook het wapenbord stond er nog, hoewel het afdak en de versperring waren weggenomen.

Toen de Batavia den 3den April voor Ansoes verscheen, kwamen wel 100 prauwen met mannen, vrouwen en kinderen naar buiten om den stoomer te zien, zoodat men geen vrees meer scheen te koesteren bij de aankomst van een Nederlandsch oorlogsschip. De hoofden lieten zich evenwel aanvankelijk niet zien; maar zij verschenen toch, toen ze door den tolk geroepen werden. Slechts één had eene gouvernements-aanstelling; maar juist deze had het minst te zeggen; en geen wonder dunkt me; want dit zal de ons bekende dronken korano geweest zijn.

De damar-handel had ook te Ansoes veel levendigheid veroorzaakt en was zelfs oorzaak geweest, dat de Ternataansche firma's Bruyn en van Duivenbode, twee gemachtigden — de heeren van der Meer en Dupont — derwaarts gezonden hadden. Van der Meer was tijdens het bezoek van de Batavia reeds weder naar Ternate teruggekeerd, wegens ziekte, maar hij zou vervangen worden door den ons bekenden Laglaize (*).

(*) Is Laglaize de Fransche natuuronderzoeker, die blijkens pag. 191 van

Hadden de inboorlingen toegelaten, dat deze heeren, met de door hen medegebrachte koelies, zelven de damar verzamelden in het binnenland, dan zou men waarschijnlijk wel gunstige resultaten verkregen hebben. Maar zij lieten dit niet toe; 't geen trouwens licht te begrijpen is. De gemachtigden waren dus genoodzaakt, de damar van de bevolking te koopen, terwijl hun, naar 't schijnt, slechts inferieure qualiteit werd aangeboden.

Intusschen had de tegenwoordigheid van Europeërs veel bijgedragen tot het vertrouwen, waarmede van Oldenborgh thans ontvangen werd. Er heerschten rust en vrede te Ansoes. Ook hier mocht men echter in het vinden van een loods niet slagen, zoodat men zich, bij de reis langs de oostkust der Geelvink-baai, met de bestaande kaarten moest behelpen.

Toen men den 5[den] April die kust in 't gezicht kreeg, vertoonde zij zich als laag, met rizophoren dicht begroeid moerasland, met een menigte inhammen, welke men meende voor riviermonden te moeten houden.

In den namiddag zag men eenige prauwtjes; en het gelukte, met de opvarenden in vriendschappelijke aanraking te komen. Dit had men zeker te danken aan den van Dorei meegenomen tolk, die de taal der Wandammers, welke door deze Papoes gesproken werd, verstond. Het bleek, dat zij tot den stam van Aropen behoorden, eene kampong bewoonden, die Wajoe Nami genoemd werd, en handel dreven met de Wandammers, met wien ze in uiterlijk voorkomen overeenstemmen. Die Wandammers schenen hier eene zekere suprematie uit te oefenen, althans zij hadden kort geleden een hunner tot korano aangesteld, welk hoofd

(544) even vóór de aankomst der Batavia te Dorei was gearriveerd, met bestemming naar Ansoes? Zoo ja, dan is hij spoedig weer teruggekeerd; want in October reeds, vertrok hij weder van Ternate met den resident Boreel; zoo neen, dan weet ik niet, wie bedoeld kan zijn.

zich evenwel, tijdens het bezoek der Batavia, op het eiland Moor bevond.

De huizen, meest boven het water gebouwd, leverden niets bijzonders op. De inboorlingen verzekerden, dat zij in rust en vrede met hunne naburen leefden en dat ook de rooverijen van het volk van Jappen in de laatste jaren minder voorkwamen.

Op een eenigszins hoog strand, bij den mond eener rivier, werd alsnu een wapenbord geplaatst, tot groote vreugde der bevolking, die ijverig meehielp. De commandant der Batavia bepaalde de ligging op 135° 48' O. L. en 3° Z. B.

Een Nederlandsche vlag werd bij het wapenbord geplaatst en eenige geschenken werden aan de bevolking uitgedeeld, waarop de reis den 6den April werd voortgezet.

De kust bleef vooreerst hetzelfde eentonige voorkomen behouden, totdat men de eilandjes in het Zuiden der Geelvink-baai gepasseerd was. Hier begint het vuilgroene zeewater langzamerhand weer een blauwe tint te krijgen, en de rizophoren aan de kust verdwijnen. Het Roebi van Dr Meijer schijnt niet opgemerkt te zijn, en men zag wel hier en daar rook in 't gebergte, maar geene huizen aan de kust.

Het eiland Roon, dat den 7den bezocht werd, maakte een gunstigen indruk. Er waren hier blijken van welvaart en vooruitgang te bespeuren; de negorijen zagen er zeer goed uit, nieuwe huizen waren in aanbouw, en de equipage van de aldaar verongelukte schoener Hanefi verklaarde, van de Rooners en Wandammers de meest onbaatzuchtige hulp te hebben ondervonden bij hunne redding en de berging van lading en inventaris (546).

Het geschil met Mansinam en Dorei kwam ook weder ter sprake, en de Rooners hebben hunne belofte aan den controleur om daaraan een einde te maken, eerlijk gehouden. Want zij leverden weldra twee weeskinderen uit, aan de Mansinammers. Eén dier kinderen, een meisje, werd direct door Bink vrijgekocht en in huis genomen (544).

Van den Sengadji van Wandammen, die zich ook op Roon bevond, vernam men, dat het wapenbord aldaar in goeden staat was.

Het wapenbord van Roon, dat van de paal gevallen was, werd op nieuw bevestigd, en nadat vervolgens eenige geschenken waren uitgedeeld, werd de steven naar Andai gewend.

Toen de Batavia den 8sten April voor de rivier van Andai was aangekomen, bleek het, dat deze, wegens den hevigen oostenwind, niet opgevaren kon worden, zoodat de tocht werd voortgezet naar Dorei. Hier beslechtte van Oldenborgh eenige geschillen en vermaande de hoofden, hoewel hij zich van het effect niet veel voorstelde. Immiddels werd de kolenvoorraad aangevuld, waarop de reis den 12den April dicht langs de kust werd voortgezet.

Den 13den viel het anker in een kleinen inham voor de negorij Asi of Has, bestaande uit een paar huizen, die op een open plekje tusschen de steile rotsen gebouwd waren.

Er kwamen geene inlanders aan boord; en daar de negorij onbewoond scheen, stoomde men door naar Salawatti, waar men zich slechts kort ophield.

Daar van Oldenborgh alsnu aan zijne opdracht voldaan had, zou de Batavia naar Ternate terug hebben kunnen keeren, ware het niet, dat de commandant Medenbach order had gehad, de vlag te vertoonen in de Mac Cluersgolf, een onderzoek in te stellen naar de vreemde teekens, die de heer Th. B. Léon meende opgemerkt te hebben op een rots nabij het eiland Argoeni en hydrographische opnemingen te doen, ten zuidoosten van Ceram.

Men stoomde dus naar de Mac Cluersgolf en liet, in den avond van den 15den, het anker vallen voor Atti-Atti, nu „een verlaten kampong" genoemd, zoodat de rest der bevolking ook naar Ega verhuisd scheen te zijn.

Het wapenbord van Roembatti was in goeden staat, en toen de hoofden kwamen rapporteeren, dat de toestand gunstig was,

had men geen reden om aan de waarheid van dat rapport te twijfelen. Het was toch verbazend, hoe de toestanden hier veranderd waren, sedert de golf in het stoomverkeer was opgenomen. De negorij had zich aanzienlijk uitgebreid; het wemelde van Ceramsche en andere handelaars, en de tjidako had bijna overal plaats gemaakt voor eene betamelijke kleeding, uit broek, baadje en hoofddoek bestaande. Ook de mesigit was wederom vernieuwd en vergroot, zoodat de Islam hier snellen voortgang schijnt te maken. Jammer, dat de opium reeds aan de volkswelvaart begon te knagen; anders zou de bevolking hier een schoone toekomst te gemoet gaan.

In de baai van Sekaar hadden de hoofden ook slechts gunstige berichten omtrent rust en welvaart in te dienen. Zij brachten, toen een broeder van den korano van Salawatti het voorbeeld gaf, hulde aan de Tidoreesche prinsen. Dat ze dit *nu* deden, beteekent m. i. niet veel. Ze hadden er eerst in 't geheel niet aan gedacht, zelfs niet, toen ze aan de prinsen werden voorgesteld; en dit was, met het oog op de historie, natuurlijker.

Den 17den werd naar Argoeni gestoomd, waar men te vergeefs naar de door Léon vermelde teekens zocht (*).

Nadat aan de hoofden eenige vlaggen waren uitgereikt, keerde de Batavia naar Roembatti terug, om voorts, van 18—24 April, de hydrographische opnemingen te verrichten, waarvan reeds gesproken werd. Daarna werd de reis over Gisser en Amboina vervolgd, totdat op den 8sten Mei het anker viel te Ternate.

(*) Vergelijk de noot op pag. 116 van het Eerste Deel (waar abusievelijk, in stede van naar de notulen van 4 October 1881, naar die van 14 October 1882 verwezen wordt). Dat die teekens, hoewel ze niets met het Hindoeïsme te maken hebben, werkelijk bestaan, is, zoo als we zien zullen, later gebleken. De heer Léon verdient dus de beschuldiging niet, hem geadresseerd op pag. 221 van (538).

Heb ik reeds het een en ander omtrent het wedervaren der zendelingen in 1881 medegedeeld, ik mag niet met stilzwijgen voorbijgaan, dat een door van Hasselt opgeleide en gedoopte Papoe, door hem Thimotheus genoemd, als eerste „christenhelper" werkzaam gesteld kon worden; want het bestuur der Utrechtsche zendingsvereeniging hechtte blijkbaar veel gewicht aan deze gebeurtenis.

Nog verdient vermelding, dat Bink de bevolking van Monokwari, die langzamerhand tamelijk gedund was, in 1881 weder eenigszins zag toenemen, daar de Arfakkers, die zich sedert eenigen tijd te Woosi, aan een inham van de Dorei-baai, gevestigd hadden, veiligheid waren komen zoeken in de nabijheid van het zendelingshuis. Zij vreesden nl. de wraak der Wandammers, en hadden daarvoor ook wel eenige reden; want in Juni 1881 was het volgende gebeurd.

Eenige Wandammers, die met een paar prauwen voor Woosi lagen, waren in den nacht ongemerkt naar de huizen geroeid, waarop ze tegen de palen opklommen, met het doel om menschen te rooven of koppen te snellen.

Een hunner had reeds eene vrouw, een ander een kind gegrepen, toen Atessie, het hoofd van het gezin, door het geraas opgeschrikt, zijn lans greep en zich tegen de aanvallers zóó goed weerde, dat één hunner gedood en drie anderen zwaar gewond werden, waarop de sluipmoordenaars het hazenpad kozen. Dit was dus goed afgeloopen; maar men begreep, dat het aan strand gelegen Woosi nu spoedig een tweede bezoek van de Wandammers zou krijgen, en achtte het dus geraden zich onder de hoede van Bink te stellen.

Er waren nog andere redenen om voor de Wandammers en Wandessiërs beducht te zijn, daar de Sengadji Brosi, dezelfde, die door den resident van Hemert tot eerste hoofd was aangesteld (vergelijk pag. 306), hen aangespoord had, een rooftocht naar Amberbaken te ondernemen (547).

Te vergeefs had men getracht, de zaak in der minne te schikken, waarop de zendelingen den resident van Ternate op de hoogte van den toestand gebracht hadden.

Het gevolg hiervan was, dat de resident, Jhr. Th. G. V. Boreel, in November 1881 met de Havik voor Dorei verscheen. Bijzonderheden van dit bezoek zijn mij niet bekend; maar de resident kreeg de overtuiging, dat menschenroof en andere ongeregeldheden nog maar al te dikwijls voorkwamen, in de Geelvink-baai.

In het jaar 1882 veroorzaakte de damarhandel weder veel levendigheid in de Geelvink-baai, 't geen het gevolg had, dat de godsdienstoefeningen te Mansinam nu en dan door vreemdelingen bezocht werden.

In Januari reeds zag men de Batavia, nog altijd door Medenbach gecommandeerd, weder voor Dorei verschijnen, maar alleen met het doel om kolen in te nemen. De controleur J. M. van Berckel, die zich op dezen bodem bevond, had nl. een bezoek gebracht aan de Mapia-eilanden, terwijl de verdere reis ten doel had, opnemingen te doen bij de voor den wester-ingang van straat Dampier liggende Tamiai-of Famiai groep en eenige andere eilanden, dichter bij de zuidwestkust van Waigeoe gelegen (538).

In de maanden Juni en Juli 1882 maakten van Hasselt en Jens met een Ternataanschen schoener een uitstapje naar Roon en Biak. Op Roon, waar men weder een zendingspost hoopte te vestigen, zoodra de uit Europa verwacht wordende zendeling J. A. van Balen, met zijne vrouw, mejuffrouw M. H. Peeters, zoude zijn aangekomen, werden zij zeer welwillend ontvangen, en het gelukte dan ook, met de bevolking eene overeenkomst te sluiten voor de oprichting van eene zendelings-woning in de negorij Jendé.

Den 10den Juli vertrokken de zendelingen naar Bosnik op het eiland Biak, eene plaats, „welke in den laatsten tijd door de

„duizende pikols damar, die het eiland oplevert, een der meest „bezochte havens van de Geelvink-baai geworden was".

Men maakte daar wel kennis met de inboorlingen, die met verbazing de blanke huidkleur der bezoekers bewonderden, maar de negorij zelve kon niet worden bezocht, daar de schoener spoedig zijne lading had ingenomen en onmiddelijk daarop de terugreis aanvaardde.

Toen van Hasselt te Mansinam terugkeerde, vond hij zijn gezin vermeerderd met een meisje, dat door zijne vrouw voor ƒ 60 (uit Utrecht voor zoodanig doel toegezonden) was vrijgekocht.

„Doch deze nieuwelinge, Ada geheeten, openbaarde eene stomp„heid, die veel erger was dan die van Hindoe" (een ander vrijgekocht meisje). „Van waar zou zij zijn? — Jacob wist eenig „uitsluitsel te geven; zij kwam uit het land achter Jauer (nadere „bepaling wist hij niet op te geven), alwaar de menschen in „holen in den grond of op de boomen leven; zij planten geene „tuinen en leven enkel van het jagen. Zij is vreesselijk vuil en „verdierlijkt. Als zij loopt, laat zij den eenen arm hangen en „drukt zij den anderen opgeheven tegen het lijf, zooals men de „diersoort wel eens ziet afgebeeld, van welke Darwin ons de eer „aandoet ons te laten afstammen" (553).

In Augustus 1882 las men in de Javasche-Courant een bericht, dat ons weder aan vroegere tijden terug doet denken (548).

Op het gerucht nl., dat zich Duitschers of andere vreemdelingen op Waigeoe gevestigd zouden hebben, was Z. M. stoomschip Batavia, thans gecommandeerd door den luitenant ter zee 1[ste] klasse H. van der Meer, onmiddelijk van Ternate vertrokken, om een onderzoek in loco in te stellen. De controleur H. J. Monod de Froideville, met dat onderzoek belast, deed zich wederom door Tidoreesche prinsen — de kapitein-laut en majoor Anas — vergezellen (538).

Toen de Batavia den 22sten Juni bij de negorij Amka (*) in de Kapiboi-baai was aangekomen, bevond men, dat de radja van Waigeoe afwezig was. Terwijl nu de terugkomst van den inmiddels opontboden radja werd afgewacht, liet van der Meer het vaarwater tusschen Waigeoe en Gemien opnemen, en bracht men een bezoek aan wal, waar de Tidoreesche prins Danoe Abdoellah, als handelaar gevestigd was.

Men zag op eene wandeling langs een boschrijk pad, pisangtuinen en bouwland, terwijl sommige inlanders zich bezig hielden met op zeer primitieve wijze tabak te kerven.

De nieuwe residentie van den radja van Waigeoe heet, volgens het verslag, Moemoes; de vorige zou Waioemi geheeten hebben, en in oudere tijden vinden we Kabilolo vermeld.

Toen de radja den 25sten teruggekeerd was, vernam men van hem, dat er werkelijk voor ongeveer vier maanden een schoener met eene bemanning van 25 personen, in de Fofag-baai, op de noordkust, aangekomen was. De kapitein van den schoener had den radja terstond opgezocht om vergunning voor eene nederzetting te vragen, en toen hij ten antwoord bekwam, dat die vergunning door den Sultan van Tidore verleend moest worden, beloofde hij naar Ternate te zullen gaan, zoodra de medegebrachte stoomsloep in elkaar gezet zoude zijn. Sedert had de radja, zoo 't schijnt, niets meer vernomen, zoodat de Batavia, tot het instellen van een plaatselijk onderzoek, den 25sten Juni naar genoemde baai onder stoom ging.

De Fofag-baai is de westelijke inham van de groote Offak-baai, waarmede wij reeds meermalen kennis maakten.

Bij het binnenstoomen der baai, was er geen schoener te zien: maar zoodra was men niet geland, of men ontdekte een tweetal loodsen, die blijkbaar gediend hadden voor het in elkaar zetten

(*) Dit is dezelfde kampong, die elders Omka, Oemka of Moeka genoemd wordt.

der stoomsloep, verlaten woningen, eenige tuinbedden enz.; in één woord, de stellige bewijzen, dat hier Europeërs gevestigd geweest waren.

Van een inboorling vernam men dan ook, dat dit werkelijk het geval geweest was, maar dat de vreemdelingen, die vele zieken aan boord hadden en reeds één hunner hadden zien sterven, vijf dagen te voren met den schoener vertrokken waren, nadat ze de door hen geplante vruchtboomen, cacao- kaneel- en peperstekken hadden medegenomen.

Eene poging om den schoener in zee op te zoeken, leidde tot geen resultaat, zoodat de Batavia, na nog aan eene opdracht van hydrographischen aard voldaan te hebben, den 30sten Juni 1882 het anker liet vallen te Ternate.

En *hier* vond men, wat men te vergeefs elders gezocht had; want denzelfden dag arriveerde de „Ocean Pearl", gezagvoerder Langen, die in Januari 1882 rechtstreeks van Tandjong Priok naar Waigeoe gezeild was.

Het schip voer onder Engelsche vlag en had de Duitsche kolonisten aan boord, die door ziekte gedwongen waren Ternate op te zoeken. Daar ze bovendien teleurgesteld waren in hunne verwachtingen nopens de vruchtbaarheid der streek, bestond er weinig kans op eene hervatting van de poging om op een der Papoesche eilanden te koloniseeren.

Toen de resident van Ternate, Jhr Th. G. V. Boreel, in October 1882 met het stoomschip Sing Tjin de Fofag-baai bezocht, trof hij daar slechts drie ledig staande woningen aan; die baai scheen geen vaste bewoners te hebben, maar slechts tijdelijk, ter wille van handel of visscherij, tot verblijfplaats van doortrekkende Papoes te dienen.

De radja van Waigeoe, die een zeer gunstigen indruk op den resident gemaakt had, toen hij met de Batavia te Ternate was

gekomen, keerde met de Sing Tjin naar zijn land terug. Met gejuich werd hij door de bevolking ontvangen, toen het stoomschip den 22sten October voor de nieuwe hoofdplaats, Moemoes, aankwam.

Weldra ging de resident met zijn reisgezelschap, waartoe Laglaize (*), drie Tidoreesche prinsen en Said Oemar, het hoofd der Makassaren te Ternate, behoorden, aan wal, waar hem eene feestelijke ontvangst bereid werd.

Moemoes bestond uit een tiental nieuwe huizen, welker Mohammedaansche bewoners met voordeel handel dreven in vogelhuiden, tripang, schildpad en schelpen.

De reis werd vervolgens voortgezet naar Dorei, waar men twee in lading liggende Ternataansche schoeners aantrof.

Van meer beteekenis was het, dat te Mansinam door den heer Coldenhoff van Ternate eene handelsonderneming gevestigd was (549), waar reeds een goede hoeveelheid damar en massooi bijeen was verzameld (†).

Zagen wij van Oldenborgh het vorige jaar rapporteeren, dat er geen spoor van uiterlijke beschaving bij de bewoners van Dorei was waar te nemen, nu lezen wij het volgende:

„De Doreiërs zelve drijven veel handel, daar zij lijnwaden en „andere waren met hunne prauwtjes naar de omliggende plaatsen „der noordkust van de Geelvink-baai brengen, en daar tegen „boschprodukten inruilen, die zij dan weder aan de vaartuigen „uit den Indischen archipel verkoopen. De korano's, of hoofden, „gaan hier alle net gekleed en dragen hoofddoeken: zij verstonden Maleisch of Tidoreesch en schijnen goed ontwikkeld en slim „van aard".

(*) Zie noot op pag. 392 en 393.

(†) Robidé van der Aa zegt niet (538), of dit etablissement te Dorei of te Mansinam gevestigd was. Het Koloniaal Verslag noemt laatstgenoemde plaats. In de zendingsberichten heb ik geene aanduiding gevonden.

Daar de ons bekende Sengadji Brosi dikwijls op reis was voor handelszaken, stelde de resident, op verzoek der hoofden, zekeren Maniki tot tweeden Sengadji aan. Of men uit dat verzoek de gevolgtrekking mag maken, dat het gezag hier langzamerhand meer beteekenis kreeg, meen ik in het midden te moeten laten, maar in elk geval zou men vroeger een dergelijk verzoek niet gedaan hebben.

De zendelingen klaagden zeer over diefstallen van vruchten en verwondingen van hun vee; maar toen de resident dit onderzocht, bleek het, dat de bevolking zich beklaagde over de schade, welke het vee der zendelingen in hare tuinen aanrichtte, zoodat deze quaestie werd uitgemaakt, door de bevolking te vermanen voortaan schadevergoeding te vragen voor vernieling harer tuinen, in stede van zich door diefstal en baldadigheid te wreken.

Een paar maanden vóór 's residents aankomst te Dorei, had de bevolking het doodvonnis uitgesproken over eene Papoesche slavin, die beschuldigd werd de booze geest te zijn, welke den dood van een kind veroorzaakt had. De arme radelooze had toen hare toevlucht genomen tot van Hasselt, die haar gaarne vrijgekocht en in zijn huis opgenomen zou hebben; maar hiertegen verzette zich het bijgeloof der bevolking. De vrouw moest sterven, of althans, door verwijdering, in de onmogelijkheid gebracht worden om nieuwe slachtoffers te maken. Met veel moeite was het toen aan van Hasselt gelukt, de veroordeelde op een ter reede liggenden schoener in veiligheid te brengen. Deze schoener was juist weder te Mansinam, toen de Sing Tjin daar voor anker lag (553). De resident gaf alsnu zijne ontevredenheid te kennen aan hoofden en bevolking en verklaarde die vrouw voor „Orang Gouvernementa", waarop zij aan van Hasselt werd uitgeleverd, terwijl de hoofden de uitdrukkelijke belofte gaven, dat men haar voortaan ongedeerd zou laten.

Van Dorei ging de reis naar Jappen; en toen de Sing Tjin den 27sten October te Ansoes was aangekomen, kon de resident zich overtuigen van den gunstigen invloed, door de handelsondernemingen van de firma's Bruyn en Renesse van Duivenbode uitgeoefend.

De etablissementen zagen er goed onderhouden uit, terwijl zelfs voor dat van Bruyn een zeehoofd was gebouwd. De hoofden waren goed gekleed en de bevolking genoot blijkbaar welvaart.

Na een vluchtig bezoek aan Seroei en Ambai, welke negorijen er minder welvarend uitzagen, werd koers gezet naar de eilandjes voor de kust van Tabi. Den 29sten October bracht men een bezoek aan het eilandje Wakdé of Duperrey (waarschijnlijk het Kwakeda van onze kaart), dat niet ver van Jamma gelegen is.

De bevolking van dat eilandje, met welke wij nu voor 't eerst kennis maken, was door omgang met Ternataansche handelaars eenigszins ontbolsterd en dus volstrekt niet schuw.

Meer dan honderd inboorlingen omringden, met een dertigtal prauwen, de Sing Tjin, toen deze het anker liet vallen, en kwamen onbeschroomd aan boord. Hun eenige kleeding bestond in een om de heupen geslagen weefsel; maar toen men aan wal gegaan was, vond men een, uit twintig op palen gebouwde huizen bestaande negorij aan het zeestrand, en midden op het eiland een houten tempel, die met kunstig snijwerk versierd en met roode, witte en zwarte verven beschilderd was.

In den avond, toen men aan boord was teruggekeerd, hoorde men een gezang, dat hoe langer hoe dichter bijkwam; het werd aangeheven door een groot aantal inboorlingen, die met een veertigtal prauwtjes het schip genaderd waren, en op deze wijze, tot 's avonds elf uur, hun afscheidsgroete brachten aan de vreemde bezoekers.

Den 30sten October werd Koemamba, het noordwestelijkste der

Arimoa-eilanden, bezocht, waar men wel een kleine kampong, maar geene inboorlingen vond. Waarschijnlijk hadden ze de vlucht genomen in de bosschen; de bewoners der Arimoa-eilanden toch hadden zich steeds schuw betoond tegenover vreemdelingen.

Van Koemamba stoomde de Sing Tjin, midden door de Padeaido-eilanden, naar Korrido en vervolgens naar Mefoor, waar, tegelijk met den korano, twee jongelingen aan boord kwamen, „die vroe- „ger in dienst geweest waren bij de Doreische zendelingen en „daardoor vrij goed Maleisch spraken (*)".

Men werd zeer vriendelijk ontvangen; en daarom te meer was het jammer, dat aan 't verzoek der bevolking om hare kampongs te komen bezichtigen, niet kon worden voldaan, omdat de loods niet in staat geacht werd, de Sing Tjin veilig door de talrijke riffen en klippen naar de ankerplaats te brengen.

Den 2[den] November ontving Andai een bezoek van den resident, waarvan Woelders in de volgende bewoordingen melding maakt (553).

„Donderdag 2 November bracht de Resident met gevolg en „muziek een kort bezoek te Andai. De Andaiers stonden ver- „baasd over die mooie muziek; velen hadden nog nooit een viool „gezien of gehoord. Toen de Resident weder vertrok met de „muziek voorop, liep alwat loopen kon, vooruit naar de sloep, „om zoolang mogelijk haar nog te kunnen genieten".

Spoedig daarop vertrok de Sing Tjin, die intusschen den kolenvoorraad had aangevuld, over Samate, waar men een druk handelsvertier opmerkte, naar Ternate.

Geen wonder, dat de resident Boreel op deze reis den indruk

(*) De meening, dat de zendelingen, uit vrees voor Mohammedaansche propaganda, zorgvuldig zouden vermijden, de kennis der Maleische taal aan te wakkeren, is dus niet juist.

gekregen had, dat beschaving en welvaart op Nederlandsch Nieuw Guinea zeer waren toegenomen, en dat het Regeerings-Verslag zich in denzelfden geest uitlaat, in t' bijzonder melding makende van de Doreiërs en Mansinammers, „die bleken reeds vrij goede „handelaren te zijn geworden" (549).

Valt er omtrent de gebeurtenissen, die in 1882 op Nederlandsch Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden voorvielen, niets bijzonders meer aan te teekenen, alvorens van dit jaar af te stappen dient nog melding te worden gemaakt van hetgeen op Oostelijk Nieuw Guinea voorviel en van de rol, welke de pers daarbij speelde.

Toen de Australiërs, in 1878 en later, teleurgesteld waren in hunne hoop om rijke goudmijnen op Nieuw Guinea te zullen kunnen ontginnen, bedaarde de geestdrift, om de oosterhelft van dat eiland te annexeeren, aanmerkelijk. Daar men niet eens de ontginningskosten had kunnen dekken en de goudzoekers met eene geknakte gezondheid terugkeerden, had niemand lust, nieuwe pogingen in die richting aan te wenden.

In Duitschland werd intusschen, lang niet altijd met behoorlijke kennis van zaken, herhaaldelijk op Nieuw Guinea gewezen, wanneer de Duitsche kolonisatie-quaestie op het tapijt kwam; en de publieke opinie liet zich daar lang niet altijd door de zaakkundige vertoogen van Petermann's orgaan op den goeden weg leiden.

In 1882 had „Hofrath Dr. G. Rohlfs" de kolonisatie van Nieuw Guinea door Duitschers, op nieuw ter sprake gebracht.

Volgens zijne meening zouden handelshuizen of particuliere maatschappijen moeten beginnen met het oprichten van factorijen, welke later, wanneer ze bloeiden en zich uitgebreid hadden, onder de bescherming der Duitsche regeering moesten worden gesteld (550).

Voor Duitsche landbouwkoloniën achtte hij Nieuw Guinea trouwens niet geschikt.

„Men zou plantages moeten aanleggen, en door Chineezen of „Polynesiërs moeten laten bewerken, en er moeten zich maatschap„pijen vormen om producten op te koopen".

Hoewel Rohlfs wel wist, dat de Nederlanders aanspraak maken op een gedeelte van het groote eiland, zegt hij: „een titel „die een rechterlijk verbindende kracht (*rechtsbindende Kraft*) „heeft, bezitten zij niet; de Hollandsche Regeering heeft er zich „niet gevestigd, en feitelijk is het geheele land, welks vlakte„uitgestrektheid grooter is dan die van Duitschland, „*herrenlos*"".

Hierop schreef Petermann's orgaan (551):

„Ackerbau-Colonien sind in einem tropischem Klima ausser „auf Hochplateaux für Deutsche unmöglich. Hochplateaux aber „kennt man erstlich noch nicht auf Neu Guinea und zweitens „wäre es ausserordentlich schwer, sie zu erreichen, wenn sie „existiren, geschweige denn sie zu exploitiren. Es fehlen auch „alle Arbeitskräfte, denn die Papuas werden ebensowenig wie die „Australier und Neu-Seeländer im Dienste von Europäern das „Feld bebauen. Sie sind freie Männer, welche als solche sterben „werden.

„Man kann daher auch nicht so ohne Weiteres an Handels„colonien denken, denn diese sind ohne Feldbauer nicht möglich.

„Was bleibt also übrig? Ich wüsste es nicht zu sagen. Deutsche „Bauern dorthin zu dirigiren, wäre ein unerhörter Frevel, und „eine Handelscolonie ohne den Schutz der deutschen Regierung „zu gründen, wäre ein sehr fragwürdiges Unternehmen. Selbst „mit dem Schutze der Regierung, welcher wohl schwer zu erlangen „sein dürfte, böte Neu Guinea weit mehr Schwierigkeiten als ein „von Malayen bevölkertes tropisches Inselland. Neu Guinea emp„fiehlt sich nur in einer Beziehung; es ist ein grosses Land, „welches in seiner östlichen Hälfte vom Reiche annexirt werden „könnte ohne das politische Conflicte aus solchem Vorgehen enstehen „*müssten*. Was dann aber momentan mit einem solchen Lan-

„de zu thun sei, das ist eine weitere Frage. Da es sich für „Deutsche Bauern vorerst nicht eignet, da es der Colonisirung „im Sinne der Holländer z. B. ausserordentliche Schwierigkeiten „entgegenstellt, so müsste man neue Formen zur Exploitirung „erdenken, und ein sehr gewagtes, kortspieliges Experiment machen. „Mir scheint das aussichtlos".

Nu de quaestie in Duitschland echter weder aan de orde gesteld was, bemoeiden de couranten er zich natuurlijk ook mede, en op het groote publiek werd meer indruk gemaakt door vluchtige dagbladartikels, dan door de zaakkundige betoogen van Petermann.

Zoo bevatte o. a. ook de Augsburger Allgemeine Zeitung van 27 November 1882 een artikel, waarin Nieuw Guinea als een geschikt kolonisatie-gebied voor Duitschland werd aangeprezen; en dit artikel, hoewel vrij onschuldig, maakte in Australië een grooten indruk; men scheen werkelijk te vreezen, dat het machtige Duitschland weldra zijne vlag op Nieuw Guinea zou planten (538).

De Australische beweging, die ten doel had oostelijk Nieuw Guinea in te lijven, ontwaakte nu in het begin van 1883 met nieuwe kracht.

De regeering van Queensland achtte het zelfs noodzakelijk, de Duitschers te voorkomen, door onmiddelijk bezit te nemen van het onafhankelijke gedeelte van Nieuw Guinea.

Zou deze daad reeds eenigszins verklaard worden door den natuurlijken afkeer, dien elke mogendheid, elke kolonie steeds koestert van de vestiging eens machtigen nabuurs op hare grenzen, Robidé van der Aa wijst er op, dat er nog andere redenen bestonden, die Queensland voor vreemde indringers deed vreezen.

Men verlieze niet uit het oog, zegt hij, „dat het noordelijk „deel van Queensland, het zoogenaamd Capricornie, reeds binnen de keerkringen ligt, en dat in het overige dier kolonie

„een subtropisch klimaat heerscht, waar de blanke gaarne den „veldarbeid aan de gekleurde rassen overlaat. Daar nu de oorspron- „kelijke nomadische bewoners van Australië, om zoo te zeggen, „wegsterven, en waar dit ook nog niet plaats heeft, in geen „geval tot geregelden veldarbeid te brengen zijn, waren de be- „woners van Queensland reeds vroeger er niet afkeerig van, in- „boorlingen uit de eilanden van den Grooten Oceaan onder „allerlei bedriegelijke praktijken naar hun geweest te lokken, en „hen daar, onder den schoon klinkenden naam van koelies, in „werkelijkheid geheel als slaven te behandelen. Er bestond dus „alleszins aanleiding voor het vermoeden, dat de plotselinge aan- „drift der bewoners van Queensland tot inlijving van Nieuw „Guinea's oosterhelft en de groote bereidwilligheid der koloniale „Regeering, om zelve de kosten der annexatie te dragen, vooral „voortkwam uit de onuitgesproken begeerte, om de krachtige „Papoes van Nieuw Guinea als werkvolk voor hunne plantages „te verkrijgen" (538).

Hoe het zij, welke motieven men voor die handeling ook gehad moge hebben, de Koloniale Regeering van Queensland zond, in de eerste dagen van April 1883, den ons bekenden ambtenaar Chester, die nog op Thursday-Island gevestigd was, met den gouvernementsschoener Pearl naar Port Moresby, om aldaar bij proclamatie bezit te nemen van Nieuw Guinea en omliggende eilanden tusschen den 141sten en 155sten meridiaan O. L. van Greenwich.

Deze proclamatie, die voor ons onderwerp, ook in verband met de gebeurtenissen van 1828, van veel belang is, luidt als volgt (538):

„I Henry Majoribanks Chester, resident magistrate at Thursday- „Island in the Colony of Queensland, acting under instructions „from the Government of the said colony, do hereby take pos- „session of all that portion of New-Guinea and the islands and

„islets adjacent thereto, lying between the 141st and 155th meridians of East Longitude, in the name and on behalf of Her „Most Gracious Majesty Victoria, her heirs and successors. In „token whereof I have hoisted and saluted the British flag at „Port Moresby in New-Guinea, this fourth day of April, in the „year of our Lord 1883. God save te Queen".

Nadat wij met de geschiedenis onzer betrekkingen tot Nieuw Guinea kennis gemaakt hebben, zou het zeker overbodig zijn nog aan te toonen, dat Nederland volstrekt geene rechten heeft, of aanspraken maakt op de oostelijke helft van dat eiland.

Nederland was volkomen bevoegd geweest, op den voet van art. 6 van het Londensch tractaat, geheel Nieuw Guinea in bezit te nemen, maar het heeft van die bevoegdheid geen gebruik gemaakt (*), en zich nooit met het oostelijk gedeelte van dat eiland bemoeid. Engeland is op grond van datzelfde arti-„kel 6 eveneens volkomen gerechtigd tot het inbezitnemen van Nieuw Guinea beoosten onze grens.

Het was evenwel niet Engeland, maar Queensland, dat tot de annexatie overging, en de kolonie had op deze daad de sanctie van het Engelsche gouvernement noodig.

En deze is nog niet gevolgd. Het moederland was volstrekt niet geneigd, de bestuurskosten van het geannexeerde gebied te zijnen laste te nemen, en ook niet, om een vermomden slavenhandel te steunen (†).

Lord Derby wees evenwel den weg aan, „waarop een Britsch

(*) Dit is ook de zienswijze van de Sturler, blijkens pag. 292 van (61).

(†) Sedert het bovenstaande geschreven werd, is ruim een half jaar verloopen. Terwijl men met afdrukken bezig was, verscheen in de plaatselijke dagbladen het volgende telegram van Reuter:

„London 12 Octobre 1884.

„The British protectorate over the South coast of New Guinea has been „proclaimed".

„oppertoezicht reeds nu in het zuidoosten van Nieuw Guinea kan „gevestigd worden.

„Wanneer de gezamenlijke Australische koloniën willen bijdra-„gen in de kosten, [en toelaten?] dat er onder den High Com-„missionar for the Western Pacific — welke hooge staatsambte-„naar tot voornaamste roeping heeft, de misbruiken van den koe-„liehandel in den Grooten Oceaan te keeren — ondergeschikte „Engelsche beambten op de kust van Nieuw Guinea gevestigd „worden, dan is het opperbestuur bereid de scheepsmacht in het „Australisch station te versterken. Zoodoende zou langzamerhand „een Engelsch protectoraat over de verschillende langs Nieuw Gui-„nea's stranden woonachtige kuststammen kunnen ontstaan" (538).

Maar zelfs indien deze voorwaarden door de Australiërs werden aangenomen, zou de gematigde en bedachtzame politiek der Engelschen niet medebrengen, in eens het geheele gebied, door Queensland gewenscht, in bezit te nemen.

Aanvankelijk zou men zich zeer waarschijnlijk bepalen tot het plaatsen van beambten, op „die punten der zuidkust, waar reeds „nu door de paarl-en tripangvisscherij en door de daar geves-„tigde zendingposten geregeld verkeer tusschen Europeanen en „inboorlingen plaats heeft", om dan later in de eerste plaats het gezag tot het zuidelijk deel der oostkust uit te strekken.

Het is bekend, dat het Queensland gelukt is, de zusterkoloniën voor de annexatie-plannen te winnen, en met het moederland over de voorwaarden nader in overweging te treden.

De Australische bond, die in de toekomst zulk een belangrijke rol zal kunnen spelen, is aan die plannen zijn oorsprong verschuldigd. Wij lezen toch in een der nieuwsbladen het volgende (552).

„Op bovengenoemden datum in November" (nl. 28 November 1883) „verzamelden zich in de daartoe afgestane vergaderzaal „van den *Executive Council* te Sydney, de afgevaardigden der

„volgende staten: Nieuw Zuid Wales, vertegenwoordigd door 3, „Victoria mede door 3, Nieuw Zeeland door 2, Zuid-Australië „door 2, Queensland door 2, Tasmanië door 2, en West Austra-„lië door 1 commissaris. Staande de vergadering werd ook de „kolonie van de Fiji-eilanden, welks gouverneur om het deel-„genootschap verzocht had, toegelaten en als lid erkend".

Het was in deze vergadering, dat de grondslagen gelegd werden van de „Unie van Sydney".

Wat nu ook de gevolgen van deze gebeurtenissen zullen zijn, wij kunnen gerust aannemen, dat Nederland vroeger of later Europeesche naburen zal krijgen op Nieuw Guinea, een vooruitzicht dat voor ons niets bedroevends heeft (*), maar dat alweder aanleiding geeft, er op te wijzen, hoe in officieele stukken, in strijd met den Regeerings-Almanak voor Nederlandsch-Indië, de 141ste meridiaan wordt aangewezen als de grens van het Nederlandsch gebied.

Het zendelingen-personeel was den 12den Januari 1883, door de aankomst van van Balen weder tot een viertal gestegen; maar in April was Roon nog niet bezet, daar de nieuw aangekomene en zijne vrouw door koortsen verhinderd waren derwaarts te vertrekken.

Opmerking verdient het zeker, dat in dit jaar de eerste boekdrukpers te Andai in werking kwam; althans wij lezen (553):

„Zeer verblijdde hem" (Jens) „het eerste produkt van de pers

(*) Coutts Trotter zegt hieromtrent het volgende:

Australia, however, though she has expressed herself unmistakably as to bad neighbours, and may be trusted to give effect to her wishes, does not shrink from good ones, and would be last to deal graspingly with a gallant little nation like the Dutch, whose energies in proportion to her resources are so admirable, and from whose administration of a tropical dependency even Englishmen, with all their experience, may take some valuable hints. [Z.c pag. 215 van (557)].

„te Andai, namelijk een bundeltje liederen, waarvan Br. Woel-„ders ons een exemplaar heeft toegezonden".

Minder stof tot blijdschap gaf het, dat men te Mansinam weder een nieuwen afgodstempel wilde bouwen, toen de oude was afgebrand. Hoewel het Jens weder gelukte, een voorgenomen rooftocht te beletten en de mededeelingen omtrent school- en kerkbezoek vrij gunstig waren, getuigt het laatste bericht der zendelingen dat mij onder de oogen kwam, dan ook niet van overschatting der verkregen resultaten.

„Het baat niet" zegt van Hasselt, „hun hart gaat maar altijd „uit naar de stomme afgoden en dat na een 30 jarige Evangelie-„verkondiging.

„Dat men het hier volhoudt zonder te verflauwen, is genade".

„De thans gedoopten": zegt Jens, „oefenen geen invloed uit „op het volk; zij missen of door hunne positie of door hunne natio-„naliteit den rechten invloed op het volk" (553).

Waar de zendelingen zelven zich op deze wijze over den stand van zaken uitlaten, kan het geen verwondering baren, dat de resident van Ternate, D. F. van Braam Morris, die den 29sten Augustus 1883 Dorei bezocht, geen gunstigen indruk ontving van de resultaten van den zendelingsarbeid.

Deze resident was den 24sten Augustus t. v., vergezeld van den controleur 1ste klasse H. J. Monod de Froideville en een paar Tidoreesche prinsen, met den ons bekenden stoomer, Sing Tjin, van Ternate vertrokken, had eerst Salawatti en de Mapia-eilanden aangedaan, en bezocht nu Dorei om van daar de reis oostwaarts voort te zetten.

Dat de evangelisatie niet beter geslaagd was, moest, naar 's residents meening, worden toegeschreven aan de ondoelmatige wijze waarop de zaak georganiseerd was. In stede van bij elkander te blijven in de omstreken van het weinig bevolkte Dorei, hadden

de zendelingen zich moeten verspreiden om zich op volkrijke plaatsen te vestigen. Ook ware het wenschelijk geweest, dat de zendelingen, nu de zoo zeer verlangde zendingsstoomboot of schoener uitbleef, zich eene behoorlijke reisprauw hadden aangeschaft, om daarmede herhaalde bezoeken bij naburige stammen af te leggen, ten einde de Papoes van goeden raad te dienen en zoo hunnen invloed uit te breiden, iets dat voor hen „die de landtaal „zoo uitstekend machtig, en zoo op de hoogte der adat zijn", niet moeilijk kon vallen.

Toen de resident te Dorei kwam, deelde men hem mede, dat men een paar dagen te voren geluiden als kanongebulder vernomen had, zoodat men in het denkbeeld verkeerde, dat er op Nieuw Guinea eene vulkanische uitbarsting had plaats gehad. Eerst veel later bleek het, dat het de donder van Krakatau geweest was, die zich zelfs op de westkust van de Geelvink-baai had doen hooren.

Nadat er maatregelen genomen waren om de vervallen steenkolenloods te doen herstellen, lichtte de Sing Tjin het anker en stoomde naar Korrido, waar men den 31sten Augustus arriveerde.

Het wapenbord werd in goeden staat bevonden, de Nederlandsche vlaggen waren geheschen en overal heerschte rust, volgens de verklaring der hoofden, die na het voor anker komen van de Sing Tjin hunne opwachting aan boord maakten.

Een hunner ontving een acte van aanstelling, terwijl eenige Tidoreesche Sengadji-vlaggen werden uitgegeven om, naast de Nederlandsche, op de prauwen te worden geplaatst.

Van Korrido werd koers gezet naar het eiland Djamma.

In een' kleine baai van dat eiland, 't welk tot nog toe geen officieel bezoek ontvangen had, liet de Sing Tjin den 2den September het anker vallen. Daar het rapport geen lengte- en breedtegraden opgeeft, ben ik er niet zeker van, of dit Djamma het Jamma is van onze kaart. Zou de overeenkomst van naam dit doen denken, het verslag

zegt daarentegen uitdrukkelijk, dat Djamma in de Walckenaers-baai ligt. Voegt men daar nu bij, dat Djamma volgens het rapport ook Tastu genoemd wordt, welke naam door Duperrey en d'Urville aan een ander eiland gegeven wordt, terwijl het Jamma van onze kaart op de kaart der Soerabaia Sarmi, bij Weddik en anderen Samit heet, dan zal men begrijpen, dat ik liever geene conclusies maak, te meer omdat deze waarschijnlijk spoedig door eene meer bevoegde hand gemaakt zullen worden, nu Robidé van der Aa van het ministerie van koloniën geregeld inzage bekomt van de verslagen der ambtenaren, die Nieuw Guinea bezoeken (*).

Welk eilandje dan ook bedoeld wordt, zeker behoort het tot die, welke aan de westzijde der Walckenaers-baai gelegen zijn, en het kan niet ver verwijderd zijn van het door Boreel bezochte Duperrey-eiland of Kwakeda.

Daar de firma's Bruyn en Renesse van Duivenbode hier steeds eenige hunner lieden laten verblijven, om klappers te verzamelen en copra (gedroogde klapper) te bereiden, is het natuurlijk, dat de bevolking aan den omgang met vreemdelingen gewend was.

De inboorlingen, die zeer goedaardig schenen te zijn, betoonden zich dan ook volstrekt niet schuw. Hun aantal wordt geschat op 300 zielen; zij bewonen huizen die op den vasten wal staan, en dragen geen tjidako; deze wordt bij de mannen door een lapje of wat franje voor de schaamdeelen, bij de vrouwen door stukken geslagen boomschors of lappen van gevlochten boomvezels vervangen.

(*) Zie pag. 160 van (538).

Een voorloopig bericht omtrent deze reis werd reeds door Robidé van der Aa geplaatst in het April-nummer van dit jaar van de „Indische Gids", onder den titel „Krakatau — Nieuw Guinea."

In de toegezegde critische bewerking zal waarschijnlijk de vraag, welk eiland hier met Djamma bedoeld wordt, wel nader behandeld worden.

Ook hier trof men een tempel aan, van dezelfde soort als die, welke op Kwakeda door Boreel gezien was.

De resident had het geluk hier een inlander te vinden, die den titel van korano droeg en geschikt en genegen was, om als tolk te dienen in de Walckenaers- en Sadipi-baaien.

De Sing Tjin stak nu in den namiddag van den 2[den] September over, naar den vasten wal van Nieuw Guinea en liet 's avonds het anker vallen voor den mond eener groote rivier, die op geen enkele kaart is aangegeven en Witriwaai genoemd wordt.

Daar een bank, waarop slechts 6 voet water stond, de Sing Tjin het binnenstoomen belette, ging men den 3[den] September met de sloep de rivier opvaren.

De oevers, met zeer uitgestrekte klapperbosschen begroeid, schenen sterk bewoond te zijn; de rivier was ongeveer 6 voet diep en had weinig stroom. Al spoedig kwam men aan een' kampong, Taronta genaamd en, na nog een paar uren doorgeroeid te hebben, ontwaarde men de groote kampong Moppa, die gelegen was aan een vrij groote lagune, en Karoassi aan een arm dier lagune.

De resident schat de bevolking dier drie kampongs op wel drie à vierduizend zielen. De inboorlingen, die tot den stam der Bonga's (*) behooren, waren ook hier zeer goedaardig; wel honderd hunner prauwen omringden de sloep, en vrouwen zoo wel als mannen noodigden de bezoekers uit, hunne huizen binnen te gaan, aan welke uitnoodiging, jammer genoeg, geen gevolg gegeven werd, omdat de sloep de in het water gebouwde woningen niet naderen kon.

Men bepaalde zich nu tot het uitreiken van eenige geschenken,

(*) Het rapport merkt op, dat deze naam ten onrechte gegeven is aan een eilandje in de Walckenaer-baai. Naar aanleiding hiervan zegt Robidé van der Aa (zie noot op de vorige pagina), dat een der eilandjes voor de kust van Tabi ten onrechte als Bonga op de kaarten voorkomt. Waarschijnlijk wordt hier Bongka bedoeld.

die noch op luidruchtige, noch op onbeschaamde wijze afgebedeld werden. Daar er geene hoofden waren, konden ook geene acten van aanstelling worden uitgereikt; maar elke kampong ontving een Nederlandsche en een Tidoreesche vlag.

Ongeveer 8 Engelsche mijlen beoosten den mond van de Witriwaai, stort zich de snelstroomende Wiriwaai in zee, welker aanwezigheid op aanzienlijken afstand door de waterverkleuring verraden wordt.

Het kwam den resident voor, dat dit de hoofdmond is van dezelfde rivier, welker oude, verstopte arm Witriwaai genoemd wordt. Aan den linker oever van de Wiriwaai vond men een kampong, Karoassi genaamd, die ook bewoond wordt door den stam der Bonga's en over land in verbinding staat met de gelijknamige negorij aan den lagune-arm bij de Witriwaai.

De bevolking, die hier dan ook dezelfde eigenaardigheden heeft als op Djamma, gaf een doorslaand bewijs van eerlijkheid; want toen de sloep in de branding vol water raakte, bracht men alle voorwerpen die weggedreven waren, uit eigen beweging terug.

Nadat ook hier vlaggen waren uitgereikt, werd de reis voortgezet naar de kampong Mawes, omstreeks 12 mijlen oostelijker gelegen. Nu zijn we weer op bekend terrein, want dit is dezelfde, uit 50 huizen bestaande kampong, die van der Crab en Teysmann in 1871 met de Dassoon passeerden; en daar Mawes, volgens het verslag van de reis van 1871, aan de westzijde der Walckenaers-baai, een weinig westelijk van het eilandje Aroe ligt, schijnt het, dat de door den resident van Braam Morris ontdekte rivier dicht bij- en ten westen van kaap Fo gezocht moet worden. Of men nu bij Mawes aan wal geweest is, iets dat tijdens de reis van de Dassoon wegens de branding te gevaarlijk geoordeeld werd, is me niet gebleken, maar wel zegt het rapport, dat ook hier vlaggen werden uitgedeeld en 't is te wenschen, dat men daar nu meer mee in z'n schik geweest zal zijn, dan de ondervinding, in 1871 opgedaan, zou doen verwachten.

Het schijnt, dat de Sing Tjin de Walckenaers-baai niet dieper ingestoomd is, want we vinden dit stoomschip in den ochtend van den 4[den] September reeds in Matterer-baai.

Eene kampong, Terfia geheeten, was gedeeltelijk in het water, gedeeltelijk op 't strand gebouwd, terwijl aan den oostkant der baai de achter 't geboomte verscholen kampong Dempta werd aangetroffen.

Nadat de kampongs bezocht en vlaggen uitgereikt waren, stoomde men door naar de Sadipi-baai; maar het personeel van de Sing Tjin was nu met een paar passagiers vermeerderd, daar het den korano van Djamma, die zoowel de taal der Walckenaers- als die der Matterer-baai verstond, niet veel moeite gekost had, een paar inboorlingen te bewegen de reis mede te maken, om tot tolken in de oostelijker gelegen kustlanden te dienen.

Reeds in den namiddag van denzelfden dag stoomde men de Sadipi-baai binnen, en kwam in 35 vaam voor anker, bij de het diepst in de baai liggende kampong Tabirap, die gezamenlijk met de kampongs Taoefa en Djakari, eene bevolking van omstreeks 2000 zielen zou hebben (*).

Vlak en moerassig voorland zag men in de Sadipi-baai niet, daar 't gebergte vrij steil naar zee afloopt.

Hoewel de bewoners dezer baai nog weinig met vreemdelingen in aanraking waren geweest, ontvingen zij het reisgezelschap uiterst vriendschappelijk. Niet alleen verleenden ze toegang tot hunne huizen, die van eene andere constructie zijn dan in de Walckenaers-baai, ze inviteerden de reizigers zelfs ten hunnent te overnachten, belovende vrouwen te zullen geven, waarvoor minzaam bedankt werd.

(*) De Soerabaia vond vier kampongs in de baai, waar niet geankerd werd, en noemt geen namen. Van Oldenborgh ankerde met de Batavia voor eene kampong, die hij Ramsi noemt, en kon de namen der andere kampongs niet verstaan. Daar thans tolken aan boord waren, verdient deze opgave meer vertrouwen; en Ramsi zou dan Taoefa moeten zijn.

„Mannen en jonge meisjes loopen hier voor 't grootste deel „naakt; alleen de getrouwde vrouwen dragen een rokje van eigen „geweven goed".

Behoorlijk afgepaggerde tuinen, een massa varkens en inrichtingen voor de vischvangst legden getuigenis af van de arbeidzaamheid en welvaart der bevolking.

Als eene bijzonderheid dient nog vermelding, dat de strandbewoners hier met de bergbewoners, hoewel deze van een anderen stam zijn, op vriendschappelijken voet staan.

Daar de taal eenige overeenkomst bleek te hebben met die, welke in de Humboldt-baai gesproken wordt, werden ook uit de Sadipi-baai een paar inboorlingen medegenomen, die er volstrekt geen bezwaar in zagen, de reis mede te maken.

Toen de Sing Tjin den 5den September de Humboldt-baai binnenstoomde, werd in de eerste plaats koers gezet naar kaap Bonpland, om het wapenbord op te zoeken.

Dit was verdwenen; en middels de meegebrachte tolken kwam men weldra te weten, dat het gestolen was door meer oostelijk wonende Papoes, hetgeen ten gevolge had gehad, dat de bewoners der Humboldt-baai nu in oorlog waren met hunne oostelijke naburen.

Met het gewone geraas en getier werd de Sing Tjin ontvangen en naar de ankerplaats, in den zuidwesthoek, voor den ingang der binnenbaai, geleid.

Den 6den September ging de resident met een sloep aan wal om, te midden der bevolking, eene veiliger plaats voor het wapenbord te zoeken, dan kaap Bonpland, zooals gebleken was, opleverde. Een eilandje aan den ingang der binnenbaai, tusschen de kampongs Tobadi en Karé, scheen zich bijzonder goed daartoe te eigenen.

Hier werd nu, ten aanzien van honderde inboorlingen, het wapenbord tegen een tjamara-boom gespijkerd, terwijl de bevolking, middels twee tolken, de noodige toelichtingen en vermaningen ontving.

Nadat de noodige vlaggen waren uitgereikt, stoomde de Sing Tjin naar de, over eenige eilandjes aan de noordwestzijde der buitenbaai verspreide kampong Kajoo, waar men ook aan wal ging en vlaggen uitdeelde.

De indruk door de bevolking gemaakt, was, zooals we dien verwachten konden, na zoo herhaaldelijk op papier naar de Humboldt-baai medegereisd te zijn.

De diefachtigheid, luidruchtigheid en brutale vrijpostigheid trokken ook nu weder de aandacht. Eens zelfs sloeg een inboorling, bij wijze van bedreíging, zijn hand aan z'n casuarisbeenen dolk, en toen de Sing Tjin van Kajoo wegstoomde om de Humboldtbaai te verlaten, slingerde een ander, die zeker niet tevreden was met de ontvangen geschenken, een stuk brandend hout naar de campagne, waar zich de resident bevond. Toch was men, hoewel men zich geheel ongewapend onder de bevolking bewogen had, ongedeerd gebleven. Dit had ook anders kunnen zijn, want zeer terecht m. i. zegt het verslag:

„Uit een en ander kan men zien, dat zij van nature niet „vijandig gezind zijn, doch als kinderen bij de minste teleur„stelling boos worden en tot baldadigheden overgaan".

Nu de zaken in de Humboldt-baai afgedaan waren, lag een bezoek aan de Amberno-rivier aan de beurt.

Derwaarts werd dan ook de steven gericht, terwijl in 't voorbijgaan de meegenomen tolken, met geschenken overladen, in de kampongs waar ze thuis behoorden, werden afgezet.

Men bereikte den oostelijksten arm van de delta der Amberno op den 9den September. 't Scheen wel, dat deze rivierarm hoogerop geheel verzand was, want men bevond, dat er volstrekt geen stroom was in den zeer breeden mond, waarbinnen van 9 tot 19 vaam water gelood werd en welks ingang door een bank, waarop bij hoog water slechts 2 vaam water stond, versperd was.

De oevers waren dan ook geheel onbewoond, zoodat men na

twee uren roeiens terugkeerde om naar den volgenden arm der delta door te stoomen.

Deze arm, iets beoosten kaap d'Urville uitmondende, zag er geheel anders uit; want er stond zulk een sterke stroom, dat het bovenwater bij het schip zoet was.

Den volgenden dag werd beproefd dezen arm op te stoomen: maar toen op de bank voor de monding slechts 2½ vaam gelood werd, moest de Sing Tjin de poging opgeven. Het gelukte daarop den resident, die met de sloep naar den riviermond gevaren was, een vaargeul te vinden, die 3 à 4 vaam diepte had; maar de hevige wind en de holle zee maakten het opvaren onmogelijk.

De inboorlingen, die men aan den oever ontwaarde, waren zeer schuw en vluchtten naar het bosch, als men pogingen aanwendde hen te naderen.

Andere monden van de Amberno werden, naar 't schijnt, niet onderzocht, maar het verslag zegt, dat die welke in de Geelvinkbaai uitkomen, niet meer dan 6 voet water hebben en dus voor stoomschepen van eenigen diepgang onbruikbaar zijn.

Daar men bericht ontvangen had, dat eenige opvarenden van een schoener in de maand April, te Ambai door de inboorlingen vermoord zouden zijn, stoomde de Sing Tjin van de Amberno rechtstreeks derwaarts, om den resident in de gelegenheid te stellen, de zaak te onderzoeken.

Daar aangekomen, vernam de resident van den korano, dat de moord werkelijk gepleegd was, en wel onmiddelijk na 't aan wal stappen, zonder dat er eenige aanleiding toe gegeven werd; maar het feit was gepleegd door de berg-Papoes en niet te Ambai maar te Randawaai, werwaarts de schoener zich begeven had, niettegenstaande de waarschuwingen van den korano.

De resident stoomde nu naar Randawaai, waar de bevolking

onmiddelijk in het bosch vluchtte, en later slechts met moeite overgehaald werd, voor den dag te komen.

En toen was men nog niet geholpen, want men moest nu vernemen, dat de moordenaars zich in 't gebergte bevonden, waar ze nog een jongen van den schoener gevangen hielden. Eene poging, den volgenden morgen door de bewoners van de strandkampong aangewend, om den gevangene los te koopen, mislukte; waarop de bevolking, wraak vreezende, op nieuw, en nu voor goed, in het bosch vluchtte. Er schoot nu niets anders over, dan den korano op te dragen pogingen aan te wenden om den gevangene te bevrijden, waarvoor een losprijs werd toegezegd; maar het kwam den resident waarschijnlijk voor, dat de Ambaiers, die even als andere strandbewoners met leede oogen de vreemdelingen rechtstreeks damar van de berg-Papoes zagen opkoopen, zelven den moord beraamd hadden.

Te Ansoes, dat nu aangedaan werd, vond men alles rustig. Het wapenbord, dat in het huis van den korano gevonden werd, bekwam nu weder een behoorlijke plaats.

Den 16den liet de Sing Sing Tjin het anker weder voor Dorei vallen. Men vond daar een Sengadji van Gebe, die, zijne gezegelde acte van aanstelling voor een lastbrief van Tidore's Sultan uitgevende, bezig was, op eigen gelegenheid schatting te heffen, eene praktijk, welke hij thans niet voor de eerste maal uitvoerde. De Sengadji werd nu gevangen genomen, waarop de Sing Tjin over Salawatti en Waigeoe naar Ternate stoomde, waar men den 21sten September aankwam.

Den 9den December 1883 vertrok de resident, van Braam Morris, nogmaals met de Sing Tjin naar Nieuw Guinea.

Het rapport van deze reis heb ik niet kunnen raadplegen, zoodat ik van de gevolgde route alleen kan mededeelen, dat de westkust bezocht werd. Reeds den 22sten December was de Sing Tjin op Ternate terug.

Het was op deze reis, dat de resident, in voldoening aan een verzoek der directie van het Bat. Genootschap, een nader onderzoek instelde naar de afdrukken van handen, door den heer Léon aangetroffen op een rots, nabij het eiland Argoeni, en die teekens werkelijk vond (*).

Al waren de reizen met de Sing Tjin niet van langen duur en met geringe hulpmiddelen ondernomen, zij besluiten toch op verdienstelijke wijze de lange reeks der tochten naar Nieuw Guinea, welke ons zoo lang bezig hield, daar wij kennis maakten met nieuwe landen en nieuwe volksstammen, die in den loop der eeuwen steeds achter een geheimzinnigen sluier verborgen waren gebleven (†).

Aan het einde van mijne taak genaderd, meen ik niet beter te kunnen besluiten, dan met een paar mededeelingen van het Koloniaal Verslag over 1883, die tot kenschetsing van den tegenwoordigen toestand, vergeleken met dien van vroegere tijden, niet zonder beteekenis zijn. Men leest daar (555):

(*) Vergelijk pag. 395 en de noot op pag. 396.
Nadere omschrijving van de ontdekte teekens vindt men op pag. 582 en vv. van Deel XXIX van het Tijdschrift van het Bat. Genootschap (aflevering 5 en 6), terwijl uit pag. 590 en vv. blijkt, dat het état-major van Z. M. Stoomschip, Samarang, dergelijke teekens vond op de rotsen van Klein Kei.

(†) Blijkens pag. 168 van Deel VII van het Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap, is o. a. de Humboldt-baai in 1883 ook bezocht door Wilfred Powell, die hoog opgeeft van den rijkdom van Oostelijk Nieuw Guinea en aan de regeering van Queensland den raad gaf, *het geheele eiland* te annexeeren, daar de andere naties "do not always treat their dark skinned subjects "with the same consideration as the English".

Wat in 1884 gebeurde, valt buiten mijn bestek.
Daar ik intusschen, even vóór het afdrukken van het laatste gedeelte van

„De driemaandelijksche zoogenaamde Nieuw Guinea-lijn, die „tot dusver beurtelings te Boeton (op het eiland van dien naam „nabij de zuidoostelijke landtong van Celebes) begon, en te Am„penan (op Lombok) eindigde, of omgekeerd te Ampenan aan„ving om te Boeton te eindigen, en verschillende stations had „op Nieuw Guinea, de eilanden van de residentiën Amboina „en Timor, zoomede een station op Sumbawa, heeft nu Ma„kasser tot begin — en eindpunt gekregen en is overigens be„perkt geworden tot Nieuw-Guinea en de eilanden van de resi„dentie Amboina; doch dewijl vroeger de stations Amboina en „Banda slechts eenmaal op elke reis werden aangedaan, is nu

---

dit werk, in de gelegenheid was, inzage te nemen van de rapporten der Marine, betreffende eene in dat jaar verrichte opneming van een der armen van de Amberno, meen ik den lezer geen ondienst te doen, door daaromtrent het volgende aan te teekenen.

De tocht werd gemaakt met den gouvernements-stoomer Havik, gezaghebber Scholten, onder de leiding van den resident van Ternate, D. F. van Braam Morris, terwijl de hydrographische werkzaamheden waren opgedragen aan den luitenant ter zee 2de klasse E. O. Kerkhoven.

De controleur 1ste klasse H. J. Monod de Froideville en de officier van gezondheid 2de klasse der marine Dr. J. G. E. van Pee maakten mede deel uit van het reisgezelschap.

Den 11den Juli 1884 vertrok de Havik van Ternate; den 14den werd geankerd in de Kleine Geelvink-baai, welke in teekening gebracht werd. Bij deze gelegenheid werden aanmerkelijke verschillen met de Fransche en Engelsche kaarten opgemerkt.

Den 15den Juli arriveerde de Havik te Dorei, waar het steenkolenruim werd aangevuld. Den 17den stoomde men naar Ansoes, terwijl het reisgezelschap met van Hasselt vermeerderd was.

Den 18den werd de reis voortgezet naar een mond der Amberno, gelegen op 1° 25' 30" Z. B. en 137° 55' 53" O. L., waar men in den avond van den 19den ankerde.

Den 20sten gingen de resident en van Hasselt met de whaleboot naar wal, waar men eenige verlaten hutten aantrof, terwijl de andere sloepen het vaarwater opnamen.

„bepaald dat de booten die stations aandoen, zoowel wanneer „zij van Makasser de residentie Amboina binnenkomen als wan- „neer zij de residentie Amboina verlaten om naar Makasser terug „te keeren. Hierdoor is de communicatie tusschen de hoofdplaats „der residentie en de verschillende bestuursposten, en indirect „ook de communicatie tusschen Ternate en Nieuw Guinea ver- „beterd. Dat Makasser als begin- en eindpunt is aangenomen, „vindt vooral hierin zijn grond, dat tusschen de verschillende aan „deze lijn liggende plaatsen geen onderling handelsverkeer bestaat, „terwijl zij ieder voor zich, wel in handelsbetrekking staan met Ma- „kasser. In de nieuwe lijn zijn jaarlijks 3074 geographische mijlen af

---

Weldra was een vaargeul gevonden, waarop de Havik de rivier opstoomde. 's Nachts werd geankerd, en den 21sten stoomde men verder opwaarts. Wel ontwaarde men hier en daar hutjes aan den oever, maar slechts één Papoe liet zich zien, die overhaast op de vlucht toog.

Toen men echter ten 12 ure het anker liet vallen voor de op den linker oever gelegen kampong Pauwi, kwamen de bewoners voor den dag. Hoewel ze eerst met de wapenen dreigden, lieten ze weldra hunne achterdocht varen en begonnen een vriendschappelijken ruilhandel. Ten 2 ure ging men weder onder stoom, passeerde verscheidene hutten, de kampong Mawa, op den linker oever gelegen, een paar eilandjes, welke Kerkhoven- en Morris-eiland gedoopt werden, en liet tegen den avond het anker vallen, dicht bij eene, uit 13 hutjes bestaande negorij.

Den 22sten kon de Havik, ten gevolge van zwaren mist, niet vóór omstreeks 9 uur de reis vervolgen.

Het land werd nu langzamerhand heuvelachtiger; enkele banken en de steeds in hevigheid toenemende stroom begonnen het vaarwater lastig te maken.

Plotseling hoorde en voelde men nu het schip over den grond gaan; „een oogen „blik later werd de kop door de ± 5 mijl sterke stroom gegrepen", terwijl het schip zóó sterk naar bakboord begon over te hellen, dat het gestut moest worden.

Toen nu de pogingen om het schip vlot te krijgen mislukten, en het onmogelijk werd stoom op te houden, achtte men het geraden, de sloepen van levensmiddelen en wapenen te voorzien, om op alle eventualiteiten voorbereid te zijn.

In den nacht van den 22sten op den 23sten nam de helling nog toe, zoodat een bivouak werd opgeslagen op een eilandje, dat Havik-eiland gedoopt werd.

te leggen, tegen 2710 in de oude lijn, dus eene vermeerdering „van 364 mijlen".

De laatste door mij bedoelde mededeeling luidt als volgt (556): „Ook is hier te lande nog niet gebleken, dat van de Indische „regeering reeds de vereischte bekrachtiging zou zijn verkregen „op een viertal concessiën, door het Tidoreesche bestuur aan eerst- „bedoelden ondernemer" (een Europeaan van Ternate) „en twee „andere ingezetenen van Ternate (een Arabier en een Chinees)

· De ligging van het bivouak werd bevonden: 2° 20' Z. B. en 138° 2' 8" O. L. Hier werd de nacht van den 23sten op den 24sten onder hevige regenbuien doorgebracht, bij welke gelegenheid het bleek, dat de van hout en zeildoek opgeslagen hutten slechts eene zeer onvoldoende schuilplaats aanboden.

Zeer aangenaam werd men dan ook in den ochtend van den 24sten verrast door de tijding, dat de Havik in beweging was. Spoedig daarop werd het schip geheel vlot, zoodat de goederen weldra weder aan boord gebracht werden.

Nadat Havik-eiland doorkruist was — bij welke gelegenheid ook een paradijsvogel geschoten werd — richtte men, den 25sten, een wapenbord op en begon daarna de rivier af te zakken.

Den 26sten had men eene ontmoeting met een negental Papoes, die aan den rechter oever woonden. Eerst waren ze schuw, maar de aanbieding van kralen en messen bracht daar spoedig verandering in. Nu naderden ze meer vertrouwelijk en „bespoelden (waarschijnlijk ten bewijze van vriendschappelijke „gezindheid) borst en buik met rivierwater, en boden hunne wapenen en „sieraden in ruiling aan. Peda's en messen waren het meest gewild"........ „Sommigen droegen voor hun voorhoofd een sieraad, dat uit varkenstanden „en kralen bestond, of hadden hun hoofdhaar op zeer zonderlinge wijze saam- „gebonden en met een krans van casuarisveeren omzoomd. De tjidako was „hier vervangen door eene vischlijn, die herhaalde malen om het middel was „gebonden. Neus- en oorsieraden stonden ze ook dadelijk gewillig aan ons „af. Dit laatste was een met arabesken versierd houten kroesje van ± 3 c „M. middellijn, waarin ze iets (vermoedelijk sirih) borgen en dat in een gat „van hun oorlel hing. Het andere was een beenen versierd stokje."

Toen de Havik, den 27sten, Morris-en Kerkhoven-eiland gepasseerd

„verleend, betreffende de exploitatie: 1° van het eiland Biak en „de Padeido-groep; 2° van Jobi" (Jappen) „en eenige andere „nabijgelegen eilanden; 3° van het eiland Waigeoe, en 4° van eenige terreinen op Halmaheira.

„Alleen is vernomen, dat het door het Gouvernement verlangde „plaatselijk onderzoek ten aanzien van de twee in de eerste plaats „bedoelde concessiën (zie vorig verslag blz. 86) in het najaar „van 1882 heeft plaats gehad, en dat dientengevolge tusschen „partijen onderhandeld is over eene wijziging van de oorspron-„kelijke concessievoorwaarden in den door de Regeering ver-„langden zin, waarbij de concessie der Batjan-maatschappij „(Bijblad op het Indisch Staatsblad No. 3726) voor zooveel noo-„dig tot voorbeeld is genomen, met inachtneming verder van „het tusschen de Regeering en den Sultan van Tidore bestaande „contract".

„was, ontmoette men „verscheidene prauwtjes met één, twee of meer roeiers, „die volstrekt niet bevreesd waren, maar hard mederoeiden".

Bij kampong Mawa zag men een menigte Papoes, zoowel mannen als vrouwen en kinderen; en een tiental prauwen kwam weldra naar buiten om ruilhandel te drijven. De Havik liet nu het anker vallen; en daar de bevolking zeer vriendschappelijk gezind scheen, werden de sloepen gestreken en voer men aan wal.

De ontvangst was recht vriendelijk; zelfs de vrouwen en kinderen verwijderden zich niet. Nadat eenige geschenken en een paar Nederlandsche vlaggen waren uitgedeeld, ging het gezelschap weder naar boord, waarop de terugreis vervolgd werd.

Ook bij Pauwi kwamen de inboorlingen naar buiten om ruilhandel te drijven, en een paar hunner begaven zich zelfs aan boord om eenige inlichtingen te geven aan den korano van Ansoes, die als tolk dienst deed op de Havik.

Men vernam eenige bijzonderheden omtrent de hoofdrivier, eenige zijrivieren, kampongs en de bevolking.

Zoo waren de bewoners der dicht bij Pauwi gelegen kampongs Mapi, Kabomi en Meraboi des ijds uit op roof; maar de geschillen, welke vroeger tus-

Ten slotte nog een enkel woord over de veranderingen, die de toestanden in het laatst behandelde tijdperk ondergaan hebben.

De kennis van het land was in hooge mate vermeerderd, niet alleen door de ontdekkingen in dit tijdperk gedaan, maar ook door de publicatie van de resultaten der oudere ontdekkings-reizen, die eeuwen lang geheim gebleven waren.

Wel zijn er nog enkele gedeelten der kust van Nederlandsch Nieuw Guinea en omliggende eilanden, die nog steeds op een nauwkeurig onderzoek wachten, maar in algemeenen zin is de geheele kustlijn thans vrij wel bekend, terwijl tal van kaarten en gedrukte werken het voor iedereen mogelijk maken, zich rekenschap te geven van het standpunt, dat de wetenschap in dit opzicht bereikt heeft. Ook de kennis van het binnenland nam gedurende dit tijdperk aanmerkelijk toe; maar toch is, hetgeen wij daarvan weten, nog bitter weinig.

Alle reizigers stemmen overeen omtrent de moeilijkheid, ja schier de onmogelijkheid om, op aanzienlijken afstand van de kust,

---

schen Pauwi en de bewoners van Tawi (?), tegenover Koeroedoe, bestaan hadden, waren uit den weg geruimd.

Van menscheneten schenen de Papoes van Pauwi een afschuw te hebben. Hoofden hadden ze niet; ieder man had slechts één vrouw; de dooden werden begraven.

Nadat Angori — de verhaler dezer bijzonderheden — tot korano was aangesteld en geschenken en vlaggen waren uitgereikt, werd den 28sten de terugreis voortgezet, en reeds ten 12 ure passeerde men de, aan den rechter oever, dicht bij den mond gelegen kampong Teba.

Den 29sten Juli arriveerde de Havik te Ansoes; den 30sten te Dorei, en den 5den Augustus viel het anker te Ternate.

Bij het verslag van den luitenant ter zee Kerkhoven, waaraan het vorenstaande nagenoeg uitsluitend ontleend is, zijn de noodige schetsen en aanteekeningen gevoegd, zoodat wij weldra een goede kaart van het door hem opgenomen gedeelte der Amberno te gemoet mogen zien.

Nog zij aangeteekend, dat de Amberno, volgens Kerkhoven, eigenlijk moet heeten: Mamberoumo.

in het binnenland door te dringen. En hoewel de aard, de zeden en gewoonten der inboorlingen op die bezwaren invloed uitoefenen, zoo speelt toch het terrein daarbij de hoofdrol.

Is dan ook de kennis van het binnenland der Papoesche eilanden en Nieuw Guinea zeer aanzienlijk toegenomen, wanneer men haar vergelijkt met hetgeen in het eind van het vorige tijdperk bekend was, men kan haar nog slechts gering noemen, wanneer men zich door een blik op de kaart overtuigt van 't geen onderzocht is, en nog te onderzoeken overblijft.

Het *klimaat* deed zich weder, enkele uitzonderingen daargelaten, van zeer ongunstige zijde kennen, zoowel op de Papoesche eilanden als op de geheele kust van Nederlandsch Nieuw Guinea.

De zuidkust spande in deze de kroon, en daarom verdient het eene bijzondere herinnering, dat de baai van Kapaur gezond genoemd wordt.

Op de noordkust werd het ongezonde klimaat, op de plaatsen waar zendelingen gevestigd zijn of waren, maar al te duidelijk geconstateerd. Of die kust overal zoo ongezond is, kan niet met zekerheid gezegd worden, al hadden de meeste schepen, die er langs voeren, vele zieken aan boord.

Een langer verblijf b. v. in de Walckenaers- Sadipi- en Humboldt-baaien zou misschien tot eene andere ondervinding leiden.

De bewoners van Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden trokken gedurende dit tijdperk bijzonder de aandacht van reizigers en geleerden; en hoewel het slechts op enkele plaatsen gelukte in aanraking te komen met de bergvolken ven het binnenland, vernam men nu toch van de Papoes meer, dan in de vorige eeuwen te zamen.

Werd er vroeger van „de Papoes" in 't algemeen gesproken, alsof men met eene homogeene massa te doen had, in dit tijd-

perk leerden wij eene menigte stammen kennen, die onderling in karakter, beschaving en levenswijze aanmerkelijk verschillen, en veelal vijandig tegenover elkaar staan.

Wij zagen de barbaren van de Papoesche eilanden en Onin zich langzamerhand met andere Oosterlingen vermengen, en onder den invloed van den Islam eene zekere mate van beschaving deelachtig worden.

De bewoners van Kowiai waren nog slechts weinig veranderd, terwijl de oostelijker aan de zuidkust wonende stammen hun oorspronkelijk karakter geheel behouden schijnen te hebben.

Van de bewoners der noordkust wist men bij de intrede van dit tijdperk nog zeer weinig, terwijl wij nu kennis maakten met eene uit zeer vele bestanddeelen bestaande bevolking, waaromtrent wij belangwekkende bijzonderheden vernamen.

Het gaat nu niet meer aan, de Papoes *en bloc* eenige adjectiva toe te voegen, ter kenschetsing van dit menschenras.

Is het dus niet mogelijk, in enkele woorden den indruk samen te vatten, dien de Papoes in 't algemeen op de bezoekers gemaakt hebben, het mag niet onopgemerkt blijven, dat de reizigers met wien wij in dit tijdperk kennis maakten, meestal billijker waren in hun oordeel, dan hunne voorgangers van vroegere tijden.

De vergelijking van verschillende ontmoetingen onderling heeft ons echter tevens geleerd, voorzichtig te zijn bij de waardeering der oordeelvellingen, die aan zeer vluchtige kennismaking haar oorsprong verschuldigd zijn en waarbij de persoonlijkheid van den waarnemer eene zoo belangrijke rol speelt.

Dat het nomadenleven op de kust van Nieuw Guinea niet algemeen is, bleek ons met zekerheid; eene eigenaardige verhouding tusschen de strand- en bergvolken werd daarentegen nagenoeg overal opgemerkt, terwijl de berichten ook opvallend overeenstemmen, waar gesproken wordt van het gezag. Want nergens vinden wij aangeteekend, dat menschelijk gezag behoorlijk geëerbiedigd

wordt, of dat ontzag voor een God of goden in het volkskarakter is ingeweven.

Voor den handel was dit tijdperk van groot belang.

Wij waren getuige van een vrij drukke vaart op de west- en noordkust van Nieuw Guinea, zagen de westkust in de stoomverbinding opnemen, ontmoetten handelsagenten en etablissementen op plaatsen, waar men vroeger met gespannen boog ontvangen werd; in één woord de handel was vooruitgegaan.

Daarentegen oefende de onveiligheid, hoewel op verre na niet meer zoo groot als vroeger, nog steeds eenen allernadeeligsten invloed uit op de ontwikkeling van den onderlingen handel der Papoes, terwijl ontrouw aan het gegeven woord vreemde handelaren soms afschrikte, om hunne schepen derwaarts te zenden.

De omzet schijnt, de uitgestrektheid van het land in aanmerking genomen, nog van weinig beteekenis geweest te zijn.

Zoolang de inboorlingen geene landbouwartikelen van beteekenis aan de markt brengen, zal de handel steeds uitsluitend afhankelijk zijn van de wisselvallige uitkomsten van jacht, visscherij en 't inzamelen van boschproducten; en zoolang het bosch in de macht blijft van eene barbaarsche *ur*-bevolking, zal het slechts in zeer geringe mate schatplichtig kunnen worden gemaakt aan de Europeesche markt. Door de opheffing van het specerijen-monopolie verdween de reden, die vroeger, uit een handelsoogpunt, zoo veel gevaar deed zien in eene vestiging van vreemdelingen op Nieuw Guinea.

Het recht van bezit van Tidore op de Papoesche eilanden en op de kust van Nieuw Guinea en omliggende eilanden van kaap Bonpland langs de noord- en westkust tot aan Wonin di bawa (omstreeks kaap van den Bosch) was, in het eind van het vorige tijdperk, door de Nederlandsche regeering erkend. Of de zuid-

kust, beoosten kaap van den Bosch tot den 141sten lengtegraad, beschouwd moest worden als rechtstreeksch Nederlandsch gebied, dan wel als eene onderhoorigheid van den leenvorst van Tidore, bleef onzeker, terwijl ook niet bepaald was, hoever zich het Nederlandsch of Tidoreesch gebied in het binnenland uitstrekte.

In het nu behandelde tijdperk zagen wij aan al die onzekerheid een einde komen.

Na eenige jaren geaarzeld te hebben, beschouwde de Indische regeering eerst de geheele kuststreek, van kaap Bonpland op de noordkust tot den 141sten lengtegraad op de zuidkust, als Tidoreesch grondgebied, terwijl ze later, door de lijn, die kaap Bonpland met de zuidkust op 141° O. L. verbindt, als oostergrens aan te nemen, een zeer aanzienlijk binnenland aan dat gebied toevoegde.

De vorm waarin dit plaats vond, was weder anders dan vroeger.

Zagen wij in den Compagnies-tijd het grondgebied omschrijven in de contracten, met de inlandsche vorsten gesloten, en in de memories van overgave van de Gouverneurs der Molukken, en was ook gedurende het Engelsch tusschenbestuur de grondgebiedsquaestie nog in een contract geregeld, reeds in het vorige tijdperk maakten die vormen plaats voor eene proclamatie, die, daar ze opgenomen werd in de Nederlandsche Staatscourant, openlijk verkondigde, welk gedeelte van Nieuw Guinea tot de Nederlandsche bezittingen behoorde, behoudens de rechten van Tidore op de vier districten, daaronder begrepen.

Dat tijdperk sloot met een geheim besluit der Indische regeering, hetwelk het bij de proclamatie bedoelde grondgebied wijzigde.

Bij de intrede van het laatste tijdperk bestonden er dus twee omschrijvingen van grondgebied; één in eene publiek gemaakte proclamatie, en één in een geheim gehouden besluit.

De in den lateren tijd met Tidore gesloten contracten geven het grondgebied niet meer aan, maar verwijzen naar de bestaan-

de en nader te volmaken omschrijving daarvan, zonder te melden waar die omschrijving te vinden is.

Men moest dus gedurende de eerste jaren van het laatste tijdperk in onzekerheid verkeeren, omtrent het Tidoreesch en Nederlandsch grondgebied, en we zagen overvloedige bewijzen dier onzekerheid. Eindelijk werd hieraan een einde gemaakt, toen in de Regeerings-Almanakken de omschrijving van het grondgebied der verschillende gewesten van Nederlandsch-Indië werd opgenomen.

Dit is dus de nieuwste vorm, waaronder de regeering de bepaling en de wijzigingen van het grondgebied ter algemeene kennis brengt.

Die omschrijving in den Regeerings-Almanak heeft evenwel slechts een huishoudelijk karakter, en kan niet geacht worden van internationale beteekenis te zijn, zoolang ze niet gebaseerd is op eenen wettigen grondslag. En met de vroeger bestaande wettige grondslagen, nl. de contracten met Tidore en de proclamatie van 1828, heeft de Regeerings-Almanak geheel gebroken.

De contracten verwijzen nu naar eene omschrijving, die door één der partijen naar willekeur veranderd kan worden, hebben dien ten gevolge geen bindende kracht, en kunnen niet meer — zooals vroeger het geval was — als wapenen dienen bij internationale quaesties.

En de proclamatie van 1828 — die wettige grondslag van ons bezitrecht — is, als zoodanig, geheel genegeerd en vervangen door een geheim huishoudelijk besluit, terwijl de omschrijving der Regeerings-Almanakken weder op belangrijke punten van dat besluit afwijkt, zonder dat die afwijkingen op wettige wijze zijn vastgesteld.

Nog altijd rijst dus de vraag, hoe de thans vigeerende omschrijving te rijmen is met de op koninklijke machtiging verrichte inbezitneming van 1828.

Vragen wij nu, hoe de in dit tijdperk tot stand gekomen re-

geling, die de Papoesche eilanden en geheel Nederlandsch Nieuw Guinea als Tidoreesch grondgebied beschouwt, met de werkelijkheid overeenkomt, dan kan het antwoord kort zijn.

Eene feitelijk bestaande heerschappij van Tidore over de Papoesche eilanden kan niet meer ontkend worden.

Op de noordkust van Nieuw Guinea tot op een gedeelte der westkust van de Geelvink-baai en sommige der nabij gelegen eilanden — het historisch gebied van Tidore — beduidt het gezag van den Sultan zeer weinig, maar wordt, althans in naam, min of meer erkend.

Het zelfde is, dank zij den Nederlandschen invloed, thans in Onin het geval, maar elders op de kust en in het geheele binnenland bestaat nu, noch bestond vroeger, een zweem van Tidoreesche heerschappij.

Nederland's bezitrecht op Nieuw Gninea wordt in het buitenland op zeer verschillende wijzen beoordeeld.

Is men daar, om licht te begrijpen redenen, meestal slecht op hoogte van de geschiedenis dier rechten, de mededeelingen van Coutts Trotter leveren het bewijs, dat ook hierin allengs verandering komt.

Wij zagen reeds, dat Engeland en Australië, in de meening verkeerende dat de 141ste meridaan onze aangenomen grenslijn was, deze grens indirect erkend hebben, en evenzeer, dat menigmalen de Nederlandsche rechten op Nieuw Guinea geheel genegeerd werden.

Dat het Nederlandsch gezag in elk geval niet veel meer is, dan een naamgezag, hierover zijn de meeste schrijvers het eens.

Wanneer wij de juistheid van dat oordeel moeten beamen, mogen wij echter wijzen op de nagenoeg onoverkomelijke moeilijkheden, die vooralsnog aan het onder geregeld bestuur brengen der Papoes verbonden zouden zijn.

Hebben echter de pogingen daartoe aangewend en de plannen daarvoor gemaakt, schipbreuk geleden, het valt niet te ontkennen, dat Nederland's invloed al zeer veel op de kust van Nieuw Guinea ten goede heeft doen veranderen.

En bedenken wij, hoe vele offers aan geld en menschenlevens Nederland reeds gebracht heeft aan westelijk Nieuw Guinea, zonder daarvoor eenig voordeel in te oogsten, dan komt men tot de overtuiging, dat het een zeer twijfelachtig voorrecht is, souverein van Nieuw Guinea te heeten.

Die souvereiniteit voert zware verplichtingen en groote verantwoordelijkheid in haar gevolg, en kan slechts na verloop van langen tijd belangrijke veranderingen in de toestanden te weeg brengen.

Dat het tegenwoordige Nederlandsch Nieuw Guinea geen legaat is, ons door de Compagnie nagelaten, zal geen betoog meer behoeven. Vragen wij welke rechten, of liever welke plichten, de Compagnie aan Nederland gelegateerd heeft, op Nieuw Guinea, dan zou het antwoord moeten luiden: het recht van bezit op de noordkust van kaap Ram tot aan de zuid-of oostkust der Geelvink-baai; dat is m. a. w. den plicht om op die kuststreek orde en veiligheid te handhaven.

Het overig gedeelte der kust en het binnenland werden pas later aan het Nederlandsch gebied toegevoegd, en Nederland heeft in de laatste jaren meer voor Nieuw Guinea gedaan, dan de Compagnie gedurende haar bestaan van nagenoeg twee eeuwen.

Toch blijft er nog ontzaglijk veel te doen over, en een degelijk onderzoek van het binnenland zal elke poging om, op eenigszins ruime schaal, betere toestanden op Nieuw Guinea in het leven te roepen, vooraf moeten gaan.

In dit opzicht is door Nederlanders nog niet veel verricht, hoewel de noodzakelijkheid van eene nadere kennismaking met het binnenland reeds in 1848 erkend werd. Tot nog toe hebben de

Nederlanders hunne onderzoekingen slechts tot eene zeer smalle kuststrook hier en daar, en tot den benedenloop van enkele rivieren uitgestrekt. En al mogen zich tegen het doordringen in het binnenland *nagenoeg* onoverkomelijke bezwaren verzetten, menig energiek vreemdeling heeft het bewijs geleverd, dat ook deze, met een vasten wil grootendeels te overwinnen zijn.

De meerdere kennis van de bevolking, welke men heeft opgedaan, zal de toekomstige reizigers zeker ten goede komen, nu men zoo herhaaldelijk bewezen heeft gezien, dat bij eene oordeelkundige wijze van handelen, vijandelijkheden meestal vermeden kunnen worden.

Mogen de Nederlanders ook onder de ontdekkers van Nieuw Guinea's binnenlanden weldra eene eereplaats innemen!

Elke stap, in deze richting gedaan, zal zeker in de geheele wereld beschouwd worden, als een weldaad aan wetenschap en beschaving bewezen; en op Nederland, dat in nauwer betrekking staat tot het westelijk gedeelte van Nieuw Guinea dan eenig ander volk ter wereld, rust de plicht, op dien weg vóór te gaan.

BIJLAGEN.

BIJLAGE A.

ZITTING 1874—1875—71.

Overeenkomsten met inlandsche vorsten in den Oost-Indischen Archipel.

TIDORE.

(CONTRACT)

No. 6

Overeenkomst, gesloten op heden den zes en twintigsten Maart achttienhonderd twee en zeventig, tusschen Frederik Schenck, resident van Ternate, daartoe behoorlijk gemagtigd, namens den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie en onder diens nadere goedkeuring, en

Halifatoel Moeallam Daiman Filadil Bifadlalillahil Malikil Wahab Wahuwa Said Achmad Fathoeddien Sjah Kaitjil Djaohar Alam, Sultan van Tidore en onderhoorigheden en zijne rijksgrooten.

Nademaal het wenschelijk is voorgekomen de van oudsher tusschen het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en den Sultan van Tidore bestaande banden van vriendschap, door eene nieuwe overeenkomst, zoo mogelijk nog nauwer toe te halen, en tevens zoodanige wijzigingen daarin op te nemen als door veranderde tijdsomstandigheden raadzaam zijn voorgekomen, of door de ondervinding als noodzakelijk zijn aangewezen;

Zoo is het dat Frederik Schenck, resident van Ternate, op daartoe bekomen magtiging, uit naam en van wege den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië en onder diens nadere goedkeuring, en Halifatoel Moeallam Daiman Filadil Bifadlalillahil Malikil Wahab Wahuwa Said Achmad Fathoeddien Sjah Kaitjil Djaohar Alam, Sultan van Tidore en onderhoorigheden, en zijne rijksgrooten zijn overeengekomen als volgt:

Artikel Een.

Zijne Hoogheid de Sultan van Tidore en zijne rijksgrooten verklaren voor zich en hunne opvolgers, dat het rijk van Tidore en onderhoorigheden een gedeelte blijft uitmaken van Nederlandsch-Indie, en erkennen mitsdien de volle oppermagt en souvereiniteit van Nederland over die landen.

Artikel Twee.

Zijne Hoogheid de Sultan van Tidore en zijne rijksgrooten erkennen, dat hij, Sultan, dat rijk alleen bezit in leen, en beloven zich steeds eerbiedig, gehoorzaam en getrouw jegens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië te zullen gedragen.

Artikel Drie.

Het gebied van het rijk van Tidore en onderhoorigheden wordt verstaan te zijn zamengesteld uit de landen, welke thans in het bezit van Zijne Hoogheid zijn en geacht wordt tot het rijk te behooren, overeenkomstig de daarvan bestaande en later te volmaken beschrijving.

De afstand, bij vroegere overeenkomsten, aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement gedaan van alle landen, welke te voren tot het rijk hebben behoord en daaronder thans niet meer begrepen zijn, wordt op nieuw erkend en bevestigd.

Artikel Vier.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich voortdurend goede verstandhouding en vriendschap met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te onderhouden, te zijn de vijanden van de vijanden en de vrienden van de vrienden van Nederland, en om, op aanzoek van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, de hulp te verleenen, welke in hun vermogen is, met menschen, wapenen en vaartuigen, tegen de vijanden en aan de vrienden van Nederland, zoomede om den zeeroof te beteugelen.

Artikel Vijf.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich het rijk van Tidore nimmer aan eenige andere natie dan de Nederlandsche over te ge-

ven, alsmede om met geene andere natie verbonden aan te gaan, zonder toestemming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement. Alle vroegere tractaten en verbindtenissen met vreemde natiën, die niet door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zijn goedgekeurd en bekrachtigd, worden gehouden nietig te zijn.

Artikel Zes.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich plegtig om geen gemeenschap, hoe ook genaamd, hetzij regtstreeks of middellijk, te houden met vreemde natiën, vorsten of volkeren van welken landaard ook, zonder voorkennis en toestemming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Zij beloven mitsdien van vreemde natiën, vorsten of volkeren, of van personen in dienst van dezen, geene brieven of geschenken, gezanten of zendelingen te ontvangen, zoomede geene brieven, geschenken, gezanten of zendelingen aan vreemde natiën, vorsten of volkeren, of aan personen in hunne dienst, te zenden of op eenigerlei wijze met hen of hunne onderdanen in staatkundige aanraking te treden, zonder schriftelijke toestemming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich tevens niet te gedoogen; dat die staatkundige aanraking, die bestemming, aanneming of ontvangst van brieven, geschenken, gezanten of zendelingen door of namens hunne kinderen, aanverwanten of onderdanen plaats vinden.

Overtreders van dit verbod worden zonder aanzien des persoons aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement uitgeleverd.

Artikel Zeven.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten erkennen het regt van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement om een vervanger voor den Koninklijken troon te kiezen en te verheffen: telkens wanneer die waardigheid onvervuld is.

Artikel Acht.

Elke uitroeping, voorstelling aan het volk of bevestiging van den tot Sultan of troonsopvolger bestemden prins is nietig, wanneer die niet ge-

schiedt ten gevolge van de ontvangst eener door den Gouverneur-Generaal uitgereikte acte van erkenning en bevestiging.

Artikel Negen.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten erkennen het onbetwistbaar regt van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement om, zoodra het zulks goedvindt, zelf het bestuur over het geheele rijk, of over een gedeelte daarvan in handen te nemen.

Evenzoo erkennen Zijne Hoogheid en zijne rijksgrooten het regt van dat Gouvernement, om over het geheel of een gedeelte van Zijner Hoogheids rijk ambtenaren te plaatsen.

Zijne Hoogheid en zijne rijksgrooten verbinden zich zoo veel mogelijk deze ambtenaren te helpen en te doen helpen en ondersteunen, zoo veel zij dit behoeven.

Zijne Hoogheid en zijne rijksgrooten erkennen almede het regt van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement om, zulks oorbaar achtende, de inkomsten van de hoofden, die op de eilanden van wege Zijne Hoogheid gezag voeren, op eene redelijke wijze te vermeerderen of te verbeteren.

Artikel Tien.

Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement verbindt zich om, zoo lang Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten en hoofden geene inbreuk maken op dit contract, voort te gaan met de uitkeering van de tot dusver verstrekte subsidiën op den voet van vroegere contracten, en dus:

aan Zijne Hoogheid den Sultan. . . . . . . *f* 6400 's jaars;
〃 de rijksgrooten . . . . 〃 2000 〃
〃 de sengadji's en kimelaha's van Tidore. . . 〃 2200 〃
〃 de hoofden van Maba, Weda en Patani . . 〃 2200 〃

De sengadji's en kimelaha's van Tidore en de hoofden van Maba, Weda en Patani ontvangen ieder hun aandeel in deze subsidiën persoonlijk uit 's lands kas te Ternate.

Artikel Elf.

Eene nauwkeurige lijst der rijkssieraden van de kroon van Tidore, door Zijne Hoogheid den Sultan vervaardigd en met de rijksgrooten ondertee-

kend, blijft bij het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in bewaring, ten waarborg dat die sieraden nimmer in vreemde of ongeregtigde handen geraken.

Artikel Twaalf.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich om naar vermogen mede te werken tot de daarstelling, ten koste van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement van alle versterkingen, gebouwen en magazijnen, welke dat Gouvernement later noodig mogt achten binnen het rijk van Tidore en onderhoorigheden op te rigten, en om daartoe het benoodigd terrein beschikbaar te stellen.

Zoodanig terrein met hetgeen binnen den omtrek van één paal daarvan gelegen is wordt alsdan aangemerkt niet meer tot het leen te behooren.

Even zoo verbinden zich Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten om, wanneer zij daartoe worden aangezocht, mede te werken tot den bouw van vaartuigen ten koste van het Gouvernement.

Artikel Dertien.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich geene forten of versterkingen, hoe ook genaamd, te bouwen of te laten bouwen, noch te gedoogen dat die door Zijner Hoogheids onderdanen of anderen gebouwd worden op eenig gedeelte der aan het rijk van Tidore onderhoorige landen, zonder daartoe vooraf de schriftelijke toestemming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te hebben gevraagd en erlangd, zoomede om hunne met voorkennis van dat Gouvernement opgerigte versterkingen op de eerste aanzegging te slechten.

Zijne Hoogheid en zijne rijksgrooten verbinden zich wijders om geene vijandelijkheden tegen vreemde vorsten te plegen, en geenerlei uitrusting van vaartuigen of manschappen te doen, noch toe te laten, tot expeditiën, hoe ook genaamd, ter zee of te land, zonder gelijke toestemming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Artikel Veertien.

Alle personen, geen geboren onderdanen van Zijne Hoogheid den Sultan van Tidore zijnde, die zich op zijn gebied vestigen, worden aangemerkt als onderdanen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Een ieder, wie hij ook zij, die uitlevering van dezen mogt vorderen, wordt verwezen, tot dat Gouvernement.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich om aan Europeanen en met dezen gelijkgestelde personen, of andere vreemdelingen van Westerschen of Oosterschen oorsprong, niet te vergunnen zich te vestigen buiten de havens van het rijk, zonder voorkennis en vooraf verkregen toestemming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Handelaars echter zullen in de havens van het rijk worden toegelaten en aldaar verblijf mogen houden zonder die voorkennis en toestemming, zoo lang zij de orde en rust niet verstoren; zullende van hun gedurende meer dan drie maanden voortgezet verblijf in die havens kennis moeten worden gegeven aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Artikel Vijftien.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich om, met al hunne naburen, inzonderheid met de rijken van Ternate en Batjan, te onderhouden vrede, vriendschap en eensgezindheid. Zij zorgen dat de onderdanen zich gedragen zooals aan de onderdanen van bevriende vorsten betaamt, en alles vermijden wat aanstootelijk zijn, of tot misverstand en oneenigheid aanleiding geven kan.

Zijne Hoogheid de Sultan verbindt zich van alle oneenigheid en twist, die mogt ontstaan tusschen hem en de naburige vorsten of hunne wederzijdsche onderdanen, terstond kennis te geven aan — en die te onderwerpen aan de beslissing van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Artikel Zestien.

Zijne Hoogheid de Sultan erkent het regt van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, om alle rijksgrooten en andere ambtenaren en officieren, geene uitgezonderd, in het rijk van Tidore te benoemen en te ontslaan.

Zijne Hoogheid verbindt zich geene benoeming of ontslag te doen zonder voorafgaande goedkeuring van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, op voordragt van Zijne Hoogheid.

De benoemden leggen, alvorens in functie te treden, in handen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement den eed van trouw af, en erlangen

van hetzelve eene acte van aanstelling, waarin hunne verpligtingen kortelijk zijn beschreven.

Artikel Zeventien.

Zijne Hoogheid de Sultan verbindt zich met regtvaardigheid te regeren, het welzijn des volks te bevorderen en in de geheele uitgestrektheid van van zijn rijk eene goede politie in te voeren tot bewaring van rust en vrede en tot bescherming van personen en eigendommen.

De handhaving der politie blijft, onder de leiding van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, opgedragen aan den Sultan, bijgestaan door zijne rijksgrooten.

Zijne Hoogheid verbindt zich goed en onpartijdig regt te verschaffen aan al zijne onderdanen, voor zoo verre zij onderworpen zijn aan de regtsmagt van hem zelven of van de door hem ingestelde regtbanken of regters.

Artikel Achttien.

Ter zake van moord, moedwilligen doodslag, menschenroof, brandstichting, het bedriegelijk namaken, vervalschen of besnoeijen van muntspeciën, wettigen koers hebbende in Nederlandsch-Indië, of wel het met kennis in omloop brengen van zoodanige nagemaakte, vervalschte of besnoeide muntspeciën, het bedriegelijk namaken of vervalschen van bankpapier of eenig op hoog gezag in omloop gebragt papierengeld, of wel het met kennis in omloop brengen van zoodanig nagemaakt of vervalscht bankpapier of papierengeld, landverraad, oproer, zee- of menschenroof, verboden slavenhandel, diefstal in vereenigde of gewapende bende gepleegd, en in het algemeen alle zoodanige misdrijven, welke met den dood of met de straf naast die des doods kunnen worden gestraft, alsmede ter zake van alle misdrijven, geene uitgezonderd, gepleegd tegen dienaren van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, zijn de onderdanen van den Sultan onderworpen aan de strafbepalingen op de inlanders in de onder des Gouvernements regstreeksch beheer staande landen toepasselijk, en staan zij teregt voor een regtbank, die op de hoofdplaats Ternate zitting houdt en zamengesteld is uit den resident als voorzitter, den djogoegoe (rijksbestierder), den kadlé (hoogepriester) en een iman (priester) van het rijk als leden, den secretaris van

het rijk als ambtenaar van het openbaar ministerie en een door den resident aan te wijzen ambtenaar of beamte als griffier. Deze regtbank spreekt regt „in naam des Konings" en hare vonnissen zijn onderworpen aan de revisie van eene zoodanige hoogere regtbank als door het Gouvernement zal worden aangewezen.

De wijze van strafvordering bij deze regtbank te volgen, wordt door het Gouvernement bij verordening vastgesteld.

Deze regtbank neemt ook kennis van de door onderdanen des Sultans begane overtredingen van door het Gouvernement vastgestelde pachtvoorwaarden.

a. Nogtans staan onderdanen van Zijne Hoogheid den Sultan, die te zamen met onderdanen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement of met onderdanen van Hunne Hoogheden de Sultans van Ternate en Batjan, zich aan misdrijf of overtreding hebben schuldig gemaakt, teregt voor de regtbanken, voor welke de onderdanen van het Gouvernement justiciabel zijn.

Wanneer zij zich in zoodanig geval op des Sultans gebied mogten ophouden, worden zij, met of zonder opvrage daartoe, aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement uitgeleverd.

b. Behoudens de voorschriften der beide voorgaande artikelen, blijft de uitoefening der regtspleging ter zake van misdrijf of overtreding, door de onderdanen van Zijne Hoogheid den Sultan binnen het regtsgebied van zijn rijk of van de rijken van Ternate of Batjan begaan, opgedragen aan den rijksraad of andere geregten en regters, volgens de instellingen des lands daartoe bevoegd.

Deze regtbanken of regters mogen geene lijfstraffen noch algemeene verbeurdverklaring van goederen uitspreken. Bij het opleggen van straffen, tot wier ten uitvoerlegging de medewerking van het Gouvernement wordt vereischt, volgen zij de omschrijving die, volgens de wetten van het Gouvernement, in de onder deszelfs regtstreeksch beheer staande landen gebruikelijk is.

Artikel Negentien.

De regtspraak in burgerlijke zaken binnen het rijk wordt op den bestaanden voet gehandhaafd, met dien verstaande, dat de regtbank, bedoeld in artikel 18, in eersten aanleg, tevens in het hoogste ressort, mede ken-

nis neemt van alle burgerlijke regtsvorderingen, ingesteld door onderdanen van het Gouvernement tegen onderdanen van den Sultan.

De wijze van regtspleging in die zaken wordt door het Gouvernement bij algemeene verordening geregeld.

De bepalingen in dit en het voorgaand artikel zullen eerst in werking treden, wanneer de algemeene verordening, die daarvan het gevolg zal zijn, door het Gouvernement zal zijn vastgesteld en afgekondigd.

Artikel Twintig.

Onderdanen van het Gouvernement, niet behoorende tot één der natiën in art. 14 dezer overeenkomst bedoeld, mogen zich met toestemming van Zijne Hoogheid den Sultan binnen zijn gebied vestigen en wederkeerig onderdanen van Zijne Hoogheid met 's Gouvernements toestemming op 's Gouvernements gebied.

Uitlevering van zoodanige lieden kan niet gevorderd worden buiten het geval van gepleegd misdrijf.

Onderdanen van Zijne Hoogheid den Sultan mogen zich met zijne toestemming ook elders buiten het rijk met der woon vestigen, mits betalende hun aandeel in de belastingen en opbrengsten, volgens de instellingen des lands aan hunnen vorst verschuldigd, welke in dat geval gesteld zijn op vijf gulden 's jaars.

Die toestemming kan niet worden geweigerd dan om gewigtige redenen, ter beoordeeling van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, en zoo lang zij aan hunne verpligting tot betaling van hunne verschuldigde belastingen en opbrengsten voldoen, kunnen deze lieden niet worden opgeëischt dan in geval van gepleegd misdrijf.

Onderdanen van Zijne Hoogheid, die gedurende meer dan vijf achtereenvolgende jaren uitlandig zijn geweest en aan hunne voorschreven verpligtingen hebben voldaan, zijn, na dit tijdvak, ontslagen van betalingen en opbrengsten.

Artikel Een en twintig.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich om den handel en de scheepvaart op en in het rijk van Tidore te beschermen en naar vermogen aan te moedigen, zoowel door opheffing van bestaande be-

lemmeringen als door onthouding van het uitvaardigen van bevelen, waardoor aan den binnenlandschen handel belemmeringen zouden worden toegebragt.

Zijne Hoogheid en de rijksgrooten beloven stiptelijk en met alle opregtheid en trouw op te volgen en door hunne onderhoorigen te doen opvolgen de wetten en bepalingen, door of van wege het Nederlandsch-Indisch Gouvernement vastgesteld of later vast te stellen betreffende handel en scheepvaart.

De rijksgrooten en ambtenaren van het rijk van Tidore hebben bij voortduring in last van den Sultan, om van de aankomst van alle vreemde schepen en vaartuigen, hetzij Oostersche of Westersche, in eene der zeehavens van Zijner Hoogheids landen, onverwijld kennis te geven aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement. Degenen hunner die aan dezen last niet voldoen, worden zonder aanzien van persoon of rang gestraft.

Artikel Twee en twintig.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich den invoer en het gebruik van opium en arak en andere geestrijke dranken zooveel mogelijk te beperken, en voor zoodanige deelen van zijn rijk, waar zulks noodig wordt bevonden, ter zake maatregelen tot tegengang te nemen.

Artikel Drie en twintig.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich den zeeroof met alle magt tegen te gaan.

Artikel Vier en twintig.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich in het rijk van Tidore niet te dulden menschenroof en handel in menschen, noch den in- en uitvoer van slaven, en evenmin belastingen of geschenken in slaven aan te nemen.

Artikel Vijf en twintig.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich den in- en uitvoer van pandelingen niet te dulden, en de positie der tegenwoordige pandelingen op billijken voet te regelen.

Zij beloven het nemen van pandelingen tot zekerheid van schuld zooveel mogelijk tegen te gaan, en dit niet te gedoogen dan onder deze voorwaarden, dat de tijd van het pandelingschap in billijke verhouding staat tot de grootte der schuld en nimmer het tijdvak van vijf jaren te boven gaat, en dat in geen geval het pandelingschap op den echtgenoot of de bloedverwanten der schuldenaars overgaat.

Artikel Zes en twintig.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich het volksonderwijs met de middelen onder hun bereik, of te hunner beschikking gesteld, krachtdadig te ondersteunen en te bevorderen.

Nederlandsche Christen-zendelingen, die zich ter vreedzame verspreiding der Christelijke godsdienst in het rijk willen vestigen, behoeven daartoe de toelating van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich hen te beschermen, en niet toe te laten dat inboorlingen, die hun onderwijs vrijwillig willen genieten, daarin worden verhinderd of vervolgd.

Artikel Zeven en twintig.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich aan alle schepen en vaartuigen, welke op de kusten van het rijk van Tidore en onderhoorigheden in nood mogten vervallen, bijstand te verleenen, schipbreukelingen te verzorgen en niet te gedoogen, dat hunne onderdanen zich eenige goederen dier schepen of personen toeëigenen.

Ook verbinden zij zich schepen of vaartuigen of goederen, welke binnen het rijk mogten komen te stranden, aandrijven, dan wel opgevischt worden, aan de regthebbenden daarop over te laten, en bijaldien die regthebbenden onbekend zijn, te bergen, een en ander tegen genot van zoodanig loon, als voor ieder geval in het bijzonder zal worden bepaald, op den voet der wetten en bepalingen op het stuk der strand- en zeevonderij in Nederlandsch Indië vigerende.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich wijders op gestrande of aangedreven schepen of vaartuigen of goederen, zoomede op het opvisschen en bergen van dezen, geen andere regten te doen gelden dan die van hulp- en bergloon, en, bij het voorkomen van ieder zoo-

danig geval, de zaak onverwijld ter kennisse van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te brengen, dat alsdan, in overleg met Zijne Hoogheid den Sultan, geheel in den geest der evenbedoelde wetten en bepalingen, de zaak verder behandelt en afdoet.

Artikel Acht en twintig.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten beloven een iegelijk te handhaven in het vreedzaam bezit zijner goederen en in de vrije beschikking over de vruchten van zijnen arbeid, behoudens de heffingen in geld, voortbrengselen of arbeid, door de bevolking volgens de landsinstellingen verschuldigd.

Zij beloven alle belemmeringen, welke in het rijk van Tidore mogten bestaan tegen de ontwikkeling van landbouw en nijverheid, zooveel mogelijk op te heffen, en al hunnnen invloed te besteden om de teelt van nuttige voortbrengselen, zoo voor den inlandschen als den buitenlandschen handel, te bevorderen, de middelen van vervoer en gemeenschap, zoowel tusschen de verschillende negorijen onderling als tusschen dezen en de hoofdplaats Ternate, zooveel mogelijk te verbeteren en daartoe overal goede wegen of voetpaden te doen aanleggen, waar de gesteldheid van het terrein zulks toelaat en de noodzakelijkheid of de doelmatigheid daarvan mogt blijken, en voorts door elke aan het strand gelegen negorij te doen onderhouden eene groote korra-korra ten dienste van het bestuur.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten beloven de wenken en raadgevingen, deswege door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te geven, na te komen, ter bevordering van het welzijn des volks en van den bloei van het rijk.

Artikel Negen en twintig.

Vergunningen om te graven onder den grond en om uit dit graven voordeelen te trekken, worden door Zijne Hoogheid den Sultan van Tidore slechts aan zijne eigene inheemsche onderdanen verleend.

Zijne Hoogheid en de rijksgrooten verbinden zich dusdanige vergunningen niet te verleenen aan Europeanen en met dezen gelijkgestelde personen, noch aan Westersche of Oostersche vreemdelingen, dan met voorkennis en toestemming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Dit Gouvernement behoudt zich het regt voor, om binnen het gebied van het rijk van Tidore voor eigen rekening te ontginnen delfstoffen, tegen toekenning aan zijne Hoogheid den Sultan en zijne rijksgrooten van een billijk aandeel in de te behalen voordeelen, dan wel zoodanige ontginningen af te staan op den voet der verordeningen, deswege reeds bestaande of later vast te stellen, in dit laatste geval tegen eene recognitie, bij minnelijke schikking te bepalen.

Zooveel mogelijk worden hieromtrent gevolgd de algemeene verordeningen, zooals die thans door Zijne Majesteit den Koning zijn vastgesteld, bij besluiten van den vier en twintigsten October achttien honderd vijftig, nommer vijf en veertig, en den tienden October achttien honderd zeven en vijftig, nommer vier en zestig, of zooals die nader zullen worden gewijzigd.

Van zoodanige wijziging wordt onverwijld kennis gegeven aan Zijne Hoogheid den Sultan.

Van de besluiten van Zijne Majesteit den Koning, zooals die beschreven staan in het Staatsblad van Nederlandsch-Indië over achttien honderd een en vijftig, nommer zes, en over achttien honderd acht en vijftig, nommer een en veertig, worden Maleische vertalingen aan deze overeenkomst gehecht.

Artikel Dertig.

Wanneer het aanleggen van dergelijke ontginningen en de daarbij behoorende werken, zoowel aan personen als aan hunne woningen, erven, tuinen of andere private eigendommen, schade veroorzaakt, wordt die schade vooraf billijk vergoed.

Zijne Hoogheid de Sultan en de rijksgrooten verbinden zich echter, niet te verhinderen dat tot het aangewezen doel gebouwen, fabrieken en loodsen opgerigt, rivieren bevaarbaar gemaakt en land- en waterwegen aangelegd en onderhouden worden, en dat in het algemeen die werken worden daargesteld welke noodzakelijk geacht worden, tot welke einden Zijne Hoogheid zich verbindt de vereischte gronden ten gebruike af te staan.

Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement verbindt zich daarentegen zorg te dragen, dat bij het aanleggen en daarstellen van de bedoelde gebouwen, fabrieken, loodsen, wegen en werken, zooveel mogelijk gespaard blijven woningen, erven, tuinen, jagtvelden en andere eigendommen, en dat

voorts geen letsel kome aan de begraafplaatsen en dat dezen worden geëërbiedigd.

Artikel Een en dertig.

Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement behoudt zich het regt voor, om binnen het rijk van Tidore voor eigen rekening te doen ontginnen woeste gronden, en ze te doen beplanten met zoodanige voortbrengselen, als het zal goedvinden, onder toekenning nogtans van een billijk aandeel in de opbrengsten aan Zijne Hoogheid den Sultan en de rijksgrooten van Tidore, zoomede aan de bevolking bij die cultuur ingedeeld.

De daartoe gebezigd wordende gronden en hetgeen binnen den omtrek van één paal gelegen is, worden aangemerkt niet meer tot het leen te behooren.

Artikel Twee en dertig.

Bijaldien het Nederlandsch-Indisch Gouvernement van het regt, bij het voorgaand artikel bedoeld, geen gebruik verlangt te maken, zijn Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten bevoegd, na voorafgaand overleg en in overeenstemming met dat Gouvernement, gronden te verhuren of in gebruik af te staan aan personen, niet behoorende tot hunne eigene onderdanen, mits zoodanige personen vergunning hebben erlangd om zich binnen het rijk van Tidore te vestigen, en door die verhuringen en daarop volgend gebruik geen inbreuk wordt gemaakt op de regten der inheemsche bevolking, noch aan deze lasten en verpligtingen worden opgelegd, in strijd met de instellingen des lands.

Zijne Hoogheid en de rijksgrooten verzekeren aan die personen het onbelemmerd gebruik van den afgestanen grond, en vergunnen hun het ongestoord plaatsen van gebouwen en maken van waterwerken en wegen en omkappen van bosschen ten dienste hunner ondernemingen.

Artikel Drie en dertig.

De wettige munt van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement is ook in het rijk van Tidore gangbaar, tegen den koers, door dat Gouvernement bepaald.

Artikel Vier en dertig.

Zijne Hoogheid de Sultan en de rijksgrooten verbinden zich om, ten behoeve van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, te leveren of te doen leveren werklieden, materialen en vaartuigen, zoo dikwijls dit verlangd wordt.

Dat Gouvernement verbindt zich wederkeerig voor den geleverden arbeid en de geleverde materialen aan Zijner Hoogheids onderdanen billijke betalingen te doen verstrekken.

Werkzaamheden of leverantiën om niet of tegen onevenredige betaling, worden niet dan in hooge noodzakelijkheid gevorderd, en in geen geval anders dan in overeenstemming met de bestaande gebruiken en instellingen.

Artikel Vijf en dertig.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten verbinden zich om de volgens de landsinstellingen wettig bestaande belastingen, waarvan het genot aan hen is overgelaten, hetzij die in geld, hetzij in voortbrengselen, hetzij in arbeid worden geheven en voldaan, niet te verhoogen of te bezwaren, noch ook nieuwe belastingen in te voeren zonder de toestemming van den Gouverneur-Generaal.

Eene opgave van dusdanige wettig bestaande en werkende belastingen wordt bij dit contract gevoegd, om bij mogelijk geschil te worden geraadpleegd.

Zijne Hoogheid en de rijksgrooten dragen zorg, dat met nauwgezetheid gewaakt wordt tegen bovenmatige of onwettige heffingen.

Artikel Zes en dertig.

Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement heeft ten allen tijde de bevoegdheid om in de bosschen van het rijk van Tidore en onderhoorigheden zooveel mast,- timmer- en brandhout te laten kappen, dan wel te koopen en uit te voeren als het zal noodig achten, zonder dat te dien aanzien, onder welke benaming ook, eenige opbrengst of betaling vermag te worden gevorderd.

Geene aankappingen nemen evenwel gevolg dan na voorafgegaan overleg met Zijne Hoogheid den Sultan.

Artikel Zeven en dertig.

Zijne Hoogheid de Sultan en zijne rijksgrooten eerbiedigen den resident

van Ternate of diens tijdelijken vervanger als gevolmagtigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, die ten deze dat Gouvernement tot alle in deze overeenkomst beschreven doeleinden vertegenwoordigt.

Zijne Hoogheid de Sultan zendt alleen met medeweten van en in overleg met den resident, brieven of gezantschappen aan den Gouverneur-Generaal.

Artikel Acht en dertig.

Deze overeenkomst vangt aan te werken, nadat daarop verkregen is de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië.

Zij treedt in de plaats van al de tusschen het Nederlandsch Indisch Gouvernement en Hunne Hoogheden de Sultans van Tidore en onderhoorigheden aangegane contracten, voor zoover die met deze overeenkomst in strijd zijn.

Artikel Negen en dertig.

Omtrent punten bij deze overeenkomst niet voorzien, en die nader mogten blijken regeling te behoeven, wordt voorts overeengekomen, dat partijen zich in der minne zullen verstaan.

F. SCHENCK.

(Hieronder volgen de handteekeningen van de inlandsche grooten).

Deze overeenkomst is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den een en dertigsten Mei des jaars achttien honderd vier en zeventig.

De Gouverneur Generaal van Nederlandsch-Indië,
J. LOUDON.
Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal.
De Algemeene Secretaris,
LEVYSSOHN NORMAN.
Voor eensluidend afschrift;
De Gouvernements-Secretaris,
H. SEMLER.
Voor eensluidend afschrift;
De Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Koloniën,
HENNY.

Bijlage B.

TOELICHTING

OP DE

KAART VAN NEDERLANDSCH NIEUW GUINEA

EN

DE PAPOESCHE EILANDEN.

De **kustlijn** van **Nieuw Guinea**, zooals die op de kaart geteekend is, heeft tweeërlei oorsprong.

Voor de noordkust, van het eiland **Jamma** tot aan de negorij **Wairoer** [landschap **Wandessi**], met voorliggende eilanden — behalve het N. W. gedeelte van het eiland **Roon** en de eilanden **Meoswaar**, **Amberpoon**, **Meosnoem** en **Mefoor** — is de kaart gevolgd, welke **Robidé van der Aa** gevoegd heeft bij zijne:

„Reizen naar Nederlandsch Nieuw Guinea, ondernomen op last der Regeering van Nederlandsch-Indië in de jaren 1871, 1872, 1875 — 1876," in 1879 uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

Deze kaart is geteekend naar de opnemingen van Z. M. stoomschip Soerabaia van 1875 — 1876.

Overigens werden voor onze kaart gebezigd de gegevens van den heer **D. J. W. A. G. Coops**, eerste assistent bij het Hydrographisch Bureau van het Departement der Marine, die daartoe gebruik gemaakt heeft van de ter zijner beschikking staande gepubliceerde en manuscript-zeekaarten.

De **oostergrens** is aangegeven overeenkomstig de beschrijving van het

Tidoreesch gebied op Nieuw Guinea, voorkomende in den **Regeerings**-almanak voor Nederlandsch-Indië.

Het **binnenland** is nagenoeg geheel nog eene **terra** incognita.

Op onze kaart is intusschen de **Fly**-rivier ingeschetst naar de gegevens van **d'Albertis**, terwijl de hoogste top van het **Sneeuw-gebergte** is aangegeven volgens de gegevens van **Coops**, die trouwens slechts op twee peilingen gebaseerd zijn.

De *benamingeu* onzer kaart zijn op die van **Robidé van der Aa** gebaseerd.

Ik heb evenwel getracht, de verbeteringen, waarvan deze schrijver zelf melding maakt in zijne werken, op de kaart aan te brengen, terwijl er hier en daar een naam is bijgevoegd, waar mij dit wenschelijk toescheen, met het oog op de in den tekst vermelde gebeurtenissen.

Bij het nu volgend overzicht der aangebrachte wijzigingen is de volgorde in acht genomen, door **Robidé van der Aa** aangenomen op pag. 395 — 435 van zijn bovengenoemd werk, terwijl de pagina's naar welke verwezen wordt, ook op dat werk betrekking hebben.

Al terstond zal het de aandacht trekken, dat onze kaart in het Noorden tot 1° N. B. reikt, terwijl die van **Robidé van der Aa** door de linie begrensd wordt.

Dit is gedaan, omdat genoemde schrijver het wenschelijk acht, de **Wajag- Siëjang- Ajoe- Asia-** en **Mapia**-groepen, wegens hare ligging, onder **Nieuw Guinea** te begrijpen [pag. 396/397], terwijl de **Mapia**-groep ook uitdrukkelijk in den Regeerings-almanak genoemd wordt.

De **Stephen-eilanden** zijn weggelaten [pag. 397/398].

NOORDKUST TUSSCHEN DE HUMBOLDT — EN GEELVINK-BAAI.

De naam „**kaap Bonpland**" ingevuld, met het oog op de belangrijke rol, die deze kaap in de geschiedenis speelt.

De kuststreek, tusschen de delta der **Amberno** en de **Humboldt-baai**, genoemd: **Tanah Merah** of **Saprop Mani**; het oostelijkste gedeelte dier

streek: **Papoea Telandjang**, het ten westen daaraan grenzende gedeelte: **Tabi** [pag. 399].

De **Anse-Iris** ingevuld [pag. 399].

De westkaap der **Walckenaers-baai Fo** genoemd, in stede van **Io** [pag. 400].

Achter **Toerabi** geschreven: of **Soerabi**, en, met het oog op de onzekerheid omtrent de juistheid dier benamingen, een vraagteeken geplaatst achter **Toerabi** of **Soerabi**; **Padima**, **Kwakeda** en **Jamma** [pag. 400], terwijl de naam **Bongka** weggelaten is, op grond van **Robidé van der Aa**'s mededeeling in de Indische Gids van April 1884, pag. 679.

De **Arimoa-eilanden** genoemd: **Koemamba** of **Arimoa**, **Riki** of **Insoe**, en **Jomi** of **Moa** [pag. 401].

EILANDEN VOOR DE GEELVINK-BAAI.

Het westelijkste der **Schouten-eilanden Korrido**, in stede van **Sowek** genoemd, en die naam, **Sowek**, gegeven aan een eilandje ten zuiden van **Korrido** [pag. 402].

Achter **Meossoir** gevoegd: of **Manor** [pag. 402].

De eilandjes, die, op de kaart van **Robidé van der Aa**, **Mofiak** en **Meskaroer** heeten, gezamenlijk door den naam **Mioskaroar-eilanden** aangeduid [pag. 402/403].

Op de zuidkust van **Jappen**, achter **Seroei**, den kampong-naam **Ambai** ingeschreven.

KUSTEN DER GEELVINK-BAAI.

De armen der **Amberno** zijn op onze kaart figuratief geteekend.

De kaart was reeds afgedrukt, toen ik kennis maakte met het rapport van den luitenant ter zee **Kerkhoven**, waarvan melding gemaakt wordt in de noot, voorkomende op pag. 423 en vv. van het Tweede Deel. Uit het aldaar aangeteekende blijkt duidelijk, dat de arm, die door de **Havik** opgevaren werd, op onze kaart geheel verkeerd geteekend is.

De kampong **Wajoe Nami** (?) ingeschreven, die, volgens het rapport van de Batavia, gelegen moest zijn op 135° 48' O. L. en 3° Z. B, doch op de kaart iets zuidelijker geteekend is. De beide **Pinkster-hoeken** volgens **Weyland's** kaart vermeld.

De berg **Mesmeri**, de rivier **Wapari**, de kampong **Jakati en het eiland Kemon** ingeschreven naar de gegevens van **Dr. Meijer.**

De naam **Wandessi**, ten noorden van **Wandammen**, ingeschreven conform **Rosenberg**, **Coutts Trotter** en anderen.

Wariap als landschap in stede van als kampong ingeschreven [**405**].

NOORDKUST TUSSCHEN DE GEELVINK-BAAI EN STRAAT GALLEWO.

Karawang Pt. overgenomen van de schets van **Coops.**

De **Mefoorsche** kampong **Wapai**, de rivier en kampong **Saokorem**, de negorij **Saokris** en de rivier **Wamangan** of **Wimagendi**, welke **Karoon** van **Amberbaken** scheidt, tusschen de kapen **Amberbaken** en **Roewe** gelegen [pag. 407], zijn op de kaart niet aangegeven omdat de ligging niet met juistheid kan bepaald worden.

Kebar, de stam, die dieper in 't gebergte, achter **Karoon** en **Amberbaken**, woont, is op de kaart vermeld [pag. 407].

De **Valsche kaap** is overgenomen van de schets van **Coops.**

Kaap Jamoeseba is genoemd: **Jamoeseba** of **Goede Hoop.**

De kaap de **Goede Hoop** speelt in de historie eene zóó belangrijke rol, dat deze naam op de kaart niet gemist mag worden. Volgens de zeekaarten bestaat er geen twijfel aan, of met de kaap de **Goede Hoop** wordt **Jamoeseba** bedoeld. **Robidé van der Aa** is hieromtrent niet duidelijk. Wel zegt hij op pag. 408, dat kaap **Jamoeseba**, op de kaart der Soerabaia, **Kaap de Goede Hoop** of **Kainkainbeba** heet, maar op pag. 60 wordt vermeld, dat kaap **Roewe** de kaap de **Goede Hoop** zou zijn. Uit de noot, op dezelfde pagina gesteld, blijkt, dat de **kaap de Goede Hoop** de noordkaap moet zijn, zoodat die naam m. i. werkelijk aan **kaap Jamoeseba** gegeven moet worden.

De **Gehoornde Bergtop** is genoemd: **Dicéras** of **Gehoornde Bergtop** [pag. 408].

De kapen **Sedari** en **Brebes** zijn van de schets van **Coops** overgenomen; [vergelijk ook pag. 473].

De namen **Maar** en **Warsai** [No. 7 van de kaart van **Robidé van der**

Aa], **Asi** [No. 6 dier kaart] en **Dorei Ketjil** [No. 5 dier kaart], op hunne plaatsen ingeschreven, en voor **Asi** geschreven: **Has** of **Asi**.

Achter de namen der kapen **Asi** en **Elpapa** ingeschreven: "of **Karafoera**", en "of **Threshold**".

In stede van kaap **Sorrong** ingeschreven kaap **Ram** en daarbij gevoegd: "of **Spencer** [pag. 407/408].

Het eilandje, op de kaart van **Robidé van der Aa** door No. 4 aangeduid en aldaar **Doem** of **Sorrong** genaamd, heeft op onze kaart den naam "**Ram**" ontvangen, terwijl het zuidoostwaarts daarvan onder den wal gelegen eilandje genoemd is: **Doem** met **Sorrong** [pag. 409].

Het eilandje, door No. 3 aangeduid en **Ram** genoemd op **Robidé van der Aa's** kaart, heet op onze kaart **Bam** [pag. 474]..

DE PAPOESCHE EILANDEN.

In algemeenen zin geldt voor de benamingen, op deze eilanden betrekking hebbende, dat de namen zijn ingeschreven op de plaatsen, welke op de kaart van **Robidé van der Aa** door cijfers zijn aangeduid.

De kampong **Wakkeré**, op het eiland **Waigeoe**, is meer westelijk geplaatst, dan op de kaart van **Robidé van der Aa** het geval was [pag. 409].

De baai **Piapis** dichter bij **Waigeoe's** noordwesthoek geplaatst, dan op bovenvermelde kaart [pag. 474].

De **Tameai-eilanden** genoemd **Faam-** of **Tameai-eilanden** [pag. 410].

De namen **Oeta** en **Joei** gegeven aan een paar eilandjes bij **Gebe** [pag. 396].

De drie ongenoemde eilandjes bezuiden **Gagi**, elders **Duiven-eilanden** genoemd, zijn op onze kaart weggelaten [pag. 410/411].

In stede van **Koffiau**, ingevuld: **Popa** of **Poppa** [pag. 412].

Het eilandje **Pinon** is genoemd **Pinon** of **Pinang?**, terwijl het eiland **Pinang** van de kaart van **Robidé van der Aa** niet ingeschetst is op onze kaart. [pag. 412/413].

WESTKUST VAN NIEUW GUINEA.

De naam **Mos**, aan de kust van straat **Gallewo**, veranderd in **Mooi**, op grond van pag. 240 van het sub No. 538 onder de bronnen vermelde werk.

Achter kaap **Selé** gevoegd: of **Engelsch Pt,** overeenkomstig de zeekaarten.

De **Visschershoek** en de naam van het eilandje **Djaroe** ingeschreven naar de schets van **Coops.**

Achter **Telok Serni** gevoegd: of **Kaiboes,** omdat de laatste naam voorkomt op de schets van **Coops.**

TELOK BERAU OF MAC CLUERS-GOLF.

Van de schets van **Coops** overgenomen kaap **Boeba-kain** en **Tabini** aan de noordkust.

De 11 kampongnamen aan de zuidkust der **Telok Berau,** door **Robidé van der Aa** met cijfers aangeduid, zijn op onze kaart op hunne plaats ingeschreven.

Kapitoear overgenomen van de schets der **Telok Berau,** op de kaart van **Robidé van der Aa** voorkomende.

WESTKUST VAN HET SCHIEREILAND ONIN.

De kaap **Batoe Mafoeliree** overgenomen van de schets van **Coops.**

De naam van het eiland **Ega** ingevuld [pag. 418 en de schets, bedoeld sub No. 541 der bronnen].

Achter **Telok-Sebekor** ingeschreven „of **Zawak**" [pag. 419], terwijl de schets van **Coops** van **Sawak** spreekt.

De **Speelmansbaai** iets zuidelijker geplaatst, dan door **Robidé van der Aa** gedaan was [419].

De kampongs **Atti Atti Onin, Skroe** en **Kampong Baroe,** tegenover het eiland **Pandjang** op de kust van **Kapaur** gelegen, konden, met het oog op de schaal der kaart, niet ingeschreven worden.

KUST VAN KOWIAI.

Overeenkomstig de gegevens van **Coops,** achter **Toemboe Toemboe** geschreven „of **Vogel-eiland**" en opgenomen: de **Ruloffs-eilanden, E. Dombio, E. Serote, Kaimani-baai, Telok Bitsjaroe, E. Sagil, Triton-baai, Kamaka Wallar, B. Arora** en **B. Kamaka,** terwijl achter **Telok-Bitsjaroe,** is gevoegd: „of **Quaelbergs-Baai**".

Kampong **Aiwa** en kampong **Varika** overgenomen van de, in **Robidé van der Aa's** werk voorkomende, kaart van **Papoea-Kowiai**; de kapen **Awoera** en **Bohia** en de kampong **Basaroeaka**, van de schets van **Coops.**

KAPIA EN TIMORAKA OF TIMAKOWA.

Het **Sneeuw- gebergte** genoemd: **Charles Louis** of **Sneeuw- gebergte** [pag. 421].

Bij **B. Lakahia** de hoogte, „1391" M., aangeteekend, volgens **Coops** en [pag. 421].

De **Doodslagers-** of **Moordenaars-rivier** van **Carstensz** en **Pool** en de **Groote rivier** zoomede de **Kolff-bank**, naar de gegevens van **Coops** ingeschreven [pag. 421].

De kampongnaam **Wakara** overgenomen van de schets van **Coops.**

PRINS FREDERIK HENDRIK-EILAND.

Zonder verandering overgenomen.

NIEUW GUINEA'S ZUIDKUST TOT 141° O. L.

De benamingen: **Vleermuis-** of **Bartholomeus-eiland**, **Jakoed**, **Teboekoe** en de twee negorijen zonder naam, zoomede het **wapenbord**, overgenomen van de schets van **Coops**; en de naam **Klapper-Kust** ingevuld, overeenkomstig de kaart van **Robidé van der Aa**, gevoegd bij het artikel, 't welk vermeld is sub No. 538 der bronnen.

DE KARTONS.

Deze schetsen zijn bijgevoegd om het oriënteeren gemakkelijk te maken.

De kaart is — onder de bijzondere, zeer gewaardeerde leiding van den kapitein van den generalen staf **J. J. ten Siethoff** — met toepassing der projectie van **Flamsteed** geteekend, en langs photo-autographischen weg, middels krijt- en kleurendruk gereproduceerd, bij het Topographisch Bureau van den Generalen staf te Batavia.

BIJLAGE C.

BRONNEN (*).

1. **P. J. B. C. Robidé van der Aa.** Reizen naar Nederlandsch Nieuw Guinea ondernomen op last der regeering van Nederlandsch-Indië in de jaren 1871, 1872, 1875 — 1876....... met geschied- en aardrijkskundige toelichtingen door — 1879.

Pag. 1—134. Verslag eener reis naar de Maccluers-Geelvink- en Humboldtbaaien in Nieuw Guinea door den Gouvernements commissaris **P. van der Crab**, met aanteekeningen uit het journaal van den Inspecteur honorair der Cultures, **J. E. Teysmann.**

2. Als voren; doch pag. 345 — 371. A. Over de rechten van Batjan, Tidor en Gebe op Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden.

3. **François Valentijn.** Oud en Nieuw Oost Indien.

Deel I^b pag. 94 en II^b pag. 4 en 5.

3ª. Als voren; doch: Deel I^b, pag. 123.

4. **P. A. Tiele.** De Europeërs in den Maleischen archipel.

(Zie Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, IV[de] Volgreeks, 1ste Deel, pag. 408).

5. Als voren, doch: pag. 409.

6. Als voren, doch: pag. 418/419.

7. **Dr Salomon Müller.** Reizen en Onderzoekingen in den Indischen archipel, gedaan.......in 1828—1836.

8. Als bij 4; doch: Bijdragen IV[de] Volgreeks, 3de Deel, pag. 24.

9. Als bij 3; doch: Deel I^b, pag. 191.

10. Als bij 8; doch: pag. 42.

11. Als voren, doch: pag. 49/50.

(*) Zie ook de eerste noot op pag. 2 van het Tweede Deel.

12. Als bij 3; doch: Deel Ib, pag. 201.
13. Als bij 8; doch: pag. 54.
14. Als bij 3; doch: Deel Ib, pag. 383.
15. Als bij 4; doch: Bijdragen IVde Volgreeks, 4de Deel, pag. 457.
16. Als voren; doch: pag. 278/279.
17. Als bij 3; doch: Deel IIIb, pag. 46.
18. Als bij 4; doch: Bijdragen IVde Volgreeks, 5de Deel, pag. 161, 162.
19. Als bij 3; doch: Deel Ib, pag. 207/208.
20. Als voren; doch: pag. 3/4.
21. Als bij 15; doch: pag. 277.
22. Als voren; doch pag. 416/417.
23. **P. A. Leupe.** De reizen der Nederlanders naar Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden in de 17de en 18de eeuw.
(Overgedrukt uit de „Bijdragen" enz. IIIde Volgreeks, 10de Deel pag. 1).
Pag. 3—5. § 1. **Willem Jansz.** 1606.
24. Als voren; doch: pag. 190—200. Wat de Nederlanders van de Papoesche eilanden in de 17de eeuw bekend was.
25. **Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge.** De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië.
Deel III, pag. 226/227.
26. Als voren; doch: pag. 324—327.
27. Als voren; doch: pag. 317/318.
28. Als voren; doch: pag. 102.
29. Als voren; doch: pag. 328—330.
30. Als voren; doch: pag. 335—338.
31. Als bij 3; doch: Deel Ib, pag. 102.
32. **R. de Klerk, J. E. van Mijlendonk** en **W. A. Alting.** Rapport over 's Compies Regt op de Groote-Oost door — van 25 November 1761.
(Opgenomen in Deel XXXIII, 3de Stuk der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap). Pag. 5—14.
32a. Kopy-boek van Contracten 1596—1662; pag. 52 en 53 (O. A. B.) (*).
33. Als bij 23; doch: pag. 163 — 166. § 1. **Jacques Le Maire** en **Willem Schouten**, 1616. En:

(*) Beteekent: Oud archief te Batavia.

Australische Navigatien, voorkomende achter de Oost- en West Indische Navigatien, in het sub 42 genoemde werk.

34. Instructie voor den Schipper Commandeur **Abel Jansen Tasman**, den schipper Piloot Majoor **Frans Jacobsz Visscher** en den raad van de jachten Limmen, Zeemeeuw ende 't Quel de Brack, gedestineert tot nader ontdeckinge van Nova Guinea, en de onbekende custen van de ondecte Oost- en Suijderlanden, mitsgaders de Canalen en Eijlanden daer voor en omtrent gepresumeert. (29 Januari 1644).

(Opgenomen in de Verhandelingen en Berigten betrekkelijk het Zeewezen enz. door **Jhr. G. A. Tindal** en **Jacob Swart**, IVde Deel 1844, pag. 69—90).

35. **Mr. L. C. D. van Dijk.** Mededeelingen uit het Oost-Indisch archief. No. 1. 1859.

Inleiding.

36. Als bij 23; doch: pag. 5 en 6. § 2. **Jan Lodewijcksz Rosengeyn.**

37. Als bij 35; doch: § 1, pag. 1—10.

38. Als bij 35; doch: § 2, pag. 10—23; en Journael van **Jan Carstensz**, voorkomende na pag. 52.

39. Als bij 1: doch: pag. 395—435.

Kritische opmerkingen over de bij dit werk gevoegde kaarten.

40. Als bij 23; doch: pag. 8—10. § 4. **Jan Carstensz**, 1623.

41. Als bij 3; doch: Deel Ib pag. 249—251.

42. Begin ende Voortgangh der Vereenigde Nederlantsche geoctroijeerde Oost-Indische Compagnie enz. 1646.

Deel II. Reis van **Pieter Willemsz Verhoeven**; pag. 162—173. Verhael van de Mollucs Eylanden enz. 1627, ghestelt door **G. Zeyst.**

43. Als bij 3; doch: Deel Ib, pag. 258—260.

44. Als bij 3; doch: Deel IIb, pag. 70—73.

45. Als voren; doch: pag. 54.

46. Als bij 3; doch: Deel Ib, pag. 261—268.

47. Als bij 3; doch: Deel IIa, pag. 57.

48. Als bij 3; doch: Deel Ib, pag. 105.

49. Als voren; doch: pag. 269—273.

50. Als bij 3; doch: Deel IIb, pag. 116.

51. Als bij 23; doch: pag. 10—38. § 5. De reis van **Gerrit Thomasz. Pool**, 1636, na zijn dood vervolgd door **Pieter Pietersz.**

52. Als bij 35; doch: § 4; pag. 26—36.

53. Als bij 32; doch: pag. 21—67.

54. Als bij 23; doch: pag. 44—47. § 8. **Adriaen Dortsman** 1645.

55. **P. A. Leupe. Abel Jansz Tasman** en **Franchoys Jacobsz Visscher.** 1642—1644.

(Opgenomen in de „Bijdragen" enz. I^ste^ Volgreeks, 4de Deel, pag. 123—140).

56. **Jacob Swart.** Journaal van de reis naar het onbekende Zuidland in den jare 1642 door **Abel Jansz Tasman** met de schepen Heemskerck en de Zeehaen. Met eene kaart.

57. Als bij 23; doch: pag. 39/40. § 6. **Abel Jansz Tasman** en **Franchoys Jacobsz. Visscher**; 1642—1643; en pag. 167—172. § 2. **Abel Jansz Tasman** en **Franchoys Jacobsz Visscher.** 1643.

58. Als bij 23; doch: pag. 40—44. § 7. 1644.

59. Als voren; doch: pag. 172—176. § 3. **Maerten Gerritsz. Fries** en **Franchoys Jacobsz. Visscher.** 1644.

60. Als bij 3; doch: Deel I^b^, pag. 274—285, en II^b^, pag. 117—167.

61. **J. E. de Sturler.** Het grondgebied van Nederlandsch Oost-Indië in verband met de tractaten met Spanje, Engeland en Portugal. 1881.

62. Als bij 3; doch: Deel I^b^, pag. 286—308; en II^b^, pag. 167—197.
Georgius, Everardus Rumphius. De Ambonse Historie door — (m. s.) . . . . (O. A. B.).
L. Bor. Amboinse oorlogen . . . .

63. Als bij 23; doch: pag. 47—49. § 9. **Frederick Gommersdorp** en **Josua Braconnier.** 1654.

64. Als voren; doch: pag. 49—57. § 10. **Jacob Borné**, 1655—1658.

65. Als bij 3; doch: Deel I^b^, pag. 311—316; en II^b^, pag. 198—211.

66. Alc bij 3; doch: Deel II^b^, pag. 212—216.

67. Als bij 3; doch: Deel I^b^, pag. 106—111.

68. Als bij 3; doch: Deel II^b^, pag. 217—218.

69. Als bij 23; doch: pag. 57/58. § 11. **Willem Buys.** 1662.

70. Als voren; doch: pag. 58—67. § 12. **Nicolaes Vinck.** 1662—1663.

71. Als bij 3; doch: Deel IIIb, pag. 58—61.

72. Als bij 23; doch: pag. 68—71. § 13. **Burgert Pietersz.** 1663, 1664.

73. Als bij 3; doch: Deel IIIb, pag. 46.

74. Als voren; doch: Deel Ib, pag. 119/120.

75. Als bij 23; doch: pag. 71—75. § 14. 1669—1678.

76. Als voren; doch: pag. 75—87. § 15. **Johannes Keijts**, 1678; en pag. 115—162. Dagregister enz.

77. **Dr. Cte Meyners d'Estrey.** La Papouasie ou Nouvelle Guinée occidentale. Paris-Rotterdam 1881.

78. Als bij 23; doch: pag. 91—106. § 17. 1680—1700.

79. Als voren; doch: pag. 87—91. § 16. **Augustyn Dircksz.** 1679.

80. Als bij 3; doch: Deel Ib, pag. 41.

81. Memorie van overgave van **Robbert Padtbrugge** aan **Jacob Lops**; 31 Augustus 1682. . . . . (O. A. B.).

82. Als bij 3; doch: Deel IIa, pag. 56.

82a. Contract met Tidore van 5 Mei 1700. . . . . (O. A. B.).

83. Als bij 23; doch: pag. 200—205. § 1. **Jan van Benthem** en **Frans Ernst.** 1702.

84. Als voren; doch: pag. 205—208. § 2. **Coenraed Frederik Hofman.** 1703.

85. Als voren; doch: pag. 106—114. § 18. 1700—1795.

86. Als voren; doch: pag. 208—211. § 3. **Pieter Clein** en **Jan Adolph van der Laan.** 1704.

87. Geschied — en Zeevaartkundige Toelichting betreffende eene kaart van de Geelvinksbaai op de Noordkust van Nieuw Guinea, volgens de opname van **Jacob Weyland** in 1705. (In 1866, op last van het Departement van Koloniën uitgegeven).

88. Register der resoluties van 1705 . . . . (O. A. B.).

89. Corte 't samentrecking van soodanige voorvallen, observatiën en bevindingen als uit de Journalen en mondlinge vertellingen der scheepsofficieren van het fregat Geelvink de chaloup d' Craenvogel en de patsjallang Nova-Guinea in en op haare voijage na en van die cust hebben konnen worden gecolligeerd ende te samen gebragt tot rapport aan Z. Et. den Heere Gouverneur Gl. **Joan van Hoorn** en d'Heeren

Raden van India door de Raden Extr. **H. Z. (waerdecroon)** ende **C. Chasteleijn**, geformeerd en opgesteld als ten dien fine expresselijk gecommitteerd.

Batavia in 't Casteel den 10den November 1705.......(O. A. B.).

90. Kaart van de buitencust van Nova-Guinea, zooals die is bezeild geworden door het fregat de Geelvink, de chaloup Kraanvogel en de Pantjallang Nova Guinea. Anno 1705. (In 1866 uitgegeven door het ministerie van Koloniën).

91. Als bij 23; doch: pag. 176—187. § 4. **Jacob Weyland** 1705: en pag. 235/236. § 6. **Jacob Weyland.** 1705.

91a. **Nicolaas Struyck.** Verhandeling over de legging der eilanden, die van de Spaanschen genoemd zijn Salomons-eilanden.

(Opgenomen in de „Uitgezogte Verhandelingen uit de Nieuwste Werken van de Societeiten der Wetenschappen in Europa, en van andere Geleerde Mannen; Deel III; Amsterdam 1758; pag. 185).

91b. **Nicolaas Struyck.** Van het Zuidland, genaamd Nova Guinea.

(Opgenomen in het „Vervolg van de beschrijving der Staartsterren en nadere ontdekkingen omtrent den Staat van het Menschelijk Geslagt, benevens eenige sterrekundige, aardrijkskundige en andere Aanmerkingen". Amsterdam 1753; pag. 163 van het 1te gedeelte).

92. Als bij 3; doch: Deel IIa pag. 217.

93. Als bij 23; doch: pag. 211—228. § 4. **Jacob van Geyn** en **Pieter Lijn.** 1705.

94. Als voren; doch: pag. 228—235. § 5. **Johan Adolph van der Laan.** 1705.

95. Geheime Missive der H. R. te Batavia aan Bewindhebbers dd. 30 November 1705 .... (O. A. B.).

96. Register van resoluties 1706. . . . . „

97. Aparte missive der H. R. te Batavia aan Bewindhebbers dd 30 November 1706 ....(O. A. B.).

98. Missive van H. H. XVII aan de H. R. van 23 Augustus 1708 .... (O. A. B.).

99. Als bij 3; doch: Deel Ib, pag. 365.

100. **Rooselaar.** Korte beschrijving van zoodanige landen, eilanden en

plaatsen als om de Noord, met Magindanao daarin begrepen, mitsgaders onder de Molukken en het gebied der koningen van Ternate, Tidore en Batjan, zelfs tot in de Papoes en aan den vasten wal van Nova Guinea, gelegen zijn, door — 1706. . . . . (O. A. B.).

101. Als bij 23; doch: pag. 236—240. § 7. **Baltus van Santen.** 1706.

102. Memorie van overgave van den aftredenden Gouverneur van Ternate, **Jacob Claasz**, aan zijnen opvolger, **David van Petersom**, dd. 14 Juli 1710 . . . . (O. A. B.).

103. Als bij 32: doch: pag. 67—71.

104. **Adolf Bernhard Meyer.** Auszüge aus den auf einer Neu-Guinea Reise im Jahre 1873 geführten Tagebüchern von — als erläuterung zu den Karten der Geelvink-Bai und des Mac-Cluer-Golfes. (Dresden 1875).

105. Kopy- boek der Ternataansche contracten. . . . (O. A. B.).

106. Als bij 23; doch: pag. 240/241. § 8. **Frans Reaal.** 1716.

107. Memorie van overgave van den aftredenden Gouverneur van Ternate, **Jacob Christiaen Pielat**, aan **Elias de Haeze**, dd. 9 Juni 1731 .... (O. A. B.).

108. Als bij 23; doch: pag. 187/188. § 5. **Jacob Roggeveen.** 1721—1723.

109. Dagverhaal der ontdekkingsreis van **Mr. Jacob Roggeveen** met de schepen den Arend, Thienhoven en de Afrikaansche galei in de jaren 1721 en 1722. Middelburg 1838.

(Uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen).

110. Request van **Roggeveen, Koster Bouman** en **Rosendaal** aan de H. R. gepresenteerd den 16 October 1722, en ook geïnsereerd in de resolutie van dien datum . . . . (O. A. B.).

111. Register der resoluties. 1722. . . . . "

112. Als bij 23; doch: pag. 241—245. § 9. **Pieter van Woudenberg** en **Adriaan Cagias.** 1723.

113. Als voren; doch: pag. 246—250. § 10. **Enoch Christiaan Wiggers.** 1730.

114. Als voren; doch: pag. 250—254. § 11. 1732.

115. Memorie van overgave van den raad extr. en commissaris, **Johannes Bernard,** aan den optredenden Gouverneur van Ternate, **Paulus Rouwenhoff.** 25 Januari 1735. . . . . (O. A. B.).

116. Als bij 23; doch: pag. 254—281. § 12. **Jan Oordwyn Sandbergen** en **Gerrard Hendrik Duvel.** 1737.

117. Memorie van overgave van den aftredenden Gouverneur van Ternate, **Marten Lelivelt,** aan **Mr. Gerrard van Brandwijk van Blokland.** 1744 . . . . (O. A. B.).

118. Als bij 23; doch: pag. 281—283. § 13. **Matheus Feretz du Rietz.** 1744.

119. **Reinier de Klerck.** Radicale beschrijvinge over den staat van het gouvernement Banda enz. enz. door — van 1506 — 1756. 1756 . . . . (O. A. B.).

120. Memorie van overgave van den aftredenden Gouverneur van Ternate, **Jacob van Schoonderwoert,** aan **Hendrik Breton.** 24 Juli 1766 . . . . (O. A. B.).

121. Missive van Ternate aan de H. R. te Batavia van 22 September 1766. . . . . (O. A. B.).

122. Als bij 23; doch: pag. 283. § 14. **Johan Sebastiaan Masson** en **August Hendrik Gregory.** 1761.

123. Als bij 32; doch: pag. 1—5.

124. Als voren; doch: pag. 71—78.

125. Als voren; doch: pag. 78—81.

126. Als bij 23; doch: pag. 283—295. § 15. **Jan Jonkers.** 1762.

127. Geheime missive van Ternate aan H. R. te Batavia van 30 April 1763 . . . . (O. A. B.).

128. **Louis de Bongainville.** Reis rondom de weereldt . . . . . in de jaren 1766 tot 1769 met het fregat la Boudeuse en het fluitschip l'Etoile door —. Uit het fransch vertaald door **Pieter Leuter.** Dordrecht 1772.

129. **M. Dumont d'Urville.** Voyage pittoresque autour du monde . . . publié sous la direction de —. Paris. 1839.

130. Geheime brief van Ternate aan de H. R. dd. 31 Juli 1766 . . . . (O. A. B.).

131. Memorie van overgave van den aftredenden Gouverneur van Ternate **Hendrik Breton** aan **Hermanus Munnik.** 3 Augustus 1767. . . . . (O. A. B.).

132. **P. van der Crab.** Geschiedenis van Ternate in Ternataanschen en Maleischen tekst, beschreven door den Ternataan, **Naidah**, met vertaling en aanteekeningen door —.

(Opgenomen in de Bijdragen enz. IV^de^ Volgreeks, 2de Deel, pag. 381).

133. Contract met den Sultan van Tidore van 12 Juni 1768, den 20sten d. v. bij afzonderlijke acte bevestigd . . . . (O. A. B.).

134. Memorie van overgave van den aftredenden Gouverneur van Ternate, **Paulus Jacob Valckenaer**, aan **Mr. Jacob Roeland Thomaszen**. 20 Augustus 1778. . . . . (O. A. B.).

135. **James Cook.** Reize rondom de waereld door —, vertaald door **J. D. Pasteur.** Derde Deel. Leyden, Amsterdam en 's Hage. 1798.

136. **M. Sonnerat.** Voyage à la Nouvelle Guinée par —. Paris. 1776.

137. **Forrest.** Voyage aux Moluques et à la Nouvelle Guinée fait sur la galère la Tartare en 1774, 1775 en 1776 par ordre de la Compagnie Angloise, par le capitaine —. Paris 1780.

138. Geheime resolutie, Ternate, van 20 Januari 1772. . (O. A. B.).

139. Idem ,Batavia, dd. 26 November 1772 〃

140. Idem van 29 Januari 1773. 〃

141. Idem van 29 November 1774 . . . . 〃

142. Geheime missive der H. R. aan Ternate dd. 24 November 1774. . . . . 〃

143. Geheime resolutie, Ternate, van 30 Mei 1774. . . 〃

144. Idem van 19 December 1774. . . . . . 〃

145. Idem van 3 Maart 1775. . . . . . 〃

146. Idem van 17 Juni 1775. . . . . . 〃

147. Idem van 16 Mei 1775. . . . . . 〃

148. Geheime missive der H. R. aan Ternate dd. 31 December 1778. . . . . 〃

149. Geheime missive der H. R. aan Ternate (Gouverneur **Thomaszen**). (De datum mankeert; maar de brief moet in 't laatst van 1779 of 't begin van 1780 geschreven zijn) . . . . (O. A. B.).

150. **J. Semat.** Dagverhaal, gehouden gedurende eene commissie naar de hoofden der Papoesche negorijen Salwati, Misool, Waigeoe en Wai-

game, mitsgaders Maba, Weda en Pattani, tot afkondiging van den vrede, gesloten tusschen de koningrijken van Ternate en Tidore. 1779 (en 1780) (*) . . . . (O. A. B.).

151. Vraagpunten aan den gedetineerden Goegoegoe van Tidore **Kitschill Massa**. 1 November 1780. . . . . (O. A. B.).

152. Acte van Investiture ...... van prins **Kamaloedin** dd. 18 October 1784. . . . . (O. A. B.).

153. Copia translaat eener Malijdsche brief geschreven door **Siri Naha Tuan Sulthan Amir Muhamad Safioedin Siach**, Gezagvoerende koning over de Papoesche districten, gericht aan..... **B. van Pleuren**, Gouverneur en directeur der Provintie Amboina, gedateerd 11 November 1781. (†) . . . . (O. A. B.).

154. Acte van Investiture van 17 Juli 1780. . . . . . 〃

155. **Dr. L. W. de Roo. J. W. Cranssen** te Ternate, 13 September 1799 — 18 Juni 1801 (Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, Deel XVI, pag. 503).

156. Geheime, aparte missive van Ternate aan de H. R. te Batavia van 18 September 1793 . . . . (O. A. B.).

157. Geheime resolutie, Ternate, van 11 September 1800. . 〃

158. Gewone brief van Ternate aan de commissarissen op Tidore van 5 Juli 1780 . . . . 〃

159. Idem van 14 Juli 1780 . . . . 〃

160. Verhoor van den soldaat, **Louis Bonger**, op 13 November 1780. . . . . 〃

161. Gewone resolutie, Ternate, van 28 Februari 1781 . . 〃

162. Verklaring van den Ternaatschen burger, **Johannes Harmansz**. 7 Mei 1781 . . . . 〃

163. Verklaring van Talauwerezen; 1 Februari 1781 . . 〃

164. Vraagpunten aan de van Weda gereverteerde Makassaren **Bole-djadji** en **Babo**. 1 November 1780. . . . 〃

(*) In den Inventaris van 's lands archief te Batavia door *Mr. v. d. Chijs* staat: „1779 (fragment)." Later werd het vervolg, loopende tot 18 October 1780, gevonden.

(†) Deze brief komt ook gedeeltelijk voor in (155).

165. Rapport over het verhoor der gevangen rebellen van Patani, dd. 6 Augustus 1781. . . . . (O. A. B.).
166. Gewone resolutie, Ternate, van 8 November 1781. . . 〃
167. Brief van Sultan **Pata-Alam** aan Ternate, dd. 20 Juli 1781. 〃
168. Brief van **B. van Pleuren**, Gouverneur van Amboina, aan **Noekoe. (Sjif Elidin)**. 5 December 1781 . . . . 〃
169. Aparte brief van den Gouverneur van Amboina aan dien van Ternate van 10 December 1781 . . . . 〃
170. Gewone brief van Ternate aan de H. R. te Batavia van 25 September 1783. . . . . 〃
171. Geheime resolutie, Ternate, van 17 Juli 1786. . . 〃
172. Gewone brief van Ternate aan de H. R. te Batavia van 28 September 1782. . . . . 〃
173. Beantwoording der vragen aan **Pata-Alam**, thans in de boeijen van H. H. Schepenen te Batavia gegijzeld, op 14, 16 en 21 October 1784. . . . . 〃
174. Articulen en voorwaarden waarop...... een contract van vrede en vriendschap wordt gesloten met de inwoners van Tidore..... en met de Sengadji's en Kimelaha's. 17 December 1783. . . . . 〃
175. Gewone brief van Ternate aan de H. R. te Batavia van 15 September 1785. . . . . 〃
176. Missive van H. H. XVII aan de H. R. te Batavia dd. 12 December 1786 . . . . 〃
177. Onvoltooide beschrijving der Bandasche specerij-eilanden, nagelaten door wijlen den Gouverneur **I. L. Seidelman**. (N. B. Datum ontbreekt; maar is waarschijnlijk van 1783—1784). . . . . 〃
178. J. J. **Meinsma**. Geschiedenis van de Nederlandsche O. I. Bezittingen. Delft 1872.
179. Adviezen der Oostersche gouvernementen over de vrije vaart der Engelschen. 1785 . . . . (O. A. B.).
180. Geheime resolutie, Ternate, van 3 December 1785. . 〃
181. Idem 19 December 1786 . . . . 〃

182. Idem 27 Juni 1786 . . . . (O. A. B.).
183. Geheime brief van Tidore aan Ternate dd. 23 November 1786. . . . . 〃
184. Geheime resolutie, Ternate, van 25 November 1786 . 〃
185. Idem 30 December 1786 . . . . 〃
186. Secreete, aparte brief van **Cornabé** aan de H. R. te Batavia dd. 6 September 1787. . . . . 〃
187. Gewone brief van Ternate aan de H. R. te Batavia dd. 6 September 1787. . . . . 〃
188. Korte schetse van den in- en uitwendigen toestand dezer Provintie 〃(Ternate)" met opsigt tot den Inlander. dd. 8 Maart 1787 . . . . 〃
189. Origineel Relaas wegens de verrichtingen van 's lands Escaders oorlogschepen in de Molukko's door den heer kapitein **Anastasius van Halm**. dd. 14 October 1787. . 〃
190. Geheime resolutie, Ternate, van 24 April 1787 . . 〃
191. Idem 30 April 1787 . . . . 〃
192. Idem 18 Juni 1787. . . . . 〃
193. Verklaring van den burger **Johannes Harmansz** van 30 Juni 1787 . . . . 〃
194. Verklaring van anachoda **Tapionko** van 25 Juni 1787 〃
195. Geheime missive van Ternate aan de H. R. te Batavia dd. 15 Juli 1787 . . . . 〃
196. Aparte resolutie, Ternate, van 17 December 1787. . 〃
197. Geheime resolutie, Ternate, van 23 Februari 1788. . 〃
198. Aparte resolutie, Ternate, van 31 Mei 1788 . . . 〃
199. Brief van Amboina aan Ternate dd. 1 Maart 1788 . 〃
200. Het Waarachtig Verbond. dd. ? . . . . 〃
201. Brief van Banda aan Ternate dd. 20 Augustus 1788. 〃
202. Geheime, aparte brief van Ternate aan de H. R. te Batavia dd. 6 September 1788. . . . . 〃
203. Gewone resolutie, Ternate, van 26 Februari 1789 . . 〃
204. Geheime resolutie, Ternate, van 30 December 1789 . 〃
205. Aparte resolutie, Ternate, van 24 December 1790 . . 〃

206. Geheime missive van Ternate aan de H. R. te Batavia dd. 15 Augustus 1789 . . . . (O. A. B.).

207. Brief van Amboina aan Ternate van 3 September 1789. 〃

208. Geheime brief van Banda aan Ternate van 2 September 1789 . . . . 〃

209. Geheime missive van Ternate aan de H. R. te Batavia dd. 15 September 1789. . . . . 〃

210. Geheime resolutie, Ternate, van 22 Februari 1790. . 〃

211. Aparte brief van Ternate aan Amboina dd. 10 Maart 1790. 〃

212. Geheime brief van Amboina aan Ternate dd. 6 Mei 1790. 〃

213. Aparte brief van Ternate aan Amboina dd. 4 December 1790. . . . . 〃

214. Aparte brief van Amboina aan Ternate dd. 17 September 1790. . . . . 〃

215. Geheime missive van Ternate aan H. R. te Batavia dd. 28 September 1790. . . . . 〃

216. Aparte resolutie, Ternate, van 19 December 1790. . 〃

217. Idem 29 Januari 1791 . . . . 〃

218. Geheime missive van Ternate aan H. R. te Batavia dd. 15 September 1791 . . . . 〃

219. Gewone brief van de H. R. aan Banda van 31 December 1790. . . . . 〃

220. Geheime brief van Amboina aan Ternate dd. 12 April 1791. 〃

221. Aparte idem dd. 18 Juli 1791 . . . . . . 〃

222. Aparte idem van Amboina aan Banda dd. 14 September 1791. . . . . 〃

223. Aparte brief van Amboina aan Ternate dd. 6 Mei 1793. 〃

224. **Leupe.** Captain **John Mc. Cluer** en zijn verrichtingen om de Oost. 1790 — 1795. (Opgenomen in de „Bijdragen" enz. IV^de^ Volgreeks, 1ste Deel, blz. 250).

225. Translaat van een brief van den Makassaarschen luitenant **Ibrahim**, dd. 18 Augustus 1791 . . . . . . (O. A. B.).

226. Translaat van een brief van den Makassaarschen anachoda **Ajoeba** dd. 23 Augustus 1791 . . . . 〃

227. Geheime resolutie, Ternate, van 10 September 1792 . (O. A. B.
228. Idem 31 December 1791 . . . . 〃
229. **Matthew Flinders.** Ontdekkingreis naar het Groote Zuidland anders Nieuw Holland; bezigtiging van hetzelve in 1801, 1802 en 18 enz. Uit het Engelsch. Haarlem 1816; 4de Deel.
230. Aparte brief van Amboina aan Ternate dd. 27 September 1792. . . . . (O. A. B.
231. Geheime resolutie, Ternate, van 26 October 1792 . . 〃
232. Idem 21 December 1792 . . . . 〃
233. Verslag van den korporaal **Heijdeman** over den tocht van 1793 met de 20 coracora's, dd. 28 October 1793 . 〃
234. Geheime resolutie, Ternate, van 14 Juni 1794. . . 〃
235. Verklaring der Sipaijers **Pastes** en **Serito**, afgelegd den 20 Februari 1795 te Banda, voor den onderkoopman **Mazel** . . . . 〃
236. Extract uit een particulieren brief van Boeroe's resident, **Arie Coomans**, dd. 1 Januari 1794 . . . . 〃
237. **Leupe.** De Engelschen op Nieuw Guinea. 1792—1793. (Opgenomen in de „Bijdragen" enz. IIIde Volgreeks, Deel 11, pag. 158).
238. Geheime resolutie, Ternate, van 8 November 1794. . (O. A. B.
239. Verklaringen van de deserteurs **Colo** (Bengalees), **Tourbaija** en **Solo** van Malakka, respectievelijk afgelegd op den 7den, 7den en 8sten April 1795. . . . . 〃
240. Geheime missive van Ternate aan de H. R. te Batavia dd. 18 September 1794. . . . . 〃
241. Protest van den Sultan van Tidore dd. 15 September 1794 . . . . 〃
242. Geheime resolutie, Ternate, van 13 Mei 1795. . . 〃
243. Extract uit het journaal van **van der Plas,** zeilende naar de Papoe. 1795 . . . . 〃
244. Geheime brief van Ternate aan de H. R. te Batavia dd. 25 Juli 1795 . . . . 〃
245. Pas van **Harmansz,** afgeteekend in Restoration — Harbour, den 29sten Maart 1795 . . . . 〃

246. Pas van den Makassaar **Smail**, afgeteekend als voren, den 8[sten] April 1795. . . . . (O. A. B.).
247. Aparte missive van Amboina aan de H. R. te Batavia dd. 12 Mei 1795 . . . . 〃
248. Verklaring van **Ajub**, afgenomen 7 Juli 1795. . . 〃
249. Geheime missive van Ternate aan de H. R. te Batavia dd. 20 Mei 1795 . . . . 〃
250. Aparte brief van Banda aan de H. R. te Batavia dd. 10 Juni 1795 . . . . 〃
251. Geheime missive van Ternate aan de H. R. te Batavia dd. 16 September 1795. . . . . 〃
252. Aparte idem dd. 13 September 1796 . . . . . . 〃
253. Secreete, aparte brief van Amboina aan Banda dd. 5 Juni 1795 . . . . 〃
254. Idem van Banda aan Amboina dd. 13 Augustus 1795. 〃
255. Idem van Amboina aan Ternate dd. 12 Juni 1795. 〃
256. Geheime resolutie, Ternate, van 9 Maart 1796. . . 〃
257. Aparte brief van Ternate aan H. R. te Batavia van 28 October 1797. . . . . 〃
258. Aparte, geheime brief van Ternate aan de H. R. te Batavia dd. 18 September 1794. 〃
259. Geheime brief van Ternate aan Amboina dd. 6 December 1794. . . . . 〃
260. Brief van de H. R. aan Ternate dd. 11 Februari 1794. 〃
261. Idem aan Amboina dd. 3 Februari 1795. . . . 〃
262. Brief van H. H. XVII aan H. R. dd. 2 Januari 1794. 〃
263. Brief van de H. R. aan Ternate dd. 10 Februari 1795. 〃
264. Brief van Ternate aan den posthouder op Tidore dd. 2 Februari 1795. . . . . 〃
265. Brief van **Noekoe** aan den Sultan van Tidore dd. 29 Augustus 1795 . . . . 〃
266. Aparte brief van Ternate aan de H. R. te Batavia dd. 16 September 1795 . . . . 〃
267. Gewone brief van Amboina aan Banda dd. 5 Juni 1795. 〃

268. **Leupe.** De verdediging van Ternate onder den Gouverneur **Johan Godfried Budach.** 1796 — 1799.

(Opgenomen in de „Bijdragen", II[de] Volgreeks, 8[ste] Deel' pag. 262).

269. **Leupe.** Stukken betrekkelijk de verdediging van Ternate door den Gouverneur **Willem Jacob Cranssen,** 1800 — 1801, en de overgave van het gouvernement aan de Engelschen op den 21 Junij 1801, door den raad van politie aldaar.

(Opgenomen in de „Bijdragen", III[de] Volgreeks, Deel 5, pag. 215).

270. Aparte brief van Ternate aan de H. R. te Batavia dd. 20 Mei 1796 . . . . (O. A. B.)

271. Aparte missive der H. R. aan Ternate dd. 19 Februari 1796 . . . . „

272. Geheime resolutie, Ternate, van 27 October 1796 . . „

273. Idem 19 December 1796 . . . . . . „

274. Idem 9 Maart 1797 . . . . . . „

275. Idem 17 April 1797 . . . . . . „

276. Geheime brief van Ternate aan de H. R. te Batavia dd. 17 Mei 1797 . . . . „

277. Translaat van een brief of manifest van **Noekoe** zonder datum; (waarschijnlijk 12 April 1797). . . . . . „

278. Relaas van de Macquianders van de negorij Sabale, **Poeasa** en **Balowari** dd. 21 Juli 1797 . . . . . „

279. Verklaring van stuurman **Gorahé,** dd. 11 Juli 1797 . „

280. Idem van den matroos, **Soen,** dd. 13 Juli 1797 . . . . „

281. Geheime resolutie, Ternate, van 8 Augustus 1797 . . „

282. Idem 5 October 1797 . . . . . . „

283. Idem 28 December 1797 . . . . . . „

284. Idem 27 Januari 1798 ('s middags 4 uur). „

285. Idem 28 Januari 1798 . . . . . . „

286. Idem 20 Februari 1798 . . . . . . „

287. Idem 7 Maart 1798 . . . . . . „

288. Idem 30 Juli 1799 . . . . . . „

314. Treaty of Peace, Amity, Commerce and Alliance concluded between the British Nation, and the Kingdom of Ternate, dd. 23 November 1801 . . . . (O. A. B.).

315. Verklaring van den translateur **Edward Charlesson**, ten rechte **Carelson**, dd. 20 Augustus 1803 . . . . . . "

316. Translaat van de verklaring van **Jahaija Ramala** en **Dalie Haan** dd. 21 Augustus 1803 . . . . . "

317. Overeenkomst tusschen .... den Colonel **J. Oliver** . " en de Commissarissen tot den overneem der Bataafsche Oostersche possessiën..... dd. 28 Februari 1803 . . "

318. Rapport verbaal nopens den overneem van Ternaten (Juni 1803) . . . . "

319. Translaat van een brief van Tidor's koning aan gezag- " hebber en Raad der Molukko's, dd. 26 Juni 1803 . . "

320. Antwoord op bovenstaande (zonder datum). . . . "

321. Secreete aanteekeningen van den eersten commissaris **W. J. Cranssen** specterende de Inlandsche zaken in de Molukko's van 5 Augustus tot 3 September 1803. . . "

322. Resolutie van de extra-ordinaire vergadering te Ternate, op 6 Augustus 1803 . . . . "

323. Geheime resolutie, Ternate, van 24 Augustus 1803 . "

324. Idem 31 Augustus 1803 . . . . "

325. Gewone resolutie, Ternate, van 31 Augustus 1803. . "

326. Geheime brief van Ternate aan Gouverneur-Generaal dd. 25 September 1803. . . . . "

327. Geheime brief van Ternate aan Amboina dd. 24 Juni 1804. "

328. Geheime resolutie, Ternate, van 25 Mei 1804. . . "

329. Idem 29 Mei 1804 . . . . "

330. Idem 5 Juni 1804 . . . . "

331. Idem 8 Juni 1804 . . . . "

332. Ikem 12 Juni 1804 . . . . "

333. Idem 19 Juni 1804 . . . . "

334. Idem 20 Juni 1804 . . . . "

335. Idem 22 Juni 1804 . . . . "

336. Idem 27 Juni 1804 . . . . (O. A. B.).

337. Idem 27 Juni 1804 's avonds . . . 〃

338. Idem 29 Juni 1804 . . . . 〃

339. Idem 30 Juni 1804 . . . . 〃

340. Idem 13 September 1804 . . . . 〃

341. Idem 21 September 1804 . . . . 〃

342. Idem 27 September 1804 . . . . 〃

343. Idem 5 October 1804 . . . . 〃

344. Idem 19 October 1804 . . . . 〃

345. Idem 12 December 1804 . . . . 〃

346. Idem 28 December 1804 . . . . 〃

347. Verklaring van **Pieter Wijnand**, bode van Ceram, dd. 6 December 1804 . . . . 〃

348. Memorie van het voorgevallene bij de Expeditie tegen de Papoën en het verder roofgespuis van **Noekoe**, in het na- en voorjaar 1804—1805 . . . . 〃

349. Brief van **Hoffman** en **Mazel** (gecommitteerden voor de Saniri) aan **Cranssen**, Gouverneur en directeur dezer provincie en de geheele Molukko's, dd. 1 Mei 1805. . . 〃

350. Geheime resolutie, Ternate, van 9 Februari 1805 . . 〃

351. Idem 5 Maart 1805 . . . . 〃

352. Idem 12 Maart 1805 . . . . 〃

353. Idem 10 Maart 1805 . . . . 〃

354. Idem 27 Maart 1805 . . . . 〃

355. Idem 16 April 1805 . . . . 〃

356. Idem 22 April 1805 . . . . 〃

357. Idem 2 Mei 1805 . . . . 〃

358. Idem 29 Mei 1805 . . . . 〃

359. Idem 8 Mei 1805 . . . . 〃

360. Idem 1 Juni 1805 . . . . 〃

361. Idem 3 Juni 1805 . . . . 〃

362. Geheime brief van Ternate aan Amboina dd. 5 October 1805. . . . . 〃

363. Idem dd. 21 November 1805 . . . . . . 〃

364. Idem dd. 31 December 1805 . . . . . . (O. A. B.).
365. Idem dd. 22 November 1805 . . . . . . "
366. Brief van **Cranssen,** Gouverneur en directeur van de provintie Amboina en de daaronder gestelde landen, aan den provisionneel regeerend prins **Djanalabdin,** dd. 31 December 1805 . . . . "
367. Geheime brief van Ternate aan Amboina dd. 3 April 1806. "
368. Idem 20 Mei 1806 . . . . "
369. Geheime resolutie, Ternate, van 19 Juni 1806 . . . "
370. Idem 5 Juli 1806 . . . . "
371. Idem 7 Juli 1806 . . . . "
372. Idem 15 Juli 1806 . . . . "
373. Idem 27 October 1806 . . . . "
374. Idem 3 November 1806 . . . . "
375. Geheime brief van Ternate aan Amboina dd. 17 November 1806 . . . . "
376. Articulen en voorwaarden .... van amnestie, door sommige Tidoreesche hoofden bezworen, den 23 November 1806. "
377. Geheime brief van Ternate aan Amboina dd. 24 December 1806. . . . . "
378. Brief van **Djanalabdin** aan den Gouverneur **Cranssen,** gedateerd: 7 November 1807 op het eiland Papoe . . "
379. Geheime missive van Ternate aan de H. R. te Batavia dd. 4 Maart 1807 . . . . "
380. Idem aan Amboina dd. 3 Juni 1807 . . "
381. Idem 28 Februari 1807. . . . . . . "
382. Geheime resolutie, Ternate, van 19 Augustus 1807 . "
383. Idem 21 November 1807 . . . . . . "
384. Aparte brief van Ternate aan Amboina dd. 14 November 1807. . . . . "
385. Aparte brief van Amboina aan Ternate dd. ? October 1807. "
386. Idem dd. 9 December 1807 . . . . "
387. Idem dd. 19 December 1807 . . . . "
388. Geheime resolutie, Ternate, van 8 December 1807. . "

389. Idem 10 Februari 1808 . . . . . . (O. A. B.).
390. Idem 24 Maart 1808 . . . . 〃
391. Idem 3 Januari 1808. . . . . . . 〃
392. Geheime of aparte brief van Ternate aan Amboina dd. 25 Januari 1808. . . . . 〃
393. Geheime resolutie, Ternate, van 19 Januari 1808. . 〃
394. Idem 31 Maart 1808. . . . . . . 〃
395. Idem 5 April 1808. . . . . . . 〃
396. Idem 8 April 1808. . . . . . . 〃
397. Idem 15 April 1808. . . . . . . 〃
398. Idem 16 April 1808. . . . . . . 〃
399. Idem 21 April 1808. . . . . . . 〃
400. Idem 28 April 1808. . . . . . . 〃
401. Idem 4 Mei 1808. . . . . . . 〃
402. Idem 20 Mei 1808. . . . . . . 〃
403. Idem 26 Mei 1808. . . . . . . 〃
404. Aparte brief van Amboina aan Ternate dd. 28 Juli 1808. 〃
405. Idem dd. 12 December 1808 . . . . 〃
406. Geheime Idem dd. 11 Juni 1808 . . . . 〃
407. Aparte Idem dd. 30 November 1808 . . . . 〃
408. Idem dd. 28 November 1808 . . . . 〃
409. Aparte brief van Ternate aan Amboina dd. 11 Mei 1809. 〃
410. Brief van **Wieling** aan prins **Mossel** dd. 23 April 1809. 〃
411. Brief van prins **Mossel** aan **Wieling** dd. 15 Mei 1809. 〃
412. Idem dd. 21 Mei 1809. . . . . . . 〃
413. Brief van **Wieling** aan prins **Mossel** dd. 25 Juni 1809. 〃
414. Aparte brief van Ternate aan Amboina dd. 6 Februari 1809. 〃
415. Idem dd. 21 Juni 1809 . . . . . . 〃
416. Idem dd. 23 Juni 1809 . . . . . . 〃
417. Idem dd. 26 Juni 1809 . . . . . . 〃
418. Idem dd. 26 Augustus 1809 . . . . . . 〃
419. Idem dd. 31 Juli 1809 . . . . . . 〃
420. Idem dd. 19 September 1809 . . . . . . 〃
421. Dagregister van Ternate, 1809 . . . . 〃

422. Korte notulen der H. R. te Batavia 1809. . . . (O. A. B.)
423. Brief van prins **Mossel** aan den heer Adjudant generaal kolonel, Commandant en Chef der Troupes in de Molukko's mitsgaders ad interim prefect van Amboina **J. P. F. Filz.** dd. 2 November 1809 . . . . "
424. Brief van kolonel **Filz** aan **Mossel** dd. 27 November 1809 . . . . "
425. Extract uit het register der besluiten van den commandant civiel en militair te Ternate, 4 Februari 1810 . . "
426. Dagregister van Ternate. 1810 . . . . "
427. Brief van Ternate aan H. R. te Batavia dd. 17 April 1810. "
428. Aparte brief van Ternate aan Amboina dd. 1 Maart 1810 . . . . "
429. Brief van Ternate aan H. R. te Batavia dd. 31 Mei 1810. "
430. Idem 17 Juni 1810 . . . . "
431. Geheime Besluiten van ...... **von Mittmann** van 10 April — 30 Augustus 1810. . . . . "
432. **Mr. J. Bousquet.** Verovering van Ternate door de Engelschen i[n] 1810. (Opgenomen in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- e[n] Volkenkunde, Deel XVI, pag. 87).
433. Brief van den Britschen resident (of Gouverneur) van Amboina, **W. B. Martin** "to the Hon[ble]. **N. Engelhard** Esq. and **J. A van Middelkoop** Esq. commissioners on the part of His Netherlands Majesty" gedateerd Amboina 14 April 1817 . . . . (O. A. B.)
434. Treaty of amity and alliance concluded between the Hon. English E—I. Company and the Sulthan of Ternate, 5 November 1811 . . . . "
435. Treaty of Peace and Amity concluded between His Highness **Paduka Sierie Maha Toewan Sultan Saidil Biladie, Siradjul, Coeloebil Mulkil, Amierie Iskandar, Bainal, Baharain, Waihoewa Hairoes Salihin, Sieach, Katjili Mahamad Alie** — Sultan of Ternate — and His Highness **Paduka Sierie Maha Toewan Sultan**

Moolaphar, **Hallal Mahaladoen**, **Mahamad Tahir**, **Muidjudien** Sultan of Tidore. Signed, sealed and sworn to bij the High contracting parties, through the mediation and under the guaranty of **William Byam Martin** Esq. Representative of the British Government at the Moluccos on this"...... 27 October 1814 . . . (O. A. B.).

436. "Articles of Agreement concluded with his Highness the Sultan "Moodah of Tidore". 6 Maart 1815 (*).

(w. g. door **Mahomed Jamanludien** sultan Moodah en **W. B. Martin**. Resident) . . . . (O. A. B.).

437. Conventie van 13 Augustus 1814. [o. a. opgenomen: Nederlandsche tekst bij **Sturler** (61), en Fransche tekst bij **Meinsma** (178)].

438. Rapport van den Heer Commissaris **N. Engelhard**, dd. 31 Mei 1818 . . . . (A. B.).

439. Als bij 1; doch: pag. 372—394. B. Chronologisch overzicht der reizen naar Nederlandsch Nieuw Guinea sedert het herstel van het Nederlandsch gezag in de Molukken.

·440. **C. G. C. Reinwardt**. Reis naar het oostelijk gedeelte van den Indischen archipel in het jaar 1821. Amsterdam 1858.

441. **J. H. P. E. Kniphorst**. Historische schets van den zeeroof in den Oost-Indischen Archipel. 1876.

(Oorspronkelijk opgenomen in het Tijdschrift voor het Zeewezen van **Jacob Swart**).

·442. **H. C. van Eijbergen**. Assistent Resident. Geschiedkundige aanteekeningen omtrent de Noordkust van Ceram, van af het jaar 1816 tot 1832. (Opgenomen in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Lan- en Volkenkunde, Deel XVII, pag. 489.

443. Publicatie van den Gouverneur-Generaal **van der Capellen**, dd. ....27 Mei 1824. (Opgenomen in Staatsblad No. 26[b] van 1824).

443[a]. Contract met de Sultans van Ternate en Tidore, van 27 Mei 1824. (M. s.).

(*) In den Inventaris van *Mr van der Chijs*, is abusievolijk het woordje "moodah of moeda" weggelaten.

444. Publicatie van den Gouverneur-Generaal **van der Capellen**, dd. 29 April 1824. (Opgenomen in Staatsblad No. 21[a] van 1824).

445. Tractaat van 17 Maart 1824, met nota's. (Opgenomen o. a. bij **de Sturler** (61) en **Meinsma** (178).

446. **D. H. Kolff.** Reize door den weinig bekenden zuidelijken Molukschen archipel en langs de geheel onbekende zuidwestkust van Nieuw Guinea gedaan in de jaren 1825 en 1826.
Amsterdam 1828.

446[a]. **J. Modera.** Verhaal van eene reize naar en langs de zuidwestkust van Nieuw Guinea gedaan in 1828 door Z. M. Corvet Triton en Z M. Coloniale schoener Iris. Haarlem 1830.

446[b]. Nederlandsche Staatscourant van 26 September 1829, No. 227.

447. **J. H. de Boudyck—Bastiaanse.** Voyages faits dans les Moluques à la Nouvelle Guinée et à Célèbes, avec le comte **Charles de Vidua de Conzano**, à bord de la Goëlette royale l'Iris. (Paris 1845).

448. Graaf **Carlo Vidua.** Biographie. (Opgenomen in het Tijdschrift van Nederlandsch-Indië, 5de Jaargang, 1843, Deel I, pag. 281).

449. **J. B. I. van Doren.** De Keij-eilanden bij de Arroë-eilanden. (Opgenomen in de „Bijdragen" enz. II[de] Volgreeks, Deel 6, pag. 238).

450. **Q. M. R. Verhuell.** Verslag van éenen kruistocht, volvoerd in den jare 1836 met Z. M. fregat Diana, onder de bevelen van den kapitein ter zee **A. Anemaet**, in den Oosterschen archipel, bewesten het eiland Nieuw-Guinea.
(Opgenomen in de Verh. en Ber. van het Zeewezen van **Tindal** en **Swart**, Nieuwe Volgorde, IV[de] Deel, pag. 299).

451. Als bij 1; doch: pag. 211 — 342. Verslag der reis van het stoomschip Soerabaia naar de Noord- en Westkust van Nieuw Guinea, van November 1875 tot Maart 1876, door de gekommitteerden, **A. J Langeveldt van Hemert**, resident van Ternate, en **P. Swaan**, Kapitein-Luitenant ter zee.

452. **J. M. Soetermeer.** Extract uit het Journaal gehouden aan 's Rijks Fregat Zaan, op eene reis naar en door de Moluksche eilanden van Mei tot November 1837. (Opgenomen in de Verh. en Ber. v. h Zeewezen van **Tindal** en **Swart**; Deel II, pag. 680).

453. **J. Dumont d'Urville.** Reise nach dem Südpole und nach Ozeaniën, auf den Corvetten Astrolabe und Zeleé, auf Befehl des Königs unternommen in den Jahren 1837 bis 1840 unter den Commando des Schiffskapitäns —. Nach dem Französischen.
Darmstadt 1847.

454. **Dr. A. A. van Heusden.** Handleiding tot de aardrijkskunde; 8ste verbeterde druk, bewerkt door **Dr. J. J. de Hollander.** Breda 1875.

455. Javasche Courant van 16 September 1846 No. 74.

456. Nieuw Guinea Ethnographisch en Natuurkundig onderzocht en beschreven in 1858, door een Nederlandsch Indische commissie. Amsterdam 1862. (Opgenomen in de „Bijdragen" enz. IIde Volgreeks, Deel 5)

457. Regeerings-almanakken van de in den tekst vermelde jaren.

458. **G. F. de Bruijn Kops.** Bijdrage tot de kennis der Noord- en Oostkusten van Nieuw Guinea. (Opgenomen in het Natuurkundig Tijdschrift van Nederlandsch-Indië, Jaargang I. 1850; pag. 163).

459. **J. M. J. Brutel de la Rivière.** Reis van Z. M. schoener Circe naar Nieuw Guinea. (Opgenomen in het Tijdschrift toegewijd aan het Zeewezen, van **J. M. Obreen.** Deel XI, pag. 353).

460. **C. P. de Brauw.** Reis naar Banda, de Ceramlaut-eilanden, het zuidwestelijk gedeelte van Nieuw Guinea, de Aroe- en de Zuidwester eilanden, door Z. M. schoonerbrik Egmond, onder bevel van den Luitenant ter zee 1e klasse —, in de maanden: Februari, Maart, April en Mei 1852. (Opgenomen in de Verh. en Ber. enz. van **Jacob Swart**, Nieuwe Volgorde. Jaargang 1854. No. 2, pag. 199).

461. Koloniaal Verslag over 1853, pag. 43.

462. Idem over 1855, pag. 18.

463. Als voren; pag. 65—67.

464. **Jhr. C. F. Goldman.** Togt door eenige gedeelten van de residentie Ternate. (Opgenomen in het Tijdschrift voor Indische Taal- Land- en Volkenkunde, Deel VII, pag. 203).

464a. Berigten van de Utrechtsche Zendingsvereeniging voor het jaar 1862.

465. **Alfred Russel Wallace.** Insulinde: het land van den orang-oetan en den paradijsvogel. Uit het Engelsch vertaald en van aanteekeningen voorzien door Prof. **P. J. Veth.** Amsterdam 1871.

466. Koloniaal Verslag over 1857, pag. 57.

466*. Een togtje in de binnenlanden van Nieuw Guinea. (Opgenomen in de „Bijdragen" enz. II[de] Volgreeks, 2[de] Deel, pag. 47).

467. Als 466; doch: pag. 93.

468. Koloniaal Verslag over 1858, pag. 42.

469. Verslag aan den Koning, uitgebragt door de Staats-commissie, ingesteld bij 's Konings Besluit van 16 Junij 1857 No. 90, op het adres van **F. H. van Vlissingen** en negen anderen, betreffende Europesche kolonisatie in Nederlandsch-Indië. Uitgegeven op last van den minister van Koloniën. 's Gravenhage 1858.

470. Koloniaal Verslag over 1859, pag. 53.

471. **H. von Rosenberg**. Verhaal eener reis naar de eilanden Misool, Salawatie, Batanta en Waigeoe.

(Opgenomen in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. Deel XXIV, pag. 363).

472. Koloniaal Verslag over 1861, pag. 20/21.

473. Contract met den Sultan van Tidore van 18 April 1861. Zie: Bijlage: LXVI van het Zitting-verslag der Staten-Generaal, 1861/1862.

474. Als 472; doch: pag. 62.

474*. Berigten van de Utrechtsche Zendingsvereeniging voor het jaar 1863.

475. **P. van der Crab**. Reis naar de zuidwestkust van Nieuw Guinea, de Goram- en Ceramlaut-eilanden en Oostelijk Ceram. (Opgenomen in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, Deel XIII, pag. 531).

476. **Dr. H. A. Bernstein**. Voorloopige mededeelingen nopens reizen in den Molukschen archipel. (Opgenomen als voren, Deel XIV, pag. 399).

477. Berigten van de Utrechtsche Zendingsvereeniging voor het jaar 1864.

478. **Jhr. W. C. F. Goldman**. Aanteekeningen gehouden op eene reis naar Dorei (Noordoostkust van Guinée) in de maanden Junij, Julij, Augustus en September 1863. (Opgenomen in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, Deel XV, pag. 475 en Deel XVI, pag. 392).

479. Koloniaal Verslag over 1864, pag. 17/18.

480. Als bij 477; doch over 1865:

481. Koloniaal Verslag over 1864, pag. 110.

482. **Dr. H. A. Bernstein.** Mededeelingen nopens reizen in den Indischen archipel. (Opgenomen in het Tijdschrift voor Indische Taal- Land- en Volkenkunde, Deel XVII, pag. 79); en

Mr. S. C. I. W. van Musschenbroek. Dagboek van **Dr. H. A. Bernstein**'s laatste reis van Ternate naar Nieuw Guinea, Salawati en Batanta; 17 October 1864—19 April 1865. (Opgenomen in de „Bijdragen" enz. IV[de] Volgreeks, Deel 7, pag. 1).

483. Koloniaal Verslag over 1865, pag. 71.

484. Idem, pag. 123.

485. Als bij 477; doch over 1866.

486. Prof. **J. J. de Hollander.** Een Engelschman en een Noord-Amerikaan in Nederlandsch Oost-Indië. (Opgenomen in de „Bijdragen" enz. III[de] Serie, Deel 7, pag. 93).

487. Als bij 477; doch over 1867.

488. Koloniaal Verslag over 1868, pag. 82.

489. Idem; pag. 25 en 26.

490. **Dr. J. A. C. Oudemans**, hoofdingenieur van den Geographischen dienst in Nederlandsch-Indië. Verslag van de bepaling der Geographische ligging van punten in de Molukken, verricht in November 1866 tot Februari 1867. (Opgenomen in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, Deel XXX, pag. 175).

490[a]. Prof. **P. J. Veth.** Een tochtje naar het eiland Misool. (Opgenomen in het Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap. Deel V, pag. 80).

491. Als bij 477; doch over 1868.

492. Idem; doch over 1869.

493. Koloniaal Verslag over 1869, pag. 69.

494. Als bij 477; doch over 1870.

495. **C. B. H. von Rosenberg.** Reistochten naar de Geelvink-baai op Nieuw Guinea, in de jaren 1869 en 1870; 's Gravenhage 1875.

496. **Cerruti's** Reizen in den Molukken und auf Neu Guinea. (Opgenomen in „Das Ausland" 1873; pag. 934).

497. **Dr. Adolf Bernhard Meijer.** Reiseskizze von — (Opgenomen in „Das Ausland", 1873, pag. 961 en 987, en ook afzonderlijk gedrukt).

498. Als bij 477; doch over 1871.

499. Koloniaal Verslag over 1871, pag. 13 en 101.

500. Als voren, doch: pag. 13 en 14.

501. Als bij 477; doch over 1872.

502. **L. M, d'Albertis.** La Nouvelle-Guinée. Ce que j'y ai fait, ce que j'y ai vu. Ouvrage traduit de l'Anglais avec l'autorisation de l'auteur par **Frédéric Bernard.** Paris 1883.

503. Als bij 477; doch over 1873.

504. Als bij 1; doch pag. 135—210. Journaal eener reis naar Misool, Onin en de Geelvink-baai, van October tot December 1872, door den gouvernements—commissaris **J. G. Coorengel,** oud resident van Timor.

505. Koloniaal Verslag over 1872, pag. 18.

506. **J. J. W. E. van Riemsdijk.** Iets over de verrichtingen van de Italiaansche oorlogskorvet „Vettor Pisani", kommandant **G. Lovera di Maria,** in de wateren der Keij-eilanden en de zuidkust van Nieuw Guinea. Uit de rapporten van den resident van Ternate, **Mr. S. C. J. W. Musschenbroek,** aan de regeering, zaamgesteld door. — (Opgenomen in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. Deel XXXV, pag. 41).

507. **Dr. N. von Miklucho-Maclay.** Mijn verblijf aan de Oostkust van Nieuw Guinea in de jaren 1871 en 1872. Uittreksel uit een aan het Keizerlijk Russische Aardrijkskundig Genootschap te St Petersburg gezonden verslag. (Opgenomen in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië; Deel XXXIII, pag. 114); en

Dr. N. von Miklucho Maclay. Brief van — aan **Dr. A. Petermann.** (Opgenomen in het Natuurkundig Tijdschrift van Nederlandsch-Indië: Deel XXXIII, pag 111, en in **Petermann's** Mittheil. Deel XIX, Afl. 5).

508. **Edwin Redlich.** Notes on the Western Islands of the Pacific Ocean and New Guinea. (Opgenomen in the Journal of the Royal Geographical Society, Vol. 44, 1874, pag. 30).

509. Fortschritte in der Erforschung von New Guinea. (Opgenomen in **Petermann's** Mittheil., 1874, pag. 107).

510. Koloniaal Verslag over 1873, pag. 25/26.

511. Als bij 477; doch over 1874.

512. **Dr. Adolf Bernhardt Meijer.** Bericht über eine Reise nach New-Guinea, unternommen in den Jahren 1872 und 1873. Vortrag gehalten am 25 November 1873 in der K. K. Geographischen Gesellschaft zu Wien. (Separatabdruck aus den Mittheilungen dieser Gesellschaft).

513. Koloniaal Verslag over 1874, pag. 21/22.

514. Contract met den Sultan van Tidore van 26 Maart 1872, den 31 Mei 1874 door de regeering bekrachtigd. (Opgenomen in de „Gedrukte stukken der Tweede Kamer, Zitting 1874—1875; 71").

515. Als bij 477; doch over 1875.

516. Captn **John Moresby, R. N.** New Guinea and Polynesia. Discoveries en surveys in New Guinea and the d'Entrecasteaux Islands, a cruise in Polynesia and visits to the Pearl-Shelling stations in Torres Straits of H. M. S. Basilisk. London. 1876.

517. **Dr. N. von Miklucho Maclay.** Meine zweite Excursion nach Neu-Guinea. (1874). (Opgenomen in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, Deel XXXVI, pag. 148).

518. Koloniaal Verslag over 1875, pag. 24/25.

519. Idem; pag. 103.

520. Idem, over 1876, pag. 27.

520a. Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. Nieuwe Serie, Vde Jaargang (1876); Deel I, pag. 391).

521. Koloniaal Verslag over 1877, pag. 36.

522. Als bij 477; doch over 1876.

523. **W. J. J. Spry. R. N.** The Cruise of her Majesty's ship „Challenger". Voyages over many seas, scenes in many lands. Seventh and cheaper edition. London 1878.

524. **Lord George Campbell.** Log Letters from „the Challenger. London 1876.

525. **Freih. von Schleinitz.** Geographische und ethnographische Beobachtungen auf Neu-Guinea, dem Neu-Brittania — und Salomons-Archipel, angestellt auf S. M. S. „Gazelle" bei ihrer Reise um die Erde.

1874—76. (Opgenomen in het Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin; Deel XII, pag. 230).

526. **Dr. C. M. Kan.** De reis der „Soerabaia" naar Nieuw Guinea, 11 November 1875 — 20 Maart 1876. (Opgenomen in het Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap te Amsterdam; Deel II, pag. 175).

527. Koloniaal Verslag over 1878, pag. 32—34.

528. Idem over 1877, pag. 106.

529. **J. E. Teysmann.** Bekort verslag eener botanische dienstreis naar de Molukken, van 12 Mei tot en met 29 November 1876. (Opgenomen in Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. Deel XXXVII, pag. 75).

530. Als bij 477; doch over 1877.

531. Koloniaal Verslag over 1877, pag. 127.

532. **A. Raffray.** Voyage à la côte Nord de la Nouvelle Guinée. (Opgenomen in het Bulletin de la Société de Géographie de Paris. 1878. Pag. 385).

533. Als bij 477; doch over 1878.

534. **A. A. Bruyn.** Bijdrage tot de land- en volkenkunde van Nieuw Guinea. (Opgenomen in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. Deel XXXVII, pag. 182).

535. Als bij 477; doch over 1879.

536. **Dr. A. Petermann's** Mittheilungen enz. 26. Band, 1880, III. Geographisch Monatsbericht. Australien und Inseln des Grossen Oceans. Pag. 120/121.

537. Als bij 1; doch Inleiding, pag. VII — XLII.

538. **P. I. B. C. Robidé van der Aa.** Kritisch overzicht der reizen naar Nederlandsch Nieuw Guinea, in de jaren 1879—1882.

(Opgenomen in de „Bijdragen" enz. uitgegeven ter gelegenheid van het zesde internationale congres der oriëntalisten te Leiden. 's Gravenhage, 1884; pag. 153).

539. Als bij 477; doch over 1880.

540. Koloniaal Verslag over 1880, pag. 22/23.

541. **C. Dietrich.** Kapaur (Nieuw Guinea). Schets van — (Opgenomen

in het Tijdschrift van het Indische Aardrijkskundig Genootschap onder redactie van **A. I. ten Brink**; 1[te] Aflevering).

542. Koloniaal Verslag over 1879, pag. 100.

543. Idem over 1880, pag. 64.

544. Als bij 477; doch over 1881.

545. **J. van Oldenborgh.** Verslag eener reis met Z. M. stoomer Batavia, van Ternate naar de zuidkust van Nieuw Guinea tot 141° O. L.; door den Controleur —

(Opgenomen in het Tijdschrift voor Indische Taal,-Land- en Volkenkunde, Deel XXVII, pag. 363).

546. **J. van Oldenborgh.** Verslag eener reis van Ternate naar de Noord- en Noordwestkust van Nieuw Guinea, per Z. M. stoomschip Batavia, gedurende de maanden Maart en April 1881. (Opgenomen in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, Deel XXVII, pag. 409).

547. Als bij 477, doch over 1882.

548. Javasche Courant van 29 Augustus 1882; No. 69.

549. Koloniaal Verslag over 1883, pag. 20.

550. **Gerard Rohlfs.**, Over buitenlandsche bezittingen voor Duitschland. (Opgenomen in de Indische Gids, IV[de] Jaargang, 2[e] Deel, 1882; pag. 493).

551. **Dr. A. Petermann**'s Mittheilungen, enz; 28. Band 1882; XI. Geographischer Monatsbericht. Australien und Inseln des Grossen Oceans; pag. 433.

552. Java-Bode van 5 Januari 1884, No. 4.

553. Als bij 477; doch over 1883.

554. Missive van den resident van Ternate dd. 29 September 1883 No. 1389, aan de regeering. (M. s.).

555. Koloniaal Verslag over 1883, pag. 92.

556. Idem; pag. 85/86.

557. **Coutts Trotter.** New Guinea: A. summary of our present knowledge with regard to the Island—

(Opgenomen in het nummer van April 1884, van de „Proceedings of the Royal Geographical Society" enz., pag. 196).

E R R A T A.

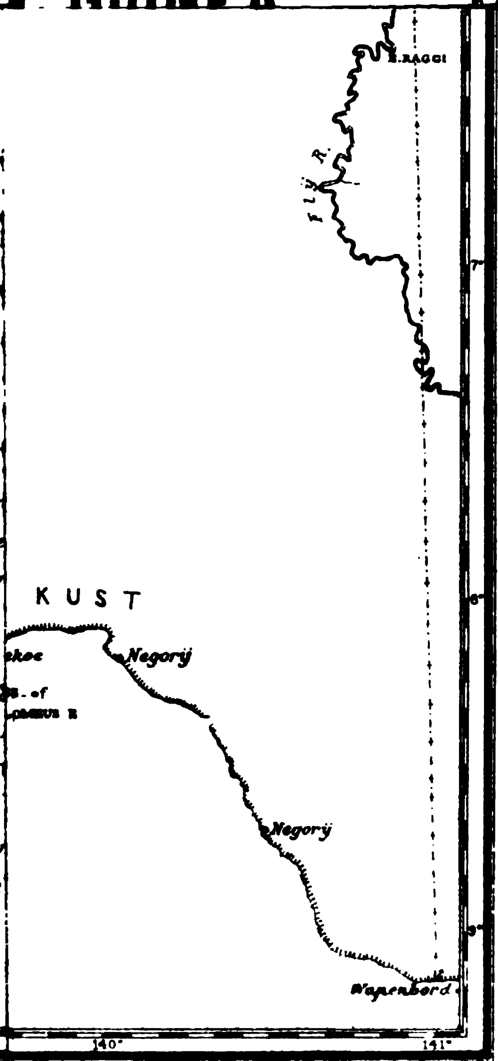
EERSTE DEEL.

Pag.	17	Reg.	1	v.	o.	staat:	deele."	lees:	deele" (20).
〃	20	〃	7	〃	b.	〃	(24).	〃	(23).
〃	44	〃	6	〃	〃	〃	(40)	〃	(42)
〃	50	〃	2	〃	〃	〃	1/3	〃	1/2
〃	51	〃	1	〃	o.	〃	(35).	〃	(55).
〃	86	〃	10	〃	b.	〃	8sten	〃	3^{den}
〃	91	〃	12	〃	o.	〃	1663	〃	1666
〃	116	Noot. Reg. 4 v. o. staat: en 14 October 1882; lees: 1882 en 4 October 1881.							
〃	141	Reg.	15	v.	b.	staat:	(82).	lees:	(82^{a}).
〃	209	〃	12	〃	〃	〃	28sten	〃	25sten
〃	244	〃	1	〃	〃	〃	(133),	〃	(122),
〃	266	〃	11	〃	〃	〃	28sten	〃	38sten
〃	〃	〃	12	〃	〃	〃	33°	〃	38°
〃	297	〃	10	〃	o.	〃	(163).	〃	(153).
〃	298	〃	9	〃	〃	〃	(158).	〃	(153).
〃	323	〃	10	〃	〃	〃	1793	〃	1790
〃	337	〃	7	〃	〃	〃	(285).	〃	(235).
〃	356	〃	7	〃	b.	〃	22sten	〃	20sten
〃	377	〃	6	〃	o.	〃	38	〃	30
〃	435	〃	7	〃	〃	〃	(564).	〃	(364).
〃	450	〃	4	〃	〃	〃	(408),	〃	(418),
〃	466	〃	10	〃	〃	〃	23sten	〃	25sten

TWEEDE DEEL.

Pag.	31	Reg. 15 v. o. staat:	25.74	lees:	25.47
〃	52	Noot. Reg. 4 v. o. staat:	1820	〃	1830
〃	62	Reg. 4 v. o. staat:	1834	〃	1833
〃	65	Noot. Reg. 6 v. o. staat:	1	〃	21
〃	67	Reg. 11 v. b. staat:	1835	〃	1836
〃	117	〃 6 〃 o. 〃	(468^{a}).	〃	(468)
〃	125	〃 6 〃 〃 〃	Boogaard	〃	C. H. Bogaert.
〃	136	〃 12 〃 b. 〃	Boogaard	〃	Bogaert.
〃	142	〃 1 〃 〃 〃	23sten	lees:	25sten
〃	192	〃 6 〃 〃 〃	(490).	〃	(490^{a}).
〃	310	〃 6 〃 〃 〃	12sten	〃	22sten
〃	367	〃 4 〃 o. 〃	(549).	〃	(539).
〃	369	〃 3 〃 b. 〃	(528).	〃	(538).
〃	373	〃 13 〃 〃 〃	(531).	〃	(538),
〃	381	Noot. Reg. 4 v. o. staat:	(544),	〃	(545),
〃	383	Reg. 5 v. o. staat:	8sten	〃	1sten

N.B. De overige drukfouten kunnen geene aanleiding geven tot onduidelijkheid of misverstand.

140°
141°
N. GUINEA
FLY R.
KUST
Negorij
Negorij
Wapenbord
Gewone
Oostelijke
Nederlar
Baai
Rivier
Berg
Eiland
Kaap
De cijfer
daarvan

